

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
 శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
 శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుడౌ
 పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
 న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచించు
 భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
 నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుడౌ
 కాళిదాసునిలనత్కళలతోడ

జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేతగాక
 అనుపమాద్యైత తర్కశాస్త్రాదులందు
 నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
 ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుడు

(చి. ఇ. కౌసు)

బాదరా

పా

జ్యో

మొక్కదా.

కళియ్యడు.

ఉకారసంధివచ్చి 'నమ్మకిట' అని యయ్యెను. 'నమ్మకుమిట' అనులోపములేని రూపా తరము కూడనుండును.

✓ 49. సూ—ఆప్రేడితంబుపరంబగునపుడుమధ్యమముడు జులకులోపం బువిభాషనగు

ఉండుము ... ఉండుము ... { ఉండుండుము
ఉండుముండుము

కొట్టుడు... కొట్టుడు ... { కొట్టుకొట్టుడు
కొట్టుడుకొట్టుడు

వ్యా.—ఆప్రేడితము పరంబగునపుడు మధ్యమపురుషమునందలి యేకవచన మువర్ణకంబునకును, బహువచనమైన డుక్తో వర్ణకమునకును, లోపము విభాషగా నగు ను. ఉదా. ఉండుము + ఉండుము' ఇచ్చట నాప్రేడితమైన రెండవ 'ఉండుము' పరంబగునపుడు మొదటి 'ఉండుము'లోనిమువర్ణకమునకు లోపమువచ్చి, ఉకారసంధి కలిగి 'ఉండుండుము' అనియయ్యెను. విభాషయనుటచే మువర్ణకము లోపింపనియప్పు డు'ఉండుముండుము' అనియుండును. కొట్టు కొట్టుడు, కొట్టుడు కొట్టుడు' అనున పుడు మధ్యమపురుషబహువచనడుక్తో వర్ణకమునకు విభాషికలోపంబు గలిగి రూపద్వయంబు సిద్ధించెను. డుక్తో తిర్తుగాన జిత్తుబిర్తు పూర్వకంబు' అను తర్క మపరిచ్ఛేదములోని పంక్తిమైన సూక్తముచే వర్ణపిందువు డుక్తో వర్ణకమునకు ముం దువచ్చెను. నలునది యేడవసూక్తమును నీసూత్రము అపవాదము కాబట్టి బాధించె డి. అపవాదమనగా సామాన్యసూత్రమున కన్నచుక్కన లక్ష్యంబులయందుఁ బ్రవర్తించునది.

50. సూ—విసర్గంబునకనుకరణంబున లోపంబగు.

వర్గతాంత్రికః-అనియె-వర్గతాంత్రియనియె॥

వ్యా.—విసర్గమునకు (ః) అనుభాతువు (కథయు) చేర్చిచెప్పునప్పుడులోపం

సందు లోపంబుగలిగి విసర్గంబునకు ముందున్న కకారంబుమీఁదిఅకారంబునకుఁ దత్త్వంబు గలిగెను. నమశ్శబ్దమొక్కటియేకాకుండ నిట్టిఓకారంత ప్రయోగంబులు విరళంబుగా నుండవచ్చును.

52. సూ.—అనుకరణంబునం దాదిహల్లునకు ద్విర్వచనంబగు.

కింతత్ అనియె కింతత్తనియె ✓

కస్త్యమ్ అనియె... .. కస్త్యమ్మనియె

వ్యా.—అనుకరణమునందుఁ గడపటిహల్లునకు ద్విత్వమువచ్చును. ఉదా. ‘కింతత్ + అనియె’ ఇచ్చటఁ గడపటిహల్లు ‘త్’ అనుదానిలోని రెండవతకారము దానికి ద్విత్వమువచ్చి ‘కింతత్తనియె’ (కింతత్ + త్ + అనియె) అనియయ్యెను. ‘కస్త్యమ్మనియె’ ఇచ్చటఁ గడపట్లు మకారము దీనికి ద్విత్వము పూర్వమునందుంబలెఁ గలిగెను. ‘శా|| జ్ఞాతిశ్చేనలేనకిమ్మనాడి వాచారూఢిసత్యమ్ముగక’ వసు. 8 ఆ ‘శా|| ఆత్మార్థంపృథివీంత్రజేష్ఠ నేను నాక్యం బ్రతుతంబే నృపా’ కాశీఖండము.

53. సూ.—అనుకరణంబునందహమాదుల మకారంబునకు ద్విరుక్తి విభాషనగు.

దాసోహమ్ అనె	{	దాసోహమ్మనె
		దాసోహమనె
తత్కర్తవ్యమ్ అనె	{	తత్కర్తవ్యమ్మనె
		తత్కర్తవ్యమనె

వ్యా.—అనుకరణమునందు ‘అహమ్’ మొనరైనశబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము విభాషగానగును. ఉదా. ‘దాసోహమ్ + అనె’ ఇచ్చట ‘అహమ్’ అనుదానికి ‘అను’ ధాతువు పశ్యమునగా మకారమునకు ద్విత్వమువచ్చి ‘దాసోహమ్మనె’ (దాసోహమ్ + మ్ + అనె) అను రూపముకలిగెను. విభాషముచేత ద్విత్వముకలుగక

‘నానాహమః’ అను మాముడిలేని రూపముగూడఁ గలదు. ఇట్లే తత్కర్తవ్య
కర్తా, తత్కర్తవ్యమనె, మొదలైనవి.

54. సూ.—ఉదంతనామంబునకనుకరణంబునందు పుగాగమంబగు.

ఇయంధేనుః ... అనె ... ఇయంధేనువనె ||

అనుకృతిననిడుదకుఁగుఱుచ యగునని యొకండువలికెనది ని
రాకరంబు || దుర్బలస్యబలంరాజాయనవినవే.

వ్యా.—ప్రాస్యాకారము (హ్రస్వ + ఉకారము;) అంతమందుఁగలనామవాచ
కములను అనుకరణమునందు పుగాగమంబు గలుగును. అనఁగా కిత్తుకావున ఉకారం
బునను నంతాగమంబుగా వచ్చును. ఉదా. ‘ఇయంధేనుః + అనె’ ఇచ్చట నేఁబడియవ
సూత్రమున ‘ధేను’ శబ్దముయొక్క విసర్గము లోపింపఁగాఁ బశ్యతసూత్రంబున నకార
మంతాగమంబుగావచ్చి ‘ఇయంధేనువనె, (ఇయంధేను + వ + అనె) అనురూపము
నిద్ధింపెను. (మూ. వ్యా.) అనుకరణమందు నిడుదకు, (దీర్ఘమునకు) కుఱున (హ్రస్వ
ము) కలుగునని యొక్కఁడుచెప్పినగాని యది నిరాకరము (నిష్ప్రమాణము!) ఉదా.
దీర్ఘాంతము సంస్కృతఇచ్చట ‘రాజా’ అను రాజాయనవినవే’ దుర్బలస్యబలం
భాషలోఁ బ్రతిమైకనవనము. ఇట్టి దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు గలుగదు.

55. సూ.—వాక్యవసానంబునసంధిలేమిదోషంబుగా దని యాద్య
లండు.

సత్యముసర్వశ్రేయము - అదిలేనిచోసర్వధర్మములు వ్యర్థము
లు || ఇట్లుసంధి విరహంబు కావ్యంబులం బాదాంతమందచూపఁటెడు

వ్యా.—వాక్యసమాప్తియైనపుడు సంధిలేకపోవుట దోషముకాదని పెద్దలందు
రు. ఉదా. సత్యము సర్వశ్రేయము—అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు. ‘శ్రే

య సు + అ + ఇ' ఇన్యట ఉకారమునకు నిత్యసంధి విధించినను, వాక్యాంతముగనుక సంధిలేకపోవుట దోషముగాదని యభిప్రాయము. ఇట్లు సంధిలేకపోవుట పద్యకావ్యములలో పాదపరిసమాప్తియందును గనబడుచున్నవి. పద్యకావ్యములలోఁ బద్యములోని వాక్యాంతమందు సంధియేయుండవలెనుగాని పాదాంతమందుంబలె లేకపోగూడదు. మూలంబులో ఉకారంబునకే సంధిరానియందులకు నుదాహరణము చూపంబడెనుగాని తక్కిన యికారాదులకుఁ గూడ సంధిలేకపోవచ్చును. 'గీ॥ పడగనున్నహను మభయవిహ్వలుండుగాఁడు | అరదమునకు నూతుండమృతుండు' 'గీ॥ సర్వతీర్థభిగను నంబు సర్వవేద | సమధిగమము సత్యంబుతో సరియుఁగావు | ఎఱుఁగుమెల్ల ధర్మములకు నెందుఁబెద్ద | యందు సత్యంబు ధర్మజ్ఞులెనమునులు' భార. ఆది. 4ఆ. ఇత్యాది బహుప్రయోగంబు లీసూత్రంబుచే సాధితంబులయ్యె కొందఱు 'విహ్వలుండుగాఁడు— అరద' అని పద్యంబులో నున్న 'విహ్వలుండు' శబ్దంబు పూర్ణబిందుయుక్తముగా వచించి గణభంగంబు సవరించుకొనుచుఁ బద్యంబులయందును సంధి నిత్యంబుగా రావలయు నేకాని భయవిహ్వలుండుగాఁ డరదమునకు) సంధివిరహంబుకూడదని వక్కాణించెదరు. ఇట్టిచోట్లను యథేష్టసంధి నన్నయభట్టారకాదుల మతమందు నిర్వివాదంబుగాన మతాంతరుల యభిప్రాయంబు ప్రామాదికంబని ద్వితీయోదాహరణంబుచే నైన నూహింపవలయును.

ఇదిసంధిపరిచ్ఛేదము.

తత్సమపరిచ్ఛేదము

సంస్కృత శబ్దంబు తెలుంగు ప్రత్యయంబులను బొందునప్పుడు వికారాగమూదులను బోధించుభాగము తత్సమపరిచ్ఛేదము.

దుమువులు ప్రథమ || 1 || నువర్ణంబుద్వితీయ || 2 || చేతతోడతృతీ
య || 3 || కొఱకుకయిచతుర్థి || 4 || వలనకంటెపట్టిపంచమి || 5 || కు
యొక్కలోపలషష్ఠి || 6 || అందునచత్వమి || 7 ||

1 సూ—ను, మా, వు, లు, ప్రథమ.

2 సూ—నువర్ణకంబు ద్వితీయ.

3 సూ—చేత, తోడ, తృతీయ.

4 సూ—కొఱకు, కై, చతుర్థి.

5 సూ—వలన, కంటె, పట్టి, పంచమి.

6 సూ—కు, యొక్క, లోపల, షష్ఠి.

7 సూ—అందు, న, చత్వమివిభక్తి.

‘ను, మా, వు, లు

ప్రథమావిభక్తి,

అనుసూత్రము

మొదలు ‘అందు,

న’ సప్తమివిభక్తి

అను నేడవ సూత్ర,

ముఱకు సుల

భంటెగావున వివరింపఁ

బడలేదు.

8 సూ—తృతీయాదులకు నుగాగమంబగు.

రామునిచేతను - రామునితోడను - రామునికొఱకును - రా
మునివలనను - రామునికంటెను - రామునకును - రామునియందును.

వ్యా.—తృతీయమొదలు సప్తమిఱకు విభక్తులకు నువర్ణకంబంతాగమంబగును
ఉ. రామునిచేతను. ఇచ్చటఁ జైనూత్రముచేఁ గడపట నుకారము వచ్చినది. ఇట్లేతక్కి
నయదాహరణంబులలో విభక్తి తుదినుకారమాగమంబని యెఱుంగునది.

9 సూ—కయిపట్టియొక్కలకు నుగాగమంబులేదు.

రామునికయి - జ్ఞానముఁబట్టి - రామునియొక్క.

వ్యా.—‘కయి, పట్టి, యొక్క, వీనికి నెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబు
ప్రార్థింప నీసూత్రంబుచే నివేదించబడియె. కాన ‘కయి, పట్టి, యొక్క, ఇయ్యవి
విభక్తులలోఁ గలవి యెఱుంగునది. కావున ‘కయిని, పట్టిని, యొక్కను’ అని

పదచ్ఛేదాదికాలములయందు నకారాంతంబులుగా నుచ్చరింపఁ గూడదు. ఉ. రాముని కయి, మొ.

10 నూ—చేత తోడలోపలవర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులువైకల్పికంబుగా శేషించు.

ప్రత్యయంబువర్ణకంబునిప్రాచీనులువ్యవహరింతురు.

రామునిచే - రామునితో - వనములలో.

వ్యా.—‘చేత, తోడ, లోపల’ అను నీవర్ణకములయొక్క మొదటియక్షరములు మిగిలి ‘చే’ ఇత్యాదులగును. ఎనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబునచ్చి ‘చేను, తోను, లోను’ ఇత్యాదికముగా నగును. వైకల్పికమనుటచే ‘చేతను’ ఇత్యాదులు పక్షముననగునని యెఱుంగునది. ప్రత్యయంబునకు వర్ణకంబనుసంజ్ఞ తెలుగు వ్యాకరణంబునందే వ్యవహరింపఁబడును. ఉ. రామునిచే. మొ.

11 నూ— డుమువునలేక వచనంబులు.

ఏకత్వసంఖ్యను బోధించుప్రత్యయంబేకవచనంబు. రాముడు - సోముడు - వనము - ధనము - ధేనువు - భానువు॥

వ్యా.—‘డు, ము, వు, న’ అను వర్ణకంబులేకవచనంబులు. ఈవర్ణకంబులవలనఁ బదార్థమొకటియై యున్నయట్లు బోధింపఁ బడును. ఉ. రాముడు, వనము, ధేనువు, మొ. నవర్ణకంబునకు నుదాహరణమ్ము పుస్తకంబునందియ్యఁ బడలేదు. నకారము సప్తమివిభక్తిఁ, ఉ. గృహమున.

12 నూ—లువర్ణంబుబహువచనంబు.

బహుత్వసంఖ్యనుబోధించుప్రత్యయంబుబహువచనంబు॥

రాములు - సోములు - వనములు - ధనములు ధేనువులు - భానువులు

వ్యా.—‘లు, అను వర్ణకంబు బహువచనము. అనఁగా సనేకపదార్థములను బోధించు నట్టి ప్రత్యయము బహువచనము. ఉ. రాములు. మొద. ఈసూత్రంబున లువర్ణకంబుని యున్నది. లువర్ణకంబనుట యుక్తంబు.

13 సూ.—తక్కినవి యుభయంబులు.

మిగిలినప్రత్యయములేకత్వ బహుత్వములకు బోధకములనియర్థము||వనమును - వనములను - వనముచేతను - వనములచేతను - వనముతోడను - వనములతోడను.

వ్యా.—‘మిగిలినవర్ణకంబు లేకవచనంబును, బహువచనంబును, బోధించునవి. అనఁగా ‘దు, ము, వు, న’ అను వర్ణకంబులువక్కా మిగిలినద్వితీయావిభక్తియొక్క వర్ణకందైన ‘ను’ మొదలయినవి లేకవచనంబునందును, బహువచనంబునందును, గలుగునని భావము. ఉదా. వనమును. బహు. వనములను. ఇచ్చట ‘ను’ అను ద్వితీయావిభక్తి వర్ణకంబేకవచన బహువచనంబులయందు వచ్చినది. ఇట్లే వనముచేతను, వనములచేతను, మొదలైనవి.

14 సూ.—ఓయామంత్రణంబునందగు.

ఓయనుశబ్దము సంబోధనంబునందగుననియర్థము - ఇదిసంబోధ్యవాచకంబునకు ముందేప్రయోగింపబడును - ఓశబ్దంబుతోఁగి యుసంబోధ్యవాచకంబు ప్రయోగింపవచ్చును - ఓరాముఁడ - ఓరాములార - రాముఁడ - రాములార.

వ్యా.—‘ఓ’ అనునది పిలుచుట (ఆమంత్రణంబున) యందుఁ గలుగును. అనఁగా ‘ఓ’ యనుశబ్దంబు సంబుద్ధిపదంబునకు నుపయోగింపబడును. ఆయుపయోగించుట తోఁ బిలువఁ దగినపదార్థములఁ జెప్పనట్టిపదంబునకు (సంబోధ్యవాచకంబునకు) ముందుపయోగింపబడును. (మూ వ్యా.) ఓశబ్దమువిడిచిపెట్టియు (తోఁగియు) సంబోధ్యవాచక ముపయోగింపవచ్చును. ఉ. ఓరాముఁడ. ఇక్కడ రాముఁడు సంబోధ్యుఁడు.

గనుక ఓశబ్దము రావశబ్దంబునకుమందు ప్రయోగింపబడ్డది. రాముడే. ఇచ్చట ఓ' శబ్దములేకుండఁ బ్రయోగింపబడ్డది. ఇట్లే బహువచనమందు. ఉ. ఓరాములార, రాములార.

15 సూ— ఓశబ్దంబునకుంబురుషసీచ స్త్రీపురుషామంత్రణంబులందు యి సి రి వర్ణంబులు విభాషనంతాగమంబులగు.

ఓయిరాముడ - ఓరాముడ - ఓసిదుష్టురాల - ఓదుష్టురాల
ఓరిదుష్టుడ - ఓదుష్టుడ.

వ్యా.—1పురుషామంత్రణంబునందును, 2 సీచ స్త్రీ యామంత్రణంబునందును, 3 సీచపురుషామంత్రణంబు నందును, గ్రామంబుగ 1 'యి' 2 సి, 3 రి' అనువర్ణంబులు ఓశబ్దంబునకు విభాషనంతాగమంబులగును. ఉ. ఓయి రాముడ ఓరాముడ— ఓసి దుష్టురాల-ఓదుష్టురాల. ఓరిదుష్టుడ. ఓదుష్టుడ. విభాషయనుటచే 'యి, సి, రి' వర్ణంబులు లేకయుఁ గేవలమోకారంబుతోఁ బైయువాహరణంబులు పక్షంబునఁజూపఁబడినవి.

16 ఓరియోసిమైత్రియందుంగలవు.

ఓరిచిన్నికృష్ణ - ఓసిముద్దుబాల॥ ఓయిమొదలయినవానికిన్వ
తంత్రప్రయోగముంగలదు ॥ సంగతియెయోయి ॥ ఓసిపోవే ॥ ఓరోరి
యింకెందుఁబోవచ్చు ॥ వీనికిదీర్ఘంబుంగలదు ॥ ఓయావప్రకులావతంస ॥
ఓరిదుష్టనిశాటులార ॥ ఓసీననుఁజెనకరాకు.

వ్యా.—ఓరి, ఓసి' అనునవి స్నేహమందుపయోగించుటకలదు. అనఁగా సీచత్వమండే కాక స్నేహమందును, యిరువులకు 'ఓరి' అనునదియు, స్త్రీలకు 'ఓసి' అనునదియు నుపయోగింపవచ్చునని భావము. పురుషునకు- ఓరిచిన్నికృష్ణ. స్త్రీకి- ఓసిముద్దుబాల. ఓయిమొదలైన వానికి సంబంధి పదములేకుండఁ బ్రయోగంబుగలదు.

ఉ. సంగతియే యూయి (ఏయూ! సంగతియే? = సంగతమా?) మొ. 'ఓయి' ఇత్థాదుల
యికారంబునకు స్థిరంబును గలదు. ఉ. ఏయూవిప్రసాదంస. ఇట్లే మిగిలినవి.
స్త్రీలింగములైన సంబోధ్యవాచకము. చందను 'కో' అను నన్యాయంబు గానంబడి
యెడి. (తత్సమంబైన రోశబ్దంబు ధన్వాత్థకంబు.) ఈరోశబ్దంబు ప్రాస్వాంతంబును న
య్యెడిని - చ. 'కపాలవ' 'క్షిరో' వినవుగా కలయొక్కటి కంటి వేకువకో' ప్రభా-13
చ. రమణిరొ ధృత్యులందు నపరాధము గల్గిననాయకుతో వ్యవ | తుముదలపోసి
యుగ్రతరళాసనముం దగిలెయరు' భాగ -4 స్కం. సంబోధ్యవాచకంబులైన దేశ్య
స్త్రీవాచక స్త్రీసమశబ్దంబులపైని సేకత్వంబున 'కాన' అను శబ్దంబులు, 'అల, అనునన్య
యంబును, సంబుధినిర్వృతికంబులుగా నుపయోగింపబడుచు, కాని 'అల కాన, శబ్దంబు
లు నామవాచకంబు లగునప్పుడు మాత్రము వ్రాసెనుగాని ఏలింగంబును అడవియును.
సర్థమిచ్చును. తే. 'గీ. ధన్యపతి దేవతాచారపరమపూర్వార్థమే ముకుందుమీతల్లి కాన.
స్త-7 ఆ. మాసామికాన, 'సా. 13. సీ. కే. పైదహన్నను గురువన్న సర్థమన్న
బ్రాహ్మణుండు సుమునూయన్మకాన, కవిజ- 13. ఉ. అక్కల కన్యకాత్వమిటు
లాదిపోన సకారంబని! కెక్కడి చూలువచ్చె, పద్య- 23. 'అల, అనునది దీర్ఘం
తంబును నయ్యెడిని. క. 'వేలెడు వెంతుక తిరుగద! మాలంగవల యూచు దొప్పు
దొప్పున నోరిం | నేల నడిచికొను నెలవుల! లాల్లు మాలంగం నన్నలాయని యొ
లుకో, ఉ - పారి-43.

17 సూక్తిర్యగ్జ్ఞభిన్నంబులును వానివి శేషణంబులును మహత్తుల
నంబడు.

తిర్యక్కులనఁగాఁబశుఁడయ్యెనులు - జడమునఁగానచేతనములు.

వ్యా. - స్త్రీలును, పిర్వక్కులును, (పశువులు, పక్షులు) జడములును, (చల
నము లేనివి) గాక తక్కిన పదార్థములును వానివి శేషణంబులును, మహత్తులనంబడు.
అనఁగా - స్త్రీలు, పశువులు, పక్షులు, గిరునహీనములైన పశ్వకములు మొదలైనవి
యమహత్తులనియు, బురుషవాచకంబులును, వానివి శేషణంబులును, మహత్తులనియు,
భావము. స్త్రీలింగం బ్రత్యేకముగా మహతి యసయ్యుం గలదు.

18 క్లిబంబులుమిత్రాదులు మహద్వాచకంబులువిభాషంబులింగతు
ల్యంబులగు.

మిత్రశరణప్రధానపాత్రాదులుమిత్రాదులు॥

వ్యా. — నపుంసకలింగంబులకు మిత్ర, మొదలైనమహద్వాచకశబ్దంబులువిభా
షగాఁ బుంలింగంబులతో సమానంబులగు. అయిగాఁ మిత్ర, మొదలైనశబ్దంబులు సుహృ
దాదిచానకంబులు సంస్కృతంబునందు నపుంసకలింగంబులు. వీనిని దేనుఁగులోనికి
నుపయోగించునపుడు దున్యకముచేర్చి పులింగంబుగాను, మున్యకంబుచేర్చినపుంసకలిం
గతుల్యంబుగాను, నుపయోగింపవచ్చును. ఉ. మిత్రుఁడు, మిత్రము. నూత్రములోనపుంస
కలింగమని చెప్పుటచేఁ మిత్ర, శబ్దము మాన్యపరమైనపుడు మిత్రమనియు, మహత్తనిచె
ప్పుటచేత, “సింగంబుమిత్రముగుఁజంబుకంబు” అనునస్పృడు మిత్రుఁడనియు, నుపయోగింపఁ
గూడవని తెలిసికొనవలెను. మిత్ర, శరణ, ప్రధాన పాత్ర, అను నీశబ్దంబులకుమిత్రాదులని
పేరు. నుటియు మిత్రాదిశబ్దంబులకు యాపవ్యయంబనిముప్పదితో మ్మిదవనూత్రముక్రింద
నుదాహరింపబడ్డది. శరణబ్దమునకు శరణు, అనియు యాపాంతరంబుగలదు. గృహవా
చకశరణశబ్దంబు సర్వదామున్యకాంతంబై యుండును. తే॥ గీ॥ ఇంకనైన నన్ను నేల
నూలింపవు! నాకుశరణమగుము నానయనుచు, భార - ౨౩ - 2౩. లక్ష్యంగలమిత్రాది
శబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు ముగింపవలెనని బ్రయోగింపఁ బడవయ్యె.

19 గూ. — జిత్తుగిరికమార్గంబగు.

జకారమిత్తుగాఁగలదానికిముందుబిందువు నచ్చుననియర్థము. కా
ర్త్యర్థము ప్రత్యయాదులందు నిబద్ధమయి ప్రయోగించునపుడు మానం
బుడు వర్ణమిత్తునాఁబడు - ఉదాహరణముమీఁద స్పష్టంబగు.

వ్యా. — జకారము, ఇత్తుగాఁగలదానికి ముందుబిందువు గలది నొకత్రైనగాఁ
గార్యమునిమిత్తము ప్రత్యయములు మొదలైనవానియందుఁ గూర్పబడ్డది లక్ష్యమునం

ను విడిచి పెట్టబడునట్లును, అదే . . . ఈశ్వరములలో నుండికారమిష్టంబుగలది.

20 నూ—దుష్టార్థకరంబునకుఁ దుష్టార్థములును పుట్టుమొలతలబడునట్లును,
స్వప్నము.

వ్యా—దుష్ట, అనువర్తకంబునకుఁ దుష్టార్థమునను ముందులంబునంబును.

21 నూ—పులింగంబునుమహాద్యుచితంబుననామంబు తుదియ
త్వంబునకుత్వంబగు.

నామంబున: గాత్రబాతిపదికము - డిద్ధ - రాము - భార్గవ - రాజపు
రుష - శిష్టివిప్రబాతిపదికములు - డిద్ధ - రాము - భార్గవ-రాజపురుషు
||

వ్యా—పులింగంబు (శబ్దంబు) ముందును క్షేపనట్టి నామవాచకములందుక్క
కడపటి అకారంబునకు, ఉకారంబు వచ్చును. ఉదా. డిద్ధ, డిద్ధ - రాము, రాము,
ఇత్యాదులు.

22 నూ—పులింగమగుమహాద్యుచితమునకుఁబుట్టుగె.

ఇచ్చట ముక్తను దానియందు ఉకారముత్తరగావున జీత్తుబిందువుగా
ర్వంబగునను సూత్రముచేత దుష్టార్థమునకు ముందునున్న వచ్చును ఏ
మృటజకారములోపించును || ఉ || డిద్ధుఁడు - డిద్ధుండు - రాముఁడు -
రాముండు - భార్గవుఁడు - భార్గవుండు||

వ్యా—పులింగంబైన మహాదర్థకశబ్దంబునకు డుష్ట, అగును. ఇచ్చట డుష్ట
అనుదానియందలి జకారంబిత్తుగనుక 'జీత్తుబిందుపూర్వంబగు' అను పదోమ్మిదవసూ
త్రంబుచే దుష్టార్థకంబునకు ముందు బిందువువచ్చి పిమ్మట జకారము లోపించును. ఉ
దా. డిద్ధుఁడు, రాముఁడు, భార్గవుఁడు, ఇత్యాదులు. ఇచ్చట నిరుపకారముకంటెవసూ

త్ర్యంబున 'శిద్ధ' శబ్దంబునకు ఉకారమువచ్చి 'శిద్ధు' అని కాఁగా నీసూత్రంబున నిందువు ముందుగలిగిన దువర్ణకమువచ్చి 'శిద్ధుఁడు' అనియైనది. తరువాత హ్రస్వము మీఁద నున్న యటనున్న నిగమమున్నయగును' అను సర్గమిచ్చు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమాందలి పదునాల్గవ సూత్రంబున 'శిద్ధుఁడు' అని యగును. రాముండు మొగ్గులైన విఠే గ్రహించునది.

23 సూ.—దుమంతంబునకుద్వితీయా ద్వేకవచనంబు పరంబగునపుడు నిగాగమంబు సర్వత్రవిభాషనగు.

రామునిని — రాముని — రామునిచేతను — రాముచేతను — రామునికిని — రామునకును || సర్వత్రయనుటనగాగమ బాధనార్థము||

పాఠ్య.—దుమంతంబునకు 'దుత్' అను ప్రథమావిభక్తి యుండుటకు యోగ్యమైన 'శిద్ధు'— 'రాము' — 'మగ' ఇత్యోయా. ఇట్టి శబ్దంబునకు ద్వితీయావిభక్తి మొదలైనవాని రోకవచనంబు పరంబగునపుడు 'ని' అనునది యెల్లెడలను (అన్నివిధక్తుల యందును) విభాషగా వగును. ఉ. రామునిని— రాముని. రామునిచేతను— రాముచేతను. రామునికిని— రామునకును. మొ. ఇన్ఫట నికారము విభాషయనుటచే 'రామునిచేతను' 'రాముచేతను' అనియుం తెప్పవచ్చును. 'సర్వత్ర' అని చెప్పటచేత నిరుపదిహేనిమిదవ సూత్రంబున షష్ఠీవిభక్తి లోనే విధింపబడిన నగాగమంబును సయితము వికల్పంబుగా బాధించునని భావము. ఉ. రామునకును— రామునికిని. 'రామునిని' ఇన్ఫటం బ్రక్రియ మబోధమునకై వ్రాయబడును. అకారాంతమైన 'రాము' శబ్దంబు ఇరుపదియొక్కవ సూత్రంబుచే 'రాము' అగును. ఇది దుమంతంబు గావున ద్వితీయైకవచనంబుపుట్టి 'రాము + ను' ఇట్లుండు. ఇరుపదిమూడవదగు నీసూత్రంబున మనర్థకంబునకు ముందునిగాగమంబువచ్చి 'రాము + ని + ను' అగును. ఇటవత్సమానంబైన 'ఇకారంబు మీఁది, అను నిరుపదియావసూత్రంబున నిగాగమంబుయొక్కయికారము తరువాతనున్న ద్వితీయావిభక్తి మనర్థకంబునకు నిత్యంబు వచ్చి 'రామునిని, అగును. నిగాగమంబు విభాషగావున గానిభతువార్ధకు 'రాము + ను, ఇట్లుండును.

దుమంతయు మీఁది, అను నిరుపదియేడవనూత్రంబున నువర్ణకంబునకు నిత్యంబుగలిగి
గోమని, అగును. ఇట్లే నిగాగమ వికల్పంబుచేతఁ ద్వితీ గా నివిభక్తులయందుఁ గూడ
గూఢవ్యయం చేర్చును.

24 సూ — అనుదంతంబునకు తెనుఁగుదుమంతమునకునిగాగమముని
శ్శ్యముగాఁగనును.

మగనిని - మగనిచేతను - మగనికిని । అనుదంతంబును పర్యుదాన
ముచేత - తమ్మునిని - తమ్ముని - తమ్మునిచేతను - తమ్ముచేతను ॥
అల్లునిని - అల్లుని - అల్లునిచేతను - అల్లుచేతను ॥ బల్లిదునిని - బల్లి
దుని - బల్లిదునిచేతను - బల్లిదుచేతను - ఇత్యాదులందునిగాగమంబు
పాక్షికంబనియెఱుంగునది॥

వ్యా.—ప్రాసోక్తకార (ప్రాస్వ + ఉకార) మంతమందులేని తెనుఁగుదుమం
తంబులకు నిగాగమము నిత్యముగా నగును. ఉ మగనిని- మగనిచేతను- మొ. మగ,
ఇది యుకారము నుపలేని దుమంతంబు దీనికి ద్వితీయైకవచనము చేర్చఁగా మగ +
ను, అని యగును. ఈయిరువదినాల్గవ నూత్రంబుచేత నువర్ణకంబునకు ముందు నిగాగ
మంబు నిత్యంబుగానయి మగని + ను, ఇకారంబు, అను నిరుపదిగూఢవనూత్రింబు
చే నువర్ణకంబున కిత్వంబువచ్చి మగనిని, అగును. ఇట్టి శబ్దంబులయందు నిగాగ
మంబు నిత్యంబుగాన మగనిచేతను, ఇత్యాది తృతీయాది విభక్తులు నిగాగమంబుతోఁ
గూడికొన్నవై యొక్కొక రూపంబుతోనే యుండును. నిగాగమంబువిడిచి మగచే
తను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడదు. (నూలము) అనుదంతంబును పర్యుదా
నముచేత, “తమ్మునిని, తమ్మునితమ్మునిచేతను, తమ్ముచేతను, అల్లునిచేతను, అల్లు చేతను” ఇ
త్యాదులందు నిగాగమంబు పాక్షికంబని యెఱుంగునది. (వ్యా.) పర్యుదానప్రసజ్యప్రతి
షేధంబులకు లక్షణము—స్థో ప్రసజ్యప్రతిషేధోయంక్రియ గూఢహయత్రనఞ్ । ప
ర్యుదానస్సవిజ్ఞేయోయత్రోత్తర పదేననఞ్, అర్థము నపేధార్థకమైననకారము క్రి
యతో నన్వయించినచోఁ బ్రసజ్యప్రతిషేధమనంబుదు. ఉ. రాముఁడు బ్రాహ్మణుం

దుకాడు. ఇచ్చట కాడు, అనుక్రియతో నిషేధము సంబంధించినది కావున రాముడు బ్రాహ్మణజాతిలోనివాడు కాడనియు, దక్కినవర్ణంబులలో నేనరస్థుడోయనియు, భావంబున్నది. నిషేధార్థము (క్రియతో నన్వయించక) సమాసంబులోని యుత్తరపదంబుతో నన్వయించినప్పుడు పర్యుపాసంబు నాబడును. ఉ. రాముడబ్రాహ్మణాదు. ఇతఁడు కాదు అబ్రాహ్మణాంధ, నఁగా జాతిమాత్రంబుచే బ్రాహ్మణుడైనను కొన్నియులు దాని బ్రాహ్మణావధానమునకు నిష్ఠుడని చెప్పగలిగినవాడని భావము. నిషేధార్థకమైనశబ్దంబు సమాసంబుతో మిలితమైనప్పుడు సార్వశ్యమును, భేదమును, గూడఁబోధింపదు. కావున. రాముడుకొన్ని సమాసములచే బ్రాహ్మణాభిన్నుడనియు, మఱికొన్ని సమాసములచే బ్రాహ్మణాసమ్యహంతనియు, వర్ణమును గాని ప్రసజ్యప్రతిషేధమునందుంబులె రాముడు బ్రాహ్మణవర్ణేతరుడని స్ఫురింపదు. అట్లే అనుదంతంబైన తెనుగు మమంతంబు, అను మాత్రంబులో నిషేధార్థక నకారము, ఉదంతశబ్దంబుతో నన్వయించినది కాన మదంతంబులుకాని మగ, పాప, ఇత్యాదులు కొన్నిధర్మంబులచే మమంతశబ్దంబులతో సమాసములైనదే యీమాత్రమునందు గ్రహింపఁబడును. ఇచ్చట దగశబ్దంబుకారంతము గావున నట్టిధర్మంబుచేత మకారాంతంబులతో సామ్యములేనిదయ్యెను. ఈయకారాంతశబ్దంబే మహత్త్వధర్మంబుచేత మకారాంతంబులతోఁ గుల్యంబైనదై యుండవలెను. అట్టిధర్మముగల తెలుగుశబ్దంబులు మగ, పంసును, పాప, కే, ప్రే, ఈకాప్రత్యయాంతంబులు ఇత్యాదులగును. ఇట్టిశబ్దంబులకు నిత్యంబుగా నిగాగమంబును. ఉదంతదుమంతంబులైన తమ్ము, అల్లు, బల్లిదు' ఇత్యాదిశబ్దంబులకు దుమంతంబునకు, అను నిరుపదిమాడవ మాత్రంబుచే వైకల్పికంబుగా నిగాగమంబు వచ్చును.

25 సూ—దుమంతంబుమీఁదినుపర్ణకంబునుత్వంబునకిత్వంబగు.

నుపర్ణంబుద్వితీయయను సూత్రముచేత - రామును - అనిప్రాప్తింపఁగా నీసూత్రముచేత నుపర్ణకోత్వమున కిత్వంబు సిద్ధించె - రాముని - భార్గవుని॥

వ్యా—దుమంతము తరువాతి నుపర్ణకముయొక్క ఉకారంబునకు ఇకారము

ఇమ్మను, అనగా పుష్కలము ద్వితీయపునమ్ము, నను కెంచనమాన్త్రించున నునుండు
బున రాము, అనువానిని నుష్కలము కాగా రామును, అయ్యెను. పుష్కలము కనుష్క
నుండి పుష్కలముయొక్క ఉకారమునకు, ఇకారమునకు, రాముని, అని యివ్వవచ్చు.
ఇకారమునకు, అనుష్కలము.

26 సూ—ఇకారమునందుండికునువు క్రియావిభక్తులయత్వంబున కి
త్వంబును. హరిని - హరిశిని - శ్రీని - శ్రీశిని - వారిని - వారిశిని

వ్యా.—ఇకారము పుష్కలమునకు, హ, ను, వు, అనువానియొక్కయు, క్రియ
లయందు విభక్తులయొక్కయు, ఉకారమునకు, ఇకారమునకు. ఉ. హరిని. ఇచ్చట
హరి, అనుష్కలము ఇకారమునకునుండవచ్చును. పుష్కలమునకునకు, అనువాని ను
త్వంబున కిత్వంబునకు, అని, అయ్యెను. పుష్కలమునకు - హరికి, పుష్కలమునకు-
నుష్కలము. క్రియావిభక్తికి—నచ్చితిరి (నచ్చితి + రి) ఈమూర్తయొక్క నపకరణ
గా (ఇచ్చి)తేకుండ ఉకారమునందు, అనుష్కలమున దీర్ఘంబైన ఉకారమునకుం గూడ
ప్రమాణముగలది, ప్రేక్షిని, ప్రేక్షిని, ఇత్యాదికమునందులయందు. అనుష్కలమునకు
త్వంబున కిత్వంబునకు.

27 సూ—ఈధాతుయుష్మదర్థంబునందువానియత్వంబున కిత్వంబు
రాగు.

ఈగు - ఈవు - ఈను - ఈము - ఈగు-నీగు - మీగు.

వ్యా.—ఈ, అను ధాతువుయొక్కయు, నీ, మీ, అనువానియొక్కయు,
పుష్కలమునకు, ఉకారమునకు, ఇకారమునకు. ఉ. ఈగు (ఈయగు, అనియర్థము)
ఇచ్చట, ఇచ్చుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకార్థమైన ఈగు, అనువానియందలి ఈకార
ము పుష్కలమునకు ఉకారము, ఇకారముగామాత్రం ఈగు, అనికాదు. నీ, మీ, శబ్దం
బుల విభక్తులయొక్క ఉకారమునకు, ఇకారమునకు, నీకి, మీకి, ఇత్యాదికముగా

సుంకను ఇట్లే మిగిలినవి. కొంచెము సుహృద్భావములు నీక, మీకి, అని వాడుటలోక ప్రసిద్ధము.

28 ను—కువర్ణకంబుపరంబగునపు డుకారంబుకారంబులకునగాగ మంబుగె.

రామునకును-విష్ణునకును-సవితృనకును-విధాతృనకును.

వాక్యము—మొదట్లోకము పరంబగునపుడు, యికారంబునకుఁ గాని యుకారంబునకుఁ గాని, నె, అనునది యంతఃగతంబుగావచ్చును. యే, రామునకును - విధాతృనకును. ఇచ్చట పరంబునకు యికారంబునకును, పరంబునకు యుకారంబునకును, మరలగా నుచుండు రణంబులు. తలుచునో యికారంబులైన పాత్రపదకంబులు, వీరబహుమతియనూ త్రింబులోఁ జెప్పబడినవి. ఇట్లు కాస్త్రంబునంజేసి యికారంబు యుకారంబులెల్లంబు లకు మట్టివిధక్తి పరంబగునపుడు నగాగమవిధి నిత్యంబైనను బ్రాచీనకవిప్రయోగంబు లుమాత్రము నగాగమకాన్యంబుగాఁగొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. దీనికిఁ గారణము సం స్కృతవాక్యకరణంబులోఁ బ్రసిద్ధంబైన ఆగశాస్త్రమనిత్యంబు, అను పరిభాషయే తెనుంగువాక్యకరణంబులోఁ గూడ శరణంబని కొంచెము చెప్పియున్నాడు. సైపరిభాష చేరిన, నాగిరంబుత్తుకొమస్య, అను ప్రయోగమునందు, ఇదాగమము రానియందున త్తుకొమస్య, అని ప్రయోగించుట బద్ధమనియు, నాగమకాస్త్రము నిత్యమునచో బ్రాచీ నుకామస్య, అని, ఇదాగమంబులోఁ చచ్చుచుండునచో ననియు, జెప్పబడుట ప్రకృతి భాషయందుంబోలె వికృతయందుం గూడఁ సైపరిభాషయే శరణంబుగా నెందుకొని మట్టివిధక్తియందలి నగాగమంబు లేకుండినను దోషంబులేదని చె ప్పదురు. నగాగమంబు లేనిచోఁ బుష్కలంబైనామవాచకములమీఁద మట్టివిధక్తిసంబంధంబట్టిలదోషప్రభాంతి కరంబు ప్రతికటవగుఁ గాన నట్టిస్థలంబులందు నగాగమప్ర యోగము తప్పక యుండుట మేలు. నీ నీతూపుకోర్వక నిటలాత్మండును దనూఫల కంగాచాటున, పాయజెప్పుడు, కవికర్ణరసాయనము. దనుజరిపుకు, ఇట్టిచోట నగాగ మముండినచో మేలుగానుండును. నీ సకాదేననకులవాసననుతేజములఁ గ్రమమునఁ

రామునందును - విష్ణునందును - విధాతృనందును॥

వ్యా-—ఉకారంబునకును, ఋకారంబునకును, అందు' అనునప్తమి విభక్తి ప్రశ్నయము పరంబు నపుడు నకారమంతాగమంబుగావచ్చును. ఉ. రామునందును. విధాతృనందును. ఇచ్చట రాము + అందు, అనియుండఁగా నందువర్ణకంబు పరంబగు నపుడు, ఉకారఋకారంబులకును నచ్చణకంబునచ్చును, అను దానింబట్టి ను, రాఁగా రామునందును, (రాము + ను + అందును) అని యయ్యెను. ఋకారాంతంబునకును నిట్లేగ్రహింపవలెను.

30 సూ—ఆగమమువువర్ణకంబుల కందుకర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబు విభాషనగు.

వనమునందును - వనమందును - ధేనువునందును - ధేనువందును

వ్యా—ఆగమములైన ము, వు, అను వర్ణకంబులకు అందు, అనునది పరంబున నపుడు నకారంబంతాగమంతైవిభాషనగును. ఉ. వనమునందును, వనమందును. ధేనువు నందును, ధేనువందును, ఇచ్చట వన, అను శబ్దంబునకు ముగాగమమునచ్చి వనము, అయ్యెను. దీనికి అందు, పరంబగునపుడు నకారమంతమందురాఁగా వనమునందును, అయ్యెను, ఈమువర్ణము నలునదియవసూత్రముచేత నాగమముగాని ప్రథమావిభక్తికాదు ప్రథమావిభక్తియేయైనచో ఏప్తమివిభక్తికిని, ఈప్రథమకును నెట్లుసాంగత్యముకూడును? కాన నిట్టిస్థలంబుల ముకారవుకారంబులు విభక్తులని భ్రమింపవలదు. విభాషయనుటచే నకారమురానియపుడు ఉకారసంధికలిగి, వనమందు, అయినది. వువర్ణాంతంబును నిట్లేగ్రహించునది.

31 సూ—బహుశ్వంబునద్వితీయావిభక్తులకు లడాగమంబగు.

రాములను - రాములచేతను - విధాతృలను - విధాతృలచేతను॥

వ్యా—బహుశ్వననుందు ద్వితీయమొసలైన విభక్తులకు మొదట లకారము వచ్చును. ఉ. రాములను రాములచేతను, విధాతృలను, విధాతృలచేతను, ఇచ్చట

బహువచనము చెప్పబడినదిగనుక ద్వితీయయైన నువర్ణకమునకు మొదట లకారమువచ్చినది. 'రాములచేతను, ఇత్యాది మిగిలిన విభక్తులయందును నిట్లే గ్రహింపవలెను.

32 సూ—సంబోధనంబునందేకార్థంబయిన పదంబుతుదియుకారంబునకకారంబగు.

ఓరాముడ - ఓవృక్షమ - ఓశంభువ - ఓకొడుక॥

వ్యా—సంబోధనంబునందు, ఏకవచనాంతమైన మాటయొక్క కడపటి ఉకారంబునకు' అకారంబగు. ఉ. ఓరాముడ. ఇచ్చట 'రాముడ, అనునకారాంతశబ్దంబేకవచనంబుగనుకను, సంబోధకముగనుకను, కడపటనున్న ఉకారంబునకు అకారమువచ్చి ఓరాముడ, అనియయ్యెను. ఇట్లే ఓవృక్షమ, ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను.

33 సూ.—సంబోధనంబునందుబదంబుతుదియుకారేకారంబులకుదీర్ఘంబువిభాషనగు.

ఓరాముడా - ఓరాముడ - ఓచెలియా - ఓచెలియ - ఓహరి - ఓహరి - ఓతండ్రి - ఓతండ్రి॥

వ్యా—సంబోధనమందు మాటయొక్క తుదనున్న అకారమునకును, ఇకారంబునకును దీర్ఘంబు విభాషగానగును ఉ. ఓరాముడా—ఓరాముడ ఓహరి—ఓహరి మొ. ఇచ్చట సంబోధనమందు చివరనున్న అకారమును, ఇకారంబును, విభాషగా దీర్ఘంబుతానుగనుక దీర్ఘాంతంబుగా నొకసారియు, హ్రస్వాంతంబుగా నొకసారియుఁ బ్రయోగింపబడెను.

34 సూ—కృతోత్కంబగుసంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిదుష్టునకు లోపంబువిభాషనగు.

ఓరామ - ఓకృష్ణ - పూర్వసూత్రముచేత దీర్ఘంబు - ఓరామా

ఓకృష్ణా || సంస్కృతనామంబనుటఁజేసి - ఓతమ్ముఁడ - ఓబల్లిదుఁడ -
ఇత్యాదులందులోపంబు లేదు||

వ్యా.—శాస్త్రముచే సాధింపఁబడిన ఉకారముగల సంస్కృతనామంబుల
దువర్ణకంబునకు లోపమువిభాషగాఁ గలుగును. ఉ. ఓరామ. ఇచ్చట, రామ శబ్దము
సంస్కృతనామము. దీనికి నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వ
డుజులు గలిగి రాముఁడు, అయ్యెను. తరువాత ముప్పది నాల్గవసూత్రంబుచే సంబుద్ధి
దువర్ణకములోపించి, ముప్పదిరెండవసూత్రంబుచే నుకారంబునకు సకారమువచ్చి, (ఓ)
రామ, అనియైనది. దీనికి ముప్పదిరెండవసూత్రంబున దీర్ఘంబువచ్చి, (ఓ) రామా, అని
యైనది. ఈసూత్రంబులో సంస్కృతనామమని చెప్పటచేత (ఓ) బల్లిదుఁడా, అను
నపుడు దువర్ణకము లోపాదికార్యంబులుగలిగి, (ఓ) బల్లిద, ఇత్యాది దుష్టరూపంబులు
కావయ్యె. ఈసూత్రంబులోఁ గృతోత్కంబను విశేషణంబు లేకపోయెనేని దోషంబు
గల్గును. నలువది నాల్గవసూత్రంబుచేతను ఇకారాంతాది శబ్దంబులకుఁ బ్రథమైకవచన
మునకు లోపంబు నిత్యంబుగఁ జెప్పబడ్డది. ఈముప్పది నాల్గవసూత్రంబులో సంస్కృత
నామంబు సంబుద్ధిదుజునకు లోపంబు విభాషయని సూత్రింపఁబడె. నలువది నాల్గవసూ
త్రము సామాన్యసూత్రమై యీసూత్రంబువి శేషసూత్రంబు. కాన సంబుద్ధికాని ప్రథ
మైకవచనంబునకు లోపంబుచేసి సావకాశమైననలువది నాల్గవ సూత్రంబును సంబుద్ధి
డుజు విషయంబులో నీముప్పది నాల్గవసూత్రంబు బాధిండును. అందున హరి, ఇత్యాది
శబ్దంబులు సంబుద్ధ్యేకవచనంబులో విభాషగా డుజుతోనిల్చి హరిడా, ఇత్యాదిరీతి
గా దుష్టరూపంబు కావలసివచ్చును. ఆదోషము నివారింప నీముప్పది నాల్గవసూత్రము
లోఁకృతోత్కం, బనినవి శేషణంబుంపఁబడినది. అందున శాస్త్రంబుచే నుకారాంతం
బులైన రాము, డిద్దు, ఇత్యాదుల సంబుద్ధిదుజునకేలోపంబు గలుగునుగాని హరి,
ఇత్యాదిశబ్దంబులందు వైభాషికసంబుద్ధిదుజులోపము ప్రసక్తింపనేరదు. కృతోత్కం
బని సూత్రిండుడు శాస్త్రముచేగలిగిన ఉకారముగలవియే యనుటఁజేసి సహజముగా
నుకారాంతంబులైన శంభు, విష్ణు, భాను, ఇత్యాది సాంస్కృతికంబులమీఁది సంబుద్ధి
డుజునకు విభాషగా లోపంబుగలిగి శంభా, విష్ణా, భానా, ఇత్యాద్యనీష్టరూపం
బులు కలుగుదు 'శంభూ' విష్ణూ, భానూ ఇత్యాది ప్లుతాంతసంబుద్ధి సాధురూపం బు

లనోఁ బర్యాయముగా నుండవలెను. 'శంభుఁడ' విష్ణుఁడ, భానుఁడ' ఇత్యాదికముగా నే విభాష గాఁ బ్రయోగింపవలెను. అచహస్తులుకూడ వాహస్తులుగా వినశీంపఁబడిన పుడు ఉత్పడుష్టర్ణకంబులగును. సంబుద్ధియందుఁ బాక్షికలోపము నీ. సహకార మత్ప్రియసహకారు యున్నాగవున్నానుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ | జంపనబుధహరి చందనుబుష్పితాశోక సుహృజ్జనశోకవినును | వకుళకులైఁ దీపకువిభితకభయభీతార్తిహానునలుఁగ్రీతితోడ' భావ. 2 క.

35 నూ—ఉదంతసంస్కృతనామంబుమీఁద సంబుద్ధిదుజునకునూ

కారంబుప్లుతంబాదేశంబువిభాషనగు.

ఓవిష్ణూ 3 - ఓశంభూ 3 - పక్షంబునందు - విష్ణుఁడ - శంభుఁడ - ఇత్యాది.

వ్యా— ఉకారమంతమందుఁగల సంస్కృతనామంబుమీఁది సంబుద్ధి దువర్ణకంబునకు, ఉకారప్లుతంబువిభాషగా నాదేశంబునను. ఉ. ఓవిష్ణూరి. ఓశంభూరి. హ్రస్వంజేకమాత్రకాలము. దీర్ఘంబు ద్వీమాత్రకాలము. ప్లుతంబు త్రిమాత్రోచ్చాగకాలము అని ప్రసిద్ధంబు. 'ఓవిష్ణూ' అనునపుడు ప్లుతమునచ్చి. 'ఓవిష్ణూ' అని యయ్యెను. 'విభాష' యనుటచేత ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే దుజంతంబునకు నకారమునచ్చి, విష్ణుఁడ, అని పక్షంబుననగును. ఇట్లే 'శంభూ. శంభుఁడ' గ్రహింపవలెను. ఈసూత్రంబులో నుదంతసంస్కృతనామంబులు సహజముగానుండిన ఉకారములుకలవియని గ్రహింపవలెను. లక్షణగ్రంథంబులలో హ్రస్వంబులు లఘువులనియు, దీర్ఘంబులు గురువులనియు, నిర్ణయింపఁబడియె ప్లుతప్రశంసమాత్రము గురులఘువిచార లో వేయఁబడలేదుగాని యియ్యది గురువే యనకలయును. ద్వీమాత్రకాలో మైన దీర్ఘ మే గురువైనపుడు త్రిమాత్రకాత్రిక మైన ప్లుతము గురునని చెప్పుట వేఱయనసరంబుండదనియు నియ్యది గురువగుట కైముత్యన్యాయంబుననే ప్రాప్తింపవలెననియు, లక్షణకర్తలుమిన్నకుండిరి. కాన 'విష్ణూరి' శంభూరి. ఇత్యాది ప్లుతసంబుద్ధ్యంతరంబులు వైయచ్చులతో సంధివేయఁబడక పద్యంబులందు గుర్వక్షరంబులలో గణించుకోవలెను.

36 సూ—సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమంబగు

ఓరాములార - ఓక్ష్మలార - దీనికింబాక్షికంబుగదీర్పంబగు -
ఓరాములారా - ఓక్ష్మలారా॥

వ్యా—సంబోధనంబునందు బహువచనంబునకు ఆరగాగమంబునచ్చును. ఇదికకా
తత్సమగాన సంబోధ్య వాచకములకుదీర్ఘమునొద్దనచ్చును. ఇచ్చట రాములు, అను
నది బహువచనము. దీనికి ఆకా అనునది సంబోధనంబునందు రాగా నుకారసంధి కలిగి
రాములార, రాములారా, కృష్ణలార, కృష్ణలారా. ఇత్యాదులగును. సంబోధ్యవాచకం
బులును, వానికిఁ బ్రాసమును, బహువచనాంతంబులైనను గ్రియమీద వచ్చెడి యమ్మాదులు
మాత్ర మేకవచనాంతంబులగును. ఉ. ఆ. వె. మనయశోచ చిన్నిమగవానిఁ గనెనట
దూచివత్తమమ్మనుదతులార' భాగ.. 10 స్కం— పూ.

37 సూ—మధ్యమపురుషయోగంబునందారగాగమంబువిభాషనగు

వినుఁడు బాలకులు - వినుఁడు బాలకులార - వచ్చితిరికాంతలు -
వచ్చితిరికాంతలార॥ అన్నలారమిమ్మునడిగెద నొకమాట - ఇచ్చటమ
ధ్యమపురుషయోగంబు లేమింజేసి యారగాగమంబునిత్యంబు॥

వ్యా— మధ్యమపురుషంబుతో సంబంధించినప్పుడు సంబుద్ధ్యంతంబునకు
ఆరగాగమంబు ద్విభాషికంబుగా నుండును. ఉ. వినుఁడు బాలకులు- వినుఁడుబాలకు
లార ఇచ్చట 'వినుఁడు' అను ప్రాసముబాలకులే కర్తలుగావున బహువచనాంతంబైన
బాల శబ్దంబుపై ఆరగాగమంబు విభాషగానయి 'బాలకులారా, బాలకులు' అని
రూపస్వయంతైనది. అన్నలార మిమ్మునడిగెద నొకమాట' అనువాక్యంబులోఁ గ్రియ
యైన 'అడిగెదకొ' అను దానికి నేను, అనునది కర్త సంబంధించును గాని అన్న
లార, అను బహువచనాంతంబున సంబోధ్యులైనయన్నలు కర్తలుకారు కావున
అన్నలుమిమ్మునడిగెద నొకమాట, అని చెప్పఁగూడదు. ఇట్టిచోట్లను, ఆరగాగమంబు
నిత్యంబుగా నుండునటెను. క. ఒప్పులు గలిగిన మెచ్చుఁడు | తప్పులుగలిగిన నెట్టిగి

తగఁ దిద్దుఁడులఁ | ప్పొప్పనకుఁ డొప్పతప్పనిఁ | చెప్పకుఁచీకవులుపా స్తిచేసెచమిమ్మున్.
 ఆంధ్రభాషాభాషణము. చ. అనఁకు మడియనర్తనమునందొక దోషము గన్నవారొ
 నా! యనుజుఁడు లక్ష్మణుండు తనకర్తాముగానిగతిం జరించెనో! | జనకతనూజనాకు
 బరిచర్యలునేయుతటిన్ దపస్విని | జనపరిచర్య లేమఁజెనో! సంభ్రమకారణమేమి
 సంయమన్, రామాయణము. గీ. దిక్పరిచర్యనముగఁ దెలిపుదునిందుల | క్షణముకాన
 బూర్వకవుల లక్ష్మి | ములనులాఁతిలక్ష్మములఁ గాంచి తక్కుల | క్షణమెఱింగికొనుఁడు
 చతురమతులు, బాలవ్యాకరణము.

38 సూ—అదంతంబయిదీర్ఘపూర్వలోపధంబయినమహత్తుమీఁది
 విభక్తిలకారంబునకు రేఫంబగు.

బాలురు - బాలురను - బాలురచేతను - నృపాలురు - నృపాలుర
 ను - నృపాలురచేతను || దయాళుశబ్దంబున కిట్లు రేఫంబుగానంబడియె
 డి ! దయాళురు - దయాళురను - దయాళురచేతను||

వ్యా—ప్రాస్వాకార (హ్రస్వ + అకార) మంతమందుఁగలదై దీర్ఘముమందు
 గల లకారము, ఉపధగాఁగలదైనమహద్వాచకముమీఁది విభక్తిలకారమునకు రేఫము
 వచ్చును. ఉ. బాలురు. మొ. ఇచ్చట బాల, శబ్దంబు. పుంలింగము, అకారాంతశబ్దము
 ఈశబ్దంబునకునుపధ లకారము. (శబ్దంబులకుదివర్ణంబునకు ముందువర్ణము. ఈబాల
 శబ్దమందుఁ దుదివర్ణము అకారము. దానికి ముందువర్ణము లకారము. అయ్యది ఉ
 పధయనంబడును.) ఈలకారంబునకుఁ బూర్వాక్షరము బకారముమీఁది దీర్ఘాకారము.
 (బాలురు.) బాల + లు, అని యుండఁగా బాలశబ్దము ప్రాస్వాకారాంతంబును, దీర్ఘ
 పూర్వ లకార ముపధగాఁగలదియును, మహద్వాచకంబును, గాననిచ్చటివిభక్తిలకా
 రంబునకు రేఫంబుగలిగి 'బాల + రు' అయ్యెను. ఇరువదియొకండవసూత్రంబునఁ బ్ర
 కృతికి నుత్వంబుగలిగి 'బాలురు' అయ్యెను. ఇట్లే 'నృపాల, గుణశీల' ఇత్యాదిశబ్దంబు
 లును ప్రాస్వాకారాంతమై సూత్రోక్తమైన లక్షణంబులు గలవిగావున బహువచనలకా
 రమందు రేఫాదేశంబునుబొంది నృపాలురు, నృపాలురచేతన్ - గుణశీలురు, గుణశీలుర

యొక్క, ఇత్యాదికముగానుండును. ప్రకృతము తత్సమపరిచ్ఛేదము కావునను, సంస్కృతనామపదంబుతో మిళితంబైనముప్పనినాలుగు ముప్పదియైదు సూత్రంబులకు నీసూత్రంబు సన్నిహితమైనదికావునను, దీనిలో సంస్కృతనామంబుని వేరుచింపన క్కఱలేదు. తెలుంగుశబ్దంబులగుటచే, 'గోల, బేల, మాల' ఇత్యాదిశబ్దంబులకును, అదంతబనుటచే, 'కరుణాశాలి, దృఢతాలు' అనువానికినిర్ణయహచ్చబంబుచుటం జేసి, 'పుష్పమాల, మొదలైనవానికిని నీరేఖవిధి నెల్ల నేరదు. దయాళుశబ్దంబును గుఱించి యొక విశేషంబుగలదు, 'దయాంలాతి (గృహ్లాతి) అనునర్థమునందు సంస్కృతవ్యాకరణంబుచే, కప్రత్యయంబుగలిగి, 'దయాల, అనేడి యకారాంతరూపంబు 'బాలశబ్దంబువలె నుండును. అట్టిశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఖంబు నిర్బాధంబు గావచ్చును. ఇట్లే, 'కరుణాల. అనుశబ్దంబుగూడ నకారాంతంబుండును. దానిబహువచనలకారము సయితము రేఖాదేశంబును బొంది, 'కరుణాలురు, ఇత్యాదికముగా నగును. 'సంస్కృతంబులో, 'దయ, ధాతువునకు, ఆలుచ్, ప్రత్యయంబున్నదికాని కరుణాశబ్దంబుకంటె నట్టి ప్రత్యయం బుప్పతిల్లనేరదు. కరుణాలశబ్దంబు చిన్నపానూర్యాదు లకారాంతత్వమతిచే బ్రయోగించినారు. (నీతిచంద్రికలో) అట్లే అకారాంతమైన దయాలశబ్దంబైనపుడు రేఖాదేశంబునకు బాధలేకున్నను, ఆలుచ్, ప్రత్యయాంతంబై ఉకారాంతదయాలుశబ్దంబునకుఁ బ్రకృతసూత్రంబు సంబంధింపనేరదు కావున దయాలులు, ఇత్యాదిలకార సహిత దుష్టరూపంబులు కాకుండ నీసూత్రమునొద్ద రేఖాదేశంబు దానికివిశేషించి చెప్పవలసినచ్చెను. రేఖాదేశంబునకు లక్ష్యములు — తే॥ గీ॥ దేవతాభర్తశంభుప్రతిష్ఠఁ జేసి | సురగణంబులలోకపాలురను జూచి, భీమఖండము - చు || జలస్తోమంబునల్వం కలం | దెలరన్నాభిచయంబులోఁగొనియె వానింజాలగాంభీర్యశీ | లురుసంతోభము నొందువారి నెచటకొ లోఁగొందువర్తింపరే,' పారి - 4ఆ. క॥ ఇరువదియేపురుషాంశాలరు నూర్వురుకేకయులును లూనాంగక్షులై | ధరదొరగిరి పెజమొత్తము | కరినికరముతోంపిబడినగతినుండెన్మహా., భార - ద్రోణ - 3 ఆ.

39 సూ.—అమహన్న పుంసకముల కదంతంబులకు ముర్ణవ కంబగు.

వృక్షము - ఋక్షము - దైవము - కళత్రము - అపత్యము॥

క్రీబంబులుమిత్రాదులను సూత్రంబులకు బాహ్యకంబుగం బులింగత్వంబులీ
దేహంబులకేసి మిత్రాదిశబ్దంబులకు వ్యైరూప్యంబెఱుంగునది —ఉ॥మి
త్తుడు - మిత్రము - శరణుడు శరణము.

వ్యా—మిత్రాకారము (సూత్ర - అకారము) తఃపిందుంగలయమహత్తులైన
సపుంసకలింగశబ్దంబులకు మువర్ణకంబునప్పుడు. అనఁగా మహద్వ్యాయకములు కానివై
సపుంసకలింగము హస్వాకారమందలందుం గలవానికి మువర్ణకమునప్పుడు. ఉ. వృక్ష
ము. ఋషము, వైశము అపత్యము, కశత్రము. మొ కశత్రశబ్దంబు స్త్రీవాచకము
గనుక సమహత్తులలోఁ జేరినది. ఈ శబ్దంబు సపుంసకలింగము గనుక గడపలు నున్న
అకారమునొద్ద మువర్ణకమునచ్చి కశత్రము, అని యైనది ఇట్లే మిగిలినవి. క్రీబంబులు
మిత్రములు, అను పదునెనిమిదవసూత్రంబుచే నిర్భాషగాఁ బులింగత్వంబు నాఁగో
టంబులచేత మిత్రాదిశబ్దంబులకు రామాదిశబ్దంబులకుఁబోలేఁ బరంబున నుత్వమనర్థ
కాదులదే లెడుటాపంబులు. ఉ. మిత్రుడు - మిత్రము. శరణుడు, శరణము మొ.
క్షినింగూర్చి పదునెనిమిదవసూత్రంబున వాయబద్ధది.

40 సూ—వానికి మువర్ణకేతరంబయిన విభక్తి పరంబగునపుడు
ముగాగమం బగు.

వృక్షములు - వృక్షమును - ఋక్షములు - ఋక్షమును॥

వ్యా—వానికి (పైసూత్ర)మునందలి వృక్షాదిశబ్దంబులకు) మువర్ణముకంటె
సన్యమైనవిభక్తి పరంబగునపుడు మువర్ణము వచ్చును. అనఁగా వై వృక్షము, మొద
లైన శబ్దంబులకుఁ బ్రమాణబహువచనము మొదలు మిగిలిన విభక్తులు పరమైనపుడును
ముగాగమము వచ్చును. ఉ. వృక్షము. ఇయ్యది ప్రమాణవిభక్తి వచనము దీని
బహువచనము. వృక్షములు. ఇచ్చట మువర్ణకము పరంబగునపుడు ముందున్న ముకా
రము ముగాగమముగాని వర్ణకంబుగాదని యెఱుంగునది. (ద్వితీయము.) వృక్షమును-
వృక్షములను. ఇట్లే మిగిలినవి.

41 సూ—మువర్ణకంబునకు విధించు కార్యము ముగాగమంబు నకునగు.

మువర్ణకంబునకు విధించులోపాదేశాది కార్యములు ముగాగమ మునకు సహితము వచ్చునని యర్థము॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమమునకునువచ్చును. అనగా మువర్ణకమునకు వచ్చులోపము, ఆదేశము, మొదలగు కార్యములు బహువచనమునకు ముందున్న మువర్ణమునకును గలుగుననియర్థము.

42 సూ—మువర్ణకంబునకు మాముడియేనిం బూర్ణబిందుపూ ర్వకబువర్ణంబేని విభాషనగు.

వృక్షమ్ము - వృక్షంబు॥ ఋక్షమ్ము - ఋక్షంబు పూర్వసూత్ర ముచేత ముగాగమమున కీకార్యంబగు - వృక్షమ్ములు - వృక్షంబులు ఋక్షమ్ములు - ఋక్షంబులు॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు ద్విత్యమకారముగాని పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణకంబు వగాని విభాషగానగును. ద్విత్యమునకు - వృక్షమ్ము. పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబున వృక్షంబు ఇట్లే ఋక్షమ్ము మొదలైనవి. మువర్ణకంబునకు వచ్చుకార్యము బహువచనము మొదలైనవానియందువచ్చు ముగాగమంబునకును గలుగును, అను నలువదియొక్కవ సూత్రముంబట్టి ద్విత్యమురాగా వృక్షమ్ములు, పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబురాగా వృక్షంబులును, అయ్యెను. ఇట్లేమిగిలినవి.

43 సూ—లులనలుషరంబులగునపుడోకానొకచో ముగాగమంబున కులోపంబునుదత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబునువిభాషనగు.

వజ్రాలు - వజ్రాలను - వజ్రాన ॥ పగడాలు - పగడాలను

పగడాన || ఒకానొకచోటననుటచే నీకార్యంబునకుం బ్రయోగవైర
శ్యంబు సూచింపబడియె||

వ్యా.—లు, ల, న, లుపరంబగునపుడు, ఒకానొకచోట ముగాగమాంబునకు
లోపంబును, దానిముందున్న యచ్చునకుదీర్ఘంబునువిభాషగా నగును. ఉ. వజ్రములు
వజ్రాలు, వజ్రాలను, వజ్రాన, పగడాలు, పగడాలను. ఇచ్చట బహువచనమునకు
ముందాగమముగావచ్చిన మువర్ణంబునకు లోపంబువచ్చి 'వజ్రాలు' అయినది. పిమ్మటఁ
బూర్వాచ్చైన రేఫముమీఁదిఅకారమాకారిముకాఁగా 'వజ్రాలు' (వజ్ర్ + ఆ + లు)
అయినది. విభాషయనుటసే వజ్రములనియుంగలదు. ఇట్లే పగడాలు మొదలైనవి.
పైనూత్రింబునందు 'ఒకానొకచోట, అనుటంజేసి యిట్టి ప్రయోగంబులు తఱుచుగా
నుండవు.

44 సూ—ఇగ్లై రాయుగంతంబులప్రథమైకవచనంబున కులోపంబగు.

ఇకారాంతములకు గ్లైశబ్దములకు మఱియుగాగమాంతంబు
లకుం బ్రథమైకవచనలోపంబగు || హరి - గిరి - శ్రీ - ధీ.

వ్యా.—ఇ, గ్లై, రాలయొక్కయు, ఉగాగమాంతంబులయొక్కయు,
బ్రహ్మవిభక్త్యేకవచనంబునకు లోపంబుగల్గును, అనఁగా ఇకారాంతశబ్దంబులకును
గ్లై, అను శబ్దంబులకును, ఉగాగమాంత శబ్దంబులకును, (అటునదియెనిమిదవ
సూత్రంబుచేత ~~ఉ~~గాగమము విధింపబడుచున్నది.) ప్రభమావిభక్త్యేకవచనము
లోపించును. అనఁగా డువర్ణకము మొదలైనవి కనబడవు. ఇకారాంతంబునకు - హరి
ఇచ్చటఁ బుంలింగంబునకుఁ బ్రథమైకవచనము పుట్టిలోపించినది. ఉగాగమాంతశబ్దం
బునకు - గుక్కు. ఇకారమునుటచే దీర్ఘంబులకును గ్రహణంబు గలిగి, శ్రీ, ధీ, ఇత్యాది
శబ్దంబులమీఁదనున్న ప్రథమైకవచనంబునకును లోపంబు గలిగెను.

45 సూ—ఇత్తునకుబహువచనంబు పరంబగునపుడుత్వంబగు.

హరులు - గిరులు కవులు - రవులు - యామినులు - భామి

నులు || తపరకరణంబుచే దీర్ఘంబునకుత్వంబులేదు || శ్రీలు - స్త్రీలు - లకోరీలు||

వ్యా.—హ్రస్వకారంబునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వమగును ఉ. హరులు. ఇచ్చట 'హరి, అనుశబ్దంబునకు బహువచన ప్రత్యయంబగు 'లువర్ణకమురా గా హరి +లు, అయినది అప్పుడు ఇకారముపోయి ఉకారము రాగా హరులు (హర్ + ఉ +లు) అయినది. ఇట్లే గిరులు, కవులు, రవులు, యామినులు, భామినులు. మొదలైనవి. (విశేషము) రాశి, పరదేశి, పేశి ఇత్యాది శబ్దపూర్వకేకారాంతంబులకు బహువచనంబు చేర్చునపుడు వాని శబ్దంబు సవర్ణంబగు. ఉ. రస్ములు రాసులు, పరదేశులు, పేసులు. రోచి, వాజి ఇత్యాది తత్సమశబ్దంబుల తాలవ్యచ జలకు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యచజలుంబోలె బైశబ్దంబులయందలి తాల వ్యశబ్దంబునకు బహువచనంబులందు దంత్యంబైన సవర్ణాదేశము కవులప్రయోగంబులఁ గాన్పించుచున్నది. పైమాటసూత్రంబునందుఁ దపరకరణంబున హ్రస్వకారమే గ్రహింపఁబడినది కాన 'శ్రీ, ధీ' ఇత్యాదులందలి దీర్ఘ కారంబులకు నుత్వంబురాదు. ఉ. శ్రీలు, స్త్రీలు, లకోరీలు. 'నచ బేశ్యపదే' అనువాగనుశాసన సూత్రంబుంబట్టి దేశ్యంబుల దీర్ఘంబు హ్రస్వంబు కానేరదు కావున వాగనుశాసనమతంబునే యనుసరించి సూరిగారు 'లకోరీ' శబ్దంబు దీర్ఘాంతముగానే యిచ్చట నుదాహరించిరి కాని నవలా, నేజా, లకోరీ, లేజీ ఇట్టి దీర్ఘాంత శబ్దంబులకు హ్రస్వమును గలదు. మఱియు నేజా' శబ్దంబునకు 'నేజము' అను రూపంబును గలదు. దీర్ఘమునకు- మ. 'నతనాభిన్న వలానొకానొకవరున్నారీశిరోరత్నమన్' మను - 2ఆ. హ్రస్వంబునకు- క. అన్నవల ముద్దుమోమునుదిన్నని నెన్నడుమునగవు దేశికుకన్నుల్' విక్ర-5ఆ. నేజాకు-ఉ. కల్వమొ గ్గనే! జానటునిమ్మి' భాను 3ఆ. నేజకు- నీ. అనుఁగఁ జాట్టంబైన యలవసంతునిరాక విరవాజి బలునేజవిటుగఁ జూచి' చంద్ర - 3 ఆ. నేజమునకు- క. నేజముగొని యిప్పోటున! నేజమునిండేర్తుననుచు' శశాం-5 - ఆ. లకోరీకి- ఉ. హెచ్చిన బొమ్మ విండ్ల గదియించిన చూపులకోరికోరిలక' చంద్ర - 1ఆ. లకోరీకి- క. ఈరీతింగెంద లిరుల! కోరీసురతాణికాకఁ గూర్చుచుకోరీ' చంద్ర, నీ. రాణనొప్పారు పైతాణంబు

సింగిణి శబ్దకులకోకిల తరకనంబు, మను - 4ఆ. క. తెల్లని యొకకత్త లాని తేజీహయ
 ముక, కైవ - 5ఆ. ఉ. కోమలలెల్ల నర్థపులు గుఱుములెల్లను తేజులప్పురికొ, విక్ర-
 1ఆ. ఇయ్యచి యిట్లాండఁగాఁ గొందఱు తన్నునస్యాపి శబస్యదీర్ఘాంతత్వంక్వచిద్భవేత్.
 అను నధర్వణాచార్యులసూత్రంబుబట్టి తన్నునఁబైన పల్లకి, శబ్దంబు, పల్లకి, అని.
 దీర్ఘాంతము మాడనున్నదని చెప్పుదురు. అప్పుడును బహువచనంబున పల్లకిలు,
 పల్లకులు, అని రూపద్యయంబు. మఱికొందఱు పోల్ల సత్పల్ల కీశదేః, అని సంస్క-
 తమునఁగూడఁ బల్లకీశబ్దంబు ప్రయోగింపఁబడినదిగనుక సంస్కృతశబ్దంబని యందురు
 అప్పుడు తెనుఁగునందు దీర్ఘాంతంబుగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడద చ. పల్లకిలునం
 దలములు వారునంబులును పంతులు నాదిగఁ గల్గునాహవం బా, కళా- 2ఆ. ఉ
 పల్లకులకొ మహోష్యముల భవగజంబులనందలంబులకొ గొల్లనబంధువుల నడవ, జై-2ఆ.

46 సూ—వికృతియందొకా రాంతములయుపోత్త మేత్వంబునకు
 బహువచనముపరంబగునపుడుత్వంబగు.

ఇచ్చట వికృతిశబ్దముచే సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహింప వల
 యు. కలికి - కలుకులు ములికి ములుకులు చెలిమి - చెలుములు- బ
 లిమి - బలుములు || ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి - జిగి నిసి - ఇ
 త్యాదులందుత్వంబులేదు-తిగులు-నిసులు||

వ్యా.—‘త్ర్యాదీనా మంత్యము త్తమం తస్య సమీపముపోత్త మం. అనువచనముం
 బట్టి:—ఉత్త మునునఁగా - మాడక్షరములు మొదలుకొని కలిగినశబ్దంబులోఁ గడ
 పటియక్షరము. ఉపోత్త మునునఁగా ఉత్త మమునకుఁ బూర్వాక్షరము. తెనుఁగునందు
 ప్రాప్త్యేకారమంతమందుఁగల శబ్దంబుల యుపోత్త మముయొక్క ఇకారంబునకు బహు
 వచనంబు పరంబగునపు డుత్వముకలుగును. సూత్రంబునండు వికృతి, అని చెప్పుట
 చేత సంస్కృతసమములు కావని గ్రహింపవలెను ఉ. కళికి, ఈశబ్దంబులో మూడ
 ఊరములున్నవి కాన మూడవదియైనకిన్నర్థంబుత్త మమును రెండవదియైన లివర్ణంబుపోత్త
 మంబునగును. ఈకలికిశబ్దంబునకు బహువచనంబైన లువర్ణకము పరమైనది కావున నలు

వదియైదవసూత్రంబుచే శి, శ్చంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి కలికులు, అగును. (కోక్ + ఉ + లు) ప్రకృతసూత్రంబుచేత నుపోత్తమమైన లింగశ్చంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వంబువచ్చి కలుకులు, (కోత్ + ఉ + కో + ఉ + లు) అయినది. తెలుగుశబ్దంబుల కనుటచే సమితి, మొదలగు సంస్కృతసమంబుల ఉపోత్తమమైన మివర్ణంబునకు ఉత్వంబురానియందున సమితులు, అగును. ముడికి, చెలిమి, బిమి, మొదలైనవానికి యాపదిడ్డి కలికి శబ్దంబునకుంబోలె గ్రహింపవలెను ఉపోత్తమమైన ఇకారమనుటంజేసి రెండక్షరంబులుగల శిగి, నిసి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల మొదటి ఇకారం బునకు ఉకారముగలుగదు. ఉ. శిగులు, నిసులు,

47 సూ—రల్పప్రోక్షధనవార్ధాదుల యుపోత్తమేత్వంబునకుత్వంబు గలుగదు.

పందిరి - పందిరులు || పిడికిలి - పిడికిళ్లు || రాపిడి - రాపిడులు||

తొమ్మిది - తొమ్ముడులు.

వ్యా.—ర. ల, వ, అనునవి ఉపసర్గాగమినవానియొక్కయు, నవసంఖ్యా ర్థకప్రభృతిశబ్దంబులయొక్కయు, ఉపోత్తమమైన ఇకారంబునకు ఉకారంబురాదు శేషోపసర్గకు—పందిరి, ఇచ్చటరేఫ ముపసర్గాగలది గనుక దీనియుపోత్తమమైన దకారంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వంబురాక పందిరులు, అని యగును. పిడికిళ్లు, రాపిడులు మొదలైనవిట్లే గ్రహింపవలెను. తొమ్మిది, ఇచ్చటఁ గూడ నుపోత్తమమైన మకారద్వయంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వమురాదు. ఉదా. తొమ్మిదులు. ఈసూత్రంబునందు నవార్థాదిశబ్దంబునకు ఆది, శబ్దంబు ప్రకారార్థంబుగావున నినిమిది, పగిది, చెయిది ఇత్యాదిశబ్దంబుల ఉపోత్తమేత్వంబునకు ఉత్వంబురాదు.

48 సూ—ఉకారంతగోశబ్దంబుల కంతటవునర్థకంబగు.

తరువు-ధేనువు-మధువు - గోవు|| అంతటననుట స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనలోపబాధనార్థము||

వ్యా. — ఉకారాంతంబులకును, గోశబ్దంబునకును, అన్నిశ్రీంగంబులయందును, 'వు' వర్ణకంబునప్పుడు, ఉ. 'తరువు, ధేనువు, గోవు'. మొదలైనవి. తరు, అనుశబ్దంబుకారాంతంబు. దీనికి వువర్ణకంబురాగా తరువు, అని యైనది. గో అనుశబ్దంబునకు వువర్ణకంబురాగా గోవు, అని యైనది. అంతటననుటచేత శ్రీశ్రీశ్రీంగంబుల, అను నేర బదియేవనసూత్రంబుచే విధింపబడిన ప్రథమైకవచనలోపంబు ఉకారాంత శ్రీశ్రీంగ గోశబ్దంబులపై జెల్లవని తెలిసికొనునది.

49 నూ—పునర్ణ కేతరవిభక్తిపరమ సుచో నుకారాంతంబులకు బహుళముగా గోశబ్దంబునకు నిత్యంబుగా వుగాగమంబగు.

తరువులు - తరులు - ధేనువులు - ధేనులు - గోవులు॥

వ్యా.—పునర్ణకంబుకంటె నితరవిభక్తి పరంబ సుచో నుకారాంతపదంబులకు బహుళముగాను గో, శబ్దంబునకు నిత్యంబుగాను, వుగాగమంబగును. ఉ. తరువులు, ధేనువులు, గోవులు. ఇచ్చట తరు + లు, అనియండగా నీసూత్రంబుచేత పునర్ణకంబు బహుళవచనంబునకు ముందుచేరి తరువులు, అయినది. ఈవిధి బహుళంబు గావున బక్తంబున తరులు, అయినది. గోవులు. ఇచ్చట గోశబ్దంబునకు వుగాగమవిధి నిత్యంబుకాబట్టి రూపాంతరంబులేదు. మూయి, రాహు, బాహు, కేళు, బిందు, శబ్దంబుల ప్రథమాపునర్ణకంబునకు లోపంబు వికల్పంబు కొంపకందురు. ఉ. రాహు, — రాహువు. బాహు — బాహువు. ఇత్యాదులు. ౩॥ పర్వములేకయును రాహు భానుని బట్టెకొ, భార, శల్య. 2౩. నీ॥ విద్యుత్స్పృహస్రముతో విలసిల్లెమాటి రాహు పర్వంబుగా కయు భానుగప్పె, భార- సభా 2౩. తే॥ అగ్గరించి నాయెదుర బాహుప్పలించి కడవజాలినమల్లురగాన నెందు, భార- విరా- 2౩. మొ. ఇట్టిలోపంబు సంస్కృతశబ్దంబులకేకాక పుట్టు, చట్టు, తట్టు, గట్టు, మొదలైన తెలుగుశబ్దంబులకు నేకవచనంబందు పునర్ణకలోపంబు వైకల్పికంబు గానగును. ఉ. పుట్టు, పుట్టువు. మొ.

50 నూ—ఉకారాంతంబగు మహత్తునకు పునర్ణకము బహుళముగా నగు.

విష్ణువు - విష్ణుఁడు || శంభువు - శంభుఁడు || వసువు - వసుఁడు.

వ్యా. — ఉకారమంతమందుఁగల మహద్వాచకములకు వువర్ణకము బహుళముగా నగును. ఉ. విష్ణువు, విష్ణుఁడు ఈసూత్రంబుచేత నుకారాంతశబ్దంబుకంటె వువర్ణకంబు జైకల్పికంబుగావున గతించిన యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేత డువర్ణకము పక్షంబున వచ్చి విష్ణుఁడు, అను రెండవరూపమయ్యె, ఇట్లే శంభువు, శంభుఁడు. వసువు. వసుఁడు, ఇత్యాదులు. చ|| సతినడిగింమభవ్యగుణశాలి వసుండఁటు. వేడవచ్చువాఁ | డతుఁత దేవంజ్యభరణై కధురంభరుండైన మాశత | క్రతుండఁటు. వసు- ఆ- తే|| గీ|| వసులు భ్యవిభావిభావసుఁడువసుఁడు' వసు. ఆ- చిన్న యసూరిగాడు మన్వాదిశబ్దంబులకు డువర్ణక మంగూర్చి యేమియుఁజెప్పక విడిచిపెట్టిరి. అయినను నియ్యది వివాదాంశంబుగావున దీనింగుఱించి కొంతస్థానపులాకన్యాయంబుగ విమర్శించువాడ. 'మనుష్యాదిశబ్దా నాం నడుచ్చిశ్చప్రయుజ్యతే' అని యధర్వణాచార్యులును, అహోబలపతియున్నగు వారలును డువర్ణకమును నిగాగమమును నిషేధించిరి. (మను, మధు, పటు, వటు, కటు, దను మొదలైనవి మన్వాదులు) కాని మధునటుశబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు కానంబడు చున్నవి. చ. అలర మృషావటుండు బలియాదన సేయుటకై నివేశముకొ నెలువడె' తే గీ|| యాగశాలకువచ్చె మా మావటుండు, తే|| గీ|| ఆంతః జిటునవ్వుతోడ మాయా వటుండు' దశావతారచరిత్ర. శా|| చండస్థూర్తివటుండుగాంచె, భాగవతము. ఆ వె. వేశ్యమారఁగనియెవిజనకొలశ్రయీ | కృతవటుండు శాంబరీవటుండు, వైజయంతీ విలాసము. 3|| ఈమహామరియెందుఁగలదే! భూమండలిలో ననితఁడే పోచక్కనివా డోమగునలారమునువిన! మామన్మథునతని మేనమామన్నధునికా, వైజయంతీవిలాసము ఆ| వె| గరువుప్రభువునాఁగనరుఁడు ప్రభుఁడనంగ | శర్మచర్మనాఁగశర్మకనంగ | వ ర్మఁడనంగఁజెల్లు; పటువును మనువును | బటువు డులకుఁబాసిపరఁగుమండు, ఆంధ్ర భాషాభూషణము. అ; ర్వణాచార్యులుతో నేకీభవించి కేతనకపింద్రుఁడు డువర్ణ కాంతెండైన మన్వాదిశబ్దంబులందమని యేసిద్ధాంతీకరించుచున్నాఁడు.

51 సూ—కద్రుననాగమాత.

కద్రువ - కద్రువలు - కద్రువను - కద్రువలను||

వ్యా—కక్రూశబ్దంబునాగమాతయర్థమైనపుడు సంస్కృతభాషయందుకారాంతము, దీనికి నేబడినాల్గునూత్రంబున ప్రాస్వమునచ్చి నలువదియెనిమిదనూత్రంబు చేత వుత్తరకమునచ్చి కక్రూపు, అకడియనీష్టరూపమునందుగా నీప్రకృతనూత్రంబున కక్రూన, అకడివతింపబడినది. నాగమాతయర్థముకాని కక్రూశబ్దంబు పుట్టింగంబొందుగలదు. అట్లును సోకొనవలయునంటే వర్జనని యర్థము. అయ్యుర్థమందు కక్రూపు, అనియేయందును స్వరూచకశబ్దంబును పట్టింపబడలంచి నూత్రంబులో నాగమాలి, అకడియనీష్టరూపమునందు పట్టింపబడినది. కక్రూన, స్త్రీరూచకంబుగావున దీనిప్రభుమైకవచనలోపము, నేబడియేనిననూత్రంబులోపించును. నిసాతమనఁగా:—సామాన్యశాస్త్రమునే నొకరీతిగాఁ బ్రయోగము ప్రాప్తింపమందఁగా దానికి వ్యతిరేకముగా శాస్త్రకారుఁడు ప్రయోగింపమూపము. ఉ. కక్రూన, కక్రూనలు. కక్రూవను, కక్రూవలను.

52 సూ—ఋకారాంతంబునకత్వంబును స్త్రీవద్భావంబునగు.

భ్రాత - జామాత - కర్త - భర్త - హర్త - గంత - హంత.

వ్యా—ఋకారమంతమందుఁగలశబ్దంబులకు అకారంబును, స్త్రీర్వసర్థంబును, నగును. అనఁగా భ్రాతృమొదలైన ఋకారాంతపదంబులు తెలుగులోనికివచ్చినపుడు, అత్వమును స్త్రీంగసర్థంబు, గలిగి, భ్రాత, అనియైనది, స్తీర్వసర్థాతిజేశంబునఁ బ్రభుమైకవచనలోపంబు కలుగును. ఉ. జామాత, కర్త, భర్త, హర్త, గంత, హంత. మొదలైనవిట్లే గ్రహించవలెను.

53 సూ—విధాతృధాతృదాతృసవిత్సనేతృశబ్దంబులకు మహత్తులకత్వస్త్రీవద్భావంబులువిభాషనగు.

విధాత - విధాతృఁడు - ధాత - ధాతృఁడు - దాత - దాతృఁడు - సవిత - సవితృఁడు నేత - నేతృఁడు.

వ్యా.—మహత్తులైనవిధాతృ మొదలైనశబ్దంబులకు అకారమును స్త్రీవద్భావమును విభాషగానగును. విధాత, విధాతృఁడు. ఈనూత్రమందు అత్వస్త్రీవద్భావంబులు మహాచర్యముగా విధింపబడుటంజేసి యుదాహరణంబులయందుఁ బ్రవర్తించునపుడును, నివర్తించునపుడును, అవినాభావముగానుండును (ఓంఙ్ఞాంతినివిధువసుండుట)

ఇట్టివిధినిసన్నియోగశిష్టమందురు. సన్నియోగశిష్టమనఁగానొక్కసూత్రంబునందువిధిం
పంబసినకార్యద్వయంబులో నొకటివచ్చునప్పుడు రెండవదికూడఁ దప్పకవచ్చుట. వి
ధాతృశబ్దంబునకుస్త్రీత్వసర్వాతిదేశంబుదేశఁ బ్రసమైకవచనలోపంబును, శబ్దాంత్యన
ర్ణంబునకు సత్త్వంబునుగలిగెను. విభాషకాబట్టి పక్షంబున యుకారదుష్వర్ణకంబులతో
'విధాతృఁడు' అనురూపంబగును. ఇట్లేధాత, ధాతృఁడు మొదలైనవి.

54 సూ—నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు.

రమా - రమ - వనితా - వనిత - విద్యా - విద్య - లక్ష్మీ -
లక్ష్మీ - సేనానీ - సేనాని - ఇట్లు కృతహ్రస్వములకు హ్రస్వాంతము
లకుఁబోలెఁగార్యంబగు - లక్ష్మీలు - సేనానులు - స్థిరులు.

వ్యా—నామవాచకంబుల కడపటి దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలుగును. ఉ,
రమా. ఇది నామవాచకంబుగనుక దీనితుదనున్న దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలిగి 'రమ'
అనియైనది. ఇట్లే వనిత, విద్య, లక్ష్మీ, సేనాని, మొదలైనవి. సహజముగా దీర్ఘంబులై
యీసూత్రంబుచే హ్రస్వంబు విధింపఁబడిన యికారోకారాంతశబ్దంబులకు సహజహ్ర
స్వాంతంబులకుంబోలెఁ బ్రసూత్రవిధులు నెల్లును. లక్ష్మీశబ్దవధూశబ్దంబులు సంస్కృతం
బునందు దీర్ఘాంతంబులైనను నీసూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి పూర్వోక్తవిధులచే 'హరి,
ధేను' శబ్దంబులువోలె నీభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. ఇట్లేసకలదీర్ఘ కారోకా
రాంతంబులకుఁ గార్యంబగునని యెఱుంగునది. ఉ, లక్ష్మీ లక్ష్మీలు. వధువు, వధు
వులు, ఇత్యాదులు.

(1) సాంస్కృతికంబులైనదీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు తెలుంగుభాషయందు నిత్యం
బుగాఁ గలుగును. సంస్కృతభాషలో సయితము, ఒకానొకప్పుడు సమాసమందు దీ
ర్ఘాంతంబులు హ్రస్వాంతంబులగును. ఉ. అజక్షీరము, రేవతిపుత్రుఁడు. ఈహ్రస్వము
'హ్యోహోస్సంజ్ఞాచ్ఛందసోర్బహుళం' (జీబంతజీవంతంబులకును, ఆబంతంబునకును (ఈకా
రాంతంబులును ఆకారాంతంబులును అగును.) సంజ్ఞయందును, వేదమందును, బహుళ
ముగా హ్రస్వము) అనుసంస్కృత వ్యాకరణసూత్రంబునఁ గలిగెను. అజాశబ్దరేవతిశబ్దం
బులు ద్వ్యస్తంబులో దీర్ఘాంత స్త్రీలింగంబులు. ౩|| పదిదినములైదుప్రాప్తులు | పదపడి

రెన్నాళ్ళుకొక్కసగలుకొరేయక | గవనయదేనిమడిసిరి ! నడిసుతగురుకర్ణశల్య నా
గవురీశుల్ భార. ఆది. 1ఆ. దీనిలోని 'నడిసుత' శబ్దముపైసూత్రంబుచేతనేసాధువగు
ను. నడిసుతయనియుండున నుండవచ్చును. ఇట్లే 'కాళిదాసు' కాళీదాసు. కాళిపతి
కాళిపతి, ఇత్యాదిసంజ్ఞావాచకములు సాధువులు అభవాస్థానివత్సూత్రే భాష్యమ్-వా
ర్తీకం (కార్యవిపరిణామాద్యాన్వితైః - - - - - ననుచకార్యాబుద్ధి) విపరిణామా
దితి భవితవ్యమ్ | సంతివైవాక్యాన్వితపరిణాని ప్రాస్వత్వాని || ప్రదీప || సంతీతి || జ్యో
హారిత్యత్ర బహుశగ్రహణాత్ || ఉద్వీళ || సంజ్ఞాభంధసారభావాదాహ || బహులే
తి || కార్యవిపరిణామశబ్దంబునంబటి సంజ్ఞాభంధంబుననుప్రాస్వత్వంబు. కనుకనే "క్యో

ప్రపుష్పశేయాలతాగృహ | శేష్యు తిక్తమార్గ దర్శనః | అన్వభూత్పరిజనాంగ
నారతం | సోఽవకోశ భయదేపభూతారమ్" || రఘు-19సర్గ-23శ్లో. "ప్రతిపద్యమనో
హరం వపుః | పునరప్యాదిశతావ చుశ్చితః | రతిమూతిపదేషుకోకిలాం | మధురాలాప
నిసర్గపజ్జితామ్" కుషారసం - 4సర్గ, 16 శ్లో. జ్యోహారితి బహుశగ్రహణాత్ ప్రాస్వ
ఇతివల్లభః || అపినామం వాచకం త్యాన్వయభంగంత్య జేద్దిరామ్ || "శ్లో. కలత్రనిం
దాగురుణాక్షిలైవ | మభ్యాహరం కీర్తివిపర్యయేన | అయోగునేనాయ ఇవాభితప్తం |
వైదేహీబంధోహృకదయం విశ్రుతే ||- మల్లినాథకృతిసంకీర్తనీ వ్యాఖ్యా-వైదేహీబం
ధోః వైదేహీవల్లభస్య "సూ. జ్యోహాస్సంజ్ఞాభంధసారభావం" ఇతిప్రాస్వః | కాళి
దాసనత్ || అని వైదేహీబంధుశబ్దము సంజ్ఞావాచకంబుగాన (శ్రీరామమూర్తినిఁ జెప్పి
నందున) బాహులకంబు. ప్రాస్వయని నివరింపబడియె. వైదేహీబంధుశబ్దమే సంజ్ఞా
వాచకమైనప్పుడు "నడిసుత" శబ్దము సంజ్ఞావాచకమునకు యేమివంతి? (2) | 'గ్రామ
జీవులందు ఇచ్చు 'గ్రామజీ' శబ్దంబుపైసంజ్ఞాలో దీర్ఘంబైనను సమాసమందు వైక
ల్పికప్రాస్వాంతంబును, పదంబున గ్రామజీవులందు, ఈవిధి 'ఇహ'ప్రాస్వాఽఞ్శ్యోగా
లవస్య' అను సూత్రంబునఁ గలిగె. భూశబ్దంబు దీర్ఘంబైనను సమాసంబులో వికల్పం
బుగ ప్రాస్వంబును. ఉ. 'భుకుంసుడు, భూకుంసుడు, భుకుటి, భూకుటి' ఈ
విధి ప్రయోగానుసారిగాని సార్వత్రికముగాదు (3) సమాసంబులందేగాక వ్యస్తమందు
సహితము స్త్రీవాచకంబులైన ఈకారాంతశబ్దంబులు వికల్పంబుగా ప్రాస్వాంతంబుల
గు. ఉ. 'ధరణి, ధరణీ. ఖోణి, ఖోణీ. పురంధ్రు, పురంధ్రీ. యువతి, యువతీ.
రాత్రి, రాత్రీ. రజని, రజనీ. ఇత్యాదులు. 'కృషికారాచక్రినః, సర్వతోక్తిన్నర్థా

దిత్యేకే, అనుగణనా రికంబులచే హ్రస్వస్థిస్థిభేదాంతంబులుగానుండవగు. పైనింజూ
పిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రలబునంజీసియే యాక్రిందనుదాహరించు హ్రస్వాంతం
బులు సాధువులయ్యె. తే|| గీ|| ధరణిభవతత్తవివిధోపధావిధాన | మార్జితశ్రీవినిర్జితనిర్జ
రాల | యేశ్వరుడు తిమ్మగూపతియి శ్వరుండు' ఆము|ఆ. మ|| కనగక్షోణిసరంబుకా
గ్ముకాముగాఁ గద్రూపనూజండు' పైమ. 'శ్లో|| పుగంధ్రభిశ్చక్రమశఃప్రయుక్తం, అని
కాళిదాసుసంస్కృతప్రయోగము. చ|| అపహృషపురంధ్రనర్దనృతయైవరణాంకకృతార్థమై
న, నను. ఇత్యాదులు గ్రహించునది.

55 సూ—ఏకాక్షరంబులకు హ్రస్వంబు లేదు.

ఉష్మో - మా - భా - శ్రీ - శ్రీ - హ్రీ - ధీ-భీ - భూవు||

వ్యా—ఒకయచ్చుగలపదంబులకు హ్రస్వంబు లేదు. ఉ. ఉష్మో - మా - భా
ఇవి యేకాచ్చుగలవి. కనుక నీశబ్దంబులయొక నేబది నాల్గవసూత్రంబు నిషేధింపఁబడు
చున్నది. క|| సకలస్మృనేలురాజా నరసిజప్లేతా' యోదీరవర్నించె, ఇత్యాద్యాంధ్ర
కవితాపితామహప్రయోగంబులు గ్రహించవలెను. భూవు, ఇయ్యదిఉకారాంతశబ్దం
బుగావున నలువదియొనిమిదవసూత్రంబులోఁ గవగకగుములేక ఉకారాంతగోశబ్దంబు
లనిసూత్రించుటచే వుత్తరకంబు గలిగెను.

56 సూ—వృద్ధాదులు ముఖ్యము విభావనగు.

వృద్ధ = వృద్ధుడు - మూర్ఖ - మూర్ఖుడు - నీచు - నీచుడు
గృహస్థు - గృహస్థుడు - చార్వాకు = చార్వాకుడు.

వ్యా—వృద్ధ మొదలైన శబ్దంబులయందు ముఖ్యము విభావనగు లోపంబు విభావగా
నగును. ఉ. వృద్ధ - వృద్ధుడు. ఈశబ్దంబు పురోంగవహద్వాదకంబుగావున నిరువది
యొకండవసూత్రంబుచేతనుత్పంబుగోగి యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేతను గలిగినదుజున
కుఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే పైకర్పకలోపంబుగోగిపైరూపవ్యయంబయ్యె. ఇట్లే మూ
ర్ఖ - నీచు - గృహస్థు - చార్వాకు, మొదలైనవి. క || కలఁజేనికాబాలుఁడైనఁ గడు

వృద్ధమహిణా భాగ - ఆక - రి ఆ' చ || నీవుమా | ర్థపు శిశుపాలయింకఁ బలుకజొ
 వలెనెన్ సభలోననున్నయా | యవనిపుల్లెల్ల నాతనిరయంబవిముక్తులు' భార-సభా-
 ఆ. క|| అనిపరికిన పలుకులకుం | ఘనతోపము గదిరిసీచుగావున, భార - విరా-2ఆ,
 జే|| గీ|| విగురుఁ డిట్టులనియె నిదియొకకావ్యంబు | గాఁగఁబూనియిందురాఁగఁగనునె|
 దుష్టులది నీచునుగోష్ఠోనుండునా | చూటవినునె నురభిమానమందు, భార-ఉద్యో-
 రితి. ఇచ్చట దుష్టులుగ్గి నీచునుగోష్ఠోనుండు. అని రేకపదముగాఁ జెప్పుదనన్న అవి
 వృష్టవిధేగాంశము, అను కావ్యకోషము శంభరించును. ఇచ్చట నుగోష్ఠోనునియం
 దు నీచత్వము విధేయముకావున నీచశబ్దార్థము ప్రధానముగానుండవలయును. సమాస
 మునందుఁ జేరినచోఁ దక్కుగుఱ ముత్తరపదార్థము ప్రధానముగాఁ గలది కావున నీచ
 శబ్దార్థము అప్రధానతను నొందును. అనివృష్టవిధేగాంశంగుణీ భూతవిధేయకమే,
 అనఁగా విధేగాంశంబును దెలుపునట్టి ప శేషము సమాసముతోఁ జేర్చిచెప్పుట అవి
 వృష్టవిధేగాంశము, కావున దుష్టులుగ్గి, నీచు, నుగోష్ఠోనుండు, అని వ్యస్తపదంబులు
 గానే యుండవలయును. నీచు, శబ్దంబునకు దుశ్శక్తికోపం వీనూత్రంబుచేతఁ
 గలిగినది.

57 సూ—స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకులోపంబగు.

రమ-క్షమ - వనిత - ఘనత - విద్య - దేవత - మీన నేత్ర

వ్యా—స్త్రీలింగంబులయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. అ
 నఁగా స్త్రీనాదకపదములకడపటికి ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. ఉ.గ్రమ
 ఇచ్చటఁ బ్రథమైకవచనముపుట్టి లోపించినది. ఇట్లే రమ, వనిత, ఘనత, విద్య
 దేవత, మీననేత్ర మొదలైనశబ్దంబులు.

58 సూ—చరిత్రాదులమువర్ణకంబునకులోపంబుబహుళంబుగానగు.

చరిత్ర - చరిత్రము - చరిత - చరితము || అలక - అభిలాష -
 అక్షత - ఘోష - తరుగ - భ్రమ - విస్మయభణ - వధ - వేగ స్ఫు

రణ - హంస - ఇత్యాదులుచరిత్రాదులు॥ బాహుళకమువలన దర్భాదులకు ములోపంబు నిత్యంబు - దర్భ - పనస - ఇత్యాదులు.

బ్యా—చరిత్ర మొదలైనశబ్దంబులయొక్క మువర్ణకంబునకు లోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. అనగా చరిత్ర, మొదలైనవానియొక్క కడపటనున్న మువర్ణకమునకు వికల్పంబుగాఁ లోపంబుగలిగి, చరిత్ర—చరిత్రము' అని యుండును. ఇట్లే అలక - అక్షత - హంస ... చరిత - అభిలాష - ఘోష - తరంగ - (భవ-విజృంభణ - చభ - వేగ - స్ఫురణ— మొదలైనవానికి రూపద్వయంబు గ్రహింపవలెను. క॥ నెరపెనుపర్వులకువిభునిటలాలకముతో 'కవికర్ణరసాయనము. సీ. నిటలాలకములంటి నిభుగుజుండున్నాని మునిసగోజమునకు ముసరుదేండ్లు' భాగ - అష్ట- స్కం. 'అలక' అనుట సులభము. తే. గీ. ఘోషాడప్పుడు వేడ్కతో బుధసతీవి తానములతోడ నాద్వైతములతోడ' ఇందుమతీకళ్యాణము. తే. గీ. అహిమభానుడు చనుడే నస్తశిఖరి | సరవినర్సిండుకుంకుమాక్షతములయ్యె' కవికర్ణరసాయనము. రెండవరూపము సులభము. క॥ బలశాలియైన హంసముఁ | బిలిచితి బురణించిపారఁబెలుచడనఁచునకో' భార- కర్ణ. ఉ. ఇందునిభాస్యలప్పుడు సమీక్షణదేసిరి రాజహంసముతో' స్తోమభము. చరిత్రానులలోఁ జేరినతక్కుంగలశబ్దంబులు సులభంబులు కావున లక్ష్యంబు లుదాహరింపఁబడవయ్యె. ఈసూత్రంబులో మువర్ణంబునకే లోపంబు చెప్పఁబడినది. కాని తక్కినవిభక్తులయొద్దవచ్చుముగాగమంబునకుఁ గూడఁ లోపంబుగలిగి యెఱుంగునది. ఉ. చరిత్రను, చరిత్రమును. చరిత్రలను - చరిత్రములను' ము. మొదలైనవానియందునుసూత్రము మువర్ణకలోపంబు నిత్యముగాఁ గలుగును. ఉ. 'దర్భ-పనస' ఇత్యాదులు ఇట్లే 'కుశ, కుండ' మొదలైనవి. 'కుండ, పనస' శబ్దంబులు వైకృతంబులని కొంతయుభేదప్రాయము- 'కుశ' శబ్దంబునకు 'నీరు' అను నర్థమిచ్చునపుడు 'కుశము' అని చెప్పవచ్చును.

59 సూ—స్వర్గివాచిదేనసురశబ్దంబులేకత్వబహుత్వంబులంబ్రయోగింపంబడు.

దేవుడు - సకలసురలు ॥ స్వర్గివాచియనుటచే భూదేవులు - భూసురుడను ప్రయోగంబులబాధితంబులయ్యె.

వ్యా—స్వర్గనివాసులగుకైష్టవ శేషశబ్దమును, సురశబ్దమును గ్రహముగా నేక
పఠనమందును, బహువచనమందును బ్రయోగింపబడును. ఉ. ‘దేవుడు’ ఇచ్చట స్వ
ర్గనివాసియర్థము. కాన నేకపఠనముగలది. ‘సకలసురులు’ ఇయ్యది కర్మధారయసమా
సము. నిత్యబహువచనము. ‘ధూదేవులు’ ‘ధూసురులు’ ఇచ్చట నీశబ్దములకు బ్రాహ్మ
ణార్థము. నేననుశబ్దాంతములైన యీసమాసములచే ధూనివాసులు బోధింపబడి
నందునఁ బైవిధింక సామాన్యముగా నేకపఠనబహువచనములు కలిగెను.

60 సూ—సురశబ్దమునిత్యంబుగానసురశబ్దమువైకల్పికముగాప్రీతు
ల్యుంబులగు సంస్కృతసమాసంబునఁగావు.

సురులు - అసుర - అసురుడు || నిభుసురులు - రావణాసు
రుడు || ఎల్లసురులు - ఎల్లయసురులు - ఎల్లయసురులు.

వ్యా—‘సుర’ అనుశబ్దము నిత్యంబుగాను, ‘అసుర’ అనుశబ్దము వైకల్పికంబు
గాను, ప్రీతింగంబులతో సమాసంబునను; కాని సంస్కృతసమాసంబునమాత్రంబునఁ
గావు. ఉ. సురులు. ఇచ్చట ‘సుర’ శబ్దము నిత్యంబుగా ప్రీతింగంబుతో సమాసంబు
గావున నుకారమువచ్చి ‘సురులు’ అనికాలేదు. ‘అసుర’ శబ్దము వైకల్పికంబుగా ప్రీ
తింగసమంబుగనుకఁ బ్రకృతమైనవలతోపంబుగలిగి ‘అసుర’ అనియును, బక్షంబుననుత్ప
డుగ్వర్ణకంబులతో అసురుడు, అనియును రూపంబులైనవి; కాని సంస్కృతసమా
సంబున ప్రీత్యర్థస్మాదిదేశంబు లేనియందున నుత్పంబు గలిగి రావణాసురుడు, అని
యయ్యెను. సుర, శబ్దమునకుఁ దెలుపసమాసమందు ప్రీత్యర్థంబు నిత్యంబు. ఉ.
ఎల్లసురులు. అసురశబ్దమునకు వైకల్పికము, ఉ. ఎల్లయసురులు, ఎల్లయసురులు. మొ

61 సూ—దూతాదులకుప్రీత్యంబుబహుళంబుగనగు.

దూత - దూతుడు - యాధ - యాధుడు - శుంథ - శుం
థుడు || బహుళగ్రహణముచే నమహత్త్యంబునందు ప్రీత్యంబునిత్యం
బు || సింగంబుదూతయగుజంబుకంబు.

వ్యా.—మాతమొదలైనశబ్దంబులకు స్త్రీసద్భావము బహుళముగాఁ గలుగును. 'మాత' ఇచ్చటఁ బ్రకృతమైకవచనలోపము. మాతృఁడు, స్త్రీసద్భావంబు పాక్షికంబు. గావున నుత్పదుష్వర్ణకంబులు కలిగెను. ఇట్లేయోధ-యోధుఁడు. శుంభ-శుంభుఁడు. మొ. నీ. నిత్యసత్యవ్రత నిష్ఠదేశ నీవు మాకమరంగ మాతవైయభిమతంబు| సేయుము భార - ఆర- 2౨. క|| కోపింపరా జనదు జననాధుర కుమార| తునిజంపుటనరకమాట ధ్రువమనిరార్యుల, భార - శాంతి. మఱియు బహుళమని చెప్పుటచేత నమహాత్ముడు జెప్పనపుడుమాత్రము స్త్రీసమముగానుండుట నిత్యమనిభావము. ఉ. 'సింగంబు మాతయ స జంబుకంబు' ఇచ్చట 'సింగంబు మాతృఁడగు జంబుకంబు, అనిమహాత్ముగాఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. మహద్విపక్షచేయునపుడు డునగ్గకంబుతోఁ బ్రయోగింపఁబచ్చును. ఉ. 'మేఘుఁడు, చూతుఁడు. ముద్దరాజు రామన్న కవిజనసంజీవిని యందుమాత్రయనియేకాని చూతుఁడని లేదనెను గాని రెండును గలవు, అని తిమిత్తి కపింద్రుఁడువచించెను.

62 సూ.—వృద్ధివాచిభూశబ్దంబునకుభువియగు.

భువి - భువులు - భువిని - భువులను.

వ్యా.—భూమ్యర్థకమైనభూశబ్దంబునకు నామవాచకము భువి, అగును. ఉ. భువి- భువిని- భువులను- మొ.

63 సూ.—నౌశబ్దంబునకు నావయగు.

నావ - నావలు - మహానావ - కొందఱునావియనియునాదేశంబగునండు.

వ్యా.—నౌ, అనుశబ్దంబునకు నామవాచకము నావ, అనియగును. ఉ. నావ- నావలు- మహానావ. కొందఱు నౌ, అనుశబ్దంబునకు నావి, అనికూడ నామవాచకముండునందురు.

64 సూ.—శ్లోకబంధములు కోత్వంబు విభాషనగు.

ఇగ్ల సూత్రముచేత విధిమైకవచనమునకు లోపంబు || రో—రై
గ్ల—గ్ల.

వ్యా—రై, గ్ల, అనుశబ్దములకు వీకారము విభాషగానగును. అనఁగా:—
రో, అనియు, ర్గ్, అనియు, శిష్టవచ్చునని భావము. ఉ|| రోగలవాడు—రై
యిచ్చును. గ్ల—గ్ల. ఇత్యాదులు రై, గ్ల, ఈశబ్దములకు ఇగ్ల, అనునలువది
నాల్గవ సూత్రమునఁ బ్రకటమైనదానితో పంబుగఁగెను.

65 సూ.—వికారం బీతత్వంబు.

రైని - రైకి - రైని - రైకి - పైని - పైకి.

వ్యా—వికారం బీకారాంతములతో సమానము. అనఁగా నీ కారాంతములకు
నిరుపదిగూఁడవసూత్రముచే పునువుక్రి గూ విధిమై ఉత్వంబున కిత్వంబగునని చెప్పం
బడియె. అది వికారాంతములమీఁద నగును. రై + ను, వికారం బీకారత్వంబు
గావున నున్ద్యకముయొక్క ఉకారంబునకు నిరుపదియవసూత్రముచే నిత్వంబు కలిగి
రైని, అయ్యును. ఇశ్చైరైని, రైకి - రైని - రైకి, ఇత్యాదులు. పైనికొ, అని పైకు,
కుతప్పు గాఁ బ్రయోగింతురు. ఈసూత్రముచేత పైనికొ, అనవలయును.

66 సూ.—కంధరాదులు క్లిబతుల్యంబులుబహుళంబుగానగును.

కంధరము - కంధర|| విధాతృశబ్దమునకుఁ క్లిబతుల్యత్వంబు ని
త్వంబు - విధము|| కంధరా నాసికా భిక్షాదంష్ట్రా గ్రీవా పాదుకో
ల్కాప్రభృతులు కంధరాదులు.

వ్యా—కంధర మొకలైనశబ్దంబులు సమృంసకశింగసమంబులు బహుళంబుగా
నగును. కంధర, మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతంబున స్త్రీశింగంబులు. తెలుంగున

బహుశేంబుగా నపుంసకత్వము అతిదేశింపఁబడుచున్నది. కావున స్త్రీత్వంబునఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుచే 'కంధర' అనియు, క్లిబత్వాతిదేశంబుచేత 'కంధరము' అనియు రూపద్వయంబేర్పడును. విధాశబ్దంబునకు నపుంసకలింగసమత్వంబు నిత్యంబుగానగును. అనఁగా 'వివము' అని నపుంసకలింగముగానే ప్రయోగముగాని విభ, అని ప్రయోగింపఁగూడదు, ఇయ్యది కొన్ని నిఘంటువులయందుఁ బ్రకారార్థమునందుఁ పుంలింగముగాఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది. విధోవిధానేహస్త్వస్నేప్రకారేవేతనేపిచ' అని పుంలింగమందునజయునిప్రయోగము. చంద్రశబ్దంబును బుంలింగంబుగాఁ గానంబడుచున్నది. కంధర, నాసిక, భిక్ష, చంద్ర, గీచ, పాదుక, ఉల్క, ఇత్యాదిశబ్దంబులు కంధరాదులు. 1. విష్ణు శ్రు త్తత్వమవరిచ్చేదము.

2. శక్తి శ్రు త్తత్వమవరిచ్చేదము. విష్ణు శ్రు త్తత్వమవరిచ్చేదము. 1. శక్తి శ్రు త్తత్వమవరిచ్చేదము.

ఇంక హలంతప్రకరణము.

67 సూ—హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంతతుల్యం బిందు నామంబగు.

రుక్ - రాట్ - మరుత్ - వీరుత్ - కర్మ - వర్మ శ్వశబ్దంబు దప్ప నకారాంతంబు లెల్ల బ్రథమైకవచన తుల్యంబులె యగునని యెఱుంగునది.

—హలంతశబ్దంబులం గూర్చి చెప్పేడిభాగము.—

వ్యా—సంస్కృతమునందుఁ బ్రథమావిభక్త్యంతమెద్దియో యాశబ్దంబు తెలుంగుభాషయందు హలంతంబులకు నానువాచకంబగు. నామమనఁగా:—ధాతువుకానిదియు, బ్రత్యయముకానిదియు, బ్రత్యయంబు కడపటలేనిదియు, నగునర్థముగలరూపము. ఉ॥ రుక్, మొదలైనవి హలంతంబులు. 'శ్వ' అనుశబ్దంబుతక్క 'కర్మ' వర్మ, మొదలైన నకారాంతంబులెల్లను సంస్కృతప్రథమైకవచనములే యిందు నానువాచకము లగును.

68 సూ—ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లునకగు.

ఉగాగమాంతంబుల కిగ్గొసూత్రముచే బ్రథమైకవచనలోపంబగు. రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు॥ ఉగాగమంబులేమింజేసి యిచటనాంతంబుల కస్త్రీలింగంబులకుం బ్రథమైకవచనలోపంబు లేదు॥ కర్మము - వర్మము - చర్మము - సుధన్వుడు సుత్రాముడు.

వ్యా—శుదిహల్లునకు ద్విత్వంబై ఉకారంబంతాగమంబుగావచ్చును. ఉగాగమంబంతమందుఁగలశబ్దంబులకు ఇగ్గొ, అనునలువదినాల్గవసూత్రంబుచేతఁ బ్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుకలుగును. ఉ. రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - మొదలైనవి. స్పష్టము ప్రక్రియాక్రమంబిందుక వ్రాయఁబడును. రుక్. ఇది సంస్కృతంబులోఁ బ్రథమైకవచనాంతంబు. ఈప్రథమైకవచనమే (రుక్) తెలుంగులో నామంబగు. (ప్రాతిపదికము) పిమ్మట నీశబ్దంబుయొక్క యంత్యమైనకకారంబునకు ద్విత్వంబును, అంతాగమంబైన ఉకారంబును, ఈప్రకృత సూత్రంబుచేఁ గలిగి రుక్కు అగును. ఇయ్యది ఉకారాంతంబు కావున నలువదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే వున్దర్శకంబు పుట్టి నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేత లోపించినది. ఇట్లే. రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియూక్రమంబూహించుకొనునది. 'కర్మ' ఈశబ్దంబు సంస్కృతంబులో నకారాంతంబు. నకారంబునకులోపంబువచ్చి దీనిప్రథమైకవచనము 'కర్మ' అని యుండును. పైసూత్రంబుచే నీసంస్కృతప్రథమైకవచనరూపంబై యీ తెలుంగుభాషయందు నామంబగు. అనుహన్న పుంసకంబు గావున నీయదంతంబునకు మున్దర్శకంబుకలిగి 'కర్మము' అని యుండును.. ఇట్లే. వర్మము, చర్మము' మొ. ఇవి సంస్కృతంబులో నకారాంతశబ్దాలంతంబులైనను దేనియందుఁగల అకారాంతంబులైన 'కర్మ వర్మ - చర్మ' ఇత్యాదులే ప్రాతిపదికములై శుదిహల్లు లేమింజేసి ద్విత్వంబును, ఉగాగమంబును, రావయ్యెను. గొప్పపండితులు సయితము 'కర్మ' అను ప్రథమైకవచనాంతరూపంబు సంస్కృతభాషలో వాక్కునకు నభ్యస్తంబగుటంజేసి తెలుంగులో మున్దర్శకంబు లేకుండ 'కర్మ, అని సంస్కృతప్రథమైకవచనంబే ప్రయోగింతురు; కాని 'కర్మము, అని యుపయోగింపవలయును. 'కర్మము, అనుదానికి 'కర్మవు, అను

రూపాంతరంబు గ్రంథంబులఁ గవులువాడుచుండిరి. ఇట్లే. ధర్మము - ధర్మవు.
అగ్నిము - అగ్నివు. వర్గము - వర్గవు. (వర్గ, అనియు మఱియొకరూపంబు) మొద
లైనవియు గ్రంథంబులయందుఁ గలవు. ఇందులకుఁ బ్రమాణము. భవేద్ధర్మాది శబ్దా
నాంకుశ్చవుశ్చాత్రికుత్రిచిత్, అని యహోబలపండితీయమునందుదాహరింపఁ బడినది.
చ|| అనని య రాజకంబయినయప్పుడు భూప్రజలందు సర్వధర్మవులు దొలంగుడేన
మునిముఖ్యులు వాయుదురోలి వృష్టిలే! దవు మఱియర్థవుత్ దరుగునందురు గావునఁ
గాలయాపనం | బవితధవాక్యచేయకరయంబున రాజ్యము నిల్పమిత్త టీన్, భార-
ఆది - 4౮. నకారాంతపైన సుధన్వ్, అను శబ్దంబుయొక్క ప్రకృతైకవచనంబులు
సంస్కృతంబులో సుధన్వా, అని దీర్ఘాంతంబుగ నుండును. ఈదీర్ఘాంతంబే తెలుగు
భాషలో నాచుంటై నామంబులకుది, అను నేబది నాల్గవసూత్రప్రకారంబు ప్రా
స్యంబుకలిగి మహద్వాచకశబ్దంబగుటచే నిరువదియొకటి యిరువది రెండవసూత్రంబులచేత
నుత్పదుజులు గలిగి సుధన్వఁడు, అయినది. ఇట్లే సూత్రాముఁడు, ఇత్యాది మహ
ద్వాచకనకారాంతశబ్దంబు లూహించుకొనవలయును.

69 సూ—దీర్ఘంబుమీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబు
గానగు.

వాక్కు - వాకు|| స్వరాట్టు - స్వరాటు.

వ్యా—దీర్ఘ ముతరువాతవచ్చు హల్లునకు ద్విత్వము బహుళముగా నగును.
వాక్, అను నీశబ్దంబున కంతంబైన కకారంబునకు ముందుదీర్ఘంబుండుటచే ద్విత్వంబు
బహుళంబై వాక్కు, అనియుఁ, బాక్షికంబై వాకు, అనియు నగును. ఉగాగమంబు
మాత్రంబు అటువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నిత్యంబుగానగును. అటువదియెనిమిదవ
సూత్రంబులో ఉగాగమద్విత్వంబులు సన్ని యోగశిష్టంబులైనను, ఈప్రకృతసూత్రం
బులో ద్విత్వంబొక్కటియే బాహుళికంబుగ నివర్తింపఁబడినది. కావున ద్విత్వములేని
యప్పుడుకూడ, ఉగాగమంబు నిర్బాధంబుగావచ్చును అందున వాకు-స్వరాట్టు
ఇత్యాది ద్విత్వరహితరూపంబు లుగాగమంబుతో నుండొందగు.

70 నూ.—మతుబాదికంబు ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యంబు నామంబగు.

శ్రీమంతమ్ — గుణవంతమ్ — విద్వాంసమ్ — అనన్యాహమ్ —
శ్వాసమ్ — ఉపాసహమ్ — అప్సరసమ్ — ఇత్యాదులు.

నూ.—మతుబాదికంబు ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యంబు నామంబగు. (ప్రాతిపదికము) అనగా సంస్కృతమునందు ద్వితీయైకవచనము మాకారాంతంబగును. అదియే రాజభాషయందు ప్రాతిపదికంబగు. తేనిక్రింది. గుణముకలదు, అను నర్థమును శ్రీమత్, గుణవంత, అను శబ్దములును. వచనమును పోధింనునప్పుడు పైశబ్దములే ద్వితీయైకవచనమును శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్, అను సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. మాకారాంతంబునైన శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్, విద్వాంసమ్, అనన్యాహమ్, శ్వాసమ్, ఉపాసహమ్, అప్సరసమ్, ఇత్యాది సంస్కృతద్వితీయైకవచనంబులు తెలుంగునందు నామంబులగునని యెఱుంగునది.

71 నూ.—దాని యంతిమమకారంబునకు లోపంబగు.

శ్రీమంత - గుణవంత - విద్వాంస - అనన్యాహ - ఇత్యాది
వీనికజంతములకుఁ బోలే యుజ్జాదులు యథాయోగ్యముగ నగును. అతఁడు
శ్రీమంతుఁడు - ఇతఁడు గుణవంతుఁడు - వానివశము శ్రీమంతము -
వీనినంశము గుణవంశము || విద్వాంసుడు - విద్వాంసము || అనన్యా
హము - శ్వాసము - అప్సరస || వత్సమాణుత్తరంబుచే శ్రీత్వంబున
మతుబాదులుజ్యంతంబులె యందుగ్రహింపఁబడు - శ్రీమతి - గుణవతి
విదుషి - శుని || మహాతివాచ్యంబగునపుడు శ్రీమంతురాలు - గుణవం
తురాలు - విద్వాంసురాలనియుఁ బ్రయోగింపఁగలుగు.

హాస్య— శ్రీమంతమ్, అనుచాని శుద్ధిమకారంబునకు లోపంబు కలుగును. ఉ శ్రీమంత, గుణవంత, విద్వాంస, మొదలైనవి. వీనికి, (శ్రీమంత మొదలైనవానికి) అజంతంబులైన : రామ, మొదలగు శబ్దంబులకుంబలె డుజ్జాములు వచ్చును. ఉ, అతఁడు శ్రీమంతుఁడని ఇద్దఁడని నపుంసకలింగమైనయపుడు మువర్ణకమువచ్చి, హాని వంశము శ్రీమంతుఁడు, అని యగును. ఇట్లే ప్రేమివంశము గుణవంతము, మొ. అప్పరస, అనుచానికి అన్యఁగ్గు. అనుచూహంతఁగా గలవని యొకానొకఁడెక్కిరి; కాని యది యాచారమునకుంబలె డుజ్జాములు వచ్చును. అని యిట్లొకఁడెక్కిరి. మూర్తంబుచేత (శరీరంబు) ప్రోగమునందు మతుప్పు, మొదలైనవి జ్యంతంబులే (జీ + అంత = జ్యంత. అనఁగా నీకారంబులమాత్రమే) యిందు గ్రహింపబడును. మతు బాదప్రతిష్ఠాశబ్దంబులు మహాద్వాకకారులను దెలియఁజేయునపుడు శ్రీమంతమ్, ఇత్యాది సంస్కృతవ్యవహారంబులే యీతెనుఁగులో నామంబులగుననియు, బైప్రత్యయూతంబులే సంస్కృతంబున ప్రీతిగంబును శోధింపవచ్చుడు శ్రీమతీ, గుణవతీ, విదుషీ, కునీ, ఇత్యాది ప్రకారంబుగా సాంస్కృతిక ప్రాతిపదికములై యుండును గాన నట్టిదీర్ఘాంతంబులే యీభాషయందు నామంబులుగా గ్రహింపబడునని భావము. పిమ్మట యేబది నాల్గవనూత్రంబుచే దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబులుగలిగి యేబదియేడవనూత్రంబునకు బ్రగమకవచనలోపంబుగలిగి, శ్రీమతి, గుణవతి, విదుషి, ఇత్యాదికముగా హ్రస్వాంతంబులై యుండును. శ్రీమంతురాలు, ఇచ్చట శ్రీమంత, శబ్దాదులు మహాతికి విశేషంబుగానే వినిపించబడి నేరిగలది, అన్యయర్థముచెప్పునప్పుడు వృత్తియందు ప్రీతిగ్రహణకవైనఁగా, శబ్దంబుతో సమాసంబుచేయుచో సంధిపరిచ్ఛేదములోని మార్గమునకుంబలె డుజ్జాములే మత్వయగాగమంబులుగలిగి, శ్రీమంతురాలు, అని యిట్లొకఁడెక్కిరి. ఇత్యాదికముగా నుండును. నేరిగలప్రీతి, గుణముగల ప్రీతి, ఇత్యాదికముగా నుండును. ఈమతుప్పుహ్రస్వూతయూపంబులు సంస్కృతంబుతో నామంబులు వికారముకారంబులు తబ్బియుగా భ్రష్టతోఁ బ్రయోగింతురు. అనఁగా బుద్ధిమంతుఁడు, ఇమంకో బుద్ధిమంతుఁడు, అనియును, గుణవంతుఁడు, ఇత్యాదిస్థలంబులయందు ముగించుఁడు, అనియు నపభ్రంశంబుగా వాడుదురు. ఈ చెప్పునట్టియంశంబు సంస్కృత వ్యాకరణంబులోనిదియైనను దెలుంగుకవులకుఁ దెలి

యట యవసరంబు గావున నీక్రింద స్పష్టపఱుపఱుచుచున్నది. మకారాకారాంతంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, మకారాకారాంతంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, ఇచ్చునుతుప్ప్రత్యయమకారము సాధారణంబుగవకారంబునను. ఉ. బుద్ధి-మతి-క్రి, ఇత్యాదులకారాంతంబులు కావుగావున, ముద్ధిమంతుడు, మతిమంతుడు, క్రిమంతుడు, ఇత్యాదికముగా మకారముతోనే యుచ్చరింపవలయును, ధన, ఆచార, విద్యా, ఇత్యాదులకారాంతంబులును, దీప్తికారాంతంబులును, గావున మతుప్ప్రత్యయము వకారంబును బొంపఁగా ధనవంతుడు, ఆచారవంతుడు, విద్యావంతుడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబులతో నుచ్చరింపవలయును. రశ్మి, లక్ష్మి, ఇత్యాదిశబ్దంబు లీకారాంతంబులైనను మకారోపధకంబులుగావున రశ్మివంతుడు లక్ష్మివంతుడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబుతోడ నేయుండును. యశస్ తేజస్, ఇత్యాదిశబ్దంబులు ఆకారోపధకంబులుగావున యశస్వంతుడు, తేజస్వంతుడు ఇత్యాదికముగా వకారసహితంబుగానే యుండును. పక్షంబున వకారాంతంబులు మతుబర్ధంబునందు యశస్వి, తేజస్వి, ఇత్యాదికముగ వ్రేని, ప్రత్యేకాంతంబుగా నుండును. తెలుఁగుకవిత్వంబున బ్రామికంబుగా నవసరంబుగావునఁ బ్రసక్తానుప్రసంగంబున నిచ్చట నీయంశము వివరింపఁబడెడిది.

72నూ - ముదాదులకు బ్రథమైకవచన లోపంబులేదు

ముదము - ఉపాసహము - స్రజము.

వ్యా - ముత, మొదలైన శబ్దంబులకుఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు గలుగదు. అనఁగా ముచ్చబంబు మొదలైనవి హలంతస్త్రీలింగంబులుగావున నఱువదియొనిమిదవ మాత్రంబుచే ఉగాగవద్విశ్వంబులు గోని నఱువది నాల్గవనూత్రంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగోని ముత్తు, ఇత్యాదికముగా ననిష్టరూపంబు కావలసియుండె. తన్ని వారణార్థము ముదాదులు డెబ్బదియవనూత్రములోని మతుబాదికగణంబులోఁ బరింపఁబడియె. అందున మురమ్, ఉపాసహమ్, స్రజమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృత ద్వితీయైకవచనాంతంబులే ప్రతిపదికంబై డెబ్బదియొకండవనూత్రంబుతోత మకారలోపంబుగలుగు స్త్రీలింగత్వ హేతుకమైన పృథమైకవచనలోపంబు (ముగ్ధకలోపము

ఏబదియేడవసూత్రంబుచేఁ బ్రాప్తింనుచుండఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే నిషేధింపఁ బడి మువర్ణకంబుతో ముదము, ఉపానహము, స్రజము, ఇత్యాదిరూపంబులు సిద్ధించెను.

73 సూ-ఋత్విగాదులుద్వితీయైకవచనాంత తుల్యంబులువిభాషనగు

ఋత్విజాడు - ఋత్విక్కు - నీవృతము - నీవృత్తు॥ ఋత్విగాదికంబాకృతిగణాబు.

న్యాయ—ఋత్విక్కు మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతద్వితీయైకవచనాంతంబులతో సమానమై విభాషగానగును. అనఁగా ఋత్విచ్ఛబ్దముయొక్క సంస్కృతద్వితీయైకవచనము ఋత్విజమ్, అనియుండు. ఇదియే తెలుంగులోఁ బ్రాతిపదికము కాఁగా డెబ్బదియొక్కవసూత్రంబుచే నంత్యమకారంబు లోపించి ఋత్విజ, అయినది. పిమ్మట నిరుచదియొకటి యిరుచదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వడుజ్వర్ణకంబులు కలగి ఋత్విజాడు, అయినది. విభాషయనుటచే ఋత్విచ్ఛబ్దము హలంతంబు గావున నఱుచదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబుగలిగి నలువది నాల్గవసూత్రంబుచే నైన ప్రథమైకవచనలోపంబుతో ఋత్విక్కు, అనురూపంబు పక్షంబుననయ్యె. నీవృచ్ఛబ్దముయొక్క సంస్కృతద్వితీయైకవచనము నీవృతమ్, దీనియంతిమనుకారంబు డెబ్బదియొకవవ సూత్రంబుచే లోపించియనుసాద్యానకంబుగావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబుచే మువర్ణకంబునచ్చి నీవృతము, ఇట్లయ్యె. విభాషయనుటచే నీవృచ్ఛబ్దంబు హలంతంబు గావున నఱుచదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ దిత్వంబులు గల్గెనె నలువది నాల్గవసూత్రంబుచే నైన ప్రథమైకవచనలోపంబుతో నీవృత్తు, అను రూపంబు పక్షంబుననయ్యె. చణిక్కు - చణిజాడు. పుష్పముక్కు - పుష్పముచుడు. వేపనిత్తు - వేపనిదుడు. సాలితకకుష్ప - సాలితకకుభుడు. ఘృతస్పృక్కు - ఘృతస్పృకుడు. నువద్విట్టు - నువద్విషుడు, అమృతలిట్టు - అమృతలిహుడు. త్వక్కు - త్వచము. తట్టిత్తు - తట్టితము. జలముక్కు - జలముచము. మధులిట్టు - మధులిహము. కకుష్ప - కకుభము. ప్రావృట్టు - ప్రావృషము. మొదలైనశబ్దంబులు. ఆకాగసాన్య

శ్యంబునంతేని ఋత్విగార్థ్యాకృతిగణంబులోనినని యూహించుకొనునది. నుజీయు. ఆప
త్తు - ఆపవ. తృష్టు - తృష్. సంపత్తు - సంపవ. సంపత్తు - సంపవ. తృష్టు - తృష్. దిక్కు -
దిశ. దుష్టు - దుష్. త్విష్టు - త్విష్. ఈమొదలైన శబ్దంబులు ఋత్విగార్థ్యాకృతిగణంబులో
నిని. ఇవి కూలంతంబులు. పక్షంబున ద్వివీర్యైకవనాంతకుల్యంబులు హాలంతంబులు
ప్రాతిపదికములైనప్పుడు అఋచదియొనిమిదన నూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబులు
గలిగి నలుకనినాల్గవనూత్రంబుచే బ్రహ్మైకవచనలోపంబుతో ఆపత్తు, సంపత్తు,
త్వష్టు, ఇత్యాదికముగా రూపంబులు. పక్షంబున ద్వివీర్యైకవనాంతకుల్యంబులైన
చో ఆపవమ్, తృష్వమ్, సంపవమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృతద్వివీర్యైకవచనం
బులే ప్రాతిపదికంబులై సంస్కృతభాషలో స్త్రీలింగంబులైన యాశబ్దంబుల ప్రథమై
కవచనమునకుఁ బ్రవేశించునది. ఏబదియేదవనూత్రంబుచే లోపింప ఆపవ, తృష్. సంపవ
ఇత్యాదిరూపాంతరంబులనొంది.

74నూ - ఒకానొకచోమహత్వంబునందుమత్తుప్తకారంబునకానా
దేశంబువిభాషనగు.

హనుమానుఁడు - హనుమంతుఁడు - భగవానుఁడు - భగవం
తుఁడు - ఇత్యాది.

వ్యా—ఒకానొకచోమహద్వాచకమునందు మహత్ప్రత్యయతకారంబునకు
ఆన, అనునది విభాషగావచ్చును. ఉ. హనుమానుఁడు. దీనిప్రాతిపదికము మత్తుబం
తము 'హనుమత్' అనియుండునుగానఁ బ్రత్యయతకారంబునకు 'ఆన' అనునాదేశము
గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున 'అనుమ + ఆన' ఇట్లయి అపవాదిస్వరసంధి (నూ11||
సంధి-ప) చేనయిన హనుమాన, శబ్దంబునకు నిరుచదియొకటి యిరుచదిరెండు సూత్రం
బులచే నుత్వమున్వర్ణకంబులు వచ్చి హనుమానుఁడు, అనురూపంబయ్యె. హనుమంతుఁడు
హనుమచ్ఛబ్దంబు మహత్తును బోధించునపుడు ద్వివీర్యమవిధక్తిలో హనుమంతమ్, అని
సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపఁబడును. మకారాంతంబైన హనుమంతమ్, ఇత్యాది
సంస్కృతద్వివీర్యైకవచనంబులు తెలుండునందు నామంబులుకాఁగా డెబ్బదియొక్కవ
నూత్రంబుచే హనుమత్, అనుకాంతంబున మహత్తునుకాంతంబునకు లోపంబుగలిగి

హనుమంత, అయినది. పిమ్మట నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు నూత్రంబులచే నుత్ప
డుజ్వగ్గకంబులుగలిగి హనుమతుడు, అయినది. ఇట్లే భగవానుడు - భగవంతుడు
మొదలైనవి. మఱియు హనుమంతుడు, అనుదానికి హనుమ, అనియు రూపంబు
గలదు. అ|| నె|| పడగనున్న హనుమభయవిహ్వలుడుగాడు | అరదమునకునూతుఁ
డమృతుండు' భార - క|| నారూపం | బనుపమ మగునని హనుమ కనిలజుడనియొక
భార - ఆర - 3 అ.

75 నూ—విశ్వకర్మానులకు స్త్రీత్వంబగు.

స్త్రీలింగత్వాతి దేశంబుచేతనుత్పడుజులులేవని యెఱుంగునది || వి
శ్వకర్మ - కృష్ణవర్మ - అశ్వత్థామ - యువ - యజ్వ - ఇత్యాదులు.

వ్యా—విశ్వకర్మ మొదలైనశబ్దంబులు స్త్రీలింగతుల్యంబులు. అనగాస్త్రీలింగ
ధర్మం బాహోపిందుటచేత నుత్పడుజులురాక ప్రభుమైకవచనలోపంబు గలుగును.
ఉ. విశ్వకర్మ సంస్కృతంబులో 'విశ్వకర్మ' శబ్దంబు నకారాంతము. మహద్వాన
కంబు. దీని ప్రభుమైకవచనము విశ్వకర్మా, అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. ఇదియే
తెలుంగులో నఱువదియొడననూత్రంబుచేఁ బ్రాతిపదికంబుగా నెంచబడును. తరువాత
నేబది నాల్గవనూత్రంబుచేత హ్రస్వంబుగలిగి ప్రకృతనూత్రంబున స్త్రీత్వాతిదేశంబుచే
నేబదియొడననూత్రంబుచేఁ (బభుమైకవచనలోపంబుగలిగి విశ్వకర్మ, అనురూపం
బేర్పడినది. ఇట్లే కృష్ణవర్మ, అశ్వత్థామ, (అశ్వ + త్థామ.) ఇది పృథ్వీరాదిగణం
బులో నిది గాన సకారమునకుఁ బకారముగలిగి "అశ్వత్థామ" అయినది. చిన్నయ
నూర్వాది గ్రంథంబులందు ఆశ్వత్థామ, అనియుంటున్నానాదికము) యువ, యజ్వ,
మొదలైనవి. మఱియుఁ ద్రిలింగలక్షణ శేషమందు 'సీ|| విశ్వకర్ముని కూతువిశేషలావణ్య
సముజ్జ్వల జేకొని మూరిబోయి' 'మూరి- ఉ- 4ఆ. అనులక్ష్యంబునుజూపి 'విశ్వ
కర్ముడు, అనురూపంబు గలదని తద్రంధకర్తగారు నుడివిరి. కాని విశ్వకర్మకు
కూతు, అని సవరించినచో గ్రంథంగము గలుగక సలక్ష్యంబుగ నుండునని యెఱుంగు
నది. ఉ. స్వార్థే ఇట్లు. భార. ఆది 4 ఆ23 బస. క|| పడయం గానలయునాడు
సంతతిగావించు విచిత్రవీర్యకక్షేత్రములకొ (విచిత్రవీర్యక = స్వార్థేక).

76 సూ—మహద్వాచకమయిపులింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు.

బ్రహ్మ - ఈశబ్దముచతుర్ముఖ ఋత్విగ్విపులకువాచకంబు॥ తత్వతపోవేదయోగ వాచకంబగునేని బ్రహ్మమునాఁబడు.

వ్యా—ముహూర్త్యంబునఁ బులింగంబగు బ్రహ్మశబ్దంబునకు స్త్రీత్వంబుగలుగును. అనఁగా 'బ్రహ్మ' అనునపుడు 'బ్రహ్మదేవుఁడు, యజ్ఞములోని కర్మకారకుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు' అనునర్థంబగు. 'బ్రహ్మకో, శబ్దంబు నకారాంతము. ప్రథమైకవచనము. 'బ్రహ్మ, అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. పిమ్మట నేఁబదినాల్గవసూత్రంబుచేత హ్రస్వంబుకల్గి ప్రకృతసూత్రంబుచే 'బ్రహ్మ, అని హ్రస్వాంతంబుగాఁ దెలుంగు ప్రథమరూపంబగు. బ్రహ్మ, శబ్దంబునకు 'పరమాత్మ, వేదము, తపస్సు, ఒకగ్రహయోగము' అను నర్థము చేప్పునపుడు 'బ్రహ్మము' అని మువర్ణకంబుతోఁ జెప్పవలెను,

77 సూ—ఆత్మేమసజంతంబులకునాంతములగుమనుజసంజ్ఞలకు స్త్రీత్వంబుబహుళంబుగానగు.

ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్మయ - మహిమ - మహిమము - అణిమ - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ - లఘిమము - దేవశర్మ - దేవశర్మము.

వ్యా—'ఆత్మకో' శబ్దంబునకును, 'ఇమనిచో, ప్రత్యయాంతంబులకును, నకారాంతంబులైన మనుజసంజ్ఞావాచకంబులకును, స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగును. ఉ. ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్మయ. ఇచ్చట స్త్రీలింగత్వంబుచే 'ఆత్మ' అయినది. 'ఆత్మము' ఇదిబ్రహ్మము వనస్సు శరీరముస్వభావము, ఇత్యాదికము తెలియజేయునపుడు మువర్ణకాంతంబుగా నిట్లుండును. ఆత్మయ, ఇచ్చట, స్త్రీవిద్యావము వైకల్పికంబుగావునఁ బక్షంబున నుత్పన్నమైర్వర్ణకంబులు గలిగెను. 'మహిమ, గరిమ' మొదలైనవి. 'ఇమనిచో' ప్రత్యయాంతంబులు స్త్రీవిద్యావంబున నేఁబదియేడవసూత్రంబుచే మువర్ణ

కంబు లోపించియుఁ బక్షంబున మువర్ణకంబుతో నుండును. ఈ పద్మయంబును.
ఉ. మహిమ - మహిమము - ఇట్లే అణిమ - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ -
లఘిమము. మొ. 'దేవశక్య' ఇయ్యది నాంతము - సంజ్ఞాభావకము. స్త్రీత్వముబహుళ
మనుటచేత 'దేవశక్య' అనియుఁ, బక్షంబున 'దేవశక్య'ము. అనియు రెండురూపంబులు
ఇట్లేకృతవర్ణ-కృతవర్ణము మొ. ఉ. ఉజ్వలఘనశకి వెచి కృతవర్ణని బాహులనొంచి
ధైర్యనిశ్చలమతిభార. (దోష- 4ఆ.)

78

సూ - మహత్త్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశబ్దము రాజునాఁబడు.

రాజు-ఖగరాజు || అమహత్త్వంబునందు - రాజము - వృక్షరాజ
ము || ఉపసర్జనత్వంబునందు - హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు.

వ్యా.- మహత్త్వంబునందు 'రాజ' శబ్దార్థము విశేషంబు గాకుండఁ బ్రధా
నముగా నెంచబడునపుడు రాజు, అనఁబడును ఉ. రాజు - ఖగరాజు - ఇవి మహద్వా
చకంబులు, ఖగరాజు, అనునపుడు పక్షులకు రాజని యర్థము కావునవస్తీతత్వగుణస
మాసము 'ఉత్తరప్రధానస్వరూప' అనుటచేసి సమాసంబులో నుత్తరపదంబైన
రాజశబ్దంబుయొక్క యర్థమే ప్రధానమైనది; కావున డుజ్వర్ణకలోపంబుతో నుకా
రాంతమయ్యె. అనుమాదివచనంబు నకారాంత 'రాజక' శబ్దము అటువదియేడవ
సూత్రంబుచే సంస్కృతప్రదేశననా తకుల్పంబై యనఁగా 'రాజా' అని దీర్ఘం
తంబై యేఁబనినాల్గవసూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి ముప్పదితోమ్మివవ సూత్రంబునం
జేసి మువర్ణకంబుతో 'రాజము' అను రూపమేర్పడెను. 'నృక్షరాజ' శబ్దంబు టచ్
ప్రత్యయాంతంబై 'రామ' శబ్దంబువోలె సంస్కృతంబులో ననంతంబు. అనుమాదర్థకం
బు గావున ముప్పదితోమ్మివవ సూత్రముచే 'నృక్షరాజము' అయినది. ఇట్లే
'ఖగరాజ' శబ్దము సంస్కృతంబులో నదంతంబైనను మహద్వాచకంబగుటచేసి
యీసూత్రప్రకారంబున డుజ్వర్ణకలోపంబు నిపతింపఁబడినది కావున 'ఖగరాజు, అని
య్యుత్వసూత్రంబుతోనే ప్రమాణంబయ్యె. ఉపసర్జనత్వంబునందు (అప్రధానార్థ
మందు.) హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు పరశురాముఁడుచంపబడ్డరాజులుగలవాఁడ

యర్థము, ఇచ్చట రాజశబ్దార్థము ప్రాధాన్యముగాక పరకురామునికి విశేషణంబైనందున నుత్పదుజులతో 'రామ, శబ్దంబునో'లెనుండె. దీనిలోని 'హతరాజుండు' ఇత్యాది డుష్వర్ణకాంతరాజశబ్దస్థలంబులలో జకారము తాలవ్యంబుగానుచ్చరింపవలయును. రాజు ఇత్యాదుకారాంతస్థలంబులయందు జకారము దంత్యముగా నుచ్చరింపవలయును. తత్సమమైన రాజశబ్దంబు దంత్యజకారము టింబును నీరంగతి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదవశేనూత్రిము నొద్దఁ జిన్నయనూరిగ రిగెననే చెప్పవచ్చును. ఈశబ్దంబు విషయమై వాచస్పయంబు గలదు. ఈశబ్దంబు తత్సమమైనపుడు తాలవ్యజకారంబుతోనే యుచ్చరింపవలెననియు, దానంజేసియే రాఘవపాండవీయంబునందు 'అకటపాండు రాజయశశమేష్వనైతి' 1ఆ. అనుప్రయోగంబు భారతరామాయణార్థములయందు సహజమైనదనియుఁ జెప్పుదురు. భారతార్థమునందు పాండురాజయశము' (ఇచ్చట పాండురాజశబ్దంబు సంబుద్ధ్యంతము) ఇచ్చట రాజశబ్దంబులోని జకారము తత్సమశబ్దముటికంబుగానఁ దాలవ్యంబుగా నుచ్చరింపవలెననియు, నందుననే రామాయణార్థంబునందుఁ గూడ 'పాండుర + అజయశము, అని పదచ్ఛేదమై తెల్లనయినయజనహంబు కీర్తియన్న యధమిష్టుఁ ఘృషు తాలవ్యజకారముటిరమైన 'అజ, శబ్దములనఁ బ్రాకరణికార్థంబు చెడలేకయు, వాహకవి ప్రయోగంబును దృష్టాంతీకరించుచున్నారు రాజశబ్దము వైకృతమైనపుడు దాని యందలి జకారంబు దంత్యముగాఁ బాకవలయునందురు. జకారంబు దంత్యంబుగాను, దాలవ్యంబుగాను, నుచ్చరించుభేదంబుననే జిన్నంబునము. వైకృతంబనియు, నీశబ్ద మేర్పడినది కాని రూపంబులలో భేదంబులేని నారితాత్పర్యంబు. ఇట్లు దంత్య తాలవ్యభేదంబున వైకృతంబును, దత్సమంబును వైశబ్దంబు లనేకంబులుగలవు.

తత్స	వైకృ	తత్స	వైకృ
పంజరము	పంజరము	జవాది	జవాది
లజ్జ	లజ్జ	జాలము	జాలము
జగము	జగము	చండి	చండి
మంచము	మంచము	కాంచనము	కాంచనము
లంచము	లంచము	వంచన	వంచన

ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు. పైశబ్దంబులువోలే రాజశబ్దము వైకృతంబుగాను, దత్సమంబుగాను, నుపాద్యమందురు. అర్థతెనుంగులో వ్రాయబడిన పెక్కుప్రబంధంబులందును. నిఘంటువులయందును, రాజశబ్దంబుపయోగింపబడినది. అయ్యది వైకృతమానక తత్సమము. అట్టి ప్రయోగంబులఁ గొన్నింటి నుదాహరించెద. నీ|| రాచవాడనఁగను రాజన త్సమమునఁ జొప్పు నేరికసామి యొడయఁడువొర | రాయఁడు రాజేఁడు రాజేకిమీదన నరపాలసంజ్ఞలై పరఁగఁచుండు* ఆంధ్రభాషార్ణవము

బ్రహ్మవర్ణము. నీ|| వానిఁడురా రాజువడచక్కియెకిమీఁడుతత్తడినెక్కెడిపంటయనఁగ* నాంబుఁడుంబువు-దేవవర్ణము. తే. వెలయు తెల్లతేజి గలుగురాజ* ఆంధ్రరత్నాకరము. 1ఆ. || గీ|| వెలయుఁ జేయవంబు తెల్లతేజిగలుగురాజ* ఆంధ్రరత్నాకరము 1ఆ. || గీ|| నంపి వానయలుఁడు నలరాజుమరుఁదులచ్చి కొమరుఁడు* ఆంధ్రనావానంగమామ-రత్నము. || తేజీకిరెనయంతటి| రాజులమేలస్సయనుమరాఁగాఁజనితాఁ* య గూఁజి-చి వ| అలలురాజుచేతి యలకమ్ముల నంచుజేమి చెల్వపుంబొలఁకులమోనువానగలఁ బోలనిస్కివ నీరి పెక్కుగూ| పులజు* యనూతి-4ఆ. ఇట్టి ప్రయోగంబులు కార్మింమనున్నవిగాని తత్సమరాజశబ్దంబు తాలవ్యజకారంబుతోడనే యా రింపబడెనట్లునఁ జూచు విషయంబుగానుండును. 'రాజు' అనితాల్వంబుగా నుండు రింపబడెనట్లునఁ జూచుటలో శీకార పండితులలో నయినను లోకంబులోని నుమండును పై పై శబ్దముల నుండునని నునఁబాచ రాజశబ్ద భేదంబుకృతనిశ్చయంబుతో నుండుకొని యిట్లుకట్టి నుండునట్లునఁ జూచుటలో నాలవ్యంబుగనుర్చరింపరా హసించినను నది శ్రోతలైనవారలకు వినిపింపకమానదు. కాబట్టి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదదశమసూత్రంబునొద్దఁ దత్సమశబ్దంబులపరత్వాక్షరప్రకరణంబులో రాజశబ్దము దంత్యఘటితమని యుదాహరింపిన మూర్తిగాని నునఁబే యుదాహరణగానున్నది. రాజశబ్దంబుతత్సమమేకాని పై పై భేదమునఁ జూచెనుంగులోఁ బ్రయోగింపఁ గూడనియట్టిశబ్దంబు కవులెల్లఁదమయోగింపకర శంకింపఁ దోని యుండు. మహాకవులు గ్రామ్యశబ్దములుసయితము గ్రంథములలోఁ బ్రయోగించినచోనని గ్రామ్యములుగా నెంచవలెననియు, నార్యప్రయోగంబు లష్టమాదులకుఁ బ్రవర్తకములనియు, శిరసావహించుమ 'నిరంకుశాః కవయాః' అను న్యాయంబు జ్ఞప్తినుండుకొని బహుశరంపవలెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

అట్టి గ్రాహ్యంబున నహికవులు ప్రయోగించినంతమాత్రన గ్రాహ్యంబైనప్పుడును శబ్దంబై తత్సవంబైన రాజశబ్దంబున తేనుండులోఁ బ్రయోగింపబడినంతమాత్రన నేల గ్రాహ్యంబుగాను? ఇట్లుండునపుడు గ్రహంబులని తెల్పబడినప్పుడే శబ్దపరంబులను వేనవేలు పరియోగించుచున్నాము. అహికవులు నియమంబునప్పు యస్మదేశ్యపరంబులనన్నతేనుంగు లోనికి వాక్యంబుననే గ్రహించుచున్నాము. ఇట్లుండునపుడు ప్రసిద్ధంబైన తత్సమరాజు శబ్దంబును గ్రహించుటలోఁ బ్రయోగించినది తోచుచున్నది. కావున నేతివ్యక్తివిగారు తత్సవశబ్దపరంబులలో “సీ || ద్విద్విధంబునకు ద్విద్విధుడనంచెల్లు భూభృత్పదంబు నకు భూభృత్తులయ్యె” అట్లుండునకును రాజ్యపదాదేయమును రాజపదంబొప్పురాజ నంగీకర్తవలె—అనుపద్యంబున రాజశబ్దంబు నుదాహరించిరి. వైకృతంబుగూడనున్నదని వారికిఁదోచినయెడల నీశబ్దంబు వైకృతమన్ననుకలఁబడు గలదని యేలచెప్పకుందురు? విశేషపరిశోధకులైన సీతారామాచార్యులనాదును దమనిఘంటాపునందు రాజశబ్దము నిరూపించునపుడు, దీనిఁగొందఱు వైకృతంబుగా వాడెయున్నారనియు, నయ్యది చింత్యమైనయంశంబనియుఁ జెప్పిరి. వారు రచించిన ప్రాథమ్యాకరణంబునందుఁ గూడ రాజశబ్దంబు వైకృతశబ్దంబును గూర్చి కొందఱుఁగతమనియే వ్రాసిరి కాని సర్వకవిసమయసిద్ధిబలి నెక్కియొందెనది. తాలవ్యజకారంబుతోనుండుట విధియని యంగీకరించి రాజశబ్దంబును బహుశ్రమాసాదనచక్రతమముభిభావముతోఁ బరిహాసాస్పదమైనవిరసోచ్ఛారణ సేయబడకం దె నన్నతేనుండులో నీశబ్దంబును సకలజనప్రసిద్ధంబగుటంజేసి మహికవులు నన్యదేశ్యాదులతోపాటుగఁ బ్రయోగించిరియని సంతృప్తిజెందుచు నీశబ్దంబు దంత్యజకారమతిత మైనదిత్సవంబేయని దోకవిధంబుగానంగీకరించుట మేలని నుదాశయము.

(79) సూ—జగదింద్రజిత్తులతకారంబునకులోపంబువిభాషనగు.

జగము - జగత్తు - ఇంద్రజి - ఇంద్రజిత్తు - ఋత్విగాదియగుటంజేసియింద్రజిత్తుండనియువాడంబడు.

వ్యా—జగత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, ఇంద్రజిత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, తకారంబునకు లోపము వైకృతంబుగానగును. ‘జగత్’ అనుశబ్దంబులోని త

కారము ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁగా నపుంసకంబు గావున ముప్పదితోమ్మిదవ
 సూత్రంబున మువ్వకంబు వచ్చి 'జగము' అనియైనది. వైకల్పికంబనుటచే లోపము
 రానియపుడు అరువదియేడవసూత్రంబుచే "జగత్" అను తకారాంతః బే ప్రాతిపదికం
 బై యలువదియేనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులుగలిగి "జగత్తు" అనియైనది.
 'ఇంద్రజిత్' అనునపుడు ప్రకృతసూత్రంబుచే, తకారములోపింపఁగా "ఇంద్రజి" అ
 ని యొకరూపంబును, తకారలోపము లేనియపుడు అరువదియేనిమిదవసూత్రంబుచే ను
 గాగమద్విత్వంబులు గలిగి "ఇంద్రజత్తు" అను మఱియొకరూపంబును, డెబ్బదియూడ
 వసూత్రంబుంబట్టి ఋత్విగాదులతోఁ జేరినవనుటచేఁ బ్రాతిపదికము ద్వితీయైకవచనాం
 తతుల్యంబుగావున "ఇంద్రజితమ్" అనికాఁగా డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచే నంత్య
 మకారము లోపించి యిరువదియొకటి యిరువది రెండు సూత్రంబులచే నుత్వగుభ్యర్ణకం
 బులు రాఁగా "ఇంద్రజితుండు" అను రూపాంతరంబును నయ్యెను. నాకొమరుఁ
 డింద్రజితుండు | లేకుండుట చేటునాటిలేక" అచ్చ-రా- యుద్ధకాం. ఆ|| వె||
ఇంద్రజితుండప్లుడినకులోద్భవునిచే ! మూర్ఖునొండ జెలిసి మూర్ఖగతిని మొల్ల-యుద్ధ-
 ఆ|| వె|| చారులరుసుడంచి సోమత్రిచే నింద్ర | జిత్తుడీల్లెననుమఁజెప్పుటయును" మొ
 ల్ల-యుద్ధ-2 ఆ. ప్రేప్రయోగంబులు, ఈ గాగమద్విత్వంబులపై దుభ్యర్ణకంబుతోఁ బ్ర
 యోగింపఁబడికాస్త్రోమసాధుత్వంబునకు సంశయముగ నున్నవి. ప్రేమూడవ
 ప్రయోగంబు "ఇంద్ర | లేకుండునీల్లెననుమఁ జెప్పుటయును" అని ననించినసలక్షణం
 బుగనుండును. అంతఃకముడయందు మూత్రము 'ఇంద్రజితుండు' అను ప్రయోగము
 సాధీయముగాఁజప్పఁబడినది. ఇంద్రజి, ఇంద్రజిత్తు" శబ్దంబులకు నిద్రజితుండనుపదంబు
 రూపాంతరంబేకాన దీనియర్థము-ఇంద్రుని జయించువాఁడు. మఱియునీశబ్దంబు-ఇం
 ద్రునిచేత జయింపఁబడినవాడనియు, నర్థబుచ్చును. కావున "ఇంద్రజితుండు" అను
 శబ్దంబునకు-ఇంద్రుని జయించిన రూపాదేశపురూపము, ఇంద్రునిచేజయింపఁబడినవా
 డును ననియు, సర్థమై శ్లేషయంచును, ! ప్రయోగింపఁతఁడే జమత్కృతిగానుండును.

80 సూ—సూత్రంబులుతుదిన కారంబునకు లోపంబు బహుళంబు

ఉరము - ఉరస్సు - వక్షము - వక్షస్సు - అర్చి-అర్చిస్సు - ధనువు - ధనుస్సు - ఆయువు - ఆయుస్సు || బహుశక్రహణంబునంజేసి
 సయస్రభృతులు సకారంబునకు లోపంబులేదు || ఫయస్సు - వయస్సు -
 సరస్సు.

వ్యా—సకారంబంతవంబుఁ గలపదముల కడపటిసకారంబునకు లోపంబుబహు
 శంబుగానకును. 'ఉరస్' అనుశబ్దము సకారాంతపదము. దీనియంతరి యంత్యాక్షరం
 బైన సకారము ప్రకృతసూత్రంబున లోపింప నదంతిపుంసకరింగడువుటచే ముప్పది
 తొమ్మిదవసూత్రంబున మువర్ణకంబురాగా 'ఉరము' అనియైనది సవర్ణములోపింపని
 యప్పుడు అటువదియెనిమిదవసూత్రంబు 'అర్చి'ననుగాగమద్విత్వంబులతో 'ఉరస్సు'
 అనియైనది. 'వక్షము' అనుశబ్దంబు పైదానివలెనే యెఱుంగునది. 'అర్చిస్' అనుశబ్దం
 బునందలి కడపటి యక్షరంబైన సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁగా, 'అర్చి'
 అని యైనది. మఱియు నలువది నాల్గవసూత్రంబున బ్రహ్మైకవచనంబునకు లోపంబు
 గలిగినదని యెఱుంగునది. సవర్ణలోపము కలుగనియప్పుడు అటువదియెనిమిదవసూత్రం
 బుచే నుగాగమద్విత్వంబులచే 'అర్చిస్సు', అయినది 'ధనుస్', అనునపుడు కడపటియక్ష
 రంబున సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపించి నలువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వువ
 ర్ణకంబునచ్చి 'ధనువు', అనియు, సవర్ణములోపనియప్పుడు అటువదియెనిమిదవసూ
 త్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులుగలిగి 'ధనుస్సు', అయినది. ఇట్లే 'ఆయువు', మున్నగు
 శబ్దంబులు గ్రహింపఁబడినది. బహుశక్రమని చెప్పుటచేత 'సయః', మొదలైన వానియొక్క
 సకారంబునకు లోపంబుకలుగదు. అనఁగాఁ గడపటివర్ణమైన సకారంబునకు లోపంబు
 కలుగక 'సయస్సు', అనియేకానిపేయము, అనియొండెను. ఆధునికఁడొకఁడుపయము,
 అని ప్రయోగించెను, ఇయ్యది కావ్యంబులమృగ్యంబు. 'వయస్', అనుశబ్దము పక్షికర్థ
 మైనపుడు 'వయస్సు', అనియు, ప్రాచీనమున కర్థమైనపుడు 'వయస్సు', 'వయసు', అను
 రెండురూపంబులుగలవు. కాని 'వయస్సు', అనునపుడు పక్షిపర్యాయముగాఁ దెలు
 గునఁ బ్రయోగంబు మృగ్యంబు. 'ఓజస్సు', 'అనస్సు', 'అంభస్సు', 'వర్షస్సు', 'రక్షస్సు',
 'పాథస్సు', 'సరస్సు', 'ఆయుస్సు', 'హవిస్సు', 'చేతస్సు', 'మహస్సు', 'అహస్సు', 'ఆగస్సు', ఇత్యాది
 శబ్దంబులకు మువర్ణకంబురాదు. తుదిసలోపంబు బహుశంబుగ నగు 'పథిక్', శబ్దంబు
 నకు 'పథిము', 'పూర్', అనుశబ్దంబునకు 'పురము', ఇయ్యవి ప్రకృతమైకవచనాంతంబు

లగును. సరము, అనుటకు - నీ|| తే|| గీ|| ఘటితకిసలయసమజటాపటలనిటల| ఫలకతిల
కితశశిసితభసితలసిత| రసితశరమసమాధి నాద్విసరరుచిర| రసయురభరంబు నొల్పుమానస
సరంబు|| ఘటికాచలమాహాస్థ్యము - 1-౩, అను నీపద్యముయొక్క ముఖస్థమగు నీసమం
దలి ప్రతిపాదాంత్యవాండును గ్రహముగా, పరిసరంబు, కలధుగంబు, మాక్తికసరవ
గంబు, రోలం బపరికరంబు, అను సంత్యనియమామాతో మానససరంబు; చేర్పబడి
ప్రయోగింపబడినది. ఈప్రయోగంబునకు సహాయమైన ప్రయోగాంతరంబుగాఁ
నిపింపదు.

81 సూ.—మహాద్వాచకంబులగుసాంతంబులకంతలోపంబేనిద్వి
తీయైకవచనాంతతుల్యత్వంబేనగు.

అంగిరుఁడు - అంగిరసుఁడు - ఉగ్రశ్రుఁడు - ఉగ్రశ్రవసుఁడు -
ప్రచేతుఁడు - ప్రచేతసుఁడు - ఉర్ధ్వరేతుఁడు - ఉర్ధ్వరేతసుఁడు.

వ్యా.—మహాత్మును జెప్పునట్టి సకారంతపదంబులకుఁ గడపటియక్షరములోపిం
చుటగాని ద్వితీయైకవచనసమత్వముగాని కలుగును. ఉ. అంగిరుఁడు - అంగిరసుఁడు.
ఇచ్చట అంగిరస్, అనియమంబుగాఁ గడపటియక్షరంబు సకారంబు ప్రకృత
సూక్రింబున లోపించి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూక్రింబులచే నుత్పడుక్వర్ణ
కంబున గాఁగా అంగిరుఁడు, అయినది. పక్షంబున అంగిరసమ్, అను ద్వితీయైక
వచనాంతంబే తిరువకం ప్రతిపదింపఁజే - ఉర్ధ్వరేతుఁడు, ఉగ్రశ్రుఁడు, ఉగ్రశ్రవసుఁడు, మొద
లొసరించి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూక్రింబులచే నుత్పడుక్వర్ణకంబులతో
అంగిరసుఁడు, అనియినది. ఇట్లు ఉగ్రశ్రుఁడు, ప్రచేతుఁడు, ఉర్ధ్వరేతుఁడు, మొద
లైనవానికి మాత్రమే ముఖ్యముగా ప్రతిపదింపఁజేసిన తే|| గీ|| ఉగ్రశ్రుఁడు, ఉగ్రశ్రవసుఁడు, మార్ధ్వ
రేతుఁడు | ఉగ్రశ్రుఁడు, ఉగ్రశ్రవసుఁడు, మార్ధ్వరేతుఁడు! ఉట్టిమని తెల్లమాతలవైతిదీని నాకు
సెతుఁగంగఁ జెప్పును వచనేత్రగి భాగ - ఆది - 4౩. || సుతు లనఘమువేపురుసమా
యుతులయు యువయుంచి నాంబ్యయోగాభ్యాసోన్నతిఁజేసి ముత్తలయి భూరి శేజాలంప
ఁబును నూర్చురేతుఁడైతికా, భా - ౩౩ - 3౩.

82 సూ — వేదపురోధపురోధసుఁడు.

వేదశ్శబ్దమునకు నిత్యంబుగాఁ బురోధశ్శబ్దమునకు వైకల్పికముగా నలోపస్త్రీనద్భావంబులు దీనిచేనివతింపబడియె.

వ్యా—వేద - పురోధ - పురోధసుఁడు. అనఁగా బైయెనుబదియొకండవ నూత్రింబుచేత నవి సాంతంబులగుటచే వేధుఁడు - వేదసుఁడు - పురోధుఁడు—ఇట్లు నిష్టరూపంబులగుమండ వేదశ్శబ్దమునకు సకారలోపంబును; స్త్రీత్వాదిదేశంబును, నిత్యంబుగాను; పురోధ, శ్శబ్దమునకు సకారలోపంబును, స్త్రీత్వాదిదేశంబును, నీనూత్రింబుచేత వైకల్పికముగాను; నిసతింపబడినవి, (నిపాతమనఁగా—మఱియొక రీతిప్రయోగము సామాన్యనూత్రిముచేతఁ గలుగఁజుండఁగా దానికి విరుద్ధముగాఁ బరిచయించిన, రూపము.) :వేద, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాదిదేశంబుచే బ్రధ మైకవచనలోపంబుగల్గినది. పురోధ— పురోధసుఁడు, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాదిదేశంబుచే బ్రధమైకవచనలోపంబుగల్గి పురోధ, అయినది పక్షంబున పురోధనమ్, అను ద్వితీమాంతము ప్రాతిపదికంపై డెబ్బదియొకండవనూత్రింబుచే నంతిమమకారలోపంబును, ఇరుదియొకటియిరుది రెండునూత్రింబులచే నుత్వడుష్వర్ణ కంబులు గల్గి పురోధసుఁడు, అయినది.

83 సూ—మనఃప్రభృతులసకారంబునకుద్విత్వంబువిభాషనగు.

మనసు - మనస్సు - శిరము - శిరస్సు - నదసు - నదస్సు - న లోపంబయ్యెనేని - మనము - శిరము - నదము.

వ్యా—మనస్, మొదలైనశబ్దములయొక్క సకారంబునకు ద్విత్వంబు విభాష గానగును. ఉ. మనసు- మనస్సు. ఇచ్చట “మనస్” అనియుండఁగా నటుచదియెని మిదవనూత్రింబుచే నుగాగమద్విత్వంబులురాఁగా మనస్సు, అయినది. పిమ్మట నీనూ త్రింబునందు ద్విత్వంబు విభాషగావున నేకసకారంబుతో నుగాగమాంతరూపంబును నుండు. ఉ. మనసు - మనస్సు. ఇట్లే శిరము, నదసు, శిరసు - నక్షు - మశసు -

తపసు - తనుసు - తేజసు - మొదలైనవి గ్రహింపవలయును. పీనియంత్యసకారంబు నకు నెనుబడియవసూత్రంబుచే బోపంబుగలిగి యదంతనపుంసకలింగంబుగావున ముప్ప దితొమ్మిదవసూత్రంబుచే మువ్వగ్గకంబురాఁగా మనము, శిరము, సదము, ఉరము- వక్షము- యశము- తపము- తమము- తేజము, మొదలైనవి యయ్యెను.

84 సూ—ద్యుహ్చబ్దంబులకుదివిహ్చదియగు.

దివి - దివులు - హ్చది - హ్చదులు॥

వ్యా—దీన్, అను నకారాంతశబ్దంబునకు దివి అనియు, హ్చన్, అను దకారాంతశబ్దంబునకు “హ్చది” అనియుఁ బ్రథమావిభక్తియగును. ఉ. దివి-దివులు హ్చది-హ్చదులు.

85 సూ—స్త్రీలింగంబులెల్లస్వస్వనియతంబులగుస్త్రీప్రత్యయం బులంగూడియిందుఁబ్రవ ర్తిల్లు.

నామము... ...స్త్రీప్రత్యయాంతము...తత్సమము.

కర్తృ... ...కర్త్రీ)కర్త్రీ)

జనయిత్య... ...జనయిత్రీజనయిత్రీ

భాగ్యశాలిన్ ...భాగ్యశాలినీభాగ్యశాలిని

బుద్ధిశాలిన్ ...బుద్ధిశాలినీబుద్ధిశాలిని

మతిమత్మతిమతీమతిమతి

గుణవత్గుణవతీగుణవతి

విద్యత్విదుషీవిదుషి

వనజముఖి ... { వనజముఖీవనజముఖి
వనజముఖి ... { వనజముఖా... ...వనజముఖి

మీననేత్ర... ...మీననేత్రా)మీననేత్రా)

అంగాదులకుఁదప్ప సంయోగోపధంబులకు జీప్రత్యయంబులేమింజేసి - మీననేత్రీ - పద్మనేత్రీ - ఇత్యాదులసాధువులు.

శాస్త్ర—సంస్కృతభాషలో స్త్రీత్వము బోధింపఁబడినపుడు స్త్రీప్రత్యయంబు లేవేని సంస్కృతశాస్త్రకరంగానఁ గలుగునో యట్టిప్రత్యయకారంతంబులే యీభాష మందు వాగ్వినియోగంబులగును. ఈ పద్మ, జనయిత్రీ, బుద్ధిశానిని, గుణవతి, మీననేత్రీ- మొదలైనవి. పద్మ, జనయిత్రీ, ఈశబ్దంబులకు సంస్కృతభాషలో కర్తృ జనయిత్రీ, శబ్దంబునఁ మహాబ్ధావకంబులైనపుడు ఋకారాంతంబులుగా నుండును. సాంస్కృతికంబులైన ఋకారాంతశబ్దంబులు స్త్రీలింగంబులో నీకారాంతంబులై “కక్రీ-జనయిత్రీ” అని దీర్ఘాంతంబులగును. పిమ్మట నేఁబడినాల్గవసూత్రంబుచే హ్రస్వాంతంబులగు. భాగ్యశాన్తి- బుద్ధిశాన్తి” ఇత్యాదిసాంస్కృతికనకారాంత పుంలింగంబులు సంస్కృతభాషలో నీకారాంతంబులై తెలుంగున హ్రస్వాంతంబులై “భాగ్యశాన్తి, బుద్ధిశాన్తి” ఇట్లుండును. మతిమతీ, గుణవత్ ఇత్యాదితకారాంత సాంస్కృతికపుంలింగంబులు స్త్రీత్వంబున నీకారాంతంబులై తెలుంగున హ్రస్వాంతంబులగును. ఉ మతిమతి-గుణమతి. సంస్కృతభాషలో ఋకారాంత నకారాంత తకారాంతశబ్దంబులు సామాన్యంబుగా నీకారాంతంబులగు. తెలుంగులో నట్టిదీర్ఘంబునకు, హ్రస్వంబు కలుగును. ధాతృ-ధాత్రి. దుష్టశాసితృ-దుష్టశాసిత్రీ. నేతృ-నేత్రీ గణిక - గణిని. కనిక్ - కనిని. కాశీనాసిక్ - కాశీనాసిని. ధీమత్ - ధీమతి. మహత్ - మహతి. సౌందర్యవత్ - సౌందర్యవతి. (మూలము) అంగాదులకుఁ దప్ప సంయోగోపధంబులకు జీప్రత్యయంబులేమింజేసి, మీననేత్రీ, పద్మనేత్రీ, ఇత్యాదు లసాధువులు. (శాస్త్ర) అట్లయినవైనశబ్దంబులకుఁ దక్క. హత్ సముదాయం బుపధాస్థాన మందుఁగల తక్కినశబ్దంబులకు జీప్రత్యయము! (స్త్రీలింగబోధకమైన ఈకారము) లేకపోవుటచేత మీననేత్రీ - పద్మనేత్రీ, మొదలైనశబ్దంబులు దుష్టములు. ఉపధయనఁగా:—శబ్దంబునుదినుండి లెక్కించినచో రెండవదియైనయక్షరము. కాబట్టి ప్రకృతంబున శబ్దముయొక్క యక్షరంబుల సంఖ్యనుండి లెక్కించుతఱిని సంయోగము (హల్లులగుమి) రెండవస్థానముం దుండవలయును. మీననేత్రీ, అనుశబ్దంబులో దువర్ణంబకారము. పూర్వవర్ణంబులు తకారశేఖంబులు.

ఆనర్థంబులకే సంయోగమనిచేడు. ఈశబ్దంబులో సంయోగముపధయైనందున నీకా రాంతంబుకా లేదు. ఇట్లే సస్యనేత్రమొకలైనది. మీననేత్ర, ఇత్యాదులు, మత్స్యములవంటి నేత్రములుగలది, అనునర్థంబునన సాధువులైనను మీనంబులకు నాయకురాలు, అనునర్థంబున సాధువేయకును. మీనంబులకు నాయకురాలనఁగాఁ దననేత్రంబులుమీనంబులనుమించి యున్నవిగావుననట్టి నయంబుల బ్యాకంబున మీనంబుల నేయనున్నవని నేత్రంబులకు నుత్కర్షములభించును. మీనంబులు కన్నులకునమానమగుట జగద్వినితంబుగావున నయనార్థకశబ్దంబులేకపోయినను, ఉపమానవాచకమీనశబ్దంబుచేతనే నేత్రంబులూహింపఁబడు. ఇట్టియ్యదు సౌందర్యవ్యవస్థాప్రకరణంబునందుఁ బైశబ్దంబులు ప్రయోగింపవచ్చును స్ఫురింపవనియోచింపవచ్చు. నాసిక - ఉదర-క్షేప్త - జఙ్ఘ - దంత - కర్ణ - శృంగ - అర్ధ - గాత్ర - కర్మ, ఈశబ్దంబు లీకారాంతస్త్రీలింగంబులుగను, ఆకారాంతస్త్రీలింగంబులుగాను నుండును; గానఁ దెలుండులో హ్రస్వంబుగలిగి ఇకారాంతంబులుగాను అకారాంతంబులుగాను నుండును. ఉ. చంపక నాసికి-చంపక నాసిక. కలకణ్ఠి కలకణ్ఠ. పల్లవోష్ఠి-పల్లవోష్ఠ. మొదలైనవి. ఇట్లు కెందువిధంబులస్త్రీబోధకములైనప్పుడు వాడవచ్చును. మిగిలినబహువక్యశబ్దంబులకు (రెంటికన్న నెక్కువయచ్చులుగలశబ్దంబులకు) స్త్రీత్వబోధకముగ జీప్రత్యయంబురాదు. ఉ. పద్మలోచన-కుటిలకుంతల-పల్లవాధర' మొదలైనవీనిని, పద్మలోచని, కుటిలకుంతలి, పల్లవాధరి, ఇత్యాదికమికారాంతంబుగా వాడవలదు. పెక్కుగుఱెయిక 'నేత్రి' అనియే ప్రయోగింపవచ్చునని గీ|| శరణు జగదంబ లలితవాచాకదంబ | సంపనము సంపనము పూర్ణేందువదన | సత్ప్రణామంబు మృగనేత్రి చారుగాత్ర | నందమలివేణి నీకుఁ బద్మజునిరాణి' వట్టు. 4ఆ. తే|| గీ||

పద్మనళనేత్రి (హృదయాపాలపుత్రి) | చిక్కవిరుపాజి మరునిరాచిల్కతేజి' చాటుధార. ఇచ్చొకర్థప్రాయమియ్యదు. ఈప్రయోగమునకు నాధునికులగ్రంథములయందు లెక్కయేలేదు. నాసికకు సంశబ్దంబునకు బ్యాకంబు 'సు' పర్ణంబుపూర్వమందున్నచో 'నతి' గా నుండును. ఇట్లే నాసిక పెక్కురు 'సునతి' అనఁటకు 'సుకంతి' అని ప్రయోగింపవచ్చు. నీ|| 'నాసికాపాలయ్యెనెడ నేల కొనిగొమ్ము నాడిమిఫలము సునతికిమ్ము' అప్పు. (ఇచ్చొకర్థప్రాయమియ్యదు) నాడిమిఫలమునునతికిమ్ము' అన్న కెన్నికగా నుండును) క|| తానూక యాది 'నానతి' అన్న-3ఆ. (ఇచ్చొకర్థప్రాయమియ్యదు) తానూక యాది 'సునతి' అని 3ఆ. (ఇచ్చొకర్థప్రాయమియ్యదు) నా|| పదవోఁకా చెదవోసునతికిఁ బొలవో తొంతి

మొవ్వంబునకే 'పద్మలత' పాంచా-దేతి. ఇచ్చో 'మోగ్యమైనవంతంబులుగలది' అ
 ప్పయ్యంబునకే 'మోగ్య' అనిపించుటకు 'పద్మ' అనునది; కాని స్త్రీలకు గజయాన
 లన్నప్రసిద్ధి ముగలదుగావున నదికచే 'మోగ్య' అనిపించుటకుని యర్థము చెప్పుకొనుచుఁ బైశబ్దం
 బులున్న పదములకు 'పద్మ' అనిపించుటకు గౌరవానుంపనచ్చును.

శ్లో. 86 నూ—మహాతీతరంబులగు స్త్రీలింగంబులవి శేషణంబులకుఁ
 ద్వీబద్ధంబువిభాషణగు.

పద్మలతమనోహరి - పద్మలతమనోహరిణి - హృద్యంబగువి
 ద్య - హృద్యయగువిద్య॥ మొదవులలోఁగపిల నర్థింబు - కపిలవర్ధిష్ఠ

వ్యా.—మహాతీతరంబుకాని స్త్రీలింగంబుల వి శేషణంబులకు నపుంసకలింగభగ్మంబు
 విభాషణావళి. అనఁగాఁ పద్మగదబోధకములైన స్త్రీలింగంబులవి శేషణంబులు స్త్రీ
 లింగముగాను, నపుంసకలింగంబుగాను, నుండును. ఉ. పద్మలతమనోహరి - పద్మలత
 మనోహరిణి. ఇచ్చట 'లత' అనునది జడంబుగావున 'మనోహరి' అనినపుంసకలింగము
 గాను, 'మనోహరిణి' అని స్త్రీలింగంబుగాను, వి శేషణంబుదెప్పనచ్చును. 'మనోహ
 రిణి' శబ్దము సంస్కృతంబులో నాంతంబుగనుక నెనుబదియైదవసూత్రప్రకారంబున
 స్త్రీలింగరూపము 'మనోహరిణి' అనవలయును. ఇట్లే హృద్యంబగువిద్య-హృద్య
 యగువిద్య' మొదవులలోఁగపిలవర్ధిష్ఠంబు, మొదవులలోఁగపిలవర్ధిష్ఠ, మొదలైనవి
 గ్రహింపనలెను.

శ్లో. 87 నూ—భవచ్చతాదులకిందుఁబ్రయోగంబులేదు.

భవదాదులగు హలంతసర్వనామంబులకును శత్యరేఖాంతాదులకు
 ను దెనుఁగుభాషయందున్యవహారంబు లేదనియర్థము - సమాసంబులం
 దొలుతంగదిసి యందుఁ బ్రయుక్తంబులగు ॥ భవద్గుణంబులు - త్వదా
 శయము - మత్పుణ్యము = లనద్రూపము - భవిష్యత్కాలము - ధూ
 ర్వహము - ఇత్యాదులెఱుంగునది

వ్యా—భవత్ మొదలైన శబ్దములును, శత్రుప్రత్యగూతరూపములును, రే
 ఘాంతములును, దేనుంగుభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. అనఁగా భవత్-త్వత్
 మత్, మొదలైన శబ్దములును, లసత్-భవిష్యత్, మొదలైన శత్రుప్రత్యగూతములు
 నును, భూర్-గీర్, మొదలైన రేఘాంతశబ్దములును, దేనుంగుభాషయందుఁ బ్రయోగిం
 పఁదగవుకాని సమాసాంతములయందుఁ గాక తక్కిన సమాసాదిచుష్కభాగములయందుఁ
 బ్రయోగింపవచ్చును. ఉ. భవద్భాగములు - త్వదాశ్రయము-మత్స్యాము, ఇత్యాది
 సమాసస్థలములయందు భవత్ - త్వత్ - మత్. మొదలైన శబ్దములు సమాసాంత
 ర్భాగముగాఁ బ్రయోగింపఁ బట్టవీ. సమాసాంతమునందును, వ్యస్తమునందును
 వీనికిఁ బ్రయోగములేదు.

ఆచార్య పరిచ్ఛేదము.

—:—

అచ్చతెనుంగుంగూర్చి తెలుపునట్టిభాగమునకు నాచార్య పరిచ్ఛేద
 మని పేరు

1 నూ—సంస్కృత సమేతరంబయిన యీ భాష యచ్చతెనుంగునంబడు
 స్వప్రము.

వ్యా—సంస్కృత సమములుకాని యీ భాష యచ్చతెనుంగునంబడును.

2 నూ—ఆచార్య శబ్దము లెల్లందఱుచుగ స్త్రీసమంబులుంక్లీ బసమం
 బులయియుండు.

స్త్రీసమత్వాతిదేశముచేఁ బ్రథమైకవచన లోపాదికమును గ్రీబ
 సమత్వాతిదేశముచే మువర్ణకమునగునని యెఱుంగునది| అన్న-మిన్న-

అద్ద - గద్ద - బాణ - గాణ - ఓడ - గోడ - ఇత్యాదులు
 స్త్రీసమంబులు నియ్యము - నెయ్యము - అల్లము - మొల్లము - సు
 న్నము - సన్నము - ఇత్యాదులు క్లీబసమంబులు || నిఱుచుగన నుటచే
 బుంలింగత్యుంబులు గొంకొకకలువని తాత్పర్యము || కొమరుడు -
 చందురుడు - జయిడు - కందుడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—అచ్చతెనుంగు కబ్బంబులన్నియు సాధారణముగ స్త్రీలింగసమంబులు
 గాను, నపుంసకలింగసమంబులుగాను, మండఁగు. స్త్రీస్వరూపిణిమటచేతఁ (స్త్రీ
 లింగసమంబులని చెప్పటచేత) బ్రహ్మమైకవచనంబునకు లోపంబుగల్గుట మొదలైనవియు
 నపుంసకలింగస్వరూపిణిమటచేత (పుంసకలింగసమంబులని చెప్పటచేత) మువ్వకము
 వచ్చుటయుఁ గలుగవని తెలిసికొనునది. ఉ. అన్న-మిన్న-అద్ద-గద్ద-బాణ-గాణ-
 ఓడ-గోడ మొదలైనవారికిఁ బ్రామైకవచనలోపంబు గలదుగావున స్త్రీలింగసమం
 బులు. పియ్యము-నెయ్యము..అల్లము-మొల్లము-సున్నము-సన్నముమొదలైనవారికిమువ్వక
 కి ముండినదిగనుక నపుంసకలింగసమంబులు. లేదుమగ, (సాధారణముగ) అని సూత్రంబు
 నయందుఁ జెప్పటచేత స్త్రీలింగసమంబులును, నపుంసకలింగసమంబులును మాత్ర మే
 కాక పుంలింగముతో సమానంబులును గొంకొక (కొన్ని) కలవని తాత్పర్యము. ఉ.
 కొమరుడు - చందురుడు - జయిడు - కందుడు - మొదలైనవి, ఇచ్చటఁ
 బుంలింగసమంబులని చెప్పటచేత మువ్వకంబునన్నియను ప్రసంగపడలేదు.

3. నిసా—బల్లిదాదులు సంస్కృతత్యుంబులు.

మహత్త్వంబున వినికుత్స్యకు దాదులు, నమహత్త్వంబున మువ్వకాదు
 లును, స్త్రీత్వంబునందాలు శబ్దముతోడ సమాసాలునూగలుగునని యె
 ఱుంగునది || బల్లిదుడు - బల్లిసము - బల్లిదురాలు || బల్లిద - అక్క
 జ - కావల - బెట్టిన - బెడిద - మిసిమిత - మొక్కల - ఇత్యాదు
 లు బల్లిదాదులు.

వ్యా—బల్లిద, మొదలైనశబ్దములు సంస్కృతశబ్దములతో సమానములు. అనగా మహాద్వంద్వమునందు బల్లిద, మొదలైనవానికి, తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రములచే నుత్పాదకాదులును (అనులనుటచే నిగాగమనగాగమములు) అమహాద్వంద్వమునందు మున్నగుకాదులును (అదిశబ్దముచేముగాగమమును) స్త్రోత్యమునందు ఆలు, శబ్దముతో సమాసముకలుగునప్పుడు సంధిపరిచ్ఛేదమునందలి ముప్పదియొకండుసూత్రముచే నుత్పాదకాదులును, కలుగునని తెలిసికొనలెను. ఉ. బల్లిదుడు - బల్లిదము - బల్లిదురాలు. మొ. ఇట్లే అక్కజ-కావల-బెట్టిద-బెట్టిద-మిసిమింత-మొక్కల-మొదలైనవానికి బల్లిదశబ్దమువలెనే యాపత్రయము గ్రహించవలెను.

4 సూ—మహాత్మలగుమగాదులకుం గయిరాదులకునుడుజగునుత్పాదకముగాదు.

మగడు - మనుమడు || కయిరడు - కత్తళడు || మగ - మనుమ - రాయ - పాప - వ్రే - తే - ఈకాప్రత్యయములందులు - ఇత్యాదులుమగాదులు || కయిర - కత్తళ - జన్న - నీల - ఇత్యాదులు కయిరాదులు.

వ్యా—మహాద్వానకములైన 'మగ', 'మనుమ'లైన 'కయిర' మొదలైనశబ్దములగును, ఉత్పాదకమునందును. ఉ. మగడు-మనుమడు-రాయడు-పాపడు-వ్రేడు-తేడు-ఈ-కా-ప్రత్యయములందులుమగాదులు. కయిరడు-కత్తళడు-జన్నడు-నీలడు-మొదలైనవి కయిరాదులు ఈమగాదులకును, కయిరాదులకును, ద్వితీయాద్యేకవచనమునందుబల్లిదాదులకునలెనిగాగమముపొక్షికముగాక తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువది నాల్గవసూత్రముచే నిర్మలబిజ్జస్తిమందుకొనలెను. ఈకాప్రత్యయములు=ఈప్రత్యయములు, కాప్రత్యయములు, నంతముందుగల శబ్దములు ఈప్రత్యయములగునను - ఉ. అనుమడు. మొ. (మా - తద్ధి-15నూ) కాప్రత్యయమునకు. ఉ. అనుకాడు. మొ. (మా - తద్ధి-11నూ) ఈమగాదు

గ శబ్దంబులు 'మగనిక', రాయనిక, మనుమనిక' ఇత్యాదికముగా నిర్వచిగాగమరి
బుతోఁ బ్రయోగింపఁడు. ప్రస్తుతకాలంబున నొకానొకరు 'రాయ' శబ్దంబుకారాంతం
బని భ్రమించి 'రాముక' అన్నట్లు 'రాయుక' అనిప్రయోగించె. అయ్యది ప్రామాది
కంబు. ఈశబ్దంబునకు రామశబ్దంబునకువోలే సంగతియందు దుష్పర్ణకలోపంబు
మాత్రంబు మహాకవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. కాని సిగాగమంబునకు వైకల్పిక
త్వంబును, ఉకారాంతత్వంబును, బాహ్యపు. కనుకనే ఐక్యమాలక్యంబు లకారభూతి
తంబులు సంగతములుగానున్నవి. మ|| కృష్ణ. రాయల బాహ్యగుణాభి సంకుమవసాం
ప్రాలేపపంకంబునక. మను- 1 ఆ- చ|| కనితనురా బాలెన్నుకొనఁగాఁ దెనుపాఁజ
లతో నిరంగరా! యనికడకేగి మాటలనె యాయనఁడెడిచి తెచ్చిమల్కకుక. య. మా.
1 ఆ. మ|| ఆ | గ్గరి న్నామలనేతగెచ్చి యిరుమత్తైకొన్న శ్రీరంగరా! యలచిత్తంబేగు
రింపరాయసము వ్రాయఁజాతై నొనఁగి! తిలకా! లక్ష్మీనిలాసము. 1 ఆ. చ|| వనజవళా
త్తశంకరులు వార్ధికినద్రీకిఁబోలే గృష్ణరా! యనికి ననుంగుటలుఁబట్టలై తనరుకొ నర
చతుమాధవుండు' కాకున్ధ 1 ఆ మ|| కలఁగక శక్రుభయంకరప్రకటవోద్గర్వస్ఫురత్కం
ష్టరా | యలసద్భేరిభణంభణస్వనములాశాంతంబులం బర్వఁగక||' కృష్ణరా- 3- ఆ
తే|| గీ|| అతిఁడు దీవించి తనునురాయలకనిచ్చు | హాత్మురాలని మదిలోన హర్ష మలర
కృష్ణరా - 4- ఆ. మ|| శ్రీకృష్ణరా | యలనో నంచు వచించునట్టి యెడనత్యాశ్చర్య'-
మొప్పగఁడు | లలనారత్నము వింతమీఁజనొక చిల్కంబంపె నచ్చొటికికొ' కృష్ణరా
4 ఆ. తే|| గీ|| తనకుజోడగు నొకరాజు భువనరాన్వ! యమునఁగలిగెను గృష్ణరాయల
యి సత్య'ము కృష్ణరా 4 ఆ. తే|| గీ|| అప్పడప్పటి కృష్ణరాయలను బెండ్లి | కొడు.
కుఁ జేయంగనెంచి పుత్ర కిమెరుంగు' కృష్ణ - 4 ఆ

5. సూ— పగతాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఖంబగు.

పగతురు - అల్లురు - నెయ్యురు - బలియరు - మార్దురు.

వ్యా—'పగత' శబ్దము మొదలైనవానియొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఖం
బుకలుగును. ఉ. పగతుగు. ఇచ్చట 'పగత + లు' అనియందుఁగా, తత్సనుపరిచ్ఛేద
మందలి యిరువదియొకఁడన నూత్రంబుచేతనుత్పన్నమగు ప్రకృతమునకు బాగు లుచున్న

ంబునకు రేఫంబు కలుగఁగా 'వగరు' అనియైనది. ఇట్లే అల్లురు-నెయ్యరు-
కలియురు- మార్తురు మొదలైనవి గ్రహింపవలెను. 'మల్ల' శబ్దము సాంస్కృతికంబై
నను దానిబహువచనలకారంబునకు రేఫంబు పాక్షికంబుగఁ గానిపించెడిని. ఉ. మల్లులు
మల్లురు. చ. చలమును విద్యలాపుమెయిదర్శముఁబేర్చి పెనంగుజెట్టిమల్లులవిటుకు
మఱిగఁగడియలోననదాడ్కిఁ జేడ్కిరేయమకు' భార- విరా. 2 ఆ. మవీరారిమ |
ల్లురకున్నట్టియగుండదీయబలభూశుతో సంగదాతావియ | చృరకాంతాననపాళివిన్ద రడి
కాశ్శేర్వంబు చర్చింపఁగకు' రామాభ్యుదయము. 1ఆ.

6 సూ—కొన్ని డుమంతంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఫం
బును దానికిముందు పూర్ణబిందుపూర్వకడకారంబునగు.

గండండు - మిండండు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—'కొన్ని డుమంతంబులయొక్క- బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును,
ఆరేఫంబునకుఁ బూర్వము నిండునున్నదాపలగలిగిన డకారంబునువచ్చును. ఉ.
గండండు- గండండు. మిండండు - మిండండు. ఇచ్చట 'గండ + లు' అనియుండఁ
గాఁ బ్రకృతసూత్రంబున లకారంబునకు రేఫంబురాఁగా 'గండ + రు, అయ్యె.
ఈరేఫంబునకుముందు దాపలసున్నగల డకారంబురాఁగా 'గండండు. అయినది.
ఇట్లే 'మిండండు, గ్రహించునది. వరసింహవ్యాకరణకాతపనిమతంబున 'గండలు,
మిండలు, అను బహువచనరూపంబులునుగలవు.

7 సూ—కాప్రిత్యయంబుమీఁది బహువచన లకారంబునకు
లఘులఘు రేఫంబులును లఘురేఫంబునకు ముందు బిందుపూర్వకడకా
రంబునగు.

విలుకాండు - విలుకాణు - వేటకాండు - వేటకాణు -
వేడుక కాండు - వేడుక కాణు.

హ్య-కాప్రత్యయంబు తరువాతిబహువచనలకారంబునకు లఘురేఫంబును, అలఘురేఫంబును, కలుగును. అలఘురేఫంబునకు దాపలసున్నగలడకారంబు వచ్చును. ఉ. విలుకాండ్రు - విలుకాటు. ఇచ్చట విలుకా, అనునది ప్రాతిపదికము. దీనికి బహువచనార్థమందు విలుకా + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రత్యయలకారంబునకు లఘురేఫంబును, దానికిముందు దాపలసున్నగలడకారంబును రాగా. విలుకాండ్రు, అయ్యెను. పక్షంబున విలుకా, శబ్దంబుపైని బహువచనలకారంబునకు నలఘురేఫంబుమాత్రమే కలుగగా విలుకాటు, అయ్యెను. ఇట్లే వేరుకాండ్రు - వేరుకకాండ్రు అను నవియు గ్రహింపవలెను. ఉ. వేరుకకాండ్రుకై తిరుగు వేశ్యలనాడిన నాడ నన్నుని ట్లాడఁగఁ బాడియకానె, ఉ - రా 4౨. క. పాశిండు నీరెడప్రైవ్యఁగఁ దాటబెడినమైనయెండవనుకఁ గని పురం | పాతెనుడువంత వేరుక | కాలులుజాల రులునూచి క్రందుకొనంగన్, భార - శాంతి - రితి.

8 సూ - తేప్రభృతుల బహువచనమునకు ముందు డుబ్బగు.

తేఁడులు - తేండ్లు.

హ్య-తే, మొదలైనశబ్దంబులు బహువచనంబునకుముందు డుబ్బర్లకంబు వచ్చును. ఉ. తేఁడులు - తేండ్లు, తేఁడులు, అనుశబ్దంబునందు డుబ్బుకారేత్కంబు గావున బిందువు పూర్వమందుఁ గలిగె. తేశబ్దంబు ద్విసంతులనముచే నర్థానుస్వారంబుమాత్రంబే కలిగెను. తే + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున లువర్ణకంబునకు ముందు డుబ్బర్లకంబుగలిగి తే + డు + లు, ఇట్లుండఁ బ్రదేందవసూత్రంబుచే బహువచనలకారంబునకు ముందున్న డుబ్బర్లకంబుయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబు కలుగగా డకారలున్నకంబులు సంయుక్తంబులయ్యె (తే + డు) పిమ్మట నీపరిచ్ఛేదమునందలి పదునేననసూత్రంబున డలకారసంయోగంబునకుఁ బూర్వమందున్న యట సున్న నిందుసున్నయయి తేండ్లు, అయ్యెను. ఇట్లే తేఁడులను - తేండ్లను. మొదలయిన ద్వివీయాదులు.

9 సూ - కూతుశబ్దము ప్రభమైకవచనంబునకు రువర్ణంబగు.

కూతురు - కూతులు కూతురులు - కూతుళ్లు - కూతు
రినిత్యాదిరూపంబులు గావ్యంబులని యెఱుంగునది.

వ్యా—కూతు, అనుశబ్దంబుయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు యె, అనునక్ష
రంబు వచ్చును, ఉ॥ కూతురు—దీని బహువచనము—కూతులు, కూతురులు—కూతుళ్ళు—
కూతురిని, ఇత్యాదిరూపంబులు దుష్టంబులు. కూతు, శబ్దంబు నామవాచకంబు;
కావున దానిపైని బహువచనప్రత్యయమొక్కటియే యుండునుగాని యేకవచనం
బు రుద్రాంబుండ నేరదు. ఏకవచనబహువచనంబులకు! నొక్కవచనాంతంబున సమాప్త
శంబు విరుద్ధముకావున “కూతురులు” ఇత్యాదిప్రయోగంబు లసాధువులు.

10 సూ—చెయువు బహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు
విభాషనగు.

చెయువులు - చెయువులు - చెయువులను - చెయువును.

వ్యా—చెయువు, అనుశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు శకటరేఫం
బువిభాషగానగును. ఉ॥ చెయువులు—చెయువులు. చెయువులను—చెయువులను. ఈ
శబ్దంబుయొక్క యకారంబుమీది యకారంబునకు లోపంబును గాన్పించెడిని. ఉ॥
ఇంపు దాగొక్కత్తగ నొక్కచో నొకటి నొక్కటిగాంచి యెల్లప్పుడె చెయువులం
జిత్తజుకేళిదేలె విలసిల్లుచు జక్కవ దోయివేసుచు భార—ఉద్యో— 2ఆ. శా॥ |చేరం
జోటొక టెందుఁ గానక భ్రమంజెయ్యది భృంగావలిం ! గారామారగ నుద్ధరించె,
ఎత్తాప్రెగడ హరినంశము. నీ॥ మృతక పూనెమై పరువునరూధిని చెయువులన్నియు,
దక్కఁ జిత్రరేఖ వసు-5 ఆ. ఉ॥ శింగంబుల్నునిబొలికల్ దిరుగుచుం జెయ్యేది
మోదించుసా | రంగంబురుగంబుపావ నసకుల్రాజీనముల్ గోయటల్ ఉత్తర
రామాయణము.

11 సూ.—అల్పాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును
ముందటి లువర్ణంబునకు బిందుపూర్వకడకారంబునగు.

ఆండు - ఆండ్రు - ఆలు - చెలియలు చెల్లెలు - కోడలు
మఱిదులు - ఇవి యాల్యాదులు.

వ్యా—ఆలు, మొదలైన శబ్దముల బహువచనలకారమునకు రేఫంబును
మాండ్రునున్న ప్రకృతిలువర్ణంబునకు దాపలసున్నగల డకారంబును వచ్చును.
ఉ. ఆలు-ఆండు. ఇచ్చట ఆలు + లు, ప్రత్యయలకారమునకు రేఫంబురాగా
ఆలు + రు, ప్రకృతిలువర్ణంబునకు దాపలసున్నగల డకారంబు రాగా ఆండు,
(ఆండ్ + రు) ఆయ్యెను. ద్వితీయాబహువచనము- ఆండును. ఇట్లే చెలియలు-చెల్లెలు,
కోడలు- మఱిదులు. మొదలైనవి. గ్రహింపవలెను.

⑫ నూ—బహువచనమునరంబగునపుడు డలటరలయుత్వంబు
నకులోపంబు బహుళంబుగానగు.

గుండ్లు - గుండులు-గిండ్లు - గిండులు - క్కాట్లు - కాలులు
మొనల్లు - మొనలులు - గొంట్లు - గొంటులు - తుంట్లు - తుంటులు
గోడ్లు - గోరులు - నీవిడ్లు - నీవిరులు - బహుళగ్రహణముచే విల్లులు
పిల్లులు పులు లిత్యాదులందు లోపంబులేదు || తత్సమంబులంగోటి పిప్ప
లికబ్బులు కీకార్యంబు చూపబ్బెడు || కోట్లు - కోటులు-పిప్పట్లు-పిప్ప
లులు.

వ్యా.—బహువచనలకారము వచ్చునప్పుడు ‘డ - ల - ట - ర’ ఈయక్షరం
బుల ఉకారంబునకులోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. గుండులు-గుండ్లు. ఇచ్చట
‘గుండు’ అనునపుడు బహువచనలకారంబురాగా డకారముయొక్క ఉకారంబు
లోపించి ‘గుండ్లు’ (గుండ్ + లు) అయినది. బహుళమని చెప్పుటచేత ‘గుండులు’ అని
సంయోగరహితంబుగనుగలదు. ఇట్లే ‘గిండ్లు’ మొదలైనవి. ‘కాలు’ శబ్దంబునకు
‘కాలులు - కాల్పు’ అని రూపద్వయంబు. ఇచ్చట ‘కాలు + లు’ అనియుండగా బ
కృతనూత్రింబునఁ బ్రకృతిలువర్ణముయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబురాగా **బుద**

సౌల్గవసూత్రంబుచేతను బహువచనసంక్షిప్తమయిన ప్రికృతిలకారంబునకు నలఘులకా
రంబు గలిగి 'కాట్ట', అయ్యెను. పదమూడవసూత్రంబున 'కాటలు' అనియునుండ
వచ్చును. ప్రకృతసూత్రంబున నుకారలోపంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబున
'కాలులు' అని సంయోగరహితంబుగ నుండును. గొంటులు - గొంట్లు. తుంటులు -
తుంట్లు. ఈశబ్దంబులు 'గుండు, శబ్దంబునకుంబలె గ్రహింపవలె. గోరులు - గోర్లు.
సీవిరులు - సీవిర్లు. ఈశబ్దంబులు ప్రికృతసూత్రంబున నుత్వలోపంబుచేతనే గ్రహింప
వలెను. పైనుదాహరింపబడిన గుండులు - కాలులు - తుంటులు - సీవి
రులు' శబ్దంబులు క్రిమముగా 'డ - ల - ట - ర' లకుదాహరణంబులు మఱియు శ్లో||
దాసకక్రిమస్సుమచ్చత్రోన్విహృదుత్వం ఛేదనంభటాః ఉపాయముగుపాయశ్చ 'వ' పూ
ర్వాః పఠితాఇమే || శకటరేఖనిర్ణయము. ఈశ్లోకమునందలి ఛత్రశబ్దంబునకు గ్రంథ
కర్తగారు 'సీవిరులు' అని తెలుగువారిని, చిలుగోడును' అని యర్థమువ్రాసిరి.
కాని వింజామరలను నర్థము సరియైనది. సీ|| వింజామరములనవింజామరనంగవీచోపులనఁ
సీవిరులనంగఁ | జామరాహ్వయములు' వేంకటేశ్వరాంధ్రము - నా నవనర్థము. క|| సీవిరుల
నవీచోపులు | నావింజామరములకును నామములయ్యుకొ' డేశ్వనామార్థకోశము.
శకటరేఖనిర్ణయంబును, శుద్ధాంధ్రపదపారిజాతంబును, బట్టిచూడఁగా 'సీవిరులు' అను
బహువచనరూపంబును నున్నయట్టులు గానిపించుచున్నది. కాని 'వీచోపులనంగ సీవిరు
లనంగ' అను వేంకటేశ్వరాంధ్రనిఘంటుపద్యమందలి యతిష్ఠానంబుగూచినను, దత్తము
పరిచ్ఛేదమునందలి నలునదియేడవసూత్రంబుచే యోజించినను 'సీవిరులు, అనియేకాని
'సీవురులు' అని యుత్వనకారంబుగాదు. సీతో రామాచార్యులవారు 'సీవిరులొకవలిడన్'
భార- శాంతి. 1౨. అనుప్రయోగంబుదాహరించి '(ఇది నా)త్రప్రతులయందలి
పాఠము)' అని వ్రాయుట ఇత్వనకారసంకను నెడియూహ వేతనేయని గ్రహింపవలెను.
సీవిరులనంగ వింజామరములనుబట్టి భారతప్రయోగంబులు. శా|| సారథ్యంబు వహింప
భీముఁడు సితచ్ఛత్రంబు గాండీవి చె | త్వారంబట్టఁగ సీవిరుల్లవలిడన్' భార- శాంతి-
1 ఆ. క|| రచియిందిన వ్రజంబుల | రుదులంబొలుపారు సీవిరులు టెరయంగన్, భార
క|| ద్వీరదంబుల నరసంబులఁ | దురగంబులఁ గాల్బలములఁ దూర్యంబులసీ | విరులన్గొడు
గులఁ బడగలఁ | బరిస్ఫురితమయ్యెనతని పయనంబుగడున్, భార. పైనుదాహరించు

బహుళమనిచెప్పుటచేత విల్లులు, పిల్లులు, పులులు, ఇత్యాదులందు నుత్వలోపంబు లేదు. తత్సమపదంబులలో శోటి-పిప్పలి, శబ్దంబులకు నుకారలోపంబును, గనబడుచున్నది. ఉ. కోట్లు - కోటులు. పిప్పళ్లు - పిప్పలులు. మొదలైనవి. అప్పకవి తే|| గీ|| యుక్తపంచకమునఁ ద్రిక్కియొట్టెనాచిగాళ్ళటంచు రచించుటఁ గాంచికవులు అనియుక్తపంచకంబులలోఁ ద్రిక్కిననోమగూజులు కాళ్ళరి ప్రయోగించినాఁడనియు, దానంతటికి మీఁగాళ్ళరి కవులు తమమగఁ బ్రయోగించుమన్నాగనియు, నక్కాణించుచు, సారంగధరచరిత్రమందలి నీ|| ఉమ్మత్త పువ్వునానొక పైనిగుచ్చిట్లు వెలగి మీఁగాళ్ళపైఁ జిందులూడ' అనుప్రయోగంబును జూపెను అప్పకవిగారి మరంబున హరిమధ్యకాష్టగుళ్ళవగలందు, అనుపన్యంబుచే కాళ్లు, అని ప్రయోగింపఁగూడవనియే సిద్ధాంతపటిచిరి; కాని కాళ్ళనుబకుఁ గవి శేఖరుల ప్రయోగంబులు భారతమునందుఁ దెక్కులుగలవు. క|| ఉనుగకరక ప్రవాహ మెలుగుమనుండం | గడకాళ్లువాటివానిని' భార - ఆది. క|| వినికోయుతీగకాళ్ళు | తెనఁగెగదాయంచు బొంగిభీష్ముఁడు ప్రోబుఁ, భార - ఆది - 5 ఆ. నీ|| కాళ్ళ యొప్పివమాడుకట్ల నజ్వలముచేయంగ నంకుల బాహులందమెడల, భార - విరా - 1 ఆ. ఇంకను ప్రయోగంబులు పెక్కులుగలవు.

13 నూ—బహువచనము పరంబగునపుడ సంయుక్తంబులయి యుదంతంబులయిన డలరలకలఘు లకారంబు బహుళంబుగా నగు.

త్రాడు - త్రాడులు - గుమ్మళ్లు - గుమ్మడులు - మొగిళ్లులు మొగిలులు - పిడికిళ్లులు - పిడికిలులు - ఊళ్లులు - ఊసులు - పందిళ్లులు పందిరులు.

చ్యా—బహువచనంబు పరంబగునపుడు సంయుక్తంబులు కానివై ఉదంతంబులైన డ - ల - ర, లక నలఘు లకారంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. త్రాడు - త్రాడులు - త్రాడులు. త్రాడు, ఇచ్చట బహువచనలకారమనచ్చి, త్రాడు + లు' అని కాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున డకారంబునకు నలఘు లకారంబు (త) గలిగి త్రా

కులు' అనురూపాంతరంబయ్యెను. గుమ్మడి + లు, ఇట్లుండఁదత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబుచే ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి ఉదంతంబైనదిగనుక బ్రకృతసూత్రంబున గుమ్మడులు - గుమ్మడులు, అనురూపంబులయ్యెను. ఇట్లే పిడి కిలిపంగిరిఇత్తొదులయందు ఇకారాంతస్థలంబులయందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమందలి నలువదియైదవసూత్రంబుచే నుత్వంబుగలిగినపిమ్మటనీప్రకృతసూత్రంబు ప్రవర్తిల్లుననియే యెఱుంగునది. త్రాడు - మొగిలు - మొగు, ఇది సహజంబుగానే, ఉకారాంతంబు లు. ఈసూత్రంబుచే బహువచనమందు నలఘు లకారంబుమాత్రంబు కలుగును.

✓ 14 సూ— బహువచనస్థిత్వంబులయియొద్విరుక్తంబులయినడకా రలకారంబుల కలఘు లకారంబు నిత్యంబుగనగు.

తాళ్లు - గుమ్మళ్లు - మొగిళ్లు - మొసళ్లు - విళ్లు - సిళ్లు.

వ్యా— బహువచనలకారముతో సంయుక్తములై ద్విత్వములేని డకారంబునకు ను, లకారంబునకును, నలఘులకారంబు నిత్యంబుగానగును. ఉ. త్రాళ్లు. 'త్రాడు + లు' ఇచ్చటఁ పంక్రడెండవసూత్రంబుచే డకారంబుమీఁది ~~య~~కారంబునకు లోపంబుగలిగి బ్రకృతిడకారంబునకును, బ్రశ్యజలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగి 'త్రాడ్లు' అయ్యెను. పిమ్మటఁబ్రకృతసూత్రంబుచే డకారంబునకు నలఘులకారంబు గల్గి త్రాడ్లు, అనురూపంబు నిష్పన్నంబయ్యె. పంక్రడెండవసూత్రంబుచే నుత్వోపం బు బాహుళ్యకంబుగావునఁ బనుమాఁపినసూత్రంబున త్రాడులు - తాడులు, అని యుత్వలోపాభావమందు రూపత్వము మేర్పడును; గుమ్మళ్లు - మొగిళ్లు - మొసళ్లు - విళ్లు - సిళ్లు, వీనికి నేనననంబులు గ్రహంబుగా గుమ్మడి - మొగిలు - మొసలి - పిడి - సిడి, అనియుండును. వీనిలో నికారాంతనామంబులకు బహువచనలకారంబు పరంబగునప్పుడు తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున వీని ఇకారంబు నకు ఉకారంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదములోని పంక్రడెండవసూత్రంబున లోపంబుగలుఁ గగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నలఘులకారంబు నిత్యంబుగనయి పైబహువచనరూపంబు లు సిద్ధించినని యెఱుంగునది.

✓ 15సూ — సమానపదంబునందు సంయోగంబుపరంబగునపుడెల్లచో
ఖండబిందునకుం బూర్ణంబగు.

అనఁటులు - అనంట్లు-పనఁటులు-పనంట్లు - గోఁటులు- గోంట్లు
తేఁటులు-తేంట్లు - ఏఁడులు-ఏండ్లు॥ కాఁడులు-కా-ష్టుఏండ్లుకాండ్లిత్యాదు
లందుడాకుళా దేశంబుంకొందఱు క్కాణించిరి- తెనుఁగునబిందు పూర్వకస్థి
రంబు లేమింజేసి యదిగ్రాహ్యంబుగాదు.

వ్యా—సమానపదంబునందు (ఏకపదంబునందు) బహువచనలకారంబుతోఁ
బ్రకృతిహల్లు సంయుక్తమైనపుడంతటను ననుసన్న నిండుసున్నయగును. ఉ. అనఁ
టులు - అనంట్లు. ఇచ్చట 'అనటులు' అనునది యేకపదము. దీలలోని టకారంబు
యొక్క ఉకారంబునకుఁ బ్రండ్రేంద్రవసూత్రంబున లోపంబుగలిగి టకారలకారంబులు
సంయుక్తంబులుకాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నామంబులోని నకారంబుమీఁది ఖండ
బిందువు పూర్ణబిందువై, అనంట్లు, అనుదూపముసిద్ధించె. ఇట్లే 'పనఁటులు-గోఁటులు-
తేఁటులు - ఏఁడులు - కాఁడులు, ఇత్యాదిశబ్దంబులలో నామంబుయొక్క హల్లు
నకును, బ్రశ్యయలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగినపుడు నామంబులయందలి యను
సున్నలు నిండుసున్నలయి, అనంట్లు - గోంట్లు - తేంట్లు - ఏండ్లు - కాండ్లు, ఇత్యా
దులగును. 'ఏండ్లు - కాండ్లు' ఇత్యాదిరూపంబులందు బాహుళికంబుగాఁ బదునూడవ
సూత్రంబున నలఘులకారంబుగలిగి 'ఏండ్లు,' పదునాల్గవసూత్రంబున 'ఏండ్లు, ఇత్యాది
కంబుగా నుండునని గొందఱు భ్రమముపడిరి. తొలుఁగుభాషాసంఘం గరుషసరళంబు
లకు ముందుబిందువుండునుగాని స్థిరంబునకు ముందుబిందువుండదు. వీరిమతంబున నలఘు
లకారంబునకు ముందుబిందువును, అంగీకరింపవలసియున్నది. అయ్యదియశాస్త్రీయంబు
గావున నట్టిరూపంబులు గ్రాహ్యములుకావు. 'వేండు' అనుశబ్దంబులోనిది దువర్ణ
కంబుగాని యది ప్రకృతిలోనిదికాదు గావున 'ఏఁడు - కాఁడు, అనుశబ్దగణానికం
బోలే నీశబ్దంబునకు దూపవిష్కృతి యగునని భ్రమింపఁగూడదు (వే), దీనికి నేకపద

నంబు. ప్రేమ బహువచనంబు. ప్రేమ (నోల్లలు) ప్రీతిప్రకారముగా (ప్రేత
(గోపికాప్రీతి))

16 నూ—జౌపవిభక్తికంబుల లివర్ణంబులకు బహువచనంబు
పరం బగునపుడు పూర్ణబిందుపూర్వక డువర్ణంబు బహుళంబుగానగు.

కొడవలి - కొడవండులు - ఉల్లోపంబు - కొడవండ్లు - పక్షంబు
నం దలఘులకారంబు - కొడవళులు - కొడవల్లు - కొడవలులు || రోక
లిప్రభృతులకిట్లు రూపంబు లెఱుంగునది || ఇల్లు - ఇండులు - ఇండ్లు -
ఇల్లులు || ఇట్లు - కల్లు - పల్లు ముల్లు - విల్లు శబ్దంబులకు రూపంబులు
తెలియునది || మద్యనిమ్నార్థకంబులయిన కల్లు పల్లుశబ్దంబులును తెల్లు
ప్రభృతి శబ్దంబులు ననౌపవిభక్తికంబు లగుటంజేసి వాని కీకార్యంబు
లేదు.

వ్యా—జౌపవిభక్తికంబులనఁగా విభక్తిసంబంధంబున మార్పునొందు శబ్దంబులు.
అట్టిశబ్దంబుల లివర్ణంబునకును, లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణంబునకును, (సలలువర్ణంబు
నకు = లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణమునకు - ఉ. ఇల్లు - విల్లు మొ) బహువచ
నంబు పరంబగునపుడు నిండుసున్న పూర్వమందుఁ గలిగిన డు, అనునక్షరము బహు
ళంబుగావచ్చును. కొడవలి, ఇచ్చట బహువచనమందు లువర్ణ కంబురఁగా నాలివర్ణం
బునకు నిండుసున్న పూర్వమందుఁగల డువర్ణంబువచ్చి కొడవండులు, అనియును,
డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకుఁ బండ్రెండవసూత్రంబుచే లోపంబుగలిగి కొడ
వండ్లు, అనియును, డకారయుక్తమైనరూపంబులు రెండేర్పడును. డువర్ణంబుపాక్షికం
బుగావున కొడవలి, శబ్దంబునకు బహువచనలకారంబు పరంబగుమండఁ దత్సనుపరిచ్ఛే
దంబునందలి నలువదిగైచినసూత్రంబుచే సుత్వంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదంబులోని పదు
మూడవసూత్రంబున నలఘు లకారంబురఁగా కొడవళులు, అనియును, పదునాల్గవ
సూత్రంబుచే కొడవల్లు అని బహువచనశబ్దంబుగాను, లకారయుక్తమైన రూపస్థ

యంబేర్బడినది. అలఘులకారంబునూ బాహుళ్యకంబగుటచే కొడవండ్లులు, అని లఘు
లకారయుక్తరూపంబొందుండు. ఇట్టిశబ్దంబులకు బహువచనలకారంబునందు రూపపం
చకంబగును. శోకలి, మొదలైన శబ్దంబుల కవిధంబుననే రూపంబులని తెల్లెసికొనవ
లెను. ఇయ్యది నీవర్ణమంతమందుగల యకాపవిధక్తి కారపదంబుల కుదాహరణము. ఇం
క ద్విత్వలువర్ణంబునకు - ఇల్లు, దీనికి బహువచనంబున లువర్ణకంబునచ్చి ఇల్లులు,
అనియును, పూర్ణబిందు పూర్వకడునర్ణము వచ్చినపుడు ఇండులు, అనియును, పం
డ్రొండవనూత్రంబుచే డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబుగలుగఁగా ఇండ్లు,
అనియును, రూపంబులు. ఇట్లే కల్లు - ముల్లు - పల్లు - విల్లు మొదలైనశబ్దంబుల
రూపంబులు గ్రహింపవలెను. మఱియు కల్లు, శబ్దంబునకు మద్యవర్ణమైనపుడును,
పల్లు, శబ్దంబునకు బల్లవర్ణమైనపుడును, తెల్లు మొదలైనశబ్దంబులును, ఔపవిధక్తికంబులు
కీనూత్రవిధిజేసి వానికాకపోవుటం నెల్లగు, కల్లుశబ్దంబునకు నేత్రమరియెడియర్థ మరుదు
గాఁ గానఁబడియెడి. నీ॥ ఏవేల్పుతలపంగనినచంద్రులనుబంకిండ్లుగాఁ గండ్లుగాఁగునత
జేసిభల్లు - 1 ఆ ఔపవిధక్తులనుఁగొనించి యకాపవిధక్తికప్రకరణంబులో వివరింప
బడును.

17 సూ—ఒకానొకచోనామంబు సంక్లిష్టబహువచనాంతతుల్యం
బయిబహువచనంబు నెనయు.

కొడవండ్లులు - కొండవండ్లులను - కొడవళ్లులు - కొడవళ్లులను
ఇట్లుప్రయోగదృష్టంబులు గ్రహించునది.

వ్యా—ఒకానొకచోటఁ బ్రాతిపదికము (నామము) బహువచనలకారంబుతో
గూడికొని పునరుక్తంబుగ బహువచనంబు నొందును. ఉ. కొడవండ్లులు మొదలైనవి.
కొడవళ్లు, ఇచ్చట బహువచనలకారాంతంబే ప్రాతిపదికలై నేతొకబహువచనలకా
రంబును బొంది కొడవళ్లులు, అయినది. ఇట్టిరూపంబు కవిప్రయోగంబులనుసరించి
యుపయోగింపవలయును. క॥ సుందరి నాకోడండ్రుర యంకభృత్తి తవునీన, భార-
సభా - 2 ఆ. తే॥ గీ॥ అచ్చెరువుగాదె యెన్వరి కంఠురింక | బరిభవంబునుబొందక

(బహుకువాదు, భార - విరా - 3 ఆ. చ|| వినిమదివాదువల్లభకు వీరి యందు గ్రహణ
నింతచేసిరే, భార-విరా - 3 ఆ. తే|| గీ|| ఒక్కసతికిఁబతులు పెక్కఁడొరగుటిది
సతులకోర్కి గావనతివక్ష్మణ, భార - అది - 4 ఆ. నీ|| వెలయాండురనుగొండియల
బరిచారికాశ్రేణుల నొండొంపఁజేయునట్టి, హరి - ఉ. 6 ఆ. క|| వేడుకకాండుగుర
నిచ్చు వివిధార్థంబుల, విక్ర - 2 ఆ. క|| పెక్కుండురతోడనైనఁ బెనఁగఁగఁజెల్లుక
విజ్ఞా - వ్య - తే|| గీ|| చూపఱులచూడ్కి కొకవింతసాబగొనరే, కళా - 7 ఆ
ఇంకను బహువచనాంతంబుపై బహువచనంబు గలశబ్దంబులు ప్రయోగంబులం బెక్కు
లుగలవు.

18. సూ - కలన్వాదుల నువర్ణంబు కుజగు బహువచనము
పరంబగునపుడు నిత్యముగానగు.

కలఁకు-కలను-కలఁకులు || కలను- కెలను-కొలను - కొలను -
గవను - నెలను - మాను - వరను - వలను - ఇవికలన్వాదులు.

వ్యా - కలను మొదలైనశబ్దంబులయొక్క నువర్ణంబునకు 'కుజ్', అనునదివచ్చు
ను. 'కుజ్' జకారేత్కమగుటచేత జేత్తు బిందుపూర్వకంబగు, ననుసూత్రంబుచే బిందు
పూర్వకకునర్ణంబని గ్రహింపవలెను. బహువచనంబునందు 'కుజ్', అనునది నిత్యంబు
గానగును. అనఁగా నేకవచనంబున వైకర్షికము. ఉ. కొలను - కొలకు. బహువచ
నంబున నిత్యంబగుటంజేసి కొలఁకులు, సక్షంబున హ్రస్వంబుపైన నెలనున్న
నెలనున్నయై 'కొలంకులు, అనియుండవలెను. కలను - కెలను - కొలను -
గవను - నెలను మాను - వరను, మొదలైనవానికి నేకవచనంబునఁ బ్రేడానిఁబలె
రూపద్వయంబును, బహువచనంబున రూపంబొకండును, గ్రహింపవలెను. మ|| గాం
తురునమత్వముగానలో ముహూర్తముగా వితర్కింపఁగాక, వసు- 1 ఆ. పైరెఖాని
ర్దిష్టంబైన శబ్దంబునకు తురుష్కులును, జీర్ణవృక్షంబులును, బ్రకృతంబున నర్థద్వయంబు
చెప్పికొనవలెను. గృక్షపగమైనపుడు మాకుత్, అనియుండవలెను. ఆయినను శేషాలం
కారతత్పరత్వంబునఁ గ్రాధముగాఁ జెప్పబడినదని న్యాఖ్యానంబున వ్రాయఁబడియెను.
ఇట్టివి పెక్కులుగలవు గాని కొన్నింటినిమాత్రమ యుదాహరించెదను. మ|| బరు

శోమ కుటుంబచక్షుణమగౌఁ బ్రామ్మోచింతిన్నరం | రవతాశీబశసంపుటప్రకరకాం
తారంబునందర్థపుం | దేరువాటుత్ దగగొట్టి తజపరిషద్విజ్ఞాతచార్యక్రిమా | విరసుం
డై కొఱతంబుండుంగుకవి పృథ్వీశృత్సమిపక్షితిన్, మను - 1 ఆ. ఇచ్చట నొకయర్థం
బునందు ,కొఱత, అనియుకారమధ్యంబుగాను, వేటొకయర్థంబునందు ,కొఱత,
అవి యకారమధ్యంబుగాను, నుండునలయు. అయినను ,కొఱత, అని యకారమధ్యంబు
గానే యర్థద్వయమందును బేదనాన్యులచేఁ బ్రయోగింపఁబడియె, నీ|| రాజరాజలక
నూరకయున్ననలకనూరక నిహంపనియట్లే రాజరాజ, వట్చు. 2 ఆ. అలకశబ్దంబు
కోపార్థకంబగునపు డుకారమధ్యముగాని యకారమధ్యముగాదు. పట్టణవాచకమగు నల
కాశబ్దము సంస్కృతము. అకారమధ్యము. ఈశబ్దంబుతోడ శ్లేషకైదేశ్యశబ్దంబగు నలక
శబ్దంబు నకారమధ్యముగాఁ బ్రయోగింపట శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధంహిమ్యతసంస్కారమి
ష్యతే, అను శ్లోకంబుంబట్టి మ్యతసంస్కారంబని గ్రహించునది. నీ|| వీరివార్తాన్నులు
విస్ఫుటతారకత్ శ్రేణుసంగతిగాంచి ప్రబలుటరుదె, వట్చు. 2 ఆ. ఇచ్చటఁ బ్రకాశిం
చునట్టి గ్రంథకలవి యనునర్థంబున ,విస్ఫుటతారకము, లని యుండఁదగినను శ్లేషను
నిర్వహించుటకు నిట్లునెప్పను. మహాకవులు గావున వారిప్రయోగంబుల నభినందింప
వలయును.

19 సూ--అట్లు రేనుగోనుశబ్దంబుల నువర్ణంబుగుజ్జగు.

రేగు - రేను - రేగులు || గోగు గోను - గోగులు.

వ్యా--పైసూత్రంబునంబలె నేకవచనంబునందు వైకల్పికంబుగాను, బహువచ
నంబునందు నిత్యంబుగాను, రేను, గోను, శబ్దంబులయొక్క నుకారంబునకు ,గుజ్జ, ,
అనువర్ణకంబగును. ఉ. రేను = రేగు. బహువచనమందు ,రేగులు, ఇట్లే గోనుశబ్దంబు
గ్రహింపవలెను,

20 సూ--బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను పేను మీను
శబ్దంబుల నువర్ణంబులోపించు.

చేను - చేలు || పేను - పేలు - మీను - మీలు.

శ్లో—బహువచనలకారంబు పరంబగునపుడు 'చేను, పేను, మీను' అనుశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబైననువర్ణంబులోపించును. ఉ. చేలు. చేను, ఇచ్చట లువర్ణకంబురంగా చేను +లు, అయ్యెను. పిమ్మటఁ బ్రకృతసూత్రంబున నువర్ణంబులోపింప, గా చేలు, అయినది. ఇట్లే పేను మొదలైనశబ్దంబులు గ్రహింపవలెను. మీనుఁ అనుశబ్దంబునకు బహువచనంబు మీనులు, అనుప్రయోగంబొందుగలదు. చ||జలజము లక మృణాళములఁ జక్రయుగంబుల గండుమీనులకొ, కవికర్ణరసాయనము. ఇచ్చట గండుమీలకొ, అని పఠించినచో నిర్దుష్టంబు.

21 సూ—బహువచనంబుపరంబగునపుడు రేయిప్రభృతులతుది యక్షరంబులోపించు.

రేయి - రేలు|| తాయి - తాలు|| వేయి - వేలు|| వ్రాయి - వ్రాలు || ఇత్యాదులు || ఈలోపంబు సమాసంబులందుం జూపట్టెడు. రేరాజు - మగతాపతకము - వేవెలుగు.

శ్లో—బహువచనలువర్ణకంబు పరంబగునపుడు 'రేయి, మొదలైనశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబులోపించును. ఉ. రేలు,రేయి, ఇచ్చట లువర్ణకంబు పరంబగునపుడు కడపటియక్షరంబైన యివర్ణములోపింపఁగాఁ బైబహువచనరూపంబేర్పడెను. ఇట్లే తాయి - వేయి - వ్రాయి, శబ్దములకుఁ గ్రహించుగ లెక్కలు—వేలు—వ్రాలు, అనురూపంబులు గ్రహింపవలెను. నీ|| పలుగుతాల్కొల్లక తొలఁగివచ్చినఁగంటె పలుగు తొలిబిగావఁబడినెనిదిగు | పరంబులునుపాని యును తొలివికంటె మందలంబులుచో నయ్యెనివుడు' రామాభ్యు—5 ఆ. క|| నీలంపుమేనిసూత్రపు | తాలకసుంగవయుఁ టువ్యరాగపుటెన్నుకొ, చంద్రభానునరిత్రము. గొదంబు 'తాయి' శబ్దంబునకు బహువచనరూపము 'రాళ్ళు' అని వ్యాకరణంబులయందును, గ్రంథంబులయందునుఁ బ్రయోగించుచుండిరి. అయ్యదిప్రామాణికము. ఈపైయంత్యాక్షరలోపము సమాసంబులయందుఁగూడఁ గనఁబడుచున్నది. రేరాజు(రేయి + రాజు)వేవెలుగు (వేయి + వెలుగు) మగతాపతకము(మగతాయి + పతకము).

22 సూ.—బహువచనంబునకు బగునపు డాపు ప్రభృతుల తుడియక్షరంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

ఆవు - ఆలు - ఆవులు || జాము - జాలు-జాములు || చుట్టము
చుట్టలు - - చుట్టములు || మీసము - మీసలు-మీసములు

వ్యా—బహువచనకారంబు పరంబునవుడు 'ఆవు' మొదలైన శబ్దంబుల కడ
యక్షరంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. ఆవులు - ఆలు. 'ఆవు + లు'
ఇచ్చటఁ దునెనున్న 'వు' వర్ణంబులోపించి 'ఆలు' అయ్యెను. ఇట్లే 'జాము - చుట్టము
మీసము' మొదలైనవానికి బహువచనంబుల రెండురూపంబులుగఁ హింపవలెను. 'ఆవు'
శబ్దంబునకు బహువచనముండేకాక పృత్తియందును సంత్యాక్షరలోపంబగును. ఉ. 'ఆ
దోక-ఆఁగదుపు-ఆఁబెయ్య-ఆఁబోతు' ఇచ్చట నర్థానుస్వారంబును, ఉత్తపదపరు
షంబునకు సరళంబును విశేషంబు. 'ఆదూడ' ఇచ్చట లోపంబుమాత్రమే కలుగును.
సీ॥ తే॥ గీ॥ 'అలగాపరివ్రేతల మేలువాడు' ఆంధ్రనామ-దేవ. ఉ॥ 'అశ్రువుల్
జాలుగ నాల్గుజాలునికె జాలు భవంబనునంతకాకకుం | బాలయిరాత్రిపంచశరుబారికిఁ
జిక్కిరిసీనుఁ దక్కిరికొ' మను - రెఆ. మ॥ చెలులుంజుట్టులు నిష్టభృశ్యులు మహాజిం
బ్రాహ్మణుల్ డాపకు | జ్వలులై' భార- ఉద్యో - 2ఆ. క॥ చెలులుంజుట్టులు దేశం |
బులరాజులు వినఁగ నీదుప్రయోచరిత్రం | బులు, భార - ఉద్యో - రెఅ. తే॥ నిడుద
బాహుయుగంబును వెడదయురము | గొమరుమీసలుద్ది రనేత్రములు మెలయ, రాజ
కే- 2ఆ. తక్కుంగలరూపంబులు సులభము.

23 సూ.—ఇయకుమాలుగా నామంతంబున కెత్వంబు బహు
ళముగానగు.

కన్నియ - కన్నె॥ జన్నియ-జన్నె॥ వన్నియ - వన్నె॥ కొం
చీయము - కొంచెము॥ కొండియము ॥ కొండెము ॥ బహుళగ్రహణ
ముచేసందియము కాఱియ మొదలుగు శబ్దంబులు దేత్వములేదు. ఇయ

శబ్దంబునందికారలోపంబు కొందఱు వక్కాణించిరి - అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు! ముత్తియశబ్దంబునందు మాత్రమిత్వలోపంబు గానంబడియెడి - ముత్తియము - ముత్తెము - ముత్యము.

వ్యా- 'ఇయ' అనుదానికి నాఱుగా నామముయొక్క కడపట, ఏకారము బహుళముగాఁగలుగును. ఉ. కన్నియ-కన్న - జన్నియ - జన్నె - వన్నియ-వన్నె - కొందియము - కొండెము. కొండియము. - కొండెము. మొ. 'కన్నియ' ఇచ్చట 'ఇయ' అనుశబ్దమునకుండు ఏకారంబునచ్చి 'కన్నె' (కన్నె + ఎ) అయ్యెను. ఇట్లే జన్నె [శేవతానులనుజేరించి యథేచ్ఛముగా వికిచిన గూవు (తే) యెద్దు] మొ. (నూ. వ్యా.) బహుళంబునకుండు 'సానియము - కాతేయ' మొదల శబ్దంబులయందు 'ఇయ' అనుదానికి ఎచ్చులేదు. 'ఇయ, శబ్దంబునందికి ఇకారలోపంబు కలదిని కొందఱు పెప్పిరి; కాని యయ్యది ప్రయోగంబులందుఁ గనఁబడదు. ముత్తియ శబ్దంబునకు మాత్రము ఇత్వలోపంబు గనఁబడుచున్నది. ఉ. ముత్యము - ముత్తియము ముత్తెము. 'ముత్తియము' ఇచ్చట ఇకారలబునకు లోపంబుగలిగి 'ముత్యము. (ముత్ + యము) అయ్యెను. కొందఱుచుండుట 'ముల్లియ' మొదలైన శబ్దంబు లనుత్వంబుగలుగును. క|| ముల్లెయు, లండెయు, గడ్డెయు | నొల్లెయు, ననుపగిదిఁ బలుకులాప్పువు గృతులకొ! ముల్లియ, లండియ, గడ్డియ, యొల్లియ, యనిపల్కు నేని యొప్పుంగృతులకొ, ఆంధ్రభాషామూలము. పైచెప్పినదానిలో ఇత్వలోపంబుగలగదు. పైపద్యంబుయొక్క ౧|| ముల్లెయు, లండెయు, గడ్డెయు | నొల్లెయు ననుపగిదిఁ పలుకులాప్పువు గృతులకొ అనుపాఠంబునుజూచి తిమ్మకన్యతోబంధములు నిరాకరించుట సమంజసంబు. మూలములల ముల్లెలొత్తటి మోహమోహరిణాక్షి డాచితి | వేలయేలకిసాదలువెదకెద వింతవింతలె యెందుఁజూచితో ననుచితి. క|| లండెతనమునందుఁ గొనుచులకు గెలువనొకో, నారి - ఉ. 1 ఆ. తే|| పెద్దకొలయు మత్స్యగడ్డెయొక్క | వసుధంబొందు నేకోష్ఠనాగంబుగ, కాశింధము తే|| నారికే సకపుఁదీపుఁబూరుచోలయు | వలిపె యొంటెలెతో నున్దల 'నూరు' కయిన్దూల నచి. ఒక్కపరికుద్ధపునైకపుటొల్లె గట్టి' ప్రభా- 4 ఆ. తి) గంగుడు శేష గోవుడు : ముత్తియశబ్దకరంబులగు సమముగ

నిత్యలోపంబు మాపట్టెడి, అనిచెప్పెను. ఉ. కన్నియ - కన్య - దివ్యియ - దివ్య
కల్లియము - కళ్యము. పల్కియము - పశ్యము. వీడియము - వీడ్యము. మొ. నీ||
భృతిగుంతిన్మదభూపతులనెయ్యపుగన్యకలననవాలుద్రావులజయించి, రాఘ 1 ఆ.

ఇచ్చట, కన్య, శబ్దంబు రామాయణార్థమందు సయితముతత్సమపదంబనికొందఱయభిప్రాయంబు; కాని, కన్యా' శబ్దంబునకు వికృతియంటే 'క్రొత్త' అనునర్థమునచ్చును. సంస్కృతంబునందు లేనియర్థంబులు వికృతియందుఁ గలుగుటసహజంబులుగావునఁ దత్సమపదంబని భ్రమపడవలదు. ఉ. అర్థన - (అర్థః) అలకి - (ఆలకా) (అవగడ్డము-) అవకటః) అసదు (అసత్) కంచము (కంఠః). గంఠము-(గంధః) తొండము - శుద్ధమ్) నాన - (జ్ఞానమ్) నిచ్చ - (నిత్యమ్) నిజము (నిజమ్) మొదలగునవి. ఇందులకు నభర్వణాచార్యులు - శ్లో|| క్వచిదాద్యస్యశబ్దస్య వికారే త్వస్యవాచ్యతా|| అనిచెప్పినారు. తే|| గీ|| గుప్తగ్రద్ద దివ్యాలుపుఁ బ్రువ్వుగూబ | యిట్లుసాచ్చిన శాంతిసేయింపనలయు" భార -

ఆను - 4 ఆ. నీ|| కన్యాలఁ బదిలంబు గాని గుప్తంబులఁ గ్రొత్తముట్టున కియ్యకొలుపు వెరవు" భార - విరా - 1 ఆ. ఉ: అంబుజబాంధవాన్వయ నృసాగ్రణిబోసమునేడు సూర్యపా | కంబున నాయితంబయిన కజ్జము భోజనశాలలోనఁ బశ్యంబడినారు పంకజదళాక్షులు రెండవజాముగంటవే|యంబడె నారగింప సమయంబని చెచ్చెరవిన్ను వించినక, కాశీ - 5 ఆ. ఇస్పద్యముంబట్టిమాడఁగాఁ బూర్వము మనవారు సూర్యకిరణంబులచే వంటచేయుట కనుపెట్టినట్లు తేలుచున్నది. మనప్రాచీనులుపూర్వకాలమందు బ్రకృతిశాస్త్రపాఠీణులయి సుకరంబును, జమత్కారంబును, నైనకార్యంబులు సరిపినట్లు లీపద్యంబునలన గ్రహింపవలెను. తే|| గీ|| తరుఁభావన భగవద్దశనవ.ణులహితు ! కొన్నిరి లేతవీడ్యములదాని, రాఘ - 3 ఆ. తే|| గీ|| విడియము వ క్కలాములు విడెము తమ్ములంబు వీడెంబు వీడ్యమునంబురారి" ఆంధ్రనామసంగ్రహము, మానవవర్ణ. నీ|| తే||

తనరుదాంబూలనామంబు తమ్ములమన! వీడెమన విడియమ్మకవీడ్యమన(గ)విడియమన విడ్యమన(గను విడెమనంగ భూరిభవభంగశ్రామాత్మధూతలింగ" ఆంధ్రభాషార్థవము, మనుష్యవర్ణము. "పరియాచకము - పర్యాచకము - పరేవకము" ఇట్లు రూపత్రయంబని యహోబలపపతి. ఉ|| నన్నుబిర్యాచక మేల చేసెను సుహృద్ముచేఁ గరుణింపవే చెలీ" అనిప్రయోగము. ప్రేప్రయోగంబుంబట్టి మాడఁగా సూరిగారు నెలవిచ్చినట్లు

గాక ముత్తయశబ్దేతరంబులయందుఁ గూడ, ఇకారంబునకు పంబుగలదని గ్రహింపవలెను. “నామములయంద కాక క్రియలయందును, ఎత్వంబు చూపట్టెడి” నని యహోబలపతి. ఉ. కదియంబడె - కదెబడె” ఇత్యాదులు.

సర్వనామప్రకరణము.

విశేష్యములయొక్క పునరుక్తిదోషంబు కలుగకుండఁగ వానికి బదులుగా బ్రయోగింపఁబడునదంబు సర్వనామంబులు. (పూర్వోక్తపదార్థపరామర్శకములు అట్టివానిం గూర్చి తెలుపునట్టిభాగంబుననుసర్వనామప్రకరణము.

శ్లో॥ 24 సూ—అన్ని ప్రభృతులు సర్వనామంబులు.

అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - ఆ - ఈ - ఏ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యావాచకంబులు - అన్ని ప్రభృతులు॥ వీనికిం బ్రథమాంతరూపంబు లుదాహరించెద- వీనిలోదుమంతంబులకెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది ॥ బహువచనలకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమాబహువచనంబునకుఁబోలె నెఱుంగునది ॥ విశేషాకారంబులు గలిగెనేనిఁ గొండొకచో ద్వితీయవఱకును గొండొకచో ద్వితీయయందొక్కరూపంబువఱకును రూపభేదంబులు నక్కఱించెద - శేషంబూహించునది ॥ అన్ని మొదలగుశబ్దంబులాఱు నుద్విప్రభృతिसంఖ్యావాచకంబులును మహదర్థంబులు బహువచనాంతంబులగు - అమహదర్థంబులేక వచనాంతంబులగు ॥ ఇందు నీమొదలగునాలుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులందుల్యరూపంబులయి యుండు.

మ - అనుకది మహదర్థమనుటకు - అ- అనునదియమహదర్థమనుటకు - ప్ర - మొదలయినవి ప్రథమావిభక్తులకును సంకేతములుగా నిందు గ్రహించునది.

మ.

అ.

సర్వతావదర్థకము.

ప్ర॥ { అందఱు
అందఱు } ... అన్ని.

ఇయదర్థకము

ప్ర॥ ఇందఱు.....ఇన్ని.

కియద్యావదర్థకము.

ప్ర॥ ఎందఱు.....ఎన్ని.

కతిషయార్థకము

ప్ర॥ కొందఱు.....కొన్ని.

బహ్వర్థకము. పెక్కు

ప్ర॥ { పెక్కుండు } దీనికిబహు
పెక్కురు } వచనముంగ
లదు॥ పెక్కులు

ఈశబ్దము లోపవిభక్తి కంబులగు
టంజేసి - అన్నిటి - అన్నిటి -
ఇన్నిటి - ఇన్నింటి - ఎన్నిటి - ఎ
న్నింటి - కొన్నిటి - కొన్నింటి -
పెక్కిటి - పెక్కింటి - యనుచు

బంబులు ద్వితీయా ద్వేక వచనంబులు
కరంబగునపు డమహత్త్వంబునంద
గునని తెలియునది.

బహ్వర్థకము.

ప్ర॥ { పలుగురు } అమహత్త్వం
పలుగుండు } బున దీనికివ్య
స్తప్రయోగంబు
లేదు.

మ.

తదర్థకము.

ప్ర॥ వాడు..... { వారు
వారలు
వాండు }

ద్వి॥ వానిని..... { వారిని
వారలను
వాండ్రను }

అ.

అది.....అవి
ప్ర॥ { దీ... ..అవి
అయది.....అయవి
అయ్యది.....అయ్యవి }

మ.

ద్వి { దానిని
ఆదానిని
అద్దానిని }వానిని..

మ.

ఇదమర్థకము.

ప్ర॥ వీడు { వీరు
వీరలు
వీడుని }

ద్వి॥ వీనిని { వీరు
వీరలను
వీండ్రును }

అ.

ప్ర॥ { ఇది.....ఇవి
ఇద్ది.....ఇద్వి
ఈయది..... ఈయవి
ఇయ్యది.....ఇయ్యవి }

ద్వి { దీనిని...
ఈదానిని
ఇద్దానిని } వీనిని

(యత్కిమర్థకము

వీడు.....వీరు

వీవాడు { వీవారు
వీవారలు
వీవాండ్రు }

ప్ర) ఎవ్వాడు { ఎవ్వారు
ఎవ్వారలు
ఎవ్వాండ్రు }

ఎవ్వడు { ఎవ్వరు
ఎవ్వండ్రు }

ఎవడు { ఎవరు
ఎవండ్రు }

(వీనిని.....వీరిని

(వీవానిని { వీవారిని
వీవారలను
వీవాండ్రును }

ద్వి) ఎవ్వానిని { ఎవ్వారిని
ఎవ్వారలను
ఎవ్వాండ్రును }

ఎవ్వనిని { ఎవ్వరిని
ఎవ్వండ్రును }

ఎవనిని { ఎవరిని
ఎవండ్రును }

ఎది...ఎవి	ద్వి	{	దేనిని.....వేనిని
ఏది...ఏవి			ఏదానిని.....ఏవానిని
పృ. ఎది...ఎవ్వి			ఎద్దానిని.....ఎవ్వానిని
ఏయదిఏయవి			
ఎయ్యది ఎయ్యది			

మహాతీవాచ్యంబగు నేనేకత్వంబున యత్కిమర్థకశబ్దంబు -
 ఎవ్వరిత - ఎవర్త - ఎవ్వత - ఎవరిత - ఎవర్త - ఎవత - ఎవ్వరితి -
 ఎవ్వర్తి - ఎవ్వతి - ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి - ఎవ్వరితై - ఎవ్వర్తై -
 ఎవ్వతై - ఎవరితై - ఎవర్తై - ఎవతై - ఎవ్వర్తుక - ఎవ్వతుక - ఎవ
 ర్తుక - ఎవతుక - అని యిరువది రెండురూపంబులు వడయు

తదాదులు మూడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునం బూజవి
 వక్త్రీంచునపుడు - అతఁడు - ఆతఁడు - ఇతఁడు - ఈతఁడు - ఎతఁ
 డు - ఏతఁడు అనురూపంబులువడయు || మహాతీవాచకంబులు. ఆమె -
 ఆపె - ఆకె - ఈమె - ఈపె - ఈకె - ఏమె - ఏపె - ఏకె - అను -
 రూపంబులు వడయు.

యుష్మదర్థకము.

ప్ర { నీవు } { మీరు
 ఈవు } మీరలు
 ఈరు
 ఈరలు

ద్వి || నిన్నును... ...మిమ్మును

తృ || నీచేతను ... మీచేతను

అస్మదర్థకము,

ప్ర { నేను } { మేము
 ఏను } నేము
 ఏము

ద్వి || నన్నును... ...మమ్మును

తృ॥ నాచేతను.....మాచేతను

ఉభయార్థకము.

ఒకొండు..... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

నిత్యబహువచనాంతము.

ఒక్కొండు..... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

ప్ర॥ మనము. ద్వి॥ మనలను.

తృ॥ మనచేతను - మనలచేతను

ఒక్కొండు... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

ఆత్మార్థకము.

ప్ర॥ తాను... | తాము
తారు
తమరు

ఒకరుండు..... { ఒకరులు
ఒకరులు
ఒకరులు

ద్వి॥ తన్నును...తమ్మును.

ఒకొరుండు... { ఒకొరులు
ఒకొరులు
ఒకొరులు

తృ॥ తనచేతను...తమచేతను

ఇంకసంఖ్యావాచకంబులు

ఒక్కరుండు ■ { ఒక్కరులు
ఒక్కరులు
ఒక్కరులు

వక్కొణించెద.

మ.

ఒక్కొరుండు... { ఒక్కొరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొరులు

కార్థకశబ్దము.

ప్ర.

ఒకండు... { ఒకరు
ఒకండు

ఒకరువుండు.....ఒకరువులు

ఒకొరువుండు.....ఒకొరువులు

ఒక్కరువుండు...ఒక్కరువులు

ఒక్కొక్కరువుడు. ఒక్కొక్కరువులు

ఒరుడు ఒరులు

ఒరువుడు ఒరువులు

ఒడు..... { ఒండులు
ఒండుఒడ్డు..... { ఒడ్డులు
ఒడ్డుద్వితీయాది విభక్తిరూపంబులూ
హించుకొనునది.

అ.

ప్రథమైకవచనాంతములు.

ఒకటి - ఒకొటి - ఒక్కటి - ఒక్కొటి - ఎక్కటి - ఒకడు - ఒకొడు - ఒక్కడు - ఒక్కొడు - ఒకొండు - ఈశబ్దంబునకు సంఖ్యావాచకంబునకు బహువచనంబు లేదు.

దీనికి మహతి వాచ్యంబగునపు
క్షేకత్వంబున వక్ష్యమాణ రూపంబు
లేయగునది.

మహాత్యర్థకము.

ఒకరిత - ఒకర్త - ఒకర్తు -

ఒకర్తుక - ఒకత - ఒకతుక - ఒకొ

రిత - ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొ

ర్తుక - ఒకొత - ఒకొతుక -

ఒక్కరిత - ఒక్కర్త - ఒక్కర్తు

ఒక్కర్తుక - ఒక్కత - ఒక్కతుక -

ఒక్కొరిత - ఒక్కొర్త - ఒక్కొర్తు

ఒక్కొర్తుక - ఒక్కొత - ఒక్కొ

తుక - ఒకరితి - ఒకర్తి - ఒకతి -

ఒకొరితి - ఒకొర్తి - ఒకొతి - ఒ

క్కరితి - ఒక్కర్తి - ఒక్కతి -

ఒక్కొరితి - ఒక్కొర్తి - ఒక్కొ

తి - ఒకరితె - ఒకర్తె - ఒకతె - ఒ

కొరితె - ఒకర్తె - ఒకొతె -

ఒక్కరితె - ఒక్కర్తె - ఒక్క

తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె

ఒక్కొతె - ఓర్త - ఓర్తి - ఓర్తు -

ఓర్తుక.

ఇంక ద్వితీయభృతి సంఖ్యావాచ

కంబులు ప్రథమాంత రూపంబులు

వక్కాణించెద.

మ.

అ.

బద-నొకొరు...

...పదునొకటి...

ఇ.

ఇత్యాదులు

ఇద్దరు ... } ...రెండు
ఇరుగురు ... }

మూగురు... } ...మూడు
మొగురు ... }
ముగురు ... }

నలుగురు ... నాలుగు

అయిదుగురు ... అయిదు

ఏగురు ... ఏను

ఆరుగురు ... ఆరు

ఏడుగురు ... ఏడు

ఎనిమిది ... ఎనిమిది

తొమ్మిది ... తొమ్మిది

పదుగురు }
పదురు } ...పది
పదాగ్రాడు }
పదగ్రాడు }

పదనొకరు ... పదనొకటి

ఇచ్చట చేకవబౌధాకరూప

బుల్లెసర్థానరూపంబుగం గూ

ర్థుకొనునది.

పన్నిదలు } పన్నిదలు
పన్నిరుగురు }

పద-మూగురు }
పద-మూగురు } పద-మూడు
పద-ముగురు }

పదనలుగురు ... పదనాలుగు

పదనయిదుగురు ... పదనయిదు

పదనీగురు ... పదనీను

పదనాటగురు ... పదనాటు

పదనేడుగురు ... పదనేడు

పదనెనిమిదు ... పదనెనిమిది

పదనొమ్మిడు ... పదనొమ్మిది

ఇరునాడు ... ఇరువది

ఇరువదియొకరు ... ఇరువదియొకటి

ఇత్యాదులూహ్యాంబులు.

ముప్పగురు ... ముప్పది

నలువొడు ... నలువది

ఏబొడు ... ఏబది

అటువండు ... అటువది

దేబ్బందు) ...	దేబ్బది	నూలుగురు... ..	నూలు
ఎనుబందు)...	ఎనుబది	వేగురు... ..	వేయి
తొంబందు... ..	తొంబది	పదివేగురు ...	పదివేలు

రెండు మొదలగునవి యావభక్తి కళబ్బలు లగుటంజేసి ద్వితీ
యావిభక్తులు నరంబులగు ప్రభు టింటులగునని యెఱుంగునది ||
రెండిటిని - రెండింటిని - రెంటిని || మూడింటిని - మూడింటిని -
మూడింటిని ఇత్యాదులు || ఏకశబ్దమునకు - ఒంటి - ఒకానొకడు -
ఒకానొకటి - ఒకానొకరిక - ఒరిమ - ఒకొకరు - ఒరట్ట - అనురూ
పంబులును - ద్విశబ్దాంబునకు - అనుపది - ఈరాము - అనురూపం
బులు నర్థవిశేషంబులం జూపఁజెడు.

“వ్యా—అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - అ - ఈ -
వీ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యాపాదకంబులు - అన్ని ప్రభృతులు. వీనికిం
బ్రథమాంతరూపంబులుదానారంభమి. వీనిలో మొదలగునట్లెల్ల న్యాగపంబు పూర్వో
క్తంబు స్మరించునది. బహుగుణలకొకఁబాటుకు రాదేతంబును బూర్వాగమంబును,
బ్రథమాబహువిధనంబునవంబోలె నెఱుంగునది. విశేషాకారంబులు గతిగనేనిఁ గొండొ
కచో ద్వితీయపాదకుఁ గొండొక చోఁ దృతీయపాదమొక్కరూపంబువఱకును, రూప
భేదంబులు వక్కాణించెద. శేషం బూహించునది. అన్ని మొదలగుశబ్దంబులాఱును;
ద్విప్రభృతి సంఖ్యాపాదకంబులును సంఖ్యాశబ్దంబులు బహుగుణనాంలేంబులగు. ఆమహ
దర్థంబు లేకవచనాంతంబుల స ఇందు ‘నీ’ మొదలగు నాలుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులం
దుల్యరూపంబులయి యుండు. నా- అనునది బహుదర్థమగుటకు. అ- అనునది. యమ
హదర్థమనుటకు. ప్ర - మొదలైనవి ప్రసూది విభక్తులకును, సంశేతములుగా నిందు
గ్రహించునది.”

వ్యా—‘అన్ని - ఇన్ని’ మొదలైనవియె, సంఖ్యాపాదకంబులును, సర్వ నా
మంబులు. వీనికిఁ బ్రథమాదివిభక్త్యంతరూపంబులు నుదాహరించెదను. వీనిలో మొదల

[illegible]

దూపంబయ్యెనని శబ్దవిష్కృతి దూపంబుకెనది. కానియీ మాన్యము ద్వితీ గాది భిక్షులందు
 బాధకంబగును. ఏలయన ద్వితీ గాది భిక్షులయందు వైనించెప్పిన నొప్పున అంత
 వారికొ? అనియుండ, వాలోపంబును, లఘురేఫంబున కలఘురేఫావేశంబును, పూర్వ
 శబ్దంబులోని తకారంబునను దావేశంబును, జేయఁగా అందఱిక్ అనునన్వయాసంబు
 క్తావలసి వచ్చును ఇట్లే అంతవారికేక్, ఇత్యాదులను బదులుగా "అందఱిక్" అని
 ఇత్యాదు వికారాంతశకటరేఫముక్త గూఢంబులు తావలసివచ్చును. కాన నట్టి ప్రక్రియ
 ప్రామాదికంబు ఇంక సూరిగారి శబ్దలక్షణసంగ్రహంబునందు "అన్ని" లోనగుననికె
 బహువచనలోపంబగు. 155 నూ. వహత్తుల కలఘురన్యకంబును, నిర్దంబుననుదన
 ర్దంబునను. 156 నూ. శబ్దస- అని వ్రాయఁబడినది. ఇయ్యది కరణీయర్థమిగానే
 యున్నది; కాని మహాద్ధంబునందు అన్ని, శబ్దస్వరకారంబులో మొదటిహాకి
 ననుస్వారంబును నొనని భావించుకొనవలయును. ద్వితీ గాబహువచనము. అంత
 ద + లక్ శకటరేఫావేశంబు అంతలక్ - అంతలక్ మొ. బహువచనలకాంబు
 నకే శకటరేఫావేశంబుగావున అందఱిమతము - కొందఱిమతము ఇత్యాది ఇకారాం
 తశకటరేఫసహితయాపంబులు గ్రాన్థంబులు అందఱిమతము - కొందఱిమతము,
 అనవలయును. కావునకే సూరిగారు ఇంజ్ఞాపరిచ్ఛేదస్వతీయసూత్రబహువచనకారందఱి
 మంబున అని యకారాంత శకటరేఫసహితంబుగానే ఎక్కాణించిరి. అందఱు
 శబ్దంబునను నమహద్ధకము- అన్ని. ఈశబ్దంబుయొక్క ప్రసమైకవచనంబునకుఁ జిత్స
 మపరిచ్ఛేదములోని నలువది నాల్గవసూత్రంబునే - లోపంబుగలుగును ద్వితీయైకవచ
 నము అన్నిటిని - అన్నింటిని. ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని ఇయ్యవి యచహద్ధక
 ప్రసమైకవచనంబులు - వీని వహద్ధంబులు. ఇందఱు - ఎందఱు - కొందఱు. ఈ
 యశబ్దంబుల ద్వితీ గాది భిక్షులు సహవసహద్ధంబులయందు అన్ని శబ్దంబునకుంబలె
 దూపంబులేటుంకనది. అందఱు మొదలై శబ్దంబులయందు శకటరేఫంబునను - తే||గీ||
 అందఱిందఱు కొందఱు ముందఱయనఁ బ్రతీకమిర్పఁచి అందఱియనఁ బడఱు మొద
 టయనఁదగు పల్కులెల్ల శకటరేఫంబు లదుర జశకలమాళి సర్వ- శకట- కి ల.
 తే|| సర్వకలిచిద్వితీయ వియన్బుగాచ్చ | ములటిక ప్రశ్నయంబులు పూర్వభిత్త
 సగళవరసరంబున గురువెకాని || లఘువు లేదక నంద్రాప వినుత ద్వితీయగదగ

దేశంబు. ఉ. వారు. రుగర్థకంబునకుఁ బక్షంబున బిందుపూర్వకడకారంబగు. ఉ. వాంఛు) లుగర్థకంబునకుఁ ముందు రుగర్థంబగు. ఉ. వారలు. ఇట్టి వాఁ శబ్దంబునకు దహువచనరూపంబులుమాఁడు. ద్వితీ గూడిబహువచనంబులు వారిని- వాండ్రను - వారిలను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రథమాబహువచనమునందలి శేషాదేశాదులతో రూప త్తమియగును.

అమహదర్థకమైన 'ఆ' శబ్దము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
అది	అవి.		
అద్ది	అన్వి	దానిని	
అనుది	అనువి.	అదానిని	వానిని
అయ్యది	అయ్యవి.	అద్దానిని	

ముహదర్థకమైన వా, శబ్దముయొక్క రూపంబులవలెనే వీ, శబ్దంబుయొక్క ప్రథమాదివిభక్తుల రహితవచనబహువచన రూపంబులగును.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
వీరు		వీరిని	
వీరలు		వీరలను	
వీండు		వీండ్రులు	

అమహదర్థకమైన 'ఈ' శబ్దము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ఇది	ఇవి	దీనిని	
ఇద్ది	ఇన్వి	ఈదానిని	వీనిని
ఈయది	ఈయవి	ఇదానిని	
ఇయ్యది	ఇయ్యవి		

మహాదర్శక యత్కిమర్థకమైన వే, శబ్దము వా, శబ్దముయొక్క రూపంబువలెనే ప్రథమాదివిభక్తుల యేవకచనబహువచనరూపంబులు గ్రహించునది.

వ.	బ.	వ.	బ.
<p> { ఏడు { ఏహాడు { ఏచాడు { ఏవారలు { ఏవాండ్రు { ఏవ్యాడు { ఏవ్యాండు { ఏవ్యుడు { ఏవ్యండు { ఏవరు { ఏవండు </p>	<p> (ఏరు (ఏచాడు (ఏవారలు (ఏవాండ్రు (ఏవ్యాడు (ఏవ్యాండు (ఏవ్యుడు (ఏవ్యండు (ఏవరు (ఏవండు) </p>	<p> (ఏనిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని (ఏనానిని </p>	<p> (ఏరిని (ఏవారిని (ఏనారను (ఏవాండ్రును (ఏవ్యాండును (ఏవ్యాండును (ఏవ్యునిని (ఏవ్యండును (ఏవరు (ఏవండును </p>
వ.	బ.	వ.	బ.
<p> (ప్ర. పేరు (ప్ర. పేరు </p>	<p> (ప్ర. పేరు (ప్ర. పేరు </p>	<p> (ప్ర. పేరు (ప్ర. పేరు </p>	<p> (ప్ర. పేరు (ప్ర. పేరు </p>

తృతీయాది విభక్త్యైకవచనబహువచనరూపంబులైన, శబ్దముమొదలుపె, శబ్దంబు
 వఱకును ద్వితీయాదివిభక్తుల రూపంబులంబట్టియే గ్రహించునది. తే॥ నిలిచిచారులరా
 వించి యిలయుదివియు ! ముందుకపివీరనేనలమించుగాంచి ! వీరిలో ముఖ్యులెవ్వారు
 లేరను రామణా ! నవవిధమునను నొక్క యెట్టివానిననుచునుండును. రామాయ్య - 7

(పాఠాంతరము. వీరిలో ముఖ్యులెవ్వగులేరు రాముడు.) క॥ ఓడిబిమ్మ యేను రణమునఁ గ్రీడికిఁ గేడించి రాక గెలుపేయతఁడుక॥ నేడిదాగనొక్కో? మాత్రోడిబనర్ల
 మిట్లుదాను దొలగింజనునే? భార - (దో - 1. అ. (పాఠాంతరము. గెలుపేయతఁడు) చొచ్చిదాగిపోయెనొక్కోమా! తోడిబనా మిట్లు దాను దొలగింజనునే?) కా॥ ఈ
 తోడిన్నినుఁ బోలునక్కపులు వేరీనేటికలంబనక కాశి - 1. ఆ (పాఠాంతరము. ఈతోడిన్నినుఁ బోలునక్కపులు వేరీనేటి కలంబనక) ఏడు, యొక్కరూపాంతరంబు, వేడు, అనబు తివ్యకవి సీతని మచార్మలవారి మతంబుగాని నూరిగారి మతంబుగాదని తోచుచున్నది.

అమహదర్థకమైన 'ఏ' శబ్దము.

	ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర.	ఎది	ఎవి	ద్వి	వేనిని
	ఏది	ఏవి		ఏదానిని
	ఎద్ది	డవిన్వి		ఎద్దానిని
	ఏనుది	ఏయవి		ఏవ్వానిని
	ఎయ్యది	ఎయ్యవి		

తృదీయాదివిభక్త్యేకనచనబహువచనరూపంబులు వీరిబట్టి గ్రహించు నవసది.
 ఏ, శబ్దము స్త్రీవాచకమైనపున ఏ నచనంబున నిరుది కంఠ రూపంబులు. స్వీత
 ఎవ్వర్త - ఎవ్వత - ఎవరిత - ఎవ్త్ - ఎవత - ఎవ్రిత - ఎవర్తి - ఎవ్తి -
 ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి - ఎవ్రితె - ఎవర్తె - ఎవ్తె - ఎవరితె - ఎవర్తె -
 ఎవతె = ఎవ్వర్తుక = ఎవ్వతుక = ఎవర్తుక = ఎవతుక ఈశబ్దంబులయొక్క బహువచన
 ఋలు మాత్రము పుష్టిగమైన ఏ, శబ్దంబుయొక్క బహువచనంబులే. 2 - ఈ - ఏ -
 శబ్దంబులు మహదర్థకంబులై పూజ్యతను బోధించుచోఁ గ్రహించుగా అతఁడు - ఆతఁ
 దునితఁడు - ఈతఁడు. ఎతఁడు - ఏతఁడు, అనురూపంబులు పొందును, ఆ - ఈ
 ఏ - శబ్దంబులు మహత్వర్థకంబులు పూజ్యగృహోధకంబులైనచోఁ గ్రహించుగా
 ఆమె - ఆవె - ఆకె, ఈమె - ఈపె - ఈకె ఏమె - ఏపె - ఏకె, అనురూ
 పంబులు పొందును.

ఆ—ఈ—ఏ—శబ్దంబులకుఁబూజ్యతయందు మహాదేవతవచనంబునఁదవర్ణాగ
గమంబును, దీని దీర్ఘంబునకు వికల్పంబుగా హ్రస్వంబును; మహాత్యేకవచనంబున వాని
కంతఃః బరంచైన అక—అప—అమ, అనుశబ్దంబుల తొలియకారమునకు లోపం
బును, తుదియకారంబున కేకారాదేశంబునగు. ఉ. అతః—ఆతః. మొ. మహాదర్శ
కములు. ఆమె. (ఆ + అమ + ఎ) ఈపె. (ఈ + అప + ఎ) ఏక (ఏ + అక + ఎ)
మొ. మహాత్కరకములు. ప్రాథ—శబ్ద—ఇట్లెమిగిలిన రూపంబులు గ్రహింపవలెను.

యుష్మదర్శకము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. } నీవు	మీరు		
ఈవు	మీరలు	ద్వి. నీన్నును	మిమ్మును
	ఈరు	త్వి. నీచేతను	మీచేతను
	ఈరలు		

అస్మదర్శకము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. } నేను	మేము		
ఏను	నేను	ద్వి. నన్నును	మమ్మును
	ఏము	త్వి. నాచేతను	మాచేతను

ఉభయార్థకము.

సిత్యబహువచనము,

ప్ర. మనము. ద్వి. మనలను. త్వి. మనచేతను - మానలచేతను.

ఆత్మార్థకము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. తాను.	తాము	ద్వి. తన్నును	తమ్మును.
	తాబు	త్వి. తనచేతను	తమచేతను
	తమదు		

ఒకడు - ఒకొడు - ఒక్కడు - ఒక్కొడు - ఒండు: నీ|| కనలుబింకపు గింక - గలుగువేడిమి యెల్ల నెక్కటియై యువలెత్తెననగ, లక్ష్మీ - 2 ఆ. తక్కుంగలవి సులభము.

ఒక, కబంబునకు స్త్రీలొకవదనసూపంబు తేలెనెందు. ఉ. ఒకరిత ..
ఒకర్త - ఒకర్తు - ఒకర్తుక - ఒకతి-ఒకతుక-ఒకొరిత - ఒకొర్త - ఒకొర్తు-ఒకొర్తుక
ఒకొత్త-ఒకొత్తక-ఒక్కరిక-ఒక్కర్త - ఒక్కర్తు - ఒక్కర్తుక-ఒక్కత-ఒక్కతుక -
ఒక్కొత్త - ఒక్కొర్త - ఒక్కొర్తు - ఒక్కొర్తుక-ఒక్కొత్త - ఒక్కొత్తుక - ఒకరితి -
ఒకర్తి - ఒకతి - ఒకొరితి-ఒకొర్తి - ఒకొత్తి-ఒక్కరితి-ఒక్కర్తి-ఒక్కతి - ఒక్కొరితి -
ఒక్కొర్తి - ఒక్కొత్తి - ఒకరిర - ఒకర్త-ఒకతె - ఒకొరితె - ఒకొర్త - ఒకొతె -
ఒక్కరితె - ఒక్కర్తె - ఒక్కతె - ఒక్కొరితె = ఒక్కొర్తె - = ఒక్కొత్తె =
ఒర్త - ఒర్తి ఒర్తు - ఒర్తుక -

సంఖ్యను జెప్పు రెండుకొద్దలైన శబ్దంబులకు మాహాదశమాదర్థకప్రథమాంత గూ పంబులు.

మ	అ	మ	అ
ఇద్దలు } ఇరుగురు }	రెండు	పదుమూగురు } పదుముగ్గురు } పదుముగురు }	పదుమూడు
మాగురు } ముగ్గురు } ముగురు }	మాడు	పదునలుగురు పదునయిదుగురు	పదునాలుగు పదునయిదు
నలుగురు	నాలుగు	పదునాలుగుగురు	పదునాలు
అయిదుగురు	అయిదు	పదునేడుగురు	పదునేడు
ఏగురు	ఏను	పదు నెనమందు	పదు నెనిమిది
అష్టాదుగురు	అష్టా	పందొమ్మిందు	పందొమ్మిది

ఏడుగురు	ఏడు	ఇరువండు	ఇరువది
ఎనమండు	ఎనిమిది	ఇరువదియొకరు	ఇరువదియొకటి
తొమ్మిండు	తొమ్మిది	మొదలైనవి గ్రహింపఁదగినవి.	

పదుగురు	} పది	ముప్పండు	ముప్పది
పదురు		నలువండు	నలువది
పదుగుండు		ఏబెండు	ఏబది
పదుండు		అఱువండు	అఱువది

పదునొకరు	పదునొకటి	దెబ్బండు	దెబ్బది
ఇచట ఒకటి, అనునర్థ		ఎనుబండు	ఎనుబది
మిచ్చు ఒకొక్కరు, ఒకొక్కరు, ఇత్యాది		తొంబండు	తొంబది
రూపంబులన్నియు నర్థముననుసరిం		నూఱుగురు	నూఱు
చిచ్చేర్చుకొనునది. ఉ. పదునొకొక్కరు		వేగురు	వేయి
పదునొకటి మొదలైనవి.		పదివేగురు.	పదివేలు

పన్నిదొండు } పండ్లెండు
పన్నిరుగురు }

ఒకరు, అనుశేబ్దంబునకుం దక్కఁ దక్కిన ఇద్దఱు, మొదలైన సంఖ్యావాచకంబులకు ద్వితీయాదివిభక్తి బహువచనంబులు పరంబగునప్పు డికారాంతంబులుగా నుచ్చరింపఁబడును. ఉ. ఇద్దఱున్—ఇద్దఱిచేతకొ, మొ. తత్సహపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండవ నూత్రంబుచే విధింపఁబడిన లడాగనంబునకుఁ బైశేబ్దంబులలోని లఘుల ఘుశేఫంబులాదేశింపఁబడినవిగాన నట్టిశేబ్దంబులు విభక్తులకు ముందదంతంబులయ్యెనని యెఱుంగునది. ఒకరు, అనుదానికి ద్వితీయాదులు పరంబగునపుడికారాంతంబగు. ఉ. ఒకనికొ—ఒకరిచేతకొ. మొ. మహద్విశేషానసంఖ్యావాచకంబులకుం గొన్ని యెడల నమహత్కార్యంబు చూపఁపైడి” ప్రాథ—శబ్దప—104నూ. నీ॥ జనవంద్యుఁ డగుధర్మతనయుని బంతినిత్యంబుపసిఁడి! పల్లెగంబులగుడ్చు బ్రాహ్మణులతిపుణ్యులెనిమిదివేలు (ఎనిమిదివేగురు) సమిన్దమతులు॥ తే॥ గీ॥ యశులు పదివేలు (పదివేగురు)వార కనుదినంబు! నన్నసానంబులందు సహాయనగుదు’ భార—ఆర—5ఆ. నీ॥ వారాక

రంజులో వటపత్రశయనశాసనబ్రహ్మణ్యము నూలుకెడుపదులు (నూలునేబంగడులేక
నుఁ దేబంగడు, కాఁ—6ఆ. నీ|| నూడిర్బువములు (నూడిర్బువముల సంఖ్యలవారు
నూడిర్బువముల పరిజయధారేయులు తీరభటులు) జై—5 ఆ. ఉ|| నేడినెలుంగు
లోఁ బరినేల సమాసములు (పరినేలసమాసముల సంఖ్యలవారు) న్నభంగిన! వ్యాడు
వెలుంగునట్టిబాధవత్సలుఁడేగ నవృత్తమునా రియై, భోజ—4ఆ.

రెండు మొట్టలైన శబ్దములతో పవిత్రకిరణశబ్దములగుటచే ద్వితీయమున్నగు విభక్తులు
పరంబగునపుడు యి—ంటి, అనునవి వన్నునవి తెలిసికోవలెను. ఇచ్చట స్వప్తార్థము
ప్రక్రియవ్రాయఁబడును. ద్వితీ|| రెండు + ను; పృక్వతనూత్రంబున టివర్ణంబు. రెండు
+ టి + ను; తత్సంపరిచ్ఛేదములోని ఇకారంబుమీఁది, అను నిరుపదియావనూత్రం
బున నువర్ణకంబుయొక్క ఉత్వంబునకిత్వంబు. రెండు + టిని; ఆచ్చికపరిచ్ఛేదములోని
మాప్పదియొకవనూత్రంబున దువర్ణముయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబు రెండిటిని
పక్షంబున రెండు, శబ్దంబు యింటి, వర్ణంబుకలుగుచోఁ బూర్వనూత్రంబులకేనిత్వంబులు
గలిగి రెండింటిని, అగును. రెంటిని, ఈరూపనిపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండవ
వనూత్రంబుచే నంతిమదువర్ణంబునకు టివర్ణదేశంబురాఁగా నైనది. ఇట్లే మూడిటిని
'మూడింటిని - మూటిని' ఇత్యాదులందు రెండుశబ్దంబునొద్ద నుపయోగింపఁబడిన
నూత్రంబులన్నియుఁ బ్రక్రియలో నూహించుకొనునది. నామాదికము విశేషించి
నిరూపింపనియప్పుడు 'ఒక, శబ్దంబునకు ఒకాను; శబ్దంబు పూర్వగమంబు. ఉ.
దేవతులలో నొకానొకఁడు. ఇచ్చట నానంబు విశేషించి చెప్పఁబడలేదు. ఒకాన్తో
కటి, ఇనియనుమాదర్థకము. 'ఒకానొకరితో' ఇది మాహాత్మ్యర్థకము. ఒరిహంవికమత్స్యము.
'ఒండొకరు' పరస్పరమని ఘోతార్థము. ఓరట్ట = ఏకత్వసంఖ్యాబోధముకము. ఇను
మడి, రెండుశబ్దంబునకు ఇను, శబ్దాదేశంబును, మడుగుశబ్దంబునకు నృత్తియందు మ
డి. శబ్దాదేశంబును, అగును. ద్వీగుణమనియర్థము. ఇట్లే ముమ్మిడి (త్రిగుణము)
నలుమడి (చతుర్గుణము) 'ఈరాఱు, ఇచ్చట ఇరు' శబ్దంబునకు నచ్చుపరమైనది కాన
నాద్యక్షగంబు దీర్ఘంబయ్యె. ఈరాఱు, అనుటకుఁ తిమ్మకవిగారు తమరుక్మిణీపరిణ
యమందు ఇరాఱు, అనిప్రయోగించిరి. దీనినిఁ బ్రయోగాంతరంబు గానఁబడదు.

హ్య—పదముయొక్క మునుపటికానిదే మునుపటియొక్క హల్లుతో గూడుకొని గకారమునకు పకారము వైభాషికంబుగాఁ గలుగును. ఈ పలుగురు - పలువురు. ఇచ్చట గకారమునాద్యమైనదియు, హల్లుతో - గూడునిదియు, గావున విభాషగా పకారంబయ్యె. పృథ్వీతవిభాషకావున 'గొడుగు-గొడగము-నిగారము' ఇత్యాదులయందు వత్సములేదు. అసంఘక్త మనుటచే 'నిర్గు-ఉంగరిము' ఇత్యాదులయందును సత్త్వంబు రాదు. ఇరుగురు-చేరురు-చొంగ-చగలు సొంగ-పగతుడు-పగిది-తెగ-తెగడు - అరు. ఇత్యాదులకు పలుగురుకేట్లంబునకుంబలె పత్వముగ్రహించునది. తే|| తీగతీవమునును దివిరిపల్కు-గవచ్చు! బగడనునగనొచ్చు. బవడనునగ ! భోగియనపరగు బోడిమిప్రతి యిమి! వేగవేసనా-గవెలయ్యు గృష్ణా' అపఠ్యభిప్రాయము.

బౌద్ధవిభక్తిరణము.

Imp.

విభక్తిసామీప్యంబునంజేసి వచ్చువికారంబులను విధించుభాగము, బౌద్ధవిభక్తి కప్రకరణము

28 నూ—ఇటితివర్ణంబులు వత్సమాణంబు లౌద్ధవిభక్తి కంబులు.

విభక్తినిమిత్తంబులయి యాదేశాగ మాత్మకంబులయిన ఇ-టి-తి- అనువర్ణంబు లౌద్ధవిభక్తి కంబు లనంబడు.

హ్య—ఇ - టి - తి' అనునక్షరంబులు కారబోవు మాత్రంబులచే విధింపఁ బడునవి యౌపవిభక్తి కంబులను నామంబున వ్యవహరింపఁబడును. ఈయౌపవిభక్తి కంబు లాదేశాగమస్వరూపమైన ఇ - టి-తి' అనునక్షరంబులేయని గ్రహించునది.

29 నూ—ఇవి ద్వితీయాద్యైకవచనంబులు పరంబులగునపుడు నామంబులకుం గొన్నిదానికిం బ్రాయికంబుగనగు.

కాలు - కాలిని - కాలిచే॥ నాగలి - నాగటిని - నాగటిచే॥
నేయి - నేతిని - నేతిచే॥ ద్వితీయైకవచనంబుపరంబగు నపుడౌపవిభక్తి
కంబులురావని కొందఱువక్కాణించిరి-అయ్యది లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధంబగు
టంజేసి యనాదరణీయంబు.

వ్యా—ఇ-టి-తి' అనువర్ణంబులు ద్వితీయ మొదలైనవిభక్తులయొక్క యేకవచనం
బులు పగంబులగునపుడుకొన్ని ప్రాతిపదికంబులకుఁదఱుమాగాఁగలుగును. ఉ. కాలు. ద్వీ
తీయావిభక్తి .కాలిని' ఇచ్చట కాలు + ను' అనియుండఁగా నీసూత్రంబుచే 'కాలు'
శబ్దంబయొక్క ఉకారంబునకు ఇకారంబు వచ్చి కాలి + ను, ఇట్లుండె. పిమ్మట
'ఇకారంబుమీఁది, అను తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదఱవసూత్రంబున నువర్ణకం
బుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగినది. కాలినోప్పి, ఇత్యాది సమాసస్థలంబుల
యందలి షష్ట్యాదివిభక్తులు లోపించినను, ఇత్వంబునపాయంబుగనుండును. కాలిచే,
ఇత్యాదులిట్లే. నాగలి - నాగటిని - నేయి - నేతిని, ఇత్యాదులయందు టి - తి
వర్ణంబులు గ్రమంబుగవయ్యెను. పైద్వితీయాంతంబులయందు కాలిని, అనుచోటునం
దుంబలె సూత్రంబులచేఁ బ్రక్రియాయూహించుకొనునది. ద్వితీయావిభక్త్యేకవచనంబు
పరంబగునపుడు, ఔపవిభక్తికంబులు రావని కొందఱు సెప్పిరనియు, ఆవచనములత్స్య
లక్షణవిరుద్ధంబనియు, సూరిగారు వాక్కుట్టిరి. ఉ॥ విన్నననేగుతానురల విందుకిలాత
పునీడలెప్పుడుకొ, యయా- 2ఆ. క॥ వీడునదివించెనయ్యెడ । వీడనివేడుకబలారివిబు
ధులతోవే! వీడుమణులనఁగఁదగుతన । వీడునఁగలమానికములు వివిధాంబరముల్, వసు-
4ఆ. క॥ కనకమయమైనయాప్రా । లునఁ దమసుతులావహంబులోనవరులచే, భార-
4ఆ. ఇట్లు, ఔపవిభక్తికశూన్యంబులగు ప్రయోగంబులు గలవు. కావునఁ దైవి
ధికొన్ని యెడల నిత్యంబుగాదు.

30 సూ—ఊరు మొదలగువాని కిత్వంబగు.

ఊరు - ఊరిని-కాలు-కాలిని-మాను-మానిని-నోరు - నోరిని.
చోటు - చోటిని.

వ్యా—ఊరుమొదలైననామములకు ఇత్వంబుగలుగును. ఊరు - ఊరిని. ఇచ్చట ఊరు + ను, అనియుండఁగాఁ బ్రకృతసూక్రింబున రేఫంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదియావసూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగినది. మ్రోనిని - నోరిని - నీరిని - చోటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బ్రేసూత్రంబులచే శబ్దశుద్ధిను హించుకొనవలయును క॥ నకులుఁడు సహజేవుఁడును! బ్రకటభుజాస్వరముననంతిబలముచే! లక్షగోలకుఁ దెచ్చురునో! రికి వచ్చినయట్టలాడిరే యిబ్బంగిఁకొ, భార- కర్ణ-రిత తే॥ నీరిలోనఁ దోచుతారక పృతి బింబ! మొక్కయనఁగ వెలుగుచున్నదాని, రావకొడుకులెల్లఁ జూచుచునుండిరి! నానిఁ బుచ్చికొను విధంబులేక, భార-ఆది- 5 ఆ.

31 నూ—టివర్ణంబు గొన్నింటి యంత్యాక్షరంబున కాదేశంబును గొన్నింటికంతాగమంబును గొన్నింటికిం బర్యాయంబున రెండును బ్రాయికంబుగనగు.

ఆదేశము - త్రాడు - త్రాటిని॥ కాడు - కాటిని॥ నోరు - నోటిని॥ ఏలు - ఏటిని॥ ఆగమము - అన్ని - అన్నిటిని॥ ఎనిమిది - ఎనిమిటిని॥ వేయి - వేయిటిని॥ ఉభయము - ఏమి - ఏటిని - ఏమిటిని॥ పగలు - పగటిని॥ పగంటిని మొదలు - మొదటిని - మొదలిటిని॥ రెండు - రెంటిని॥ రెండ్లిటిని॥ మూఁడు - మూఁటిని - మూఁడిటిని॥ నూలు - నూటిని - నూటిటిని॥

వ్యా—‘టి’ అనునక్షరము కొన్ని శబ్దంబుల కడపటియక్షరంబునకు నాదేశము గావచ్చుటయు, గొన్నిటికి శబ్దంబులకుఁ గడపట నాగమంబుగవచ్చుటయు, మఱికొన్ని శబ్దంబులకు నాదేశాగమంబులు రెండునుగలుగుటయు, నగును. ఆదేశంబునకు—త్రాడు-త్రాటిని. ఇచ్చట నాదేశమనుటచేఁ గడపటియక్షరమైన యువర్ణంబునకు టివర్ణంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువదియావసూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉకా

రంబునకు నిత్యంబు గల్గినది. ఇట్లే 'కాటిని-నోటిని-ఏటిని' అనునవి గ్రహింపవలెను. ఆగమంబునకు—అన్ని-అన్నిటిని. ఇచ్చట నాగమబనుటచే గడపటియక్షరంబునకు సామీప్యంగాన 'టి' అనునక్షరంబుచేరి అన్నిటిని, అయినది. ఇట్లే ఎనిమిదిటిని-వేయిటిని' మొదలైనవి. ఉభయంబునకు—ఏమి-ఏటిని-ఏమిటిని. ఇచ్చట బర్వానుబనుటచే 'టి, వర్ణము ఆదేశంబును. ఆగమంబును నైనదని గ్రహింపవలెను. ఏమిని ఇచ్చట 'మి, అనునక్షరంబునకు బరులు టివర్ణంబువచ్చి ఏటిని, అయినది. ఏమిటిని, ఇచ్చట 'మి, అనునక్షరంబునకు సామీప్యంబున టివర్ణంబువేరికదిగనుక నాగమంబు. ఇట్లే పగటిని-పగలిటిని, మొవటిని-మొకలిటిని. రెంటిని - రెండిటిని' మూఁటిని - మూఁడిటిని, నూటిని - నూజిటిని.' ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను. అహోబలపతి యాపరిభక్తికాంతంబున నీరు శబ్దంబు సంస్కృతసమంబు చెప్పెను; కాని తత్సమంబునకు నాపరిభక్తికంబు దుష్టులంబు. ఇయ్యది నీకబ్ధిభవంబేయని గ్రహింపవలెను. 'నీరము, ఇయ్యది తత్సమంబు. చ|| 'అనిన సుమోహనంబు దనుయశ్యకు నిట్లును నిజగంబులని నొకట మ్రింగెనేనియును నెట్టవ సర్వము గావెనేనియు | నివ్రుము మునుయఁ డెట్టుమని నెచ్చె' నాఁడెపులారవిచునిం | కనతని నొక్కజామునకుఁ గాధృతి పెంపతి నాశ్రయింతునే' భార- ఉద్భో- 2 ఆ' అనుపద్యమందు "అన్నిటిని" అను ద్వితీయాంతం బుండవలయుననియు, అన్నిని, అనునది యసాధువనియుఁ, గొందఱు భ్రాంతిచెందిరి. ఇయ్యది సముచ్చయార్థకద్రుతాంతంబైన ప్రథమాంతంబు. ద్వితీయార్థ మందున్నదని గ్రహింపవలెను. 'నీజేమిని వేగిరపడక, హరి - పూ- 8 ఆ. ఇచ్చటను సమచ్యయద్రుతాంతంబైన ప్రథమా విభక్త్యంతము.

2 ✓ 32 —నూ—హాస్వముమీ. టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు బహుళముగానగు. *Om*

అన్నింటిని - ఎనిమిదింటిని - పగంటినిపగలింటిని - రెండింటిని - మూఁడింటిని.

సున్న బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అన్నింటిని. ఇచ్చట న్ని, అనునక్షరము హ్రస్వముగనుక దీనికి .టి, వర్ణంబు పరంబగునపుడు పూర్ణబిందువాగమంబయ్యె. ఇట్లే ఎనిమిదింటిని, పగంటిని, పగలింటిని, రెండింటిని, మూడింటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బర్యాయంబుగ ననుస్వార పూర్వకటిశ్చర్ణంబుండునని యూహింపవలెను.

33 సూ—పదాద్యంబగు హ్రస్వంబుమీఁది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువగు.

కన్ను - కంటిని || మిన్ను - మింటిని || ఇల్లు - ఇంటిని || పల్లు - పంటిని.

వ్యా—పదముయొక్క మొదటిహ్రస్వంబునకు టివర్ణంబు పరంబగునపుడనుస్వారం బాగమంబుగనగు. ఉ. కన్ను - కంటిని. ఇచ్చటను ద్విత్వంబునకును ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున టివర్ణంబాదేశంబు కాఁగా నీముప్పదియూడవ సూత్రంబున టివర్ణంబునకు ముందు బిందువాగమంబయ్యెను. ఇట్లే మింటిని ఇంటిని- (ఇల్లు) పంటిని (పల్లు) వింటిని (విల్లు), ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున టివర్ణంబు గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున ననుస్వారాగమంబుగలుగును.

34 సూ—అఱ్ఱ మొదలగు శబ్దముల కంతాగమంబు టివర్ణంబును రేఫంబున కొక్కటి లోపంబునగు.

అఱ్ఱ - అఱితిని || అఱ్ఱ - కఱ్ఱ - కొఱ్ఱ - గొఱ్ఱ - మీఱ్ఱ - వఱ్ఱ - ఇవి యఱ్ఱ మొదలయినవి.

వ్యా—అఱ్ఱ మొదలైన శబ్దంబులకు నంతమందు .తి. అనునక్షరంబు వచ్చుటయు శకటరేఫంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగును. ఉ. అఱ్ఱ. అఱితిని. ఇచ్చట

అఱ్ఱు + ను, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబుననామం బుచివరతివర్ణాగమంబును, శకట
 రేఖంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగ అఱ్ఱు + తి + ను, అయ్యెను. తత్సనుపరిచ్ఛే
 దంబు నందలి యిరువదియాఱవ సూత్రంబున తి, వర్ణంబుమీఁది నువర్ణకంబుయొక్క
 ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి అఱ్ఱు + తి + ని, అయ్యెను. పిమ్మట నీకేరిందినుప్పది
 యాఱవసూత్రంబుదేత శకటరేఖంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబు గలిగి అఱ్ఱిని,
 అనురూపము సిద్ధించెను. ఇట్లే కఱ్ఱు-కొఱ్ఱు-గొఱ్ఱు-మిఱ్ఱు-వఱ్ఱు, ఇత్యాదుల ద్వితీ నా
 దివిభక్తులందు రూపసిద్ధి యెఱుంగునది.

35 సూ—విభక్తి పరంబగునపుడు గోయిప్రభృతుల తుదియక్ష
 రంబు తివర్ణంబగు.

గోయి - గోతులు - గోతిని - గోతులను || గోయి - చేయి-
 దాయి - నూయి - నేయి - వాయి - రోయి - ఇత్యాదులు.

వ్యా—విభక్తి పరంబగునపుడు (ప్రథమాబహువచనాదివిభక్తులు) గోయి మొద
 లైనశబ్దంబుల కడపటి యివర్ణంబునకు తి, అనునక్షరంబా దేశంబగును. ఉ. గోయి -
 గోతులు. గోతిని - గోతులను. గోయి ప్రభృతులు స్త్రీసమంబులు గావునఁ బ్రథమైక
 వచనము లోపించెడిని. అందున విభక్తి పరత్వంబులేమింజేసి ప్రథమైకవచనాంతమందు
 యివర్ణంబునకు తి, వర్ణాదేశంబు రాదు గోయి + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రం
 బున యికారంబునకు తి, వర్ణాదేశంబు గలిగి గోతి + లు, అయ్యెను. పిమ్మటఁ దత్సను
 పరిచ్ఛేదమందలి నలువదియేనవసూత్రంబునఁ దివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వం
 బుగల్గి గోతులు, అయ్యెను గోతిని, ఇచ్చట గోయి + ను, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రం
 బున ఇకారంబునకు తి, వర్ణంబుగల్గి తత్సనుపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదియాఱవ సూత్రం
 బున నువర్ణంబుయొక్క ఉత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగెను. ఇట్లే చేయి-దాయి-నూయి-
 నేయి - వాయి- రోయి' ఇత్యాదిశబ్దంబుల శబ్దసిద్ధి యూహించినది. ఈతివర్ణాదేశంబు
 జౌపవిభక్తికమైన తివర్ణంబువలె ; ద్వితీయాద్యైకవచనమందే కాకుండఁ బ్రథమా
 బహువచనంబుల మొదట్కొని యేకవచనబహువచనంబులమందును నామాంత్యైక్యంబు

లకాదేశంబగు. 'చేదుతుదివ్రాయి తివర్ణంబగునంద్రు' శబ్దల-శబ్దప- 212 సూ. ఉ. చే-
దివీక - చేతిసార-చేతిసాట్ల=చేతిపుచ్చ. మొ.

36. సూ-టితివర్ణంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబునకిత్వంబగు.

రెండిటికి - మూ-డిటికి - నాలుగిటికి - పగలిటికి - మొదలి
టికి - పెక్కిటికి - కొంచొకచో నుత్వంబున కిత్వంబు చూపట్టదు ||
నెత్తుటికి.

వ్యా—,టి-తి, అనునక్షరంబులు పరంబగునపుడు ఉకారంబునకు ఇకారంబు
గలుగును. ఉ. రెండిటికి. ఇచ్చట, రెండు + కు, ఇట్లుండ ముప్పదియొకండవ సూత్రం
బున, రెండు, శబ్దంబుపైని టివర్ణగమంబు కలుగగా, రెండు + టి + కు, అయ్యెను
తత్సనుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదియొకవసూత్రంబున టివర్ణముపైని, కు, వర్ణంబు
యొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబుగలిగి 'రెండు + టి + కి' అయ్యెను. పిమ్మట, బ్రహ్మత
సూత్రంబున 'రెండు, శబ్దంబు యొక్క యంత్యాక్షరడువర్ణోత్వంబునకు నిత్వంబు గలిగి
రెండిటికి, అయ్యెను. ఇట్లే, మూడిటికి, నాలుగిటికి, పగలిటికి, మొదలిటికి, పెక్కి
టికి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల నూహించునది. (మూ. వ్యా.) కొన్నిచోట్ల టివర్ణంబు పరం
బగునపు డుత్వంబునకు ఇత్వంబురాదు. ఉ. నెత్తుటికి, ఇచ్చట టివర్ణంబు పరం
బునను, తకారద్వయంబుమీది ఉకారంబునకు ఇత్వంబురాలేదు. ఇట్లే ప్రాద్దుటికి
మొదలైనవి, కొన్నిచోట్ల వైకర్ష్యంబును గలదు. ఉ. చవుటి. చవిటి, మొద
లైనవి.

37 సూ—టివర్ణంబుపరంబగునపుడు క్రిందు మీందు ముందు
పువర్ణంబుల కత్వంబగు.

క్రిందు - క్రిందటిని - మీందు - మీదటిని - ముందు -
ముదటిని - మాపు - మాపటిని - అప్పుడు - అప్పటిని.

వ్యా—‘టి’ అనునక్షరంబు పరంబగునపుడు క్రిందు, మీందు, ముందు, శబ్దంబుల ఉత్పన్నంబునకును, పునర్ణంబునకును. అత్వంబు గలుగును. ఉ. క్రిందు- క్రిందటిని ఇచ్చట క్రిందు, శబ్దంబునకు ద్వితీయాయందు టి, అనునక్షరంబు పరంబగునపుడు ముప్పదియావ నూత్రంబున ఉకారంబునకు ఉకారంబు ప్రాప్తిండుమండగా నపవాద విధియైననూత్రంబున ఉకారంబునకు అకారాదేశంబుకలిగి క్రిందటిని, అయ్యెను ఇట్లే మీందటిని, ముందటిని, మొదలైనరూపములందు నూత్రప్రక్రియ యూహింప. నలయు. పునర్ణంబునకు- ఉ. మాపు, మాపటిని. అప్పుడు, అప్పటిని. అప్పుడు శబ్దంబున ఉత్పన్నంబునకు టివర్ణంబుదేశంబయి వచ్చెను. తక్కినవైయగాహరణంబులయందు టివర్ణంబుగమంబు. టివర్ణంబు పరంబగుమండ నీనూత్రంబుచే పునర్ణంబునకు అత్వంబు గలిగి అప్పటిని, అయ్యెను.

38 నూ—ఔపవిభక్తికముల తృతీయాసప్తముల కత్వంబుదేశంబు బహుళంబుగానగు.

గోరనుగీతెను - ఊరనున్నాడు || గొడ్డటనటకెను || ఇంట లేడు || వఱుతగలిసె || కఱుతదూఁటె || పడుంబునందు గోరిచేత- నూరియం దిత్యాదులు.

వ్యా—ఔపవిభక్తికంబులయొక్క తృతీయావిభక్తికిని, సప్తమీవిభక్తికిని, అకారంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. గోరనుగీతెను. ఊరనున్నాడు. ఇచ్చట ‘గోరు + (చేత)ను’ అని యుండగాఁ బ్రకృతనూత్రంబున విభక్తిలోని చేవర్ణ తవర్ణంబులు రెండింటికిని అకారాదేశంబు సర్వాదేశంబయ్యెను. పిమ్మట ‘గోరు + అను, అనియుండె. ఉకారసంధికల్గి ‘గోరను’ అయ్యె. సప్తమికి-‘గోరు + (అందు)ను’ ఇట్లుండఁ బ్రకృతనూత్రంబున ‘అందు’ వర్ణంబులు రెండింటికిని అకారంబు సర్వాదేశంబయి ‘గోరు + అను’ అయ్యె. పిమ్మట ఉకారసంధికలిగి ‘గోరను’ అయ్యెను. ఇట్లే ఊరను మొదలైనవి. ఉ. గోరనుబోవు సేతలకు గొడ్డలియన్నఁ దొరంగితో! వినం | గోరెద, కన్నప్పచరిత్ర (కంచిరాజు సూరయ ప్రణీతము) గొడ్డటనటకెను. గొడ్డ + (చేత)ను, అని

యండబ్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులు రెండిటికిని అకారంబును, ఇరువదితో మ్మిదవసూత్రంబున వర్ణంబునకు టివర్ణంబును గలుగంగ గొడ్డటి + అను, అయ్యెను. పిమ్మట సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున టివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు అపవాదిస్వరంబుగావున సంధిగలిగి పరస్పరాదేశంబై గొడ్డటను (గొడ్డట్ + అను) అయ్యెను. గొడ్డటను = గొడ్డటిచేతను గొడ్డటియందును. వటుతను - వటు + (చేత)ను, ఇట్లుండ బ్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులకు రెంటికిని అకారంబాదేశంబయి వటు + అను, ఇట్లుండె. పూర్వోక్తంబైన ముప్పది నాల్గవసూత్రంబుచే 'తి' వర్ణగమంబును రేఫద్వయంబులో నొక్కదానికి లోపంబుగలిగి వటుతి + అను, అయ్యెను. పిమ్మట సంధి పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున 'తి' వర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు అపవాదిస్వరంబగుటచే సంధిగలిగి వటుతను, అయ్యెను. గోరుశబ్దంబునకుం బలె రువర్ణాంత శబ్దంబులకును, గొడ్డలిశబ్దంబునకుంబలెలికారాంతశబ్దంబులకును, వటుశబ్దంబునకుంబలెద్విరే ఘాంతశబ్దంబులకును, తృతీయాసప్తంబులయందు రూపంబు లెఱుంగువది. చేతశబ్దంబు ను స్వీకరించి యుదాహరణంబు చెప్పబడినది కాని 'చేన్', 'తోన్', 'తోడన్', వర్ణంబులకును, ఈసూత్రంబుచే నకారాదేశంబుగల్గి 'గోరను, ఇత్యాదికముగానే రూపంబులుగ్రహించునది. చేతను, ఇత్యాదివిభక్తులయందు చేవర్ణతవర్ణంబులకుబోలె నకారంబు నకుఁ గూడనేల యకారాదేశంబురాదని శంకింపవలదు. అనుకారము విభక్తికిఁ దత్సమ పరిచ్ఛేదంబులోని యెనిమిదవసూత్రంబున నాగమంబుగా వచ్చినది. కావున దానిని విడిచి శేవలవిభక్తికే అకారాదేశంబగునని తెలిసికొనునది. ఈవిధి బాహుళికంబైనందునఁ బక్షంబున గోరిచేతను గోరియందును, గొడ్డటిచేతను, గొడ్డటియందును, వటుతి చేతను, వటుతియందును, ఇత్యాదిరూపంబులగును.

ఇది యాచ్యకపరిచ్ఛేదము.

కా ర క ప రి చే ద ము

ప్రథమాదికారంబులనుగుఱించి చెప్పనట్టిభాగము. ఇయ్యది కర్తృకారకము, కర్మకారకము, కరణకారకము, సంప్రదానకారకము, అపాదానకారకము, అధికరణకారకము, అని షడ్విధంబు. కారకమనఁగాఁ గ్రియాన్వయంబు గలదని కొంగఱును, క్రియాజనకంబని మఱికొందఱును, లక్షణంబును జూపుదురు. అనఁగాఁ గ్రియతోనన్వయించునది కారకంబని కొందఱు యభిప్రాయము. క్రియను బుట్టించునదియని మఱికొందఱుయభిప్రాయము. లక్షణద్వయంబును బర్యవసానంబున నిర్వివాదంబు.

1 నూ—ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు.

ప్రాతిపదికార్థమునందు - రాముఁడు || రావణుఁడు - నియతోపస్థితీకము ప్రాతిపదికార్థము || సంబోధనమునందు - ఓరాముడ - ఓరావణుడ||ఉక్తార్థమందు - రాముఁడు రావణునిసంహరించెను - ఉక్తమనఁగాఁజెప్పఁబడినది - ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తనుజెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకమగు రామశబ్దమునకుఁబ్రథమయయ్యె || రామునిచే రా రావణుఁడు సంహరింపఁబడియె - ఈవాక్యమందాఖ్యాతముకర్మమును జెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకంబు రావణశబ్దంబునకుం బ్రథమయయ్యెనని యెఱుంగునది.

వ్యా—ప్రాతిపదికార్థంబునఁదును, సంబోధనార్థంబందును, ఉక్తార్థమునందును, పథమకలుగును. (నూ) ప్రాతిపదికార్థమునందు — రాముఁడు; రావణుఁడు నియతోపస్థితీకము ప్రాతిపదికార్థకము. (వ్యా) ప్రాతిపదికార్థములు ‘1 జాతి, 2 వృత్తి, 3 లింగము, 4 సంఖ్య, 5 కారకము’ అని పంచకంబుగాఁ జెప్పఁబడియె. ఇందులకుఁబ్రమాణము. వైయాకరణభూషణసారము. ‘శ్లో॥ ఏకంద్వికంత్రికంచాథచతుష్కంపంచకంతథా |

నామార్థ ఇతి సర్వేచపక్షాశ్చాస్త్రేనిరూపితాః ఇట్లు జాతివ్యక్తి సంఖ్యాకారకంబులలోఁ బ్రాతిపదికార్థము క్రమంబుగా 'నేకంబనియు, (జాతి) ద్వికంబనియు, (జాతివ్యక్తులు) త్రికంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగములు) చతుష్కంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగవచనంబులు) పంచకంబనియు, (జ్యాతివ్యక్తిలింగవచనకారకంబులు)' అని వివిధమతంబులు గలవు. అనఁగా జ్యాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబు లైదింటిని నామవాచకమేబోధించుననియు నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తులు. అగ్నికి సహజంబైన దహనశక్తిని బ్రకటింపఁజేయుటలో శుష్కేంద్రనము (ఎండుకఱ్ఱ) సాధనమైనట్టులు పైనింజెప్పిన నామవాచకార్థంబులను నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తిస్ఫుటీకరించుననియు, (ద్యోతకమనియు) శాస్త్రజ్ఞులయభిప్రాయంబు. 'రాముఁడు' ఇచ్చట రామత్వము జాతి. (రామత్వస్వరూపుత్వోఁ గూడిన) రాముఁడు వ్యక్తి. ఈశబ్దంబు పుల్లింగము; ఏకవచనము; కర్తృకారకము. ఈయైదర్థంబులును రామశబ్దంబునకే కలవనియు, ప్రథమాదివిభక్తియైన డుష్కర్ణకంబుపైని నిరూపించిన నామార్థంబులకు ద్యోతకంబనియు; (నామములకున్న యర్థములను స్పష్టపఱుచుటలో సహాయమైనది తాత్పర్యము. 'రాముఁడు' అన్నప్పుడు 'రామత్వరూపజాతియును, రాముఁడనెడివ్యక్తియును, పుల్లింగంబును, ఏకవచనంబును, కర్తయనునర్థంబును,' ఈయైదును బుద్ధికి గోచరమవుచున్నవి. జాతియనునది పదార్థంబులనేకంబులైనచో వానియందు వర్తిల్లుస్వరూపుత్వము వృక్షంబు లనేకంబు లున్నచో వృక్షత్వజాతి యాచెట్లయందుండును. బ్రాహ్మణులనేకులున్నచో బ్రాహ్మణత్వజాతి వారియందు వర్తిల్లును. ప్రకృతంబున 'వ్యక్తేరభేదస్తుల్యత్వం' అనుశాస్త్రంబున నేకవ్యక్తియేయుండునప్పుడు జాతి సంభవింపనేరదు. గావున నేకవ్యక్తియైన దశరథజ్యేష్ఠాపత్య రామునియందు రామత్వజాతి యెట్లుసంఘటిల్లునని శంకింతురనియే యాకర్ణింపుఁడు. కల్పభేదంబులచే మత్స్యది దశావతారంబులునుబ్రతికల్పంబుననునవతరించునని శాస్త్రంబులుద్ఘోషించుచున్నవి. కనుక రామాద్యవతారంబులు కల్పంబుల బాహుళ్యంబున ననేకంబులు సంభవిల్లును. అందునఁ గల్పభేదంబున ననేకులైన రాములను నాశ్రయించుకొని రామత్వజాతి వర్తిల్లుట నిర్బాధంబని యెఱుంగునది. కొందఱు శాస్త్రజ్ఞులు జాతివ్యక్తిలింగంబులే నామంబున కర్థంబులనియు, సంఖ్యాకారకంబులుమాత్రము విభక్తిర్థంబులేయనియు, వక్కాణింతురు. పైనింజెప్పినజాతివ్యక్తిలింగవచనకారకంబులైదును 'రామణుఁడు' అనెడి యుదాహరణంబునొద్దఁగూడఁ పూర్వోక్తప్రకారంబున సమన్వ

యించుకోవలెను. నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము' అనఁగా: ఏప్రాతిపదికంబు ను (నామవాచకంబును) ఉచ్చరింపఁగా నెట్టియర్థంబునకు నియతంబుగ (సర్వదా) స్ఫురణగలుగునో యట్టియర్థము నియతోపస్థితక మనంబడును. నియతోపస్థితకము; నియత = యెల్లప్పుడును గలుగునట్టి ఉపస్థితకము = స్ఫూర్తిగలయర్థము. అనఁగా నిత్యలింగంబులుగల పదంబు లర్థనియతోపస్థితికి నుదాహరణంబులగును. ప్రకృతంబున రామరావణశబ్దబులు సర్వదా పుంలింగంబులై రామ రావణులనెడి పుగుషులను డెలుపుచున్నవి కాబట్టి ప్రాతిపదికార్థనియతోపస్థితికి నుదాహరణంబులయ్యె. లక్ష్మీ, ఈశబ్దంబు సర్వదా స్త్రీలింగంబై లక్ష్మీరూపస్త్రీని బోధించుచున్నదిగానస్త్రీలింగంబు లో నియతోపస్థితికి నుదాహరణము. జ్ఞానము, ఈశబ్దంబు సర్వదానపుంసకలింగమై తెలివిని బోధించుచున్నది కావున నపుంసకలింగంబులో నియతోపస్థితికి నుదాహరణ మ్మని యెఱుంగునది. ప్రాతిపదికార్థము నియతోపస్థితకము కానియందులకు నుదాహరణంబేదనఁగా వినుండు. పరమాత్మశబ్దంబులోనైన శబ్దంబులకు డువర్ణవిభక్తిలోపమువర్ణకంబులు గలుగునప్పుడే పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులు (పరమాత్ముఁడు, పరమాత్మ, పరమాత్మము) క్రమంబుగా స్ఫురించుచున్నవి. కాని కేవలనామవాచకమువలనను నెట్టి లింగంబును నియతంబుగ స్ఫురించుచుండలేదు కావున నేతాదృశలింగరూపార్థము ప్రాతిపదికముచేత నియతోపస్థితకముగాదని యెఱుంగునది. కాబట్టి యిట్టి యనియత లింగశబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందు మూలసూత్రముచేత బ్రహ్మవచ్చుననుట య సందర్భంబు. కావున సూత్రంబులో ప్రాతిపదికలింగసంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రహ్మ యగు' అని సూత్రము రచియింపుట యుక్తము. నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము' అని చిన్నయసూరిపరమాము చేయకుండ నేని యుక్తంబుగానుండును. అప్పుడు జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబులైదును, తైనింజూపిన వైయాకరణభూషణసారస్థోక ప్రామాణ్యముచే బ్రాతిపదికార్థమే కావున ననియతలింగ ప్రాతిపదికంబులమీఁద సయితము ప్రాతిపదికార్థమందే నిర్భాగంబుగాఁ బ్రహ్మవచ్చును. మిత్రశబ్దము సంస్కృత భాషలో నిత్యనపుంసకమైనను డెలుంగునందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబుగాని పదునేడవ సూత్రంబుచేఁ బుంలింగంబునునయి యుండునని చెప్పఁబడినది. శనుక మిత్రశబ్దంబు సర్వదా నపుంసకలింగార్థబోధకంబేగాఁ పుంలింగార్థబోధకంబునునను. ఈశబ్దంబునకుఁ

బులింగనపుంసకలింగంబులు పాక్షికంబులగుటం జేసి మిత్రశబ్దార్థము నియతోపస్థితకము
 గాదు. కాబట్టి 'మిత్రము' అనుచో మువర్ణకంబును, 'మిత్రుడు' అనుచో డువర్ణకం
 బును, ప్రాతిపదికార్థమందే వచ్చునని చెప్పం గూడను. ఈయదాహరణంబునందు
 మిత్రశబ్దంబు సఖుడన్న యర్థంబును దీనిపైనుండు డువర్ణకమువర్ణకంబులు పుంలింగన
 పుంసకంబులనెడిలింగార్థంబును బోధించునని యెఱుంగునది. 'రాముడు-రావణుడు'
 అనును వాహరణంబులయందుఁ బ్రాతిపదికార్థంబులు రామరావణులని చెప్పినవెంటనే
 పుల్లింగార్థముగూడ భాసిల్లుచున్నది. కానలింగమనెడి యర్థము ప్రాతిపదికార్థంబులో
 నంతర్భూతమైనది. మిత్రనామవాచకమునొద్దసఖిరూపార్థంబు స్ఫురించినవెంటనే పు
 ల్లింగనపుంసకంబులు స్ఫురింపక యాశబ్దంబుపై డువర్ణకమువర్ణకంబులు చేర్చినప్పుడే
 పుల్లింగనపుంసకలింగంబులన్న యర్థము స్ఫురించును. గాన నిచ్చట విభక్తి ప్రాతిపదికా
 ర్థమందుఁ గాక లింగార్థమందని యెఱుంగునది ఇట్లునేక లింగంబులు గలశబ్దంబులయొద్ద
 లింగము ప్రాతిపదికార్థంబులో నంతర్భూతంబని యంగీకరింపక విభక్తిర్థమే యని
 గ్రహించుకొనునది. ఈసూత్రంబుచేఁ బంచకంబులో నొక్కటియైన కారకార్థమునఁ
 దుసహితము ప్రథమావిభక్తి సామాన్యంబుగా విధింపఁబడినప్పటికిని దరు నాతి సూత్రం
 బులచేఁ గర్మకారకాద్యర్థంబులయందు విశేషించి విధింపఁబడిన ద్వితీయాదివిభక్తిప్ర
 త్యయంబులు ప్రథమావిభక్తికి బాధకంబులని యెఱుంగునది. ఈప్రాతిపదికార్థాంశంబు
 నందు నింకనువ్రాయవలసియున్నను గ్రంథవిస్తరంబునకు భీతిల్లినంగ్రహమ్ముగాసారాం
 శంబు ప్రదర్శింపఁబడెను. (మూలము) సంబోధనంబునంగు ఓరాముఁక; ఓరావణుడ.
 వ్యా-ఇచ్చట రామరావణశబ్దంబులమీఁది ప్రథమావిభక్తులకు సంబోధనమర్థము. సంబోధనం
 బన వక్త (పిలుచువాడు) తనకునితరుల నభిముఖముగాఁ జేసికొనుట(మూలము) ఉక్తార్థ
 మందు-రాముడు రావణునిసంహరించెను: ఉక్త మనఁగాఁ జెప్పఁబడినది. ఈవాక్యమం
 దు నాఖ్యాతము కర్తను జెప్పినది కావునఁ దద్వాచకమగు రామశబ్దమునకు బ్రథమ
 యయ్యె. (వ్యా) పైనుదాహరించిన సంహరించెను, అనుశబ్దంబునయందు భూతార్థకలి
 ట్ప్రత్యయంబు కర్తృర్థంబునందు విధింపఁబడియె. కావుననే 'సంహరించెను.' అనిచె
 ప్పటతోడనే 'ఎవ్వడు' అని ప్రథమావిభక్త్యంతంబునకుఁ బ్రశ్న వేసికర్తను నాకర్షిం
 చుకొనుచున్నది. అందున "సంహరించెను" అనుచో బ్రహ్మయత్యంబుచేతనే కర్త:

చెప్పబడియె కనుక రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రాతిపదికార్థసూత్రముందే ప్రథమాదువర్ణకంబు వచ్చినదని యెఱుంగునది. ఆఖ్యాతంబునఁ దిజ్ఞవిభక్తి (క్రియావిభక్తి). (మూలము) రామునిచే రావణుండు సంహరింపఁబడియె, ఈవాక్యమందాఖ్యాతము కర్మమును జేప్పినది కావునఁ దగ్ధావకంబగు రామశబ్దంబునకుం బ్రథమాయయెనని యెఱుంగునది. (వ్యా) 'సంహరింపఁబడియె' అనుశబ్దంబునందు భూతార్థకవిప్రుత్పత్తయము కర్మార్థమందు విధింపఁబడియె. కావుననే 'ఎవ్వఁడు సంహరింపఁబడెను' అని కర్మకారకమాకర్షింపఁబడుచున్నది. పైవాక్యంబునందు సంహరించుటకుఁ గర్త రాముఁడును కర్మకారకము రావణుండును. కర్మకారకంబు క్రియావిభక్తి చేతనే చెప్పఁబడినది. కావున రామశబ్దంబుకంటెఁ బునరుక్తంబుగఁ గర్మార్థంబునందు ద్వితీయావిభక్తి రాకప్రాతిపదికార్థసూత్రంబునందుఁ ప్రథమావిభక్తి వచ్చినదని తెలిసికొనునది.

2 సూ—కర్మంబునద్వితీయయగు.

ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబుకర్మమునాఁబడు ॥ దేవదత్తుఁడువంటకమును వండెను ॥ ఇటవండెననుమాటకు వంటచేసెననియర్థము - వంటఫలము - చేయుటవ్యాపారము - వంటయనఁగా బాకము - పాకమున కాశ్రయముకావుటంజేసి వంటకము కర్మంబయ్యెననియెఱుంగునది.

వ్యా—కర్మార్థంబున ద్వితీయావిభక్తియగును. ద్వితీయకు వికృతియని వ్యవహారము కానిపించెడిని. (మూలము) ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మమునాఁబడు. వ్యా—ధాతువుయొక్క యర్థమైన ఫలమునకు నాధారము కర్మమనఁబడును. అనఁగా ఫలమును బొందునది యనియర్థము. ఉ. దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను. ఇచ్చట వండెననఁగా వంటచేసెనని యర్థము. చేయుటవ్యాపారము. వంటయనఁగా బాకము (విక్లిప్తి = మేత్తన) మేత్తనకు నాశ్రయమైనది వంటకము (అర్థము) కనుకఁ గర్మసంజ్ఞగలదైనది. కావునఁ గర్మమైన యన్నమర్థమిచ్చినట్టి వంటకముశబ్దంబునకు ద్వితీయావిభక్తియయ్యెను. ధాతువునకు ఫలమును వ్యాపారమును అర్థములు. వంటఫలము. చేయుటవ్యాపారము. ఫలాశ్రయము కర్మమగును, వ్యాపారాశ్రయము కర్తయగును, ప్రకృతమందు

వంటచేయుట, అనెడుక్రియకు నాశ్రయముఁడు దేవదత్తుఁడు కాననతండు కర్తయయ్యె. అట్టియాశ్రయముఁడు, చేసెను, అనుశబ్దంబులొని చేయుధాతువుపైని విధింపఁబడిన లిట్ట త్యయముచేఁ జెప్పఁబడెను అనఁగా లిట్టత్యయంబునకు నాశ్రయముఁడర్థము. కావున నే వైయాకరణభూషణసారంబునందు నిట్లు సెప్పబడినది. శ్లో॥ ఫలవ్యాపారయోగ్యాతు రాశ్రయేతుతిజస్సక్తితాః | ఫలేప్రధానం వ్యాపారస్థిజర్థస్తువిశేషణం || అర్థము—ఫల మును, వ్యాపారమును, ధాతువునకు స్థంబులు. తిజునకు క్రియపైఁ బ్రయోగింపఁబడు భూతాదికాలబోధకప్రత్యయమునకు) నాశ్రయ మర్థము. ధాత్వర్థఫలంబు ధాత్వర్థవ్యాపారంబునకు విశేషణంబును. వ్యాపారంబు విశేష్యంబును. అనఁగా దేవదత్తునివ్యాపారంబు వంటకమందలి మెత్తనను గలిగించినది; కావున వ్యాపారంబు విశేష్యంబును, వంటకంబుయొక్క మెత్తనవిశేషణంబునునయ్యెను. మెత్తన, అనుఫలంబునకు నాశ్రయం బన్నంబు కావున వంటకము (అన్నము) కర్మంబయ్యెను.

3 సూ—చేతవర్ణకంబుకర్తకగు.

ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు || దేవదత్తునిచే తవంటక మువండఁబడియె - వండఁబడియెననఁగా వంటచేయఁ బడియెననియర్థము - చేయుటకాశ్రయంబగుటంజేసి దేవదత్తుండుకర్తయయ్యె.

వ్యా—చేత, అను ప్రత్యయంబు కర్తృవాచకశబ్దంబుకంటెఁ గలుగును. (మూ) ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు. వ్యా-ధాతువుయొక్కయర్థంబైన వ్యాపారంబునకు నాధారంబగు. పదార్థంబు కర్తయనంబడును. ఉః దేవదత్తునిచేత వంటకము వండఁబడియె ననఁగా వంటచేయంబడియెనని యర్థము. ఇచ్చట చేయుట, అనుక్రియకు నాధారభూతుఁడు గనుక దేవదత్తుఁడుకర్తయాయెను. అట్టి కర్తృవాచకపదంబు కంటె చేత, విభక్తికలిగెను. ఇచ్చట ధాత్వర్థమైన వంట, (విక్రితి = మెత్త పడుట) అనుఫలంబునకు నాధారంబన్నంబు కాఁబట్టి తద్వాచకంబైన పదంబు వంటకమనెడిశబ్దంబు. ఇచ్చట వంటకము ఫలాశ్రయమైనది. కాన, వంటకము గర్కమైనను వండఁబడియె, అనుక్రియచే నాకాంక్షింపఁబడి యభిసారమై (తిజ్ప్రత్యయం

బుద్ధుల జెప్పబడినది) తదికాన బ్రహ్మసూత్రప్రకార ముక్తార్థంబునందు నన్న వానకం
దైన నార్యమను శబ్దంబుకంటె బ్రహ్మవిభక్తి కలిగెను.

④ నూ — చేతనర్థకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రాహ్యదియోగజంబ
గుపంచమికిని బహుళంబుగానగు.

ఫలసాధనయోగ్యంబగుపదార్థంబు హేతువు || క్రియాసిద్ధింబ్రక్య
ప్రోక్తకారకంబుకరణంబు || హేతువునకు - ధనముచేత సౌఖ్యంబుగలు
గు - విద్యచేతయశంబుగలుగు - కడుంబునవలన నర్థకంబగు - కరణం
బునకు - ఖడ్గంబుచేతఖండించె - కోలచేతఁగూలనేసె - పక్షుంబునం
దోకనర్థకంబగు || గ్రాహ్యదియోగంబునందు - జరాసంధుండు రాజులు
చేతఁగప్పంబుగొనియె - మైత్రుండుచైత్రునిచేత ఋణంబుగొనియె -
ఈయర్థంబును నీచేత నెఱిగితి - ఈవృత్తాంతంబువానిచేతవింటి - ప
తుంబునకలననర్థకంబగు || ఇత్యాదినంబు లెఱుంగునది.

వ్యా— హేత్వర్థకమందును, కరణార్థకమందును, గ్రహించుట మొదలైనభాత్వ
ర్థంబులతో సంబంధించుపంచమ్యర్థకమందును, బహుళంబుగా చేత, అను ప్రత్యయంబు
వచ్చును. (మూలము) ఫలసాధనయోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు. వ్యా— ఫలమును
సాధించుటకు కలిపదార్థంబు హేతుననంబును. ఈ హేతువు ద్రవ్యముతోడను,
గు నులతోడను, అన్వయించునది. ఉ. ధనముచేత సౌఖ్యంబు గలుగు; విద్యచేత
యశంబు గలుగు. ప్ర. మోదాహరణంబునంపటి సౌఖ్యము, అనునది సుఖమును తోయఁ
జేయునదిగనుక గు. హేతువైన ధనంబును జెప్పుపదంబుకంటె చేత, నర్థకంబు గలి
గెను. ద్వితీయోదాహరణమ్మునంపటి యశము, అనునది ద్రవ్యంబును తోయఁ జేయు
నదిగనుక ద్రవ్యహేతువైనవిద్యను జెప్పుకట్టి పదంబుకంటె చేత, నర్థకంబుగలిగెను.
వీనికి వికల్పంబుగ లలన, అనుప్రత్యయంబుకూడవచ్చును. ఉ. ధనమువలన సౌఖ్యంబు
గలుగును. మొ. ఈలోయ సుఖంబును, ఫలంబును హేతువును. మూలంబుతో ద్రవ్యము
హేతువైనంగులకే యుదాహరణంబు లీబడెను. సుఖఫలంబులు హేతువులుగా నున్నం

దులకు నుదాహరణములు—పుణ్యంబుచేత హరిమాడంబడియె. అధ్యయనంబుచేత నివ
 సించెను. ప్రైశభిమోదాహరణంబునందలి పుణ్యము గుణము. ఇయ్యది హరిదర్శనంబునకు
 హేతువుకావున చేత, వర్ణంబుగలిగె. ద్వితీయోదాహరణంబునందు నివాసమునకు
 ఫలంబు విద్యాధ్యయనంబుకావునఁ దద్వాచకపదంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె
 (మూలము) క్రి శూన్యసిద్ధింబ్రవృత్త్యప్రకారకంబు కరణంబు. వ్యా—క్రియసిద్ధింబుటలో
 నతిశయంబుగనుపకరించునది కరణము. అనఁగాఁ గ్రియాసాధనంబు. ఉ. ఖడ్గంబుచేత
 ఖండించె; కోలచేతఁ గూలనేసె. మొదటిదానియందు ఖండించుటకు సాధనంబు ఖడ్గంబు
 గావున దానింజెప్పునట్టిశబ్దంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె. రెండవదానియందుఁ గూ
 లనేయుటకు సాధనము కోలగానఁదదర్శనంబునందు చేత, వర్ణంబుగలిగె. పీనికి వికల్పంబు
 గ తోడ, వర్ణకంబునగు. ఉ. ఖడ్గముతోడ ఖండించె. మొ. గ్రహ్యదియోగంబునకు-
 జరాసంధుఁడు రాజులచేతఁ గప్పంబుగొనియె. కొనియెననఁగా గ్రహించుట, ఇచ్చట
 గ్రహించుటలో రాజులన్వయించిరి కావునఁ దద్వాచకరాజశబ్దంబుకంటెఁ దృతీయ
 వచ్చెను. ఇట్లే ఎఱుంగుట, వినుట, తెలిసికొనుట, మొదలైనవానికి గ్రహింపనలెను.
 మైత్రుఁడు మైత్రునిచేత ఋణంబుగొనియె; ఈయర్థంబును నీచేతనెఱింగితి; ఈవృ
 త్తాంతంబు వానిచేత వంటి. మొ. పీనికి వికల్పంబుగ నలన, అనుప్రత్యయంబుగలుగును
 ఉ. జరాసంధుఁడు రాజులనలనఁ గప్పంబుగొనియె. ఇత్యాదికముగాఁ దక్కుంగలయు
 దాహరణంబులు గ్రహించునది. కొన్నియెడలఁ జేతవర్ణ కార్థకప్రత్యయంబులకును,
 నలనవర్ణకంబునకును చేసి, అనుక్త్యాంతంబనుప్రయుక్తంబగు. ఉ॥ కాదనకిట్టిపాటియప
 కారముఁ దక్కునుడేకవిప్రసం । బోధనఁ జేసి జేసె. భార-ఆది-1 ఆ. చ॥ మజ్జనకు
 బరీక్షితుక భుజగబాల్కఁ డసహ్యావిష్గ్రహూతుకే ॥ తనహతిఁ జేసి చేసెనతిదాంతుఁ
 గృతాంతనికేతనాతిధికఁ, భార-ఆది-1 ఆ. చ॥ ప్రేతిసేసుడెంచిరి బహువేదఘోషములఁ
 జేసి నిరస్తసవస్తక్విష్గఁ త్కరులగుదున్న ధన్యులు, భార-ఆది-1 ఆ. ఇత్యాదిప్ర
 యోగంబులు పెక్కులు గలవు. చేతవర్ణ కార్థకప్రత్యయాంతంబులు పెక్కులు సముచ్చ
 యంబుగా నున్నయప్పుడు వానిలో నంతిమపదంబునకు చేసి, అను ప్రయుక్తంబగు.
 నీ॥ వలరాజు సచివులవడువున బెడఁగంబు కర్కశస్త్రనముల గరమువాడి । చూడ్కు
 లనతిరాగ సురిచిరాధరముల మదనలాసాలసమందగతుల । వక్రకాలకంబుల వలుద పిఱుం
 దుల దర్పగద్దదభాషితములఁజేసి, భార-ఆది- 3 ఆ. ఇచ్చొ జేతవర్ణ కార్థకలవర్ణకంబుపై

నెల్ల యోడలనుండవలసిన, చేసి, యొక్కచోటనునే యున్నయది తోడ, అనువానికి
 స్వతంత్రప్రయోగమును గొంతొకచో గానబడియెడి. తే|| గీ|| స్తంభగతరత్నపుత్రి
 కతనదు బోటి| యనిబిలోకించి తోడమాటాడకునికి| నలుగడలు మాచిత్రాని యచ్చె
 లువదెసరి| వెడలనుంకింపఁ జేదమ్మి యొడిసిపట్టె' రామా - 4 ఆ. ఇచ్చోడోడననఁ
 దనతోడనని గ్రహించుది. కొన్నిప్రతులయందు 'వెడల నూహింప' అను పాదముంగల
 దుగానిపైపాదమే సందర్భశుద్ధిగ నున్నయది. ఒకానొకచో సముచ్చయార్థశబ్దంబుతో నన్వ
 యంబుగలుగునప్పుడు 'తోడ' కుఱోపంబును, వ్యవధానంబును, బహువచనంబునం గా
 నంబడియెడి. ఆ|| వె|| అమపురికిఁ జనిననతనికిఁ బరలోక | విధులశాస్త్రదృష్టివెలయఁ
 జేసె| నాపగాతనూజుడభిలబాంధవులయు | ప్రాప్యాణులయుఁ దోడభానునిభుడు
 భార-ఆది- 4ఆ. క|| నెమ్మినిభర్తజునలువురు | దమ్ములుదమన్ద్రుములయుఁ దమ
శస్త్రవరూధర్మములతోడను సకలహి| తమ్ముగఁ బాయంగవలయు దాస్యమువలనక,
 భార-సభా-2ఆ. 'అభిలబాంధవులయు' అనుచోటనఁ దోడకులోపంబుగలిగి 'ప్రా
 ప్యాణులయుఁదోడ' అనులక్ష్యంబునఁ దోడవర్ణకంబునకును, దానిదాహగమంబు లదా
 గమంబునను, సముచ్చయార్థకయుశబ్దంబు వ్యవధానంబుగలిగించె. ఇత్యాదులూహించు
 నది. ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ దోడుతనను రూపాంతరం బుపయోగింపంబడును. తే||గీ||
 కారవాస్వయబాతులై గారవమునఁ బెరిగినట్టి మీరొంతొకనడనిఁగొలిచి ! మనవివర్తి
 న్నిమానావమానములకు| నోర్చియడఁకుపతోడుతనునికియరిది' భార - విరా - 1 ఆ.
 చ|| పగతురచేతిలోఁ బడక ప్రాణముతోడుత నున్నవాడవే' భాగ 10 - స్కం.పూ.
 జడార్థకపదంబుమీఁది 'తోడ' వర్ణకంబునకు, బాక్షికంబుగ 'మెయి, మై, బాదేశం
 బు. ఉ|| అందఱుఁగూడి మోసలకునర్థి మెయింజనుదంచి నిర్వ- 2ఆ. చ|| ఏ | గృహ
 నొనరించుచో మచితభక్తి మెయి న్దురు నేవనోయెట్ల | పడివడినాలకించుఁ నలవాదము
 బరాకగుఁ గొంతవంతగకొ, కావ్యా-3ఆ. చ|| ముక్తికు | న్ముఖతవహింపఁగావలయు
 మోహముఁబాయఁగఁద్రోచిభక్తిమై, లక్ష్మీ-4ఆ. నీ|| ఓర్మిమైనుప్పిండి యుపవాసముం
 డనీమగనాలిసరిఁదోల్పఁదగదువిధవ, కాశీ - 2ఆ. కొన్నిప్రతులయందు 'ఓర్మిమైనుప్పి
 డియుపవాసములనుండి, అనియుంగలదు. (ఉప్పు + ఇడి) ఇచ్చట, ఇడి, ప్రత్యయంబ
 భావార్థకంబు. (మా-తద్ధిత-24నూ) ఉప్పిడి, అనునపుడు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదంబునందలి

పదునాల్గవనూత్రంబునంజేసి నెఱుసున్నగల్గి ఉప్పిండి, అనురూపంబునునయ్యె.
 'ఇండి, ఎఱు, ఇత్యాదిప్రత్యయంబులు తొలిహ్రస్వంబుమీఁద నెఱుసున్నగలవైనను
 బడంబులు కావు గావున సంధిపరిచ్ఛేదమునంపలి యిరువదిరెండవనూత్రంబులొని పరి
 గణనకు విరోధంబు లేదని యెఱుంగునది. (చూ-సంధి 22నూ)

5 నూ— కరణసహార్థతుల్యార్థయోగంబులం దృతీయకుం దో
 డవర్ణకంబగు.

కరణంబునందు — కోలతోడఁ గూలనేసె || సహార్థంబునందు—
 రాజునేనలతోడవచ్చె — సేనాసహితుండును వచ్చెననియర్థము || తు
 ల్యార్థయోగంబునందు — చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు — తృ
 తీయకనుటంజేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగం
 బున పష్టియునగు.

వ్యా—కరణంబునందును, సాహచర్యార్థంబునందును, ఉపమానార్థమందును,
 తృతీయకుం దోడవర్ణకంబుకల్గు. కరణంబునందు—కోలతోడఁగూలనేసె. ఇచ్చటఁగూ
 లనేయుటయనుక్రియకు విశేషసాధనమ్ము బాణమ్ముగావునఁ గోలశబ్దంబుకంటెఁదోడ
 వర్ణకంబుగలిగె. సహార్థంబునందు—రాజు సేనలతోడవచ్చె, ఇచ్చట సేనాసహితుం
 డని యర్థంబు కావున సేనశబ్దంబుకంటెఁ దోడవర్ణకంబు. తుల్యార్థయోగంబునందు—
 చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు. ఇచ్చట సామ్యంబును ద్వియంత్రేయమన్నది.
 కాబట్టి యుపమానార్థకశబ్దంబుకంటెఁ దోడవర్ణకంబు. (మూలము) తృతీయకనుటం
 జేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగంబునపష్టియునగు. వ్యా—
 మూలనూత్రంబునందుఁ దృతీయకుం దోడవర్ణకంబని చెప్పుటసలనఁ దృతీయావిభక్తి
 వివక్షింపఁబడునపుడే తోడవర్ణకంబు నచ్చునుగాని పష్టివివక్షింపఁబడునప్పుడు తోడవ
 ర్ణకంబు పష్టికి నాదేశంబుగాఁబని భావము.

6 నూ—వచ్యర్థ-ముఖ్యకర్మంబు కు దోడకువర్ణకంబులు పా
 యికంబుగానగు.

మైత్రుండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె - మైత్రుండు చైత్రునికిట్ల
నియె - ప్రియికంబనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయయునగు.

వ్యా—అను, పలుకు మొదలగునవి వద్యర్థకంబులు. వీనిలో నముఖ్యకర్మంబు
నకు తోడ, కు, అను పరిత్యయములు తదుగుగాఁగలుగును. అనఁగా అను, ఇత్యాది
ధాతువులు ప్రయోగించునప్పుడు ముఖ్యకర్మచరియ, నముఖ్యకర్మచరియఁగర్మంబులు
రెండుండు ఏకబద్ధంబుపై ద్వితీయయేకాని తక్కుంగలవిభక్తులు సంవర్ధింపవోయయ్యది
ముఖ్యకర్మార్థకంబు. ఏకబద్ధంబుపై ద్వితీయయేకాకతృతీయావస్థావిభక్తులు సంవర్ధనశం
కలనుంపదనునోయనిముఖ్యకర్మార్థకంబులు. అముఖ్యకర్మంబునకు గౌఁ (అప్ర
ధానము) కర్మంబనియు వ్యవహారంబుగలదు. ఇట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ, కువర్ణకం
బులునచ్చును. ఉ. మైత్రుండు చైత్రునితోడనిట్లనియె. ఇచ్చట సంధి విరహంబున
మైత్రునితోడకా + ఇట్లు + అనియె, అనికలదు ఇచ్చట అనియె, అనునది నన్యర్థక
ధాతువు ఇట్లు, (ఈప్రకారమైనవాక్యము) అనునది ముఖ్యకర్మంబు. మైత్రునితోడకా,
అనునది యముఖ్యకర్మంబు, అట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ కువర్ణకంబులు గలుగును
గావున “మైత్రుండు మైత్రునితోడ నిట్లనియె; మైత్రుండు మైత్రున కిట్లనియె” అని
రూపద్వయంబు మూలంబునఁ బ్రాయికంబనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయావిభక్తియుఁ
గలుగును. కావుననే “మైత్రుండు మైత్రునిట్లనియె” ఇత్యాదిప్రయోగంబులు సాధువులు
తే॥ గీ॥ కొంతప్రసాదు | జగపునుంతీసుతాగ్రణిసంయమిండుఁ బరితనిట్లని వివరసంప
దములయ” పరిశ్లేషప్రహేళ్యాసము. ఇచ్చట “పలుకు” అనునది ముఖ్యకర్మంబు
గావున నముఖ్యకర్మమైన సంయమిండుని తేజస్వీభవించుకలదు ద్వితీయకర్మము.
సంయమిండుననఁగా సంయమిండునితోడ నని యర్థము.

7 సూ—ఉ. యోగంబున దిభ్యానికుం దోడనర్ణకంబగు.

నియమపూర్వక విద్యావ్యకారం బుడయోగంబనంబును || రానా

కృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదములు జదివిరి - సాందీపునియొక నని
యర్థము.

వ్యా—ఉపయోగంబునందు, ఆఖ్యాతకు తోడ, ప్రత్యయంబుకలుగును. (మూలము) నియమపూర్వకవిద్యాన్వీకారంబుపయోగమనంబడును. వ్యా—శ్రద్ధాపూర్వకంబుగా విద్యను గ్రహించుట యుపయోగమనంబడును. నియమంబున గురువుచ్చరించిన దానిని దబ్బిబ్బులులేకుండ శిష్యుండుచ్చరించుట, గ్రహించుట మొదలైనవి. ఆఖ్యాత యనగా బోధకుఁడు ఉ. రామకృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదంబులం జదివెరి. ఇచ్చట సాందీపుఁడు బోధకుండుగావునఁ దద్వాచకపదంబుకంటె తోడవర్ణకంబుగలిగెను. సాందీపునితోడవనగా సాందీపునివలనని యర్థము. సహార్థము. వివక్షింపఁబడునప్పుడు బూర్వోక్తంబైన తోడవర్ణకంబునునగును. ఉ. రాముఁడు కృష్ణునితోఁ జదివె. ఇచ్చట బలరాముఁడు కృష్ణునకు సహాధ్యాయునియర్థము. ఇట్టియర్థభేదంబులు ప్రకరణసంపత్తంబున గ్రహించుకొనునది.

౪ సూ—సంప్రదానంబునకుం జతుర్థియగు.

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబునాఁబడు ॥ జనకుండు రాముని కొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను ॥ కొన్నియెడలనుద్దేశ్య మాత్రంబున కగు - పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు॥ చతుర్థికిమాఱుగా షష్ఠియె త టుచుగాఁ బ్రయోగంబులం గానంబడియెడి - జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను ॥ పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు.

వ్యా—సంప్రదానమునకుం జతుర్థివిభక్తియగును. (మూలము) త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు. వ్యా—త్యాగంబునకు నుద్దేశింపఁబడిన పదార్థంబు సంప్రదానంబునంబడును. ఉ. జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట గన్యదానంబు విధేయము. కన్యదానంబున కుద్దేశింపఁబడినవాఁడు రాముఁడు; కావున నుద్దేశ్యవాచకమైన రామశబ్దంబుకంటె జతుర్థి (కొఱకు) యయ్యె. కొన్నియెడలఁ ద్యాగంబునకుఁ నుద్దేశింపఁబడినదే సంప్రదానంబుకాక త్యాగంబు లేకున్నను నుద్దేశింపఁబడినఁ తమాత్రంబుననే సంప్రదానసంజ్ఞ కలిగి తద్వాచక శబ్దంబుకంటె జతుర్థియగును. ఉ. పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు. ఈపూర్వోక్తంబునకు బలరామోద్దేశ్యంబున

నది. త్యాగక్రియలేదు, అయినను నుద్దేశ్యవాచకమైన పురుషార్థశబ్దంబుకంటెఁ జతుర్థి కలిగె చతుర్థీవిభక్తికిమాఱుగా షష్ఠీవిభక్తియే సామాన్యంబుగాఁ బ్రయోగంబులఁ గానం బడుచున్నది. ఉ. జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట రాముడుద్దేశ్యుండు కానఁ దదర్థకంటెన రామశబ్దంబునకంటె షష్ఠికలిగెను. ఉ. పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు. ఇచ్చట నుద్దేశమాత్రమైన పురుషార్థంబును బోధించునట్టి పురుషార్థ శబ్దంబుకంటె షష్ఠీవిభక్తి కలిగెను. నిమిత్తార్థమందును గొఱువవర్ణకంబగు. నిమిత్తంబునాఫలము. అట్టిగొఱువవర్ణకంబునకు పోంటె, అను నన్వయంబును నా దేశంబయ్యుడిని. మధ్యాక్కర. ధరణిఁ జరాచరభూతసంఘంబుదమవిషవహ్ని | నురగంబు తేర్చుచునునికొ బయోరుహగర్భఁ | దురగవిషాపేతజీవసంహితనోపదేశంబు | కరుణగశ్యపునకునిచ్చినభిల లోకహితంబుసాంటె” భార-ఆది-2 ఆ. క|| అనఘుల శాస్త్రనిధిజ్ఞుల | ననురక్తులఁ బిశ్యపితామహాక్రమమునవ | చ్చినవిప్రులమంత్రులగా | నొనరించితె కార్యసంప్రయోగ ముసాంటె” భార-సభా- 1ఆ. ఆభిలలోకహితంబుసాంటెన్ = సమస్తలోకంబుల యొక్కహితంబునిమిత్తమని యర్థము. కార్యసంప్రయోగముసాంటెన్ = కార్యము యొక్క చక్కని ప్రయోగము (నెఱవేర్పు) నిమిత్తము.

⑤ సూ—అపాయభయజుగ్వాపరాజయప్రమాదగ్రహణభవ నత్రాణవిరామాంతద్ధివారణంబు లెద్దాననగు దానికి వలన వర్ణకం బగు.

అపాయము - విశ్లేషము || భయము - వెఱపు || జుగ్వాప-ఏవ|| పరాజయము - డయ్యుట || ప్రమాదము - పరాకు|| గ్రహణము - కొనుట - ఎఱుంగుట - వినుట - ఇత్యాది || భవనము - పుట్టుట || త్రాణము - కాచుట|| విరామము - విరమించుట|| అంతర్ధి - మఱు గుట|| వారణము - వారించుట|| అపాయంబునకు - మైత్రిండు రాజ్యం బువలనభయమొందయ్యె || భయంబునకు - నోరునివలన భయపడియె||

జగుప్సకు - పాపంబునలన నేవగించె || పరాజయమునకు - అధ్యయ
నమునలనడస్సె|| ప్రమాదంబునకు - పాడివలనం బరాకువడియె ||
గ్రహణంబునకు ^{భవంబునకు} మనువునలనంబ్రజలుపుట్టిరి || త్రాణంబునకు -
చోరునివలనంగాచె|| విరామంబునకు భోగంబునలనవిరమించె || అంత
ర్థికి - కృష్ణుండుతల్లివలనదాంగె|| వారణంబునకు - శోకంబునలనవా
రించె || ఈపంచమికి మక్కియంగొంకయెడలనగు - చోరునకు వెఱచె
పాపంబున కేవగించె - అధ్యయంబునకుడస్సె - పాడికింబరాకువడియె -
మనువునకు నిత్యైకుండు పుట్టె ఇత్యానలూహించునది.

వ్యా—అపాయము, (విశ్లేషము = వివరణము) భయము, (పతిపు) జగుప్స
(ఏవగించుట = నింప) పరాజయము, (పరాక్రమము = (సర్వము) ప్రమాదము, (చరాకు)
గ్రహణము, (కొనుట, గ్రహించుట, తీయుట, పొందుట, విరుటయెవలైనవి) భవ
నము, (పుట్టుట) త్రాణము (కొనుట) విరామము, (విరమించుట = ఉడుకుట) అంతర్థి
(మఱుగుట = దాంగుట) వారణము, (నివారణము) ఇయ్యది జేరివలనం గలుగునో యావస్తు
వును జెప్పవట్టిశబ్దంబునకు చలనవర్ణకంబును. అపాయంబునకు-మైత్రుండు రాజ్యంబు
వలనభ్రష్టుండుయ్యె. ఈవాక్యంబునందు “భట్టాచార్యును” అనగా నెడఁబాసినాడని
యర్థము. రాజ్యంబునుండి యెడఁబాటు కట్టినందున నట్టి యెడఁబాటునకు నవిధి (మే
ర) భూతిమైన రాజ్యంబును పోధించునట్టి రాజ్యపదముకలదు వలనవర్ణకంబుగలిగినది.
భయంబునకు - చోరునివలనభయపడియె. ఇచ్చట భయంబునకు నవిధి (మేర)మైన
చోరుని డెలుపునట్టి గోరశబ్దంబుకలదు వలనవర్ణకంబుగలిగినది, ఈనూత్రంబువలన భీ
త్యాదులైనయర్థంబులతో యోగంబునఁబంచమియే విధింపఁబడినందున చోరభీతి, ఇ
త్యాదినమాసంబులయందుఁ బాఠశాస్త్రపురుషులచే తప్పక జెప్పుకొనవలయును. మక్కి
తత్పురుషుడు లశాస్త్రీయంబులు. మక్కితత్పురుషంబు చెప్పికొనినచోఁ జోరుడేవయం
పడినయట్లు లర్థమిచ్చును. అట్టియర్థంబునకు శాస్త్రవ్యవహారంబుల రెండింటివలనను,
శిష్యుండు రాజ్యంబు కలుగనేరదు. కావుననే సమాసపరిచ్ఛేదంబునందలి వ్యవహారములను

బునొద్ద దొంగళయము, అనునది పంచమీతత్వరుషంబునకు నుదాహరణముగా నీయ
బడినది, జనుస్సుకు - పాపంబువలన నేవగించె. ఇనాక్ష్మంబున నేవగించుటకుననధి
(మేర) పాపంబుగావునఁ పాపశబ్దంబుకంటె నలవర్ణకంబు లెకఁగి. పరాజయమునకు -
అశ్మయనమువలనడస్సె. ఈ వాక్ష్మంబునందు శ్రేణుపడుటకు బుద్ధికృతంబైన యనధి
యశ్మయనంబుకాబట్టి లెద్వాచకంబుకంటె నలవర్ణకంబుగల్గెను. ప్రమాదంబునకు -
పాడికలనంబరాకునడియె. ఈ వాక్ష్మంబునయందుఁ పాడి (వర్తము) యనధిగాభావింప
బడినందున దానికంటె నలవర్ణకంబువచ్చె. గ్రహంబునకు - మైత్రునివలన భవంబు
గొనయె. ఇందు (భవంబు) పున్నుకొనుటతో మైత్రునికిని భవంబునకును నెడఁబాటు
కలిగినందున దానికి నుద్ధియైన మైత్రుని భోగంబు మైత్రశబ్దంబుకంటె బంధమికిని
గెను. భవంబునకు - మనువువలనఁ బ్రజలుపుట్టిరి. ఇచ్చటఁ బ్రజలు పుట్టటకు హేతు
వు మనువుకావునఁ దద్వాచకమైనశబ్దంబుకంటె నలవర్ణకంబాయె. త్రాణంబునకు -
చోరునివలనఁగాచె. ఇచ్చట చక్షుశాన్ధకభావప్రయోగంబునఁ గూడ భయంబునకుఁ
గారణంబై యొకటిపదార్థంబును శిష్టశబ్దంబుకంటె నలవర్ణకంబునచ్చుచని గుఱుం
గునది. ఇచ్చట భయహేతువు చోరులకావునఁ దద్వాచకశబ్దంబునకు నలవర్ణకం
బయ్యె. విరాటంబునకు - భోగంబువలన విరమించె ఇచ్చట భోగించువానికిని భోగంబు
నకును నెడఁబాటు తెలియంబడుచున్నందున నుద్ధియైన భోగంబును భోధించుశబ్దంబు
కంటె నలవర్ణకంబువయోగింపఁబడియె; అంతర్ధికి - కృష్ణుండు తల్లివలనదాఁగె ఇట
దాఁగుటకుఁ దల్లియనధికావున నలవర్ణకంబు. వాచంబునకు - శోకంబువలన వారింపె.
ఇచట శోకవంతునకును, శోకంబునకు, నెడఁబాటుట తోయదున్నది. కావునననధి
భూతశోకార్థకశబ్దంబుకంటె నలవర్ణకంబువృత్తితః శవననవర్ణకంబునకుఁ గొన్నిమొదలఁ
గువశ్చియుంగలుగును ఉ. చోరునకువెతె. ఇచ్చటఁ చోరునివలన నెడఁపనియర్థము.
ఇట్లేతక్కుంగల యుదాహరణంబుల వశ్చికిఁ బంచదర్శము భావించుకొనవలయును
పాపంబున నేవగించె. అశ్మయనంబునకుడస్సె, పాడికిఁ బరాకునడియె, మనువునకు
నిత్యంబుండుపుట్టె; మొదలైనవి యూహించుకొనునది.

10 సూ—ఉండిపదం బాకానాకచో వలన వర్ణకంబునకనుప్రయక్తంబగు.

హిమగిరివలననుండి గంగవొడమె - నాకంబువలననుండి నారదుండువచ్చె.

వ్యా—“ఉండి అనుక్వార్థకావ్యయంబు పంచమవిభక్త్యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచు సహాయమైవలన వర్ణకంబును వెంబడించునని యర్థము. ఉ, హిమగిరివలననుండి గంగవొడమె. ఇట హేత్వర్థంబునందు వలనవర్ణకంబు విధింపబడియెను. గంగయుత్పత్తికి హిమనత్పర్వతము హేతువన్న యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచుటకై వలన వర్ణకంబునకు ఉండి, అనుక్వార్థకావ్యయంబు జతపఱుపబడినది. నాకంబువలననుండి నారదుండు వచ్చెను. ఇచ్చట నారదుండు నాకంబునువిడిచివచ్చెనని ఫలీతార్థము. నారదుని యెడ బాటునకు స్వర్గమవధి (మేర) యొసదికావున నట్టియర్థమందు వలనవర్ణకంబు విధింపబడఁగాఁ దాదృశార్థంబును స్పష్టపఱుచునిమిత్తము ఉండి, పదంబు వలనవర్ణకంబునకు జోడింపబడియె కాబట్టి ఉండి, అనుదానికిని వసియించియున్న యర్థంబిట్టిచోటల నెప్పుడును లేదని యెఱుంగునది:

11 సూ—ఉండిశబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయాసప్తములు ప్రాయికంబుగనగు.

వనమునుండివచ్చె - వనమందుండివచ్చె - ఊరినుండివచ్చె - ఊరనుండివచ్చె || వనమునుంచి ధనమునుంచి యనియుంచి శబ్దానుప్రయోగంబుతోఁ గొందఱు వ్యవహరించెదరుగానియది సాధుకవిప్రయోగారూఢంబుగాదని యెఱుంగునది.

నితరంబుదోషంబులేదు - ఇచటషష్ఠీయునగు - రామునకన్యండు ధాను
ఘ్నండులేడు - అన్యము - ఇతరము - పూర్వము - పరము - ఉత్తరము -
ఇత్యాదులన్యాదులు.

వ్యా—అన్యము మొదలైన యర్థములతో సంబంధించునయప్పుడు పంచమి
కంటె, వర్ణకంబగు. ఉ. రామునికంటె నన్యండు ధానుఘ్నండు లేడు ఇచట
నన్యార్థముపయోగింపబడినది. కావున రామశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబువచ్చెను.
లోభంబుకంటె నితరంబు దోషంబులేదు, ఇచ్చటఁ గూడనితరశబ్దంబునన్యార్థకంబే కా
వున కంటె, వర్ణకంబయ్యె. ఇచ్చట షష్ఠీయునగును. ఉ. రామున కన్యండు ధాను
ఘ్నండులేడు. లోభంబునకు నితరంబు దోషంబులేదు, అనఁగా రామునికంటె
నన్యండనియు. లోభంబుకంటె నితరంబనియు, షష్ఠీకి బంధ్యమర్థంబు చెప్పికొనవ.
లయును అన్యము, పూర్వము, పరము, ఉత్తరము, దక్షిణము, నూరము, సమీపము,
ఇత్యాదు లన్యాదులు. లాఠి, పెఱ, దవ్వు, దగ్గరి, తూర్పు, పడమర, ఇత్యాదు
లన్యార్థవర్ణకంబులు కావున నిట్టి పర్యాయపదయోగంబునయందుఁ బంచమికిఁ గంటె
వర్ణకంబగును.

13—నూ. కంటెవర్ణకంబునిర్ధారణ పంచమికగు.

ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబుకలిగియుండు
నచటంబంచమియగు - ఆపంచమికింగంటె వర్ణకంబగుననియర్థము - జా
నపదులకంటె నాగరులువివేకులు - మానహానికంటె మరణముమేలు.

వ్యా—ఒకానొక పేరువుచేతనొక పదార్థంబుకంటె నేతొకవానికిఁ బృథక్కు
రణంబు (వేరుచేయుట) తోచునప్పుడవధి వాచకశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబగు
నని పర్యవసానార్థము. (మూలము) ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబు
కలిగియుండు నచటంబంచమియగు. వ్యా—ఎచ్చోటను (ఏవాక్యమునందు) బృథక్కు
చేయబడుచున్న పదార్థము (వేరుచేయబడుచున్నది) జాతిగుణక్రియలచేఁ దారతమ్య
ముకలిగి యుండునో యచ్చట (ఆవాక్యమునందు) నవధి (మేరను) బోధించు శబ్దంబు

కంటేఁ బంచమియగు. అట్టిపంచమికఁ గంటేనర్థకంబగునని యర్థంబు ఉః జానపదుల కంటే నాగరులు వివేకులు. జానపదులు = పల్లెయంగుండువారు. నాగరులు = నగర నివాసులు. కుత్సితత్వంబును. ప్రావీణ్యంబును, తోచుచున్నప్పుడు నాగరకులనబడుదురు. చోరశిల్పకులు నాగరకులు. నాగరులనఁగా బురనివాసులనియే తోచునుగాని కుత్సితత్వప్రావీణ్యంబులు వివక్షితములు కావు. కొందఱాధునికకవులు గ్రంథంబుల యందు నాగరికులని యికారాంతరేఖనుటితంబుగ వాడుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులయందును నట్లే యున్నది. అయ్యది ప్రామాదికంబు. నాగరకులని యికారాంతరేఖంబుతో నుండవలయును. పైయుచాహరణంబునందు నాగరత్వ జానపదత్వ ధర్మంబులొండొరులలో సంతర్కాతంబులు గాకుండ సత్యంతభిన్నంబులు. అట్టిభేదం బిచ్చట స్పష్టంబగుచున్నది కావున నిర్ధారణకు నవధిభూతులైనజానపదులను బోధించునట్టి జానపదశబ్దంబుమీఁద కంటే, షర్ణకంబు గలిగెను సామాన్యవిశేష ధర్మంబులుండి పృథక్కరణంబున్నచోటనఁ బడునాటుపసూత్రంబుచేనిర్ధారణవశ్చి వచ్చునని యెఱుంగునది. మానహానికంటే మరణముమేలు' ఇచ్చట మానహానిమరణ క్రియలన్యోన్యము సంతర్కాతంబులుకాక యత్యంతభేదవంతంబులు. కావున నిర్ధారణంబునకు నవధియైనమానహానిని బోధించునట్టి మానహానిశబ్దంబుమీఁద కంటే. షర్ణకంబాయె.

14—సూ. పట్టిషర్ణకంబుహేతువులగు గుణక్రియలకగు.

జ్ఞానముఁబట్టిముక్తుఁడగు - నీవువచ్చుటఁబట్టిధన్యుఁడే నయితి.

ఇచటవలనషర్ణకంబునగు - జ్ఞానమువలనముక్తులడగు.

వ్యా—పట్టి, అనుపంచమివిభక్తి కారణంబులగు గుణంబులను, క్రియలను, గలుగును, నుణమునను — ఉ. జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుండును. ఇచ్చటను ముక్తుండునటకు హేతువు జ్ఞానంబు. జ్ఞానంబునునది గుణంబు కావున దీనికంటే పట్టి, విభక్తిచచ్చెను. క్రియకు— ఉ. నీవు వచ్చుటంబట్టి ధన్యుండవైతి. ఇచట ధన్యుండు కావటకు వచ్చుట యనుక్రియ హేతువయ్యెంగావునఁ దద్వాచకశబ్దంబుకంటే పట్టి, విభక్తిచచ్చెనాయె. ఇచట మానవర్ణకధిగావడు. ఉ. జ్ఞానమునకు ముక్తుండును.

15—సూ. శేషషష్ఠీకియొక్కయునగు.

ఇచట శేషంబనఁగా సంబంధంబు - రామునియొక్క గుణములు నాయొక్క-మిత్రుడు - వానియొక్క-తమ్ముడు - గుప్తార్థంబును గొన్ని యెడల సంబంధంబునందగు నామగద్యము - మోరునెచ్చెలి.

వ్యా— శేషంబనఁగా

కర్మకరణాదులుచేప్పంబు తత్తదర్థములయందు బ్రతిపత్తిగా నా తృతీయావిధిక్త్యా గులు విధింపఁ బడినవి. అట్టియర్థంబులకంటె మించినదియని తత్పర్యంబు. అనగా స్వస్వామిభావము (సేవకర్తవ్యంబును, సేవ్యత్వంబును) నొకటిభావమును, మొదలైనవి. అట్టివిధింపఁబడినవి. ఇందులోయొకటి మహాభక్తియనగును. ఇ. రామునియొక్క గుణములు. గుణములు నుడివడినవి నా నుడివడినవి (సేవ్యసంబంధము) చేత నుండును. కాబట్టి రామునియొక్క గుణములన్ని నానందమున శేషషష్ఠీయయిన యొక్క విధిక్తిచే సమవాయనసంబంధము తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. రామసమవేదము (నిత్య సరిబద్ధము) ప్రసాదములని యర్థము ఇట్లే రాముక్క మిత్రుడు - వానియొక్క తమ్ముడు, మొదలైనచోటలందు మధ్యర్థంబులు స్పృహవార్యాపర్యజన్మాది సంబంధంబులు సంసర్గవశేయమున నొకరిందుకొనునది. గుప్తార్థకరణమున గొన్నియెడలఁగానక మహాభక్తియనెకాద (రామునికిచ్చె నిత్యాదులయందు) గ్రహ్యార్థమునకల మహాభక్తియందే (ఇది) సమవాయనంబు నుండును ననన్బదు. ఇ. వానియొక్క మోరునెచ్చెలి, మొదలైనవి.

16—సూ. నిర్ధారణషష్ఠీకి లోపలవర్ణకంబగు.

జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయంబునందగి యొకటికంటె సమవృద్ధిభక్తి-రణంబు నిర్ధారణంబనంబడు - స్వేచ్ఛానివలన నిర్ధారణంబగు నచ్చటి షష్ఠీకిలోపల వర్ణకంబగుననియర్థము. మనుష్యులలోపలక్షుత్తి యుండు తోగుండు - గోవులలోపలక్షుత్తి బహుక్షుత్తి. జన్మకర్మలోపల

బాటువాడు శీఘ్రగామి - ఛాత్రులలోపల మైత్రులకు సమర్థుండని
ఇతని ప్రియములగుదు - మనుష్యులయందు తీత్రీయుండు సోరుండు -
ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—నిర్ధారణమైన మట్టివిభక్తి, లోపల, అనుప్రతియంబునచ్చును. (మూ
లము) బాతికూకినూసంజ్ఞలచేత సమాదాయమునుండి యేకదేశంబునకు బృథక్
రణంబు నిర్ధారణం బనంబును (వ్యా) జ్యాతిచేతను, గుణంబుచేతను, క్రియచేతను, సం
జ్ఞ చేతను, సమాదాయమునుండి (విశిష్టమునుండి) యేకదేశంబునకు, (అంతర్భూతమైన
వస్తువునకు) నేఱుచేయుట నిర్ధారణమనంబును. పైచెప్పిన బాత్యములు నాలుగింటి
లో నొక్కొకటిం బురస్కరించుకొని యోజ్ఞానివలన (యేవస్తువు నవధిగా నెందుకొని)
నిర్ధారణంబునో యట్టియవధిని దానియందేయూ శబ్దంబుయొక్క మట్టికి లోపలవర్ణకం
బనన యర్థము. బాతికి - మనుష్యులలోపల తీత్రీయుండుసోరుండు. మనుష్యుల్యము
విశిష్టభర్తృము. (సామాన్య భర్తృము) తీత్రీయత్వము మనుష్యుల్యభర్తృంబులో నేకదేశ
భర్తృము. అనగా నంతర్భూతమైన విశేషభర్తృము, మనుష్యుల్యరూపమైన సామాన్య
భర్తృంబుతో విశిష్టమైన వనుష్యులకంటె తీత్రీయత్వరూపవిశేషభర్తృంబును బురస్క
రించుకొని తీత్రీయుండు నేఱుచేయబడినందున నిర్ధారణా వధిభూతులైన మను
ష్యులను దానియందేయట్టి మనుష్యుల్యభర్తృంబుకంటె మట్టిభర్తృత్వమైన లోపలవర్ణకం
బునకంటె తీత్రీయత్వము బాతికంటె నెక్కువగాని యేవ యేవలన, గుణవిశేషా
గోవులలోపలగపలవహుడైన. ఇచ్చట గుణమునగా గుణభర్తృమగల గూఢ, గల
నర్థంబుగల గూఢ గోవులవర్ణకమైన గోపాతియందేనెట్టియూ దానివలనవనంబునానక మైన
గోవుశబ్దంబుకంటె లోపలవర్ణకంబుగలెను. ఇప్పుడు కలెల్ల యముచే నేమియేయ
బడినది. క్రియప-అ. లలోపలం గూలంబును నిధిగామి ఇచ్చట. బాతి
వాడనగా బరుగిడువాడం. ఈమని క్రియ విశేషం క్రియ. మేలమేలమేమేమే.
అనగావానమైన యర్థగశబ్దంబుకంటె లోపల వర్ణకంబుయొ. నర్థం - బాతికూకి
లోపల మైత్రుల సమర్థుండు. ఇట మైత్రులనునది నర్థం, బాతికూకిలో నొకటి. బాతి
త్వము సామాన్యభర్తృమును, మైత్రీత్వము విశేషభర్తృంబునని యుచుండునది. సామా
న్యంబునుండి విశేషంబు. గోవులవలనంబు. గోవులవలనంబు. విశేషంబు. బాతికూకి

శబ్దంబుకంటె లోపలవర్ణకంబుగలిగె. పదుమాడవసూత్రంబులోను, ప్రకృతనూ త్రంబులోను, నిర్ధారణంబు సమానంబైనను నిర్ధార పంచమిచోటున సామాన్యవి శేషభర్తృస్ఫురణలేదు కావునఁ గంటె వర్ణకంబునకే కాని 'లోపల' వర్ణకంబునకుఁ బ్రసక్తి లేదని యెఱుంగునది. ఇచట సప్తమీవిభక్తియుం గలదు. ఉ. మనుష్యులయందు తుత్రియుండు కూడఁడు. తత్కింగల యుదాహరణమ్ములకు నిట్లే పంచమీవిభక్తి గ్రహింపవలెను.

17—నూ. అధికరణంబునకు సప్తమీయగు.

అధికరణంబు నా నాధారంబు || జౌపశ్లేషికంబు వైషయికంబు
భివ్యాపకంబని యాధారంబుత్రివిధంబు || ఘటమందు జలమున్నది -
మోక్షమందిచ్చుగలదు - అన్నింటియందీశ్వరుండు గలండు.

వ్యా—అధికరణార్థమందు సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయంబయిన 'అందు' అనునది కలుగును. (మూ-వ్యా) అధికరణంబన నాధారంబు (ఆశ్రయము) ఆధారము—జౌపశ్లేషికము, వైషయికంబు, అభివ్యాపకంబు' అని మువ్విధంబులు. జౌపశ్లేషికంబనఁగా సంయోగ (కూడిక) సంబంధంబుతో నున్నది. దీనికి ప్యుత్పత్తి; శ్లేషంబునకు (సంబంధంబునకు) సమీపము శ్లేషంబు. తత్కృతంబౌపశ్లేషికంబు. వైషయికంబనఁగావిషయతా సంబంధంబు ప్రయోజనంబుగాఁగలది. విషయంబులనఁ బదార్థంబులు. విషయ భూతంబులు ప్తానేచ్ఛాకృతులు (ప్రియత్నము) ఇయ్యవి పదార్థంబులయందు విషయతా సంబంధంబుతో సంబంధించును. అభివ్యాపకంబనఁగా నేవస్తువు సర్వపదార్థంబును నాధారంబుగఁ జేకొని వ్యాపించియుండునో యావస్తువుయొక్క యాధారంబు జౌపశ్లేషికంబునకు—ఘటమందు జలమున్నది. ఇచట జలము సంయోగసంబంధంబుచే ఘటంబును నాధారంబుగాఁ జేసికొనియున్నయది కావున నౌపశ్లేషికాధారమున కుదాహరణము. చౌపయందు మనుష్యుండు కూర్చుండె' అనువాక్యంబులోఁ జౌప లోనేకదేశంబందు మనుష్యుండు కూర్చున్నందున మనుష్యునకుఁ జౌప కూవత్తును నాధారంబుగాక యేకదేశంబే యాధారంబైనను నట్టియేకదేశసంబంధంబునకు మిగిలిన చాపసమీపస్థంబగుటచేఁ జౌపయంతయు నాధారంబుగ భానింపఁబడి చాపశబ్దంబుపై సప్తమీవిభక్తి వ్యహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు ఘటంబున స్వల్పజలంబుండి తక్కిన యధికభాగము కూన్యంబుగా నున్నను అసంబంధి ఘటభాగంబునకుఁ గట్కిన ఘట

భాగము సమీపస్థంబగుటచే యావత్తు ఘటంబును వాధారంబుగా నెంచంబడి లోకంబులో సప్తమీవిభక్తి వాడఁబడుచున్నది. కావున నాపల్లెషిక (ఏకదేశసంబంధ సామీప్యముచే నెన్నంబడిన విశిష్టాధారము) శబ్దంబన్వగ్ధసంజ్ఞ గలది యయ్యెను. నైషయికంబునకు—మోక్షమందిచ్చగలదు. ఇచ్చట నిచ్చ సవిషయకపదార్థంబుగావున మోక్షంబును విషయతా సంబంధంబుచే వాధారంబుగాఁ జేసికొనియె. ఆధారవాచకమైన మోక్షశబ్దంబుకంటె సప్తమీవిభక్తి కలిగినది. అభివ్యాపకంబునకు—అన్నింటియందీశ్వరుండు గలఁడు. ఇనట సర్వపదార్థంబులను వ్యాపించి యీశ్వరుండు న్నందున నభివ్యాపకాధారంబును దెలియఁ జేయు నెన్ని, శబ్దంబుకంటె సప్తమీవిభక్తి కలిగినది.

18—సూ. ఉక్తారాంతజడంబునకు నవర్ణకంబగు.

ఘటంబున జలంబున్నది. దేవదత్తునకు మోక్షముననిచ్చగలదు.

వ్యా—ఉక్తారంబంతమందుఁగల జడవాచకశబ్దంబునకు నే వర్ణకంబువచ్చును. ఉ. ఘటంబునజలంబున్నది. ఇచ్చట ఘటంబుశబ్దం బుక్తారంబంతమందుఁగలజడవాచకంబు (జ్ఞానహీనమైనవస్తువు) గావున నే, అనుసప్తమివచ్చెను. ఉ. దేవదత్తునకు మోక్షముననిచ్చగలదు. ఇట మోక్షమును శబ్దంబుక్తారాంతజడవాచకంబుగావున దీనికంటె నవర్ణకంబుగలిగె. మూలనూత్రింబున జడంబునకు వర్ణకంబని, విధింపఁబడినది. జడపదార్థంబుకంటె నశబ్దంబుండుట యసందర్భము గావున జడవాచకశబ్దంబునకని లక్ష్యార్థంబూహించుకోవలయును.

19—సూ. విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకు లింగవిభక్తివచనంబులగు.

నందతనయుండు కృష్ణుండునాకుదిక్కు - - దేవకీపుత్రువారిని ను తింతునెపుడు - శుభవిధాయులరామకృష్ణులభజింతు - భువనవంద్యును రుక్మిణిఁబొగడుచుందు.

వ్యా.—వి శేష్యులననుసరించి వి శేషణులననుసరించి భంగము, విభక్తి, నివసము, గూర్చును. ఉ. నందరినయలందు కృష్ణులను నావలెప్పు. ఈవాక్యములననుసరించి కృష్ణులను అనుకర్తృకు అనుకొ, అనిచి యధ్యాసాద్యక్రియతో నన్వయించును. నందరినయలందు, అనుపదార్థంబునకు కృష్ణులను అనన్వయముగా నానా ద్వారలనునచే గ్రహింపవలయు కాని • సాక్షాదన్వయంబు లేననుకొని వి శేషణులయైన బ్రహ్మచారిభక్త్యాదులు ప్రాప్తింపకపోవుచుండఁగా నీసూత్రంబుచే నవి యాపూర్వంబుగా విధింపబడినవి! దేవకీపుత్రుహరినినుతింతుకెపుడు. ఇందు హరిని, అనునది కర్మార్థకంఠైనవి శేష్యులు, దీనిని శేషణులందు దేవకీపుత్రుకా, అనుశబ్దంబునకు హరికా. అనువి శేష్యులు ద్వారంబునఁ గ్రహింపవలయుంటే కాని సాక్షాత్తు నుతింతు, అనుక్రియతో నన్వయంబు లేననుకొన్నందునఁ గర్మార్థకద్వితీయావిభక్త్యాదుల ప్రాప్తి లభించును. నాపూర్వంబుగా నీసూత్రంబుచేవి శేషణులైన దేవకీపుత్రుశబ్దంబునకు గర్మార్థకద్వితీయావిభక్త్యాదులు బోధింపబడుచున్నవి. తుభవిధాయులరామకృష్ణులభవంతు, ఇప్పుడు రామకృష్ణులకు వి శేషణుమైన తుభవిధాయులకా, అనుదానికి భవంతుకా, అనుసకర్మక్రియతో సాక్షాదన్వయంబులేననుకొన్నందునఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే ద్వితీయావిభక్త్యాదులు విధింపబడెను. భూషననంద్యునుగిక్కిరియొగడుచుండు, ఇప్పుడు భూషణులయందుంబలె వి శేషణులనకు విభక్త్యాదికంబాలోనిచుమోవలయు: వి శేషణు శేష్యులంబులు కొన్నియెడల వేరొక శబ్దార్థంబులచే నెడఁ బెట్టబడుచుండుంగలదు. తే॥ గీ॥ భక్తచరిష్ణుభవయింతుభక్తిఁ గృష్ణుఁ | గృష్ణుభవయింతు భక్తచరిష్ణునిష్ణు, ఇప్పుడు వి శేషణువి శేష్యులంబులు తెందునుగ్రియయైన భవయింతుకా, అనుదానిచే నెడఁబెట్టబడెను.

20— మా. స్త్రీసమంబులగు వి శేషణులయుమునర్గకాంత వి శేషణులయు బహుసచనంబున కేకనచనంబు బహుభంబుగానగు.

• శాస్త్రంబున నాలోచింపఁగా వి శేష్యులననుసరించి వి శేషణులననుసరించి కృష్ణులందుత్కృష్ణులకా, నుభవతనములందు విక్రమకా అని ప్రశ్నేయముగాఁ గ్రహింపవలయు కలదని యంగీకరింపకతీరదు కావుననే గీర్వాణాదిభాషలలో వి శేషణులయెనింగూడఁ గారకవిభక్తి గలుగుచున్నది. కారకవిభక్తి పుట్టినవిషయము వి శేషణువి శేష్యభావము కల్పింపవలెను.

మాటలు పెక్కిల - మాటలు పెక్కు-లేల - కులిశధారల్కుంత
తంబులయ్యె - ఇష్టమగుపదార్థములు - ఇష్టములగు పదార్థములు.

వ్యా— స్త్రీసమంబులకు విశేషణంబుల యొక్కయు, మునర్ణకంబు కడపటంగ
లవి శేషణంబులయొక్కయు, బహువచనంబునకు నేకవచనంబు బహుళంబుగనగు: స్త్రీ
సమంబులనఁ బ్రసన్నమొక వచనలోపంబుగలవి. ఈసూత్రంబునందు స్త్రీసమంబులును, ము
నర్ణకాంతంబులును, బహు శేషణంబులే గ్రహింపవలయు. ఇందులకుఁ బ్రమాణములు.
ఉ|| తలుగునఁ బ్రాణిపదంబులు| పరిగా బహువచనమునకు విస్వప్రముగా| నిలుచును
విశేషణంబై | పాలుపొందఁగ నేకవచనము ముఖ్యంబునీ, సర్వల—క్రియా ప్రతి ల.
ఉ|| జడపదబహువచనములకు ! నిడుచును విశేషణముల నేకవచనముతో | వృదునిఘన
కీర్తులు బడిరి గవచక ద్భుక్తులు ఓశలనన్ననిగమునకొ, కవిసం-ప్రసమ- 20 ల. ఉ.
మాటలు పెక్కిల; మాటలు పెక్కు-లేల, ఇష్టమగుపదార్థము, ఇష్టములగు పదార్థములు, అనుబహువచనంబునకు విశే
షణంబైనను బ్రకృతసూత్రంబు పూర్వసూత్రంబునకు (సూ19) బోధకంబుకావున
నేకవచనాంతంబై వికల్పంబుగ నుండవచ్చును. మునర్ణకాంతవిశేషణంబునకు—కులిశ
ధారల్కుంతితంబయ్యె. కులిశధారల్కుంతితంబులయ్యె” ఇచ్చట కుంతితంబు, అనునది
మునర్ణకాంతంబు. (తత్సమపరిచ్ఛేదంబందలి నలువది రెండవసూత్రంబుచే మునర్ణకంబు
నకుఁ బూర్ణబిందుపూర్వకమువర్ణము విధింపబడ్డది) ఇచ్చట రెండు వచనంబైనను బ్రకృత
సూత్రంబున కులిశధారతో అను బహువచనాంతంబునకు విశేషణంబు కావచ్చును.
ఇష్టమగుపదార్థములు, ఇష్టములగుపదార్థములు, ఇటు పదార్థములు, అను బహువచ
నాంతంబునకు ఇష్టము, అను నేకవచనాంతంబు సీసూత్రంబుచేత విశేషణంబు కావ
చ్చును. మాటని|| సురపతిసభజ్ఞానం నాదవంగారవృష్టతో | నిరీశం నిశేధాంత
గుంతితంబయ్యె దిక్కుం| జరమదములదంగె సర్వదిక్కాలకాంతం, కరములు ఇత
ద్యేగంబునస్సంచంచెక. భార- ఆది- 2ఆ. కా|| ప్రాతర్వేకంబునట్టిజ్ఞానాగ్ని పాత్ర
గుంభాంభనో| బుద్ధితో యుక్తనివాద్యమో నుబద్యంబు-తేజోత్పాదం | ప్రాతా నీతిక

స్తిధూసురభీకౌ రామంబుకుల్యాబహు | ప్రోతిస్సంధులసంధుయంత్రినతికృత్వోద్ధితగో
యకాఘమల్, ఆము- 2 ఆ.

21—సూ. బికానొకచో నొకవిధక్తికి మఱియొక విధక్తి
యునగు.

మైత్రుండు గృహమును చెడలేను . గృహమునుండియని యర్థము ||
వాడు వాహనమునుదెడిను - వాహనమునుండి యనియర్థము ||
వారు సుఖమున్నార | సుఖముతోనని యర్థము - ఇత్యాదులెరుంగు
నది.

వ్యా —కొన్నిచోటల నొకవిధక్తికి మఱియొక విధక్తి నచ్చును మైత్రుండు
గృహమును చెడలేను; వాడు వాహనమునుదెడిను. - అనగా గృహమునుండియనియు
వాహనమునుండియనియు వర్ణము. ఇచ్చట బలమొవిధక్తికి బదులు ద్వితీయవిధక్తివ
చ్చెను. వారు సుఖమున్నార, వారు సుఖముతోననియర్థము. ఇచ్చట దృఢీకర
విధక్తికి బ్రథమకలిగి. చ|| గుండులకొప్ప బ్రాహ్మణాలకు గను గుట్టగట్టి నమస్త
ధా | ఈప్రబంధమును నివారణతోమొదలై సుఖమునుండియని భార-ఆది-7 ఆ.
నీ|| తే|| గీ|| ఎవ్వరికి నీకలమతమయిందలఁచి తొనినుఖలందుకి రథము త్రొక్కింబడ
దు, భార-ఆది-7ఆ. సప్తమికే బ్రథమావిధక్తి ప్రయోగము. చ|| వ్రతములులేనివారు
నుపవాసపరాచ్యుఖులైనవారు ను | కృతులు విహీనశౌచుల గ్రమంబున, దీర్ఘములాడ
నోపరు, భార-ఆర-2 ఆ. (దీర్ఘములందు) తే|| గీ|| ఎలుకునన్ను నుకడఁచెన శరములు |
నెఱుకులాడినాకు నిశితదిన్య | విశితతులయట్లు చేసనయాపించె | నిది యపూర్వమో
తఁడెన్వఁడొక్కో, భార-ఆర-1ఆ. (నెఱుకులందు) చ|| పొడిచొరిమోముబాష్పబల
లూరము గ్రహ్యుగ నూర్ధ్వబాహుడై భార- శల్క-1ఆ. (మోమునందు) నీ|| తే|| గీ||
ఎఱుకులునున్నవారు నానవిధిన, బసికపోవుదులకు భార-స్త్రీ-1ఆ. (అనవుందు)

కా|| భావమున భయముజ్జగించి చీరకు దీర్ఘవ్యాధి నాటించుట - హరి-పూ-7 అ
(చాటునందు) మ|| కనుగొనిన బరమేశ్వరమౌనమున బేకతంబుండగల - హరి-
పూ- 53. (సంభవించు) క|| అదియుకా మేనుచ్చి, రా- 43, కాం-23. (మేని
యందు) నీ|| దినుకేరక భీశ్వరున కాత్మజాఘన భాగ్యులను మూలతాననుచుదయ
మయ్యె|| నొకలొన్ని దినసంబంధకు వైరుల నదిర్చి జనకుండు గంధదోషమున
జచ్చె || జనయిత్రి చిచ్చుజీతిన నానుటా బాలకుని గంధలమునకు గొందుచుచ్చి
జేమిని-83. (చిచ్చునందు) తే|| నీ|| పంకము గొరి జదిగబడి పలువలేవు|| నన్నులివ్వే
శరగటిమన్నులందు, మను- 43. (పంకమునందు) ఇత్యాది ప్రయోగంబులందు సే అ
న్యస్యాక్వచిద్భవేచ్ఛాన్యా|| హరి- 41 నూ., అనుశబ్దశాసనుల సూత్రంబు సాగ్రకం
బగుచున్నది.

22—నూ. జడంబుత్వ తీయాన స్తములకుద్వితీయ బహుళంబు
గానగి.

రాముడు నాలినొక్క కోలంబు లనే సే - కోలతో ననియర్థము.
లంకంగలకలంబువు పై - లంకయందనియర్థము. బహుళశబ్దంబుచే నొక్క-
ర్యం బుదగ తంబునకుబహుత్వమందెయగు - అట్లునుండు శ్రేష్ఠుడననిను
బొణంబులనుకూపుమాపె - బొణములచే ననియర్థము || మీనంబుజుం
బులనుండు - జులంబులందని యర్థము.

వ్యా—జడవానకశబ్దంబుమీఁది తృతీయావిధక్తికిని, సప్తమివిధక్తికిని, ద్వితీ
యావిధక్తి బహుళంబుగానచ్చును. తృతీయకు—హ. రాముడు నాలినొక్క-కోలంబు
లనే సే. ఇచ్చట కోలకా, అనుచు ద్వితీయావిధక్తి . తృతీయావిధక్తికివచ్చును. కాబట్టి
కోలతోనని యర్థమును జెప్పుకోవలెను. సప్తమి—లంకంగలకలంబువుపై, ఇచ్చట
లంకకా, అనుచో ద్వితీయ సప్తమివిధక్తికి నాదేశంబుదెయ్యెను. కాన ద్వితీయకు
బహుళంబుననున్న ద్వితీయ సప్తమివిధక్తి (హా) బాహుళ్యంబుచే నొక్కర్యం

బుదంతంబునకు బహుత్వమందెయగు. వ్యా— బహుత్వగ్రహణంబుచేనీద్వితీయావిభక్తియు
దంతశబ్దంబులకు బహువచనంబునందేయగును. ఉ. అట్టునుండు శత్రునేనలను బాణంబు
లనురూపుమాపె, బాణంబులన బాణంబులచే ననియర్థమ్ము. ఇచ్చట బాణంబు, అను
నది యుకారాంతంబు. దీనిపై బహువచనద్వితీయావిభక్తియే తృతీయాదివిభక్తులయర్థం
బును, జెప్పునుగాని యేకవచనంబు తాదృశార్థంబును బోధింపలేదు. సప్తమికి—మీనం
బుజలంబులనుండు, ఇచ్చట జలంబులన్, అనుబహువచనద్వితీ గూర్చి జలంబులం
గున్, అను సప్త మ్యర్థంబునందు వచ్చెను. జలంబున్, అను ఏకవచనద్వితీగూర్చి
జలమునందున్, అనెడి సప్త మ్యర్థమందుండు. అజడంబు తృతీ గూర్చి సప్తములకును గొ
న్నింట బహుత్వంబున ద్వితీయ గానంబడియెడి. తృతీయకు—నే|| గీ|| అతని గో
గ్ధగ్యసరసిగో లాడుచున్న | ఘనతనస్తనచక్రవాకములకలరు| నంబనమరేంద్రుడూడు
రింపంగగనియె, హరి- ఉ- 7 అ. (చక్రవాకములచేత) నీ|| నే|| గీ|| బలిమి గొనినభవ
ము పదివేల యొంటెలర| బెరికి రాంగ నైరిభీకరుండు పచ్చెనకులుఁ దమితవాహినీపవ
హతిఁ | దల్లడిల్లుచుండ భరణితలము, భార-సభా- 1 అ. (ఘంటాలయందు) నే|| గీ||
అనిననలుగాలివాస గోవును నశేష | శబ్దములమంత్రమును లోహహతిఁ గాంచ| నము
నునునుజుల విప్రుండు సమధికత్వ | భాజనములందు వేదప్రపంచవిదులు, భార-
శాంతి- 1 అ. (మనుజులయందు) మొ.

23 సూ—ఉదంతజడంబుత్వతీయగు నవర్ణకంబగు.

రాముఁ డొక్క బాణంబున వాలింగూలనేసె - బాణముచేసని
యర్థము.

వ్యా—సూక్ష్మకారంబు కదపటంగలజడనాచక శబ్దంబుయొక్క- తృతీ గూర్చి
కి నే, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. రాముఁడొక్క-బాణంబున వాలింగూలనేసె.
ఇచ్చట బాణంబు, అనునది జడనాచకశబ్దంబు. దీని తృతీయకు నాదేశంగా నవర్ణకం
బయ్యెను. బాణంబునననగా బాణంబుచేత నని యర్థంబు. కొండొకచో నుదంతంబు
గునజడనాచకశబ్దంబుమీఁది తృతీయకు నే, వర్ణకంబు మాపట్టెడిది. ఉ. ఏపువఁ

గిట్టి యేనుగన నేనునువెదచు వానివానికే! గూపసంగంకరూపును, రా-
యు, కాం.

24 నూ—బహులు ద్వితీయకుం బ్రథమబహుళంబుగానగు.

వాచుపూవులు దెచ్చె - వాచుపూవులను దెచ్చె! ఆకేసోమ్ము
లుదాల్చె ఆకేసోమ్ములనుదాల్చె || వాడిల్లుకెడలె - వాడింటిని వె
డలె || బాహుళకముచే దృతీయానంతములకు విధించినద్వితీయకుం
బ్రథమరాదు.

వ్యా—జడంబునకి శబ్దంబులున్న ద్వితీయావిభక్తికి బ్రథమావిభక్తి బహుళం
బుగానట్లును. ఉ. వాచు పూవులదెచ్చె; (పూవులను దెచ్చెననియర్థము.) ఇందు
పూవులు అనునది బహుళంబునగావున ద్వితీయార్థంబునందు బ్రథమదెచ్చెను.
వాచు పూవులనుదెచ్చె, ఆకేసోమ్ములుదాల్చె; ఆకే సోమ్ములనుదాల్చెను. వాడిల్లు
కెడలె; వాడింటిని వెడలె. (ఇంటినుండియని యర్థంబు. చూ-21 నూ.) ఇత్యాద్యుదా
హరణములయందు ద్వితీయార్థంబునందు బ్రథమయని గ్రహింపవలెను. (మూలము)
బాహుళకముచేదృతీయానంతములకు విధించినద్వితీయకుం బ్రథమరాదు. వ్యా—బహుళ
గ్రహణంబుచే దృతీయానంత మర్థంబులయందు నినుపది రెండవసూత్రంబుచేత విధిం
బడిన ద్వితీయకుం బ్రథమరాదు. అనగాఁ గర్మార్థక ద్వితీయావిభక్తికే ప్రథమావిభక్తి
వచ్చునుగాని కరణాగార్యకమైన ద్వితీయకుం బ్రథమరాదనినిమగ్నప్రార్థము.
(సిద్ధాంతము) వానినొక్క-కోలం గూలనేనె, అనునుదాహరణంబులో కోలక, అనెడి
ద్వితీయావిభక్తి కోలతోక, అనికరణార్థంబును జెప్పుచున్నది. లంకంగలంబుపుట్టి
అనువాక్యంబులో లంకక, అనిన ద్వితీయావిభక్తి లంకయందుక, అనియధికరణార్థం
బును (అధారార్థము) జెప్పుచున్నది. కాంటి యాయర్థద్వయంబును పలుపునట్టి
ద్వితీయావిభక్తికి బ్రథమసూత్రంబుచే బ్రథమరాదు. ఈపరిచ్ఛేదంబులో రెండవ
సూత్రంబుచే సామాన్యంబుగాఁ గర్మార్థంబునందే ద్వితీయ విధింపబడినందున నట్టిద్వి
తీయకే ప్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రథమయని యెఱుంగునది. కొన్నియెడలనజడంబు ద్వితీ

యగును రాత్రి పవ్వళించె | దానఁగాల మెంతవానికిఁ బోరాడు | రేయివో
యి పగలు వ్రేతవచ్చె,

(26) సూ—సర్వనామసంఖ్యాభిధానతద్వి శేష్యంబుల యందె
య్యది ముందుప్రయోగింపఁబడుదాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ
బహుళంబుగానగు.

అన్ని గుఱ్ఱములకు - అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములన్నింటికి - గుఱ్ఱ
ముల కన్నింటికి - సాహిణులుమువ్వరు || రెండుగుఱ్ఱములకు రెండింటికి
గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు రెండింటికి - గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - సాహి
ణులునలుగురు || లక్షగుఱ్ఱములకు - లక్షకు గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు
లక్షకు - గుఱ్ఱములకు లక్షకు రస్రతులు లక్ష || ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—సర్వనామంబును, దానివి శేష్యంబును, ఈరెండింటియందు నెయ్యది
ముందు ప్రయోగింపఁబడునో దాని ద్వితీయాదివిభక్తులకు, బ్రథమబహుళంబుగానగు
ను. అట్లే సంఖ్యావాచకశబ్దంబును, దానివి శేష్యంబును, దీనిలో ముందు ప్రయో
గింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకు బ్రథమాదులకి బహుళంబుగానగునది భావము, సర్వ
నామ వి శేష్యములకు—అన్ని గుఱ్ఱములకు, అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములన్నింటికి,
గుఱ్ఱములకన్నింటికి సాహిణులుమువ్వరు. ఇచ్చట అన్ని, శబ్దము సర్వనామము.
గుఱ్ఱములకు, అనునది వి శేష్యము. దీనిలోఁ బ్రథమోదాహరణంబునందు సర్వనామం
బైన అన్ని, శబ్దంబుమొదటఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది కావున అన్ని గుఱ్ఱములకు, అనిప
థమావిభక్తి యొకసారియును, వేటొకసారి అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, అనివి శేష్యంబులైన
గుఱ్ఱములకుంబలె అన్ని, శబ్దంబునకు షష్ఠీవిభక్తి యును గలిగెను. రెండవముదాహర
ణమందు వి శేష్యంబులైన గుఱ్ఱములు సర్వనామంబునకు ముందు ప్రయోగింపఁబడి
నందునఁ బ్రథమావిభక్తి యొకపర్యాయంబును, అన్నింటికి, శబ్దంబునకుంబో షష్ఠీము
లకు, అనిషష్ఠి వేటొకపర్యాయంబును, వచ్చెను. సంఖ్యావాచకతద్వి శేష్యంబులకు

రెండు గుప్తములకు: రెండింటికి గుప్తములకు—గుప్తములు రెండింటికి; గుప్తములకు రెండింటికిసాహిణులు నలుగురు. ఇచ్చట బ్రహ్మహదాహారంబునందు సంఖ్యావాచకమైన రెండు, శబ్దంబు మందుబ్రహ్మగింపబడినందున రెండు, అను ప్రమావిభక్తియొకపర్యాయంబును, విశేష్యంబులైన గుప్తములకుబోలె రెండింటికి, అని వస్త్రీవిభక్తి వేటొకపర్యాయంబును, గలిగె. రెండవయుదాహరణంబునసంఖ్యావాచకమైన రెండు, శబ్దంబునకు విశేష్యంబులైన గుప్తములు మొదట బ్రహ్మగింపబడినందున గుప్తములు, అనిప్రమావిభక్తి మొకసారియును, రెండింటికికా, అనిసంఖ్యావాచకంబునకుబోలె గుప్తములకు, అనువస్త్రీవేటొకసారియును. గలిగె. లక్ష గుప్తములకు,—లక్షకుగుప్తములకుగుప్తములులక్షకు; గుప్తములకులక్షకు రపుతులు లక్ష. ఇచ్చటపైనింజెప్పిన సంఖ్యావాచకత్వవిశేష్యంబుల యుదాహరణంబువోట లక్షణంబున మన్వయింపఁ బడినదికావున నిచ్చటను నట్లే సమన్వయించుకొనలేను, పైని రపుతులులక్ష, అనునపుడు మహద్విశేష్యసంఖ్యావాచకంబునకు సమహత్కార్యంబు గానంబడినందులకు లక్ష్యంబులు అర్చిక సూ- 24- వ్యాఖ్యయందు నుదాహరింపఁ బడియె. కావుననచ్చటఁ జూచుకొనునది. (రపుతులులక్షసంఖ్యావారని భావించుకొనునది.)

27 సూ.— ఒకానొకదో విశేషణంబుల వ్యవహార బ్రథమ విభాషనగు.

సుగుణాభి రాముఁడు రామునకు జోహారువొనర్చెన - సుగుణాభి రామునకు జోహారువొనర్చెన.

వ్యా—కొన్నిచోటుల వ్యవ్యంతవి శేషణంబులకుఁ బ్రమావిభక్తి వైకల్పికంబు గావగును. ఈ సుగుణాభి రాముఁడు రామునకు జోహారువొనర్చెన సుగుణాభి రామునకు రామునకుజోహారు వొనర్చెన. ఇచ్చట రామునకు, అనునది వ్యవ్యంతవి శేష్యరూపు.

దీనికి విశేషములేన నుచుకాని రామశబ్దమునకంటె బ్రహ్మవిభక్తియును, విశేష్యము
 ననుసరించి వక్ష్యవిభక్తియును, బర్హ్యములుగా నయ్యెను. తే|| గీ|| భేదభేద్యకముల
 భేదము నెల్లదు | విభక్తి తింగవచనములకు | నొందుభేదకమున కుండును బ్రహ్మ
 మయు | సమయకత్వమున శరీరమునకు విభక్తివచితమని. ఇందులకు సర్వల
 తుదాహరణంగ్రహించి పరికరములగునట్లుండును || ప్రధానముగఁ గృతుల
 వక్ష్యకఁ | బ్రహ్మవిశేషము నెల్లదుల పంథునో | న్నమందు రామునకెనయే
 పృథివిం బిలువొలనంగి శ్రువపతిగమానా అనులక్ష్యము చూపబడి పారిజా
 తాపహరణములలోనిది || ఇచ్చెనా | యనములు గుక్మీప్రభృత్యునైనసతుత్ పది
 యాటువేలకున్ అనులక్ష్యం బుదాహరింపబడినది. తిమ్మకవి గారు సతుత్ పది యా
 టువేలకున్ అను వక్ష్యంతవిశేషమును ప్రభునంద్రులకు నుదాహరణముగా
 గ్రహించిరి. 'పదియాటువేలకున్ అను సంఖ్యావాచకంబునకు 'సతుత్' అనునది
 విశేష్యమేకాని విశేషముకాదు. ఈయుదాహరణము సంఖ్యాభిధానతద్విశేష్యం
 బులకు నిదర్శనముగా నిలువదయ్యావనూత్రార్థముయొక్క సందర్భమునఁ జూపిన
 చో రమణీయముగానుండును. క|| అపర్యవృత్తసమయమునని | క్లుప్తమాతీతాతిథ్యోర
 యుద్ధంబయ్యెన్ | రిపుభయదభుజుండు ధీమున | కపరిమితబలుండు గౌరవాధీశున
 కున్ భార- భీష్మ - 29. ధీమునకు' గౌరవాధీశునకున్, అను వక్ష్యవిశేష్యం
 బులకు రిపుభయదభుజుండు, అపరిమితబలుండు' అను ప్రమాణవిశేషములు గ్రమం
 బుగాఁ బ్రయోగింపబడియె. శా|| భారద్వాజపరిత్రగోత్పరిమలాపస్తంబసత్సూత్రుఁ
 ద్వారా కీర్తనంబు మారయకుఁ బాత్యచారభిమాంబునన్, పైప 13. (మారయకు
 అను వక్ష్యవిశేష్యమునకు 'భవుండు' అను ప్రమాణవిశేషము ప్రయోగింపబడినది)
 మ|| అకలంకావశ్యమృందేలియ మాచూర్వారకానంతికా | శివకుశ్శేషగచూప్ర
 యాగముల నే నేరింప కున్దండగం | డింకనీరంధ్రునిపాపాపారిపు ద్యువాసునిమి
 మ్మందుకొం | డింకనీరంధ్రుని బుద్ధిబాధ్యుజనితోన్మాదుత్ గదాశ్రోత్రియున్,
 మహ- 29. (ఇచ్చుండుకొండకు. అనువక్ష్యవిశేష్యమునకు డింకనీరంధ్రునిపాపాపారిపు
 రాహవాపారిపుద్వ్యువాసునిమి, అను ప్రమాణవిశేషములు ప్రయోగింపబడినవి.)
 సమాసారశబ్దవిశేష్యంతంబునకు గూడఁ బ్రమాణవిశేషముగాఁ గొండొకచో

సమన్వయించు. క|| మీపనువున రాజ్యము లీపాండుతనూభవులకు నీకున్నభు
జా | తోపభయంకరుడర్జును కోపానలమహాతి ముద్దెకొనదే వారిక, భార-ఉద్యో-
1ఆ. ఉ|| మీకు మాయెడక | విగ్రహమేల నయ్యమున విద్యుడు కారవరాజు
బార్ధిన | ప్రాగ్రసరుండు భర్మసుతు పన్నిననీకు సలంకమిత్తతక, భార-ఆర-6ఆ
ప్రగమపద్యంబులో భజాతోపభయంకరుడు, అనుప్రగమాంతము అర్జునుకోపానల
ము, అను మస్తీతత్పురషంబులోక నేదేశస్థంబునులు ప్రమస్తీకంబును నయర్జునుశబ్దంబునకు
విశేషణంబుగా నన్వయించుచున్నదిద్వితీయపద్యంబులో హర్దినప్రాగ్రసరుండు, అను
ప్రగమాంతంబుభర్మసుకుపన్నుఅనుమస్తీతత్పురషంబులో నేదేశస్థంబును, అప్రమస్తీకంబు
ను, నైనభర్మజుశబ్దంబునకు విశేషణంబుగా నన్వయించుచున్నది. ఇట్టివిపక్కులుప్రయో
గంబులుగలవు ఇట్టిప్రయోగంబులుశాస్త్రవృత్తిచేనాలోచింపఁగాఢారాశమైనవి కావని
చెప్పవలయును. సమాసపరిచ్ఛేదంబులోఁ బ్రథమసూత్రంబుచే సామర్థ్యంబుగలపదంబు
లకు సమాసంబు విధింపఁబడినది. సామర్థ్యంబుకఁగాఁబృథగ్భూతంబులగునర్థంబుల కేకార్థ
భావంబనియు, బృథక్ప్రసిద్ధార్థంబులగు పదంబుల కేకార్థంబునందు వృత్తిసామర్థ్యంబ
నియు, వివరింపఁబడియె. కనుక అర్జునుకోపానలంబు, అన్నసమాసంబులో నర్జునుం
డును, కోపాగ్నియు నిట్లు వేర్వేరుగా నందుపదార్థంబులు స్ఫురించుచున్నను నర్జు
నుండు కోపాగ్నికి విశేషణంబై కోపాగ్ని విశేష్యంబై విశేషణ విశేష్యభావంబున
సంజునసంబంధి కోపాగ్నియనెడి యఖిందార్థంబు స్ఫురించుచున్నయది. లోకం
బులో వేఱువేఱుగా నున్నతంతువు (దారములు) లనెడి బహుపదార్థంబుల
నన్యోన్యము మేళగించినపిమ్మట వస్త్రమునెడి యేకపదార్థంబుగుచున్నది. బహు
సంఖ్యగానున్న యిష్టకలను (ఇటుకలను) నొండొంటిపైదృఢంబుగాఁ జేర్చినపిద
పఁ గుడ్య (గోడ) మనెడి యేకపదార్థంబు కలుగుచున్నయది. చిందఱవందఱలై
భిన్నంబులుగానున్న శిరోజంబు లన్నిబిల్లికతో నల్లంబడినపుడు జడయనెడి యేక
పదార్థంబు జనించుచున్నయది. తంతువులకుఁ బటంబ (వస్త్రము) నెడివ్యా
జంబున, నేకార్థత్వస్థితి కలిగినపిమ్మట వేఱుగానున్న యింకొకతంతువునకుఁ బ
టాంతగతమైన తంతువుతోఁ గలియుట దుర్లభంబు. పరస్పరమిళితంబులైన యిష్టక
లు కుడ్యంబనెడి వ్యవహారంబును బొందినపిమ్మట నట్టికుడ్యంబులో నేక దేశపరిమిత
యిష్టకతో కేటొకయిష్టకకు సంబంధంబు దుర్లభంబు. శిరోదురంబులు పరస్పరమే

శనంబున వేణి (జడ) యైన యనంతరంబుననట్టి వేణ్యంతర్భూతశిరోజంబులతో ప్రమా
దవశంబున దిగవిడిచిన యితరశిరోజంబు కలయుట చుర్లభంబు. అట్లే సమాసంబు
నందుఁ బరస్పరభిన్నంబుగా నున్న పదార్థంబు లేకాన్తిభావశక్తి చే నేకపదార్థంబుగా
భావింపఁబడినపిమ్మట నట్టిసమాసము దేశగతనయధంబుతో సమాసబహిర్భూతప
దార్థంబునకు నన్వయంబు దుష్టుంబు. కాన సగస్కృతభాషలో ఋగ్వేద
(సంపదగల) రాజమాతంగః (రాజయొక్క దేవుడు), అన్న యుదాహరణమునందు
వస్త్రీతత్పుగుషాంతర్భూతమైన యున్న వస్త్రీవిభక్తికి రాజశబ్దార్థంబుతో ఋగ్వేద, అనెడి
వస్త్ర్యంతవిశేషణం బన్వయించుట చుర్లభమైన యట్లులు భజ్యుతోపధయంకగుఁడు,
అనువిశేషణంబు అగ్నుమకోపానలంబు, అనుసమాసంబులో నేకదేశవర్తియైనయగ్నున
పదార్థంబుతో నన్వయించుటయు పార్థివప్రాగ్రసరుండు, అను విశేషణంబు ధర్మసు
తుపన్పిది, అనుసమాసంబులో నంతర్భూతమైన ధర్మసుతపదార్థంబుతో విశేషణ
భావంబున నన్వయించుటయు; దుష్కరంబు. ఐననుసంస్కృతవిద్యకగంబులో కిమో
దనంతాలీనాం; కేషాంతాలీనామోదనమిత్యర్థః (ఏకాలిగాన్యము (నరిగాన్యము) యొక్క
యన్నము?) సత్త్వాధికమాపణీయానాం; ఆపణీయానాం సత్త్వానాంధికమిత్యర్థః = (అంగడి
యందలి పేలసిండియొక్క యాధికము; = పరిమాణవిశేషము) ఇత్యాది స్థలంబుల
లో శాలీనాం, అనెడి సమాసబహిర్భూతవస్త్ర్యంతంబునకు కిమోదనం, అనెడి సమాసం
బులో నంతర్భూతమైన కిం, శబ్దంబుతో నన్వయంబు కలిగినట్లులును. ఆపణీయా
నాం. అనెడి వస్త్ర్యంతవిశేషణంబునకు సత్త్వాధికం, అనెడి సమాసంబులో నేకదేశ
వర్తియైన సత్త్వపదార్థంబుతో నన్వయంబు సంభవించినయట్లులును, పైనింజెప్పిన
మహాకవుల తెలుగుప్రయోగంబులు క్వాచిత్కంబులై యుండవచ్చునని తెలిసికొను
నది. విశేషణంబులవస్థికే ప్రథమావిభక్తిగాక విశేషణంబుల ద్వితీయాదివిభక్తులను
ప్రథమావిభక్తి మహాకవి ప్రయోగంబులఁ జూపఁబడిని కావుననే యడివము నూరకపిం
ద్రుఁడిట్లు లక్షణపద్యంబును రచియించుచున్నాఁడు. క॥ అగనను క్రియతోఁ బాసి
యుఁ దగు పెక్కువిభక్తులం బ్రథమకేందును భక్త గణదయమానచిత్తుండగజాధిపురీర్తి
దిశలనలమెననంగక, కవిసంశయవిచ్ఛేదము. ప్రథమ - త- చ॥ అహీనబాహుబల
సూరఘనుతో మధుకైటభాదికా | త్యపశులనెల్లఁ ద్రుక్షదేవ, నిర్గు-గా, నిర్గుట

త్యపతుల నెల్ల, అ నెడిద్వితీయాంతవి శేష్యంబునకు ఘనమ, అను ప్రథమావి శేషణముప
యోగింపబడియె. ఉ॥ పూనిప్రతిజ్ఞ చేసి కృతపుణ్యాదు లత్కూణతోడ జెల్మియున్
భార- ఆర-7ఆ. క॥ మాతండి) పరాశరసుతు| చేతంబవసిత ననుజ్ఞశీలపరత్వో| శేతుఁ
డగుధర్మతనయుఁడు| ప్రీతినొడంబడియె బంధుబృంహయుతముగన్, భార-ఆశ్ర-1ఆ.
క॥ నీదుకులమ్మునకుఁ దగఁబ్రబతోచముగని రథముగడుపఁదొడంగుము నృపథిగోదయు,
డబ్బునుతోడను| గాదనక రణంబునేయఁగా నీకనునే, భార-ఆది-6ఆ. (నృపథిగో
దయుఁడగు నద్భుతుతో, అనిపాఠాంతరము) క॥ తండ్రి ఘనోత్కమఁడు మీ|తండ్రి
గలుగఁగాచె తల్లిజౌపదితోడన్| దండ్రులహరిదీశ్వరులెన- మండ్రులొగడఁ దెచ్చెగం
ధమాదనమునకున్, జైమి-1ఆ. పైపద్యంబులయందు లత్కూణతోడన్, పరాశరసుతుచే
తన్, అద్భుతుతోడన్, క్రౌంపదతోడన్, అను తృతీ గూని శేష్యంబులకుఁ గ్రమంబుగా
కృతపుణ్యాదు, తండ్రి, నృపథిగోదయుఁడు, తల్లి, అను ప్రథమావి శేషణంబులు
ప్రయోగింపబడియె. అనాలోబలపతి ముగ్ధుని శేషణానాండ్రుమాస్యాత్, అనిన నన్న
యభట్టారకునిసూత్రింబులో బి శేషణానాం, అన్న బహువచనసారస్యంబుచే నొక్క
మప్యంతవి శేష్యంబునకీ ప్రథమాంతంబు వి శేషణంబుగానుండు గాక తక్కినకొన్ని
మప్తీతరవిభక్త్యంతంబులకుఁ గూడఁ బ్రథమాంతంబు వి శేషణంబున నుండవచ్చుననియు
సీ॥ గీ॥ ఆద్యుఁడు హిరణ్యగర్భునందంతకంబె, ఆము-3ఆ. అనిన కవితాపితామహుని
వచనము నిర్మూలమనియు, సప్త మ్యంతవి శేష్యంబునకుఁ బ్రథమాంతంబు వి శేషణంబు
కూడదనియుఁ జెప్పెను.

28 సూ.—భవత్యర్థవ్యవహితంబులగువి శేషణంబులకుం బ్రథమ
యగు.

అగు మొదలగునవిభవత్యర్థములు ॥ విద్యాశాలియగుపురుషుని
సకలజనులు సన్మానింతురు ॥ భూతదయాభరగు మహాత్ములకు శ్రేయం
బుగలుగును ॥ అతిమానుష మత్యచ్ఛత మతిదుష్కరమయిన కేశవార్జు
నకృతి.

వ్యా—అగు, అవు, యో, (భూభాతుత్పత్తివి శేషణంబులు) అయిన, ఐన, (భూతార్థకవి శేషణంబులు) కాని, (వ్యతిరేకార్థకవి శేషణము) ఇత్యాది భవత్పరకంబులచే (విశేషణంబుతో) నెడపడునబడిన విశేషణంబులకుఁ బ్రభుమయగు. ఉ. విద్యాశాలియగుపురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు, ఇటు విద్యాశాలి, అను విశేషణంబు ‘పురుషుని; అను ద్వితీయాంతవిశేషణంబునకు సంబంధించునున్నందున ద్వితీయాంతంబు కావలసియున్నను అగు, అనిన భవత్పరకభావజవిశేషణంబుతో వ్యవహితంబగుటంజేసి ప్రథమావిభక్త్యంతయైయుండె. అగు, అనుభవత్పరకంబులేనియ పుడు విద్యాశాలిని యురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు’ అని ద్వితీ సూంతంబుగ నుండంగు. ఇట్లే ‘భూతదయాగురు మహాత్ములకు శ్రేయంబు గలుగును; అతిమానుషమత్యద్భుతమతిగుష్కరమయిన శేశవాద్భుతకృతి’ ఇత్యాదిస్థలంబులయందు నీసూత్ర మున్నఁ బ్రభుమబిభక్తి విశేషణంబులకు గాగవని తెలియునది.

29 సూ.—భవత్పరకంబునన్నిహితవిశేషణంబునకును దానిముం దువిశేషణంబులు కయిపదంబును బహుళంబుగాననుప్రయుక్తంబగు.

అతులుఁడయియప్రమేయుఁడౌ హరినిగొలుతు

వ్యా—భవత్పరకంబులైన ‘అగు’ ‘యో’ శబ్దంబులు విశేషణంబునకు నవ్యవధా నంబుగఁ బూర్వమందున్న విశేషణంబులైనను. ఎవముగానున్న విశేషణంబులపై ‘అయి’ ‘ఐ’ అనుక్వాగ్రకావ్యయంబులుపయోగింపఁబడును. ఉ. అతులుఁడయియప్రమే యుఁడౌ హరినిగొలుతు ఇందు హరిని, అను విశేషణంబునకు అప్రమేయుఁడు, అను నది సమీపవిశేషణంబుగావున దానిపైని భవత్పరకమైన ‘యో’ అనునది ప్రయోగింపఁ బడె. అతులుఁడు అను విశేషణంబు హరికి నూరవర్తియగుటంజేసి దానిపై అయి, అను నది చేర్పఁబడియె.

30 సూ.—అయిపదానుప్రయోగంబులేనిచోఁ దుదివిశేషణంబు నకేనివిశేషణంబులన్నింటికేని మీఁదనముచ్చయార్థంబువిభాషంబ్రయో గింపంబుడు.

ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు || ఆద్యుఁడు నమేయ
గుఁబుఁడునౌ హరినిగొలుతు || ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు

వ్యా—అయి. అనుపదము దుఃస్థి శేషణంబుపైఁ చేర్చనియప్పుడు తుది
వి శేషణంబునకుఁగాని, వి శేషణంబులన్నింటికిఁగానిఁ సముచ్యార్థకశబ్దంబు విభాషగా
జోడింపఁబడును. ఉ. ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు ఇయ్యెడ ఆద్యు
డు, అనువి శేషణంబుకంటె అయి, పదంబు మానంబడినందునఁ దుదివి శేషణంబైన
అప్రమేయుఁడు, అనుదానికి సముచ్యార్థకంబైన ను' శబ్దంబు చేర్పఁబడినది. ఆద్యు
డునమేయగుఁబుఁడు నౌహరినిగొలుతు' ఇచ్చట నన్నివి శేషణంబులకును సముచ్యార్థ
క ను, శబ్దంబు చేర్పఁబడియె. ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు ఈవిధి వైభా
షికంబు గావున నీయుదాహరణంబునందు వి శేషణంబులతో జేసికొని సముచ్యార్థక
ను, శబ్దంబు చేర్పఁబడిలేదు.

31 నూ. — ధాతుజవి శేషణవ్యవధానంబునవి శేషణంబులన్నింటి
కయిపదగబనుప్రయుక్తంబగు.

ఆద్యుడయి యప్రమేయుడై యఖిలసేవ్యుడై యెసంగెడు దేవుని
నభినుతింతు || ఇచ్చట మతియుం బ్రయోగవైచిత్ర్యంబుగలదది ప్రయో
గంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—వి శేష్యంబునకుఁ దద్ధర్మస్వర్థకవి శేషణం బవ్యవధానంబుగాఁ బూర్వం
బందుండిననోఁ దక్కినవి శేషణంబు లన్నింటిపైని అయి, పదంబు చేర్పఁబడుః
ఉ. ఆద్యుడయి యప్రమేయుడై యఖిలసేవ్యుడై యెసంగెడు దేవుని నభి
నుతింతు. ఇచ్చట ఎసంగెడు, అను క్రియాజన్యవి శేషణంబుతో వి శేషణ వి శేష్యంబు
లెడపెట్టఁబడుదున్నవి కావున ఆద్యుఁడు, అప్రమేయుఁడు, అఖిలసేవ్యుఁడు' అను
వి శేషణంబులన్నింటికిని అయి, అనుపదంబు చేర్పఁబడియె. (మూలము) ఇచ్చట

మతీయం బ్రహ్మోగవైచిత్ర్యంబుగలదని ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది. (వ్యా)
ప్రయోగవైచిత్ర్యంబునా సూత్రంబునం జెప్పినరీతిగా అయి, పదంబు ఎల్లవిశేష
ణంబులకును ననుప్రయుక్తంబుగాక కొన్నివిశేషణంబులకును, గడపటివిశేషణంబు
నకును, ననుప్రయుక్తంబుగాఁగఁ గవిప్రయోగంబులు గ్రంథంబులయందుఁ గలవు
కావున ఆద్యుఁడు నప్ర సేయఁడు నఖిలనేవ్యుఁడునై యోసంగఁడు దేవుని నభినుతింతు
ఇత్యాది ప్రయోగవైచిత్ర్యంబు లుండవచ్చునని భావంబు.

32 సూ.—భావార్థ కాద్యోగంబునంగ ర్తకుఁబ్రథమయగు.

రాముఁడువచ్చుట - రాముఁడురాఁగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె - రాము
డువిల్లందినం ద్రిలోకంబులాకులంబులగు - రాముఁడు పట్టినప్రతిని వా
రింపందరంబుగాదు.

వ్యా—భావంబనఁగా భాత్వర్థము. భాత్వర్థమందుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని
ముప్పదియొకవసూత్రంబుచే ట, వర్ణకంబును. ముప్పదియావసూత్రంబున కజీ, వర్ణ
కంబును, ముప్పదియొకవసూత్రముచే వ్యతిరేక భావంబున మితిప్రత్యయంబును, విధిం
పబడినవి. కావునఁ ద్రనిండెప్పిన టవర్ణకాదులు భావార్థకంబులు. ఆదిశబ్దంబుచే నలు
వదవసూత్రంబుచే నయిన భావలక్షణార్థంబునందలి నెడ, వర్ణకంబును, నలువదియొకం
డవసూత్రంబుచేనయిన ద్రుతాంత న, వర్ణకంబును, నలువది రెండవసూత్రంబులోని
డు, వర్ణకంబును, నలువదియావసూత్రంబులోని భూతార్థక న వర్ణకంబును,
ఇత్యాదిప్రత్యయంబులూహించుకొనునది. ఈప్రత్యయాంతశబ్దంబులతో నన్వయించిన
కర్తకుఁ బ్రథమావిభక్తి గలుగును. ఈ రాముఁడువచ్చుట, ఇచ్చటట, వర్ణకాంతవచ్చునాతువు
తో రామునకు నన్వయంబుకానఁ బ్రథమవచ్చెను. సంస్కృత భాషలో నిట్టి భావార్థక
తిజంతస్థలంబులోఁ గర్తకుఁ దృతీయయగును. రాముఁడువచ్చుట = రామేనాతగ
మ్యతే. ఇట్లు సంస్కృతాంధ్ర భాషల కైలిం జేసికొన్నిచోటులఁ బ్రయోగ భేదంబు
యాపట్టెడి. ఈ రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె, ఇచ్చట రాజు, అనునది
నుజీవర్ణకాంతము. ఈశబ్దంబునకుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబందలి నూటపదునేనవసూత్రంబుచే

నుజి, వర్ణకాంతంబైన యగుధాతు వనుపయుక్తంబుకాఁగా .రాఁగా, అనురూపంబునిష్పన్నంబాయె. ధాత్యర్థంబైన నచ్చక్రియకు రాముఁడు కర్తగావున రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రథమావిభక్తికలిగెను, ఊ. రాముఁడు విల్లండినది ద్రిలోకంబు లాకులంబున, ఇచ్చట అందినకొ, అనెడి నవర్ణకాంతంబునకు రాముఁడు కర్తకాబట్టి ప్రథమవచ్చెను ఊ. రాముఁడు పట్టినప్రతి నారెంపచరింబుగాదు, ఇచ్చట పట్టిన, అనెడినవర్ణక నవర్ణకాంతశబ్దంబుయొక్క యర్థంబునకు రాముఁడు కర్తగావున నమకటికీతిగ రామ శబ్దంబుకంటెఁ బ్రథమవచ్చెను. బా. బి. తో. తిందామిది నవలయంబులు విసేసెల్లె, ఇటు డువర్ణకాంతంబైనతో. తేమధాతువుయొక్క ముగ్ధంబునకు బంధుఁడు కర్తగావున బా. బి. తి. శబ్దంబుకంటెఁ గర్త రన్యోత్పత్తి ప్రథమావిభక్తికలిగెను. ఇట్లు: — రాముఁడు వండకమునుపు, రాముఁడుబండమి, ఇత్యాదులం బ్రకృతి యూహ్యంబు.

33 సూ.—ప్రథమాంతంబులగు యుష్మదస్మద్విశేషణంబులకే కర్తృంబున-పు-నులును బహుత్వంబున-రు-ములునంతాగమంబులుప్రాయ కంబుగనగు.

వ్యా—యుష్మదస్మచ్ఛబ్దంబులైన నీశబ్ద నాశబ్ద విశేషణంబులుప్రథమావిభక్త్యంతంబులైనయపుడే యేకవచనంబునఁ గ్రమంబుగా నీశబ్దవిశేషణంబుపై పువర్ణాగమంబును, నాశబ్ద విశేషణంబుపై నువర్ణాగమంబునునగు. బహువచనంబున నీశబ్దవిశేషణంబుపై రువర్ణాగమంబును, నాశబ్దవిశేషణంబుపై ముర్ణాగమంబును, దళిమగాఁ గలుగును.

34 సూ.—ఈమ-గమంబులు పరంబులగునపుడుత్వంబున కర్తృంబుగను.

నీపుధన్యఁడవు - నేనుధన్యఁడను - మూరుధన్యులరు - మేముధన్యులము || ఇకారంబుమీఁది క్కునుపు, క్రియావిభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబుగనను సూత్రముచేత పునులకిత్వంబుగను - నీపునుశ్చతివి - నేను

సుకృతిని-ఆర్తిహరుడవో నినుఁగొల్తునంటుబాతు || గర్వగరిష్ఠుండగునన్ను
మీరలుపెద్దలు-ఇత్యాదులు ప్రాయశఃగ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె.

వ్యా—పైనింజెప్పిన వు, ను,రు,ము, శబ్దాగమంబులు పంపైనప్పుడు విభక్తి
యొక్క- యుత్వంబునకు నత్వంబుగలుగునా, యిది నీవు ధన్యుడవు, ఇట్లొకటి నీవు +
ధన్యుండు. ఇట్లుండ ధన్యుడనునది నీవు, అనిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునకు విశేషణంబు
గావున, పై ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే డున్వక్తంబుపై పున్వర్ణాగమంబు గలిగి, నీవు
ధన్యుడవు, అని ప్రథమంబున నయ్యెను. పిమ్మట ముప్పది నాలుగవ సూత్రంబున పున
ర్ణాగమంబునకు, పూర్వంబునందుండిన డున్వక్తోకారంబునకు నత్వంబుగలుగ నీవు
ధన్యుడవు, అయ్యె. ఇట్లు నేనుధన్యుడను, మీరు ధన్యులకు, మేము ధన్యులము,
ఇత్యాదులందుఁ బై సూత్రంబులచేఁ బ్రక్రియాంశంబుఁగొందుకొనునది “చిభరతకుల ప్రసి
ద్ధులకు భాసురశస్త్రమహాస్త్ర విద్యలఁగరము బ్రసిద్ధుడై పరయ గౌతము నిక్కుల రిట్టి
మీరుదుఁక్కురముగ నూతిలోఁబడిన” భార-ఆది- కలి మీరును గుంతయు సహపరి
వారమహామాతృభృత్యవర్గులరై నా! నారాజ్యలీలతోఁజని! సారమతింజేయుడందు సత
తోత్సవముల్, భార-ఉద్యో నీ! నడముడియును నీవు వాయువాసవుల శక్తులు ధరి
యించిన దుర్జయులకు, భార-శాంతి (మూలము) ఇకారంబుమీది కు, ను, పు క్రియావి
భక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబుగనను సూత్రముచేత పును కిత్వంబు. ఉ. నీవుసుకృతివి
నేను సుకృతివి; ఆర్తిహరుడవోనినుఁగొల్తునంటుబాతు వ్యా—సుకృతిశబ్దంబికారాం
తంబు. దీనిపై పునవర్ణాగమంబులు యుష్మచ్ఛబ్దార్థము పునవర్ణంబునకు రాఁగా
“సుకృతి + వు, సుకృతి + నుఁ” అయ్యెనుమ్మట ఇకారంబుమీది, అనుపైనిం జూపిన
తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది మూడవ సూత్రంబుచే వానికి నిత్వంబునచ్చి ను
కృతివి, సుకృతిని, అని యీకారాంతంబులయ్యె ఆర్తిహరుడవో నినుఁగొల్తునంటు
బాతు, ఆర్తిహరుడవుఁ ఇయ్యది నేను, అనిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునకు విశేషణంబుగాన
నీపరిచ్ఛేదమందలి ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే పున్వర్ణాగమంబును ముప్పది నాలుగవ
సూత్రంబుచే డున్వక్తోత్వంబునకు నత్వంబునగునును(మూలము)గర్వగరిష్ఠుండగు నన్ను;
మీరు పెద్దలు; ఇత్యాదులు ప్రాయశఃగ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె (వ్యా) పై
ముప్పదిమూడు ముప్పది నాలుగు సూత్రంబులచే గర్వగరిష్ఠుండగునన్ను, మీరు పెద్ద
లకు ఇట్లు ప్రాప్తింపఁ పై ముప్పదిమూడవ సూత్రంబులోఁ బ్రాయశఃగ్రహణంబుచే
గ్వచిత్తుగా నాగమహాన్యంబుగా నుండవచ్చునని తాత్పర్యము. చి! పరమునఁ బుట్టితి

స్ఫురతవంశముఁజూచితి నందుఁ పొందుభూ | నటనకుఁ గోడలైతి జననాచ్యులఁబొందితి
 నీతివీక్రమ | స్థిరులగు పుత్రులంబడసితి స్వహజన్ములప్రాపుఁ గాంచితికా | సరసజనాభ
 యున్నిటఁ బ్రశస్తికి నెక్కినదాస నెంతయుకాభారఁఉద్యో. 35. కా|| కృపాశూన్యంబుపై
 గోముఖ| వ్యాఘ్రుంబింతియకాక నీవు ఋషివే యాహోవతర్కింపఁగకా కవులవృత్తము
 మ|| జయలక్ష్మీధవుడైన నీవుదగమత్సామ్రాజ్యభోగంబుల| న్నియు నర్పించితి జైమినీ
 భారతము. మ|| జననంబొందితి దుగ్ధవారినిధి నా సర్వేశుజాటంబుపై | జనులేప్రాప్తుఁ
 బ్రశంససేయసవతంసంబైతి శకుంతలాపరిణయము (పిల్లలమట్టి పీరన్న ప్రణీతము)
 క|| వీనీకు నొకటి చెప్పెద| దానవకులముఖ్య దేవతలకు సవధ్యుం| డైననినుబోటపాడి
 మానవుల జయింప విక్రమమునుం గలదే, ఉత్తరరామాయణము. ౭||గి|| అధికతాపపరీ
 తాత్ముడైన నాకు| నెట్లువచ్చితి వైషణ్యము. నీ|| గి|| రండుననుఁగూడి యోపరివాట్టు
 లార | వత్సలతమీయ మీరేలవత్తురయ్య | పరమనిర్భాగ్యుడైన నా పజ్జనగిలి | కట
 కటా సౌఖ్యజలరాశిఁ గాశిఁ బాసి కాశింబుండము. ౧|| హరికృష్ణసంగీత విలాసవి| పుర
 మహానీయుడైన ననుసర్వగుణోత్తరమూర్తి. ఉత్తరరామాయణము.

35 నూ—అదిశబ్దంబునకు పునులు పరంబులగునపుడును, సంబోధ
 నంబునందును, దాసయనునాదేశంబగు.

నీవుచిన్నదానవు - నేనుజిన్నదానను-ఓచిన్నదాస.

వ్యా.—అది, అనుశబ్దంబునకు మిథ్యమపురుష పువర్ణకంబున, ఉత్తమపురుష
 నువర్ణకంబునుఁ బరంబగుమండఁగా దాన, అనునది యాదేశంబగు. సంబోధనంబు
 నందుంగూడ నీయాదేశంబుగలుగును. ఉ. నీవు చిన్నదానవు. ఇచ్చట నీవుచిన్న +
 అది + వు' అనియండ 'అది, అనుదానికి 'దాన' అనునది యాదేశంబయ్యె. నేనుజిన్న
 దానను' ఇచ్చట ను, అను నుత్తమపురుషైకవచనము పరంబగుమండ అది అనుదానికి
 దానిశబ్దాదేశంబు కలిగె. 'ఓచిన్నదాన' ఇచ్చటగూడ వెనుకటి నూదేశంబు కలిగెను.

36 నూ—అన్యయుష్మదస్మత్కార్యంబులం దుత్తరోత్తరంబు బలీ
 యంబు.

వాగునుమీగునుధన్యులగు || మీగునుమీగునుధన్యులగు.

వాక్య—ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషులుకార్యులు నొక్కచో సమావేశంబు గలిగినపుడు క్రమంబుగాఁ బరకార్యులు ప్రబలంబు. అనగా నొకవాక్యంబులోఁ బ్రథమ మధ్యమ పురుషులకు సమావేశంబు గలిగినపుడు గ్రీయావిధికి మధ్యమ పురుషులతో నేర్పరచును. మధ్యమోత్తమ పురుషులకు నేకవాక్యంబులో సమావేశంబుకలిగినప్పుడు గ్రీయ యుత్తమపురుషమై యుండునని తాత్పర్యము. ఉ. వాగును మీగును ధన్యులగు, ఈవాక్యంబునందు వాగును' అను తన్మబ్ధంబునుబట్టి ప్రథమపురుషులను, మీగును, అను యుష్మద్బ్ధంబునుబట్టి మధ్యమపురుషులను, త్రాప్తిండుమండఁ బ్రకృతసూత్రంబుచేఁ గ్రీయావిధికి మధ్యమపురుషులతో నన్వయించినది కావున యుష్మదియూఁడు ముప్పదివారు సూత్రంబులచే య, శబ్దాగమాత్వంబుగల్గి ధన్యులగు, అనురూపంబొయెను. మీగును మేమును ధన్యులము, ఈవాక్యంబునయందు మధ్యమపురుషోత్తమపురుషులున్నందునఁ గ్రీయావిధిత్తులవిధికి సంశయంబురాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున మత్తమపురుషకార్యంబు ప్రబలంబై ముప్పదియూఁడవసూత్రంబుచే ముశబ్దాగమంబును, ముప్పదివారిసూత్రంబున నత్వంబును, గల్గినవి. కాస్త వంబున నాలోచింపఁగా మారునుమీగును ధన్యులగు, అనువాక్యంబునందు మీగును, అనిన యుష్మద్బ్ధార్థంబునోని వాగును, అనినతన్మబ్ధార్థంబును బ్రథమాంతంబగుటవలనను, బ్రథమాంతంబు కాస్త్రులునంతేసి కర్త గానుండుటవిధియకొటవలనను, గర్తకుఁ గ్రీయాన్వయ మనసగనుగుటవలనను, వాగును' అనినతన్మబ్ధార్థంబు నకుంగూడఁ గ్రీయతో నన్వయంబు తప్పక యూహనలసియున్నది. కావుననే ధన్యత్వము యుష్మద్బ్ధంబునందు సంబంధించిపట్టితే తన్మబ్ధార్థంబునందుంగూడ నన్వయించును, మీగును ధన్యులగు, వారునుధన్యులు, అని స్ఫురిండునున్నది, అందున 1 వారుకు 2 మీగును 1 ధన్యులు, 2 ధన్యులగు, ఇట్లుండఁ గోమూలు, అనిన బహువచనాంతమైన యుగాహారణంబునందుఁ నిక్కినదియు రోమశబ్దంబునను లోపించియొక్కరొమశబ్దంబే శేషించినట్లులు ధన్యులు' అనిన ప్రథమపురుషులతోపించి ధన్యులగు' అనినమధ్యమపురుషంబు శేషించినదనియు, భాషాపరిపాటింజీసి తెలుంగులోఁ బ్రథమపురుష మధ్యమపురుషంబులకు సముచ్చయంబున మధ్యమపురుషంబునకు నేక శేషంబు గలుగుననియు, మధ్యమోత్తమ పురుషంబులకు సముచ్చయంబున మత్తమపురుషంబునకు

సముచ్చయంబు గలుగుననియు, నూహింపవలయును. మ॥ అవమాన్యక సభలోన మాన్యఁ
డని సౌహార్దంబునం గౌరవాస్థవిరప్రేరణ నిన్ను, బాండుతనయుల్ దప్పంగఁబూజిం
చిరాయ్యవివేకాస్పదులైన పాండవులు మోహంధుండు భీష్ముండు గేళవనీవుంగడఁగుండు
నాకునెదురై సంగ్రామరంగంబునకొ' భార. సభా. 2 ఆ. అనుపద్యంబునందు 'నవివేకా
స్పదులైన పాండవులు కడఁగునది: భీష్ముండు కడఁగునది నీవుకడఁగుము' అని పాండవ
భీష్మకృష్ణులు మువ్వరును గిరిశూత్రములైస్థులు స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మపురు
షంబు లోపించి మువ్వరుపురుషంబున కేక శేషంబు కలిగినది. తక్కినపురుషంబులు
లోపించినట్లు కడఁగుండు, అనినబహువచనంబే దెలుపుచున్నది. ఇట్టిపురుషంబుల
సమావేశంబున సంస్కృత భాషకును, ఆంధ్రభాషకును, గొంచెము సాదృశ్యంబున్నం
దను బాలవ్యాకరణంబులో నుదాహరింపఁబడిన తెలుఁగువాక్యంబులు సంస్కృతంబు
లోనికి మార్చి చూపంబడుచున్నయవి. 'వాగును మీరును ధన్యులరు' దీనికి సంస్కృ
తము 'యూయంధన్యాః' అని యుండును. త్యదాదీనామ్మిశస్సహోక్తా యత్పరస్త
చ్చిష్యతే, అను సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబునఁ బైవాక్యంబులోని 'యూయం, అను
రూపంబు, తేచ(వాగును) యూయంచ(మీరును)=యూయం (వాగును, మీరును), అను
నర్థంబుంగల రూపంబయ్యె. త్యద్ శబ్దంబుమొదలైన శబ్దంబులకు నన్యోన్యము సహ
వాసంబు గలిగినప్పుడు త్యదాదిగణంబులోఁ బాతక్రమంబున నేదిశబ్దంబు పరంబోయది
శేషించి తక్కినయదిలోపించునని యర్థము. త్యదాదులు—త్యద్, తచ్, (వాఁడు, అది)
యన్ (ఎవడు, ఏది) ఏతచ్, ఇదన్, అదన్ (వీఁడు, ఇది) ఏక, ద్వి, (ఒకటి, రెండు)
యమ్యత్ (నీవు) అస్మచ్ (నేను) భవత్ (నీవు), అనునీయవి ద్విశబ్దంబువలనకేకాక భవచ్చ
బ్దమువలన నీవార్తికంబులోఁ ద్యదాదులని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి ఈశబ్దార్థంబులకు
సముచ్చయంబుసంభవించినప్పుడు పైగణపాఠంబులోఁ జూపినక్రమంబున నేశబ్దంబుపరమో
యది శేషించితక్కినశబ్దంబులోపింగు. అయిదును, అనునపుడు, తేచ, యూయంచ(వారు
ను, మీరును) అన్నవృత్తిపైనింజూపఁబడినది. ఈవృత్తిలోఁ దచ్చబ్దార్థంబును, యమ్యచ్చ
బ్దార్థంబును, మిళితంబులై యున్నయవి. పైగణపాఠంబులోఁ దచ్చబ్దంబుతరువాత
యమ్యచ్చబ్దంబు పఠింపబడినందునఁ బూర్వోక్త గూత్రంబుచేఁ దచ్చబ్దంబు లోపించి
యమ్యచ్చబ్దంబు శేషించినది. ఇట్లు 'యూయం' అనినయమ్యచ్చబ్దంబు శేషించినప్ప
టికి నారూపంబునకే వారును మీరును, అనునర్థంబు చెప్పికొనవలయును. అనఁగాఁ

దచ్చబంబు లోపించినను దాని యర్థంబునూత్రంబు లోపింపక యేక శేషవృత్తిలోనిమిడి యున్నయది. ఇట్లు సంస్కృతంబులో, తేన యూయం, అనుసుబంతంబులకు నేక శేషము గలిగినప్పుడు పరమైనయుష్మచ్చబంబే మిగిలినప్పటికిఁ దచ్చబౌద్ధము పోని యట్టులు తెలుంగువాషులైరింజేసి వారును మీరును భన్యులగు, అను వాక్యంబులోఁ ద్యదాది పర్యాయంబులైన వారును మీరును, అనువానికి నేక శేషంబు గలుగక వాని విధేయవి శేషంబులకును, వాని క్రియలకును, నేక శేషంబు సంభవించి తదర్థముపోనని గ్రహింపవలయును. పైతెలుంగువాక్యంబులో భన్యులగు, అన్నది విధేయవి శేషంబు. పైసంస్కృతవాక్యంబులో యూయం, అనునప్పుడు తేన(వారును), అన్నయర్థం బిమిడియున్నట్టులే భన్యులగు, అన్నప్పుడు భన్యులు, అనిన ప్రథమపురుషంబిమిడి యున్నయది యనియు, నాంధ్రభాషాశైలింజేసి ప్రథమపురుష మధ్యమపురుష సమావేశంబున మధ్యమపురుషంబు శేషించుననియు, మధ్యమపురుషోత్తమపురుష సమావేశంబున నుత్తమపురుషంబునకు నేక శేషంబు గలిగి మధ్యమపురుషంబు లోపిం చుననియు, లోపించిన పురుషంబులయర్థంబు శేషించిన పురుషంబులలోనే యిమిడి యుండుననియు గ్రహించునది. కావుననే పైచిన్నయనూరికృతనూత్రంబులో ఉత్త రోత్తరకార్యంబులు బలహ,ని చెప్పబడినందునఁ బ్రథమాదిపురుషంబుల యర్థంబులు, నిర్బాధంబుగ స్ఫురించునని తోచుచున్నది. ఇకను మీరును మేమును భన్యులము, అను తెలుంగువాక్యంబునకు వయంభన్యాః, అన్న సంస్కృతవాక్యంబు పర్యాయం బు (పైవాక్యంబులోని) వయం=యూయం, వయం (మీరును మేమును), అనిన యష్మచ్చబంబులేతనే యుష్మచ్చబౌద్ధ మేక శేషవృత్తి నే గ్రహింపబడుచున్నయది. భన్యాః అనునట్టి భన్యశబ్దార్థంబునూడ లోపించిన యుష్మచ్చబంబుయొక్క యర్థంబుతో సమన్వయించుచున్నది. (పైవాక్యంబులోని) భన్యాః= భన్యాశ్చ భన్యాశ్చ (భన్యులగు, భన్యులము), అని యేక శేషవృత్తిచే నుభయశబ్దార్థంబులకును సమన్వయించును. వయం భన్యాః, యూయం భన్యాః, అనువాక్యంబులలో లోపించిన యుష్మచ్చబౌద్ధతచ్చబౌద్ధంబులకు సమన్వయించుటకై భన్యాః, అను గోటునం గూడ నేక శేషంచైనయట్టులు వారును మీరును భన్యులగు, మీరును మేమును భన్యులము అనిన భన్యశబ్దంబునొద్ద నేక శేషవృత్తి యున్నదనియు, వాక్యంబులో భృతం బులైన పైకేఖానిర్దిష్టతచ్చబ యుష్మచ్చబౌద్ధంబులతో సమన్వయించుననియు గ్ర

హిందునది. ఇక నేక శేషవృత్తి చే బహువచనాంతక్రియలకాక యేకవచనాంతక్రియ గలిగిన యాక్రింది షహికవిప్రయోగంబుల వాక్యాంతరంబు చేసికొని పురుషవిపరిణా మం (మాన్యులు) బూహిందుకొనవలయును. ఉ. విప్రకులుండ. వెల్వడుమువేగనునీవును నీనిషాదియుక్, భార-ఆది-24. క. మనకాపురంబు సంజయుఁడీతనియుపదేశంబు వట్టి కర్మమన మమం | నుని నాశ్రియఁపవయ్య యితనిఁ బొందిన బ్రదుకుదీవుడ మ్ములుసుముక్, భార-ఆది-25. ఉ. నేనునా | నీనయు గాడివెట్టెద విశ్వంఖ లతెక్ పారి ఉ. రితి. ఆ || వె || ఎలుగుంబు పడఁగనిట్లుమఁ బనునా || నేండు రాఘ వుండు నీవు నన్నరణ్యభూమలంబు దక్షిణదిశేఁగకుకా | పడమరెట్లు బొందె విడిచిదనిన, జైమి. రితి. పైప్రకృతపద్యంబునంబు వెల్వడుము, అను నేకవచనాంతంబు నిషాది యుక్ అను నానితో సమన్వయించుటకు వెల్వడునని, అని విభక్తి విపరిణామంబున వాక్యాంతరంబూహించుకొనవలయు, ఇట్లే పైనిం బొందిన తక్కుంగల యుదాహరణ మ్ముల యందును తమ్ములు ముతులు, ఇత్యాదిప్రసమాంతంబులు విభక్తి వచనంబులవిపరి ణామంబున నాక్షిప్తంబైన బ్రగుమదురు, ఇత్యాది క్రియలతో వాక్యాంతరంబున నన్వయించునని యెఱుంగువది.

ఒకానొకరు యుష్మదస్మదర్థంబులను. అన్యార్థంబులను, వాక్యంబున సమావేశంబు గలిగినప్పుడు క్రియలకు యుష్మదస్మదర్థంబులే కర్తలగునుగాని యిత రంబు కర్తలుకావని చెప్పిరి. అయ్యది మృగ్యంబు. సర్వపురుషంబులకు సమావేశం బులోఁ బ్రథమపురుషంబుకంటె మధ్యమపురుషంబును, తానికంటె నుత్తమపురుషం బును, బ్రబలంతైనందునఁ గ్రియలూ గూర్పురుషవి శేషంబులు గలవియైనను యుష్మ దస్మదర్థంబులకంటె నన్వయంబు కర్తలతో సామానాధికరణ్యమొందకుండుట యాశ్చర్యంబు. అన్వయింపనిచో వాక్యంబునకు ననన్వయపత్తి గలిగి వాక్య దోషంబు సంభవించును. కావుననే యుష్మదస్మదర్థంబులేకాక తక్కినవి కర్తలై నప్పుడును గ్రియ యేకవచనంబులో నుండినకొన్ని కవిప్రయోగంబులు గలవు. ఇట్టి యేకవచనాంత క్రియతోను; కర్తలనేకులును సంభవించినచో భిన్నవాక్యంబు చేసి కొని సమన్వయించుకొనవలయును. క. తనయెఱిగిన యర్థంబునఁ|డనఘా యిదియెట్లు

చేష్టమని యడిగెనఁ జేష్టనివాఁడును సత్యము చేష్టనివాఁడును ఘోరనరకపంక
మునఁ బడుకొ, భార-అది- 33. ఇత్యాదులూహించుకొనవలయును. కర్తలు బహు
పుగానుండి క్రియ బహువచనంబునందున్నచో నిర్భాగంబు. క. బలవంతుఁడగుపయి
నెత్తిన బలహీనుఁడు ధనము కోలుపడినయతఁడు ముద్బిలి నేఁగు నతఁడుఁగామా |
కులచిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుదురధిపా!, భార- ఉద్యో- 23. గీర్వాణభాషయోహును
గర్తబహుత్వంబున్నను గ్రియ యేకవచనంబునో నుండుట తలచుగలదు. శ్లో.
జయత్యతిబలోరామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలిః, రామాయణము, సుందరకాండ. 42 సర్గ.
(అతిబలుండైన రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును బలులచెను) శ్లో. పాంచజన్యం హృషీ
కేశో దేవదత్తం ధనంజయుః, పాండ్రంబధ్యాయమా శంఖంభముక ర్మగృకోదరః, మహా
భారతస్థ భీష్మపర్వఘటిత భగవద్గీత-ప్రథమాధ్యాయము. (కృష్ణుండు పాంచజన్యంబును
అర్జునుండు దేవదత్తంబును, భీముండు పాండ్రంబునుశంఖంబును, బూరించెను) శ్లో. సఖా
గరీయాన్ శత్రుశ్చకృత్రిమః, మాధుర్యము. 2 స్వతిర్ శ్లో. (కృత్రిమశత్రువును, కృత్రి
మన్నేహితుండును, బలీయండు) శ్లో. మదేన భాతవలధిః ప్రితాపేన మహాపతిః,
కువల యానందము దీపకాలంకారము. (మదముచేత సేనుఁగున్నయుఁ, ప్రితాపము
చేత రాజును బ్రకాశించును.)

37 నూ- ఏకవాక్యంబునందొకానొక్కండుతక్క సర్వపదంబు
లు క్రమనిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపంజను.

పూర్వమిది పరమిదియను నియమమపేక్షింపక వాక్యమందెల్ల
పదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపందగును - ఏనిప్రభృతిశబ్దములు కొ
న్నినియమసాపేక్షంబులయియుండు - గాలిచల్లగావీచెను - వీచెనుజల్ల
గాగాలి - చల్లగాగాలివీచెను - వీచెనుగాలిచల్లగా - గాలివీచెనుజల్ల
గా - చల్లగావీచెనుగాలి.

వ్యా-వాక్యంబునందు నొకానొకపదంబుతప్ప నన్ని పదంబులు సాపదముతదు

వాత నీపదమే ప్రయోగింపవలయునని ఇరుసలో నియమ మవసరములేమియు వాక్యంబునందుఁ పదములు వాక్యార్థంబు చెడకుండవట్టాలు యుద్ధం ప్రయోగింపవచ్చును. (మూలము) పూర్వమిది పరిమినియను నియమ మపేక్షింపక వాక్యమందల్లపదములు వలచినట్లు ప్రయోగింపవలయును. (వృత్తము) (యా) ఏనిప్రభృతిశబ్దములుకొన్ని నియమ సాపేక్షములయ్యుండును; 1. గాలి చల్లగా వీచెను 2. వీచెను జల్లగా గాలి 3. చల్లగా గాలి వీచెను, 4. వీచెనుగాని చల్లగా 5. గాలివీచెను జల్లగా 6. చల్లగావీచెనుగాలి. వ్యా—ప్రభృతిశబ్దముచేత పోలేకొ, నలేకొ, అట్లు, అయ్యును, పొందుకొ., ఇత్యాది పదములు నియమం బపేక్షించి ప్రయోగింపవలయును. అనగా ఏని, శబ్దములు తమయర్థంబేపదములయర్థములతో నన్వయించునో యాపదములయొద్దనే వచనకావ్యమందు గాని పద్యకావ్యమందు గాని ప్రయోగింపవలయునని తమయన్వయంబొకాంక్షించు పదార్థములకు దూరమునఁ బ్రయోగింపఁబడఁ గూడదు. ప్రథమోదాహరణంబునందు వీచెను, అనుశబ్దంబునందలి క్రియావిభక్తిచే నాకాంక్షితంబై గాలి, అనుకర్త 'వీచు, క్రియతో నన్వయించుచున్నది. కానఁ గర్తకును, గ్రియకును సాన్నిధ్యనియమంబు ప్రాప్తిండుచుండఁగాఁ బదార్థములకు వ్యవధానంబున్నను దోషంబు లేదనుటంచేసి 'చల్లగా, అను క్రియావిశేషణంబు గాలి, వీచెను. అనుశబ్దంబులకు మధ్యగానున్నను దోషంబులేదు. ద్వితీయోదాహరణంబునందుఁ గ్రియ ముండునుండినను 'చల్లగా, అను క్రియావిశేషణంబు క్రియాకర్తల మధ్యనుండి యుడముకలిగించుచున్నను దోషంబు లేదు. తృతీయోదాహరణంబునందు 'చల్లగా, అనునది క్రియావిశేషణంబుగావున వీచెను, అనుక్రియయొద్ద నుండుట యత్యాదిశ్యకంబైనను దూరస్థితివలన వాక్యంబవర్తకంబుగాదు. చతుర్థోదాహరణంబునందుఁగూడఁ గర్తకుమున్నే క్రియాయున్నను 'చల్లగా, అనుక్రియావిశేషణంబు దూరస్థంబైనను నశాస్త్రీయంబుగాదు. పంచమోదాహరణంబునందు విశేషణంబు విశేష్యంబునకు ముందుండుట యవసరంబుగావున 'చల్లగా అనుక్రియావిశేషణంబు 'వీచెను' అనుదానికి ముందుండుట యుక్తంబు. ఇటం గ్రియ తరువాత నున్నను గూడఁజే. షష్ఠోదాహరణంబునందుఁ గర్తకుఁ బూర్వంబునఁ గ్రియాయున్నను సరసంబు. సంస్కృతిభాషయందుంబలే నాంధ్రభాషయందును వాక్యంబున నన్వయక్రమంబు నపేక్షించి పదములు ప్రయోగింప నత్యావశ్యకత లేదుగనుకనే 'వ్యవహితాశ్చ సర్వస్యః' అనినన్నయభట్టారకపండితాశ్రమియగు సూత్రంబు రచించెను.

(సర్వశేష్దంబులను వాక్యంబు నవ్యవధానాన్వయభావంబులు వివక్షింపనవసరంబు లేక యథేష్టంబుగాఁ బ్రయోగింపనగునని ప్రామాతృత్వము) శ్లో. వ్యవధానంచ సాధుస్యాత్కార కాద్యంత భాగయోః | మన్యభాగే తత్ప్రయోగోనసాధుస్యాదయంగమం' వాక్యార్థంబునకు విఘాతంబునేయక యర్థంబును బ్రకాశింపఁ జేయునట్టి పదవ్యవధానంబు సమీచినమే యనియుఁ గ్రియ ప్రయోగంబు కర్తృకారకంబులకుఁ బ్రథమమునఁ గాని కడపటఁగాని యుండవలెననియు, కర్తృలమన్యను గ్రియ ప్రయోగించినచో వాక్యంబు నిరర్థకంబగుననియు, నన్వయభావములు నన్నయభిప్రాయకసూత్రంబును గొంత స్పష్టపఱుచుచున్నారు. 'నడచె నేనుఁడు న్నయఁ న్నయఁ నడచెను' అని కర్తృత్వయంబునకు మొదటనైనను గడపటనైనను గ్రియ ప్రయోగింపవలెనుగాని 'ఏనుఁడునడచెను గుఱుము' అని కర్తృల మన్యను గ్రియప్రయోగము సాధువుకాదని వ్యథపఱుచుచు నహోబలపతి నన్నయభిప్రాయకసూత్రంబును వివరించెను. ప్రాథమ్యాకరణంబున 'వాక్యార్థజానంబునకు నాసత్తియు, (పదంబుల యాసన్నత) యోగ్యతయు, ఆకాంక్షయు, నావశ్యకంబుల'ని చెప్పబడియె. ఇట్లు లగ్నాణా చార్యులలో నొక్కొక్కరునన్న యభిప్రాయక సూత్రంబును శక్తివంశనలేపండు వివరించిరి. మదీయా శ్లో (ప్రాయం బేమనఁగా వాక్యార్థజానంబునకు నాసత్తి యోగ్యతాకాంక్షాతాత్పర్య | జ్ఞానంబులు నాలుగును సహకారులుగా నుండవలయును. కావుననే, శ్లో॥ ఆసత్తియోగ్యతాకాంక్షాతాత్పర్యజ్ఞానమిష్టతే కారణం సన్నిధానంకుసలసాసత్తి రుచ్యతే | పదార్థే తత్రతద్వత్తయోగ్యతా పరికీర్తితా | యత్పదేనవి నాయస్యాననుభావక తాభవే | దాకాంక్షానస్తరిచ్ఛాస తాస్పృశ్యం పరికీర్తితం' అని సిద్ధాంత ముక్తావళియందు నుదాహరింపఁ బడినది. అట్లును ఆసత్తి యోగ్యతాకాంక్షా తాత్పర్యజ్ఞానంబులు శాస్త్రోక్తంబుననే (వాక్యార్థజ్ఞానంబునకు) సహకారి కారణంబులు. ఏపదార్థంబుతో నేపదార్థంబునకు నన్వయము పేక్షింపఁబడునో యట్టి పదార్థములను నిరర్థపదార్థంబుతో వ్యవధానంబు లేపండుట చూపెత్తి మనంబును. ఈ దేవవత్తునిదేతఁ బర్వతము భుజింపఁ బడెనన్నమాంబెము. ఇచ్చటను 'దేవవత్తునిదేత' అనెడి పదార్థంబునకు 'భుజింపఁబడె' అనుపదార్థంబుతో నన్వయంబుపేక్షింపఁబడినది. ఇట్లుండఁబరస్పర మన్వయము పేక్షకలిగినదేవవత్తు పదార్థంబునకును భుజింపఁబడుట యనుపదార్థంబునకును నడుచు 'పర్వతము' అనెనుపదార్థంబు తొన్ని వ్యవధానంబు కలుగఁజేయు నున్నది కావనీవా

సమాన పరిచ్ఛేదము ✓ ౧౨౬

సమానంబులుగ నుండి తెలియజేయు భాగంబు సమాన.
పరిచ్ఛేదంబునందును.

1 నూ—సమర్థంబులుగనుకదంబు లేకపదంబగుట సమానంబు.

వృథాగూఢ్యతంబులుగను వర్థంబులు వీకాగ్రీభావంబు సామర్థ్యంబు - వృథా
క్రస్థిదాగ్రంబులుగను పదంబులు వీకాగ్రీభావంబువృత్తి సామర్థ్యము.

వ్యా—సమర్థంబు లనుపదంబుననగా సామర్థ్యంబు గలిగిన పదంబులు. సామ
ర్థ్యంబు వ్యపేక్ష యనియూ, వీకాగ్రీభావంబుననూ, నిర్వర్థంబు. వ్యపేక్షసామర్థ్యంబు వా
క్యంబునందును, వీకాగ్రీభావంబుననూ సామర్థ్యంబునందును, వైచాకరణంబుచే నంగీక
రింపబడియె. కొంతవఱకు వృథాగూఢ్యతంబు సమానంబునంగీకరింపం బడుచున్నది. త
మతను యగ్రంబులందెలియజేయవలయు లక్షణంబుగ (అ పేక్ష) వలన నన్యోన్యంబును
సంబంధంబువృత్తి పేక్షసామర్థ్యంబునందును. ఉ. దేవదత్తునియొక్క నురువు. ఈవాక్యంబు
నందు 'నురువు' అనియగ్రంబు వృత్తివలన దేవదత్తునియొక్క నురువునయ కాంక్ష కలిగి
నపిమ్మట 'దేవదత్తునియొక్క' అనిప పదార్థంబు సమాధానంబుగా సమర్పింపబడుచు
న్నది కావున దేవదత్తునియొక్క నురువునదార్థంబునందు నన్యోన్యపేక్షవలన
సంబంధంబు కలుగు. వాక్యంబునందలి యగ్రంబులందె వ్యపేక్షసామర్థ్యంబు. ప్రక్రి
యావర్థయంబు వేర్వేరుగానున్న పదంబులందెవర్థయంబు నన్యోన్యంబును విశేషణ విశే
ష్యభావంబున మేళింపబడి వీకాగ్రీభావంబుగా భావంబుట యేకాగ్రీభావసామర్థ్యంబు.
ఉ. దేవదత్తుని నురువు. ఈవచనంబున 'దేవదత్తుని' నురువును' అనిన రెండుప
దార్థంబులు కలవు. దేవదత్తునిననుపదంబు వీకాగ్రీభావంబునను నురువుని యగ్రంబునందు
న్నందున నురువు విశేష్యంబుగాను, నురువునదార్థంబునను దేవదత్తుడు విశేషణంబుగా
ను రిలవలెద యెన్నగు. రిలవలె రిలవలె రిలవలె రిలవలె రిలవలె రిలవలె రిలవలె రిలవలె
రుగాభావింపం బడినట్లునను, శేషభాగంబులు (పాదంబు) మూడు నన్యోన్యంబునను

దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థంబుగా భావింపబడి నట్లులును, దేవదత్త గురుపదార్థంబులు రెండును విశేషణ విశేష్య సంబంధంబుచేసినన్యోన్యంబునుమిళితంబులై దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థంబుగా భావింపబడును. వాక్యమునందంగీకరింపబడిన వ్యపేక్షాసామర్థ్యంబుగాక సమాసంబునందు నేకార్థీ భావంబుని వేటొకసామర్థ్యబంగీకరించుటకుఁ గారణంబేమన నాకర్ణింపుము 'సుందరుండు దేవదత్తునియొక్క గురువు' అనిన వాక్యంబునఁ జేనింజెప్పిన ప్రకారంబున దేవదత్తగురు పదార్థంబులకు వ్యపేక్షా సామర్థ్యంబు గలదుగదా! ఈవాక్యంబున 'సుందరుండు' అనిన విశేషణంబు దేవదత్తున కన్వయించి సుందరుడైన దేవదత్తునియొక్క గురువని తోచుచో సౌందర్యము దేవదత్తునకుఁ నులంపబడును. (ఏకార్థీ భావంబునుగూర్చి కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి 27 నూత్రంబునొద్ద విస్తరంబుగ వ్రాయబడె) 'సుందరుండు దేవదత్తునిగురువు' అనిన స్థలంబున దేవదత్తుని గురువనఁగా దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థముగా (ఏకార్థముగా) భావింపబడినందున 'సుందరుడ'నిన విశేషణంబు గురువుతో నన్వయించుంగాని షష్ఠీతత్పరువంబులో నేక దేశప ర్తియైన దేవదత్తునితో నన్వయింపదు. ఇకను 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతు పన్నుని నీనునలంఘ్యము' భార-ఆర-6ఆ. 'భూజా! తోపభయంకరుఁ డట్లును కోపానలము' భార-ఉద్యో-1ఆ. ఇత్యాది స్థలంబులందు 'ధర్మసుతు పన్ను' అనిన సమాసంబులో నేక దేశప ర్తియైన ధర్మసుతునితో 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు' అనిన విశేషణంబును, అట్లును కోపానలంబు' అనిన ద్వితీయోదాహరణంబులో నంతర్భూతంబైన యట్లున పదార్థంబుతో భయంకరుండు, అనిన విశేషణంబును నెట్లులన్వయించెనని శకింతురేని యట్టిప్రయోగంబుగతికగతికంబులగుటంజేసి క్యాచిత్కంబుగాఁ బ్రయోగింపంబనునని కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి యరువదియేడవ నూత్రంబువివరించు తఱిని విస్తరంబున వివర్ణించి యంగీకరింపబడియె. కనుకనే పైని సమాసంబునందుఁ గొండొకచో నేకార్థీ భావంబును, వ్యపేక్షయును నుభయంబును నుండుననిచూపబడె. ఇట్టి యుదాహరణంబులందు నేకార్థీ భావంబేకాక వాక్యంబున నుండునట్టి వ్యపేక్షాసామర్థ్యముగూడ నంగీకరింపబడినందున 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతునియొక్క-పన్ను' ఇత్యాది వాక్యంబులందు 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు, ఇత్యాది విశేషణంబులు ధర్మసుతునితో నన్వయించినట్లులు 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతుపన్ను' అనిన సమాసస్థలంబునందుంగూడ విశేషణంబు వ్యపేక్షా

సామర్థ్యంబున నుండవచ్చును. పైని వివరించినయేకార్థిభావంబునే మూలంబులో 1 పృథగ్భూతంబులగు నర్థంబుల కేకార్థిభావంబుసామర్థ్యంబనియు, 2 పృథక్ప్రసిద్ధార్థంబులగు పదంబులకేకార్థంబునందు వృత్తి సామర్థ్యమనియు, లక్షణద్వైవిధ్యంబు చూపి నూరిగారు వివరించిరి అనఁగా 1 వేటుగావన్నయర్థంబులకు నేకార్థత్వభావన సామర్థ్యంబని యను, 2 వేటుగాఁ ప్రసిద్ధంబులైన యర్థంబులం దెలియజేయు పదంబులకు నేకార్థంబునందునునికి సామర్థ్యంబనియుఁ బూర్వోక్త లక్షణ ద్వయార్థంబు. ఈలక్షణార్థంబు లుదాహరణసహితంబుగా శాఖానంక్రమంబు చేసి పైని వివరింపబడియెఁ గావునఁ బునరుక్తంబుగ విశదీకరింపఁట యనావశ్యకంబు. పైనింజెప్పిన సామర్థ్యంబు గలిగిన పదంబులుచేరి యఖండపదంబు కావుట సమాసంబనంబడు. సమాసంబనఁగాఁ గూడికవలన నైనది యని యవయవార్థంబు. వాస్తవంబున నాలోచింపఁగా మూలనూత్రంబున 'సమర్థంబులగు పదంబులు' అని సన్న్వదీర్ఘసంధితో నుండలయును. అయినను సమ + అర్థ ఇట్లుండ శకంధ్వాది గణంబున గణనంజేసి పరరూపసంధికలిగి సమర్థ' అయ్యెను. దీనియందలి సమశబ్దంబునకు 'ఏకము' అనిన యర్థము. (సమర్థము = ఏకార్థము) ఏకార్థిభావశక్తిచే మిళితంబులైనపదంబులు సమాసంబనంబడునని లక్షణార్థంబు.

help 2 కూ — సాంస్కృతికాచ్చక మిశ్రభేదంబుచే సమాసంబుత్రివిధంబు.

సాంస్కృతికంబనియాచ్చికంబనిమిశ్రంబనిసమాసంబుత్రివిధంబు- అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబనిసాధ్యంబని ద్వివిధంబు - కేవలసంస్కృత శబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబునాఁబడు - రాజాజ్ఞ - తటాకోదకము - లక్ష్మీవల్లభుఁడు || సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబునాఁబడు - రాజనాజ్ఞ - తటాకంబునుదకము - లక్ష్మీవల్లభుఁడు || తక్కినతెనుఁగు లసమాసంబాచ్చికంబనంబడు || తేనియానతి - చెలువునీరు - సిరిచె

లువుడు || ఉభయంబులును శివది మిశ్రీబంబును - రాజముదల -
చెలుపునుదకము - సిరివల్లభుడు.

1 సాంస్కృతికంబు, అంబుకంబు మిశ్రీబుని, సమాసంబు త్రివిధంబు
2 అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబుని, సాంస్కృతికంబుని ద్వివిధంబు 3 కేవలసంస్కృతశబ్దంబుల
సమాసంబు సిద్ధంబునాబడు; రాజాజ్ఞ, ప్రభుకౌశికము, లక్ష్మీకల్పభుడు 4 సంస్కృత
సమాసంబుల సమాసంబు సాంస్కృతికంబునాబడు; రాజాజ్ఞ, ప్రభుకంబునుదకము, లక్ష్మీన
ల్లభుడు. 5 తక్కిన తెనుగుల సమాసంబులన్నియునాబడు; శేరినియానతి, చెలుపు
నీరు, సిరి చెలువుడు 6 ఉభయంబులును శివది మిశ్రీబంబును; రాజముదల, చెలు
వునుదకము, సిరివల్లభుడు.

వ్యా—1 సాంస్కృతికంబు, అంబుకంబు, మిశ్రీంబు, అనుభేదంబులచే సమాసం
బునూడువిధంబులు. సంస్కృతశబ్దంబుల కంబులు గాఁగల సమాసంబు సాంస్కృతి
కంబు. అన్య తెనుగుపదంబులు 2 శ. అంబుకంబుల సమాసం బాంబుకంబునాబడు. అనేక
పదంబులు నేటి సమాసంబునాబడు కంబుల కంటెకంబులలోను పదంబులు విభిన్నంబైనసమా
సంబునాగు గాఁగలదు. ఇట్లు సంస్కృతశబ్దంబులకుండు బ్రహ్మజనార్ధంబు
నందు శక్తి ప్రత్యయంబు గలిగి వైకృతంబులు నుద్భవించును. 3 కేవలసమాసంబులు మూఁ
డింటిలో సాంస్కృతికము సిద్ధంబునాబడు, సాంస్కృతికంబునాబడు తరచువిధంబులు 3 కేవలము
సంస్కృతశబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబునాబడును అనగా సంస్కృత సమాసంబొంగి
వ్యాకరణాపేక్షలేకయే సంస్కృతంబున సిద్ధంబైనదియనిభావము, ఉ. రాజాజ్ఞ మొ
దలైనవి 4 సంస్కృతపదంబుల సమాసంబు సాంస్కృతికంబునాబడును. అనగా వాంఛివ్యా
కరణంబుచే సంస్కృతపదంబులకు సంస్కారము సాధించుకొని చేయబడిన సమా
సంబుని భావంబు. ఉ. “రాజాజ్ఞ” మొదలైనవి. ఇన్యకు రాజశబ్దసమాసంబు తెలుం
గులో రాజ (తత్స-78నూ.) అజ్ఞాశబ్దంబు సంస్కృతంబులో దీర్ఘాంతంబు తెలుం
గులో హ్రస్వాంతంబును. (తత్స-54నూ.) రాజ (యొక్క) + అజ్ఞ” అని
యుండ “యొక్క” విభక్తి లోపంబుగలిగి సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది
మూడవనూత్రంబుచే నుగానయంబున “రాజాజ్ఞ” అయ్యెను. ప్రేవలత “తా

జ్ఞము - మంచిరాజు - ఇదిసంఖ్యాపూర్వంబుద్విగుప్తనాబడు - ముజ్జ
గములు - ముల్లోకములు || బహుప్రీహి - ముక్కంటి - చలివెలు
గు || ద్వంద్వము - తల్లిదండ్రులు - అన్నదమ్ములు || ప్రాయికంబుగా
ననుటచే సంస్కృతలక్షణంబుదొడరని సమాసంబుంగలదని సూచిం
పబడియె - దానంజేసి చిగురుగేలు జుంటిమోవి యిత్యాదులయిన
యుపమాన పూర్వపదకర్మధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు || ముఖపద్మ
ము - చరణకమలములు - ఇట్టియుపమానోత్తరపదంబులు గలవుగాని
విపరీతంబులు సిద్ధంబులు లేననియెఱుంగునది || సిద్ధంబునర్వంబు గ్రాహ్యం
బు - రాజపురుషుడు - నీలోత్పలము - వీతాంబరుడు - రామలక్ష్మ
ణులు || కేవలసంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు - దా
నంజేసియనేకమాట లల్పదండిత్యాదులు దుష్టములని తెలియునది.

1 తత్పరుషబహుప్రీహిద్వంద్వంబులని సమాసంబు తెల్లంద్రవిగంబులయియుం
డు; 2 అవి ప్రాయికంబుగా నుత్తరానోభయ పదార్థ ప్రధానంబులయియుండు; 3 అం
దుఁ దత్పరుషంబు వ్యధికరణంబని సమానాధికరణంబని ద్వివిగంబు; 4 ద్వితీ మాదులకు
మీది పదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబు నాబడు; నెలతల్పు, నెలతక్కువ
వాడు, దేవరమేలు, దొంగభయము, రాముని బాపము, మాటనేర్పరి. 5 విశేషణంబు
నకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు సమానాధికరణంబునాబడు; ఇదియే కర్మధార
యంబునాబడు; సరసపు వననము, తల్లగుత్తుము, మంచిరాజు. 6 ఇది సంఖ్యాపూర్వం
బు ద్విగుప్తనాబడు; ముజ్జగములు, ముల్లోకములు. 7 బహుప్రీహి—ముక్కంటి,
చలివెలుగు 8 ద్వంద్వము—తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు. 9 ప్రాయికంబుగా నను
టచే సంస్కృతలక్షణంబుదొడరని సమాసంబుంగలదని సూచింపబడియె; దానంజేసి
చిగురుగేలు, జుంటిమోవి యిత్యాదులైన యుపమానపూర్వపదకర్మధారయంబులు
గ్రాహ్యంబులు 10 ముఖపద్మము, చరణకమలములు, ఇట్టి యుపమానోత్తర పదంబులు
గలవు గాని విపరీతంబులు సిద్ధంబులులేనని యెఱుంగునది. 11 సిద్ధంబు నర్వంబు

గ్రాహ్యము-రాజపురుషుడు, నీలోత్పలము, పీతాంబరుడు, రామలక్ష్మణులు. కేవల సంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు; దానంతేసి యనేకమాలు లల్పదండి త్యాదులు దుష్టములని తెలియునది

వ్యా—తత్పురుష మొప్పలైనవానికి లక్షణము తత్తమగ సంస్కృతమునందు జెప్పబడ్డ యట్లేయవలెను. తత్పురుషంబు:-ఉత్తరపదంబుయొక్క యర్థంబుప్రధానంబు గఁగలది 1 సమా సంబులన్నియు-‘తత్పురుషము-బహువ్రీహి, ద్వ్యంశ్వము, అనిమూఁడువిభములు. ఆమూఁడును చతుమగాఁదత్పురుషంబుత్తరపదంబుయొక్క యర్థంబు ప్రధానంబుగఁగలదియు, బహువ్రీహిసమాసఘటకంబుగాని పదంబుయొక్క యర్థంబుప్రధానంబుగాఁగలదియు, ద్వ్యంశ్వంబు సమాసఘటకపదార్థంబు లన్నింటియొక్క యర్థంబును ప్రధానంబుగాఁగలదియు నైయుండును, 2 అందుఁదత్పురుషంబు—వ్యధికరణంబనియు సమానాధికరణంబనియు రెండువిధంబులు రి ద్వితీయ మొదలు సప్తమినాకు మీఁదపదంబులతో సమాసంబు వ్యధికరణం బనంబడును. ఉ. నెలతల్పు (నెలను దాన్సినవాఁడు) ద్వితీయాతత్పురుషంబు. నెలతక్కు ఐవాఁడు (నెలదేతఁదక్కునవాఁడు) తృతీయ. దేవరమేలు (దేవరకొఱకుమేలు) చతుర్థి, దొంగభయము (దొంగనలసిభయము) పంచమి. ఈ పంచమికే గారక పరిచ్ఛేదంబునందలి తొమ్మిదవ సూత్రంబును జూచునది. రామునిబాణము (రామునియొక్క బాణము) షష్ఠి. మాటనేర్పరి (మాటలయందు నేర్పరి) సప్తమి. విశేషణంబు విశేష్యంబుతోఁ గలియు సమాసంబుసమానాధికరణంబనంబడును. ఇదియొకర్మధారయసమాసంబు. ఉ. సరసపు వచనము మొప్పలైనవి. ‘సరసము’ ఇయ్యది విశేషణంబు, ‘వచనము’ ఇయ్యది విశేష్యంబు ఇచ్చట సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవ సూత్రంబునఁ బువర్థంబు. ఇట్లే తల్లి పుట్టుము మున్నగు వానియందుగ్రహించునది. సమానాధికరణంబనగానయు పార్థంబు-సమాస-ఏకమైకఅధికరణంబు=అధికంబుగలది. అనఁగా రెండుగాని యంతకంటె నెక్కువైన భర్తృంబులుగాని యొక్క పుట్టువును నాధారంబుగాఁ జేసికొనియుండుట. కర్మధారయ సమాసంబు నందుండు. ఉ. సరసపువచనము ఇట సరసత్వ భర్తృంబును వచనత్వ భర్తృంబును నీరెండును వచనంబు నాధారంబు చేసికొని యున్నవి. కాన సామానాది కరణ్యంబు కర్మధారయంబుననుండు. ఆసామానాధికరణ్యంబు విశేషణ విశేష్యభావంబున్న వోటుననే సంభవించును. 5 సంఖ్యావా

చకశేబ్దంబు పూర్వమందుఁగలదై యుత్తరపదార్థ ప్రధాన సమాసంబు ద్విగుసమాసంబనంబడు. ఉ. ముజ్జగములు. (మూఁడు + జగములు) మొదలైనవి. ఇచ్చట జగమును శేబ్దంబునకుఁ బూర్వము 'మూఁడు' అను సంఖ్యావాచకశేబ్దంబున్న యది. అది, 'జగములు' అన్న శేబ్దంబునకు విశేషంబు. ఈసమాసంబునందు 'జగములకు' ప్రాధాన్యము, ఇట్లే ముల్లోకములు మొదలైనవి. 6 ముక్కంటి' ఇయ్యది బహువ్రీహిసమాసము. ఇటు సంఖ్యావాచకశేబ్దంబు పూర్వంబునందున్నను యుత్తరపదార్థంతైఁ కన్నులకుఁ బ్రాధాన్యంబుకాక విశిష్టసమాసంబుచే శివుండు ప్రధానండై చెప్పబడి నందున బహువ్రీహికిని ద్విగువునకును భేదంబు స్పష్టంబగుచున్నయది. ఇట్లే 'చలివెలుగు' (చల్లనికిరణములు గలవాడు = చంద్రుడు) మొదలైనవి. 7 తల్లిదండ్రులు (గలరు) ఇయ్యది ద్వంద్వసమాసంబు. ఇచ్చట 'తల్లి, తండ్రి' అను రెండు పదంబుల యొక్క యర్థంబును బ్రధానంబు. 'తల్లి దండ్రులు గలరు' ఇత్యాది వాక్యంబులయందు సమాసఘటకంబులైన మాతాపితృపదార్థంబులు రెండును 'కలుగు' అను క్రియతోఁ గర్తలై యన్వయించినందున ద్వంద్వసమాసంబునందు సాధ్యపదార్థంబులకును ప్రాధాన్యంబు గలదు. ఇట్లే 'అన్నదమ్ములు' మున్నగునవి. ద్వంద్వసమాసంబునందుకక సమానసఘటక పదార్థంబులన్నింటికిని బ్రధానత యేసమాసంబునందునులేదు. ఇట్టిసర్వపదార్థ ప్రాధాన్య విశేషంబును ఎట్టియే 'శ్లో' అక్షరాణామకారోస్మి ద్వంద్వస్సా మాసికన్యచ | అహమేవాక్షయః కాలోధాతాహంవిశ్వతోముఖః' అనిసభగవద్గీతా దశమాధ్యాయంబునందు శ్రీకృష్ణభగవానులుసమాసంబులలో సర్వపదార్థ ప్రాధాన్యంబునంజేసి ద్వంద్వసమాసంబు సర్వప్రధానండుగు తనస్వరూపంబని నెలవచ్చిరని శ్రీమఘనూదన సరస్వతీవిరచితశ్రీభగవద్గీతాగూఢార్థ దీపికావ్యాఖ్యయందు వివరింపఁబడినది. 8 మూల సూత్రంబునఁ బ్రాయికంబ (తఱచు)ని చెప్పుటచేత సంస్కృత లక్షణంబు పొందిని సమాసంబుంగూడఁగలదని చూపఁబడినది. అందుననే 'చిగురుఁ గేలు, జుంటిమోవి' మొదలగు నుపమానము పూర్వమందుఁ గలసమాసంబులాంధ్రభాషాశైలింజేసి గ్రహింపఁదగినవి. ఇందుఁబూర్వపదార్థంబులు 'చిగురును, జున్నును'డ పమానంబులు. ఇయ్యవిహస్తాధరోష్ఠంబులకుఁబోల్పఁపడెను. సంస్కృతంబులో 'హస్త కిసలయము, అగరమఘపూపము (మధుకోశము, తేనెపెర) ఇట్లుపమాన వాచకంబులు యుత్తరపదంబుగా నుండవలెను 9 ముఖపద్మము, చరణకమలములు' అను నిట్టి యుపమాన వాచకంబులు కడపటఁ గల సమాసంబులు గలవి

గాని విపరీతము (ఉపమానవాచకంబు పూర్వపదంబులుగాఁ గలవి) లైనవి(పద్మముఖము, కమలచరణములు) సంస్కృత సమాసంబులు లేవని తెలిసికొనునది. ఉపమితంవ్యాప్తూదిభిస్సామాన్యప్రయోగేఽపిషాఽనునారీ' అను సూత్రంబునఁ బురుషవ్యాప్తము, నృసోముఁడు, రామచంద్రుఁడు ముఖపద్మము, చరణకమలములుఁ ఇత్యాది సమాసంబు సమాసఘటకంబులందు నుపమాన వాచకపదంబు పరమండేయుండవలెను. సాధారణధర్మవాచకపదంబుకానిచో నుపమానపదంబు పూర్వపదంబుగానుండఁగూడదు గానిధర్మవాచకంబు సమాసమిళితంబయ్యె నేని యుపమానవాచకంబు పూర్వ పదంబు కావచ్చును ఉ' ఘనశ్యాముఁడుఁతటిక్తోరి మొ. తెలుంగులోఁగూడనుపమానోత్తరపదకర్మ ధారయుంబులు మహాకవులచేఁ బ్రయోగింపబడి. ఉ. మోముఁదమ్మి మోము-దామర, కౌఁదీఁగ, మైదీఁగ, కేలుఁదమ్మి మొ. ఉ॥ వాడిన మోముఁదమ్మి తెలివానిక కన్నులు విన్నఁ బోవ'నును—రితి. తే. గీ॥ ఒప్పుపుప్పొడి పపుపై నొల్ల గిల్లి | మోముఁదమ్మి తలాడపై మోపి యడుగు' పసు —4ఆ చ॥ అనయము మ్రోల నేకతమహాద్ధగతిం గనచిన్ని రామచంద్రునినగు మోముఁదామరసిరు 5 గనుపండువుగాఁ జెలంగ, రాసు—2ఆ. నీ॥ అన్నవకౌఁదీఁగెయందఁబు మదినిల్పు జఘనరంబుపై జగుపునృప్తి' భార-ఆది రితి. నీ॥ పాలిండ్లతనువెన వ్రానింపఁజెన్నొందుననగు కౌఁదీఁగ యల్లాడుదుండు' భార-విరా-4ఆ. మొ. 10 సంస్కృతవ్యాకరణంబుననైన సమాసంబులన్నియుఁ దెలుంగులోవాడవచ్చును. ఉ. రాజపురుషుడు (షష్ఠీతత్పరషము రాజయొక్క భృత్యుఁడనియర్థము.) నీలోత్పలము (కర్మధారయంబు). పీతాంబరుఁడు (బహుప్రీహి; విష్ణువు). రామలక్ష్మణులు (స్వంద్యము.) 11 కేవలసంస్కృత శబ్దంబు తెలుగు శబ్దంబుతోఁగలియదు. అందుననే, అనేక మాటలు, అల్పనండు మొదలైనవి గోషయుక్తంబులు. తెలుగు విభక్తిచేఁజిహ్నితంబు గాని కేవలసంస్కృత ప్రాతిపది కంబులకుఁ దెలుంగుతో సమాసంబునూడవని భావము. ఇచ్చటను అనేక శబ్దంబును, అల్ప శబ్దంబును దెలుంగు విభక్తిలేమండఁ బ్రయోగింపబడియె. అనేకపు మాటలు .అల్పపుదండు' అనినచో సాధువులగు హంసనడకలు, ధరణీశుఁడు, పాండువిభుకోడలు' ఇత్యాదిసమాసంబులయందుఁ బూర్వపదంబుపై విభక్తి జరించి లోపించినది. కావుననయ్య విసాధ్యంబులుగాని కేవలసిద్ధపదంబులు కావు.

4 సూ—ఆ ఈవయను సర్వనామంబులు త్రికంబునాఁబడు.

వ్యా—ఆ-ఈ-ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రిక మనంబుడును. 'త్రికము' అను దానియందలి కప్రత్యయంబు సంఘార్థంబునందు నచ్చును ఇట్లే చతుష్కము, పంచ కము, షట్కము, సప్తకము, అష్టకము, నవకము, మున్నగునవి గ్రహింపవలెను.

✓ ౪ సూ—కర్మధారయంబు త్రికస్త్రీసమముగంతధాతుజ విశేషణపూర్వపదంబుయ్యుండు.

ఆచందము - ఈచిందము - ఏబృందము - వాఁడిమాట - పోఁడిపాట - బెడిదపుటడిదము - మడిసెడుదడములు || ఈనియమముచే - బల్లిదుఁడుమాల్గుడు - కావలెనురావలెను - ఇత్యాదులు సమాసంబులేదు.

వ్యా—కర్మధారయ సమాసంబు—త్రికము. (ఆ-ఈ-ఏ) స్త్రీసమ శబ్దంబులు (ప్రథమైకపదన లోపంబుగల శబ్దంబులు) ముగాగ మాంత శబ్దంబులు, (సూత్రంబులో నిమగంత శబ్దంబుచే మువర్ణకంబును గ్రహింపబడును. చూ. తత్స—౪౩ సూ). క్రియాజన్య విశేషంబులు, పూర్వపదంబులుగలవియ్యైయుండును. త్రికంబునకు—ఆచందము, ఈచిందము, ఏబృందము. స్త్రీసమంబునకు—వాఁడిమాట, పోఁడిపాట, ఇచ్చట వాఁడి పోఁడి శబ్దంబులకు నాచ్చికపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవసూత్రంబున స్త్రీసమత్వాదిదేశంబునంతేని ప్రథమైక పదనలోపంబు ఈసూత్రంబునొద్ద గర్మధారయోదాహరణంబులు పూర్వోక్త పదంబులు తెలుంగుపదంబులైన సమాసంబులే చూపబడినవి కాని పూర్వపదంబు తెలుంగును, ఉత్తరపదంబు సాంస్కృతికంబును కైన కర్మధారయంబునందు నాంధ్రపదంబు 'శ్లో' సంస్కృతపదేన పరిమితమస్థిపదం కర్మధారయోభవతి' ఆంధ్రశే-వాలంత-48మాఁ అను సూత్రంబుంబట్టియు, ఆంధ్రంషడ్వర్ణ పర్యంతంసంస్కృతేనసమస్యతే అనిన యాధర్వణ కారికను బట్టియు, నాణునర్ణంబులకంటె మించి యుండఁగూడదని నియమంబేర్పడుగున్నది. కావున వాఁడిమయాధిములు, వేడిప

యోధారలు' ఇత్యాది మిశ్రకర్మ ధారయంబులు సాధువులయ్యె. ఉ॥ నాడివయ్యాఖ
ముల్లుగువాడ పరాంబుధిఁ గ్రుంకెనేనువుతో! నేడిబనచ్చె' భార-ఆది. 31. ఉ॥
అన్నన బ్రహ్మచారి ముఖమంబు రుహంబు సమంబు మాడఁగక' భార-ఆర. 31. ఉ॥
మేలిమదాపశంబులును మేటిహయంబులూఁ దమ్మిసిందునా! భీలతఁ జుట్టిరాఁగ' భా
ర-కర్. 31. ॥ వెలుగు సంధ్యారాగ చీనాంబరముఁ గట్టికుసుమ గర్భపుఁగోలు కొప్పుగు
టిమి' కాశీభంజము. ఆముక్తమాల్యదయం నలి ప్రథమాశ్వాసమున 'మ॥ పునుఁ
గుండ్రావిన నొడవంబు మిరియంపుంగొల్ల నో' అన్ననోట 'పునుగుండ్రావిన నొడవంబు'
అనునదికర్మ ధారయంబనియ్యు; పునుఁగుండ్రావి' శబ్దంబయిదు వర్ణంబులు గలదిగావున
'న నొడవంబునెడి సంస్కృత సమంబుతో' సమాసంబు యుక్తమనియుఁ గొందఱు చెప్పు
దురు. 'పునుగుండ్రావి' అనునది పరిపైరులలో నొకవిధంబగు పైరు. పునుగుండ్రావియ
నెడి పైరు సంబంధమైన ననొడవంబని యర్థంబు గాని పైరే ననొడవంబైన దనిన య
ర్థముగాదు. కాబట్టి సంబంధార్థంబునందు వక్షివిభక్తి యుక్తంబు గావున 'పునుగుం
దాఁ యొక్క- (సంబంధమైన) ననొడవంబని వక్షితత్వగుప సమాసంబు చెప్పకొనవలయు.
కర్మధారయంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేదు ఇట్లే మనుచరిత్ర ప్రథమాశ్వాసమునందు నీ॥
కటికి చీకటితిండి కరముల నిలిగింత నెవ్వఁడు నొగ కన్నెనన్వఁడైనకు' అనుచోట
'కటికి చీకటితిండి' అను పదంబు పూర్వోక్త ప్రకారంబున వడ్వర్ణంబులకు మించి
నది కావునఁ గరంబులనెడి సంస్కృతసమాపదంబుతోఁ గర్మధారయం బయుక్తంబని
యుఁ జెప్ప నామాత్యుని ప్రయోగంబు ప్రామానికంబనియుఁ గొందఱు ధిక్కరింతురు.
'కటికిచీకటితిండి=గా ధాంధకారంబును మ్రింగునట్టి కరము లనిగిరిం=కిరములునెడి
హస్తంబులయొక్క చక్కి నిగింతచేత' అనివాక్యంబునకు వ్యాఖ్యవ్రాయఁబడినది. నీ
నింబట్టి లోకులు కర్మధారయంబని కల్లోలపనుచున్నారు. తిండిపదంబునకు మ్రింగున
ట్టి యనిన వ్యాఖ్యప్రాసమాగ్ధంబున ఘోతార్థంబును జెప్పినది కాని తిండి పదార్థంబున
కును గరపదార్థంబునకును సామానాధికర్యంబున నన్వయంబు రానేరదు. తిండియన
నాహారము; భోజనము కటికి చీకటి తిండియనఁగా గాధాంధకారభోజనము. 'గా
ధాంధకారభోజనము' అన్నట్టులు 'కటికి చీకటి సంబంధమైన తిండి' (భోజనము)
అని సంబంధార్థంబున నన్వయించుకోవలెను. భకవేళ తిండి శబ్దంబునకు భక్త్యంబనిన

లాక్షణికార్థంబే యగీంకరించినచోఁ గటికిచీకటి యనెడుతిండి (భక్ష్యము) అని సామాన్యధికరణ్యంబున రెండుపదార్థంబులకుఁ గర్మధారయంబు చెప్పికోవలెను. తిండి యనునది స్వతస్సిద్ధంబుగా నామవాచకంబే గాని విశేషణార్థంబుగాదు 'తిండికరము' అనఁగా భోజనహస్తము. భోజనహస్తమును నపుడు భోజనసంబంధమైన హస్తంబునట్టులు తిండిసంబంధంబైనకరములని సంబంధార్థంబుతోఁబదార్థద్వయంబును సమన్వయింపజేయవలెను. సంబంధార్థంబునందు శేషషష్ఠి గలుగును. 'భోజనముయొక్క హస్తము' అనిన విగ్రహంబు వోలె 'తిండియొక్క హస్తము' అనిషష్ఠీతత్పరుషంబు చెప్పక తప్పదు. భోజనంబునకును. హస్తంబునకును సంబంధంబేమనఁగా భుక్తికి హస్తముసాధనంబు గావున 'రాజపురుషుఁడు' అన్నచో షష్ఠికి నేవ్య నేనక భావమర్థంబయినట్టులు, ఇచ్చట సందర్భనశేంబున సాధ్యసాధన భావంబు షష్ట్యర్థంబు కావలయు 'ఎంగిలి హస్తము' ఇత్యాది ప్రయోగంబులయందు నెంగిలి సంబంధంబైన హస్తంబుని సంబంధార్థంబున షష్ఠీతత్పరుషంబు వోలె 'తిండికరము' అన్నచోఁబునఁదిండి సంబంధంబైన కరమని సంబంధార్థంబున షష్ఠీతత్పరుషంబే శాస్త్రంబునఁ జెప్పనొప్పగు. కావుననే యాముక్త మ్యాయందుంగూడ సంఘటితంబైన యిష్పద్యంబును వివరించుతఱిని నిట్టి సమాసంబేల కలిగెనన్న ప్రశ్నమును, సమాధానంబును, ప్రశంసింపఁబడలేదు, మఱియు నీవ్యాఖ్యయందు 'కటికిచీకటి తిండికరములన్నచో 'కటికిచీకటి భక్షణముగాఁగల హస్తములని' బహుప్రీహ్యర్థక విగ్రహంబు విశదీకరింపఁబడినది. ఈపదంబునకే మనుచరిత్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ గర్మధారయార్థక విగ్రహంబు గ్రహింపఁబడినది. కాన నియ్యవి ప్రాథమార్థంబునఁజేసిన వ్యాఖ్యానంబులుగాని సమాసానుకూలంబుగా లిఖింపఁబడిన వివరణంబులుగావు. పైనింజెప్పినచొప్పున సమాసంబు షష్ఠీతత్పరుషంబే సయ్యుక్తికంబు గావునఁ గర్మధారయంబుని భ్రమంజెంది యిట్టిది ప్రామాదికంబుని పెద్దనార్యునిపైసెదిరితద్దయు గద్దించుటపెద్దతనంబుగాదు. కావుననే తిమ్మకశీంద్రుఁడుసర్వలక్షణసారసంగ్రహమందలి ద్వితీయా శ్వాసచతుర్థలక్షణంబందు 'కటికిచీకటి తిండికరముల' అనుసమాసంబు మిశ్రంబునందు లక్ష్యంబుగా నిరూపించెనుగాని దీనిం గర్మధారయంబు నొద్ద నుదాహరింపలేదు. మువర్ణకాంత విశేషణంబులకు—(బెడిదపుటడిదము (బెడిదము + అడిదము) నూత్రంబులోని ముగంతశబ్దంబు మువర్ణకంబునకును గ్రాహకంబు గావున మువర్ణకాంతంబా 'బెడిదము' శబ్దంబు కర్మధారయసమాసంబునకుఁ బూర్వపద

బుగానుండె. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవ నూత్రంబుచే, బువర్ణంబును, ఇరువది యెనిమిదవ నూత్రంబుచే, 'టు' గాగమంబును, గలుగ 'బెడిదపుటడిదము' అయ్యెను. బెడిదపుటడిదము = భయకరమైన భయము. సమాసములకు శబ్దంబులనువిభక్తి లోపంబు శాస్త్రీయంబైనను సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పది రెండవ నూత్రంబుచే గర్మధారయంబునందలి మువర్ణకంబునకుఁ బుంపు వర్ణవిభానసామర్థ్యంబున నిచట 'బెడిదము' అనుదాని మువర్ణకంబునకు లోపంబురాదని యెఱుంగునది. ముగంతవి శేషంబునకు — 'బెడిదపుటడిదమును' ఇచ్చట 'బెడిదములు + అడిదము' అనియుండఁగా సమాసంబునకు లోపంబురా 'బెడిదము + అడిదములు' అని ముగాగమాంత 'బెడిద' శబ్దంబు శేషించె. మువర్ణకకార్యంబు ముగాగ మంబునకును గలుగును (తత్స-41నూ) గావున సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవనూత్రంబుచే బువర్ణంబును, ఇరువదియెనిమిదవనూత్రంబున 'టు' గాగమంబునుగలిగి, 'బెడిదపుటడిదము' అయ్యెను. 'బెడిదములు' అనునొక సత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియొకండవనూత్రంబుచే ముగాగమంబు గ్రహించునది. ధాతుజవి శేషణంబునకు — 'మడి నెరుపడిములు' ఇచ్చట 'మడి నెడు, అనునది ధాతుజవి శేషణము. మడియుధాతువుపైఁ గ్రహమాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువది నాల్గవనూత్రంబున 'ఎడు' వర్ణకంబును, ఏబది నాల్గవనూత్రంబుచే సకారంబును నయ్యెను. (మూలము) ఈనియమముచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుడు' కావలుఁడు రావణుఁడు ఇత్యాదుల సమాసంబులేదు (వ్యా) — త్రికాదిపరిగణనచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుఁడు, కావలుఁడు రావణుఁడు' ఇత్యాది డమంత వి శేషణంబుతోఁ గర్మధారయంబు రాదుగావున 'బల్లిదమల్లుఁడు, కావరావణుఁడు' ఇత్యాదికముగా సమాసంబులుండవు. పృష్ఠంబుగానే యుండునమును.

6 నూ — స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహుప్రీహిచూపట్టెను.

ముక్కంటి - వేగంటి - చలివెలుగు - వేవెలుగు - మోటుబరి - ఇత్యాదులు శవ్యహారసిద్ధంబులుగ్రాహ్యంబులు.

వ్యా — స్త్రీసమంబులైన పదంబులతోఁ గూడిన యొకానొక బహుప్రీహిగా నంబడును. అనఁగా సమాసంబులోని వి శేష వి శేష్యంబుల మీఁది ప్రథమైకవచనంబు

లోపించియుండును ఊ. ముక్కంటి-వేగంటి చలివెలుగు, మోటబరి, ఇత్యాదులు వ్యవహారసిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులు' ముక్కంటి' అనగా మూడు కన్నల గలవాఁడు ఇచ్చట 'మూడు + కన్న' అనిన రెండు శబ్దంబులను బ్రహ్మవిభక్తిలోఁ గానిపింపక నామవాచకంబులు మాత్రంబే ప్రత్యేకంబగుచున్నందున స్త్రీవాచక శబ్దతుల్యంబులాయె. 'మూడు + కన్న' ఇట్లుండ నీపరిచ్ఛేదంబులోని పదునేడవ సూత్రంబును 'మూడు' శబ్దంబుయొక్క యంత్యవర్ణంబునకు లోపంబును, మీది 'కన్న' శబ్దంబులోని కకారంబునకు ద్విత్వంబునునకును పదుమూడవ సూత్రంబుచే 'మూడు' అగును. బహువ్రీహియైన 'ముక్కన్న' శబ్దంబుయొక్క సర్వయంబునకు నీపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరునదిరెండవ సూత్రంబుచే 'టి' వర్ణంబగును. (ము + క్క + టి) ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే టివర్ణంబునకుముండు పూర్ణమిందుపయి (ము + క్క + టి) 'ముక్కంటి' అను విశిష్టరూపంబగు. 'వేగంటి' వేయి కన్నలు గలవాఁడు. క॥ 'మొగములు వేగలశేషం | డగణిత వాగ్గరిమ నోడునని పల్క'

గనా | లగు మొగములు గలయజుడైన | యగునాపీరికనవీటనలరుమరు ద్విజాల్ కవి - 1 ఆ. అనుప్రయోగంబుంబట్టి సమాసంబులోని 'వే, శబ్దంబునకు 'వేయి, అని యర్థంబు. పైవలెనే భాషాచైతన్యేన సమాసాంతర్లీనటివర్ణబూహిందుగొనునది. చలివెలుగు (శితకిరణుఁడు) వేవెలుగు (సహస్రకిరణుఁడు) మోటబరి (బహువ్రహ్మసేడియెఱ్ఱ) ఇచ్చట 'మోట + బరువు' ఇట్లుండ సమాసాంతర్లీన ఇచ్చియున్న వృత్తి యందు 'బరువు, శబ్దంబుయొక్క యంత్యవర్ణంబులోపింప సంధిగలిగి 'మోటబరి, అయ్యె. అధికమైన బరువుగలయెఱ్ఱని యర్థంబు. పైనింజెప్పిన సమాసాంతర్లీన టివర్ణాదులకు వేసూత్రంబులు లేమింతేనోయే మూలంబులో వ్యవహారసిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులని చెప్పబడియె.

7 నూ—ఆచ్ఛికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబుప్రాయుకంబుగాద్యంబుంబగు.

అన్నదమ్ములు - తల్లిదండ్రులు - ఊరువల్లెలు - ఆలుమగలు | మగఁ డును బిడ్డలును - పల్లమునుగల్గెమును - ఇత్యాదులు సమసింపవనియీనియమంబున నెఱుంగునది.

ప్రశ్న—ద్వంద్వంబునందు స్త్రీకుటుంబున తెలుగుపదంబు పూర్వపదంబైయుండు. 'ఉ. అన్నసమ్మలు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'అన్న' శబ్దంబు వ్యస్తప్రయోగంబునఁ బ్రసమైకవచనలోపంబుగలది కావున స్త్రీసమంబు. ఇట్లే 'తల్లిదండ్రులు, ఊరువల్లెల, ఆరుమగలు' నాన్నగుద్వంద్వంబులలోని తల్లి ప్రభృతిపూర్వపదంబులు వ్యస్తప్రయోగంబులో 'నినిత, లక్ష్మి' ఇత్యాదిస్త్రీగాచకశబ్దంబులువోతఁ బ్రసమైకవచనహీనంబై వాడంబుమమన్నందున స్త్రీసమంబులని యెఱుంగవచ్చును (మూలము) మగఁడునుబిడ్డలును, పల్లమునుగల్గెమును, ఇత్యాదులును సమసంపదని యీనియమంబున నెఱుంగవచ్చును. ప్రశ్న—ద్వంద్వంబులలోని పూర్వపదంబు స్త్రీసమంబుకావలెనన్న నియమంబుచేత 'మగఁడునుబిడ్డలును' ఇత్యాదులంపలి పూర్వపదంబునకుఁ బ్రసమైకవచనలోపంబులేనియందున నట్టిశబ్దంబులతో ద్వంద్వంబు ఘటింపనేరదు (మగఁడు బిడ్డలు, పల్లము గల్గెములు) వ్యస్తంబుగానే ప్రయోగింపవలయును.

8 నూ—సర్వశబ్దంబులు సంబంధంబునందుండచ్చబ్దంబుతోడ సమసించు.

నానాఁడు - నాయది - ఇంటినాఁడు - ఇంటిది - రామునినాఁడు - రామునిది.

ప్రశ్న—తెలుగుశబ్దంబులన్నియు సంబంధార్థంబుతోఁచుచుండ సచ్ఛబ్దపర్యాయంబులైన నాఁడు, అది, అవి, ఇత్యాదికముతో సమసించును. (కలియును) 'ఉ. నానాఁడు, నాయది, ఇంటినాఁడు, ఇంటిది, రామునినాఁడు, రామునిది' 'నాయది' సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున 'నాది' అనురూపాంతరంబు, ఇంటిది, రామునిది' పైసూత్రంబుననే 'అది' శబ్దంబుయొక్క 'అ' కారంబునకు లోపంబు.

9 నూ—ధాతుజవిశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్ఛబ్దంబునుప్రయుక్తంబగు.

వచ్చిననాఁడు - వచ్చినది - రానినాఁడు - రానియది.

వ్యా—క్రియాజన్య విశేషణంబులపై విభక్తిచేప్పడలందు నప్పుడు, 'వాడు, అది' మున్నగు తచ్చబంబుల ననుసరించి ప్రయోగింపబడును. 'ఉ. వచ్చినవాడు, వచ్చినది, రానివాడు, రానియది, ఇచ్చట 'వచ్చిన' అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియాటవసూత్రంబున భూతార్థంబునందు న, వర్ణకంబుచే నిర్ణయైనరూపంబు, 'రాని, అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియేడవ సూత్రంబున 'నిజి' వర్ణకాంతరూపంబు; క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి తొంబదియొకండవ సూత్రంబుచే వచ్చునకు రాదేశంబు.

10 సూ—ఎల్లయెడలధాతుజవిశేషణంబులకట్టియనుపదంబు విభాషననుప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినట్టిరాముడు - వచ్చినరాముడు - వచ్చునట్టివాడు - వచ్చువాడు.

వ్యా—అన్నిచోటులను గ్రీయావిశేషణంబులకు అట్టి, అనుపదంబు వైకల్పికంబుగా ననుసరించి ప్రయోగింపబడును. 'ఉ. వచ్చినట్టి రాముడు, వచ్చిన రాముడు, వచ్చునట్టివాడు, వచ్చువాడు,' ఇచ్చట 'వచ్చిన, అనునది భూతార్థకవిశేషణంబు కావున దీనికి అట్టి, అనునదియనుప్రయుక్తంబయ్యె. (వచ్చినట్టిరాముడు) వికల్పంబుకావున అట్టి, పదంబు వెంబడింపలేదు. (వచ్చినరాముడు) నెచ్చు, అనునది తద్ధర్మార్థకవిశేషణంబు. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుననుగా గమంబు. (వచ్చునట్టివాడు); వికల్పంబుగావున అట్టి, శబ్దంబులేక 'వచ్చువాడు, అని యగును.

11 సూ—యుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులకు త్తరపదంబు పరంబగు నపుడుదుగాగమంబు విభాషనగు.

నీదుకరుణ - నీకరుణ || నాదునేరిమి - నానేరిమి || తనదురూపు - తనరూపు.

వ్యా—క్రమముగా యుష్మచ్ఛబ్దంబుయొక్కయు, అస్మచ్ఛబ్దము యొక్కయు
 ఆత్మక, శబ్దముయొక్కయు నర్థంబుగల నీ-నా-తా, శబ్దంబులకు నుత్తరపదంబు ప
 రంబగుచో దుగాగమంబు వికల్పంబుగా నగును. ఉ. నీదుకరుణ, నీకరుణ; నాదు నేరి
 మి, నా నేరిమి; తనదు నూపు. తనరూపునీదుకరుణ, నీకరుణ, ఇచ్చట నీయొక్కకరుణ
 యనివ స్థితస్వరూపంబు. యొక్క, విభక్తిలోపింపఁగాఁ గరుణశబ్దంబు పరంబౌనపుడు
 నీశబ్దంబునకు దుగాగమంబుగలిగె. చుక్కుకిత్తుకావున నీ, శబ్దంబునకు సంతాపయవమై
 చేరె. అందున నీదుకరుణ, అనురూపంబాయె. వికల్పంబుగావున దుగాగమవిరహి
 తంబైన రూపాంతరంబు నీకరుణ, అనియగును. ఇట్లే నాదు నేరిమి, ఇత్యాదులందూ
 హించుకొనునది. వక్తకు సమాసరచనయందెచ్చలేనియపుడు నీదికరుణ, ఇత్యాదిక
 ముగా నుండును. ఉత్తరపదంబనియుఁ బూర్వపదంబనియు వ్యవహరించుట సమాఖ్య
 టకపదంబులకే గనుక నీసూత్రంబునందు సమాసమం, దని వేరనుడువనవసరంబులేదు.
 కొందఱు సూత్రంబులో నేకవచనంబులైనయుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులు-నీ-నా-తా,
 శబ్దంబులే గ్రహింపఁబడుననియు, దానం జేసి మీదుకరుణ, మీదు నేరిమి,
 తమదురూపు, ఇత్యాది దుగాగమయుక్త బహుత్వవాచక రూపంబులు సాధువులు
 గావనియు వివరింప సాహసింపమన్నార, ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు దీనికి మూల
 సూత్రము యుష్మదస్మదాత్మభ్యః ద్వితివర్ణకః సూ. 26, అని హలంత పరిచ్ఛేదంబు
 నందు రచియింపఁబడియె. అన్పటి పూర్వోత్తర సూత్రంబుల ప్రకరణంబునం గూడ
 నేకవచనంబులైన యుష్మత్ప్రభృతిశబ్దంబులన్న యర్థంబురాదు. అస్మద్యుష్మద్వాచ్యా
 దేకత్వ ఇతో నితీ; హలం. 36. సూ. పరేషాంతు ధర్మోత్తమమధ్యమవత్; హలం.
 37 సూ, ఇత్యాది సూత్రంబులయం దేకవచనంబునందనియు, బహువచనమందనియు
 వచించుచు శాస్త్రవిధివిధింపఁబడు చున్నది. దునర్ణకవిధాయక ప్రకృతసూత్రం
 బునందు నట్టి వచనభేదంబు విశేషించి వినరింపఁబడలేదు. కాన నీదుకరుణ
 ఇత్యాదులవలెనే మీదుకరుణ, మీదు నేరిమి, తమదురూపు, ఇత్యాది రూపంబులు
 నిరాంతకంబుగాఁ బ్రయోగింపందగు. కావుననే తే. గీ. నాకుజాతునిచే రఘునాయ
 కుండు| వ్యాసుచేఁ బాండివులు; కాళిదాసుచేత| భోజాదు; ప్రసిద్ధి నొందిరిభువినిదవదు
 నడకలెల్లను గథలుగా నుడుగుకతన, అప్పక- 1 ఆ. జే. గీ. పంచవర్ణంబును గను

పట్టినట్టి పాల్లులను నాసికాక్షరంబులను గదిసి తమదుపంచమములు దృతీయములు నగుచు నమరుబ్రాసంబులను వికల్పాహ్వయములు, అప్పక- కితి. అనుప్రయోగంబు లప్పకవిగారిచే బ్రయోగింపబడినవి. సూత్రగతమైన ఆత్మక శబ్దార్థకంబునకు బహువచనంబులో దుగాగమంబు దృఢంబగుచుండ నట్టి ఆత్మక శబ్దంబుతో సాహ చర్యంబుననున్న యుష్మదస్మద్దాత్మకంబులకు మాత్రంబు దుగాగమంబేల నువాళించి రాకుండును? కాబట్టి యిప్పటికి నాధునికకవు లుపయోగించిడి మీదురు, ఇత్యాది ప్రయోగంబులు ప్రామాణికంబులనియే ప్రకటింపంగను. ఏకవచనంబునందే దువర్ణకమి ప్తమైనచో యుష్మదస్మదాత్మభ్యః ద్వితీవర్ణకః, హలం. 26 నూ. అనుసూత్రంబునకు బదులుగా త్వకమదాత్మభ్యోద్వితీవర్ణకః, అనివాగనుశాసనంబు లాఘవంబుగ సూత్రం బు నేలరచింపలేదు? అట్లురచించినచో అర్థమాత్రాలాఘవంపు తోత్సవంబునంతే వై యాకరణాః, అనున్యాయంబున సూత్రంబునందు మాత్రాలాఘవంబును లభించుచుండును. త్వత్, మత్, శబ్దంబుల సాహచర్యంబున సూత్రంబులోని ఆత్మక, శబ్దంబును నేక వచనంబనియే గ్రహింపబడును. కావున నేకవచన బహువచన సామాన్యంబుగా దు, వర్ణకప్రాప్తి నిమిత్తమే యుష్మదస్మదాత్మభ్యః, అని యుభ గూర్థలాఘవంబునకై గురుసూత్రంబును రచించెను. దానంజేసి వచనద్వయంబందును. దు, గాగమంబు నిర్దుష్టంబని యెఱుంగునది. బహువచనంబునందు దు, గాగమంబురాదని యనవసర ప్రసంగవాచోయుక్తి విజృంభణంబులు కొందఱు విచ్చలవిడి వెదజల్లుచుందురుగాని యయ్యవి యంతస్సారశూన్యంబులు.

12 నూ—గుణవచనంబులగు నల్లాదులకుంగర్మధారయంబునం దుగాగమంబు బహుళంబుగానగు.

నల్లనిగుఱ్ఱము - నల్లగుఱ్ఱము || నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ - చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఇత్యాదులునల్లాదులు.

వ్యా—గుణంబును దేవునట్టి నల్ల, మొదలైన శబ్దంబులకుఁ గర్మధారయ సమా

సంబునందు నిగాగమంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. నల్లనిగుట్టము. ఇచ్చట నల్ల + గుట్టము, అనియుండఁగా నిగాగమంబు కిత్తుకావున 'ఆద్యంతౌటకితౌ, అనునూ త్రంబునఁ బూర్వసదంతైన నల్ల, శబ్దంబునకు నంతమందువచ్చినది. పాక్షికంబు గావున 'నల్లగుట్టము' అను రూపాంతరంబులగును. ఇశ్లే, తెల్ల, పచ్చ ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, విన్న, తిన్న అల్ల' మన్నగు నల్లాదులకు రూపద్వయంబు గ్రహించునది. బహుళంబని చెప్పటచేత 'చక్క, చిక్క, ఇత్యాది గుణవాచకంబుల కంటె నిగాగమంబు నిత్యంబును, చిన్న, పెద్ద, దొడ్డ, సోగ, కోల' ఇత్యాలయందు నిగాగమాభావంబును, ఉకారాంతంబైన 'సవురు' శబ్దంబుకంటె నిగాగమంబును, పూర్వోత్త్యంబున కత్త్యంబును గలుగునని గ్రహించునది. మూలంబునందు నదంతగుణ వచనంబులనుట యావశ్యకంబు. ఆందున 'తొడమ్మి, వెలిదామగ' ఇత్యాదులందు నిగాగమంబులేదు.

13 సూ—ద్విరుక్తంబగుహల్లు పరంబగునపుడాచ్చికంబగు దీర్ఘంబునకుప్రహస్వంబగు.

వ్యా—ద్విత్వహల్లు పరంబగునపు డచ్చితెలుంగు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు గలుగును.

14 త్రికంబుమీఁది యసంయుక్తహల్లునకుద్విత్వంబుబహుళంబు గానగు.

అక్క-న్య - ఆకన్య || ఇక్కాలము - ఈకాలము || ఎల్లోకము - ఏలోకము - అయ్యశ్వము - ఆయశ్వము || బాహుళకముచే నూష్ణ రేఖంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు - ఆరూపము - ఈశబ్దము - ఏషండము - ఆసుక్పతి - ఆహయము.

వ్యా—'ఆ, ఈ, ఏ, అను త్రికంబుకంటెఁ బరంబై యొంటిగానున్న హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అక్కన్య. ఇచ్చట గన్యాశబ్దంబుతో

నైదనసూత్రియి దే నాకారంబు పూర్వపదంబై 'ఆ + కన్య, ఇట్లుండఁ బ్రకృత
 సూత్రియినఁ గకారంబునకు బాహుళకంబై ద్విత్వంబుగలిగి 'ఆ + క్కన్య, అయ్యెను
 తరువాతఁ బదుమూడవ సూత్రియిచేఁ బూర్వపద దీర్ఘకారంబు హ్రస్వంబయ్యెను.
 (అక్కన్య) ద్విత్వంబు బాహుళకంబుగావున రానియస్పదు హ్రస్వంబు గలుగదు.
 ఇట్లే 'ఇక్కలము' ఈకాలము; ఎల్లొకము; ఏలొకము; అయ్యశ్వము, ఆయశ్వము,
 ఇత్మదులయందుఁ బ్రక్రియపూర్వకీతిని నూహించునది. (మూలము) బాహుళకముచే
 నూష్మరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు. ఉ. ఆరూపము, ఈశబ్దము, ఏవండము, ఆసు
 కృతి, ఆయము. (వ్యా) బాహుళకమునకుచేర శవసహరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలు
 గదు. మూలంబులోని రేఫశబ్దంబు శవసహరేఫంబునకును గ్రాహకము. దానంజేసి 'ఆత్రాఁ
 గ, ఇత్యదితకరరేఫస్థలంబులందు ద్విత్వంబురాదు. కొంసలు 'ఆకడ, అక్కడ, ఈ,
 కడ, ఇక్కడ; ఏకడ, ఎక్కడ, అనురూపంబు లీసూత్రియిచే సాధువులనియు, వర
 లోపంబుగలిగి 'ఆడ, ఈడ, ఏడ, అడ' యీరూపంబులు గ్రామ్యంబులగుటంజేసి యగ్రా
 మ్యంబులనియు, ఘోషించుచున్నార. ఇందులకుఁ బ్రమాణంబులు. తే. గీ, తెగిలివర్ణం
 బులిక్కెన తెక్కెనలుగ | నియమమెడలించి పల్కునవి యెతలంప! గ్రామ్యమగుచుండె
 నొరులఁ దగ్గఁ జెకువోట్ల | జెప్పఁచునది కలఘాతశిఖరిసవన' ఆ. నె. ప్రాకటముగఁ
 గృహల నాకడనీకడ | యనుచుఁ బల్కువోటఁ నాడనీడ | యనిన వర్ణలోపమగు
 ఫలములకు ఫలాలవంగ సౌచ్చనీలకంఠ, స్వల - అచ్చ. ప్రక, నీ. పంచాకుమ
 య్యతో పంచాకుమయ్య వాటిడెన్నుతరు మమ్మావలంచి | యేగగొంటూరమ్ము యే
 దాబువోదాబునూ నేటివారు చేనేటివారు | వాడిగరాళితోఁ బాడిగవోకుమి యీడే
 కదామమ్ము యినుతినీసె | పంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూనేరు యిందాము కందాము
 పొందుమిత్తి ఆ. అటును దవ్వనెగడు నమనలె నిమనలె | నాడనీడ నేడ నచ్చ నిచ్చ |
 మోయ గాయ జేయ మోను దాడ్చును | గద్ద పంగగ్రామ్యమయ్యె, ఆంధ్రభాషాభూ
 మును. ఇట్లు సైగ్రంథంబులయందు ఆడ, ఈడ, ఏడ, అనునవి గ్రామ్యంబులని
 చెప్పుట యనుచదర్శనమూలకంబు; ఈక్రింది మహాకవిప్రయోగందులయునికి, యెఱింగి
 బుద్ధిమంతులు శాస్త్రీయరూపంబులని గ్రహింతురుగాక !! ఆగడ, అఱమినను జిగురు
 నకునగునెకంటకమాడ | జఱుకుమనె వేటొక్కవోటఁ గంటకమాడ, మను. రితి.

తరువాత. వీ నేడనించాడు లేడ వారలకు సెప్పడు మొక్కలు నేను వీడను, భార-
 ఆర- 2ఆ. చ. అసమున మీదెటుంగక మహాగ్రహవృత్తి గవంగిచెన్నెరక
 బసులకుఁ గూయిగాఁ జనియెఁ బాపఁడు కౌరవనేన యేడయెం! తిసకుటయేడ
 భార-విరా-5ఆ.

15 నూ—కృతహ్రస్వంబుగు త్రికంబుమీఁదిచోటు శబ్దంబునో
 త్వంబున కత్యహ్రస్వంబులు విభాషనగు.

అచ్చోటు - అచ్చటు - అచ్చోటు || ఇచ్చోటు - ఇచ్చటు -
 ఇచ్చోటు || ఎచ్చోటు - ఎచ్చటు - ఎచ్చోటు || వీనిద్విత్వంబునకు వ
 క్ష్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగలోపంబగు - అచటు - అచోటు - ఇ
 చటు - ఇచోటు - ఎచటు - ఎచోటు || ముచ్చోటులు - ముచ్చటు
 లు - ముచ్చోటులు - అనురూపంబులు ప్రయోగంబులం గానంబడి
 యెడి.

వ్యా—పదుమూడవ సూత్రంబుచే హ్రస్వంబును పొందిన 'ఆ, ఈ, ఏ' శబ్దంబు
 లమీది చోటుశబ్దంబు నోకారంబున కకారహ్రస్వంబులు విభాషగానగును. ఉ. 'అ
 చ్చోటు, అచ్చటు, అచ్చోటు, 'అచ్చోటు' ఇచ్చటఁ బదుసార్లునసూత్రంబుచే ద్వి
 త్వంబును, పదుమూడవసూత్రంబుచే హ్రస్వంబును గలిగె. 'అచ్చటు' ఇచ్చట ద్విత్వ
 హ్రస్వంబులపిదపఁ బ్రకృతసూత్రంబున 'చోటు' శబ్దాలుయొక్క యొకారంబున
 కకారంబయ్యె. 'అచ్చోటు' అకారంబు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున నోకా
 రంబు హ్రస్వంబయ్యె, ఇట్లే 'ఇచ్చోటు, ఇచ్చటు' ఇచ్చోటు, ఎచ్చోటు, ఏచ్చటు,
 ఎచ్చోటు' ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియాంశంబు నూహించునది. (మూలము) వీని
 ద్విత్వంబునకు వక్ష్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగ లోపంబగు. వ్యా—ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదం
 బునందు నెనిమిదవసూత్రంబందలి వక్ష్యమాణవైకల్పికద్విత్వలోపవిధిచే గ్రింది 'చ,
 కారంబునకు లోపంబు వైభాషికంబు. ఉ. అచటు, అచోటు; ఇచటు, ఇచోటు;

ఎనిమిది, ఏడోటు. (నూలము) 'మూలములు, ముచ్చటలు, ముచ్చటలు' అను
 రూపములు ప్రయోగములం గానంబడియెడి. వ్యా—అనఁగా హ్రస్వంబులైన 'ఆ,
 ఈ, ఏ, అను వానిపైనివచ్చు 'వోటు' శబ్దంబుయొక్క యోకారంబున కత్వ హ్రస్వం
 బులు విధింపంబడెను. కాన 'నూలము' శబ్దంబుపైనివచ్చు 'వోటు' శబ్దంబునందత్వ
 హ్రస్వంబులు ప్రయోగింపఁబడును. 'క॥ కటకట పేరినపెన్నె | తుట జొత్తిలియున్న
 మోముతోడం గొడుక | చ్చటఁ బడియున్నాఁడో య|వ్చోటుఁ జూపెడువారులేరె
 మాచెదవానికొ భార. 'తే॥ గీ॥ చరణములు కేళ్లుగడిసి ముచ్చట్లు చూచి | పీకమున
 నుండి కాళ్లునాఁ బృథివిమోపి | యర్థి నాప్రోశనమును బ్రాణాహుతులును | గొనిగృహ
 స్థుండు మానియె కుడువవలయు 'ప్రజ్ఞా-ఆచా-కాం. తత్కంఠలవానికిఁబ్రయోగంబులు
 సులభము.

16 నూ—ఉత్తమపదం బగువోటు శబ్దముటాక్షరమునకు లో
 పంబు విభాషనగు.

వోటుశబ్దం బౌపవిభక్తికంబు గావున దాని యంతిమాక్షరంబు
 సప్తమ్యాదేశమయిన యకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించుననియ
 ర్థము ॥ అచ్చోనున్నాఁడు - అచ్చోటనున్నాఁడు - ఒకచోనుండె -
 ఒకచోటనుండె.

వోటుశబ్దంబౌపవిభక్తికంబుగావున దానియంతిమాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశమైన
 యకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించునని యర్థము. ఉ. అచ్చోనున్నాఁడు,
 అచ్చోటనున్నాఁడు; ఒకచోనుండె, ఒకచోటనుండె.

వ్యా—సమాసంబులో నుత్తరపదంబైనట్టియు, అన్వికపరిచ్ఛేద్యంబులోని 'ము
 ప్పది, యెనిమిదవనూత్రంబుచే నంతంబునందకారాదేశంబుగలిగినట్టియు 'వోటు'
 శబ్దంబుయొక్క యకారయుక్త టకారంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. అనఁగా

తోటశబ్దం బాపవిధిక్తికంబుగావున దానికడపటి యక్షరంతైన టకారంబు సప్త మీవిభక్తియం దాదేశంతైన యకారంబుతో సహితంబు వైకల్పికంబుగా లోపించును. ఆచ్చోనున్నాడు' ఇచ్చట నాచ్చికపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే సప్త మీవిభక్తి కత్వంబురాగా నకారయుక్త టకారంబునకుఁ బ్రకృత సూత్రంబుచే వైకల్పికలోపంబు. లోపాభావంబున ఆచ్చోనున్నాడు' ఇట్లే ఒక చోనుండె, ఒకచోటనుండె' ఇత్యాదులు

17 సూ.—సమానాధికరణంబగు నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడుశబ్దము డువర్ణంబునకు లోపంబును మీదిహల్లునకు ద్విత్వంబునగు.

మూడుజగములు ముజ్జగములు - మూడులోకములు-ముల్లోకములు.

వ్యా—సమానవిధిక్త్యంతపదంబులలో నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడు, శబ్దంబు డువర్ణంబునకు లోపంబును, మీదిహల్లునకు ద్విత్వంబునునగు. ఉ. మూడుజగములు, ముజ్జగములు. ఇచ్చట 'మూడు + జగములు' అనియుండ 'జగములు' సమానాధికరణంబు (బా)హ్యజానియందు బ్రాహ్మశాస్త్రంబువోలే జగత్తులయందు జగత్త్వరూపధర్మంబును, త్రిత్వరూపధర్మంబును నున్నందునఁ ద్రైరేండుధర్మంబులకు జగత్తులేకాధికరణంబు) కావున డువర్ణలోపంబుగలిగి పై జకారంబునకు ద్విత్వంబు గలుగఁగాఁ బదుమూడవసూత్రంబుచే 'మూ' శబ్దంబునకు హ్రస్వంబుగఁగె. లోపము వికల్పంబుగావునఁ బక్షంబున మూడుశబ్దంబు ప్రకృతి భావంబుతోనుండు. ఇట్లే మూడులోకములు, ముల్లోకములు. కొన్ని సూత్రంబులలో మూలసూత్రంబునందు 'డుబ్బర్ణంబునకు' అని. పాఠముగలదు. అయ్యది ప్రామాదికంబు. నకారంబునైన యుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు పూర్వపదాంతిచుడకారంబునకు నకారంబు. ఉ. రెన్నాళ్లు (రెండు + నాళ్లు) మూన్నాళ్లు (మూడు + నాళ్లు, వేన్నాళ్లు) (వేడి + నీళ్లు.) (క|| పదిదినము లైనున్నాద్దిన | పకపక రెన్నాళ్లు కొంకరగ నుకొరయు

భార- అది. 1 అ. : తే|| గీ|| చెలుగుమానినమాన్నాళ్లు నిగ్గుతోడఁ | బలికలోకన
 మార్గంబు పరిహరించి కాశి- 2 అ. నీ|| గీ|| నరవరోత్తమానేడు మాన్నాళ్ళనుండి |
 యుసురుగొన వెంటఁ దరిగెడు నసురయొకఁడు' మను-4 అ. తే|| గీ|| ఏళ్ళనీరులనొండె
 వేన్నీళ్ళనొండె | గడువలూతదోమిననొండె గలుగుచుద్ధి మార్గం. 3 అ.

18 సూ—ద్విగుప్తన కేకవచనంబు ప్రాయికంబుగానగు మిశ్రం
 బునకుఁ గాదు.

✓ ముచ్చిచ్చు - ముక్కూరు - ముప్పాతిక - ముత్తొవ - మువ్వి
 ధములు

వ్యా—ద్విగుప్తనంబున కేకవచనంబు తలచుగాఁ గలుగును. మిశ్రసమాసం
 బునకుం గలుగదు. ఉ. ముచ్చిచ్చు. ఇచ్చట సంఖ్యావాచకంబగు 'మూడు' శబ్దంబు
 పూర్వపదంబయి యుత్తరపదార్థప్రాధాన్యంబు గలిగినందున ద్విగుప్తయ్యు. 'మూడు +
 చిచ్చు (లు)' ఇట్లుండఁ బడు నేడవనూత్రంబున మూడుశబ్దాంత్య వర్ణంబునకు లోపం
 బును, పర 'చ' కారంబునకు ద్విత్వంబును గలుగఁ బడుమూడవనూత్రంబున మూకా
 రంబు ప్రాప్తంబయ్యు. ప్రకృతనూత్రంబున నేకవచనంబు, ఇట్లే 'ముక్కూరు, ముప్పా
 తిక, ముత్తొవ' ఇత్యాదులు. నీ|| గీ|| మున్ను ముచ్చిచ్చునువిరాళిఁ గొన్నచోటు |
 కనుపపులు వేల్పుపడవలఁగిన్నచోటు' మను- 2 అ. : అ|| ప|| వేల్పు తేరుకడలివెలఁదు
 కముత్తొనద్రమ్మరనఁగ నొప్పువిజగంగ, ఆంధ్ర-దేవ. 'క|| పీఠఁబఱతంచినల్లడఁ |
 దాకినఁగడు నర్థి ఘోరతరశరహతిన | మూకలు' భార- అది- 4. 'మువ్విధములు'
 విధాశబ్దంబు సాంస్కృతికంబుగావున మిశ్రసమాసంబు. అందున నేకవచనంబురాలేదు.
 విధాశబ్దంబు కంఠరాదులలోనిది. (మా-తత్స-66 మా) కానఁ గీబతుల్యందై తత్సమ
 పరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియననూత్రంబుచే ముగాగమంబునొండె. ఒకానొకచో మిశ్ర
 ద్విగుప్తసమాసంబేకవచనాంతంబు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి. క|| తక్కినసైన్య
 ములని లోఁ | జిక్కి పరాజుక్కుత దొలఁగెశివుఁడును భీతిక | బొక్కుచు నలసత
 మయి నర్దిక్కుదిరిగి నిలచి యావులిందుచునుండెక, ఉ. హరి- 6 అ. ఉ|| అస్తాక

నిజప్రభావములు సూపెడుగద్దెయ మీదనెక్కి ముల్లకము గాన యేలుగతి
లోలవిలోనన యేమి చెప్పుగుకొ, పాఠి - 1 ఆ. ముక్కుహూగ్తమునను,
జైమిని-7 ఆ.

19 సూ—కొండొకచో సమాసంబులందు నానుష్ఠికనుమ్మా
దుః మువర్ణంబులు పచ్చవర్ణంబులగు.

నాపచేను - పాపతేడు || కనుపపులు - జనుపనార|| నాము -
పాము - పేము - వేము - అమ్ము - ఎమ్ము - ఇవి నామ్మాదులు ||
కనుము - ఇనుము - ఉడుము - ఎనుము - జనుము - మినుము -
ఇత్యాదులు కనుమ్మాదులు.

వ్యా—కొన్నిచోటల సమాసంబులయందు 'నాము' మొదలైనశబ్దంబులయు,
'కనుము' మొదలైనశబ్దంబులయు, మువర్ణంబులకు గ్రహంబుగాఁ బూర్ణంబును,
(ప) పవర్ణంబుననునగు. ఉ. నాపచేను. 'నాము + చేను' ఇట్లుండఁ బూర్వశబ్దాంత్య
మువర్ణంబునకుఁ బూర్ణంబు గలుగునయ్యడిచిత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పరి
దోష్మిసనసూత్రంబున దీర్ఘంబుపై నర్ధానుస్వారంబు గలిగెను. ఇట్లే 'పాము, (పాప
తేడు) ప్రేము, (ప్రేపసజ్జ) వేము, (వేపచెట్టు) అమ్ము, (అంపకోలలు) ఎమ్ము, (ఎం
పగూడు); ఇత్యాదులు. పవర్ణంబునకుఉ. కనుపపులు. 'కనుము + పులు' : (గడ్డి) ఇట్లుండఁ
బ్రకృతసూత్రంబున మువర్ణంబునకు 'ప' వర్ణంబువచ్చెను. ఇట్లే 'జనుము' (జనపనార)
ఇనుము, ఉడుము, ఎనుము, మినుము' ఇత్యాదులూహ్యంబులు. నీ|| తగునీవరపుఁ దెన్గ
తడవులనిడుపడు పాపతేడన శేషఫణికిసంజ్ఞ, ఆంధ్రభా-పాతాళభోగివర్ణము. క||

అను టయుగసలింగమునిడు | తనవట్టువ ప్రేపసజ్జవంతపుబరణి, మను-1 ఆ 'ఆ||

వె|| ఒక్కయొలుకుతేడు నక్కకొమ్మును నిట్టి | గోతదంబుజున్న నాపప్పు | సీలిగ
లుల యంపకోలలు సెలవిండ్లు | గానుకిచ్చి కరయుగంబు మొగిచి' మను-4 ఆ. 1|| గీ

ముక్కు ముచ్చిచ్చును విరాళిగొన్న చోట (కనుపపులు) వచ్చెను. అంపకోలలు

మను-2 ఆ. 'ఇ|| పరశేను వైద్యుకత్ జనపవాన తెలియన విప్రముశికికా' ఇ
త్యాదులు.

20 సూ—నిక్కలామలుయథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.
నిక్కల - కవ్వడి - పువ్విలుకాడు || ఇత్యాదులు.

వ్యా—'నిక్కల' మొదలైన సమాసంబులయంగుఁ పూర్వపదం బాద్యక్షర
శేషంబులటయు, సుత్తరపదాదివర్ణంబు ద్విత్వంబు నొందుటయు' నిత్యానికార్యంబులు
ప్రయోగశరణంబులై యుండును. ఉ. నిక్కల, కవ్వడి, పువ్విలుకాడు మొదలైనవి.
'నిక్క-ము + కల' ఇచ్చట 'నిక్క-ము' శబ్దంబాద్యక్షరంబుతో శేషించె. ఉత్తరప
దాదియైన కకారము ద్విత్వంబునొందె. 'కవ-+ వడి + కాడు' ఇచ్చట కవశబ్దంబాద్య
క్షరశిష్టంబులటయు, ఉత్తరపదపదకాగంబు ద్విత్వంబొందుటయు, తత్పనుపరిచ్ఛేదంబు
లోని పనునొకండవ సూత్రంబు చేనయిన కాప్రత్యయంబు లోపించుటయుఁ గలిగె.
'కవ్వడి' శబ్దం బికారాంశంబు గావునఁ దత్పనుపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదిసాలుగవనూ
త్రంబుచేఁ బ్రత్యయైక సవనలోపంబు. 'పువ్విలుకాడు' ఇచ్చట మత్వంబునందుఁ దద్ది
తపరిచ్ఛేదంబునందలి పనునొకండవ సూత్రంబుచే 'కా' ప్రత్యయంబు గలుగంగ డువర్ణ
కంబు. ఆ- నాకలనిక్కలయయ్యెడు | శోకింపను మహ్మదీవు సుందరిపుణ్య | శ్లో
కుడితశోకునకులప | వేరుబ్రియని నొండఁగలుగు వేగమెనీకుకా' భార-ఆర-6 ఆ.
క|| కడఁగిద్రుపదానుజాడునె | వ్వడికవ్వడి నేనెనూలు వాడిశరంబుల్' భార-ఆర-
6 ఆ. ఉ|| పువ్విలుకాడు నాహృదయమున్ నొగిలించుమనున్నవాడు' ఉ-రా-7ఆ.

21 సూ—ఆకారంబున కామ్రేడిశంబునకుందదర్శకంబున కయి
యాయియనుశబ్దంబులు విభాషనగు.

వక్ష్యమాణ విధిచేతనయి యనుదాని కైకారాదేశంబునగు || ఆ
యయికాలము - ఆయాయికాలము - అయ్యయికాలము - అయ్యా

యికాలము - ఆయికాలము - అయ్యైకాలము - ఆయాకాలము - ఆ
యక్కాలము - అయాకాలము - అయ్యక్కాలము.

వ్యా—తద్వబ్ధ మిచ్చనట్టి యాప్రేక్షితాకారంబునకు 'అయి' 'ఆయి' అను
శబ్దంబులు పర్యాయరంగ నగును. (పూలము) నన్యమాణవిధి దేత నయియును దాని
పై కారాదేశంబునను. వ్యా—క్రి గూపరిచ్ఛేదంబునందలి నూటమూడవ సూత్రంబుచే
'అయి' శబ్దంబునకై కారాదేశంబు గలుగును. ఉ. అయయికాలము, ఆ గూయికాల
ము, అయ్యయికాలము, అగూయికాలము, ఆయైకాలము, అయ్యైకాలము, ఆగూకాల
ము, ఆయక్కాలము, అగూకాలము, అయ్యక్కాలము, 'అయయికాలము' (ఆ +
ఆ + కాలము) ఇచ్చటబగంబైన యాకారంబునకు 'అయి' 'ఆదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదం
బులోని మూడవసూత్రంబుచే యడాగమంబును గలిగెను. 'ఆ గూయికాలము' పగంబ
యిన గూ కారంబునకు నైభాషికంబైన యాయి గూదేశంబు. 'అయ్యయికాలము' ప
రాకారంబునకు యడాగమమాయి గూదేశంబులుకాగాఁ బదునాల్గవ సూత్రంబుచే ద్వి
త్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచే మొదటి గూకారంబునకు హ్రస్వంబునయ్యె.
'అగూయికాలము' యడాగమంబును, పరాకారంబునకాయి గూదేశంబునురాఁగ,
బదుమూడవ పదునాలుగు సూత్రంబులచే హ్రస్వత్వంబులు. 'ఆయైకాలము' ఇటబ
రాకారంబున కాదేశంబయిన 'అయి' క్రిగూ పరిచ్ఛేదంబులోని నూటమూడవ సూ
త్రంబుచే నైకారాదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని మూడవ సూత్రంబుచే
యడాగమయకారంబును నయ్యెను. 'అయ్యైకాలము' యడాగమయకారంబు
నకుఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచే మొదటి
గూకారంబునకు హ్రస్వత్వంబునునయ్యె. 'ఆ గూకాలము' 'అయి' 'ఆయి' ఆదేశంబులు
భయంబును విభాషగాన, పరాకారంబు ప్రకృతితోనుండ యడాగమంబుగలిగె. 'ఆ
యక్కాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబుమీఁది కకారంబునకుఁ బదునాల్గవ
సూత్రంబున ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబున నాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబు
నునయ్యె. 'అగూకాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబునకు యడాగమంబురా
గాఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే యకారంబునకు ద్విత్వంబును పదుమూడవ
సూత్రంబుచే మొదటి గూకారంబునకు హ్రస్వత్వంబును గలిగెను. 'అయ్య

క్కాలము' పరాకారంబుమీఁది కకారంబునకుఁ బదునాఁగన సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచేఁ బరాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబును, పైసూత్రంబుల (14-13)చేత సేక్రమంబుగా యడాగమయ కారంబున కుద్విత్వంబును, మొదటి యాకారమునకు హ్రస్వత్వంబును గలిగె.

✓22 సూ—బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యంబులుం గానంబడి యెడి.

ముక్కంటి - కడలిరామాలి - నలున - గట్టువిలుతుఁడు.

వ్యా—|| బహువ్రీహి సమాసంబుయొక్క యంత్యంబున టి' కారంబుమొదలైన కార్యంబులు చూపఁబడినవి. ఉ. ముక్కంటి; కడలిరామాలి; నలున; గట్టువిలుతుఁడు. 'ముక్కంటి' (మూఁడుకన్నలు గలవాఁడు=ఈశ్వరుఁడు) అను బహువ్రీహియందు సమాసాంతంబగును టి' వర్ణంబయ్యె. అచ్చిక పరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే టి' వర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు గలిగె) కడలిరామాలి' ఇచ్చట 'మూలు' శబ్దంబుకారాతంతైనను బహువ్రీహిఘటకంబు గావున నికారాంతంబు సమాసాంతంబయ్యె. సముద్రుఁడను రాజుయొక్క గర్భముగలది=లక్ష్మి. ఇకారాంతంబగు చూడిశబ్దంబును గలను. అపసంబుతో సమాసంబుచేసినప్పుడు సమాసాంతకార్యం బనవసరంబు. అప్పుడు షష్ఠీతత్పుగువంబుచే నీయర్థంబు లభించును. 'నలున' ఇచ్చట నుత్తర పదంబు : వా ' శబ్దంబు. నోరర్థము. నాలుగునోళ్లు కలవాడన్న బహువ్రీహియందు 'వా, శబ్దంబుహ్రస్వంబయ్యె. నృత్తియందు 'నాలుగు, శబ్దంబునకు హల్లుపరంబుకాఁగా 'నలు, ఆదేశంబయి : నలున , అను రూపంబు సిద్ధించె. గట్టువిలుతుఁడు, పర్వతంబు ధనుస్సుగాఁ గలవాడను బహువ్రీహియందు త, కారంబు సమాసాంతంబయ్యె.

23 బహువ్రీహినిస్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబుమీఁది మే నునకుబోడియగు.

అలరుబోడి - ననబోడి - పూబోడి - విగిబోడి.

ప్రశ్న—బహువ్రీహి సమాసంబుచేత 'వనిత' వాద్యమైనపు డుచమానపదంబు మీఁది 'మేను' శబ్దంబునకు 'బోడి' శబ్దబాంధేశంబగు. ఉ. అలరుబోడి; ననబోడి పూబోడి; విరిబోడి. అలరుబోడి, పుష్పంబువంటి మేనుగలదియును బహువ్రీహి యందు 'మేను' శబ్దంబునకు 'బోడి' అనునది యాదేశంబయ్యె. ఇట్లే ననబోడి, ఇత్యాదులు బహువ్రీహి సమాసంబులనియు, వానియందలి 'మేను, శబ్దంబునకు 'బోడి; అనునది సర్వాదేశంబైనదనియు, సూరిగారి యాశయంబు. వాస్తవంబున నాలోనిం పఁగా అలరుబోడి, తీరుబోడి, పూబోడి ఇత్యాదులయందు 'పోడి, శబ్దంబుగాని 'మేను, శబ్దంబున కాదేశంబుగావచ్చిన 'బోడి, శబ్దంబుకాదు. 'మేను, శబ్దాదేశంబైన 'బోడి, శబ్దంబనిసమ్మతించినచో 'మించుబోడి, ఇత్యాదులు సాధువులగునుగాని, 'మించు బోడి, ఇత్యాదినికారణుటిత రూపంబుల సాధువులగును. 'పోడి, శబ్దంబని గ్రహించి నచో 'బ్రక్తిర్ణక పరిచ్ఛేదంబులోని పదుమూడవ సూత్రంబునందు నడండ్వానులలో 'పోడి, శబ్దంబున్నది కావున 'పోడి, అనునాకారణుటిత రూపంబు సాధునుకలుగదుకాక 'మించుబోడి' ఇత్యాదిరూపంబులు శాస్త్రీయంబులగును. కావుననే యీక్రిందిపరి యోగంబు సాధువగుచున్నది, నీ|| గీ|| మేటిరతులకు సురతాని మించు బోడి,
తారా-4ఆ. మఱియు 'పోడి' శబ్దంబుపరంబగుచుండ నుదంతంబులకే గాక సర్వా జంతపూర్వపదంబులకు నుగాగమంబగును. అందున శా|| అయ్యా మీరలుబాడ బాగ్రీణులూ బాహాజన్ములూ ద్రోవదక ! దియ్యుంబోడి వరింపఁగా పసుకేతే జూచునాదిత్యులూ' పాంచా-రిఆ. ఇత్యాదుకారంత పూర్వపదక స్థలమ్ములందుఁ బూర్ణానుస్వారంబసాధువగు. 'అలరుబోడి, ననబోడి, విరిబోడి' ఇత్యాదులందుత్తర పదంబు 'పోడి' శబ్దంబుకావునఁ బూర్వపదంబునకు నుగాగమంబురంగాఁ బకారం బునకు సరళాదేశంబగుచో నాదేశసరళంబునకు మందునర్థబిందువును, పక్షంబునఁబూర్ణానుస్వారంబును గలుగును. కనకఁబైసమాసంబులందలిపూర్వపదంబుపై నర్థానుస్వారా దులుండవలయు. సూరిగారి మతంబునఁ బూర్వపదంబుపై నర్థానుస్వారంబు 'మించు బోడి' ఇత్యాదులందు నాకారంబును నశాస్త్రీయంబులు కావలసివచ్చును. కాబట్టి 'అలరుబోడి' ఇత్యాదులు బహువ్రీహి సమాసంబులనుకొని ప్రకృతసూత్రంబుచేబహు వ్రీహిని 'మేను, శబ్దంబునకు 'బోడి' శబ్దాదేశంబు కలుగునన్నవిధికి సూరిగారిభ్రమ

యేయూలంబని గ్రహింపవలయును. 'మ॥ సుమనోవల్లరి యాసుధానరసియ సాంపావృష్టి
 ధార్దీనియా | కొమరుంబ్రాయపురంభయా చిగురుటాకుంబోడి నీకేతగ్గ' వసు. 'శా॥
పూవుంబోడి సుధాంశు బింబసుమమాపూర్ణాభిషేకప్రమా | రావీలోత్పలవల్లెవోలె
 గనుగల్వోవ్వు ప్పనాశీజనుల్, వసు- 13 ఆ. 'ఆలకుంబోడములు గుండ్లిగమ్మజానకీవజ్రే
 క్షణాబాణనే | తలయంబుంబను దీప్తిమనీరెలం వలంపడన్మీపుపా | టలగంధీయిటిర
 మ్ము' పాంచా-4అ. 'మ॥ మెలుగుంబోడములు వీలుసాధనరల్ల మిన్నేటిబంగారుతా | -
 మరపువ్వుతో గ్రహింపబోవరత్నావళి పరియము-11ఆ. 'మ॥ ఆయిండ్లలో | మెలు
గుంబోడివనించె నోర్తుబహుకుంభిబింబితో ంకృతిక, వరాహ-9 ఆ. 'మ॥ చిగురుం
బోడి యెలుంగుదే యదుపతిస్త్రీలెన్వరేనిందులే | రుగదా' కళా-3ఆ. 'క॥ యావన
 ముకలిగినప్పుడ | పూవుంబోడలకుంబులకుంబులుగా | కావిభవంబులకుంబు గొఱ
 యె' కళా-4ఆ. 'క. అలకుంబోడలకుంబుల | నలకుంబోడములు నీస నగ్గలమను
 చుక | పలపూవాడక యుండుము | తలపూవునరించి వికచతామరసాక్షి' పా-1ఆ.
 'వేల్పుంబువుంబోండు' యయా-1ఆ. 'క॥ ఏ | వృట్టివనలరినమకలం బాట్టువువారల
 కుదేరు పూవుంబోడి యయా 3ఆ. 'క॥ మునుఘూర్జితదే వింబం | ననహాతుక
 గారవించి తలెగుంబు' యయా 3ఆ. 'మ॥ అలకుంబోడలమిన్ని యాముగుంబు
 యంబంపు రాచిల్క-నా' నీనా, 2ఆ. 'క॥ దెలువములప్రహోయగు నీ | తరిరాకుంబోడి
 నెమ్మితకుకొల్పంగక' నీనా 3ఆ. 'క॥ తులుకలనడకలు తడబడ | దలిరాకుంబోండ్ల
 నడలు తడబడచొడగక' అచ్చ-బాలకాం. 'క॥ రాకొనురుజూచి యన్నిగు |
రాకుంబోడియు నలంతియై యిల్లుచునో, అచ్చ-బాలకాం.

24 ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబువిభావనగు.

మాతృపితలు - మాతాపితలు - ఇత్యాదులు.

పో—ద్వంద్వసమాసంబునందుఁ బూర్వపదాంతంబైన ఋకారంబునకురవల్లంబు (క్రావడి) వైకల్పికంబుగా నగును. ఉ. మాత్రపితలు; మాతాపితలు. 'మాత్రపితలు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'మాతృ' శబ్దంబు ఋకారాంతంబు. ఈసమాసంబు సిద్ధసమాసంబు. 'అనఙ్మతోద్వంద్వే' అనుసూత్రంబుచే నుత్తరపదంబు పరంబగుచుండఁ బూర్వపద ఋకారంబునకు విధింపబడుచున్న యానజాదేశంబునుబాధించి యంతకుమున్ను ప్రకృతసూత్రంబుచే రేఫాదేశంబు కలుగుననిభావంబు. రేఫాదేశంబు రానియపుడు 'అనఙ్మతోద్వంద్వే' అనుపూర్వోక్త సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రంబున నాఋకారంబున కానజాదేశంబుగలిగి 'మాతాపితలు' అగును. ఈరేఫాదేశంబు 'ద్వంద్వైర్వాణికేదీర్ఘత్వరతోపివికల్పతః' అనుకారికచేతను గీర్వాణద్వంద్వ సమాసంబునందు (సిద్ధసమాసమందు) దీర్ఘంబుతరువాత వచ్చుఋకారంబునకు రేఫాదేశంబు కలుగునని చెప్పటచేత 'మాత్రపితృబుద్ధినంభోధపుత్రః' గొలుతు, ఇత్యాది కవిప్రయోగంబులు సాధువులయ్యె. హ్రస్వంబుతరువాతవచ్చు ఋకారంబునకు నీసూత్రంబుచే రేఫాదేశంబుగలుగదు. అందున పితృపుత్రులు, అన్న యానజాదేశయుక్తరూపంబే సాధువగును గాని పితృపుత్రులు, అని రేఫాదేశసంయుక్తరూపంబు శాస్త్రీయంబుకాదు. గీర్వాణద్వంద్వసమాసంబునందు (సిద్ధసమాసము) హ్రస్వంబుతరువాతిపూర్వపదసంబంధి ఋకారంబునకు రేఫంబు రాదుకావుననే యీక్రిందిపద్యంబునఁ బితృశబ్దంబు రేఫాదేశాంతము కాలేదు. క॥ నామములఁ బిత్తపితామహ | నామంబులమగ్గ బిరుదనామంబుల సాం గ్రామికులెఱింగింతురుదము | నామైన నీమొనను జూక్కులడరకయన్ను, మఱియు నీరేఫాదేశంబు సంస్కృతస్వంద్వంబునందు నానజాదేశంబువోలె సమాసచరమావయవమైనపదము (కడపటిపదము) పరంబగునప్పుడే దానికిఁ బూర్వంబైన పదంబుయొక్క ఋకారంబునకు వచ్చునుగాని బహుపదంబులు మేళగించిన ద్వంద్వంబునందు ఋకారాంతపదంబు కడపటిపదంబునకుఁ బూర్వంబుదుండనిచోఁ బ్రకృతరేఫాదేశంబు రాదని యెఱుంగవలయు. కావుననే రేఫాదేశరహితంబులైన యీక్రిందిప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి. తే॥ గీ॥ మాతృపితృనారపుత్రక భ్రాతృశత్రుస | హస్రకంబులు సంస్కృతిననుభవింపఁబడియె నందులనెవ్వనికడలువాఁడు || నరుడనిత్యత నూహించుటరయనిరవు' క॥ మాతృపితృ గురుమవక్కఁగ | నేతెనివున, ఇచ్చటి ద్వంద్వంబునం

ను మాతృశబ్దము కడపటిపదంబునకు ముందురాలేదు. కావున రేఫాదేశయుక్తంబుగాని యానజాదేశయుక్తంబుగాని కాలేదు. (ఉ॥ త్పత్రియనంశులై ధరణిగావఁగఁబుట్టినవారు బ్రాహ్మణాః । త్పత్రియవైశ్యశూద్రులనఁగాఁ గలనాలుగు జాతులకొన్వచా । రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుఁగావిన యట్లురామమాం । ధాతృరఘక్షితిశులు ముదంబునఁ గావరె యేయుగంబునకొ, భార-ఆది. 2 ఆ. ఈపద్యంబునందు మాంధాతృరఘక్షితిశులు, అనిన ద్వంద్వంబునందు మాంధాతృశబ్దంబు రేఫాదేశయుక్తంబై భారతంబునందున్నట్టులెంచియడిసము సూరకవి. (గీ॥ ధరయుకారాంతశబ్దంబు ద్వంద్వమైన । రేఫమగునుఁ బ్రవర్తిల్లుదృఢముగాను । పత్రివరహాయవాగ్వసూనేత్రము ఖను । రాభివందితపాదాబ్జయన్నయట్లు, కవిసం-ప్రభు-28 ల. అనుపద్యలక్షణంబునకు లక్ష్యంబుగాఁ జూపెను. అప్పకవి పైపద్యచతుర్థపాదంబునందు మాంధాతృశబ్దంబు భారతరచనాసమయంబున ఋకారాంతంబుగానే రచింపఁబడినదనియెంచి రేఫశిష్టమైన యక్షరంబులకు రేఫశిష్టంబుగానియుక్షరంబు ప్రాసంబుగానుండవచ్చు నన్నదానికిఁ బైపద్యం బుదాహరణంబుగా నిరూపించెను. కొన్నిప్రాచీనభారత పుస్తకంబుల రేఫయుక్తంబుగాను, పోతీకొన్నిటియందు రేఫవిరహితంబుగాను మాంధాతృశబ్దం బుండవచ్చును కావునఁ బూర్వోక్తపు లిద్దఱును శుభయవిధంబుగా సభిప్రాయపడిరి శాస్త్రంబున మాంధాతృరఘక్షితిశుల అన్నద్వంద్వంబులలో రఘుక్షితిశబ్దంబునమాసచర మాపయంబు (కడపటిపదంబు) కానదానికిఁ బూర్వంబునందున్న మాంధాతృశబ్దంబునకు రేఫాదేశంబురావచ్చును. ఆ మాదేశంబు విభావగావునమాంధాతృశబ్దంబు ద్వంద్వంబందు ఋకారాంతంబుగానుండవచ్చును. మాతాపితలు, అన్నద్వంద్వంబునందు రేఫాదేశాభావంబునందు నానజాదేశంబువలెమాంధాతృరఘక్షితిశులు, అన్నచోటున రేఫాదేశంబురానియపుడు నానజాదేశంబురాదు. ఆనన్పత్ స్వంజ్యే, అనుసూత్రంబుచే విహితంబైన యానజాదేశంబువిద్యాసంబంధ వాచకంబులును, యోనిసంబంధ వాచకశబ్దంబులును నైన ఋకారాంతపూర్వపదంబులకే వచ్చును. మాతాపితలు, అనుచో మాతృశబ్దంబు యోనిసంబంధవాచకంబు. సహోతాపితలు, అను ద్వంద్వంబునందు సహోతృశబ్దంబు విద్యాసంబంధవాచకశబ్దంబు. కావున నానజాదేశంబు సాధీ యంబు మాంధాతృశబ్దంబు విద్యాయోనిసంబంధవాచకంబులలో నేదియుం గానియంగున రేఫాదేశాభావపక్షంబున

ఋకారాంతయుక్తంబే సాధిష్ఠంబగు. కావున నప్పకవి ఋకారాంతంబనియెంచి రేఫ శిష్ట ప్రాసంబునకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపుట సర్వవిధంబుల రమణీయంబని యెంచవలయు. శ్లో॥ పితృగృశసుఖం మాతాగౌరవేజాతిరిచ్ఛలేః, అనుశాస్త్రంబున మాతజనకునికంటెఁ బూజ్యులమురాలుగాన 'మాతాపితలు' ఇత్యాదిద్వంద్వంబులందు జననీహాసక శబ్దంబు ముందుండుట శాస్త్రీయంబు.

25 నూ.—సమాసవిభక్తికి లోపంబగు లట్టనకుఁ గాదు.

రామునిబాణములు ॥ సరసపువచనములు ॥ వేవెలుఁగు ॥ గుణములప్రోక.

వ్యా.—సమాసంబులయొక్క విభక్తికి లోపంబగును. తత్సమపరిచ్ఛేదంబు నందలి ముప్పదియొకండైన సూక్రింబుచే విభక్తులకు విహితమైన లడాగమంబునకు లోపంబగుగను లడాగమంబుటిక్తుకావున విభక్తికి నాద్యనయవమై సమీపంబునఁ జేరెను. నృపభాదులకు జన్మకాలంబున తేకుండి మధ్యకాలంబున శృంగంబులుద్భూతంబులైనను శృంగానియవిశిష్టంబునందే నృపభావ్యవహారంబు శాస్త్రలోక సమంజసమగు నట్లులు లడాగమవిశిష్టమైనవిభక్తియందే విభక్తిత్వగర్భంబు పర్యాప్తంబగునుగాని లడాగమంబుబడిచిన కేవలవిభక్తియందుఁ గాదృశస్యవహారంబు రానేరదు. కాఁబట్టి సమాసవిభక్తికి లోపంబు విధించునో లడాగమయుక్తస్థలంబులో లడాగమవిశిష్ట విభక్తికి లోపంబు ప్రాప్తిండుచున్నది. 'ప్రాప్తి పూర్వకోహినిషేధః' అను శాస్త్రంబునఁ బ్రాప్తిండుచున్న లడాగమలోపంబు రాదనియు, కేవలవిభక్తికే వచ్చు ననియు నపూర్వంబుగా నిషేధంబు సూత్రితంబయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూడవ సూత్రంబుచే విహితమైన నిగాగమంబునకు లోపనిషేధంబు చెప్పబడలేదు. నిగాగమంబు డుమంతంబునకు విధింపబడినది. కాన నాచూగమంబు ప్రకృతికి నవయవంబుగాని విభక్తికి నవయవంబుగాదు. కనుక లోపంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేదు. 'ఉ. రామునిబాణములు' ఇచ్చట రామునియొక్క బాణంబులని విగ్రహంబుండఁగాఁ బూర్వోత్తరపదముల సంబంధమైన యొక్క ప్రథమావిభక్తులకు లోపంబగులిగె. అనంతరము 'రామునిబాణ' అనువిశిష్టంబుకంటెఁ దిరిగి ప్రథమావిభక్తి యవయించె ఇట్లు

తక్కినయుదాహరణంబులయందును బూర్వోత్తరపదవిభక్తులు లోపించుననియు విశిష్ట సమాసంబుకంటెఁ దిరిగి యూయావిభక్తి యుప్పతిల్లుననియు నూహించు కోవలయును. సరసపువచనములు' ఇచ్చట, సరసములు + వచనములు' ఇట్లు కర్మధారయవిగ్రహం బుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బూర్వపదబహువచనంబునకు లోపంబుగలిగె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియవ సూత్రంబుచే ముగాగమంబు ప్రకృతికి విధింపబడినది కావునఁ బ్రకృతసూత్రంబున దానికి లోపంబు ప్రసక్తింప లేవయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదం బునందలి నలువదియొకండవ సూత్రంబుచే మునర్ణకకార్యంబు ముగాగమంబునకును నగు ను గాన సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే ముగాగమంబునకుఁ బు వర్ణంబయ్యె. పువర్ణంబైనచో 'సరసపువచనములు, అను విశిష్టరూపంబగును 'వేవెలుగు, ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'వే, శబ్దంబునను సహచ్రమర్థంబు. దీనికంటెఁ బ్రథమావిక్తి యుప్పతిల్లి సమాసంబుకానఁ (బహువ్రీహి) బ్రకృతసూత్రంబున లోపంబుకలిగె. గుణ ములప్రొక గుణములయొక్క పోలిక, ఇట్లు విగ్రహవాక్యంబుండ యొక్కాదివిభక్తులు లోపించె. లట్టునకు లోపంబునిశ్చేధింపబడినది కావున సమాసఘటితలకారంబునకు లోపంబురాలేదు. ఇచ్చట సమాసశబ్దంబు వృత్తికి నుపలక్షణంబు. కనుక జాలరి, ఇత్యాదితద్ధిత వృత్తియందు విభక్తి లోపంబుగలిగె.

26 సూ—కర్మాదులకుఁ బ్రాధాన్యః వక్ష్యయందు ధాతుజవిశేషణంబులుకర్తృతోడంబోలె వానితోడనమసించు.

రాముఁడురక్షించిన భృత్యుఁడు - రాముఁడువాలినేసిన బాణము - రాముఁడుగోవునిచ్చిన విప్రుఁడు - రాముఁడు వెడలిన వనంబు - రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము - రాముఁడు వసించిన చోటు.

వ్యా—కర్త ముఖ్యముగా నెఱవేఱుచునట్టి వ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబుల పై నాకోపింపబడినచో ధాతుజ విశేషణంబులు కర్తకుంబలెఁ గర్మాదికారకంబుల కును విశేషణంబగునని యర్థము. ఉ. 1 రాముఁడురక్షించినభృత్యుఁడు, 2 రాముఁడు వాలినేసిన బాణము, 3 రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుఁడు, 4 రాముఁడు వెడలిన వనంబు, 5 రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము, 6 రాముఁడు వసించిన చోటు (1) ఇటవ్యా

ర్థంబైన రక్షింతుట, రామునిచే ముఖ్యంబుగా నెఱవేర్పఁదగ్గది. అయిన నట్టిరామగీష్ఠమైన రక్షణ భృత్యునిపై నాగోపింపఁబడినది కావున, భృత్యుని రక్షించిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున 'రక్షించిన' అనునది రామునకుంబలె, రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు, అను ప్రకృతవాక్యంబులోఁ గూడ, రక్షించి 'అనునది భృత్యునికి విశేషణంబయ్యెను. ఈవాక్యంబున రాముఁడు కర్తయును భృత్యుఁడు కర్మంబునుగాన నియ్యది కర్తవ్యాపారంబుపై నాగోపించినందులకు నుదాహరణంబు (2) ఈవాక్యంబునందు ఏయుట, (కొట్టుట) అను ధాత్వర్థంబును నెఱవేర్పఁగా రాముఁడు ప్రధానుఁడు. అయినను నట్టిక్రియను నెఱవేర్చుటకుఁ బ్రధానంబుగా బాణమే వివక్షింపఁబడినది కావున, బాణముతో వాలినేసిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున ఏసిన, అను విశేషణంబు రామునికింబలె, రాముఁడు వాలినేసిన బాణము, అను, ప్రకృత వాక్యంబునఁగూడ ఏసిన, అనువిశేషణంబు బాణంబునకు సంబంధించె. కొట్టుటగో రాముఁడు కర్తయును బాణంబుకరణంబును నైనందున నియ్యది కర్తవ్యాపారము కరణంబుపై నాగోపింపఁబడినందుకు నుదాహరణమ్ము (3) ఇచ్చోట, ఇచ్చు క్రియ రామునిచేఁ ప్రధానంబుగా నెఱవేఱుపఁదగినది. అయినను నట్టిక్రియ విపుఁడు నెఱవేర్చినట్టులు వివక్షింపఁబడినది కావున విపుని కొఱకు గోవునిచ్చిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున ఇచ్చిన, అనునది రామునికింబలె, రాముఁడు గోవునిచ్చిన విపుఁడు, అన్న ప్రకృతవాక్యంబు నఁగూడ ఇచ్చిన, అన్నవాని విపునికి సంబంధించె. ఇచ్చుటయనఁ ద్యాగంబు త్యాగక్రియకుఁ గర్త రాముఁడును త్యాగంబునకు నుద్దేశభూతుఁడు విపుఁడును గాన వాక్యంబు సంప్రదానంబుపైఁ గర్తృధాత్వర్థ మాగోపింపఁబడినందులకు నుదాహరణము (4) ఇచ్చోటవెడలుట, (నిర్ణయించుట) అను క్రియ చేతనయిన నెఱవేర్పఁదగినది కాన రామునకుఁ బ్రధానంబై సమన్వయించును. అయినప్పటికిఁ బ్రకృతసూత్రంబున నట్టిచేతన వ్యాపారంబు అచేతనంబైన వనముపై మోపఁబడినందున వనమునుండి వెడలిన రాముఁడు, అన్నవాక్యంబున వెడలిన, అను శబ్దంబు రామునకుంబలె, రాముఁడు వెడలిన వనంబు, నీప్రకృత వాక్యంబునఁగూడ వెడలిన, అన్నదియచేతంబైన వనంబునకు విశేషణంబుగా సమన్వయించినది. ఇచోట రాముఁడు వనంబునుండి విడిపోయినందున వనము, ప్రాధానకారకంబయ్యె. కర్తృక్రియ యసాగావకారకంబుపై సంగ్రహింపఁజేసియున్నది.

కు నియ్యది యుదాహరణంబు. (౪) ఇచ్చోట వసించుటకు ముఖ్యంబుగా రాముడు కర్త. అట్టి వానికి)ను పర్ణగృహంబుపై నాగోపింపఁబడినది కాన పర్ణగృహమందు వసించిన రాముడు, అన్న వాక్యంబున వసించిన, అనునది రామునికింబలె, రాముడు వసించిన పర్ణగృహము, అన్న ప్రకృతవాక్యంబున పైతము వసించిన, అన్న విశేషంబు పర్ణగృహంబునకు సమన్వయించినది. ఇచ్చట రామునకుఁ బర్ణగృహమాపణ్ణేషి కాధాంబుగావున, గర్తృకి)ను యధికరణకారకంబుపై సంబంధింపఁ జేసినందులకు నియ్యది యుదాహరణము. (5) ఈయదాహరణంబునఁ గూడఁ జైదానియందుంబలెఁ గర్తృక్రియ యధికరణంబుపై నాగోపింపఁబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబునందుంగూడఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబుపై నాగోపింపఁబడుటగాని తెనుంగుభాష రాముడు రక్షించిన భృత్యుడు, ఇత్యాదివాక్యంబులలో, 'రక్షించిన' అనుదానికి రాముడును, భృత్యుడును, కర్తృత్వేనట్టల (In Constriuction) సంస్కృతభాషయందు నేక క్రియలోఁ గర్తృమను, గర్మాదికారకరంబునకును నన్వయంబులేను. మఱియు సంస్కృతభాషయందుఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబులపై సంక్రమింపఁ జేసినప్పుడు కర్మాదికారకపదార్థంబులకు సౌకర్యాధిక్యము భాషిల్లుచున్నట్టలు స్ఫురించుచుండును. తెలుగుభాషయందుఁ గర్తృక్రియ రోపణవలన నట్టిగర్తంబు స్ఫురించుటలేదు. స్వస్థానము కొన్ని సంస్కృతభాషయందలి వాక్యంబు లుదాహరింపఁబడును. 'ఉ॥ అః శ్చింతి' (కత్తి ననుచున్నది) వాస్తవమున వాక్యంబిట్లుండవలెను. 'శూరఃసాధ్యసి నాభినత్తి' (శూరుండు తెప్పగాఁ గత్తితో ననుచున్నాడు) ఇట్లు నఱుకుటకు దేవదత్తుడు కర్తయును, కత్తి కరణంబునైనను మొదటనిచ్చిన యుదాహరణంబునందుఁ గత్తి యే నఱుకుటకుఁ గర్తగాఁ జేయఁబడినది. అందున శూరునిప్రయాసమవసరంబులేకుండనే కత్తి స్వయంబుగ ననునంతటి సౌకర్యాతిశయంబు గలదని స్ఫురించుచున్నది. 'కొస్తాంపనతి' (ఇంకనంబును నాచుచున్నది) ఇచ్చట నందుట మనుష్యుని వ్యాపారంబైనను నయ్యదికరణంబులైన యింకనంబులపై సంక్రమింపఁజేయుటవలన వానియందు శుష్కత్వవ్యూహద్దవాదిసంస్కృతిశయంబున్నట్టలు తెలియును. (స్థలీనంకుచున్నది) ఇటువంటుట యొకానొక దేవదత్తుని వ్యాపారంబైనను నయ్యది యధికరణకారకంబైన స్థానిపై మోసంఘటనందున వానియందు (స్థానియందు) వేగమే వెచ్చనై యన్నంబుదుమనంతటి పలుచనితనము మొదలైన సౌక

శ్యాత్రీయంబు కలవని విశదపడుచున్నది. పైవాక్యంబులఁ గన్పెట్టినవారంబు కర్మాదికారకంబులపై నాహోపింపఁబడినను 'రాముఁడు రక్షించిన శృంగుఁడు' ఇత్యాది వాక్యంబులును గర్తయైన రాముఁడును, కర్మకారకంబైన శృంగుఁడును వాక్యాంతగతులైనట్లులు 'సాంస్కృతిక' ఇత్యాది వ్యాకరణంబులయందు విధానకారకంబులతోఁబాటు కూరాదికర్తలు వాక్యాంతగతులుకాలేదు. ఇట్లు భాషాప్రయంబునఁ గొన్ని భేదంబులు కలవు.

ఇదినమాసపరిచ్ఛేదము.

తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

విభక్త్యంతంబులైన శబ్దంబులమీఁది భావార్థమతుబద్ధాదులయందుఁ బ్రయోగించుప్రత్యయంబులు తద్ధితంబులనంబడు. ఇట్టిప్రత్యయంబులను విధించెడుభాగంబు తద్ధితపరిచ్ఛేదంబు.

1 తనవర్ణకంబుత్వార్థంబునందగు.

త్వార్థంబునఁగా భావంబు - ప్రకృతిజన్యబోధంబునందుఁ బ్రకారంబుభావంబు || రామసతనము - రాముతనము - మనుమసతనము - నీతనము - గొప్పతనము - కొఱతనము - నల్లదనము - పుల్లదనము.

వ్యా—'తన' ప్రత్యయంబు త్వార్థంబునందుఁ గలుగు సంస్కృతంబులో 'రామత్వం, పాత్రత్వము' ఇత్యాదులయందు 'త్వ' ప్రత్యయంబు తెలియఁజేయునట్టి భావార్థంబునందుఁ జేయునుభాషలో 'తన' వర్ణకంబు. (మూలము) త్వార్థంబునఁగా భావంబు, ప్రకృతిజన్యబోధంబునందుఁ బ్రకారంబు భావంబు. వ్యా—ప్రకృతిజన్య

బుట్టినయర్థజానంబులో విశేషణంబుగాఁదోచునది భావంబనంబును. ప్రత్యయరిజు నకు ముందున్న శబ్దంబు ప్రకృతియనంబును, ఉ. రామునితనము, రాముతనము. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూడవసూత్రంబుచే నిగాగమంబు వై భాషికంబు. రామునియొక్క ధర్మంబుని యర్థము. ఇట, యొక్క, అనుషష్ఠీవిభక్తికిముందు రామ శబ్దంబున్నయది. కానననిప్రకృతి. రామశబ్దంబునకు రాముడర్థము. రాముడనఁగా రామత్వము (రామునితనము) గలపురుషుడని నిష్కృష్టార్థము. రామునియందు రామత్వము (రామునితనము) విశేషణంబుగా భాసించుచున్నది గావున నట్టియర్థంబు భావంబునాఁబడు. కానిక్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవసూత్రంబునందలిభావ శబ్దార్థంబును, ప్రకృతసూత్రంబునందలి భావశబ్దార్థంబును నొక్కటియేయని భ్రమింప వలదు. 'మనుమనితనము' తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదినాల్గవసూత్రంబుచేఁ దెనుఁ గుడుమంతంబు గావున నిగాగమంబు నిత్యంబు. కావున 'రాముతనము' అన్నయట్లు 'మనుమతనము' అని పక్షంబువ ననఁగూడదు. మనుమునియొక్క ధర్మము ఇట 'యొక్క' ప్రత్యయంబునకుముందు 'మనుమ' శబ్దంబున్నయది. కనుక నయ్యది ప్రకృతి. మనుమఁ డనఁగా మనుమనితనంబుగల పురుషుడను ఇట్లే 'నీతతనము' (నీతత్వము) గొప్పతనము (మహత్త్వము) కొఱతనము (న్యూనత్వము) నల్లఁదనము (నీలత్వము) పుల్లఁ దనము (ఆమృత్వము) ఇత్యాదులు. నల్లపుల్లశబ్దంబులదంత గుణవాచకంబులు గావున 'తన' వర్ణకంబు పరంబునప్పుడు సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవ సూత్రంబున ను గాగమ ప్రాప్తిచే నర్థానుస్వారాది కార్యంబులు గలవయ్యెను.

2 సూ—ఇటవిశేషణంబుత్సర్గంబునకు విభాషనుభాధకంబగు.

స్పష్టము.

వ్యా—ఈతద్ధిత ప్రకరణంబునందుఁ గ్రిందవచ్చునట్టి విశేషసూత్రంబులు (అ పవాదసూత్రంబులు) తన, వర్ణకవిధాయకంబైన పూర్వోక్తసామాన్య సూత్రంబునకు వికల్పంబుగా బాధకంబులగు. అనఁగాఁ జిన్నాదులు మున్నగువానికి నీక్రింద 'తన' వర్ణకాదులు విశేషించి విధింపఁబడినను బక్షంబున 'తన' వర్ణకంబు తప్పక కలుగునని భావంబు.

3 సూ—చిన్నాదులకు టికవర్ణకంబగు.

చిన్నటికము-కన్నెటికము || చిన్న - కన్నె - చుట్టము - దొంగ-
చేద - మిండ - లంజె - ఇత్యాదులు చిన్నాదులు.

వ్యా—చిన్నమున్నగు శబ్దంబులకు 'టిక' ప్రత్యయంబునచ్చును. ఉ. చిన్నటి
కము (చిన్న + టికము) కన్నెటికము; చుట్టము, దొంగ, చేద, మిండ, లంజె, మొద
లగునవి చిన్నాదులు గావునఁ బైనానికింబలె టిక ప్రత్యయంబూహించునది. పక్షం
బునఁ బ్రథమసూక్రింబుచే 'తన' వర్ణకంబగు. ఉ. 'చిన్నతనము, కన్నెతనము' ఇత్యాదు
లు. 'చుట్టము' శబ్దంబునకు 'తన', వర్ణకంబుపరంబైనపుడు తద్ధితవృత్తి కాన మువర్ణకంబు
లోపించెడిని. ఉ. చుట్టతనముసంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవనూత్రంబుచే 'సరసపుం
దనము, సరసపుందనము, సరసపున్దనము' అన్నయట్లు 'చుట్టపుందనము, చుట్టపుందనము,
చుట్టపున్దనము' అనియుఁ తద్ధితవృత్తి యందు మువర్ణకలోపంగా రానిరూపంబులు తనవర్ణకంబు
పరంబగునపు డీశబ్దంబునకుఁ బక్షంబుననగు. తద్ధితవృత్తి యొనను 'తన' వర్ణకంబుపరంబగునో
దక్కిన ప్రత్యయంబులందుంబలెఁ బ్రథమావిభక్తి మువర్ణకంబునకు లోపంబు సామా
న్యంబుగా రాదు ఈయర్థము, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవ నూత్రంబుచే
'తన' వర్ణకంబు పరంబగునపుడు పుంపులకు (సంధి—పరి—32 సూ॥ చే మువర్ణక
స్థానీయములు) నుగాగమంబు విధించుటంజేసి, యను మేయింపఁబడు చున్నయది. తన
వర్ణకంబు సయితము పరంబగునో మువర్ణకంబునకు లోపంబుగలిగినేని సంధిపరిచ్ఛేదం
బునందిలి ముప్పదియేనవ నూత్రంబులో 'తన' వర్ణకంబు పరంబగు నపుడు మువర్ణక
స్థానీయంబులైన పుంపులెట్లు లభించును? కాన నిదియే తనవర్ణకంబునకుమందు మువర్ణ
కలోపా భావంబునకు జ్ఞాపకమగుచున్నదని యెఱుంగవలెను. భావార్థ విహితమైన
యాటికప్రత్యయంబు శకటరేఖఘటితంబని లాక్షణికులమతంబు. అప్పకవి—ద్వితీయా
శ్వాసము—అకారసీసమాగిక . ఇద్దలుపదలుమఁ బెద్దటికంబున గద్దటియద్దిఱ కట్టెదుఱ
ను' శకటరేఖనిర్ణయము. శ్లో॥ ఉ భావియంతస్సర్వే చకియంతః కతిచాగ్రతః | జ్యేష్ఠ
త్వకన్యాత్వాద్యాశ్చ పూర్వాశ్చకటాఃస్థితాః' ఇద్దలు' ఇందలు, ఆందలు, ఎందలు
కొందలు, ముందలు, ఇత్యాదులును, 'పెద్దటికము, కన్నెటికము' ఇత్యాది టికప్రత్య

యాంతంబులును, శకటరేఖయుక్తంబులని స్తోకతాత్పర్యము. స్విరేఖ నర్ణదర్శనము
 తే॥ గీ॥ సర్వకతి చిద్వికియదియచ్చబ్దనాచ్య | ముల టికప్రత్యయంబులఁ పూర్వకధిత |
 సరళనర్ణ పరంబునగురువెకాని | లఘువు లేదగ్ధనంద్ర కలాపవినుత' కనుక 'చిన్నటిక
 ము, కన్నెటికము, చుట్టటికము, రావటికము మాలటికము, పేదటికము' ఇత్యాదు
 లందుశకటరేఖంబు బహుకవిసమ్మతంబైనను టికప్రత్యయందు లఘురేఖఘటితంబును
 గవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. చ॥ అతఃపః గఁ దల్లికక్క నెనియండ్రకు
 దక్కుగల్గినట్టి చు | ట్టరికమువారి కిన్నెరయఁదాఁచు రహస్యములీరిజాంతర | స్మగవి
 కృతి ప్రవర్తనలమాటలు పీనివినంగ నాపులైపరఁగఁడు నెచ్చెఱుల్ చెలికిఁ బ్రాణము
 లిచ్చిన నప్పుడీటునే' ప్రభా- 3౨. అలఘుకౌముదియందు బ॥ సితరామాచార్యులనా
 రు టికప్రత్యయంబు భయరేఖఘటితంబులలోఁ బరిగణింపఁబడి.

4 సూ—ఉత్వంబునకత్వంబుటికము పరంబగునపుడగు.

తొత్తటికము - వెడ్డటికము - వెజ్జటికము.

వ్యా—'టిక' ప్రత్యయంబు పరంబగునపు డుకారాంతశబ్దంబు లకారాంతంబు
 లగు. ఉ. తొత్త టికము, తొత్తు + టికము' ఇచ్చటఁ దొత్తుశబ్దంబునందలి యుకా
 రంబున కత్వంబుగలిగె. ఇట్లే వెడ్డటికము (వెడ్డుశబ్దము; నంచన) వెజ్జటికము (వెజ్జుశ
 బ్దము) ఇత్యాదులూఁగిందునది.

5 సూ—పేర్వాదులకిమివర్ణకంబగు.

పేరిమి - కడిమి || పేరు - కడు - ముచ్చు - మేలు - చెలి - పోడి
 డి - వాడి - వేడి - ఇత్యాదులు పేర్వాదులు.

వ్యా—'పేరు' మొదలగుశబ్దంబులకు 'ఇమి' ప్రత్యయంబుగలుగును. ఉ, పేరి
 మి (పేరు + ఇమి ఇట్లే కడిమి (కడు) ముచ్చమి (ముచ్చు) మేలిమి (మేలు) చెలిమి (చెలి)
 పోడిమి (పోడి) వాడిమి (వాడి) వేడిమి (వేడి) ఇత్యాదు లూహింపవలెను.
 తొలి మొదలైన యికారాంతశబ్దంబులకు 'ఇమి' ప్రత్యయంబుం గా సంధిపరిచ్ఛేదం

బ్రతుని పదునొకండవనూత్రంబుచే నపదాదిస్వరంబు పరం బసనప్పుడు సంధి నిత్యంబై 'చెలిమి' (చెలి + ఇమి) పోడిమి (పోడి + ఇమి) ఇత్యాది రూపంబు లయ్యెడి.

6 నూ—న వర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లదులకగు.

నల్లన - తెల్లన || నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - చప్ప - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఒయ్య - తిమ్మ - చక్క - వ్రేక - ఇత్యాదులునల్లాదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పనట్టి 'నల్ల, మొదలగు శబ్దంబులకు 'న' ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ || నల్లన (నల్ల + న) ఇట్లే, తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, చప్ప, విన్న, తిన్న, అల్ల, ఒయ్య, తిమ్మ, చక్క, వ్రేక, ఇత్యాదులు గ్రహింప లెను. పక్షంబున నీపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవనూత్రంబుచే విశేషనూత్రంబు సామాన్యనూత్రంబును వికల్పంబుగా బాధించును గానఁ బక్షంబున 'తన' వర్ణ కంబగు. సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియైదవనూత్రంబుచే శుభ్రగమంబు మొదలగు కార్యంబులు కలిగి 'నల్లదనము, తెల్లదనము' మొదలగురూపంబులు పాక్షికంబులై యుండు.

7 నూ—ఇక వర్ణకంబగులాదులకగు.

అగ్గలిక-ఒమ్మిక || అగ్గలము-ఒమ్ము.

వ్యా—'అగ్గలము' మొదలైన శబ్దంబులకు ఇక ప్రత్యయంబువచ్చును ఉ. అగ్గలిక. 'అగ్గలము + ఇక ఇట్లుండనృత్తి (తద్ధిత) గాన విభక్తిలోపంబురాఁగా సంధి పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవనూత్రంబుచే నపదాదిస్వరనిత్యసంధికలిగి 'అగ్గలిక' అనురూపంబయ్యె 'ఒమ్మిక, ఒమ్ము + ఇక' ఇచ్చటి మువర్ణము నామవాచకంబులో నిది. విభక్తి మువర్ణకంబుగాను కాలిన లోపంబురాదు.

శి సూ—మగఃటిమిమ్యము యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

మగఃటిమి - మగతనము - పేదటికము - ఒజ్జనము-కోటరము-కోడంట్రము - కోడంట్రికము - కోడటికము - కోమలికము - చెలికారము - తెలుపు - ఎఱుపు - పసుపు - నలుపు || టికాదులు రానిపక్షమందుఁ దనప్రత్యయంబన్నింటికగు - చిన్నతనము - ముచ్చదనము - నల్లదనము - అగ్గలంపుదనము - ఒజ్జతనము.

వ్యా—‘మగఃటిమి’ మొదలైనశబ్దంబులు ప్రయోగంబులననుసరించి గ్రహింపఁ దగ్గవి ఉ. మగఃటిమి ఇచ్చట ‘మగ, శబ్దంబుపై టిమిక్’ ప్రత్యయంబు, తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పండోమ్మినవమాత్రంబుచే నీప్రత్యయంబు బిందుపూర్వకంబగు. ‘మగతనము’ పక్షంబున ‘తన, వర్ణకంబు ‘పేదటిమి’ భావార్థంబునందు టిమిప్రత్యయంబు తే|| గీ|| తగునెయర్జున యీపందతనమునీకు | దండివైలెమ్ము మనసు పేదటిమి విడిచి భార-భీష్మ- 1 ఆ. ‘ఒజ్జనము’ ఒజ్జశబ్దంబుపై ‘న’ ప్రత్యయంబు ‘కోటరము, కోడలు’ శబ్దంబుపై ‘టర’ ప్రత్యయంబురాఁగా వృత్తియందు నాద్యక్షరశేషంబై కోటరమగు. ‘కోడంట్రము’ ‘కోడలు, శబ్దంబుపై బిందుపూర్వకట్ర ప్రత్యయంబురాఁగా’ వృత్తియందు సంత్యస్థలోపంబు ‘కోడంట్రికము’ ‘కోడలు, శబ్దంబుపై బిందుపూర్వక ట్రికప్రత్యయంబు రావృత్తియందు సంత్యస్థలోపంబు ‘కోడటికము’ ‘కోడలు, శబ్దంబుపై టికప్రత్యయంబురాఁగా వృత్తియందు సంత్యస్థలోపంబు రూపాంతరంబు కోటటికము. చ|| పలుకు వెలందియే యునివపజ్జలఁ గోటటికంబుచేయునే! కలిక నుంగుటూడి గపుగత్తియసిండు’ రామా- 1 ఆ. కోటరము శబ్దంబువోలెనిదిటకారఘ టితంబునుగలదు. ‘కోమలికము, (చక్కదనము) కోమలిశబ్దంబుపై గప్రత్యయంబు. అపదాదిస్వరసంధి. (చూ-సంధి-11 సూ) ‘చెలికారము’ చెలిశబ్దంబుపై భావార్థంబు నందు ‘కార, ప్రత్యయంబు. ‘నలుగారము’ (మృదుత్వము) నుడికారము, (మాటచమత్కృతి) ‘కొలగారము’ ఇత్యాదులు పైదానినలె గ్రహింపవలె. ‘తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపు, నలుపు’ అనునవి ‘తెల్ల, ఎఱ్ఱ, పచ్చ, నల్ల’ శబ్దంబులపై నైనరూపంబులు.

ఈశేబ్బంబులయందు ద్విత్యలకారాదులకు లోపంబున, పున్ద్రంబు పరంబున, బ్రకృతికి నుకారంబున, ఇత్యాదికంబు బుద్ధిసూక్ష్మతచే నూహించునది. (మూలము) టికాదులు రానిపక్షమందుఁ తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. వ్యా—ఁటిక, మున్నగుప్రత్యయంబులు రానియప్పుడు తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. ఇయ్యది యీపరిచ్ఛేదంబు లోని రెండవసూత్రంబుచే లబ్ధంబైనయది. ఉ. చిన్నతనము, ముచ్చదనము, నల్లదనము, అగ్గలంపుదనము, ఒజ్జతనము. అగ్గలంపుదనముఁ 'ఇచ్చట' అగ్గక శేబ్బంబునందుఁబలె మునగ్గక లోపంబు తనప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు రాదని యెఱుంగునది.

9 సూ—అరమరాదులకు స్వార్థంబునందికవర్ణకంబగు.

అరమరిక - ఆమిక || అరమర - ఆము - అల్లిబిల్లి - గండి - నడవడి - నాడు - నివ్వాలి - పొత్తి - మాన - మెలి - వాలు - ఇత్యాదులరమరాదులు.

వ్యా—అరమర, మొదలైనశేబ్బంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందు ఇక, వర్ణకంబుగలుగును. ఉ. అరమరిక (అరమర + ఇక) ఆమిక (ఆము + ఇక) అల్లిబిల్లిక (అల్లిబిల్లి + ఇక) ఇట్లే గండి, నడవడి, నాడు, నివ్వాలి, పొత్తి, మాన, మెలి, వాలు మున్నగునవి గ్రహించునది. అరమరశేబ్బంబునకు 'అరమర' మనుదూపాంతరంబును గలదు. ఉ. తామది నమ్మకున్నది విదర్భనరేంద్ర తనూజనిన్ను సుత్రాముడవందు నీయరమరంబున బోమనసీచునీకు' నైష - 8 ఆ.

10 సూ—ఉకవర్ణకంబు చిఱుతాదులకు స్వార్థంబునందగు.

చిఱుతుక - నాతుక || చిఱుత - నాతి - నెలఁత - మోఁత - పడఁతి - మడఁతి - పొలఁతి - వెలఁది - నిచ్చ - ఎమ్మ - ఇత్యాదులు చిఱుతాదులు.

వ్యా—చీఱుతి, మొవలైనశబ్దములను ప్రతిపదికార్థమున ఉక, ప్రత్యయమునవచ్చును. ఉ. చీఱుతుక (చీఱుత + ఉక) నాతుక (నాతి + ఉక) ఇట్లే నెలత, మెలత, పడత, మడత, పొలత, వెలత, నిప్పు, ఎమ్మ, లైనవి గ్రహించునది. ఉ॥కనుం! గోసల నిప్పుకతో మొదలు గ్రూరత నానువాదాది. మొదలు-కాం.క॥ పురిసెకాగనగనగనమనుదు నిప్పుకలు కుప్పలుగక. పాడురక. చీఱుతుమొనిప్పుకతో చెడరజూమను గోలనుంటలూరగా, రా. ద్వి॥బూరు. పు. పునిప్పుకలతో నెగడి యారయవిరహులకగ్నియై నిగిడి, రంగ. తక్కుంగల ప్రయోగంబులు సులభము.

11 నూ—కాక త్రియవర్ణకంబు లుపుం స్వప్రీత్యంబులమతుబర్థంబునందాటాదులకగు.

కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునంజేసి డుజ్జగు-ఆటకాడు - ఆటకత్తియ ॥ అట - అడపము - ఎమ్మె - ఓయారము - కటారి - కొల్ల - చెలిమి - చేరువ - చొరవ-జట్టి-జాజర-జూదము - తిండి - తేర - దొద్ద - నీటు - నేస్తము-బేరము-వగ-విలు-వెచ్చము-సాగసు-ఇత్యాదులాటాదులు.

వ్యా—ఆట, మొవలైనశబ్దంబులకు కలవాడు, కలది, అనునర్థంబులందు గ్రమంబుగాఁ బుల్లింగ స్త్రీలింగంబులందు కా, ప్రత్యయంబును, కత్తియ, ప్రత్యయంబునగు. (మూలము) కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునంజేసి డుజ్జగు.

వ్యా—కాప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోఁ బరిపంబడినందున నాద్భికపరిచ్ఛేదంబులోని నాలుగవనూత్రింబువే డుక్ ప్రత్యయంబగు. ఉ. ఆటకాడు, ఆటకత్తియ, ఇట్లే అడపము, ఎమ్మె, ఓయారము, కటారి, కొల్ల, చెలిమి, చేరువ, చొరవ, జట్టి, జాగర, జూదము, తిండి, తేర, దొద్ద, నీటు, నేస్తము, బేరము, వగ, విలు, వెచ్చము, సాగసు, ఇత్యాదులు గ్రహించునది. అడపకాడు అడపకత్తియ. (అడపము + కాడు, కత్తియ) వృత్తియందు మువర్ణకలోపంబు ఓయారకాడు

(ఓయారము + కాడు) నేస్తకాడు (నేస్తము + కాడు) వెచ్చకాడు = విటుడు
(నెచ్చము + కాడు), వీనికివృత్తియందు మునర్ణకలోపంబు. గీ|| సురలయాచటికూడు
ముచ్చలకుగీడు| రిక్కలకు తేడువెలుగుల యిక్కజోడు| లచ్చినెనోడు రేబోటి
వెచ్చకాడు చంద్రుడలరారె పత్కాసాంద్రుడసమ' కవి- రితి, జూదకాడు
(జూదము + కాడు) వృత్తియందు మునర్ణకలోపంబు. రూపాంతరంబు—జూజ
కాడు. ఇట్లే జూజకత్తియ. క- కలసెదఁ బతిఁ నతఁడిచ్చట| మెలగుట మాతఁడి
విన్న మేలగు నేప్రే| వులలోన సురియద్రిప్పిన | కలపనబిండైనఁ జెలిమికత్తెలునగరె,
ఉ. హరి 5అ.

12 సూ—కాకత్తియలకకారంబునకుగకారంబు కొండొకచోఁ
గానంబడియెడి.

అందగాడు - అందగత్తియ - కొండెగాడు - కొండెగత్తియ -
బేరగాడు - బేరగత్తియ ఇత్యాదులు.

వ్యా—కా-కత్తియప్రత్యయంబులయందలి కకారంబునకుఁ గొన్నిచోఁబుల
గకారంబుగానంబడుచున్నది. ఉ. అందగాడు, అందగత్తియ. (అందము + గాడు
గత్తియ) వృత్తియందు మునర్ణకలోపంబును బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రత్యయకకారంబు
నకు గకారంబునుగలిగె. ఇట్లే కొండెగాడు, కొండెగత్తియ. బేరగాడు బేరగత్తి
య, మొదలైనవి యూహించునది.

13 సూ—కాకత్తియలు కొండొకవానికిస్వార్థంబునంజూపట్టెడు.

చెలికాడు - చెలికత్తియ - హెగ్గడికాడు - హెగ్గడికత్తియ.

వ్యా—కా-కత్తియ, ప్రత్యయంబులు కొన్నింటికిఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందుఁ
గనబడుచున్నవి. ఉ, చెలికాడు (చెలియనియర్థము) హెగ్గడికాడు, హెగ్గడిక
త్తియ' ఈప్రత్యయంబులు ప్రాతిపదికార్థమందే యగును; కానఁ బర్యాయన హెగ్గడి

(అంతఃపురరక్షకభటుడు) శబ్దంబుకంటె స్వార్థంబునందు నీప్రత్యయంబును
వక్ర్యమాణంబు పదునాఱవసూత్రంబుచే గలుగును. ఉ. హ్యగ్డిడు. తే|| ఆతః
డు తెచ్చిన రత్నభూషణంబుగాదు | లంఘన హ్యగ్డిలతో. నానతిమ్ము.
సత్య-4 ఆ.

14 సూ—కావర్ణకంబుతిర్యక్కులకుగానంబడియెడి.

ఇబ్బందిగాడు - ఒంటిగాడు - కొమ్ముకాడు - పరికాడు - ఇ
త్యాదులుమ్మగవిశేషవాచకంబులు.

హ్య—కాప్రత్యయంబు పశుపక్షివాచకంబులను గానంబడు. ఉ. ఇబ్బంది
గాడు (పెద్దపులికిని జిలుతపులికిని బుట్టినపులి) పండ్రెండవసూత్రంబుచే బ్రత్యయ
కకారంబుననుగకారంబు. ఒంటిగాడు (శంసె) ఈశబ్దంబునందుఁ బ్రత్యకకారయంబునకు
గత్యంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడు. నీ|| అనురక్తిరేచు నూతనసారసాటోప
మొంటికాండను (చెంపులొసగు నెచట, హ. న- 2౩. ఇప్పద్యంబునందలి, ఒంటి
కాడు, శబ్దంబునను హరిశ్చంద్ర కథాపక్షంబున బందియనియు, నలకథాపక్షంబున నే
కాకియనియు నర్థము. కొమ్ముకాడు, (వరాహము) నీ|| నరక హేతుహిరణ్యహరణవృ
త్తిఁ జరించు కొమ్ముకాని భజించు కొదవలెల్ల. నను- 1౮. పరికాడు, (తెగకుముఖ్య
మైనయేనుఁగు) చ|| దంతి ముట్టినపరికాడు మొత్తము వడింబుతెంచిన మాడ్కినాప
గా| తనయుఁడులోను గారథికదంబముబిట్టడరెక్కసముద్ధరిక, భార-భీష్మ-1౮. చ|| అని
లజనంబునంబును నమ్మదనాగ మెదిర్చి క్రమ్మటిం చినపరికాడువోలె, భార-అది-
4౮. చ|| పులియుఁడు బూచిగాడు సుగపొతుల రాజును మతిగాడు, మను-4౨.

ఇయ్యవి శునకభేదంబులు. పక్షివాచకంబునను నుదాహరణము. బట్టికాడు, (చిలుక,
గోయవంక) నీ|| గీ|| చనును శుకసంజ్ఞ బట్టికాడనఁగ ఆంధ్రా-సింహ-కర్డు. నీ|| అది
శ్యేనసాహస్యమని కొందఱందురు తోనిగాడనఁగ బుంశ్యేనమొప్పు, ఆంధ్రభా-
సింహావర్ణన|| ౧౭ గాడు పూరేను శ్యేంబుసావ్యుని వెన్నదాము పులికి భేదవర్ణి||

పింగపరిడుగిపిలీ నామనపాతుకాఁడును ల.కికాటిగాఁడు, మోకటి కున్వేకుటాక క
కుకరడు నీలచ్చిగాఁడును జల్లపిట్ట, ఆంధ్రభా-సింహవర్ష

15 నూ — అటమటాదులకునుతుబర్థంబునందీవర్ణకంబుపుంస్తవం
బునందగు.

ఈప్రత్యయాంతంబుమగాదిగణంబు || అటమటేడు - కమ్మతేడు
అటమటము - కమ్మతము - కన్నడము - కొండెము - బానసము -
బూటకము - మందడి - మన్నెము - సుంకము - ఉక్కివంబునకు
వలోపంబునగు || ఉక్కిడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—‘అటమట, మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునందు ‘కలవాడు’
అనునర్థంబున ‘ఈ’ ప్రత్యయంబువచ్చును. (మూలము) ఈప్రత్యయాంతంబు మగాది
గణంబు. వ్యా—ఈ. ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది. ఉ. అటమటేడు
‘అటమటము + ఈ’ ఇట్లుండవృత్తి (వృద్ధి) గావున ముగ్ధకంబునకు లోపంబుగలిగి
‘అటమట + ఈ’ అనియుండె సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకొండవనూత్రింబున నప
దాదేస్వరనిత్యసంధిచే ‘అటమటే’ అయ్యె. తద్ధితాంతంబు గావున బాధిపదికసంస్థ
గలదయ్యె. ఈప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది గావున నాచ్చికపరిచ్ఛేదంబు
లోని నాచ్చిననూత్రింబునే డుక్ వర్ణకంబుగలిగి ‘అటమటేడు (మోకకాడు)’ అయ్యె
ను. ‘అటమటము’ శబ్దంబునకు ‘అటమట’ అనియు నూపంబుగలదు. చ|| ‘అటమట
జెండె జేల’ రసి-5 ఆ. ‘కమ్మతేడు = కమ్మతము + ఈ + డు’ ఇట్లు.
కన్నడము, కొండెము, బానసము, బూటకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము, ఇత్యా
దులందుఁ బైనిజెప్పిన ప్రక్రియయూహించునది. (మూలము) ఉక్కివంబునకు వలో
పంబునగు. వ్యా—‘ఉక్కివము’ అను శబ్దంబునకు వకారలోపంబును అకరగా నీప్ర
త్యయంబుతో సముచ్చయంబుగా వకారలోపంబుగ నుండును. ఉ. ఉక్కిడు. ఉక్కి
వము + ఈ వృత్తి కావున ముగ్ధకలోపంబును, బకృతవాక్యంబుచే వకారలోపం

బును గాఁగాఁగఁగి + ఈ' అయి యపదాదిస్వర నిత్యసంధిచే 'ఉక్కి' అయ్యెను. ఈప్రశ్నగూఠంబు మగాదిగణంబుగావున డుక్ వర్ణకంబుగల్గి 'ఉక్కిఁడు' అయ్యెను. రూపాంతరంబు 'ఉక్కివుఁడు' అనియుఁ గలదు. ప్రత్యయభేదంబులచేఁ బైరూపంబులలోఁ గొంచెమర్థభేదంబునుగలదు. ఉక్కివుఁడు = కపటముగలవాఁడు. ఉక్కిఁడు = నూర్ఘుఁడు. ఉ॥ ఉ॥ క్కిలయి నేర్పులేక తమకించి పయింబడినొచ్చు వారు' నిర్వ-3ఆ. ఉ॥ ఉక్కివుఁడై నీకొడుకు నుల్లమునిన్నిటు లాడఁగూడునే భార- ఉద్యో-2 ఆ. ఉ॥ ఉక్కివులెందునుం గలరె యెప్పురువోభృతరాష్ట్రనంద నుల్' భార- ఉద్యో-4ఆ.

16 సూ—ఈప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునందగు.

మొక్కలీఁడు - కల్లరీఁడు

వ్యా—ఈ, ప్రత్యయంబు కొన్ని శబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందువచ్చు ను. ఉ. మొక్కలీఁడు. 'మొక్కలి' అను ప్రాతిపదికార్థంబుకంటె స్వార్థంబునందు 'ఈ, ప్రత్యయంబుగల్గి యపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, డుక్ వర్ణకంబును, గలిగి 'మొక్కలీఁడు, అయ్యె. 'మొక్కలి (శూరుఁడు), అనియే యర్థము. ఇట్లే కల్లరీఁడు. (అసత్యవచనుఁడు) కల్లరికాఁడనియు రూపంబుగలదు.

17 సూ—అరివర్ణకంబు మతుబర్ణంబున జాలాదులకగు.

జాలరి - ఒఱపరి॥ జాల - ఒఱపు - కల్ల - చదువు-బూదము-టక్కు - తగవు - తీరుపు - తెంపు - తెరువు - నేరుపు - మతకము-వెరపు - వేఁట - సిగ్గు - సుంకము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—అరి, ప్రత్యయంబు కలవాఁడు, కలది, అనునర్థంబున జాల, మొదలగుశబ్దంబులకుఁ గలుగును. ఉ. జాలరి, వలగలవాఁడని యర్థము. అనఁగాఁ బల్లెవాడని భావము. జాలకాఁడనియు రూపంబుగలదు. 'ఒఱపరి (ఒఱపు + అరి) సౌందర్యవం

తుడు. ఇట్లే కల్లు, చగువు, జూదము, టుక్క, తగవు, తీరుపు, తెంపు, తెరువు, నేరుపు, మతకము, వెరవు, వేలు, సిగ్గు, సుంక ము ఇత్యాదులందు గ్రహింపవలెను. జూదము, మతకము, సుంకము, ఈ శబ్దంబులపై నరివర్ణకంబు ప్రయోగించినప్పుడు వృత్తి మూలక మైన మువర్ణకలోపంబుగలిగి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే జూదరి, మతకరి, (మాయావి) సుంకరి (సుంకముతీయునతడు), ఇట్లు రూపంబులేర్పడు. అప్పకవి నీ|| ఇద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గదఱి యద్దఱిక పైదుఱును, అని అకారసీసమాలికలో గదఱి, శబ్దంబు శకటరేఖయుక్తంబనివచించెను. గదై (ఉన్నతపీఠము + అరి,) ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే గదరి, అయినదనియు, ఉన్నతపీఠము గలాడని వాచ్యార్థంబై నను దిట్టతనముగలవాడని లాక్షణికార్థంబునందు నియ్యది క్రమంబుగాఁ బ్రయోగింపబడుచున్నదనియు, కొందఱలాక్షణికులమతంబు. గదరికాడు, అనియు రూపంబు గలదు. కా, ప్రత్యయంబు స్వార్థంబునందయ్యెడిని.

18 సూ—ఇవర్ణకంబోయారాదులకు మతుబర్థంబునందగు.

ఓయూరి - అక్కసి| ఓయూరము - అక్కసము - కడలు - చాగము - జోగము - తమకము - తుటూరము - బండారము - బిత్తరము - బిటూరము - బేహారము - మచ్చరము - మిటూరము - విన్నాణము - వెక్కసము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఓయూరము, మొదలైనవానికి కలవాడు కలది, అనునర్థంబునందు ఇ, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ఓయూరి. (ఓయూరము + ఇ) వృత్తిగావున మువర్ణకలోపంబు. 'అక్కసి (అక్కసము + ఇ)' మువర్ణకలోపంబు. ఇట్లే, కడలు (కడలి) చాగము, జోగము, తమకము, తుటూరము, బండారము, బిత్తరము, బిటూరము, బేహారము, మచ్చరము, మిటూరము, విన్నాణము, వెక్కసము, ఇత్యాదులందూహించునది.

19 సూ—తవర్ణకంబు కులవాచకంబునకుప్రీవాచ్యం బగు

నపుడు మతుబర్థంబునందగు. .

కొఱవత - చాకిత || కొఱవ - చాకి - బోయ - వానె -
వే-సాలె - ఇత్యాదులు కులవాచకంబులు.

వ్యా—త, ప్రత్యయంబులకు విశేషణంబున జెప్పుశబ్దంబునకు స్త్రీవాచ్యంబు
గునప్పుడు కలది, అచనర్థంబునందు వచ్చును. ఉ. కొఱవత. కొఱవ, అనఁగానొకా
నొకహీనజాతి. అట్టిజాతిగలది యన్నయర్థంబునందు కొఱవత (కొఱవది), అగును.
‘చాకిత = రజకస్త్రీ (చాకి + త) ఇట్లే బోయ, వానె, వ్రే, సాలె, కుమ్మరి,
గొల్ల, మాల, ఇత్యాదికులవాచకంబులందు గ్రహించునది.

20 సూ—తవర్ణకంబుపరంబగుచో నొకానొకచో నెత్వంబు
చూపఁటెడి.

చెంచెత - మాలెత.

వ్యా—త, పత్యయంబు పరంబగునపుడు కొన్నిచోటులఁ ప్రాతిపదికంబు,
తద ఎ, కారంబు గానంబడు. ఉ. చెంచెత (చెంచు + ఎ + త) చెంచుజాతిస్త్రీ.
ఇట్లే మాలెత. (చండాలస్త్రీ) చెంచితయను రూపంబును గొందఱుమతంబునఁగలదు.
క॥ చెంచితలం బిధపత్రచే లాంచితలన్ భాగ-స్కం-10-పూ. నీ॥ చెంచునింటికి
బోయి చెంచెతకుఁ బ్రియంబు, కాశీ-5 ఆ. క॥ త్రోయక విప్రుఁడు మాలెతఁ గా
యజ సుఖకేశిక గలిసి కష్టాఘ్నఁడగున్ | బ్రాయశ్చిత్తము నేయక | పోయినఁ జం
డాలజాతిఁ బొందు నిజముగన్ బొజ్జా-పా-కాం.

21 సూ—యువతి విటీరజస్వలలు గుబ్బెనమిండత ముటుతలు
నాబఁడురు. స్పష్టము

వ్యా—తెలుగునందు యుతి, శబ్దమునకు బిచ్చిత (యావనవతి), అనియు

విటి, శబ్దంబునకు మిండత (విటురాలు)' అనియు, 'రజస్వలా' శబ్దంబునకు 'ముట్టు
త (రజస్వలాస్త్రీ)' అనియుఁ బ్రయోగంబులు.

22 సూ—వగాదులకుబహువచనాంతంబులకుస్త్రీవాచ్యంబగున
పుడుమత్వర్థంబునందాడివర్ణకంబగు.

వగలాడి || వగ - చిన్నె - కులుకు - వన్నె - దొమ్మి - ఎమ్మె ఇత్యాదులువగా
దులు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులకు 'వగ' మొదలైనశబ్దంబులకు స్త్రీయర్థమైనపు
డు 'కలది' అనునర్థంబున 'ఆడి' వర్ణకంబునచ్చును. ఉ. వగలాడి (వగలు + ఆడి)
వగలుగలవాడని యనియర్థము. ఇట్లే చిన్నె, కులుకు, వన్నె, దొమ్మి, ఎమ్మె,
ఇత్యాదులం దూహించునది.

23 సూ—వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బుంత్వంబున
మతుబర్థంబాకారంబగు.

ఆప్రత్యయాంతంబుమగాదిగణంబు || వగలాడు - చిన్నెలాడు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులకు 'వగ' మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునం
దు 'కలవాడు' అను నర్థంబున 'ఆ' కారప్రత్యయంబునచ్చును. (మూ) ఆప్రత్య
యాంతంబు మగాదిగణంబు. వ్యా—'ఆ' ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది
కావున దుష్టవర్ణకంబు. ఉ. వగలాడు(వగలు + ఆ + డు)వగలుగలవాడని యర్థము.
ఇట్లే 'చిన్నెలాడు' శబ్దంబూహించునది.

24 సూ—ముక్కులోనగువానికిం దదభావద్యోతకంబయి మ
తుబర్థంబునందాడివర్ణకంబగు.

ముక్కిడి-ముక్కులేనివాడని యర్థము|ముక్కు-వాలు-వెరవు-సిగ్గు-ఇత్యాదులుప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—‘ముక్కుమొదలైనశబ్దంబులకు ముక్కుమొదలైనవానిలేమిని సూచించునదియని, లేమికలవాడు, లేమికలది’ అనునర్థంబున ‘ఇడి’ ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ముక్కిడి (ముక్కు + ఇడి) ముక్కులేమికలవాడనియర్థము, ఇట్లే వాలు, వెరవు, సిగ్గు ఇత్యాదులు కవిప్రయోగంబులవలన గ్రహింపవలెను.

25 సూ—మానార్థంబున కేకత్వంబునం దెడువర్ణకంబగు.

తూమెడు - ముంతెడు - ఎత్తెడు - వీసెడు - జేనెడు - మూరెడు - కుండెడు - గంపెడు.

వ్యా—పరిమాణార్థకశబ్దంబునకు నేకవచనంబున ‘ఎడు’ ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ. తూమెడు(తూము + ఎడు) ఒకతూము పరిమాణంబుగలదని యర్థము. ఇట్లే ముంతెడు ఏత్తెడు వీసెడు, జేనెడు, మూరెడు, కుండెడు, గంపెడు, అడుగెడు ఇత్యాదులందు నేకపదార్థపరిమాణంబుని గ్రహించునది. క॥ నీనుడువులకే నడుగెం దైనను దాటనని సత్యమాడెను, రుక్మాం-5ఆ.

26 సూ—ఎడువర్ణకంబుపరంబగునపుడు లివర్ణంబులోపించు.

కమికెడు - కొడిదెడు - దోసెడు - పిడికెడు - పుడిసెడు - సందెడు.

వ్యా—‘ఎడు’ ప్రత్యయంబు పరంబగునడు లి’ వర్ణంబులోపించును. ఉ. కమికెడు [కమికిలి (వంపబడిన వ్రేళ్లుగలపుడిసిలి) + ఎడు] ఇచ్చటఁ బ్రకృతనూత్రింబున లివర్ణలోపంబును, అపదాదిస్వరనిత్యసంధియుఁ గలుగ ‘కమికెడు’ అయ్యె. ఇట్లే కొడిదెడు, (కొడిదిలి + ఎడు దోసెడు (దోసిలి) పిడికెడు (పిడికిలి) పుడి

సేడు (పుడిసీలి) సందేడు (సందిలి), ఇత్యాదులూహించునది దాని, శబ్దానుకూలము. ఎందు, వర్ణకంబుపరంగునపుడు నివర్ణబోపంబులేదు. ఉ. దాలేడు. (దాలి + ఎడు)

27 సూ—దక్షార్థంబునబంటికొలదిదులగు.

మోకాలిబంటి - మోకాలికొలది || తొమ్ముబంటి - తొమ్ము కొలది,

వ్యా—దక్షార్థము=దక్షుఁడైనత్యయార్థంబు. సంస్కృతవ్యాకరణంబున ప్రమాణేద్యయసచ్ఛదక్షుఁడోమాత్రచః' అను సూత్రంబునఁ బ్రమాణార్థంబునందు దక్షుఁడైనత్యయము విధింపబడియె. కనుకఁ బ్రమాణార్థంబునందు బంటి, కొలది, అనునవియగును. ఉ. మోకాలిబంటి, మోకాలికొలది. (మోకాలివఱకుఁ బ్రమాణంబు గలయది) వృత్తియందు నాపవిభక్తికమైన ఇ,కారంబుగల్గి మోకాలి,అయ్యెను. (జాను దక్షుము) ఇట్లే తొమ్ముబంటి, తొమ్ముకొలది. ఇత్యాదులందూహించునది దక్షార్థమందుఁ దత్సమపదంబులమీఁద సైతము బంటి, ప్రత్యయంబుగానంబడియె డిని నీ|| కటిబంటినెత్తురు కాలువల్ వలువలు దడియ నేడ్చుమఁ జొచ్చి దాటిదాటి, రామా-8-ఆ. మఱియు మయప్రత్యయంబు తత్సమపదంబులమీఁదఁ గాక తెలుసుపదంబులమీఁదను బ్రామర్యార్థంబునఁ (అధిక్యంబున) గానంబడుచున్నది. ఆ-గీ|| సమదవృత్తిఁ గేరినలిపెఁ జకోరన!యంబుచదలు దమమయంబుగాఁగ, నిర్వ-6 ఆ. తే|| ప్రభవభూమి | మెదడుప్రోవులమయమయ్యె మిక్కుటముగ, హరి-ఉ. 10 ఆ.

28 సూ—అర్థవిశేషంబులవర్ణకారంబులును మహత్ప్రయో

గంబుల నెఱుంగునది.

మంటమారి - తిండిపోతు - తాచ్చీల్యంబున మారిపోతువర్ణకంబులు || అడఁ-తాంబూలకరండవాహి-మతుబర్థంబునందప్రత్యయంబు ||

పెండ్లము - ఊడ - పెండ్లిశబ్దము కు మతుబర్ధంబునందముప్రత్యే
యంబు || ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

వ్యా—ఆర్థవి శేషంబులయందు (భిన్నార్థంబులయందు) నితరమైన ప్రత్యయంబు
లును, మహాకవి ప్రయోగంబులయందు దెలిసికొనునది. ఉ. మంటమారి, తిండిపోతు
(మూ) తాచ్చీల్యంబున మారిపోతు వర్ణకంబులు. వ్యా—స్వభావంబున ‘మారి, పో
తు, ప్రత్యయంబులుగలుగును. నీ|| మంటమారులుగాని మహానీయబాడబుల ప్రదాతలు
గానియట్టి ఘనులు’ మట్ట-1 ఆ. తే|| గీ|| అనుచుననవంటి పెనువంట నాడరాని| గం
టసములాడిమఱియు నమ్మంటమారి, వసు-4ఆ. ఇచ్చట మారి, వర్ణకంబు స్వభావంబు
ను దెలుపు చున్నయది. (మూ) అడప-తాంబూలకరండవాహి, మతుబర్ధంబునంద
ప్రత్యయంబు. వ్యా—అడప (అడపము + అ) తాంబూలపుబరణిగలది అనగా
దాంబూలపుబరణిని ఐహించునది. అడప, అనుశబ్దంబునకు తాంబూలకరండవాహి
అనియర్థంబు వ్రాయుట యముక్తమనియు, అడప, శబ్దంబు అడపముంచుకొని
యందు పడఁతి, యేమర్థంబుగాన తాంబూలకరండవాహిని, అని సూరిగాను స్త్రీలిం
గంబుగాఁ బ్రయోగింపవలయును గాని వాహియనుట యముక్తంబు గావనియుఁ గొంద
ఱందురు తాంబూలకరండవాహి, అనునది స్త్రీలింగంబునగును. సంస్కృతవ్యాకర
ణంబులో కర్మ్యాణ్, అనుసూత్రముచే ద్వితీయాంతం బుపపవంబునందు ధాతువు
కంటె ఆణ్, ప్రత్యయంబు విధింపబడి కుంభకారః (కుంభంకరోత్పత్తి కుంభకారః),
అయినట్టులె తాంబూలకరండవహితీ తాంబూలకరండవాహి, అని యన్.
ప్రత్యయాంతంబు పుల్లింగరూపంబగును. ట్టిడ్ధాః, అనుసూత్రంబున జీప్ర
త్యయంబువచ్చి కుంభకార శబ్దస్త్రీలింగంబు కుంభకారి, అయినట్టులు, తాం
బూలకరండవాహి, శబ్దస్త్రీలింగంబు తాంబూలకరండవాహి, అగును. కాబట్టి అడ
ప, శబ్దంబు స్త్రీలింగంబనియే యూహించునది. పుల్లింగము అడపకాఁడు, అడపశబ్దం
బు పుల్లింగంబులోఁగూడ నున్నటులు ప్రయోగంబు కానిపింపదు. స్త్రీలింగంబుగాను

ఉన్నందులకు లక్ష్యంబుగలదు చ|| కలికివరాలు రాజడప్పకపరశీడెము వెట్టెవఁచనన్ |
 నలునడపంబు వానికి ఘణాఘరవల్లి దహంతరంబునన్ | బలితపుఁ దేలుమైనయునఁబర్ని,
 నైమ - 7 ఆ (నూ) పెండ్లము - ఊధ ; పెండ్లిశబ్దంబునకు మతుబర్థంబునం దము
 ప్రత్యయంబు. ఇత్యాదులూహ్యంబులు. వ్యా - పెండ్లము = ఊధ (వివాహముచేసి
 కొన్న భార్య) 'పెండ్లికలది' అనునర్థంబునందు 'పెండ్లి + అ' ఇట్లుండ నపదాదిస్వర
 నిత్యసంధిగలిగి లోకవ్యవహారంబునఁ గీ బత్వమూలక మువర్ణకంబుచే 'పెండ్లము'
 అయ్యెను. సంస్కృతభాషలో 'కళత్ర' శబ్దంబునలెనే తెలుగులో నీశబ్దంబు భాషా
 శైలింజేసి నపుంసకలింగంబయ్యె. గ్రంథకర్త మూలంబునందు 'అము' ప్రత్యయమని
 మువర్ణకంబుగూడఁ తద్ధితప్రత్యయంబు లోనిదియునుట యవిచారితరమాణీయంబు.
 ఒకానొకచో మతుబర్థంబున నువర్ణకంబు మాపట్టెడి' ప్రాథమ్యా. క|| అనిలజనీకిట్ల
 నిప ! ల్కను జనునే తలఁప లేడికడుపునఁ బులి పుట్టునె యిట్టిదివ్య
 తేజం | ఋనవాడఁగమాన్వయమునఁ బుట్టునె | 'చెపుమా' భార-ఆది-6 ఆ. (తేజంబున
 వాడు = తేజముగలవాడు.)

ఇదితద్ధితపరిచ్ఛేదము.

క్రియ - పరిచ్ఛేదము.

క్రియలను జెప్పనట్టిభాగము క్రియాపరిచ్ఛేదంబు.

1 కూ - భాతువునకు.

ఇదియధికారసూత్రంబు - ఇంక నెయ్యది యుష్కమింపంబడునయ్య
 దిభాతువున కగుననియెలుంగునది.

వ్యా—ఈసూత్రంబునకు నిచ్చటఁ బ్రశ్నోకంబుగ వాక్యార్థంబులేదు. తరువాతి సూత్రంబులలోనికి నేని ప్రత్యయానివిధిసూత్రంబుల వాక్యార్థంబులో వినియోగించు సూత్రంబుగావుననే యధికారసూత్రంబుని నూలంబున నుచుచంబడియె. తరువాతివిధిం పంబడు లడానిప్రత్యయంబులు ధాతువునకుని యెఱుంగునని.

② సూ—నర్తమానంబునలట్టుగు.

నర్తమాన క్రియాస్మృతియగు ధాతువునకు లష్ట్యర్థకంబగు ||
నర్తమానంబునాఁ బ్రార్థనాపరిసమాప్తంబు - అప్పటికి ముగియుండునది.

నర్తమానక్రియాస్మృతియగు ధాతువునకు లష్ట్యర్థకంబగు. నర్తమానంబు నాఁ బ్రార్థనాపరిసమాప్తంబు. అప్పటికి ముగియుండునది.

వ్యా—ఈసూత్రంబులోనికి ‘ధాతువునకు’ అనినవినియోగింపఁగలసూత్రం బనునర్తిండునా, ‘నర్తమానంబున’ అనునది యనునర్తింపిన ‘ధాతువునకు’ అనుదా నితోనన్వయంబు. కాని ‘నర్తమానకాలమందు లట్టును’ అనియర్థము జెప్పఁగూడదు. నర్తమానంబున ‘ధాతువునకు’ అనఁగా నర్తమానకాలరహితార్థంబునఁబలి క్రియయం దుండునట్టిధాతువునకు లట్టునునని వివరణార్థంబు. ఈయర్థంబే ప్రసక్తమానక్రియాస్మృతి యగు ధాతువునకు లష్ట్యర్థకంబగు’ అనినవాక్యంబులో నూలంబున స్థంబు స్పష్ట పఱుపంబడినయది కారకపరిచ్ఛేదంబున జాతిస్మృతింగసంఖ్యాధారకంబులనెడి పంచకము పొలిపదింబునకే యర్థంబనియె, ప్రగమావిధియు, అగ్నికి సహజంబు లైన దహనప్రకాశశక్తులను బ్రకటింపఁజేయుటలో తుష్కెంఱనంబు సాధనంబైన ట్టులు పైఁగింజెప్పిన నామవాచకార్థంబులను స్ఫురీకరించుననియు, జెప్పఁబడియె. అట్లే 1 క్రియాత్వ 2 క్రియాని సంఖ్యా 4 కాల 5 కారకాత్మకంబగు పంచకంబు ధాతువునకే యర్థంబులు లకారంబులుమాత్రమువ్యోహకంబులు. (అన్యంబులచేవాన్యం బైనయర్థంబును స్ఫురీకరించుటలో సాధనమైనవి) అనఁగా :—1 క్రియాత్వసాధనం బైనజాతియు (బాహ్యత్యాగిజాతినంటిది) 2 క్రియయు (నడుమట భుజించుటవెనుద

లైనవి) 3 సంఖ్యయు (ఏకవచనము, బహువచనము) 4 కాలము (వర్తమానము, భూతము, భవిష్యత్తు, తదగ్రము) 5 కారకము (కర్తృకారకము మొదలైనవి) స్మృక్రిమౌరవాత్మనే పదనిమిత్తే యనుసూత్రస్థంబగు భాష్యంబునఁ గర్తృకర్మాదులు ధాత్వములని విశదపఱుపఁ బడినవి. ఇయ్యవి ధాతువునకే యర్థంబులు. ఈయర్థంబులను ధాతువులమీఁది లఱాదిప్రత్యయంబులు సహాయంబులై ప్రకాశింపఁజేయునని (ద్యోతకములు) జైయాకరణాల సిద్ధాంతము. నేత్రేంద్రియంబునను గోచరింపనివస్తువులరూపంబు ప్రకటింపఁజేయుటలో, సూక్ష్మవర్తిని'యనెడి దర్పణవి శేషము (మైక్రాస్కోప్) సాధనమైనయట్టియు పైనింజెప్పినధాత్వర్థపంచకంబును స్ఫుటికరించుటలో లఱాదిప్రత్యయంబులు సాధనంబులు కానఁ బ్రకృతంబున వర్తమానకాలంబు ధాత్వర్థంబులోనే యంతర్భూతమైనది. గానంజేసియే వర్తమానకాలికపదార్థంబునందలి క్రియను జలియఁజేయు ధాతువునకు లడ్విత్యయంబగునని తెలిసికొనవలయును. కాని, లడ్విత్యయంబునకు వర్తమానకాలంబు వాచ్యార్థముకాదు. వర్తమానంబనఁగాఁ బ్రారంభింపంబడి పరిస సమాప్తి నొందనిదీయని యర్థంబు. ఉ. ఘటంబున్నది. ఇవట వాక్యంబుప్రయోగిండుకాలంబున ఘటంబుండునట్లు తెలియుచున్నది కావున వర్తమానకాలంబు.

3 నూ—భూతంబునలిట్లు.

భూతక్రియాన్వృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్ణకంబగు || భూతంబునా విద్యమానధ్వంస ప్రతియోగి = ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది.

భూతక్రియాన్వృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్ణకంబగు. భూతంబునా విద్యమానధ్వంసప్రతియోగి.—ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది.

వ్యా—భూతకాలంబునందు లిడ్వర్ణకంబుగలుగును, అనఁగా భూతకాలికంబైన వస్తువుయొక్క క్రియను జలియఁజేయుధాతువునకు 'లిట్' ప్రత్యయంబునచ్చును. భూతకాలంబునఁగా వాక్యంబు ప్రయోగిండుకాలంబుననుండిన వాశనంబునకు విరోధియైనది. ఉ. ఘటంబున్నది. ఇచ్చట వాక్యంబు ప్రయోగిండుకాలంబుననుఁ బూర్వంబునందు ఘటంబుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాన వర్తమానకాలంబునందు

దానిన్వంసంబు (నాశనము) ఉండుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. అట్టిన్వంసంబునకు విరోధి యీవఱలో గతించిన ఘటంబగును. అనఁగా ఘటంబుండిన భూతకాలంబులో దాని నాశనంబుండలేదు, కావున నాశనంబునకు ఘటంబు విరోధియయ్యెను. 'రావణుండు గతించెను' అనువాక్యంబులోఁ బ్రకృతికాలంబున రావణుని నాశనము స్ఫురించుచున్నది. రావణుండుండిగరకాలంబులో వానితోఁ గూడ వానియభావంబుండుట యసంసర్గంబు కావున వర్తమానకాలంబునందలి వాని యభావంబునకు రావణుండు విరోధియయ్యెను. కాన నిట్టిగి భూతకాలంబునంబడును.

4 నూ—భావని బుట్టగు

భావిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు || భావినా విద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి - అప్పటికిఁ బుట్టకుండునది||

భావిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు. భావినావిద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి—అప్పటికిఁ బుట్టకుండునది.

వ్యా—కాఁబోవునట్టి వస్తువుయొక్క- క్రియయందుండునట్టి(క్రియనుబోధించు) భాతువునకు లృప్రత్యంబు గలుగును. వస్తువృత్తికి ముందుండుచున్న యభావంబుప్రాగ భావమనంబడు. అట్టిప్రాగభావంబునకుఁ బ్రతియోగి (విరోధి)ఁజే. ఘటముకాఁగలదు. ఇచ్చట ముందుజనింపఁగలిగినఘటంబుయొక్క యభావంబిప్పటివాక్యప్రయోగకాలంబు నందుండుచున్నట్లు స్ఫురించుచున్నది. ఘటముపుట్టుటతోడనే ఘటోత్పత్తికి ముందున్న యభావము (ప్రాగభావము) నశించును. ప్రాగభావనాశనంబునకు భావిఘటంబు విరోధి. అట్టి విరోధియే ప్రతియోగియనంబడు.

5 నూ—తద్ధర్మాదులందులాట్టగు.

తద్ధర్మాదిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు || తచ్చి లసంభావనా సంప్రశ్న సాతత్యవర్తమాన భావ్యాశీరాదు లాదిపదగ్రాహ్యంబులు.

తస్మాద్ధాని క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లాఙ్ఘ్యర్థకంబగు. తచ్ఛీల సంభావనా సంప్రశ్న సాతత్య వర్తమాన భావ్యాశీరాదులాది పదప్రణామ్యాంబులు.

వ్యా—సఃసర్గఃయస్యసః తస్మాద్ధాని=అది (ఒకానొకటి) ధర్మంబేవస్తువు=కో యట్టివస్తువు మొదలైనవానియందలి క్రియను దెలియఁజేయునట్టి ధాతువునకు లాఙ్ఘ్య త్యయంబగు, ఉ. పుష్పము పరిమళించును. పుష్పంబునకుఁ బరిమళంబు ధర్మంబు. ఇటు 'పరిమళించును' అనుక్రియ పుష్పమునకు స్వాభావికధర్మంబైనయట్లు దోచుచు న్నుదిగావునఁ నస్థర్మక్రియయని గ్రహింపవలెను తచ్ఛీల (ఒకానొక ధర్మముస్వభావము గాఁ గలిగినవస్తువు) సంభావన (ఉపా) సంప్రశ్నము (ప్రశ్నచేయుట=అడుగుట) సాతత్యము (ఎల్లయప్పుడుండుట) వర్తమానము (వాక్యప్రయోగకాలమందుండు నట్టిది) భావి (వాక్యప్రయోగకాలంబునకుఁ నరువాత రాబోవునది) ఆశీస్సు (దీవన) మొదలైనవి సూత్రింబులోని 'తస్మాద్ధాని' శబ్దంబునందలి 'అది' శబ్దంబుచేసంగ్రహింపఁ బడినవి.

6 నూ—ఆశీశ్శాపసంప్రార్థనవిధులందు లూట్టరు.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లాఙ్ఘ్యర్థకంబగు.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లాఙ్ఘ్యర్థకంబగు.

వ్యా—ఆశీర్థము (దీవన) శాపము (తిట్టు) సంప్రార్థన (వేడుట) విధి (ప్రేరణము=భృశ్యుడు మొదలైనవానిని బ్రవర్తింపఁజేయుట) ఈయర్థంబులయందు లూట్ట త్యయంబు గలుగును.

7 నూ—వ్యతిరేకంబునలజియగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియావృత్తి యగుధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యా—వ్యతిరేకంబుతోఁ గూడినపదార్థంబులయొక్క క్రియను చెలియఁజేయు నట్టి ధాతువునకు 'లటి' ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. దేవదత్తుఁడు పఠింపఁడు. ఇచట పఠించుటకున్నవ్యతిరేకము పఠింపమి. దానితోఁ గూడినవాఁడు దేవదత్తుఁడు. వానికిక్రియ ప్రకృత్యవ్యాకరణంబునందుఁ బఠింపమియే. దానిని 'దేవపుత్రుఁడు ధాతువు' యని పఠింపఁడు' అనునది. కాన లక్షణసమన్వయంబు.

8 నూ—లకారంబునకును ప్రత్యయములుగూ.

లకారంబునకును దొక్కొక్కటికి యకారంబులగు || ఇందు ఇకారంబు ప్రత్యయార్థంబు.

లకారంబునకును దొక్కొక్కటికి యకారంబులగు ఇందు ఇకారంబు ప్రత్యయార్థంబు.

వ్యా—లకారంబునకు లడ్వర్ణకంబు మొదలుకొని లూడ్వర్ణకంబు వఱకునుండు ప్రత్యయంబులని యర్థము. లట్ట, లోట్ట, లృట్ట, లాట్ట, లూట్ట, వీనియన్నింటి యందును లకారంబు సామాన్యంబు గాన లకారంబునటచే లకారప్రత్యయంబుల న్నియు నర్థంబునను. అట్టిప్రత్యయంబులకు 'దుత్' మొదలైనవి యాదేశంబులగును. లట్టప్రత్యయప్రభువురుషంబునందు నేకవచనార్థమునందు 'దుత్' బహువచనమందు 'రు' అగును. లట్టప్రత్యయంబుయొక్క ప్రభువురుషంబున నేకవచనార్థంబునందు 'వు' బహువచనమందు 'రు' అగును. లడ్వర్ణకంబుయొక్క యుత్తమపురుషంబున నేక వచనార్థంబునందు 'ను' బహువచనంబునందు 'ము' అగును. 'ము' అని యుచ్చరిం కుట ఇకారంబు ప్రత్యయార్థంబున గ్రహింపఁబడును. ప్రత్యయార్థంబునఁగా 'దుత్' మొదలైనప్రత్యయంబులలో దీనినైన ఇకారంబుతోఁ జేర్చి పలుకఁగానైన హంబు. 'దుత్' ప్రత్యయంబులోని దువర్ణంబును 'మ' అని ఇకారంబుతోఁ జేర్చిపలుకఁగా 'దు' అగును. దీనికి ప్రత్యయార్థంబుననేరు. ఇట్లు చేర్చినందువలన గాథం బేమన 'దుత్' మొదలుకొని ముల్లు వఱకును నుండు ప్రత్యయంబులు, అనఁ గ 'దుత్, రు, వు, రు, ను, ము' అనినపురుషప్రత్యయంబు లన్నియు, గ్రహింపఁబడును.

9 సూ—అందువరుసనురేడిసి ప్రథమమధ్యమోత్తమంబులను బడు.

డుక్ - రు - ప్రథమము || వు - రు - మధ్యమము || రు - ము - ఉత్తమము.

డుక్—రు; ప్రథమము. వు రు; మధ్యమము-ను-ము; ఉత్తమము.

వ్యా—స్పష్టము.

10 సూ—వానిలోరుమాలుబహువచనంబులు పెరి లేక చనంబులు.

వ్యా—పైచూటింటిలో రు, ము, ప్రత్యయంబులు సర్వదాబహువచనంబులే తక్కుంగల రు, వు, ను ప్రత్యయంబులు సదాదేశవచనంబులు.

11 సూ—నామయుష్మదస్మదర్థములందుప్రథమమధ్యమోత్తమంబులగు.

వ్యా—యుష్మదస్మదస్థానంబులుగాక లక్ష్మిన నామాద్యము కర్తయైనపుడు ప్రథమపురుషంబును, యుష్మదస్థానంబునగు బుధ్యునిపురుషంబును, అష్మదస్థానంబున నుత్తమపురుషంబును నగును.

12 సూ—అమహదగ్ధంబునందు ఉబ్రుకందువుగునున్నాను బంధంబుమీదదివియగు.

వ్యా—అమహదగ్ధంబునందు డుబ్బు, నకు, దు, వర్ణకంబును రు' వర్ణకంబునకు వు' వర్ణకంబునకును, ఉన్న' అనడి సహాయగ్రియపైని డుబ్బు' నకును రు' వర్ణకంబునకును గ్రమంబుగా ది-వి' అనునవి గూడేశంబులకు దువులపదాహారంబులు.

అంచపిండుగలను. అంచపిండులుగలను. ఉన్నానుబంధంబునకు దాహించు. మేఘము
పర్జిండుచున్నది. మేఘములుచున్నది.

13 సూ—ఉదంతంబునకు ల్బ్బుపరంబగునపుడు చున్నానుబంధంబగు

ఉదంతంబునకు ధాతువునకు ల్బ్బుపరంబగునపుడు - ఉన్న - అనుశబ్దంబునుప్రయుక్తంబగు.

ఉదంతంబైన ధాతువునకు ల్బ్బుపరంబగునపుడు 'ఉన్న' అనుశబ్దంబునుప్రయుక్తంబగు.

వ్యా—ఉ కారంబంతయునందుఁ గల ధాతువునకు ల్బ్బుపరంబగునపుడు 'ఉన్న' అనునది. ముఖ్యధాతువు ననుసరించి హర్షంబు.

14 సూ—ఉన్న శబ్దంబుపరంబగునపుడు చువర్ణంబగు.

వ్యా—'ఉన్న' శబ్దంబు పరంబగునపుడు 'చు', ప్రత్యయంబు నచ్చును.

15 సూ—దివీతరంబగుచున్న పరంబగునపుడు చున్నాను బంధంబునకు దీర్ఘంబగు.

ప్రథమము - వాఁడునండుచున్నాఁడు - వాఁడునండుచున్నాఁడు -
అదివండుచున్నది - అదివండుచున్నది || మధ్యమము - నీవువండుచు
న్నావు - మీరువండుచున్నాడు || ఉత్తమము - నేరువండుచున్నాను -
మేమువండుచున్నాము.

వ్యా—ది-వి అను ప్రత్యయంబులుగాక 'చు-రు-వు-రు-ను-ము' అనునవిపరం
బగునపుడు 'ఉన్న' అను సహాయక్రియకు దీర్ఘంబు గలుగును. ('చున్న' అనఁగా
చున్నానను ముఖ్యమొక్క యీ కారంబుతోఁ జేర్చి పలుకుటగానైన యాపఁబు. ఇట్టిది

(ప్రత్యేకహారమనంబును) ఐర్తమూనకాలిక క్రియాస్మృతియైన , వండు, ధాతువునకంటెం
 ట్పుత్యయంబు. దీనికి నెనిమిదవసూత్రంబుచే బ్రహ్మపురుషైకవచనంబు వివక్షింపంబడి
 నప్పుడు , డుజ్జు, వచ్చును. (వండు + డు) వండుధాతువువంతంబుగావునఁ బదు
 మూడవసూత్రంబుచే నున్నానుబంధంబు. (వండు + ఉన్న + డు) పగునాల్గవ
 సూత్రంబున చువర్ణకంబు. (వండు + చు + ఉన్న + డు) పడు నేనవసూత్రంబుచే
 ఉన్న, అనుదానికి దీర్ఘంబు (వండు + చు + ఉన్న + డు) డుజ్జుకీర్తుగావున బిందు
 పూర్వకంబు. వాడు వండుచున్నాడు. బహు - వారు వండుచున్నారు. దీనికిప్ర
 క్రియ యేకవచనంబున కిచ్చినయుదాహరణంబునందుంబ లెనూహించునది. అదివండు
 చున్నది. అవివండుచున్నవి, ఇచ్చట ,ది-వి, వర్ణకంబులుపరంతైనందున నీపదునేనవ
 సూత్రంబుననున్నానుబంధంబునకు దీర్ఘంబు నిషేధింపంబడినది. నీవువండుచున్నావు
 మీరువండుచున్నారు, యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునందు నేకవచనబహువచన సమావేశం
 బులో మధ్యమపురుష మైనందుల కుదాహరణంబులు. నేనువండుచున్నాను. మేము
 వండుచున్నాము, అస్మచ్ఛబ్దార్థంబునఁడు నేకవచనబహువచనంబులు కర్తలు గాన
 నుత్తమపురుషంబు.

16 సూ—లిङ్గాట్యుల డుజ్జున కెను నువర్ణంబులగు.

లిङ్గాదేశంబగు డుజ్జునకు - ఎను - అనునది లిङ్గాదేశంబగు
 డుజ్జునకు - ను - అనునది నాదేశంబులగు.

లిङ్గాదేశంబగు డుజ్జునకు 'ఎను' అనునదియు, లిङ్గాదేశంబగు డుజ్జునకు 'ను'
 అనునదియు నాదేశంబులగు.

వ్యా—స్పష్టము. భూతంబున 'ఎను' వర్ణకంబు నెత్వంబున కత్వంబు కొంజొ
 కచోఁ గానంబడియెడి. శా|| అయ్యో నీసుతుగ్రద్ధతన్నుకొని పోయక భీతినాహిక
 గన్' పంచ - 1 ఆ (వేంకటనాథకవి) మ|| అని శాహసధికజెప్పి ముగ్ధుఁడు పోయక
 బోవ నాలోన' పంచ - 4 ఆ. శా|| అయ్యెన్నాలవజాము చొచ్చెఁ దడవాయన్ వచ్చి
 విచ్చేయు' పంచ-4 ఆ ఇయ్యవి ప్రాహుదికంబులు.

17 నూ—భూతంబునంద గాగమంబగు.

భూతార్థన్యత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

భూతార్థన్యత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

వ్యా—భూతార్థంబును తెలియఁజేయునట్టిధాతువునకు, ఇకారంబంతాగ మంబగు. సర్వమానాదికాలంబులను ధాతువే బోధించుననియు తెండవనూత్రింబురఁ జెప్పబడియె.

18 నూ—లిట్టువుల్లుపరం బగునపుడు తీనర్ణకంబగు.

ఇకారంబుమీది కునువు క్రియావిభక్తులయను సూత్రముచే ర్జితంబునకీర్త్యంబగు || ప్ర - వండెను— వండిరి || మ - వండితివి - వండితిరి || ఉ - వండితిని - వండితిమి.

ఇకారంబుమీది కునువు క్రియావిభక్తులయను సూత్రంబుచే ర్జితంబున కీర్త్యంబగు.

వ్యా—భూతార్థంబు వినపింపబడినప్పుడు 'వండు + లిట్' ఇట్లుండును. ఎనిమిదవసూత్రంబున డుట్టును. పరునాణవసూత్రంబున డుట్టునకు 'ఎను' వర్ణకంబును నగు. 'వండు + ఎను' ఇట్లుండె అపదాదినిత్యసంధిగలిగి 'వండెను' అను ప్రథమ పురుషంబయ్యెను. 'వండు + రు' ఇట్లుండె బహువచనసూత్రంబున ధాతువునకు ఇగాగమంబగు. ఇక్కు కిత్తుగావున ధాతువునకు సంతాగమంబుకాఁగా 'వండు + ఇ + రు' అని యండెను అపదాదినిత్యసంధిచే 'వండి + రు' అయ్యెను. ఇకారంబుమీది కునువు క్రియావిభక్తుల, అను తత్సహపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియొకవసూత్రంబుచే రు, వర్ణకంబు. క్రియావిభక్తిగావున నిత్యంబురాఁగా 'వండిరి', అను ప్రథమ పురుష బహువచనరూపంబయ్యె. మధ్యమము—వండితివి. 'వండు + లిట్', ఇట్లుండె నెనిమిదవసూత్రంబుచే మధ్యమపురుషైకవచనంబున వువర్ణకంబురాఁగా 'వండు + వు' అయ్యె.

పదు శేనపసూత్రంబుచే నిగాగమంబును, పదు నెన్నిదపసూత్రంబుచే పువర్ణకంబునకు ముంగు తి, వర్ణకంబురాఁగా వండు + ఇ + తి + వు, అనియుండె. ఇకారంబు మీఁది, అను తత్సనుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరుపదిఁగాఁబసూత్రంబుచే వు, వర్ణకంబు యొక్క యుత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగి వండితిని (వండు + ఇ + తి + వి) అను విశిష్టరూపంబయ్యె. బహువచనంబునఁ బ్రైప్రక్రియచే వండితిరి, , వండితిని, వండి తిమి. అను నుత్తమపురుషైకబహువచనరుపంబులకు బ్రైయుదాహరణంబునందలి సూత్రప్రక్రియయే యూహించుకొనునది.

19 సూ—కలభ్యనుబంధంబు లృట్పరంబగునపుడగు.

లృట్పరంబగునపుడు ధాతువునకు - కలజి - అనునదియను ప్రయుక్తంబగు.

నండితల

లృట్పరంబగునపుడు ధాతువునకు కలజి, అనునది యనుప్రయుక్తంబగు.

వ్యా—భవిష్యదర్థంబునఁడు ధాతువునకు కలజి, అనునది యనుసరించి కూర్చుండును.

20 సూ—జీత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు.

జీత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు.

జీత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు.

వ్యా—కలజి, ప్రత్యయంబు జీత్తుగావునఁ బ్రకృతంబున వండుధాతువు యొక్క ఉకారంబునకు అత్వంబుగలుగును. ఉ. వండఁగలఁడు. వండ + కల + డు, ఇట్లుండ నిరుపదియొకండపసూత్రంబున ధాతువునకు నుగాగమంబువచ్చి వండను + కల + డు' అగ ను. పరిపరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాఁబసూత్రంబుచే గకారంబునకు గకారంబును, పదునెడపసూత్రంబుచే బిందువునుగలిగి వండఁగలఁడు, అయ్యెను. బహువచనము వండఁగలరు.

21 నూ — కలజీః డబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు.

ద్రుతకార్యంబు || ప్రి - వండఁగలఁడు - వండఁగలరు - వండఁ
గలదు - వండఁగలవు || మ - వండఁగలవు - వండఁగలరు || ఉ - వండఁ
గలను - వండఁగలము.

ద్రుతకార్యంబు ప్ర || వండఁగలఁడు - వండఁగలరు. వండఁగలదు--వండఁగలవు,
వ || వండఁగలవు - వండఁగలరు ఉ || వండఁగలను - వండఁగలము.

వ్యా— కలజీ-పడుటి, అనునవిపరంబగునపుడు ధాతువునకు నుగాగమంబు
వచ్చును. ద్రుతకార్యంబవఁగా ద్రుతప్రకృతినంబునుబట్టివచ్చు సగళాదికార్యంబులు
మూలంబునందలి యుదాహరణంబులయందుఁ బైసూత్రంబులోని వండఁగలఁడు, అను
రూపంబునొద్దఁ గనబడిచిన సూత్రప్రక్రియయే తక్కిన పురుషంబులయందును
నూహించుకొనునది.

22 నూ — లాట్టుగుఱ్ఱం పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు.

ప్రి - వండును - వండుదును || మ - వండుదువు వండుదురు
ఉ - వండుదును - వండుదుము || లాఠ్యర్థంబులయందోలి నుదాహరణ
బులు వక్కాణించెద || తద్ధర్మంబు - కులూలుఁడుకుండలువానును ||
తచ్ఛీలంబు - జ్వలనజ్వాలంబు లుష్పరంబెగయును || సంభాషన - ఇష్పడు
వాఁడింటనుండును || సంప్రీత్యము - ఉందునాపోదునా || సాతత్యము -
సర్వంబునం దీశ్వరుఁడుండును - సర్వంబీశ్వరునియందుండును || వర్తమా
నంబు - మేననిష్పడుంబులకలు వొడమెడును - వక్ష్యమాణవిధిచే
బ్రా్మియికంబుగ వర్తమానంబునందెడు గాద్యాగమంబులగు || భావి-
వాఁడుతేపువచ్చును || అశీస్సు - శుభంబగును || వచ్యర్థంబుల కొక
నొకచో భూతంబున లాట్టు గానంబడియెను.

ప్ర-వందును - వందుదురు. హ- వందుగువు - వందుదురు. ఉ- వందుదును- వందుదుము. బాహ్యర్థంబులయందోని నుదాహరణంబులు ఏకా-ణిందేద. తద్గర్భంబు- కులకలుడుకుండలువానును. తచ్ఛీలంబు - జ్వలనజ్వాలంబులుప్పరంచేగయును. సంభా- వన - ఇప్పుడు వాడింటునుండును. సంప్రశ్నము - ఉందునా పోరునా. సాతత్యము- సర్వంబునందీశ్వరుండుండును ; సర్వచీశ్వరునియందుండును. వర్తమానంబు - కేవల నిప్పుడుంబులకలవొడిమెడును. వక్త్యమాణవిధిచే బ్రాయికంబుగ వర్తమానంబునం దేడుగాద్యాగమంబులగు. భావి - వాడు తేవువచ్చును. అశీస్సు - శుభంబున, పంచర్థంబుల కొకానొకచో ధూతంబున లాట్టుగానంబడియెను.

వ్యా-ప్రశనపురుషైకవచనద ర్వర్ణకంబునక్కఱ నక్కినవి (గు, వు, గు, ను, ము,) పరంబునపుడు ధాతువునను దుగాగమంబు గలుగును. వందు + లాట్ అట్లుండఁ బ్రశనపురుషైకవచనంబుగావున నెనిమిదవసూత్రంబుచే దుర్వర్ణకంబు రాఁగా వందు + యు, అనియుండె పదునాఱవసూత్రంబుచే దుజునకునువర్ణం బాదేశంబై వందును, అయ్యెను. దుగాగమంబు విధింపుప్రకృతసూత్రంబులో దుజుపరిపారింపఁబడినందున దుగాగనంబురాలేదు. వందుదురు, ఇటు వందు + లాట్ అట్లుండఁ బ్రశనపురుషబహువచనంబు గావున దుర్వర్ణకంబు లకారంబునకు నాదేశం బై ప్రకృతసూత్రంబున ధాతువునను దుగాగమంబు గలిగి పైరూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లే మధ్యమోత్తి మపురుషంబులయందు సూత్రప్రక్రియయూహించునది. లాట్ప్రత్యయంబున కర్థంబులైన తద్గర్భతచ్ఛీలంబులకు నుదాహరణంబుల కర్థవివరణంబునరుసగా నీయంబు డును. తద్గర్భంబు - కులకలునకుం గుండలువానుట కులగర్భంబు. తచ్ఛీలంబు - అన్ని జ్వాలబూర్ధ్యముంబులగుట సహజము. సంభావన - ఉహ. వాడు గృహమందుండట నిశ్చయింప శక్యంబుకానిది. సంప్రశ్నము - అడుగుట. సాతత్యము - సతతంబు నుండుట. ఈశ్వరుండెల్లప్పుడును సర్వజగంబును విడనాడకయుండునని యర్థంబు తోచున్నది. వర్తమానంబు - ఒడలు గగురుపొడుచుచున్నదని యర్థము. క్రిందనుజెప్పఁ బోయెడి యిరువదియూడవసూత్రంబుచే ఎడు, గాగమంబును, ఎడిగాగమంబును, తఱుమ వర్తమానకాలంబునందగును. భావి- భవిష్యత్కాలము. వచ్చును = రాగలడని యర్థము అశీస్సు - దీనన. ఆశీస్సునంగు అయ్యెడును, అగుతన్, అనియు నిరువదియాఱవ

నూత్రంబుదే నుండంగను. నీ|| తే|| అడరిజనకాన్ధీసీమరామాభిగాన | హరికపీన
గుణప్రతిహరశరాశ | గిరిమధనయత్నమున దోమ నిరియ శేష ! రాజ్యము
లొసంగుడిరుమల రాయమణికి' వసు - 1 ఆ మ|| స | గ్వకలాకాంతుడు పోవు
దిర్మలవహారాయక్షమావల్లభుఁ, వసు - 1 - ఆ. నీ|| తే|| ప్రథనజయమిచ్చు దిరు
వలరాయమణికి, వసు 1 ఆ. శా|| సా| ఖ్యారూఢిఁ విలసిల్లువేకటనగాధ్య
త్సండురక్షిండు గొ| బూర్తి తిమ్మనృపాలసింహు నరసింహోర్వీశ చూడామణిఁ,
రామా-1ఆ. స|| సా|| పెసఁగెడు పుల్లరాయఁడు జయొన్నతులిచ్చు నృసింహశౌరికిఁ
రామా-1ఆ. మ|| ఎలమిన్నిత్యముఁ బోవుఁగృష్ణవసుధాధీశుఁ నృసింహత్మజుఁ,
కశా-1ఆ. పాదాత్మపునకు నర్థంబులైన 'అను, పలుకు, వాక్రిచ్చు, చెప్ప, ఇత్యాదు
లకు భూతకాలంబున నొకానొకప్పుడు లాట్పుత్యయంబు ప్రయోగంబులఁ గానంబడి
యెడి. తే|| గీ|| సర్వతీర్థార్థిగమనంబు సర్వవేద | సమధిగమము సత్యంబుతో సమము
గావు| ఎటుఁగుమెల్లగర్మములకునెందుఁ బెద్ద| యన్దుసత్యంబు గర్మజ్ఞులైన మునులు'
భార- ఆది. 4ఆ. క|| మానమున దృఢజ్ఞానము | దానంబున నభ్యుదయము గర్మనిరత
యా| శానిర్వహణంబున నర| కానీకాహరణ సౌఖ్యమగునన్దుబుధుల్', భార-శాంతి-
6, తే|| సత్యబోధకంఠెఁ బ్రశస్తమైన| కృత్యమరయంగ లేనందునిత్యవస్తు| సన్యగధి
గమసిద్ధికి సంయమాప్రసిద్ధులొగమతంత్రప్రసిద్ధులొగ' భార- అశ్వ- 2ఆ. తే|| వినుమ
నేకవిధంబుల విస్తరిల్లు | గర్మములయం గొకండునుదలఁప నిష్ఫలంబు లేదాత్మమోక్ష
వలంబియైన | గర్మముత్తమమందు| తత్త్వజ్ఞుఁడధిప' భార- శాంతి - 4ఆ. క|| ఋతు
పడియొ పుత్రార్థము | పతిగోరిన భార్యయందుఁ బ్రతిహులుండె | ఋతువిఫలత్వము
నేసిన| నతనికి మఱిభూణహత్య యగునన్దు బుధుల్', భార-ఆది-3ఆ. తే|| గీ|| పౌరు
షంబుచూచె ఫలమందుకొందఱ | ట్లనక దైవమిచ్చునందు| కాగ్య| ఫలము' భార. పై
నుదాహరింపకబడిన 'ఆందు' ఇత్యాదిలాట్రప్త్యయాంతరాలకు 'అసిరి' అని
భూతకాలమర్థము.

23 నూ—లాట్టు రుక్మిణిపరంబగునపుడెద గాగమంబును బ్రథమ
నువర్ణకంబు పరంబగు ప్రథమ గెడి. గాగమంబులును బహుళంబుగానగు.

ప్ర - వండెడును - వండెడిని - వండెదరు || మ - వండెదవు -
వండెదరు || ఉ - వండెదను - వండెదము.

వ్యా—తద్ధర్మార్థంబులయందుఁ బ్రథమపురుషైకవచనంబైన డుబ్బు తప్ప
'రు, వు, రు, ను, ము, అనునవి పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు ఎడగాగమంబును,
ప్రథమపురుషనువర్ణకంబు పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు ఎడిగాగమంబును, ఎడుగాగమం
బును దక్షమగులును. 'వండు + లాట', ఇట్లుండ నెనిమిదవసూత్రంబుచే డుబ్బును,
పదునాఱవసూత్రంబుచే దానికి నువర్ణకంబునురాఁగా 'వండు + ను, అనియుండె. ప్ర
కృతసూత్రంబుచే నువర్ణకంబునకు ముందు, ఎడుగాగమంబును, ఎడిగాగమంబును ధాతువు
నకుఁ గలుగఁగా 'వండు + ఎడు + ను—వండు + ఎడి + ను, అని యుండె. ఈమా
గమంబులు కిత్తులుగావున ధాతువునకుఁ తుదనుజేరె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండె
డును—వండెడిని, (ఇచ్చట 'ఇకారంబుమీఁదికును వుక్రియా, అను తత్సమపరిచ్ఛేదం
బునందలి యిరువదియాఱవసూత్రంబుచే నువర్ణకంబున కిత్వంబు) అనురూపంబులాయెను
వండెదరు, 'వండు + లాట', అనియుండ నెనిమిదవసూత్రంబుచే రువర్ణకంబు
గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున నెడ గాగమంబురా నీరూపంబయ్యె. ఇట్లే
మ-వండెదవు. వండెదరు. ఉ - వండెదను, వండెదము, ఇత్యాదిరూపంబులయందు
నూహించునది.

24 నూ.—లిడ్లట్టు లవకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

వండితి - వండితివి || వండుదు వండుచువు || వండెదవు - వండెను.

వ్యా—భూతక్రియయొక్కయు, తద్ధర్మార్థక్రియలయొక్కయుఁ బ్రత్యయవకా
రంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగా నగును. భూతంబునకు - వండితి, వండితిని.
ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బాక్షికవకారలోపంబురాఁగా 'వండితి + ఇ' అని
యుండె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండితి, అయ్యె వండుదు, (వండుచువు) వం
డెను (వండెదవు), ఇత్యాదులందుఁ బైగానింబలె నూహించుకొనవలయును నీ॥ ఇభ
రాజగమన నీవెందుల కరిగితత్పురుకుచాభోగయెందున్నదాన | వబల యెవ్వరిచేత

నవవృత్తాః బృహస్పతిశేనా నేత్రం బ్రహ్మమిన్నా । యుగ్రస్యగంబుల యుగ్రంబుల
సున్నదానవే, భార-ఆర-2౨. ఉ॥ నో3 నే । తేల్యుగ్రాభిమానముననన్నియు ప్రేతలు
సూతనందనా, భార-ఉచ్ఛో-2 ఆ.

25 నూ—తిర్వగ్గపంబులు వాద్యంబులును నపుడు లిట్లాట్టులు
(పథమబహువచనంబున) కేకవచనంబగు.

చిలుకలువలికెను ॥ చిలుకలువలుకును ॥ చిలుకలువలికెడును ॥
మేఘములు గరితెను. మేఘములుగరియును. మేఘములుగరితెను.)

వ్యా—పపపప్యదితిర్వగ్గంబులును, ప్లానహీనంతైనపదార్థంబులును నగమే
నచోలిట్టులాట్టులబహువచనంబునను నేకవచనంబొదేశంబగు. పలుకు + రు, ఇట్లుండ
బ్రకృతసూత్రంబున నేకవచన దుష్టుర, పలుకు + డు, అయ్య. పదునాఱవసూత్రంబున
ఎను, వర్ణకంబు గరిగి పలుకు + నిను, అయ్యను. అపదాదస్వగనిత్యసంభయము, ఎను
బదియైవనసూత్రంబుచే లకారంబుయొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబును గరిగి 'పలికెను'
అయ్యె. పలికినవని యర్థము. పలుకును, పలికెను (ఇరువదిమూడవసూత్రంబుచే నెడు
గాగమంబు) ఇత్యాదులు లాట్టున కువాహగంబులు. (మేఘములు గరితెను, ఇత్యాదు
లయందుఁ బైప్రక్రియ యూహించుకొనవలయును. ప్రసూత్రంబునకులక్షణాంతరంబు.
తే॥ గీ॥ పృథివి స్థావరతిగ్యక్ష్పభృతులకెల్ల । క్రయలభకు నేకవచనముతో నేర్పి నముగ ।
జేయనుహితక్రియతో దక్షపనేక । వచన బహువచనంబులై నాల్గునీశ, స్వ-క్రియా
ప్ర 1 ల. క॥ మా సేవ్యోమశీనగ్మయ । గూ సెంగలయంగ దనలపంబు ననాదుతో,
నే సెంబతిమొయిభుండరి మో సెందనుయంతఃకార్యము లపగ్నవులై, భార-విరా-4
ఆ తే॥ గీ॥ పక్షి వృగబాతులెను బ్రమిసియిట్లు । నట్టుగలగొని చెనరెన్మృత్యుళియదరె,
గురుబంబును చెనరె నంబరముదేశలు । యీరట్టిల్లంగఁ జెంగెదబావమున, భార-వి రా
4 ఆ కా॥ ఆకంఠిందె జగత్రయంబు దిశలబాడె సముద్రంబులు । క్రేకిందె భయ
మృందె భూతమును భేదిలెం గుర్రుగ్రయతో, కాశీపుంసము న॥ బింగ వసుంధరాస్థలి
మహారగ నాధుఁడు శ్రుంగః గూర్మముం । దతితె నభయమోసి సురపంతు న ।

మొగ్గె దిగంతరంబుల త్త తీనదరకై మరుత్సకుడు దర్పమెలర్పనహార్య ముద్ధతిం
బెలుకఁగ గోత్రశైలములు పెల్లదరకై గలగంబయోధులుకొ, భాస్క-యు-కాం.

26 సూ—లూట్టుడు యొక్క కేడు తవర్ణములు ద్రుంతాంతములగు.

ఆశీస్సు - మీకుమేలుగలిగెడును - మీకుమేలుగలుగుతను ||
శాపంబు - నీకురాక్ష సత్వంబుగలిగెడును - నీకురాక్షసత్వంబుగలుగు
తను || సంప్రార్థనంబు - హరిననుఁ గృపఁగాంచెడును - హరిననుఁ
గృపఁగాంచుతను.

వ్యా—ఆశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనము, విధి, వీనియందలి యుక్తునకు నకా
రంబంతమందుఁ గల ఎడు, త, వర్ణంబులగును. ఆశీస్సు. మేలనుభవించువానికి నిష్ఠంబు
గావునఁ బైరెండు వాక్యంబులును, అపిర్వాదార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు వచ్చి
నందులకుదాహరణంబులు. శాపము-ఇచ్చట రాక్షసత్వం బనుభవించువానికి ననిష్ఠంబు
గావున నాదెండు వాక్యంబులును శాపార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు గలిగినందుల
కుదాహరణంబులు. సంప్రార్థనము—ఇచ్చట హరితన్నురక్షింపనలెనని ప్రార్థించుచు
న్నాడు కావున నట్టి యర్థంబునందుఁ బైప్రత్యయంబులని యెఱుంగునది. శాపంబు
నకు- ౩ || పతి హీనలైన భామిను | లతిసనవతులయ్యుఁ గులజలయ్యును ననలం
కృతలరెయ్యెడు మాంగల్యరహితలయ్యెడుఁ గృపణవృత్తి నిదియు మొదలుగాన్, భార
ఆది. 4 ఆ. ఆశీస్సునకు—ఉ || వారిజవైరికులేశ నీకుసం | పూర్ణమనోరథంబు
రాను బుద్ధిభనంబులు నిచ్చుచుండెడికొ' భారతిము.

27 సూ—విధియందు లూట్టునకు మాఱుగానది యనుతచ్చ
బ్దంబును ముందు నుగాగమంబునునగు.

మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబుచేయునది - వానికి నీవు బాసట
యయియుండునది.

వ్యా—వీర్యక్రీకంబునందు (తనకు లోనైనభృత్యులను గార్యమందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటవిధి) లూట్టునకు బగులు అది' అను తన్మబ్జంబును, దానికి ముందు ధాతువునకు 'ను' గాగమంబును, గలుగును, ఉ. మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబుచేయునది. మైత్రుండు నానిరూపించిన కార్యంబు చేయుట విధియని యర్థము. ఇచ్చట మైత్రునిఁ గార్యంబునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట స్ఫరించుచున్నది. 'చేయు + లూట్' అనియందుండఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే 'అది' శబ్దంబును, ధాతువునకు నుగాగమంబును నయ్యెను. నుక్కుకిత్తు కావున 'చేయు' ధాతువునివలన జేరి 'చేయునది' అను రూపంబయ్యెను. వానికి నీవు బాసటయయియుండునది. ఇచ్చట నీవు బాసటయయియుండునుని యర్థము. ఇచ్చట 'ఉండునది' అనునది మ్యుపాపురణార్థంబును దలియఁ జేయుచున్నది. ఇరువదితోమిక్కిలవసూత్రంబున బాసటయండుమనియుఁ జెప్పనొప్పను.

28 సూ—ఎడతలద్రుతంబున కచ్చ పరంబగునపుడు మకారంబగు.

నీకుమేలుగలిగెడు మనియెను - నీకుమేలుగలుగు తమనియెను.

వ్యా—ఎడు, త' అనువానిద్రుతంబునకు నచ్చపరంబగునపుడు మకారంబు గలుగును. ఉ. నీకు మేలుగలిగెడు మనియెను; నీకు మేలుగలుగుత మనియెను. ఇచ్చట సంధిపశ్యందు ఎడు, త' ల్గణంబులు మకారంబునందు లయ్యెను విభాగావస్థయందు 'కలిగెడు' + అనియెను; కలుగుత' + అనియెను' అని సకారంబులుగాఁ జెప్పవలెను.

29 సూ—లూణ్యధ్య మస్తరులకు ముడుమిలగు.

ఆశీస్సు - దీర్ఘాయువగుము - దీర్ఘాయులరగుఁడు ॥ శాపంబు-
రాక్షసుండవగుము - రాక్షసులరగుఁడు ॥ సంప్రార్థనంబు - నన్ను రక్షింపుము - నన్ను రక్షింపుఁడు ॥ విధి - నాచెప్పిన పనిచేయుము - నాచెప్పిన పనిచేయుఁడు.

వ్యా—అశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనంబు, విధి' ఈయర్థంబులయందు లూఱ్ఱ్యస్య
మ పురుషంబుయొక్క, యేకవచనబహువచనంబులకుఁ (పువర్ణక రువర్ణకంబులకు) గ్రమం
బుగా మువర్ణక డుభ్యర్ణకంబులగు. అశీస్సు-దీర్ఘాయువగుము' ఇటఁగారక పరిచ్ఛేదంబు
లోనిముప్పదిమూఁడు ముప్పది నాల్గుసూత్రంబులచే దీర్ఘాయువపు' అనుట యాశేష్యకం
బైనను నిచ్చటిరూపంబు పూర్వోక్త సూత్రంబులోని ప్రాయిక గ్రహణంబుచే రక్షితం
బయ్యె. అగుము, కమ్ము, అవుము, ఔము' అని యేకవచనంబునందును, అగుఁడు,
కండు, అవుఁడు, ఔఁడు' అని బహువచనంబునందును రూపాంతరంబులు. తొంబది
యాఱవసూత్రంబునొద్దఁ జూచుకొనునది. దీర్ఘాయులరగుఁడు' బహువచనము. దీర్ఘ
యులరుకండని యగ్ధమ్ము. శాపసంప్రార్థనవిధులందు నిల్లేగ్రహించుకొనునది. విధ్యర్థం
బునందు లూఱ్ఱ్యయొక్క పురుషత్రయంబునందును, ఇరువదియేడవసూత్రంబుచే 'అది'
శబ్దంబు విధింపంబడి యుదాహృతమైన 'నీవు బాసటయయియుండునది' ఇత్యాదికమైన
నమగ్యమపురుషాదివాక్యంబు ప్రకృతసూత్రంబున 'నీవు బాసటయయియుండుము'
అని పక్షంబున నిర్భాగంబుగానుండునట్లు లూఱ్ఱ్యయొక్క పురుషత్రయంబునందును
విధ్యర్థంబునంగాక తక్కిన గూఢీశ్యాపసంప్రార్థనంబులయందు ఎఁడు, త' వర్ణంబులు, ఇ
రువదియాఱవసూత్రంబుచే విధింపంబడఁగా 'నీవు దీర్ఘాయువయ్యెడు, నీవుదీర్ఘాయువగు
తఁ, ఇత్యాదికమైనరూపంబులును, ప్రకృతసూత్రంబునఁ బర్యాయంబుగా మువర్ణక
డుభ్యర్ణకాంతరూపంబులును, ఆశీరాద్యగ్ధంబులయందు నగునని తెలిసికొనునది. ఈ
సూత్రంబు, ఇరువది నూఱు ఇరువదియేడు సూత్రంబులకు బాధకంబుగాదని యె
ఱుంగునది. 'కేవలతుమున్నంతంబుచేతను సైతము శాపార్థము తెలుపంబడు. అన్వ
యక్రమంబుచేఁ గ్రిగూవాచకంబు వాక్యాంతంబునందే యుండవలసినది. కావున
శాపక్రియాబోధకంబైన తుమున్నంతంబుకూడ వాక్యాంతంబునందే ప్రయోగింప
వలెను. చ|| శమనునిదిక్కునంబొడమి సర్పముంబులబైలువెల్లిని | త్యమును బలా
శసంగతులు దప్పక త్రిమ్మరునట్టి నాలిభూ | తమ ! పనమాన ! నీకుఁగలదా |
మఱిభూతదయాద్రిబుద్ధి? యుక్తమకదనీకుఁ గొమ్మలనడల్పుట నీవడి ధూళిపాలుగాఁ,
కవి-2 ఆ, పవనుఁడానిను బెద్ద పాముగఁగన, నే! గీ. నీకబారాతివినుఁ దన నెలపుగూల
నెలస్మజియిందే విధిస్మజియిందుఁగాక | యేలజైవాత్మకునిజేసె నేలతప్పుఁ బుడమి

బాపీచిరాయనక బెడగునుడుగు, నను - 4 ఆ. తే|| గీ. అలగునియకొండ ! బునిరి
 గలిగినట్టి | దొరకొడుమనందుఁ నొగరునఁబ్రయ్యిపనుచుఁ | యెఁగెఁగింక మునునలఁ
 దెరువరులను | బూనియేతువె నీపూన్నిబుగ్గిగాను, నీలా-3 ఆ. క|| సారసాశ్చ్యేంబునఁ
 బునునలు | విరిఁజోడులనెల్ల మిగులవెతవెట్టుచునీ | దొరతనము త్రుంగిపోవను! మరుఁడా
 నీ చేతివిల్లు మంటంగలయక, నీలా-3 ఆ. చ|| బలితపుటామునందమియుఁ బర్వఁగఁ
 గెగొని యొజ్జముద్దియక | గలిసినదోసకాఠిచనికాదె నినుంగని తమ్మికొమ్మ నిన్వలుతల
 వంచుచుండునది చాలదొరూఱడి నీకునెంతకుం | జలవలతేడ నీసపురుసన్నముగా నిఁక
 నిందురాకుమీ, నీలా-3 ఆ. క|| జతలేనిపూవుగల్గుట | కఠినలపై, యెల్లరేఁగి యలజడి
 మీఱక | వెతపెట్టుదురేయిఁక నీ | బ్రతుకుబయల్గొను నాటిపయ్యకజ్జత్తా, నీలా-3 ఆ.
 తే|| గీ. మున్నుకొన్నాళ్లు పలుగాకి మూఁకఱోనఁ || గలిసిఁజెలఁగిన తెఱఁగల్లఁగాని
 పింపఁ | జేడియలమీఁనఁ గ్రుడెఱ్ఱనేయ రాకు | కోయిలాయంక నీయిల్లనూఁపోను, నీలా-
 3 ఆ. తే|| గీ. తరుఁజోడుల యెందముల్లల్లిల్ల | గూఁకలిడుకొందు నెంతయుఁగొం
 తలేక | యాగడంబునఁ బరివిచ్చియాడెదేమియక్కటా నెమ్మినీ మాట యడవిఁగలియ.
 నీలా-3 ఆ. క|| నెమ్మిదిబునునలు మోయుదుఁ | గమ్మనిపూఁదే నీలాని కడుఁగొవ్వి
 యహి | కొమ్మలఁగలపఁగ జూచెను | తుమ్మెన నీద్రుఱ్ఱపెద్దగుప్పులు పట్టక,
 నీలా-3 ఆ.

30 సూ—ఉభయప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు.

మనమునందుదము.

జీత్తుపరంబగునపు దుత్వంబున కత్వంబగు నను సూత్రముచే ల
 జీపరంబగు నపుడత్వంబు || ప్ర - వండఁడు - వండరు - వండదు - వం
 కవు || మ - వండవు - వండరు || ఉ - వండను - వండము.

వ్యా—నీవును నేనును (మనము) గర్తలైనపుడు, ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే
 గతువునకు విధింపబడిన దుగాగమంబున కత్వంబగును. ఉ. మనము వందుదము.

వండుదుము, అనుటకు బగులుగాఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే నత్వంబుగలిగె. ఇంతకుమున్ను
వ్యతిరేకార్థకలకారంబునక్కఱవచ్చిన లకారంబులకు నుదాహరణంబులు గ్రమంబుగా
నీబడియె. ఇప్పుడు వ్యతిరేకంబునకు నుదాహరణంబులు మాత్రంబున నీయంబడెను.
ఈవ్యతిరేకంబునందు ధాత్వంతిమోకారంబునకు నిరుపదియనసూత్రంబుచే నత్వం
బు గలిగి వండెను, మొదలగు పైగూపంబులయ్యె.

31 సూ.—మగ్యమ ముడుజులు ముజునాబడు.

వ్యా—మగ్యమపురుషంబునందు, ము, యజ్, అనునవి ముజ్, అనబడును.
అనగా ముగ్యకంబుతో యుడు అకారంబుచేర్చగా యుజ్ యుజ్, ఇక్యాదికంబువోలె
ముజ్, ప్రత్యాహంగంబని యెఱుంగునది.

32 సూ.—వ్యతిరేకంబున ముజుపరంబగునపుడుకుజీయగు.

సీత్ర వండకుము - మీరువండకుడు.

వ్యా—వ్యతిరేకార్థంబునందు ముగ్యక యుజ్ కంబుల పరంబగునపుడు ధాతు
వునకుఁ గుజీవర్ణకంబగు. మదేప్రత్యయంబు జీప్తుకావున నిరుపదియనసూత్రంబుచే ధాతు
వుయొక్క ఉకారంబునకు, అకారంబయ్యె.

33 సూ.—సంప్రార్థనంబున ముజ్జునకదాదులు విభాషనను
ప్రయుక్తంబులుగు.

వండుమ - వండుమా - వండుమి - వండుమీ - వండుడ -
వండుడా - వండుడి - వండుడీ || అ - ఆ - ఇ - ఈ - ఎ - ఏ - ఓ -
ఓ - అమ్మ - అయ్య - ఇత్యాదు లదాదులు.

వ్యా—సంప్రార్థనార్థంబునందలి మువర్ణకడుజ్వర్ణకంబులనుఁ జివరను హ్రస్వా
కారంబు మొదలైనవి. విభాషగాఁ జేర్పబడును. 'వండుమ' 'వండుమ + అ' అనిపదవి
భాగము చేయవలయును. 'వండుమ' 'వండుమ + అ' అని విభజింపవలయును. ఇట్లే
'వండుమి' ఇత్యాదులయందుఁ బదవిభాగమూహించునది. 'వండుమ' ఇత్యాదుల కర్థం
జేసునఁగా వండుటకు నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాడనని యర్థంబు.

34 సూ—ఎదాదులను ప్రయుక్తంబులగు నపుడు ముజునకు
వుజిరుజియగు.

వినవె - వినవే - వినరె - వినరే - వినకువె - వినకువే - వి
నకురె - వినకురే - వినవమ్మ - వినరమ్మ - వినవమ్మ - వినరమ్మ.

వ్యా—'ఎ, ఏ, ఓ, ఓ, అమ్మ, అయ్య, (ఎదాదులు) అనునవి మువర్ణకడుజ్వ
ర్ణకంబులపై ప్రయోగింపబడునపుడు ముమ్ములనుఁ గ్రహంబుగా వుజి (ఏకవచనం
బున) రుజి (బహువచనంబున) అగును. 'వినవె' ఇట 'వినము + ఎ' ఇట్లుండ నెదాదు
లలోని ఎకారంబు పరమైనందున మువర్ణకంబునకు వుజివర్ణకంబుగలిగి 'వినవు + ఎ'
ఇట్లయ్యె. వుజి జీస్తుగావున నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాతువుయొక్క ఉకారమకార
ముకాఁగా 'వినవె' అయ్యె. 'వినవే' ఇత్యాదులయందు నిట్టిప్రక్రియమూహించునది.
'వినకువె' ఇట 'విన + ము + ఎ', ఇట్లుండఁ ప్రకృతసూత్రంబున 'విన + వు + ఎ',
అయ్యెను. వ్యతిరేకార్థంబుకావున ముప్పదిరెండవసూత్రంబున మువర్ణకస్థానీయంబైన
వుజికి, బూర్వంబునందు 'రుజి' వర్ణకంబుగల్గి 'విన + ను + వు + ఎ', అయ్యెను. జీస్తు
పరంబగు' అను నిరువదియవసూత్రంబుచే 'రుజి, జీస్తు గావున వినధాతువుయొక్క
యకారంబున కత్వంబుగలిగి 'వినకువె' అయ్యెను. వుజివర్ణకంబునకు ముందున్న
కుజియొక్కఉకారంబుప్రత్యయసంబంధికాని, ధాతుసంబంధికాదు. కావుననిరువదియవ
సూత్రంబుచే నత్వంబురాదయ్యె. ఈపరిచ్ఛేదంబునందుదాహరింపబడిన 'ధాతువునకు'
అను ప్రథమ సూత్రంబు తెక్కినసూత్రంబులయందుంబలె, జీస్తుపరంబగు' అను
పైయిరువదియవసూత్రంబునందుంగూడ ననుసర్తించునని స్మరించునది. 'వినవే,

ఇత్యాయంబులందుఁ బదవిభాగము వినుము + ని, వినుడు + ని; వినుము + ని, వినుడు + ని, వినుము + అయ్య, వినుడు + అయ్య, వినుము + అయ్య, వినుడు + అయ్య' ఇట్లు సేయవలయును.

ప్రార్థనంబునందన్వత్ప్రయోగంతక్రియలమీఁదఁ గదకదవు పుష్కలంబులన్నాదులనుప్రయుక్తంబులగు. ప్రోవఁగదన్న ప్రోవఁగదవన్న, ప్రోవఁగదయ్య ప్రోవఁగదవయ్య, ప్రోవఁగదమ్మ, ప్రోవఁగదవమ్మ, ప్రోవఁగదే ప్రోవఁగదే, ప్రోవఁగదవే ప్రోవఁగదవే, సుకీర్తిమనఁగదన్న' భాగ-10-స్కం-పూ. 'చెప్పఁ గదయ్య, భాస్కరశతకము ఉ॥ తుదియెప్పుడు మద్విరహంబుం శికిం | జెప్పఁగదమ్మ భాగ-10, స్కం, పూ; కా॥ తండ్రినాకు ననుగ్రహింపఁగదే నైద్యంబందుఁ బ్రార్థించినక, మను-5ఆ. క॥ నీపాదకమల సేవయు | నీపాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం | తాపార భూతదయయును | దాపసమందార నాకుపయ సేయఁగదే' భాగ-10-స్కం-పూ. ఉ॥ పురంబుఁ జేరనిం | తెవ్విధిఁగాంతుఁ దప్పఁగదవే తరువేది, మను-2ఆ. ప్రాథ-క్రియా-ప.

35 నూ—టవర్ణకంబు భావంబునందగు.

భావంబునఁగాధాత్వర్థంబు - వండుట - పండుట - వినుట - కనుట.

వ్యా—ట ప్రత్యయంబు ధాతువుయొక్క యర్థంబునందగు. ఇచ్చట భావశబ్దంబుణిజంతమైన భూధాతువుకంటె నిరవ, అనుసూత్రంబుచే నన్వత్ప్రయంబుం గానిష్పన్నంబైనది. భూధాతువునకు అగుట. అర్థము. దానిపైని నిచ్చినకుఁ బ్రేరణంబుర్థంబు. కావున అగు, ధాతువుయొక్క ప్రేరణరూపంబు కావించుట, కాబట్టి ప్రేరణార్థకణిజంతంబైన భావశబ్దంబునకు కావించుట, అని యర్థంబగును. కావించుట యనఁగా నుత్పత్తి నిజేయుట. 'ఘటమునుగావించెను' అనువాక్యంబునకు ఘటోత్పత్తినిజేసెను, అని యర్థంబగు. వండెను. అనువాక్యంబునకు వంటనుగావించెనని

యర్థము. ఫలమును వ్యాపారమును భూవ్యాపారయోగము, అను కారికచేత
 (కారకపరిచ్ఛేదమునందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయొద్దఁ జూచుకొనునది) ధాతువు
 నకు నర్థంబులు కాబట్టి వ్యాపారంబే భూవ్యాపారమనబడు. వ్యాపారశబ్దంబు
 నకుఁ కౌవిందుట, చేయుట, అనునవి పర్యాయపదంబులు. ఫలవ్యాపారంబులు ధాతు
 వునకు నర్థంబులు గావున వ్యాపారంబును జెప్పనిధాతువే బగంబునలేదు, అనఁగా
 కౌవిందుట లేక చేయుట, అన్నయర్థంబుముడని ధాతువులేదు. ఉ. 'వండుట' ఇటు
 వంట చేయుట. నడచుట, అనఁగా నుత్తరదేశసంయోగంబును జేయుట. (ముందు
 చోటితో సంబంధము) పైనుదాహృతంబైన సంహృతపునకు వంట ఫలము. చేయుట
 వ్యాపారము. నడచు ధాతువునకు నుత్తరదేశసంయోగముఫలము. చేయుట వ్యాపార
 ము. ఫలంబులు భిన్నంబులైయుండుఁగాని వ్యాపారంబుమాత్రము సర్వధాతువులకు సా
 మాన్యార్థంబేయగును. ప్రకృతసూత్రంబున వ్యాపారార్థంబునందు, అనఁగా కౌవిందు
 టలేక చేయుట, అనినధార్వర్థంబునందు ట ప్రత్యయంబువచ్చునని ఫలితార్థము.
 చేయుట యనునది ధాతువున కే యర్థంబైనను బ్రకృతసూత్రంబుచే విధింపఁబడిన టప్ర
 త్యయంబు పూర్వోక్తధాత్వర్థంబునే యనునెంచునని భావము నందుట, పంటచే
 యుట (చేయుటయను ధాత్వర్థంబునందు టప్రత్యయంబుని యుండునది.) ఇచ్చటఁ
 గాను పరిపాకమును గానిందుటయనఁగా ఫలత్వోపస్థితి ముందు క్రమంబుగా నెదిగినం
 దున నెదుగుటయ నెడివ్యాపారద్వారంబునఁ బంటయనుఫలంబును చా నేకలిగించుకొ
 న్నదని భావము. చేతనాచేతనంబులగు నెల్లచస్తువుల శుండును గూక్రియలుండుననుట
 యవశ్యంబంగీకర్తవ్యంబు. ఇచ్చట శబ్దాటపునందు ఫలత్వాస్థితిఁ గారణంచైనక్రియ
 యంగీకరింపకతీరదు. అట్టిక్రియ యెద్దియనఁ జక్కగ నెదుగుటయేయని యూహించు
 కొనవలయు. లోకంబులోఁ గాను యదుగునంతవలె నెదిగినం గాని పండమగదా!
 కాన నిట నెదుగుట భావంబు (భావ = వ్యాపారము = క్రియ) అట్టివ్యాపారంబునకును,
 నద్దానివలనం కలిగినపంటకును శబ్దాటచే గూక్రియంచైనది. కాన నిట ఫలవ్యాపారం
 బులు రెండింటికిని ఫలంబునందు సామాన్యధర్మాంబు కలిగినందున పండు, ధాతువ
 కర్మకంబయ్యె. ఫలవ్యాపారంబులకు వైయధికర్యాంబు కన్గినచో ధాతువునకర్మకంబగు

‘దేవపత్నీః పుత్రకమును పండ్లను’ అన్నయువాహరణంబునందు ఫలము విక్లిప్తి
(పంట=మొత్తంబుట) వ్యాపారంబేర్పరచునఁగానధస్సంతాపన(స్థాని క్రిందనుమంటగావిం
చుటపూర్వార్థంబు) దికము. ఈవ్యాపారముదేవపత్నీయంబును, విక్లిప్తియనెడి
ఫలము పంటకమందును, నుండి వ్యధికరణంబైనందున (భిన్నాశ్రయకము) నిట వండు
ధాతువు సకర్మకంబయ్యెనని యెఱుంగునది. ఇట్లు సకర్మకాక క్రియాస్థలంబుల ఫల
వ్యాపారంబులు బుద్ధిసూక్ష్మతచే గ్రహించుకొనవలయును. ప్రకృతసూత్రంబున విధిం
పంబడిన టప్రత్యయంబు ధాత్వర్థంబైన వ్యాపారంబునే స్వప్రకరించుచుగాని యేరిక
మొదలైనశబ్దంబులందు నికవర్ణకాదులువోలె గర్తాదికాహార్యార్థంబును దెలుపవని
తాత్పర్యము. ఈమార్గము భూవాదిసూత్రస్థభాష్యనాన్వధాతుకేయస్సూత్రస్థశబ్దేందుశే
ఖరవైయాకరణభూషణాది సంస్కృతవ్యాకరణగ్రంథంబులందు సిద్ధాంతీకరింపబడె
నదియే సూరిగారనుసరించిరని యెఱుంగునది.

36 సూ—కజీవర్ణకంబు పురార్థయోగంబునవిభావ ను భావం
బునందగు.

పండకమునుపు - పండుటకుమునుపు - చేయకమునుపు - చే
యుటకుమునుపు - మునుపు - ముందు - మున్ను - తొల్లి.

వ్యా—‘ప్రాగ్వము’ అనుసర్థంబుతో సంబంధించినపుడు భావార్థకంబునందు
జైకల్పికంబుగా ‘కజీ’ ప్రత్యయంబునచ్చును. ఇది. ‘పండకమునుపు, ఇది ‘మునుపు,
అనునది పురార్థంబు పండుధాతువాన్వర్థంబుతో సంబంధించినదికావున ‘కజీ’ ప్రత్య
యంబుగలిగెను. (పండు + క + మునుపు) జీర్తునకు ముందున్నయుత్వంబునకు నిరువది
యనసూత్రంబుచే నత్వంబుగలిగి ‘పండక’ (పండ + అ + త + మునుపు) అయ్యె.
ఇట్లే రక్కంగల యువాహరణంబులు గ్రహించునది.

37 సూ—వ్యతిరేకభావంబున మిజీయగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియాభిధాను ధాతుప్రసక్తి మిజీయగు
మడమి - మడమి.

వ్యా—వ్యతిరేక భావార్థంబునందు మిశ్రి, అనునదియగును. అనగా వ్యతిరేక క్రియాార్థకథాతువునకు మిశ్రి, వర్ణకంబస. ఉ. వండుమి, పండుమి ఇచ్చట వండు, ధాతువునకు మిశ్రి, వర్ణకంబురాగా జీత్తుగావున నిరునదియవసూత్రంబున వండుధాతువు సుత్వంబున కత్వంబురాగా వండుమి (వండ్ + అ + మి) ఇత్యాదు లయ్యె. వండుకుండుట, పండుకుండుట యర్థంబులు.

సూ—సమానాశ్రయంబులం బూర్వ కాలంబునంది వర్ణకం బగు.

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలలోపల నెయ్యది పూర్వ కాలికంబ గుం దద్వాచియగుధాతువున కివర్ణకంబగు - ఇదియె క్త్వార్థంబునాఁబ డు॥ వండి - పండి - విని - కని ॥ సమానకర్తృకంబులన కసమానాశ్ర యంబు లనుటంజేసి చైత్రునిచేత మైత్రుండు కొట్టుబడిమడిసె నిత్యాది సిద్ధంబయ్యె.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందు సమానశబ్దంబునకు నేకత్వంబుంబు. అనియె ఏకా శ్రయంబులగు అసెడిమూలవాక్యంబుచేస్కుటపఱుపఁబడినది. ఒకవస్తువు నాశ్రయించు క్రియలలో నేదిముందుజరిగినదో యట్టి ముందుజరిగినక్రియను జెప్పినట్టిధాతువునకు ఇ, వర్ణకంబుగలుగును. ఇట్టిధాతువును గ్త్వార్థకంబని వాడుదురు. ఉ. వండి, పండి విని కని, దేవదత్తుండు వండిభుజించె, ఈవాక్యంబున వండుటయు, భుజించుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలో వండుట, మొదటజరిగినదికావునదవర్ణకంబయినవండు ధాతువుకంటె ఇ, ప్రత్యయంబుగల్గి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండి, (వండు + ఇ) అయ్యెను. ఇట్లే పండి, ఇత్యాదులందు నూహించునది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో నేకకర్తయే కలిగినరెండుక్రియలలో ముందుజరిగినక్రియపైఁ గ్త్వప్రత్యయంబు వచ్చు నని సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే. అ ౩- పా4. నూ 21, అని చెప్పబడియె. అట్లు తెనుంగులోఁ జెప్పినచో మూలంబులోనుదాహరించినవాక్యంబునదోషంబుగలుగు నని గంభకర్తచే సమానాశ్రయంబులని చెప్పబడియె. చైత్రునిచేత మైత్రుండుకొట్టె

బడిమడిసె, ఈవాక్యంబునందుఁ గొట్టుటయు మడియుటయు రెండుక్రియలుగలవు. కొట్టినవాఁడు చైత్రుండు. మడిసినవాఁడు మైత్రుండు. గాన రెండుక్రియలకుఁ గర్తలు భిన్నులైరి. దానంజేసి మూలంబులో సమానకర్తృకంబులనినచోఁ బైవాక్యంబు సిద్ధింపకపోవును. సమానాశ్రయంబులనినయెడలఁ గొట్టఁబడినవాడును, మడిసినవాఁడును మైత్రుండేకాన మొదటజరిగిన 'కొట్టఁబడు' అనుదానికంటె 'ఇ'ప్రత్యయంబువచ్చును. అనఁగా కొట్టుక్రియయును, మడియుక్రియయును, మైత్రినిమీఁదనే జరిగినదికాఁబట్టి మైత్రిండే యాశ్రయంబాయె. సంస్కృతంబులో నీవాక్యంబు తెలుంగునందుంబలెఁ గ్షార్థకంబుతో రచింపవలనుపడదు. చైత్రేణహతోమైత్రోమమూర, అని కర్తార్థకక్ర ప్రత్యయాంతంబుతో రచింపంబడును. భాషలైతినిజేసి వాక్యంబులుతాత్పర్యంబులో నేకంబైనను రచనంజేసి భిన్నంబులగును.

39 సూ—కజివ్యతిరేక క్షార్థంబునందగు.

వండక - వండక - కొట్టక - తిట్టక.

వ్యా—వ్యతిరేకక్షార్థంబునందు కజి, అనునదియగును, వండు + క, ఇట్లుండఁ జీత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు, అను నిరుపదియవనూత్రంబుచే వండక, అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవి యూహించునది,

40 సూ—తుమర్థ భావలక్షణంబులందును జీయగు.

భావలక్షణంబునా నన్యక్రియకు లక్షణభూతంబగు క్రియ - తుమర్థంబందును భావలక్షణంబు నందును ధాతువునకు నుజివర్ణకంబగు || తుమర్థంబు - చైత్రుండు వండను బోయెను || పాకక్రియార్థము పోయెనని యర్థము || భావలక్షణము - చైత్రుండు వండనతిథివచ్చెను | ఇచట వంటలక్షణమువచ్చుట లక్ష్యము.

వ్యా—పూర్వోక్తంబైన మప్పదొడఁ గూత్రఁబనఁదఁబలె నీ గూత్రఁబు

నంసో భావశబ్దంబును జీప్త్యయాంతం వైసభూధాతువుకంటె నన్వత్యయంబు
రాగానైనరూపంబని యెఱుంగునది. భావంబునగా భావన. అనగా గావించుట
(చేయుట) క్రియయని పర్యవసానార్థము. తుచుర్థంబునందును, భావమందును అనగా
బ్రసిద్ధంబుగాఁ దోయంబును కాలముగలయొక క్రియయజ్ఞాపకాలముగల (తెలియని
కాలముగల) వేటొక క్రియయందలి కాలంబునకు బోధకంబును. అట్టియప్పుడు ప్రసిద్ధ
క్రియావాచకంబుకంటె నుత్తేర్ణకంబునను. ఏక్రియనిమిత్తము వేటొకక్రియజరుగనో
యాక్రియతుమగంబునాఁబడు తుచుర్థంబునకు - చైత్రుండు నండనుబోయెను, ఇటు
వండుట యనుక్రియనిమిత్తము పోవుటయనుక్రియ జరిగినదికాన నండుధాతువుకంటె
దువర్థమందు నజీవర్ణకంబురాగా వండెను, అయ్యెను. నంకునిమిత్తమని యర్థము.
భావలక్షణమునకు - చైత్రుండు వండనతిథినిచ్చెను. శబ్దాన్వయంబునందు వండుటయు,
వచ్చుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలోనండుక్రియ ప్రసిద్ధకాలంబుగలది. సర్వసామా
న్యంబుగా నెంతప్రాదెక్కినదియును వండుట యాగంభీంతురో యట్టికాలంబు సర్వలో
కులకుఁ దెలిసినవిషయంబు. అతిథివచ్చునట్టికాలంబు నిరూపింప శక్యంబుకానిది. వండు
నట్టికాలంబునందు నతిథివచ్చెనన్నచోఁ బ్రసిద్ధంబైన వంటసమయంబునందేసి యతిథి
యొక్కయాగవనసమయంబుతోయి సులభంబును. కానఁ బ్రసిద్ధకాలక్రియను (నండుట)
దెలియందేయునట్టి వండుధాతువుకంటె నజీవర్ణకంబుగలిగి వండెను, అయినది. ఇటు
వండుక్రియజ్ఞాపకము (అతిథివచ్చుకాలము దెల్పుచున్నది) (అతిథి) వచ్చుటలక్ష్యంబు.
చైత్రునివండుటచే నతిథివచ్చినకాలంబు తెలుపంబడుచున్నది. ఇట్లే శోభుకాయగా
మైత్రుడేగెను, ఆవులుపిదుకంబడుచుండ దేవవత్తుండు నెల్లెను. ఇత్యాదులూ
హించునది.

41 సూ—చేదర్థంబునందు వృత్తంబును భావలక్షణంబునందు
నవర్ణకంబుద్రుతాంతంబును.

వానలుగురిసినం బంటులుపండును || వాడురమ్మని ననఁబోయి

వ్యా—చేద్యంబునందున్నట్టి భావలక్షణంబునందు ద్రుతాంతంబైననుప్రత్యయంబువచ్చును. చేద్యంబునఁగాఁ గార్యకారణభావాదికము. ప్రథమోదాహరణంబునందుఁ బంటలుపండుటకార్యము. (దానికి) వానకురియుట కారణంబు. కానఁగారణక్రియావాచకంబైన కురియు ధాతువునకంటె ద్రుతాంతంబైననవర్ణకంబు గలిగె న్నితీయోదాహరణంబునందుఁ పోవుట, కార్యంబు. (దానికి) వాడు రమ్మనుట కారణంబు కానఁ గారణక్రియావాచకంబైన అను, ధాతువునకంటె ద్రుతాంతమైన నవర్ణకంబు గలిగె.

42 సూ.—ఆనంతర్యంబు ననువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు.

జాబిలితో తేంచుడుంగువలయులు వికసిల్లె.

వ్యా—అంతరము = ఎడము. అనంతరము = ఎడములేచిది. ఆనంతర్యంబునఁ (అవ్యవధానంబు తోఁచుచుండ) గారణక్రియావాచకంబుకంటె నకారాంతంబగు దువర్ణకంబగు. ఉ. జాబిలితోఁ తేంచుడుం గువలయుంబులు వికసిల్లె. చంద్రుఁ డుదయించిన తత్తణుంజే కలువలువికసింపినచరి యర్థము. ఇటుఁ గలువలు వికసించుటకు చంద్రుడేదనయిందుట కారణంబుకావునఁ దద్వాచకంబైన తోఁతేంచు, ధాతువుకంటె ద్రుతాంతంబగు దువర్ణకంబు గలిగె.

43 సూ.—చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున శత్రుర్థంబునందగు.

చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు - చూచుచుంబోయెను - చూచుచుంబోవఁగలఁడు.

వ్యా—నకారాంతంబైనచువర్ణకంబు క్రియాంతరసంబంధంబునందు వర్తమానార్థంబందగు. (శత్రుర్థము) శత్రుప్రత్యయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబున లట్టునందు (వర్తమానార్థమందు) విధింపఁబడెను. ఉ. చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు; చూచుచుంబోయెను; చూచుచుం బోవఁగలఁడు. పైవాక్యంబులలోని పోవు, ధాతువుక్రమంబు

గావర్తమానభూతభవిష్యత్కాలంబుల కుదాహరణంబు. అట్టిక్రియాసంబంధంబు.
'చూచు, ధాతువుకంటె వర్తమానార్థంబునందు నకారాంతంబైన చువర్ణకంబు
గలిగె.

44 సూ—తృవర్ణకార్థంబు నంచెడి యెడువన్నియలగు.

ప్రహరించెడివాఁడు - ప్రహరించెడువాఁడు - ప్రహర్తయనియ
ర్థము.

వ్యా—“ణ్యత్ ప్రచా, అ 3-పా1-సూ133” అనుసూత్రంబునఁ గర్తృర్థంబు
నందు ధాతువుకంటెఁ దృప్రత్యయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబునందు విధింపబడియె.
కావునఁ దృవర్ణ కార్థంబునందు (కర్తృర్థమందు) ‘ఎడి, ఎడు’ వర్ణకంబులగును. వన్ని
య వర్ణక శబ్దభేదంబు. ప్రత్యయంబనియర్థము. ఉ. ప్రహరించెడివాఁడు; ప్రహరించెడు
వాఁడు. ఇటఁ బ్రహరించు ధాతువు. ఎడివర్ణకంబును, ఎడువర్ణకంబును, కర్తయను
నర్థంబునవచ్చెను. బ్రహరించుటకుఁ గర్తయనిభావము. ప్రహర్త, తృప్రత్యయాం
తంబు మూలసూత్రంబున తృవర్ణకార్థంబునందు’ అనినుడువులుంబట్టి తృవర్ణకాంత
రూపము’ ‘ప్రహర్త’ నిదర్శనార్థమిఁ బడియె.

45 సూ—వానికిలోపంబు బహుళంబుగానగు.

ప్రహరించువాఁడు - ప్రహర్తయని యర్థము.

వ్యా—‘ఎడి, ఎడు’ వర్ణకంబులకు లోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ.
‘ప్రహరించువాఁడు, ప్రహరించెడువాఁడనియర్థము. ‘ఎడి’ ప్రత్యయంబుపై లోపించి
నను లుప్తప్రథమైకవచనంబులైన ‘వనిత’ ఇత్యాదులందుఁ బ్రథమార్థంబువోలె ‘కృత
సంస్కారోననస్యతి’ అనున్వాయంబున నిటఁగర్తృర్థంబు లోపింపదు. ‘ప్రహరించెడు
వాఁడు’ ఇత్యాదులందలి తచ్ఛబ్దంబు సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని తొమ్మిదవసూత్రంబుచే
ననుప్రయుక్తంబయ్యెనని యెఱుంగునది.

46 సూ—ఉన్నకలజిన, వర్ణకంబులు భవద్భావిశత్రుక్తవదర్థంబులందగు.

ఉన్నవర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రుర్థంబునందగు - కలజివర్ణకంబు భవిష్యదర్థకశత్రుర్థంబునందగు - నవర్ణకంబుక్తవదర్థంబునందగు - ఇవినత్వాభిధానంబునందగునని యెఱుఁగునది - సుబంతవాచ్యంబు సత్వంబునాఁబడు - వండుచున్నవాఁడు - వండుఁగలవాఁడు - వండినవాఁడు.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందుఁ గ్రమాలంకారఁబూహించునది. ఉన్న, వర్ణకంబు భవదర్థంబునందును, (భూధాతువుకంటె వర్ణమానార్థంబునందు శత్రుప్రత్యయంబుప్పతిల్లగా, భవత్, అనియఁగును. అందున వర్తమానార్థకశత్రుర్థంబునందని మూలంబున వివరింపబడియె.) కలజివర్ణకము భావిశత్రుర్థంబునందగును. (భవిష్యదర్థవిహితశత్రు ప్రత్యయార్థమందు) మూలంబునవర్తమానార్థకశత్రుర్థంబునకు భవత్ అను వర్తమానార్థకశత్రుత్వము ప్రయోగించినట్లు లిచ్చటఁగూడ భవిష్యదర్థకశత్రుప్రత్యయార్థంబుదుంగూడ సూత్రంబున 'భవిష్యత్' అనిప్రయోగించి 'భవద్భవిష్యత్ క్తవదర్థంబులందగు' అని సూత్రంబురచించినచో నధ్యేతలకు (నడువరులకు) సుబోధంబుగనుండును. 'లృటస్సద్వా' ఆ 3. పా 3 సూ 14. అను సూత్రంబున భూధాతువుకంటె భవిష్యదర్థంబున శత్రుప్రత్యయంబురాఁగా 'భవిష్యత్' అను రూపంబాయె. నవర్ణకంబుక్తవత్ప్రత్యయార్థంబునందగు. 'నిష్టా' ఆ 3 - పా-2-సూ-102. అను సూత్రంబునఁ గ్తవత్ప్రత్యయంబు భూతకాలంబునందు విధింపబడెను. సంస్కృతంబులో భూతకాలంబునందుఁ గ్తవత్ప్రత్యయంబువోలె (గతవాఁ = వెళ్లినవాఁడు) తెలుగునందు భూతకాలంబున నవర్ణకంబు గలుగుననిభావంబు. పైనింజెప్పిన ఉన్న, కలజి, న' వర్ణకంబులు సత్వాభిధానంబునందుఁ గలుగునని తెలిసికొనునది. సత్వంబునఁగా, ద్రవ్యము (పదార్థము) ద్రవ్యంబు వాచ్యంబగునప్పుడే వచ్చును. ద్రవ్యము (రాముడు, సిరి, జ్ఞానము' ఇత్యాదికము) సుబంతంబువేఁ జెప్పబడునుగాన, సుబంతవాచ్యంబు సత్వంబునాఁబడు' అనిమూలంబున నునునందడిన 3 వంతునున్నవాఁడు, ఇది ఉన్న,

వర్ణకంబు వర్తమానార్థమందు పదునాల్గవసూత్రంబుదే ఉన్న, శబ్దంబుపరంబున నపుడు వండుధాతువునకుఁ జువర్ణకంబై పైమాపంబునిద్ధింపే, వండుగలవాఁడు, ఇటు గలజీవర్ణకంబు భవిష్యదర్థంబంగు. జీతనయిది పరంబునపు డిరువదియవసూత్రంబున ధాతుత్వంబున కత్వంబును, ఇరువదియవసూత్రంబున సూత్రంబున ధాతువునకు నుగాగ మంబునుగర్భి గ్రురకార్థం బకాఁగఁ జూపంబుచ్చు. వండునవాఁడు, ఇటువర్ణకంబు భూతార్థంబంగు. పదునేడవసూత్రంబుదే భూతార్థకంబైన నండుధాతువునకు నిగాగ మంబు. పదార్థబోధకమైన పదంబులేకుండ నీప్రత్యయంబులు రావు గావున వాఁడు, అనుపదార్థబోధకశబ్దంబును ప్రయుక్తంబయ్యె. (సమాసపరిచ్ఛేదమునందలితొమ్మిదవ సూత్రంబుమామము) పదార్థకబోధశబ్దంబుతో మిళితంబైనప్పుడేయూప్రత్యయంబులు వచ్చునని చెప్పుటచే, వచ్చుచున్న రాముఁడు, ఇత్యాదులంగు. వచ్చుచున్న + రాముఁడు, అని వేరుగఁ బరనిభాగము చేయంగను. రాముడనిన పదార్థ బోధకశబ్దంబువేరుపటు పంబునప్పుడు 'వచ్చుచున్న' ఇత్యాది 'ఉన్నా' వర్ణకాంతంబులు ప్రకృతసూత్రంబు నఁ బదార్థంబునునిడిచి స్వతంత్రముగ నుండనేకపు, ప్రకృతపరిచ్ఛేదంబుతోనినూట పదునేడవసూత్రంబుదే వకారంబున మలోపంబుగఁగి నామమున్నాఁడు, వండు గలాఁడు, వండునాఁడు, అనురూపాంతరంబులునను.

47 సూ—వ్యతిరేకత్యవర్ణ కార్థంబున నిత్యంగు.

వండునివాఁడు - ఎడిప్రభృతినర్ణ కాంతంబులేదు నుధాతుజ విశేషణంబులని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

వ్యా—వ్యతిరేకక్రియావిశిష్టకర్తర్థంబున ఎడి, వర్ణకంబంగు. ఎడి, ప్రత్యయంబు పరంబునందుండ నిరుపదియవసూత్రంబుదే ధాతుత్వంబున కత్వంబు, ఎడిమొదలైన (ప్రత్యయంబులేదును అంతమందుగలశబ్దంబులు ధాతుజవిశేషణంబులని పెద్దలు వాడుదురు. నలువది నాల్గవసూత్రంబునందలి 'ఎడి, 2వడు' వర్ణకంబులు 3 నలువది యైవససూత్రంబుదే విధింపంబునలొపంబు ప్రత్యయంబుకామండినను ప్రసూరించు వాఁడు, ఇత్యాదులంగు. పంబు ప్రత్యయార్థక కర్తృత్వంబున జిహ్వాసంబున

ప్రత్యయంబులలో గణింపఁబడి యేడును జేప్పఁబడియె. నలువదియవనూత్రంబుచే 4 ఉన్న 5 కలజీ 6 న, వర్ణకంబులు నలువదియేడవనూత్రంబుచే 7 నిజీ, వర్ణకంబు. ఇయ్యవి యేడునుగలశబ్దంబులు ధాతుజని శేషణంబులనంబడును.

48 సూ—లకారాదులు సకర్మకంబునకుంగర్త్య కర్మంబులందు ను లాఁతికింగర్త్యమందునగు.

సకర్మకంబు నాఁగర్మాకాంతోత్థాపకంబు - అకర్మకంబునాఁ గర్మాకాంతోనుత్థాపకంబు.

వ్యా—లట్టు, లిట్టు, లృట్టు, లాట్టు, లూట్టు, మొదలైనపూర్వోక్త ప్రత్యయంబులు సకర్మధాతువులకుఁ గర్తృర్థమందును, గర్మార్థమందును; అకర్మకధాతువులకుఁ గర్తృర్థమందును, గలుగును, సకర్మకంబనఁగాఁ గర్మకుఁ బ్రశ్నంబును గలిగించునది, అకర్మకంబనఁగాఁ గర్మనిమిత్తంబైనశంకను గలిగింపనిది.

49 సూ—పడుజ్యను బంధంబు కర్మంబు నందగు.

కొట్టఁబడుచున్నాఁడు - కొట్టఁబడుచున్నది || కొట్టఁబడుట - కొట్టఁబడనివాఁడు.

వ్యా—కర్మార్థంబునందు పడుజీ అనునది ముఖ్యక్రియననుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. 'ఉ. కొట్టఁబడుచున్నాఁడు' ఇటు సకర్మకమైన 'కొట్టు' ధాతువునకువర్తమానకర్మార్థంబులు వివక్షింపఁబడినప్పుడు రెండవనూత్రంబుచేతను నలువదియొనిమిదవనూత్రంబుచేతను లట్టురాఁగా నేకవచనవివక్షయందు నెనిమిదవనూత్రంబుచే డుజ్వర్ణకంబును, ప్రకృతనూత్రంబునఁ గర్మార్థంబున 'పడుజీ' యు, 'ధాతువునకుఁ గలిగె' (కొట్టు + పడు + ఁడు) 'పడుజీ' జీత్తుగావున నిరువదియవనూత్రంబుచే ధాతూత్వంబున కత్వంబును, కలజీ, పడుజ్జులు' అనిన యిరువదియొకండవనూత్రంబుచే ధాతువునకు నుగాగమంబును గలుగ కొట్టుక + పడు + ఁడు, ఇట్లుండె. దుజ్జులదాదేశంబు

గావునఁ బదునూడవనూత్రంబుచే 'ఉన్న' నుబంధంబును పదునాల్గవనూత్రంబుచే 'ఉన్న' శబ్దంబునకు దీర్ఘంబును, కొట్ట, అనునది ద్వుతప్రకృతికంబుగావున సంతి పరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాటు పదునేడునూత్రంబులచే ద్వుతనిమిత్తకకార్యంబును రాగా కొట్టబడుచున్నాడు' అనినవిశిష్టరూపంబు వెలయుచుండు. కొట్టబడుచున్నది' ఇటఁ బదునేనవనూత్రంబులో దివీతరంబ'నుటచే 'ఉన్న' కు దీర్ఘంబురాలేను. పండ్రెండవనూత్రంబుచే నమహదర్థంబునందు 'ఉన్న' శబ్దంబుకంటె 'ది' వర్ణకంబు గలిగె. కొట్టబడుట' ఇటఁ గర్మార్థమందు, బ్రకృతనూత్రంబుచే 'పడుజి' అనుబంధంబును, క్రియార్థంబునందు ముప్పదియేడవనూత్రంబుచే 'ట', వర్ణకంబునుగలిగె. కొట్టబడనివాడు' ఇట వ్యతిరేకకర్తృత్వంబుననటువదియేడవనూత్రంబుచే 'నిజి' వర్ణకంబురాగా నిరువదియవనూత్రంబుచే 'నిజి' జీతుగావున 'పడు' యొక్క యుత్వంబున కత్వంబుగల్గె. ఎడి, ప్రత్యయంబుమొదలు 'నిజి' ప్రత్యయంబువఱకు నేడునునంతంబున, గలవి ధాతుజవిశేషణంబులు గావున సమాసపరిచ్ఛేదంబులోనితోమ్మిదవనూత్రంబుచే (ప్రథమ) విభక్తివివక్షయందు 'వాడు' అనిన తచ్చబ్దం బనుప్రయుక్తంబయ్యె.

50 నూ—గురువిరహితంబులయియయాంతంబులయిన యేకస్వ రద్విస్వరంబులయించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబువిభాషనగు.

వీకస్వరధాతుద్వి స్వరధాతువులమీఁదియించుగ్వక్రంబులకియు డాగమంబు విభాషనగు - గురుమంతంబగు ధాతువునకును యాంతంబ గుధాతువునకునుమీఁది యించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబురాదు || భుజ్ - ఇయ్ - ఇంచు - భుజియించు - పక్షంబున - భుజించు || గుణ - ఇయ్ - ఇంచు - గుణియించు - గుణించు - ఇంచుగ్వ్యవధానంబునం జేసి సంస్కృతధాతువులు వక్రపరకంబులులేవనియెఱుంగునది || యాచ్ - అర్థ - ఇత్యాదులుగురుమంతంబులు || వ్యయ - ఇదియాంతము - యాచించు - అర్థించు - వ్యయించు || జి - ఇంచు - అనుచోనిత్యంబ గుటంజేసియుయుగాగమంబురాగా యాంతంబగుటంజేసి యియుడాగ

మంబు లేదనియెఱుంగునది || కృతాకృతప్రసంగినిత్యంబునాఁబడు || న
గు - ఇయ్ - ఇంచు - నగియించు - నగించు || నగు - ఇయ్ - ఎను - న
గియెను - నగెను || పడు - ఇయ్ - ఎను - పడియెను - పడెను - ఇ
త్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—గురువర్ణకంబులు లేనియట్టియు (శ్లో|| సానుస్వారో విసర్గాంతోదీర్ఘో
యక్త పరశ్చయః | గురుమేతం విజానీయాదన్యేతులఘవస్మృతాః || అన్నరీతిచేదీర్ఘము,
పూర్ణబిందువు, విసర్గము, హల్లులకూడికకుఁ బూర్వాక్షరము గురువగు) యకారాంతం
బులు కానియట్టియు, ఏకాచ్చ (ఒకయచ్చుగలిగిన) ధాతువులకును, పూర్వోక్తధర్మం
బులు గలద్యచ్చ (రెండచ్చులుగలిగిన) ధాతువులకును, అంత్యంబైనయించుక్కునకును,
వక్రంబులకును (ఏ, ఓ) ఇయుడాగమంబు విభాషనగు. గురువర్ణంబులుగల ధాతువుల
యొక్కయు, యకారాంతధాతువులయొక్కయు, ఇంచుగ్వక్రంబులకునియుడాగమం
బుగలుగదు. 'భుజ్' ఇది సంస్కృతధాతువు అటువదిమాఁడవనూత్రంబుచే నించుక్కు
గలుగఁగా 'భుజ్ + ఇంచు' అయ్యెను. (ఇంచుక్కుకిత్తుగావున ధాత్వంతంబునందుఁ
గలిగె) 'భుజ్' అనుధాతువు గురువులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియునై యొక
యచ్చుకలదికావున (ఉకారము) దీనికంటెఁ బరంబైనయించుక్కునకు నియుడాగమం
బుగలిగె. ఇయుట్టి టిత్తుగావున నించుక్కునకు బూర్వమందువచ్చె. భుజ్ + ఇయ్ +
ఇంచు = భుజియించు ఇయుట్టు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున నించుగాగమంబు
మాత్రంబేకలిగి 'భుజించు' అయ్యె. 'గుణ' ఈశబ్దంబు రెండచ్చులుగలది. అటువదిమాఁ
డవనూత్రంబుచే దీనికి నించుక్కుగలుగంగ 'గుణ + ఇంచు, అనియుండె, ఈధాతువు
గురువర్ణంబులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియుఁగావునదీనియించుక్కునకు నియు
డాగమంబురాఁగా 'గుణ + ఇయ్ + ఇంచు' అనియయ్యె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే
నియుడాగమంబు పరంబగుచుండ 'గుణియించు' అయ్యెను. పక్షంబున 'గుణించు'
సంస్కృతధాతువునకును, ప్రత్యయసంబంధమైన వక్రమంబునకును, మధ్యనియుడాగమం
బెడమాటచేత సంస్కృతధాతువునకు వక్రంబెదురెట సంభవింపదు. 'యాచ్' దీని
యందు దీర్ఘంబుండుటంజేసి గురుమంతంబు. అర్ధ'రేఫధకారస్మయోగంబుచేతఁబూర్వం

బునందున్న అకారము 'సంయోగేగరు' అనుసూత్రంబున గరువుకాబట్టి 'అఙ్' శబ్దంబుగరుమంతంబయ్యె. వ్యయి, ఇట్టిగుర్వక్షరంబుతోను, నంత్యకారంబుతోను సున్నధాతువులకు సూత్రంబున విధింపబడినందున నియుడాగమంబురాదు. యాచించు, అర్థించు, వ్యయించు, జి + ఇంచు, జిధాతువునకు నటువదిమూడవసూత్రంబుచే నించుక్కురాగా నటువది నాల్గవసూత్రంబుచే ధాతువునకు నయుగాగమంబుకల్గి జి + అయ్ + ఇంచు, అయ్యె. అపదాదిస్వగనిత్యసంధిచే జయ్ + ఇంచు, అయ్యె. ఇప్పుడు 'జయ్' అనునది యాంతంబుగావున నియుడాగమంబురాదు కావున నేబదియవసూత్రంబుచే నించుక్కునకు నియుడాగమంబురాదు జయించు.

ఇంచుక్కునకు నియుడాగమంబుచేసినను జేయకున్నను జిధాతువునకు నయుక్కురావచ్చును. అయుక్కుచేసినదిమ్మట 'జయ్', అనునది యాంతంబు గావున నించుక్కునకు నియుడాగమంబురాదు. కనుక నియుడాగమంబు నిత్యంబుగాదు. అయుగాగమంబు నిత్యంబు' ఇటవిచారణీ గూంశంబిందుక కలదు గరువర్ణంబులేనియట్టియు, యకారాంతంబు గానియట్టియు, ఏకస్వరధాతువుమీఁది యించుక్కునకు నియుడాగమంబు 'జేబదియవసూత్రంబుచే విధింపబడియె. అటువది నాల్గవసూత్రంబుచేనికారాంతబైనధాతువునకు నించుక్కు-పరంబొనపుడు, అయుగాగమంబు విధింపబడినది. ప్రకృతంబున నటువదిమూడవసూత్రంబుచే జిధాతువునకు నించుక్కురాగా జి + ఇంచు, ఇట్లుండె. ఏబదియవసూత్రంబుచే విహితంబైన యియుడాగమంబు భుజియించు, ఇత్యాదిధాతువులందు నయుగాగమంబు. రానిస్థలంబులయందు సావకాశంబైనది. ఏబదియవ సూత్రంబులోని యియుడాగమంబు వైభాషికంబుగావున నట్టి యుగాగమంబురానిచో నిర్భాగంబుగా జయించు, అనుచోట నయుగాగమంబునుసావకాశంబైనది. ఇయుడాగమంబు వైభాషికంబైనను, అయుగాగమంబు ప్రాప్తిండు చోటుల (జి + ఇంచు, ఇత్యాదుల) నియుడాగమంబునకు సమావేశంబుకలుగవచ్చునా రీదా యన్నసంశయంబున మానసంబు డొలాయిలెంబగుచున్నయది. ఒకలక్ష్యంబున కెందుకాస్త్రంబులకుఁ బ్రాప్తికలుగుచున్నప్పుడు కాస్త్రద్వయంబులో నేదిప్రవర్తింపకలెనో నిర్ణయిండుటకై యీక్రిందిచెప్పవట్టిపరిభాష సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రీయధిభాషేందు శేఖరంబున రాజిలుమర్చును. ఇయ్యది తెలుగునందుకు నవతరింపుఁ

జేయవలెను. పూర్వపరసి త్యాంతరంగాపవాదానా నుత్తరోత్తరఃపరీయః, అర్థంబు. భిన్నస్థలంబులయందు సావకాశంబులైనశాస్త్రంబులకు నొక్కచో సమావేశంబు కలుగునేని పూర్వశాస్త్రంబునకన్నఁ బరశాస్త్రంబును, పరశాస్త్రంబునకన్న నిత్య శాస్త్రంబును, నిత్యశాస్త్రంబునకన్న నంతరంగశాస్త్రంబును, పరీయంబులు. అపవాద శాస్త్రంబున్నింటికంటె బలీష్ఠము. వాస్తవంబున నాలోచించితమేని ప్రకృతోదాహరణంబునఁ బూర్వపరత్వవిచారణచేతనే సాధీయంబగును. కావున నదివినిరింపఁబడుచున్నది. తక్కుంగలవి యీ గూంధ్రవ్యాకరణంబున వినిరింపననావశ్యకంబులు జి + ఇంచు, అనియుండఁగా భిన్నస్థలంబునందు సావకాశంబులైనయియుడాగమాయుగాగమంబులిచ్చుటఁ బ్రాప్తిండుచున్నవని మాపఁబడియె. ఇయుడాగను విధాయక శాస్త్రం బేబదియనసూత్రంబనియు, అయుగాగమవిధాయకశాస్త్రం బటువదినాల్గవదియనియు నిగివఱిలోనే గణియించిమాప్తంబడియె. ప్రస్తుతలక్ష్యంబున నేఁబదియన సూత్రంబునేఁ బ్రాప్తిండుచున్న యియుడాగమంబు నటువదినాల్గవ సూత్రంబునేఁ బ్రాప్తిండుచున్న యయుగాగమంబుపరంబై పూర్వోక్త జరిభాషచే బాధించి ప్రసర్తించును. ఇపుడు 'జయ్ + ఇంచు' అనియుండు, ఇట్టిస్థితియందు 'జయ్' అనునది యంతంబుగావున నేఁబదియన సూత్రంబుచే నియుడాగమంబునకుఁ బ్రాప్తియేలేదు. ఒకవేళ ప్రాప్తికి నవకాశంబున్నను బాధింపఁబడిన శాస్త్రంబునకు సకృద్గతౌవిప్రతి షేధేనయద్బాధితం తద్బాధితమేన' అనున్యాయంబుచఁ దిరిగి పునరుజ్జీవనంబు కలుగదనియే సామాన్యంబుగా శాస్త్రకారుల సిద్ధాంతంబు. ఇట్లుశాస్త్రంబులకుఁ బూర్వత్వ పరత్వ విచారణచేత నే యయుగాగమంబు సిద్ధించి యిష్టసిద్ధి కలుగుచున్నతటి శాస్త్ర నిత్యత్వపర్యంతానుధావనంబు నిరర్థకంబనియే మామకాశయంబు. ఇంతియకాక నిత్య శాస్త్రంబు పూర్వంబైనప్పుడే 'కృతాకృతప్రసంగినిత్యం' అనునట్టిపరిభాషయొక్క యవతరణంబు న్యాయంబుగాని పరశాస్త్రంబు నిత్యంబైనచో నవసరంబులేదు. అయినను 'ద్విర్బద్ధంసుబద్ధంభవతి' అను నాయ్యంబున నయుగాగమశాస్త్రం బియుడాగమ శాస్త్రంబుకంటెఁ బరమాటయకాక నిత్యంబును నయిబోవుమైనదని సూచించుటకై నిత్యత్వవిచారణ నీయెడ గ్రంథకర్తచే జేయఁబడినది. కృతాకృతప్రసంగియననర్థంబే నునఁగా, (కృతేనఅకృతేనప్రసంగికృతాకృతప్రసంగి) అన్యశాస్త్రంబుచేత లక్ష్యంబు

సంస్కరించినను, సంస్కరింపకున్నను వేటొకశాస్త్రంబునకుఁ బ్రసక్తిగలిగినచో నట్టి ప్రసక్తిగలశాస్త్రంబు నిత్యంబనివ్యాకరణశాస్త్రంబున వ్యవహరింపంబడు, జి + ఇంచు' అనిన యియుడాగమరహితస్థితిలో నటువదినాల్గవనూత్రంబుచే జిధాతువునకునించుక్కు పరంబైనది కావున నయుగాగమంబురావచ్చును. ఒకవేళ యేబదియవనూత్రంబుచే నియుడాగమంబు చేయఁగా జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనునప్పుడుకూడ నయుగాగమంబు జిధాతువునకు రావచ్చును. కొందఱు జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనిన యిట్టిస్థితిలో జిధాతువునకు నియుడాగమంబు పరంబైనదికాని జిధాతువునకు నించుగాగమంబు పరంబుకా లేదనియు, ఇంచుగాగమంబు పరంబైనప్పుడే యటువదినాల్గవనూత్రంబున నయుగాగమంబు విధింపంబడినందున నియుడాగమపరత్వంబులో నయుగాగమంబురాదనియు, అందున నిత్యత్వలక్షణంబు సరిపడదనియు నాక్షేపింతురు. అట్లనవలదు. ఇయుడాగమంబు టిత్తుకావున 'అన్యంతౌటకితౌ' అనునూత్రంబున నించుక్కునకు నాదిమావయవంబై చేరినది. అవయవి యించుగాగమంబును, దానియవయవం బియుడాగమంబును గాఁబట్టి యియుడాగమవిశిష్టంబైన యించుగాగమమందు (ఇయ్ + ఇంచు = ఇయించు) ఇంచుక్వగర్భంబురా సులభంబు. గడువు (కంతి) దేవదత్తునికి మధ్యేకాలంబున ఉత్పన్నంబైననుగడువిశిష్టనియందే దేవదత్త త్వవ్యవహారంబక్షయం బైనట్టులించుగాగమంబునకు మధ్యకాలంబున నియుడాగమంబుత్పన్నంబైనను, ఇయుడాగమ విశిష్టంబునందే యించుక్కుగర్భంబు యదాగమాస్తద్గుణీభూతాస్త ద్గ్రహణేనగృహ్యంతే' అనినలోకవ్యాయసిద్ధ సంస్కృతవ్యాకరణీయపరిభాషయొక్క యవతరణంబున నప్రతిహతంబై యుండు. కావున జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనియుండఁగా నటువదినాల్గవనూత్రంబుననయుగాగమంబునకుఁ బ్రాప్తిగలదు. అందున నయుగాగమశాస్త్రంబు నిత్యంబునాబడు. గోర్వక్తంబైన 'పూర్వపరనిత్య' అనుపరిభాషచే జిధాతువునకు నించుక్కుపరంబగుండ ననిత్యంబైన యియుడాగమంబును దొలఁగించి నిత్యంబైన యయుగాగమంబుచే న పిమ్మటను 'జయ్' అనునది యకారాంతంబయ్యె. కాననిప్పుడియుడాగమంబురా 'జయించు' అనురూపంబు సిద్ధించునని గ్రథకర్తృభావంబు. 'నగు' ధాతువునకు డేబదియవనూత్రంబుచే బ్రేరణంబున నించుక్కురాఁగా 'నగు + ఇంచు' ఇట్లుండె నగు ధాతువు గురుశూన్యంబును, అంత్యయకారశూన్యంబును నైద్విస్వరధాతువుకాఁబట్టి దీని

కంటేఁ బరంబైనయిందుక్కునకు నియడాగమంబురాఁగా నెగియించు, (నగు + ఇయ్ + ఇంచు) అయ్యెను. ఇయూడాగమంబువై భాషికంబుగావున రూపాంతరంబు నగించు నగుధాతువునకంటే భూతంబునల్పిర్బురాఁగాఁ బ్రథమపురుషైక వచనవినక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే లకారంబునకు డుజ్జుగలిగి నగు + డు, ఇట్లుండె. పదునాఱవ సూత్రంబున డుజ్జునకు ఎను, వర్ణకంబుగలిగి నగు, + ఎను, అయ్యెను. ఇప్పుడేబది యవసూత్రంబుచే ఎను, వర్ణకంబుయొక్క వక్రంబునకు (ఎకారంబునకు) ఇయూడాగ మంబుకలిగి నెగియెను, అను రూపంబు సిద్ధించెను. ఇయూడాగమంబు పాక్షికంబు గావున రూపాంతరంబు. నెగెను, ఇట్లే పడెను, పడియెను, ఇత్యాదులందు సూత్ర ప్రక్రియయూహించునది. మూలంబున ద్విస్వరధాతువుల కనుటంజేసి శయనించు, ఇత్యాదులయందు నియూడాగమంబు రాదని యెఱుంగునది.

51 సూ—పద్వాదులనవర్ణకంబున కత్వంబునుగడహల్లునకుద్వి త్వంబునువిభాషనగు.

పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడినను || పడు - ఇడు - చెడు - త గు - అను - కను - కొను - తిను - మను - విను - చను - ఇవిప ద్వాదులు.

వ్యా—పడుమొదలైనధాతువుల నవర్ణకంబునకు, అత్వంబును, కడపటి హల్లునకు ద్విత్వంబును వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడి నను - పడు, ధాతువు. దీనికంటే నలువదియవసూత్రంబున భూతార్థంబు నందు నవర్ణకంబును, (పడు + ను) పదునేడవసూత్రంబున ధాతువునకి గాగమంబును రాఁగా పడి + న, అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబునకత్వంబును, డకారంబు నకు జడ్డయురాఁగా పడ్డి + అ, అయ్యె. ఇప్పుడపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే పడ్డ, అను రూపంబేర్పడె' అత్వద్విత్వంబులు వైభాషికంబులుగావున నయ్యవిరానిచో పడిన, అనురూపంబయ్యె. పడు, ధాతువునకంటే నలువదియొకండవసూత్రంబుచే ద్రుతా తంబైన నవర్ణకంబురాఁగా పడు + నను, అయ్యెను. పదునేడవసూత్రంబున ధాతువున

కి గాగమంబు రాఁగా పడినను, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబున కత్వంబును, డకారంబు నకు జడ్డయు రాఁగా పడ్డఁది అను, అయ్యెను. అపదాదిస్వర నిత్యసంధిదే పడ్డను, అయ్యె. ఇట్లే ఇమ, చెడం, తగు, అను, కను, కొను, తిను, మను, విను, చను, మున్నగు ధాతువులయందు రూపంబు లూహించునది. శా|| ఇంకొక్కఁడు గలండునాకుఁ బగతుండీసూడులోకంబులం | గింకందానోకరుండుగల్చు కడిమిం గీర్తింపబడ్డాఁడు, ఊ. హరి. (ఎట్టా పెగ్గడ) కీర్తింపబడ్డాఁడు, దీని ప్రథమ రూపంబు. కీర్తింపబడినవాఁడు, ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబున కత్వంబును, డకారంబునకు జడ్డయు రాఁగా పడ్డవాఁడు, అయ్యెను. ఈరూపంబున నవర్ణకస్థానీయంబైన అకారంబు నవర్ణకంబువంటిది కావున దీనికంటె బరంబైన తచ్చబహుకారంబునకు నూటపదు నేడవ సూత్రంబుచే లోపంబుగల్గి పడ్డాఁడు, అనురూపంబయ్యె. తగినవాఁడు, అనురూపంబునకు తగ్గవాఁడు, అనురూపాంతరంబుండునుగాని తగ్గాఁడు, అనునది యనభిధానంబున నుండదు.

52 సూ—క్రియాఫలంబుకర్తృగామియగుచోఁ గొనుధాతువను ప్రయుక్తంబగు.

ఇదియెయాత్మనేపదార్థంబనివ్యవహరింతురు — వండుకొనుచు న్నాఁడు.

వ్యా—వండుట, మొదలైన క్రియలయొక్కఫలంబు కర్తనుబొందిన యెడల కొను, ధాతువుయుభ్యధాతువు ననుసరించి ప్రయోగింపంబడును. ముఖ్యక్రియతో కొను, ధాతువున మేళగింపటయే యాత్మనే పదార్థంబని వాడుదురు. వండుకొనుచున్నాఁడు, అనుక్రియకు దేవదత్తుఁడు కర్తయని యూహింపవలెను. వండు, క్రియయొక్క ఫలంబైన భోజనాదికంబు దేవదత్తునకే చెందినట్లు సూచింపఁ బడుచున్నది. దేవదత్తుఁడు తనభోజనంబునిమిత్తము వండునప్పుడే యిట్లు చెప్పవలెను. ఇచ్చట వండుక్రియయొక్కఫలము కర్తయైనదేవదత్తుఁడు భుజించుటయకాని, ఫలవ్యాపారయోగ్యాదుఁ, అనుచోటఁ జెప్పఁబడినవంట (నిశ్చిత్తి) కాదు (కారకపరిచ్ఛేదంబు

నందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయొద్దఁ జూచుకొనునది.) ఈసూత్రంబున నిట్లు పెద్ద
లచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. శ్లో॥ యస్యాన్త్యస్యప్రసిద్ధమారభ్యం తేపచాదయః|తత్ప్ర
ధానంఫలం తేషాంనపచాదిప్రయోజనం, అర్థము—ఏఫలంబు (భోజనరూపమైనది)
ముఖ్యముగా సిద్ధింపట నిమిత్తము పాకక్రియారంభింపఁబడునో యాఫలము
(భోజనరూపమైనది.) పాకక్రియాలకు ముఖ్యమైన ఫలమగును. పచాది (పచా +
ఆది=పాకముమొదలైనది=విక్లిప్తి ప్రయోజనముకాదు.

53 సూ—కొనుధాతువుపరంబగునపు డిగాగమంబుబహుళంబు
గానగు.

వండికొనియె - వండుకొనియె || బహుళంబనుటచే యాంతంబు
నకునిత్యంబు - చేసికొనియె.

కొనుధాతువు
పరంబగునపుడు
ధాతువున కికారంబుబహుళంబుగాఁ

వ్యా—కొనుధాతువు పరంబగునపుడు ధాతువున కికారంబుబహుళంబుగాఁ
గలుగును. 'వండు' ధాతువున కాత్మనేపదార్థమందు 'కొనుధాతువనుప్రయుక్తంబయ్యె.
(వండు + కొను) ప్రకృతసూత్రంబున 'కొను' నకుఁ బూర్వమందున్న వండున కిగాగ
మంబుగలిగి యపచాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'వండికొనియె' అయ్యె. భూతార్థకంబైన
'ఎను' వర్ణకంబుయొక్క వక్రంబు (ఎ) పరంబగుమండనేఁ బడియవసూత్రంబున 'కొను'
నకియుడాగమంబు. ఇగాగమంబునకు—చ|| గూ| డికొనినఁ జూచి యంతయు
వడికొ జనుడెంచిరి ధర్మసూనుసాం| తకు' భార-కర్ణ-1ఆ. బహుళగ్రహణంబుచేత
యకారాంతధాతువునకు 'కొను' పరంబగునపుడు నిత్యంబుగ నిగాగమంబు 'చేసికొ
నియె, ఇటు 'చేయు' ధాతువుమాంతంబు. నిత్యంబుగా నిగాగమంబురాఁగా నేఁబడి
నాల్గవసూత్రంబుచే యాకుసకారంబు. 'చేసికొని, చదువుకొని' ఇత్యాదిక్వాంతంబులకు
బహులుగా 'చేసుక, చదువుక' ఇత్యాదిక్వాప్రత్యయాంత సంగ్రహరూపంబు లనంత
మాత్యతిమ్మకవ్యప్పక వ్యాదిలాక్షణికులచేఁ దమగ్రంథంబులయందు వాడఁబడినవి.

రూపంబు సూత్రంబున నిరూపింపబడలేదు కలి యరలకలంతస్థులునాఁ | బరగును
 శపసహులు నేటపడు నూష్టులనన్ | సారసిత్తుకారము గూడుక! సరి నేఁబడియయ్యెన్
 సంఖ్యధరిత్రిన్. అనంతనిఛందము, కలి శేమితాఘోర్యధారయ! సమసనమునఁ దు
 దినిగొమ్ము సంధిల్లెడుశే! బ్రములు వికృతిబొల్లటకారము వెట్టుక సంధిజేయఁబ్రాణము
 తోడన్, అప్ప-5ఆ. కలి మగువయనిశము నిరులన్ | బాదుకొనినృపతితిలకం! బాదుక
 రాఁబెరుగుచుండె నంతగణంకన్, రుక్మి-1ఆ. చలి తనకెనయైనబాలకులదాచ్చుక
 మెల్లనె గొల్లలిండ్లకుం! జని రుక్మి-2ఆ. చలి కదిసి యొకరైపాపములు గట్టిగఁబట్టుక
 యీఁదెమిఁదికిన్ | రుక్మి-3ఆ. లేలి గీలి అండజేయకనిచ్చినకొండలనఁగ! నిసుకతిన్నియ
 ములు సొంపెనఁగెనచట! రుక్మి-4ఆ. చలి నలయసమూహముతో పదములన్వేసఁ బట్టుక
 వచ్చెనిచ్చగన్, రుక్మి-5ఆ. ఆలి వెలి వెలచేత్తివెడలు విభునకునిస్పిం ని! విభునిచేత
 విడెమువెలఁది కొనఁగఁ జేసికల్లపనులు చెప్పుకయొంజొరుత్ | మాసరిండ్ల కామదూని
 నట్లు, రుక్మి-5ఆ. తోటకము|| ముండుకబున్నున మ్రోఁగుదువఁడిన్ | మించినపాముల
 మేల్చిలుకేనెన్, అచ్చ-యద్ధ-కాం. కలి మందోదరిత్రా | మృగిపట్టుక తెచ్చిపాని
 ముందఱనిలిపెన్, అచ్చ-యద్ధ-కాం. కలి కొమ్మలఁగూడుక క్రొవ్విరి! కొమ్మలపైని.
 శివ-1ఆ. మలి కలకంఠంబులు శారికతో శుకములుం గాదంబముతో భృంగముతో | బల
 ముతో గూడుక వెంటనంటి! శివ-1ఆ. మలి గరళంబున క్రోలఁగాఁదలంబి తే! మృత్యు
 కంఠర్పసం! హరుఁజక్రాయుధుఁ బద్మజాంగడచు నుద్యమే! శ్రీం! మునె! వృనిఁగాఁ
 జూచెదవు! భాస్క-ఆక-కాం. చలి నలబడి చిక్కుటొండె నలవ్రచ్చుక పోవుట
 యొండెఁగాక! పంచ-సుహృ. మలి శరభుతో చుట్టుక ముహూహూర్త ముసనా బన్ధుస్థలిన్
 వ్రాలుచున్, జైమి-7ఆ. చలి నీపయిన్ | మిగులఁగనాగ్రహించి బిమిగ్నిమగట్టుక
 పోయి ధర్మశా | ప్ర్రుగురువులైన శంఖినిభిరద్విజ నర్ములదేతికిమ్మనన్, జైమి-4 ఆ.
 సీలి 'ఒగినేఱుతలమోచి యొంటెద్దుఁబెట్టుక శివుఁడు మాతోఁగృహి నేయఁగలడె' పట్టు,
 1ఆ. చలి తనమణులన్నియు న్మానుషుదంబలరార సురల్లరించిరం! చుహబరించిమేరు
 గిరిమట్టును జుట్టుకయాక్రమించెనో! పట్టు-1ఆ. కలి 'జైమిపయినునను నిగ్నినఁ

గాముడుకోపించి యిటకుగదుముక రాగా, పట్ట-4ఆ. క॥ 'అరాజకశయం గనుఁ
గొని| వారిజముభి తననుమోమునందుక యున్న', పట్ట-నల-4 ఆ. నీ॥ సుత్రాము
బట్టి యీడ్చుకవచ్చి యిటవేలగట్టింతుమే యొక్కగడియలోన, రాజశే-2ఆ. ఉ॥
'గుచ్చుకపాటసేసె' బువుగోలగభృత్తిలకబునట్టె, రాజశే-2ఆ. నీ॥ 'అదియును
గాక మేనంతయుఁ గాళిపట్టుక రాచొడంగ నీవికృతియేల' రాజశే-3ఆ. నీ॥ 'కొంగ
వల్చుకులం గభులబట్టుక జబ్బలంటుఁ గుట్టిడవెజ్జనరయువారు, ఆము-6ఆ. క॥ 'కశ
లంఠిముద్దుబెట్టుక, హంస5ఆ. తే॥ గీ॥ ఆకసముతూటు వొడుచుకయైనఁ జనును
హంస-4ఆ. ఉ॥ అహం! కారము మీఱగంకణము గట్టుక యుండెడు నిష్పడరునుం|
డార, సుభ-3ఆ. నీ॥ గట్టలయొకివీడుగన్న వాల్గంటిని జెట్టపట్టుక యేలినట్టి చిట్ట,
అంధ్రభా-స్వర్గవర్గము.

54 నూ—ఇకారవక్రంబుల్కుక్తంబులందలివి పరంబులగువోయా
క్తునకారంబగు.

చేయు - చేసిరి - చేసి - చేసికొను - చేసెను - చేసెడిని -
ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—పూర్వసూత్రంబులయందు విధింపబడిన ఇకారవక్రంబులు పరంబగు
నప్పుడు పూర్వంబునందలి చూతునకారాదేశంబగు. ఉ. చేసిరి. ఇట చేయు + రిట్,
అనియుండఁగా ననిమిషసూత్రంబుచేత బహువచనవిసర్జయందు రువర్ణకంబాదిష్టంబై
చేయు + రు, అయ్యె. పదునేడనసూత్రంబున ధాతువునకిగాగమాంరాఁగా చేయి +
రు, అయ్యె. ఇకారంబుమీఁది, అను తత్సనుపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియావనూ
త్రంబుచేఁ గ్రియావిభక్తి యుత్వంబున కిత్వంబుగల్గి చేయి + రి, అయ్యె. ప్రకృతసూ
త్రంబున చూతు నకారా దేశంబు చేసిరి చేసి, ఇత్యాద్యుదాహరణంబులయందుయాకు
సాధేశంబు తెలిసికొనవచ్చు. అనుప్రయుక్త మైన కొనుభాతువునకు భావార్థకరూపంబు

కోలు, అనియగును. ఉ. ఇచ్చకోలు, పుచ్చకోలు. ఆధునికకృతులం గొండొకచో
భావార్థంబునను యాకు సకారంబు గానంబడియెడి. అయ్యది యవిచారమూలకంబు
ఉ. శ్రీసతిచన్ను గ్రేవలను జెక్కులనొక్కటఁ బత్రభంగముత్ | వ్రాసుటకున్విరించి
నిటలంబుల నొక్కట భావ్యవర్ణముత్ | వ్రాసుటకున్జతుర్భుజపిలాసము పూనినవేల్పు
సత్కృపో | ల్లాసమెలర్పఁ బోయిచుకుభలక్షణఁ గొప్పలవల్లభూవరుకొ. రా జరాజాభి
షేకము. 1౩.

55 నూ—^{చు}నువర్ణకంబుపరంబగునపుడన్వాదులకుత్వలోపంబేని
నుస్థానంబునబిందువేనివిభాషనగు.

అన్చున్నాడు-అంచున్నాఁడు - అనుచున్నాఁడు || అన్చును -
అంచును - అనుచును || అను - కను - కొను - తిను - మను - వి
ను ఇవియన్వాదులు.

వ్యా—చువర్ణకంబు పరంబగునపుడు అను, మొదలైనధాతువులయొక్క
ఉత్పంబునకు లోపంబుగాని నుఁ వర్ణస్థానంబున నిండుసున్నగాని వైకల్పికంబుగా
నగును. ఉ. అన్చున్నాడు. ఉకారలోపంబు. అంచున్నాడు, నువర్ణంబునకుఁ
బూర్ణబిందువు. అనుచున్నాడు, బిందులోపంబులు వైభాషికంబులుగావునఁబ్రకృత
రూపము. ఇట్లు కొను, తిను, ఇత్యాదులయందు గ్రహించునది. ‘చను, పూను,
ధాతువులకుఁ గూడఁ బ్రకృతసూత్రంబున నుత్వలోపపూర్ణబిందువులు వచ్చునేమోయని
శంకించుకొని కొందఱునభిధానంబునఁ బూర్వోక్తధాతువులకు నక్కార్యంబులు రావని
పేర్చించిరి. అహోబలపతి ‘పూను’ ధాతువునకుఁ జేరణార్థక చుక్కుపరంబగునప్పుఁ
డక్కార్యంబులు రానొప్పునని చెప్పుచు ‘క || పూంచెన్మంచెన్మన్నె-న | టంచుఁబ్రయో
ంపఁజెల్లునమరశ్రేణి | మంచిమనోరథనికరము | పూంచెరమాధిపుఁడు భక్తపోషకుఁ

డనఁగఁ, (ముద్దరాజురావభద్రకవి॥ క॥ కాచనమాలాలక్యత | చంచత్తనులీల
మెఱయ జవనాశ్వములం | బూంచినరథమున మణిమయపంచాననకేతువెత్తె బంధుర
ఫణితిఁ, భార-విరా. 4ఆ. అనుపద్యంబులు నిదర్శనంబులుగాఁ జూపెను. కాన
చను, నకుమాత్రముత్వలోప పూర్ణబిందువులు కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడవు.
పూను, ధాతువునకు వర్తమానార్థక చువర్ణకము పరంబగునపుడుమాత్రము చను,
నకుంబలెఁ బైకార్యంబులు చూపట్టవు. పూనుచు, అనుదానియందలి ఉత్వలోపంబు
నకు—క॥ అనిలజవాశ్వంబుల బూ | నిసరథములనెక్కి ధారుణీధరుమధు సూ|
దనుఁ డోడ్కొనిచనుడెండని | పనిచితి తదాగమనకాంక్షఁ బ్రార్థివుఁడుండె॥,
భార-సభా-1ఆ.

56 సూ—ఉన్నశబ్దంబుపరంబగునపుడుండు ధాతువునకులోపం
బగు.

ప్ర - ఉన్నాఁడు - ఉన్నారు - ఉన్నది - ఉన్నవి || మ - ఉ
న్నావు - ఉన్నారు || ఉ - ఉన్నాను - ఉన్నాము || ఉన్న
వాఁడు.

వ్యా—ఉన్నశబ్దంబు పరమైనపుడు ఉండు, ధాతువునకు లోపంబుకలుగును.
పదుమాడనసూత్రంబుచే లట్టుపరంబగుచుండ విధింపబడిన ఉన్నానుబంధంబును,
నలువదియూటనసూత్రంబుచే వర్తమానార్థంబైన ఉన్నవర్ణకంబు పరంబగునపుడును
ఉండు, ధాతువునకు లోపంబగునని భావము. ఉన్నాఁడు, ఉన్నారు, పదునేనవ
సూత్రంబున ఉన్న, కు దీర్ఘంబు. ఉన్నది, ఉన్నవి, పదునేనవసూత్రంబున నిషే
ధింపబడినందున దివులు పరంబగుచుండ దీర్ఘంబురాలేదు. తక్కినవిభక్తులయందు
దీర్ఘంబు యథాపూర్వంబు.

57 సూ—చేదాద్యర్థనాంతంబయినయుండున కున్నాదేశంబువి
భాషనగు.

ఉన్నను - ఉండినను.

వ్యా—చేదాద్యర్థకంబునైన వర్ణకాంతంబైన ఉండు, ధాతువునకు ఉన్న, అనునది వైకల్పికంబుగానగును. ఉన్నను, ఇచ్చట ఉండు, ధాతువునకు నలువదియొకండువనూత్రంబుచే గ్రుతాంతంబైన నవర్ణకంబురాగా ఉండు + ను, అయ్యొకడపటి గ్రుతంబునవిడిచి నవర్ణకవిశిష్టంబైన ఉండు, నకు నీనూత్రంబుచే నున్నా దేశంబురాగా బైరూపంబు సిద్ధించె. ఉండినను, ఉన్నా దేశంబు పాక్షికంబుగావున నియ్యది రూపాంతరంబు. పదు నేడవనూత్రంబుచే నుండుధాతువునకు కిగాగమంబు.

౪౪ నూ—తిదుటలుపరంబులగునపు డన్వాదులనుస్థానంబుననున్నయునుండుదులోపంబునువిభాషనగు.

అందురు - అంట - ఉందురు - ఉంట - పక్షంబున - అనుదురు-అనుట - ఉండుదురు - ఉండుట - ఇత్యాది.

వ్యా—తి, దు, ట, అనునవి పరంబునపుడు అను, మొదలైనవానియొక్కనుకారస్థానంబున నున్నయును, ఉండు, ధాతువునకు బైయక్షరంబులు పరంబునపుడు దువర్ణకంబునకు లోపంబును, వైకల్పికంబుగానగును. ఉ, అందురు, ఇచ్చట అను, ధాతువుకంటె దద్ధర్మాదుల వినతయందు లాట్యత్వయంబును, ఏనిమిదవనూత్రంబుచే అకారంబునకు బ్రహ్మపురుషబహువచనవివక్షయందు రువర్ణకంబువచ్చి అను + రు, అయ్యొ, లాట్యరుగ్భూ, అను నిరునది రెండవనూత్రంబుచే ధాతువునకు దుగా గమంబుగ్భి అను + రు + రు, అనియుండఁ బ్రకృతనూత్రంబున దువర్ణంబు పరమైనందునను స్థానంబున నిండునున్నగలిగి బైరూపంబు సిద్ధించె. పక్షంబున అనుదురు, అను ధాతువుకంటె భావార్థమందు ముప్పదియేవననూత్రంబున ట, వర్ణకంబురాగా అను + ట, అయ్యొ, ప్రకృతనూత్రంబునను స్థానంబున నిండునున్నగలిగి అంట, అయినది. ఉందురు, ఉండు, ధాతువునకు లాట్యత్వయంబుగ్భి బ్రహ్మపురుషబహు

వచనవిపక్షయందు రువర్ణకంబుగల్గి ఉండు + రు, అయ్యె. ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే దుగాగమంబుగల్గి ఉండు + దు + రు, అయి ప్రకృతసూత్రంబున దులోపంబుగల్గి పైరూపంబాయె. ఉండు, ధాతువునకు భావార్థకటప్రత్యయంబురూఁగాఁ బూర్వంబందలి దువర్ణకంబునకు వైభాషికలోపంబుగల్గి ఉంటు, అయ్యె.

59 సూ—ఇటబిందువుమీఁది తదలకునిత్యవైకల్పికంబులయి టడలగు.

అంటివి - అనితివి - అందురు - అందురు || ఉంటివి - ఉండితివి - ఉందురు - ఉందురు.

వ్యా—సున్నయు దులోపంబునువచ్చిన యన్వాదులరూపంబునందును ఉండు ధాతువునందును తి, రు, లు పరంబునవును బిందువునకువాలెనున్న తకారంబునకు నిత్యంబుగా టు, కారంబును. తకారంబునకు వైకల్పికంబుగా ఉకారంబునుగల్గును. ఉ, అంటివి. ఇట అను, ధాతువునకు భూతంబున త్విరురూఁగా మధ్యపురుషైకవచనవిపక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబున వువర్ణకంబురూఁగా అను + వు, అయ్యె. పదునేనిమిదవసూత్రంబుచే వువర్ణకంబునకుముందు తి, వర్ణకంబుగల్గి అను + తి + వు, అయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబుననున్న “ఉకారంబుమీఁదకునును క్రియాపరిచ్ఛేదంబు, అను నిరువదియావసూత్రంబునవువర్ణకోకారంబున కిత్వంబుగల్గి అను + తి + వు” అయ్యెను. ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబున ‘తి’ వర్ణకంబునకు ముం దున్నను స్థానంబునఁ బూర్ణబిందువుగల్గి ‘అం + తి + వు’ అయ్యెను. ప్రకృతసూత్రంబునఁ తకారంబు బిందువుపై నున్నది కారపున టు’ వర్ణకంబుగల్గి పైరూపంబు సిద్ధించెను. అనితివి’ సువర్ణకంబునకుఁ బూర్ణానుస్వారంబు రానిపక్షంబున ‘అను’ ధాతువునకుఁ బదునేడవసూత్రంబున నిగాగమంబు. అందురు’ అనురూపసిద్ధి యేబదియెనిమిదవసూత్రంబునొద్దఁ జూపంబడియె. అందురు’ ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది తకారంబునకు ఉకారంబు ఉవర్ణంబుపాక్షికంబు గావున “అందురు” అనినరూపాంతరంబుండు. “ఉంటివి” ఇట “ఉండు” ధాతువునకు మధ్యమపురుషైకవచనవిపక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబున “ఉండు + వు” అయ్యెను. పదునేనిమిదవసూత్రంబునఁ దివర్ణకంబును, తత్సమపరిచ్ఛే

దంబునందలి యిరువదియాటవసూత్రంబుచే వువర్ణకోకారంబున కిత్వంబునుగల్గి “ఉండు + తి + వి” అయ్యెను. ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వైకల్పికడు లోపంబుగలిగె. “ఉం + తి + వి” ఇట్లుండె ప్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది ప్రకారంబునకు నిత్యటకారంబుగల్గి “ఉంటివి” అనురూపంబయ్యె. “ఉంశితివి” డు లోపంబురాని పక్షంబునఁ బదునేడవసూత్రంబుచే “ఉండు” ధాతువున కిగాగమంబు. “ఉండురు” ఉండుధాతువునకుఁ బ్రథమపురుషబహువచనవివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే. రువర్ణకంబును, (ఉండు + రు) ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచేదుగాగమంబును, (ఉండు + దు + రు) ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వైభాషికడులోపంబును గలుగఁగా, (ఉం + దు + రు) ప్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది దుగాగమ దకారంబునకు వైకల్పికడకారంబుగలిగె (ఉండురు). తే॥ గీ॥ క్షీతినినుత్తమపురుషంబు చెప్పుచోట | నందమైయుండకుండు మార్కొందుననఁగ | నుండుమార్తురనేన మార్కొండుననఁగ భుజగక్తేమూర కాశికాపురవిహార” కవి—ప్రథమ-9 ల. క॥ గాండీవశస్త్వనాహన | పాండిత్యముదలఁప కతనిభండనమున మా | ర్కొండుననియొకఁడు” భార- ఉద్యో- 1ఆ. ఉ॥ ఎండకువానకోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసముచోటనాకయూ | కొండునలంగుదుకా, భార-విరా- 1 ఆ క॥ పాండవులం బాంచాయిరఁజండభుజావిభవ మెసఁగ సమయించి కృతా | ధృంజనయి పెంపుఁజేజము | గంకున్నొండులేక కార్యముపరఁపకా” భార-సాప్తి- 1ఆ. నీ॥ గీ॥ తిట్టునట్టికిమ తెచ్చికొనఁగ | వచ్చునే స్వదేశవర్తుల మైమాది కొండమెల్ల పనులురండువేగ, భార-మాస-1ఆ.

60 సూ — ముఙ్గుపరంబగునపుడుకోశబ్దంబుకొనునకుబహుళంబు గానగు.

బహుళంబనుటచే దీనికినొకానొకచోనతిచారంబని యెఱుంగునది.

వ్యా—మధ్యమపురుష మువర్ణకడుఞ్చర్ణకంబులు పరంబగునపుడు “కొను” నను “కో” అనుపదంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. అతిచారంబు—సూర్యరమిపస్థగ్రహంబు భీతగ్రహమైనందున శిశ్రుగతికినతిచారంబని జ్యోతిర్వేత్తబుజ్యోతిశ్శాస్త్రంబున

స్వవహరింతురు. శ్లో వక్రకాతిచారయుక్తా నాం పూర్వరాశిగతంఫలం | బృహస్ప
తేస్తుతన్నాస్తియుక్త రాశిగతంఫలం || ఇత్యాదివిద్యామానభీయ గ్రంథాదులయందు
వక్రగ్రహంబును, అతిచారయుక్త గ్రహంబును, వక్రగతియు, నతిచారంబును కలుగక
మున్న నేరాశియందుండునో యారాశిఫలంబే యిచ్చననియు బృహస్పతిమాత్రము
వక్రగతియుక్తుండైనను అతిచారయుక్తుండైనను చక్కినగ్రహంబులువోలె గాక
సీతరాశిఫలంబునే యిచ్చననియుఁ జెప్పబడినది, కాబట్టి 'అతిచార' శబ్దంబు
జ్యోతిశ్శాస్త్రపారిభాషికపదంబు. ఇచట నాశబ్దంబునకు లాక్షణికార్థంబు చెప్పుకొన
వలె, సూర్యసమీపస్థుడై భీతంబైనగ్రహంబునకు మితినిమిషగతి పుట్టునుగాబట్టి యి
చ్చటను సూత్రంబులోఁ జెప్పబడ్డ నియమంబుయొక్క మితినిమిష వేటొకచోటను
సైతము ప్రవర్తించుటయని యర్థంబు చెప్పుకొనవలయు. సూత్రంబులో జెప్పినమువర్ణ
కడుబర్ణకంబులయొద్దఁగాక తక్కిన 'మిడి, నుజి' ప్రత్యయాదిసమావేశంబునందును
నీయాదేశంబు కానంబడియెడి. దానంజేసి 'చదువుకోనేర్చెను, కైకోమి, ఇచ్చుకోలు,
పుచ్చుకోలు' ఇత్యాదిప్రయోగంబులు రక్షితంబులయ్యె. 'సీ|| గీ|| అన్న సెవ్వతెకందుకో
నలవిగాదు | గాదురాశలెకాని యక్కాందనాలి | నాలితనములు మానవేనాతియేల|
యేలవాడుదుమాడుమా యేలలీల' రాజశే- 2౨. శా|| వాదింతునృహువేదశాస్త్ర
కలనాశ్చయాత్యసంసిద్ధిస | నవ్వేదవ్యాసులతోడనైన మదిసంవీక్షించి యెవ్వోటనేఁ
గాదన్న కొమరినిర్వహింపఁగ నశక్యంబేరి కస్మత్వచ | శ్రీదాంపత్యమునాకనాక
యనుకో సిగ్గయ్యెడుక భూపరా.' రాజశే- ౩౩.

61 సూ—ముజ్జుపరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును ము
వర్ణకంబునకుమాముడియునగు.

కొమ్ము - కొనుము - కొండు - కొనుడు.

వ్యా—'ము, డుజ్జు' లు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును మువర్ణ
కంబునకు ద్విత్వంబునుగలుగును. ఉ. కొమ్ము-కొండు, కొను' ధాతువునకు నాటవనూ
త్రంబుచే నాశిరాద్యర్థంబులయందు లాఘ్విరాఁగా నెరిమివనూత్రంబుచే మన్యు

పురుషోవత్ యంతు పువర్ణకరువర్ణకంబులుగన్ది యిరువదితొమ్మిదవసూత్రంబుచే పువర్ణకంబునకును, రువర్ణకంబునకును గ్రామరంబుగా ముడుజ్జులూదేశంబులయి, కొను + ము' కొను + డు' ఇట్లుండె. అటువదియవసూత్రంబుచే, కొ' శబ్దాదేశంబుగన్ది కొ + ము, కొ + డు అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబుచే ముడుజ్జులు పరంబగునపుడుహ్రస్వంబుగలిగి కొ + ము, కొ + డు' అయ్యె. ప్రథమోదాహరణంబున మువర్ణకంబునకునూముడియు (ద్విత్వము) ప్రకృతసూత్రంబుచే గలిగెను. ద్వితీయోదాహరణంబున (కొ + డు) డుజ్జుశ్చిత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి పంచొమ్మిదవసూత్రంబుచే డుజ్జువర్ణకంబునకుమందు పూర్ణ బిందువేకన్ది, కొండు' అనిరూపంబు సిద్ధించె. అగ్గబిందువేలరాదనఁగా, అట, ఇఁక, చుఁడు' అనుశబ్దంబుదక్క, అనెడిసంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది రెండవసూత్రంబుచేఁ బరిగణింపైన, అటా' చ శబ్దత్రియంబునందప్ప సుడితొలి హ్రస్వంబుమీఁద ఖండ బిందువుండదుగావున కొండు. అనినమాటలతోఁ బ్రథమహ్రస్వంబుమీఁద నెఱుసున్న యెకాని యజుసున్న యుండదు.

62 సూ—రువర్ణకంబుపరంబగునపుడు సున్నమీఁదితదడలయు త్వంబునకులోపంబువిభాషనగు.

పోషింతు - పోషింతురు - కొండ్రు - కొందురు - కొండ్రు - కొందురు.

వ్యా—రువర్ణకంబు పరంబగునపుడు సున్నమీఁది 'త, ద, డ, ల యుత్వంబునకు జైకల్పికలోపంబు. 'పోషింతు' ఇట 'పుష్, ధాతువు సాంస్కృతికంబు. అటువదిమూడవసూత్రంబుచే నిందుక్కురాఁగా "పుష్ + ఇంచు" అనియుండె పడునాఅవసూత్రంబుచే లఘూపధంబైన "పుష్" ధాతువుయొక్క యుకారంబునకు గుణంబు (ఓ) రాఁగా "పోషించు" అయ్యె. దీనికంటెఁ తద్దర్మాది వివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచేరువర్ణకంబుగలిగి "పోషించు + రు" అనియుండె. ఇరువది రెండవసూత్రంబుచే దుగా గమంబుగలిగి పోషించు + డు + రు, ఇట్లుండె. నూటయెనిమిదవసూత్రంబునఁజావిశిష్ట యుకారంబునకు దకారాదేశంబయి "పోషింతురు" అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున సున్న

మీడి తుశబ్దోకారంబునకు లోపంబుగల్గి పోసింతురు, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతసూ
త్రవిధివైభాషికంబుగావున సుత్వలోపాభావంబున “పోసింతురు” అనియుండె. కొ
ను, ధాతువునకులాట్టు. ఎనిమిదవసూత్రంబుచే బ్రథమపురుషబహువచనవిసక్షయంబు
రువర్ణకంబు. (కొను + రు) ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచేదుగాగమంబు (కొను + దు + రు)
ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుస్థానంబు వైభాషికబిందువు (కొం + దు + వు) ప్రకృ
తసూత్రంబున సున్నమీడి దుగాగమోకారంబునకు వైభాషికలోపంబు. (కొంద్రు)
ఉత్వలోపంబు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున ‘కొందురు’ అనియుండె. ఏబదితో
మ్మిదవసూత్రంబుచేత సున్నమీడి డకారంబునకు వైకల్పికడకారంబును, (కొందురు)
ప్రకృతసూత్రంబుచేత డకారంబుమీడి యుకారంబునకు వైభాషికలోపంబును గలు
గఁగ ‘కొందురు’ అయ్యె. ఉత్వలోపంబు పాక్షికంబుగావున రూపాంతరంబు ‘కొ
దురు’ తే॥ గీ॥ ఉందురందురు కందురుకొందురనఁగ ! నుంతురెంతురు తగభుజియింతు
రనఁగఁ | దగుఁగ్రిశులమీడి రేఫంబుదాపలిదెసయక్కర మతోడఱిష్టమై యలరునభవ.
సర్వ-సంధి-40 ల. తే॥ మమ్ముగక్షించితని యేలమాటిమాటి | కభినుతింపంగదక్షవా
టాధనాథ | తల్లిదండ్రులు రక్షింపదలఁపకుండ్రు | ప్రబలభీమేశబహువధోవద్రాము
ల, భీమఖండము. నీ॥ నటమండ్రుకొందఱు నటమేనియూడలువారిగుండలమెల్లఁ ప్రబ
లవలదె, కవిగర్జరసాయనము. అ. వె॥ తగిలిరుజయుజరయు దైవవశంబున | నయ్యోనేని
దానిననుభవింతు’ భార-ఆదిప. ఆ. వె॥ బలముగలవానిఁ బలుపురు బలహీను | లొ
క్కటైకూడినిర్జింప నుత్సహింతు’ భార- అర.

63 సూ — సంస్కృతంబునకంగలాదుల కించుక్కగు.

సంస్కృతధాతువులకంగలాదులకించుగాగమంబగు ॥ సచించు - వ
చించు - త్యజించు - భజించు ॥ అంగలించు॥ అంగల-అడక - ఆరగ -
ఆవుల - ఉరిక - ఉగ్గడ - ఓసర - కార - గాల-జాడ - తిలక - తు
లక - పంక - పరిక - పలవ - అష్ట - ఒష్ట - ఆల - ఇత్యాదులంగ
బ్రాహ్మణులు.

వ్యా—సంస్కృతధాతువులకును, అంగల' మొదలగు తెలుగుధాతువులకును, ఇంచుగాగమంబగు. ఉ. 'పచించు' ఇట 'పచ్' ధాతువు. దీనిమీఁద నించుగాగమంబు రాగా 'పచించు'. ఇట్లే 'వచించు, త్యజించు, భుజించు' ఇత్యాది సంస్కృతధాతువు లూహ్యంబులు. అంగలించు' అంగల + ఇంచు' ఇటనపదాదిస్వరనిత్యసంధి. ఇట్లే అడక, ఆరగ, ఆవుల, ఉంక, ఉగ్గడ. దీనక, కార, గాల, జాడ, తిలక, తులక, వంక, పరిక, పలవ, అప్ప, ఒప్ప, ఆల' ఇత్యాది తెలుగుధాతువు లూహ్యంబులు. అప్ప + ఇంచు' ఈసూత్రంబున నిట్లుండఁ జెబ్బడితొమ్మిదవసూత్రంబుచే వైభాషిక గుగాగమంబుగలిగి అప్పగించు, అప్పించు, ఒప్పగించు, ఒప్పించు' ఆలించు' దీనికి ఆలకించు' అనురూపాంతరంబుగలదు. ఈధాతువు 'ఆలక్షమ్' అను సంస్కృతశబ్దంబు వలనఁగలిగినది. ఈయించుగాగమయుక్తందైన 'భరించు' ఇత్యాదిధాతువులందు నించు గాగమసంబంధి యికారంబుగాని, యట్టి యికారయుక్తహల్లుగాని యతిగానుండ వచ్చును. ఇంచుగాగమసంబంధి యికారయుక్తహల్లు యతిగానుండుట నిర్వివాదాంశం బుగావున నించుగాగ మేకారంబు యతిగానున్నందులకు వహకవిప్రయోగంబు ప్రదర్శింపబడియెడి. ఉ॥ వీరలుదైవశక్తి బ్రథవించినవారనుజేమిసందియం | వీరమణీయకాంతినుపమింపఁగవేల్పులెకాక' భార-ఆది-. ౯ఆ. నీ॥ ఏనుదియ్యమున నటించిన హరుడైన మరునికన్నుల సన్నదిరుగువనిన' నృసింహ-1ఆ (నల్లప్రెగడ) ఉ॥ నాకవి భుండులేఖితతి యచ్చెరుపాటుననన్నె చూడనే | నేకమలాప్త నందనువధించెదఁ గార్య మునిర్వహించెదన్' భారతము. క॥ తెంపరియై మదియింత చ | లింపకయనిలోనఁ దెగియెనెవ్వఁడతఁడు' హరికథాసారము. (అల్లసానిపెద్దన్న)

క॥ ఇంచీయనునచ్చహల్లును | దంచితముగ సంధిగూడునప్పుడభిన్నం | దెంచఁ గబాలుఁడుహరిఁబలి | కించెననన్ రెండుఁజెల్లు నెలమింగృభులన్. లక్షణచూడామణి. క॥ కొంచకపోషించె న్విను | తించె ననఁగ భిన్నవిరతి యిటులుచెలంగున్' లక్షణ చూడామణి. క॥ కాకుస్వరయతియగు నితఁ | డే కదలకజలధిఁ బవ్వళించెననఁగఁబ్ర శ్నాకలితదీర్ఘమున నితఁ | డేకవృషిరథముగడిపె నిమ్మలననఁగన్' అనంతునిభండస్సు. క॥ మించి మదించినరిపుల హ | రించక సత్కిర్తి యీవహీతలమెల్లన్ | నించకదీనుల నయఁ బో | పించక ప్రఖ్యాతిగలుగునే నరనాథా' దశకుమారచరిత్ర. క॥ పంశ

శరుం డపుడని చా | లించె మహాప్రభవభూమి నీక్షించిమదో | దంచితుడై శంఖము
 పూ ! రించెం గులగిరులు దిక్కరివ్రజమడరకా' ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము. ఉ అంది
 తమైనకూర్చి నమరాధిపుడట్లు సమీరుచేతఁ బు తైంచిన రత్నహారము ధృతికా ఘన
 శీలుఁడు రాఘవుండు పా | టించి ధరించి పొందుఘటియించిననుజ్జ్వల తారకాళిచే
 మించిన యభ్రనుండలము మీఁతెనునోహరనివ్యమూర్తియె, భాస్కర-యు-కాం,
 తే|| గీ|| గుడుసుపైఁ గ్రియనడుమను గుడుసువచ్చి | భిన్నయతియగురానిచోఁ బెఱ
 యతియగు | నెదనులచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ | రిపులనెల్లను బోరహరించెన
 నఁగ అప్ప- రితి. అనియప్పకవి యియుడాగమఘటితస్థలంబులో నించుగాగమేకా
 రంబు యతిగానుండవచ్చుననియుఁ గానిచో నించుగికారయుక్తమైనహల్లు యతిగా
 నుండందగుననియు విభజించి దీనికి భిన్నయతియని నామాంతరంబిడుచు ననంతునిభం
 దంబునందలి పూర్వోక్తంబైన “|| కాకుస్వరయతియగు నితఁ | డే కదలకజుగ్ధిఁ
 బన్వళించెననఁగఁ బ్ర | శ్నాకతితదీర్ఘమున నితఁ | డే కన్వడిరథము గడిపె నిమ్ము
 లననఁగన్” అనిన యీపద్యంబును నభేదవిరతిప్రకరణంబులో శకారడకారంబులకు
 సెల్లునన్నంబులకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపెను. ఇయ్యది యెంతయు వింతగానున్న
 యది. ఆపద్యంబులో “పన్వళించెన్” అనుదానిలోని యించుగాగమేకారంబునకు
 “ఇతఁడే” అనుపదంబు తుదియేకారము కాకుస్వర యతిగానుండినందులకు గ్రంథక
 ర్తయే నుడువుదుండఁగా శకారడకారంబులకు భేదయతిచెల్లునని పద్యార్థంబునకు విరు
 ధంబైనయంశంబునకు నిదగ్ధనంబుగాఁ జూపంబడియె. గ్రంథకర్త కాకుస్వరయతికి
 నుదాహరణంబని మొఱవెట్టుదుండఁగాఁ బద్యార్థంబునైనను బరికింపక యనంతుని
 వాక్యంబు శకారడకారంబుల యభేదవిరతికి నుదాహరణంబని దృష్టాంతీకరించుట
 బధిరశ్రవణంబునొద్దఁ బట్టినశంభుధ్మానంబును స్మరింపఁజేయుచున్నది. కాన నప్పకవి
 పదనఁబొప్పఁదగినది గాదు. ఇంచుగాగమేకారంబు సర్వవిధంబుల లాక్షణికాదృతం
 బగుటంజేసి నిరతంబును విరతిగానుండందగు.

64 సూ—ఇఉఋలకించుక్కువరంబగు నపుడయుగవుగరుక్కు

లగు.

జి - జయించు || నీ - నయించు || ద్రు-ద్రవించు || లూ - ల
విించు || ధృ - ధరించు || త్వా - తరించు.

వ్యా— ఇ-ఉ-ఋ, వీనికి నిందుగాగమంబు పరంబగునపుడు క్రమంబుగానికా
రంబునకు నయుక్కును, ఉకారంబునకు నవుక్కును, ఋకారంబునకు నరుక్కును
గలుగును. “జయించు” జిధాతువికారాంతంబు. దీనికి నిందుక్కు పరంబుకాఁగా
నయుగాగమంబుగలిగి “జి + అయ్ + ఇంచు” అనియుండె. ధాతువుసంబంధంబైన
యికారంబునకు నయుగాగస్వరంబు పరంబుకాఁగా నపదాదిస్వరనిత్యసంధి (సంధిబ.
11నూ) చే “జయించు” అనురూపంబయ్యె. ఇట్లు నయించు (నీ + అయ్ + ఇంచు
ద్రవించు (ద్రు + అయ్ + ఇంచు) లవించు (లూ + అయ్ + ఇంచు) తరించు (త్వా +
అయ్ + ఇంచు) మున్నగు శబ్దంబులందుఁ గిత్తులైన యయుగాగమాదులు ధాతువు
నకు సంతాపయవములుగా రాఁగాఁ బ్రవేశింపబడిన యపదాదిస్వర నిత్య
సంధి గలుగును.

17/6

65 నూ—నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబుగలుగదు.

నిర్జికి నామధాతువుల కయుగాగమంబుగలుగదు || నిర్జించు -
స్తుతించు || ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాతుత్వవివక్షయందించు
గాగమంబగునని యెఱుంగునది || శయనించు - పయనించు.

వ్యా—“నిర్జి” అనునపసర్గయుక్త ధాతువునకును, నామధాతువులకును, ఇంచుగా
గమంబు పరంబగునపు డయుగాగమంబు గలుగదు. ఉ. నిర్జించు (నిర్జి + ఇంచు)
స్తుతించు (స్తుతి + ఇంచు) పుతించు (పుతి + ఇంచు) నుతిస్తుతిశబ్దంబులు నామంబులై
నను ధాతుత్వవివక్షచే నిందుక్కు గలిగె. (నూ) ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు
ధాతుత్వవివక్షయందించుగాగమంబగునని యెఱుంగునది. వ్యా—ఈనూత్రంబునందు
నామవాచకంబుల కయుగాగమంబు నిషేధింపంబుచున్నది. “ధాతువునకు” అనుక్రి
యాపరిచ్ఛేదప్రథమనూత్రంబుపై యెఱువదినాల్గవనూత్రంబుతోఁ గూడ ననువర్తించు
విగాన ధాతుసంబంధంబైన యికారాదులకే నిందుక్కు-పరంబగునపుడయుగాగమంబు

వచ్చును. ధాతువులకుండుకొని నామవాచకంబులకంటె నిలచు గాగమంబుకాదు. కావున నించుగాగమ పరత్వావస్థలో విధింపబడిన యయుగాగమంబును స్వతస్సిద్ధంబుగానే నామంబులకు, బ్రాప్తింపదు. ఇట్లుండఁ బ్రాప్తింపని యయుగాగమంబును నామవాచకంబులకంటె రాదని నిషేధించుటంజేసి నామవాచకంబులకు ధాతుత్వారోపణయందు నించుగాగమంబువచ్చునని యనుమేయింపబడుచున్నది యనితాత్పర్యంబు. ఉ. శయనించు. శయనశబ్దంబు. సంస్కృతభాషలోనిది శీజ్ ధాతువుననైన యకారాంతసామవాచకంబు. దీనికి ధాతుత్వారోపణంబువలన నలువదిమూడవసూత్రంబుచే నించుక్కు గలిగెనని యెఱుంగునది. రూపాంతరంబు “శయించు” చ|| అమలనివాత సౌధములయందు మనోజ్ఞమరాశితుల త | ల్పముల శయించి” భార-ఆర-౯౨. “పయినించు” పయనశబ్దంబు ప్రయాణశబ్దవైకృతంబు. దీనికి ధాతుత్వవిషయందు నించుక్కుయ్యె.

66 సూ—సంస్కృతంబునకు లఘూపథంబున కించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబగు.

అ-వ-ఓ- ఈమూడను గుణంబులునాఁబడు - ఋస్థానికంబగు గుణంబు పరంబయియుండు || సంస్కృతధాతూపథలకు - ఇ - ఉ - ఋ - అనువానికి సారిదిని - ఏ - ఓ - ఆర్ - అనునవియించుక్కు పరంబగునపు డగునని యెఱుంగునది || ఛిద్ - ఛేదించు - భిద్ - భేదించు ఘుష్ - ఘోషించు - పుష్ - పోషించు - వృష్ - వర్షించు హృష్ - హర్షించు.

వ్యా—ప్రాస్వాచ్చ, ఉపథ (శబ్దముకుదనుండి రెండవయక్షరము) గాఁగలిగిన సంస్కృతధాతువునకు నించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబు (ఆర్, ఏ, ఓ, ఇవిగుణ సంజ్ఞగలవి) గలుగును. మూలంబునఁజెప్పిన అ, వర్ణముగుణసంజ్ఞగలది. అనఁగా “అర్” అనునది గుణంబని భావము. ఋకారస్థానంబునందు వచ్చినగుణాక్షరం బెప్పుడును రేఫపరమందుఁ గల్గిన అకారంబే (అర్) యగును. ఉవా, ఛివ్, భివ్, ఈధా

తువులందుఁ గడపటినుండి రెండవయక్షరం నికారంబుగావున నేకారంబనెడి గుణోక్షరంబువచ్చి 'చేదెందు' అయ్యెను. ఘుష్, పుష్, ఈధాతువులకు నుపధాక్షరం బుకారంబుకావునఁ బైనింజెప్పిన క్రమప్రకారంబున నోకారంబువచ్చి ఘోషిందు, పోషిందు, అయ్యె. వృష్, హృష్, ఈధాతువులకు నుపధాక్షరంబు నుకారంబుగావున ,అర్, అనుగుణంబుగల్గి నర్షిందు, హర్షిందు, అయ్యె.

67 సూ—స్పృశికి గుణంబు విభాషనగు.

స్పర్శించు - స్పృశించు.

వ్యా—స్పృశధాతువునకు గుణంబు వైకల్పికంబునగు. ఉ. స్పృశించు, స్పర్శించు ఇచ్చటఁ బక్షంబున బుకారంబున ,అర్, అనెడిగుణంబు కలిగెను.

68 సూ—లిఖి, భుజి, రుచి, కృశంబులకు గుణంబులేదు.

లిఖించు - భుజించు - రుచించు-కృశించు - కుచధాతువునకు గుణంబులేదని యొకండు వక్కాణించెనది గ్రాహ్యంబుగాను.

వ్యా—లిఖి, భుజి, రుచి, కృశి, అనుధాతువులకు గుణంబులేదు. ఉ. లిఖించు, మొ. “సంకుచించు” అనిగుణరహిత రూపంబుండును. ప్రయోగము గీ, సుందరత్వము నకుఁ జోటిచ్చి తాసంకు | చించెననఁగఁ గడుఁ గృశించెనడుము, కవిక-
1 అ. ‘సంకోచించు, అనియుగుణయుక్త రూపంబు ఘంటాపథంబుగా వ్యవహరింపంబడు మన్నయది.

69 సూ—సృజికి నిర్మితిని గుణంబులేదు.

చతుర్ముఖుండు ప్రజలను సృజించె || అతండు విషయంబుల విసర్జించె.

వ్యా—నృజ్ ధాతువునకు పుట్టించుట, అనునర్థంబున గుణంబులేదు. ఉ. చతుర్ముఖుండు ప్రజలనుసృజించె. ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కావున గుణంబులేదయ్యె. అతండు విషయంబులవిస్తరించె, భోగంబులను విడిచెననియర్థంబు. ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కాదు కాన ధాతుబుకారంబునకు అర్, అను గుణంబుగలిగె.

70 సూ—సర్వంబునకుం ప్రేరణంబునందించుక్కగు.

పచింపించు - వచింపించు - ఆవులింపించు || వండించు - పండించు.

వ్యా—సర్వధాతువులకు (సంస్కృతధాతువులకును, తెలుగుధాతువులకును) ప్రేరణంబునందు (చేయుచును నర్థంబునందు) ఇంచుక్కుగలుగును. ఉ. పచింపించు (పచించునట్లుచేయుట) వచింపించు (మాట్లాడునట్లుచేయుట) ఆవులింపించు (ఆవులించునట్లుచేయుట) వండించు(వండునట్లుచేయుట) పండించు(పండునట్లుచేయుట) “పచింపించు” ఇచ్చటఁ బచించుధాతువుకంటెఁ బ్రేరణార్థకంబైన యించుక్కురాఁగా పచించు + ఇంచు, అనియుండె. ఎనుబదియేడవసూత్రంబుచే మొదటి ఇంచు, లోని చకారంబునకుఁ బకారంబుగలిగి పైరూపంబేర్పడె. ఇట్లుతక్కుంగల వానియందు హ్యము. ప్రేరణార్థంబునే ణ్యర్థంబనియు, ణిజర్థంబనియుఁ జెప్పదురు. తెలుగులోఁ బ్రేరణార్థంబునందు నించుక్కుగలుగునట్లు సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ బ్రేరణార్థంబునందు ణిచ్చత్యయంబు గలుగును. కానఁప్రేరణంబునకు ణిజర్థంబనివ్యవహారంబు గలిగె.

71 సూ—రంజాదుల యిండుక్చకారంబునకు సబిందుకంబునక ప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు.

రంజిల్లు - భాసిల్లు - వర్ధిల్లు - విలసిల్లు - రాజిల్లు || ఈయాదేశయోగంబునభిదాదు లకర్మకంబులగు - భేదిల్లు - కంపిల్లు - సంధిల్లు.

వ్యా—ప్రేరణార్థంబులేని రంజిధాతువు మొదలైనవానియొక్క యిందుగా గమచకారంబునకు దాపటిసున్నతో సైతంబు లకారద్విత్యంబా దేశంబును. ఉ. రంజిల్లు, భాసిల్లు, వర్ధిల్లు విలసిల్లు, రాజిల్లు, 'రంజిల్లు' ప్రథమంబున 'రంజి' ధాతువునకు నటువదిమూడవసూత్రంబుచే నించుక్కుగలిగి 'రంజించు' అనియండ ననుస్వారంబుతోఁ గూడ నించుక్కుకారంబునకు లకారద్వయంబుగలిగి పైయాపంబయ్యె. ఇట్లే భాసిల్లు మున్నగునవి యూహించునది (మూ) ఈయా దేశయోగంబున భిదాదు లకర్మకంబులగు. వ్యా—ఈద్విలకారా దేశంబు గలిగినప్పుడు 'భిదిర్' ధాతువు మొదలైనవియక ర్మకంబులగు. ఉ. భేదిల్లు, కంపిల్లు. సంధిల్లు, సంస్కృతంబున భిదిర్ ధాతువుని దారణార్థంబుగావున సకర్మంబు. తెలుంగున నిందుగా గమంబునకు లద్వయంబు చేర్చుటం జేసి యకర్మకంబయ్యె. భేదిల్లువ్రయుట, బ్రద్దలగుట. 'కంపిల్లు' కంపధాతువు సంస్కృతంబునందును నకర్మకంజే. దీనియిందుక్కునకు లద్వయంబు చేర్చి నందునఁ బైధాతువునందుంబలె వి శేషంబులేదు. 'కంపించు, అనియు నకర్మకార్థకంబుగలదు. 'సంధిల్లు' సంధిశబ్దంబు నామవాచకంబు. దీనికిధాతుత్వనిరక్షయందు నటువదియేనవ సూత్రంబుచే నించుక్కురాఁగా 'సంధించు' అయ్యె. ఇచ్చట ననుస్వారంబుతో సయితము చకారంబునకు లద్వయంబు చేర్చినందున నకర్మకంబగు.

72 సూ—ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు.

లా దేశంబున కపవాదంబు || రంజించు - భేదించు-సంధించు.

వ్యా—అటువదిమూడవ సూత్రంబుచేత 'రంజ్' మొదలగుసంస్కృతధాతువు లకు స్వార్థమందించుక్కురాఁగాఁ ప్రేరణార్థంబునందు రెండవయిందుక్కు డెబ్బదియవసూత్రంబుచేతఁ జేసినయపుడు మొదటియిందుక్కుయొక్క చకారస్థానమందు డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచేత విధింపంబడిన ద్విత్యలకారంబును బాధించిప్రకృతసూత్రంబుచే సర్వేంచుగ్లోపంబగునని భావము. ఉ. రంజించు, (రంజిల్లుఁజేయుట) భేదించు (భేదిల్లుఁజేయుట) సంధించు (సంధిల్లుఁజేయుట) 'రంజ్ + ఇంచు (స్వార్థమందు) + ఇంచు (ప్రేరణార్థమందు)' ఇట్లుండ ద్విత్యలకారదేశంబునుబాధించి మొదటిస్వార్థకీంచు

క్కునకు లోపంబురాఁగాఁ బైరూపంబయ్యె. 'సంధిల్లు' అనునది యకర్మకంబు. ఉ. ఉల్లూమనందు నక్కటికమానుట మీకులమందుఁ గంటినుం| చల్లనమేలమాడున చలాత్మజమాటకు తేతనవ్వుసం | ధిల్లగిరిటి, మను- 1ఆ. ఇట్లు 'ఘటిల్లు' అనునది యకర్మకము సకర్మంబుఘటించు. ఉ. వానిపాపము వాని నేఘటించును. ఇట్లుసకర్మ కాకర్మకభేదంబు జాగ్రత్తతో నూహించునది.

73 సూ—చుగాగమం బాచ్చికంబున కసంయుక్తనలడరాం తంబునకుం బ్రేరణంబున బహుళంబుగానగు.

పూను - పూనుచు - పూనించు || తేలు - తేలుచు - తేలిం చు|| మగుడు - మగుడుచు - మగిడించు || కుదురు - కుదురుచు-కుది రించు || విను - వినుచు-వక్ష్యమాణంబుపుగాగమంబు - వినిపించు || బాహుళకంబుచే గొన్నింటికి జాగాగమంబులేదు - అను - అనిపించు|| తిను - తినుపించు || కను - కనిపించు - దీనియత్వంబునకు దీర్ఘంబు నగు - కానిపించు.

వ్యా—నకాగలకారడకారరేఫలద్విత్వంబు తుదినిలేనియట్టి యచ్చతెనుంగు శబ్దంబునకుం బ్రేరణార్థంబునఁ జాగాగమంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. పూను - పూనుచు - పూనించు - తేలు - తేలుచు - తేలించు. మగుడు - మగుడుచు - మగి డించు - కుదురు - కుదురుచు - కుదిరించు. 'పూను' ఇయ్యది ప్రేరణార్థంబు లేని రూపంబు. ఈధాతువు నకారద్విత్వంబు తుదిలేనిదికావునఁ బ్రేరణార్థమందుఁ జాగా గమంబుగల్గి 'పూనుచు' అయ్యెను. చుక్కువైకల్పికంబుగావునఁ బ్రేరణంబునఁ బాక్షికం బుగా 'పూనించు' అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవియూహ్యాంబులు. 'మగిడించు' 'మగుడు + ఇంచు' ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, నెనుబదియేనవనూత్రింబుచేఁ గకారం బుమీఁది యుత్వంబున క్విత్వంబునగల్గి పైరూపంబేర్పడియె. ఇట్లే 'కుదిరించు-విని పించు - అనిపించు - కనిపించు' ఇత్యాదులందు నెనుబదియేనవనూత్రింబుచే నిత్యం బూహించునది. (మూ) విను - వినుచు వక్ష్యమాణంబు పుగాగమంబు వినిపించు,

వ్యా—వత్సమాణంబనఁ జెప్పంబోవునది. అనఁగా డెబ్బది నాల్గవనూత్రంబుచే విధింపఁబడి పుగాగమంబు. (మూ) బాహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికిఁ జుగాగమంబులేదు. అను-అనిపించు. తిను-తినిపించుకను-కనిపించుదీనియత్వంబునకుదీర్ఘంబునగు-కానిపించు. వ్యా-బహుళశబ్దంబు ద్వంద్వమనోజ్ఞాదిభ్యశ్చ, (5అ-1పా-13కినూ) అనిననూత్రంబందలి మనోజ్ఞాదిగణంబులోఁ బఠితంబైనది కావున భావార్థంబునందు పుష్ ప్రిత్యయంబు నొంది బాహుళకంబాయె. బహుళత్వంబుచేతనని యర్థంబు. డెబ్బది నాల్గవనూత్రంబుచేఁ బుగాగమంబేకాని ప్రకృతనూత్రంబునఁ జుగాగమంబు రాదనుట. 'కానిపించు అనుదానియందలి దీర్ఘమున్నప్తము.

74 నూ—అట్లుపుగాగమంబును మాన్వాదులకగు.

మాను - మానుపు-మానుచు॥ మను-మనుపు-మనుచు- బాహుళకంబున దీనికించుక్కులేదు.

వ్యా—చుగాగమంబువోలెఁ బ్రేరణంబున మాన్వాదులకుఁ బుగాగమంబు బహుళఁబుగానగును. మానుపు - మానుచు. (మానఁజేయుట - విడిపించుట) మనుపు - మనుచు (బ్రదికించుట) బహుళమని చెప్పటచేత మనుధాతువునకుఁ బ్రేరణంబున నించుక్కుగల్గి 'మనించు' అనిగాదు. మానుధాతువునకు 'మానించు' అగును. [మా-77నూ)

75 నూ—చుక్వవర్ణంబులు పరంబగునపు డిత్వంబున కుత్వంబగు.

వ్యా—చుగాగమ పుగాగమంబులు పరంబులగునపు డికారంబున కుకారంబగును ఉ, బిగియు - బిగుచు - వడియు - వడుచు - మెలియు - మెలుచు - బిగియు - బిగుపు - తెలియు - తెంపు - కలియు - కలుపు. క. పదపడిచేతులు బిగించిన, వి-పు-రిఆ. వలవలకన్నీరువడువకమ్మ, అని- 2ఆ. చ. కేలఁగేత్ | మెలిచినచెక్కు జేడిసలమిన్నలచిన్నల వెక్కుఁ దన్నుబన్ | సొలపులమాపు రస- 3గు.

76 నూ—అట్లు

వ్యా—ప్రేరణంబునందు బాహుళికంబున, అడఁగు' ప్రభృతులకుఁ జుగాగమ
బును, మాయుప్రభృతులకుఁ బుగాగమంబునగును. అప్పుడు ధాతువుల తుదియక్క
రంబులకులోపంబుగల్గును. ఉ. అడఁగు అడఁచు - అడఁగించు. ఇచ్చటఁ జుక్కు
పరంబగునపుడు గువర్ణంబులోపించె. ఇట్లే కరఁగు - కలఁగు- నలఁగు' ఇత్యాదులూ
హ్యము మాయు - మాపు - మాయించు' ఇటఁ బుగాగమంబు పరంబగునపుడుయుప
ర్ణంబులోపించె. ఇట్లే ఉడుగు- కడచు- కుడుచు - బిగియు' ఇత్యాదుల నంత్యవర్ణ
లోపంబు. (మూ) ఆఁగుప్రభృతు లుభయగణంబులు. బాహుళికంబునంజేసి కొన్నింటి
కించుక్చుప్పగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యధాసంభవముగా రెండును
గొన్నింటి కొక్కొక్కటియునగునని యెఱుంగునది.

వ్యా—అగు మున్నగుధాతువులకుఁ జుగాగమపుగాగమంబులుభయంబు ను
వచ్చును. ఈప్రకరణంబులోని సూత్రంబులందు డెబ్బదిమూడవసూత్రంబులోని
బహుళగ్రహణ మనువర్తించినందునించుగాగమ పుగాగమంబులలో లక్ష్యానుసారం
బుగా (యథాసంభవముగా) నొక్కొకచోమూడను, వేటొకచోరెండును, ఇంకొక
చో నొక్కొక్కటియునగు. ఉ. అగు- ఆచు- ఆపు- ఆగించు- అగు మొదటి
రూపము. ఆచు' ఇచ్చొజుగాగమంబు. ఆపు, ఇచ్చటఁ బుగాగమంబు. ఆగిం
చు, ఇటు నించుగాగమమ్ము. అగుధాతువు ఆగించు, శబ్దపర్యాయంబై సకర్మకంబు
నంగలదు. క. మ్రోగుచుదూపులుతూపుల| నాగుచుదుస్తర శరక్షతారుణవారిం|
దోగుచు, రామా- కిఆ. రేగు - రేచు - రేపు - రేగించు, ఇచ్చట యథాపూ
ర్వంబుగా మూడునుగల్గెను. పాయు - పాచు - పాపు, ఇచ్చటఁ జుగాగమపుగా
గమంబులు రెండేఱుటిల్లె. విటుగు - విటుచు, ఇచ్చొటఁ జుగాగమంబు మాత్రంబయ్యె.
చూచు - చూపు. నేరుచు - నేరుపు మేయు - మేపు లేచు - లేపు. కలియు -
కలుపు. తడియు - తడుపు. తెలియు - తెలుపు, ఇచ్చొటఁ బుగాగమం బొక్క
టియ్యేయయ్యె.

77 సూ — ఇంచుక్చుక్చు గాగమంబులు పరంబులగునపుడాగ
మాదేశలోపంబులు పెక్కుదెఱుంగులం గానంబడియెడి.

అగు - కావించు || వచ్చు - రావించు - రప్పించు || విన్నప
ము - విన్నవించు || మోఁకాలు - మోఁకారించు || కేక - కేకరించు||
పలవ - పలవరించు - పలవించు || ఆల-అలకించు - ఆలించు || వ్రక్క
వ్రక్కలించు || నొచ్చు - నొంచు - నొప్పించు || ఉండు - ఉంచు -
ఉంచు || డిగు - డించు - డిగించు || పెరుగు - పెంచు - పెంచు ||
తునుగు - త్రుంచు|| మునుగు - ముంచు - మునుచు || మొగుడు -
మొగుడుచు-మొగుచు - మోడుచు - మొగిడించు || చొచ్చు - చొ
నుపు - చొప్పించు || చినుగు - చించు - చింపు || త్రెగు - త్రెంచు-

తెంపు || తిరుగు - త్రిప్ప || చచ్చు - చంపు || నిలుచు - నిలువరించు -
నిలుపు || కొను - కొలుపు || పోవు - పుచ్చు - పనుచు - పంను -
పనుపు - పంపు - అనుచు - అంచు - అనుపు - అంపు - అనుప్రయు
క్తంబగు పోవునకుంబుచ్చు మాత్రంబగు - మోసపోవు - మోసపుచ్చు
ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఇంచు గాగమంబును, చు గాగమపు గాగమంబులును పరంబగునుడ
ధాతువులనుఁ బరిపరివిధంబుల నాగమంబులును, ఆదేశంబులును, నర్థలోపంబులును లో
కంబునఁ గానిపించెడిని. ఉ. అగు - కావించు, నించుక్కుపరంబగునపు డగుధాతువు
ననుఁ గావాదేశంబు వచ్చు - రావించు - రప్పించు, ఇనట వచ్చునకు రావురప్పులు
వైకల్పికంబుగా నాదేశంబులయ్యె. ఇట్లే విన్నపము - విన్నవించు మోకాలు -
మోకారిండు - కేక - కేకరిండు, పలవ - పలవరిండు - పలవించు, ఆల - ఆల
కిండు, ఆలిండు వ్రక్క - వ్రక్కలిండు. నొచ్చు-నొంచు-నొప్పించు. ఉంచు- ఉనుచు
ఉంచు. డిగు-డించు-డిగించు. పెరుగు-పెనుచు-పెంచు. తునుగు-తుంచు. మునుగు-
ముంచు-మునుచు-మొగుడు-మొగుడుచు-మొగుడు- మోగుచు - మొగిసిండు. చొచ్చు
చొనుపు - చొప్పించు. చినుగు—చించు—చింపు! త్రెగు—త్రెంచు. త్రెంపు. తిరు
గు—త్రిపు. చచ్చు—చంపు. నిలుచు—నిలువరించు—నిలుపు, కొను—కొలుపు
ఇత్యాదులందు మూలధాతువులను, ప్రేరణార్థకరూపంబులను, బరికించి వానియందలి
విగ్ధవికారంబుల సూక్ష్మబుద్ధిచే నూహించునది. (మూ) పోవు - పుచ్చు-పనుచు - పంచు -
పనుపు. పంపు. అనుచు, అంచు అనుపు-, అంపు అనుప్రయుక్తంబగుపోవునకుంబుచ్చుమా
త్రంబగు. ఉ. మోసపోవు—మోసపుచ్చు, ఇత్యాదులెఱుంగునది. వ్యా—పుచ్చు—
పనుపు ఇత్యాదులయందలి చు గాగమపు గాగమవిశిష్టరూపంబులు ప్రేరణార్థంబునందగు
వెండియు నీరూపంబుల యాద్యక్షరలోపంబు వైకల్పికంబుగానగు. ఉ. అనుచు,
ఇత్యాదులు, వేటొకశబ్దంబుతో నేకీభవించిన పోవుధాతువునకు పుచ్చు, అనురూప
బేరూవేశంబునుగాని తక్కినపూర్వోక్తపనుచు ప్రభుగులాదేశంబులు కానేరవు.
ఉ, మోసపోవు. ప్రేరణార్థకంబు మోసపుచ్చు. మోసపనుచు-మోసపంచు ఇత్యా
దులసంభవంబులు.

78 సూ—అన్వాదులకించుక్కు- పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు మానునకు విభాషనగు.

అనిపించు || అను - కను - తిను - విను || మానిపించు మానించు.

వ్యా—‘అను- కను- తిను- విను’ మున్నగుధాతువులకు నించుక్కు-పరంబగునపుడు పుగాగమంబు నిత్యంబుగను, మానునకునై భాషికంబుగను గల్గును. ఉ. అనిపించు ‘అను + ఇంచు’ ఇట్లుండఁబ్రకృతసూత్రంబునఁ బుగాగమంబును, ఎనుబదియేనవనూత్రంబున నువర్ణకంబుమీఁది యుకారంబునకికారంబును రాఁగాఁ బైరూపంబుసిద్ధించె. ఇట్లే కనిపించు-తినిపించు- వినిపించు’ ఇత్యాదులు. ‘మానిపించు-మానించు’ ఇట్లంబుగా గమంబునై భాషికంబుగావున రూపద్యయంబు.

79 సూ—అడ్డదులకించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు నప్పదులకు విభాషగు.

అడ్డము - అడ్డగించు || అడ్డము - ఓర-చిత్తము - పంతము - పెల్ల - బోర - మట్టము - మేళము - ఇత్యాదులడ్డదులు || అప్ప- అప్పగించు - అప్పించు || అప్ప - ఒప్ప - పల్లము - కోపము || ఇవి యప్పదులు.

వ్యా—,అడ్డము- ఓర- చిత్తము- పంతము- పెల్ల- బోర- మట్టము- మేళము’ మొదలైనవానికినించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబునిత్యంబుగను, ‘అప్ప- ఒప్ప- పల్లము,కోపము’ మొదలయినవానికి నించుక్కు-పరంబగుతఱి గుగాగమంబునై భాషికంబుగను గలుగును. ఉ. అడ్డగించు-మువిభక్తిపుట్టని యగ్గలశబ్దంబుకంటె నఱువదిమూఁడవనూత్రంబుచే నించుక్కుపుట్టి, అగ్గలించు, అయినట్టులిచ్చటఁ గేవలంబైన (మువర్ణకంబులేని) యడ్డశబ్దంబంగలాదీగణపరితంబని యెంచఁబడినందున నఱువదిమూఁడవనూత్రంబుచే నించుక్కుచేయఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున గుగాగమంబంతాగమంబగుటజేసి

పైరూపంబయ్యె. ఇట్లేచి తగించు- పంతగించు-మట్టగించు- మేళగించు' ఇత్యాదులందు మువ్వళ్ళోత్పత్తికిఁ బూర్వమందేకేవల ప్రాతిపదికంబుకంటెనటువదిమూఁడవనూత్రంబు చే నించుగాగమంబుగల్గిన దనిగ్రహింపవలయు. 'అప్పగించు- అప్పించు' ఇటఁగుగాగ మంబు వైభాషికంబువుగానరూపద్వయంబు. ఇట్లే 'ఒప్ప- మున్నగువానికి గ్రహిం చునది.

70 80 నూ—ఆడోడుకూడులడకారంబునకుం జుక్కుపరంబగున పుడురేఫంబగు.

ఆడు - ఆరుచు - ఆడించు || ఓడు - ఓరుచు - ఓడించు | కూ డు-కూరుచు-కూడించు.

వ్యా—'ఆడు- ఓడు- కూడు' ఈధాతులయందలి డకారంబునకు నించుక్కుప రంబగునపుడు రేఫంబుగల్గు. ఉ. ఆడు= ఆరుచు= ఆడించు= ఆరుచు' ఇచ్చోనాడు ధాతువునకంటె డెబ్బదిమూఁడవనూత్రంబుచేఁ జుగాగమంబురాఁగాఁ బ్రకృతనూత్రం బున ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుకలిగె. 'ఆడించు' డెబ్బదిమూఁడవనూత్రంబుచేఁ జు గాగమంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబుననించుగాగమంబు. ఇట్లే ఓడు- ఓరుచు- ఓడించు. కూడు= కూరుచు= కూడించు.

81 నూ—చెడునకుంజుక్కు గాగమంబులును డాకలఘు రేఫం బునగు.

చెఱుచు - చెఱుపు.

వ్యా—'చెడు, ధాతువునకుఁ బ్రేరణంబునఁ జుగాగమపుగాగమంబులు వైకల్పి కంబుగనగుటయకాక ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుగలుగు. ఉ. చెఱుచు= చెఱుపు- ఇం గ్రమంబుగాః జుగాగమపుగాగమంబులు పరంబగువో నలఘురేఫంబు గలిగె.

82 నూ—పడునకుంజుక్కును డాకలఘు రేఫంబునగు.

పఱుచు

వ్యా—పడుధాతువునకుఁ జుగాగమంబును, డకారంబునకు శకట రేఫంబును, గల్లు. ఉ. పఱుచు- ఇట 'పడు' ధాతువునకుఁ జుక్కపరంబగునపుడు శకటరేఫంబు గలిగెను. ఇందలిశకటరేఫం బుకారాంతంబు. క. భంగించియితరకాంతఁదొఱంగుట తప్పారడంబుచిపురుషులకుఁ, కళా = 7 ఆ. అనినకళాపూర్ణోదయ పద్యంబునద్వితీ యపాదస్థంబైన పఱచి, శబ్దంబుశాస్త్రంబున నుకారాంత ఘటితంబయ్యె నేనియతియ శాస్త్రీయంబగునుగావున నిందలి శకటరేఫంబుకారాంతంబుగను నుండవచ్చును.

83 నూ—శబ్దపల్లవంబగు పడునకించుక్కు వి భాషనగునగు చోడాకులఘు రేఫంబగు.

వెలువడు - వెలువరించు - వెలువఱుచు || చొప్పడు - చొప్ప రించు - చొప్పఱుచు.

వ్యా—రెండుశబ్దంబులుచేరి యపూర్వార్థబోధకంబై వేటొక యఖండశబ్దంబ గుట శబ్దపల్లవంబు(రెండుశబ్దంబులసంయోగంబునఁ జిగిర్చిననూతనశబ్దంబు) నాబడు శబ్దపల్లవంబగుపడునకు, అనఁగా 'శబ్దపల్లవంబులో నంతర్భూతంబగు పడునకు, అని యర్థము. అట్టిపడుధాతువునకు నించుక్కువిభాషగానగును. దానికిఁదోడుగా డాకు లఘురేఫంబుగలుగును. ఉ. వెలువడు-వెలువరించు=వెలువఱుచు. వెలువడు, (వెలి + పడు) ఇటనించుక్కుపరంబగునపుడు ప్రకృతనూత్రంబున లఘురేఫంబయి, వెలువ రించు' అను రూపంబయ్యె. పక్షంబునఁబూర్వనూత్రంబుచేఁ జుగాగమశకటరేఫంబు లు గలిగి 'వెలువఱుచు' అయ్యె. ఇట్లే చొప్పడు- చొప్పరించు- చొప్పఱుచు.

84 నూ—ప్రేరణంబునం దించుక్కు మీఁద నించుక్కులేదు.

ఇట్లనుటంజేపి ప్రేరణార్థంబయిన యితరాగమంబు మీఁదంబ్రేర

ణ్ధారేంచ గాగమంబగునని యెఱుంగునది || నొచ్చు - నొంచు - నొం
పించు || చచ్చు - చంపు - చంపించు.

వ్యా—ప్రేరణార్థకంబైన యిండుగాగమంబు పైనిదిరిగి. ప్రేరణార్థకంబగు
నించుగాగమంబు రాదు గాని ప్రేరణార్థకంబులైన చుగాగమపుగామంబులపైనిదిరిగి ప్రేం
ణార్థకంబయిన యిండుగాగమంబు రావచ్చుననిభావము. ఉ. నొచ్చు = నొంచు-నొం
పించు. 'నొంచు, డెబ్బదియేడవసూత్రంబుచే నొచ్చునకుఁ జుగాగమంబుగల్గి. 'నొంచు, అ
య్యె. దీనిపైనిదిరిగి ప్రేరణార్థకంబైన యిండుక్కురాఁగా నెనుబదియేడవసూత్రంబు
న నొంచుచకారంబునకుఁ బకారంబుగల్గి 'నొంపించు, అయ్యె. 'చచ్చు, దీనికి డెబ్బది
యేడవసూత్రంబునఁ బుగాగమఘటితరూపంబు 'చంపు , అయ్యె దీనిపైనించుక్కు
గల్గి 'చంపించు, అయ్యెను.

85 సూ—ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో ననాద్యంబ
యిన యుత్వంబున కిత్వంబగు.

నిగుడు - నిగిడి - నిగిడె || మగుడు - మగిడి - మగిడె || ఉడు
గు - ఉడిగి - ఉడిగె - మునుఁగు - మునిఁగి - మునిఁగె. 46

వ్యా—ధాతువు మొదటలేని యుకారంబున కికారంబొండె నెకారంబొండె,
దర్వాతబ్రాప్తించినచో నయ్యుదియికారంబగు. ఉ. నిగుడు, నిగిడి- నిగిడె. 'నిగుడు,
దీనికి ముస్పదియొన్నివసూత్రంబుచే ధాతువుపైనివర్ణకంబుగల్గి యపదాదిస్వరసంధిచే
'నిగుడి, అనికాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున గకారంబుమీఁది యుకారంబున కిత్వంబు
గల్గి 'నిగిడి, అయ్యె, 'నిగుడె' నిగుడుధాతువుపైని బదునాటవసూత్రంబుచే భూతార్థక
(ఈవత్సయమాగ్రంథము రంగయాఖ్యశిష్యసాహాయ్యశూన్యంబుగా రచింపఁబడినది.)
లిడాదేశడుజునకు ఎనువర్ణంబు, ఆదేశముకాఁగా "నిగుడు + ఎను" అయి యపదాది
స్వరసంధిచే "నిగుడెను" అనురూపంబు సంభవించినపిదపఁ బ్రకృతసూత్రమున 'గ'
కారమున కిత్వముగల్గి 'నిగిడెను' అయ్యెను. ఇట్లు 'మగిడి' 'మగిడెను' 'మునిఁగిఁ
మునిఁగెను' తత్వద లూహ్యంబులు. ధాతువు తదియఁడు నికారముగాని యెకారము

గాని యాదేశముగాఁ జేరినచో మొదటియుకారమునకుఁగాక తక్కినయుకారమునకు నిత్యమువచ్చునని యర్థము చెప్పటచే ఉదరి మునిఁగి ఇత్యాదుల తొలియుకారము వకు నిత్యంబురాలేదు. ఉ. సాత్యకి డిభకుపైసాయకదశకంబు నిగిడింప' ఉ. హరిర ఆ ఉ॥ ఉత్పలగంధినన్ను డిగియొడ్లనుబంపుము' భార. విరా. ౨ ఆ.

86 సూ—ముజ్జీత్తులు ముత్తునాఁబడు.

వ్యా—ఆశీ, శ్వాప సంస్కార్యనవిధులయందలిముడుజ్జులును, లజీ, కలజీ, నుజీ, రుజీ, పుజీ, ఇత్యాదిజీత్తులును, ఈ తెలుఁగువ్యాకరణంబున 'ముత్తు' అనుసంజ్ఞతో వాడఁ బడునని యర్థము.

87 సూ—ప్రేరణేంచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు చకారంబునకగు.

పచించు - పచింపించు ॥ వచించు - వచింపించు ॥ పిలుచు - పిలిపించు - వలచు - వలపించు॥ పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు మెచ్చునకు విభాషనగు ॥ హెచ్చించు - మెప్పించు - మెచ్చించు.

వ్యా—ప్రేరణేంచుక్కు అనఁగా, చేయుట యనునర్థమందుఁ గల్గినయిండుగాఁగ మంబు. (70 సూత్రంబున) అదిపరంబగునపుడు ధాతుచకారంబుపకారంబగు. ఉదా. పచించు, పచింపించు॥ వచించు వచింపించు॥ పిలుచు పిలిపించు॥ వలచు వలపించు పత్వంబు హెచ్చునకుంగలుగదు- మెచ్చునకు విభాషనగు. హెచ్చించు, మెప్పించు. మెచ్చించు ఇట “పచించు + ఇంచు॥ అనియుండఁగా, ఇంచుగాఁగమంబునకుఁ పూర్వమందున్న పచించు, శబ్దంబుతుదిచకారంబుపకారంబయి ఉకారసంధిగలిగి “పచింపించు” అయ్యె. పచించునట్లు చేయుటయని యర్థము—ఇట్లన్యంబులు నూహ్యంబులు.

88 సూ—ఆగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తుప రంబగునపుడు పవలగు.

ఆగమంబు - పచింపఁడు - పచింపుము || అడఁపఁడు-అడఁ
ము || అన్యము - పిలువఁడు - పిలుపుము.

వ్యా—ఇంచుగాగమ మగాగమ చకారంబులకునుభయంబులకును, ద్విత్వంబులేని
ధాతుసిద్ధచకారంబునకును, ముడుజ్జులును, జీత్తును, బరంబగుచో, ~~వ~~కారవకారంబులగు,
ఆగమచకారంబునకు పకారంబును, అన్యచకారంబునకు (సిద్ధచకారంబునకు) వకారంబును
వచ్చునని క్రమాన్వయము. సాధ్యసిద్ధచకారంబులకు గ్రమంబుగాఁ బకారవకారంబులగు
నని ఫలితార్థము ఉదా. ఆగమంబు. పచింపఁడు పచింపుము|| అడఁపఁడు. అడఁపుము.
అన్యము. పిలువఁడు. పిలుపుము.

“పచింపఁడు” ఇట పచించులోనిచకారంబు డెబ్బదవసూత్రంబున విధింపఁబడిన
యించుగాగమంబుదిగావున నట్టిచకారంబునకు పకారంబుగలిగెను.

“అడఁపఁడు” ఇచట అడఁగుధాతువునకు డెబ్బదియావసూత్రంబునఁ జుక్కు
రాఁగా నాగమచకారంబైనందునఁ బైరూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లు శాస్త్రసాధ్యంబులైన
చకారంబులుపకారంబులగుటకు నుదాహరణంబు. పిలువఁడు,—పిలుచు, చకారము
సూత్రసాధ్యము కాక సిద్ధంబైనందున వకారంబయ్యె.

89 సూ—ఖండబిందువు మీఁది సిద్ధ చకారంబునకు ముత్తుప
రంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయీకంబుగనగు.

తలఁపక - త్రేఁపక - తోఁపక || ఏఁచునకు వైభాషికంబు -
ఏఁపక - ఏఁచక || నోఁచునకుం గలుగదు - నోఁచక.

వ్యా—ముడుజ్జులును, జీత్తులును బరంబగుచో నర్థానుస్వారముమీఁది సిద్ధచకా
రంబునకు (88) సుత్రాంశమునవకారమురాక యీసూత్రమునఁ బకారంబే వచ్చునని
పూర్వవిధికి నపవాదము. అర్థానుస్వారము, అనునాసిక్యమునకు గుఱుతు. అనగా నాసి
కతో నుచ్చరింపవలసియున్నయచ్చునకుఁ దర్వాత నర్థానుస్వారము చిహ్నముగా నుంపఁ
బడును. ఉచ్చరించుటలోనిట్టి యచ్చుకేవలము ముఖమునకేకాక “నూ|| ముఖనాసికా

వచనోనునాసికః॥” అనుసంస్కృతవ్యాకృతిసంప్రదాయంబున నాసికకునుసయితమర్థభాగముగాఁ జేందియుండునన్న యర్థంబు సూచింపనర్థబిందువు వ్రాయఁబడుచున్నది. అర్థబిందులేఖనంబున నట్టి స్వర మనునాసికమనినబహుశాస్త్రప్రసిద్ధార్థ మే ప్రకటింపఁబడుంగాని దానంజేసి క్రొత్తవింతలేమియు లేనందుల దీనిన నాద్యవర్ణంబులైనయలఘురే ఘాదులగణంబులఁ బరిగణించుట యవిచారితమూలకంబని గ్రహించునది. విశేషంబుగా నేతద్విషయంబ స్మద్రచితంబయినచతురాస్యకోశకంబులోనిషడ్దశకానీవ్యాసంబునఁజర్చింపఁబడెంగాన నయ్యది చూడందగు. “ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాఃపాణినీయాః” అను సంప్రదాయంబునుసరించి సాంస్కృతికవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలగుభాష్యకారాదులయుపదేశవశంబునఁ దెలిసికొనినట్టులే యీయాంధ్రభాషయందును బొత్తంబులలో గురుపరంపరానుసారంబునఁ బ్రవహించుచున్న యర్థానుస్వారచిహ్నంబులంజేసి యానునాసిక్యమును గ్రహింతురుగాక!

ఉదా—తలఁపక. త్రేఁపక. తోఁపక॥ ఏచునకునైభాషికంబు. ఏఁపక. ఏఁచక॥ నోఁచునకుంగలుగదు. నోఁచక॥ “తలఁచు” ధాతువుచకారమర్థానుస్వారముత్వవ్యాతిది యయినందున జీతైనకజీవర్ణకంబుపరంబగుచో, పకారంబుగల్గి (20) సూత్రంబునఁ బకారోపరియుకారంబున కత్వంబుగల్గి “తలఁపక” అయ్యె. ఇట్లుతలఁపని, తలఁపను తలఁపరే, తలఁపకురే ఇత్యాదులూహ్యాంబులు

నోచునకుమాత్రము పకారంబురాక నోచ, నోచని ఇత్యాదిరీతినినుండును “ఉ. చొక్కపుఁబ్రాయమున్ని గులసోయగముంగల ప్రిణనాయకుం! డెక్కునవశ్యతఁ రఘుల నేకటఁ దీర్చి సమేలమొప్పఁగా! నక్కున గారవించి ప్రియమందగనోచని యింతి దైనయా! చక్కదనం బదేమిటికి జవ్వనమేటికి నేర్పులేటికి॥ మను. 31 ఆ.

90 సూ—ఆగమ చకారంబునకు నెఱుసున్న మీఁది దానికి దుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు విభాషనగు.

ఆకర్ణింపుదురు - దంపుదురు - చింపుదురు || పత్వంబు రానిప
క్షంబున పక్ష్యమాణతాదేశంబు || ఆకర్ణింతురు || దంతురు || చింతురు.

వ్యా—నిండుసున్నతర్వాతి సాధ్యచకారంబునకు దుగాగమంబు పరంబగుచో,
బత్వంబువికల్పంబుగా నగును.

*ఆకర్ణింపుదురు||ఇట, ఆకర్ణిండు' అనుదానికంటె (5) సూ—నఁ దద్ధర్మావ్య
ర్థంబులందు లాఘురాఁగా బిమ్ముటఁ బ్రథమపురుషమందొండె మధ్యమపురుషమం
దొండె బహుత్వము వినక్షితమయినపుడు (8) సూ—న రువర్ణకంబు గల్గుచో, “ఆకర్ణిం
చురు” ఇట్లుండును. (22) సూ—న దుగాగమంబురాఁగా, “ఆకర్ణించుదు + రు”
అనియుండు. దుగాగమంబు పరంబుకాఁగా నిండుసున్నమీఁది చకారంబునకుఁ బ్రకృ
తసూ—న పకారంబుగల్గి “ఆకర్ణింపుదురు” అయ్యె. పత్వవిధివైభాషికంబు గావున
నియ్యది ప్రాప్తింపనితఱిని “ఆకర్ణించుదురు” శబ్దంబులోని ‘చుద్’ అనువర్ణంబు లుభ
యంబులకును తకారహల్వాత్రమొక్కటియే యాదేశంచై ‘ఆకర్ణింతురు’ అను రూపం
బుసిద్ధంబగు. పక్షంబున (62) సూ—న (ఆకర్ణింతురు)’ అను ఆకర్ణింతురెదరు దంచెదరు
ఇత్యాదులునుండవచ్చుంగాని ఆకర్ణింపుదురు, దంచుదురు, ఇత్యాదిప్రయోగంబులుప్రా
మాదికములని యెఱుంగునది.

91 సూ—అగు వచ్చు చొచ్చుచూచులకు ముత్తుపరంబగునపు
డుకా, రా, చొరు, చూడు, లగు.

అగు - కాఁడు || వచ్చు - రాఁడు - రమ్ము || చొచ్చు - చొ
రఁడు - చొరుము || చూచు - చూడఁడు - చూడుము.

వ్యా—అగు ప్రభృతులకు ముడుజ్జులును, జీత్తును బరంబగుచో, కాదుచో
యథాసంఖ్యముగా నాదేశంబులగునని యర్థము. “ఆవ్యంతౌఽకితౌ” అను సూత్రంబున
భాష్యకైయట శేఖరాదులయందు ద్వంద్వసమాసములోని పదార్థంబులకును, సముచ్చ
యార్థకశబ్దఘటితంబులైన వాక్యంబులలోని పదార్థంబులకును లోకమన్యవసనసరించి

యథాసంఖ్యాన్వయము రానేరదని శంకించుకొని “యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామ్” అనిపాణిని ప్రత్యేకముగా సూత్రమొనరించినందున నీవ్యాకరణశాస్త్రంబున మాత్రము క్రమాన్వయము చెల్లవచ్చునని వ్రాయఁబడినది. ప్రకృతంబున బాలవ్యాకరణంబులో సూరిగారు పాణినివోతె ద్వంద్వాదులయందు సాహిత్యమును నిరసించి ప్రత్యేకముగా నన్వయము చెల్లునన్న యర్థంబును సమర్థించునట్టి పారిభాషికసూత్రమును రచింపకున్న ను, యచ్, రుక్, ఇత్యాదులయందు, ‘ఆప్యంతౌటకితౌ’ అనుసూత్రార్థమును స్మరించుకొని కార్యంబులు నిర్వహించుకొన్నట్లులే యిట్టిస్థలంబులయందుఁగూడ శాస్త్రాంతర సిద్ధంబగు యథాసంఖ్యసూత్రమునర్థము జ్ఞప్తినుంచుకొని యీవ్యాకరణమందును గ్రామాన్వయము చేసికొనవలయునని గ్రంథకర్త తాత్పర్యము. లోకమందుమాత్రము శాస్త్రజ్ఞుల మతంబున సాహిత్యార్థమును దిరస్కరించునట్టి ప్రత్యేకాన్వయము సమన్వయింప నేరదని తలంచునది.

ఉదా—అగు - కాఁడు - వచ్చు - రాఁడు. రమ్ము॥ చొచ్చు-చొరఁడు
చొరుము॥ చూచు. చూడఁడు - చూడుము.

“రమ్ము” ఇట, వచ్చునకు లూఁక్యస్యమపురుషేకవచనము విసక్షితమయినపుడు ‘వచ్చు+ము’ ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రమున రాదేశమురాఁగా, రా+ము, అని యయ్యె. తర్వాత (61) సూత్రమున దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు మువర్ణకంబునకు ద్విత్వంబు సంభవించి పూర్వోక్తరూపం బేర్పడె

92 సూ—ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు.

ఇచ్చు - ఈఁడు ఇమ్ము ॥ ఈయయను నదేశంబు నొకా నొక
చోఁ గానంబడియెడి - బలిమినీ యనిభూమివలయ పతుల.

ఇచ్చు—ము, డుశునకు, జీక్తునకు బగంబగునపుడు. ఇచ్చుధాతువునకు “ఈ” అనునది సర్వాదేశంబు.

ఉదా—ఈడుఇమ్ము|| ఈయను నా దేశంబు నొకానొకచోఁ గానంబడియె
డి. బలిమినీ యనిభూమివలయుపతుల.

వ్యా—మఱియు క్వానిత్కంబుగానీయశబ్దంబుతోలియక్కరంబునకు ప్రాస్వం
బుగలిగి యకారంబునకు ద్విత్వంబునుం జూపట్టెడి. ఉ|| పయ్యెదఁబాపి గుబ్బలను బా
హులఁబట్టఁగనిచ్చి మోవిపైఁ! దియ్యని మోవియుస్సననుదీరఁగఁ గోలఁగనిచ్చి యిప్పు
డో! తొమ్మిదినీవిముట్టినను వ్రోచేదవేనుఁగునిచ్చి యంకుశం! బియ్యక కయ్యమాడఁద
గునే? ననునీగతి నేదా బాసియే|| శశిబిందుచరిత్రము.

93 సూ—తేతేరులు తెచ్చునకగు.

తెచ్చు - తేడు - తేరడు - తెమ్ము - తేరుము.

వ్యా—ము, డుజ్జులను, జీత్తులునుబరంబగుచోఁ దెచ్చుధాతువునకు 'తే, కాని తే
రు కాని సర్వాదేశంబగు. ఉదా-తెచ్చు-తేడు. తేరడు. తెమ్ము. తేరుము కం||
వనొకరుండనవచ్చెదఁ! గాని బలముతేను నీవుగఱపినశస్త్రాస్త్రానేకవిధవిలాసము! దా
నవలయు నేన గాదెతథ్యంబరయఁ|| భార, ఉద్యో. ౪ ఆ.

94 సూ—చావు నోవులు చచ్చు నొచ్చులకగు.

చచ్చు - చావడు - చావుము || నొచ్చు - నోవడు - నోవు
ము || వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - నొవ్వడు.

వ్యా—ము, డుజ్జులును, జీత్తులును, బరంబగుచో, 'చచ్చు' నకుఁ జావును నొ
చ్చునకు నోవును నా దేశంబగు.

ఉదా—చచ్చు-చావడు చావుము! నొచ్చు-నోవడు-నోవుము. వక్ష్యమా
ద్విత్వంబు. నొవ్వడు. (వ్యా) ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదములోని యాతననూత్రమున నోవులక
ద్విత్వంబును సమాసపరిచ్ఛేదములోని 13 సూ—న నాదిస్వర్గంబునకు హ్రస్వంబును
గజగునని తాత్పర్యము.

కం॥ ఎవ్వరులే నడినొక్కడు॥ నొవ్వంగానడిచేవేని నొప్పికొలదియున్, జివ్వక
 తమనరయందగు॥ నొవ్విన్వాడెగులాడునుత మునైనన్ విజ్ఞా. పా॥ కాం. (కేతన)
 చ॥ అనఘునిసర్మనందనుని నాసభనమ్మెయిదీవు నొవ్వబోకన ఫలమందజేసెదఁ జలిం
 పక యిందుక సేపు నిల్వమి॥ నినులఘుచిత్తుగూరు నవినీతుమదాంధునిఁద్రుంచి న
 న్నుఁ బెంచినగరువంపుఁ దండ్రులకుఁ జిత్తమెలర్ప యుంబుదీర్చెనన్॥ భార. ద్రో. ౨౭.

95 జీత్తుపరంబగునపుడు వాసిపువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

చాక - చావక - చాకుము - చావకుము ॥ నోక - నోవక -
 నోకుము - నోవకుము.

వ్యాకరణజి, నుజి ఇత్యాదులు పరంబగునపుడు చావునోవుల వుకారంబునకు
 లోపంబు విభాషగానగు. ఉదా-చాక-చావక-చాకుము-చావకుము॥ నోక-నోవక-నో
 కుము-నోవకుము.

“చాక” ఇట, కజివర్ణకంబు పరమగుచో ‘చచ్చు నకు, జావుశబ్దమాదేశము
 కాఁగా (94 సూత్రమున) ప్రకృతసూత్రమున వుపగ్నంబులోపిని పూర్వోక్తరూపం
 బయ్యె. ఇట్లే నోక, నోన్, చాన్ ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

సగ్ధర—గాండీపజ్యౌరవంబుత్కిటమయి పెలుచంగప్పినన్ భీముచాహా॥ దండం
 బందొప్పుశుంభద్దద జడియుచు రాద్రంబుగాదోచినన్వే॥ పండవ్వంద్వంబుమాడ్కిన్
 దటిమి కవలు మావ్యద్ధతిందాకినన్ జాకుండంబోకుండఁ గొరవ్యులకు వశమె బిట్టోర్చి
 మూర్ఛిలకుండన్॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

కా॥ చాపాచార్యుడు భీష్ముడుంగుపుడునశ్వత్థామయుంగర్జుడున్॥ భూపత్రే
 ఘ్రుడుఁదాడుమున్నెటుగరే పోరెట్లు కయ్యంబులా॥ కాపాశంబులుదుట్ట లానెటుగమిం
 జావేడిమార్కొందురి॥ తే పోతమ్మగపిష్వజ ప్రభలయంధీభూతులంజేయవే॥ భార.
 ఉద్యో. ౧ ఆ.

కా. ఆకేశధ్వజుడంత నానృపునిరాజ్యంబెల్లజేరక ఫలం
 బాకాంక్షింపగగెల్తు మృత్యువు నవిద్యంబుట్టకుండంచుదం
 జాకుండన్వలెనంచుయోగనిరతిక జ్ఞానాశ్రయుండై మహా
 నీకంబాక రచియించుచందొకటికిక దీక్షించితానున్నచోక॥ ఆముక్త. ౩౮

క. చాకున్న నీదుముత్తులు శ్రీకాశీక్షేత్రమెవ్వరికి నిదినిక్కం
 బీకుగరమిచ్చుశిఖరా లోకననూత్రమున ముత్తులుగురంగాక్షి॥ కాశీఖండము

క. బలముననీతోదొరయగ నిల నెవ్వడుగలడు నీమహితభుజశాఖల్
 తలపగగ్రబళయాంతకుదంప్రిలు వీనిందగిలివళమె చాకుండంగక॥
 భార స్త్రీప. ౧ ఆ.

క. మూకలుచుట్టలు కొడుకులు జాకుండు తెఱంగుగనుము సరగనటంచుక
 డాకొని యెఱిగింపునుటుల్ గాకుండిన దురమొనర్చగారమ్మనుమి॥
 అ. తె. రా. యు. కాం.

క. నాలుగుదిశలనుదాన బ్వాలానళిగవి నెనుండి చానోపగృహ
 లోలానన్నొక్కసరి తూలము జేరంగనెత్తికొనిపోమ్ము దయక॥
 భార. ఆరణ్య ౨ ఆ.

క. నోనేసి నూతుహయసం తానము జంపుటయు శల్యతనయుడవిరథుం
 డై నిరుపమానమగుతన మానమవాహనముగాగ మదమెలరారక॥
 భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

నీ. అర్జునిపైగూర్మి నతనినోనేయడు

సచరాచరంబయిన జగములెల్ల తే. నొక్కసొగమై కండంగిన జిక్కువఱుమ దివ్య
 బాణజాలంబుల దీటుకొలిపి ప్రాణములు డాపడితనిపాటిదొరల గానమే రాజ్యముల
 యందు గౌరవేంద్ర॥ భా. ఉద్యోగపర్వ. ౪ ఆ.

గీ. బలములచ్చెరువందు నట్లలవు మెరయ | నీసుతుండనిలజుఁ దాకిని శివసాయ |

కములనొప్పించిరథకుగంగములనొంచి | సూతునోనేయఁగ్రోధనిస్ఫూర్తి నతఁడు.

భార. దో॥ ౪ ఆ.

96 సూ—అగున కనుకనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబులగునపుడుకా
నాకానలు విభాషనగు.

అపదాద్య సూత్రముచే గాకువకారంబు - వక్ష్యమాణంబౌత్వం
బు - కమ్ము - అగుము - అవుము ఔము || కండు - అగుఁడు - అ
వుఁడు - ఔఁడు || నాఁడు - అనఁడు | కానఁడు - కనఁడు.

వ్యా—ముజ్జ (ముడుజులు) పరంబగునపుడు అనునకు “కా” అదేశంబును

జీత్తుపరంబగునపుడు అనునకు ‘నా’ యును కనునకు ‘కాన’ యునునాదేశంబు.
లు సూతోక్తకృమంబుననగు. (మూలము) అపదాద్యసూత్రముచే గాకు నకారంబు
వక్ష్యమాణంబౌత్వంబు.

హ్య—అచ్చికపరిచ్ఛేదములోని 27 సూ-మున, అగుధాతుగకారంబునకు వికల్పం
బుగా వకారంబును, పకృతిపరిచ్ఛేదములోని 103 సూత్రమున. అవునకు బహుళంబు
గా, ఔకారంబును నాదేశంబులగునని భావము.

ఉదా—కమ్ము-అగుము. అవుము ఔము|| కండు-అగుఁడు-అవుఁడు-ఔఁడు
నాఁడు-అనఁడు-కానఁడు-కనఁడు||

వ్యా—‘కమ్ము’ ఇటబ్రక్రతసూత్రంబున హ్యమపురుషైకవచనము పరంబగు
చో నగునకు వికల్పంబుగా, ‘కా’ కారమువచ్చి ‘కా + ము’ అనియయ్యె 61 సూత్ర
మున హ్యస్వంబుగలిగి మత్స్వంబునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ బైరూపంబేర్పడె. కాదేశము
వైభాషింబఁటంజేసి యభావపక్షంబున ‘అగుము’ అనురూపంబు. ‘అవుము’ అచ్చిక
పరిచ్ఛేదములోని 27 సూత్రమున వత్స్వంబు. ‘ఔము’ ప్రకృతపరి-ములోని 103

సూ-న, జ్ఞాత్వంబు, 'కందు' ప్రకృతసూత్రమున దుష్టుపరంబగుచో, కాదేశమురాఁగా
కా + డు అనియుండు.

61 సూత్రమునప్రాస్యంబురా 'క + డు' అనియుండు. ఇట దువర్ణకంబు జీత్తు
గాన జీత్తు బిందుపూర్వంబగు ననుసూత్రమునఁ బూర్ణబిందువు రాఁగ, 'కందు' అని
యుండు. సంధిపరిచ్ఛేదములోని 21 సూత్రమునఁ దొలి హ్రస్వంబుక కారముమీఁద,
సరసున్నయుండదని స్మరించునది.

“నాఁడు” అనుభాతునకు వ్యతిరేకంబున లజిరాఁగ నది జీత్తుగాన, బ్రకృత
సూత్రంబున నా దేశంబువికల్పంబుగానయ్యె. ఇట్లే 'కానఁడు' అనుచోటఁ గానా
దేశంబునయ్యె.

ఉ. కావున లోకసంక్షయము గన్దొని యెల్లెడ నిర్మలుండవై | నీవును శాంతి
యున్ సమతసిష్టయుఁ మీని గుహప్రవేశసం | భావననాత్మదశఁ నవిభాసివికమ్మని
నండదీయ వి | ద్యావచనంబులం జనకుడట్టిడయ్యె | వెలిఁగెంగృతార్థతన్ || భార్య శాంతి || ఆ

97 సూ—నేరుచునకు లిడ్లాట్టులు ముత్తుం బరంబులగునపుడు
రుచులకు లోపంబు బహుళంబుగానగు.

నేచెను - నేరిచెను - నేచును - నేరుచును || నేరఁడు - నే
రువఁడు.

వ్యా—లిడ్లాట్టులు పరంబగునపుడు నేరుచునకురువర్ణలోపంబును, ముత్తుపరంబ
గునపుడు (ముడుజ్జులును జీత్తులును) చువర్ణలోపంబును బహుళంబుగానగునని క్రమా
న్వయము.

ఉ గా—నేచెను నేరిచెను-నేచును-నేరుచును-నేరఁడు-నేరువఁడు.

వ్యా—నేచెను. ప్రిప్ట (భూతప్రథమపురుషైకవచనంబు) గాన రేఫలోపంబు.
నేరిచెను. 85 సూ-న రేఫోపరియుకారంబునకు నికారంబు, నేరఁడు. ఈసూత్రంబున

(వ్యతిరేకార్థకలజీజీతుగావున) చునర్ణలోపఁబురాఁగా 20 నూ-నఁ రేఫోపరియుకా
రంబున కత్వంబు. నేరువఁడు 88 నూ-న, సిద్ధచకారంబు గావున వకారంబు.

కం॥ ద్యుతక్రిడకుఁగొండొక | నేతుంగపటమున నొప్పనిజనంబులు నా చేతిధన
మెల్లఁగొని పరి| భూతియొనర్చిన విరక్తిపాడమి వెడలితిన్, భార. విరా ౧ ఆ.
లాట్టు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున రేఫలోపంబుగలిగి “నేచుదున్” అనియుండె108
నూ-న చుదులకు, వకారంబాదేశంబయి “నేతున్” అయ్యె.

ద్విపద.— నీతలలందంద నేలపైఁగూల్ప | నేతునే వీక్షింపనిర్జరవైరి. రంగనాథుని
రామాయణము.

కం. కాచికొనివచ్చితగనా | నేచినయట్లు చటనచట నిలిపితిమునినా |

ధాచేటున భంగంబును | నైచిత్తము శోకమునకు నగ్గంబయ్యెన్॥

భార మాసలప. ౧ ఆ.

“నేచినయట్లు” — ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబు లోని నిర్ద్రహణంబు భూతకాలంబు
నకు నుపలక్షణంబు గావున భూతార్థకంటైనక్త వదర్థంబున విధింపఁబడిన నప్రత్యయము
పరముగాఁగ రేఫలోపంబయ్యె.

98 నూ — పోవునకు దుబ్బుత్తులు ముజ్జుంబరంబులగునపుడు వు
లోపంబుంబొద పదలును విభాషనగు.

పోదురు - పోవుదురు - పోఁడు - పోవఁడు - పోవుము ॥ పొద
ము - పదము - పొమ్ము.

వ్యా—దుబ్బుత్తులు పరంబగునపుడు పోవునకు వులోపంబును, ముజ్జుపరంబగు
నపుడు పొదపదలును సూత్రస్థపదక్రియంబున నాదేశంబులగు.

ఉదా—పోదురు-పోవుదురు-పోఁడు పోవఁడు॥ పోవుము పొదము-పదము
పొమ్ము.

“పోదురు” ఇటబోవుధాతువుమీఁదెలాట్టునకుఁ బ్రథమమధ్యమపురుషంబు లలో నెద్దానిలోనంగాని బహుత్వము విసక్షితముకాఁగా “పోవు + రు” అయ్యె. పిమ్మట (22) సూత్రమున దుగాగమంబును బ్రకృతసూత్రమున పులోపంబును గలిగి పైనినిరూపింపబడిన రూపంబయ్యె.

‘పోడు’ పోవునకు వ్యతిరేకార్థమందు (7) సూ-న లజియుప్పతిల్లి లజియుత్తు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున పులోపంబుగలిగిన రూపంబు

“పొదము” పోవునకు ముజుపరంబగునపుడు పొదాదేశము. కం॥ యఃకుల విద్యేషణుడై! మదమునవర్తిండు కంసుమర్దించి భవత్స్వననంబుఁ జూడవచ్చెనఁ బొద మీస్యందనముఁ గొనుమ బురమున కనఘా॥ భాగ ౧౦ స్కం. పూర్వభా.

కం॥ ఇదె! మాటికిఁ బెనఁగొనియెడుఁ గొదమాలినవలపు తేటికొదమా! చెల్లిపై నెదమానినయెరఘానుదుఁ బొదమా! పరికింత మలరుఁ బొదమాటునకు॥

అచ్చతే. ర. అరణ్యకాం

సీ॥ అనిబల్కి కేవుననార్చి యొక్కుమ్మడిఁ గదలి యొండొరుమీటి పొదఁడు పొదఁడు! బలిమిపై బొదువుఁడు పట్టుఁడుకొట్టుఁడం చేడ్తొదొడిరియయ్యెఁచిదిండ్లు॥

అ. తె. రా. య. కాం

“పదము” —చం॥ ఉడుపతిబారికి న్నెఱచి యూటయకానని పేరుటానుని॥

ముడివడుకంతునేనలకు ముయ్యెలగుట్టయినట్టి యిందురా!

నడఁగక తాపనహ్ని ఘనమై హరిణేక్షణముల్లుపుచ్చికొ!

ఱడఁచినచందమాయె బదమా! యెలదోటఁ జరింపకింటికి॥

మను. 3. ఆ.

99 సూ—అగ్గుపోవులకడ వ్రాలకిద్వక్రంబులు పరంబు లగున పుడు యకారంబగు.

క్షయ్యమాణంబైత్వంబు - అయి - ఐ - అయిరి - ఐరి ॥ పోయి పోయిరి - పోయెను - పోయెడు.

వ్యా—ఇటఁ దక్కిననూత్రంబులయందుంబలె సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబందలి
 యథాసంఖ్యనూత్రము స్మరించి తత్సామర్థ్యంబునఁ గ్రహన్వయమును జెప్పికొనిన
 యట్టులుగాక లోకమర్యాద ననుసరించియే ద్వంద్వవిశిష్టార్థముతో ద్వంద్వవిశిష్టార్థ
 మును సమన్వయింపఁజేసికొనవలయును. నేనవత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులు భాగిండు
 కొనిరియన్నపుడు క్రమాన్వయము లేక లోకమర్యాద ననుసరించి దేనవత్తయజ్ఞ
 దత్తులుభయు సనుజరస్థిరాస్తులుభయులునుబందుకొనిరి యన్నయర్థము చెప్పికొనినయట్టులే
 యిటఁగూడ నగుపోవు లుభయంబులతోడను నివ్వక్రమంబు లుభయంబులు సంబంధించి
 యగు పోవుధాతువుల యుభయంబుల తుదివర్ణంబులకును నికారవక్రంబు లుభయంబులు
 ను పరంబగునపుడు యకారాదేశంబగు. ఇట నికారసాహచర్యంబునఁ దాలుస్థానిక
 వక్రంబే (ఎ) గ్రహింపంబడును.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబైత్వంబు. (వ్యా) 103 నూత్రమున బహుళంబుగా,
 ఏకారంబు. ఉదా—ఐ-అయి-అయిరి-ఐరి||పోయి-పోయిరి-పోయె-పోయెడు||“అయి”
 (38) నూత్రంబునఁ బూర్వకాలమం దివర్ణకంబురాఁగా ‘అగి, అయి ప్రకృతనూత్ర
 మున నికారము పరమయినందున నంత్యంబగుగకారంబునకు యకారంబు గలిగె. అగు
 ధాతుగకారంబునకునపదాద్యనూత్రమునవచ్చిన వకారంబును గ్రహింపఁబడియకారంబు
 గలుగు. ‘అయిరి’ ఇట అగుధాతువునకు లిట్ప్రభమపురుషబహువచనంబు వివక్షితము
 గాఁగ ‘అగు + రు’ అయ్యె. పదప 17 నూత్రమున నిగాగమంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేద
 ములోని 26 నూత్రమున రువర్ణకంబున కిత్వంబు వచ్చినందున ‘అగిరి’ అయి ప్రకృత
 నూత్రమున యత్వంబురాఁగా ‘అయిరి’ అనినరూపనిష్పత్తిసిద్ధించె. 103 నూత్రమున
 బహుళంబుగా నైకారంబు ప్రాప్తించి ‘ఐరి’ అయ్యెను.

ఇట్లే ‘పోయిరి’ అనురూపంబు. పోయితివి పోయితిరి ఇత్యాదిరూపంబులు,
 17 నూత్రంబున నిగాగమంబును, 18 నూత్ర-నఁ దివర్ణకంబును గలిగి ప్రకృతనూత్ర
 మున యత్వంబురాఁగా నైనరూపంబులు. కొండతాఢునికకవులు ‘పోతిరి’ ‘పోతిరి’
 యిత్యాదిరూపంబులు వర్ణహీనంబుగా తమకబ్బంబులఁ బ్రయోగించెదరు. అయ్యది
 యతిసాహసంబు.

ఉ. అక్కట మందభాగ్యునకునట్టి తనూభవరత్న మెవ్వఁఁ
డక్క విధాతనిర్దయుఁ డొడంబడునే? కడుమేలివస్తువుల్
పెక్కుదినంబులున్గి యరిబృందముపిల్చినఁ బోటుబంటునై
యక్కడ కేలపోయితి మహాసూరభూషణుఁ గోలుపోయితిన్.

భార. దోషాప, 2 ౨

చ. పలుకునెయిట్లు గొంతి విని బమ్మెరపోయితిమింత బెట్టిదం
బులగునె మాటలయ్యమయుఁ బుణ్యుఁడు కృష్ణుఁడు కార్యవాదముల్
వలెకెడునట్టివారుతెగఁబాటిరి ధర్మజవారి రాకికిన్ |
జెల్లియొకటవా సె మనచేసగుకర్జముచందమెట్టిదో|| భార- ఉద్యో-౪ ఆ.

100 సూ— అగునకువక్రంబుగూడుచో దీర్ఘంబగు.

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - ఆయెను - అయ్యెను - ఆయెడు-
అయ్యెడు.

296

వ్యా—అగుధాతువు తుదియచ్చనకు సంధివశేంబున నెత్వంబుగూడఁగా దక్కిన
యచ్చనకు, అనఁగా నాదియగునకారమునకు దీర్ఘంబగునని భావము.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబుద్విత్వంబు. (వ్యా) ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని 6 సూ
త్రమున, నూయేలాదులలోనిది గాన మీదిహల్లునకు ద్విత్వచనంబు.

ఉదా—ఆయెను. అయ్యెను-ఆయెడు-అయ్యెడు. ఆయెను, అసధాతువుల్బి
డుజునకు 16 సూత్రమున నెనువర్ణకంబుకలిగి యుత్వసంధిచే ఆయెను, అయ్యె. ఇపుడు
99 సూ-న యత్వంబును బ్రకృతనూ-న నాద్యచ్చనకు దీర్ఘంబునురాఁగా నిర్దిష్టగూ
పంబయ్యె: ఆయ్యెను, ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని 6 సూత్రమున యన్విత్వంబును సమా
సపరిచ్ఛేదములోని 13 సూత్రమున నాద్యచ్చనకు హ్రస్వంబును గాఁగాఁ బూర్వోక్త
రూపంబు

101 పిలుచు మొదలగు ఎనికముత్తు పరంబగునపుడు కడవ్రా
యి బహుళంబుగ లోపించు.

పిలఁడు - పిలువఁడు - పిలుము - పిలువుము - లేచునకుముజు
పరంబగునపుడు చులోపంబగు - లెమ్ము - లెండు || పిలుచు - నిలుచు
తలఁచు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—పిలుచుధాతువులోను గాఁగల ధాతువుల తుదివర్ణము, ముడుజులును, జీత్తులును పరంబగునపుడు లోపించు. ఉదా—పిలఁడు. పిలువఁడు || పిలుము-పిలువుము (వ్యా) 'పిలఁడు' ఇటఁ బిలుచునకు వ్యతిరేకంబున 7నూ-న లజ్జేప్రత్యయము రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమునఁ జావర్ణంబులోపించి (20) నూ—న లకారోపరియుకారమునకు నత్వంబుగలిగె. (నూ) లేచునకు ముజుపరంబగునపుడు చులోపంబగు. లెమ్ము. లెండు పిలుచు-నిలుచు తలఁచు ఇత్యాదులు. (వ్యా) 'లెమ్ము' ఇటలేచునకు మధ్యమపురుషేకవ చనంజు వినక్షీతమయినపుడు, పువర్ణకంబునకు (29) నూ—న ముపర్ణకంబాదిష్టంబయి ప్రకృతసూత్రంబునఁ జావర్ణంబులోపంబుకలిగి (61) నూ—న హ్రస్వంబును ముద్విత్వంబు నుబ్రాహ్మింపగానైనరూపంబు. 'లెండు' లేచునకు (29) నూ—న లూట్టారువర్ణకంబున కు బహుత్వంబున డుజుగలిగి ప్రకృతసూ-నఁ జాలోపంబును (61) నూ-న హ్రస్వంబు రాఁగా డుజు జీత్తుగాన 'జీత్తుబిందుపూర్వంబగు' నన్న సూత్రమున డువర్ణకంబునకు ముం దుఁ బూర్వబిందు పుష్పతిల్లె. సంధిపరిచ్ఛేదమున (21) సూత్రమున నడితోఁ హ్రస్వం బు మీఁద ఖండబిందువు నిషేధింపఁబడినందున నిటవర్ణానుస్వారము 'వండుండు' ఇత్యా దులందుంబలె రాదని యెఱుంగునది.

పిలుము. పిలువుము ఇత్యాదులందుంబలెఁ పిలఁడు- పిలువుండు మొదలగువాని యందును జావర్ణంబున బహుళంబుగాఁ బైనూత్రంబున నయ్యెడును.

కం. పిలుడీ! కడయకకర్ణుని! బలవిక్రమశాలి యతఁడు పదిదివసంబుల!

గలనికిరఁడు నదీసుతు! పలుకులకుంగనలి సచివబంధుయ్యతముగాక || .

కం. నిలుడునిలుడనుచువారలఁబోలుపుగఁ జెనకుఁవకుమగుడఁబురికొల్పుచున
 తులున తొలివేల్పుఁజెకొనిబొత్తుప్రమానొకటి మీఁదఁ బడవైచుటయున్ ||
 అ. తె. రా. యు.కాం.

కం. చులుకఁదనంబున విప్రున| కలుకంగాఁదగదు గురుఁడవైయుండుదునం|
 చలయకఁతెలిపితిఁగాకిటు| నిలుమీ! నీరణమునేత నిజమగునేనిన్ ||

భార, ఉద్యో. ౪ ఆ

చ. నిలునిలు మెండుఁబోఁగలవు నీ విటువాఁతినఁ జావు దప్పునే|
 యలవుఁజలంబుఁబోవిడిచి యు.సభ నించుకళంకలేక నీ
 పలికినయన్నియున్ మఱచి భంగపుఁజచ్చుట దెచ్చి కొంటి పె|
 ద్దలు వగఁ బొందెనన్నకును దమ్ములకుం చలవంపుగానినీ? భా. ద్రో. 3 ఆ.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము—ప్రథ—తరం. కం|| నిలువుము కొలువుము పిలువుము|
 గెలువుము విడువుమనఁగాఁదగిన బహుళబ్ధం| బులకుం దృతీయవర్ణము| తొలఁగిన దో
 మంబులేదు తుహి నాంకుధరా||

ఉ. బద్ధులుచెప్పుటెల్ల నటపొవిడుమెమ్మెయినైన సౌఖ్యసం|
 సిద్ధియొనర్చు నాకు వెడచేసినఁ దాపము రూపుమాపు నా|
 నృద్ధియకోరుదేనియవివేకివు నీవని నన్ను నిట్లసం|
 బద్ధములైనవాక్యములు పల్కక వే పిలిపింపుకోమతిన్ || భార. విరా. ౨౮.

వెఱచునకుంగూడ నంత్యవర్ణలోపంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానఁబడు.
 తే. గీ. చెంచునంటికిఁబోయి చెంచెతకుఁ బ్రియము|
 చెప్పినమ్మించి తలమీఁదఁజేయివెట్టి||
 వెఱకుమని తన్ముఖంబున నెఱుకు తేని|

గాంచి యాతనితోడ సఖ్యంబుఁజేసి|| కాశీఖండము.
 కవిసంశయవిచ్ఛేదాది గ్రంథకర్తల యభిప్రాయమువలె జేపి యీపిలుగుప్రభృతి
 గణంబులో నన్నిధాతువులను చువర్ణాంతములే గ్రహింపఁదగినట్లుఁజూచునని కొంద

అందుకు. కాని బాలవ్యాకరణపుస్తకంబులు కొన్నిటిలో, 'దలఁచు'ను మఱికొన్నిటిలో, 'దలఁచు'ను ముద్రింపబడియె.

తలఁచుతలండ'నిన కతిపయకపుట గద్యంబులయందలి ప్రయోగంబులు మాత్రమర్థ సందర్భమునుబట్టి తలఁచునకు సాధకంబగునుగాని తలఁచునకు సాధకంబుగాఁ గనఁబడుచుండలేదు కాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక!! ఇట్లు సూత్రస్థబహుళగ్రహణంబున "స్థితస్యగతిశ్చింతనీయా." యనున్వాయంబు ననుసరించి సత్కవిప్రయోగంబులు సమర్థించుకొనునది. సంధిపరిచ్ఛేదములోని (౧౩) సూత్రమునొద్ద "మీరు తలఁచు" అను మదాహరణవ్యాఖ్యచూడందగు.

102 సూ—లాఁతిదో సహితము కాదేశాదులు కానంబడియెడి.

కావుతను - కాతను || అగుట, కావుట || అగుదును - కావుదును || కానను - కావునను || అనుదును - అనవుదును - నావుదును - ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ముడుజ్జులును, జీతులును బరంబగునపుడు, అగునకుఁగాదేశంబును, అనునకు నాదేశంబును, (96)నూ—న విధింపబడియె. అట్లు ముత్తుపరంబగునప్పుడేకాక 'తను' వర్ణకంమును (26నూ) టవర్ణకంబును (35 నూ) భౌవలక్షణార్థంబందలి ననువర్ణకంబును, (41 నూ) బరంబగునపుడు అగునకుగాదేశంబును, దునువర్ణకంబు పరంబగునపుడు, అనునకు నాదేశంబును బహుళంబుగానగు. వానికి వుగాగమంబు బహుళంబు. ఉదా. కావుతను. కాతను|| అగుట కావుట|| అగుదును-కావుదును|| కానను-కావునను|| అనుదును-అనవుదును-నావుదును ఇత్యాదులెఱుంగునది.

"కావుతను" అగుధాతువుమీఁదిలాట్టుదుజ్జునకు (26) సూత్రమున ద్రుతాంతంబయినతవర్ణంబు రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁగాదేశంబగుచో వుగాగమంబు బాహుళ్యకంబుగాఁ గలుగఁ బెనిరివరూపంబయ్యె. 'కాతను' వుగాగమాభావమందు రూపంబు,

ఉ. ఉల్లమునందు నక్కటికమానుట మికులముంగుఁ గంటివం |

చల్లన మేలమాడునచలాత్మజమాటను లేతనవ్వు సగ

ధిల్లఁ గిరీటిఁ బాశుపతదివ్యశరాధ్యునిఁ జేయుశాంబరీ |

ధిల్లుఁడు కృష్ణరాయల కభీష్టశుభప్రతిపాది గావుతన్ ||

మను. ౧ ఆ.

శా|| శ్రీశోబుట్టి సుధావధుద్రవముతోఁ జెన్నొందుపుష్పంబు శో |

భాతారుగ్యవెలర్పఁగా ముడుచుపంపా హేమకూటాశ్రయ |

ఖ్యాతబ్రహ్మము ప్రోచుఁగావు తః విరూపాక్షాహ్వాయంబాకువీ |

టీతిమ్మప్రభు వేంకటాద్రిహృదయాటికంబు లోకంబులన్ || రాఘ ౧ ఆ.

తే. గీ. ఉపనిషత్తులు చోటులైయోగింపఁ | బుండరీకాససమున, గూర్చుండి
మదికి | నించువేడుక వీణవాణుంచుచెలువ | నలువరాణి మదాత్మలో వెలయుఁగాత || మను

౧ ఆ, గీ. “అఖిలధూతములకు నానందమగు గాత” — మార్కం. ౮ ఆ.

ఇయ్యవి గూళీరర్థముందుఁ దద్ధర్మార్థక్రియలకు ననుప్రయుక్తంబగునందు. ‘గావుతన్’ అనునది ముఖ్యక్రియగాఁగూడఁ బ్రయోగింపఁబడందగు. కావుననే మొదటనుదాహరింపఁబడిన మనుచరిత్రపద్యంబులో “శుభప్రతిపాదిగావుతన్” అని కేవలస్వతంత్రక్రియగానే యాంధ్రకవితాపితామహాదులు ప్రయోగించియున్నారు. క్రిగూపరిచ్ఛేదములోని (26) సూత్రములో ‘దుష్ట’ నిప్రత్యాహారంబు గ్రహించిన సామర్థ్యంబునంజేసి సమస్త పురుషవచనంబులందును నెడుతవర్ణంబులు ఘంటాపథంబుగా నుండనొప్పు. కాన (1) అతండు శుభప్రతిపాది గావుతన్ (2) వారు శుభప్రతిపాదులుగావుతన్ (3) నీవు శుభప్రతిపాదిని గావుతన్ (4) మీరలు శుభప్రతిపాదులరు గావుతన్ (5) నేను శుభప్రతిపాదిని గావుతన్ (6) మేము శుభప్రతిపాదులము గావుతన్ || అనినపురుషవచనంబులన్నిటికిని భేదంబులేక యప్రతిహతంబుగా, ‘గావుతన్’ అనుతనంతక్రియసమన్వయించును. ఇట్లే (1) యతఁడేలుతన్ (2) వార రేలుతన్ (3) నీ వేలుతన్ (4) మీరేలుతన్ (5) నే నేలుతన్ (6) మే మేలుతన్ || ఇత్యాదిస్థలంబులందు ‘వీలుతన్’ ఇత్యాదితనాద్యంతాదిక్రియలు పూర్వోక్త స్థలంబులంగు, ‘గావుతన్’ అను

తనంత క్రియవోలే సర్వపురుషవచనంబులతో సామానాధికరణ్యంబు సమకూరఁగా విజృంభించుచుండందగు. పురుషవచనంబుల భేదంబును దెలియజేయునట్టివేర్వేరుప్రత్యయంబుల నొందక యన్నిటియందును సమానాకారంబైన “ఏలుతఁ” ఇత్యాదిశబ్దంబుల యర్థంబునకు యుష్మదస్మదాదిశబ్దార్థంబులతోడి సంబంధము లోకవిరుద్ధంబని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁజిత్తగింపుఁడు. సంస్కృతభాషలోఁగూడ సమానప్రత్యయంతవయిన శబ్దంబులయర్థంబులకు యుష్మదస్మదాది శబ్దార్థంబులతోడి సంబంధము గానంబడుచుండు. అయ్యది నిదశేనంబుగా నిచ్చటఁ బ్రదశేనంపఁబడును.

తేన విద్యతా భూయతామ్ = సవిద్యాన్ భవతు.

త్వయా “ ” = త్వంవిద్యాన్ భవ.

మయా “ ” = అహంవిద్యాన్ భవాని.

తేర్విద్యద్భిభూయతామ్ = తే విద్యాసో భవంతు.

యుష్మాభిః “ ” = యూయంవిద్యాంసోభవత.

అస్మాభిః “ ” = వయంవిద్యాంసోభవామ.

ఇత్యాదుల “భూయతామ్” ఇత్యాద్య నేకశబ్దంబులయర్థంబులకే పైనింజూపిన విధంబున యుష్మదస్మదాది శబ్దార్థంబులు కర్తలుగా సంబంధించుట కరతలామలకంబై కానఁబడుచున్నది. ఇంకను విశేషం బేమనఁగా భాషాపరిపాటింజేసిసంస్కృతభాషలో నకర్మకథాతువులయందే యిట్టిరూపంబులు కనంబడును. మఱియుఁ దిజ్ఞప్రత్యయంబు కర్తృర్థమందురాక భావార్థమందు వచ్చినందునఁ దాదృశతిజంతము, స్వార్థంబునుజెప్పునట్టి యవసరంబునఁ బ్రధమాంతపదంబునకు నర్థంబైనకర్తను నాకాంక్షింపనందున భాషాశైలింజేసి “కర్తృకరణయోస్తృతీయా” అనునూత్రంబునఁ గర్తృత్వతీయాంతమై యుండును. ప్రకృతంబుననో, యాంప్రభాషామర్యాద ననుసరించి సకర్మకంబులును నకర్మకంబులు నైనయుభయవిధధాతువులకు నాశీరాద్యర్థంబులు విషయంబగుచోఁ గర్తృద్యర్థమందు దుష్టువిధింపఁబడినందుననట్టిదుష్టునకాదేశంబైన తనాదివర్ణకంబుప్రధమాంతపదంబునబోధింపఁదగు కర్తృదికము నాకాంక్షింపచుంటుండేసియిట్టిస్థలంబులందుఁ గర్తృప్రధమాంతము లోనుండును. ఇట్లు సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁ గర్తృవాచకంబులైన యుష్మదస్మదాదిశబ్దంబులుభిన్న భిన్నవిభక్తులలోనున్నను దదర్థంబులుమాత్ర మేకవిధతిజంతములతోఁ

గర్తలుగా నన్వయించుచున్నందున సాదృశ్యము స్పష్టమగుచున్నది. సంస్కృతభాషలో గూడ ఫలితార్థములో యుష్మదాదిపదంబులు ప్రథమాంతములుగానే నన్వయించుచుంటు చూపబడ్డది కావునఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతానుసారంబున, 'జేయునది' మొదల స విద్యర్థ కక్రియలును దనాద్యంబులై యాశీరాన్యర్థకక్రియలును నాంధ్రభాషామర్యాదం జేసి యఖిలపురుషవచనంబులతోడ నన్వయించుట యబ్బరంబుగాదనియెఱుంగునది లూట్టు డుజున కెడుతవర్ణంబులు విధించిన (26) సూత్రము సామాన్యసూత్రమనియు, లూట్టు మధ్యమపురుషంబునకు ముడుజులు విధించిన (29) సూత్రము విశేషసూత్రమనియు నెంచి మధ్యమపురుషములో మాత్ర మేకత్వబహుత్వములందుఁ గ్రమంబుగా ముడుజు లు గలుగును గాని (26) సూత్రమునఁ దనాదివర్ణకములు గలుగ నేరనని కొందఱు శంకింతురు. అయ్యది ప్రమాదమూలకంబు. అట్లయ్యేనేని డుజున కెడుతవర్ణంబులని ప్రత్యాహారంబు గ్రహించి తత్సమర్థమును నూచించునట్టి గ్రంథకర్త తాత్పర్యంబు నకు విరోధంబు సంభవించు. ఇదియునుంగాక యింకొకవిశేషంబు గలదు. (27) సూ త్రము లూట్టునవిద్యర్థంబు విషయంబగుచో సర్వపురుషవచనంబులయందును నదిశబ్దం బును విధించుచున్నదిగానా!! కాననయ్యది వ్యాపకంబుగాన సామాన్యసూత్రము గావల యును. (29) సూత్రమన్ననో, లూట్టులో నేక జేశంబగు మధ్యమపురుషంబులకు ము డుజులను విధించుచు వ్యాప్యంబయినందున విశేషసూత్రము కాకతీరదు. ఇట్లు పర స్పరంబును సామాన్యవిశేషభావంబు స్పష్టపడఁగా సమీపవర్తియైన (27) సూత్రంబు ను ననంతరన్వాయంబున (29) సూత్రమున బాధించునుగాని (27) సూత్రమును దాటి దూరవర్తియైన (26) సూత్రార్థము నెట్లుబాధింపఁజాలును?

కాబట్టి (26) (29) సూత్రంబులకుఁ బరస్పరంబును బాధ్యబాధక భావకల్ప కనంబు సమంజసముగాఁ గనఁబడదు. వాస్తవంబును బరిశీలింపఁగా శమీపవర్తియైన (27) సూత్రమును సయితము (29) సూత్రము బాధింపదనియే గ్రంథకర్త తాత్పర్యము యినట్టులు ధృవించుచున్నది. ఏలయనఁగా (27) సూత్రమనొద్ద "వానికి నీవు బాసట యయియుండునది" యని మధ్యమపురుషైకవచనస్థలంబున నదిశబ్దంబు సంభవించునను టకు నుదాహరణమీఁబడనిది. పైనింజూపినవిధంబున నిట్టిస్థలంబునందు విశేషవిధియైన (29) సూత్రమున మధ్యమపురుషంబునందు మువర్ణకంబురాఁగా "నీవు బాసటయయి యుండు" మని యుండందగునుగాని యిచ్చట నదిశబ్దంబు విద్యర్థమందు సంభవించి

పూర్వోక్తంబయిన యుదాహరణవాక్యముల్లు సాధువుకాబాలును? కాన (27) (28) సూత్రములకు సయితము బాధ్యబాధకభావంబు లేకుంట గ్రంథకర్త భావంబయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు (29) సూత్రంబున (27) సూత్రకార్యంబునకే భంగంబు సంప్రాప్తింపనిస్థితిలో దూరనిత్యమైన (26) సూత్రకార్యంబునకు భంగము సంభవించునన్న పూర్వప్రక్షోక్తిపృష్టతాడనంబున దంతభంగంబు సంభవించునన్నలోక్షోక్తి వంటిదియై మిగుల హాసాస్పదంబగుగాని వేటొంటికాదు. శంకాకారులమతంబున సతము “నీవు శుభప్రతిపాదివి గావుతక” “మీరు శుభప్రతిపాదులరు గావుతక” అనిన యిట్టి మధ్యమపురుషస్థలంబులందుఁ దనంతమయినయగు ధాతువుసాధువనకతీరదు. కాబట్టి సర్వపురుషవచనంబులయందును నాశీరాద్యర్థవిషయంబున ద్వితాంతమయిన యెదుతనర్థంబులును, విన్యర్థవిషయంబున నదిశబ్దమును నిరాంతకముగాఁ బ్రవర్తిల్లుచును. ఈయర్థమే చిన్నయసూరివిరచితమైన శబ్దలక్షణసంగ్రహమందలి క్రియాపరిచేదములో—

(53) సూ—తవర్ణకం బాశీస్సులందు సర్వవచనంబులకగు.

(54) ఎదువర్ణకంబొండెనగు.

అనునీసూత్రంబులందు స్పష్టముగా వినరింపఁబడినది. ఒకవేళను శంకాకారులు పూర్వకవిప్రయోగంబులోఁ బ్రధానపురుషక్రియలయందుంబలె మధ్యమపురుషక్రియలయందు నెదుతవర్ణంబులు గానం బడవందులేని యట్టి గట్టిప్రశ్నంబుత్తమపురుషంబునకును సదా నాధారణంబై సంబంధించుంగావున నప్పుడు (26) సూత్రమందలిడుజు ప్రత్యాహారగ్రహణంబు మీఁదుమిక్కిలి వ్యర్థంబై మఱంతసామర్థ్యంబుగలదయ్యెడిని. కాన నిక విస్తరంబుతోఁ జాలును. కవిప్రయోగంబులు గనుంగొనఁజాలని స్వదౌర్బల్యదోషంబును శాస్త్రంబునం దాలోపించుట యుక్తంబుగాదు గావున నిబ్బహుశాంధ్రోక్తిమయప్రపంచంబునఁ బండితపుంగవులు పరమశ్రద్ధాపూర్వకంబుగాఁ గవిప్రయోగంబులు గవేషింతురుగా? ఇట్లు పైనింజూపిన యీశాస్త్రంబు లప్రతిహతందైన యీశాస్త్రంబులై పరిధవిల్లుచుండఁగా నయ్యవి గ్రహించిన యాత్మమపురుషుండు నానార్థదాయకంబై హృద్యంబగుపద్యంబును గేల మధ్యమపురుషార్థంబునుమాత్రమే యీజాలి యాకారాంతబగునట్టి క్రియతో విక్రియనొందింపక, సమస్తపురుషార్థనానంబున బద్ధకంకణంబయి నాంతంబగునట్టి సత్తాశ్రయక్రియతో సత్క్రియనొనరింపనాహాసింపఁడునని యెన్నుకొని మద్విరచితందైన జాణ్ణిముక్తాపళియందలి పద్యంబు

సేట్లు లనవద్యంబుగావించితి. పండితులు దీనిం బరిశీలింపఁగాఁ బ్రార్థితులు. శా. శ్రీజార్జి
ధ్రువసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! విధింబాయక! వ్యాజప్రేమఁబితామహీమణియైనర్పం
జాలె రాజ్యంబు ము! నోజశ్శాసితముఁ దండిమిత్రతకు నుద్యోగించి భాసిల్లె నా!
యాజాడకొ ద్విజరాజసంస్కరణ దీర్ఘాయుండవై యేలుతకొ॥

చ॥ బహువచనపాదపాబ్ధికులపర్వతపూర్ణ సరస్వరస్వతీ!
సహిత మహామహీభరమజస్ర సహస్రఫణాళిఁదాల్చి దు!
స్సహతరమూర్తికికొ జలధికాయుకిఁ బాయక శయ్యయైన య!
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుండనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుడయ్యెడుకొ॥

భార. ఆది. ౧ ఆ.

ఉ॥ దేవమనుష్యలోకములఁ ద్రిమృదుమ న్విపులప్రతాపనా!
భావితశక్తిశౌర్యులు నపారవిషోత్కటకోపవిస్ఫుర!
త్పావకతాపితాభిలవిపక్షులునైన మహాను భావులై
రావతకోటిఘోరఘణిరాజులు మాకుఁ బ్రసన్నులయ్యెడుకొ॥

భార. ఆది. ౧ ఆశ్వా

పైపద్యంబులలోఁ గ్రమంబుగా నేకవచన బహువచనంబుల భేదంబులేక యాశీ
రాద్యర్థంబున నెడువర్ణకంబు ప్రయోగించుట కానంబుజియెడి. ఇట్లు తమవర్ణకంబును
నిరాతంబుగాఁ బురుషవచనభేదంబు నెంచక యుపయోగింపంగలరు.

‘అగుట, కావుట’—ఇట (35) నూ—న భావార్థంబున నగు భాతువునకు
టవర్ణకముగాఁగాఁ బ్రకృత నూ—న బహుళంబుగాఁగా దేశపుగాగమమ్మును సిద్ధించి
పైరూంపబులయ్యె. ‘అగుదును’ కావుదును’—(42) నూత్రమున నానంతర్యార్థమున
‘నగు’ నకు దునువర్ణకంబునందుఁ బ్రకృతనూత్రమునఁగా దేశపుగాగమంబులు బహు
ళంబులు. ‘కానను, కావునను’—అగుభాతువునకు (41) నూ—న భావలక్షణంబుననైన
‘న’ వర్ణకంబు పరమగుచోఁ బ్రస్తుతవిధిని కాదేశమును విభాషగా వుగాగమంబును
నయ్యె. ‘వాఁడు రమ్మనినఁబోయితిని’—ఇత్యాది భావలక్షణార్థకనవర్ణకస్థలంబులందు
వాఁడురమ్మనెను. కానఁబోయితిని.’ అని పర్యవసన్నార్థము చెప్పఁదగియుంటుండేసి

‘కానఁ, కావునఁ’ అనుపదములు భావలక్షణార్థకసవర్ణకాంతములని యెఱుంగునది. ‘ఇయ్యవి ప్రయోగించినప్రదేశములందుఁ పూర్వోత్తరార్థములకుఁ గార్యకారణ భావము ఫలితార్థముగాఁ వోచుచుండు. (1) ‘అనుడును (2) అనవుడును (3) నావుడును’—అనుధాతువునకు (42) సూ—న డునువర్ణకంబు. (2)న రూపమందు బాహుళికంబునంజేసి వుగాగమంబును, ధాతునకారోపరియుకాగంబున కత్వంబునయ్యె. (3) న రూపమందు నాజేశవుగాగమంబులు.

103 సూ—అచ్చికంబు లందయియవులకు వక్రతమంబులు బహుళంబుగానగు.

అయిదు - ఐదు || అయిరేని || ఐరేని || అవుడు - ఔడు || గవుసెన - గౌసెను.

వ్యా—అచ్చతెలుగుమాటలయందున్న ‘అయి’ అనుశబ్దస్వరూపమునకు ఐకారంబును ‘అవు’ అనుదానికి ఔకారంబును బహుళంబుగానాదేశంబులగునని యర్థము.

ఉదా—అయిదు-ఐదు|| అయిరేని-ఐరేని|| అవుడు-ఔడు|| గవుసెన గౌసెన|| (వ్యా) అవుడు-ఔడు. (పెదవిక్రిందిచోటు) గౌసెన—(వీణెమొదలగువానిమీఁదియొక) ఉ|| కట్టిననీలిడిండ్లు సెలకట్టియవిండ్లును విండగౌసెనల్| చుట్టినొసళ్ళపెనిడిన జంజాటుపల్లసిగల్గటితటిం| బెట్టినమోటకత్తులును మేనులఁగార్కొనుకప్పులేర్చిచే| బట్టినవేఱుములును బాగగువాగరికల్ వహిధ్వనుల్|| మను. ౪ ఆశ్వా.

104 సూ—కలుగున కస్త్యరంబునందు లట్టురంబగునపుడు కలయగు.

ప్ర - కలఁడు - కలరు - కలదు - కలవు || మ - కలవు - కలరు || ఉ - కలను - కలము.

వ్యా—అస్త్వర్థంబునందునగా యగ్వికరణస్థంబైన “అసభుగ” అనినధాతు పాతములోని యసభాతువునకు. అగుట, ఉండుట, అనునవియర్థములగు. లోకములో “అస్తి” అను సంస్కృతశబ్దంబునకు కలదు. (లేక) ఉన్నది అనియు “నాస్తి” అను దానికి “లేదు” అనియు నర్థము లాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధములుగదా!! ఈయర్థము లందు కలుగుధాతువు సదా యకగృకంబగును. పైనింజెప్పిన యకర్మకార్థములందలికలు గు ధాతువునకు వర్తమానార్థకలకారము పరమయ్యోనేని “కల” అనెడినూదేశంబగును ఉదా—‘కలఁడు’ ఇచ్చట వర్తమానకాలము వివక్షింపఁబడినపుడు మొదట ‘కలుగు + ల, ఇట్లుండె. ఏకత్వము భావింపఁబడినపుడు, న నూ—ముచేత “కలుగు + డు” అని కాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమున (అస్త్వర్థమైనందున) కలాదేశముకలిగి “కలఁడు” అనిన రూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లుకలదు (ప్ర-బ్ర కలదు (అమహద-ఏ)కలవు(అమహద-బ);కలవు (మగ్య-ఏ) కలదు (ను-బ) కలను(ఉత్త-ఏ) కలము (ఉత్త-బ) ఇత్యాదులందూహ్యంబు. ఇందులకుఁ గవిప్రయోగంబులు, తే. గీ. మానినాథ! కుటుంబజంబాలపటల! మగ్నమా దృశ గృహ మేధిమండలంబు! నుద్ధరింపంగనౌషధ మొందుగలదే! యుష్మదంఘ్రిరజ్జోలే శమొకటిదక్క॥ మను. ఆ. ౧ (కలదె = ఉన్నదా?) ఉ॥ ఓ సరసీరుహాక్షి! వినవోరతిఁ గొగిట నీవుచేర్చునిం! పాసురభర కెనఁ గలదా? వలదంచుఁ జెనంగనేమి సన్నాసి నె యొక్కశేత హతహామససాగ్గుదుకేలిపైననా! శ్వాసితదుఃఖి తేమనసిపర్వమసహ్యమన న్నెఱుంగవే॥ మను. ఆ. 3 గీ॥ ఇట్టివిక్రమంబు నిట్టిసామర్థ్యంబుగలదే? యొరులకిజ్జగం బునందు భార. ఆది. ౬ ఆ. కలుగునకు ఓపుట అనునర్థముగలదు; అది యస్త్వర్థము గాకున్నను కలాదేశంబు గానంబడియెడి. తే. గీ. సింహకవచంబుదొడిగినఁ జెనఁటికు క్క॥ గంధగజ గంధమునకును గలదే? నిలువ॥ హరి ఉ. ౬ ఆ. (నిలువఁగలదే? నిలువనో వునా?) పొందుట యర్థమిచ్చునపుడు అస్తిశబ్దార్థముకానందునఁ గలుగునకుఁ గలాదేశం బురాదయ్యె. ఆ. గీ. జనులనతిసిజనుల సతతంబుఁబూజింపు! మన్నదానమునధరామ రేంద్ర! వరులఁదనుపుమఖిలనసుమతిప్రజ కెల్ల! గరుణఁ గలుగుమమ్మ కమలనేత్ర? భా ర. అది ౮ ఆ. (పొందు)

ఎడియెడులకు లోపంబిటనిత్యంబు - కలవాడు - కలుగువాడు.

వ్యా—“ఋత్తచా” [అ 3 పా ౧ నూ ౧౩౩] అనునూత్రంబునఁ గర్తృ
ర్థమందుఁ దృచ్ఛిత్యయంబు ధాతువుకంటె సంస్కృతవాక్యకరణంబున విధింపఁబడియె.
కాన, త్రర్థంబునందుత్పవర్ణకార్థమందు అనఁగాఁ గర్తృర్థమందుఁ గలుగుధాతువునకుఁ
గలాదేశంబు వికల్పము గానగును. తృవర్ణకార్థకములైన యెడియెడువర్ణకంబులు [రర
నూ] లడ్వర్ణకంబుకంటె నన్యంబులైనందునఁ బూర్వనూత్రమునఁ గలాదేశము ప్రాప్తిం
ప కపోఁగా నీనూత్రముచేత వైభాషికంబుగా విధింపఁబడియె. కాన నిది యప్రాప్త
విభాషయని యెఱుంగునది.

ఉదా—కలవాడు. ఇటఁగలుగుధాతువుకంటెఁ గర్తృర్థమందుఁబ్రకృతనూత్ర
మునఁ గలాదేశమ్మును, సమాసపరిచ్ఛేదములోనితొమ్మిదవనూత్రమున ననుప్రయుక్త
మైన తచ్ఛబ్దంబును, రగ వ నూత్రమున నెడియెడువర్ణకంబునకు లోపంబు బాహుళ
కంబుగాన నిట నట్టిప్రత్యయంబులకు నిత్యలోపంబును [వాడు] రాఁగాఁ బైరూపం
బు సిద్ధించె. వైభాషికంబు గావునఁ గలాదేశంబుపక్షంబున రాక ‘కలుగువాడు’ అని
రూపాంతరంబు. “కలవాడు” ఇత్యాదులందలి కలశబ్దంబు కలజే వర్ణకంబు రానందున
దీనిమీదె తచ్ఛబ్దవకారంబునగు వందఁగలాడు, ఇకాఁగలాడు, త్యాదులందుంబలె
(క్రియాపరి) 117 నూత్రంబున వైభాషికలోపంబు రాదని తెలియునది. మఱియు
కలవాడు, కలవారు, ఇట్టివారు, ఈశబ్దంబులందు ద్విరూపమైన తచ్ఛబ్దవకారంబునకు
సర్వంబునకును లుక్కు (సర్వలోపము) కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి.

క|| అలయకయేడులుగడుఁ బె| క్కులుజీవించుట నరగ లుగుటయుంగడువృ
ద్ధుల లక్షణమేజ్ఞానము | గలఁజేనియుబాలుడైనఁ గడువృద్ధుమహిణ|| అరణ్య. భార
3 ఆ. (కలఁజేని-కలవాఁజేని)

క|| సమరథుఁడు బిరుదులక్ష్మణ| కేమారుఁడుంగదిసి మొనలుగోల్తలఁజేయన్|
మినునెల్లయిస న భుజగ| వ్యముమకమును గలఁడు గొనఁదగాతులనధిపా|| భార. ఉద్యో
క ఆ. (కలఁగు-కలవాఁడు) అ|| చను నెనీకునిట్టి నాసాసక్తి మఁజేయ| నెల్ల గారికంటె

నెలుకగలవు | గరుభజండనాకుఁ గూర్చెనినేయకు | వయ్యయిట్టి చెయ్యలనఘయింక ||
భార. ఆర. 3 ఆ. (కలవు-కలవాడవు, ఇటు వాకారడకారంబులు రెండునులోపించె)

ఆ || జంటపన్నిదంబు చఱచితిమట్లుగా | ననినబాములెల్ల ననయమిదియుఁ | దల్లి
పంచెనేనధర్మంబునేయంగఁ | దగునె యెలుకకలరె మగువలెందు || భార. ఆది. ౨ ఆ.

క || అమితంబగునీతపము ను | హిమయెలుగక యిట్లుచేసెనిది దీనిసహిం | పుము
మత్సెన్యంబునిరో | ధమువాపుమ యెలుకకలరెతరుణులుధరణి || భార. ఆర. 3 ఆ.

శా || ద్యూతన్యామజమునకొ సభాంగణములో దుర్యోధనుండట్లు దు | ర్నీతిం
కూడి యొనర్చినట్టి యసుముల్ నిష్కంపధైర్యోన్నమ | చేతస్సారుడవైన నీకొకనికిం
జెల్లెకొ సహింపంగవి | భ్యాతక్షాంతులులేరె ధార్మికులు నిక్కంబిట్టిరె యెవ్వరుకొ. భా
ర. అరణ్య ౪ ఆశ్వా. [ఇట్టిరె-ఇట్టివారే]

106 సూ—^{ఉల్లేడు} అస్త్వర్థంబునకు లజ్జిమిక్కినవిడి, వర్ణకంబులు పరంబు
లగునపుడు లేయగు,

ప్ర - లేడు - లేరు - లేదు - లేవు || మ - లేవు లేరు || ఉ -
లేను - లేము || లేమి - లేక - లేని - లేవడి.

వ్యా—లజ్జి [వ్యతిరేకార్థకము ౭ సూ] మి [వ్యతిరేకభావము 3౭ సూ] క
[వ్యతిరేకత్వార్థకము] ని [వ్యతిరేకత్యవర్ణకార్థకము ౪౭ సూ] వడి [కృదంత ౨౨ సూ]
ప్రత్యయంబులు పరమైనచో నస్తి ధాతువునకు వాండ్రభావలో సమానమయిన కలుగు
ధాతువునకు 'లే, శబ్దము సర్వాదేశమగును. ఉ. ప్ర. లేడు. లేరు. లేదు లేవు ||
మ. లేవు. లేరు. ఉత్త. లేను. లేము. లేమి. లేక లేని-లేవడి. కలుగుధాతువునకు
వ్యతిరేకార్థమునలజ్జివర్ణకము పరమగుచో 'లే, ఆదేశంబును ఆలకారమునకు ఉత్తమ
పురుషబహుత్వవివక్షయందు మువర్ణకంబును రాగా "లేము" అయ్యె. ఇటు [[క్రియాప]
౬౦ సూత్రముచేత "లే" క్రిహస్వమును మువర్ణకమునకు మాముడియురాదు. ఆనూత్ర

మలోనిముఞ్జశబ్దముచేతడుజ్ సాహచర్యమునంజేసిమధ్యమపురుషమువర్ణకమేగ్రహింపఁబడును. పైయుదాహరణమందలి మువర్ణకముత్తమపురుషసంబంధిగాన ౬౧ సూత్రముప్రవర్తింపదు. తెక్కిన యాదాహరణములు కరతలామలకసులభంబులుగాన లేమిలేనడిశబ్దంబులుమాత్రమే కలిప్రయోగంబులఁ బ్రదర్శింపఁబడును. “క॥ గరులకుభక్తుఁడుదాడుఁడు॥ కరుగలఁడు శౌర్యధైర్యశాంభీర్యధురంధగుఁడు మొగమోనునాసుర, ఘరపాశునిలేమికోర్వవచ్చునె చెప్పుఁడా” భార. దో॥. ౨౨ (లేమి=కలుగమి) ౩॥ “తొలంగదోయరానిలేమికి మదినొండుపాయంబులేమికిం గొంతచింతించి” విక్ర. ౨౨ (లేమి=దారిద్ర్యము) “సీ॥ నిదురలేవడిఁగెంపు నెరయుకన్దనతోడఁనొడిపొడియైన మేపూతతోడ” రసి. ౫౨. “మ॥ లేవడిం బడియుండదగదంచునత్వగరిమన్ మధ్యంబుగన్వట్టుగా” చంద్రా ౧౨ “లేవడియెంతేనిజీననంబు” నై ౧౨. “ఉ॥ లేవడియైనభుక్తి గొని లేవడి గంబడదాఁకఁజింతయున్” పాంశు. ౪౨.

107 సూ—వ్యతిరేకంబునందు వలచునకొల్ల విభాషనగు.

ప్ర-ఒల్లఁడు-ఒల్లరు-ఒల్లదు-ఒల్లవు॥మ-ఒల్లవు-ఒల్లరు॥ఉ-ఒల్లను-ఒల్లమా॥ ఒల్లమి - ఒల్లక - ఒల్లని॥ పక్షంబున వలవఁడిత్యాది॥ ఒల్లమికొల్లఁబాటని ప్రయోగంబులం గానఁబడియెడి.

వ్యా—వలచుధాతువకర్మకమైనపుడు పరిమళించుట, సకర్మకమైనపుడుకోరుట కామించుట అని యర్థభేదంబులుగలది. ఈసూత్రమున సకర్మకార్థకమైన “వలచున”కే వ్యతిరేకార్థమందు వికల్పముగా, ఒల్లాదేశము విధింపఁబడియె: పైయుదాహరణములన్నియు ‘వలచు’ నకు వ్యతిరేకార్థమందు, అనఁగాఁ గోరకుండుట కామింపకుండుట అను వర్థములందు నైనవని తెలిసికొనునది. ఒల్లఁడు (కామింపఁడు) ఈరీతిగా వర్థమూహించునది. పక్షంబున వలవఁడు (కామింపఁడు) ప్ర. బ. వలవరు. అ. మ. ప్ర. వలవదు. అను ప్ర. బ. వలవవు. ఇత్యాది ఒల్లమి. పక్షంబున వలవమి. మేలిమి + కూడుగూరలు ఇత్యాదులందు “మి” వర్ణమును, సుఖము + పాలు ఇత్యాదులందు మువర్ణమును వ్యతి నుందు లోపించి “మేలి కూడుగూరలు” “సుఖపాలు” ఇత్యాదులైనట్లులు

ఒల్లమి + పాటు అనుదానిలో నంత్యవర్ణము లోపించి “ఒల్లఁబాటు” అగును. ఇటు లప్త శేషంబునకు నుగాగమంబువచ్చుట విశేషంబు. ఇది తలఁబ్రాల్వానులలోఁ బరిం పబడ్డది. (చూ. సంధిప. సూ. ౨౬) ఉ॥ ఒల్లరు రాజాదేవులును నొడ్డులురాచినచంద నంబుమే! నెల్లఁ జెమర్పఁగా నకట! యేను శ్రమంపడి నిల్చినిల్చి యల్లల్ల నమాన్దం బొనరునట్లుగ నెట్టులకేనిరాచిమి! తల్లికిభక్తిఁ బెట్టెడువిధంబునఁ బెట్టెడు; బ్రహ్మఁ దిట్టుదుక॥ భార. విరా. ౨౮. ఉ॥ భాగ్యము గాదె నీచరణపద్మము తెప్పుడఁ జేరి కోల్వఁగా | యోగ్యతగల్గెనేని ననునొక్కని నొల్లవొకామసౌఖ్యవై | రాగ్యము నీమ నంబునఁ దిరంబొ నిజంబెఱుగంగఁజెప్ప సౌభాగ్యము గుందునే మగలపై నొకయిందుక దృష్టినిల్పినక॥ విరా. ౨౮. ఉ॥ ఒక్కొక్కవేళఁ బద్మముఖులొల్లమిసేయుదురొక్కవేళ బె న్మక్కువనాదరింతురు త్సణత్సణముల్ జవరాండ్రచిత్తముల్ | పక్కునవేసరంజ నదుపాయములందగు నిచ్చకంబులం | జక్కఁగఁజేసి డాసినతిచిత్తముపట్టి సుఖింపఁగాఁ దగుక॥ మను. ఆ ౩ గీ॥ ఎవ్వరికిఁగాఁగఁగరణియు నెల్లసుఖము | గోరెకయు వారలందఱువీ రెవచ్చి ప్రాణములునర్థములునొల్లఁబాటుచేసి కయ్యమునఁ జాననఱుముటగంటిగాదె వ్వు. ఆ. ౧ (ఇటు నొల్లమియొక్కయర్థముకంటె విశేషంబుగలదు. ఒల్లమి = ఆపేక్ష లేమి; ఒల్లఁబాటు = ఆపేక్షింపబడనిది అని కర్తార్థము)

108 సూ—చువర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తేకారంబగు.

నిలుతురు - పిలుతురు - అడఁతురు - కడతురు - చింతురు
పెంతురు - పచింతురు - వచింతురు॥ చేతురు - కోతురిత్యాదుల
సాధువులని యెఱుంగునది.

వ్యా—నిలుచుధాతువుకంటెఁ దద్ధర్మాదికాలప్రమాపురుష బహువచనంబుల వినక్షింపబడి లాట్టునకు రువర్ణకంబు గలుగంగ నిలుచు + రు ఇట్లుండె. క్రి. ప. ౨ సూత్రింబున ననువర్తమానధాతువునకును నంతావయవమయి దుక్కురాఁగా నిలుచు + రు అని యుండె. ఇట్టి యవస్థయందుఁ దువర్ణమును దానిపైహల్వాత్రిదకారంబు సుధయంబును నపహరించి తేకారంబుగలిగి “నిలుతురు” (నిలుచున్ తరు = నిలుత్రి

ఉరు = నిలుతురు) అయ్యె. 'చినుగు' నకు 'చించును'ను 'పెరుగు' నకు 'పెంచు'ను ప్రేరణరూపంబులు; చించుదురు, పెంచుదురు అనువానిలోనిన చువర్ణహల్మాకృతకారంబునకు (చున్) తకారము రాఁగా 'చింతురు' 'పెంతురు, అయ్యె. క్రి. ప. ౬౨ సూత్రంబునఁ దకారంబుమీఁది యుకారంబునకు నై భాషికలోపంబునం జేసి 'చింతు' 'పెంతు' అని రూపాంతరములగు. ఇట్లు పచింతు, వచింతు ఇత్యాదులూహ్యంబులు. చేయునకును, కోయునకును చుక్కురాఁగా, చేయుదురు. కోయుదురు అనురూపంబులలోఁ జువర్ణంబు లేమింజేసి యీసూత్రమునఁ దకారము రాదు. 'చేతును' ఇత్యాది తకారఘటితరూపంబులు కవిత్రయేతరకృతులందుఁ గొన్నిటం గానిపించెడిం గాని యవి యార్యస్వీకార్యంబులు గానందున నువాహార్యంబులుగావయ్యె. కవిబ్రహ్మకవితయందు నిదియే కంటంబడినది. మ॥ బలియుం డాసాబగుండు భావభవవర్పభ్రాంతుడై వచ్చి నిశ్చలసర్వాంగతనున్న నన్నరసి నీచందంబుగాకున్న నాకులతం బొందెడునష్ట మంటపము సంక్షోభింపఁగాఁ జేతుఁ గట్టలుకం బెబ్బులిఁగోల వేసినటులు గ్రాకార మేపారఁగా విరా. ౨ ఆ.

109 సూ—పడుజీకొను లొకానొకచో స్వార్థంబునందనుపయిక్తంబులగు.

చొచ్చు - చొరఁబడు॥ నిలుచు - నిలువఁబడు॥ కూడు - కూడఁబడు॥ పండు - పండుకొను.

వ్యా.—క స్వార్థముతోఁచునపుడు రణ సూత్రమునఁ "బడుజీ" యొక క్రియాఫలము కర్తనుజేందినపుడు ౫౨ సూత్రమునఁ "గొను" ధాతువును ముఖ్యధాతువుయొక్క వెనుకను జేర్పంబడు. అట్లైనను గొన్నిధాతువులపైనట్టి యర్థభేదంబు తెలుపకయే యజాగశస్తనసామ్యంబుగాఁబడుజీకొనులు ముఖ్యధాతువుల ననుసరించియుండు. క॥ ఇత్యైఁగున సభ లోపలఁ దత్తమమునఁ గూడఁబడిన దర్పితసామం గోత్రములలోన విపదుఁడు మత్తద్విపలీలమునసుమండనిటులనుక॥ ఉ. వా. ౫ ఆ.

గీ॥ "జామిపండుకొనియెడి జాణయేది" విజ. అర్థాంతరమందు శయనించుటర్థము. అపుడుపండుధాతువకర్మకంబుగానఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదాంతముందుఁ జెప్పినచొప్పున

సాత్త్వ సేవదార్థములేనందున స్వార్థమందుఁ గొనుధాతువనుప్రయుక్తంబగుట యుక్తంబు.

110 సూ—తెంచుధాతువగ్వాదుల కనుప్రియుక్తంబగునగుచో నుత్వంబుపయిని దానితకారంబు దకారంబగు.

అగుదెంచు - నెగయుదెంచు - పోవుదెంచు || అగు - నెగయు - పోవు - చొచ్చు - పుచ్చు - తోఁచు - నడచు - పఱచు - మొలచు - వీచు - ఇత్యాదులు.

21/6

వ్యా—“తెంచు” అనుక్రియ, పైనిజెప్పిన అగు, నెగయు, పోవు, మొదలైన గణపతితధాతువులకు ననుప్రయుక్తంబగు. అగుమొదలైనధాతువులతోఁ దెంచుధాతువు ఘటింపఁజేయంబడు. అపుడుఅగు మొదలైన ధాతువులయుకారంబుమీఁది తెంచుధాతు తకారంబు దకారంబగు. ఈతెంచుధాతువు స్వార్థమందే వచ్చును గాని తన (తెంచు) యర్థమైన ఛేదనంబును తెలియంజేయదు. ౧౧౯ వ సూత్రమునుండి “స్వార్థమున” ననుపదంబిట ననువర్తించునని యెఱుంగునది. “అగుదెంచు” ఇటగకారముమీఁది యుకారముకంటెఁ దెంచుధాతుతకారంబు పరమైనది గాన దకారంబయ్యె. ఉ॥ అంత సరోరుహోపుఁ డుదయంబగుదెంచె. నిర్వ ౬ ఆ. గీ॥ బంధనంబులెల్లఁ బాయుఁడుభీముఁడు॥ నీరిలోననుండి నెగయుదెంచె॥ భార. ఆది ౫ ఉ॥ సూరెనున్న మంత్రులను జుట్టములం గడుఁగూర్చు మిత్రులకు॥ సారబలుండు సూచి మునిశాపదినంబులువోవుదెంచెనం॥ భోరుహమిత్రుఁడస్త గిరిఁబొందెడునం చొగిఁదత్ఫలావళుల్॥ వారలకెల్లఁ బెట్టియననద్యుఁడు దానొకపండుచెచ్చెరకు॥ భార. ఆది. ౨౨

111 సూ—అభ్యాగతి నరుగ్వాదుల కయ్యదియనుప్రియుక్తంబగు నగుచో గువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

అరుదెంచు - అరుగుదెంచు || ఏతెంచు - ఏగుదెంచు - చనుదెంచు.

వ్యా—ఆగమనార్థమిచ్చుచో నరుగు మొదలైన ధాతువులయంతెంబునఁ దెంచు సంధింపఁబడును. అపుడు ధాతుగుకారము వికల్పముగా లోపించు.

“అరుగు + తెంచు” ఇట్లుండఁ గువర్ణంబునకు వికల్పములోపంబుగఁగి (అరు + తెంచు), ౧౧౦ సూత్రమున నుకారంబుమీఁది తకారంబుదకారంబుకాఁగా “అరుదెంచు” అరుగుదెంచు” ఇత్యాదులయ్యె “ఏ తెంచు” ఇట ఏగుధాతుగువర్ణములోపింపఁగా, తెంచుధాతుతకారము, ఏకారముకంటెఁ బరమైనది (ఉకారముమీఁది తకారమునకెదకారమువచ్చును) కాన దకారము రాలేదు. క| కృష్ణమృగాఽనిగరునరు| ణోష్ణద్యుతి తేజఃబంకజోద్భవనదృశుః| గృష్ణద్వైపానునగతః| తృష్ణామయుః కాంచిరరుగుదెంచు మహాత్ముః|| భార ఆది ౭ ఆ. న|| చంపకాపురంబున కరుదెంచువారు|| జై. ౪ ఆ. “అరుగుదెంచు” అను దానికి స్వార్థమందును బ్రయోగవైరశ్యము కానిపించెడిని. గీ|| హంసకేతనుపాలికి నరుగుదేర” జై. ఆ ౪ ఆ. (అరుగుదేర - పోవఁగా) “పరాశర నందనుండేగుదెంచె” (నచ్చె) ఏగుధాతువుకంటెఁ గూడ స్వార్థమునఁదెంచు కానంబడి యెడి చ|| ఈ| యహితుల వెల్లడించి సవనాశ్వముతోఁ బురికేగుదంచి యు| మృగిపతిఁగాంచి యీతనిక్రమం బపుడేమని విన్నవించెదఁ|| (పోయి) మ|| అరదంబెక్కిప్రమోదమేర్పడఁగనయ్యక్రూరుడే తెంచుచు|| వి. పు. ౭ ఆ “చనుదెంచు” ననుపోవు అనునర్థంబునఁబ్రయోగంబుగలదు|| వ|| ధర్మజవాసుదేవులచేత ననుజ్ఞాతుండై పాస్తిపు బును నిర్ణమించి నిరర్థశప్రయాణంబులసపుత్రపౌత్రుండై చనుదెంచి కతిపయవాసరంబు కు, పాపనికాంచె|| జై. ౨ఆ.

112 సూ— అయ్యదిపరంబగునపుడు చువర్ణంబులోపించు.

చొచ్చు - - చొత్తెంచు|| పుచ్చు - పుత్తెంచు || తోఁచు - తోఁతెంచు.

వ్యా—స్వార్థమును, ఆగమనార్థమును స్ఫురించుచుండ విధింపఁబడి యుభయ విధంబుగానున్న పూర్వోక్త తెంచుధాతువు పరమయినపుడు ముఖ్యధాతువుయొక్కతుది చువర్ణంబు లోపించును “చొత్తెంచు” ఇట “చొచ్చు + తెంచు” ఇట్లుండఁ బ్రకృత

సూత్రంబున నుకారాంతచకారద్వయంబునకు లోపమురాఁగా నాద్యక్షరశేషంబైన చొకారంబుమీఁది తకారంబునకు “నెత్తటి” (నెఱ + తటి) ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుం బలె ద్విత్వంబై “చొత్తెంచు” అనురూపంబగును. ఇట్లే “పుత్తెంచు” ఊహించునది. సంధి. పరి. 3౯ వ సూత్రముచేతనే “చొత్తెంచు” “పుత్తెంచు” ఇత్యాదులందుఁ దకారద్విత్వంబువోలె నాద్యక్షరశేషంబై చుద్విత్వంబునకు లోపంబగునుం గానఁ బ్ర కృతచువర్ణలోపవిధాయకసూత్రంబు క్రియాపరిచ్ఛేదమందు ననవసరమని యందురేని య ట్లనవలగు నడతెంచు (నడచు + తెంచు) పఱతెంచు (పఱచు + తెంచు) ఇత్యాదులం దు నాద్యక్షరశేషత్వంబు గానుండ ముఖ్యధాతువుల తుదివర్ణమే లోపించుటకై సూ త్రారంభం బవశ్యకర్తవ్యంబు. ఈసూత్రంబు లేనిచో “చొత్తెంచు” వోలె (నడచు + తెంచు) “నత్తెంచు” ఇత్యాద్యనిష్ప్రసాపంబులు సంధి. పరి. 39 సూత్రమునఁ గావలసి వచ్చును. తద్దోషనివారణార్థమై దీనికిఁ జారితార్థ్యంబు గలదని తెలిసికొనందగు.

113 సూ—అద్దానికి ముత్తుఁరంబగునపుడు తే తేరులగు.

అగుదేఁడు - అగుదేరఁడు - అగుదెమ్ము - అగుదేరుము.

వ్యా—పైనింజెప్పిన యుభయవిధార్థక తెంచుధాతువునకును, ముజ్జును, జీత్తును, పరగబగునపుడు ‘తే’ అనునదియు, ‘తేరు’ అన్నదియు పర్యాయంబుగా సర్వాదేశంబు లగును. వ్యతిరేకార్థమునఁ బ్రథమపురుషేకవచనవివక్షయందు లజివర్ణకంబునకు నెనిమిద వసూత్ర [క్రియా-పరి] మున డుజ్వర్ణకమురాఁగా “అగుదెంచు + డు” అనియుండు జీతైనలజివర్ణకముముత్తుశబ్దార్థములో సంతర్భూతము గావున నియ్యది పరమగుచుండఁ గాఁ దెంచునకుఁదేశబ్దము సర్వాదేశమయి “అగుదేఁడు” అనురూపంబు సిద్ధించు. ఈడు జుజీత్తు కావున బిందుపూర్వకంబగు. ‘తే’ అను దీర్ఘంబుకంటెఁ బరమైనందున నరసు న్న యేకాని నెఱసున్న యుండెను. క్రి. పరి ౬౦ సూత్రములోని ముజ్జుశబ్దముచేతను మధ్యనుపురుష బహువచనడుజ్జే గ్రహింపఁబడినందున వ్యతిరేకార్థకలజివర్ణస్థానీయ మైన యీప్రథమపురుషేకవచన డుజ్జుపరంబగుచోఁ బూర్వోక్త సూత్రముచేతను హ్రస్వంబు రాదు క॥ పదియే నేఁడులబాలుని। సదమలగుణుఁగాకపక్షసంయుతునేని। ట్లద యతఁబుత్తేజాలను। సదయుఁడైనగు ధామువలన సంయమివర్యా॥ భాస్క, గా.

‘అగుదేరఁడు’ ఇటఁ బక్షుంబునఁ దేర్పాదేశము. ‘అగుదెమ్ము’ ఇటలూఁకాధ్యమపురుషేకవచనము. మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు తెంచునకు, తేశబాదేశమయి అగుదే + ము’ అనియుండఁగా క్రి. పరి. ౬౦ వ నూత్రమున ధాతువునకు ప్రాస్వంబును, మువర్ణకంబునకు ద్విత్వమును గలిగి ‘అగుదెమ్ము’ అనియయ్యె. పక్షుంబునఁ దేర్పాదేశమయి “అగుదేరుము” అగును, ‘అగుదెమ్ము’ నకుబహువచనరూపంబు ‘అగుదెండు’ అనియుండు. మధ్యమడుజుపరమగుచో ‘దే’ శబ్దంబునకు హ్రస్వము గలిగి దుజుజ్జితేనందున [అగు] దెండు అని పూర్ణబిందువేయగును. ఇక, అట, చుడు అనుశబ్దములందక్కనుడి తొలి ప్రాస్వముమీఁద నరసున్నయుండదన్ననియమంబున నిట నర్థబిందువు రాదు. కా॥ అన్నా లక్ష్మణనిన్నఁ బూర్ణనిధి నే నజ్ఞాననైపక్కితి | న్నన్నా పాపమువచ్చి ముట్టు కొనియెన్నాపాలిదైవంబవై | యిన్నీచుం బరిమార్ప వేగబటతేవే నన్న రక్షింపుమి | యన్నంగ్రమ్మనఁజేరవేయరుగవేయత్యుగ్రశీఘ్రంబునక॥ భాస్క. రా.

✓ 114 నూ—భూతంబున లజికి లిడంతరంబగు నగుధాతువునను ప్రయుక్తంబగు.

వాఁడురాఁడయ్యెను - వారురారయిరి - అదిరాదయ్యెను - అవిరావయ్యెను || నీవురావయితివి - మీరురారయితిరి || నేనురావయితిని - మేమురావయితిమి.

వ్యా—లజికి = వ్యతిరేకార్థకప్రత్యయాంతధాతువునకు, భూతంబునక = భూతార్థమందు లిడంతంబగునగుధాతువు = భూతార్థకప్రత్యయాంతమయిన యగుధాతువు, అనుప్రయుక్తంబగు = [వ్యతిరేకార్థకక్రియను] అనుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. ఉ. వాఁడు రాఁడయ్యెను. ఇట “రాఁడు” అన్నది వ్యతిరేకార్థకమైన లజిప్రత్యయాంతరూపము. “అయ్యెను” అనునది భూతార్థకమయిన యగుధాతువు రూపము. భూతకాలనుండలి వ్యతిరేకార్థమును బోధించుచో భూతార్థకమైన యగుధాతువు సాహాయ్యము లజిప్రత్యయాంతమునకుండవలయునని నిష్కృష్టార్థము రాఁడయ్యెను = రాలేను.

అని యర్థము. ఇట్లే తక్కినవియూహింపవలయును. క| మనలోఁ గయ్యింబేటికి| నని
ధర్మముతుండు సెప్పెనది మీపత్తిగై| కొనఁడయ్యె రోగి పథ్యాశనమునకుం జొరనిభంగి
సంజయయెట్లుక భా క ౧ ఆ. తే. గీ. ప్రియుఁడురాఁడాయె సత్యభామ యెడఁ
గాఁగ| నెన్నిమాయలు పన్నెనో యెటుగరాదు| గాయఁగాజొచ్చె శశిమింటనాయ
నంగుఁ| డేయఁగాజొచ్చె సఖి చక్రియేఁడియనఁగ|| అప్ప ౨ ఆశ్వా.

శా. రావైరాగ్యముఁ బూని నీవు కడు నిదాఁక్షిణ్యచిత్తంబునకా| రావైతేజ
విగాని యిందులకు హోరాహోరిగాఁ బోరియే|లాహాలాయముసేయఁగా బ్రదుకు నీవా
చారవంతుండవై| చావోయెక్కుడు నీయెడంగుగువాంఛక భూసురగ్రామణీ|| మను.
3 ఆ. శా. రాఁడయ్యెకా హృదయేశుఁ డీవిరహభారంబెట్లు సైతుకక్షణం| బేడై
యున్నది యేటికిందడసెనో యేవిఘ్నముల్ పుట్టెనో| నేఁడేతేరబ్రయత్నమున్న
నకటా నీచేత జెప్పింపఁడె| వాఁడేరీతి నెఱింగెనో యపుడనన్వాకుచ్చి యట్లా
డఁగక|| ప్రభా. ౪ ఆ.

115 సూ— నుజ్యంతంబగుధాతువు క్రియావిశేషణంబుల
కనుప్రియుక్తంబగు నుజికి విభాషనగు.

కాను - అనునది నుజ్యంతంబగునగు ధాతువు రూపంబు.

వ్యా—క్రి. పరి. ౪౦ సూత్రముచేతను. ధాతువునకు నుజివర్ణకంబు విధింపఁ
బడియె. అగుధాతువునకు నుజివర్ణకంబు రాఁగా క్రి. పరి. ౯౧ సూత్రముచేతను కాదే
శము గలిగి 'కాను' అనురూపంబగు. ప్రకృతసూత్రమున 'కాను' అన్నది క్రియావిశే
షణంబులకు నిత్యంబుగను, నుజ్యంతమైన ధాతువునకు వికల్పముగాను జేర్పబడును.

116 సూ—^{కాను}దానికి హ్రస్వంబు విభాషనగు.

తెస్సగాను - తెస్సగను - న్యాయ్యముగాను - న్యాయ్యము

గను - ఇట సరళంబునిత్యంబు || చూడఁగాను - చూడఁగను - చూ
డను - ఇట స్వత్వంబులేదు.

వ్యా—క్రి గూవి శేషణంబులకుం గాని నుజిసృత్యయాంత ధాతువులకుం గాని
తుదంజేగ్బడిన “కాను” అనుశబ్దముయొక్క దీర్ఘమునకు ప్రాస్వయు విభాషగానగును.
ఉ. “తెస్సగాను జదివె” ఇత్యాదివాక్యంబులందు తెస్సశబ్దము ‘చదివె’ ఇత్యాదిక్రి
యలకు వి శేషణము గాన ‘కాను’ అనునదియనుప్రయుక్తంబగును (అనుసరించిప్రయో
గింపఁబడును.) సంస్కృతభాషలో మాత్రము తత్ప్రత్యనుపూర్వమిపలోమకూలం
(అ క పా క నూ ౨౦) ఇత్యాదిస్థలంబులలో నకర్మకధాతుక్రి గూవి శేషణంబులు
సయితము ద్వితీయాంతములేయగునని భాషాపరిపాటీవి శేషము. ఏవిభక్తియు నిరూ
పింప శక్యముకానిచో సామాన్యముగాఁ బ్రాతిపదికార్థమందు ప్రథమావిభక్తియే న్యాయ
య్యంబు గాన తెస్స, అను ప్రథమావిభక్తికంటెఁ బరంబైన కానుశబ్ద కకారంబునకు
సంధి. ప. ౧౩ మాత్రమున నిత్యంబుగా సరళగకారంబై పైరూపము సిద్ధించె. ఆసర
శాదేశనూత్రములో బహుళగ్రహణఫలంబేమనఁగా నిట్టిక్రి గూవి శేషణస్థలంబులలో
సరళాదేశనిత్యత్వార్థమని యెఱుంగునది.

“న్యాయముగాను” వి శేషణమైనపుడు “ధర్మపథ్యర్థన్యామూదనపేతే” (అక
పా క నూ ౨౧) అనునూత్రమునేత ద్విత్యయకారముతో నుండవలయు. న్యాయము
నుండి తొలంగనిదియని యర్థము. “న్యాయముగానున్నది” యని యేకయకారముతో
బలుకుట యవిచారితరమణీయము. ఇచ్చట నేకయకారముతోనున్న న్యాయశబ్దము
వి శేష్యమే కాని క్రియావి శేషణము గానేరదు. కనుకనే యప్పకవి ౨వ యాశ్వాస
మందు నీక్షయ్యజయ్యన్యాయసాహాయ్యసాన్నాయధాయ్యపాఞ్శ్యములనికాయ్య
ముననుగ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గలవని తెలిసి ప్రాసములను నిలుపవలయు” అని
నిరూపించెను. వి శేషణాద్యర్థవి శేషములయందే క్షయ్యదిశబ్దంబులుయద్వయవిశిష్టంబు
లని యప్పకవిగారి తాత్పర్యముగాని యర్థాంతరమందు క్షయ, జయ, న్యాయ, ఇత్య
దులేకయకారముతో కొన్ని యుండవనికాదు. “చూడఁగాను” ఇట చూచుధాతు
వునకు కం ప నూత్రమున నుజిసృత్యంబును; ౯౧ వ నూత్రమున చూచు, నకు, చూడు

వ్యా—క్రి. పరి. కల సూత్రముచేత విధింపఁబడిన ఉన్న, కల, న, వర్ణకంబులకంటెఁ బరమైన తచ్చబ్దవకారంబునకు లోపమువికల్పముగానగును. (ధాతుజవిశేషణంబునకు విభక్తివిధానవివక్షయందు సమా. పరి. ౯ సూత్రముచేతను తచ్చబ్దంబును ప్రయుక్తంబగునని స్మరించు గొనునది) “వండుచున్నవాడు” ఇచటవండుధాతువుకంటె కల సూ. న, వర్తమానార్థకశత్రధమందు ఉన్న, వర్ణకంబును క్రి. పరి. ౧౪ సూ.న ధాతువునకు చువర్ణకమును సమా. పరి. ౯ సూ. న, తచ్చబ్దానుప్రయోగంబును గలిగి పైరూపం బేర్పడె. పక్షంబునఁ బ్రకృతసూత్రమున తచ్చబ్దవకారమునకు లోపంబు రాఁగా “వండుచున్న + ఆడు” అనియుండి, అకారసంధిసూత్రస్థబహుశగ్రహణంబున నిట సంది నిత్యంబైనచ్చి “వండుచున్నాడు” అనియేరూపంబగును. కాని, వండుచున్న యాడు’ అని వైకల్పికాకారసంధిచే ననిష్టమైన రూపాంతరము చెప్పఁగూడదు. కొందఱు ప్రకృతసూత్రమునఁ దచ్చబ్దవకారంబునకు లోపంబుగలిగి “వండుచున్న + ఆడు” అనియుండ నిది యపదాదిస్వరసంధిస్థలంబుగావున అకారసంధిసూత్ర మునుబాధించి సంధి. పరి. ౧౧ సూ. న, అపదాదినిత్యసంధిరాఁగా “వండుచున్నాడు” అన్నరూ. పంబు సర్వవిధంబులకు సులభంబనియు “బాహుళకంబుచే నిటసంధినిత్యంబు” అనిన మూలకారునివచనం బతి పేశలంబనియు శంకింతురు కాని యట్లనవలగు. “వచ్చుచున్న + వాడు” అన్నదిపదద్వయఘటితంబు “వచ్చుచున్న” అన్నది యొకపదంబును “వాడు” అన్నది వేటొకపదంబునని తెలిసికొనవలయు. “వచ్చుచున్న” ఇత్యాది ధాతుజవిశేషణంబులకంటె విభక్తి యుప్పత్తి తచ్చబ్దంబుతో సమాసంబైనందున లోపించినది. కనుకనే సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని ౯ వ సూత్రమున విభక్తివివక్షగలిగి అయ్యది లోపించినను “నాధనము” ఇత్యాదులువోలెఁ బదచ్ఛేదకాలముందు నేకపదంబుగానే చెప్పుకొనవలయు. “వచ్చుచున్న + ఆడు” అనుచోటు పదద్వయసంధిస్థలంబుగాన నపదాదిస్వరనిత్యసంధి చెప్పఁగూడదు. అట్లు కానిచో “వచ్చిన + అది” అన్న చోటునం గూడ నపదాదిస్వరనిత్యసంధి గలిగి “వచ్చినది అన్న యొకరూపంబేయగు నుం గాని “వచ్చినయది” అన్నరూపాంతరము లేకుండవలసివచ్చు. కాన నకారసంధి సూత్రములోని బహుశగ్రహణంబుననే వచ్చుచున్నాడు. వండినాడు. వండఁగలాడు ఇత్యాదులందు నిత్యాకారసంధి యని యెఱుంగవలయు. “వండుచున్నారు” ఇత్యాదులయందుఁ దక్కిన యుదాహరణములయందుం గూడ పైరీతిగానే సూత్రప్రక్రియ.

యేంచుకొనవలయు. గీ|| తొంటిచూచి గని యిప్పుడు దోచి పొందు| సుతులు రాజ్యంబు
 నేయంగఁ జూచినారు| నాకు నీదీటు నేయింక నాటిమాత్ర| లెక్కడివి ద్రోహభిష్టు
 లీదిక్కుసుమ్ము|| ఉద్యో. 3 ఆ|| గీ|| చనునెయిమ్మాటలాడ సజ్జనులకాఁడు| పుట్టువులఁ
 తోడ నీవునుబుట్టినాఁడ| నల్లుగాక యహీనవంశాభిశాత| నైపతిస్రీతవగు నన్ను నడుగ
 దగునె|| విరా. ౨ ఆ|| గీ|| అంతశౌర్యాశ్రయంబైనయట్టిమేటి| వీడునాకాహవస్పృ
 హాన్వీతధామ| కాంతిఁజూచిపోయెదనని కదలినచ్చి| నాఁడ నెఱిసూవు మదనుగుఱక
 మమ్ము|| రాఘ. ౨ ఆ|| (రామాయణార్థమందు 'వచ్చినాఁడను' అని యేకపదము భార
 తార్థమందు వచ్చి = వలెంచి, నాఁడ = నాఁడే అని పదద్వయము.

118 సూ.— ధాత్వాదులకు ధాతువు లనుప్రయుక్తంబులయి
 విలక్షణార్థాభిదాయకంబులగు నీయవి శబ్దపల్లవంబులు నాఁబడు

కూరుచుండు - నిలుచుండు - పరుండు - పన్నుండు - ఆకొను
 ఈకొను - ఈయకొను - ఇయ్యకొను - రక్కొను - త్రొక్కొను -
 మేకొను - మయికొను - మేలుకొను - మేలుకను - మేలుకాంచు
 అలవడు - ఏరువడు - చొప్పడు - వెలవడు - తలపోయు - వాపో
 యు - ఆపోవు - కొంపోవు - కొనిపోవు - విజయంచేయు - కయి
 వ్రాలు - తూపోడుచు - ఇత్యాదులు - శబ్దపల్లవంబులు.

వ్యా— ధాత్వాదులకు = క్రియలు మొదలైనవానికి (అవిశబ్దముచేతను నామవాచ
 కములు గ్రహింపఁబడును) ధాతువులు = క్రియలు జతపఱుపఁబడినచో శబ్దద్వయ
 మేళనంబునకుఁ బూర్వమందున్న యర్థముకంటె నితరార్థము బోధించుచున్నవై య
 యవి వ్యాకరణపరిభాషణజేసి శబ్ద పల్లవములనంబడు. అనఁగా ననేకశబ్దంబులనుండి
 చిగిర్చినవి (అంకురించినవి) యనిభావము. ఉదా—(౧) కూరుచుండు (కూరిచి +
 ఉండు) కేవలకూరుచు ధాతువునకుఁ క్రియపడుట యర్థము. క్రియాంతరమేళనానంతర
 మందు కూరుచుండు = ఆసీనుండగుటయని యర్థము విలక్షణమయ్యె. “నడచుచుఁ గూ
 రుచుండుచును” కాశీ ౫ ఆ. (౨) నిలుచుండు (నిలిచి + ఉండు) = నిలఁబడియుండు.

కేవలనిలుచుధాతువునకు (౧) నిలబడు ౨ ((ప్రతిష్ఠితమగు (3) ఉండు (౪) శేషించు
 (౫) అడ్డపడు అనిన యనేకార్థములు గలవు క్రి గూఠంతరము మేళగించినపిమ్మట
 “నిలుచుండు” శబ్దమునకు నిలబడుట యొక్కటియే యర్థమయి తక్కుంగలయర్థములు
 స్ఫురింపవని తెలియునది. నిలుచుకేబద్ధమైన నిలబడుట “నిలుచుండు” అన్నధాతుమి
 శబ్దమునకు నరమై నిలిచినను తక్కిన “ప్రతిష్ఠితమగు” ఇత్యాద్యర్థము లీశబ్దమునకు
 శబ్దపల్లవత్వావస్థయందు స్ఫురింపకుండుటయే విలక్షణార్థాభిధాయకత్వమని తెలియందగి
 నది. ఇట్లే తక్కినధాతువులకును సౌకర్యంబున విలక్షణార్థబోధకత్వమూహింపవలయు
 ను. (3) పరుండు; పన్నుండు (పడి + ఉండు) (౪) ఆకొను (ఆకలి + కొను) ఉ॥
 ఆకొని యేడ్చులేజిటుతలన్నముకై తనకొంగులాగఁ బెల్లాఁటసోలుచుండెడునిజాం
 గనదుదకశబ్దాడఁడేనియాచాకలనావిభంగభయసంభ్రమగల్గినభూన్యకఁబుడై వేకొనిదే
 హి యంచడుగఁజేరునె కాలినసొట్టకెప్పుడుక॥ భర్తృహరి వైం. ౨౧ ప. ఉ॥ ఎండ
 కు వానకోర్చి తనయిల్లుప్రవసేముచోటనాకయా॥ కొండునలంగునున్నిదురకుందటి ద
 ప్పెను డప్పివు ట్టెనో॥ క్కండనయెట్లొకోయినక కార్యముమట్టినచోటనేలినా॥ తండొ
 కచాయఁజూపినను దత్పరతంబని నేయటొప్పగుక॥ విరా, ౧ ఆ. (ఇట “ఆకొందును”
 అనుదానిలో దకారంబు సున్న పైనున్నందున క్రి. పరి. ౫౯ సూత్రమున దకారందై
 “ఆకొండు” ననియగు) (౫) ఈయకొను (ఈయ = అపేక్ష + కొను) అంగీకరించుట
 (౬) ఈకొను (౭) ఇయ్యకొను ధాతువుల రెండును వెనుకటిదాని రూపాంతరములు
 (౮) రక్కొను = రక్కొనురూపాంతరము (రేకు + కొను) ఐర్దిలుట. ఉ॥ చక్కెరవిం
 టి రాజునగచాపునితో నెదిరించి పడ్డనాఁ డెక్కడనుండితీవు మధుఁడెక్కడనుండెను
 మందమరుతం బెక్కడనుండె సిగ్గువడరేమిపుడాతఁడెదృష్టచేభువే॥ రక్కొనిక్రమ్ముతం
 బ్రతికిరాఁజనవర్ణయినారుగా! శశి॥ విజ. 3 ఆ॥ (౯) త్రెక్కొను (త్రెండు + కొను)
 చంపు; ఉ॥ అక్కట తండ్రిలేనిమము నమ్మియిఁబెంచినతాత నిమ్మియి॥ త్రెక్కొనఁ
 గాదతండు సముదీర్ణభుజుబల శౌర్యశాసితై! యిక్కడినేనఁ జక్కడిదెనేనియఁజూతు
 నకాకగర్మచు॥ దక్కుటకోర్వఁబాలునునె గర్మజాతమ్ములు క్రూరకర్ములే॥ భీష్మ 3
 ఆ. (౧౦) మేకొను (మే = శరీరము) + కొను = నమ్మతించు; ఉ॥ అక్కట కారవా
 న్యయ మహాఁకామింకెడునట్లు పుట్టినది॥ దొక్కరుండైనఁ గేసెనసాత క్కె కేకొనఁడ

య్యో నజ్జానుం డెక్కటిదానచాలునమునిందఱదీనశేరాగ్నిఁగాల్పఁ బెం పెక్కిన
 పాండు నందనుల యేడైఱ దొడ్లయుఁ దానెలుంగరే॥ ఉద్యో ౪ ఆ
 (౧౧) మైకొను (మై + కొను) సమ్మతించు; (౧౨) మేలుకొను (మేలు + కొను) నిద్రఁ
 దోయు (౧౩) మేలుకను = నిద్రలేను; క॥ నానామంజులమాగధా గానధ్వను
తెసఁగమేలుకని విక్ర. ౪ ఆ. (౧౪) మేలుకొంచు “యోగనిదారతినొందిమేలుకొంచి
 లోకంబులు గావింపఁ నలఁప॥ భార. శాం. ౬ ఆ, (౧౫) అలవడు (అలవు = పరిశ్ర)
 మ) అభ్యాసమాగు తన; క॥ తలఁపఁగఁజువ్వలకతనం దలకెక్కిన్నారయనువిధంబున
 హరిహారలమగు టనిట్టిశేర్మికా నలఁడితిమి నన్యతముల మైతిమి ధరణి॥
 హరి. ఉ ౮ ఆ [౧౬] ఏర్పడు [ఏర్పు = చక్కఁబఱచు] + పడు) = తేటపడు; అతనినే
 ర్పడనాకుఁ జెప్పవలయు” భార. ద్రో. ౫ ఆ [౧౭] చొప్పడు [చొప్పు + పడు]
 సరిపడు; ఉ॥ ఎక్కడ బోనవచ్చు గిరులేనియుఁ గాననభూములేనిదా రెక్కియుఁ
 జొచ్చియుం బగతురేడైఱగిట్టి చలంబునందల. | ల్లాక్కకతక్కరట్లయిన దుగఁతి
 వాటిలుబోసిచ్చిపే రుక్కునబోరినక సుగతియుండె జయంబునునొండె
జొప్పడు॥ శల్య ౧ ఆ [౧౮] వెలువడు [వెలి + పడు]బయలుదేలు; క॥ నలుఁడును
 ధరణీరాజ్యము॥ నలఁగఁగ సర్వంబునపహృతంబైనఁ గడు॥ నలరదమయంతిఁ దోడ్కొ
 ని వెలుపడియెన శేష రాజ్యవిభవన్యతుడై॥ ఆది ౨ ఆ! [౧౯] తలపోయు [తలఁపు
 + పోయు] చింతించు; [౨౦] కాపోవు [కాయి + పోవు] ఏర్పడు; క॥ అని యడుగుమండ
 బాలిక కనునలుముచుఁ బెదవివిడిచి కటకట వాపో యెను మొగ్గవాలుచందం బున
 నడుమొగ నెత్తికొనుచుబోతులమిఁదక కళా ౬ ఆ [౨౧] ఆపోవు [ఆదట + పో
 వు] [౨౨] కొంపోవు (కొని + పోవు) తీసికొనిపోవు; క॥ చంపినఁజంపుము నన్నటు
కొంపోకుండినను జాలు॥ ప్రభా ౩ ఆ (౨౩) కొనిపోవు॥ వెనుకటిదాని మొదటిగూ
 పము; (౨౪) విజయంబేయు (విజయము + చేయు)వచ్చు; పోవు॥ మనః తిరి విచిత్రకథా
 రసస్మృతిందడి నెలుంగరాని యనుష్టా పనుయమయ్యోనభోమ! ధ్వసమిపంబునకుఁ దర
 ణియరదమువచ్చె॥ విజయంబేయుఁడు నిర్వ. ౭ ఆ. (౨౫) కైవ్రాలు (కై + వ్రాలు
 బు)గు “బలుసుఁబంతులచాయఁ గనర్చిపంకి కైవ్రాలిన రాజనంబులకు” విక్ర. ౪ ఆ.
 (౨౬) తూపోగుచు [తూ + పోగుచు] ఉమిఁచు; “తూయనిపలుమాణి తూపోడిట”

వికృ. ౧ ఆ. ఇట్లు శబ్దపల్లనంబులు విలక్షణార్థములం దెలుపునన్న యంశంబు విశేష
 ణుపగవిప్రయోగంబు లుదాహరింపబడియె. సంస్కృతభాషయందు శబ్దపల్లవముల
 న్న వ్యవహారమే లేదుగాని యేతద్దృశశబ్దంబులు గలవు ఉకా. బ్రహ్మీభవతి స్వీక
 రోతి, సత్యపయతి, పుత్రీయతి, దుఃఖాకరోతి, ఉపవీణయతి, అనుతూలయతి, ఉప
 శ్లోకయతి, సంసర్మయతి, విరజీకరోతి ఇత్యాదులు భాషాసాదృశ్యంబు కనంపడ
 లిఖింపబడినవి.

119 సూ—చేదర్థయోగంబునలృట్టునకు లిట్టగు.

ఆయుషీశ్వరుండువచ్చె న్నాఫలించుఁ గార్యమూల్ || వాడుతేపు
 వచ్చెనేని నీవు కార్యంబుదొరఁకొనుము.

వ్యా—చేదర్థమనఁగా హేతుహేతుమద్భావంబు. అట్టి కార్యకారణసంబంధము
 దోచుచో భవిష్యత్కాలవాచి ధాతునకు భూతకాలరూపంబగు. ప్రథమోదాహరణ
 మందు మనీశ్వరుండువచ్చుట కారణంబు. పనులు నెఱవేఱుట కార్యంబు. కావునఁ
 గారణమైన మున్యాగమనమును దెలుపునట్టి వచ్చుధాతువునకు భూతకాలరూపంబు గలి
 గె. వచ్చుధాతువుపైని నాకారంబుచేదర్థప్రతీతిం దెలుపునని యెఱుంగునది. రెండవయు
 దాహరణయందు (తేపు) వచ్చుటకారణంబు. పని మొదలుపెట్టుట కార్యంబు. వాడు
 వచ్చినంగాని కార్యమారంభింపవలదని భావము. వచ్చుధాతువునకు చేదర్థవాచకంబైన
 యేనిశబ్దముతో సంబంధమున్నందునఁ గార్యప్రారంభకారణంబైన వచ్చుధాతువునకు
 భూతరూపంబు గలిగెనని తెలియఁదగినది.

గీ|| ఎట్టియపరాధమొనరించెనేని తల్లి! కొడుకుశపియింప దిబ్బంగిఁ గ్రూరబుద్ధి!

నతివసత్వంబుఁ జెప్పుమెన్వతెవు నీవు! నావుడునుశాపభీతి నన్నలిననేత్రం||
 కాశీఖండము.

ఉ. మాయలనిద్రజాలములు మాధవుఁడిందును గొన్నిపన్నినం

రాయపురజ్జులెప్పుడొనవారణ నీవెఱులాడితేనియున్

త్రోదాహరణముగ నీరీతిగా వాక్యమిచ్చినచో సుననముగా నుండను. క॥ తనయులు
దానష్టము తజ్జనకుం డరుదెంచి చూచుజనులకు ననుభా! వారూఢిమానితానం ।
తనవోత్సహముగ నొనర్చెఁ దత్పరిణయముక॥ రాఘ. ౨౨. దృష్టద్యుమ్నాదిపుత్రు
లును, ద్రిపనుండు తానును, ఆద్రౌపదీనివాహుమొనర్చెనని యన్వయము. ఇహ
గ్రియయాత్మార్థముతో సంబంధించి యేకవచనాంతముగా నున్నది గాని తనయుల
సముచ్చయమునంతేసి బహువచనాంతముగా నుండలేదు. ఇట్లనేకప్రయోగములు
భాగతాదిగ్రంథములయందున్నవి గాని గ్రంథవిస్తరణయనకు భీతిలేదు.

 121 సూ—అగతికంబులుగు భ్యాదులకిందు యోగంబులేదు.

భూ - సృ - కృ - రేకృ - లోకృ - లోచ - పచి - లప -
ఇత్యాదులకు గతివిరహితంబులుగు ధాతువులకీభాషం బ్రయోగంబు
లేదు ॥ ప్రి - పరా - అప - సమ్ - అను - అవ - నిస్ - నిర్ -
దస్ - దర్ - వి - ఆజ్ - ని-అధి - అపి - అతి - సు - ఉద్ -
అభి - స్రీతి - పరి - ఉప - ఉరీప్రిభృత్యులును సాక్షాత్ప్రిభృతులును
గతిసంజ్ఞాకంబులు. ప్రాకలిగుఁదిరెందు నుపసర్గంబులునాఁబడు ॥ ప్రభ
వించు - ఆవిర్భవించు - ప్రసరించు - సంస్కరించు - భస్మీకరించు -
సాక్షాత్కరించు - అతిరేకించు - ఆలోకించు - ఆలోచించు - ప్రపం
చించు - ప్రలపించు - ఇత్యాదు లార్యప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—పైనింజూపఁబడిన ప్రాదురునదిరెందును క్రియాయోగమందు గతిసం
జ్ఞయు నుపసర్గసంజ్ఞయు గలవినుగును. మూలవాక్యంబునందు మూలప్రిభృతులకును,
సాక్షాత్ప్రిభృతులకును గతిసంజ్ఞయున్నట్లును ప్రాదులకు నుపసర్గసంజ్ఞమాత్రమే యు
న్నట్లును విభింపఁబడినరీతిని దోచుచున్నది. ఇచ్చటి యుపసర్గశబ్దంబు గతిసంజ్ఞకుం
గూడ నుపలక్షణంబు; లేక యావాక్యంబునకు నీరీతిగా నన్వయించుకొనవలయు.
“ఉపసర్గంబులు నాఁబడు” అనుమూలవాక్యమందు సముచ్చయనకారంబునకుఁ బ్రశ్నే
షము నేయవలయును. “ఉపసర్గంబులును నాఁబడు” అనిపదచ్ఛేదము చెప్పికొనంగగు

ఉపసర్గంబులును = ఉపసర్గసంజ్ఞ గలవియును సమచ్ఛయముచేతను నూరీప్రభృతులకును సాక్షాత్ప్రభృతులకును ముందుగాఁ జెప్పఁబడినగతి సంజ్ఞ యిటు ననువర్తించి పాద్యులకు గత్యుపసర్గసంజ్ఞలు రెండునుగలవియని యర్థమగును. అట్టియర్థమే కానిచో నూత్రంబున గతिसంజ్ఞాశబ్దంబులచేతం బురస్కరింపఁబడని 'భూ, ప్రభృతిధాతువులకీ తెలుండు నందుఁ బ్రయోగంబు లేనన్నంగునఁ బాద్యులకు గతి సంజ్ఞ లేమింజేసి ప్రసరించు ఆలోచించు ఇత్యాదిప్రయోగంబులు తెలుంగున లేకపోవలసినవచ్చును. కాన ధాన్యపలాలన్యాయంబున నిటు నుపసర్గసంజ్ఞ వక్కాణింపఁబడదని గాని గతिसంజ్ఞయే ముఖ్యంబు "ఆవిర్భవించు" "ఆవిక్" అన్నశబ్దంబూరీప్రభృతులలోనిది గతिसంజ్ఞగలిగి ప్రయోగార్హంబయ్యె. "భస్మీకరించు" ఇటు భస్మశబ్దంబూరీ ప్రభృత్యాదులలో లేనందున గతिसంజ్ఞ లేకున్నను చ్విప్రత్యయంతము గావున "ఊర్జినిచ్ఛిడావశ్చ" అనునూత్రంబున గతिसంజ్ఞ గలిగి ప్రయోగ యోగ్యంబయ్యె. ఇట్లు స్వీకరించు, బ్రహ్మీభవించు. ఏకీభవించు, ఇత్యాదులు తెలియందగు. "సాక్షాత్కరించు" ఇట్లు నమశ్శబ్దము సాక్షాత్ప్రభృతులలోనిది గాన గతिसంజ్ఞ గలిగి "నమస్కరించు" అయ్యె. విసర్గస్థలంబున గతి సంజ్ఞ లేనందున "నమఃకరించు" అని కాదు. సాక్షాత్ప్రభృతులకృతిగణంబగుటంజేసి ధిక్, హుం. ఘీం ఇత్యాదిశబ్దములతో ధిక్కరించు, హుంకరించు, ఘీంకరించు, ఇత్యాదులు గృహీతంబులయ్యె. మనశ్శబ్దంబు నమశ్శబ్దవ్యుత్క్రమంబే కావున నమస్కరించు అన్నట్లు 'మనస్కరించు' అని ప్రమాదంబున లోమలు ప్రయోగింతురు. కొందఱ తాధునికులు జంకకుకశంకులేని కవులు 'శుశ్రూషించు' ఇత్యాదులు ప్రయోగించుదున్నారు. అయ్యది సకశంకప్రయోగంబులు. "ఆర్యప్రయోగంబుల నలుండునది" యన్నమూల సవనంబునకుఁ దాత్పర్యమేమనఁగా నవిధానముతో వినుండు ఈనూత్రస్థమయిన యగతికశబ్దంబునకు నేక శేషము గాని లేక యావృత్తి గాని చేయవలయు; ఇపుడు గతिसంజ్ఞాశబ్ద విరహితములయిన భ్యాదులకు నిందుఁ బ్రయోగంబు లేనన్నయొక యర్థమే కాక యగతికంబును అవఁగా నశరణకంబును = కవిప్రయోగశరణములుకాని భ్యాదులకు నీభాషయందుఁ బ్రయోగంబులేనన్నయర్థాంతరమును నగును కవిప్రయోగములుండెనేని గతिसంజ్ఞాశబ్దగహితంబులైనను సాధువులవిద్వితీ మార్గతాత్పర్యము. కనుక నేజయించు, ఈక్షించు, భ్రమించు, స్మరించు, హరించు, బోధించు, రక్షించు ఇత్యాదులు లక్షీకంబులయ్యె. నిజయించు, పరాజయించు, అతీక్షించు, దుర్భ్రమించు, ఇత్యాదులు

సగతికములయినను గవిప్రయోగా భావంబునంజేసి దుర్గతికములయ్యెనని సూత్రకారుని తాత్పర్యము సత్, అలం, పురః, తిరః, ఇత్యాదిశబ్దంబులకు విశేషసూత్రంబుల సంస్కృతవ్యాకరణంబున గతిసంజ్ఞ విధింపఁబడినందున సత్కరించు, అలంకరించు, పురస్కరించు, తిరస్కరించు, ఇత్యాదులార్యసమ్మతములైనవి యని తెలియంబడు.

122 సూ— వలయాదిక్రియలకుం గర్తయగు భావంబునందు నుజీయగు.

వలయాది క్రియలకుం గర్తభూత క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు నుజీవర్ణకంబగు || వాఁడుచూడవలయు - వారలుచూడఁగా వలయు - నీవుచూడవలయు - మీరుచూడవలయు - నేనుజూడవలయు - మేముచూడవలయు || మనముచూడవలయు - వలయును - వలదు - కూడును - కూడదు - చెల్లును - చెల్లదు - తగును - తగదు - ఇత్యాదులు వలయాదులు.

వ్యా—వలయు, వలదు మొదలైన యీక్రిందిగణములోని ధాతువులకుఁ గ్రియ యేకర్తగానున్నచో నట్టి క్రియవాచకశబ్దంబునకు నుజీవర్ణకంబగును. పూర్వమందుఁ డుగుర్థభావలక్షణార్థములయందు రం సూత్రముననుజీవర్ణకము విధింపఁబడినది ఇపుడో క్రియకుఁ గర్తృత్వార్థమందు నుజీవర్ణకము విధింపఁబడ్డది యని భేదము తెలిసికొనవలయు (౧) జాతి (౨) వ్యక్తి (౩) సంఖ్యా (౪) కాల (౫) కారకంబులైదును ధాతువునకే యర్థములనియు, దీనిమీఁది ప్రత్యయము తాదృశార్థస్ఫుటికరణములో సహాయమగుననియు (ద్యోతకము) క్రి. పరి. ౨ సూత్రము వివరించుతఱిని జెప్పఁబడియో. కావున ధాతువునకు సహజార్థమైన కర్తృత్వమును నుజీవర్ణకంబు స్ఫుటికరించునని (ద్యోతకమని) తెలియంబగినది.

ఉ—‘వాఁడు చూడవలయు’ అన్న వాక్యంబునకు వాఁడు చూచుట యావశ్యమని యర్థము. “వాఁడు” అన్న శబ్దము మానుధాతువునకుఁ గర్తగా నన్వయించును

చూడకొ' అనునది వలయుధాతువునకుఁ గర్తగా సంబంధించునని యెఱుంగునది. ఇట్లు
 'వారలు చూడగావలయు, ఇత్యాదివాక్యములయందు 'వారలు' అన్నభూవచనాంత
 ము చూమధాతువుతోడను' చూమధాతువు కర్తగావలయు ధాతువుతోడను నన్వయిం
 చును గావున వలయుధాతువు సదా యేకవచనాంతముగానే యుండునని తెలియం
 దగు—గీ|| నిన్న నిత్యసత్యనిరతుఁగా నెఱిఁగి యిక్కార్యమునకు వలనుగలుగుటెఱిఁగి
పనుపవలసె చూతభావమపేక్షించి | దేవహితము దీని దీర్చవలయు|| ఆది.౨౨||క|| అస
 నది యట్టివదైవము! దగనిచ్చినయవ్వరంబుదప్పునెమనకున్ | విగతభయవాసయోగ్యం!
బుగనొక్కడఁజెప్పమిపుడ పోవఁగవలయున్ || విరా ౧ ఆ|| గీ|| వలదుకుక్కలవిడువంగ
 వలవదేయ! నడిచి మొలసిడియమ్మునఁ బొడువవచ్చు | బంకమునగొరిజదిగఁబడి పలువ
 లేవు! మన్నులివ్వేళ లేగటిమన్నులందు|| మను ౪ ఆ. వచ్చుధాతువువలయాదులలోనిదని
 తెలియందగినది. కనుకనే యీపద్యములోని సాకునశబ్దము 'వచ్చు' నకుఁ గర్తయైనది
 ఇట్లు చను. అనుఇత్యాదులు గీ|| చనునె? యిమ్మాబలాడ సజ్జనులకాఁడు || పుట్టువుల
 తోడ నీవును బాట్టి నాఁడ! నట్లుగాక యహీనవంశాభిజాత! నై ప్రతివ్రతనను నన్న
నడుగఁ దగునె || విరా ౨౨|| గీ|| భర్మదేవత నీదుసత్కర్మమునకు! మెచ్చి యెంతయుఁ
 ప్రీతిమై నిచ్చినట్టి! పరముగలుగంగ మన మేమివర్తనమున! నెచటనుండిన నొరులకు నెఱుఁ
గనగునె? విరా ౧ ఆ|| (మూలము) సకర్మకంబునకుస్వరూపప్రేరణార్థంబులు రెండును
 గొనుపడ్వనుబంధంబులం దొక్కొక్కటితోడ రెంటితోడం గూడుచోనగునవి గూఱుం
 గూడ రూపంబు లెనిమిదయ్యె! వాని సారది నుదాహరించెద.

(ప్రస్తుతాన్వృత్తి యందు)

కర్తృత్వము.

మైత్రుఁడు - వంటకమును-వండెను

ఆత్మనేషదకర్తృత్వము.

మైత్రుఁడు - వంటకమును - వండుకొనియెను

కర్మార్థకము.

మైత్రునిచేత - వంటకము - వండఁబడియెను

ఆత్మనేపదకర్మార్థకము.

మైత్రునిచేత - వంటకము - వండుకొనఁబడియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్రుఁడు - మైత్రునిచేత - వంటకమును - వండించెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్రుఁడు - మైత్రునిచేత - వంటకమును - వండిచుకొనియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రునిచేత - వంటకము - వండింపఁబడియెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రునిచేత - వంటకము-వండించుకొనఁబడియెను.

వ్యా. సకర్మకమైన వండుధాతువునకు స్వరూపార్థమందు నాలుగురూపములు

నిరూపింపఁబడును,

స్వరూపార్థకరూపము. వండిను

(౧)

అనఁగా ప్రేరణార్థములేనిది

ఆత్మనేపదార్థమందుఁ గొన్వనుబంధ ముక్కటియే

చేర్చఁగా.....వండుకొనియె

(౨)

కర్మార్థవిపక్షయందుఁ బద్యనుబంధం బొక్కటియే

చేర్చఁగా.....వండఁబడియెను

(౩)

రెండును గూడుచో అనఁగా

ఆత్మనే పదకర్మార్థము లుభయంబును వివక్షింపఁబ

డఁగా.....వండుకొనఁబడియెను

(౪)

ఇట్లు స్వరూపార్థకరూపంబునక్కఱ గొనుపడుశబ్దంబులలో నేకై క శబ్దసంఘటన చేతను, సుభయశబ్దసంఘటనచేతను మూడురూపంబులగు.

ఇంకను సకర్మకమైననండుభాతువునకే ప్రేరణార్థమందు నాలుగురూపంబులును జూపబడును.

ప్రేరణార్థకరూపము—నండించెను.

(౧)

ఆత్మనేపదార్థమందుఁ గొన్వనుబంధ మొక్కటియే చేర్పఁగా.... నండించుకొనియెను.

కర్మాగ్రవివక్షయందుఁ బడవనుబంధం బొక్కటియే చేర్పఁగా.....నండింపఁబడియెను.

ఆత్మనేపదకర్మాగ్రము సుభయంబును వివక్షింపఁబడఁగా.....నండించుకొనఁబడియెను.

ఇట్లు స్వరూపార్థకము (నఁడెను) ప్రేరణార్థరూపము (నండించెను;) అన్నవి గాక తక్కినవి గొనుపడుశబ్దంబులు పర్యాయముగా ఘటనచేతను యోగపద్యముగా ఘటనచేతను ౬ రూపంబులగు.

స్వరూప ప్రేరణార్థకరూపంబులు రెండును గూడఁగా నన్నియు నెనిమిదిరూపంబులు పైనిం జూపినవిధంబునఁ దెలియందగు.

(౧౨ నూ—చే, కొనుభాతువును ౪౪ నూ—చే, పడుజేయుఁ జేర్పఁబడును)

123 నూ—గతిబుద్ధి, ప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకంబుల కప్రేరణంబునం గర్తయగునది ప్రేరణంబునం గర్మంబగు.

పొందుమొదలయినవి గత్యర్థకంబులు ॥ తెలియుమొదలయినవి బుద్ధ్యర్థకంబులు ॥ తినుమొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థకంబులు ॥ విను - చెప్పు - చదువు - మొదలయినవి శబ్దకర్మకంబులు ॥ అకర్మకంబులు

స్రిసిద్ధంబులు || మైత్రుండు గ్రామంబుంబొందెను - చైత్రుండు - మై
త్రుని గ్రామంబుంబొందించెను || లాఠిచోసహిత మిక్కార్యంబు
గానంబడియెడి || మైత్రుండుపుడమినేలెను - చైత్రుండు మైత్రుని
బుడమి నేలించెను.

శ్వా—“యేగత్యర్థకాః, తేప్రాప్త్యర్థకాః” (గమనార్థకధాతువులుపాం
దుట యన్న యర్థమిచ్చును) అని వైయాకరణుల సమ్మతియున్నందునఁ బొందు
మొదలైనవి శేఖరాది గ్రంథకర్తలమతంబున “సుఖంప్రాప్తిః” ఇత్యాదులం
దుం గాక తక్కినచోట్ల గమనములేక తమయర్థము సంభవింపనందున గత్యర్థ
కములు|| ప్రత్యవసానంబు = భక్షణంబు|| శబ్దము కర్మకారకంబుగాఁ గల ధాతు
వులు శబ్దకర్మంబులు నాఁబడు|| మాటను వినెను. పాఠమును జెప్పెను ఇత్యాదివా
క్యములందు కర్మార్థక ద్వితీయాంతములైన మాటయు పాఠమును అక్షరరూపమైన
ధ్వనులే కాన, విను-చెప్పు ఇత్యాదులు శబ్దకర్మంబులయ్యె. అకర్మకధాతువులుసంస్కృ
తవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలు శ్లోకంబున సంగ్రహముగాఁ జెప్పియుండిరి. వాని నిందుం
బొందుఁబఱచుచున్నాను|| శ్లో|| (౧) వృద్ధి (౨) త్తయ (౩) భయ (౪) జీవిత (౫)
వరణం (౬) లజ్జా (౭) పతా (౮) స్థితి (౯) జాగరణం (౧౦) శయన (౧౧) క్రీడా
(౧౨) రుచి (౧౩) నీప్త్యర్థం ధాతుగణం తమకర్మకమహుః|| పరిల్లుట, క్షీణించుట,
భీతిల్లుట, జీవించుట, చచ్చుట, లజ్జించుట, ఉండుట, నిలుచుట, మేల్కొనుట,
శయనించుట, క్రీడించుట, రుచించుట, ప్రకాశించుటయీ యర్థములుగలధాతువులకర్మకంబు
లగునని యర్థము. సూత్రార్థము—గత్యర్థకాది పూర్వోక్త ధాతువుల ప్రయోగంబులోఁ
చేరణార్థము లేనియపుడు కర్తయైనది చేరణార్థసమావేశమందుఁ గర్మంబగును.
“ఉ. మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను” ఇటఁ బొందుధాతువునకు స్వరూపార్థము
ఈదశయందు మైత్రుండు గర్తయైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. “చైత్రుండు మైత్రుని
గ్రామంబుం బొందించెను” ఇటఁ బొందుధాతువునకు దొన సూత్రమునఁ చేరణార్థ
మందించుకర్తయ్యె. కానఁ చేరణంబులేని పూర్వవాక్యంబులోఁ గర్తయైన మైత్రుం
డు చేరణంబుగల యీవాక్యంబులోఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ గర్మచైవంశునఁనద్యా
రకమైత్రుశబ్దము ద్వితీయాంతమయినది.

ఇటు నీనూత్రము లేకుండనే మైత్రాదులుకర్మంబులై ద్వితీయనొందునని యిట్లు శంకింతురు. ఉదా—“చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందఁగాఁ బ్రేరేచెను” ఈవాక్యంబులోఁ బ్రేరేమధాతువు సకర్మకంబు గాన నీధాత్వర్థంబునకు మైత్రుండు కర్మకంటై కార. పరి. ౨వ నూత్రమున మైత్రీశబ్దము ద్వితీయాంతమాగుట కరతలామలకంబుగాఁ గానిపించెడిని. కాన “ప్రేరేమ” నకు నీవాక్యంబులో మైత్రుండు గర్మకంటై నట్టులే, చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందించెను॥ అన్నవాక్యములో సహితము ప్రేరేమధాతువునకుఁ బర్యాయశబ్దంబై సాంధుధాతువుకంటెఁ బ్రేరణార్థకమైన యిందుగాగమంబున్నందునఁ బూర్వవాక్యంబునందుం బలె నిటను మైత్రుండు కర్మకంట బగుట న్యాయసిద్ధంబగుచుండఁ బిష్టపేషణంబుగా నీనూత్రారంభ మావశ్యకంబని వక్కాణిండుచున్నారు. అదియుక్తంబ; కాని దేవదత్తుండు అన్నమును వండుటకై యజ్ఞదత్తునిం ప్రేరేచెను. అన్నవాక్యమందుగూడఁ బూర్వవాక్యమందు మైత్రుండు వోలే నిట యజ్ఞదత్తుండు “ప్రేరేమ” నకుఁ గర్మకంటై నందునఁ ప్రేరణేంచుగాఁ మాంతమైన పొందించుధాతువునకు మైత్రుండు గర్మకంటై “చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుంబొందించెను” అన్నట్టులే యిటఁ ప్రేరణేంచు గాగమాంతమావండించు ధాతువు నకు యజ్ఞదత్తుండు కర్మకంటై “దేవదత్తుండు అన్నమును యజ్ఞదత్తునివండించెను (వండఁప్రేరేచెను)” అన్న యనిష్టప్రయోగంబు సంభవించును. కావున నీనూత్రారంభ మావశ్యకంబు. పెనింజూపినవిధంబునఁ బ్రకృతనూత్ర ముక్కరలేకయే యెల్లెడలను ప్రేరణేంచుగాగమాంతస్థలంబులలోఁ గర్త కర్మకంటబగుచున్నందున “ప్రాప్తై సత్యారభ్య మాణో విధినికాయమాయ భవతి” [ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ జేయంబడిన నూత్రము నియమముకై యగును) అన్న న్యాయంబున నిపుడీనూత్రము నియమార్థమగును. “గత్యర్థకాదిధాతువులే ప్రేరణేంచుక్కుగలవియైనపుడు కర్త గర్మకంటబగును గాని తక్కినధాతువులు ప్రేరణేంచుక్కుగలవియైనను గర్తకర్మకంటబుగాదు” అనిన నియమంబీ నూత్రమున్నచో నేర్పడును. ఇపుడు వండు మొదలయిన తక్కినధాతువులు ప్రేరణేంచుక్కుగలవియైనను యజ్ఞదత్తుండు కర్మకంటబుగాక కర్తగానే యుండి యాఖ్యాతముచేతఁ జెప్పబడనందున [విభక్త్యంతమైన క్రియచేత ప్రథమాంతార్థమై దేవదత్తుండే యాకాశ్శీతుండే యజ్ఞదత్తుండట గానందున] కార. పరి. ౩ నూత్రంబున పనభిహితుడైన

యజ్ఞదత్తునిం దెలుపునట్టి యజ్ఞదత్తశబ్దంబుకంటె దృతీయావిభక్తి గలిగి "దేవదత్తుడు
 యజ్ఞదత్తునిచే వండించెను" అనిన ప్రయోగమగునని యెఱుంగునది. ఈసూత్రము
 నియమాగ్రమని సంస్కృతవ్యాకరణ వ్యాఖ్యానములలోను నహోబల పండితీయము
 లోను వ్రాయబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో దీనిమాతృకసూత్రమునొద్ద నైదు
 విధములైన ధాతువులును ప్రేరణార్థకములైనపు డైదుదాహరణంబులును స్పష్టగ్రమీ
 శ్లోకంబునం జూపబడినవి. శ్లో॥ శత్రూనగమయత్స్వగ్గం॥ వేదార్థం స్వానవేద
 యత్॥ ఆశయచ్ఛామృతం దేవాశ్వేదమధ్యాపయద్విధిం॥ ఆసయత్సలేపృథ్వీం॥ యస్స
 మేశ్రీహరిగ౯తిః॥ దీనికిఁ బ్రతిబింబంబుగాఁ బద్యంబొనర్చి యుదాహరణపంచకంబు
 నూపంబడును. క॥ అరులం బొందించెను సురపురి; స్వీయుల శ్రుతులయర్థమును నెఱిఁ
 గించెన్; సురలం ద్రావించెనుగ౯; సరసీజాననుని శ్రుతులఁ జదివించె; వసుం
 దరనీటనుంచె నేశ్రీ హరి; మాతఁడు నాకు శరణమనలక్ష్యముతొ॥ చ॥ నునుజిగురాకు
 మేయతటి నోరి కెలంగులఁ దేటికుట్టినన్॥ నవరుహశాఖలం గునకువర్షనిఁ బాటుపికాం
 గనంబికం॥ బనునయమొప్పమాన్పుగతి నాత్మముఖంబు ముఖంబుఁగూర్చిచుం॥ బనమొన
 రించెసందు సుడిమాయలుగా మగవారికృత్యముల్॥ వను. 3 ఆ. ఇటఁ గూడుధాతు
 వు సొండుధాతువునకుఁ బర్యాయము. క్రి. పరి. ౮౦ సూత్రమున కూడించు కూర్చు
 టలు ప్రేరణరూపంబులు. [పురుషపికంబుతనమోమును (భార్య) మోమునుగూడునట్లు
 చేసి అనిర్వికర్మకము] చ॥ కపటపునిద్రవోవుతఱిఁ గొంగిటనానుచు మోవిమోవిఁజేరుపు
 చును గొన్ని రాత్రులు నరుందనియించె లతాంగియంతఁ ద॥ త్కపటముగాంచియుం
 గననికైవడి నట్ల యొనర్చె గొన్నిరే॥ లపుడతఁడాపలేక నగవల్లనతానును నవ్వె వేడ్క
 తోన్॥ కళా ౭ ఆ॥

(మోవిని మోవిని జేరునట్లు చేయుచును)

మ॥ అవిచారంబని పల్కనోడుదుము ధర్మాభిజ్ఞ నీయగ్రసం॥ భవుడశ్యున్నత
 శక్తియుక్తుడు వహీభారప్రగల్భుండు భా॥ గ౯వదోహిత్రిండు పాత్రుడీయగుడు
 లోకఖ్యాతుడొండంగనీ॥ భువనేశత్యభరంబుఁ బూన్పదసునేపూరున్ జఘన్మాత్యజన్॥

భార, ఆది. 3 ఆ "జడోపూనన్" భార, శా. ౨౨. ఇత్యాదిస్థలంబులలోఁ బూన్

భాతువునకుఁ బొందుట, ధరించుట, యనునర్థములు సందర్భసంబున నున్నందుననిచ్చుటను 'బూను' నకు పొందుట యర్థము చెప్పవలయు. అందున పొందించుట యర్థమిచ్చునట్టి ప్రకృతపద్యములోని ప్రేరణార్థకపూన్పు భాతువు సమావేశంబునఁ బూనుండు గర్మంబగును. వహించుటయర్థము చెప్పకొన్నచో "నీవహోర్న" అనువా-చే ప్రేరణార్థకణిజంతవహాభాతుసమావేశమందుఁ గర్తకుఁ గర్మత్వనిషేధమున్నందుననిచ్చుటనుబూనువు కర్మంబుగాక కర్తయై యనభిహితుఁడైనందున (విభక్త్యంతక్రియచే నాకాంక్షితుఁడు కానందున) కార. పరి. 3 సూత్రముచేతఁ ద్వతీయావిభక్తివచ్చి "పూరుచే" అని ప్రయోగింపవలసివచ్చును. పూనునకాదివర్ణలోపము రాఁగా నూనునకు ధరించు ఇత్యాద్యర్థములు శబ్దరత్నాకరమందు॥ ఈప్రయోగంబు ప్రామాదికంబని చెప్పవలసివచ్చునుకాని నిట సందర్భసంబునఁ బూన్పునకుఁ బొందించుట యర్థంబని యూహించునది "భీష్ముండు ధర్మజునకు ధర్మంబుల వినిపించెన్; జనని పుత్రునకు నన్నమును దినిపించెన్" ఇత్యాది ప్రయోగంబులు కార. పరి. ౨౧ సూత్రమునను, లేక "అన్యస్యాః క్వచిద్భవే చ్చాన్యా" అన్న నన్నయభట్టియ సూత్రమునను గర్మార్థమందు ధర్మజు, పుత్రశబ్దముల కంటె వష్టివచ్చి సాధువులయినవని తెలియందగు. అథవా "కన్వాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు వష్టినిత్యంబుగానగు॥ అనినసూత్రంబున నిచ్చట విను, తినుల సమావేశంబునందు "ధర్మజు, పుత్రులకు" వష్టియయ్యె.

124 సూ — అనభిహితకర్తకాకానాకచో వష్టి బహుళంబుగానగు.

రాముఁడు మిథిలంగనియె ॥ రామునకు మిథిలగనంబడియె - రామునిచే మిథిలగనంబడియెను ॥ మైత్రుండుతత్వంబుం దెలిసెను - చెత్తుండు మైత్రునకుం దత్వంబుదెలిపెను ॥ కన్వాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు వష్టినిత్యంబుగానగు - విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను - కృష్ణుండర్జునునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను.

అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేషద కర్మానుబంధంబులు లేమి జేపి రూపభేదంబు లయిదని యెఱుంగునది.

కర్తృర్థకము.

మైత్రుడు - మనియెను

ప్రేరణకర్తృర్థకము.

చైత్రుడు - మైత్రుని మనిచెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము

చైత్రుడు - మైత్రుని - మనుచుకొనియె

ప్రేరణకర్తృర్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రుడు - మనుపఁబడియె

ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము.

చైత్రునిచేత - మైత్రుడు - మనుచుకొనఁబడియె

మొడియుం బ్రేరణాబునం దించుగాగమంబు గలిగినచో సకర్మకంబునకుం బండ్రొందు సకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు భేదంబులవి యూహించునది.

వ్యా—ఆఖ్యాతముచేత (ప్రసమాంతమైన యెవ్వఁడు, ఏది ఇత్యాదిశబ్దములకు ద్వారమున) నాకాంక్షితము కాని యట్టి కర్తృకు కార. పరి. 3 సూత్రముచేత చేతవర్ణకంబు ప్రాప్తించు చుండఁగా నీసూత్రంబు దానికి బాధకంబుగా నానంభింపఁ బడియె.

ఉదా—“రామునకు మిథిలగనంబడియె” ఇది సకర్మకమైనను ధాతువుకంటె క్రి. ప. ౪౯ సూత్రమున కర్తృర్థకమందుఁ బడుజీవవర్ణకంబు విధింపఁబడి “రాముఁడు మిథిలంగనియె” అన్న కర్తృప్రయోగవాక్యములోఁ గర్మంబైన మిథిలనగరము కర్మ ప్రయోగవాక్యములో నాఖ్యాతముచేత నభిహితమైనందున (ఏదికనఁబడియె అని ప్రసమాంతకింశబ్దముచేత నాకాంక్షితమైనందున) కార. ప. ౧ సూత్రముచేత సక్తారమందుఁ బ్రభుమయు కర్తయైన రాముఁడు ఆఖ్యాతముచేత నభిహితంబు కానందున కార. పరి.

3 నూత్రము చేత తేతవర్ణకంబును ప్రాప్తిండుచుండగా నీనూత్రంబువే తవర్ణకంబునకు మాత్రము బాధకంబై వృష్టినచ్చి పైవిధంబుగా వాక్యంబయ్యె. ఇది బహుళంబుగానఁ బక్షంబునఁ దృతీయయు వచ్చి “రామునిచే” — అనియు ప్రయోగింపందగు. “చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్వంబు దలి పెను” తెఱపుధాతువు తెలియుధాతువు ప్రేరణంబుగాన [బుద్ధ్యర్థకము] ౧౨3 నూత్రముచేత మైత్రుండు కర్మంబగుట ప్రాప్తిండు చుండగా నీనూత్రంబున బాధంబు బడి వృష్టినచ్చినదని యెఱుంగదగ్గది. నూత్రము లోని బహుళగ్రహణమున నొకానొకచో ద్వితీయమునగు. ఉవా. క॥ కడుదడవుని ద్రబోయితిఁ బడఁతీ! ననుఁ దెలుపవలదె బలియుఁడొకరుఁడె! క్కుడుజనమునఁబట్టిబ లం! బెడలఁగ ననుదిగిచె నాతఁడెన్వఁడు సెపుమా॥ భా. ఆర. 2 ఆ. “కన్వాదియో గంబునక” అన్య నూత్రంబునకుఁ దాస్పర్యమేనునఁగా సంస్కృతవ్యాకరణంబున “దృశేత్” అనువాత్తికము చేతఁ ప్రేరణార్థకమాశిజంతవృశిధాతువు సమావేశంబునఁ గర్తృకుఁగర్మత్వము విధింపఁబడి “దశేయతిహరింభక్తాకౌ” (మైత్రుండు హరినిభక్తులను జూపెను; ఇది ప్రతిపదార్థాంత్రీకరణము) అని యప్రేరణంబునఁ గర్తృత్వ భక్తులు (భక్తా హరింపశ్యంతి=భక్తులు హరినిఁ జూచుచున్నారు) ఇపుడు ప్రేరణంబునఁ గర్మంబగుట యుదాహరింపఁబడియె. సంస్కృతవ్యాకరణానుసారంబుగా నాన్త్రభాషయందుం చూడ గత్యాద్యర్థకధాతువులకుఁ ప్రేరణంబునన ప్రేరణమందలి గర్త కర్మంబైన మట్టు లే దృశ్యర్థకధాతువులకుఁ గూడఁ ప్రేరణంబున నప్రేరణంబందలి కర్త కర్మంబగుట ప్రసక్తమగుచుండ నీనూత్రముచేతను సూరిగారు వృష్టిని విధిండుచుండిరని యెఱుంగు నది. ఉ. విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. ఇదిసప్రేరణంబునఁ గర్తృయైన రామునకు (రాముఁడు మిథిలంగనియె) నీవాక్యమున వృష్టి వచ్చెను. కను, విను, తిను ఇత్యాదులు కన్వాదులు కనుధాతువునకుఁ ప్రేరణంబున ౭౦ నూ-చే నిందుక్కును ౭౦ నూ-చేత యుగాగమంబును ౭3 నూత్రముక్రిందివాక్యముచేత నకారంబునకు దీర్ఘత్వమును ౮౫ నూ-చేత, నుకారముమీఁది యుకారమునకు నిత్యంబును గలుగంగా “కానిపించు” అగును. ఈధాతువునకుఁ బ్రేరణార్థమే కాకుండ “ప్రత్యక్షమగు” అని యకర్మకార్థంబును గలదు. అ॥ కానిపించి యేమికావలయును పరం! బడుగుమనిన నేను నాత్మశక్తి! కొలఁది నతులు నుతులు సలిపతుంబురుగాన! కలనవలన గెలువవలయునంటి॥ కళా ౨ అ॥ ఇట్లే రెండవయుదాహరణమందునునర్జునశబ్దంబుమీఁద వృష్టియయ్యె “మా

“పెను” చూచునకు క్రి. ప. ౭౬ నూ-చే బుగాగమంబు గలిగి చువర్ణంబు లోపింప గానైనది.

(మూ) అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపదక ర్మనుబంధంబులు లేమిం జేసి రూపభేదంబులైదని యెఱుంగునది.

వ్యా—అకర్మకధాతువునకుఁ గర్మసంబంధము లేనందునఁ గర్మార్థమందు క్రి. నూ-చే విధింపఁబడు “పడుజి” “పెను” ఇత్యాద్యకర్మకధాతువులకుఁ జేర్పఁబడదు. ఆంధ్రభాషాశైలిచేసి యకర్మకంబులకు మనుప్రభృతి భాతువులకుఁ “గొను” అన్ననాత్మ నేపదానుబంధంబును జేర్పఁబడదని తెలియవలయు. ఒకానొకచో నకర్మకధాతువునకు సయితము పడుజికొనులు ౧౦౯ నూత్రమున స్వార్థమందు నూత్రము. రానచ్చును నిలఁ బడు పండుకొను ఇత్యాదులు.

క ర్తృ ర్థ క ము,

మైత్రుండు } ఇది యకర్మకంబు గాన నాత్మనేప దచిహ్నంబగుకొనుశబ్దమును కర్తా
మనియెను } ర్థలాంచనంచైన పడుజియు లేనందున నొక్కటియే రూపంబు.

ప్రేరణ కర్తృగకము } క్రి. ప. ౭౩ నూ-మున చుక్కు ను ౮౫ నూ-మున
చైత్రుండు మైత్రుని మనిచెను } నుకారముమీఁది యుకారమున కికారంబునుగలిగెను.

చైత్రుండు మైత్రుని } ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృగకము. ప్రేరణంబునసకర్మక మైనందు
మనుచుకొనియె. } నఁ “గొను” అనునాత్మనేపద చిహ్నము చేర్పవచ్చును

చైత్రునిచేత మైత్రుండు } ప్రేరణక ర్మగకము. ప్రేరణంబు సకర్మక మైనందున
మనుపఁబడియె } “పడు” అనుక ర్మార్థచిహ్నంబు చేర్పవచ్చును.

చైత్రునిచేత మైత్రుండు } ప్రేరణాత్మ నేపదకర్మగకము సకర్మకము గనుక నుభ
మనుచుకొనఁబడియె } యంబును కొనుపడుజులు చేర్పఁబడియె.

ఇట్లు యకర్మక ధాతువులకును, అప్రేరణంబునందు అనఁగా స్వరూపార్థమం దు నాత్మనేపదక ర్మనుబంధములు లేనందున నేకవిధమైన రూపంబును, ప్రేరణార్థ

మందు ప్రేరణరూపంబును (౧) కొనుపడుజులు వెవ్వెటుగాఁ జేర్చుటంజేసి (౨) రూపంబులును సుభయంబును జేర్చుటంజేసి (౩) రూపంబును మిళితంబై యెదురూపంబు లేర్పడు. (మూలము) వెండియుం ప్రేరణంబునందు నించుగాగమంబు గలిగినచో సకర్మకంబునకుం బండ్రిండు సకర్మకంబునకుం దొమ్మిది యుభేదంబులని యూహించునది.

వ్యా—మొదటి ప్రేరణార్థమందుఁ జూగాగమంబును తిరిగి ప్రేరణార్థమందు నించుగాగమంబును గలిగినేని సకర్మకధాతువునకు ద్వాదశరూపంబులు సకర్మకధాతువునకు రూపనవకంబును నగును. క్రి. పరి. ౨౪ సూత్రమ్మునఁ ప్రేరణేంచుక్కుకంటెఁ దిరిగి ప్రేరణేంచుక్కు సంభవింపనేరదు గానఁ ప్రేరణమక్కుకంటె ప్రేరణేంచుక్కు రావచ్చునని భావము. ఈవఱలోఁ ప్రేరణమగాగమరూపంబులతోఁ గూడ సకర్మకమైన వనుధాతువునకు నైదురూపంబులు మాఁపబడియె. తిరిగి ప్రేరణంబునఁ జూగాగమంతరూపంబుకంటె నిచుక్కు చేసి వాల్చురూపంబులును నిరూపింపబడును.

(౧) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించెను. పునఃప్రేరణకర్తార్థకము ఇట నాఖ్యాతముచేత యజ్ఞదత్తుం డభిహితుండై చైత్రుండనభిహితుం డగుటంజేసి కార పరి. 3 సూత్రమ్మునఁ జైత్రశబ్దంబుకంటెఁ జేతవర్ణకంబయ్యె.

(౨) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనియె (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థకము)

(3) యజ్ఞదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపింపబడియె. (పునఃప్రేరణకర్తార్థకము) ఇటఁ గర్తార్థకమైన నాఖ్యాతంబుచేతను గర్మంబైన మైత్రుండభిహితుండై ప్రయోజకప్రయోజ్యులైన యజ్ఞదత్తచైత్రురువురును ననభిహితులైనందున కార. పరి. 3 సూత్రమున యజ్ఞదత్తచైత్రశబ్దములకంటెఁ జేతవర్ణకంబులు గలిగె. మైత్రుం డభిహితుండైనందున సుక్తార్థమందుఁ బ్రథమాసూత్రమ్మునఁ బ్రథమావిభక్తియయ్యె.

(౪) యజ్ఞదత్తునిచేతఁ జైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపించుకొనబడియె. (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థకము) వెనుకటిరీతిగానే తృతీయాప్రథమావిభక్తులు ద్వితీయాదయకసూత్రమ్ములఁ గలుగనని యూహించునది.

సకర్మకథాతువులనుం గూడఁ బ్రేరణార్థములు చెందింటియందు నుపయోగించి పండ్లెందురూపంబులను స్పష్టార్థముదాహరించెద.

(౧) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిసెను (కర్తృర్థకము) (౨) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిసికొనెను (ఆత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౩) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలియఁబడెను. (కర్తృర్థకము) (౪) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలిసికొనఁబడియెను. (ఆత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౫) మైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వముం దెలిపెను (ప్రేరణకర్తృర్థకము) ఇటు కిరి. పరి. ౧౨౪ నూత్రిమునఁ బ్రయోజ్యకర్తయైన మైత్రునిఁ జెప్పునట్టి మైత్రీశబ్దమునకు వస్తి గలిగినది. (౬) మైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలుపుకొనెను (ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౭) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలుపఁబడియెను (ప్రేరణకర్తృర్థకము) (౮) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలుపుకొనఁబడియెను (ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౯) యజ్ఞ దత్తుండు మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించెను (పునఃప్రేరణకర్తృర్థకము) (౧౦) యజ్ఞ దత్తుండు మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించుకొనియెను (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౧౧) యజ్ఞ దత్తునిచేత మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపింపఁబడియెను. (పునఃప్రేరణకర్తృర్థకము) (౧౨) యజ్ఞ దత్తునిచేత మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపించుకొనఁబడియెను. ఇట్లు తక్కినసకర్మకంబులకు నూహ్యంబులు.

ఇది క్రియాపరిచ్ఛేదము.

246

శ్రీ వేదాంతజీశికాంకునమ్యం

మైండుంకెరామనమ్యం

కృదంతపరిచ్ఛేదము.

1 సూ—కృత్తులకర్థంబులు యథావ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

ధాతువునకు విహితంబగుడుఱ్ఱిన్న ప్రత్యయంబుకృత్తునాఁబడు కృత్తులకువక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృకర్మాద్యర్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది. || ఆక - బంధనము || మొలక - నవోద్భిదము || ఏలిక - పాలకుఁడు || కోరిక - వాంఛయు వాంఛితంబును మూఁక - సంఘము || ఆడిక - నింద || ఓడిక - పోతస్సు.

వ్యా—కృత్ప్రత్యయంబులకు భావకర్తార్థంబులు పెద్దల వ్యవహారమున ననుసరించి తెలియందగినవి. కాని సూత్రంబులలో నాయుయ్యర్థములం బేర్కొని, క, ఇక, ఇత్యాదికృత్ప్రత్యయంబులు విధింపఁబడవని భావము.

ఈతాత్పర్యమే “కృత్తులకు వక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృకర్మార్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది” అని మూలమందే వినరణము చేయఁబడినది.

(మూలము] ధాతువునకు విహితంబగు డుఱ్ఱిన్నప్రత్యయంబు కృత్తునాఁబడు

వ్యా—“ధాతువునకు” అనిన క్రియాపరిచ్ఛేదమందలి ప్రథమసూత్రము క్రియాపరిచ్ఛేదమందే కాకుండఁ గృదంతపరిచ్ఛేదంబునందుం గూడ నధికారసూత్రముగా వర్తిల్లునని భావము. కృత్ప్రత్యయంబునకు లక్షణంబేమనఁగా డుజ్, రు, వు, రు, ను, ముఱ్ అనునవి దక్క భావ్యధికారమందలి ప్రత్యయంబులు కృత్తులు నాఁబడునని యర్థము. డజ్జులొని డువర్ణంబును ముఱ్జులొని ఇకారంబుతోఁ గూర్చఁగా “డుఱ్” అనిన ప్రత్యహారం బేర్పడినది. [క్రి. ప. ౮ సూ] సూరిగార్థితేత “కృదతిజ్” అనిన

పాణినీయసూత్రమే యాంధ్రీకరించి యిట్లు వ్రాయఁబడినది యని తెలియందగు. భా
వాద్యర్థంబుల కుదాహరణము. ఆఁ క॥ బంధనము. ఇటు అడ్డగించు అర్థముగలయాఁగు
ధాతువుకంటె నీపరిచ్ఛేదములో 3 సూత్రముచేతఁ గవర్ణకము రాఁగా “ఆఁగు + క”
ఇట్లుండె. కవర్ణము పరమగుచుండ ధాతుగుకారమునకు ౨ సూత్రముచేతను లోపంబై
“ఆఁక” యయ్యె దీనికి నడ్డగించుట యర్థము గాన భావార్థమున కుదాహరణము.
ఉదా “మొలక” నవోద్భవము; దీనికిఁ బర్యాయపదంబుగా నిచ్చిన “ఉద్భిత్” అను
శబ్దము “ఉద్భినత్తిభవచ్ఛబీజంచ” [భూమిని బీజమును భేదించి వెలువడనది] యన్న
యర్థమందు “సత్సూద్భివ.....భివన్భివజననీరాజామపసద్దేహిక్విప్ ఆ3 పా
౨ సూ ౬౧] అనుపాణినీయసూత్రంబున ననువర్తమానకర్తృత్వమందుఁ గన్విష్టురాఁగానైన
రూపంబుగావున మొలక శబ్దంబును మొలుచుధాతువుకంటెఁగర్తృత్వమందు గవర్ణము వచ్చి
నది యని తెలియవలయు. ఉద్భిన్నబ్ధి యుక్తిగాదులలోనిది గాన నవోద్భవము
అని యయ్యె. ఆఁగు, మొలుచు, ధాతువులకంటె 3 సూత్రమున నొక్కవర్ణకమే విధిం
పఁబడినను “ఆఁగు” కంటె భావార్థమందును “మొలుచు” గర్తృత్వమందును నయ్యది
యైనట్లు మహాజనవ్యవహారంబున దెలియందగినదే కాని సూత్రంబున విశేషించి యర్థ
ములు పేర్కొనంబడవు. మొలక మొలచునది. [మొలచుటకుకర్త] ఇట్లే మూఁగుధాతువు
కంటెఁ గవర్ణకము కర్తృత్వమందుఁ గలిగి “మూఁక” = [సంఘము = మూఁగునది] అయ్యె
నని యూహింపవలయు. “ఏక” పాలకుఁడు ఏలఁధాతువుకంటె ౧౨౦ సూత్రమున
విక వర్ణకము కర్తృత్వమందుఁ గలిగె. [ఏలఁటకుఁగర్తయని యర్థము] కోరిక వాంఛయు
వాంఛితంబును; కోరుధాతువునకు ౧౨౧ న సూ-న భావార్థమందు నిక వర్ణకము రాఁ
గా వాంఛ యర్థముగును. (కోరుట యర్థము) ఆధాతువుకంటెనే కర్తృత్వమందు నిక
వర్ణకము కలిగియు “కోరిక” యనియగు. దీనికి వాంఛితము అర్థము (కోరఁబడినది);
ఆడు [నిందించుట] ధాతువునకు భావార్థమందొక వర్ణకమురాఁగా “ఆడిక” = (నింప)
యఁగు ఓడిక [=ప్రసాదము ‘ఓడు’ నకుఁ గర్తృత్వమందు నిక వర్ణకము [ప్రవహించున
దియని ప్రవహించు క్రియకుఁ గర్తయైనట్లు తోచుచున్నది]; ఇట్లులొక ప్రత్యయమే
భావకర్మాద్యనేకార్థములయందు పచ్చుట యర్థమునుబట్టి యూహించునది. ఇట్టి ప్రా
తిపదికంబులకర్థములును, నిదర్శనముగాఁ గవి పయోగంబులును, శబ్దరత్నావళిఁబుండువు
లలో శాఖోపశాఖులుగాఁ బ్రకాశింపఁబడును. కాననట్టి వ్యాకరణవిశేష సూన్యశబ్దంబుల

కర్థము నీచ్చట నెత్తి వ్రాయుట యనావశ్యకము. ఏకధాతువునకే భావక ర్థవిశేషములనుందు సేకప్రత్యయంబే గల్గినను, నొకధాతువునకే ప్రత్యయభేదంబులఁ బ్రాతిపదికార్థభేదమున్నను, వ్యాకరణమ్మునంజేసి యాపవిశేషములున్నను, నట్టి స్థలంబుల నెంచి ప్రయోగంబులు ప్రమాణముగా వ్రాయంబడు ఇచ్చటఁ గోరికశబ్దము భావార్థమందును గర్థార్థమందును నిక వర్ణకంబుగలదైనందున నర్థవిశేషములయందుఁ బ్రయోగనివేశకానమావశ్యకము. క॥ ఈకథ యెవ్వరుచదివినఁ గైకొన్నరు విన్నగోరికను వ్రాసినవాఁ రేకాలముశంభునికృపఁ నాకల్పముగందురై హికాముష్మికముల్ ॥ [ఇచ్చయర్థము; భావార్థము] “తగుగోరికఁజెచ్చెఁ బులిందకోటికికొ” ఉ. రా. ౭ ఆ॥ [వాంఛితము కర్థార్థమందు ప్రత్య]

2 సూ — ఇటం గృత్కగతపవేములు పరంబులగునపుడు కగచయవలకు లోపంబగు.

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరంబులగునపుడు ధాతువునంతంబులగు కగచయవలకు లోపంబగు ॥ మీఁదిలక్ష్యంబులం జూడంబడు.

వ్యా— స్పష్టము.

3 సూ — కవర్ణకంబులు గ్వాదులకగు.

అలుగు - అలుక ॥ ఆఁగు - ఆఁక ॥ ఎఱుగు - ఎఱుక - ఇట బిందులోపంబు. ఇట్లు గొన్నింట గ్రహించునది ॥ కడఁగు - కడఁక ॥ కలఁగు - కలఁక ॥ కాఁగు - కాఁక ॥ తునుగు - తునుక ॥ నడచు - నడక ॥ నలఁగు - నలఁక ॥ పోవు - పోక ॥ మడఁగు - మడఁక ॥ మలఁగు - మలక ॥ మునుగు - మునుక ॥ మూఁగు - మూఁక ॥ మొలచు - మొలక ॥ వచ్చునకు - రా - రాక ॥ వంగు - వంక ॥ వీఁగు - వీఁక ॥ ఇక కవులుపరంబులగునపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు - కానుక - కినియుముది

యుల కుత్సంబునగు - కినియు - - కినుక || వసుదయు-ముదుక ||

ఇత్యాదు లలుగ్వాదులు.

వ్యా—“ఎఱుక” ఎఱుగు ధాతువునకీ సూత్రమునఁ గవర్ణకము రాఁగా ౨ వ సూత్రమునఁ బ్రత్యయక కారపరత్వమందు ధాతుగుకారమునకు లోపంబు. బిందువునకు నులోపంబిట విశేషము. ఇదిపరిచయమర్థ మిచ్చుచో భావార్థమందుఁగ ప్రత్యయమును దక్కినజ్ఞానము, సోదె, గుఱుతు, జ్యోతిశ్శాస్త్రమును అర్థమగునపుడు క రణార్థమందుఁ [సాధనార్థమందు] గవర్ణకమనవలెను. దీనిచేతను యుక్తాయుక్తము మొదలైనవి తెలియఁబడునని వ్యుత్పత్తి చెప్పందగును. యుక్తాయుక్త వివేచనకు జ్ఞానము సాధనముగదా! పరోక్షమైన సంగతితెలియుటకు సోదె సాధనము. [కరణము.] వస్తునిశ్చయంబునకు గుఱుతు సాధనము. ఆగతానాగతములు తెలియుటకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము సాధనము. సాధనములైన జ్ఞానాదులను తెలుపుచున్నందున నెఱుకశబ్దము కరణార్థకము. ఉ॥ ఎఱుక పెఱికెఱు ధనము॥ (పరిచయము అర్థము: భావార్థము) క॥ చదివినయెఱుకలకుపరియెచదుననియెఱుకల్ లక్ష్మీ. ౪ ఆ (జ్ఞానముకరణార్థకము) గీ॥ భూతి డాఁచిపనుపుఁబూసి త్రిశూలహాస్తంబుడాఁచి చేత సజ్జయమర! వెలఁది మేనఁగల్గువీరుండు వెలఁది యెఁ యెఱుకయెఱుక యనుచు నేగుదెంచె॥ నీర. ౨ ఆ॥ (సోదె; పరోక్షార్థజ్ఞాన సాధనము) నీ॥ ఇటునేలజేజేల కెఱుకైనచెంగావిసుదసంజదగు కొండఁజూచినాఁడ॥ కా ౫ ఆ॥ (గుఱుతు; వస్త్రముందలివీరుఁ జెంగావి బ్రాహ్మణులని తెలియుటకై సాధనమైనగుఱుతు) గీ॥ రాజునకుఁ గీడుపుట్టెడు రాజ్యమడఁగు ననుచు నెఱుకచెప్పెడు జ్యోతిషాధములను గుడుపుకొఱకువిప్రాకృతిగొన్న శూద్రుఁ బాస హస్తదండము గొనఁబాడిగలదు॥ విజ్ఞా-ప్రా-కా॥ (జ్యోతిశ్శాస్త్రము; పరోక్షార్థము దెలియఁగా సాధనము.) “తునుక” (“తునిఁగినది” అన్నయర్థము గావునఁ గర్తృరమందిటఁ గవర్ణకము; గువర్ణలోపమే కాక పూర్వవర్తి బిందువునకు లోపము.) “మడక” మడత, మగుఁగు వస్త్రము అర్థము; మరలునదిఅనివ్యుత్పత్తివలనఁ గర్తృరమందుఁ గవర్ణకము; “మలక” “మలక” ఇట్లు అర్థబిందుసహితమును బిందురహితమును నయిన రెండుశబ్దములు “మలగు” వలనైన యాపములే మొసటిదారికి చిహ్నము,

చుట్టు, మేలిక తోనుర్థమున భావార్థమున నైనది; రెండవరాకి దురక, మూకుడు; ఇట ద్రవ్యమర్థమయినందున మలగువాడు, మలగునది అనివ్యుత్పత్తింజేసి కర్తృగక ప్రత్యయాంతములు. “మూక” “మొలక” ఇయ్యచి కర్తృగకములని పూర్వమందు జేప్పబడియె. “కానుక” కర్తృగకమందు రూపము (రాజుచే శ్రద్ధతో) గనబడునది = చూడబడునది] రూపాంతరము “కాన్క”; ౧౨ నూ—న పక్షాంతరమందునిక వర్ణకము “కానిక” ఇదియుఁ గర్తృగకరూపము. “కానుపు” అనునది కనుధాతువునకుఁ బ్రసవించుటగమున్నందునఁ దదర్థమందు ౧౧ సూత్రముచేత, బువ్వగకముగలిగి యీసూత్రమందలి సూరి గారినచనంబున నాదివర్ణదీర్ఘంబు. “ముదుక” కర్తృగకమందుఁ గవర్ణకము [ముదియునది ముదియువాడు] “ఎట్టిగాఁ గడఁగితి మూడుకాళ్ళముదుక న్వరియింప” జై క ఆ|| “కినుక” రూపాంతరము “కిన్క” కినియుండు ౧౧ వ సూత్రమునఁ బువ్వగకంబును నుత్వంబును గానిపించెడిని. గీ|| అనుచు గ్రేగంట నీరసం బంకురింపఁ గినుపు. కిలికించితము నాత్మఁ గీయకొనఁగ|| కాశీ క ఆ. [కినుపు=కినుక]

4 నూ—ఇమివర్ణకంబు కలుగ్వాదులకగు.

కలుగు - కలిమి || ఓరుచు || ఓరిమి|| కూరుచు - కూరిమి || నేరుచు - నేరిమి|| వ్రేలుచు - వ్రేలిమి | బడియు - బడిమి || బ్రదుకు బ్రదిమి || ఒడ్డు - ఒడ్డిమి || తాలు - తాలిమి

వ్యా—“కలిమి” ఇటఁగలుగునకు బ్రకృతసూత్రమున నిమివర్ణకంబును “ఇమి” పరంబుగాఁగా రెండవసూత్రమున సంత్యగువర్ణంబునకు లోపంబును అపనాదినిత్యస్వర సంధియుఁ గలిగె. “కలిమి” భావార్థకమైనచోఁ గలియుటయర్థము “ఇట్టిమహిమ కలిమికిఁ గతమెయ్యది” భార. ఆ. క ఆ|| [కలుగుట] ఈధాతువునకు నధికరణార్థమందును ఇమివర్ణకము వచ్చును. క|| కలిమియుదుట్టలఁ జేర్చును|| భార. శాం. ౧ ఆ (కలిమి = సంపద; దీనియందు సుఖముగలుగునని వ్యుత్పత్తి) “కల్మి” రూపాంతరము. “ఓరిమి” ఇత్యాదులందు నీసూత్రమున నిమివర్ణకమును రెండవసూత్రముచేత సంత్యవర్ణ

లోపేనునని యూహించునది. “హరిమి” (దీనిచేతఁ బ్రియపడుదురు అని వ్యుత్పత్తిఁ గన్గకరజార్థమందుఁ బ్రత్యయము. స్నేహము అర్థము). బడియు-బడిమి=(వృష్టిదోషపరిహారార్థము దిగఁదీయుట) తాలు-తాలిమి|| “తాళు” అని ధాతువుగానున్న పుడల ఘులకారముతో నుండును. ఈళకారము కృపంతత్వావస్థయందు లఘులకారమయి “తాళిమి” అగు. రూపాంతరము “తాల్మి” క|| ఈతాల్మిలేదుబ్రాహ్మణ జాతికినీవెవ్వ డవు నిజంబనవుడునే! సూత్రజుఁడననియె మొదలును! నాతండామునినరేఁబ్బుఁడతికుపి తుండై|| భార. శాం. ౧ ఆ|| ఉ|| ఉత్తమభక్తి నేనతగనోప యొసర్తు బ్రియంబు తాల్మియుక|| మొత్తదనంబు సంతతము మేలుగఁదాల్తుననుభవంబులక|| భార| ఆర. ౫ఆ.

5 సూత్రజ్వరకంబు చేయ్యామలకగు.

చేయు - చేత|| అలయు - అలఁత|| కూయు - కూఁత|| కోయు - కోఁత|| గీయు - గీఁత|| నేయు - నేఁత|| పూయు - పూఁత|| పోయు - పోఁత || మూయు - మూఁత|| మేయు - మేఁత || మోయు - మోఁత|| రోయు - రోఁత|| లాయు - లాఁత|| వాయు వాఁత|| వేయు - వేఁత.

కూయుధాతువు మొదలుం దిప్రత్యయంతము గీ|| అకట! గూఁడుకూయు నాలికూయుని లాఁతి|వారికైన నరయవలయుననిన| నన్నుఁగోరుకుండు తన్నుగ నెట్టులు| చూడనేర్చె ధర్మసూనుఁడవుడు|| విరా. ౨౨. ఇటు లనుక్తస్థలంబులందుం గూడఁ బకృతిప్రత్యయ విభాగం బూహింపవలయు|

వ్యా“చేత” చేయుట. ఇటు భౌవార్థకముతజ్వరకమ్ము; క|| వారొకయాగ్రహ వృత్తి|| గూరి యధర్మంబునేఁతకుం జాలరుదు| ర్వారబలులయ్యుఁ బాండుకు|మారులు శాఁతత్సులందు) మహి జనులెల్లక|| భా. ఉద్యో. ౧౨. (అధర్మంబునేఁతకుక=అధర్మముచేయుటకు) కృత్యము అనునర్థమందుఁ గర్మార్థకము (చేయఁబడునది); ఉ|| పూఁ

తపఃపడివంటి వలపుంబచరించు కులంబునీతికిఁ | లేతగదమ్మ యితైఱఁగ లేమనురాంగన
లెల్ల నిట్టినీ | చేతకు మెత్తురమ్మ దయనేయక తిన్ననిమేనువెన్నెలకా | వేతురటమ్మ
యింతకును వేదురుసెల్లునటమ్మ యింతికిఁ || మను. 3 ఆ “అలత” ఈధాతువునకు
౧౧ నూ-చే బువర్ణకంబును, ౧౨ నూ-చే నిక వర్ణకంబును గలిగి “అలపు” “అల
యిక” అనిరూపంబులగు. “గీత” (గీయబడునది అనిన కర్మార్థమందుఁ దృష్టార్థకము;
గీటు అర్థము) ‘మూత’ మూయుట అన్నయర్థమందు భావార్థకము; మూకుడు మొద
లైన మూయుపదార్థములు అగమైనపుడు కర్తృత్వకము. ‘మేత’ పశువుచే మేయబడు
తృణాదికమర్థము గానఁ గర్మార్థకము. ‘రోత’ జుగుప్సాఅర్థము; రోతలు (బహువచన)
తిట్లు అర్థము. ఇటుఁ గర్మార్థకము. “వ్రేత” వేయుటయు, కార్యకారణభేదోపచా
రంబుచేత వ్రేయుటవలన (గోగిన) దెబ్బయునర్థములు; క॥ ఆసూర్యభానుఁడీ క్రియ
వ్రేసినయప్పరిఘననుజవిభుఁడధికబలోల్లాసమునఁ బుచ్చుకొని పొడిచేసెనసురులార్వన
తని శిరమొకవ్రేతక॥ నిర్వ ౪ ఆ॥ (దెబ్బచేత) భావార్థప్రత్యయమైనను నీయర్థ
మందుఁ గార్యము కారణమునో నభిన్నమన్న బుద్ధిచేత నిటు ప్రయోగింపఁబడియె.
ఈగణంబులోని ధాతువుల యుకారమునకుఁ దకారము పరమగుచో రెండవ నూత్ర
మున లోపంబు గలిగె. తజ్జుజేత్తుగాన బింగుపూర్వకంబగు. హ్రస్వముమీఁది యాదం
దువు పూర్ణబిందువునగు.

6 నూ—కువవర్ణకం బడంగ్వాదులకగు

అడఁగు - అడఁకువ॥ ఎఱుఁగు - ఎఱుకువ ॥ కలఁగు - కలఁ
కువ॥ నలఁగు - నలఁకువ॥ పెనఁగు - పెనఁకువ॥ పొలయు - పొల
కువ॥ మఱుదు - మఱుకువ॥ మెలఁగు - మెలఁకువ-లోఁగు - లోఁ
కువ॥ వేగు - వేకువ.

వ్యా—కునప్రత్యయక కారము పరమగుచో (౨) నూత్రమున ధాత్యంత్యనక
మునకు లోపమును.

‘ఎఱుకువ’ — ఎఱుఁగుఁధాతువునకుఁ గుఱవర్ణకంబు గల్గగా, ‘ఎఱుక’ శబ్దమం దుంబలె బిందువుచోఁ గూడ ధాతుగుణ్యంబు లోపించు. దీనిచేతఁ దెలియఁబడునన్న వ్యుత్పత్తి గానఁ గరణార్థమంబుఁ బ్రత్యయము ‘నలఁకున—శ్రీగుకు సాధనంబుగాన వ్యాధియను నర్థమునఁ గరణార్థమందును; శ్రీమ, బాధ ఇత్యాద్యర్థములందు భావార్థ మందును; బ్రత్యయము, ‘పెనఁకున’—దీనియందు (యుద్ధమందు) పెనఁగులాడుదు రన్న యర్థమున నధికరణంబునఁ గుఱవప్రత్యయము. తక్కిన మేళనాద్యర్థములయందు భావార్థ ముననిన తెలియవలెను. ‘సాలకున’—దీనియందు సంసరింతురన్న వ్యుత్పత్తి నిమాగణము, ఇత్యాద్యర్థములందు నధికరణార్థకము ‘పోఁబడి’ అర్థమందు భావార్థ కము. ‘లోఁకున’—అడఁగునది ఇత్యాదివి శేషణార్థమునఁ గర్తృత్వమందుఁబ్రత్యయము. విశేష్యంబగుచో భావార్థకము. ‘వేఁకున’—ఈకాలమందుఁ దల్లవాఱుచుండుంగానఁ బ్రభాతార్థమందు నధికరణార్థకము ‘వేకునగుచో’ పాఁ స. ౨ ఆ.

7 సూ—టవర్ణకం బాడ్వాదులకగు నగుచో నంతలోపంబగు.

ఆఁడు - ఆఁట॥ ఊరు - ఊట॥ ఊఱడు - ఊఱట॥ ఏకరు - ఏకట॥ ఓను - ఓట॥ తివురు - తివుట ॥ తేరు - తేట॥ త్రిమ్మరు - త్రిమ్మట॥ నండు - నంట॥ పాడు - పాట॥ మండు - మంట॥ వండు - వంట॥ వేసఱు - వేసట॥ అనుష్ఠయ్యుక్తంబయిన యాటశబ్దం బు ప్రాయీకంబుగాఁ గ్లిబసమంబగు ॥ కోలాటము - పోరాటము - మండ్రాటము॥ ఇత్యాదులు.

వ్యా—‘ఆట’ ఆడుఁధాతువునకుఁ బ్రకృతసూత్రమున భావార్థమందుఁ డప్ర త్యయంబును ధాత్వంత్య వర్ణమునకు లోపమునునయ్యె. ఇట్లు తక్కినవి యూహింప నలయు. ‘ఊట’—ఊరెడు నీరు॥ (౨) మూలగ॥—ఇయ్యర్థములందుఁ గర్తృత్వకము ‘ఊట’—ఊరడించుట ఇట భావార్థకము. ఉ॥ అంతలు చేసిపోనడచి యక్కట సంజయచేతఁ జెప్పెను॥ తైంతురె యిట్టియూట మడిఁబ్రతునందె యుధిష్ఠిరుండుదా నున నమూన కీర్తుక స నె పు సు సూరకు డి ప్పు నొక్కొ యీ కుతక గూరహి నుతి

నాశఁడు నెంచు నెయన్నదమ్ములకొ॥ భార—ఉన్యో ౩ ఆ. గీ॥ ఉన్నయపుడు
దొడకించుకయులేని యట్లుగాఁగ| మాటిమాటికిఁ బరికించి మందడిల| కెలనూట
యగుచు వత్తిల్ల నేర్తు॥ భార—వి—౧ ఆ; సాహాయ్యముగా నుండువాఁ డర్థముగానఁ
గర్తగ్రకము “జేట”—తేరినపదార్థము.—ఇత్యాద్యర్థములయందుఁ గర్తగ్రకము.
‘పాట’—పాడఁబడునదియర్థము గానఁ గర్తగ్రకము. ‘మంట’—జ్వాల యర్థమ
యినచోఁ గర్తగ్రకము—‘మండ్రాటము’—క్లీ బసమంటుగాన మునర్ణకముగలిగినది
సంతాపార్థమున భావార్థము. శా॥ పండ్రెండేడులు నీగతింజనఁగ జంభద్యేషిము
ఖ్యామగుత్| మండ్రాటం బిదియేల చెప్పదము కామగ్ధంసి కీ నేమముత్| గుండ్రాయె
నఁ జెమర్చునింతికకటా! గోపాలచాండామణికొ| గండ్రో కానరొ వారుచెప్పఁ
దగదా| కైలాస వాచయముత్॥ ఉ—హ—౨ ఆ. (కండ్రో—కందురో,
‘అండ్రు’ అన్నట్లు ‘కండ్రు’ అనురూపంబు, క్రి పరి. ౫—౬—
నూత్రములనగు.)

౪ సూ—టువర్ణకంబు పడ్వాదులకగు నగుచో నవి యాద్య
క్షరశేషంబులయి దీగ్గంబునొందు.

పడు - పాటు ॥ చెడు - చేటు - అడుచు - ఆటు ॥
కలుచు - కాటు॥ పొడుచు - పోటు॥ వయిచు - వాటు॥ ఏ
యు - ఏటు ఓడు - ఓటు - వేయు - వేటు,

వ్యా—పాడు—ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బడు యొక్క యాదివర్ణమయిన
పకారంబు మిగిలి దీర్ఘంబై టువర్ణకంబుతోఁ బైరీతిగారూపంబు నిలిచె. ఇయ్యది యాప
దయర్థమిచ్చుచో దీనియందుఁ బడుదురు (శ్రీమపడుదురు) అని వ్యుత్పత్తిగాన నధికర
ణార్థకము. గీ పొందుసుతుల కిన్నిపాటులు పాటిలై ॥ భీష్మ ౧౮.

అటు—‘అడుచు’ నకు నాద్యక్షరంబు మిగిలి దీర్ఘంబుతోఁ డువర్ణకాంతమ
యిన రూపంబు. కాటు—దంతనారమయినపుడే కలుచునకు నిట్టిరూపంబు. భోధనా

ర్థకమునునచోఁ “గఱపు” అనియగు. మూలములో ‘కఱుచు’ అని యుకారమధ్యము ప్రామాదికము. ‘కఱుచు’ అని యుండవలయు. వాటూ—పయిచునకుఁ డువ్వకమును, ఆది వకారమునకు దీర్ఘమును. ఈధాతువునకుఁ గ్రి.నూ.పరిచ్ఛేదమందలి (౧౦౩) నూ త్రిమున ‘వైచు’ అగు. ఏటూ—బాణప్రయోగము. వేటూ—దీనికిరూపాంతరము వేటూ. కొట్టు నఱుక, అర్థము. వేయువలన వేటూ అనురూపంబయినదని చెప్పంగూ డదు. అపుడు విత్తేపంబర్థమగుం గాని కొట్టుట యర్థము కాకపోవలసి వచ్చును.

9 నూ—పవర్ణకంబు తిరియ్యాదులకగు.

తిరియు - తిరిపము॥ కలియునకత్వంబునగు - కలపము ॥
 పొలయు - పొలపము॥ మురియు ॥ మురిపము॥ సొలయు-సొలపము॥
 వలియు - వలిపము.

వ్యా—తిరిపము తిరియునకు నీ నూత్రిమునఁ బవర్ణకమురాఁగాఁ దత్పరత్వం బున ధాతుయుకారమునకు ౨ నూత్రిమునలోపంబు. కం. సరినెలఁత తెన్నియేనియుఁ. దేరువుల ధనమునుగడించి తెచ్చుకొనఁగ నో! తరళాక్షి! యొక్క దాసరి తిరిపపుబా పనికి వలచితిరుగుట తగునే!! పర ౩ఆ. భిక్షయర్థముగాన భావార్థకప్రత్యయము నీ. కడదిరిపంబునై కాంతయునీవును దేశంబులందెల్లఁ దిరిగితిరిగి॥ కవిక ౫ఆ. భిక్షు కుఁడు కర్తృర్థకము. దీనికి వృత్తియందు ‘ము’ లోపము. గీ॥తిరిపజోగిఁ దగునె? దేవుఁ డనఁగ. వీర ౧ ఆ. కలపము—కలియునకుఁ బవర్ణకంబును)౨) నూత్రిమున యులో పంబును నికారమునకత్వంబును గలుగంగఁ బైరూపంబయ్యె. కలయుధాతువును దిరి య్యాదిగణములో భావించినందున, కలపము అను రూపంబు సులభంబైనను కలి యుధాతువువలనం గూడ నట్టిరూపంబు సిద్ధించుటకై యత్వంబు విధింపంబడియె. “కలుపు, కలుపుఁగోలు ఇత్యాది సాధారణప్రయోగంబులంబట్టి, ఇట్లు ఇకారమధ్యము గాను వ్రాయఁబడియె” నని బ. సీతారామాచార్యులుగారు కలియుధాతువుగూడ సుప్రసిద్ధమయి యన్నట్లు వ్రాయుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరమందుఁ గలపము శబ్దము

నకు (౧) కలపుట (౨) పరిమళద్రవ్యములనుజేర్చి కలపినచందనము, అని కలయుధాతువు రూపముతోడనే యర్థవివరణము చేయఁబడినది, కాన ధాతుద్వయంబునుండియు నీరూపంబు నిర్వివాదంబు. క. తలయంటె నొకతెఱేనికిఁగలపంబునఁ జేసితావిగల్గిన నూనె. య క ఆ. (కలపుట) సీ. కలపంబు లభినవగంధంబులుగఁ గూర్చి తనువున నలఁదుదు ననువుగాఁగ. భార. వి ౧ ఆ. (పరిమళవస్తుమిళిత చందనము.)

10 సూ—తవర్ణకం బావులించు లోనగువానికగు.

ఆవులించు - ఆవులింత॥ ఇగిలించు - ఇగిలింత॥ ఓకిలించు - ఓకిలింత॥ కుళ్ళగించు - కుళ్ళగింత ॥ కుసిలించు - కుసిలింత॥ కొక్కరించు - కొక్కరింత॥ కొప్పరించు - కొప్పరింత॥ గిలిగించు-గిలిగింత॥ ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఆవులింత—ప్రకృతసూత్రమునఁ దవర్ణకంబురాఁగా (౨) సూత్రమునఁ జాకారమునకు లోపంబు. ఇట్లు ఇగిలింత, గిలిగింత ఇద్యాదులం దూహించునది.

గీ॥ ఆవులింత, తుమ్ము, హాసంబు, నిష్ఠీవా నంబు, గుప్త వక్త నములుఁగాగ॥

సలుపవలయు నృపతికొలుపున్నయెడల బా॥ హిరముతైనఁ గలని కెఱుగఁగుట॥
భార. వి ౧ ఆ.

సీ. కటికిచీకటి తిండికరముల గిలిగింత, నెవ్వఁడు దొగకన్నె నవ్వఁజెనకు మను ౧ ఆ. ఈయర్థమందె గిలిగిలింతయనియుఁ బ్రయోగంబుగలదు. సీ. లలిగపాలంబులు గిలిగిలింతలు పుచ్చినవ్వింపఁ గలకలనవ్వివ్వి హరి. పూ ౫ ఆ.

11 సూ—పువర్ణకంబు మాయ్యాదుల కగు.

మాయు - మాపు॥ మేయు - మేపు॥ అడుచు - అడుపు॥ ఇంచు - ఇంపు॥ ఏచు - ఏపు॥ ఏచు - ఏపు॥ కను - కానుపు॥ కాచు - కాపు॥ చూచు - చూపు-తలఁచు - తలఁపు॥ తోచు - తోపు॥

త్రేచు - త్రేపు॥ త్రోచు - త్రోపు॥ పూచు - పూపు॥ పెనుచు
పెనుపు॥ పొలుచు - పొలుపు॥ ప్రోచు - ప్రోపు॥ మెచ్చు - మెప్పు॥
మోచు - మోపు॥ వలచు - వలపు॥ వాచు - వాపు॥ ఇత్యాదులు
మాయ్యాదులు

వ్యా—మాపు—మాయుధాతువునకు నీసూత్రమునఁ బునర్వకంబు రాఁగా (అ)
సూత్రమున యు, లోపము. మాయుట యగ్ధమయినపుడు భావార్థకము “మహిత
మార్చుటొప్పుదు కడుమాపునైన”

మాపు—రాత్రి; ద్వైతప్రపంచము సుషుప్తి పశంబున నీకాలమందు నశించును.
అనఁగా దైనందినప్రళయము చీనియందు జరుగునన్నవ్యుత్పత్తింజేసి యధికరణార్థ
మందుఁ బ్రత్యయము. (శర్వరిశబ్దఫలితార్థకము) అట్టి రాత్రికి సమీపస్థముగా నలక్షణావశం
బున మాపుశబ్దమునకు సాయంకాలమును సర్థమగు. ఉ. మాపటివేళ నీవుననమభ్యమువెల్వ
డివచ్చిగోవున! ప్రాప్తధూళిధూసరిత భాసితకుంతలమై సరోరుహోద్ధిపితమైన నీమొగ
ము ధీరజనోత్తమ! మాకువేడ్కతోఁ! జూపిమనంబులకొ మరునిఁజూపుదుగాదె క్రమ
క్రమంబునకొ. భాగ. ౧౦ స్కం. (మాపటివేళ (రాత్రి) మరుని జూపుదుగాదె యని
ప్రధానక్రియతో నన్వయము). నీ. అరుణోదయమున శౌచాదులన్నియుఁ దీర్చి పరుస
శేపటిసంధ్య వార్షవలయు! నాదిత్యుఁ డరగుంకునప్పుడు మాపటి (సాయంకాల) సం
ధ్యావిధానంబు సలుపవలయు. విజ్ఞా ఆచా. కాం. ఏమ ఏపు -(బాధ) ”కుసుమాయ
ధు నేపుల కింతయోర్వలేక” మార్క ౪ ఆ. ఏమ-ఏపు-(ఆధిక్యము) ఉ, ఉమా! వల్ల
భుఁ డాదినాయకుఁడు వాసవవంశ్యుఁడు వెండికొండపై నెల్లగణంబులుంగొలువ నేపునఁ
బర్వతరాజపుత్రితో! సల్లలితాత్ముడై సకలసంపదలం గొలువుండె—వీర ౧ ఆ. కను
కానుపు- ఇక. క. పు. లు పగఁబరునపుడు కనునకు దీర్లంబగు. అనుత్పతీయనూత్రాం
తర్థణనూత్రము దీర్లుము.

అంజు - అంజిక॥ అమరు - అమరిక॥ ఆగయు - అరయుక॥
అలయు - అలయుక॥ ఆడు - ఆడిక॥ ఓడు - ఓడిక॥ ఓపు - ఓపిక॥
కను - కాసిక॥ కూడు - కూడిక॥ కోరు - కోరిక॥ పొందు - పొం
దిక॥ పోలు - పోలిక॥ తూను తూగునకగు. తూనిక ఇత్యాదులు అం
జ్యాదులు.

వ్యా—అంజిక (నెఱపు) ద్వీ, ఇంజనేయుఁ డభిక్షుకాకృతినిలకు॥ నంజిక
మీ చందమరయవచ్చితిని—రా. కిష్కం. కాం.

ఆడిక—(నింద). నీ. కువలయంబుదినంబుఁ గూల్చు నాడిక బంధు తీవమామోద
గాఁ జేయనినడి.

కానిక—ఇక. క-పు-లు పరంబగునపుడు కనునకుదీఱుకొంబరుఅనుత్పత్తీయసూ
త్రాంతర్గతసూత్రమునదీక్షుము—“వృషముగాఁనికయిచ్చి కరుణజనింపఁబడికి”కోరిక-
కం. ఈకథనెవ్వరు చదివినఁ గైకొన్నను విన్నగొంకకనునాసినచా॥ రేకాలము శం
భునికృప॥ నాకల్పముగందు రైహికామస్మికముత్. పదునాఱవసూత్రమున రూపాం
తరము కోరికి.

13 సూ—అప్సాదులకు నజియగు.

అప్ప - అప్పన॥ ఉజ్జ - ఉజ్జన॥ ఒప్ప - ఒప్పన॥ గట్ట - గట్టన॥
గడ - గడన॥ దీవ - దీవన॥ పాట - పాటన॥ మన్న - మన్నన॥
వీచు - వీచన॥

వ్యా— అప్ప, ఒప్ప, ఉజ్జ, ఇత్యాదులు క్రిగూపరిచ్ఛేదములోని ౬౩ సూత్ర
మందలి యంగలాదులలోనివి. అకారాంతములయిన యీధాతుఖండములకు నించుగా
గమంబు పరంబగుచుండఁగాఁ గిరి. పరి ర్థసూత్రమున నుగాగమంబు వైభాషికంబు
గాన అప్పగించు, ఒప్పగించు. అనియు, పక్షంబున సంధి. పరి ౧౦ సూత్రమున నప

దాదిస్వరంబుగాన నకారమునకు నిత్యపాథి గణి అప్పిండు, ఒప్పిండు, అ యు నగును గదా! అట్టియిందుగాగమంతములయిన పైదాతువులలో నేకదేశవర్తులయిన, అప్ప ఒప్ప, ఉజ్జ (ఉజ్జగిలు) ఇత్యాద్యకారాంతధాతు ఖండములకును, వీచు, ఇత్యాద్యకారాంత ధాతువులకును నజిప్రత్యయంబుగలుగు ధాతుశబ్దంబులపై వచ్చుటంజేసి నజిప్రత్యయంబు కృత్ప్రత్యయప్రకరణంబులో గణింపఁబడియె. అప్ప + న = అప్పన, అప్పనము (విభాషగాఁ గల్గి బసమంబు) కం. ధనములజాలెలు రతనపుఁ బరితరునొకవరుస సొమ్ముఁబనిచిన గణనా! ధున కీవచ్చుఁగదా యిది యనికోమదకొమిరెనాని యప్పన గొనుమక. శుక ౧ ఆ. (అనుమతి)

అప్పనము—ద్వీ. చొరలుసామంబులు గుర్తొధిపతులు! నరియప్పనము లీయరని నిశ్చయించి|| రా. అ. కాం.

(రాజులకర్పించెడి కానుక.)

పాట + న — పాటన — ఉ. పాటన నీయమిం గరులపైఁ బడిశిర్ణపక్షిరపంకలా! లాటికమై దరస్మితవిలాసపుఁ జంద్రకడొంకి వాడుటం | దేటదొఱంగి విన్ననగునీముగ మో యనమాసిచంగుఁ డో! పాటలగంధి! వ్రాలెనిదెభానరుచిం దనకందుమిఱుగఁ. (అలంకారము) మను 3 ఆ. వీచు + న వీచన ఇట నజిప్రత్యయంబు జీత్తుగానఁ గి యాపరిచ్చేదములోని ౨౦ సూత్రమున నుత్వమ్మున కత్వంబును, కిరి పరి. ౮౮ సూత్రంబున చకారమునకు నకారమురాఁగా వీచనయయ్యె. నీ. ధ్వజమువాహనము వీచన యునాదిగఁ బెక్కురూపులై గరుఁడుఁ డాహుఁధిఁగొల్వ|| కళా. ౮ఆ. (విసనకట్ట)

14 సూ — బడి యేల్వారలకగు.

వీలుబడి - కట్టుబడి - కనుబడి - కొనుబడి - గిట్టుబడి - చెల్లుబడి - చేరుబడి - తగులుబడి - తీలుబడి - పెట్టుబడి - పోబడి - మొక్కుబడి - వచ్చుబడి - సాగుబడి.

వ్యా—కట్టుబడి—బంటునకిచ్చెడి ఘన్యము. నీ. ఇరుక్తేజీతపు పెక్కటిలకు

గుజ్జపఃపుమామిడి కట్టుబడిగఁజేసి. చంద్రభానుచరి. పోబడి-ఇటఁ బోవుధాతు
పుపుచగ్గమునకు నిత్యలోపంబనియు నెఱుంగునది. జాడఁయుగము. నీ. పోయెఁబో
పోయినప్రాయాలి పోబడి నెదకిపట్టుటయేల విహితమయ్యె.

15 సూ—గడచేర్వాదులకగు

చేరుగడ- తిరుగడ-తీరుగడ- తేఱుగడ- తేగడ- మనుగడ-విడు
గడ - వీడుగడ.

వ్యా—(జేరుగడ)— సమీపము దిక్కు. శరణము నీ. సంగత్యము
సహవగఁయు సాధింప, నమగపితృప్రీతుఁడరింప| సైహిః సుఖము లుపార్జింపవలసిన
వారికి విపుల చేరుగడ. (సమీపములు, సంగత్యము లని ఘోతాథకము) భార.
౩౪ ౫ ౩. కం. వాఁలకయేల మానన! కాగవులను మఱియు నీజగంబుల కె
ల్ల! జేరుగడనీన నీపలు! కారయ వేనంబుగాదె యఖిలంబునకు. భార. ఉచ్ఛ్వా.
౩౩. (దిక్కు) కం. ఆదియుమధ్యము సంతము! నాదేవేసునకులేమి నవ్యయుఁ డతడీ
వేదములకు నానాధ! వాదములకుఁ జేరుగడ భవత్తే పిన్మపా!! భార. శాం. ౪౩
(శరణము, దిక్కు) తిరుగడ (మఱిపెట్టినగొట్టము.) తీఱుగడ (సమాప్తి) “నేఁడుసంగా”
మాంబునకుఁ దీఱుగడ యరుఁ గాకని” భార. భీష్మ. ౨౩. కం. పనులయెడమేలు
గాంచిన! మనుగడ యగ్గలమునేసి మన్నింపుము రా! జనయజ్ఞభృత్యకోటిం! గొనియా
డుము నేత పేరుగుచ్చి కొలువునక. భార. ఆశ). ౧౩. (మనుగడ—జీవనోపా
యము) తేడగ—అఱిగిన నాణెము. విడుగడ. విడుదల. “జనకానుమతంబున నాబలా
రికిన్! విడుగడ జేసె|| నిర్వ ౨౩.

16 సూ—ఇకి కోర్వాదుల కగు.

కోరికి - పూనికి - పోలికి - మానికి - నిసికి - కూడు కూడు

కొరికి కూడికి.

కోరికి కోర్కెయనియుం గలదు. చ. అకట! యజాతశత్రుఁడను నప్పలు కిప్పు
 డు నిక్కమయ్యె వానికిఁగూడు నాథ యిట్టులతనిం దెగజూచుట కోరకాజి(బట్టి)కొ
 నును గోరితిన్విధము డెప్పర మెంతయు నితైఱుంగు గోర్కెకి గతవేమిపాండవుల గెల్చి
 గరణ సగమిఁదలంచితే. భార. ద్రో. ౧౮.

పోలికి—క॥ పెనఁతొంపిలోపలను బురింగిన ధేనవు నెత్తుపోలికిని శత్రుఁడ
 మొనననభజులనునఁ గలఁ గనియట్లుగ నిలిపె శౌర్యగర్వముమొఱయె॥ భార
 శత్య ౧౮.

17 సూ.—పు వర్ణకంబు మన్వాదులు కగు.

మను - మనువు. కాచు - కావు. కొలుచు - కొలువు. చచ్చు
 చావు. తడయు - తడవు. నిలుచు - నిలువు. నొచ్చు - నోవు. పూచు
 పూవు. పుచ్చు - పువ్వు

వ్యా—కావు-కాచు + వు; ఇటులుండ, ౨ సూత్రమున వునకకవకారము
 పరమమగుండ ధాతుదుకారమునకు లోపంబు నీ. కనదోయి(దిన్న)గాఁ గాటుకతీరిచి
 నగుటపై నును(గావు కుదురుకొన్ని) చంద్రా) ౨౮. కావు —కావలి (రక్షణార్థకమై
 న) బొట్టు. నోవు—నొచ్చునకు వునకకంబుపరమగుచో, చుద్వయలోపంబును బూ
 ర్వఁబునకు దీఱుకంబునకు. వేదన' వ్యాధి, యశకము. కం కారవపాండవులం దెవ్వ
 వ్యాకలమం జావు నోవునచ్చినమేలు!ర్విరమణ చిత్తమునని ట్లాగయుమా నీకుదుః
 ఖమగునశైనక॥ భార. ఉద్యో. 3౮. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని ౬ సూత్రమున

సూయేలాదులలోనిది గాన నోవునకారంబునకు ద్విత్వంబును, సమాసపరిచ్ఛేదములోని
 ౧3 సూత్రమున దీఱుకత్తరంబు హ్రస్వంబునై “నొవు” అగును. నొవు—తే.
 వాయు నంగఁబలందు దుర్వ్యాప్తిగదిరి నొవు దెవులును బుట్టించుగ్రోవుచెఱు
 చు! సందులెడఁచుగ్రమమున నెందుఁబరగి! తనువుమ్రానుగజేసి జీవుని వెల్లార్చు॥
 భార. అశ్య ౧౮. (నొవు-వేదన)

18 సూ— అ వర్ణకరంబు గీత్వాదుల కగు.

గీత - ఊద - ఎండ - కాయ - చదియ - తునియ - పరి
య - పాయ - పిడుచ - మీట - ముడియ - వదర - వ్రయ్య.

వ్యా— చదియ— వలగుడు. ద్వి. కటములు చదియలుగాఁగఁ బడగలాత్తియు
న॥ హరిశ్చ. ౧౮.

వదర— వదరుఁబోతు. ఆ. పేర్చినోరుమూయఁ బెడతలవాపోయె| దిట్టవదర
గలఁడె యెనటనైన॥ లక్ష్మీ. ౪౮. కం. పదునాలుగులోకంబులుఁ| బొదలింపం
దుంపవలసి పొడవులురెండై| తుదఁ దాఠొక్కటియగుదురు| వదగలఁజేయుదురు భేద
వాదులనెల్లన్॥ ఉ. హరి ౨ ఆ.

19 సూ— అకవర్ణకంబు మాత్వాదుల కగు.

మాలు - మాఱకము - అమ్మ - అమ్మకము. అంపు - అంప
కమా. పంచు - పంపు - పంపకము. వండుడకారంబు టకారంబగు -
వంటకమా. తోమ - తోమకము. అద్దు అద్దకము.

వ్యా— తోమకము-తోముట మూలంబునఁ గ్రావడి మద్రప్రమాదమూల
కంబు. పిడుకగొఱపంపుఁ గోమకంబునం బుటపుటనై-ఆము ౪ ఆ.

20 సూ— డుశర్ణకం బాత్వాదుల కగు నగునపుడు పకారంబు
చయలకగు.

ఆలు - ఆలుడు. అమ్మ - అమ్మడు. అల్లు - అల్లుడు. ఎక్కు -
ఎక్కుడు. క్రుమ్మ - క్రుమ్మడు. చోపు - చోపుడు. తొక్కు - తొక్కు
డు॥ తొక్కు - తొక్కుడు॥ దంచు - దంచుడు॥ దాచు - దాచుడు॥

దిగు - దిగుడు॥ దోఁచు - దోఁపుడు॥ పెంచు - పెంపుడు - ప్రేపుడు
 ప్రోకు - ప్రోకుడు॥ మాయు - మాపుడు ॥ రాచు - రాపుడు
 ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఎక్కుడు- ఆరోహణము (భావార్థమందు) వాహనము (ఆరోహింప
 నాశ్రయము; అధికరణార్థమందు); ఉ॥ ఎక్కుడివారొక్కో గరుడుఁ డెక్కుడుగాఁ
 గలవారు॥ ఉ హరి ౬ ఆ.

చోపుడు—కలతయధఃము. చోపుధాతువుతుభధాతుభవము. భావార్థమందు
 దువణకంబు. గీ॥ కలయఁజోపుడు వెట్టింపగరియుఁగిరియు॥ గాసరముఁ గేసరియు
 దుష్టికడితియెలుగు॥ బులెయు మొదలగు మేకములు కలఁకదొలఁక॥ జెడిరి నలుదిక్కులకుఁ
 బాటె నదిరిదెదిరి॥ ఉ. రా. ౨ ఆ.

పెంచు, పెంపుడు. ప్రేపుడు—పెంచుధాతువునకే దువణకంబుపరంబగున
 పుడు “ప్రేమ” ఆదేశంబై ప్రకృతినూత్రముననేచకారమునకుఁ బకారంబగు.కత్ర
 థకప్రత్యయము. ప్రేపుడు-పెంచువాఁడు, వర్ధిల్ల జేయువాఁడు; అధికుఁడని ఫలి
 తార్థము. క॥ సన్నపువారల (అప్పులను) సధిపతి! మన్నించినఁ ప్రేపుడైనమంత్ర
 కిబ్రతుకే! మున్నది? మనుమున్నయతఁడు॥ సన్నకసన్నచటువాసి చనకున్నఁ
 జెడు॥ పంచ. నా०ఆ. మాపును-మలినము.క॥ వలపలిదిక్కునకిందుక॥ మలగంగాఁ
 దఱిమి కుటుచమాపుడుపుట్టం॥ బలవడఁగట్టి జటావల్కలమున నవ్వీరనన్నుఁగవగప్పి
 తగ॥ భార. వి ౧ ఆ.

21 సూ—ఉవర్ణకం బడుక్వాదులకగు.

అడుకు-అంటు-ఒప్పు-ఒలుగు-ఒసఁగు.

వ్యా—అడుకు (లు) ఐదునానబోసివేచికొట్టినవి. ఈయధఃమందు నిత్య
 భూవిదనాంతము. క॥ అడుకులు దన్నుటసనే॥ కడుపునొప్పిదొచ్చున గడుబుచ్చి

సాఁ దొడలెఱుగక పాండుసుతుల నుడిగిపడఁగవలసె నిప్పుడొకసాత్యకిచే॥
భార. ద్రోణ ౪ ఆ

ఒఱుగు—ఒఱుగుపండు మూలములొ నుకారమస్యము ప్రామాదికము. “ఒఱుగు
మీఁదటఁజేరి” కళా ౮ ఆ.

ఒసఁగు—ఈవి, త్యాగము, బహుమానము, గీ॥ మాచిసామాజికులు తమసొమ్ము
తెల్లనొసగులుగవై॥ ప్రభా ౪ ఆ.

22 సూ—నడిభృతులిట్లెఱుంగునది.

వడి; కొలువడి-గెలువడి-నటపడి. వ్యతిరేకంబున లేవడి. వి;
తనవి-తెలివి- విరివి. అవు; తగవు - నగవు - డేఱవు. ఇ: చేయి -
వ్రాయి. కలి; కనుకలి - వినుకలి. ఇత్యాదులు మహాజనవ్యవహారంబుల
నెఱుంగునది.

వ్యా—కొలువడి- కొలుచు + వడి; ఇట్లుండ, (౨) సూత్రమున, ఎకారాదిప్ర
త్యయపరత్వమునఁ జూలొపమని యెఱుంగునది. ఇట్లే, గెలువడి (గెలుచు + వడి)
నడవడి (నడచు + వడి); ఇత్యాదులందు నడిప్రత్యయఎకారంబు పరంబగుచోఁ జూ
పంబు.

లేవడి-కలుగునకీసూత్రమున వడిప్రత్యయంబురాఁగాఁ గ్రి. పరి. ౧౧౬ సూ.
న, వడిపరత్వమున “లే” అనునాదేశంబు. లేమియుఁగఱము. నీ. నిదురలేవడిఁ గెంపు.
నెరయుకన్గనతోడఁ బొడిసాడియైన మేఘాతతోడ॥ గసి ౫ ఆ. దారిద్ర్యమునున
గఱము. మ॥ లేవడి॥ బడియుండందగదందు సత్వగరిమకొ మస్యంబు గన్పట్టఁగా॥
చందా ౧ ఆ.

తనివి-తనియుధాతువునకు విప్రత్యయము పరమగుచుండఁగా ఎకారాదిప్రత్య
యముగాన (౨) సూత్రమున ‘యు’ లోపంబు ఇట్లే తక్కినవానికిని నూహింప
వలయు.

బోలవ్యాకరణ, గుప్తార్థకావ్యము.

తగవు-తగుట, న్యాయము కలి కడసమ్మయనియము నా హి-కుః న్యమి
యును సుశీలకుశలతకాదె! య్యోడనైనను బుద్ధిసానిపి! తడవికనుగొనగపలయుఁ దగవు
తగమియున్ || భార. శాం ౨ ఆ. (తగుట). గీ|| చేటుగాలమైనఁ జెట్టమాటలు నెటి
గాని తెరువు నట్టికజఁములును! దగవుల్లతోఁను! దగియొడు నవియవి! నీతలనిమన
మున నిశ్చయిందు || భార. ఉద్యో. ౨ ఆ (తగవు-న్యాయము.)

ఉఱవు-జౌచిత్యము, ఉచితము, అధికము, అధికములు. ద్వ. నల్లకోగములకు
నెలనెలపంట! యువవేదివిరహులనుడికించుమంట || ౧౦. యు. ౩౦ (ఉఱవేద-జౌచి
త్యముపోయి)

ఈశబ్దముల లఘురేఫయొక్క మును గానంబడియడి. కం|| దురమునకున్ వధు
రయుఁ బుష్కరముఁ బ్రసూగంబుఁ దగినకలఁకులుమీకే! దురవగునదిగొనుమనెహరి||
యిరవగు గోవధకానంబు నేనయొసఁగెదన్. ఉ. హరి ౪ ఆ. (ఉరవు-ఉచితము).

కనుకలి-చూపు || చం|| కనుకలినిట్లు చిత్రఫలకంబునఁ గాంచినయింతి నమ్మనం
బునఁ గడునింతకెంతపరివ్రాన్తి నహిం చెనొ || ప్రభా. ౩ ఆ.

వినుకలి-వినికి దీనివిన్నయన్వినుకలియొట్టలెననొక నెలట సహిం చితి ||
హరి' ఉ ౩ ఆ.

ఇది కృదంతపరిచ్ఛేదము.

7/6

రెండు

ప్రకీణ - కపరి ఛేదము.

1 సూ—పదాద్యంబులు ఋ ౧ వర్ణంబులు రల తుల్యంబులు.

అతఁడు ఋషి - ఇటసంధిలేదు ఆఋషి- ఇట యడాగమంబు లేదు. వచ్చెఋషి - వచ్చెన్ ఋషి - వచ్చెనుఋషి. ఇటద్రుతమునకు లోపసంశ్లేష స్వత్వములు.

(వ్యా) పదంబు మొదటిఋకారమును, ౧ికారమును, రేఫముతోడను లకా ముతోడను, గ్రమంబుగా సమంబులగు. సంధియందు నియ్యవి యచ్చువంటివిగాకహల్లు వంటివియగునని భావము.

కం॥ ఆఋషిపుత్రుఁడుగట్టిన| చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములుమనోహరులు నాతనిపృథుకటి| భారంబున నొక్క కనఁపట్టమువ్రేలుక॥ భార. ఆరణ్యపర్వ ఇట ఋకారంబు స్వరంబువంటిదిగాదు గాన సంధి. పరి. (3) సూ-న యడాగమంబు రాలేదు.

కం॥ ఝవ కేతుద్విషునకుఁ గి|బ్బివ పర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా| త్రిషు నకు ఋషి పూ|జితునకు విషమాక్షున కింద్రముఖిదివిజపక్షునకుక॥ ఋకారంబు హల్లు వంటిదిగాన “ఇషునకుఋషి” అనుచోట వస్త్రీవిభక్తి ద్రుతంబునకు సం. పరి. (౧౭) సూ-న, లోపంబుకలిగె. ఇట్లు స్వత్వసంశ్లేషంబు లూహించునది.

చ॥ రతిపతిసర్మకతఁ బుతురాజబలావళి నెంచియేగును| ర్మతులమధించి కైకొని నమానధనంబుల ముద్రవెట్టుచో| బ్రతినవదీ పికాశిఖికరంగెడు లక్కయుఁబోలెమంజు లాస్థితమయి తేఱియగ్గలపుఁ దేనియగుగాయుటఁ గంటివేచెలీ! ఐసు. 3 ఆ.

2 సూ—ఆచ్ఛికంబులం దుత్తమంబులగు రు లు డు మురిదటి
యేత్వంబునకు ప్రాస్వంబు విభాషనగు.

నల్లేరు—నల్లెరు-పల్లెరు-పల్లెరు-పెన్నేరు-పెన్నేరు - మానేరు-మా
నెరు-ఆడేలు-ఆడెలు-కుందేలు-కుందెలు-తోడేలు-తోడెలు-నాగేలు-
నాగెలు-నేరేడు-నేరెడు-మారేడు-మారెడు - పూరేడు-పూరెడు -
తంగేడు - తంగెడు.

(వ్యా)—మూడమ్మలుగల యచ్చతెనుగు పదంబులందుఁ దృతీయంబులగు
రు, లు, డు, లు పరంబులగునపుడు, పూర్వమందలి యేకారంబు విభాషను ప్రాస్వం
గుబనని యర్థము.

నల్లేరు—ఇది మూడక్షరములుగల తెలుఁగుపదము.

ఇట రునర్ణంబుతృతీయంబు. అట్టిరునర్ణమునకు ముందుదియైన యేకారము,
(లకారతద్వయమిడిది) వికల్పరంబుగా హ్రస్వంబగు. కావున, నల్లేరుశబ్దము హ్రస్వ
మగ్యంబును నగును. ఉదా. నల్లెరు.

కుందేలు—ఈమాట మూడక్షరములుగలది. ఇందు లునర్ణంబు మూడవది,
అట్టి లునర్ణంబునకు ముందరియేకారము (దకారముమిడిది) విభాషను ప్రాస్వంబుగాగా,
కుందేలు' అనియదిహ్రస్వమగ్యంబగు ఉ. ఇందుల కిమ్మెయిననుజా లేన్నడువత్తురె
పచ్చిరేనియా! సంసముబొందినిర్భ కమునకా శేయనింతురయిట్టివంటయిల్! కుందేలు!
సాచ్చెవేగజని తోమలివారలజంపితచ్చిసా! కుందవనండ్ పట్టుము రసొల్కటమానని
మాంసఖండముల్ || భార, ౬ ఆ.

తోడేలు—కం|| వలబారినవానినిభటు! లలుగులపాలాడిరధిపుకెపట్టిరి బే!
బ్బులిమహి. ప మెలుగుఁగిటిఁ దో! డేలుమొదలగువానిఁ గొన్నిటిని వేటకరుల్ ||
మ. ౪ ఆ.

నేరెడు—ఉ॥ ఆరమణీయజంబువునయందనిశంబును భూరిసింగుర | స్ఫాగళలం
బలన్నగముపైబడి ప్రియ్యగఁదద్రసంబు సాం | పారవహాప్రవాహనదియైదినిజాన్పిఁ
బ్రదక్షిణించియ | నేరెడుమానిమూలమున నెక్కునియుండు జగత్ప్రళయమై॥
మార్క. 3 ఆ. గీ॥ నేరెటేటియసల్ దెచ్చినరజాపు | సానబట్టినరాసాడిచల్లిమెడిచి |
పదునుసుగనిడిచేసెనో పద్మభవుడు | వీనిఁగాకున్నఁగలదే యీ మేనికాంతి॥
మన. 3 ఆ.

తంగెడు—సీ॥ కెలకులనున్న తంగటిజున్న గృహమేధి యపమానాడంకస్థితా
న్ధిపేటి॥ మను; ౧ ఆ. ఇట్లుతక్కినవి యూహించునది.

3 సూ—ఉయ్యెల పయ్యెద తాయెతులందొక్క నామంబులం
దుయాకుం దాలవ్యవక్రయోగంబులేదు.

స్వప్రము.

(వ్యా)—ఉ॥ ఆక్కటికంబుమాలి ప్రజనాఽడినొంపుదునొంపనైతి నా | త్రిక్క
రణంగిపోదుగు శ్రితులనూతులు వోవుకైడి॥ (వాసిష్ఠరామా' ౪ఆ.) ఇత్యాది
బ్రయోగంబులందేసి త్రిక్కుశబ్దము తక్కుశబ్దనకుఁ బర్యాయపదంబు.

ఉయ్యెల' పయ్యెద, తాయెతు పీనియందుంగాక తక్కిన నామనాచకములందు
యకారమునకు, దాలవ్యవక్రయోగంబు లేదు. తాలవ్యవక్రమునఁగా "వైదేతోకం
తాలు" అనుటందేసి, ఎకారయోగంబులేదని యర్థము. ఒకారము, "వైదేతోకంకో
మ్" అనుటనే నోష్ఠ్యవక్రముగాన, దద్వ్యవతన్వార్థమై తాలవ్యవక్రంబు చెప్పం
బడియె. ఉయ్యెల ఇత్యాది శబ్దత్రయంబునంబలెః బయ్యెద, తాయెతు ఇత్యా
దులందును మాధ్యాక్షరంబున నెత్వంబుందునని భ్రమగలుగఁగాఁదన్నివారణార్థ మిసూ
త్రంబు రచింపబడియె. ఈసూత్రార్థము కొంచెము చర్చింపఁదగియున్నది.

ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతులందొక్క నామంబులందని సూత్రమునందు నక్షర
కమయిన త్రిక్కుశబ్దముతో నామనాచకములనుండి (ప్రాతిపదికంబులనుండి) యుయ్యెలా
త్రయంబులు విడికొందులదేసి "వక్షియన్త మ్యవక్రకాఫకరణే, కథాగ్యారాకరణే"

నష్టో యు క్తమివయు క్తచయత్కించిద్ద్యశ్యే, తత్రతస్మాద్భిన్నే తత్సద్యశే, అధికరణే =
 ద్రవ్యే, కార్యవిజ్ఞాయతే || హి = యతః, తదా ఆర్థానగతిః = అర్థప్రతీతిరస్తి అను పరి
 భాషాన్యాయంబున నష్టో యు క్తస్థలంబునందు నివశేబ్దయు క్తస్థలంబునందుంబలెభేదసాద్య
 శ్యంబులు. తోచుచుండుంగావ నామంబులందుంబలె (ప్రాతిపదికంబులందు) నుయ్యోలా
 దిత్రయంబున నఖిండశబ్దత్వరూపభర్తృంబు (ఏకపదత్వము) సాద్యశ్యంబున స్ఫురించు
 చున్నది. ఇయ్యవి యవయవార్థాభూత్యములయిన యఖిండశబ్దంబులని నూత్రకరని
 తాత్పర్యము. ఈనూత్రమప్పకవ్యాదిగ్రంథకర్తలమతంబునకు నత్యంతవిరుద్ధము. కాన
 నయ్యది యిచ్చట నుద్ఘాటింపఁబడుచున్నది. అప్పకవీయముఁ ద్వితీయాశ్వాసము,
 గీ|| ధరణి నుయ్యోల, పయ్యోద, తాయోతుఁనుల| గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు.
 ముద్దరాజు రామనవానిమూఁటినిపద| మధ్యయా లనిచెప్పె నిమ్మాటమిధ్య|| తే|| ఊదునెల
 కాకగుటచేత నుయ్యోలయ్యో|| బయిని నెదకున్కివక్రోక్తిఁ బయ్యోదయ్యో||దన్దికాపునక్త|
 కట్టఁదగినసరులు|తేలఁబల్కుఁగ. దాయోతుల్ దేశ్యమునను|| ఊయ్యోల లోనగుశబ్దంబులు
 కవిలోకసంజీవనియందు ముద్దరాజు రామన్న యేకపదంబులని భ్రమనెంది గూశబ్దంబు
 లలోని మధ్యయకార మెత్వంబుగలదినిల త్కణంబునెప్పెగాని యయ్యది యవిచారితరమ
 ణీయంబనియు, హేలాశబ్దభనంతైనయేలశబ్దంబుహస్యవికారంబునొందఁగా, ఊదు + ఏల
 , ఊయ్యోల" యనియు, ఎదకుఁబయినుండునన్న వ్యుత్పత్తినిజేసి , పయ్యోద" యనియు
 తాయి (తల్లి) + ఎత్తులు (దండలు) అనుచోఁ దన్దిరక్షణకై కట్టినదండలన్న యవయవార్థ
 మునఁ దకారమును దేర్చిపలుకఁగాఁ , దాయోతు" లనియు శబ్దనిరూపణంబు నూపి, ఏల
 మొదలగువానికిఁ బదద్వయమధ్యంబున సంధిలేమింజేసి యడాగవంబు గలిగెంగాన, కృష్ణు
 నియేలలు, రామనియెద, లక్ష్మనియెత్తు, ఇత్యాదులందుంబలెఁ బ్రత్యేకలక్షణనూత్రమ
 నావశ్యకంబన్న తాత్పర్యంబున నప్పకవీద్రుండిట్లు ఖండించె. శబ్దరత్నాకరమందును
 , ఊయేల, శబ్దమనొద్ద , ఊదు + ఏల అనియవయవార్థము చూపఁబడినది. ఇట్టి
 వాస్తవార్థంబును బరిశీలంపక నూరిగారు, , తే|| దాయోతులు నుయ్యోలయ్యోఁ బయ్యోద,
 యునుదక్కఁ| గలుగదెత్వంబు మధ్యయకారమునకు, || అనిన కవిలోకసంజీవని ననుసరిం
 చి యేకపదంబులన్న భ్రవమాలంబున నీనూత్రమరచించెనని యెఱుంగునది. ఈనూ
 త్రంబున నుయ్యోలాదిశబ్దత్రయంబునం గాకతక్కిన నామంబులందు మధ్యయకారమున
 కెత్వములేదని విధింపబడ్డదిగాని యుయ్యోలాదులంగు సర్వదా యెత్వమేయుండునని

నియమింపఁబడలేదు గాన (౪) (౫) సూత్రములప్రకారమున నెత్వరహితములైన యుయ్యలాదిపయ్యదశబ్దంబులును బరస్పరవిరోధఁజేసేక గ్రంగధర్తమతం బునరక్షితంబు లయ్యె. అప్పకవియొత్వయుక్తములైనయుయ్యలాదిత్రయంబునకే తనగ్రంథం బునఁ గవి ప్రయోగంబుయి చూపెను అంతఃసూత్రమున నెత్వములేనియుయ్యలాదు లతనిమతంబున నప్రమాణంబులనియూహింపఁదగదు. అతండుస్థానీపులాక న్యా యఁబుననట్టులుదాహరిం చెనని యెఱుంగునది.

ఉయ్యెల—చ॥ కలిదమయింతిఁబాపసమకట్టి సతింబతివాయనోపఁడా! లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టులురెంటఁజేసి య| న్నలుఁడువిమోహరజ్జులఁదెనంగి గతాగత కారియైన యు| య్యెలనుబోలె నూటడకయెంతయుఁ బొద్దువినిశ్చితాత్ముడై॥ భార. ఆర. ౨ ఆ.

పయ్యెద—నీ॥ పలఁబడుఁజక్కనల్ వలెనున్న జిలుగు పయ్యెదలోని గబ్బపానిండ్లు మెఱయ॥ య. 3 ఆ.

తాయెను—నీ॥ ఒకయింతియొరగిన సకఁమీద ముడిపువ్వు పైత్తులు దొరయఁదా యెత్తులు చుట్టి॥ చం. భా. చరి.

గీ॥ ఇమ్ముగామేల్పసిండి తాయెత్తులు మెల్ల| విరిసరుల్ దట్టముగఁజుట్టివేసినట్టి యొరసకమీదఁ బైచెంగులునిభికట్టి| నట్టి బురుసారుమాల్ హూయల్ బిట్టుదనర॥ రసి॥ ౧ ఆ.

4 సూ—ఉయ్యెల యూయాలల చాపుల నొండొంటింకిం గుఱు చయొండెనగు.

ఉయ్యెల - ఉయ్యెల - ఉయ్యెల - ఉయ్యాల - ఉయ్యల - ఉయ్యాల - వక్ష్యమాణంబు యద్విత్వంబు - ఉయ్యెల - ఉయ్యెల ఉయ్యాల - ఉయ్యల.

(వ్యా) — ఊయేల, ఊయాల. ఈరెండుపదంబులలోని దీర్ఘంబులకుఁ బర్వాయంబున హ్రస్వంబు విభాషనగునని యర్థము. ఒక్కొక్కటియే హ్రస్వంబు వికల్పంబున నుండునని రెండుదీర్ఘంబులు నొక్కమాటుగా హ్రస్వంబులు గావని ఫలితార్థము.

ఊయాల — సీ॥ నిలువుటద్దములు గంటలయుయాలలు హంసతూలికపాన్పులు డోమతెగలు॥ షో. 3 ఆ.

పైనింజూపినవిధంబుల సంధిని వర్ణవికారంబులు గల్గెనని యూహించునది. పయ్యద శబ్దమునొద్ద నిట్టులే బ. సీతారానూచార్యులవారు వ్రాసిరి.

5. సూ — పయ్యద పయ్యద.

(వ్యా) — “పయ్యద” అని యకారమధ్యముగాను నుండవచ్చునని యర్థము. సంధిని విగ్నివికారమని శబ్దరత్నాకరము.

సీ॥ గూనవేగమునఁ బయ్యద కొంగుసడలిన. షో ౮ అ!

6 సూ — ఊయేలాదులం దొలియచ్చుమీఁది హల్లునకు ద్విత్య చనంబొండె నగు.

ఊయేల - ఊయేల-ఊయేల - ఊయేల - ఊయాల - ఊయల - ఆయె - ఏలిదము - ఓయ - ఓయారము - కోపు (ధనుర్గ్రము) జాజర - తీనియ - తీయము - తేప (స్తవము) తేమ - తోయలి-దీవియ - నూపు - నోవి - నోపు - పూపు - పేయ - మోక (అంకురము) మోటిక - మోపు - వీయము - ఇత్యాదు లూయేలాదులు.

[వ్యా] — ఊయేల మొదలగుశబ్దంబులయందుఁ బ్రధమస్వరంబుమీఁది హల్లునకు ద్విత్యంబుపక్షంబున నగు. ఊదా. ఊయేల. ఇటుఁ బ్రకృతమాత్రమున బ్రధమస్వరంబైన యూకారముకంటెఁ బరంబైన యకారమునకు ద్విత్యంబురూఁగా సమానపరి ॥౧౩॥ నూత్రమున, ఊకారమునకు హ్రస్వంబు. ఇట్లు ఊయాల, ఊయల శబ్దంబు లీగణంబులలో నివసించునని ద్వితీయహల్లునకు ద్విత్యంబురూఁగాఁ సమానపరి. (౧౩) నూత్రమున దీర్ఘం

టునకుప్రహస్యంబుగలిగి, ఉయ్యాల, ఉయ్యల' అనురూపంబులునగు, సీ॥ జౌదలఁజదలేటి
లేదరఁ గలుబాలుడగుచందమామ నుయ్యాలలూప॥ హరి. ఉ. ౬ ఆ. ఉయ్యాల
శబ్దము; ఉయ్యేలయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరము. ఇట్లు తక్కినశబ్దములు వికా
రాంతరములని యూహించునది. క॥పలుమరుతలయంతితగ్గ॥ నలుఁగిడిదోయిశ్శబల
మునకొ బోర్కాడిం చిలలింజన్నిచ్చుచు; నుయ్యాలనూపుచుఁ బెనుపఁదొడఁగె నావర
శిశువుక॥ కళా. ౬ ఆ. సీ॥ ఉయ్యాలతోట్టిలోనునిచి చేతులుపట్టి యూచియాడెడు
పాటనుబ్బనేర్చె॥ వి. పు॥ ౭ ఆ ఏలిదము. క॥ బాలుడని తలచిరివుతో॥ నేలిదమునఁ
గలసియునికి యదికార్యమె॥ భార. ఆది. ౬ ఆ.

ఎల్లిదము—పూర్వమందుంబలె నిటఁ బ్రక్రియ యూహించిపది.

చ॥ అనవిని యింద్రుడిట్లనియె నగ్నికినిమ్మరివోయిచెప్పు మజ్జనపతితోడ నాపలుకు
సమ్మతిఁజేయక తక్కినేని నేఁ బనిచెదవజ్రమున్ జమునిపాకికి నన్నరనాధువేగ మే
యనుచుటకింత యెల్లిదమె యాతనికిన్ మనయాజ్ఞచూరయక॥ భార. ఆశ్వ ౧ ఆ.

ఉ॥ ఇంతలుకన్నులుండఁ డెరువెవ్వరివేడెడు భూసు లేందయే॥ కాంతమునందు
నున్న జనరాండ్రునెపంబిడ పల్కరించులా॥ గింతియకాక నీవెఱుంగవే మునువచ్చిన
ప్రోవచొప్పునీ॥ కింతభయంబులే. కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాటలేటికికొ॥మను ౨. ఆ.

జజ్జర—జాజరశబ్దము పకృతగణంబులోనిది గాన ద్వితీయాక్షరమురకు ద్విత్యం
బురాఁగాఁ దొలివర్ణమునకు సమా-పరి-(౧౩) సూ-న, ప్రహస్యము. ద్వితీ వలదువసిష్ట యీ
వట్టి జజ్జరల॥ (పంచనలకు) కలఁగునే కాశికుడల్పునిరీతి॥ హరిశ్చ ౧ భా.

తక్కిన యీగణాంతగూఢతశబ్దంబులును నిట్లే ప) మోగింపంవడు.

7 సూ—అకారంబుక్రింది అకారంబునకు ముదినులుల క్రింది
నలలకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

అట్టు - అటు. గొట్టియ - గొట్టియ. కన్ను - కను. నన్ను -

నను. పల్లు - పలు. విల్లు - విలు.

(వ్యా) గొట్టియ - ఇత్యాదులయందుఁబడికానిచోటను అకారలోపంబునకై అకారము ద్వంద్వంబునం జేర్పబడలేదు.

అటు—సీ॥ ఇందుబింబముఁజూచి చెందుప్పు. గలుగుసావి (అని) యటులెత్తినాకంగ నాసపడిన॥ కాశీ 3 ఆ:

గొట్టియ—ఉ అవగు నారగపంటలు॥ గొట్టియల వాడియునుపలుచగున్. భార. ౨౦. ౪ ఆ.

పలు—సీ॥ పలురాకమునునచ్చి బాలువేలువుమున్నఁ బండ్లులేదున్న నభావ్యుడనియె॥ భాగ ౯ స్కం:

8 సూ—అక్కటాదులజడ్డకు లోపంబు విభాషనగు.

ఆకట - అక్కట. అక్కట - అట్టిక - అట్టుక - అట్టె - అయ్యో - అయ్యారె - అవ్వారి - ఇట్టిక - ఉప్పనడము - ఉమ్మి - ఎక్కసక్కియము - ఎక్కసెక్కియము - ఎక్కిరింత - ఎడ్డ - ఎన్నిక - ఎమ్మక - కజ్జాయము - కట్టా - కట్టిక - కప్పరము - కమ్మటము - కమ్మతము - కువ్వాడము - కొట్టిక - కొమ్మ - కొయ్యగూర - గయ్యాళము - గుజ్జరాతి - చిట్టి - చిన్న - చిమ్మట - చెన్నటి - చెప్పము - చెప్పఁడు - చెమ్మట - చెల్లియలు - జవ్వాజి - జాబిల్లి - తమ్మటము - తమ్మలము - తల్లి - తుమ్మికి - తువ్వర - తెల్లి - దవ్వ - దివ్వియ - నవ్వ - నిద్దుర - నివ్వరి - నివ్వారి - నువ్వ - నెట్టిక - నెమ్మలి - పవ్వళించు - పిన్న - పుల్లియ - పువ్వ - పెద్ద - పొట్టి ప్రాకెన్న - ప్రెగ్గడ - బెగ్గడు - బొమ్మ - బొమ్మికము - బొమ్మిడికము - బొమ్మిడికము - మజ్జ - మత్తాబు - మల్లారము - ముక్కు - ముద్దియ - మెట్టిక - మొక్కరము - మొగ్గరము - మొల్లము - రడ్డి - లొట్టిపిట్ట - వట్టి - వయ్యాళి - సన్నియ - సవ్వడి -

సీవ్వంగ - అట్టు - ఇట్టు - ఎట్టు - అప్పుడు - ఇప్పుడు - ఎప్పుడు - అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - మమ్ము - మిమ్ము - తమ్ము - అమ్మ - అక్క - అవ్వ - అయ్య - అప్ప - అచ్చొట్టు - ఇచ్చొట్టు - ఎచ్చొట్టు - అచ్చుట్టు - ఇచ్చుట్టు - ఎచ్చుట్టు - ఇత్యాదులు కల్గిటాదులు.

(వాక్య) — అక్కటావి గణమందలి శబ్దములయొక్క సంయుక్తాక్షరములను లోపంబు విభాషనగు.

అర్థంబుం దెలుపఁగా బద్ధకంకణంబులైన నిఘంట్యాదులు పెక్కులున్నందున “అఘ్నర్థఘ్నార్థానాదిశ్యంతే” అనుసమర్థ సూత్రస్థపతంజలిచవనప్రకారంబున గ్రంథ లాఘవార్థము సంస్కృతవ్యాకరణంబున సర్వశబ్దాన్విదేశశము సలుపంబడని యట్టులే ప్రకృతంబునను గ్రంథవిస్తర భీతింజేసి గణపరిగణితంబులైన శబ్దంబులకెల్లను నర్థప్రదర్శి నంబు లేకుండ స్థాలీపులాకన్యాయంబునఁ గవి ప్రయోగంబులతోఁ గతిపయంబులైన శబ్దంబులకే యర్థంబు లుదాహరింపఁబడుచున్నయవి.

అటె — కం॥ నహు ధిండు పనుచువాడటె । విహితానుష్ఠాన పరులువీరటె పోలొ । కహితంబటె యిది మనకున్ । మహనీయుమ కాకయెట్లు మానఁగవచ్చున్॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ: (అటె=అశ్చర్యము. టవర్ణలోపంబు.)

ఎకిరింత — (వాహనము) నీ॥ రేవెలుంగునుదాల్చుండేవేరియదుగ్గ కెకిరింతయై మిందు మేకముదక్క॥ రాము. ౨ ఆ: ఇటఁగలోపంబు. గిజిఁగాఁడు. — (పచ్చపిట్ట) ఉ॥ క్రూర వనేభదంత హతకుడ్య, పరమ్యత వ్రజపజ్జిఁ బొల్పారు ముడుంగులుం బురువులంచు వెసంగొనిపోయి పొంత శృం॥ గార వనద్రుమాళి గిజిఁగాడు గూకులఁ జేర్చుదీపికల్ । గారహిఁ గృష్ణ రాముమ హికాంతిని శాత్రవ పత్తనంబులన్॥ మను. ౧ ఆ: (ఇటజలోపంబు) జనాజి-నీ॥ కసటువోబీరెండఁ గరఁగి కఱ్ఱలనంటిగమగమవలచు చొక్క పుజవజి॥ పను ౨ ఆ: (వకారలోపము) జాబిలి — తరల॥ పలుదెలం గులఁ బోవుచందురుఁ బట్టవన్నిటికన్నియై । ములిగి వేవెనువెంట నేగెనునట్టి జాబిలి

(చంద్రుడు) మేపరులో | బలెజడత్ గడునీటఁ దేటమఁ బైపయిం జనుదేరఁగా | నీలు
పుట్టేతలవచ్చు కొమ్మల నెమ్మొగంబులు పొల్పును || య. 3 ఆ: (లకారలోపము.

ప్రేగడ—కం|| తగనీలో నూహింపుము | దిగవిడువకు ధర్మతనయు దృఢమతివై
పొం | దను చందము కొడుకులకుం | ప్రేగడలకుం జెప్పితీర్పు పెంపేర్పడఁగ || భార
ఉద్యో. ౨ ఆ: (వయాళి—విహారము; వాహ్యళిశబ్దభవము) చ|| అవికులవేణియిట్లు
వలయాంక విసాంకుర పన్న గాళికిక | జలమరి చల్ల గాలికిని జక్కెరఖాణపుఁ దేజిదోలు
పూ | నిలుతువ యాళికిక జిగురు విందులనీలి గయాళికిక హలా | హళ గుళికా భదుర్మన
ఘనాళికి నాళికి లోఁగియాత్మలోక || ఐసు. 3 ఆ: (యలోపము)

9 నూ—జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబుగూడుచో జడ్డకు
లోపంబు లేదు.

అత్తైత్తై - కన్నదరే - నన్నడిగె - వల్లొత్తై - విల్లందె.

(వ్యా) సరియుక్తాక్షరంబునకు నజాదిపదంబులతో సంధి గలుగుచో లోపంబు
గలుగదని యర్థము.

బల్లుమిత్తైక్కి, మున్నేలు ఇత్యౌదు లూహింపనగు. శా|| ఏమీ పార్థుఁడు
నీవు దండిమాగలై యీవచ్చు కౌరవ్య సం | గ్రామక్షోభము బాహుదర్పమునఁ దీర్పం
బెద్ద మిత్తైక్కి మిమ్మేమెల్ల స్వేదఁగంది చూచెదముగా కీసారికిం బోయిరా | భీముం
డిత్తై రి త్తమాటలకుఁ గోపింపండు నూ పెంపఱకొ || (ఇట శఖటరేఫంబునకు లోపంబు
రాలేదు.) భార. ఉద్యో 3 ఆ.

మిన్నేలు—మ|| అనిలం బప్పురిఁ బొరచిత్తముల కత్యౌనంద మొండంగ న
రినిమిన్నేటి తరంగలక చెరఁగుచు || భార. ఆది౨ ఆ:

కన్నాకు—నీ|| ఎఱచు మాటలు ముట్టెయై తి బిట్టాలించి గమకిఁ గన్నాకయి
గాలి యరయు || మను. ౪ ఆ. ౩ || కన్నాకు మనకు భిష్ముండి | న్నరవరుఁగావవలయు

నెమ్మియినైనన్ | దన్నుం గాచిన నితఁడు జగముఁడుఁడీరణమునం బగఁతనడఁగించున్ ||
ఇటు వలోపము రాఁజేను. భార. భీ ౧ ఆ:

క|| "నలుఁగిడి దోయిశ్శజలమునన్ బోర్కాడిం | చిలలిం జన్నిచ్చుచు" శా
౬ ఆ: సీ. పంకనిశ్శంకుఁడై పారదారికవృత్తి వదలక పల్లాత్తు వానినెడసి || పసు ౧ : ౨.

10 సూ—హాదులయు నీలుగు లోనగువాని తొలి హల్లునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

హడపము - అడపము - హరిదళము - అరిదళము. హలఁది-
అలఁది-నీలుగు - ఈలుగు. నీలుగు - నెగయు - పొందు - పొనరు
పూను-పొదవుల కాదిలోపంబొకండు వచియించె నది యవిచారమూల
కంబు.

(వ్యా)—హకారాది శబ్దములయొక్కయు, నీలుగు మొదలగు శబ్దములయొక్క-
యు మొదటిహల్లునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగును.

ఆ|| పూనెనెగ నెఁబొదవెఁబొనరె బొందెటనన్న | పలుకులంగు మొదలఁ గలుగు
నట్టి | వ్యంజనంబులడఁగి వానిపై స్వరములు | నిలుచు వలసినపుడు నీకజాక్ష || అని
యప్పకవి ద్వితీయాశ్వాసమందు వ్రాయుచు "కం|| మాననతి యిట్లుమానిన | మానక్రో
ధములనేత మరలిచిచింత | ధీనగతి నుండమదిలో | నూనినప్రేమముననంబు జోపరుఁ
డనియెన్" || అను పారిజాతాపహరణములోని పద్యమును బూనుదాతువు నాశ్వాక్షర
లోపంబునకు నాపహరణముగాఁ జూపి. పొదవు'నాదివర్ణ లోపంబునకు, "క||తదనంతరం
బక్రమ్మ అ ! యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁడై వాణీశ ! త్రిదశేశుల కాశ్చర్యంబొదవ
మనిచె నుభయ సైన్య యోధులనెల్లన్ || అను చిత్రభారతాదిపద్యంబుల నుదాహరించెను .
ఒదవునకుఁ గలుగు, ఉపయోగించు యుక్తమగు, అను నర్థములు శబ్దరన్నాకరాది నిఘం
టువులందు వ్రాయఁబడినవిగాని పొదవునెత్తుకొని యర్థములుగాని కవిప్రయోగంబులు
గాని భిన్నభేదములేదు! కావ శబ్దరత్నాకరందుభియుండును వ్రాసులోపము ప్రాచీన

నిఘంటువులందును బొదవుయొక్క నామరూపంబులు గగనకు సుమాయమానంబులై కానంబడక యున్నయవి. కాని యప్పకవీయమందు మాత్రము ద్వితీయాశ్వాసమందే పొదవునకు నృసింహపురాణములోని పద్యములు లోపము రానందులకు నుదాహరణముగాఁ జూపుటలో మూడవదిగా నీపద్య ముదాహరింపబడియె.

“॥ అదియట్లు కాదెనిప్పునఁ జెదలంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుకఁ | మదినుంచు కొన్నవానిని | బొదవునె యాపదలు రఘునిఁ బొందునె తమమున్ ||” ఈపద్యమే శబ్దరత్నాకరములోనను “మది నునిచిన యుత్తమమునిఁ బొదవునె యాపదలు సూర్యుఁ బొదువునె తమమున్” అని యుత్తరార్థమందలి యీషన్మాత్ర పాఠ భేదముతోఁ బొదువు ధాతువునకు సకర్మకార్థమైన క్రమ్ముటయొద్ద నుదాహరింపఁబడినది. ఇట్టి యప్పకవీయ శబ్దరత్నాకరంబులందుని పాఠభేదములలో నేని యుక్తియుక్తమో కొంచెము చర్చించి చూతముగాక!! సూర్యునిఁ జీకట్లుక్రమ్మని విగంబున శ్రీహరిని ధ్యానించు నుత్తమని నాపదలు క్రమ్ముకొననేరవనిన పైపద్యార్థము నాలోచింపగాఁ నిటు సకర్మకార్థకమయిన పొదువు ధాతువుగాని పొదవుగాను. ఇప్పన్యంబునఁ బొదవు ధాతువేయనిననో నప్పకవీయ లక్షణపద్యప్రకారమున నాదిచ్ఛము లోపించి తనరూపాంతర మనఁబడునట్టి యొదవు శబ్దమువోలె నకర్మకమై పైనింజూపిన యర్థత్రయమునె తెలుపును గానఁ బైపద్యమునందు నర్థసమన్వయంబు లేకపోవును. ఆదివర్ణలోపములేని తఱిని బొదవునకు క్రమ్ముటయు నర్థ ముండునన్నచో “ఏకదేశవికృతమనన్యవత్” అను న్యాయంబున జరగునకు జరుగును, నడచునకునడుచునుంబోలెఁ బొదవునకుంబొదువు ధాతువురూపాంతరము కావలసివచ్చును. ఆప్పుడు పొదువునకు కున్నయర్థము లన్నియు వినిగమనావిరహంబునఁ బొదవునకును చెప్పక తీరదు. అట్టియర్థములు పొదవున కున్నట్లు కవిప్రయోగంబులఁగానంబడదు. కావున “అదిరిపాటున వెసవిచ్చి పొదవికొనిన” పొదలి, యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ | బొదవికొనియుండు చీకటి ప్రోవువలన” అనినట్టి తక్కిన యప్పక వ్యుదాహృతనృసింహపురాణ పద్యములందును “బొదవు” పాఠము ప్రామాదికముగాఁ దోచుచుండు. అకర్మకమైనపొదవునకు నాత్మ నేపద్యార్థకమైన కొను ధాత్యను ప్రయోగం బయుక్తంబైనందునకు, సకర్మకార్థమే (క్రమ్ముట) యిటు సందర్భోచితమయ్యుండునకు, నిష్పన్నములగును బొదువు గాననే నానిన సమంజసంబు.

మఱియు, శబ్దరత్నాకరమందు, ఒకవపుధాతువు వైకృతమని యుద్భవించుచున్నది. అపసరశబ్దంబువలన, ఓసరుధాతువైనట్లు లియ్యది యుద్భవశబ్దంబువలన నైనట్లు గ్రంథ కర్తల తాత్పర్యముగా స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లు పరాపేక్షలేక గీర్వాణవాణ్యంశంబున స్వయంభువుగా నవతరించిన యొకవపుధాతువు పూర్వపక్షులచుతంబున దేశ్యంబై నిఘంట్యాదులయందును నామరూపంబులు లేనిపాదవపుధాతువునమరూపాంతర మెట్టులు గాఁజాలును కావుననే? ఒకవపుధాతువు పాదవుయొక్క రూపాంతరమని వ్రాయఁబడినట్లు లీధాతువు పాదవుయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరాదులయందు లిఖింపబడనేలేదు. క్రమ్ముట బోనన వర్ధుమృచ్ఛనట్టి పాదవపుధాతువు వైకృతమేమని సాధింతురేని యపుడు పాదవు గూడఁదాన్వితార్థమందు వైకృత మనవలసినదృశ్యము. నిఘంటువులందు “బొదువు” దేశ్యబలియే వ్రాయఁబడినది. కాన వైకృతమని ప్రసిద్ధిజేరిన యొకవపు పాదవువలనఁ గానేరదు. ఒకవపునొద్దఁగాని వేఱుగాఁగాని పాదవు నిఘంటువులందు నెత్తుకొనఁబడనందున దాని పత్తయు సంశయాస్పదమై యుయ్యెల లూఁగఁచున్నది. కాన. ఆ|| “పూనెనెగనెఁ బొదివెఁ బొనరెఁ బొందె” ననియే యప్పకవీయ లక్షణపద్యము చదివినచో సలక్షణముగా నుండును. అపుడు, “ఒకవపు” నొద్దఁ బొదువు యొక్క రూపాంతరమని వ్రాసిన శబ్దరత్నాకరమును శాస్త్రానుకూలముగా నుండును. పూను ధాత్వార్థమును వివరించుతఱిని నీపద్యము శబ్దరత్నాకరములోఁగూడ నకార మధ్యంబగు పాదవు శబ్దముతోడనే వ్రాయఁబడినది. కాని యని ముద్రాప్రమాదము కావచ్చును. అట్లే కానిచో నొదవునొద్దఁగాని వేఱుగాఁగాని గ్రంథకర్త యీశబ్దము నేల యెత్తుకొని వ్రాయకుండును? బాలవ్యాకరణపుస్తకములందుఁగూడ నీసూత్రము నొద్ద నీశబ్దము నకారమధ్యముగానే దిద్దుట యుక్తంబగుంగాన గ్రంథవిస్తరంబుతోఁజాలును. ఒకవేళ ప్రోద్బవశబ్దవైకృతమైన పాదవు శబ్దం బొకటి యున్నదనియు నందుననే దాని రూపాంతరమైన యొకవపువైకృతముగా వ్రాయఁబడినదనియు నచ్చటఁగాని వేఱునోటఁగాని యీశబ్దము నెత్తుకొని వ్రాయమనికీ శబ్దరత్నాకరాది గ్రంథకర్తల ప్రమాదమనియుఁ గొందఁ జందురేని “ధాతోరర్థాంతరే వృత్తేర్ధాత్వేర్ధోపసంగ హత్, ప్రసిద్ధే రవివక్షాతః కర్మణోకర్మికాక్రియా” అనువైయాకరణమర్యాదంజేసి సకర్మకధాతువు శ్లోకోక్తకారణంబులచే నకర్మకార్థము నీవచ్చుంగాని యకర్మకధాతు నిష్పన్నంబైన ప్రోద్బవశబ్దంబుయొక్క వైకృతం బగునని మరలమరలి పాదవపుధాతువు

పైనుదాహరింపబడిన పద్యంబులు సమన్వయింపఁగాఁ గ్రమ్ముట ఇత్యాది సకర్మకాగ్ధము నెట్లులేజాలునో తెలియకున్నది. కాబట్టి య్యదివిచారింపఁగా విద్యద్భృందంబునకే విడుసుకున్నాడనుగాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక. మరియు బాలవ్యాకరణమందు బూనుపొదవులకు నాదిలోపంబుచెప్పిన గ్రంథకర్తనచనం బవిచారమూలకంబని సాహసించి న్రాయఁబడినది. ఆదిలోపంబుగల పూను ధాతువునకును, పొదవురూపాంతరమేయని భావింపఁబడిన యొదవునకును నగ్ధవిశేషంబులందు ధారాశముగా సుకవిప్రయోగంబులు గానవచ్చుచున్నయవి—

ఉ॥ పూని వృకోదరాజుకానులు భుగ్నులుగాఁ బెడచేతఁ గన్ననీ

యానఁగనెత్తికొంచుఁ జని యుగ్రవనంబున దుఃఖమగ్నుడై॥ భార-ఉద్యోగ 3 ఆ:

క॥ హీనప్రజ్ఞఁ డకార్యము | లైనవిచేసి తుదివగచు నతుల ప్రజ్ఞా | సానుచుదా
యాధుఁడువగ | నూనఁడు దురిత మనువటితి కోడక యునికిన్॥ భార-శాం-3 ఆ:
(పూనున కాదిలోపంబు)

గీ॥ అతనిముందఁగ బార్వ్యంబులందు బిటుఁడ | నొక్కయుమ్మడిఁ బెక్కఁడు
రుక్మమీలి | యురవడించిన దేవిపై నుగ్రదివిజు | లొదువఁ బేరల్కఁ బెదవు లొం
డొండ యుదర॥ మార్క-౬ఆ: (పొదువు నాదిలోపంబు)

క॥ పార్థునపమా | ర్థకశేబర మెదురఁగని రొదవుశోకమునకా జై. ౩ఆ.
పొదవున కాదిలోపమున్న వారి మతంబున)

ఇట్లు|లసామాన్య కవిప్రయోగంబు లుండఁగాఁ బరిశీలింప కవిబ్రహ్మవాక్కున
కెదురాడిన చిన్నయసూరి వచనంబు చిన్న యసూరి వచనంబుగాఁ జెల్లందగు.

ఇట్టి యభిప్రాయమే పూను ధాతువునొద్ద శబ్దరత్నాకర గ్రంథకర్తయు వెల్లడించె. ఇట్లు, పొచ్చెము, పంచు, చెనయు, ఇత్యాదులకు నగ్ధవిశేషములందు నాదిలోపంబు చూపట్టు. పొచ్చెము (న్యూనము) క॥ ఇచ్చటి బంధులు నీవును | నచ్చెగు
గడి వినుచునుండ వయిదూళ్ళును మా | కిచ్చినను బాలునంటిని | బొచ్చెముకా దింతవల్లు

బూరమునుమ్మి॥ భార. ఉద్యోగ 3 ఆ:

ఓచ్చెము—గీ|| అధ్వర రంభమిం తొప్పునమ్య దక్ష | శివునిఁ దోడ్చేని యొక్క
యొచ్చెంబకాని|| కాశీ. ౭ ఆ: పంచ-అజ్ఞాపించు-ని|| తనశిష్యులైన, పైల వైశంపాయన
సుమంత జైమినులం బంచి క్రమంబునఁ జతుర్వేదసూత్రంబులఁ జేయించి వేదవ్యాసుం
డై-భార. ఆది ౧ ఆ:

మధ్వీరచితమయిన జార్జిముక్తావళియందలి యీపద్యంబును రాజభక్తి నూచకం
బుగా నీసందర్భంబునఁ జేర్పబడు.

చెనయు-పాలు—చ|| తనసతి జహ్నువింజెనయు చారయున్వీరు సురద్రుసం
ఖ్యసం | దనులు రమాభకన్యయు సుధామయవాక్కును గల్గు జార్జిపా | వనసురారత్నుఁ
జూచి యొరుపచ్చ సహింపక సాగరుండు తో, భనివిడిఁగఁగాంచితమ్ము! పతిభారతవర్షప
సుంధరామణీ!!

ఎనయు—చ|| వినినజనంబు లీతఁ డవివేకి యనకొ వలదెంతరజ్జుల | ర్జును బలశౌ
ర్యసంపదలు చూచి యెఱుంగమె? మున్ను విన్ను నా| తరిగలనం జగం బెఱుంగదా
యతఁ డద్భుతవిక్రమోజ్జ్వలుం | దెనయుదె నీవు పారువవిహీనుడ వద్ది విజేంద్రనంద
నుకొ|| భార. కర్ణ. ౨ ఆ:

11 సూ.—ఆరాటాదులం బ్రథమేశత దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబు
విభాషనగు.

ఆరాటము - ఆరటము, ఆరాటము - కక్కుత్తిలి - కేళాకూళి -
కొమారుడు - కొమారిత - గంబూరము - పెండాఁము - బంగార
ము - బేహారము విటతాటము - సంతోషము.

(ప్రశ్న)—ఆరాటము లోనకు శబ్దంబులందు మొదటి స్థితి మునకుం గాక తల్లి-న
దీర్ఘంబులకు ప్రాస్వంబు వికల్పముగా నగు.

ఆరటము-(పరితాపము) క|| పటునఖర శైత్యమున నారటముడిపిసురారినే
లురసికున్మసింహుకొ|| పాండు. ౫ ఆ:

కక్కుటితి-(లోభము) చ|| కిలుకులఁ బెట్టి వీరి నడకించితొలంగెదమన్న వట్టి
కక్కుటితియకాని దైవ హనుహాలముగాదు|| టై. ౬ ఆ:

సీ|| మనసు కక్కుటితి మెల్లనలేచి చేతులఁ గాంతుని జబ్బుగాఁ గొంగిలించు,
మను 3 ఆ:

12 సూ—ఓయూగాదులం దొలిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు విభా
నగు.

ఓయూరము - ఒయూరము - ఓయూరము - కేళాకూళి - కోలె -
గూడారము - గోరువంకపక్షి - జోహారు - నీలుగు - పేడ - బేహ
రము - దీర్ఘమధ్యమ్ము - మాలు - మూలుగు - మోటకు - వీటతా
టము - వీడియము. ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—సూత్రార్థము స్పష్టము.

ఒ యూరము—సీ|| రతివిధంబున గడు న్యాయారమునఁ బొదటి చంద్రః ఉయ్యా
లాదులం చున్నింజేసిఁ ఒయూరము. సీ|| హారముల్ మెఱయ న్యాయారంబులుగ్రగుచ్చి
యందంద వింతగా నలవరింతు|| భార. విరా. ౧ ఆ:

గోరువంక—కం|| గోరువంక యన్నమాటల| మరువంకఁదలంకుగల్గి మగువకుఁ
దమలో | సెరువింక నేమిగలదని | యిరువంకల వగలఁబొగిలి రెంతయుపంతక|| విక్ర
౭ ఆ:

మ|| శరసంభానముతో నె కొన్ని యడుగుల్ జౌజన్వనం బాడెయ | స్థగిగా
ల్లాని ద్రోమల్ దివియు దోర్దండంబులం జేదియే | సిగిబోయల్ దినుమంచు
నార్చి పరగం జిట్టాసలం డాయుమక | గోరువంకల్ మొనెట్టిన్లు గూముల్ ఘో
షింపరోషించుచుక|| మను ౪ ఆ: (ఈశబ్దము నప్పకవి శకటశ్శక్త్యములలోఁ బఠించె
నది చింత్యంబు)

13 సూ.—అడంగ్యాదుల దాకు ణకారంబు విభాషనగు.

అడంగు - అణంగు - అడంగు - కడంగు - చిల్లాడము - తడగము - నాడెము - పోడి - మిడుంగు - నడకు - మిడుంగులు ఇత్యాదులడంగ్యాదులు.

హంతు—క॥ గణపాద నివాసితేతను | వారికిగారు తరులతోడ వసుధంబడి యెక్కు॥ పీఠ. ౪ ఆ:

మిణుగులు—(అగ్నికణములు) చ॥ మిణుగులు లెల్లడం జేదరమింటను మంటలు వర్షపుంటికా | ఘనఘనభూరి నిస్వననికాయమునకొ హరివంతరాళముల్ | వణక మహాగ్రశక్తిగొని వారకదారకుమీదవైవ దా/రుగతినింగి నుండినిజరోదులతోబడు మక్కకైవశిక్॥ భాగ. ౧౦ స్కం ఉ:

14 సూ.—దక్కులోనగువాని దాకు డకారంబు విభాషనగు.

దక్కు - డక్కు - దక్కు - దగ్గలు - దాంగు - దాకలి - దిగు - దిగ్గియ దూయు - దెందము - దెప్పరము - దెప్ప - దొంగ - దొప్ప - ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—ఉ॥ డక్కును రాజ్యమందు నకటా! యిటు తమ్మునిభాగమిక నీ వెక్కటి మింగజూ చెదది యెట్లుగుగ్గ వినుమినుశోలతకా | గ్రక్కున నామిషంబు చవిగాము మ్రుగిశ చాడ్పుసూసె! యిట్లుక్కివుడైన నీకొడుకు నుల్లము నునటు లాడగూడునే?॥ భార-ఉద్యో. ౨ ఆ;

డక్కు—ఉ॥ అక్కట మందభాగ్యునకు నట్టితనూభవరత్న మెవ్వరికొ డక్కు నె ధాతనిర్దయుఁ డొడంబునునే కడు మేలివస్తువుల్ | పెక్కుదినంబు లున్నియరిబ్బంప

ము పిల్చినఁ బోటుబంటనై ! యక్కడ కేలపోయితి మహాగుణభూషణఁ గోలుపోయి
తిన్. భార.ద్రో-౨ ఆ:

15 సూ—ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబు
విభాషనగు.

ఏతము - ఏతాము - ఏతము కల్లము - గాలము - గుడ్డము -
గోణము - గోతము - జాజము - జంజము - జోతము - తణగము -
బొండ్లము మండము - లాతము - వీణము. ఇత్యాదులు.

వ్యాఖ్యానము-నీ|| వాలారు గోరుపెన్ గాలాము చేసెనే జేజేహిరణ్యాక్ష శిశు
కమునకు|| పాండు. ౨ఆ: (గాలాము=బడిశము)

జాజాము—(పాలికలయందుఁ బోసిన నవధాన్యములనాటు) గీ|| శ్వర్వరీచంద్రపరి
ణయ సముదితాంకు | రార్పణక్రియలందు వియద్విభాగ | పాలికలదోయ కొత్త
జాజాలముక | లనఁగఁదారక లాండొండ యందురించె|| కవి ౪ ఆ:

లాతము—నీ|| కకపాల కెదార కటకముద్రితపాణిఁ గుటుచలాతాతోము
గూర్చిపట్టి|| మను. ౧ ఆ: [సన్యాసులు చేతఁబట్టెడు దండము.]

వీణాము—[సన్నవస్త్రము] కం|| పన్నీట జలకమాడెను | సన్నని వీణాముగ
ప్రేమవిరులు దుటిమెన్. | సన్నమగ నలఁదెగస్తుతి | జన్నుల ముత్యాల బన్నపరములు
దాల్చెన్|| జై 3 ఆ:

16 సూ—పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబు లయిన నులు
రుల యుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

ఇందు నురుల కుత్వలోపంబు ప్రాయుకంబుగ హల్పరకంబులకుఁ
జూపఁటెడు|| మ్రాన్పడె - మినువడె - మిన్నడె - వత్తురువారు - వత్తు

ర్వారు - కాదుకొనియె - కాక్కొనియె - రాములు - గాముల్ -
వనములు - వనముల్.

(వ్యా) — పదము తుదనున్న, ను, రు, లు, వర్ణంబులు సంయుక్తములు గాని
యపుడు, వాని యుకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు. ఇందు నువర్ణ, రువర్ణ
ముల యుకారమునకు లోపంబు మాల్లు పరంబగుచోఁ దఱచుగాను, అవసానమందు విశం
బుగాను, నగును.

మ్రాన్పడు — స్తభించు — ధాతుజవి శేషణంబైన యను శబ్దముయొక్క యుకార
మునకు లోపంబు ప్రాయంకంబగు. నీ సలుపుచు దమనుఁ డన్పమ్మనిఁ బత్నియుఁ దాను
నుపాసించి తద్వరమున॥ భార. ఆర. ౨ ఆ:

క॥ అన విని నిరుత్తరుండయి | మనుజేంద్రుఁడు గొంతనేపు మ్రాన్పడి తలఁపుత
పెనఁగొన నిద్రాహానిం | దనువలయఁ గవిదురుతోడఁ దానిట్లనియె॥ భార. ఉన్మో॥ ౨ ఆ

శా॥ పోలోమిప్రభృతుల్ కుమారినిటు సంభావింపఁగా మున్నది | క్వాబుర్
రాజు నలంకరించి శుభలగ్నంబుం బ్రతీక్షింపఁగా | నాలోఁ దాను దదర్శ సన్నణివి శేష
స్వేష సన్నద్ధుఁడో | నాలోకాపుఁడు చేరెరాగ మహిమన్ రత్నాకరప్రాంతముక॥
వసు. ౬ ఆ:

ఏతత్సూక్ష్మోదాహరణ సందర్భంబున మద్విరచితంబైన జాజికముక్తావళిలోని
యిప్పద్యంబులనుగూడ సంధించి యీగ్రంథంబున నిట్టి త్రిచతురపద్యసంఘటనా ద్వారం
బునఁ బరిపాలనా గౌరవముం గుఱిచి త్రికరణశుద్ధిం చెలెఱెద.

హ॥ పాగ కార్మిబ్బులు మంటచా ల్మెఱుపులుం బొగారు కన్నీటియే | టిగముల్
సల్పిన దాండ గూత్రికుల ఖాటీవృష్టులేఁడ మహా | యుగమేతోఁచిన దుర్ధినాథి బహు
దున్మోగంబు మాయుచిబల్ | సుగముగూర్చెడు వారిగేయ విజయశోభిల్

శ్లో॥

చ॥ ధులియనఁదగ్గచోటను గడుంభ్రమాధిల్లి యటండు; మానులి ! య్యలజగ
దీశ్వరుండలధులీశ్వరుడై తన కూర్మపృష్ఠముం దెలమి నహిందునట్లు నహియించుచుజేసి
ధులీశ్వరాఖ్యతోఁ | బిలిచిరి ధర్మజాదులను బేర్వడు మాగతి జార్జిభూపతీ!

మొదటిపద్యములోఁ గార్మబ్బులు, చాల్కెఱుపులు, కన్నీటి, గముల్సల్పి, బల్లు
గము, చంద్రికత్ (అవసానంబున) అనుచోట్లను; రెండవపద్యముందు, 'పేర్వడు' అను
చోటను, రు, లు, ను వర్ణంబులను లోపంబని తెలియందగు లువర్ణాంతమైన ఛాతుజవి
శేషణముయొక్క యుకారమునకును. లోపంబు విగళంబుగాఁ గానంబడు.

క॥ చిట్టములు నోకిరింతలు ! గట్టంబుగఁ బొడమోజవులు నప్పెం గోర్కుత్ |
బిట్టాడవెఁ బిఱుఁగులుం జను | కట్టలు నడుబలిసెనపుకు క్రాలంటులనుకొ॥

అచ్చ. రా. బాల. కాం.

శీ॥ విరహాగ్ని నీరీతిఁ గరఁగెనామా నసం బనినట్లు వెన్నగాచిన ఘృతంబు | పా
లబోల్వమును నీపాలుజేయుట కిదె గూనవాలన్నట్లు గానవాలు॥

తారా. శీశాం. విజ. 3 ఆ:

17 సూ—ఆచ్చికంబులం బదమధ్యంబుల న ల డ ర లయుత్వ
ంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

కినుక - కిన్క॥ కానుక - కాన్క॥ చిలుక - చిల్క॥ కాలువ
కాల్వ॥ అడుగు - అడ్డు॥ కడుపు - కడ్పు॥ పెరుగు - పెర్గు కూరుకు -
కూర్కు.

(వ్యా)— అచ్చతెనుఁగుమాటల నడుమమన్న, న, ల, డ, ర, వర్ణంబులమీది
యుకారమునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు

కిన్క—(కోపము) పంచచామరము॥ అనం గొఱంతలేని కిన్కనక్కడిది ఖోదు!

గన్నకకాదెనెంబులనా లునారసంబులూని॥ అచ్చ-రా-య

చ॥ అశ్వికులవేణి కీలెటిగి గూచెనెండియు నేకతంబునకా | బొలతుకరాల
యీచిసురుబోడి కుచార్పితహాస నాయకో | జ్వల గుచింగంటిరేయనినఁ జంద్రముఖుల్
చిటునవ్వుబూనిరా | లలనలజూచి, కిన్కయుఁ గలంకయుఁ గొంకునునంకురింపఁగక॥

వసు. 3 ఆ:

కాన్క—(కానుక) నీ॥ గుమలుగాఁ జొలునుపూగమల జెన్నొందు పూగ
మలఁ గొన్నింటిఁ గాన్కచేసి॥ చంద్ర:

కాల్వ—శే॥ గీ॥ కడలి కోతుల కొకతోట కాల్వయ్యె॥ అన్చ. రా. యు.

18 సూ—లాఁతియచ్చునకు సహిత మొకానొకచో నుడినడు
మ లోపంబు గానం బడియెడి.

కలికి - కల్కి - ములికి - ముల్కి - బుడిపి - బుడ్డి
పొలఁతి - పొల్లి.

(వ్యా) తెలుఁగుమాటల నడుమకున్న శక్తిక, యచ్చులసను క్వచిత్తుగా
లోపంబగు.

కల్కి—(1. ఒప్పదము 2. మనోజ్ఞురాలు) నీ॥ ఈకల్కి మదనునిచేకటారి
యొకాకకాను పేరటపిడి గాంచనేల? తా-శ-విజ 3 ఆ: నీ॥ అత్రాసవృత్తి చెన్నలరి
నూతన రాగమహిమఁ గుల్కెడు కల్కి మానికములు. వసు. ౬ ఆ:

ముల్కి—(బాణము) వ॥ తనరాజీవళరం బెటుంగదు నిశాతత్వంబు లేగల్వ
తూ | పునకుం జూలదు వేగలీలయని యాపూముల్కు లెగ్గించి క్రొ | న్ననవిల్కాడు
నవాంబుజోత్పల వితానంబీను మీనాక్షిలో | చనము ల్వింట ఘటింపఁజొల్పెనవి నిస్తం
ద్రాంబకభ్యాతులక॥ వసు. ౨ ఆ:

19 సూ—అబ్బురాదులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాష

నగు.

అబ్బరము - అబ్రిము - అబ్బరము - కప్పరము - అప్పడు
ఇప్పడు - ఎప్పడు - చప్పడు - నెత్తురు. ఇత్యాదులు.

(వ్యా) — అబ్బరములోనగు తెలుగుమాటల నడుమనున్న యుకారము విక
ల్పంబుగ లోపించును.

అబ్రము — ఉ॥ కాయను మేటితప్పు కొడుకాయను నిద్రపుఁ బూతమావిమో
కాయనుఁ బంజరంబుఁ జిలుకాయని నబ్రపు సోయగంబుఁ బ్రో | కాయనుఁ బల్కవేమి
యలుకాయనుఁ బంతము దీలునోట్టుకై | కాయను నేరయిట్లు దుడుకాయనుఁ బాయగ
గోరకాయనుకొ అచ్చ. రా. అయో.

కప్రిము — (కర్పరము) ఉ॥ చెన్నగునన్న దీపులిననీమల దాగిలిమూత లాడు
దుకా | వెన్నెలరేలఁ గప్పురపు విప్పుట నంటుల నీడనీగురా | కన్నెలగోయనన్నలకుఁ
గన్నులు మూయుఁ దదీయవాసనల్ | మన్ననఁగాంచి కప్రపు దుమారము రేచునమిర
డింభముల్ || వసు. ౧ ఆ:

20 సూ — చుక్కరక రువర్ణకంబున కుముందఱిదువర్ణంబు నుత్పం
బునకులోపంబు విభాషనగు; నగుచోఁ దత్పూర్వంబు గురువుగాదు.

అదురుచు - అద్దుచు॥ ఎదురుచు - ఎదుర్చు॥ పదురుచు -
పదుచు.

(వ్యా) — రువర్ణమునకుఁ జాగాగమంబు పరమగుచుండ రువర్ణముముందఱిదువర్ణ
ముయొక్క యుకారమునకు లోపంబు వికల్పంబుగానగు. అట్లులోపించుచోదకారరేఖ
సంయోగమునఁ బూర్వస్వరము గురువుగాదు. ఇట్టిద రేఖసంయోగంబే యన్యోన్యంబును
ప్రాసంబుగాఁ జెల్లుననియు నియ్యది లఘుద్వితప్రాసంబుని పేర్కడుననియు నప్పకవీయ
శ్లోతీయాశ్వాసవంధునిట్లు చెప్పబడియె.

ఘ్రుద్విత్ప్రాసము — తే॥ గీ॥ భువిలఘుద్విత్వ సంజ్ఞికంబులయి కొన్ని | యగ్ర

దబడని క్రూరతోడనొకటికొకటి | ప్రాసములకగుఁ దమలోనఁ బ్రతయుగము | విది
చెనినతాత్మజుఁడు దిక్కుల ద్రువననఁగ||

అద్రుచు—కం|| ఇలయును నింగియు నద్రువం| జెలఁగ మహాము వారిసేవల
గురుచా | నలుక నొసర్చిన నక్కడ | బరిపుడేతెంచి తోడుపడి నడిచినోకో|| భా
ర. దో|| ౫ ఆ: కం|| పదిగడల ద్రువఁగనార్చుచు | బదిమోముల జోడుకలనఁ బది
లుండఁచుకొ | బదివిందుల. గైకొనియు | పదిలేతుల తొనికొడుకు బడలఁగనేసేకొ||
కం|| నొప్పినడి వాడుదద్దయు | నుప్పరఁద్రువంగనార్చి యొకవాలుంమా | పప్పల
ముద్రిమ్మరి పయికొ | గుప్పన నడరింప సొమ్మగొని యుండునెడకొ|| అచ్చ. రా.
యుద్ధ కాం.

ఇట్లు, “అద్రుచుకొ” అను శబ్దంబునఁ జాగాగమ దకారంబునకు, క్రి-పరి-రా
నూత్రంబున “నానుపన్, కూరుపక” ఇత్యాదులయందుబలెఁ బకారంబు
రాక సిద్ధనకారంబునకుం బోలెఁ ప్రయోగంబులనకారంబు కానంబడు ఇట్లఁ
బ్రేరణార్థమును గనంబడును.

చ|| ఎద్రించినకాలపాకమున నీగతి నీమదిఁ గ్రోధవల్లికకొ | బద్రించిన
వారు ఉ-హరి. ౪ ఆ:

ఇట్లు, అద్రుచు, ఎద్రుచు, పద్రుచు, అనునొట్లను దకార శేషసంయోగంబు
సేకు ముందున్న యకారంబును, ఎకారంబును లఘువులే కానఁ బద్యలక్షణభంగంబు గల్గ
లేదు. కొందఱు మిత్రశాత్రవాది బసంబులలోని శేషాంతసంయోగంబునకు ముందున్న
స్వరమును గూడవలసినచోఁ బద్యలక్షణంబున నొకానొకప్పుడు లఘువులుగా నెన్ను
కొనవచ్చునందురు. ఆయ్యది పూర్వోక్తస్థలంబుల విశేషించి లఘుత్వమును విధించిన
ప్రకృతసూత్రాప్తకవ్యాది లక్షణంబులంజేసి నిరాకరంబని తల్లంబునమన్నయది. విక్ర
మార్కుని సభలోని నవరత్నంబులలో నొక్కండని ప్రసిద్ధింజేందినవరాహమిహిరాచా
ర్యుండు మాత్రము బృహజ్ఞానక గ్రంథంబును వ్యాకరణయుక్తంబుగాఁ జిత్రస్మృతంబుల
తోఁ గావ్యంబుభాతిని రచియించి ద్విత్రప్రదేశంబులందు నిట్టిసంయోగంబునకు ముందు
స్వరమును లఘువుగా నిట్లు లెంచుచుండు.

బృహ — ప్రవృజ్యాయోగాధ్యాయము - శాలినీవృత్తము - శ్లో॥ జన్మేకో? స్వేర్య
ద్యదృష్టో! ర్కపుత్రం । పశ్యత్యర్కిర్జన్మపంవాబహోనం । దీక్షాంప్రాప్నోత్యర్కి
దేక్కాసంస్థే । ఘోమార్క్యంశేసామ్యదృష్టే చంద్రే॥ — ఈశ్లోకంబులోఁ దృతీయ
పాదంబున ద్వితీయగణంబుగా నుండవలసిన తగణంబునకు దరేఫసంయోగంబున భంగము
గలుగుచున్నది. తేల్చి పలుకవలయునని గ్రంథకర్త తత్పర్యంబు. ఇట్టిదిహ్యోతిశ్చ
ప్రగ్గ్రంథంబులందే యాధావిధానముగాఁ గనంబడు. దీనికి మూలంబు గానరాదు.

21 నూ — జూదాదుల చాకు జకారంబు విభాషనగు.

జూదము - జూజము - ఆపుదు - జవాది - బాది - జాదు -

విరవాది.

(వ్యా) — ప్రకృతిసూత్రంబునఁ గొన్ని తెలుఁగశబ్దంబుల చకారమునకు జకార
ము వికల్పంబుగా విధింపబడుచున్నది. సంస్కృతభాషలో సముదాయకార జకారం
బుల పాక్షికోచ్ఛారణంబునందేసి 'చంపతీ' అనియు జంపతీ అనియు నీశబ్దమును ద్వివి
ధంబుగాఁ బలుకవచ్చును ప్రాకృతభాషయందుఁ గేవల చకారమునకు జకారవిధి లేదు
గానిచకారసంయుక్తసాంస్కృతికచకారమునకు - నూ - త్వభ్యద్విధ్యాంక్వచిచ్ఛభ జఙ్ఘాః॥
అనుసూత్రమున జకారం బుక్వాచిత్కముగా విధింపబడియే. ఇట్లు భాషాంతరముల
యందును చకార జకారములకు మైత్రి క్వచిత్తుగానుండు.

22 నూ — నిందయం దామేడితంబు నాద్యక్షరములకు హ్రస్వదీ
ర్ఘంలకుగి గీ లగు.

కుంభకర్ణుడు - గింభకర్ణుడు॥ రావణుడు - గీవణుడు.

(వ్యా) — రెండవపర్యాయంబున నుచ్చరించు మాటయొక్క మొనటిస్వరము
హ్రస్వంబయ్యెనేని, గి, ఎర్ణంబును, దీర్ఘంబయ్యెనేని గీ, ఎర్ణంబును నిందయంబు
గ్రమముగా నగు.

ఉ॥ ఆంచవళుషాయజోదు నలరారగఁజేసి కడినికోరికల్ । గాంచి వెడంద
రక్కసి కొలంబున కెల్లను మేలుబంతియై । మందపుగోడు తానుపరిచున్కి బిడారపు

మేట్టు నెంతయుం | గొంచక యెత్తి నట్టి నినుఁ గోతులుగీతులు గెల్వఁజాలునే? అచ్చం
రా. యు. కాం.

క॥ డింభక సర్వస్థలముల | నంభోరుహానేత్రుఁ డుండుననుచు మిగులసం | రంభ
బునఁ బలికెడివీ | స్తంభయునఁ జూపఁగలవె చక్రిం గిక్రి॥ భాగ. ౬ పూ. ౬:

ఆ॥ వె॥ ఎసఁగుభసలములను గిసలములను నీర | జాతములనుగీరజాతములను
విగ్రహింపనీని విగ్రహించె తోమగా | వెలది వెడలె విసిన వీక్షులకును॥ నను. 3 ఆ

ఇటఁ జక్రి భసల శబ్దముల మొదటి హ్రస్వమునకు, గికారమును, “కొతులు
నీరజాతములను” అను మాటల మొదటిదీర్ఘమునకు సూత్రీతిని గీకారంబును నయ్యెనని
యెఱుంగవచ్చు.

23 చూ — పాశురమునం బ్రథమద్వితీయాక్షరములు వల్లిప్రాసం
బులునాఁబడు.

(వ్యా) — పద్యపాదముయొక్క మొదటియాక్షరంబునకు వల్లి యనియుఁ రెండో
యాక్షరమునకుఁ బ్రాసమనియు, లక్షణగ్రంథములయందు సంజ్ఞగలవని యర్థము.

24 — సూ — యవలలు లఘులఘువులు మైత్రిం బొరయు రేఫం
బులుపొరయవు.

వ్యా — యకారవకారలకారములు లఘువులును వలఘువులును యతిప్రాసములం
దు సన్యోన్యముఁ జేసిమిగడ్గొయుండు. అట్లు లఘులఘువులైన రేఫంబులుమాత్రము
మైత్రితోనుండనేరవు.

ఉదా — క॥ అన్నలుఁ దమ్ములుగలుగుట | యున్నతుగాఁ జేయు నెంతయు
నున్యపతిందా? | అన్ననయనీసియును సం | పన్నంగాలు గాఁగవారిఁ బాటించుటగుకొ
భా. కాం ౨ ఆ: (ఇటయనివైతి).

కం॥ వేయేలసంధరింసు నే | సామకతల్పముననుండి చావగిన్లోక నాయన
గాఁ యనుచును | డేముగముఁ జూపవినగ నెచ్చట నెనక, భా-కాం ౨ ఆ: ఇట
మైతి)) ఇయ్య దియకారమైతి.

సీ. ఎలమవికొనయొక్కి తెలతెలనార్చికొ నెలపోయి గూకలు నెట్టెనేని ల
భ్యులములకారములకు నిట యతిమైతి) — రంజ శేఖరచరిత్ర.

కం. కానోద్దయ మగరాజ్య | శ్రీనాంపంగం పసువి శేషరమున సం | భావితుఁ
డు నహుఘండని చని | చూవిభుగని తెరు ముసులా నతినికి నమ్మిక॥ భార-ఉద్యో-
౦ ఆ:

కా॥ పావలఁగననోయి శూనమొగం బొనుబృహద్రంధ్ర పెం | పావేణిరుచి
యొత్తనూనిలసనిం బొయుప్పలేఁ జేర్చినకా | పానాగంబుఁగాని యయ్యెడ శిరః
కంపంబు తోఁగూడ నా | హా! పుట్టింప దేవుప్ప న్నవ్వపసు నయ్యబ్బొక్షివీక్షించినకా॥-శ
కుంభ లాపరి యము: ౨ ౩: (ఇట పొ) ప మైతి).

కం॥ పలుచోడులఁ జలుభఁగలఁ ! పలు మోసలమ్మాడ్కిఁ బోరఁబాగునిపై న
గ్గరికనడరఁదాటి నిడము | తగతగమని మెలయచును పితామహుఁడభిపా॥ భార-భీ
ష్మ-౨ ఆ: (లఘ్వలఘులకారములకుఁ బ్రసాదమైతి).

ఉ॥ అంబురుహక్షి నాసిక నిహివ్వయశేషువుఁ జంపకప్ర మా | నంబుఁగలంబు
గెల్చట మఱంబునఁ బెట్టి తగియపార్శ్వము | గ్గంబున నిత్యనేనకతఁ గ్రాలెడునీక్షణ
తారకాభ్యుతా | లంబకంపముతో పెనువకొనతి నెంతయు సంద్రమిందుచుకా॥ పృ
భావతీ ౨ ఆ: (ఇట లఘ్వలఘువులకు యతి).

మఱియు శ్లేషకావ్యములకుండు లఘువుపైఁజెట్టి యాయకారవకారములే యగ్గాం
తరంబున నలఘువులుగాఁ జూపట్టు. లఘ్వలఘులకారము లట్లుకావు.

కం॥ అమరనగరముననపుడు | తైమునీతి విచిత్రవీర్యతనయశ్శేష్ట | శ్వేతునగర
కున్నుపను | తైమునియతినశ సుతావుఁ య్యములెల నకా॥ రంభ-౧ :

ఈపద్యమందు “నృపసత్తముని యతిని”—(నృపసత్తముని + అతిని)=రాజశ్రేష్ఠుడైన ధృతష్ట్రునిభార్యయని భారతార్థమందు లఘువైన యకారమే “నృపసత్తము”= దశరథునియొక్క. “నియతినశతక్”=అనృష్టసంప్రాప్తిని నని రామాయణార్థమందున లఘుయకారమయ్యె.

గీ|| అలఘుమాననీయబల విడిసింపుమా | మాపులబలు మేటియైన తనన | హరిగలుమకలుపి తాళ్ళు సుయోధను | నృపవిమాధుగురమునను వధిం చిరాఘ క ఆ:

ఇట—“నీయబల”—(నీ + అబల)=నీకాంతయైన నీతనని రామాయణార్థమందు లఘువైన యకారము, “అలఘుమాననీయబల”—గొప్పదియైనట్టియు, పూజ్యమైనట్టియు, బలముగలవాడాయని భారతార్థమందు నలఘువయ్యెను. “మానూపుల”(మా + ఆపుల)=మాయొక్క, ఆపులనిభారతార్థమున లఘుయకారము. “మానూపుల” + మానూపంతులలోనని రామాయణార్థమున నలఘుయకారము.

గీ|| అలగుమణి నిప్రవిశిత హేమాద్రినిషభ | వగరమనతగన మఖిలధూనగరములకు | లలితజయసంపదల బొల్చు నిలువయోధ్య | లఘుగభీరాంబు పరిఖాకలాపమగుచు|| హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ౧ ఆ:

ఈపద్యమందు “లలితజయ సంపదలబొల్చు నిలువయోధ్య”—(నిలువు=ఆయోధ్య)=జయసంపదలకు నిలుకడయైన యయోధ్యానగరమని హరిశ్చంద్రార్థమందు వకారమలఘువు. జయసంపదలబొల్చు నిలు + పయోధ్యలఘు గభీరాంబు పరిఖాకలాపము= జయసంపదలచేనొప్పనట్టి గృహమువంటిదియు, సముద్రమువోలే గొప్పలోతు నీరుగలయుగడ భూషణముగాఁ గలదియునని నల్లార్థమందుఁ బ్రథమాంతమైన యిలుకబ్బముకంఠెఁ బరమయినపయోధిశబ్ద పకారంబునకుఁ బద్యపాఠసహాయంబున సంధివశంబున వైన వకారంబుగాన లఘువు.

కం|| పలునగరుగముల నుహా | బలనిత్యప్రౌఢిదోలి బహుచక్రశ్రీ | వెలయు మహావిభునిరాజా | జ్ఞనియొధు శిష్యగొధుగునీడ | బరపురుషధరుక|| హరిశ్చంద్ర- నముగతి

ఇటు "పలుపగతురగముల" — (పలు + పగతురగముల) = అధికమాపగవారిసమాహారములను అని హరిశ్చంద్రాద్ధమందఁ బగతుశబ్దముయొక్క పకారాదేశమును వకారములఘువు.

పలుపగ + తురగముల = అనేకవిధములైన గుఱుములనని నలార్థమందునలఘువకారము — లఘులఘువులైన యవలు పద్యంబున నెవ్వేఱుచోటులనుండి యతిప్రాసంబుల యందుఁ జెలిమినొందుటయే కాక, పైనింజూపిన విధంబున శ్లేషకాన్యంబులయందయ్యవి యొక్కచోటనే యభేదంబు నొందుచుండు. ల, శ, లు మాత్రము నెవ్వేఱుచోటున నుండుచు యతిప్రాసంబులందుఁ పరస్పరమును జేమినొడి నిలుచుంగాని శ్లేషస్థలంబుల నభేదంబు నొంద నేరవు.

శకటరేఫము.

సంస్కృతవ్యాకరణంబున యకారవకారములమాత్రము లఘువులు; అలఘువులు, యని రెండువిధములుగా నున్నవి. లఘువనఁగా లఘుతరోచ్చారణ గలది యని యుగము. యస్యోచ్చారణే జిహ్వగ్రోపాగ్రమగ్యమూలానాం ప్రైథిల్యంసలఘూచ్చారణః అని వ్యాకరణమునందు వివరింపఁబడినది. లఘూచ్చారణః॥ అనఁగా లఘుతరోచ్చారణమని ధ్వజేదు శేఖరమేదుస్పష్టపఱుపఁబడియె. నాలుకయొక్క చిట్టిచివర, చివర, మగ్య ప్రదేశ మూలప్రదేశములందును మిక్కిలి తేల్చిపలుకఁబడువర్ణము లఘువనఁబడును. ఇట్టివి సంస్కృతభాషలో యకారవకారములు మాత్రమే యున్నవి. ఆంధ్రవ్యాకరణ కర్తలు యకారవకారములేకాక రేఫమునూడ లఘుత్వాల్లఘుత్వభేదముతో నున్నట్లుకనుఁ గొనిరి. లఘురేఫము జిహ్వగ్రోపాగ్రమగ్యమూలములందు లఘుతగముగాఁ బలుకవలయుననియు, శకటరేఫము జిహ్వగ్రాదులయందు గౌరవముగా నుచ్చరింపవలయుననియు, భేదంబుచెప్పుదురు. కనుక లఘురేఫము కోమలవర్ణముగా, నలఘురేఫంబు పరువవర్ణంబుగాఁ బెద్దబుగంధంబులందు లెక్కించిరి. శ్లో॥ ఐవణావర్జితాఃస్పర్శాః స్వస్వ వర్ణాంత్య శేఖరాః|లఘురేఫణకారౌచకోమలాఃపరికీర్తితాః॥అనియహోబలపండితీయము ఇట్లు లఘురేఫము కోమలవర్ణమనుటవలన శేఖరరేఫము పరువవర్ణమని స్పష్టమగుచున్నది లఘురేఫమొకవిశ్లేషముగాఁ జెప్పఁబడినది కాన్యములతో సబంధించినప్పుడేసారు

వ్యమును భౌధిందునుగాని కేవలస్థితిలోఁ గోమలత్వమే సహజగుణముగాగలదని ప్రతాప
రుద్రీయరత్నా పావ్యాఖ్యానము. శ్లో॥ రేఫే యస్యకస్యాపి యోగఆవృత్యతీయయోః |
స్వాత్త రాభ్యాంతుల్యయోర్వా | పరుషాష్టగణశ్మషా॥ ఆని వర్ణాంతరంబులతో సంబధించి
నప్పుడుగాని రేఫంబునకుఁ బరుషత్వగుణము రానేరదని చెప్పుదు, శ్లో॥ మాంసకీకససంకీ
ర్ణాః | ప్రసరద్రుధిరాపగాః | వసాకర్దమితాయుద్ధే | భువోంద్రసుభతైఃకృతాః॥ అను
శ్లోకంబునఁబరుషంబయిన బీభత్సరసమునకు రేఫసంయోగ ముదాహరణముగాఁ జూపఁ
బడినది. శ్లో॥ అశ్శుద్ధుశగసారాద్రబీభత్సాపరికీర్తితా॥ అని బీభత్సరసమశ్శుద్ధతము
గావున నట్టిరసమును దలియఁజేయుటకు రేఫసంయోగంబు సనుంజసంబలి గ్రంథకర్త
తాత్పర్యము. ఇట్లు సంగముక్తరేఫమును, అలఘురేఫంబును బారువ్యగుణము గలవి
గావున రౌద్రబీభత్సరసములకుఁ దగినవియనియు, కేవలరేఫంబుతోమలంబుగావునశృం
గారాది సుకుమారరసంబులయం దుపయోగింపఁ దగినదనియుఁ బ్యవసానము లేదు
న్నది. శ్లో॥ రసాశృంగారబీభత్స తథావీరభయానకా | రౌద్రాద్భుతౌతథాహాస్య
కరుణౌవైరిణౌమిహః॥ అని శృంగారబీభత్సములకుఁ బరస్పరవిరోధంబు గనుక శృంగార
రసంబులో నుపయోగింపఁదగిన అఘురేఫంబునకును బీభత్సరసంబులో నుపయోగింపఁ
దగినయలఘు రేఫంబునకును నశ్శురసంబులకుంబోలె మైత్రి చెల్లదని గ్రంథకర్త
తాత్పర్యము. తోమలపరుషత్వంబులచే నన్యోన్యవిరోధంబుగల అఘురేఫశకటరేఫంబులకు
యతిప్రాసములలో మైత్రి హాసాస్పదమని పెద్దలచే నిషేధింపఁబడినది.

హూణభాషలోఁగూడ నొక్కయక్షరమునే అఘురేఫంబువోలెఁ దేలికగాను
నలఘురేఫంబువోలెఁ గఠినముగాను నుచ్చరించు సంప్రదాయంబు కలదు. ఇ. జి.

- (1) ఛైట్, రిడిడ్ ఇత్యాదిశబ్దంబులో (ర) గురుత్వముగా నుచ్చరింపఁబడును.
- (2) హియర్, నియర్ ఇత్యాదిశబ్దంబులో (ర) నిర్ణము లేలికగాఁ బలుకఁ
బడును. హూణభాషలో నొక్కయక్షరమునే అతఘ్నగురుత్వములతో వాడుదుండఁ
గా తెలుగునం దవి సౌకర్యమునకై రెండువర్ణంబులుగా నుచ్చారణభేదమును బట్టియే
యేర్పఱపఁ బడినది. ఇట్టిభేదం బితరభాషలలోఁగూడ ననాదిగఁ జూపట్టుచున్నందున
మనభాషలో నట్టిభేదంబును నిరాకరించుటకై నిరాకరంబయిన యలఘుశ్రమంబు స్థీర
రింపకుందురని విశ్వసించుచున్నాఁడను.

25 సూ—రేఫంబులు లఘులఘువులుం చక్కుంగల విశేషం
బులు నార్యవ్యవహారంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు.

వి

వ్యా—లఘువనియు నలఘువనియు రేఫంబుద్వివిధంబు. ఆ భేదము సర్వలక్షణ
సారసంగ్రహము, అప్పకవీయము మున్నగు నితరగ్రంథముల సాహాయ్యంబునఁ దెలి
యఁదగు. కావున నట్టి భేదవివరణంబు గ్రంథవిస్తరభీతింజేసి యిటువిడిమింపఁదగినది.

ఇంకను నార్యులచేత నవలంబింపఁబడిన విశేషంబులందెలిసికొని న్యవహరించుట
శ్రేయోదాయకము. మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతానిన శాస్త్రాజీప్ర
థంతే వీరభరుషాణ్డాయమ్మ త్సరుషాణిచభవంతి తదధ్యేతారశ్చ ప్రవక్తాగోభవంతి
యనభాష్యకారవచనంబున మంగళార్థముకూడ గ్రంథాంతమందు శ్రేయశ్శబ్దము
ప్రయోగింపఁబడినదని యెరుంగవచ్చును.

వహాభాష్యప్రారంభమున గ్రామ్యభాషానిరసనంబొనర్చి వ్యాకరణప్రయోజనం
బును స్థిరపఱచినట్టలీనూత్రము నొద్ద సందర్భానుమూలంబు గాన నార్యులను నాదగ
ణీయముగాని గ్రామ్యభాషను ఖండించి వ్యాకరణప్రయోజనంబును దృఢపఱుదుటయే
కాక ఇంకను గొన్ని విశేషంబులు చర్చించి యార్యవ్యవహారంబు శ్రేయోదాయకంబని
ప్రదర్శింపఁబడును.

గ్రామ్యభాషాఖండనము.

శ్లో॥ సారశ్లేష విశేషచిత్రవరిణామో దాత్తసద్రూపకైః।

ర్వాఘాతవ్యతి రేకవద్భి రుపమిత్య న్యోన్యదృష్టాంతకైః।

వీతైర్ధర్మసూధీనారో ఘటితైస్సమ్యక్తో జృంభితైః।

నిర్దోషైర్వి విధైరలంకృతిగణైరమ్యో రసారాజతే॥

(సాహిత్యగత్నాకరము).

ఉ పదు, ఉ శ్రేష్ఠ, సారాలంకారము మొదలగు పదలంకారములును, మాధుర్యము
మొదలగు గుణములును గవివాక్కులయందు ఘట్టించున రసరూపిర్నవించి యీ

జీలుచుండునని పైపద్యముయొక్క ఫలితాగ్రము రసప్రవృత్తిగలదియే వాక్కని చెప్పం దగు. గానిరసహీనంబగుశబ్దంబు వాఙ్మామంబునకునర్హంబుగాదని “సావాగ్యా రసస్పృత్తిః” అను నాంశ్రశబ్దచింతామణియందలి ద్వితీయసూత్రము రసప్రాప్త్యావము సుష్టోషిండు మన్నది శ్లో॥ గుణాలంకారశ్రీకులపరికరో భావవిభవః! స్ఫురత్ప్రాచుర్భావః కృ మగళితవేద్యాంతరమతిః! సుఖంశా దుఃఖంవానిబిడయతు యూనోస్సహృదయేత్వ మం దానందాత్మాపరిణమతి పూర్ణారసభరః॥—అనియు, శ్లో॥ రసావాక్యాగ్రస్సక్ విలసతి పదార్థాః పునరమీ విభానాద్యాయస్మిక్ కిల దశతివిశ్రాంతిముచితాం । అతౌభావా ఏకక్రమ సముచితాన్యోవ్యవిభవా రసీభావం బిభ్రత్త్యభవపటతాం తంతనఇవ॥—అని యు, గుణాలంకారసంపదగల పదార్థసామగ్రియే విశిష్టరసోత్పత్తికిఁ బ్రధానంబని పతాపయద్రీయప్రబంధకర్తయగు విద్యానాథపండితుడుఁడు నిరసించుచుండెను. ఇట్లు తత్త్వద్రుసోచితంబులగు వాక్యంబుల సాంధికతో నింపవగుపదంబుల మేళనంబునఁ గా వ్యంబునకు జీవితస్థానీయమయి బ్రహ్మసంప్రతిభబంబగు రసముఁబయిండుచుండునని సర్వాలంకారికులును నైకకంఠ్యంబునఁ దమతమ తాత్పర్యంబులను జాటుచుండుట వీను లార వినుచున్నారము.

“శ్లో॥ మహాజనా యేన గతాస్సపంభాః” యను న్యాయంబున మహాజనులుసంచ రిండునదియే మార్గంబుగాని యన్యంబు మార్గంబుగాదని స్పష్టపడుచుండఁగా వర్తమాన కాలంబున జనులకు సుహృద్యంబయి తౌకిక చూత్రకుపయోగించుచుఁ బామరులను రంజించునట్టి గ్రామ్యభాషయే గ్రామ్యభాషయనియు, ప్రబంధభాష ప్రతిబంధభా యనియుఁ గొన్ని వాక్యంబులు కర్ణగోచరంగాలగుచున్నవి. గ్రామ్యభాష పామరులు స్వదా న్యవిహారిండునట్టి భాషగానున్నది, కాబట్టి యిట్టి భాషకుఁ బామరులేసర్వవా శరణంబు. పండితులు పామరులతోడి సంబంధదోషంబుననో, శాస్త్రీయభాష పామ రులకుఁ దెలియదన్న కారణంబునో గ్రామ్యభాష కొంతయుపయోగించుచున్నను గ వితరచనాది క్రియాకాలంబులయందు గ్రామ్యంబును మారంబుగా గెంటి శాస్త్రీయం బగుభాషను నాచరించువారు గానున్నారు.

మనకాళ్ళను వ్రేళ్ళను బడుమ దుమ్ము మొదలగునపరిశుద్ధపదార్థములు మన గృ హములయందుఁ జిరపరిచయంబుతోనున్నను సమయమువచ్చినప్పుడెల్లను వానిని సమ్మా

జ్ఞని వస్తువు (చీపురు) తోడుడిచి దూరముగా విడనాడు చున్నారముగదా! సస్యము తోఁ గలుపు మిక్కిలి బలిసి పెరుగుచున్నను దానిని బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిహరించుచున్నారము. పంకిలంబగు నుపకంబునఁ గతక కేణు(ఇంసుకపాకు)గనంబుపయోగించిపంకంబకుగంటిందునునిగ్మలోపకంబును గ్రహించునట్లు, లోకస్యజహతదశయందునపశేబ్దములు సుశబ్దంబులకంటెఁ బ్రజానురాగంబును సంపాదించి తలయెత్తికొని విచ్ఛలవిడిగాఁ బ్రసరిల్లుచున్నచు, యుక్త సమయములందు శాస్త్రీ ముష్ణాన ముపయోగించి వానినడుగంటింప వలయు నెకాని యంతమాత్రమును బేర్చుకేనునట్లు పురికొల్పఁగూడదు.

లోకమున సర్వజనులు నానందమునకై ప్రయత్నింతురన్న సంగతి తేటతెల్లయేగదా! అట్టి నానందము సంపాదించవలయునన్నచో గుణాలంకారముల పరిపూర్ణంబుగల కవివాక్కులనే మనము శరణమొందవలయును గాని యన్యోశ్రయమువలన నది సాన్యంబుగానేరదు గ్రామ్యభాషకును రసంబునకును, (అనగా నానందంబునకును) నక్కకును నాకలోకంబునకును గల యంతరంబు గలదు. గ్రామ్యభాషయనెడి నామంబుననే రసహీనత స్పష్టపడుచుండఁగా నట్టిభాషయొక్కాభివ్యక్తింపైనచో గురుగులశిక్షితులైన పండితులపయినిఁ బామరులే యధికారమును జూపుచురనుటకు నిందుకైన సందియంబుండదు. ఈపామరులు (పా + అమరులు) పండితులపయినే కాక యమరుల కన్నను దమకుఁ బాకారమెక్కుకు గలవన్న కారణంబునఁ దామును బాకారులచుయితి మని (దేవేంద్రులచు యితి) విద్వంసముఁ బాకారి కైన తిక్కిలంపక యమరులవయిని సయితము రాజ్యంబునేయఁ జూతురని తోచుచున్నది. దేవానాంప్రియులు దేవతాగురుల నుభయులను సమానముగా నాచరింతురుగదా! వ్యాకరణ శాస్త్రప్రయోజనంబుపన్యసించు ప్రకరణంబునఁ బతంజభగవాను డిట్లు నొక్కి వక్కాణించుచున్నారు. 'తస్మాద్బ్రాహ్మణేన నష్టేచ్ఛితవై నాపభాషితవై | మేన్సౌహ వా ఏష య దపసబ్దః | మేచ్ఛా మాభూ మేత్సధ్యేయం వ్యాకరణం | మేచ్ఛాన్యక్షేత్రే అని సిద్ధాంతకాముదిభ్యామలయంను వ్రాయబడియున్నది. 'అస్మత్తే అపశబ్దేనేత్యర్థః' అనియు సర్థము వ్రాయబడినది. 'నష్టేచ్ఛితవా ఇత్యన్యపర్యాయో నా పభాషితవాఇతి,' అని కైయటము. తవైప్రత్యయము కృత్యప్రత్యయము గాన నిచ్చుటఁ గర్తవ్యమును జెప్పఁ

బ్రాహ్మణునిచేత నపశబ్దము పలుకబడఁగూడదు. మేష్ఠునఁగా నపశబ్దము గాన నది యవలంబించినచో బ్రాహ్మణుఁడుగూడ మేష్ఠుఁడగును. అట్లు మేష్ఠులము గా కుండుటకై వ్యాకరణాధ్యయనము నేయవలయునని యర్థము. పైనివ్రాసిన భాష్య తాత్పర్యము చూడఁగా గ్రామ్యభాషావలంబనమున బ్రాహ్మణుఁడే మేష్ఠుఁడగునని స్పష్టపడుచున్నందున వేతే మేష్ఠజాతి లేక మనమే మేష్ఠులమై శ్లో॥ ఏకత్రైవాను రాగశ్చేత్తిర్యజ్ఞేచ్ఛగతోపివా॥ యోషితో బహునక్తి శ్చేద్ర సాభాసస్త్రైధామతః॥ అని నిర్ణయించిన యాలంకారిమలకుఁగూడ ములభముగాఁ జేఱిక్కి పైశ్లోకంబునఁ దిర్యగ్జంతువులతో సాహచర్యంబుగాఁ బరిగణింపఁబడి ద్వంద్వంబునఁ దులఁదూగుచున్న మేష్ఠులకు దాహరణమై రసాభాసమున కాస్పదమగుదుము. మఱియు వ్యాకరణశాస్త్రపు యోజన ప్రకరణముండే పశంజరిభగవత్వాక్యమిట్లు చాటుచున్నయది. “అథవాభూ యా నధర్మఃప్రాప్నోతి భూ మాంసో పశద్వాః॥ అవీయాంపశద్వాః॥ ఏకైకవ్యహిశ బస్యబహవో పభ్రంశాః॥ తద్యథాగౌరిత్యస్య శబ్దస్యగావీగోఙీగౌతాగోపాతలికే త్యేవ మాదయో బహవో పభ్రంశాః॥ అథయో వాగ్యోగవిత్ అజ్ఞానంతస్యశరణం॥ శు॥ సక్తు మివతిలతా నా॥ పునంతో యత్రధీరా మనసావాచకుక్రత॥ అత్రాసఖాయస్సఖ్యానిజా నతే॥ భద్రైషాంలక్ష్మినికా హితాధివాచి॥ లోకములో నొకశబ్దంబునకు దేశము, జాతి, కులము, పురుషుఁడు మొదలగు భేదంబులను బట్టి యనేకవిధంబుగా నపశబ్దంబులు ప్రయోగిండుటవలన ధర్మముకంటె నధర్మమే యధికంబగుచుండుననియు, శాస్త్రవోదిత మైన యొక ‘గో’ శబ్దంబునకు, ‘గావి, గోఙీ, గోత, గోపాతలిక,’ మొదలగు నపశబ్దంబులు పెక్కులు లోకవ్యవహారమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి యనియు, లోకములోబుద్ధి మంతులు పెంటతో మిళితంబైన సరిగుర్దప వ్యాధులను జల్లెడతో జల్లించి విడదీయునట్లు వ్యాకరణవేత్తలు న్యవహారము నగుఁ బామనప్రాబల్యంబున నపశబ్దంబులతోఁ గలసిమెలసి యున్న సుశబ్దంబులను వ్యాకరణజ్ఞానమున వేఱుపఱిచి గ్రహించుచునట్టి బ్రహ్మపతిపాదక శబ్దమునందు భేదబుద్ధిలేక సమానజ్ఞానులయి సంఖ్యంబుల నొందుమండుదురనియు నట్టివారి వాక్కులయందే భద్రంబైన క్షీనివసించుననియుఁ బైవాక్యంబులకు ఫలితార్థము కాబట్టి యనేకగ్రంథప్రమాణంబులఁ బరిగణించినను యుక్తియుక్తంబులగు వాక్యంబుల విమర్శించినను శాస్త్రమర్యాదకు వెఱుపులేని గ్రామ్యభాష రసాభాసంబునకుఁ బుట్టిని యి గర్హణీయంబుగాని గౌరవయోగ్యంబుగాదని స్పష్టపడుచున్నది. నాటకంబులందు

నీ పాపానందుల సుదీతంబుగాన నీ గ్రామ్యులనునకుఁ గానలసినంత యనకాశమిచ్చి యుత్త మపాత్రేంబుల యందుమాత్రము రిత్త నేయవలయును.

ఇంక నుత్తములు ప్రయోగించునట్టి సంభాషణంబున నే గ్రంథరచన చేయవల యునన్న యంశముగూడఁ గొంతనర్చించి చూతము... శ్లో॥ శతేషుచాయతేశూరః॥ స పాసేషుచపండితః॥ అను న్యాయంబునఁ బామరసంఖ్యకంఠేఁ బండితసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పంబుగదా! పామరులతో సంబంధంబునంగాని, శాస్త్రీయముగా మాటాడినచోఁ బామరులు తెలిసికొనలేక నవ్వుదురన్న సిగ్గునంగాని పండితులును వ్యవహారమునందు నితరు లుపయోగించినంత గ్రామ్యంబు నుపయోగింపకున్నను ముత్తముమీఁద నపశబ్దం బులను సయితము క్రియాభాగంబులతో వాడుచుందురు. లోకవ్యవహారమునందు నొక వేళ వ్యాకరణయుక్తంబుగా మాటాడినను నట్టిమాటలు రసవంతంబున యొకయుత్తమ గ్రంథంబు రచించుటకు నెంతమాత్రమును జాలియుండవు. వ్యవహారావస్థలో మనకు వలసిన ఇస్తువులను వాడుకొనుటకు నవసరము దీర్చునట్టిమాటలు వ్యాకరణయుక్తముగ నుపయోగించినంతమాత్రముననే మనము ప్రాజదువుల బ్రహ్మలనునిపించుకొందుమేని, మన గృహోధిష్ఠాని దేవతలయిన స్త్రీఃసయితము కొంచెము వ్యాకరణాంశము మనకంఠేఁ బక్కువగాఁగ నట్టి ద్రవ్యగుక్రియలపేర్లను బ్రతిదివసంబును బ్రయోగించుచుందురు గాన వారునుగూడఁ జదువులసరస్వతీ దేవతలనియే చెప్పందగియులదురు. ఇట్లు ప్రతి గృహంబును బ్రహ్మణీబ్రహ్మలతో నిండ్లారుచుండును. కావునఁ నిట్టి పేలపిండివంటి పేలంపుమాటలతో నిండిననీరసగ్రంథంబులను నాకర్ణించినవారు కావ్యరసామృతంబు ను గర్జపుటంబులతోఁ జూతలాడి జుత్తమవిబుధాగ్రగణ్యులగుదురని యెన్నిటికిని ద లిఁపఁగూడదు. మనముత్తములనుకొన్న జనులు మాటాడుభాషగూడ గ్రామ్యాంశసంకీ ర్ణమై గ్రాంథిక శైలికి ననువుగా నుండనందున గురుకులవాసముచేసి సమర్థించిన సర స్వతీ కరుణాకటాక్షంబు ననుసరించియే గ్రంథంబులు రచియింపవలయునని సిద్ధాంతమ గుమన్నది.

మఱియు, పతంజలిభగవానులు శాస్త్రీయములుగాని శబ్దంబులు ప్రయోగింప నపాణంబులుగావని భూవాది సూత్రిభాష్యంబుననిట్లు వాక్యచ్చి యుపసంహరించిరి. ఏతేషామప్యాణవయత్యాది నిష్పత్త్యర్థఃపాఠః కర్తవ్యః కేళునరాణవయత్యాదయః

అణవయతి వడ్డయతీతి | శిష్టప్రయోగాదాణవయత్యాదీనాం నివృత్తిభావిష్యతి | సచా
వశ్యం శిష్టప్రయోగ ఉపాస్యః | యేషిపశ్యంతే తేషామపివిసర్వాసనివృత్త్యర్థః | లో
కేహిక్మక్షార్థేకసిం ప్రయుంజతే | దృశ్యార్థేనదిసిమ్ || తాకికవ్యవహారవశయంగుః బ్రయో
గించినంతమాత్రమున సిగ్ధములైన “అణవయతి, వడ్డయతి” ఇత్యాదులును, కృషధాత్వో
మందు “కసి” శబ్దంబును, దృశిర్ ధాత్వోమందు “దిసి” శబ్దంబును లోకులు ప్రయోగిం
పఁగా నట్టిశబ్దంబులును శిష్టసమ్మతములు గానందున శాస్త్రీయములు గావని తొలంగిం
చుటకై భూధాతువు మున్నఁగాగల ధాతుపాఠోక్తధాతువులెల్లను నానుపుగీర్వవిషేషంబు
తోఁ బరింపఁదగినవని పూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. ఈభాష్యంబును నాలోచింపఁగా
గీర్వాణభాషనుంగూడ వ్యావహారికభాషాసాంకర్యంబున వికృతి సంభవించునో శిష్ట
ప్రయోగా గంబులును వ్యాకరణానుబంధంబున బరిశీలించుకొని శబ్దకోషంబులు తొలంగింపవల
యునని తోచుచున్నందున నానీతి నే శిష్టులయిన నన్నయబట్టగకాదప్రయోగంబులు
ను దత్త తీతవ్యాకరణాదులును దెలిసికొని పానురబృంధముచేతఁ బరిగృహీతముయిన
రసాభాసభాషను బాహుద్లోలి సరస్వభాషాసధూవీసారస్యంబునేరసికు లాస్వానింతుడు
గాక!!

అర్థానుస్వారము.

అర్థానుస్వారము తననుచుందున్నస్వరము (అచ్చు) ననునాసికమని నూచిందు
టకు నిర్ణయింపఁబడినచిహ్నముయి యున్నది. సంస్కృతశబ్దంబులయందుఁగూడ (అభ్ర),
అఆవః||ఊ ఇతి|విద్వాల్లి ఖతి|| సయ్యంత ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు నర్ధచంద్రాకార
చిహ్నంబులు దేవనాగరగ్రంథంబులందు ననునాసికంబులయిన యక్షరంబుల శిరంబులప
యి వ్రాయఁబడుచున్నయవి. అనునాసికాక్షరము సూ||ముఖనాసికావచనో నునాసికః
అనునూత్ప్రకారంబున ముఖనాసికం బుభయముయొక్క మేళనంబుతో నుచ్చరింపఁ
బడుఁ నదిగావ నట్టియక్షరముయొక్క పగముభాగ ముచ్చారణలో నాసికకుఁ జెందిన
దని తెలియు గూలద్వీపిని దానిని గూర్చించుటకై యర్ధచంద్రాకారరేఖలను జిహ్నులు

గానేర్పఱిచి యుం వచ్చును. నాగరగ్రంథంబులయందు నక్షరంబులశిరంబులపయి నున్న యారేఖలే యనునాసిక ములయిన తెలుంగువర్ణంబులలో వానిపార్శ్వంబునకుఁ గాలక్రమంబున జరిగియుండవచ్చును. అనునాసికాక్షరముయొక్క యుచ్చారణము ముఖంబునకును నాసికకును సమభాగంబుగాఁ జేందునని నూచిందుటకే గాక పెద్దలింకొక లాభంబున కైకూడఁ దెలుంగువర్ణంబుల పార్శ్వంబులయందే యర్థచంద్రరేఖలు వ్రాసియుండురు. హ్రస్వంబులయిన యనునాసికాక్షరములతరువాత వైకల్పికముగా నిండుసున్నలు వచ్చునుకాన మునుపు నిరూపింపఁబడిన యరసున్నలే నిండుసున్నలగునని చదువరులకు ముఖముగా బోధపడుటకై యట్లు గావించియుండవచ్చును. సున్న తెలుంగుభాషలోఁ బార్శ్వవందును, సంస్కృతంబున వర్ణంబులశిరంబునందును వ్రాయుట సంప్రదాయంబుగా నున్నదిగదా?

తెలుంగుభాషయందునలెనే సంస్కృతభాషయందు సయితము విరళంబుగాఁ గొన్ని శబ్దంబులందు ననునాసికవర్ణంబులపయిని నిండుసున్నలు వచ్చుట శాస్త్రీయముగావున వర్ణవంద్రరేఖలు పూర్ణానుస్వారములుండునట్టి యక్షరంబులశిరంబులపయినే వ్రాయఁబడుట పరంపరగా వచ్చుచున్నదియని తోచుచున్నది. అట్టి శబ్దంబులెవ్వయఁగా (1) సస్సగర్త సస్సగర్త (2) పు స్కోకిలః, పుంస్కోకిలః (3) పు స్పృతః, పుం స్పృతః, (4) శ్చార్ణిశ్చింధి శ్చార్ణిశ్చింధి (5) చక్రిస్తాయస్యః; చక్రిస్తాయస్యశ్చాయదులందు! నూ|| ఆత్రానునాసికః | పూర్వస్యశువా! నూ|| అనునాసికాత్పరోనుస్వారః|| అనునూత్రింబులచే ననునాసిక పూర్ణానుస్వారంబులు వికల్పంబు నగుచున్నవియని పండితలోకంబునకు విశేషమునవిషయము. భాషయొక్కరీతి ననుసరించి తెలుంగులోఁ గొన్నిశబ్దంబులందే హ్రస్వంబు లనునాసికంబులై (అనసున్నగు ఋతులతోఁగూడినవియై) వికల్పంబుగాఁ బూర్ణానుస్వారయుక్తంబులగుటయు, సంస్కృతంబులో, బైని, జూపివరీతిని గొన్నిశబ్దంబులందు మాత్రమే యచ్చులనునాసికంబులై వికల్పంబుగా నిండుసున్నలగుటయు సంప్రదాయంబుగా నున్నది. కాని సంస్కృతంబున నింకొక విశేషంబు కలదు. శ్లో|| “ఆమోనునాసికా నహచ్చా| నాదిసోహర్షుశశస్త్వతః| ఈషన్నాదామృత్యైస| శ్వాసినస్తభిఘానయః.” అను శిష్యావసనంబు నుదాహరించుచు నాధీతమనాఁ యోష గోపలక్షణం . శ్వాసీతి గాన ఘోషయోః | వక్రహేతుభ్యప

లక్షణ మైచస్వర్వస్యప్లుత ఇ కారస్యచాను నాసికస్యా దర్శనాదిత్యలం|| అని శబ్దేందు శ్లోరంబున నాగేశపంశితుః. అమప్రత్యాహారములోనివియైనందునఁ బ్రాప్తించిన యానునాసికధర్మంబును ప్లుత ఇకారంబునకును రేఫ హకారంబులకును. ఐదౌ లకును, నిషేధించుచున్నారు తెలుంగుభాషలో నట్లుగాక, పైఁడి, పైఁట, పైఁపు, పైఁదము, పైఁగాక, కాఁగలి, కాఁజు, ఇత్యాదులయందు నైకారమునకును నౌకారమునకును గూడ ననునాసికత్వము కానిపించుచున్నది. అనఁగా నర్ధానుస్వారములుండుచున్నవి. ఇంతియె కాక సంస్కృంతబునవలెనే తెలుంగులో సయితము కొన్నిశబ్దంబు లర్ధానుస్వారము నొందినప్పుడే (అనఁగా అనునాసికధర్మము కలిగియున్నప్పుడే) యుక్తమయినయర్థంబు నిచ్చుచుండును గాని యట్లుకానిచో విపరీతార్థమగుచుండును. “ఁఁ”|| అనుశబ్దం బను నాసికమయిన సమయంబుననే ప్రశ్నంబును, కథయొక్క వినికెని, దెలుపుచున్నయది లేనిచో నిదియపార్థకంబగును, “ఆఁ, ఆఁ,” అనుశబ్దంబునందు నాకారము అనునాసిక. మయినపుడే “ఆఁగు” మన్న యర్థమునిచ్చును గాని యశికానిచో విపరీతార్థమిచ్చును ఏఁదు, వెలుఁగుఁ పెరుఁగు, పాఁడి, యత్యాదులలోనఁ బైనిజూపినరీతిని ననునాసికము లయినపుడే క్రమముగా బాధించుట, కిరణము, కర్ణిలుట, క్షీగసంపద, యనునర్థంబుల నిచ్చును గాని యట్లుకానిచో వేఱొకయర్థంబుల నిచ్చును, మఱియు నెచ్చెఁ గనులా త్నుఁడు, మెచ్చెఁ దాఁకురసాత్నుఁడు, ఇత్యాదిశబ్దద్వయసంధి స్థలంబులందును లోపించిన నకారముయొక్క గూనునాసిక్యమును సమీపస్థలములయిన ‘ఎ’కారములు తెలుపుననియే యట్టిచోటను నర్ధానుస్వారములు వాగనుశాసనులుచే వ్యాకరణంబున విధింపఁబడినవి. అర్ధానుస్వారము తెలుంగునఁ దీసివేయఁబడెనేని లోపించిననకారముయొక్క యను నాసికధర్మమును సమీపస్థమయిన ‘ఎ’కారము తెలుపకపోవలసి యుండును మేఘ్ని స్థలంబులయందు సయితము నాసికాసంబంధముతో నుచ్చరింపమని పట్టునలతోఁ గొంద టుందురేని శాస్త్రమందు దయచేతను వారు పలుకవలయునేకాని యట్లుకానిచోనెవ రేమినేయఁగలరు. “సయ్యస్తా; సవత్సరః; పుల్లింగమ్: విగ్వాన్లిఖతి” ఇత్యాదులందు ననునాసికములకు బదులుగా వచ్చినవిగాన నట్టిస్థలములయందలి యకార ఎకారలకారం బుల నాసికాసంబంధంబున నుచ్చరింపవలయుననిశాస్త్రము బోధించుచున్నను నాయావ ర్థంబులకు నానునాసిక్య ముచ్చారణ శ్రమకుఁ గారణము గాన మేఘ తీసివేయుదు

మనియుఁ బెసలంబులందు ముక్కుతోఁగాక కేవలము ముఖంబుతోనే పలుకుదుమనియు
 నెవ్వరైన బ్రాహ్మణులు వితండవాదంబునకు డీకొందురేని వారిముక్కును బలాత్కార
 ముగాఁ బట్టి పక్కించుట యెవ్వరితరమగును ? అనునాసిక్యము లేదనియు, అరసున్న
 లేదనియు ఎచే యెగుటువారి ముక్కును బట్టుకొని ప్రతిబంధిపఁ బ్రయత్నించు
 చున్నారగుదా? శాస్త్రనిశ్వాసమువేతను, లోపించినయనునాసికాక్షరంబులగుణంబును
 భాషాతైలింజేసి యాదేశవర్ణంబులును సమీపస్తవర్ణంబులునుదెలుపుట యుక్తంబగునన్న
 యుక్తిచేతను, మనసాక్షి బోధింపగాఁ బల్కవలసినదేగాని లేనియెడ నెవ్వరట్లుం
 చేయింప సమర్థులగుదురు? అరసున్న (లేక) యానునాసిక్యము లేదనినవారి క్రిందిస్థలం
 బులయొద్ద నెట్టిసూత్రంబును బన్నదురో యడుగుదున్నారము. బా. క్రి. సూ. 89
 “ఖిండబిందువుమీఁది సిద్ధచకారంబునకు ముత్తుపరంబగునపుడు పకారంబు ప్రియికం
 బుగా నగు” ఉదా. తలఁపక; త్రేఁపక, తోఁపక; అరసున్నలు లేనివారి మతంబునందు
 నెట్టిచకారంబునకుఁ బకారము రావలసియుండునో యెట్టిచకారమునకు॥ సూ॥ 88. ప్ర
 కారమున చకారము రావలయునో తెలియక బుద్ధి దోలాయమాన మగుదుండును. అర
 సున్న యున్నయెడల ‘ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాః పాణినీః’ అనున్యాయంబున శిష్య
 పరంపరాప్రవాహముగా వ్రాయఁబడుచున్న యగ్ధబిందువుతరువాతచకారంబును దెలిసి
 కొని సూత్రమును సులభముగా నుపయోగింతురు.

గీ. ధామకనితుండనై శూరతరుండగునరుఁ

డొప్పెసఁగురుచిరయశో మహోదయతను|

రాఘవపాండవీయము. ద్వితీ. 80 బద్యము.

ఇటు భారతార్థమందు సగురు చిర యశోమహోదయతిఁ; ఘనమయిన చిరకీ
 ర్త్యతిశయములతోఁ గూడిన వాఁడవునచేత; రామాయణార్థమందు, గుచిర యశోమ
 హోదయతఁ, ఒప్పెసఁగుఁ అని వ్రాయఁబడినది. రామాయణార్థములోని యెసఁగు
 శబ్దములో నరసున్నయున్నందునను, భారతార్థములోని సాంస్కృతికసగురు శబ్దము
 లో నరసున్న లేనందునకు, బద్యపాఠసమయంబునఁ బరస్పరవిరుద్ధంబయినయను నాసి
 కత్వానను నాసికత్వగర్భంబు లొక్కమాటుచ్చకింపఁగా శక్యంబులుగానందునను, నిట
 శేషార్థమెఱుగఁగలమని యెవ్వరైన శఙ్కించురేనిసాధానార్థంబుతో వినుండు ఆ

సున్న తనకుఁ బూర్వమందున్నయచ్చు, అనునాసికమయినట్లు గుఱుతని యీవఱలో జెప్పియున్నాఁడను. కాబట్టి యెసఁగుశబ్దములోని 'అ'కారము నిత్యముగా ననునాసికముగాన ననునాసికముకానేరదు. కాని సంస్కృతమయినసగురుశబ్దములోని 'అ'కారము, అనునాసికముగూడఁ గావచ్చును. ప్రమాణము. 'అ, ఇ, ఉ, ఋ ఏః' పర్వనాం ప్రత్యేకమస్తాదశభేదాః' అని "ముఖనాసికావచ నోనునాసికం, అనునూత్రము క్రింద వ్రాయబడినది. యత్నపూర్వకముగా సర్వదాయనునాసికము కావలయునని యుచ్చరింపఁబడినయచ్చు, అనునాసికము గానేరదు కాని సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినయచ్చునుభయంబును గావచ్చునని సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందుఁ బారిభాషికంబుగా మర్యాద నేయఁ బడినది. కాబట్టి యెసఁగు శబ్దములోని సకారము సానునాసికమయిన నుసగురుశబ్దములోని సకారము నిరనునాసికముగానఁ బర్యవృత్తసమయంబున సకారమునిరనునాసికముగ నుచ్చరింపఁబడెనేని సానునాసికంబునకును గ్రహణం బుగలిగి రామాయణభారతార్థంబు లుభయంబును బొసంగును. ఇట్లు కిరణవాచకమైనవెలుగుశబ్దములోని లకారముమీఁదనున్న 'ఉ' కారము సర్వదా యనునాసికముగాన ననునాసికము కానేరదు గాని, యావరణవాచకమైన వెలుగుశబ్దములోని "ఉ" కారము నిరనునాసికమయినందున శాస్త్రంబున ననునాసికముగూడఁ గ్రహింపఁబడును. కావుననే వెలుగుమొదలగు శబ్దంబులకు నానార్థంబు లుచెప్పిన నిఘంటుకారుల వాక్యంబును సమంజసంబగుచున్నది. సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవర్ణం బనునాసికంబును గావచ్చుటకుఁ బరిభాషేందు శేఖరములోని నూట తొమ్మిదవపరిభాషలో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది, "అభేదకాగుణాః! అసతియత్నే స్యనూపేణోచ్చారితోగుణోభేదకోనవివక్షితఇత్యర్థః"॥ గుణశబ్దముదేతను దాతానుదాత్తస్వరీతములేకాక యానునాసిక్యముగూడ వర్ధమగుననుటకు "యనాత్మతీమాస్తథాపంచమా! అనునాసిక్యమేషామధికోగుణః"॥ అను పతంజలి భగవద్వాక్యంబు ప్రమాణంబుగాఁ బరిఘట్టుచున్నది. కావున నుపాయాంతగంబులేమింజేసి పైనింజూపిన సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంకేతిత సంప్రదాయంబుననుసరించియర్థబిందువులున్న శ్లేషస్థలంబులయందు నిట్లుసవరణమగునని యుభయభాషానిరంకుశమైనన్వయ గాఢపాండిత్యముగల సూరకపీఠద్రాదుల యభిప్రాయమగునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పైనింజూపినభాష్యకారులరచనంబున నానునాసిక్యధర్మము గౌరవగ్యముగాని ముఖ్యధర్మంబు గానందునఁ బర్యవృత్తసమయంబున

యజున నట్టిధర్మంబును వివక్షనే నుపన్నును శ్రేష్ఠార్థంబునకుఁ గొంత కలుగదనియే నాతత్పర్యము. ఇట్లు ప్రమాణంబులుచూపినను ననునాసికంబుల (అనఁగా నరసున్నల) నంగీకరింపనివారికి జలభారావస్థలోఁగాక శాస్త్రీయావస్థలో నాసికతోఁ బ్రయోజనంబులేనందున నది యున్నను లేనిదియై “నవిద్య తే ఆసికాస్థితి. యస్యాస్సా” అనువ్యుత్పత్త్యర్థమునుబట్టి నాసికాశబ్దంబు (లేనిది) మాత్రము తన్మతంబున సాధువయి యవయవంబు నిష్ఫలంబునఁగా !!

పూణానస్వారము.

ఉదా:—(1) అంక (2) కంచె (3) పంచ (4) నంట (5) కొంత (6) కొంప ఇత్యాదులయందుఁ గచటతపలకు ముందున్న పూణేకందు బింబాకారము పూణానస్వార మనంబును. ఆ బాలగోపాలమును బేరుప్రతిష్ఠలనొంది నిబుధులసంగూడఁ గడుపునిండాగఁ జేయునంతటి యానందంబును గొల్పంజూలుచుఁ గువలయంబునకుఁ గన్నులపంపవయ్యెడి యీపూణేకందుబింబాకారము తెలుంగుప్రపంచంబున వెలుంగునొందునుండఁగా నిట్టి యాకారము నామమాత్రావశిష్టమేకాని విధిచోదితంబుగాదని తెలుంగున సున్నకు సున్న పెట్టునట్టి యాధునికవాచం బొకటియడరుమండెడి. అవాదసారాంశ మేమనఁగా:—

(1) అంకః (2) క్రాంచః (3) ఘంటా (4) దంతః (5) కంపః, ఇత్యాదిస్థలంబులందు నిట్లు ప్రథమావస్థలోఁ చూర్ణబిందువుండఁగా “అనుచ్ఛ్వారస్వయయి పరసవంశాః” అనుపాణినిసూత్రంబునఁ (బసమన్యమంశలి) పూణాబిందువునకు యయప్రత్యాహరము లోని వర్ణముపరమగుచుండఁగా సున్నకుఁ దర్వాతివర్ణముయొక్క వర్ణాని సవన్తాక్షరము నిత్యముగా నాదేశమగుననుటచేత (1) అక్షకః (2) క్రాక్షచః (3) ఘక్షటా (4) దక్షతః (5) కమ్పః, అని క్రమమున సంస్కృతభాషలో జ, ఖ, ణ, న, మ, లాదేశములగుమన్నవిగదా? అనఁగాఁ బూర్ణబిందువునకుఁ గంత్యములగు (గు టు ర ల్) క, ఖ, గ, ఘ, జ, లు పరమగుచో జ కారమును; తాలవ్యముల (పలటల్లు) చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, లు పరమగుచో, ఞ కారమును; మూర్ధన్యముల (లైంజుల్లు) ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, లు పరమగుచో ణకారమును; దంత్యముల (డెంటల్లు) త, థ, ద, ధ, న, లు పరమగుచో నకారము; దీప్త్యముల (లాబ్యల్లు) ప, ఫ,

ట, భ, మ, లు పరమగుచో మకారమును, య, వ, ల, లు పరమగుచో, గ్రమముగాన నునాసికములగు, య, వ, ల; లును నాదేశములగున (సున్నకు) నియర్థము.

“అంకః” — ఇచట బిందువునకుఁ గకారము పరమగుచుండఁగాఁ బరసవణా మునచ్చుననుట వేతఁ గంఠ్యంబులై (గట్టరత్న) కన్దీయంబులైన యెగువర్ణంబులును
(1) (2)

స్థానాభ్యంతరయత్నవశంబున సచ్చర్ణంబులొంటిజేసిబిందుస్థానంబునఁ బ్రాప్తింపఁచుచుండిన ను, “నాసికానుస్వారస్య” అని యానునాసిక్యగుణంబుగల(నేసత్) బిందువునకున నట్టి గుణంబుగల యంతరతమ (సదృశతమ) వర్ణంబే యాదేశమై రాఁదగినది గావున “యథాత్మతీ గూస్తథాపంచమా అనునాసిక్యచజ్ఞమ్ | అనునాసిక్యమేషా మధికోనుణః” అను తుల్యాస్య సూత్రస్థభౌష్య ప్రకారంబున ననునాసికంబులగు ఇ మ జ ణ న లై దింటిలోఁ బ్రకృతంబునఁ గంఠ్యత్వాదిగర్భ్యంబునఁ గకారమునకు సవణాంబును భా హ్యప్రయుత్తు మైన యానునాసిక్యగుణంబునంజేసి బిందువునకు సంతరతమంబును (సదృశత మంబును) నైన జ కారమే యిట నాదేశమైన “అంకః” అనురూపం బేర్పడెనని యెఱుంగునది. ప్రకృతంబున నాదేశమైన జకారమందుఁ బరవర్ణమైన కకారమందలి

(1)

(2)

వంఠ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునందలి యానునాసిక్యంబు నిట్టిగర్భ్యవ్యయంబును నమరుమందుట స్పష్టమునచున్నది. ఇట్లే “క్రాంతాచః” — అనుచోటను బిందువునకు బర

(1)

(2)

వర్ణమైన జకారమందలితలవ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునందలి యానునాసిక్యంబు మగలిగిన ఇకార మాదేశమయినది.

[1]

[2]

ఘణితా — ఇచట మూర్ధన్యత్వానునాసిక్యగర్భ్యవ్యయముగల జకార మాదేశము.

[1]

(2)

దక్షతః — ఇక్కడ దంత్యత్వానునాసిక్యగర్భ్యవ్యయముగల నకారాదేశము.

[1]

[2]

కమపః—ఇట బిందువునకు నోష్ఠ్యత్వాను నాసిక్యధర్మస్వయముగల మకారాదేశము.

ఇట్లు గీర్వాణభాషావ్యాకరణకర్తయైనపాణిని మునీంద్రుడు తన సంపూర్ణానుభవంబునంజేసి “ఆనుస్వారస్వయయి పరసవర్ణః” అనుసూత్రంబును రచించి సంస్కృత పదంబులందలి బిందువునకు ననునాసికంబులగు పంచమవర్ణంబు లాదేశంబులుగా విధించె. ఆసూత్రము సంస్కృతభాషనిమిత్తమే రచింపఁబడినను యుక్తియుక్తమైన యనుభవంబును బరిశీలింపఁగాఁ దెలుంగుభాషయందుఁగూడ నల్ల సూత్రం బుపయోగింపక తీరదు. తెలుంగువ్యాకరణమున సూత్రము లేదనుకొన్నను దెలుంగుభాషలో సానుస్వారంబులనుకొన్న ప్రదేశంబులందు ననునాసికముతా పంచమవర్ణంబుల పలుకుబడియే బలాత్కరించి యనుభవసిద్ధంబుగాఁ గానంబడెడి. అందున (1) వంక (2) కంచె (3) వంట (4) కొంత (5) కొంప—ఇత్యాదిపదంబులు (1) వజ్జ (2) కఞ్చె (3) వట్టి (4) కొన్న (5) కొమ్మ—అని జ, ఞ, ణ, న, మ, లతో సంయుక్తములునేసి లిఖింపవలయు. ఇట్లు పరుషసరళంబులకు ముందు సున్నలనుకొన్న ప్రదేశంబులెల్లఁ బంచమవర్ణంబు లతోనిండియుండునని గ్రహించునది. మఱియు, పంచ, సంజ-ఇత్యాదిదంత్య చ, జ స్థలంబులందుఁ దాలవ్యమైన ఇకారము బిందువునకుఁ బరవర్ణములైన దంత్య చజలకు సవర్ణము గానందున నిచ్చట బిందువునకు ఇకారము రానేరదు. అట్టి చ, జ, లకు దంత్యమైన నకారమే సవర్ణంబుగాన నట్టి శబ్దంబులు నకారయుక్తంబులునేసి, పన్న, పన్జ, ఇత్యాదివిధంబుగా వ్రాయవలయును. వజ్జ ఇత్యాదితెలుంగు శబ్దంబులు సంస్కృత పదంబులువోలే పంచమవర్ణయుక్తంబులు కాననే యీవక్ష్యమాణంబులగు నాంధ్రకవి తాపితామహాది ప్రయోగంబులు సంగతములగుచున్నవి:—

(1) ఉ॥ అజ్జముఁజేరి కైల తనయాస్తన దుగ్ధము లానువేశ బా
ల్యాజ్జవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వచిన్ద బళింపఁబోయి యా
వజ్జఁగుచంబుగాన కహివల్లభహారముఁ గాంచిలే మృణా
శాజ్జురశంక నంటెదుగజాస్యునిఁగొల్తు నభీష్టసిద్ధికి॥

మను ౧౭

(2) ఉ॥ పాణ్డన వంశవర్య పటుపాపవి నాశని యైనయిక్కడకో

నిణ్డుమనంబుతో వినుట నీవు కృతార్థుడవైతిశాశ్వతా

ఖిణ్డుసుఖాత్మునిష్ఠు నధిక సిరభక్తి సమాశ్రయింపు నీ

కొణ్ణొకడేల యిమ్మెయి మహాన్నతిజేయు జగత్తయంబున॥ భార-

శాం F. ఆ

మొదటిపద్యమునందు (1) అక్క (2) అక్కర, ఇత్యాదిపదంబులందుఁ బైని నుదాహరించిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రముననుసరించి జకారము తప్పనందునఁ బ్రాసస్థానంబున జకార కకారసంయోగంబుండకతీరదు. వజ్రశబ్దంబు తెలుంగు శబ్దం బైనను సాంస్కృతిక భాషాసంప్రదాయానుసారంబుగాఁ బ్రాసస్థానమందు జకార కకారసంయోగంబు గల్గినందుననే సంయుతప్రాసంబునఁ బద్యంబు శాస్త్రీయమై సమం జస మగుచున్నయది. అట్లే రెండవపద్యమునందుఁ బాణ్డవేత్యాదిశబ్దములందుఁ బాణినీయ వ్యాకరణంబున ణకార డకారసంయోగంబు ప్రాసస్థానంబున నుండకతీరదు. నిణ్డు, ఓణ్డు, ఈతెలుంగుశబ్దంబులందును సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంప్రదాయంబున, ణకార డకార సంయోగంబుండినందుననే నాల్గుపాదములయందును సంయుతప్రాసంబైనందున బద్యంబుశాస్త్రీయంబై రమణీయంబగుచున్నయది. ఇట్లేతక్కిన వగ్గాక్షరములయందును నూహించుకొనుది. అని యిట్లు కొందఱు తమనాచోయుక్తులు విజృంభింపఁ జేయుదు రుకాని యీమతంబు నన్నయభట్టారక తిక్కనసోమయాజి ప్రభృతి సకలవిద్వద్వరేణ్యు లను సమ్మతంబుగాదు. పంచమవర్ణంబులు రాక తెలుంగుశబ్దంబులందు బిందువులే నిల్చినని ప్రాచీనులతాత్పర్యంబు. పైనింజూపినపద్యంబులయందుఁ బ్రాసంబెట్లుసంగతం బందురేనివినుండు. పైపద్యంబున, “అక్కము” “అక్కర” ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు

(1)

(2)

ప్రాసస్థలంబున నానునాసిక్య కంఠ్యత్వధర్మద్వయంబుగల జకారంబును వెంబడించి కేవల

1)

కంఠ్యత్వధర్మంబుగల కకారంబునివ్వటిల్లుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రాసస్థానీయమైన “జక్ర” అనునట్టి విశిష్టమందు నానునాసిక్యం బొకధర్మంబును గంఠ్యత్వధర్మంబులురెండును గల్గి యుండుట స్పష్టమగుచున్నయది. ఇటుఁ బ్రాసస్థానంబున నొకయానునాసిక్యంబును) ద్విగుణకంఠ్యత్వంబును దేజరిల్లుచుండు. (హియర్ ఇన్డి పేస్ ఆఫ్ పా)స (జక్ర

దేరిన్ వక్ సేసత్ సౌండ్ ఎడ్టు గటరత్ సౌండ్స్) ప్రాచీనుల మతంబున “వంక్” అనునట్టి తెలుంగుశబ్దంబున సాంస్కృతికసూత్రము ప్రవర్తిల్లక పంచమ స్వరము రానందునఁ బ్రాసస్థానమందలి బిందుపూర్వక కకారమందు(ంక) నాను నా సిక్య ధర్మమొక్కటియు(బిందువునందు) కంత్యత్వధర్మంబొక్కటియు (కకారమందు) వర్తిల్లుచుండు. (హియర్ ఇన్ డిస్ అప్ ప్రాస (ంక) వక్ సేసత్ సౌండ్ అడ్ వక్ గటరత్ సౌండ్, అనఁగా నేకాను నా సిక్యంబును ద్విగుణకంత్యత్వంబునుగల ‘జక, అనుశబ్దముకంటె, నేకాను నా సిక్యమును నేకకంత్యత్వమునుగల ‘కం’ అనుశబ్దంబొకకంత్యత్వధర్మంబునఁ దక్కువయగుటస్పష్టపడుచుండుఁగాన నిట నెట్లుప్రాసంబుచెల్లునని గూఢునికులగు కొంచఱతత్పర్యము. కాని యిచటఁ గంత్యద్విత్వంబులోనొక్కటి తగ్గినంతమాత్రమునఁ బ్రాసభంగంబు రానేరదనియే ప్రార్థులయభిప్రాయము: ఇట్లొప్పటి పులాకన్యాయంబున నీక్రిందిభాగతప్రయోగంబు ప్రమాణంబుగాఁ జూపెదః—

ఉ॥ క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావగఁ బుట్టినవారుబ్రాహ్మణులు | క్షత్రియవైశ్యకూట్రులనఁగాగల నాలుగుజాతులకొ స్వచా | రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితిగాచినయట్లు రామామాం | భాషారఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె? యేయుగంబునకొ॥ భా-అది

అ॥ ఆ॥ శ్లో॥ సక్షత్రియస్తాణసహస్సతాంయ | సత్కర్ముకం కర్మసూయస్యశక్తిః | సహృద్వయీంయద్యభిర్దజాతే | కరోత్యసంస్కార సతామివోక్తిమ్॥ కిరాతార్జునీయము. ౩ సః—ఈభారవి కవికృతశ్లోకమందలి క్షత్రియశబ్దంబునకు “క్షతాత్ త్రాయతేక్షత్రిమ్” అనియు, క్షతః (క్విప్ప్రత్యయాంత పంచమ్యంతము) త్రాయతే క్షత్రిమ్ (క్షత్రియగులం) అనియుద్వివిధంబుగా ఘంటాపథన్యాయమునగు వ్యుత్పత్తి ప్రాసి తజ్ఞాతియందుఁబుట్టినవాఁడుగాన క్షత్రియుఁడని (క్షత్రియః అ క పా ౧ సూ ౧౩౮) మూలకానుని యభిప్రాయము నెల్లడింపఁబడియె. కావునభారవిప్రముఖసమస్త కవులమతమందును క్షత్రియశబ్దమందుఁ దకారద్విత్వంబుతప్పదు. అందునఁ జైపద్యములోఁ బ్రథమద్వితీయపాదములందుఁ బ్రాసస్థానమున “త్రి” అనుచోటున. దకారద్విత్వంబు అనఁగా ద్విగుణద్యంత్యత్వంబుండక (డబుల్ డెంటుల్ సౌండ్) తీరదు. (క్షత్ + త్ర). మూడవపాద ప్రాసస్థానములోని చారిత్రపదమందలి త్రశబ్దమునందు “అనచిత” అన పాణినీయనూత్రమునఁ దకారద్విత్వమును నేరఁగాఁజూచినను, నాల్గవ

పాదమందలిమాంధాత్రశబ్దములోని త్రశబ్దమునందు ద్వితీయతకారమురానేరదు. ఇచట మాంధాత్రశబ్దముయొక్క ఋకారమునకు సమాసపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదినాల్గవసూత్రమున ద్వంద్వంబున రేఖావీశమయ్యెంగావునఁ దెలుంగువ్యాకరణంబుననేన రేఖనర్థంబు పరమగుచో “అసచ్చి” అను సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రమునఁదకారద్విత్వంబు లేఁ జూచుట దుఃఖుకటంబు. అందున మాంధాత్రశబ్దమందలి త్రశబ్దమునందు ద్విగుణదంత్యత్వము లేకపోఁగా దంత్యద్విత్వముగల తక్కిన మూడుపాదములలోని ప్రాసంబులతో జతుర్థపాదప్రాసం బైట్లుపూర్ణమగుటకు నహికంబయి శాస్త్రీయంబనందగ? కాబట్టి ద్విగుణదంత్యత్వకంఠ్యత్వాదులు (డబుల్ డెంటల్ సౌండ్ ఎస్టేబ్లిష్ మెంట్ గట్టరల్ సౌండ్ ఎస్టేబ్లిష్ మెంట్)

నన్నయబట్టారకాదులనుతంబునఁ బ్రాసాదులలో నవివక్షితములన్న సిద్ధాంతము స్థిరపడుచున్నది. అగునఁ బైపద్యములోని చతుర్థపాదమందలి ప్రాసంబు దోషనిరాసంబయినదని యూహించునది. అట్లే ప్రకృతంబున “అచ్చ, అచ్చర” ఇత్యాదులయందుఁ బ్రాసస్థానమున ద్విగుణకంఠ్యత్వాదులున్నను

“నంక” ఇత్యాదులందు యనేకకంఠ్యత్వమున్నను

అట్టిద్విత్వంబుగివక్షితముగాన నయ్యది పాసాదులలోఁ బరస్పరంబనుబ్రతి భటంబులయి చెల్లనచ్చునని నగ్యనసానంబుబోలుచున్నది. కావున నేయాక్రిందిపద్యముల యందు ప్రాసము సంగతమగుచున్నది.

కం॥ మిన్నేలుపాదమునధా | తం నాభినిగనుమశరు నెనంగాంచిననీ | సాన్నిధ్యము దొరగుటకై | సన్నతి నేయుదురు నిన్ను సనకాదులజా॥ పైపద్యమునందు రెండవపాదంబునంగొక తక్కినపాదత్రయమునందు (నకారము చంత్యమును నాసిక్యముగావున) నకారద్వయమందు చంత్యతాద్విత్వనాసిక్యతాద్విత్వంబులు.

వెలయుచున్నవి’ రెండవపాదమందు “తంనాభి”

అనుచోటున ద్విగుణనాసిక్యమును నేకచంత్యత్వంబును

వివరించుచున్నవి. ఇట్లు లీపద్యద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబున నుండెందగిన ద్విగుణదంత్యత్వములో నొక దంత్యత్వదర్శకంబునకు లోపంబు నచ్చినన్పు నయ్యది యవినక్షితమైనందుననే యనునాసికప్రాస సంజ్ఞను ప్రాసంబు చెల్లనచ్చునని లక్షణవేత్తలు “లే॥ తమకుదాము ద్విత్వంబులై తనరునవియు” బూరబిందు డాపల్ల

బొరయునవియుఁ | గలసి యనునాసికప్రాసములనుబేర | న. మ. లమరుఁగావ్య ముల
యందుఁతమకుఁదాము" అని శాసించుచున్నారు. స్థిరమైననకారముమకారమునుపరమగుచో
బూర్వనకారమునకు బిందువుసయితము రాఁదగునన్న మతెంబున నిట్లు లక్షణపద్యము
రదియింపఁబడియె. (సంధిపరి [19] సూత్రవ్యాఖ్యలోఁ జర్చించినయంశమునుజూతుఁడు)
కం॥ తమ్ములను మల్లికాకుసు | మమ్ములమరువాదిప త్రిమాకలను భక్తింమురసంహరు
పూజలు | సమ్మదమునసలుపఁ గలుగు సకలార్థమ్ముల్. కం॥ ఇమ్ముహినిమునులచేవెల |
సెంమునుకావ్యములు "నానృషిఃకురుతేకా! నృమ్మునువచనార్థంపుక" | సమ్మతిఁగలివేశ
సుకవిజనులేమానుల్ || [అప్పకవి] ఇటు మొదటిపద్యముయొక్క తృతీయపాదమందలి
ప్రాసస్థానంబునను రెండవపద్యములో ద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబునను నుండఁదగిన
యోగ్యస్వీకృత్యములో నొకటి తక్కువయైనను నవివక్షం
జేసి యనునాసికప్రాసమును పేరున ప్రాసంబు విధింపఁబడియె.

ఇకఁను ప్రాసస్థానములోని "జ్జ" అనుశబ్దంబు సంయుక్తంబును,
వేటొక ప్రాసస్థానమందలి "ంక" అనుశబ్దంబుసంయుక్తంబును
నగుమందఁగా, సంయుక్తాసంయుక్తంబులకు నెట్లుసంయుతప్రాసంబు చెల్లునని శంకింతు
రేని వినుండు. [1] అనుస్వారము [ం] [2] విసగము (ః) (రి) జిహ్వమూలీయము
(ంక) [4] ఉపధ్మానీయము (ఃప) "అఇఉఁ" సూత్రములో, అకారము తర్వాతను
శర్వర్ణములనుభ్యమందును [శ' వ, స] పరింపవలయునని "హయవరట్" సూత్ర
భాష్యమందు నుద్ఘోషింపఁబడియె. అట్లుపరించుటం జేసి యను స్వారాదులచ్చులనియు
హల్లులనియుఁగూడ శాస్త్రంబున వాడెంబడును. ఉపధ్మానీయము (ఃప) హల్లుగూడ
నైనందులకు ఫలంబిట్లు మహాభాష్యంబున వక్కానింపఁబడియె. "ఉః జ" (అర్జవే)
అనుధాతువునకుపధ్మానీయ ముపగ () గాన నట్టి యుపధ్మానీయము
నకు "ఝలంజశ్ఝుశి" అనుసూత్రంబున "బ" కారంబురాఁగానైన సుబంతం
"ఉబ్జకః" అనియుండు. దీనికి సంబోధనాంతము "ఉరిబ్జక!" అనియగును. (ఇది మా
(డంకెప్లుతమునకు గుఱును.) (ఇచ్చట "గురారవృత్" నంశ్యస్యాప్యేక్షేకస్యప్రాచామ్
"అ రా పా ౨ సూ ౨౬) అనుసూత్రమున బకారజకారంసయోగమునకు మందుండి
గుఱువైన యుబ్జశబ్దమందలి యు [ఉ] కారమునకుఁను తుంబునచ్చునని యాధాభాషింబి

పీఠ్యుటను “పూర్వత్రాసిద్ధమ్” అనుశాస్త్రము ననుసరించి, పూర్వంబైన పుత్రంబుచేయు నట్టి సమయంబునఁ బరశాస్త్రాదేశమైన బకారంబసిద్ధంబుగాఁగా బకారస్థానియైన యు పథ్యానీయంబే యుదాహరణమందుఁ గనఁబడుటంజేసి హల్ సంయోగమునకు ముందు న్నయు [ఉ] కారము కానందున నియుద్ది గురువుగావనియు నందునఁ బుత్రంబురావ నియుఁ బతంజలిభగవానులు శంకించుకొని శర్వర్ణంబుల (శ, మ, స) మధ్యమందుఁ బతిం పఁబడి నందున నుపథ్యానీయానుస్వారాదులు హల్లులనియు నిట నుపథ్యానీయ జకార సంయోగంబునకు ముందుండుటంజేసి గురునగుచున్న యుబ్జకశబ్దము మొదటి యు [ఉ] కారమునకుఁ బుత్రంబు నిర్బాణమనియు సమాధానంబుచెప్పిరి. అట్లే ప్రకృతంబునను, న నుస్వారము శర్వర్ణములనడుమను [శ, మ, స] బతింపఁబడుటంజేసి హల్వర్ణంబు గావున “ంక” ఇత్యాదులయందలి బిందుకారాదుల సంబంధము సంయుక్తంబై యన్యపాద ములయందలి జకారకకారాది సంయుక్తంబునకుఁ బ్రతిభుంబగుచుండ సంయుక్తప్రాసం బునకుఁ బైపద్యంబులందు భంగంబు కలుగ నేరదు. అనుస్వారము హల్లుగావుననే బిందు పూర్వకమైన యీక్రింది ధకారాదిప్రాసంబులు, ఈహకారమకారాది సంయుక్తములు వోలె సంయుక్తంబులైనందున వానికి ముందక్షరములు [అనఁగాఁ బాదావివర్ణంబులు) హ్రస్వంబును దీర్ఘంబునుగూడఁ గావచ్చును.

ఉదా:—కం|| అంభునకుఁ గొఱయెవెన్నెల| గంధర్వాంగనల పొందుగాదని సం
సా| రాంధ్రువునఁ గూలెదకట దివాంధము వెనుగుగనిగొంది నడఁగిభంగిన్|| మను
౨ ఆ:

కం|| బ్రాహ్మణుడింద్రియశగతి| జిహ్వచరణైకనిపుచిత్తజనిశితాజిహ్వాగము
లపాలెనెడు| బ్రహ్మనందాధిరాజ్యపవనీమృతుడై|| మను ౩ ఆ.

అ|| వె|| క్రిందజడ్డలును బిటుంచబిందువులును| నూఁదిప్రాసములకునుండెనేని |
హ్రస్వముకటినిడుదయక్కరంబొక్కటి| వాని మొదలలిలుపనిచ్చునెందు|| అనిలక్షణ
గ్రంథంబులయందు బిందువులను విశేషించి పేర్కొనుట యథోద్దేశపక్ష గ్రాహులకు
స్పష్టార్థమేకాని వేతేప్రయోజంబులేదని తెలియునది.

ఇవటఁ గొందఱుబుద్ధిమంతు లిట్టాలు శంకింతురు:—పైనిజూపఁబడిన భారతాది
పర్వగతపద్యముయొక్కపాఠంబు “హం| ధాత్యరముక్షితీసున ముదంబునఁ గాంచిరె

యేముగంబునకే||" అని యిట్లు మాంధాత్యశబ్దమును బుకారముతో నే యుండవలయునుగాని, "మాంధాత్యశబ్దముక్షితీశు" అని క్రూరవశితోఁ బరిపఁగూడదు. కావుననే యప్పకవి, "ఎ|| మాంధాత్యశబ్దము బుకారాంతము గనుకఁ దకాగముక్తింద నున్నది వట్టువసుడిగాని క్రూరవశిగాను" అనియున్వోషించుచు సంయుతాసంయుత ప్రాసంబునొద్ద నీపద్యమును బుకారాంతమాంధాత్యశబ్దపాఠముతో నుదాహరించెంగదా కాబట్టి పద్యములోని "మాంధాత్యశబ్దముక్షితీశు" లన్న యధూతపూర్వపాఠంబును బురస్కరించుకొని పూర్వోద్దిష్టంబయిన వాచోయుక్తిపాటవప్రకటనంబు వృధాప్రయాసంబేకాని వేటొకటిగాదని కొందఱవాంతరశంక శంకించెదరు. అటులనవలదు. మేమి వఱలో సమాసపరిచ్ఛేదములోని (24) సూత్రమునొద్ద నీపద్యముదాహరించి ప్రకృతంబున ఐక్తవ్యాంశము శబ్దసాధుత్వనిర్ణయంబేయని యెంచుకొని బుకారయుక్తపాఠంబును రేఫయుక్తపాఠంబును మధ్యమంబును వ్యాకరణప్రకారంబునసాగుచున్నదిమూలదృష్టిని "తుష్యతు దుష్టనః" అనునామ్యంబున నిర్ధాంతముచేసితిమిగాని పద్యలక్షణంబునకు భంగంబుగలిగింపకుండ నేపాఠము సాధ్యముగానున్నదో నిశ్చయించి ప్రదర్శించుట యవశిష్టమైనది. ప్రకృతఐక్తవ్యాంశంబునకుఁ బెక్కులుదాహణపద్యంబులున్నను, "ఏకక్రియాస్వర్థకరీబధూవ" అను న్యాయంబున రేఫయుక్తపాఠంబే పద్యలక్షణంబునకు సమన్వయంబుగా గానున్నదని చర్చాపూర్వకంబుగా నిశ్చయించుటకుంగూడ నా పద్యమే యిప్పటి ఐక్తవ్యాంశంబున కుదాహరించితిమి. కాన సావధానమనంబున వాకర్థింపవలయు. తే. గీ. రలలు తమక్రిందజడ్డలై క్రాలువ్రాలు| ప్రాసవర్ణంబులైవాని బాసియైనఁ| గూడియైనను తెఱయదు కలనుగిలుమ| సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞదసరి||

|| అప్పకవీయము 3 ఆశ్వాసము|| అర్థము, క్రూరవశితోఁగాని లేక లాముడితోఁగాని సంయుతములైన హల్లులతోఁ గేవల (అక్షరయుతమున) హల్లులుగూడఁ బ్రాసంబులుగా నుండఁదగునని ఖగితార్థము.

పైలక్షణపద్యంబునూపి భారతములోని ప్రకృతపద్యంబును బుకారయుక్త మాంధాత్యశబ్దముతో రేఫసంయుతమునకు నిటు లుదాహరణముగానిచ్చెఁ—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ

క్షత్రియవైశ్యశూద్రులనఁ గాదగునాలుగుజాతులన్ స్వచా

రీత్రముఁదప్పఁగండఁగఁ బరీక్షితుకొచినయట్లు రామమూర్తి

ధాత్యరఘుశ్రీతీకులు ముదంబునఁ గాచిరే? యేయుగంబునకే. భా. ఆది-౨ ఆ.

ఈపద్యమునందు “క్షత్త్రియ, చారిత్ర” అని తక్కిన పాదములందుఁ బ్రాసము రేఫసంయుతంబై నాల్గవపాదముందు “మాంధాత్య” అని రేఫహల్లుతో సంయుక్తముగాక కేవలమును బ్రాసతకారము ఋకారాచ్చతోనున్నను బైలక్షణపద్యము ననుసరించి ప్రాసంబుచెల్లునని యప్పకవి తాత్పర్యము. ఈపద్యమును రేఫశ్లేష్టమునొద్ద నుదాహరించుట కేవలముఁ బ్రహదాయత్తము. రేఫయుక్తాక్షరమును రేఫహీనాక్షరమును బరస్పరముఁ బ్రాసముగా నుండఁదగియున్నను “క్షత్త్రియ, చారిత్ర” అని హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారముతో “మాంధాత్య” అనుచోటున సంయుక్తముగాని తకారము దీర్ఘపూర్వకంబై యెట్లులు ప్రాసంబుగా నుండ జాలును? ఆ. వె. క్రిందజడ్డలును బిటుందబిందువులును! నూఁదిప్రాసములకునుండెనేని! హ్రస్వమొకటి నిడుదయక్షరంబొక్కటి! వానిమొదల నిలుపనచ్చ నెందు|| అను లక్షణపద్యము ననుసరించినయొక్క ప్రాసంబునకును బిందుపూర్వకప్రాసంబునకును భూర్వమండే హ్రస్వదీర్ఘనియమములేక యచ్చునిలిచియుండఁగచ్చునుగాని సంయుక్తముగాని కేవలప్రాసాక్షరమునకుఁ భూర్వమున నటులుండఁగూడదని లక్షణము చాటుదుండఁగాఁ బ్రకృతంబున “క్షత్త్రియ, ఇత్యాదులయందు హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబునకు “మాంధాత్య” అను నాల్గవపాదముందు సంయుక్తముగాని కేవల తకారప్రాసంబు దీర్ఘపూర్వకంబై ప్రతిభటంబుగా నెట్లులుండఁజాలును? ఒకవేళ గీ. రలుతమక్రింద జడ్డలైకాఱువారిలు...|| అనెడివిధి “ఆ. వె. క్రిందజడ్డలును బిటుందబిందువులును...|| అనునట్టివిధిని సయితము భాధించి ప్రకృతిల్లునుగాన నిటదీర్ఘపూర్వకమైన యసంయుక్తతకారము హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబులు బ్రతిఘటించి ప్రాసంబుగా నుండవచ్చునందు రేని యటులు వదింపఁగూడదు.

కా. నాతోమార్కొనలేదు నిర్జరపురీనాగేంద్ర బృందారకా

రాతుల్కున్నగ జేవసంఘములు పోరకాధీర సంగ్రామ కుం

డీప్రేమాక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణంచెవ్వుట లేకుండఁగాఁ

జేతుల్వేయువృధాభరంబకుమవచ్చెన్ జేవ యీమేనికిన్. (ఈముగిహరింశము)

గీ. వాక్త్రీనేత్రాంగనాశచీశక్తులధిక | సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభచైత్య కలిడి,
హంత్రీబూజింపుదురుత్ర యామంత్రములను | స్త్రోత్రములుచేసి మంగళారాత్రి

ఓవేదాంతదేశికాంతునమః. (దేవీవిజయము.

ఇత్యాదిసోదాహృత పద్యంబులందే దీర్ఘపూర్వకంబులును, సంయుక్తంబులును;
బిందుపూర్వకంబులునైన ప్రాసస్థలంబులలో సావకావమైనట్టి “గీ. రలలు తనుక్రింద
జడ్డలై క్రాలువ్రాలు|| అనునట్టివిధి చరితార్థమైనందున ఆ|| వె||క్రిందజడ్డలును బిటుంబ
బిందువులును|| అనెడివిధిని నెట్టులు బాధింపఁజాలును? కాబట్టి “మాం| ధాత్రరఘుక్షితి
కులు ముదంబున గాంచిరే? యేయుగంబునన్” అను రేఫయుక్తమే పద్యలక్షణాను
కూలంబుగాన నట్టిపాతంబే ప్రశస్తంబు. ఈ “మాంధాత్ర” పద్యంబునఁ దక్కినపాదత్రయం
బునందలి ప్రాసములు ప్రాసపూర్వకంబులైనను జతుర్థపాదంబున దీర్ఘపూర్వకంబైనను
సర్వత్రసంయుక్తస్థలంబుగానఁ బూర్వోక్తవిధిచేతను నిర్బాసంబని యెఱుంగునది.
ఈసమస్తము ప్రశస్తముగా నవఱోడనము సేసియేయడిదము సూరకవి “గీ|| ధరముకా
రాంత శబ్దంబు ద్వంద్వమైన! రేఫమగుదుఁ బ్రవర్తిల్లు దృఢముగాను| పత్రినరహయ
వాగ్వధూనేత్ర (వాగ్వధూనేత్రు-వాణీపతి) ముఖసు| రాభివందిరపాదాబ్జయన్నయట్లు”
కవిసంప్రథమ 28 ల అనుపద్యలక్షణంబునకుఁ బ్రకృతపద్యములోని మాధాంత్యశబ్దంబు
రేఫాదేశ యుక్తంబగుట యుక్తంబుగా నెంచి యుదాహరణముగా నిర్దేశించె. కావున
నట్లు ఖండించి నిశ్చయించిన యడిదము సూరకపీఠునియడిదంబే బెడిదందై ప్రబలినం
దులకు నెంతయు సంతసిండుచున్నారము.

ఈప్రకరణమందే, శా. లోకత్రాణరతిందదాదిసు మహీలోకప్రవేశోత్క
భా| షాక్ప్రప్రథమద్వితీయపద.....అను రాఘవపాండవీయములోని పద్యమందలి

ద్వితీయప్రాసంబును లకారశ్లిష్టమున కుదాహరణముగా నిలెండు సూపుటయు వేటొక
ప్రామాదంబు. “ఋదుపధాచ్ఛాక్పిచ్చతేః” (అ 3 పా ౧ సూ ౧౧౧) ఇత్యాది సూ

త్రంబులవలన నయ్యది యచ్చుగాని హల్లుగాదు మఱియు నితండు కవికర్తరసాయనము
లోని పద్యంబును బ్రమాణముగాఁ జూపి మాంధాత్యశబ్దంబునఁ గ్రావిడినిషేధించుచు
ఋకారాంతమని సాధించుట ద్వంద్వసమాసమందు ఋకారాంతములకు రేఫాదేశమగు

నన్నయంశము మఱచినట్లు తోచుచున్నది. కాననే యీమాంధాత్మశబ్దంబు భారతరచనా సమయంబున ఋకారముతో నున్నదనియుఁ బూర్వోక్త రాఘవపాండవీయపద్యపాదప్రాసంబు లకారశ్లిష్టమనియు భ్రమియించి యేతత్కవిప్రయోగమూలకంబుగా రేఫలకార సంయుతప్రాసంబులు కేవల హల్లులతోఁగూడ ప్రాస్వపూర్వకత్వ దీగ్లపూర్వకత్వాదిసకల నియమముల నుచ్ఛేదించి యథేచ్ఛముగాఁ బ్రాసములై యుండవచ్చునని యెంచి యీకవి “గీ॥ పాండిద్రచ్చగనిమ్ము నాతండికన్లు! | వేడుకొనియెద నందాఁకఁ బండ్లుదెనుము” అని తేటగీతిని రచియించి యుదాహరణముతోఁ బ్రకృతాంశమును వికృతంబుగాఁ దేటపఱుచుచుండె. కాబట్టి ప్రమాదబాహుళ్యభూయిష్టంబైన యీప్రకరణంబున నితం డుదాహరించిన ఋకారయుక్తపాతంబు భ్రమాస్పదంబనియు స్వవాదంబునకు ముఖ్యాధారంబగు రేఫయుక్తమాంధాత్మశబ్దపాతంబే ప్రమాణంబనియుఁ బ్రదర్శించుటకై ప్రసక్తానుప్రసంజన వశంబున నింతవఱకుఁ జర్చింపఁబడియెంగాన నిక విస్తరంబుతోఁ జూచును.

(2) అథవా, బ్రహ్మం బుపాదానకారణంబుగాఁగల యీప్రపంచంబు తత్త్వవేత్తదృష్టికిఁ గనంబడక కారణమైన బ్రహ్మంబే భాసిల్లునట్లులు. అనుస్వారం బుపాదానంబుగాఁగల పంచమవర్ణంబాంధ్రతత్త్వవేత్తలదృష్టికిఁ గానిపింపక కారణమైనయనుస్వారంబే యలర గుచుండెనని యూహించెద. వెండియు వేటొకకారణంబుంగలదని నే

1

2

3

నెంచెదను. అవర్ణాతీతమయి, సద్వృత్త రూపరేఖావిలాపంబున నేకజన్మంచెత్తి ముక్తా

4

5

6

త్మయైన యనుస్వారం బడుగిడినచోటునఁ బంచమవర్ణంబులై వికృతరూప రేఖావిలాసంబునఁ బలుపుట్టువులు (ముఖనాసికం బుభయమున జనించినవి) పుట్టి యంతేవాసులైన (మాతంగజాతీయములును, వర్ణాంత్యములును) జకారాదులం జొనుపుట యర్హంబుగాదని యాంధ్రవిద్యావికారదులైనబ్రహ్మణ్యులు సంశయించివానిని బహిష్కరించిరి. పూర్ణంబైన యాలోకంబు (నిండువెలుంగు=బ్రహ్మము) చింతించి యాత్మోపకారం బగునని యెన్నిన పరిజ్ఞాతలు నిష్ఫలంబైన యాలోకంబును నేవగించి నట్లులు గుణభోక్త (బ్రాహ్మప్రాయత్వముగల) (ముక్కు) ముంగరయైన (వాసికయందు గోగివదని భావము) పూర్ణానుస్వారంబుననే స్వకార్యసాధ్యులగుతనియైతిచ్చి తానియాస్థానమున

నూటి నాంధ్రభాషాసంస్కృతేత్యు సర్వదా లోకులనోల్లంబమమండేడి (ముఖస్థానాభ్యంతరప్రయత్నవంతములైన) యీయంబ్యన్తంబలంబాఁదోరిగాని యంతటిపరిపూర్ణులు వీని గుట్టుమట్టులు జాడం గట్టజాలకపోయిరి యని యనంగూడదు.

జకారాదివర్ణంబు లాదేశంబుకాకుండనే యనుస్వారమాత్రమునఁ దెలుంగునఁ గాన్యసాఫల్యమెట్టులగునని వారుతలంచిరో వినుండు.

(1) అచ్చుఁ వచ్చుకఁ—ఇత్యాదులయందు “అనుస్వారస్వరయ్య పరసవర్ణః” అను పాణినీయసూత్రంబున ననుస్వారాదేశంబయిన జకారాదులు, తత్సమభాషాభాగంబున నట్టిశబ్దంబులు తెలుంగులోనికి నేతెంచినతోడనే, తమకుస్థానియైన యనుస్వారస్వరూపంబు నాంధ్రభాషామర్యాదగఁజేసి యొందుచుండెడి. (1) రోచి, రోమలు (2) వీచి, వీమలు (3) వాజి, వాజులు—ఇత్యాదులయందు నాంధ్రభాషాపరిపాటింబట్టిభాషాంతరీయమైన దంత్య చ, జ, లదేశను సయితము ప్రాతిపదికంబులోని సాంస్కృతికతాలవ్య చ, జ, లకు వికారంబుగలిగినప్పుడు తత్సమత్వంబు నకు భంగంబు కలుగ కయుండఁగా నిపుడనునాసికవర్ణంబులు తమస్థానియైన చిందుస్వరూపంబును నొందినంత మాత్రమున నట్టి తస్యమత్వవ్యవహారంబునకుఁ గొంతరానేరదనియే వారి తాత్పర్యము.

(1) అనుస్వార, విసర్గ జిహ్వమూలీయో, పథ్యానీయములు, ‘అ ఇ ఉ ణ్’ అనెడి సూత్రములోని యకారము తర్వాతఁ బఠింపబడెనని భాష్యము స్మరించునది; అనింద్యమైనదనియు నర్థాంతరము.

(2) వర్జులాకారమయినది; మంచిప్రసర నయు, మంచిరూపము, విలాసముగలదని యర్థాంతము. (3) ఏకస్యాం=నాసికాయాంజన్యః (సర్వనామమునకు వృత్తియందు పుంసత్వము) నాసిక యొకదానియందే పుట్టినది; ఒకజన్మమేయెత్తి అనుటచే జన్మాంతరమునకుఁ దగిన పాపములేక పుణ్యముగలదనియు నర్థాంతరము. (4) ముత్యమునలె మన్నది; జీవన్ముక్తమయినదనియు నర్థాంతరము. (5) వర్ణములోనైదవ వర్ణంబులు; అంత్యవర్ణములోనివనియు నర్థాంతరము. (6) వ్రాయుటలో భేదముగలవని ఘరితార్థము; చెడదు పు. చెడవు యుగలవని యర్థాంతరము.

అచ్చ—అనెడి జకారముటితశబ్దంబున “జ్జ” అనునట్టి విశిష్టములోనుండిన జకారమందు నానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు, గ్రింది కకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నది గాన నట్టిసముదాయమందు నేకానునాసిక్య ద్విగుణకంఠ్యత్వంబులు వెలయుచుండునని యాపటలోఁ జెప్పితిని.

తొంక—తనెడి యనుస్వారయుక్త రూపమందున్న “ంక” అనునట్టి సముదాయములోనుండిన బిందువునకు నానునాసిక్యసర్మంబును, తర్వాతికకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నవి గావున నట్టిసంఘాతమందు నేకానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు వెర్తిల్లుచుండు. కనుక పైరూపద్వయంబులోఁ దారతన్యము వికర్షించినచో నభయత్ర కూనునాసిక్యకంఠ్యత్వములు సహనముగానే యుండెంగాని రెండవరూపంబునఁ గంఠ్యద్విత్వంబుమాత్రీంబుండెదేను. త్తొక్క—ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు “త్తొ”రహిత్యాంధ్వో” అనునూత్రంబునఁ గకారమునకు ద్విత్వంబగుంగాన నొకమతంబుననుచ్చారణలోఁ గంఠ్యద్విత్వంబు స్ఫురించుటయు, “సర్వత్రోహకల్యస్య” అనుశాకల్యునిమతంబున నేకకంఠ్యత్వమేన్నూర్తి విషయమగుటయు, నెట్లుండునో యట్లులే యంకశబ్దాదుల నుచ్చరించుచో గీర్వాణవ్యాకర్తల మతంబున ద్విగుణకంఠ్యత్వంబును నాంధ్రవ్యాకర్తలమతంబున నేకకంఠ్యత్వంబును స్ఫురించుననీన మతభేదంబుగలదు. వర్ణిమాక్షరములకు ముందున పంచమవర్ణంబులే యుచ్చారణంబులో సంభవించుట (అనఁగాద్విగుణ కంఠ్యత్వానులు=యనుభవసిద్ధంబుగా నున్నది గాని బిందుచ్చారణ మట్టులేదనియందులేని యాకణింపనలయు. సంస్కృతభాషలో “త్వజ్జోకరోషి. త్వంరోషి” ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబున వర్ణియనర్థంబులకుముందు బిందువుపాక్షికంబుగా నుచ్చారణంబులో ననుభవసిద్ధంబనియే గదా పాణినిచేత “వాపదాంతేస్య” అను సూత్రమున విధింపఁబడినది. అందున నెచ్చటను వర్ణ వర్ణంబులకు ముందు బిందువుచ్చారణంబులో లేనిది నినింపఁగూడదు. మఱియుఁ ప్రకృతాంశము లో గీర్వాణభాషను గృష్టాంతముగా స్వీకరించుకొన్నవారికిని, వెచ్చెం గమలాక్షుండు, ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబునఁ దెలుంగుభాషలోఁగూడ బిందువుపాక్షికంబుగానచ్చారణలో ననుభవసిద్ధంబే యనకతీరగు. సంస్కృతభాషలోఁ పాణి-రోలేఁ దెలుంగుభాషలో మేమును నేకపదంబునడుమబింగు ననుభవసిద్ధంబు గాదని నీ మదువుదులేని యటులు సర్వత్రప్రవచున్యంబున బిందువులేవలయునని చర్చింపఁగూడదు. కృతప్రాకృతవ్యాకరణంబై.

షడ్భాషాచంద్రికాయందు వక్ర్యాదిశబ్దంబులకు 'రవలమధశ్చ': (అ ౧ పా ౪ నూ ౭౮) అనుసూత్రమున రేఫలోపంబుగలిగి 'సోః', (అ ౨ పా ౨ నూ ౧౩) అనుసూత్రముననైన 'వెకో', అను రూపంబునకు 'స్వరేభ్యోవక్రాదౌ', (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౮) అనుసూత్రంబునఁ బదమధ్యంబునఁ గల్గినబిందువునకు 'వగేఽంత్యః', (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౭) అను సూత్రంబునఁ బాక్షికత్వంబంగీకరింపఁబడినది. మఱియు, 'హ లి జ ఙ గ నానాం', (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౧) అను సూత్రంబున (పరాజుష్టాః—పరం మహో) [కఙ్ఘికః—కంఠః] ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుఁ బాణినీయవ్యాకరణంబున నైన జకార ఇకారాదులకుఁ బ్రాకృతవ్యాకరణంబున వాల్మీకిమహర్షి చేత బిందువు విధింపఁబడియె. వ్యాకరణంబులోఁ బదాంతమునందుంబోలే బ్రాకృతవ్యాకరణములోఁ బదమధ్యంబునను బిందుచ్చాగణము పాక్షికంబుగా ననుభవసిద్ధంబైనట్లు కరతలామలకంబుగా నిట్లు గానిపించుచుండె. సాంస్కృతికశబ్దంబులు శాస్త్ర ప్రకారంబునఁ బ్రాకృతభాషలో సరిస్కరించుకొనుచోఁ బదమధ్యంబందలి పంచమవర్ణంబులిట్లు పాక్షికంబుగా బిందువులగుచుండగాఁ నట్టి పంచమవర్ణపక్షపాతంబుం బాఠందోర్చి తెలుంగు లోనికిం దెచ్చుకొన్న సాంస్కృతికపద [తత్సమపద] మధ్యమందుఁ గువలయానందంబైన బిందువే యెల్లప్పుడు నిందుధర్మంబౌ (ఇందుఁ=ఈతెగునందు; ధర్మంబు=న్యాయము; చంద్రసదృశమనియు నర్థాంతరము) ననియెంచి యాంధ్రవ్యాకర్తలకు నన్నయభట్టారకాది సర్వజ్ఞులు (ఈశ్వరులును) సర్వదా దానిని శిరసావహించిరి.

అందుననే యాంధ్రీతత్వవేత్తలమతంబున ననుస్వారయతి బిందుయగులు వేటుగాఁ జేర్కొనంబడినవి. పంచమవర్ణంబులే యిందు నుచితంబైనచో ననునాసికాక్షర, సంయుక్తయతి భేదంబుననే గతార్థమగుంగాదే!! అట్లు—ఇత్యాదిశబ్దంబులయందలి కంఠ్య త్వత్వాదుల యుచ్చారణభేదం బిష్ట. భేదంబని యాంధ్రీతత్వవేత్తల మతంబున నియ్యది యవివక్షితంబయ్యె. కావుననే 'శత్రురేతూతచ్చానోః' ఆం. శ. సంధిపరి. నూ. ౧౨ 'తస్యస్యాచ్చ పూర్ణబిందురపి' (సంధి. ప. నూ. ౧౩ = బాలవారణ్యకక్రియాపరి. నూ. (౫౫) వర్తమానాగ్ధమైన మవర్ణకము పరమగుచో (అను మొదలగుధాతువులయొక్క ఉత్వంబునకు లోపంబుగాని లేక, నుత్పత్తానంబున బిందువు నున్నగాని యున్నని సూత్రద్యయంబునకు భరితాగ్ధము.) అని పైనింజాగిన బిందునిధా

యీకనూత్రంబు చరితార్థంబగుచున్నది, తెలుంగులూ నాధుని కులమతప్రకారంబున బిందువురాక పంచమవర్ణంబే విధియైనందున నిట్టిచకారమెప్పుడును చంత్యంబేయగు గాన నియ్యది పరమగునపుడు (తమమతంబులూఁ బచ్చ, సజ్జ ఇత్యాదులుంబోలే) చంత్యత్వా నునాసిక్యధర్మవ్యయంబుగల నకారమే నిత్యంబగుచుండఁగా మొదటినూత్రముననైన యుత్వలూపమే సార్థకంబై రెండవనూత్రముననైన బిందువిధానంబు వ్యర్థంబగును ఇట్టి పాక్షికబిందువిధానంబునఁ బ్రాచీనులమతంబులూఁ దెలుంగునబిందువేకాని పంచమవర్ణంబులులేవని సిద్ధాంతమగుచున్నది. కనుకఁ దెలుంగులూనికి జకారఁజకారములపూర్వము గా తేవలసినయవసరంబులేదు. మఱియు, “పతిచ్చ” ఇత్యాదశబ్దములయందు నిట్టులు చంత్యంబౌచకారాదులను ముందు చంత్యునాసికంబైన నకారమే విధాయకంబుగావున నాధునికులమతంబున మీఁదుమిక్కిలి యింకొకయనగంబును జొరంబడును.

శా|| ప్రించద్భూషణ బాహుమూలరుచితోఁ బాలిండ్లువొగారఁబై
యంచుల్ మ్రోవఁగఁగొగిలించి యధరంబాసింపహా !! శ్రీహరీ!
యంచున్ బ్రాహ్మణుడొరమోమిడి తదీయాంసవ్యయంబంటి పా
మ్మంచుండ్రోచేఁగలంచునే సతులమాయల్ దీరచిత్తంబులన్ || మను. ౨ ఆ.

ఉ. అంచితవాసానాకలిత యానముదేరఁగఁబంచినన్న నె
క్కించి సహాధిరూఢుడయికేల్ దనకేలనమర్చిసత్కథా
సంచయవర్తనుండగుచుఁ బారుముఖాబ్జవికాసమొప్పన
ర్తిందుడుఁ బుణ్యలూకములు స్త్రీతియెల్వఁగ నాకుజూపినన్ || భార. అను. ౨౨.

మొదటిపద్యమున మొదటిపాదములూఁ “ప్రాంచత్” అనుశబ్దంబు సాంస్కృతికంబై నందునఁ దాలవ్యమౌ చకారమునకు ముందుబిందువు ఇకారమై “ప్రాచ్చత్” అని ప్రాసస్థానంబున ఇకార చకార సంయోగముండును. తక్కిన మూడుపాదములూని “అంచు” శబ్దంబుతెలుఁగైనందున చంత్యమైన యుపంతచకారమునకు ముందున్నబిందువు నవీనులమతంబున నకారమై “అచ్చు” అనుకీర్తిని ప్రాసస్థానమున నుండవలసివచ్చును. ఇట్లే అంచిత సంచయశబ్దంబులు ప్రథమత్వతీతుపాదముల సాంస్కృతికములు గాన ననునాసికవర్ణఘటితములై “అచ్చిత” “సచ్చయ” అని యుపపదయు ద్వితీయపాద

ముఖాని 'ఎక్కించి' శబ్దము తెలుస్తోనను తాలవ్యవకాగముగాన ఇక కార్యము క్తమే
 'ఎక్కిచ్చి' అని నపీనులమతమునన్నియుండును. నాల్గవపాదముండునది 'ఎచ్చించు', శబ్దములుగాని
 చకారము సంత్యముగాన నిట్లు ప్రాప్తిస్తానముననకారవకారసంయోగమును సాతనులమతము
 ననుసరించియుండక తీరదు. ఇట్లు రెండుపద్యములయందును మనోరపాదమునన్లుకార, చకార
 సంయోగమును వేతగా నుపయోగించునకార, చకార సంయోగమునునుండి సమానములుగా
 లేనందున నాంధ్రకవి తాపతయహాని ప్రాప్త్యనిప్రయోగములు లక్షణగ్రంథములకుసరి
 పడక యవలక్షణములగుట తొప్పించును. మఱియు, నప్రాప్త్యముగానోషాపత్తిసయితము
 సంభవించునని తెలుపుటకై స్పష్టగ్రహింపింది నవలక్షణబద్ధములు రచించి చూపఁబ
 డుచున్నది. కం॥ వనజాక్షీసత్పతింగా! న్నునుజవ్యాంతరమునందు నోచిననోముఖా!
 గనుగొన్నపంటచేన! న్నునుచేర్చుచున్నందును నుడివచ్చుననే? ఇట్లు నాల్గవపాదములో,
 బ్రాచీనులకు సమ్యక్మైన యతివోలే ద్వితీయపాదములో సయితము (నపీనులమతమున)
 నకారవకార సంయోగమునందేసి నకారయతిరూపమైన దోషాపత్తి గువాళించును
 అందునఁ బ్రాచీనకవికృతప్రయోగమునకు నిష్ఠయును, నప్రాప్త్యంతైనన కారాపత్తిసలన
 లక్షణభివ్యంబునుబ్రబలి, కృతనాశాకృతాభ్యాగమునోషాంబుల లోకాయతంబయ్యెడిని.
 ఇంక నతినిస్తంభుతోఁ జూలుంగావుచు నిట్లును బ్రహ్మమ్యులైన వ్రాసినప్రబంధకర్తల
 దర్శనంబునకు భీతిగ్ని సంపంబునన్లుక్తిసంయోగములు పట్టాపంపల్లిపాల్, ననాద్యంతం
 బై పరివ్రాణంబైవపరబ్రహ్మం నీప్రపంచంబునందోటి నీవ్రాణ్ణిన్లుకారంజేపవిత్రంబైన
 యిబ్బహుగాంధ్రోక్తినుకు ప్రపంచంబునం బ్రబలుతై పరిసరిల్లుంగాక!!

అబాదిసంగి విషయము

శ్లో॥ సంహితైకపదేనిత్యా | నిత్యేధాతూపస్కయోః | ని
 త్యాసమానేవాక్యేతు | సానివహుపేక్షతే॥

అనువచనంబున సంస్కృతబాషలో నవవకాన్యమందుసంభసంభాషనునియిచ్చును
 బట్టియున్నది. సంహితయున్నప్పుడే సంభకమగునగాని వేతొకమప్పుడు గలుగదు.
 సంహితయరగా నుచ్చారణలో వర్ణముల కత్వంతరాన్నిత్యము సంహితనారు స్వభావ
 సిద్ధాంతమాత్రాతిక్తకార్యహయేక రాహిత్యం, అం వ్యాకరణకాస్త్రగ్యాభ్యాతయ

శిష్యునకు. అర్థమాత్రకాలముకంటె వర్ణంబులమధ్యను నెక్కుడుకాలము వ్యవధాన మయినప్పుడు సంహితలేని వ్యాకరణవేత్తలు నిశ్చయించిరి. సంహితాశబ్దమును సంధి శబ్దమును నొకధాతువు ననుసరించియే పుట్టినవిగానఁ బాఠకుడు వాక్యము చదువునప్పు డు గ్రుక్కయాపినచోటులనెల్ల నర్థమాత్రకాలముకంటె నెక్కువయెడముండునుగాన సంధియుండఁగూడదు. శ్రోతలకు వాక్యముమొక్క యర్థము బాగుగఁ దెలియుటకైతన యిచ్చవచ్చిన చోటులనెల్లను నాపుచు సంధిలేకుండఁ జరుగవచ్చును. పద్యంబులలోని వాక్యంబులకుమాత్ర మిట్టివిధి చెల్లును. పర్వగోపద్యంబు సంధియు క్తంబుగానే యుండ వలయు. పద్యంబులో సంధి లేకుండేనేని పెద్దలచేనది యతిభంగమునొక్క గొప్పదోష ముగాఁ బరిగణింపఁబడియె. ఇట్టి నూచారము చిరకాలమునుండియు రూఢమయి యున్నది. ఉదాహరణముగా శంకరమండన మిశ్రులవివాదములోని శ్లోకంబులు శంకర విజయము నుండి యెత్తిచూపుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ కర్మకాలే న సంభాష్య
అహంమూర్ఖేన సంప్రతి
అహంప్రకటితం జ్ఞానం
యతిభంగేన భాషితా

శ్లో॥ యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
యతిభంగో నదోషభావో
యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
పంచమ్యంతం సమస్యతాం॥ 18వ సర్గ, 27, 28, శ్లోకములు

నుండనమిశ్రులు మొదటిశ్లోకమునందు .నసంభాష్య—అహం, అనివిసంధిగాఁ బలుకుటను విని గూడిశంకరులు దానిని యతిభంగదోషముగానెంచి యాక్షేపింపఁగా మిశ్రులవారు తగినసమాధానముచెప్పలేక యతిభంగమందు ప్రవర్తించినతనకు శ్లోకము లోనియతిభంగము దోషముగాదని వక్రశ్లేషముగానుత్తరము చెప్పిరి. కావునఁ బద్యగ తం బైనవాక్యంబునందు సంధిశుద్ధి యుండవలయు.

నుజ్యంతభవత్యర్థవిమర్శసంబు.

ఉ॥ మాకునతిప్రియుండవు సమస్తవిదుండవు చెప్పమయ్యా యీ
లోకములోనివర్తనములుండగువాని నెఱుంగుకష్టమిది
బ్రాహ్మణమర్మతత్త్వవిదు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ
జేకొనువారమట్టి బుధనేవితుఁగానఁగమాకు నందగున్॥ భార ఆది ౭ ఆ.

పైపద్యంబున రేఖతో నిరూపింపఁబడిన “కాను” అను శబ్దంబు నుజ్యంతంబగు భూ
(అగు) ధాతువు. అగుధాతువునకు నుజీ పగమగునోగ్రి. పరి. (91) సూత్రమునఁ
గాదేశమురాఁగానైన రూపంబు. ఈక్రియాపరిచ్ఛేదములోని (40) సూత్రమునఁడు
మగ్ధమందును, భావలక్షణార్థమందును, నుజీనర్ణకంబు విధింపఁబడుచున్నదిగాదా!! ప్రకృ
తప్రయోగమందలి యగుధాతువున కేయగ్ధమందునుజీనర్ణకంబు నందర్శింపునోకొంచము
విచారితముగాక!! యజ్ఞదత్తుండు పురోహితుండుగాఁ (అగుటకు) తలంచునన్నవాక్యం
బున ముఖ్యక్రియయగు తలంచుటకును, బురోహితుండగుటకును, యజ్ఞదత్తుడేక రయై
నట్టిలు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగాఁ జేకొనువార” అనువాక్యంబునఁ
జేకొను క్రియకును బురోహితుండగుటకును నొకరు కర్తగానందునఁ గుమగ్ధంబిటు సంద
ర్భయుక్తంబుగానేరదు. ప్రకృతపద్యంబునఁ బ్రకరణసంసర్గమునందేసి యజ్ఞానా
దులు చేకొనువారును, బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండగుటయుగాన నగుధాతు
చేకొనుధాతువులకుఁ గర్తలు వేర్వేరుగుమందుట స్పష్టమగుచున్నది. బ్రాహ్మణ
ముఖ్యుఁడు పురోహితుండుగా నజ్ఞానాదులు ప్రవృత్తినిజేకొనిరి” అన్నవాక్యంబునఁ
జేకొనుధాతువునకుఁ గర్మము ప్రవృత్తియు పురోహితుండగుటకుఁ గర్తయుఁ బ్రాహ్మణ
ముఖ్యుఁడు ప్రభుమాంతపదముచే బోధింపఁబడినట్టి తేవాక్యమున నుండలేదుగాన నిటు
భావలక్షణార్థంబును బొసంగనేరదు. ఈవాక్యంబున రేఖావిహితములైన రెండు
క్రియలలోఁజేకొను క్రియలక్ష్యము. “కాక” (అగు) అను క్రియలక్ష్యము. ఈలక్ష్య
లక్షణక్రియలకు రెండింటికిని ప్రభుమాంతములచేతఁ జెప్పఁబడి యజ్ఞానాదులును, బ్రా
హ్మణముఖ్యుఁడును గర్తలుగా నన్వయించుచుండిరిగావున భావలక్షణార్థము సమంజస

మగుచుండును. ఇతను , బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ జేకొనువార" నన్న పద్యవాక్యంబందునో!! బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు చేకొనుధాతువునకుఁ గర్మంబుగానన్వయించుచు ద్వితీయాంతపదంబుచేఁ దెలుపంబడుచుండెంగాని ప్రథమాంతంబునఁ , "గా" అనుక్రియతో నన్వయించుచుండలేదుగాన నియ్యదిభావలక్షణార్థంబున కుదాహరణంబుగా నుండనేరదు. అందునఁ బైపద్యమందలి యగుధాతువునకుఁ (కా) దుమర్థభావలక్షణార్థంబులలో నేదియు సందర్భింపకయున్నందునఁ గారకపరిచ్ఛేదములోని (32)నూత్రమున బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దంబునకుంబోలె విశేషణమైన పురోహితశబ్దంబునకునుబ్రథమావిభక్తి సంగతంబుగాఁ గానిపింపదు. ఒకవేళ బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు చేకొనుధాతువునకుఁ గర్మంబైనందున నీపద్యవాక్యంబులో "గా" క్రియకుఁ గర్తగాకున్ననుబురోహితుండైట్టి క్రియతోఁ గర్తగా నన్వయించుచున్నందున నిటభావలక్షణార్థంబున నుజ్జితప్రత్యయంబురాఁగాఁ గారకపరి. (32) నూత్రంబునఁ బ్రథమావిభక్తియుండవచ్చునందులేని యట్లననలదు. అట్టి భావలక్షణార్థమే యీపద్యంబున గ్రహింపబడినచో, , బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండుగా నజ్ఞానాదులు ద్రౌపదింజేకొనిరి" యన్నవాక్యంబునఁ గర్మంబైన ద్రౌపది బ్రాహ్మణముఖ్యునికంటె వేఱుపదార్థమైనట్టులు, ఇచ్చటంగూడఁ గర్మంబైన బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు ప్రథమాంతపదబోధ్యుండైన పురోహితుండుగాక వేఱొకండుగా నున్నట్టులు తోచిపద్యంబున నపార్థము సిద్ధించును.

అనఁగాఁ బైపద్యమందలి చేకొనుక్రియనులక్ష్య (జ్ఞాప్య) క్రియఁగాను, దానికిఁ , "గా" అనునుజ్జితకాంతభవతి (అగు) క్రియను లక్షణ (జ్ఞాపక) క్రియఁగాను భావించి యీలక్షణక్రియకుఁ గర్తగాఁ బురోహితుండన్వయించునని యెంచికారక.ప. 32నూత్రమునఁ బ్రథమవచ్చునని భావలక్షణార్థముచెప్పికొన్నచో నట్టియెడనీవాక్యంబునకు, నజ్ఞానాదులు వేఱొక పురోహితుండు దగ్గరనుండఁగాఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతవాక్యమందలి (ద్రౌపదినిబోలె) నొకబ్రాహ్మణముఖ్యునిఁజేకొన నుద్దేశించిరియన్నపరిహాసార్థమయి పురోహితుండు బ్రాహ్మణముఖ్యునికంటె వేఱుగానున్నట్లు తోచును. సిద్ధాంతములో బ్రాహ్మణముఖ్యునే పురోహితుండగుటకు నుద్దేశించినటులతోచుచున్నందున నిట్టిస్థలంబులందుఁ , "గా" అనుక్రియ యుద్దేశ్యవిధేయభావముం దెల్పుంగాని భావలక్షణార్థంబును బోధింపదు, ఇటవేఱొకండుగాక బ్రాహ్మణముఖ్యుడే పురోహితుండని నామానాధికరణముతోచుచున్నందున , "సామానాధికరణ్యాద్విష్యాధి

భోద్వితీయాభవిష్యతి, కటంకరోతిభిష్మముదారంభోభనందశఃనీయమితి" అని, "అన
భిహితే" (అ. 2 పా. 3 సూ. 1) అనునూత్రంబునఁ బతంజలిభగవానులు కర్మవాచ
కంబైన కటశబ్దంబునకు విశేషంబులైన భిష్మానిశబ్దంబులకంటె ద్వితీ గూఢక్తిగలుగు
నని నిశ్చయించినట్లే యిచ్చులంబూనఁ గర్మనానకంటెన బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దమునకు
విధేయవిశేషణమైన పురోహితశబ్దంబుకంటె ద్వితీ గూఢక్తి యుత్పత్తిలునని సిద్ధాం
తపఱుదుట న్యాయంబుగదా! ఒకవేళఁ "గా" అను నుత్పత్తికంబు కర్తృరకమని
యొంచి పురోహితపదార్థమును గానికఁ గర్తృగానున్నట్లులు వివక్షచేసినను, గారకప్రక
రణస్థప్రథమనూత్రంబున, బ్రథమావిభక్తికిని, గర్భార్థక బ్రాహ్మణముఖ్యునితోసామా
నాధికరణ్యమునకుండేసి ద్వితీ యనూత్రంబునద్వితీ గూఢక్తికిని, పురోహితశబ్దముకంటె
బ్రసక్తి కలుగుదుండఁగా, (2). ప. 50 సూత్రమున వ్యాకరణాంతగస్త నిత్యత్వన్యాయంబంగీకరించినరీతిని నిచ్చటఁ బరత్వన్యాయం బవలంబించుట యుక్తంబుగాన "విప్ర
తిషేధేపరంకార్యం" (అ. 1 పా. 4 సూ. 2) అనునూత్రంబునఁ "గర్మంబునద్వితీయ
యగు" అను పరనూత్రవందని ద్వితీ గూఢక్తియే యిట నిస్సంశయంబుగా నివ్వటిల్లు
ననుట యొప్పుకొనకతీరదు. కావున నిక విస్తరణతో నాలుగు. అందునసర్వవిధం
బులను "పురోహితునిఁగా" అను ద్వితీయాంతమే యుంపవలయును పైనింజూపిన
చర్చండేసి యిట్టిస్థలంబులందు వ్యాకరణంబునవిధించిన తుమర్థముగాని భావలక్షణార్థ
ముగాని సందర్భపడనందున "న్యాయముగాను" ఇత్యాదులయందుఁ "గాను," శబ్దంబు
క్రియావిశేషణమన్న యంశమును నూత్రము నూచించినరీతినే యిట్టివిశేషణంబున కను
ప్రాయుక్తంబైన యీశబ్దంబు [కాను] విధేయవిశేషణమన్న సంగతినే బోధించుంగాని
యన్యదర్థంబును దేలుపదన్నయంశం బార్యవ్యవహారంబులఁ దేలుపడుచున్నది. కావుననే
యాక్రింది ప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి.

చ॥ పరిచరుఁగాగనేలెనిరపాయనరి శునిఁబాకకాసన | న్నగగుగుపీతిహోతుని
సముజ్వల మేరుసమానగాశ్రునిక | బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వచరఁసుతిపాశ్రునిన్మనో!
హరఫల శేముషీకబళితంబుజమిశ్రుని నాయుపుశ్రునిక॥ శ్రీరంగమాహాత్మ్యము.

ఉ. శ్రీగజగామినీనుణిని నీశనుగా నిరపాయఁగాఁద్రెఱు

కీగృహమేధిఁగాగరుడ శేతనఁగా భవరోగజన్ముఁగా

నాగురువాననిన్నెమది నమ్మితివేటొకవేల్పుఁగొల్వనీ
వేగతికావ వే రఘుపతీ శరణాగత వజ్రపంజరా!! వజ్రపంజరశతకము.

కం. ఏనానిబంధుమిత్రులు జీవధనమ్ములునుదప్పి జేదనుగృశునిం | గావాని
నెన్నఁగాఁదగుఁ | గేవలతనుకార్యయుతుఁడు కృశుఁడైనరేంద్రా!! భార. శాం. ౧. ఆ.

కం. ధృతి నెవ్వనిసేనిబురో | హితుఁగాఁబుణ్యమునబడని యిక్ష్వాకుకులోతితు
లైనపతులురాజ్యో | న్నతి నొప్పుమఁజేసి రుర్వి నానాక్రతువుల్ || ఆది. భార. ౭ ఆ.

కం. అన్నలుదమ్ములుగలుగుట | యున్నతుఁగాఁ జేయునెంతయును నృపతిందా
మన్ననయునీగియునుసం | పన్నంబులుగాఁగవారిఁ బాటించుటగున్ || భా. శా. ౨ ఆ.

ఇత్యాదిప్రయోగంబులు పరిశీలింపఁగా విశేష్యము ద్వితీయాంతమయ్యే సేనివిధే
యవిశేషణత్వనూదకంబైన నుజీవర్ణకాంతభూ (అను) ధాతువున కుపపదంబై ద్వితీ
యాంతవిశేషణమే విశేష్యానుసారంబుగా నుండవలయునని తేటపడుచున్నది.

విశేష్యము ప్రథమాంతమయ్యేసేని, యపుడనుప్రయుక్తంబైననుజీవర్ణకాంత
భూ (కాను) ధాతువుతో విశేషణమును బ్రథమాంతమై యుండందగు.

తే. బోఁటియొకతెపెండ్లి పాటపాడఁగజొచ్చె | నాపరానివిరహతాపమున
ను | బేరుగూర్చితాను బెండ్లికూతురుకాఁగ | గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకుగాఁగ || ఇత్యా
దులుదాహరణంబులు. ప్రకృతమందలి “బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగా” నన్న
పద్య ప్రయోగంబునకు శరణంబేమని యడుగుదురేని, యిట యతిప్రాసాదుల బాధలే
దుగాన “బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితేంద్రుగా” (పురోహితశ్రేష్ఠునిగా) ననియే
సంప్రదాయపాఠంబున్నట్లుహించినచో మేలుగానుండును. అటుగాక యీప్రథ
మాంతపాఠమే సాధువుగాఁ నుండందగునన్న యభినివేశమున్నయెడ “స్థితస్యగతిశ్చిం
తనీయా” యనున్యాయంబున నీక్రింది యగతికగతి నవలంబించి సవరణచేసికొనం
బను:—

శ్లో. “యామాహుస్సర్వభూత ప్రకృతితియయాప్రాణినః ప్రాణవంతః” అను

శాకుంతలీయశ్లోకంబునందును, శ్లో॥ “విభుర్విభక్తానయవంపుమానితిక్రమాదమం నార
ద ఇత్యబోధిసః” అనిన శిశుపాలవధయందలి శ్లోకంబునందును, గ్రమంబుగా “యాం”
అను ద్వితీయాంతమునకు “సర్వభూతప్రకృతి” శబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను, ద్వితీ
యాశ్లోకమందు “అముం” అనిన ద్వితీయాంతమునకు “నారద” శబ్దంబు విధేయవిశేష
ణంబైనను, నిపాతంబైన యితీశబ్దంబునభూతప్రకృతనారదులయందలి కర్మత్వంబు చె
ప్పబడినందునఁ గ్రమంబుగాభూతప్రకృతినారదశబ్దంబులకంటెఁ బ్రాతిపదికార్థమం
దుఁ బ్రసమాదిభక్తి “నూ॥ నిపాతేనాప్యభిహితే కర్మణినకర్మవిభక్తిః, పగరిణనస్యప్రా
యికత్వాత్” (అధికరణం ౫ ఆ ౨ నూ. ౨౨) అనునూత్రమున వామనాదిప్రాచీనుల
నుతంబునందుఁ బ్రవర్తిల్లఁగాఁ బ్రసమాంతములైనభూతప్రకృతినారదశబ్దంబు లెట్లుసా
ధువులుగాఁ జలంపఁబడియెనో యట్లే ప్రకృతంబునఁ బ్రాకట్యధర్మతత్త్వవిగు బ్రా
హ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగా” ననుపద్యమందు ద్వితీయాంతమయిన బ్రాహ్మణ
ముఖ్యశబ్దంబుననుఁ బురోహితశబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను “కాను” అనునుజ్యంతా
వ్యయం బితిశబ్దార్థకంబని (అని యనియెడి యర్థముగలదని) యంగీకరించి యట్టి యవ్య
యంబునఁ బురోహితుని యందలి కర్మత్వము చెప్పబడినందునఁ బురోహితశబ్దంబుకం
టెఁ బ్రాతిపదికార్థమందుఁ బ్రసమాదిభక్తి ప్రవర్తిల్లినదని సాకార్యంబున సవరించుకొని
నచో “బ్రాహ్మణముఖ్యునిఁ బురోహితుండని చేకొనువార” మనిన సరసార్థంబున నట్టి
ప్రధమాంతపురోహితశబ్దంబు సమంజసంబయ్యెడునని యెఱుంగునది.

ఇట్లులింకను వ్యాకరణనూత్రప్రకారంబున నిర్ణయింపశక్యముగాని సశేషవి
షయంబు లాద్యులపదపజ్జిగ్ధవిన్యాసంబు పరిశీలించి నిశ్చయించికొనుచు శాస్త్రమర్యా
దం బ్రవర్తిల్లుట పరమశ్రేయంబు.

(మూలము) శ్లో॥ శ్రీస్త నాంచితకస్తూరీ పంకసంకలితోరసే

పంకజాక్షాయనాథాయ వేంకటేశాయమంగళమ్॥

వ్యా — లక్ష్మీదేవీస్త నమలయందుఁ బూజ్యమైయున్న కస్తూరీపంకముతో మిళి
తంబైన వక్షస్థంబునాటిల్లఁగాఁ బంకజనేత్రుండై పరగుచున్న వేంకటేశ్వరస్వామి
కొఱకు మంగళంబయ్యెడువని యాశాసించుచు గ్రంథకర్త “కలౌ వేంకటనాయకః”

అను న్యాయంబును స్మరింపించుచుండు.

శ్లో॥ సర్వపాపానివేంప్రాహుః | కటస్తద్దాహఉచ్యతే | సర్వపాపదవోయస్మా
 ద్వేంకటాచలఇత్యభూత్ - అనినబ్రహ్మాండపురాణవచనంబున సర్వపాపదాహకంబగు
 “వేంకట” బిరుదంబుతోఁ బ్రబలియున్న భగవానుని స్మరించివచ్చోజ్ఞానాజ్ఞానకృతసకల
 దుదోషంబులును దొలంగునన్న దృఢనిశ్వాసంబున భక్తభాగధేయంబగువేంకటనామ
 ధేయంబుననే పెళ్లొకంబును గ్రంథకర్త యనంబడుచిన్నయనూరి సమకూర్చెడునన్నత
 త్వంబును దెలియునది. ఈశ్లోకంబున శ్రీస్తనాంచిత.....తోరనే,, అను శబ్దంబు
 బహువ్రీహిసమాసంబు. ఉరశ్శబ్దాంతమైన బహువ్రీహికి సంస్కృతవ్యాకరణంబున
 సామాసాంతమైన కప్పిత్యయంబు “ఉరఃప్రభృతిభ్యకప్”, (అ.౫ పా.౪ సూ.౧౫౧)
 అను సూత్రంబునఁగలిగి శ్రీస్తనాంచితకస్తూరీ! పంకసంకిలితోరస్కాయ,, అని యి
 ట్లుండవలయును. శబ్దసామ్యంబునకు యత్నంబుచేసినం బద్యలక్షణంబునకు భంగంబు
 గలుగును. ఒకవేళ “సామాసాంతవిధిరనిత్యః,, అనుపరిభాషనశంబునఁ గ్రప్పిత్యయం
 బనిత్యంబని యంగీకరించినచోఁ బూర్వోక్తప్రయోగంబు సాధువునందుకేని యటు
 లనందగుఁ ప్రాచీనకవికృతమైన యొకమహాగ్రంథములో నెచ్చటనేని నిట్టి నలుసుండె
 నేని యచ్చటనిట్టి యనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి దోషపరిహారంబు చెప్పినం బాగుండు
 నుగాని ప్రకృతంబున రచియించినయొక్కయనుష్టుప్ శ్లోకములోనే యిట్టి యనిత్యత్వ
 పక్షావలంబనం బగతికంటె తోచెడిని. “ద్విత్రిభ్యాంపాదౌ మార్థసుబహువ్రీహా”
 (అ.౬ పా.౨ సూ.౧౯౭) అను సూత్రముననైన యనిత్యత్వజ్ఞాపకత్వమున “శ్లో॥చతు
 ర్దశసహస్రాణి | రక్షసాంభీమకర్మణాం | త్రయశ్చమావణఖరత్రిమూర్ధానోరణోహ
 తః,, ఇత్యాద్యుత్తరరామచరితాదిపూర్వ కవిప్రయోగంబులుసయితము సాధువులనుట
 యిష్టములేక వ్యాఖ్యాతలచేత నన్యథా సవరింపఁబడినవి. ఇంతియకకాక, ఉరశ్శబ్దాంత
 మైన బహువ్రీహిలోఁ గ్రప్పిత్యయంబునకు ననిత్యత్వపక్షంబంగీకరించిమానినరీతి యే
 కవిప్రయోగమందును గానరాకున్నయది. శ్లో॥ వ్యూఢోరస్కృష్టపస్కంఠస్సాల
 ప్రాంశుర్మహాభుజః॥ అను కాళిదాసప్రయోగంబును “వ్యూఢోరస్కేన, మహోరస్కే
 న,, అనిన హయవరట్ సూత్రస్థ భాష్యకారప్రయోగంబులును, నురశ్శబ్దాంత బహు
 వ్రీహివిషయములోఁ గ్రప్పిత్యయంబున కనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి యీపూర్వోక్త
 ప్రయోగంబును సాధువుగాఁ జేయుటకు బ్రబలప్రతిబంధకంబులుగా నున్నవి గావున
 నియ్యదియిట్టి యనన్యసాధారణవ్యాకరణగ్రంథమునకు రచనాకర్తయనిపించుకొనునూరి
 గారియెడ నాశ్చర్యజనకంబనక తీరదు.

గ్రంథకర్తృత్వవిచారణ.

(మూలము).—కం॥ మును మదుపజ్జంబుచుం॥ చనరినవ్యాకృతినినూత్ర తతినొక
కొంతం॥ దెనిగించి యిదిఘటించితి॥ ననయముబాలావబోధమగు భంగిదగక॥

వ్యా—మదుపజ్జమ్ = మహా-ఉపజ్జా-మదుపజ్జమ్, అని సంస్కృతసమాసము. ఉపజ్జ' యనగా వేటొకరియుపదేశము లేకుండనే తనచేత మొట్టమొదట దెలియంబడినయంశంబని సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ గర్తార్థమందుఁ గప్రత్యయము. వాల్మీకి మహామూన్యాదులచే నుపదేశములేకయే తనంతతాను స్ఫురించినచేయంబడినట్టి శ్లో॥ మాని షాదప్రతిష్ఠాంత్య! మగమశ్వాశ్వతీస్సనూః॥ ఇత్యాది శ్లోకమువంటిదని భావము. ఇటు విశేష్యమైన వ్యాకృతశబ్దము స్త్రీలింగమైనను 'ఉపజ్జో' పక్రమంతదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్, అను సాంస్కృతికనూత్రంబున నపుంసకమగును. తత్సమపరి. (86) నూత్ర మిచట ననావశ్యకము. తనరినవ్యాకృతిని = ఒప్పిన (గీర్వాణభాషలో మున్నుతాను రచియించిన) వ్యాకరణంబున నని యర్థము. మొట్టమొదటఁ దాను గీర్వాణభాషలో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణములోని నూత్రములను బాలురకు సుబోధార్థమై తెనిగించి వెల్లడించితినని పద్యతాత్పర్యము. మరియుఁ దాను బహులక్ష్యంబులు పరిశ్రమతో సంగ్రహించి గీర్వాణభాషలో నీతెలుంగువ్యాకరణంబును మొట్టమొదట రచియించితి నన్నతాత్పర్యముగల మాటలుగూడఁ గ్రంథాదియందును గ్రంథాంతమందును నచ్చుపడి యున్నవి గాని యయ్యవి యీపద్యార్థముతోడనే గతార్థములని యూహించి పరిత్యజించితిరి. ఇటులు పద్యార్థమువలననేకాక యీబాలవ్యాకరణరచనకుఁ బూర్వమున నాంధ్రభాషవిషయమై గీర్వాణభాషలో నొకనూత్రగ్రంథము | తాను వ్రాసినచొప్పు గ్రంథావ్యంతంబులయందును 'ద్విర్బద్ధంసుబద్ధభవతి', అనున్యాయంబున దృఢపఱచుకొనుటకుఁ బాపకపున్యంబునం జెప్పుచుండుట కానిపించుచున్నయది. పద్యంబులోని మదుపజ్జశబ్దంబున 'బాలవ్యాకరణమునకు మూలాధారమయిన సాంస్కృతికనూత్రకోశంబు నేనే మొదట రచియించితినిగాని వేటొకరు రచియింపలేద', నిననిషేధార్థమును వెల్లడించుట తోచుచున్నది, ఈగ్రంథకర్తకు నేలయింతయునుమానమో వింతగా నున్నది. కాళిదాసాదికావ్యకర్తలు గాని, పాణిన్యాదేశాస్త్రకర్తలు గాని వారిగ్రంథ

కర్తృత్వమున నై నకీర్తింజేసి విబుధు లుపజ్ఞాశబ్దంబు నుపయోగించుటతక్కుసర్వసామాన్యముగా నిట్టిపదంబును దమంతతాము వాడుకొన్నరీతి కానరాకున్నది. ఇంతియకాక యీచిన్నయ సూరి గారు నైతము నీతిచంద్రికయొక్క గ్రంథకర్తృత్వవిషయమై యిట్టిమదుపజ్ఞ శబ్దంబు నుపయోగించుకొని వివక్షించుకొనుటలోనింత శ్రద్ధవహించినట్లు కనంబడదు. ఇంతశ్రద్ధతో వక్కాణించుకొనుటయే గాని యాకోశం బేకోశస్థానమందును గోచరింపక యున్నది. శబ్దలక్షణసంగ్రహమును పేరను సప్తపత్రియైన యొకపాత్రంబుమాత్రము తెనుంగున వ్రాయంబడిన సూత్రంబులతో నుదాహరణాదివిరహంబుగా ముద్రితంబై కనంబడు. ఈమూలపద్యంబునొద్దను బ్రసంగవశంబునఁ జెప్పఁగా నవసరంబైన యొక యంశంబుగలదు, శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారును, సరవస్తు చిన్నయ్యసూరిగారును సమకాలికులుగాన నొకప్పుడిద్దఱును దటస్థించి వ్యాకరణశాస్త్రప్రస్తావనఁ జేయఁగా సూరిగారి పాండిత్యంబున కోడి శాస్త్రిలుగా రెంతయునోర్వలేక సూరిగారి ప్రసిద్ధిని భంగపఱుపవలెననియెంచి తత్కృతమైన బాలవ్యాకరణంబు నెట్టెట్టులో సంగ్రహించి, స్వప్రణీతమైన సంస్కృతగంధమున కయ్యది తెలుంగేకాని వేటొకవిశేషంబు లేదని యనిపించుటకై యిటీవల సోదాహరణవివరణంబుగా హరికారికాగ్రంథంబును రచియించిరి యన్న కింసదంతియొకటి వాటిల్లుచుండు ఇది యెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో కొంచె ములోచింతము.

(1) వేదశాస్త్రాధ్యయంబునకు నిజీకతంబైన బ్రాహ్మణవర్ణంబునంబుట్టినది మొదలు గురుకులశిక్షనొంది యనేకసభాస్థుల శలాకపరీక్షులిచ్చి యాటితీటి రాజాస్థానంబులందు యావజ్జీవమును బండితుఁడుగా నెన్నికగాంచిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారి వంటి పెద్దభారతయోధు తెలుంగుపండితుఁడైన సూరిగారికోడెనన్న వాక్యంబును విన్నవోడనేఁగ్లొ॥ బాధితందృశ్యతామత్తైస్తేనబాధోనదృశ్యతేజీవన్నాఖునమాజ్ఞారంహంతి హన్యాత్కథంమృతః॥ అపిపాశుపతాస్త్రేణవిద్ధశ్చేన్నమమారయః నిష్ఫలేషువినున్నాంగోనజ్ఞోతుతీత్యత్రకాప్రమా॥ అనునట్టి వేదాంతపంచదశీత్యప్రదీపాంతభాగమందలి శ్లోకద్వయంబును నీసందర్భమున మాకు జ్ఞప్తికివచ్చి హాసంబువొడముచున్నది.

బ్రాహ్మణేతరుండు తానుజదివినజదువు బ్రాహ్మణుని చదువులోసహాసతమాంశంబున్నను నంతమట్టేనింతగాఁదోచి బ్రాహ్మణుఁ డెవోచదివినంగాని యాశికం

పలేనికీర్తినిసులభంబుగా సంపాదించును. కూపోదకంబు తానుప్పనగాక యిందుక
రుచిగానున్నచో గంగోదకంబును మీటియున్నదనినయతిశయోక్తిని సంపాదించును.
శాస్త్రులగారిని సూరిగారు మీటినారన్నవాడుకకూడ నట్టిదేయని మాతాత్పర్యము.
“ఆ.గీ. శిష్టకులకలశజలనిధి | శీతకరఃకృష్ణమూర్తిసంఖ్యావాక్ | వడ్డర్థ నీస్వతంత్ర | స్త
నోతి హరికారికావళింవృత్తిమ్” అనితనగ్రంథాదిని వడ్డశేనములయందునుస్వతంత్రం
దని నిర్భయంబుగాఁ బ్రకటించుకొనిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారివంటి పెద్దపండితుని
తనకే శాస్త్రునందుఁ బరిశ్రమగలచో యాసంగతిని గ్రంథాదియందుఁ దెలియజేయుజం
కిన చిన్న సూరిగారు మీటినన్నమాట యెట్లుపాసంగును. ఇందుమించుగాగ్రంథకర్తలు
గురుకులశిక్షగా శాస్త్రాభ్యాసం బొనర్చినచో నట్టితమరొకగ్రంథంబును రచింపవలసి
వచ్చిన సమయంబున రచనకుందగినంత సంభారము తమయొద్దఁ బూర్తిగానున్నది యని
బుధులకుసూచించుటకై యెంతోయుత్సాహముతో స్వకీయమైన శాస్త్రపాటవంబును
బ్రోచనాపూర్వకంబుగాఁ బ్రకటించుకొనుట తఱుచు సంప్రదాయంబుగా నిటీవల
నున్నది. శ్లో. “అహంచనాట్యశ్రుతి పారదృశ్వా | సుధామునస్తస్యకవేళ్ళవాచః”
అని ప్రతాపరుద్రీయమందు సూత్రధారుఁడు తనపాండిత్యంబును శ్లో. “యేన నైవరమభా
ణిపాణినిమతం ప్రాణాదికాణాదవాగ్దుంభే.” అని సాహిత్యరత్నాకరంబున ధర్మసూరి
యునుశ్లో. “పాతంజలేమహాభాష్యేకృతభూరిపరిశ్రమః.” అనిశబ్దేందు శేఖరప్రారంభం
బున నాగేశపండితులును, శ్లో. “శ్రీమజ్జ్ఞానేంద్రభిక్షో రధిగతసకలబ్రహ్మవిద్యాపరి
పంచః” ఇత్యాదికముగా రసగంగాధరమందు జగన్నాథపండితరాజును శ్లో. “వాణీం
కాణ భుజీమజీగణదవాసాసీచ్ఛ వైవాసికీమ్” అని మల్లివాధసూరియును. నిట్లులనేకులు
బుధులు ప్రకృతకృత్యంబునకుఁ గావలసినసంభారము తమయొద్దమెండుగా నిండియుండె
నని సూచించుటప్రొచనామూలంబునఁ బ్రసిద్ధమైయున్నది.

కాఁబట్టి సూరిగారు గురుశిక్షతో సంస్కృతవ్యాకరణమే చదివియుండెనేని
యట్టివలసినశాస్త్రపరిశ్రమ సంభారము తనకుఁ బ్రబలంబుగా నున్నది యనిశాస్త్రుసం
ప్రదాయాంశంబులతో నిండియుండిన యిట్టిబాలవ్యాకరణంబు రచియించుసమయంబున
నుత్సాహంబుతోఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారువోలెఁ జెప్పుకొనియుందురుగానియిట్లులు
తెలిసినను మానంబుతోనుందురని యెవ్వరును ననుకొనరు. ఈతెలుంగువ్యాకరణంబు
కేవలమును సంస్కృతవ్యాకరణమును జదివినంతమాత్రమున రచియించుటకు నలవియైనది

గాక శాస్త్రాదులయందు నిష్కృష్టమైన యనుభవపరిపాకంబునం జేయందగిన గ్రంథంబు
న్నసంగతి నిర్వివాదాంశంబు. ఇంతగొప్పగ్రంథమును రచియింపసాధనంబైన శాస్త్ర
జ్ఞాన మేగురినివలనఁ దనకులభ్యమైనదో యగురుని నమస్కరించుమారంబునగ్రంథాది
యందు ఋజువుచేసికొనుభారం బీసూరిగారికి నవశ్యకరవ్యంబై యున్నది. నిజంబు
గా నీపాత్రంబు రచియింపఁగలిగినంత శాస్త్రజ్ఞానమే యుపదేశమైనచో బ్రాహ్మణేత
రుడైన తనకింత ప్రతిభనుగలిగించిన గురు శేఖరుని నీతనిమనస్సాక్షి బహువిశ్వాసంబు
తో వేనోళ్లను గ్రంథాదియందుఁ బొగడంగాఁ బొడుచుంగాని యటులుగాకసన్నసనగా
విశ్వాసహీనతతో గురునిం దలంపనీక యూరకుండదని నానమ్మకము. ఇట్టి గ్రంథము
చేయుట శృతపాండిత్యంబుగలిగి బుద్ధికుశలతతో "నీతిచంద్రిక" లోనైన వచన రచ
నాదికము సల్పుటవంటిదిగాదు. సూ. "కృచ్ఛగహనయోః కషః" (అ-7 పా 2
సూ 22) అను సూత్రంబునకు "కష్టం శాస్త్రం; దురవగాహమిత్యర్థః" అని నైయా
కరుణు లుదాహరించుటంజేసి శాస్త్రంబు సామాన్యంబుగాఁ జొరఁబడశక్యముగానిది
యని చెప్పుదురు. అనఁగా నెంతోచిరకాలము సత్త్వగుణంబుతో గురుకులవాసముచేసి
చదివినంగానియబ్బునదిగాదని భావము. బ్రాహ్మణునికే యెంతోకష్టమైయుండగాఁ
వేదాంగమైనవ్యాకరణంబు బ్రాహ్మణేతరునికి లభించుట యింక నెంతదుఃఖుటమో
చెప్పవలసినది యేమున్నది? "ఛందోవత్సూత్త్రాణిభవంతి" అను వృద్ధిరాదైచ్ సూత్ర
స్థభాష్యంబునం జేసియు, వై శేషికాది సూత్రములువోలెఁ గాక వేదాంగమైనందున
వ్యాకృతి సూత్రములే వేదమువంటివియని క్షేయటాదులు వివరించుటంజేసియు నిప్పటి
కాలంబుకంటెను నట్టి పూర్వకాలంబున ఛాందసత్వంబు మెండుకావున బ్రాహ్మణులు
శ్లో॥ "భావం నచాస్యాహమనుప్రదాతు | మలం ద్విజోమంత్ర మివాద్విజాయ" అను
సుందరకాండీయ వచనప్రకారంబునశిఖాయజ్ఞోపవీతంబులులేని శాతనివారికివ్యాకరణ
సూత్రంబు లుపదేశించుట కాలధర్మప్రాయంబైనందున దుఃఖుటంబు పవిత్రకాలమం
దేకాక జాతాశౌచాదులయందు మామకగురుచరణారవిందంబులు వ్యాకరణశాస్త్రపా
తంబు చెప్పకయుండుట స్వానుభవంబయి యున్నది. ఇట్టిసీతిలో నెంత కడుపుకమ్మ
తీతికిఁ జొరంబడినవాడైనను వ్యాకరణశాస్త్రమునఁ బఠనపాఠనాదులు జరిగింపఁగలిగి
నంత విద్వాంసుడైనబ్రాహ్మణుండు "ఛందోవత్సూత్త్రాణి భవంతి" యను భాష్య
కారపదసంబును భస్మముపాలుసేసి యొడలు గగ్గరుపాటొందక శాతనివారికి నియమపూ

ర్వకంబుగా నిప్పటినవనాగరక కాలంబునసయితము హిందూదేశంబున వ్యాకరణవిద్యా
 స్వీకారంబు నేయింపఁగా సాహసింపఁడనియే యెల్లరతాత్పర్యమైయుండునని నేఁడలం
 చెదను. ఒకవేళ నట్టి బహువాత్సల్యంబుగలిగినగురువు పుణ్యనశంబున లభింప వ్యాకరణ
 శాస్త్రపాటవంబబ్బినచో నట్టిగురుని నమస్కారపూర్వకంబుగాఁ దనశాస్త్రపరిశ్రమంబు
 ఋజువుగాఁగ గ్రంథాదియం దేల వెల్లడించుకొనకయుండును? బ్రాహ్మణులుమాత్ర
 మందఱును గురువందనపూర్వకంబుగా నబ్బినవిద్యాపరిశ్రమమును ఋజువుగాఁగఁ జేసి
 కొనుచుండిరా? యని యనంగూడదు “బ్రాహ్మణేన నిష్కారణోనగర్భః మండగో
 వేదోధ్యయో జ్ఞేయ శ్చేతి” యనెడియాగమప్రామాణ్యంబున బ్రాహ్మణుఁడనిపించు
 కొన్న నానికివేదంబును వ్యాకరణాదిషడంగంబులును జదువుకొనుట సహజముగానివంత
 గానందున ఋజువుభారంబవసరంబులేదు. గురునమస్కారరూపందైనమంగళం బొక
 ప్పూడు విప్రునకు మానసికందైయుండవచ్చును. బ్రాహ్మణేతరునికింగూడ గురునందనము
 మానసికమైయుండవచ్చు నందులేని, తనకులంబున కెన్నఁడును లేనియద్భుతజ్ఞానవైభవం
 బునుగలిగించినగురునియెడ భక్తివిశ్వాసంబులు మిక్కిలి పెనంగులాడితమ్మునుబ్రకటిం
 చుకొనకమానవనినాతాత్పర్యము. కాఁబట్టిసహజపాండిత్యమునే “పంకసంకలితోరనే”
 యనిన యప్రప్రయోగంబుగూడ స్పష్టపఱుచుచున్నది. కాఁబట్టి యీయనశ్రుతపాండి
 త్యము గలబుద్ధికాలియనందగునుగాని గురుకులవాసముచేసి శాస్త్రవభ్యసించినవాఁడని
 చెప్పుటకుఁ దగినయాధారంబులేన్నివిధిబులను గానరాకున్నవి. ఇట్టి సహజపాండిత్య
 కాలి గురుకులవాసశిక్షితుండైన శాస్త్రులవారిని నోడించెనన్నమాట దేహంబునబండబలం
 బుగలపురుషుఁడు గురుకులంబున సామువిద్దనేర్చి ప్రగల్భుఁడైనయొకమల్లశిరోమణిని
 మర్దించెనన్నవచనంబువోలే హాసాస్పదమైనపుక్కిటిపు రాణంబుగాని నేటొకటిగాదు.

2. శాస్త్రులవారు చిన్నయమూరినిజూచి యోర్వలేకపోయిరి యన్నమాట
 యెంత సందర్భముగానుండునో విమర్శింతము. లోకములో నెల్లరకును దమగొప్ప
 దృష్టికి నాగిన వస్తువునుజూచి నప్పుడె యోర్వలేమి పుట్టునుగాని తక్కువ వస్తువును
 గాంచిన ద్వేషంబు గలుగనేరదు. శాస్త్రులవారికి బహువిద్యలయందు లోకోత్తరప్రజ్ఞ
 గలదన్నయాయన యశంబునకు నెదురాడువారు కనంబడరు. ఈయనచాటుధారగాను
 భయభావలయందును జెప్పిన చమత్కార పద్యంబులు వచ్చిన పెక్కురువిద్వాంసులు
 పస్తావనా వశంబునఁ జదివి యానందింతురు. ఈయన యుపాసించిన గొప్పతి దేవత

వరప్రభావంబును లోకాతీత ప్రతిభ గలిగినది యన్నంత యనన్యసామాన్యప్రజ్ఞయబ్బి
 నట్లు ప్రసిద్ధిగలదు. బ్రాహ్మణేతరుండైనను, చనిపోయిన చిన్ననూరికింగూడ బుద్ధిశాలి
 యై నందున సంస్కృతాద్ర సాహిత్యదృష్టిద్వయంబును మిక్కిలి విశాలంబే యందము.
 అయినను నింతలో కోతరప్రజ్ఞగల యాయనదృష్టికి నచ్చియయ్యవి యనూయపడునం
 తటివిగానుండనేరవు. వివాదశ్చ వివాహశ్చ సమయోరేవ కోభతే” యను న్న్యాయంబున
 సమానస్కంధులకే యోర్వలేమిని ద్వేషంబు గలుగును. సింహంబు తన
 ఘనతకుందగిన యేనుంగునుజూనియే ద్వేషించునుగదా! శ్లో. “సంత్యజ్యేపి బృహ
 స్పతి ప్రభృతయస్సంభావితాః పంచషస్తాః ప్రత్యేషవిశేషవిక్రమరుచీ రాహుర్న
 వేరాయతే” యనిన భర్తృహరి సుభాషితంబు ననుసరించి శాస్త్రులవారికి ననూయస
 హేతుకంబుగాదు. చాతని జాతి తెలుంగు పండితుఁడుచేసిన యొకతెలుంగు వాక్యరణం
 బున సంస్కృతపండితుండైన బ్రాహ్మణుఁడు తనయశస్సుపోయినదని యెంచుకొనఁడు.
 సంస్కృతపండితునిదృష్టి తెలుంగునందు నంత ఘనంబుగాఁ బోవనేరదు కాననే సం
 స్కృతపండితులు తెలుంగుకవుల సంఖ్యలోఁ దక్కువ యగుటకుఁ గారణంబు. మఱియు
 నీయుగంబున నొరులకు బ్రహ్మద్వేష మున్నంతగా బ్రాహ్మణుని కితరద్వేష ముండ
 నేరదు. మీఁదు మిక్కిలి బ్రాహ్మణులు సంఘతము తమ నిష్పక్షపాతద్విజ భావముం
 బొగడించుకొనుటకై “బోద్ధారోమత్సరగ్రిస్తా” యను న్న్యాయంబున స్వజాతినే వంచిం
 పంజూచి తమ శివాచార భర్మంబుల వెల్లడింపఁ జూచుకొందురు. ఈనడుమ నీబాల
 వ్యాకరణంబు స్వోత్పత్తి కీర్తికించగునటులు తనపూతగంధప్రభావంబునఁ బాదజుండైన
 మాశిష్యుని మానసమ్మును మహామిషరుచికిం జొనిపి పూతిగంధిం జేయుసమయంబునఁ
 బరులపంచలపాలై యాచూనోటం బడఁజాలక కన్నీరు మున్నీరుగాఁగఁ బలవిందు
 మాపలునుం బడంతి సమపాల్లు పొటింపలేక జాలింగీలించిన డెండంబున శిష్టరక్షణకుల
 భూషణుండైన యేలూరి లక్ష్మీనరసింహమూర్తి బి. యే గారట్టిమాచతురాస్యవశ్యదే
 వతనుట్లంబు గంజిల్ల మన్నించి యూరడించి మరల బ్రహ్మముఖంబున వర్పించుచుఁ బ్రా
 చీనకాలంబుననుండియుఁ బ్రసిద్ధింజేందిన యామేబ్రాహ్మీనామధేయ భాగధేయమ్మును
 విడనొడనీయక పలుతెలుంగుల సార్థకత నెందించిరి గావున స్వస్థుండైన (సర్థస్థుఁడు
 లేక తన్నుంబొందిన) యానుహృద్వరేణ్యుని శ్రీమన్నారాయణుం డాదరింపఁగా నిట్లు
 కృతజ్ఞ భావంబుతోఁ బ్రసక్తాను ప్రసంజనఁ వశంబున బ్రస్తావించుముగాక!!

శా.వీ. (ఏలూరియనియనర్థము) లక్ష్మీనగసింహమూర్తి చితిశాయిశంకరాచార్యజం
 ఘాటుంజేసినభాతి భృతికతనక గాలాడకున్నట్టి దు
 మ్మలంబంబుఁ గ రావలంబనములక సాధూపకారం బతం
 ద్రాశుండై యొనరించు; స్వస్థునతనిక నారాయణుం డోముతక.

కావున నంతటి బహువిద్యా పటిష్ఠుండైన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు చిన్న సూరిపాండి
 త్యముంజూచి యీసుంజేందిరి యన్న పలుకు పరిహాసాస్పదం బయ్యెడిది.

రి ఇకను సూరిగారురచియించిన బాలవ్యాకరణంబు నెట్లెట్టులో సంస్కృతం
 చి శాస్త్రులవారు సంస్కృతము చేసికొనిరి యన్నయంశ మెంతనిజంబోచర్చితము.

ఒక భాషలో నచనరూపముగానున్న గ్రంథమును వేటొక భాషలో స్లోకరూ
 పమున ఛందోబద్ధంబుగాఁ జేయునపుడు, భారాశంబైయుండుట మిక్కిలి కష్టంబు అట్టి
 ప్రితిలోఁ గృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు రచియించిన హరికారికలు శైలిలోఁ బ్రవాహరూ
 పంబున నున్నయనియనుట మతిమంతులకుఁ దోఁపకమానదు.

అయ్యవి లక్షణబద్ధంబైనను నితరాపేక్షంజేసి యిటుకాట మనుభవింపక స్వ
 యంభువుగా నుప్పత్తిల్లినరీతితోఁ గనంబడునని నిస్సంశయంబుగాఁ జెప్పందగు శ్లో. ప
 టుత్వం సత్యవాదిత్వం! కథాయోగేన బుధ్యతే! అస్తబద్ధత్వనుచాపల్యం ప్రత్యక్షేణైవగ
 మ్యతే" యనిన వచనప్రకారంబున మాటాడించి కదుపుటచేతను ముఖనర్చస్సు గనుం
 గొనుటచేతను మనుష్యుని స్వరూపస్వభావాదులు మతిమంతులకు సునాయాసముగాఁ
 బొడకట్టునట్లు కవితాసరస్వతీ పదపగార్థంబులం బరిశీలింపఁగా నట్టి యనుభవశాలులకు
 ముంజేతి కంకణంబువోలెఁ గనంబడి స్వయంభవనభాషాంతరీకరణగంధంబులు గుప్పున
 వెల్లడికాకమానవు. శాస్త్రీకృతహరికారికా సంస్కృతగ్రంథంబును సూరి కృతాంధ్ర
 గ్రంథంబును నొక్కకాలంబున రెండుచేతులందును చుంచుకొని పరిశీలించితిమేని భా
 షావేషభేదంబుగాక సూత్రక్రమంబునందును సూత్రసృత్తులయందును నడుమనడుమను
 వివరణ వాక్యాదులయందును నాకారంబున గుడియెడమచేతులు వోలెనుండి పౌర్వాపర్య
 వివరణం బెన్నుటకు సామాన్యంబుగాఁ గష్టంబైతోచును. రెండుగ్రంథములలోనివి యు
 దాహణంబు లొక్కటియే యయియున్నవి. సంధిపరిచ్ఛేదములోని (18) సూత్రము
 క్రిందను "చందోయి" యని శాస్త్రులవారి గ్రంథములో నుదాహరణముఁడంగా ధానిక

బదులుగా బాలవ్యాకరణంబులో “కందోయి” యని యుదాహరింపఁబడియె. అచ్చటచ్చట “నంతయు రామమయ” మనుదానికి బదులుగా “నంతయుఁ గృష్ణమయము” అనినట్లు బాలవ్యాకరణంబున వేటుగా వ్రాయఁబడిన యుదాహరణంబులు పదిసంఖ్యకంఠె నెక్కువగా నుండవు. ఈగ్రంథములు మాఁడగా శాస్త్రీ సూరులిద్దఱలో నెవ్వరో యొకరు శ్లో. “యస్యాశ్చోర శ్చికురనికరః కర్ణి పూరోమమూ రః” అనిన ప్రసన్నరాఘననాటకములోని శ్లోకంబునఁ జెప్పఁబడిన కవులలో నాదికవీంద్రుని పదవిని నధిష్ఠింపకతీరదు. శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీగారే సూరిగ్రంథును హరించినట్లు కనఁబడినచో నిపుడు శిష్టుశబ్దంబునకు శాసింపఁబడువాఁడని యర్థము చెప్పవలయును. బ్రాహ్మణద్రావిడంబును సూరిగారపహరించినరీతితోఁచినచో నిపుడు, పరవస్తు—పరద్రవ్యమైన; చిత్ — జ్ఞానముయొక్క, నయ—తీసికొనిపోవుటయందు, సూరి—పండితుఁడని, అనఁగాఁ బరద్రవ్యమైన జ్ఞానరూపవ్యాకరణగ్రంథమునుహరించినవాఁడుగానబేరు యానతును సార్థకంబుచేసికొనెనని శ్లాఘింపవలయును.

4. శ్లో. ఆర్యా “శ్రీమత్కదంబవర్ణః సిరలసదేశ్వర్య యుక్చిరంజయతు| ఇనగాలగోత్ర ధర్మస్ఫురిత శ్రీకాళహస్తి నగరీశః|| శ్రీమద్వరదామరకుల| ధామావరనూక్తి తస్సోపాం| సుమతిర్వృత్తిం నన్ననసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహకుర్వే|| అని యినగాలగోత్రస్థుఁడైన దామర చినరామన్నయనెడి కమ్మకులస్థుఁడు కాళహస్తి సంస్థానాధిపతి రచియింపుమనఁగా హరికారికాగ్రంథమును నతనికిఁ గృతియిచ్చి చేసినట్లు గ్రంథాదియందున్నది. సూరికృతమైన యీబాలవ్యాకరణంబును దొంగిలి (1840—1885) సూరిగారు జీవించియుండఁగానే శాస్త్రులవారు (1790—1870) సూత్రాదులను సంస్కృతముచేసి యాయుదాహరణంబులతోనే చినరామరాజునకు గృతియిచ్చెనని చెప్పవలయును. అంత పండితేంద్రుఁడు సూరివ్యాకరణంబును దొంగిలించి సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చెననుట కుబేరుఁడు దారిద్ర్యబాధను గుచేలునియింటికిఁ గన్నమువేసి వెంటనే యాదొంగ సొమ్మును నొకగొప్పరాజకీయాధికారికి నమ్ముటవంటిది. ఇంతియగాక సూరిగారే కం. మునుమదుపజ్ఞంబగుచుందనరినవ్యాకృతిని..... ఇత్యాది వాక్యంబులతో దాను మొదట సంస్కృతములోఁ జేసిన వ్యాకరణగ్రంథములు దెనిఁగించితినినని తెలుపుచున్నారు. కాన సూరి కృతమైన సంస్కృతగ్రంథంబునకు మరల శాస్త్రులవారు వేటుమాటలతో సంస్కృతముచేసి గాని లేకదొంగిలించిన సూరికృతగ్రంథము మొదటను దాను రచియించినట్లు సూచించునట్టి పంచషష్ఠ్లోకంబులను బూర్తి చేసిగాని సూరిజీవితకాలములో సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చిరి యని చెప్పవలసియుండును! ఈ

యంశం దేంతనిజంబని నమ్మఁదగియున్నదో విమర్శింపఁగా బుద్ధిమంతులకే విడిచెదను. వాగనుశాసనండు సంస్కృతంబులో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనియుఁగృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు గీర్వాణభాషలోఁజేసిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు హరికారికలనియుఁ బేరువెందుముగాని సూరిగారు పద్యాదులలోఁదాను సంస్కృతభాషలో రచియించినాఁడ నన్న యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నామకరణం బేమియుంచిరో బాలవ్యాకరణస్థపద్యంబులోఁ జెప్పికొనియుండిమనవీనులకు విందుచేసినవాడుకాఁరెరి. ఒకవేళ నయ్యది నామరూపంబులులేని వ్యాకరణంబై యుండవచ్చును. హరిశబ్దంబునకుఁ గృష్ణమూర్తి యర్థముగాన గృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు దాను రచియించిన కారికలనియు మహాభాష్యంబునకున్న హరికారికలతో సమానములనియు సూచిందుటకై హరికారికలని శ్లేషార్థనామంబుంపఁబడినది. మఱియు “అదియే హరిభట్టకృతమై యధర్వణాదులచేఁ బేర్కొనఁబడిన కారికావళియైన పక్షమునఁ జిన్నయ సూరి తనవ్యాకరణములో నూత్రములన్నిటిని హరిభట్టకృతగ్రంథమునుండి బొంగివించి తన పేరటఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యధర్వణాచార్యుల కీవలియాధునికగ్రంథములోనివి యగుటచేత వ్యాఖ్యానముమాత్ర మేకాక మూలగ్రంథముసహితముకృష్ణమూర్తి శాస్త్రివారే రచియించి రేమోయని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథమును రచియింపఁగల సామర్థ్యమావిద్యత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహములేదు.” అని రాయబహదూర్ వీరేశలింగకవిగారు శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారే యీవ్యాకరణము రచియించినట్లు తమ రచియించిన కవిచరిత్రమున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారిజీవితమును వ్రాయునట్టిప్రకరణంబులోఁదెల్పుచున్నాను. ఈకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు సకలశాస్త్రాధ్యయనంబొనర్చిసంస్కృతభాషలో యక్షోల్లాసమును కావ్యంబును, నల్లవీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయమును భాణములను, రామాయణకథను జెప్పునట్టుకంకణబంధంబును. హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును; ఆంధ్రభాషలో సర్వకామదాపరిణయమును వేంటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచియించిరని యీయనజీవితలేఖన ప్రకరణంబునఁ కవిచరిత్రలోనే వ్రాయఁబడి యున్నది. సంస్కృతాంధ్రభాషలయందు నింతయఖండసరస్వతీకరుణాకటాక్షులబైశ్వర్యంబుతోఁ దులమాగుచున్న శాస్త్రిలవారు, పట్టుమని యొకగ్రంథంబునైనను సాంతముగా వ్రాయ

లేనినూరిద్రవ్యము నపహరింపవలసినంత చూపవను నకసంబులేను గాన నూరిగాక
యీమన వ్యాకరణంబును దేనిగించి ప్రకటించికొంటు నిశ్చయము.

5. గ్రంథములోనికిదిగి యొకను స్థావీపుగాక న్యాయంబున విమర్శింతము గాక

సంధిపరి-లోని (18) సూత్రమునొద్ద “చందోయి” యని శాస్త్రులవారి వ్యాకర
ణంబులోను, “కందోయి” యని నూరివ్యాకరణంబులోను మదాహరింపఁబడిన భేదంబని
యీవఱలోఁ జెప్పినది. ఇప్పటి ప్రాపంచిక జ్ఞానంబునఁ దక్కువ యనుభవంబుగల
శాస్త్రులవారు “చందోయి” యని యుదాహరింపఁగా, నట్టి యుదాహరణంబు చదివి
పాఠశాలలోని బాలురు నవ్వునుకని యెంచి చెన్నపురిశాస్త్ర పాఠశాలలో నాంధ్రో
పాఠ్యాయుండై తొక్కికజ్ఞానంబునఁ బూర్ణుండైన నూరిగా రాయుదాహరణంబును జూచి
తీసివేసి “కందోయి” యనిబహిరంగముగాఁ జనునఁదగిన యుదాహరణముగాదిద్దినట్లులు
స్పష్టపడుచున్నది.

6 శ్లో శబ్దాద్యహ్రస్వతో నార్థ బిందుః పోద్రుతస్య | వినేకాటావస్యదాత్మ
ద్రుతస్సంశ్లేష భాక్చన||-సంధి-పరి; ఈమాత్రంబున “ఇక, అటు” అనుశెండుశబ్దములం
దుఁదప్పఁ దక్కినశబ్దంబుల మొదటి హ్రస్వముమీఁద నర్థబిందు వుండవని శాస్త్రీగారు

ఇక, అటు, చుడు-అను శబ్దంబుల, దప్పఁ దక్కినశబ్దము మొదటి హ్రస్వము
మీఁదనరసున్న లేవని నూరిగారు. శాస్త్రీగారి సంస్కృతశ్లోక సూత్రములోఁ దుడుశబ్ద
ముదాహరింపఁ బడలేదు.

నూరికృతవ్యాకరణంబును సంగ్రహించియీయన హరికారికలనుజేసినపక్షమున
మూడుదాహరణంబులలో నొకదానినివిడ వగు. శ్లో. వినేకాటమదూఁ నాత్మా
స్యదోస్సంశ్లేష భాద్భ్రతః” అనియే రచించుకొందురు

అమర్చిన పదార్థములో నత్త్రేలు పెట్టుట సులభముగాన హరికారికలనుజను
వుకొనిన తర్వాతైన జ్ఞానాభివృద్ధివేతను “చుడు” శబ్దముజేర్పఁబడ్డది బంగారువొరకిన
తర్వాతఁ దంకపుఁబొడి యుపయోగించుట పశ్యతో హరునికి సుకరము గదా!!

అనియీకారికలోఁబ్రయోగింపఁబడినత్రయశబ్దంబే, ఆ, ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞనుం
పవలసినదని సూరికినుపదేశించెనని నాయభిప్రాయము శ్లో॥ ఆదీదేశ్వర్యనామానస్త్రో
కాఖ్యాఃకర్మధారయః। త్రికధాతుస్త్రీసదృశ్శృంగంతభేదకపూర్వకః॥ అని, ఆ, ఈ, ఏ, ల
కుఁ ద్రికసంజ్ఞ నిడియేక సూత్రశ్లోకము రచించుకొంటాశాస్త్రులవారికిన సాధ్యమైన పనిగాదు.
ఈసందర్భమున మాకు „అర్థోర్వివిధో యోనిరన్యచ్ఛానూయోనిశ్చ” (అథికరణం 3 అ
ధ్యాయః 2 సూత్రం 7) అను వామనసూత్రప్రకారంబున స్వయంభువైన మొదటికవీ
శ్వరునిత్రోవ నీడ నాధారముచేసుకొని రెండవవాఁడు కవిమృన్మయండంతకంటెఁ గొంచె
ము మెఱుంగువెట్టినరీతిని జెప్పవచ్చుననిన వామనసూత్రాభిప్రాయము ప్ల ప్తికివచ్చు
చున్నది; కానఁ బైసూత్రప్రకారంబున శాస్త్రులవారి వ్రాతశైలి యయోనిసంభవమై
శుద్ధమైనదనియు చిన్నయసూరివ్రాతపుట్టుక యన్యచ్ఛానూ యోనిసంభవమైసంక్లింఘ
మైనదనియుఁ దత్త్వవేత్తలకుఁ దెల్లమగును.

(8) శ్లో॥ శృంగారభూషణమతేద్రుతాదపిపరోద్ధృతిః॥ హరికా. 8 అచ్
సంధి. (బాల. సూ. 21 కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియెడి
శ్లో॥ ప్ర్యతేకంలాండుఁజువుదు, నముఖ్ స్యాద్ధూర్వపేరితం॥ హరి. క్రియా. 2 బా
ల. సూ. 8. లకారంబునకు డుజు, పురు, నముఖ్ గు.) శ్లో॥ లిడ్డేటోర్వస్యలోపస్సన్య, ద్వా
తిర్కగ్జడవాచినోః। తయోర్బహుత్వేప్యే కత్వంప్రథమేవప్తిధూర్వహః॥ దీనికిసరియైన
బాల క్రియా. సూ. 24-25), పూర్వోక్తంబైన శాస్త్రీకృతసూత్రశ్లోకంబులలో ద్రు
తంబుమీఁద ద్రుతంబుండుట శృంగారభూషణుని మతంబనియు, లకారంబునకు డుజా
దులగుననిన యిత్యాదులు ధూర్వహునిచేఁ చెప్పంబడియెననియు, నాయామతకర్తలుద్భా
టింపఁబడిరి. సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందు బహుపరిశ్రమగలిగిన శాస్త్రులవారు „లో
పశ్చాకల్యస్య” „త్రిప్రభృతిషుశాకటాయస్య” ఇత్యాది సూత్రములయందు నాయా
మునిమతంబులు వెల్లడించిన పాణినిమహాషిఁజెలిచూచి యాంధ్రవ్యాకరణంబునందుఁ
బైనింజూపిన మతకర్తలనామంబు లుద్భాటించిరి. సూరిగారిగంధమే యాయనకు గతి
యయ్యనేని తద్రచితసూత్రములలోలేని నామంబు లుద్భాటించుట యెట్లుశక్యంబగును?
శాస్త్రీకృతహరికారికలను జూచితనవ్యాకరణంబును రచించినారనియనుకొఁబడిన సూరి
గారేల యామతకర్తలనామంబుల స్వీకరింపలేదని శఁకింతురేని, యానామంబు లననస
రంబులన్నతలంపునను, శ్రుతసాంక్షిక్యమైనందున సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్ర మిక్కని

యనుభవంబులేనందునను నట్లునేయరైరి. ఇంతియకాక యాదికవియైన వాల్మీకిమహాము
నికి “మానిషా దే” తిష్టోకంబువోలెఁ దనంతటనే తనకీవ్యాకరణంబు స్ఫురించినదన్న సంగతిని
సూచించునట్టి గ్రంథాంతపద్యంబులోని “మదుపజ్ఞ” శబ్దముయొక్కవాస్తవార్థం
బునకు లోపంబుగలిగినచో స్వకీర్తికింగూడ లోపంబుగలుగునన్న కారణాంతరంబునం
గూడననేకులు పూర్వబాలవ్యాకరణకర్తలున్నటు తన్నామంబు లుదాహరింపకయుండిర
నియుఁ దోచుచున్నది. కావున సూరికృతగ్రంథమునకుఁ బూర్వమందే యనేకప్రాచీన
గ్రంథకర్తలమతంబులు శ్రద్ధతోఁజదివి శాస్త్రులవారుస్వగ్రంథంబును నొనరించునటులు
సూత్రగత తన్నామంబులేచాటుచున్నవి. శ్లో॥ “పరుషావాస్వయాపేణ ప్రథమాంతో
పరిస్థితాః | కాకాసంబోధనేచాపి హ్యవ్యయేకర్మధారయే | అవేత వార్ధకేశజ్జే | ఇతిశృం
గారభూషణః”. ఇత్యాది కారికాంతరములయందును శృంగారభూషణాది వ్యాకరణ
కర్తల మతము స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది.

(9) శ్లో॥ లోటస్యా ల్లజ్ వ్యతిరేకే స్యాల్లకారాఅత్రవణ్మతాః॥ (2) శ్లో॥ అనుబం
ధోల్పటికలజ్ త్రజిత్యదుతోభవేత్॥7॥ (హరి. కా. ఇత్యాదికారికలయందు లజ్, కలజ్
నుజ్. పడుజ్, ఇత్యాదులు హల్మాత్రమైన జకారమే యనుబంధముగాఁ (ఇద్వర్ణము)
గలవి హరికారికలయందు గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్టి జకారాదులయందు “అను క్తమన్య
తోగ్రాహ్యమ్” అను న్యాయంబునంజేసి “హలత్యమ్” అను పాణినీయసూత్రమున
నిత్సంజ్ఞ విధింపఁబడుచున్నది. కనుక నిత్సంజ్ఞ సులభంబు. బాలవ్యాకరణమందు
లజే, కలజే, నుజే, పడుజే, అని యిటు లికారాంతములుగా గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు
పైనిఁజూపినలజ్జాదులికారాంతత్వరహితంబుగా శాస్త్రుగారుగ్రంథమందును, నికారాంత
త్వముతో సూరిగారిగ్రంథమందును గానంబడుచుండు. ఇట్టియంశమును శాస్త్రుగారిగ్రం
థకర్తృత్వంబునే ధ్రువపఱచుచున్నది. క్రియాపరిచ్ఛేదములో సయితము నుజ్, మిజ్,
అని యిట్లు జకారానుబంధముతోడనే యుచ్ఛరించుచో. దత్సమ. పరి. నూ. (22
మనోద్దనున్న “జిత్తు బిందుపూర్వంబగు” ననుసూత్రంబున బిందువుగలిగి “చూడంను
చూడమ్మి” ఇత్యాదివిధంబుగా దుష్టరూపంబులగునని భీతిల్లి యావణకంబులు “జే”
శబ్దాంతములైజీతులయ్యేనేని యట్టిదోషంబు రానేరదని యూహించి సూరిగారిట్లు
చేయుట స్పష్టమగుచున్నది. ఇయ్యది సూరిగారి పాణినీయవ్యాకరణమందలి శ్రుతపాం

డిత్యగంధమును జాటుచుండు. నక్ (రామునిచేతను) నిక్ (రామునిని) నక్ (రామునకు) కుజ్ కలకులు ఇత్యాదులయందు సంస్కృతవ్యాకరణ సంప్రదాయానుసారంబుగా హల్మాత్రమే యనుబంధముగా నొనరించుకొనినందున “హలంత్యమ్” అను సూత్రంబున నిత్సంజ్ఞ రాగా లోపంబుగలిగె. ఇటు నుజే, మిజే, యని యుచ్చరింపబడెనేని “జే” అను సముదాయంబునకు నేసూత్రంబున నిత్సంజ్ఞ గలుగునో తెలియకున్నది, “ఉపదేశేజనునాసికఇత్” అనుసూత్రంబున నొకవేళనికారంబున కిత్సంజ్ఞవచ్చుననుకొన్నను నుపదేశాంత్యముగాని జకారంబున కేవిధమున నిత్సంజ్ఞ సంభవించును! “జీత్తు పరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంతగు,, ననుసూత్రంబుననే జేశబ్దమునకు నిత్సంజ్ఞ యున్నట్లు తెలియబడునందు రేని యిది యిత్సంజ్ఞానువాచకంబుగాని విధి సూత్రంబుకానేరదు. ప్రధానమైనవిధి ననువదించియేకదా! యనువాదసూత్రము సార్థకంబగును. కాననే పాణినీయంబున “అదిర్ఘి టుడనః” ఇత్యాది సూత్రంబులు వణాసంఘాతంబునకు నిత్సంజ్ఞను విధింపఁగారచియింపఁబడినవి. ఒకనికి, రాముడని నామకరణముంచినపిదప “రాముని రావింపుమా” యనిన నర్థమగును గాని నామకరణముచేయఁయెడ నెట్లు తెలియును. నామకరణంబుపొందని మనుజుండుండునా? కనుక నిత్సంజ్ఞ విధించు సూత్రము సూరిగారికి నావశేష్యము. ఇట్టిభావంబుననే “ననుచోః కురిత్యాదావనువాదే కభముదిత్వమితిశ్చేన్న; వ్యాకరణాంతరే ఏషాముదిత్సంజ్ఞకత్వే నాదోషాత్” అనియణుత్సూత్ర శేఖరంబున శంకించుకొనివ్యాకరణాంతరం బిత్సంజ్ఞను విధించినట్లు సమాధానము వ్రాయఁబడినది. అయ్యదిసంస్కృతవ్యాకరణంబునం గాని మఱియెచ్చటం గాని గగనమసుమంతై కానరాదు. అందుననే సూరిగారిట్టి వ్యాకరణంబు రచియించిరియనఁగా సంశయమ్మగుచున్నది. శాస్త్రులవారి పక్షంబునఁ బైనింజూపిన వణాకంబు జిత్తులయ్యెనేనిబిందుపూర్వంబులై “మాడఁను, మాడఁమి” ఇట్లుదుష్ట రూపంబులేల కావండ? నని శంకింపవలదు. “అత్రజిత్యదుతోభవేత్” హరి. క్రియా. 7 (అత్రధాత్వధికారే జితిపరే ఉతఅద్భవేదిత్యర్థః). ఈధాత్వధికారమందుజీత్తుపరమగుచో నుత్వమున కత్వమువచ్చునని “అత్ర” శబ్దప్రయోగంబునంజేసి ధాత్వధికారములేనిచోటనే జిత్తుబిందుపూర్వంబగునని స్పష్టమగుచుండుఁ గాన, బిందువురాదని తెలియునది. ఇట్లుండ నశాస్త్రీయసూక్తము చిన్న సూరిగారేని త్రొక్కనో వింతగానున్నది.

నీమిచ్చుట దుఃఖములను విరసంబునని తెనిసికొని ఛందోనిరోధంబున సమాప్తప్రకరణ భంగ దోషమునకు సహితము తలయొగ్గి శాస్త్రులవా రిటనార్యావృత్తములో వ్యస్త సమస్తస్థలంబులువిషయంబులుగాఁగల రెండుసూత్రములను దేజస్తిమిరంబులంబొలెజేర్ప వలసినవారైరి. సంధిప్రకరణ మంతయు యథాపూర్వముగా ననుష్ఠుప్ శ్లోకమయమై యున్నను నియ్యది యొకటియే ఛందోనిరోధంబున నార్యావృత్తముగారచింపబడియె. వ్యస్తస్థలంబు లక్ష్యంబుగాఁగల గ స డ ద వ విధాయకసూత్రమును, సమస్తస్థలము లక్ష్యముగాఁగల టద్వయ విధాయకసూత్రమునుఁ తమ ప్రకరణశైలింబట్టి యన్యోన్యవిరుద్ధంబు లైనను గ్రంథకర్తకు ఛందోనియమంబున విధితేక, గ స డ ద వ లును, నిడు, నడు, కడు, చిటు, కుటువర్ణములును లఘువులుగాన, సమరసత గలిగించి రెండుసూత్రములు నొక్కయార్యావృత్తములోఁ జొనుపఁగాఁ గక్కుజీతిం జేందవలసివచ్చెనని భావము! ఈశ్లోకక్రమంబుననే ప్రకరణవిరోధదోషంబునకు బద్ధులై సూరిగారుకూడ, 12—13 సంఖ్యతోఁ దమ సూత్రములను బన్నుచున్నారు ఛందోబాధితేక వచనశైల్యతో సూత్రములు వ్రాయునట్టి సూరిగారికింగూడ నేల యీ ప్రకరణభంగదోషము నకుఁ బాల్పడవలసివచ్చెనో కారణము గానరాదు. హా! కారణము గానరాదననేల? కారణము బోధపడుచునే యున్నది. ఛందోనియమంబునంజేసి యాపత్కలంబున మర్యాదందప్పికంటకమార్గంబునంబడిన శాస్త్రులవారి సహవాసము చేసినచోఁ, దాను లోక కంటకుండనగుదునన్న యాసంగతి, యథోద్దేశపక్షగ్రాహియై యమాయికుండైన సూరిగారికిఁజెలియకయే మట్లొనర్చినట్లుబోధపడుచున్నది. ఓనిష్పక్షపాతబుద్ధితోతములారా! శౌర్యచౌర్యపదంబులకు నాదివర్ణంబునంగూడఁ బోడిమిగల యతిస్థానంబుల భేదము గానరాకున్నను, వాడిమిగల ప్రాసస్థానంబున భేదము బయల్పడక మానదునుండి కాబట్టియీగ్రంథముల యుత్పత్తి పౌర్వాపర్యంబు చదువరులే భావింతురుగాక!

12 శ్లో॥ ఏతేలడడాదయః కర్తృకర్మణోః స్యు స్సకర్మకాత్ ! పరస్మాత్కర్తరి; పడు జ్ఞుబంధస్తు కర్మణి॥ హరి. క్రి

లకారాదులు సకర్మకంబునకుం కర్తృకర్మం బులరును, లాతికిం గర్తయందు నగు. (బా. వ్యా. క్రి. ప. సూ 48)

పైసూత్రశ్లోకములోని “పరస్మాత్” అను పదమునకు సకర్మకధాతువుకన్న నితరమైన ధాతువుకంటె, అనఁగా నకర్మకధాతువుకంటె గర్తృకమందు లడాదులగు

ననియర్థము. “ఇటసకర్మకాత్” అనుపదంబువోలే “అకర్మకాత్” అనుపద ముండే నేని బాగుండుగాని ఛందోనిరోధంబునంజేసి శ్లోకములో నిముడుట వలనుపడకసందర్భ వశంబున నట్టియర్థ మిచ్చునట్టి, పరశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. యనిస్పష్టమగుచున్నది. చిన్నసూరికృతమా తెలుంగుసూత్ర మిచ్చట మిక్కిలి వింతగానున్నది. సూత్రశ్లోకము లోని “పరస్మాత్,, అనుచోటను “లాఠికి,, నని,లాతి శబ్దము బ్రతిబింబముగా నుండెడి. తెలుంగుసూత్రము వచనరూపమైనందున నిటనకర్మకపదంబు నుపయోగించు కొనుట సులభంబు. ఇచ్చట గీర్వాణసూత్రాంధ్ర సూత్రంబులలో నెయ్యది మొదట జనియించినదో కుశాగ్రీయమతులకు వెల్లడికాక మానదు. చిన్నసూరిగారే కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారికంటె ముందునఁ దనవ్యాకరణమును రచియించుకొని యుండెనేని “లడా దులు సకర్మకంబునకుం గర్తకర్మంబులందును, నకర్మకంబునకుం గర్తయందు నగునని యకర్మకశబ్దంబుతో “లఃకర్మణిచ భావేచాకర్మకేభ్యః” అను పాణిని సూత్రమువోలే ధారాశముగా సూత్రమును నిర్మించుకొనుంగాని యటుగాక తానిపుడకర్మకశబ్దమును స్వసూత్రములో నుపయోగించినయెడ, శాస్త్రిగారు భవిష్యత్కాలముందుఁ దన గ్రంథమును దొంగిలించి యీసూత్రమును సంస్కృతము నేయునపుడు ఛందోనియచుమునఁ జేసి యయ్యా! శిష్టులైన శాస్త్రులగారు తనశ్లోకములో నకర్మకపదం బిముడనందున జిక్కువడుదురని ముందే తెలిసికొని కనికరంబున నాయనచేతికి నరఁటిపం దొలిచి యందించినరీతిని సూరిగారు స్వకీయసూత్రములోఁ బరశబ్దపర్యాయమైన లాతిశబ్దంబు నుపయోగించునా?

శాస్త్రులవారియందలి భక్తి చేత నట్లే యొనరించెనేని సూరిగారికి గీర్వాణవ్యాకరణపటుత్వమేకాక భవిష్యత్కాలమును సూచించునట్టి యోగపటుత్వము సయితము యోగించినదని నిశ్చయముగా నొప్పికొనందగును. ఇట్టి సూరిగారి యోగపటుత్వమే శాస్త్రిగారికి జరిగినట్టి దుర్యోగ కటుత్వంబుకుం గారూఁ బయ్యంగదా! ఓవోషజ్ఞ శిఖామణులారా! పైనింజూపిన హరికారికాగ్రంథమందలి సూత్రముయొక్క పౌర్వాప పర్యవినర్శనంబునంగూడ నాయన గ్రంథమే ముందుదయించినరీతి యిటులుస్పష్టపడుచుండఁగాఁ దత్కరత్వము శాస్త్రులగారిమీఁదనే యొరఁగఁగాన సూరిగారి పై నట్టి తత్కరత్వం బొంగక యింక నేమి యొరగనై యున్నదో మీరే చూలోచి పందగు.

(13) శ్లో॥ పుంలిగాన్మహేతోడు జ్ఞాన్యాత్॥ హరి. తత్స. మ పః పుంఁగ
మస మహద్వాచకమునకు డుజ్జసు. బా. వ్యా. తత్స 22 నూ;

(2) మానాత్థాదేదురేకత్వే॥ హరి. తద్ధి. పః మానార్థంబున కే కత్వమునం
దేదువర్ణకంబగు. బా. వ్యా. తద్ధి. 25 నూ.

(3) నల్లాదిభ్యోగుణేభ్యోనః | పేర్యాదిభ్య ఇమి ర్భవేత్॥ హరి త. ప
నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు. పేర్వారుల కిమివర్ణకంబగు
జా. వ్యా. తద్ధి. ౬-౫ నూ.

శ్లో॥ పైనింజూపిన సూత్రశ్లోక ములయొద్దను సంస్కృతవ్యాకరణ సంప్రదాయ మెఱింగిన శాస్త్రులవారుఁ “జ్యోష్ప్రప్రాతిపదికాత్” (అ ర పా ౧ నూ ౧) “ధాతోః” (అ 3 పా ౧ నూ ౯౧) “సమర్థానాం ప్రథమాద్వా” (అ ర పా ౧ నూ ౧౨) ఇత్యాది పాణినీయ సూత్రములలోని పంచమ్యంతములువోలెఁ దామును బంచమ్యంతము లుపయోగింపఁగా సూరిగారు తమ తెలుంగుసూత్రములలో వస్తీవిభక్త్యంతములు ప్రయోగించిరి. అందున “మహద్వాచకమునకు డుజ్జసు” ఇత్యాది స్థలంబులందు వస్తీవిభక్తి వలన స్థాన్యాదేశభావముతోఁచి “మహద్వాచకశబ్దస్థానమున డుజ్జసు,, ఇత్యాదివిధంబుం గా నపార్థము సంభవించి దోష ముప్పతిల్లును కావుననే శాస్త్రీగారి సంస్కృతసూత్రము లలోఁ బాణినీయవ్యాకరణ మర్యాదతోఁ బంచమ్యంతములు ప్రయోగింపఁబడినవి అట్టి పంచమ్యంతములయొద్ద “ల్యజ్లో పేకర్మ్యాధికరణేన,, అను వార్తికంబున “పుంలింగాన్మహేతోడుజ్ఞాన్యాత్,, అను సూత్రమునకు “పుంఁగమహద్వాచకమతి క్రమ్యడుజ్ఞాన్యాత్,, అనఁగాఁ బుంఁగమస మహద్వాచకమును దాటి డుజ్జసునని యర్థమై దోషము తేకపోవును. ఇత్యాదిస్థలంబులయొద్ద “పుంఁగమస మహద్వాచకము కంటె డుజ్జసు” నని పంచమీవిభక్తితో సూత్రము రచింపవలసినది కంటెవిభక్తి సంవర్ధంబునంజేసి యర్థశబ్దంబునఁ బరశబ్దము తోఁచును. ఒకవేళ వస్తీవిభక్తికి సామీ ప్యముగాని యానంతర్యముగాని యర్థము చెప్పినందును “తహద్వాచకమునకు డుజ్జసు” ఇత్యాదులయందు మహద్వాచక సమీపమున డుజ్జసునని కానిలేక మహద్వాచకము తర్వాత డుజ్జసునని కాని యర్థము సంవర్ధనశంబున నగునందురేని యన్యుది యసమం

జనంబు. “నహి బ్రాహ్మణకంబు ఇత్యేదౌ బ్రాహ్మణసమీపః తీర్థా అన్యదీయః కంబులః
 ప్రతీయతే; నవాచిత్రగుశబ్దాత్ చిత్రగవీణాః సమీపః తీర్థా వృక్షాదిః ప్రతీయతే...
 కింబహునా బ్రాహ్మణస్య కంబులః; చిత్రాగావోయన్యేతివ్యస్త ప్రయోగోపి తత్తా
 నిష్ఠః” అనిన హలంత్య సూత్రస్థపాథ మనోరమవలనను, బ్రాహ్మణస్య కంబుల ఇత్యే
 దావసత్యపి ప్రకరణాదౌ స్వస్వామిభావాది ప్రతీతివచనంతరసమీపాది శబ్దప్రయోగ
 మంతరాసామీప్యాద్య ప్రతీతేః తస్యవత్త్వార్థత్వాభావాత్” అనిన యచ్చటిశబ్దరత్న
 మువలనను షష్ఠీవిభక్తికి సామీప్యము మొదలైన యర్థము లశాస్త్రీయములుగాన సంద
 ర్భింపనేరవని యిట్టులు వ్యాకరణశాస్త్రంబున ఘోషింపబడుచుండెను. కావుననే
 “నాకుఁదమ్ముఁడు” ఇత్యేదులయందు నాసమీపమునఁ దమ్ముఁడు; ఇత్యేదివిధంబుగా
 సర్థము కానేరవని యెఱుంగునది ప్రకృతంబున నిదానించి చూడగా, తెలుగు
 సూత్రములోని షష్ఠీవిభక్తి ప్రయోగంబున సూరిగారికి సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రం
 బున శ్రుతపాండిత్యమై యుండవచ్చునేమోకాని యీవ్యాకరణము రచింపఁజాలినంత
 విశ్రుతపాండిత్య చాకచక్యం బుండనేరవని కరతలామలకంబుగాఁ గానంబడుచున్నది.
 మేమిట్టిస్థలంబులందు సూరిగారివ్యాకృతిజన్మంబునకు మాతృస్థానీయమైన శాస్త్రులవారి
 హరికారికావళి యప్పటికెల్లఁపనియందునఁ “దమ్మతదమ్మనః” అనున్వాయంబున
 సడలుగా వినరింపవలసివచ్చెను. వాస్తవంబుగా సూరిగారే యీవ్యాకరణంబును స్వకీ
 యప్రతిభతో రచించినారనిన నమ్మకంబున “ప్రమాదోద్ధీనుతానుషి” అనున్వాయం
 బుతో సమాధానము నేసికొని మామానసంబిట్టి దోషంబుల నుద్ఘాటించి పురోభాగిపద
 విం బొందఁగా నున్న సాహసింపవయ్యె. ఈగ్రంథపరిసమాప్తి సమయంబున శాస్త్రీ
 సార్వభౌమప్రణితమైన మాత్రిగ్రంథము కాక తాళియంబుగా దొరకి యందలి
 సారస్యంబును గ్రంథకర్తృపరిశ్రమంబును నామనంబునకుం దట్టఁగా బ్రహ్మనంద
 మగ్నతంజేంది “శ్లో యేనామకేచిదిహనః ప్రథమంత్యవజ్ఞాం బానంతి తేకిమపితాన్
 ప్రతివైషయన్తః ఉత్పత్స్యతేస్తిమమకోపి సమానధర్మా కాలోహ్యాయం నిరవధిర్విపు
 లానప్యధ్యే” అని నుడివిన భువభూతికనివాక్యం బిచట సందర్భింపఁగా శ్లో॥ గతాను
 గతికోలోకోనలోకః పారమార్థికః అటన్నలోకోక్తింజేసి యథార్థంబును యథాయథలు
 నేయుచుండు లోకంబును నంధగోలాంగుల న్యాయంబున ననుసరించి యింకనుప్రమా

దంపడికయిపుడు స్థూలార్థంతీ న్యాయంబున హేయంబును బరిహరించుటయు నుపాదేయంబును బరిగ్రహించుటయుఁ గలిగినందున ధన్యతఁగాంచితిని.

(14) శ్లో॥ సర్వతనదుత్తః క్షార్థేన్యతిరేకేతువాభవేత్ | ఉత్తరస్యకొనో
గ్ధాతోః కంబుధాః కేచిదూచిరే॥ హరి. ప్ర. ప. అర్థము-క్షార్థకము ద్రుతప్రకృతి
కముగాదు. న్యతిరేకక్షార్థకము వికల్పంబున ద్రుతప్రకృతికమగును. అనుప్రయుక్తం
బైన కొనుధాతువునకుఁ గొందఱమతంబునఁ గళబ్దము సర్వాదేశమగును.

క॥ అనఘయిదియేటిపతమే | మనపమదుఃఖితులమగుట నాధారములే | కనుసం
తానోచ్ఛేదం | బనవ్రేలెదమధవలోకముల తెరువుచన॥ భార. ఆది. ౨ ఆ. క॥ కాఱ
డవిఁబఱచుమ్మగమల | నూడకందిగిచి డస్సియున్నతనిశ్రవం | బాఱగనెడఁబరితాపము |
దీఱగఁబైపీచెనన్న దీపవనంబుల్॥ భా. ఆది. ౪ ఆ. ఇత్యాదిప్రయోగంబులుమాచి
న్యతిరేకక్షార్థకము వికల్పంబున ద్రుతప్రకృతికమనియు, క॥ యలలంతస్తులునా
బరగును శమసహలుడేటపడు నూమ్మలన॥ సారిదిక్షకారముగూడుక | సరినేఁబనియ
య్యెనర్థసంఖ్య ధరిత్రీ! అప్ప. ౨ ఆ. ౫౪ ప. గీ॥ చేశఁజీరలైదు చేరెడువరహాలు |
చేసెదంతజిత్తుచేకటొకటి | చేదుకొనియొగృష్ణు జేర్చుకయననిట్ల | వఱలుఁగొన్నిదీర్ఘనక
లిపులు॥ అప్ప. ౨ ఆ. ౧౨౧ ప. ఇత్యాదిప్రయోగంబులుకాంచి అనుప్రయుక్తమ
గు కొనుధాతువునకుఁ గళబ్దాదేశమనియు శాస్త్రీగారి యభిప్రాయము. ఈమతంబు
బహులాక్షణికులకు సమ్మతముగాదు. అందుననే చిన్నసూరియు నిట్టియభిప్రాయము
నిచ్చునట్టి తెలుంగుసూత్రమును దన బాలవ్యాకరణంబున నెత్తికొని వ్రాయలేదు. ఈ
హరికారికా సూత్రప్రకారంబునఁ జిన్నసూరికృత నీతిచంద్రికయందుఁ బ్రయోగం
బునుకానరామికి నిదియే హేతువని తెలియునది. సూరికృతవ్యాకరణమునే సంగ్రహించి
శాస్త్రులవారు తనుగ్రంథమును రచియించిరేని యాశాత్తమ్మనలేని యీసూత్రమున్ను
సెట్టులు విభింపఁజాలుదురు? ఈశాస్త్రకారిక యొక్కటియే తమది శాస్త్రులవారు
సూరికృతగ్రంథమునకుఁ జేర్చి నాదియని యనిపించుకొనిరి యని యెవ్వరైనఁ బరవస్తు
బంధు లందురేని మాశాస్త్రులవా రీయేకశ్లోకింబట్టియొక ను స్వపక్షబంధులని సమ్మతిఁపఁ
బడినందులకు నెంతయు సంతసించుచున్నారము.

ఓగుణగ్రహణ పారీణిలారా | ఈసారాంశమ్ములు పదునాలుగు లోకంబు
 తెలుగుగ్రామీర నీరస్వరూపభేదంబును బోలె గ్రంథద్వయస్వరూపభేదంబు నచ్చటచ్చట
 గనంబటిచి యింక విస్తరభీతిని విరమించుచున్నాడను, గ్రంథంబుల పౌర్వాపర్య
 సంబంధము తెలుపఁగా నియ్యవియే పరిశీలనాపటిష్ఠ బద్ధులకుఁ జూపినని నేనెంచేదను.
 శ్లో॥ స్థానేస్వశిష్య నివృత్తే త్విని యుజ్యమానాః; విద్యాగురుంహి గుణవత్తర మాతనోతి.
 అగాయశుక్తి ఘవలాహకవిప్రకీర్ణే | రత్నాకరో భవతివారిభిరంబురా శిః॥-అనెడి భట్టు
 మురారికవి వచనప్రకారంబునఁ దవరు శిష్యవిద్యా ప్రభావమూలమునఁ గీర్తి ముక్తా
 ఫలమ్ముల నార్జించి రత్నాకరుల మగుదమన్న గొప్ప యభిలాషతోఁ గొందఱుపెద్దలు
 శిష్యులనుగాని శిష్యకల్పులనిగాని చేర్పఁగా నట్టితలంపునకు వ్యతిరేకంబున మునుపున్న
 గరువుల నామరూప గౌరవము నైతము కబళింపఁగా నందనిపండ్లకు నట్టులు సాచి
 వారలు కాలవ్యత్యాసాది దోషంబున నగస్త్యమహామునుల మగుదుమనియుత్సహింతురు.
 అందుననే పరమార్థంబుగా విద్యాదానంబు నేయనపుడు మన శాస్త్రములయందు
 సత్త్వాదిగుణముల నెంతో పరిశీలించి శిష్యరూప విద్యాపుత్రార్జన మొనరింపవలయు
 నని యుద్ఘోషింపబడియె. స్వారోచిషమను సంభవ పంచమాశ్వాసంబున బ్రహ్మ
 మిత్ర వాహామని గంధర్వుని శిష్యునిగాఁ జేర్చుకొనక యుండుటకుఁ గారణమేమో
 బద్ధిమంతులకు స్ఫురింపకపోదు. ప్రకృతంబున సమకాలికుడై చెన్నపురీవాసియైన
 చిన్న నూరిగారు నియమపూర్వకంబుగా విద్యను స్వీకరింపఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రులవారి
 తో మేళవింపక పోయినను శాస్త్రులవారు కాళహస్తిలోనుగాఁగల ప్రసిద్ధాస్థానముల
 యందు నాస్థానపండితులు గానఁ గాలక్రమంబున నుభయులకు సమావేశమైనదన్న
 కింవదఁతి నిశ్చయమనందగు. కాని యత్తటిని నూరిగారు బ్రాహ్మ్య పండిత శిరోమణి
 యెడద్వేషముతో నుండెననుటకంటె సరనుండైనందున నుచితమైన వేషముతో నుండె
 ననుట సంగతంబు. వీరి సాంగత్యసమయంబున నూరిగారు శాస్త్రీప్రణీతమైనహరికారి
 కలసంప్రదాయాంశంబులు కొన్నిధ్రువముగా వినియుండెనని నానిశ్చితాభిప్రాయంబు.
 అట్లేకానియెడ నీగ్రంథస్థకారికా సూత్రములు తెనిగించుట నైతము సులభంబుగాదు.
 కాబట్టి శ్రీశాస్త్రీ ప్రణీతమైన హరికారికావళి గ్రంథమును స్వహస్తపరహస్త సాహ
 య్యంబున నూరిగారు తనింగించెననుట విశ్వసనీయముకాని స్వప్రణీత వానంబడి
 యనామధేయులై యన్యస్థచరంబైన సంస్కృతభాషావేషముతోని తన గూంధ్రవాళి

కృతి సూత్రముల నాంధ్రీకరించెననుట యెంతమాత్రమును విస్మయపాత్రముగాదు. ఈ బాలవ్యాకరణ పుస్తకంబు నిజంబుగా శాస్త్రీసూరుల జీవితదశలలోనే ప్రకటితమయ్యెనేని చెన్నపురి రాజకీయకలాశాల నుండు నాంధ్రోపాధ్యాయుండొంటికి తాకిక జూనము మెండుగాఁగల సూరిగారు గ్రంథముద్రణాదులవలని లాభంబు నెఱింగినని పుణుండుగాన శాస్త్రులవా రీలోకములో మంచపుదొడుగరయై వృద్ధత్వమున నున్నారో లేరో యన్న కాలములో నచ్చొత్తించి ప్రకటించి యుండవచ్చునని నాయభిప్రాయము అట్లయ్యెదేని, ప్రకృతోక్తం బయినయంశంబునకును, గ్రంథాంతమందలి యీపన్యాసంబునకును, బరస్పరవిరోధము పొందుననిన చో నటులన్యోన్యవ్యాఘాతము లేనియర్థమే సూరిగారి యంతర్యామి దేవుని తాత్పర్యమైనట్టులు పద్యంబునకు వివరించి యీ గ్రంథకర్తను సత్యసంధునిఁగాను సరసకీర్తి బంధునిఁగాను జేయుదముగాక!! పద్యంబు సమీపమున నెదుటఁ గనంబడుటకై తిరిగివ్రాయంబడు. కం॥ మును మదుపజ్జంబగుచుం దనరిన వ్యాకృతిని సూత్ర తతియొక కొంతం దెనిఁగించి యిది ఘటించితి నన యము బాలానబోధమగు భంగిఁ దగ్గఁ—|| అర్థము—మును=ముందుగాఁ మదుపజ్జంబగుచు క—ఇటు స్త్రీంగమైన యుపజ్జాశబ్దముగాదు. ప్రకరణసందర్భమునంజేసి పులింగమైన యుపజ్జాశబ్దము. “ధీరోవ నీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞః” అనునమరకోశమున “జ్ఞః” అనఁగాఁ బండితుఁడు. సూరియని యర్థము. ఉపజ్ఞాడనఁగాజిన్న సూరియని యర్థము. ఈశబ్దము, ఉపగ్రహము, (చిన్నగ్రహము) ఉపనది, (చిన్ననది) ఉపాఖ్యానము, (చిన్నకథ) ఇత్యాదిశబ్దములనంటిని దగ్గఁజేరి తెలిసికొనువాడనియు నపజ్జాశబ్దమున కర్థము: ఉపజ్ఞాడనెడి యుపజ్ఞాడనిశబ్దరూపకము. దగ్గఁజేరి తెలిసికొను చిన్నసూరి యనియర్థము ఇటులుపజ్జాశబ్దమునకుఁ జిన్నసూరియు, సమీపముననండి తెలిసికొనువాడను నగర్వయము గాన “మదుపజ్జంబగుచుక” — నేననెడి శాస్త్రీసమీపవిద్యాగ్రాహి నైన చిన్నసూరిని గలచగుచునని యర్థము. పెద్దపండితుడైన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రుల వారియొద్దను మెల్లమెల్లఁజేరి వారికారికల సంప్రదానాంశములను బొత్తమునను సంగ్రహించుటదేతను, స్వవాచముతను, నభయవిభంజులను దన్నును జిన్నసూరి యనుకొనుట యుక్తంబుగా నున్నది; తనరిన—ఒప్పినట్టి; వ్యాకృతిని సూత్రతతి—ఇటు “వ్యాకృతి”—అనఁగాఁ వ్యాకర్తృకృష్ణమూర్తి గార్థము—శాస్త్రకృష్ణమూర్తి గారని ఖటితార్థము. ఇటు, వ్యా—వ్యాకర్త లేక వ్యాకరణియని యర్థము. శబ్దశాస్త్ర లేక శాస్త్రీయని ఖటితార్థము. “కృ-తి”—అనునొటను, కృష్ణమూర్తి శబ్దములోని యాద్యంతాక్షరములు, అదీ, ముఖ్య, ఇత్యాది ప్రత్యాహారములయందుం బోలె సంయుక్తములని చెఱుండునది. శాస్త్రీ కృష్ణమూర్తియని యర్థము. ఇటులు పదమున

కొక్కొక్క యక్షగమను స్వీకరించుట లోకస్వరూపములోనే కాక కావ్యములయందుఁ గూడఁ బ్రసిద్ధముగా నున్నది. శ్లో॥ కథాప్రసంగేన జనైరుదాహృతా | దనుస్మృత ఖండలనూనవిక్రమః॥ తవాభిధానాద్వ్యుత్థతే సతానన స్సదస్సహస్మత్రపదాది వోరగః॥ — కిరాతాజానియము - ౧ సగః — ఈశ్లోకంబున, “తవాభిధానాత్” అనుచోటను, త — తత్కృతఁడ; న — వాసుకి యని యర్థము. “నామైకదేశేనామగ్ర హః” అను న్యాయంబున గ్రహింపఁబడినది యని వ్యాఖ్యానము — ఇటులు పదంబు లలోని యొక్కొక్క యక్షగమను స్వీకరించి యా నత్పదార్థమును చేకొనినట్లే ప్రకృతంబున “వ్యా — కృ — తి” శబ్దమునకు వ్యాకర్తయకా కృష్ణమూర్తి గారనిన యర్థము సులభంబగును. కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీగారని ఘోతార్థము — వ్యా — కృ — తిః, నీః — నాయకః, ప్రణేతేతియనత్, యేషాంతాని నూత్రాణి; వ్యాకృతిని నూత్రాణి; ఇట వ్యా — కృ — తి — నీశబ్దము బహువ్రీహిసమాసంబున, నపుంసకలింగనూత్రశబ్దమునకు విశేషణమైనందున “ప్రహస్వానపుంసకే ప్రాతిపదికస్య” (అ ౧ పా ౨ సూ ౪౭) అను నూత్రమునవ్యాకృతి నీశబ్దముప్రహస్వాంతంబయ్యె. “జేరిమ్న ద్యామ్నిభ్యః” (ఆ ౨ పా ౩ సూ ౧౧౬) ఇత్యాదులందు నీశబ్దమునకు ధారాశముగాఁ బ్రయోగము గలదు. “వ్యా — కృ — తి — నీః” అనుపదము — నేనా — నీః, అగ్ర — ణీః, గ్రాహ — ణీః — ఇత్యాదులవంటిది. వ్యా — కృ — తి — ని నూత్రాణాంతిః — వ్యా — కృ — తి — ని నూత్రతతిః — అనఁగాఁ గృష్ణమూర్తి శాస్త్రీగారు ప్రణేతగాఁగల నూత్రముల సముదాయమని యర్థము — అథవా — పశ్యిష్టాచ — సా ఆకృతిశ్చ వ్యాకృతిః — ప్రాదయోగతాద్యర్థే ప్రథమయా అనువార్తికంబున సమాసంబు. అధిక జాతిరిత్యర్థః; యత్త హికతద్భిన్నేష్వ భిన్నం చిన్నేష్వభిన్నం సామాన్యభూతం సశబ్దః సేత్యాహ “ఆకృతినా నసా” — అను భాష్య ప్రయోగ ప్రమాణంబునను, సిఘంట్యాని ప్రమాణంబునను, ఆకృతిశబ్దంబునకు జాతియనిన యర్థముగలదు. వ్యాకృతిం ప్రకృష్టజాతిం నయతీతి — విద్యతే విన విధిత్వేన విధిమాన్త ప్రసక్తయతీతి వ్యాకృతినీః — క్విప్ ప్రత్యయః; బ్రాహ్మణ్యజాతి శ్రేష్ఠఇతి యనత్; బ్రాహ్మణజాతి శ్రేష్ఠుఁడనిన యర్థము — ఇట వ్యాకృతినీశబ్దమునకు నేనానీత్యాది శబ్దములకుఁబోలెఁ దెలుంగున ప్రాస్వంతై “వ్యాకృతిని నూత్రతతి” యని సాధ్య సమాసంబును. ప్రకృష్టజాతి (బ్రాహ్మణజాతి) శ్రేష్ఠుని నూత్రసముదాయమని యర్థము. సందర్భవశంబున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీలు

గారు చేసిన హరికారికారూపసూత్ర సముదాయమనిన యర్థము తోచును. మఱియు విశిష్ట (అధిక మైన ఆకృతి జాతి) గల హరికారి అవఁగా వ్రాసినట్లుగా శ్రేష్ఠుడన బహుప్రసిహాసమాసపక్షము గూడ పాఠునైన సామ్యసమాసముననే నావిశబ్దముతోలే ప్రాస్వాంతమగును. ముందుగాఁ జిన్నసూరినైన నేను శాస్త్రుల హరివర్గము జేరి తెలిసికొనువాఁడను గాఁగా నొప్పిన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీ ప్రణీతసూత్ర సముదాయమును బహురకు సుబోధమగు రీతిని నిందుకంత తెనిగించి ప్రకటించితి నని భావము. ఇట్టి విశేషార్థమిచ్చుటకొఱకే “వ్యా—కృ—తి—ని సూత్రతతి” అని రచియించుటయందు సత్యప్రేరకుడైన యంతర్యామి భగవానునిచే సూరిగారి జిహ్వా బలాత్కరింపఁ బడినదని మనస్సాక్షి బోధించుచున్నది. ఒకవేళ సరములైన చిన్నసూరిగారు బుద్ధిపూర్వకముగా నే యిట్టివిశేషార్థము స్ఫురింపగా నట్లులు రచియించియుండును. అటులే కానియెడఁగననరిచి వ్యాకరణసూత్ర తతియొక కొంతకా” అని ధాన్యశ్శైలితో నిటులేల రచింపఁబడలేదు? కాబట్టి సత్యవాదులైన చిన్నసూరి గారెంతయు మెచ్చుకొనం దనుదురు సూరిగారు హరికారికల నాంధ్రీకరించిన యీరీతి విశేషంబగుగాన బాలవ్యాకరణంబునకు హరికారి కాండ్రోక్తియనిన విరుదం బీయంపగు ఇటు లాంధ్రవ్యాకరణ సూత్రతతిని సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో రచియించిన శాస్త్రీసూరులవిద్యత్త్వాలు శివకేశవుల తత్త్వంబువోలే జగంబుల జేగీ యమానం బగుంగాత!

శాస్త్రీగారి నామంబుతో ద్వంద్వంబున మన్న సూరిగారి నామంబు కొనియాడఁ బడుంగాత!!

ఆర్యా॥ శ్రీకల్లూర్యన్వయ వేంకట రామాభ్యేన శాస్త్రీకారచితా । జేజీ యాద్గుస్తార్థప్రకాశికా హరికారికాంధ్రోక్తేః ॥ ఆశీః॥

శ్రీ మలేశ్వర దాం ఆదేశి కారయనము

(గ్రంథాంతమందుఁ గృతీనాయకుని నించుక స్మరించెద.)

“శ్లో॥ సదృశంచేష్టతేస్వస్యాః | ప్రకృతేజ్ఞానవాసవి | షక్యతి
యాతి భూతానివిగ్రహాః కింకరిష్యతి॥” — అనునట్టి గీతావాక్యంబున
బ్రహ్మవివేకంబుననుండ నై “అత్తావైపుత్రామాసి” అనిన శ్రుతివచనంబున
విశ్రుతింబైన మామకీనవాత్స్యసాత్రప్రథమతేజస్సారాంశం బాత
ర్హితంబైన సమయమునందు దుర్భరంబౌ ప్రథమగర్భశోకంబున మున్నీ
రగు కన్నీటితో వ్రాసినపద్యంబు లనవద్యంబులై యెసంగఁగా “శ్లో॥ ఏ
కోరసఃకరుణావచనిమిత్త భేదాద్భిన్నఃస్పృథక్స్పృథగివాశ్రయ తేపివర్తాతవ
ర్తబుద్ధుదతరంగమయాన్వికారానంభోయథాసలిలమే వ హి తత్స
మస్తమే” “శ్లో॥ విపదస్సాతునశ్శశ్వ | ద్వాసుసంకీర్త్యతేహరిః |” ఇత్యా
ద్యుత్తర రామచరితాదులయందలి భవభూతికపీండ్రాది వాచోయుక్తుల
ప్రకారంబున రాగివిరాగిసాధారణంబౌ కరుణారసంబు గరిష్ఠంబగుటయే
కాక (1)వైరాగ్య, (2)బోధో, (3)సరమశ్రీలను వర్ధిల్లంజేయునట్టి పుట్టి
నిల్లగుచుఁ బురుషార్థంబునకును బరమాస్పదంబగుటంజేసి యహంబై
సందునఁ దద్రసకల్లోలమయంబులగు కలిపయపద్యంబులను మాత్రమే
యీగ్రంథాంతమందుఁ బొందుపఱచి కృతీనాయకుడైన యీతని
సత్కీర్తి శరీరంబు కల్పారతస్థాయుగాఁగ నాశాసించుచు భక్తిపురస్కరం
రంబగు నేతత్కృత సకలోపచారంబులవలన బుద్ధుని పరిశుద్ధు
డనయ్యెదంగాక!!

కృతీ పత్రి పద్యములు.

— :: —

మ. శుభకృత్వత్సర మింతనీ కశుభమై చోద్యంబు గానుండెనీ
కభయంబీయదె? జ్యేష్ఠపుత్రమణికిన్ జ్యేష్ఠంబయో! శుక్లప
క్షభవంబౌనతృతీయ భానుదినమే కల్పాంతమై కానిపి
పభవద్భాగము భేందువుం గురికె సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాశ్మజా! ౧

మ. పసుపుంబూసిన మోముఁదమ్మివిరిపై బల్చెమ్మటచోఁగి కొం
బసిబొట్టోడికగట్ట నశువులచిమ్మల్ స్వీయ వాత్స్యధీ
రనమైపొంగఁగ నాయశమ్మ యశుక మాచ్యుష్ట నీకైచనీ
రనవృద్ధాంగన నూఱడింపఁగదె! సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాశ్మజా! ౨

మ. బహుపుత్రుండు తురుష్కజాతుఁడును బేటర్నాను ఢిల్లీశ్వరుం
డు హుమాయూనును జ్యేష్ఠపుత్రుఁడుకీడుంజూచి దానిందపో
మహితుండై తనకావహించుకొనిముక్తమృదెన్ సెబానంచు! క్షీ
వహూడై నీపిత మేనితోమెరుగు సుబ్రహ్మణ్య! ...జా! ౩

మ. అనయంబంజలిఁ జేర్చి భక్తి మెరుంగుష్టా! కృష్ణ! కృష్ణ! యటం
చునుమందుల్ గొనువేళలందు శ్రమతో శోకించునవ్వేళలం
దునువిష్టుకాస్మరియించితీవు కఠినాత్ముండైన యాతండుపూ
ననునిన్నుం గరుణింపఁడమొగద! సుబ్ర...జా! ౪

మ. వినుమానిపక వెన్నదొంగ నజనీతాంగు న్నిను దొంగిలి
చెనె? లోకస్థితీకర్త తానట; ప్రజాక్షేమం బిటుల్ నల్పునీ
యనఁమందును? జారచోరులకు రాజ్యంబబ్బినక సౌఖ్యజీ
వనముల్ గేస్తుకెల్లు నివ్వఁజెలు? సుబ్ర...జా! ౫

మ. ఎవఁడొనీర్దియ దేవుడయ్య! పదునాల్గేడులో వయస్సైన నీ
దవఘారంబున విద్యనేర్చు నినునంతర్ధానముంజేసిమా
కవమానంబు నొసంగెనట్టి ఖలుఁడాహా! బిడ్డలంగన్న గ
భవవిశేషం బెఱుఁగఁడొ! వంధ్యుఁడొకొ! సుబ్ర...జా!

౬

మ. లలితాస్యంబు విశాలవశాశిరము వాల్గందోయి మేల్మలై మొ
గ్గలచాలున్ మఱపించుపల్వగున శ్రీకంఠస్వరంబున్ గరాం
గుళి దీర్ఘిత్వముఁ జంపకం బెనయు ముక్కుంగల్గునిన్నెన్నువా
రలు జైవాత్రుకజన్మివనొక్కనిరి సుబ్ర...జా!

౭

మ. చెడుమాటలే వలుకంగనేరవు ముఖశ్రీఁజూడ నవ్వొల్కునె
ప్పడు నాచార్యులయొద్ద భక్తిభయసంపూర్తిం బ్రవర్తిల్లెదీ
పుడమిం బువ్వులబంతివోలెఁ గడు సొపుంబూపి చేదాఁటినీ
బడిసైదోడులఁ గుండఁజేసెదవు సుబ్ర...జా!

౮

మ. తనువేన్వని రోగపీడఁ జతురబ్దంబుం గళాంకూరితేం
దునిభుండై నిడమర్తివంశజమణి దుర్గాప్రసాదాగణి
పునరుజ్జీవితుండైన నీపితకు నూర్వోకుండ హా! నీశరీ
రనిపాతంబు పిరంగిదెబ్బగద! సుబ్ర...జా!

౯

మ. తినునీవేళను బాలుడెచ్చు జనయిత్రింజూచి “నేనొల్ల; నా
యనకున్ నీరసి కుంచితమ్మ? యిట దోహస్థాలిఁ జూపింపు”మం
చును రోగంబునఁ బథ్యమైనను బయస్సుంగోల్ప శంకిల్లినీ
ప్రణుత శ్రీ... యబ్రమగు సుబ్రహ్మణ్య...జా!

౧౦

మ. జననీమంగళగౌరిదేవియుఁ గన్మిత్రభాతయున్ సోచరీ
జనయుగ్మంబును గల్గుభంగకర సంసారాబ్ధిదుష్ప్రసరిం
చినవెన్నెన్ సతయేండ్లకున్ స్వగృహక్షీదేవితోఁ గూడి య
బృనినుంగాంచఁగ దాయ యయ్యెవిధి సుబ్ర...జా! ౧౧

మ. బలురారాపుల బోరుకొల్పుయమునా భాగీరథుల్వోలెనూ
ర్మిలతాలోల భుజార్భటింగలఁగినీమేనత్తలిట్టుల్ వ్యధా
జలధిం జేరఁగ నింతనిద్ర తగునే? చాలించితే! తేలుపన్
వలె వీరిందలచెడ్డతాడులను సుబ్ర...జా! ౧౨

మ. కుడుముం జేతికినీయఁ బండుగని నాకుం దోడుగానుండి యీ
యిడుమల్ గూడు నరణ్యరోదన భవంబిహ్మాగతిన్ సల్పుచుం
డెడిసీతల్లియులక్ష్మీదేవి పడుబల్ సీతమ్మశోకంబుఁ గో
ల్పడఁజేయంగల పెన్నిధి! చనితె? సుబ్ర...జా! ౧౩

మ. దినముం శార్థివలింగమూర్తి నశుభాద్రిచ్ఛేదివజ్రంబు నీ
జనకుం డెంతోభజింప నీవుగని మృత్యు లింగమున్ జేసికొం
చును బాల్యంబునఁ దొక్కుపల్కుల “నమస్సోమాయ” యన్నట్టి
మేల్పనసంజెప్పి సపర్య సల్పితివి సుబ్ర...జా! ౧౪

మ. సొలపౌపూజల నీపఠించినఁ “నమస్సోమాయ” యన్వేదనా
క్యలలామంబున కుప్పులూర్య భిజనవ్యాసషెన్ భీమన్నశా
స్త్రీలుగారున్ జెవియొగ్గియొక్కెడఁ “నమస్సోమాయ” యన్నామమీ
పలయున్నీ కని ముద్దు నేకొనరె? సుబ్ర...జా!! ౧౫

. మును నీమూడవయేటి ప్రాయమున నిన్ భూరిజ్వరంబేచ లీ
ల్లను లాలించుచు లంఘనాఘములు సల్పంజూచి నాశింజప

క్షణు జేజేమోమలక న్యఖిట్వనిమచో నైవేద్యసత్కాల యా
నతో నాకలికేవళిల్లితివి సుబ్రహ్మ.....జా! ౧౬

మ. ప్రితివర్షంబుఁ గలఁగీర్తుఁ గృతార్థత్వంబుచేకూఱు; ను
గతియుఁదూలెడు” నన్న నమ్మిను మార్కండేయహూనిప్రి
ష్ఠిత మాహేశ్వరలింగ మన్ సఖులతో నేవించుటల్ సేకు సు
వ్రతమొయ్యెఁ బ్రదోషకాలముల సుబ్ర.....జా! ౧౭

మ. అవనిన్ శ్రీఘోషరప్రదాయు” యను విఖ్యాతిం బిసాళించు చం
ద్రవతంసుండు కృపామృతంబెనఁగ మార్కండేయబాల్కు జిరా
యువుతోఁగాచినలీల భక్తు దయనీయున్ నన్ను నీతండ్రి క
ర్మవశంబారసి మన్వఁడాయెనొకొ! సుబ్రహ్మ.....జా! ౧౮

మ. ఇలవైయాకరుణుల్ ఘనానుభవులొయీ! సూత్రమండర్థ మా
త్రలఘుత్వంబు సుతోత్సవంబువలె శాస్త్రజ్ఞాని కానంద బా
హుళక ప్రాశకమండ్రు నీపిత సమోహుండై తదీయోక్తితో
ఁలిపుత్రోఁమ మెచ్చుచు స్వగచుసుబ్ర.....జా! ౧౯

మ. క్షీతసాదావెలనాఁడి భూసురులలో శ్రీవేదశాస్త్రార్థ సం
గతి పూతంబగు వీరభద్రపుర విఖ్యాతాగ్రహారాజునో
న్నతకల్లూర్యభిధానవంశమును నంటందోషమా! బాలక
ల్పతరూ! వేంకటవీర సద్బిరుద సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాత్మజా! ౨౦

మ. రవియెందాక దివి గ్రహవళిషయ్ రాజ్యంబు చెల్లించునో!
యవదాతాంశుఁడు తారకాదయితొడై యానందముం బొందునో
ధ్రువుఁడు సప్తఋషీంద్రమండలిపయ్ దూఁగాడునో! కీర్తిగా
రవమూర్తింగనుమంతదాకభువి సుబ్ర.....జా! ౨౧

సోమశబ్దంబునకు నీశ్వరుండును నర్థమైనందున స్వమాతృనామం
బౌకామసోమదేవీ శబ్దంబునకుఁ గామేశ్వర సత్యనియు శ్లేషార్థంబెంచి
భక్తుండౌ కృతికర్త నిధనానురూప్యంబౌ స్వదేహరు జాపాకావారంబు
ను నపారం బౌకరుణాకటాక్షంబునఁ గంటిని తెప్పవోలె గాచి తరింపి
చిన మాతృజగన్నాతల నిద్దఱును దన్నామంబున నే యిటస్మరించుచుండు.

కం॥ ఏఖాఖ్య యశాట నీకును నాకూమిరి తల్లి కర్ధనారీశ్వర శ

క్తీ! కామేశ్వరసతి! నాధీ కొలుచుం గామసోమదేవునిమిమ్ముకా.

కం॥ శ్రీకామసోమదేవీ! స్వీకృతవామార్ధ దేహవేంకటశాస్త్రి

శ్రీకరసోము న్మత్పిత! నేకాగ్రమునంబుతోడ నే ధ్యానింతుకా.

ఇది శ్రీమజ్జననీ కామసోమదేవీ కరుణాకటాక్షు భామురాహోగ్య

భాగధేయ వాగనుశాస నాదీకవీంద్ర వ్యాకృతసంస్కారాన్త

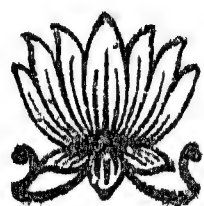
సరస్వతి విభేయ కల్లు ర్యనామక కౌండిన్యసగోత్ర వేంకట

రామశాస్త్రి నామధేయ ప్రణీతంబైన శిష్టకృష్ణమూర్తి

శాస్త్రి పండితవర్యో పజ్ఞ హరికారి కాంధ

భూత బాలవ్యాకణ నిష్ఠార్థప్రకాశి

కాఖ్యవ్యాఖ్యానంబు.

శ్రీరస్తు.

ఈక్రిందిసూత్రకారికలు శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలవారిచే రచి
యింపఁబడినవి. ఆంధ్రవ్యాకరణమును గుఱించిన యీకారికలు సం
స్కృతభాషలో వ్రాయఁబడఁగాఁ జిన్నసూరిచేఁ దెలిఁగింపఁబడి బాల
వ్యాకరణమును పేరున వాడఁబడుచున్నవి కాని స్వయముగా సూరిచేఁ
దెలుంగువ్యాకరణము రచింపఁబడలేదు. ఈయంశమునకుఁ దగిన హేతు
వులు గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానాంతమున “కం॥ మునుదుపజ్జంబగు
చుం! దనరిన” యను సూరిగారి కందపద్యమునొద్దఁ జర్చాపూర్వక
ముగా వ్రాయఁబడినవి. బాలవ్యాకరణసూత్రమందలి సంఖ్య యీసం
స్కృతసూత్రకారికయొద్ద వ్రాసి చూపఁబడును. ఈసూత్రసంఖ్యకు
సమానమైన బాలవ్యాకరణమందలి తెలుంగుసూత్రపుసంఖ్యను జూచు
కొని యాసూత్రార్థమును గ్రహింపఁగా నిచ్చటి హరికాసూత్రార్థము
సులభము బోధపడును. కావున నీకారికలకుఁ దెలుంగర్థము వేఱ వ్రా
య నవసరములేదు. తెలుంగుసూత్రముయొక్క సంఖ్య యీకారికా
సూత్రముమొదటను నింగిలీషుసంఖ్యాంకమునఁ జూపఁబడును. సూత్ర
ములయందలి లేఖనస్థలిత్యములు నాచే దిద్దఁబడి లోకోపకారార్థము
ప్రకటింపఁబడుచున్నయవి. ఈసంస్కృతసూత్రంబులు ఛందోబద్ధంబుల
గుటంజేసి కంఠపాఠమునకు వీలైనందున విద్యార్థి యావృత్తి నేసి తెలు
గువ్యాకరణమును జిహ్వగ్రమం దుంచుకొనవచ్చును. బాలవ్యాకరణ
ములోని యుదాహరణము లీగ్రంథములోనివేయని యెఱుంగునది.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

అంధ శబ్ద చింతా మణి వృత్తి

హరికారికావళి

(గుప్తార్థప్రకాశికానుబంధము).

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

శ్లో॥ శ్రీనతీస్తనశైలాగ్రవాసి ప్రత్యగ్రవారిదం

కంచనద్విజరాజాంకం కమలాశ్రితమాశ్రయే॥

౧

శ్లో॥ శ్రీమత్కదంబవర్యః స్థిరలనదైశ్వర్యయుక్తిరంజయతు

ఇన గాలగోత్రధర్మస్ఫురితశ్శ్రీకాళహస్తి నగరీశః॥

౨

శ్లో॥ శ్రీమద్వరదామరకుః ధామావరరామ సూక్తితస్సహం

సుమతిర్వృత్తిం నాన్నవ సూత్రాణాం కృష్ణమూర్తిరిహకుర్వే॥

శ్లో॥ అతులామత్కృతిస్సేయ మభ్రాంతవినుతాకృతిః।

దిగంతవ్యాపిసీజ్యోత్సాన్ని ధిసోతురసికావళిం।

౪

శ్లో॥ మాత్సర్యమలినవృత్తి నుత్సాహమదీయకృతిరియంజ్యోత్సాన్ని

కోకానివ సవివేకా లోకానిహరంజయతుచకోరాన్వా॥

౫

శ్లో॥ జయతి సకలవిద్యాజన్మభూమిర్జగత్పాం

జనితసరసచేతస్సంప్రతోషాద్యభాషా

తదనుసరణలీలాదత్తవీక్షామసీషా

తరళయతిచశీర్షంతావదేనాంధ్రభాషా॥

౬

శ్లో॥ శ్రీరామాయణ భారతాది పచనోదారార్థ వల్మీకభూ

పారాశర్యముఖాః ప్రణమ్య కవితాధారానిదానీంతనా॥

- ధీరా నంతరమిత్రమాత్రపదవీమానానతీవాద రా చి
దారాధ్యక్షకృతార్థ సార్థఘటనాచారాయసమ్యగ్యతే॥ సం
- శ్లో॥ యే కేచనప్రకృతిమత్సరిణో మదీయ
గ్రంథం సదర్థమసి సంప్రతి దూషయంతి
బుద్ధ్యాపిస్వాధ్యయమితిస్థితిమాత్యజంత
స్తేపీహభూతకవిత్యుత యావ్రణమ్యాః॥ ౮
- శ్లో॥ శ్రి యాహనూమత్యైస్మిత్రిశత్రుఘ్నభర తార్కజైః
విభీషణాంగదక్షైశ్చైస్సహితం రామమాత్రయే॥ ౯
- శ్లో॥ శిష్టకులకలశజునిభి శీతకరః కృష్ణమూర్తి సంఖ్యావాక్
షడ్దశశసీస్వతంత్ర స్తనోతి హరికారిశానభీంవృత్తి॥ ౧౦
- శ్లో॥ (7) తాంవ్యదంత్యభేదేన చక్షాతు వికృతౌద్విధా
(8) ఇషీదే దేద్వయ యతౌతాలవ్యాతౌనచాస్యతః॥ ౧౧
- శ్లో॥ (9) ఆదాదుదూ దోదోదౌద్దా దంత్యావేవా (10) త్రకేచన
వదంతి తత్త్వంబహుషునమేనంతోపధాచక్షోః॥ ౧౨
- శ్లో॥ నతదస్మన్మతాకూఢం తదభావేపిసంగతేః
కేచిద్రాజ్ఞోపి సర్వత్ర । నతచ్ఛేషమసంగతేః॥ ౧౩
- శ్లో॥ (12) ప్రథమాక్షైట్టియైక్క స్యతిరిక్త విభక్తయః
ఆశీరాద్యర్థయైశ్చ తా వ్రక్ష్యమైకవచాంశిచ॥ ౧౪
- శ్లో॥ ఆతీకర్థర్థాన్యర్థ ప్రథమైకవచాన్యసి
శత్రానంతర్యఘ్నైః చేదాద్యర్థాస్తాన్యసి (తాను) నేన్యసి (నేను)ంగి
శ్లో॥ చేశ్యేవాద్యాస్తతైవాన్యైరప్రకృతయః స్మృతాః
(13) కళాస్తవఖిరిక్తాస్తకళావిద్యుదగిరితాః ౧౫

- (14) హ్రస్వాత్పరః ఖండబిందుః పూర్ణబిందుర్విభాషయా ।
 (15) దీర్ఘాదు పరిపూజానుస్వార స్సాధ్యోనచక్వచిత్ ౧౭
 (16) సమేతరేషుశబ్దేషు వైకృతేషు ప్రదృశ్యతే॥
 అనుస్వారస్తు పరుషాత్ సరళాదపిపూర్వభాక్ ౧౮
 (17) పుపూవోవోయకారాద్యానసంత్యే వాత్రకుత్రచిత్ ।
 శబ్దా అవోఢృవోఢవ్యా నాద్యామూం వోపుపూముఖాః ౧౯
 (18) ద్విధాంతస్థాభవం త్యత్రలఘుః ప్రియో లఘువోమతాః ।
 (19) తత్సమా (20) తద్భవా (21) దేశ్యా (22) గ్రామ్యా చేయంచతుర్విధా
 (23) గ్రామ్యాపి గ్రామ్యాతాయాతి యద్యార్యవ్యవహారభాక్

ఇతిసంజ్ఞా పరిచ్ఛేదః

—సంధిపరిచ్ఛేదము—

- (1) అచ్యుతస్సంధి (2) రాద్యాన్యవిభక్తేశ్వత్పవోస్తువా ౨౧
 (3) ప్రాణాత్పరస్య ప్రాణస్య సంధ్యభావే యడాగమః! (4)
 అతస్సంధిస్తు బహుళం (5) కిమాపీతో విభాషయా॥ ౨౨
 (7) మధ్యక్రియేతస్సంధిస్స్యాత్ (8) క్త్వాఢేతోనైవసర్వదా ।
 (9) ద్రితప్రకృతికానాంతు సంధినేకాదికాన్వియా॥ ౨౩
 (10) భవేచ్ఛప్రాయ శస్సంధిః ప్రాణస్యామ్రేడితేపరే ।
 (11) అనంద్యవగ్గతే సంధిరపదాది స్వరేప్యచః॥ ౪౨
 (12) విమనడుకడుచిటుకుటుగత । డటయోఃప్రాణేపరేతుబాద్వాస్తః!

(13) గనడదవాః పరుషాణాం పరతః ప్రథమాంతతస్తుబహుళంస్యః॥

[14] మైక్యతేభ్యస్సాస్కృతిక పరుషాణాం న తేమతాః॥

[15] డ్వంద్వే పదోఽదిస్థానాం । పరుషాణాం భవంత్యమి॥ ౧౬

[16] ద్రుతప్రకృతికాద్యాంతి । పరుషాస్సరళాత్మతాం

వాదేశసరళాధస్థ ద్రిత స్సంశ్లేషబిందుభావ్ ॥ ౧౭

(18) వాస్యాతాం లోపసంశ్లేషా । ద్రితస్యసరళేస్థిరే॥

[19] వర్గయుక్సర శేషు స్యాత్పూర్ణబిందుశ్చైతః క్వచిత్ ॥ ౧౮

[20] లోపోబహుళమంతేస్యాద్ద్రితాచో పిద్రుతస్యవా॥

[21] శృంగారభూషణ మతేద్రుతాదపి షరోద్రుతః॥ ౧౯

[22] శబ్దాద్యహ్రస్వతో నార్థబిందులోఽపో ద్రుతస్యచ॥

(23) వినేకాఽటా వస్మదాత్మద్రుత స్సంశ్లేషభావ్చన॥ ౨౦

[24] ద్రుతలోపస్సచూసేషః॥ (25) స్త్రీస మానాముతాంతునుక్ ॥

పుంప్యోశ్చపరుషే తద్వత్సరళేచో పరిస్థితే॥ ౨౧

సోయంక్వచిత్ స్థిరేపిస్యాన్నస్యాన్నలుగడాదిషు॥

[26] సేషు (సమాసేషు) ద్రుతస్యసస్వం (28) టుగచ్యుతః కర్మ

ధారయే ॥ ౨౨

(29) తత్రపేర్వాది శబ్దా నామచ్యయం స్యాద్విభాషయా॥

[30] ఆతారుగపిపేదాదే (31) రుచ్ఛాతస్తత్రతత్సమే॥ ౨౩

(32) పుంపూస్యాతాచమోరత్ర॥ (27) నుగ్లుబ్ధశలబ్రాలుషు॥

(33) తద్ధర్మభేదకస్యోతో । భవేదచినుగాగమః॥ ౨౪

(34) నుగోరురచిషస్త్రిస॥ [35] ఉదంతస్త్రీసమస్యచ ।

పుంప్యోరపి గుణార్థస్యాదంతస్యాపిత సేషరే॥

63 ప్రాతాద్యాద్యాచ్చ రేవణ్ణాబుష్యంతే బహుళంతు సే[సనూపే]

[37] పరుషేలుప్త శేషస్య భవేదపి నుగాగమః॥ ౨౬

(38) ఆద్య శేషస్యక్రొత్తస్య నుద్వేషరహలః క్వచిత్

(39) కేషాంచిత్కే షుచిన్నుక్చ॥ లోపోద్విత్వంచదృశ్యతే॥ ౨౭

(40) భవత్యామేడితపరే కడాదౌప్రథమాదచః॥

స ర్వేషా మపివర్ణానా మదంతంటద్వయంయుతం॥ ౨౮

॥[41] విభక్తిలోపో బహుళం॥ పరే త్యామేడితే భవేత్॥

[42] యథాప్రయోగంగాహ్యస్సుస్తుత్తుముర్వాదయోబుధైః

[43] సమాస ఇచ్చేతతోడవలనా నాంసతామతం॥

[44] అలిగంద్వింద్వందుషుస్యా దెందోర్నై వేతికేచన॥ ౩౦

[45] అతస్తు బహుళంలోపో వృత్తావద్యవిశబ్దయోః॥

(46) వాలోషఃపూర్ణబిందుశ్చ పద్వాదిషుప రేషుమోః॥ ౩౧

॥[47] మోర్మధ్యమస్యలోపోవాపతయోర్హల్విరామయోః॥

[48] వాస్యాలోపస్తుసర్వత్ర వ్యతిరేకస్తు మధ్యమోః॥ ౩౨

[49] ఆమేడితేపరే మధ్య ముడుజ్జోపోవిభాషితః॥ ॥

[50] విసగ్లోపో నుకృతా [51] వోన్నమోతోభవేత్తువా

అన్యత్రాప్యేతదిష్టంస్యా దితికేచిద్భభాషిరే॥

[52] ద్వేహలోంత్యస్యానుకృతౌ (53) మోహమాదేర్ద్వయంతువా

(54) ఉతోనామ్న ఇతౌపుగ్వా (55) క్యాంతేసంధిర్నదోషభాక్

ఆ ధత త్స మ ప రి చేదః

(1) డుమూపులూచ ప్రథమా॥ (2) నుద్వితీయాతతఃపరా
(3) చేతతోడా (4)కొటకుకైచ। చతుర్థీత్వధ (5) పంచమీ॥
కంఠేపలన పట్టితి। (6) షష్ఠీలోపలయొక్కకు॥ 31

॥(7) సప్తమీనాందుః(8)నుక్తాదేః॥ (9) పట్టియొక్కకయీన్వినా
(10) చేత లోపల తోడానాం శేష ఆద్యక్షరస్యవా॥ 32

(11) డురేకపచనేముర్వు। స్తథానశ్చాథవాచకః।

(12) లుబకహూనాం [13] తదితరే సర్వేచోభయవాచినః॥

(14) ఓస్యాదామంత్రణేతస్య (15) యిక్సిగ్రిక్చార్థభేదతః॥

(16) మైత్యాంచరిస్సిక్వాజ్ఞేయా। వేషాందీర్హోపి దృశ్యతే॥ 33

స్వాతంత్ర్యేణప్రయోగోపికుత్రచిత్కవి సమ్మతేః!

స్త్రీతిర్యగ్దడభిన్నాస్తద్భేదకామహదాహ్వాయాః॥ 30

(18) మిత్రాదిక్లీబమహతాం। పుణ్యంగసమతాతువా

మిత్రం ప్రధానం శరణం పాత్రమిత్యాదితద్గణః॥ ౪౦

(19) జిద్బిందుపూర్వో(20)డుమంత। సంజ్ఞోడుజ్ ప్రకృతిర్మతః ।

(21) పుల్లింగస్యమహద్వాచినామ్నాంత్యస్యాతఉద్భవేత్॥ ౪౧

(22)పుల్లింగాన్మహతోడుజ్ స్యాత్ ।(23)డుమంతస్యనిగాగమః।

ద్వితీయా ద్యేకవచనే । సర్వతాప్రి విభాషయా॥ ౪౩

(24)సత్త్రైలింగ డుమంతస్యా నుదతంస్యతునిత్యతః॥

ఆర్యా॥(25) యస్తుడుమంతస్యోపరి।నుస్సంఘటితస్త డుత్వమిత్వం॥

స్యాత్॥

- [26] ఉతతత్వంస్యాదేః షర । భాజాంకునుపు క్రియావిభక్తీనాం
- (27) ఈధాతుయుష్మదర్థేభ్య స్తాసామోనేత్యమిష్యతే॥ ౪౧
- (28) కువర్ణకేనగోరుచ్చ । (29) తయోరం దానుగాగమః
- (30) వుమ్యోరాగమయోరందా నుగ్భవేత్తు విభాషయా॥ ౪౨
- (31) బహుతాయాం ద్వితియాదివిభక్తీనాం లడాగమః ।
- (32) సంబుద్ధ్యంతపదాంతోతోద్వా(33) తస్యేతశ్చదీర్ఘాతా॥ ౪౩
- (34) లోపోవా సంబుద్ధిడుజః । కృతో త్సంస్కృతనామతః ।
- (35) నైసర్గికోదంత నామ్నోవాద్యాయాం తస్యతూఃప్లుతః॥ ౪౪
- (36) సంబోధనేస్యాదే కాన్యవచనే త్వారగాగమః ।
- (37) ఆరజ్మధ్యమయోగేవా(38)దంతదీర్ఘాద్యలోపధాత్॥ ౪౫
- షరస్యమహతో లస్యవిభక్తే రేఫిష్యతే ।
- (39) అదంతానా మమహతాంక్లీ బానాంచ మువర్ణకః॥ ౪౬
- (40) తేషాంమన్వన్యవిభక్తౌముక్త (41) స్యమోః కార్యమిష్యతే।
- (42) మోర్మద్విత్వంపూర్ణబిందుఃపూర్వోబుర్వావిభాషయా॥ ౪౭
- (43) ముగాగమస్య లోపస్సాస్యిల్లులయోర్నే చకుత్రచిత్ ।
- తత్పూర్వస్వర దీర్ఘేణ సహవైభాషికోమతః॥ ౪౮
- (44) శ్లో॥ రైగ్లావుగ్యంతనామభ్యః ప్రథమైకం తులోపభాక్
- (45) బహుష్విదుద్వి(46)కృత్యామిదంతోపోత్తమత్తత్తథా ౪౯
- (47) నోపోత్తమే దుద్రలడో షధేష్వపినవాదిషు ।
- (48) గవోకారాంతశబ్దానాం । సర్వత్రాపి పువర్ణకః॥ ౫౦
- (49) విభక్తౌ పుగ్వుభిన్నాయాం । గోనిత్యంబహుళంతువాం ।
- (50) ఉకారాంతాత్తు బహుళం । మహాతస్సాస్యమ్యవర్ణకః ౫౧

- (51) అహిప్రసూం వినాకద్రూమస్య వస్సస్త్వయోగతః
రంతశబ్దస్యతు స్త్రీవద్భావోత్వం చభవేత్తథా॥ ౫౬
- (53) విధాతృ ధాతృసవిత్వ నేత్వదాత్మ మహత్సుహా ।
[54] హ్రస్వోనామాంత్యదీర్ఘస్య (55) భవేన్నైకాక్షరస్యసః॥ ౫౭
- (56) వృద్ధాదేర్వాడుజోలోపో (57) బహుళంమోర్వధాదిషు ।
(58) స్త్రీలింగప్రథమైకస్య । లోప (59) ఏకబహుత్వయోః॥ ౫౮
- ప్రయోగోదేవసురయోః క్రమాదాదిత్యవాచినోః
(60) సురోనిత్యంవాసురః । స్త్రీసమస్సంస్కృత సేనతు॥ ౫౯
- (61) దూతాదౌబహుళంస్త్రీత్వం (62) భువోజౌయత్తదిష్యతే ।
(63) నావేతినౌపదస్య స్యాద్భూతౌల్యంకేచిదూచిరే॥ ౬౦
- (64) ఓత్వంవాస్యాచ్చరైగ్లావో (65) రైకారస్త్రీ సదృగ్భవేత్ ।
(66) భిక్షౌద యోభజంత్యత్ర బహుళంక్షీబ తుల్యతాం॥ ౬౧
- కందరానాసికా దంష్ట్రాగ్రీవోల్కా పాదుకావిధా ।
ఇత్యాదయస్తు భిక్షౌద్యాజ్ఞేయాస్తత్త్వయోగతః ౬౨

ఇతఃపరం హలంతాః॥

- (67) హలంతం ప్రథమైకాంత తుల్యం నామాత్రకథ్యతే ।
(68) ఏషాము గాగమోద్విత్వం । భవేదంత్యహలస్సమం॥ ౬౩
- (69) దీర్ఘాత్పరస్య తుహలోబహుళం ద్విత్వమిష్యతే ।
(70) ద్విజ్ఞేయైకాంత సదృశం । నామస్యాన్మతుబాదికం॥ ౬౪
- (71) త దీయాంత్యమలోపస్యా (72) ల్లోపోనస్యాన్మదాదిసో॥

(73) ఋత్విగాద్యా ఆమతేన పద్మశాస్త్వ ర్విభాషయా॥ ౬౫

(74) కేచిన్మహత్వే మతుపస్తస్యానాదేశమూచిరే।

(75) స్త్రీత్వంస్యాత్కృషర్మాదే (76) ర్భహ్మణోమహతస్తథా॥ ౬౬

(77) పుంసస్తథాత్మే మన్నాంతమర్త్య సంజ్ఞాసుతద్భహు।

(78) రాజశబ్దస్సార్థపరో । మహత్వైరాజురూపభావో॥ ౬౭

(79) ఇంద్రజిజ్ఞగతో స్తస్యలోప ఇష్టోవిభాషయా ।

80) సాంతాంతసస్యలోపో (81) ధద్వితి యైకాంతతుల్యతా॥ ౬౮

సాంతానాం మహతాం వాస్యాదంత్యలోపో పివాభవేత్

(82) నిత్యంసలోపస్త్రీత్వంచ వేధసోధపురోధసః॥ ౬౯

స్యాతాంతేవా (83) సకారస్య ద్విత్వంవామనఆదిషు।

84) జాయ తద్ద్యహ్మదోరూపం కతిచిత్కవయో వదన్॥ ౭౦

(85) స్త్రీలింగాస్వస్వని యతస్త్రీప్రత్యయ సమన్వితాః ।

(86) క్లీబానాంతుమహత్యన్యస్త్రీలింగానాం విశేషణే॥ ౭౧

(87) భవచ్ఛత్రాదయో నాత్రప్రయోగ సరణౌమతాః॥

ఇతితత్సమప్రకరణం॥

అథాచ్ఛికప్రకరణం॥

శ్లో॥ (1) తత్సమేతరభాషే యమచ్ఛేతికవయోవదన్॥ ౧

(2) స్త్రీసమాప్రాయశః క్లీబసమాశబ్దాస్సు రాచ్ఛికాః॥

(3) ఆద్యప్రకృతి తుల్యాస్సుబల్లిదాద్యా (4) మగాదయః।

మహాంతఃకించైరాద్యాడు జుతోనోత్వగామిసః॥ ౨

(5) పగతా దేబాహుషులోరో (6) దుమంతేషు కేషు చిత్ |
తద్వత్తత్త్వా క్షూర్ణబిందుపూర్వకోడశ్చదృశ్యతే || 3

(7) కాప్రత్యయాద్భహుషులో | రాతులఘ్నల ఘూతయోః
లఘోరాదా బిందుపూర్వః కారః కవినమ్మతః || ౪

ఆ ర్థాః || (8) రేప్రభృతిబహువచనతః ప్రాగ్ (9) జ్ఞాతోస్తుసోరువర్ణ
స్వాత్

(10) ఆల్పాదేబాహులోరో బింద్వాదిక్షశ్చపూర్వలోర్భవతి |

(11) చెయువోస్సాదలఘ్నో బహుస్యవిభాషయా ||

(12) డలయోష్టరయోలో పోబహుషోర్భహుళంమతః || ౬

సమయోః కోటిపిష్టల్యో రే తత్కార్యంచదృశ్యతే |

(13) అయుక్తానా ముదంతానాం డలరాంబహుళం భవేత్ |

అలఘ్నలో త్రచబహువచనేషరతఃస్థితే || ౭

[14] డలోరలఘ్నోనిత్యం బహుస్త్వాద్విరుక్తయోః |

(15) సంయోగేఖండఖం (బిందుః) పూర్ణాంసర్వత్రైకపదేభవేత్ ||

(16) సలలో (లకారసహితలుకారస్య=ల్లు) లేబాహుష్పావ

[విభక్తికగతస్యచ |

డువర్ణః పూర్ణబిందుస్త | దాదాచబహుళంభవేత్ || ౮

(17) క్వచిన్నామస్త్విష్టబహు సమంబహు యుతంముహుః

(18) కలనుప్రభృతేనుః కుచ్ఛవేన్నిత్యం బహుష్వయం || ౧౦

(19) గుజ్జేనుగోనునో (20) లోపశ్చేన్వాదేనో బాహూదితే

(21) రేయ్యాద్యంత్యాక్షరస్యాపి లోపోబహుషు సేవ్యసా || ౧౧

(22) బహుష్పావప్రభృత్యంత్యాక్షర లోపోవిభాషయా

(23) ఎత్వం నామూతవృత్తస్య బహుశంస్యాదియస్యచ॥

౧౨

ఇయే కేచిదిహోపంతు! వదంతినహి మేమతం।

ఏతత్తుముత్తియపదే! దృశ్య తేకవినమ్మతే॥

౧౩

ఇతఃపరంసర్వనామాని॥

అథసర్వనామప్రకరణం

శ్లో॥ (24) వికృతౌ సర్వనామాన్యస్మిన్ని కొన్నెన్యస్మి పెక్కును।

పల్వయే(పలు—ఆ—ఈ—ఏ) నీనామనతాతద్వత్సంఖ్యార్థకాలపి॥౧౩

అన్యాదిపట్చమహతి । సంఖ్యాద్వ్యాద్వ్యాబహుత్వగాః।

అమహత్యై కవచనా న్యాదయస్సర్వతస్సమాః॥

౧౪

(25) సంఖ్యావాచకశబ్దస్య పూరణార్థేన గాగమః।

(26) మహత్యానుహతోవాస్యా త్సర్వనామక్రియాబహు।

౧౫

అత్రవాశబ్దావార్థకః॥ బహు బహువచన మిత్యర్థః॥

(27) అసంయుక్తాపదాద్యస్య గన్యవస్స్యాద్వి భాషయా॥

౧౬

ఇతిసర్వనామప్రకరణం॥

అథాపవిభక్తప్రకరణం

(28) విభక్తౌతునిమిత్రేయే! స్యురాదేశాగమాత్క కాః।

ఇటిటిలి వ్యవహృతావర్ణాజౌపవిభక్తికాః॥

(2) ఏతేమాద్యేకవచనే ప్రాయోనామసుకేమచి55

56

అవదన్నత్ర కతిచిదమి నౌషవిభక్తికాః॥

ఇతినాస్మన్మతాచూఢం లక్ష్మ్యలక్ష్మ్యవిరోధతః॥

57

[30] ఊర్వాదేరిత్వ [31] మధటి రంత్యాదేశోంతిమాగమః
పర్యాయేచణకేషాంచి దుభయం బహుళంభవేత్॥

58

[32] హ్రస్వాదుఃపరితేః పూర్ణోబిందుః పాగ్భహుళంభవేత్
[33] షడాద్యహ్రస్వాదుఃపరితేః ప్రాజ్ఞీత్యం సప్తమ్యతే॥

59

(34) అంతాగమస్తిరత్త్వా (అఱ్ఱు) దే రేఫవకోపిలోపభాక్॥
(35) విభక్తౌపరతోగోయి ప్రభృతేరతిమోపితిః॥

60

(36) ఆర్యాఃటిత్యోరిత్వముతో (37) త్వం! బాపారప్తికిందు
మీఁదుముందునాం॥

(38) బహుళమదౌషవిభక్తికనప్తమ్యాశ్చపితత్ప్రతీయాయాః॥

ఇత్యాచ్చికప్రకరణం

అథకారకప్రకరణం

శ్లో॥ (1) ప్రథమానామసంబోధనోక్తార్థేష్వ (2) థకర్మణి
ద్వితీయాస్యా (3) త్కర్తరిచ కరణేచేతవర్ణకః॥

61

(4) హేత్వర్థేకరణార్థేచ బహుళం చేతవర్ణకః॥

గ్రహ్యచియోగ జన్యాయాః పంచమ్యాశ్చైవమిష్యతే॥

62

(5) టాసస్సహార్థే కరణే తోడస్తుల్యార్థయుజ్యపి॥

(6) ప్రాయస్తోషో వచ్యముఖ్యకర్మణాస్స్యాచ్చ కుస్తథా॥

63

- (7) ఆఖ్యాతురుపయోగాధారే తోడవర్ణక ఇష్యతే।
 (8) సంప్రదానేచతుర్థీస్యా (9) దపాయోభవనంభయం॥ ౪
 ప్రమాదగ్రహణతాణా విరామాంతర్ధివారణం।
 పరాజయోజుగుప్సాచ యతస్స్యాద్వలనస్తతః॥ ౫

- దృశ్యతేకుత్రచిత్తప్తీ చతుర్థీస్థానసంగతా।
 భవేదస్యాస్తుపంచమ్యాప్తప్తీ చావ్యత్రకుత్రచిత్ ॥
 (10) ఉండిశబ్దోనుప్రయుక్తో వలన స్యక్వచిన్మతః
 (11) ఉండౌద్వితీయాసప్తమ్యా ప్రాయీకేవలనస్యతు॥ ౬
 (12) కంటెన్యార్థాదియోగోత్తపంచమ్యా (13) జసిపోపిసః॥
 నిర్ధారా 14) హేతుగుణ క్రియయోః పట్టిరిష్యతే॥ ౭

- (15) శేషేషి పప్త్యాయుక్తో (16) నిర్ధారణేలోపలోభవేత్ ।
 (17) ఎస్తమ్యాధారస్య (18) జడో దంతస్యచనవర్ణకః॥ ౮
 (19) భేద్యవద్భేదకస్యాపి లింగసంఖ్యా విభక్తయః।
 (20) బహుళం స్త్రీసమమ్వంత । భేదకే బహుత్వైకతా॥ ౯
 (21) అపరస్యా విభక్తేః స్యాద్విభక్తి రపరాక్వచిత్ ।
 (22) జడాత్వతీయాసప్తమ్యాద్వితీయా బహుళంభవేత్
 (23) నఉజ్జడాజో (24) బహుళం । ద్వితీయా యాస్తదాదమా।
 (25) కాల్యాధనోస్తుప్రథమా ప్రాయీక త్వేనదృశ్యతే॥ ౧౦
 (26) యత్సర్వనామసంఖ్యాభి ధానతద్భేద్యసంగతౌ।
 ప్రాగుక్తం తద్వితీయాదేః ప్రథమాబహుళంభవేత్ ॥ ౧౧
 (72) క్వచిత్తప్తీభేదకస్య ప్రథమాస్యాద్విభాషయా।

(28) భవత్యర్థవ్యవహితభేదకస్యా విసాభవేత్ ||

౧౩

(29) విశేషణస్యాసన్నస్య భవత్యర్థోభవత్యయిః |

తతఃప్రాగ్భేదకానాం స్యాద్భవశంచానుషంగవాన్

౧౪

[30] అయేరను ప్రయోగస్యాభావేంత్యస్య సముచ్చయః |

విశేషణస్య సర్వేషామపి వోఽరివాభవేత్ ||

౧౫

(31] విశేషణానాం సర్వేషాంధాతుజన్యవిశేషణే |

వ్యవధాయకతాంప్రాప్తైను ప్రయుక్తోభవేదయిః ||

౧౬

ప్రబంధ్యాణాం ప్రబంధేషు ప్రయోగసరణిః పరం ||

విచిత్రాద్యశ్యతే త్రాద్యసమ్మతిం పరిశీలయేత్ ||

౧౭

(32) భావార్థకాదినంబంధే ప్రథమాకర్తురిష్యతే ||

(33) యుష్మదస్మద్భేదకానాం సుసంతానాంపునూరుమూ |

౧౮

అంతాగమాప్రాయశః స్తః క్రమాదేకబహుత్వయోః |

34] పునురమ్వాగమేషు ప్రాగుత్వమత్వమిహేష్యతే ||

౧౯

(35) దానాదేశోదిశబ్దస్యపున్వోస్సంబోధ సేషిచ |

(36) బల్యన్యయుష్మదస్మద్విధేయే ష్వతోత్తరోత్తరం

౨౦

(37) కతిచిత్త్వంతరే ణైకవాక్యేనర్వదాన్యపి |

ప్రయోజ్యసిక్రమాపేక్షాంవినైవేతి జగర్బధాః

౨౧

అథసమాస ప్రకరణము.

- (1) ఐకపద్యంసమాసస్యాత్సమర్థపదసంగతం
- (2) సాంస్కృతికమిశ్రాచ్ఛికాఖ్యాభిప్రీతివిధోమతః॥ ౧
- [3] ప్రాయస్తత్పుగుమాదినాం సంస్కృతోక్తం హిలక్షణం।
- (5) ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసదృగ్ధాతుభేదకైః।
సపూర్వపదకః కర్మధారయో హ్యత్రదృశ్యతే।
- [6] క్వచిత్ స్త్రీసమసంబద్ధో బహువ్రీహిశ్చదృశ్యతే॥ 3
- (7) ప్రాయఃకశశబ్దేనస్త్రీసమోద్వంద్వభిష్యతే।
- (8) సమన్యంత సర్వశబ్దాన్సంబంధేతు తదాసహ॥ ౪
- (9) విభక్తేస్తుకవతాయాం ధాతుజన్యవిశేషణాత్ ।
తచ్ఛబ్దానుప్రయోగ (10) స్తస్యాట్టిర్వాసర్వతస్తథా॥ ౫
- (11) పదేపరేయుష్మదస్మదాత్మాధానాం దుగత్రవా।
- (12) నల్లాదినాంగుణానాం నిగ్భహుశంకర్మధారయే ౬
- (13) ద్విరుక్తహలిదీర్ఘస్య హ్రస్వస్యాదాచ్ఛికస్యతు॥
- (14) బహుశంద్వేసర్వనామాయే రసంయోగినోహలః॥ 2
- (15) ఉక్తత్రయాత్కృతప్రాస్వాచోటోహ్రస్వోచ్చతద్వదోః
- (16) పోలోభలేదుత్తరస్యచోటు శబ్దస్యటస్యవా॥ ౮
- (17) ఉత్తరస్మింతసమానాధికరణేతుపదేదుజః!
మూఁడుశబ్దస్యలోపస్యాత్ । హలోద్విత్వంతథోపరి॥ ౯
- (18) ద్విగోస్యాదేకవచనం। ప్రాయామిశ్రస్యనైవతత్ ।
- 19) క్వచిత్సేషు కనుమ్వాదినామ్వాదిగతమూః పపజ్ ॥ ౧౦
- (20) యథాప్రయోగం విజ్ఞేయాః। కవ్యద్యాద్యాస్సతామతే।

(21) ఓ దర్థకామేడితస్యభవేతామాయ్యాయీచవా॥

౧౧

(22) బహువ్రీహశా సమాసాంతకార్యమప్యత్రదృశ్యతే॥

(23) బహువ్రీహశాస్త్రియామథేమేనోర్భౌః డిస్తులోఽరి॥

౧౨

[24] ద్వంద్వేభవేదృకారస్యాన్యతరస్యాన్రవన్ణికః

(25) సమాసస్యవిభక్తేస్సాన్య ల్లోపోసస్యాల్లటస్తథా॥

౧౩

(26) ప్రాధాన్యస్యవివక్షయాం కర్మాదీనాన్తుధాతుజాః॥

సమస్యంతే భేదకాన్తైః కర్తృవత్కవిసమ్మతేః॥

౧౪

(కర్తా)తుల్యం కర్తృవత్ ॥)

ఇతిసమాసప్రకరణం.

తద్ధితప్రక్రియా.

శ్లో॥ (1) త్వాద్ధేతనో (2) త్రతుస్యాద్వి శేషో వోత్సర్గబాధకః॥

(3) చిన్నాది భ్యోజ్జీకశ్చస్యా (4) దుత్వస్యాత్వంతి కేపరే॥

౧

(5) నల్లాదిభ్యోగుణేభ్యోనః॥ (6) పేర్వాదిభ్యిమిర్భవేత్॥

[7] ఇకవర్ణోగ్గలాదిభ్యో (8) మగటిమ్యాదయస్తథా॥

౨

(9) చిటుతాదేరుకస్వాన్థరే (10) రమరాదేరికస్తథా॥

(11) పున్స్తేకా కాత్తియ, స్త్రీత్వ ఆటాదేర్మతుబర్థకః॥

౩

(12) కాకత్తియక కారస్య కుత్రచిద్దోషిదృశ్యతే॥

(13) కర్తృ తస్యైవ తేన॥ [14] కేనైవ వాక , వైతే॥

౪

(15) ఈ స్యాదటమటాదిభ్యః॥ పున్స్తేతుమతుబర్థకః

- (16) స్వార్థకేషాచిదేషో (17) రిజ్జాలాదేర్మతుబర్థకః॥ ౫
 (18) ఇవర్ణకబయారాదేర్మతుబర్థ
 (19) తవర్ణకః! వాచ్యానూతు స్త్రియాతస్మిన్నిష్యతేకులవాచినః॥ ౬
 (20) కుత్రచిద్ద్యశ్యతేచైత్వం! పరేతే (21) యువతిర్విటీ!
 రజస్వలాగుబ్యేతమి! డతముట్టుతచక్రమాత్ ॥ ౭
 (22) బహ్వాతేభ్యోవగాదిభ్యః! స్త్రియామాడిర్మతౌమతః!
 (23) ఆపుం (24) సిడిస్తుముక్త్యాదేరభావద్యోతకస్థితః॥ ౮
 (25) మానార్థాదేషు రేకత్వే [26] లేలోపఎడువర్ణక
 (27) దహ్నార్థేబంటికొలది! (28) అర్థభేదేషుచాపరే॥ ౯

ఇతితద్ధితప్రక్రియా.

అథక్రియాప్రకరణం.

- శ్లో॥ (1) ధాతో [2] ర్లడ్వతమానేస్యా [3] ద్భూతేవిడ్ [4]
 లృట్చభావిని॥
 (5) తద్ధర్మాదిషు లే [6] డాశీశ్చాపసంపార్థనేవిధా॥ ౧
 లోట్స్యా [7] ల్లజ్ వ్యతిరేకేస్యల్లకారాఅత్రషణ్మతాః!
 (8) ప్రత్యేకంలాండు జు! పు రు! ను ముఖ్యాన్యధూర్వహేరితం॥ ౨
 (8) ద్వాద్వాక్రమాచ్చప్రథమ! మధ్యమోత్తమ సంజ్ఞికాః!
 (10) రుమూతత్రబహుత్వోక్తా వితరేత్యేకతోక్తితః॥ ౩
 (11) ప్రథమాద్యానామయుష్మ! దస్మదర్థేషుతేత్రయః!
 (12) డుజ్జోర్గుహా అమహతి దివీ ఉన్నానుబంధతః॥ ౪

బాలవ్యాకరణ, గుప్తార్థప్రకాశిక.

- (13) సఉదంతాల్లటిపరే॥ [14] పరేమాన్నేచువర్ణకః॥
 (15) దీర్ఘఉన్నానుబంధస్య పరేమఖిదివీతరే॥ ౫
 (16) క్రమాద్భవేతాం విక్షలేహోమఃఖ పైనునువర్ణకా॥
 (17) ఇగాగమస్యోద్భూతే (18) లిఘ్యజిస్యాత్తు, తివర్ణకః ౬
 (19) అనుబం లృటికల [20] జిత్రజిత్యనుతోభవేత్
 [21] నుక్కంబృషుకౌ [22] లేటః॥ పరేమఖిమగాగమః ౭
 లేక్షదృశ్యతేచభూతార్థే పచ్యర్థానాంకవచితక్వచిత్॥
 (23) లేడుఞ్శాదక్రస్థమనౌ ప్రాయస్వైషుగెషిస్తథా॥ ౮
 (24) లిక్షేహోర్వస్య లోపస్సాన్విద్వా (25) తిర్వ్యగ్జడవాచినోః॥
 తయోర్భహుత్వేపేకత్వం ప్రథమేనష్టిభూర్వహః॥ ౯
 (26) లోటోడుఖోద్రుతాంతౌతు॥ స్యాతామెమతవర్ణకా॥
 (27) విధావదీతితచ్ఛబ్దస్తతః పూర్వంచనుగ్భవేత్॥ ౧౦
 (28) పరస్సాన్వీదేష తయోద్రుతాదఞ్శస్తదాభవేత్॥
 (29) లోఽఽధ్యవృత్వోర్ముషజౌ (30) నుకోత్వముభయార్ధనే॥ ౧౧
 (32) ముషజోః పరయోర్మధ్యే వ్యతిరేకకుజుచ్యతే॥
 అదాద్యనుప్రయోగోపితయోస్సంప్రార్థనేమతః॥ ౧౨
 (34) ఎదాద్యనుప్రయోగేతు॥ భవేతాంసప్రజుజౌతయోః॥
 (35) భావేటస్సాన్వి (36) త్పురార్ధేనయోగేకజ్వర్ణకస్తువా॥
 (37) వ్యతిరేకవిశిష్టాయాక్రియా తద్వాచినస్తుమిచ్॥ ౧౩
 (38) ఏకాశ్రయాణాం ప్రాక్కాలే॥
 భావత్వార్థః (39) కజ్ క్రిమాత్॥ ౧౪
 (40) చేదర్ధేనోద్రుతాంతస్తద్వద్వ్యతేభావలక్షణే॥

[41) ఆనంత ర్యేనాంతడు [42] నుజ్జుమ ర్థేభావలక్షణే॥ ౧౫

(43) చువర్ణకోదు)తాంతస్య చ్చత్ర ర్థేతుక్రియాన్వయే।

(44) త్ర ర్థేత్వేడురెడిఃస్యాతాం। (45) తయోర్లుగ్భహుళంభవేత్ ౧౬

(46) భవద్భవిష్యచ్ఛత్ర ర్థ క్త వదర్థేషుసక్రమం।

ఉన్నఃకలజస్తు (47) నిజ్య్యతి రేకత్ర ర్థతోభవేత్॥ ౧౭

ఏతేసత్వాభిధానేషుభవంతి॥ సత్వంనామ సుబంతవాచ్యం

(48) ఏతేలడాదయః కర్తృకర్ణణోః న్యుస్సకర్మకాత్।

పరస్మాత్కర్తరి (49) షడు జ్ఞనుబంధస్తుకర్మణి॥ ౧౮

(50) అగురూణామయాంతానా మేకాచ్ఛానాంద్వ్యచామపిః

ఊపరీయుడ్భవేదించు గ్వకాణాంతు విభాషయా॥ ౧౯

(51) అత్వంపడ్వాదినస్యస్యాద్విత్వమం త్యహాలశ్చవా!

(52) కొనోరనుప్రియోగ స్యాత్కర్తృగామి క్రియాఫలే॥ ౨౦

(53) కొనావిగ్భహుళం (54) యస్సోవిహితేకారవక్రియోః।

(55) అన్వాదేరుత్వలోపశ్చే। బిందుస్సోన్నో ర్విభాషయా॥ ౨౧

(56) వోండ్తోశ్చేదాద్యర్థనాంతస్యోన్న(57)ఉన్నేస్యలుగ్భవేత్।

[58) బిందురన్వాదినుస్థా నే తిదుటేషూండు డోశ్చలుక్ ౨౨

(అత్రచశబ్దోవార్థః) శ్లో॥ (95) నిత్యవైకల్పికావత్రి।

బిందూపరితదోష్టడా।

అత్ర=అస్మిన్విషయే; (60) కోశబ్దోమధ్యముమజోః పరయోర్భవ

హుళంకొనోః ౨౩

(61) తయోర్ధ్విరస్య హ్రస్వస్యాస్మోర్దిత్వ మపికథ్యతే

(62) బిందూపరిన్త తథ్థోలోపస్యా ద్రావిభాషయా। ౨౪

ఇంచుక్సంస్కృతభాషానా ముగళాదేన్యథాత్రచ।

ఏరోరు రించుక్యయవర్ (65) నిర్జినామ్నాం నాచాయహమ్ ॥ ౨౫

(66) లఘూపథానాం ధాతునామాద్యాయా స్సాదికోగుణః।

67 స్పృశేర్వాస్యా (68) ద్భజరుచలిఖానాం నక్యశేరపి ॥ ౨౬

(69) నిర్మితౌనస్యజే (70) రించుక్సర్వస్యప్రేరణేభవేత్

(71) రంజాదీంచుక్సస్య బిందుయుతస్యా ప్రేరణేద్విలం ॥ ౨౭

ఏతదాదేశయోగేన కంపాదేస్సాదకర్మతాః

(72) పరేత్వించుకి రంజాదే రించుకోలోప ఇష్యతే।

(73) చుగసంయుక్తనలడ రాంతస్యబహుళం భవేత్।

అచ్చస్య ప్రేరణే (74) తద్వన్మాన్వాదేస్తుపు గాగమః ॥ ౨౮

(75) చుప్వోరేరు (76) రడంగ్వాదిమాయ్యాదీనాంచచుక్కుకా।

తథాతదాతదీయాం త్యాక్షరలోపో పిద్యశ్యతే ॥ ౩౦

(77) ఇంచుక్చుక్చుషుపరతో దృశ్యంతేబహురూపకాః।

లోపాదేశాగమాస్తత్ర ప్రాక్ప్రయోగోగతిర్మతః ॥ ౩౧

అనుప్రయోగేపోవోస్తు పుచ్చుమాత్రమిహేష్యతే।

(78) అన్వాదేరించుకి పరేపుగ్మానో రేషనాభవేత్ ॥

(79) గుగడ్డాదేరత్రతుస్యా దప్పాదేస్తు విభాషయా ॥ ౩౨

[80] ఆడోరోడోశ్చకూడోచ్చ డస్యరస్సాత్పరేచుకి

[81] చెచోర్డస్యాలఘూరస్సాచ్చ క్షగాగమయోస్తథా ॥ ౩౩

(82) పడోశ్చుగలర (83) శ్చబ్దపల్లవస్యాస్య వేంచుకి

డకారస్యాలఘూరేఫో [84] నేంచుక్సాత్ప్రేరణేంచుకి ॥ ౩౪

[85] ఇకారైకారయోర్యోగే నాద్యోత్పత్యేత్వమిష్యతే।

[87] ప్రేరణేంచుకిచః పోనహేచ్ఛోర్యేచ్ఛోస్తువాభవేత్ ॥ ౩౫

[87] సంజ్ఞాముజ్ఞధ్యముడుజో [88] ముజ్ఞజ్ఞితాంముదితోభవేత్

[89] ద్వితుక్త భిన్నాగమాన్యచయోర్ముతి పరేపా॥ 3౬

[90] అర్థబిందోస్సిద్ధచస్య ముతిపో బహుళంభవేత్॥

[91] పూర్ణబిందో రాగమన్యచకారస్యతువాదుకి॥ 3౭

(92) వచ్చోశ్చూచ్చోరగోశ్చూచ్చోరశ్చూడుః కాశ్చూరురుర్ముతి॥

(93) స్యాదిచ్చోరీస్తుసర్వస్య॥ [94] తెచ్చోస్తేతేరురిత్యపి॥ 3౮

శ్లో॥ [95] చావునోపా చచ్చునోచ్చో (96) జీతివాలుక్తయోస్తువోః॥

(97) ముత్యగోరనుకనోవ్శ్చ కా, నా, కానా భవంతివా॥ ౪౯

(98) స్యాదుచ్చోబహుళంలోపా॥ విడ్డేటోర్ముతి నేరుచోః॥

ముజీపోవోర్దుజ్ముతోశ్చ॥ వోర్దుకోదపదాచవా॥ ౪౦

(99) ఇతివకేపరేపో వారగోరంత్యస్యయోభవేత్

(100) తత్రాగోర్వక్రసంబంధే దీర్ఘత్వమపిచేష్యతే॥ ౪౧

(101) పిలుచ్చాద్యంతాక్షరస్య॥ బహుళంముతిలుగ్భవేత్॥

(102) ఉదితాదితరత్రాపి కాద్యాలేచోశ్చలుజ్ముజీ॥ ౪౨

(103) భవేతామయ్యపూ వక్రతమా బహుళమాచ్చిక్తే॥

(104) భవేత్కలస్తు కలుగోరస్త్విధేపరతోలటి॥ ౪౩

(105) త్రిధేవాస్యాత్కలాదేశో (106) స్త్విధేలజీవడౌతథా॥

మానాకేవర్ణకే పిస్యాలియాదేశో పరార్థకః॥ ౪౪

(107) వాభావేవలవోరొల్లో॥ దుగ్దస్తస్యాచ్చునాసహ

(108) పడుజ్జొనూక్వచి త్స్విధేదృశ్యేతే నుప్రయోగినా॥ ౪౫

(110) అనుప్రయుక్తస్తేంచుస్యాదగ్వాదేస్తత్తఃశ్చదః॥

(111) సోరుగ్వాదేర్గతౌ తద్వల్లోపస్యాద్వాతదాతుగోః॥ ౪౬

(112) అపితస్మింశ్చలోపస్యా (113) త్తేతేరూఅపితన్ముతి॥

(114) అనుప్రయోగ్యగుభూతే లజస్యాత్తు విడంతకః॥ ౪౭

- (115) అనుప్రయుక్తోగుర్భావభేదకస్య నుజంతకః।
 స్యాన్నుజోనుప్రయోగీవా [116] హ్రస్వస్తస్యాపివాభవేత్ ౪౮
 [117] కలాన్నవర్ణకా దున్నాల్లోపస్తచ్చబ్దవస్యవా।
 118) ధాత్వాద్యనుప్రయుక్తాస్తుదృశ్యంతే ధాతవోహియే॥ ౪౯
 విలక్షణార్థదా ఏతేశబ్దపల్లవనంజ్ఞికాః।
 [119] చేచ్చబ్దార్థస్యసంబంధోఽటో లిడపిసమ్మతః॥ ౫౦
 [120] తల్లిజ్ఞసంఖ్యాభిధాయినచనం ధాతుభేదకమ్।
 (121) ఆత్మారేభిహితే భ్వాదేరగతే రత్రనోగతిః॥ ౫౧
 (122) నలయ్యాదిక్రియా కర్తృభావవృత్తేస్తునుజ్మతః।
 (123) గతిబుద్ధ్యదనార్థాయే కర్మకాశ్చబ్దకర్మకాః॥ ౫౨
 తేషామప్రేరణకర్తా ప్రేరణకర్మభావభాకా।
 (124) క్వచిత్కర్తురనుక్తస్య పష్టిచబహుళంభవేత్ ॥ ౫౩
 కన్వాదియోగేప్రయోజ్యకర్తుర్నిత్యం జమిష్యతే॥ ౫౪

ఇతిక్రియాపరిచ్ఛేదః

అథకృదంత పరిచ్ఛేదః.

—♦—

- శ్లో॥ [1] యథావ్యవహృతిజ్ఞేయాః కృతామర్థామనీషిభిః।
 సృజ్యన్నప్రత్యయోధాతోర్విహితః కృదితీష్యతే॥ ౧
 వక్ష్యమాణాభావకర్తృ కర్మాద్యర్థాః కృతామిహ।
 సహజనస్యవిజ్ఞేయా వ్యవహారానుసారతః॥ ౨

(2) లుక్కత్కగతపవేమిషుకగచయవానాంపరే

(3) వ్యలుగ్వాదేఃకస్యా; దికకపుషుకనో! రాదేరాః; కినియుముదియు
నశ్చైరుః॥ 3

(5) చేయ్యాదే స్త (4) జ్కులుగ్వాదే (6) రడఁగ్వాదే (7)రిమిః
(8) కుః॥

టవర్ణకస్యాదాద్వాదే ర్భవేదపితతోంత్యలుక్॥ ౪

(8) పద్వాదిభ్య మ్మస్తథాద్వా శ్చిష్టాదీర్హా భవంత్యపి।

(9) తోభవేదాపులించ్వాదే (10) స్తిరియ్యాదేః పవర్ణకః॥ ౫

(11) పుర్మాయ్యాదే (12) రికోంజ్వాదే (13] ర్నజప్పాదే (14)
స్తతోబడిః।

ఏల్వాదే 15 రస్తుగీర్వాదే (16) ర్వస్మన్వాదేస్తథాభవేత్॥

(17) కోర్వాదిభ్యఃకీస్తద్వ (18) చేర్వాదిభ్యోగడోమతః।

(19) మాత్వాదేస్యాదకో (20) డుస్యాదాత్వాదేస్తత్రపశ్చయోః॥ ౬

(21) అడుక్వాదేరురపువీ (వి, ఇ) (22) వడికల్యాదయః పరే।

వర్ణకాలత్రవిజ్ఞేయాస్సుకవివ్యవహారతః॥ ౭

తూనుశ్చేకశ్చతూగో స్యాత్ చూచోశ్చూడురకిస్తథా।

క్లీదేనుయుక్తటస్యాత్ పెంచోర్దౌప్రేపురిత్యపి।

తేవడిర్వ్యతిరే కస్యాత్ ప్రబంధ్యణాం ప్రయోగతః॥ ౮

ఇతికృందత పరిచ్ఛేదః॥

అథ ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదః.

శ్లో॥ (1) ఋకాంశ్చ లికారశ్చపదాద్యారలసంమితౌ,
ఏకారఉత్తమరులుడుషువా హ్రస్వతచ్ఛికే॥

౧

(3) ఉయ్యోవయ్యోదతాయ్యోన్యన్యంతస్తాలు

(3) వక్రయుగ్యోనః ఉయ్యో లోయాంస్థిత ద్విర్వావేకైకశస్తుహస్వావా॥ ౨

(7) అకారేచఅకారద్యన్తోన్న ల్వోబహుళంచలుక్॥ 3

(8) వాక్కటాదేర్ద్యలుక్స్య (9) ల్లుజ్నద్విత్వస్యపదాద్యచి॥

(10) నీలుగ్వాదే రాద్యహల్లుగ్నాదీనాం బహుళంతువా॥ ౪

(11) ప్రథమేతర దీఘో వారాటాదౌ హ్రస్వతాంభవేత్॥

(12) తదోయారాద్యాద్యదీర్ఘో (13) డగ్వాదేడశ్చణశ్చవా॥ ౫

(14) వైతాదీనాం షాతుదీర్ఘో (15) దక్కాదేర్దస్య వాతుడః॥

(16) పదాంతాయుక్తనులుమాల్లోపో బహుళమిష్యతే॥ ౬

(17) శుద్ధాంధ్రపదమధ్యేతు నలయోర్దలయోరపి!

దృశ్యతేప్రాయకోలోపః ఉతఃప్రకృవిసమ్మతః॥ ౭

(18) క్వచిత్క్వచిత్తథాన్యాచామపితతప్రదృశ్యతే॥

(19) వాబ్బురాదేరుతోలోపో (21) జూదాదేర్దస్యజస్తథా॥ ౮

20 చుక్పశేరా భవేద్దూతోలుగ్వానాది స్తతోగురుః॥

(1) కినియుముదియున ఇతిసమాహారద్వంద్వమ్॥ మధునఇతివత్
నప్రంసకలింగే ఉకారాంతశబ్దస్య షష్ఠ్యేకవచనమ్॥ ఏః=ఇకారస్య;
ఉః=ఉత్వంభవతి. ముదియు ధాతుసాహచర్యాత్ కినియుధాతోరపి
ద్వితీయస్యైవ ఇకారస్య ఉత్వమితిజ్ఞేయమ్. [టిప్పణి,)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాపర
పార్థమన్య శ్రీమహాత్మనము.

(ఇది కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము.)

(2-2-1916 దేశమాత పత్రికనుండి)

(ఇయ్యది రాక్షసవత్సర భాద్రపదమాసమందలి సంపుట 4 నంచిక (7) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికమోమున నెఱివారుచున్న వర్ణులచినసీతారామస్వామి శాస్త్రిమణి సమారోపిత గుప్తార్థప్రకాశికా వ్యాఖ్యాదోషములకు సమాధానములు)

శ్లో॥ వర్ణులాన్వయభూరాంధ్రగవ్యం చద్ద్రామ్యధర్మధీః
సీతారామస్వామిశాస్త్రినమ్యత్తే సవ్యపాణినా॥

విబుధవశంవదులారా

విజయనగరేవాసులైన శాస్త్రులవారిపాణిని లిఖితమూలకంబుగా గ్రహణంబునీసికొని యుగతావ్యగ్రతా సమగ్రంబగు సముద్ధతముఖంబున ముక్కులు గఱవఁగాఁ ద్రుళ్ళియాడఁచుఁ జిదులుతొక్కుచు స్ఫటాతోపభయం కరమగుధాటి వాటిల్లుచున్నమాటల బిభీషి కలతో విజయముచేసి మహాన్నతపదవిని బెచ్చు రేగుచున్నయశన్యాస సీమాలక్ష్మీ పూర్వోక్త పత్రికారత్నంబునఁ బరిధవిల్లుట కంటిరే పైని జెప్పిన రాక్షసాబ్దశూన్యమాసమున శీఘోదయమొందిన దీనిమేన నట్టిదుష్కల వాసనలు తలమునకలుగా నంటుకొన్నట్లు కానిపించెడు. దీనికి గుణములయందు శూన్యతాబుద్ధియు, దోషములయందు మాన్యతాబుద్ధియు సహజంబగు చుంటస్పష్టపడుచుండు. ఇయ్యది బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామ శాస్త్రులవారివలన మధ్యవిల్లిన గుప్తార్థప్రకాశికా వ్యాఖ్యానాన్ని దర్శియశిష్యుం డైన సుంకరరంగయ్య గారిదియన్న యా

మిషసంపద నుపయోగించుకొని బలిసిధిక్కరించుచు లేనిపోని దోషంబులుమోపి “విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః” అనున్యాయమ్మును “దోషా గుణా గుణాదోషాః” అనువచనార్థమును సత్యపటుపః జూచుచున్నది. ఏమీ దీనికిసూదిబెజ్జమంత నోరును, నాకసమంతయాకలియు గానంబడుచుండు. తలకుఁదగని యింతయాశ “దరిద్రాణాం మనోరథాః” అను న్యాయమ్మున నందనిప్రమాకులకు నట్టులసాచుటవంటిదియేకాని యెంతమాత్రమును దీని పెదవిపాటునకు నైనను నవకాశముండనేరదు. ఇట్టి కోపాసూయావే శంబులుగల సీమాలక్షులు కాలమహిమనుముండు బయల్పెడలి శివాలాడుచు దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానంబుగల కోమలాంబుల కనుమూసి గంతలుగట్టి నష్టముగలిగింప వచ్చునన్న దురాలోచనము సేసీయే గ్రంథకర్తగారుతాముపండితులయ్యును “ఆపరితోషాద్విదుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్” అను కాళిదాసోక్తిని మనమున నిడుకొని సప్తర్షులనందగి తమకు గౌరవంబునపేర్మిగల కొందఱు సజ్జనులకడకు స్వగ్రంథమునంపి వినయసంపదతోవేడి తెప్పించిన తదీయాభిప్రాయములు గ్రంథారంభమున వారిగుణగణాతిశయములు శాశ్వతముగా నుల్లసిల్ల ముద్రింపించిరి. కావున నట్టిసప్తర్షికల్పులు బ్రహ్మశ్రీలు—

(1) వావిలికొలను సుబ్బారావుగారి నిబ్బరపుసూక్తి ముక్తాఫలము దానముగాఁగాంచి యబ్బరపుశుభంబులు చుబ్బనచూఱల్వెట్టుచు,

(2) చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తిగారి మహోదార హృదయాబ్జవిశీర్య మాణశుభానుమోదనభారతిం గనుంగొని ప్రచండమార్తాండ ప్రభాచ్ఛటలు ప్రకటించుచు,

(3) జయంతిరామయ్యసంతులుగారి సుమనోమనోభి రామస్వభావ ప్రతిపాదిత ప్రశంసా బహుసగులకు జయ్యులైన శ్రీరామరక్షకొందుచు,

[4] కస్తూరి శివశంకర శాస్త్రులగారి సదాచార సంపద్ముమఘుమా
యమాన మాన సార్పిత బహుమానోక్తింజేకొని లోకశివంకరత్వము
వెల్లడిసేయుచు,

[5] వేదము వేంకటరాయశాస్త్రుగారిసహృదయ హృదయంగమ
సౌజవ్యసముత్సృజ్యమాన సంస్తుతింగైకొని సూరీంద్ర సామరస్యంబు
సల్పుచు,

(6) రావు బహదూర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులగారి
సహజసరససామనస్యపూర్వకశ్లాఘనముం గ్రహించి యపారంబగు
బీరంబుల నెఱపుచు,

[7] ఆకుండివ్యాసమూర్తి శాస్త్రులగారి గభీరాశయ సుభగం
భావుకసంభావన సంపాదించి భవ్యాసమానసౌరస్య సంపదలు బయల్ప
ఱుచుచు,

ఇటులు నిర్భీకపండితాదరణపర్యాప్తిం జెంది దాడి వెడలిన
యీగ్రంథరాజశిరోమణి గుప్తార్థరాజ్యమ్మునువ్వెత్తుగ నెగురఁ దన్ను
కొనిపోవఁగా సామాన్యద్విజశక్తికి శక్యంబగునే మహర్షులచే మన్నింపం
జుడు మహాభాగధేయరత్నమును భిక్షావందనమ్ములబిగిని బుష్టిపూర్తిం
గాంచిన యొకయతిమూర్తి యడ్డమై యతిహాస మునేసినచో గొఱంత
గలుగునే? కులగిరులు శిరసావహించిన యీరత్నగర్భమండలి నొక
గుఱకరాగుట్ట యెదిరిననేమి కొడువగలిగెడు కాఁబట్టి యింతమాత్రన
నీగ్రంథరాజమునకు లోపం బెంతమాత్రమును నొదవదు.

అయినను, కలహంబనెడి యోదనంబేకాక యరణ్యంబునఁ
బ్రాణి రసహితంబైన యోదనంబునను నుండి “కనుదోయి” లోని
కనుపదమును సహితమును, బ్రథమావిభక్తి. యని త్రోవఁ గానలేక
దిగ్భ్రాంతిం జెంది కనుదోయిం దెఱవలేని యాయాఁడుసీమాలక్ష్మినే

కాకినింజేసి దయార్ద్ర హృదయంబగుపండితమండిలి దవ్వన విడుచుట
 యుక్తంబు గాదుగాన నీవటలోమంచి చెడ్డలమర్మంబు లేర్పరించి పలువు
 రను బాగునేసి యాచితేతిన పిల్లలతల్లియని పించుకొన్న లోకకుంటుం
 బిని యానీప్రతికామ తల్లిక హితోపదేశమునకుం దీనిం జేయివట్టుకొని
 మెల్లమెల్లఁగాఁ జేర్చఁ జూచెదముగాక! లోకములో నొక శుభకార్య
 ము తలపెట్టుకొన్న సమయమున నాదిని దేవతాస్మరణము శిష్టాచార
 ముగా నున్నందున నిట్టి విద్యారంభ కార్యంబు జరిగించునట్టి యద
 నునంగూడఁ దీర్థ స్వార్థము లుభయమునుగలసి వచ్చుటకై, దేవతావి
 ద్యాశబ్దములయొద్ద వ్రాసిన ప్రతివాదుల మనంబుదలి ప్రధానాక్షేపణ
 మునే మొట్టమొదట నెత్తుకొని బోధనేయింపఁదలంతుముగాక!

ఈసీమాలక్ష్మీప్రాతలయందు నెంతమాత్రమును మాన్యతలేక
 కేవలమును గుణశూన్యతయే స్థిరీకరించుచున్నారము గావున “వజ్రం
 వజ్రేణభిద్యతే” న్యాయమునఁ దిరిగి మేమును శూన్యమాసమునే సు
 ముహూర్త సమయముగా నెంచుకొని యుత్తరించుచున్నారము.

పూర్వపక్షము.

(4) స్త్రీలింగముల ప్రథమైకవచనమునకు లోపంబగు” తత్సమ:
 (57) సూత్రమునకు స్త్రీలింగములనఁగా “స్త్రీవాచకము” లనియర్థము
 చేయుట కేవలము పొరపాటు. అట్లుకానిదో దేవతావిద్యాదిశబ్దములు
 స్త్రీవాచకములు కామింజేసి “దేవత” “విద్య” అనురూపములు సిద్ధిం
 పనేరవు. వాఖ్యాత యిట్లపార్థముచేయకుండినచో స్త్రీవాచకములు
 గాకున్ననుఁ నవిస్త్రీలింగములేగాన మూలమునుబట్టి సాధ్యములగు.

స మా ధా న ము.

చూచితిరా! యీయగాధ సంస్కృతపాండిత్యము! దేవతావి
 ద్యాశబ్దములు స్త్రీవాచకములు గాకున్నను స్త్రీలింగములట! స్త్రీలింగ

మయినది శ్రీవాచకమేలకాదో! తెలియకున్నది. శ్రీవాచకముగాకు
న్నను, శ్రీలింగమగు ననుమాట సహోదరుఁడు గ కున్నను, సోదరుఁ
డగు; గ్రామ్యము గాకున్నను, అశబ్దమగును; ఎడమచేయి గాకు
న్నను, పుట్టిచేయియగును, అనుటవంటిదై పరిహాసాస్పదమగుచున్నది.
మఱియు, లింగమనునది శబ్దమునకు, జెందుంగాని యర్థమునకు సంబం
ధింపదని ప్రతిభటుఁ తాత్పర్యమయినట్టులు తోచుచుండు. అయ్యది
యశాశ్రీయము, అపార్థము శాస్త్రమార్గమలోచింపఁగా “దేవత,
విద్య” అన్నవి శ్రీవాచకములు కానిచో, టాప్రత్యయమెట్లు సంఘ
టిల్లును స్పష్టార్థ మీక్రింద నీశబ్దముల ప్రక్రియకొంచెము సూచింపఁ
బడును. “దేవాత్తల్” అను సూత్రమున (5-4-27) దేవశబ్దముకంటె
స్వార్థికమైనతల్ ప్రత్యయమురాఁగా “దేవత” అని హ్రస్వాంతము
తద్ధితాంతమగును. విదధాతువు కంటె “సంజ్ఞాయాంసమజ, నిషద
నిపత, మన, విద, ఘ౞, శీజ్, భ౞ఞిపః (3-3-89) అనుసూత్ర
మునఁ గరణార్థమందు, కృప్రత్యయమురాఁగా “విద్య” అనిహ్రస్వాం
తము కృదంతమగును. ఇపుడు, తలంతదేవతశబ్దమును, కృదంత విద్య
శబ్దమును నగునదంత ప్రాతిపదికములు శ్రీవాచకములు గావుననే
“అజాద్యతప్తాప్ (4-1-4) అనుసూత్రమునఅజాదిప్రాతిపదికములును,
అదంతప్రాతిపదికములును శ్రీవాచకములగుచో శ్రీత్వమునకు ద్యోత
కమగు టాప్రత్యయ మగును! అనిఫలితార్థము! సహజంబులైన దహ
నప్రకాశశక్తు లగ్నియందుగూఢములై యుండఁగా నయ్యవిప్రకటింపఁజే
యుటలో శుష్కేం ధనము సాధనమైనట్లు ప్రాతిపదికంబులకే సహజా
ర్థమైన శ్రీత్వమును, టాబాదులుస్ఫటికరించుచు ద్యోతకములనిపించు
కొనును ప్రాతిపదికార్థప్రాతిపదికంబులకు వాచ్య వాచకభావము సం
బంధము. ప్రత్యయార్థ ప్రత్యయములకు ద్యోత్య ద్యోతకభావము సం
బంధము. కాఁబట్టి. “దేవత, విద్య” అనుశబ్దములు శ్రీత్వవాచకము

లుగాననే యాకారాంతములై స్త్రీలింగములనిచెప్పబడు. “ఆకారాంత
స్త్రీలింగో దేవతాశబ్దః” అను శబ్దమంజరీ పాఠమునంజేసి లింగము శబ్ద
మునకే కాని యర్థమునకుఁ జెందదని ప్రతిభటుల తాత్పర్యముగాఁ
బోలు!! అయ్యది శబ్దమంజరీపాఠకుఁజ్ఞానమే. ఆజ్ఞానము సంస్కృత
వ్యాకరణగంధమును మూర్ఖుఁడనిగాదనిస్వశక్తినిబయల్పఱచుచున్న
ది. ఇకను దేవతాదిశబ్దములర్థములోఁ బుంవ్యక్తిని దెలియఁ జేయున
పుడు స్త్రీవాచకము లెట్లుగునని శంకింతురేని వినుండు. “స్త్రీయామ్॥
[4—1—3] అనుసూత్రమును వివరించునమయమున మహాభాష్యకా
రులు “స్తన కేశవతీ స్త్రీస్యా ల్లోమశఃపురుషః స్మృతః। ఉభయోరంత
రంయచ్చ। తదభావేనపుంసకమ్। లింగాత్ స్త్రీపుంసయో రానే॥

భూకుంసేటాఽప్రసజ్యతే॥ అనున్యాయమున స్తన కేశచిహ్నములంబట్టి
స్త్రీలింగమనియు, శ్మశ్రురోమకళా చిహ్నములంబట్టి పుల్లింగమనియు
నిర్ణయము నేసితిమేని స్త్రీవేషధారియై వతిల్లి పురుషునింజెప్పెడి భూ
కుంసశబ్దమాకారాంత స్త్రీలింగముగావలసి యతివ్యాప్తి తటస్థించున
నియు, ఇష్టస్థలములైన ఖట్వావృత్తాదిశబ్దములయందు స్త్రీపుంసలింగ
త్వాదులు సంభవింపక యవ్యాప్తివచ్చుననియు శంకించికొని వ్యాకరణ
శాస్త్రమందు శాస్త్రీయలింగము (లేక) పారిభాషికలింగము ముఖ్యము
గాని స్తన కేశ శ్మశ్రురోమకళాదిస్వరూపమగు లౌకికలింగము ముఖ్య
ము గాదని పరిష్కరించిరి. “స్త్రీయామ్” అనుసూత్రమును వివరించున
ట్టిప్రకరణమందే భాష్యకారులు “సంస్త్యాన ప్రసవాలింగమాన్థే యా
స్వకృతాంతః [స్వసిద్ధాంతతః] సంస్త్యానే స్త్యాయతే ర్ద్ధిక్ స్త్రీ సూ తే
స్స ప్రసవే పుమాః॥” అని లింగలక్షణమును సిద్ధాంతప
ఠించిరి స్త్రీ ధాతు పు కం టె డ్రట్ ప్రత్యయంబు గలిగి స్త్రీశబ్దసి
ద్ధియగుననియు సూ జ్ ధాతుప్రకం టె డుమ్ సుక్ ప్రత్యయమును, ధా

తున కారదీఘాఽకారములకుఁ గ్రమముగా సకార హస్వము లాదేశములై, పుంశబ్ద సిద్ధియగుననియు, నీవ్యాకరణ శాస్త్రమున స్త్రీశబ్దమునకు సత్త్వరజస్త మోగుణములయపచయమును (క్షయము) “పుం” శబ్దమునకు సత్త్వాదిగుణముల యుపచయము (వృద్ధి) సర్థములనియుఁ బుంస్త్రీశబ్దములు భావప్రధానములనియుఁ బైశ్లోకార్థమును స్పష్టపఱచిరి. ఈశ్లోకములోని పుం స్త్రీశబ్దములచేత నుపచయాపచయములే కాక యుపలక్షణంబుగ సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థయు గ్రహింపఁబడునని వ్యాఖ్యాతలు విశ్వములోని సర్వపదార్థములును సాంఖ్యమతమునందు న్యూనాధిక భావంబునన ంగాంగిత్వము నొందిన సత్త్వరజస్తమోగుణముల యుపచయమునువక్త ప్రధానముగా నెంచినచోఁ దద్వాచకశబ్దము పుల్లింగమగుననియు, అట్టిగుణముల యపచయమును వక్తయుద్దేశించినచోఁ దాదృశపదమును స్త్రీలింగమగుననియు, నిట్లేసామ్యావస్థ ముఖ్యముగా వక్తభావించెనేని నపుంసకలింగమగుననియు, భావము. మనమెదుట నొకవృక్షముం జూచి యావృక్షమువిషయమై “అయంపదార్థః! అనిప్రయోగించితమేని వృక్షము సత్త్వాదిగుణత్రయపరిణామమేకాన నపుడు మనము ప్రయోగించిన ప్రకృతవాక్యములోని పదార్థశబ్దమందలి పుల్లింగమున వృక్షస్వరూపమయిన సత్త్వాదిగుణ సముదాయమునకుం జేరిన యుపచయమర్థమగును. “ఇయంవృక్షిః! అనిప్రయోగించితమేని స్త్రీలింగమైన వృక్షిశబ్దము యొక్కప్రయోగంబున వృక్షరూపమయిన సత్త్వాది గుణత్రయమందలి యపచయమర్థమగును.” “ఇదంవస్తు” అనివాక్యముప్రయోగించితమేని వృక్షాత్మకమయిన సత్త్వాదిగుణత్రయ మందలిసామ్యావస్థ నపుంసకమైనవస్తు శబ్దమునఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లే విశ్వములోనిసర్వపదార్థములయందును సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలువివక్షింపఁబడినచోఁ గ్రమముగాఁ

బూర్వోక్తములైన లింగత్రయబోధక వాక్యము లుపయోగింపందగు
 మఱియు, లింగమున విశ్వమయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాప
 చయ సామ్యావస్థలు బోధింపఁబడుచున్నందున లింగముశ్చభార్థమునకుం
 జెందుంగాని శబ్దమునకుం జెందదన్నట్లు భాష్యమందే తాత్పర్యము
 స్పష్టపఱుపఁబడినది. ఇట్టి భాష్యతాత్పర్యమే “స్త్రీయామ్ అనుసూత్ర
 మందలి స్త్రీత్వముచు వివరించునమయమున “అచేతనఖట్వా వృక్షాది
 సాధారణం లింగంతు సత్త్వాదీనాంగుణానాం ఉపచయాపచయస్థితిరూ
 పం క్రమేణపుంస్త్రీ చపుంస కాఖ్యం. ఏ కాధేశద్వైత్యాద్వైష్టంలింగాన్య
 త్వమితి భాష్యోక్తేరర్థనిష్ఠంకేవలాన్వయి. ఇయంవ్యక్తిరిదంవ స్త్వయం
 పదార్థఇతి త్రివిధవ్యవహారస్య పదార్థమాత్రే సత్త్వాత్ ॥ అనిశబ్దేందు
 శేఖరమందు వివరింపఁబడినది. విశ్వమందలి సర్వపదార్థములయందును
 నుపచయాపచయసామ్యావస్థ లెట్లుండుననఁగా:—సృష్టికింబూర్వమున
 సామ్యావస్థలోనున్న సత్త్వరజస్తమోగుణము లాత్మయొక్క నియామ
 కత్వములేకయే, తమంతతాము న్యూనాధికభావమున నంగాగిత్వము
 నొంది శబ్దస్వర్పరూపరసగంధాత్మకంబగు జగదాకారముగాఁ బరిణమిం
 చెనని గదా సాంఖ్యమతము. (ఇట్టి సాంఖ్యమతనిబంధనలు “ప్రవృత్తే
 శ్చ” (2-2-2) “అంగిత్వా నుపపత్తేశ్చ (2—2—8) ఇత్యాది సూత్ర
 ములయం దుద్ఘాటించి శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యమున ఖండింపఁబడి
 నవి) అందున స్వయముగానే యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలను బొం
 దునట్టిశక్తులు సత్త్వరజస్తమోగుణముల యందున్నందునఁ దత్పరిణామ
 ములైన జగత్పదార్థములయందును నయ్యవి గూఢములై “కారణగుణాః
 కార్యేసంక్రామంతి॥ అనున్యాయమున మృద్ధిర్మనము ఘటశ రావాదుల
 యందున్నట్లు లిమిడియుండునని సాంఖ్యమతతాత్పర్యము. ఇట్టి తాత్ప
 ర్యమే “శ్లో॥ ప్రవృత్తిరితి సామాన్యం లక్షణంతస్యకథ్యతే ఆవిర్భావ

(ఉపచయ) స్తిరోభావ (అపచయ) స్థితిశ్చే (సామ్యావస్థా) త్యథభివ్యతే
ప్రప్యత్తిమతస్సర్వేథా । స్తిస్యభిశ్చప్రప్యత్తిభిః” అని హరికారికయం
దు వెల్లడింపఁబడినది. ఇకను సాంఖ్యమతమున లోకములోని సర్వపదా
ర్థములును సత్త్వరజస్తమోగుణ పరిణామములే కాన నట్టి యుపచయాప
చయసామ్యావస్థలను బర్యాయముగా వక్తవివక్షించినచో దేవతాది
శబ్దములకుం గూడఁ బున్న పుంసకలింగము లేల రాఁగూడదని శంకేంతు
రేని యట్లనవలదు. శిష్టలోకవ్యవహారః పరంపరంజేసి “లింగమశిష్యం లోకా
శ్రీయత్వాల్లింగస్య” అను న్యాయమున నొకానొక శబ్దముచే నుపచ
యాపచయ సామ్యావస్థలలో నొక్కొకటియే వివక్షింపఁబడి యొక్కొ
క్కలింగమే తత్పదార్థమునందుఁ దెలుపంబడును. దారశబ్దమున నుపచ
యమాత్రమే వివక్షింపఁబడి పుల్లింగము తెలుపంబడును. అప్ శబ్దజ్ఞాన
శబ్దములచేతఁ గ్రమముగా నుపచయ సామ్యావస్థలుమాత్రమే భావింప,
బడి స్త్రీలింగ నపుంసక లింగరూపార్థములగును ఒకానొకశబ్దమున
ధర్మద్వయమును పర్యాయముగా వివక్షింపఁబడి లింగద్వయమునునగు
నక్షత్రవాచకమైన యును శబ్దము నక్షత్రపదార్థగతమైన సామ్యాపచ
యములను బోధించు నపుంసక స్త్రీలింగములను బర్యాయముగాఁ
దెల్పును. నక్షత్రశబ్దము నపుంసకార్థమునే బోధించును. తటశబ్దము
పర్యాయముగా మూడులింగములను వచించును. ఒకానొకచోఁ బౌ
భాషికలింగముతోఁ గూడ నైకమత్యమునొంది “లోమశః పురుషస్మృ
తః॥ అనున్యాయమున మేహవాది చిహ్నవిశిష్ట పదార్థము గూడ
నొక ప్రకరణంబున శబ్దము బోధించును. “పశునాయజేత॥ అనుచోటఁ
బశుశబ్దము శాస్త్రీయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయమునే కేవ
లమును దెలుపక పుంశ్చిహ్నమైన శేఫస్సుంగూడ (అర్థవిష్టమగునట్లు)
బోధించును. కావుననే పుల్లింగమై, మన్యుశ్రీకి శాస్త్రీయమై యుప

యోగించుచుండు. ఇట్టి తాత్పర్యమే “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ విశిష్టే
 లోకికే శాస్త్రీయ మపిశబ్దతో బుద్ధ్యతే; తథానుభవాత్ | అని శబ్దేందు
 శేఖరమందు నుద్ఘోషింపఁబడినది. “శ్లో॥ అయమైంద్రీముఖం పశ్య
 రక్తశ్చుంబతీచంద్రీమాః॥ ఇత్యాదిస్థలమందు స్త్రీపుంసకలింగములైన
 మైంద్రీచంద్రీమశ్శబ్దములచే శాస్త్రీయముతోఁ గూడ లోకికలింగము
 భావన నేయిఁబడినందుననే “చంద్రీమశ్శబ్దగతపుల్లింగేన, ఐంద్రీశబ్దగత
 స్త్రీలింగేనఁ తత్ప్రతిపాద్యేంద్రీ సంబంధిత్యేన చోపస్కృతాద ప్రస్తుత
 పరవనితా సక్తపురుషవృత్తాంతః ప్రతీయతే” అను కువలయానంద
 గ్రంథప్రకారమున, లోకములోని నాయికా నాయకులు వ్యంగ్యరీతిని
 బోధింపఁబడి సమాసోక్త్యలంకారము సిద్ధించుచుండు.

మఱియును, లింగమర్థనిష్ఠమై శబ్దసంబంధి కాదుగనుకనే మైం
 ద్రీచంద్రమశ్శబ్దములచే వ్యంగ్యసరణిని నాయికానాయక పదార్థములు
 బోధింపఁబడి యలంకార సమన్వయంబగును. లింగము శబ్దసంబంధియే
 కేవలము నయ్యేనేని నాయికాద్యర్థములను బోధింపనందున నలంకారి
 సమన్వయం బెట్లగును ? కావున దేవతావిద్యాదిశబ్దములచేతఁ బదార్థ
 గతఁ స్త్రీత్వమే బోధింపఁబడును. అనఁగా లోకికలింగముతో నైకమ
 త్యమును బొందని చోటుగాన శాస్త్రీయలింగమైన సాంఖ్యమతప్రకారస
 త్వాది గుణముల యపచయరూప స్త్రీత్వమును “శ్లో॥ సంస్త్యాన
 ప్రసవౌలింగ మాస్థేయాన్వకృతాంతః(స్వసిద్ధాంతతః) సంస్త్యానే స్త్యాయ
 తేర్ద్ధిట్ స్త్రీ సూతేసప్రసవేపుమాన్॥” అను పూర్వోక్తభాష్యసిద్ధాం
 తప్రకారమున నట్టి దేవతా విద్యాదిశబ్దము వచించును. ఇట్టి విద్యా
 దిశబ్దములే యాలంకారికప్రకరణములో వచ్చినయెడ సందర్భానుసార
 ముగా లోకికలింగము సైతము భావింపఁబడి నాయికగూడ వ్యంగ్యార్థ
 మై “విద్యాసాధః” ఇత్యాదిస్థలముందు విన్యలు స్త్రీయనోలే నాతనిని

మోహించి వశమందున్నవి యన్న తాకిక స్త్రీ లింగార్థముగూడ వ్యం
గ్యంబగును. కాబట్టి తత్సమమిచ్చే 17 సూత్రమును వివరించుచో
బ్రహ్మశ్రీ వేంకటరామశాస్త్రిలుగారు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక
మని యర్థము చెప్పట బ్ర|| సీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్ర
ముగాక స్త్రీపురుషాదులందరును జయజయశబ్దములతో మెచ్చుకొనం
దగియున్నది. ఇకను శబ్దమునకుం జెందక లింగమర్థమునకే చెందెనేని
“అకారాంత స్త్రీలింగోవిద్యాశబ్దః” ఇత్యాదిస్థలములందు స్త్రీలింగః॥ అ
న్నది విద్యాశబ్దమున కెట్లు విశేషణమగుట యుక్తమందురేని “శ్లో॥ రా
మేతద్వ్యక్షరం నామ । మానభంగః పినాకినః । శౌర్యభంగోరావణస్య
మదభంగస్యవాలినః” అన్నచోటునం బలెవాచ్యవాచకములకు నభే
దాధ్యవసాయంబున యుక్తంబయ్యెడి. కనుకనే “పుల్లంగశబ్దఇత్యాది
వ్యవహారస్తు వాచ్యవాచకయౌరభేదాధ్యవసాయాత్” అని చంద్రీక
శాదివ్యాఖ్యానములయందు “స్త్రీయమ్” అను సూత్రమందలి శేఖర
మునొద్దఁ జాటబడుచున్నయది. లింగ మర్థమునకే సంబంధించి శబ్దము
నకుఁ జెందదు గనుకనే “అస్థ్యాదిషునపుంసకగ్రహణం శబ్దగ్రహణం
ద్రష్టవ్యమ్ । యుక్తంపునరిదం విచారయితుమ్ । నస్వనేనాసందిగ్ధే నా
ర్థగ్రహణేన భవితవ్యమ్ । నహినపుంసకం నామశబ్దోస్తి” అని “స్వమో
ర్నపుంసకాత్” అను సూత్రమందలి మహాభాష్యమందు లింగమర్థ
నిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదని డిండిమఘోషంబుతో ఘోషింపఁబడియె.
ఇట్లుండగా స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరించుట గ్రంథకర్త
తప్పేమున్నది. అయ్యది యొప్పుకున్న యనంగవలయు. ఉత్తరకుమార
రప్రజ్ఞలతో “అపార్థము, అపార్థము” అని పలుమాఱు పలుకంగ నేకా
లము గడచిపోవదుసూ!! అపార్థముగాదు. ఇదిగో ఇప్పుడు సపార్థము
పార్థమన్య శ్రీమహాత్మ్యమునకుఁ బార్థుండు లేకుండుటయెట్లు సంఘ

టిల్లు. పెండ్లికిఁ బెండ్లికొడుకు లేకుండు నన్నవారు ప్రమత్తు లనిపించు
 కొనరా? కావున నటులాడువారి మాట ప్రామాదికము, అతిసాహస
 ము, దుస్సాహసము, ముఖ్యము, ఇచ్చట నాడువారిమాట యనుటం
 జేసియు, అతిసాహసమునుటం జేసియు నీక్రిందిసంగతి స్మరణంబునకు
 వచ్చుచుండుననియు లోకములోఁ గొందఱు శాస్త్రినామధేయులు పు
 రుషపదార్థలక్షణం బిసుమంతియులేకుండి వామాచారవత్కన్తులై ప్రతీ
 పదర్శినీరసజ్ఞత్వమున గుణమ్ముయందు దోషము లారోపించి వ్యర్థము
 గా శుష్కకలహంబునకుఁ గాల్చివచ్చుచు నిష్కళంక స్వభావంబుగల
 పత్రికారత్నములను సయితము ప్రహేళనంబునంబులతోఁ గన్నుప్రామి
 ముఖింబులందుఁ దలకాకృతి నిడుచుండఁగా నట్టి సజ్జ నారులయెడ లింగ
 మర్థనిష్ఠమయినచోఁ బుల్లింగమైన శాస్త్రశబ్ద మెట్లు సమన్వయించునని
 యు, నెవ్వరయిన శంకింతురేని సావధానముగా నాకణింపుడు. అట్టి
 వారియెడ “శాస్త్రమస్యాస్తీతి॥ అని నద్ధితంబైన తద్ధితంబుతో (ప్రత్య
 యము) వ్యుత్పన్నంబైన శాస్త్రశబ్దము సమన్వయింపఁగూడదు. ప్రక
 రణ సందర్భమున నట్టియెడ స్త్రీలింగశాస్త్రశబ్దము సమన్వయించినచో
 సర్వశాస్త్రమతంబునకును నవిరోధమై సామరస్యంబు గలుగుచుండు.
 శాస్త్రశబ్దము స్త్రీలింగ మెట్లుంటిరేని. “గ్రసిత, స్కభిత, స్తభితో, త
 భిత, చత్త, వికస్తా, విశస్త, శంస్త, శాస్త్ర (7-2-34) అను
 సూత్రమున “శాస్తిశ్చ” రూపముగాక శాస్త్రశబ్దము వైదికప్రకరణం
 బున నిడాగమరహితముగా నివర్తించబడియె. (1) జగత్ప్రభోరప్రభవి
 ష్ణువైష్ణవః (2) “తంతస్థివాంసం నగరోఽకంతే॥ (3) “త్రియంబకం సం
 యమినందదశః॥ (4) “నిర్మాణమేవహితదాతవలంబనీయం । మాపూత
 నాత్వ ముపగాశ్చి సతాతిరేధి॥ ఇత్యాది వైదికశబ్దములు లోకమునందు
 బ్రయోగింపఁబడినట్లు ఇడాగమరహితమయిన శాస్త్రశబ్దము గూడ

శ్లో॥ అంబేతిగౌరీ మహామాహ్వాయామి! షత్సఃపితుర్మాతర్యపవ
సర్వాః! కథంనులక్ష్మీ మితిచింతయతం! శాస్తారమిడే భవమోచ
నాయ॥ శ్లో॥, పాత్రస్థలితవృత్తీనాం! (పాత్ర × అస్థలిత) శాస్త్రమార్గ
ప్రవర్తినామ్! (శాస్త్ర × అమార్గ) అర్థాంగీకృతదాంషత్య! మహంసే
వేమహామహాః॥ ఇత్యాద్యష్టదీక్షితాదుల కాలభైరవస్తుతిశ్లోకప్రయోగం
బులంబట్టి లోకమున వ్యవహరింపందగు. అథవా, “ఆగమశాస్త్రమని
త్యమ్॥ అను పరిభాషంజేసి “సాగరంతర్దుకామన్య॥ అనుచోటంబలె శా
స్త్రశబ్దంబును బ్రోచీనులమతంబున లోకప్రయోగార్హమై యామో
దింపందగు. ఇట్లు ద్వీవిధంబున ఋకారాంతమైన శాస్త్రశబ్దము ప్రయో
గార్హముగాన “ఋస్నేభ్యోజీవ్॥ (4-1-5) అను సూత్రమున శ్లో॥ కు
త్రాలయోమంషనఽండితస్యే । త్యేతాస్సప్రచ్ఛజలాయగంత్రీః॥ ఇత్యా
దిస్థలంబుల గంత్రీప్రభృతి శబ్దములువోలె శాస్త్రీశబ్ద మీకారాంత స్త్రీ
లింగరూపము నిర్వివాదముగా నుండందగు. పుల్లింగమైన “శాస్త్రీ”
అను శబ్దముయొక్క ప్రథమావిభక్త్యేకవచనమును, శాస్త్రశబ్దము
యొక్క స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనరూపమును నుభయంబును “శాస్త్రీ॥
అని యిట్లు దీర్ఘాంతముగా సమానాకారముతో నుండును. “నామం
బుల తుది దీర్ఘంబున కు హ్రస్వంబగు॥ [తత్స; 54] అను సూత్రమున
హ్రస్వమురాగా నుభయరూపంబులును సమానాకారములై “శాస్త్రీ”
అనియిట్లు హ్రస్వాంతత్వముతో నుండును. హ్రస్వజ్ఞానంబు గలయెడ
నీసూత్రంబుననైన హ్రస్వంబు మఱంతసార్థకంబగు. ఇట్లు తెలుంగువ్యా
కరణ మనుగ్రహించుటంజేసి తక్కిన విభక్తివచనంబులమందు సయి
తము స్త్రీశాస్త్రీ పుం శాస్త్రీభేదము గానరాకుండు. ఉష్ణకష్పరంబు
లొక్కపోలికనున్నను, షరీక్షాసమయము సంభవించునపుడు తారత
మ్యము తెలియక మాననట్లు స్త్రీపుంస లక్షణభేదంబు గోచరింపక

మానదు. అట్టెనచో మీపార్థమన్యశ్రీమహాత్మనంబునకు స్త్రీలింగ
 శాస్త్రీశబ్దార్థము పనికివచ్చునా? యని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యీ
 లక్షణభేదము పెద్దలు వచింతురుగాక! అంతవఱకును వారి నమన
 శ్లోకాదులయందును నుభయవ్యక్తులకును సరిపడునట్టి శబ్దములె ప్ర
 యోగించి కృతార్థుల మగుదుము. అయ్యో! పాపము. శ్లో॥ సురలో
 కోద్యోదవాద్యే । స్త్రీయాంక్లీబే త్రివిప్తపమ్॥ శ్లో॥ “భిస్సాస్త్రీ భక్తమం
 ధోన్నమోదనో స్త్రీసదీదివిః॥ అనిన యమరనిఘంటువునైన నెపుడేని ప్ర
 తివాదులు నోటంబెట్టినచో స్త్రీవాచకమన్నచోట నింతసందేహము
 వీరిం బాధింపకుండును. “భిస్సాస్త్రీ” “అన్నచోటునంగూడ” భిస్సా-
 అన్నము. స్త్రీ-ఆడుది, “అనియే వీరి తాత్పర్యము చేసికొందురేని యి
 కను బరప్రయత్నము నిష్ఫలము. ఏమీ!” యీవిమర్శన మహాజ్ఞా
 నము. ఈప్రేలప్రిండికి నింత సంతర్పణకోలాహలమా? చాలు! చాలు!
 ప్రకృతంబునఁ బూర్వోక్తమహాభాష్యశేఖరాది గ్రంథంబుల ప్రామా
 ణ్యమున లింగమర్థనిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదు గాన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి
 వేంకటరామశాస్త్రులుగారు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరిం
 చిన సరణి సర్వవిధములను సర్వోత్కృష్టమై సమరరంగంబున సమ్మ
 తునంబగు పార్థనిష్ఠత్వంబునోలే సార్థకమై పరమతేజంబునఁ బరిధ
 విల్లుంగావుత! మఱియు, నీసమాధానము ప్రతివాదుల మతమునకుఁ
 దప్పో యొప్పో యీపత్రికాధిపతిగారి పేర నేమనివాయుదురో! యొ
 కటి రెండుపక్షంబుల కాలము నీక్షించి తక్కిన యంశములకుఁ దిరిగి
 సమాధానము వ్రాసితీరుదుముగాక!

[నశేషము]

ద్వితీయ ప్రత్యభియోగము.

—;—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రిరచిత బాలవ్యాకరణ
గుప్తార్థప్రకాశికాశరపార్థమన్యు శ్రీమహాత్మ్యవశేషము.

(చిరకాలమునుండి దాసరిపదముగాఁ బాడుచున్న క్లిష్టతమద్వం
ద్వార్థము విడనాడి తత్సమ ప [39] సూత్రమున గ్రంథకర్తవ్రాసిన
కర్మధారయార్థసారాంశము నెఱుంగఁజాలక బ్రహ్మశ్రీ॥ వర్ణుల చినసీతా
రామస్వామి శాస్త్రిలుగారు గ్రంథములు సుబంధములుకాక మునుపే
రాక్షస సం॥ ర భద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతికలో దోషా
ద్బాటననేసి ప్రబంధమగుటయే కాక గతించిన యాంధ్రపరిషత్తుపండితుల
యొద్దఁ బల్మాటీసూత్రార్థము దూషించినట్లు తెలిసినందునను, అందున
దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానులు నిజముగా గ్రంథకర్త ద్వంద్వార్థము తెలియం
జాలకయే పొరపడియుండవచ్చునని శాస్త్రిలవారి మనోరథమునకనుకూ
లముగా సంశయించుచున్నందునను, మామిత్రులు సూత్రమందలి
ద్వంద్వార్థక్షేపమును గర్మధారయార్థసారభ్యమును విశదపఱుపుమని
కోరుచున్నందునను, నయ్యది ప్రకటింపఁబడుచున్నయది.)

శ్లో॥ వజ్రుల నవ్యయభూతాంధ్రగవ్యం చద్దామ్యధర్మధీః

సీతారామస్వామి శాస్త్రినమ్యతే సవ్యపాణినా॥

ఈవఱలోస్త్రీలింగములవిషయమై వ్రాయఁబడిన బాల. వ్యా
తత్స: ప.(57) సూత్రముకింది స్త్రీవాచకశబ్దముగుఱించి తగుశాస్త్రీ
యయుక్తులతో సమాధానమిఁబడినది (ఫిబ్రవరి 2 తేది-16సం॥.)
క్షేపమాత్రలో కాన న పుంసకలింగములఁగూర్చి రచింపఁబడిన యీసూ
త్రముయొక్క (తత్స-39) వ్యాఖ్యసారాంశమును లింగసందర్భముననే

వివరించిబోధించుటయు న్యాయంబైనందున నీయుపన్యాసమందే “స్త్రీవాచకంబు”నకును సమాధానం బంతర్భూతముగాఁగ నట్టికథాక్రమంబునకును నవతారిం చుచున్నారము.

ప్రతివాదుల పూర్వపక్షము.

“అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు” నను (తత్సమకి9) సూత్రమునకు హాస్వాకారమంతమందుగల యమహత్తులైన నపుంసకలింగశబ్దములకు మువర్ణకంబు వచ్చునని యీగుప్తార్థప్రకాశికలో నర్థము వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లయినచో స్త్రీలింగమగు వృక్షశబ్దమునకు మూలములో నుదాహరింపఁబడిన “వృక్షమనురూప మెట్లుసిద్ధించును? మఱియు, దైవతము వృషభము, మొదలగు ననేకశబ్దములగతి యేమగునో తెలియకున్నది.

ప్రత్యుత్తరము.

ప్రతివాదులు “వృక్ష”మిత్యాదిరూపము కుదురక దోషమువచ్చునని యుద్ఘాటించుచు ముసుంగులో మెసంగినట్లు చెప్పదురుగాని “యదమిత్య” మ్మని యీసూత్రమునకు నిట్లు వివరింపవలెనని కంఠోక్తిగా ఖండించి స్వాభిప్రాయమును స్పష్టపఱుపరైరని మేనూలోచించుచుండఁగా, నట్టితఱి మ॥ శ్రీ మైనముపాటి హనుమంతరావుగారికిఁ దమసందేహమును నివారించుకొనుటకై ప్రశ్న సేయ బ్ర॥ శ్రీ॥ వ॥ చిన సీతారామ స్వామిశాస్త్రులవా రీక్రిందివిధంబున నీసూత్రమునకు (తత్సమకి9) నర్థము వ్రాసిరని హనుమంతరావుగారు కాకతాళీయముగా నేతెంచి మాకు దానినందఁజేసిరి. సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారి సూత్రార్థవివరణము “అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగుననియర్థము. అమహత్వనపుంసకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కరలేదు” అని ఈవిధముగా వ్రాయఁబడినది. అనఁగా “హాస్వా

కారాంతములగు నపుంసకలింగశబ్దములకు మువర్ణకమగును.” అని యిట్లు సముచ్చయార్థమున రెండువాక్యములుగాఁ బై సూత్రమును వివరింపవలసినదని వీరిముఖ్యాభిప్రాయ మైనట్టులు స్పష్టపడుచుండెడిది 18—2—16 సం॥రం తేదిని (అన గా రాక్షససం॥ ర మాఘ శుకర శు॥ న) హనుమంతరావుగారు పృచ్ఛసేసి యుత్తరమువ్రాయఁగా బ్ర॥ శీ॥ వ॥ చినసీతారానుశాస్త్రులుగా రీయమావాస్యనాఁడు ప్రత్యుత్తరమువ్రాసిరి. కృష్ణపక్షమంతయు నెక్కుడా లోచించి కాలమాపనతో వ్రాసిన వీరివ్రాతదృష్టి నాలోచింపఁగాఁ గృష్ణపక్షప్రతిభ నే వెల్లడించుచున్నదియని చదువరులే తెలిసికొందురు. పైఁగా “సన్నియోగశిష్టములు కానక్కరలేద”ని సంస్కృతపదము పెద్దబ్రహ్మాండముగా నుపయోగించినారు. ఈపదమిట్టిసందర్భమున సార్థకమో? లేక ప్రయోక్తలకు మీఁదుమిక్కిలి మఱంతయనర్థకమో? యన్నయంశము తర్వాత విచారితము. కాని ప్రకృతమున నిట్టిసమాసము పంస్కృతవ్యాకరణాధీనముగాన దీనికిష్టాక్షిప్తస్వభావములును దీనియావశ్యకత్వానావశ్యకత్వంబులును గొంచెము పరికించి చూతముగాక! అమహాత్ములకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగునని యర్థమువివరించిన శాస్త్రులవారి వచనశైలిచూడఁగా సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వము చెప్పవలసినదని విశదమగుచున్నది.

(1) ప్రథమపక్షమున. సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వసమాసము సాధించుట వైయాకరణనుతిమునఁ గుండేటిశిరమున శృంగమును మొలిపించుటగాని జేటొకటిగాదు “గౌణ్యసంభవాత్ ॥ (అ 2 పా 3 సూ 3) అనుసూత్రమును వివరించుతఱి “నహ్య శసోత్సత్తిస్సాభావయితుంశక్యాశ్రీమత్కాభిప్రాయానుసారిషు జీవత్సు” అని శంకరభాష్యమునఁ బలికినట్లే, వైయాకరణము జీవించియుండఁగా సముచ్చయార్థమునఁ

మన ద్వంద్వము జతపడుట సామాన్యముగా సులభంబుగాదు. “ఋరస్సర
నిరపేక్షస్యానేకస్య ఏకస్మిన్నన్వయస్సముచ్చయః॥ అని సిద్ధాంతకాముడి
యందు సముచ్చయపదార్థమును వివరించి గ్రంథకర్త సమాసములే
దని నిషేధించె. “ఋరస్సరనిరపేక్షస్యేతి” అని ప్రతీకమందుకొని “తత్త్వం
చైకస్యక్రియాన్వయోత్తర మఋరస్యాన్వత్త్యైత దన్వయాత్” శబ్దేందు
శేఖరమందఁ గారణంబు స్పష్టపఱుపఁబడినది. సమాసఘటకంబులైన
పదార్థము లన్యోన్యమును సంబంధింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గిగు
తో స్వతంత్రములై యన్వయించుచుం గాన నట్టి పదార్థములకు సమాస
ముగలుగ నేరదని కారణంబు పైవ్యాఖ్యానమందు విశదపఱుపఁబడినది.
ఇట్టి యర్థమే “యదావరస్సరనిరపేక్షాః పదార్థాః క్రియాయాం
సముచ్చయంతేతదాసముచ్చయశ్చార్థో యథాగామశ్చ పురుషమిత్యా
దావాక్యే ఋరస్సగానుపేక్షాగవాదయో నయనక్రియయా సంబంధ్యం
తే” అని “చార్థేద్వంద్వః” అను సూత్రమున భాష్యమునొద్దఁ గైయటు
నిచే వివరింపఁబడి సమాసము నిషేధింపఁబడియె. మువర్ణకమును బొం
దుటలో నమహదర్థముల యపేక్ష నపుంస కార్థములకును, నపుంస కార్థ
ముల యపేక్ష యమహదర్థములకును నెంతమాత్రమును లేనందున
నేకార్థిభావరూప సామన్యము లేమింజేసి ప్రకృతసూత్రమున ద్వం
ద్వంబు దులభంబు ఋరస్సర సాహిత్యములేక యమహత్తులును
నపుంస కార్థములును దీర్ఘంబునకుఁ దీర్ఘంబును బ్రసాదంబునకుఁ బ్రసా
దంబునునై వేర్వేరుగానునికి లోకానుభవంబై యుండఁగా నట్టి పదార్థ
ములకు ద్వంద్వబెల్లు సంఘటిల్లెడు ఇట్టి శాస్త్రీయూహమాలోచించియే
“షడ్దశానీన్వతంత్రః” అని నిర్భయముగాఁ బ్రకటించుకొన్న శిష్యుకృష్ణ
తిళ్ళానామగారు మున్ను శ్లో “అదంతానామ హతాంక్ష్ణీ బానాంచ
మువర్ణకః” అని ద్వంద్వంబునరింపక స్వకారిక రచియించుకొనియె. లోక

బులోఁ గూడ నెక్కడనైనను నపుంసకలింగములకు ద్వంద్వంబు సంఘటిల్లునా? అమహాత్ములలో స్త్రీలింగములున్నందున నమహాత్ములకును నిరభ్యంతముగా ద్వంద్వము గూర్చగలమని యెవ్వరైనను శాస్త్రులవారు మత్రాంగంబులు సల్పినను, వారు జంకక యట్టి యమహాత్ములతో నపుంసకలింగములకు నెట్లు ద్వంద్వంబు దొరకొల్పసాహసింతురు? పోనిండు. అట్టి లోకాతీతప్రజ్ఞగల స్వాములున్నయెడల నపుంసకలింగములకుం గూడ ద్వంద్వంబు దాకొల్పు సూత్రంబులున్నవి యింకనుముందు మువ్వకంబు లంటింపనిండు. అట్టివారి పౌరుషంబు లెట్లుసాగి సఫలంబగునో చూచెదముగాక! ప్రకృతమ్మునందు సముచ్చయార్థమున సామర్థ్యంబులేమింజేసి ద్వంద్వసమాసము సమకూరదని సిద్ధాంతకొముదియందే ప్రదర్శింపఁబడియెంగాన నట్టి గ్రంథగంధంబు నాఘాణింపని దోషజ్ఞులకు నయ్యదిస్వప్నార్థమిం దుదాహరించి వివరించెద. ద్వంద్వసమాసప్రకరణము;—”తత్రేశ్వరం గురుంచ భజన్వేతిసముచ్చయేః భిక్షామటగాం చానయేత్యన్వాచయేచ నసమాసః; అసామర్థ్యాత్” ఈవాక్యమున “ఈశ్వరంభజస్వ; గురుంభజస్వ” అని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నీశ్వగుండును; గురుండును భజనక్రియతో సంబంధించుచుండ రెండువాక్యములు ఫలితార్థములై యీశ్వరునకును గురుపదార్థమునకును నెంతమాత్రమును సంబంధములేనందున నిచ్చట సముచ్చయార్థముగాన ద్వంద్వమురాదని నిషేధింపఁబడియె. అనఁగా నీశ్వరునకును గురువునకును నొకరిసంబంధమొకరికి లేకుండ నొక్కొక్కరినే వేర్వేరుగా భజించుట తోచుచుండి యాపదార్థములకు నితరేతరయోగంబు లేనందున సామర్థ్యములేమింజేసి యిచ్చట నితరేతరయోగద్వంద్వమునకుఁ బ్రసక్తిలేదని గ్రంథకతఃతాత్పర్యము. కాబట్టి యిచ్చట “ఈశ్వరగురుభజస్వ” అని చెప్పినచో నెట్లుద్వంద్వము శాస్త్రీయమో! యట్లే

ప్రకృతమ్మునను నొకదానియపేక్ష నింకొకదానికి లేకుండ మువ్వకముం బొండఁజాలిన యమహత్తునకును నపుంసకమునకును నిత రేతరయోగ ద్వంద్వ మశాస్త్రీయమని స్పష్టపడుచున్నది.

శ్లో॥ “చాన్వాచయ సమాహారే తరేతరసముచ్చయే” అనిన యమరనిఘంటువు చెప్పినచాన్వాచములలో “చాన్వేద్వంద్వః” అన్నసూత్రమునఁ బతంజలిచే నిత రేతర యోగసంహారములయందే సామర్థ్యము గలదని ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. ఈయమరనిఘంటువును వివరించుత తిని లింగభట్టియమనందాను నిత రేతరయోగాన్వాచమునకు నీక్రిందివిధమున నుదాహరణమియ్యఁబడినది:—“ఇత రేతర యోగమనఁగా పరస్పరసాపేక్షములైనయవయవాన్వాచములకు, ఒకక్రియతో సంబంధమాగలుగుట; ఎటువలెనంటే:—దేవదత్తయజ్ఞదత్తాభ్యో మిదంకార్యం అని ఇక్కడ దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కూడుకొని కార్యముచేయవలెనుగనుక, అవయవాన్వాచములు పరస్పరసాపేక్షములు” —అనియున్నది. పైయుదాహరణములో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కార్యనిర్వహణమున మిళితులైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు ప్రకృతమున మువ్వకప్రాప్తియందు నమహత్తులకును, నపుంసకలింగములకును పరస్పరసాపేక్షత యవసరములేదు గదా! కావున “ఎవరికినారే యనునాతీరే” అనిన గ్రామ్యలోకోక్తి రీతిని నన్నయమహత్తులకును, నపుంసకములకును నిత రేతరయోగం బెట్లు శాస్త్రీయమయ్యెను? ఇట్టి యిత రేతరయోగద్వంద్వము నామమాత్రమున మధురముగాఁ గనఁబడి యంతస్సారము పరికింపఁగా ఘృతకోశాతకిని స్మరింపించుచుండు. ఇట్టి ద్వంద్వంబొక్కటియే నామమాత్రన మధురంబయియుండిన దననే? ఇంకను నామమాత్రసమాధుర్యతైన ప్రతిద్వంద్వము తమ మాతరంగిక కటుభావమును బ్రకటించుకొనుచు వృథాద్వంద్వయద్ధమునకు డీకొని తలమెత్తి మానులను సైతము తల

పడినవారై తుట్టతుదకు నామాని పాదములం దమతలకడినఫలం బందిన వారు లోకములో నెందఱుండలేదు? ఉండనిండు. అనవసరంబైనట్టి యట్టి చ్ఛిద్వంద్వంశ్వల ద్వంద్వయుద్ధమిష్టము పోనిండు. ప్రకృతంబున నవసరం బైనయీ యమహన్న పుంసకద్వంద్వయుద్ధమెంత పోరుషముగలదో ! చూచుటకురండు. నిజంబుగా నమహన్న పుంసకనూత్రమున నిత రేత యోగద్వంద్వమే చెప్పకొన్నచో, “ఇత రేతరయోగేష్ట క్షశ్చస్యగ్రోధ శ్చేత్యక్తే గమ్యతే ఏతత్, స్లక్ష్యోపిస్యగ్రోధసహాయో న్యగ్రోధో పిష్టక్షసహాయఇతి” అనిన చార్థేద్వంద్వ (2—1—29) సూత్రస్థభాష్యమువలన “స్లక్ష్యన్యగ్రోధా” ఇత్యాదిలక్ష్యములయందుఁ బిష్టన్యగ్రోధములు క్రియాసంబంధములోఁ బరస్పరసహాయములుగా నున్నట్లుతోఁచి చినరీతిని నమహన్న పుంసకములును నవినాభావముగా నున్నట్లుతోఁచి యత్త తినే మువర్ణకమునొందును. అపుడు “(1) పాణిః దము (2) కుశకా శము (3) కురుకురుక్షేత్రము (4) మాధురాపాటలిపుత్రము:—ఇత్యాది స్థలములయందే యమహన్న పుంసకములు ప్రకరణవశమునఁ బరస్పర సాపేక్షములై యేకక్రియతో సంబంధించుచుండఁ దద్వాచకములకు మువర్ణకముగలిగి సూత్రస్వర్ణిత లేకపోవుంగాన(1) పదము (2) కాశము (3) కురుక్షేత్రము (4) పాటలిపుత్రము ఇత్యాది ప్రత్యేకస్థలములయం దు మువర్ణకము సిద్ధింపక పోవును. (1) రామలక్ష్మణులు వనమున కేగిరి ఈద్వంద్వమున రాముండును, లక్ష్మణుండును, నొండొరులవిడనాడకయే వనమునకు నేగినట్లు తోచుచు. (2) పార్వతీపరమేశ్వరులకు నమస్కారము—ఇట నన్యోన్యమును విడనాడకయుండిన పార్వతికిని బరమేశ్వరు నకును నమస్కారము చేసినట్లు గోచరించును (3) అగ్నిహోముల కీహోమద్రవ్యమునిచ్చెద—ఇక్కడ నవినాభావముగానున్న యగ్నిని హోమునిని వైశిష్ట్యమందు దేవతగాభావించి యిద్దఱకును నేకాహుతియే

యిచ్చినట్లు స్ఫురించుంగాని వేర్వేరుదేతతలుగా భావించి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నాహుతులిచ్చినట్లు గోచరింపదు. ఇట్టి శాస్త్రీయతాత్పర్యమే శబ్దేందుశేఖరమందఁగి విషమున నుద్ఘోషింపఁబడినది “ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవ, నవరినిష్ఠిశవిభక్త్యంతానామ్. చైత్రేణమైత్రేణచ కృతిమితి వాక్యేఽవయవకర్తృత్వద్వైపప్రతీతేః। చైత్రమైత్రాభ్యాంకృతమితిసమాసే సముదాయకర్తృత్వద్వైపప్రతీతేః। తస్యవాక్యస్యసమాససమానార్థకత్వాభావేన తస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్, అతఏవ యదగ్నేయేచప్రజాపతయే చేత్యాదౌవ్యస్తే ప్రత్యేకందేవతాత్వప్రతీతః అగ్నిః షోమాభ్యామిత్యాదౌ సముదాయేదేవ తాత్వప్రతీతిరితి వ్యవస్థాసిద్ధ్యతి, తస్యాపితద్వాక్యత్వేతు సమాసస్థనతత్రాపిసముదాయే దేవతాత్వప్రతీతిరేవస్యాత్ ॥—అర్థము—ద్వంద్వముయొక్క యర్థమును దానివిగ్రహవాక్యముయొక్క యర్థమును సమానములు కానేరవు. “చైత్రమైత్రులచేతఁ గార్యం బొనరింపఁబడియె” నన్న సమాసస్థలమున చైత్రమైత్రులిద్దఱును నేకీభవించి పనిచేసినట్లు తోచుచుండును. “చైత్రునిచేమైత్రునిచేతను గార్యమొనరింపఁబడియె” నన్న వాక్యస్థలమున నట్టివిశేషము స్ఫురింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గార్యకర్తృత్వము తలంపఁబడును. అట్లే అగ్నికొఱకును బ్రజాపతికొఱకును నాహుతి నిచ్చెదనన్న వాక్యమున నగ్నియుఁ బ్రజాపతియు వేర్వేరుగా దేవతలయి ప్రత్యేకప్రత్యేకమాహుతులు గొన్నట్లు తోచును. అగ్నిః షోములకొఱకు నాహుతినిచ్చెదనన్న-చో, అగ్నిః షోములపై శిష్ట్యమందు దేవతాత్వము ప్రతీతి విషయమై యొక్కటియే యాహుతి యిచ్చినరీతిని గోచరించును. అని మైవాక్యములకు ఫలితార్థము. కావునఁ బ్రకృతసూత్రమున ద్వంద్వము సేసిన-చో నేకార్థీభావరూపసామ్యవశమున నమహన్న పుంసకపదార్థము లనోన్యమును గ్రియాన్వయములో విడరాడనట్లు తోచి “హస్త

పదము” ఇత్యాదులందులనే మువర్ణకముగలుగు. అథవా, “నటునిహస్తమును బదమును నృత్యమున మనోజ్ఞముగాఁ బ్రవర్తిల్లె ? ఇత్యాది లక్ష్యములయందు నమహన్న పుంసకములు, ఏకక్రియలోఁ బరస్పరసాహిత్యముననున్న చోటులందునే మువర్ణకముగలిగి “పదము” ఇత్యాదిప్రత్యేకశబ్దమునంగూ మువర్ణకము రాకపోవును. ((1) (2) “ఇతరేతరయోగే స్లక్ష్యస్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తే” అన్న భాష్యమునఁ జకారద్వయ సమనుకారద్వయమున్న నసాహిత్యము తోఁచును.)

(2) రెండవపాదమున ద్వంద్వాభిమానులు “యేనవిధిస్తదంతస్య” [1—1—72] అనుసూత్రమందలి “యేనవిధిస్తదంతస్యేతి చేత్ గ్రహణోపాధినాంతదంతో పాధిపసంగః” అనినవార్తికమందు విశేషణార్థకమైన యుపాధిశబ్దము భావప్రధానముచేసి విశేషణత్వమర్థముచెప్పినట్లును, “సప్తమ్యధికరణేచ” (2—3—30) అన్నసూత్రమందలి “కారకాహణాంచకారకత్వే” అనువార్తికమందుఁ గారకశబ్దము భావప్రధాననిర్దేశమని కారకత్వ మర్థము చెప్పినట్లును. “యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనం తత్రసప్తమీ” (2—3—9) అను పాణినిసూత్రమును వివరించుతఱిని “యస్యచేశ్వర్య మిశ్వర్యతా ఈశ్వరభావ స్తస్మాత్కర్మప్రవచనీయ యుక్తాదితి” అని భాష్యమందు నీశ్వరశబ్దము భావప్రధానముసేసి యీశ్వరత్వవచనముగా నర్థాంతరముచెప్పినట్లును, “తే॥ గీ॥ పరఃగుఃగతినాద్రి జడలుతజ్వరతకమర...(వసు 1—28) “సీ” ఘనసీ ధురక్తలోచనయుక్తిఁ గడనుండుమాతంగతతి నంటుమలినమెల్ల” (వసు 1—16) ఈపద్యముల యందుఁ గ్రమముగా జడశబ్దము భావప్రధానమని జడత్వమర్థాంతరమునందు జెప్పినట్లును, మత్స్వర్ధీయప్రకరణమునచే ప్రత్యయూంతమైన మలినశబ్దమునకు మాలిన్యమర్థముసేసినట్లును, ప్రకృతసూత్రమందలి యమహన్న పుంసకశబ్దములు భావప్రధానము.

ములనియెంచి యమ హత్త్వనపుంసకత్వవాచకములకంటె మువర్ణకము
 వచ్చుననియర్థము చెప్పదుముగాన నిపుడుమాయితరేతరద్వంద్వ మేల
 కుదురదనిశంకింతురేని వినుండు. [తత్సమ ప: 57 సూత్రములో స్త్రీలిం
 గముల ప్రథమైకవచనమునకని జాతవినక్షచే బహువచనముండినరీతి
 నీసూత్రమందును భావప్రధానమైనయమహన్న పుంసకశబ్దమును బ
 హువచనముగా నున్నయది శబ్దార్థములకునభేదసం బంధముగాన 57
 సూత్రమున స్థానందర్భమునకై స్త్రీలింగములనఁగా స్త్రీవాచకములని
 శబ్దపరముగా నర్థముచెప్పినట్లే, యమహత్త్వనపుంసకత్వవాచకము లని
 నయర్థము నెప్పఁబడియెనని యెఱుంగునది] అట్లైనచో ధనము వన
 ము ఇ త్యాది లక్ష్యములయందు నమహత్త్వనపుంసకత్వ
 ములు పరస్పరమును విడనాడక యున్నందునఁ బ్రకృతకర్మధారయార్థ
 మున కభేదమైనద్వంద్వార్థముకుదిరినను. వాదములోఁ బ్రతిపక్షచారు
 లకు నీడనివాసముగలిగించు “వృక్షము” కుదురుట యెట్లు? వారివిద్యా
 కృషికి ముఖ్యమై యిహమునకుఁ బనికివచ్చు “వృషభము” కుదురుట
 యెట్లు? ఇంతియకాక, “దైవాధీనం జగత్సర్వం మూత్రాధీనంతు దైవ
 తమ్” అనునీతిని దమసజ్జన హేలనామూత్రమున కధీనమయి తెనుంగుజ
 గమును మునింగిపోనీక పట్టుకొని పరమునకుఁ బనికివచ్చు “దైవతము”
 కుదురుటయెట్లుతటస్థపడును? కాఁబట్టిప్రతివాదులకుఁ గేవలమునుద్రవ్య
 ప్రధానమయినద్వంద్వముకుదురునట్టిసూత్రమక్కఱకువచ్చుగాని వట్టిభా
 వమేప్రధానమైన ద్వంద్వమాలోచించినచో ఫలంబెంతమాత్రమునులేదు

3 ఇంకను దృఢీయపక్షంబునఁ బ్రతిభటులు-“నచైకక్రియాయిత్య
 రూపం సాహిత్యమస్తీ వాచ్యం క్రియాభేదేషి ధవఖదిరౌపశ్యచింధీత్యా
 దౌ ద్వంద్వదశకనాత్ సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ అతఏవ రాజపు
 రోహితేస్వారాజ్యకామాయజేయాతామిత్యత్రలక్షణాభావాత్ ద్వంద్వ

ఆశ్రీయతే । తస్మాత్సాహిత్యంనాథః । కింతువాస్తవభేదోఽనుత్రతత
 ద్వంద్వః” అనియుక్తావళిశబ్దఖండయందు ద్వంద్వఘటక పదార్థములకు
 వాస్తవభేదమే యుండినంజాలుంగాని క్రిమాన్వయములో బరస్పరసాపే
 తుత యనవసరమని చెప్పినందునను (1) “శ్లో॥ సమైక శేషద్వంద్వే
 ఘా కేచిత్సామర్థ్యలక్షణమ్ । ప్రత్యాశ్రయమనస్థానం క్రిమాణాం ప్రతి
 జానతే ॥ వృషలైః ప్రవేష్టవ్యమిత్యేతస్మిన్న్య హేయథా । ప్రత్యేకం
 సంహతానాంచ । ప్రవేశః ప్రతిషిధ్యతే” అని వాక్యపదీయమందు ల
 ట్యోనుసారమున ద్వంద్వైకశేషాదులయందుఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమా
 ప్తియు, సముదాయవాక్యపరిసమాప్తియు, ఒక్కచోటనే యుభయము
 ను నంగీకరింపవచ్చునన్నవచనమున “లోకములో శూద్రులులోనికిరాఁ
 గూడ” దనిననిషేధవాక్యమందు శూద్రుఁ డొక్కొక్కఁడును, అనే
 కులునులోనికి రాఁగూడ” దని ప్రత్యేకసముదాయవాక్యపరిసమాప్తు
 లుభయమును నర్థమయినట్లు “శ్లో॥ వ్యవాయలక్షణార్థత్వా దట్కు
 ప్వాజాదిభిస్తథా । ప్రత్యేకంవా సమస్తైర్వా । ణత్వంనప్రతిషిధ్యతే ।
 అనియట్కుప్వాజితిసూత్రమునణత్వమువోలె, “ను మ్వి స జ న్ నీయ
 శర్వసామేఽపి” (8—3—58) అనుసూత్రమున నుమాదులతో నొ
 క్కొక్కటితోడను, అనేకములతోడను గూడ నెడమున్న తతీనిషత్వము
 చ్చుచుండఁగా “నుమైవవ్యవాయే । విసజన్ నీ యేనైవవ్యవాయే । శరైవ
 వ్యవాయేఽపి । కింవక్తవ్యమేతత్ । నహి కథమరుచ్యమానంగంస్యతే ।
 ప్రత్యేకంవాక్యపరిసమాప్తిః దృష్టేతి” అనిపైసూత్రమందలి భాష్యము
 నందు సూత్రస్థద్వంద్వమునఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి యంగీకరించినం
 దునను(2) బ్రకృతసూత్రమున ననుల్లేలఱ్యోనుసారమునఁబ్రత్యేకవాక్యపరి
 సమాప్తి యంగీకరించినయమహత్తుకంబై “మునర్థకమగును; నపూసకముల
 కంబైమునర్థకమగు”ననియోగవిభాగార్థము (సూత్రద్వయము) చెప్పు

దుమందు రేని లక్ష్యముగుది రెడిగత్యంతరము లేమిం జేసి యట్లె యిత రేతర యోగ్యాము వెడల ద్రోతురుగాన! ఇట్లు ద్వంద్వవాదుల మతమందు లక్ష్యము కునురనందున నేకార్థీభావరూప సామన్యత్యాగమును (1) నేకవాక్యసాధ్యార్థమును వాక్యద్వయము చేత సాధించుట జేసి వాక్యద్వయాపత్తిరూపగౌరవమును [2] స్పష్టమగు.

[4] చతుర్థపక్షంబున నట్లొప్పుకొనినను, ద్వంద్వవాదులకు “భక్షితేఽపిలశునే” అనున్యాయమున నింకను ద్వంద్వసంఘటన దుర్ఘటంబు. లోకములో సామాన్య శేషవాచకములకు ద్వంద్వము రానేరదు. [1] ద్రవ్యఘటములు—ఘటము ద్రవ్యములలోనంతర్భూతముగాన ద్రవ్యశబ్దము సామాన్యవాచకము, ఘటశబ్దము విశేషవాచకము. కాన నిట్టి ద్వంద్వముండనేరదు. (2) వృక్షరసాలములు వృక్షము సామాన్యవాచకము, రసాలము విశేషవాచకము. ఇట్లు బైని జెప్పిన ముక్తావశ్యాది గ్రంథప్రకారమున వాస్తవభేదములేనందున బై ద్వంద్వము రానేరదు. అట్లే యిచ్చట బ్రసిద్ధముగా, ధనమ్ ననమ్, దారు, ఇత్యాదులే నపు సకములగుగాన నిట్టి జడములు, అమహత్తులలో నంతర్భూతములైనందున నమహన్న పుంసకశబ్దములు సామాన్యవిశేషవాచకములై ద్వంద్వము గగనకుసుమాయమానమగు. ఒకవేళ “యది సామాన్యవిశేషవాచినో | ద్వంద్వోనభవతీత్యుచ్యతే | శూద్రాభీరమ్ | తృణోపపమితి నసిగ్యతి | వైషదోషః | ఇవతావచ్ఛూద్రాభీరమితి ఆభీరాజాత్యంతరాణి | గోబలీవర్దమితి | గావశ్చ త్కాలితపుంస్కా వాహాయచ, విక్రయాయచ, ప్రియసవావశిష్యంతే” అను త్యదాసేనిరర్థే=త్యమితి సూత్ర (1—2—72) స్థభాష్యమున “గోబలీవర్ద” మన్నచోట గోత్వజాతిలో బలీవర్దములు [వృషభములు] తర్భూతములైనందున గోశబ్దము సామాన్యవాచకము బలీవర్దశబ్దము విశేషవాచకమైనను ఏట గోశబ్ద

ము ననాపులే గ్రహింపఁబడి స్త్రీపుంసత్వభేదమున ద్వంద్వమెటులు సమ్మతిం
పఁబడియెనో యట్లే ప్రకృతమునను నమహాచ్ఛబ్దమునఁబుంవాచకములగు
వృషభాదిశబ్దములు స్వీకరింపఁబడి పున్న పుంసక భేదమునంగీకరించి ద్వంద్వ
ముచెప్పఁబడునని ప్రతిభలులందు రేనివినుండు. ప్రతివాఁడు గోబలీవర్దా
దులువోలె ద్వంద్వముకు దిరిగదనుకొని దూరదృష్టిలేక ప్రాకృతలోక ప్రశం
సయెడనోరెత్తి యెఱుంగని మానిపుంగవులకు సైతము శృంగభంగముగా
వింతుమనియుత్సహించుటదే కాని యందలియర్థమాలోచించుకొన్నచో
ననర్థమేసంభవిల్లును. ఈసమాసమున స్త్రీపుంసత్వభేదము నెంచి ద్వం
ద్వముసిద్ధమైనను బలీవర్దములు [వృషభములు, గోజాతిలోనివేయైన
ట్లిచటనపుంసకములుగూడ నమహాత్ములలోనివేయగును. అందున నమ
హాత్ములై, నపుంసకములైన ధనవనాదిశబ్దములకే మువ్వకమువచ్చుగా
ని తమ “దేవతము” సిద్ధింపకపోవును. కానఁ దమయీయమహాన్న
పుంసకద్వంద్వము గోబలీవర్దాదులద్వంద్వము వంటిది యనుకొని యీ
పద్ధతింబడుటయు వెనుకటిపద్ధతింబడుటకంటెను నన్యాయ్యంబగును. మేమిట
నపుంసకశబ్దమునమహాన్న పుంసకములుగ్రహింతుమనుటకువీలుపడదు,
నపుంసకశబ్దమునఁ బ్రసిముద్ధలైన ధనవనాదిజడములే విషయమగుంగాని
మిక్కిలి క్వాచిత్కములై యత్ర సిద్ధములైన మహాన్న పుంసకములు ఝటితి
స్ఫూర్తి విషయంబులుగావు. కనుక నే స్థానికత్సూత్రభాష్యస్థమైన “సామా
న్యాతిదేశేవిశేషానతిదేశః॥ [101] అనుబరిభాషను వివరించుతఱిని బరి
భాషేందు శేఖరమున సామాన్యో, పస్థితి కాలేనియమేన విశేషోపస్థితిజ
నక సామగ్ర్యభావోఽస్యాబీజః, తేనానద్యతనభూతరూపే విశేషే
విహితయోస్తయో [లజ్జలితో] రాఽతిదేశః, అని “ఆశంసాయాం
భూతవచ్చే” [3-3-132] ఇతిసూత్రమునందలి భూతశబ్దమున ననద్య
తనభూతపరోక్షానద్యతనభూత కాలవిశేషములు గ్రహింపఁబడవని

వక్కాణింపఁబడియె. అట్లే యిట మహన్నపుంసకములు గ్రహింపఁ
బడజాలవు. ఇంతియకాక యమహన్నపుంసక సూత్రమందలి యమ
హత్తుల సాహచర్యమునఁజేసి నపుంసకములుగూడ సమహత్వధర్మ
మున సదృశములైనవే గ్రహింపఁబడెను గాని సదృశములుగాని య
ప్రసిద్ధత్వాచిత్యమహన్నపుంసకము లెట్లు గ్రహింపఁబడును కనుకనే
“సహచరణంచ సదృశయోరేవేతిసహచరితశ్చైవ సామ్యశ్యవానుచ్యతే |
రామలక్ష్మణవిత్వాదానపి సాదృశ్యమే వనియామకమ్ | సదృశయోరే
వసహవినితౌ తయోరేవసహస్రయోగత్యుత్పన్నాచ్చ అనిసహచరితా
సహచరితయోరితిఽరిభాష [103]యొద్దఁబఁభాషేందు శేఖరమందును,
“ద్విప్రీత్యతురితికృత్వోఽథే (8—3—43) అనుసూత్రమందలిశబ్దరత్న
మందును, “ఆస్యగోస్సహయేనార్థ ఇతిగోరేవాసీయతే న శ్చోనగర్దభ
ఇతి” అని కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయేతి సూత్రస్థభాష్యమునందును,
ద్వంద్వఘటితపదార్థములు సదృశము లే లోకప్రసిద్ధములని చాటఁబడి
నది. కాన, అమహన్నపుంసక సూత్రస్థనపుంసక గ్రహణమున సమహ
త్తులతో సాదృశ్యములేమింజేసి మహన్నపుంసకము లర్థముకానేరవు.

(5) అథవా, పంచమపక్షమునఁ బ్రతివాదులిట్లనవచ్చును. ప్ర
కృతమందు నపుంసకశబ్దమున మహన్నపుంసకములు గ్రహింపఁబడక
సాదృశ్యవశమున దనవనాదులైన యమహత్తులే స్వీకరింపఁబడియె నేని
యమహత్త్వముననే కార్యసిద్ధియై నపుంసకగ్రహణమునకు సార్థకతలే
నందున నపుంసకగ్రహణమై యర్థాన్యథానుపపత్తిం జేసి యమహద్గ్ర
హణంబున దనవనాదిజక నపుంసకములును, వృషభాదిసంస్కృతపుం
లింగములును, నర్థముచెప్పి యిటనపుంసకపదమునకు మహన్నపుంసక
ములే యర్థము చెప్పదును. ఈయంశమునకు “సప్తమివిశేషణే
బహువ్రీహశ్చ || (2—2—35) అనుసూత్రమందలి యీశేఖరము దృ

ప్రాంతము:—“సప్తమ్యంతస్యః కర్తృవ్యన్వయద్వారైవక్రీయాన్వయాత్
విశేషణత్వేనసిద్ధేవేయధికరణ్యేషి సమాసజ్ఞానార్థం సప్త మీగ్రహ
ణమ్ | విశేషణగ్రహణంచ బ్రాహ్మణానాం స్యాద్యేన తదతిరిక్తవిశేషణ
పరమ్ | తదాహ || అత ఏవేతి ||-దీని తాత్పర్యము. “శ్లో || కర్తృకర్మవ్యవ
హితా మసాక్షాద్ధారయత్క్రియామ్ || ఉక్తుర్వత్క్రియాసిద్ధౌ శా
స్త్రేధికరణంస్మృతమ్ ” అనిన వాక్యపదీయవచనముననుసరించియు,
“యస్యయద్వారా కారకత్వమ్ | తస్యతద్వారైవ క్రియాన్వయ ఇతి
ప్యత్యత్యేః |” అనిన కారక శేఖరము ననుసరించియు, సధికరణకారకము
లైన సప్తమ్యంతార్థములు సంయోగాది సంబంధమునఁ గర్తృకర్మము
లతో నన్వయించియే క్రియతో నన్వయించును. కటమునఁ జైత్రుండు
శయించు, —ఈవాక్యములో సప్తమ్యంతార్థమైన కటము చైత్రునితో
సంయోగసంబంధమున సంబంధించి చైత్రనిష్కళయనక్రియకు నాధార
మయ్యెను. ఇట్ల జైత్రుండు కటసంయుక్తు డగుటంజేసి చైత్రునిశయన
క్రియకుఁ గటమాధారమయ్యెంగానఁ జైత్రునివిశేషణాంశములోఁ గట
మ్యంతర్భూతమయి క్రియావిశేష్యక శాబ్దబోధముగలిగెను. కావున సధి
కరణసప్తమ్యంతార్థములు క్రియతోనన్వయించునపుడు తప్పక కర్తృ
దులతో సంబంధించిన పిమ్మటనే యన్వయింపవలయు. అనఁగా సప్త
మ్యంతార్థములైన కటాదులు సర్వదా విశేషణములుకాకతీరదు. ఇట్లుం
డఁగా “సప్తమీవిశేషణే” అనుసూత్రమునందు విశేషణగ్రహణమున
నే యిష్టార్థము సిద్ధించుచుండఁగా సప్తమీగ్రహణము వ్యర్థమయి
వ్యధికరణబహువ్రీహియుంగూడఁ గలదన్న యంశమునకు జ్ఞాపకమ
య్యె. సూత్రమున విశేషణగ్రహణము సప్తమ్యంతార్థవిశేషములకన్నఁ
దక్కినవిశేషణముల పరమ అని పైదానియర్థము. అట్లే ప్రకృతసూత్ర
మందును సాహచర్యమున సాదృశ్యమంగీకరించి యమహత్తులైన ధనవ

నాదులే గ్రహింపబడినచో సూత్రస్థమనున యమహద్గ్రహణముననే
యభీష్టార్థసిద్ధి యగుచుండఁగా నపుంసకగ్రహణము వ్యర్థమయి మహా
న్నపుంసకములను యర్థమనకు జ్ఞానముగనని ప్రతివాదులందురేని
యట్లయినచో వారు సర్వవిధములను తిరజీవు లగుదురుగాక !

మేమివావమును నమహాన్నపుంసకసూత్రమున ద్వంద్వమంగీ
కరించినచో, (1) లక్ష్మముకుదురని చిక్కున నేకార్థభావరూపసామర్థ్య
మునకు బాధ.

(2) ఏకవాక్యసాధ్యాత్మకలో వాక్యద్వయముచే సాధించుటంజేసి
వాక్యదయాపత్తిరూప గౌరవము-అని చెప్పితిమి.

(3) ఇపుడు, సాహచర్యవిభజకు సనిత్యత్వ మంగీకరించి
సాదృశ్యత్యాగము.

(4) నపుంసకగ్రహణప్రే యర్థమునంజేసి ప్రకృతార్థజ్ఞానంబును,
సంభవించు.

ఇట్లు ప్రతివాదుల దుర్వచుండఁ జిట్టచిట్టద్వంద్వమేకాక ద్వం

ద్వద్వయము సంభవిల్లునున్నది.

కాబట్టి, ద్వంద్వపరిహారమున సౌలభ్యము కానరాదు.
కాన నయ్యది యపార్థమగు.

ఇక గ్రంథకర్త మతమందలి కర్మధారయార్థముయొక్క విమర్శనము

“అమహాన్నపుంసకము కదాతముకు మువర్ణకాబగు.” (తత్స.
మ 39 నూ అను సూత్రమందు “సంభవతీసామానాధికరణ్యే వైయధి
కరణ్యాస్యాన్యాయత్వాత్ ॥ అనున్యాయమున “మహద్వాచకములు
కానివై నపుంసకలింగమై హ్రస్వాకారమంతమందుఁగా వానికి మువర్ణ
కమువచ్చును.” అనినసామాధికరణ్యాన్వయమే సమీక్షించినముగానున్న

యదియని మాతాత్మర్యము. లోకములో బ్రాహ్మణకవులు, క్షత్రియ సార్వభౌములు—ఇత్యాదిస్థలములయందు “సంఖ్యావాణశండితః కవిః” “చక్రవర్తిసార్వభౌముః”॥ అని యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గునందుఁ గవిసర్వాయములును, క్షత్రియవర్గునందుఁ జక్రవర్తిపర్యాయములును గేవలమును జెప్పటచేతనేకాక, కవులు బ్రాహ్మణులేయగుటయుఁ, జక్రవర్తులుక్షత్రియులే యగుటయు, వేదశాస్త్రాదులయందుం గూడఁ బ్రసిద్ధులుగాన “బ్రాహ్మణులైనకవులు, క్షత్రియులైనసార్వభౌములు” అని సామానాధికరణ్యమున లోకప్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థముసేయుట మంచిదిగాని గతిలేనివేయర్థ్యరూపసామర్థ్యము నెంచుకొని బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులు గూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రియేతరులైన యగ్భరు లోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, “బ్రాహ్మణులును, కవులును (భోజరాజాదులు) క్షత్రియును, సార్వభౌములును (అగ్భరులోనగుచక్రవర్తులు)” అని ద్వంద్వార్థము వివక్షించుట హాసాస్పదమైనయథమపక్షంబగు. అట్లే ప్రకృతనమును, నపుంసకములు మహాత్ములుద్విత్వాదులున్నను, అమహాత్ములునపుంసకములు లెక్కకుమీఱియుండుట సుప్రసిద్ధము కాఁబట్టి సుప్రసిద్ధమాగ్గ మెంచి సామానాధికరణ్యమున నేకవాక్యములు చేసిచెప్పట ఘటాపథంబుగ మనంబుసల్పుటవంటిదియై పండితశ్లాఘనీయంబగు. అట్లయినచో. మా“వృషభము”ను “దైవతము” ను గుమగుట యెట్లందురేని వినుండు. లోకములో నొక దేవదత్తుఁడు సత్యభామానామమున స్త్రీచిహ్నములం దాల్చి కథాకృమమునడుపుచో నిచ్చిటిప్రత్యక్షప్రమాణము ననుసరించి “సత్యభామ శ్రీకృష్ణుఁడో సరససల్లాపములు నర్పినది, శ్రీకృష్ణుని వియోగంబున విడిపించినది” అని ప్రస్తుతవశలోని స్త్రీలింగమున వ్యవరింపఁ బడుగాని పూర్వపులింగమున వాడుట కలుగదు. కనుకనే “శ్లో॥ స

న కేశవతీస్త్రీస్యా, ల్లోమశఃపురుషఃస్మృతః। ఉభయోరంతరంయచ్చ।
 తదభావే నపుంసకమ్। లింగాత్ స్త్రీపుంసయో జ్ఞానే। భూకుంస
 టాప్రసజ్యతే॥ అని భాష్యమున స్త్రీవేషధారిపురుషవాచకమునందు,
 డాప్రత్యయాపత్తి యీబడినది. ఒకచైత్రుండు ప్రారబ్ధవశమున మ
 తాంతరమందుఁ గలిసి నానూంరముంబొందినచోఁ బ్రస్తుతావస్థకుం దగి
 నగౌరవమే చేయఁబడును గదా! ఇట వృషభాదులకునునల్లెసంస్కృ
 తజన్మములోఁ బుంలింగకీర్తి నొందినను. నపుంసములైన ధనవనాదు
 లతో సమానముగా నమహన్నామముఁ దెలుగునధరించి నపుంసక
 “మువర్ణక” చిహ్నమున కుద్దేశింపఁబడుతఱిని బూర్వదశలోని పురుషో
 త్తమకీర్తి యెట్లు రాగేరుచు? స్త్రీలమహత్తులలో సర్వసాధారణముగాఁ
 గణింపఁబడినను, ప్రద్యేశముగా మహతీసంజ్ఞయుంచుటంజేసియు, (57)
 సూత్రమునంజేసియు నపుంసకత్వకార్యము సంభవించదు. తిర్యక్కు
 లకు “నమహత్తు” అనిన తెలుగువ్యాక్రియసంజ్ఞ చేతనే జడంబు
 లకుంబోలె నపుంసకత్వ యి సిద్ధంబయ్యె. మేము సూత్రమున ద్వంద్వ
 ముచెప్పి సంస్కృతలింగమునం గొని మువర్ణక ముంతుమని ప్రతివాడు
 లనంగూడదు. సంస్కృతపాండిత్యమున నాఱితీరినసర్వోత్కృష్టులమ
 నువారికే లింగములు దెలిసికొనుటలో భంగము గలుగుచుండఁగా
 నొక్క తెనుంగుననే మునింగినవారికి సంస్కృతలింగప్రభావము మిక్కి
 లి యయోమయముగాఁ గనంబడునని వేఱచెప్పనేల? బ్రహ్మభూయ
 బ్రహ్మహ త్యాశబ్దములకు నొకటియేప్రత్యయమైనను లింగంబున భిన్నం
 బులగుచున్నవిగదా! తెలుగునఁ దిర్యగ్జడంబులు నపుంసకములగు
 ననుకొన్నచో సులభంబు. సంస్కృతమునఁ దిర్యక్కులైన వృషభా
 షలు తెలుగున నంతలో నపుంసకములెటులగునని వింతపడవలదు.
 సంస్కృతమునఁ బుంలింగములైన దూతాదులకుఁ దెలుగున స్త్రీత్వ
 యు దొరయుచున్నయది. విశ్వకర్మాదులవంటి వారికిస్త్రీత్వము(75నూ)

సిరపడుచున్నయది. సంస్కృతమునఁ జతుర్ముఖుండయిన యా
బ్రహ్మయ్యసహితము (70) విధివశమున బ్రహ్మక్కయమ్యే వేయేల?
చేదజనుండఁగు శిరశ్చేవముఁడిన యాబ్రహ్మ మామొద్ద దలయెత్తు
కొని తిరుగునా? యని తలవిరియఁబోసికొని తిరిగెను బ్రహ్మశ్రీలుకూడ
నీతెలుగువ్యాకరణప్రశంశను. బ్రహ్మస్త్రీలగుచుండఁగాఁ దిగ్యక్కుం
యిన నృపభాదు లీ తెలుగున నపుంసకములగుట యేమిమింత? కాఁ
బట్టి యమహాత్ములై నపుంసకములైన యదంతములకు మువర్ణకమగు
నన్న దేవకవాక్యము నిర్బాధకంబగు. ఇకను మా “దైవతము” కుదు
రుట యెటులందురేని యయ్యది మీద్వంద్వమతమందే దుర్లభము. ని॥
“బృందారకాదైవతానిపుంసివా దేవతాస్త్రీయామ్” అనునమర నిసుం
టువునంజేసి యదంతమహద్వాచకపులింగము గాన (39సూ) ముఖా
ధించి (21-22) సూత్రములచేత, నుత్వషణ్ణులు గ్రమంబుగారావ
లయు. కావున “దైవతము” అని, యేనంప్రదాయముననగునో ప్రతివాదు
లచేఁ దెలుపందగు. “అదంతములగు నమహాన్నపుంసకములకు మువ
ర్ణకమని యుర్థముచెప్పినచో నిక నదంతమహాన్నపుంసకములైనమి
త్రాదులగతి యేమందురేని వినుండు. ఇట్టి క్వాచిత్కమహాత్ములయెడం
గూడ నదంతనపుంసకత్వరూపసాధారణధర్మబాహుళ్యంబున నీసూత్ర
మే యుపలక్షణముగా జెల్లును.

(1) “గోత్రోజిత” (7-1-90) అనుసూత్రములోని గోశ
బ్దము “జాత్రోక్మశసోః॥ అనుసూత్రమువివరించుతఱిని, క్షేయటుండు
“ఓత్రోణిదితిఃతివ్యమ్, గోత్రఇత్యోకారాంత్రోపలక్షణార్థంవావ్యాఖ్యే
యమ్! వర్ణనిర్దేశహితఃసర్వప్రసిద్ధమ్” అని తపరకరణమునఁ ద

క్రినయోకారాంతముల కుపలక్షణమని వచియించె. “గోతః” అనుత పరికరణమున గోశబ్దములోని గకారమవిక్షిప్తమని శబ్దరత్నశబ్దేందు శే ఖరవిమిషాద్భృతివ్యాఖ్యలు చాటుచుండు.

(2) అథవా, “ద్యౌశ్చస్పద్ధిర్వక్తవ్యేతివాక్తి కేద్యౌశబ్దస్యైవో పాదానా దన్యోకారాంతాభావగతివాచ్యమ్ | ఉపలక్షణతయా వా క్యానేనాదోషాత్ || అని శేఖరంబున ద్యౌశబ్దమొకారాంత సామాన్య మునకు పలక్షణమని చెప్పబడియె.

(3) “జ్యౌబ్రిహణం స్త్రీప్రత్యయమాత్రోపలక్షణమ్ | తేనబ్ర హ్మబంధూకరా యువతిత రేత్యాదేస్సిద్ధిః | అనిశబ్దేందు శేఖరమున “జ్యౌ ప్రాతిపదికాత్” అను సూత్రములోని జ్యౌబ్రిహణమూత్ప్రత్యయతి ప్రత్యయముల కుపలక్షణమని చెల్లుపంబడె.

(4) “విధ్యత్వసమమ” (4-4-83) అనుసూత్రమున శేఖరమం దు “నచేత్త్రధనురితిః | కరణమాత్రోపలక్షణంధనురితి | తేన విధ్యతిఖ డ్గేనేత్యాదావపిన |” అని సూత్రస్థధనుశ్శబ్దము ఖడ్గాదికరణమాత్రమున కుపలక్షణమని నక్కాణింపబడియె. ఈయంశమే వాక్యపదీయమందు ద్వి-కం ౧13: —విధ్యత్వధనుషేష్యశ్రీ | వి శేషేణ నిదశ్యతే | సామాన్యమాశ్రయశ్చక్తే | ర్యః కశ్చిత్ప్రతిపాదకః | 14: —శ్లో || కాకేభ్యో రక్ష్యతాం సర్పిరితి బలోఽపి చోదితః ఉః ఘాతః రే వా క్యేన శ్వాదిభ్యో నరక్ష్యతి” — ఈస్మృతమును గాకులు ముట్టుకుండ ర క్షింపుమన్నచో గాకువలననే కాక శునకాదులవలనంగూడ బాలుండు రక్షింనునట్లు శాస్త్రమందు సైతము లోకదృష్టాంత

మున విశేషపరవాక్యము సందర్భవశమున సామాన్యపరిమగునని
 స్పష్టపఱుపంబడియె. అట్లే యీసూత్రమందును మాకు నుపలక్షణం
 బగు. మఱియు “గోత్రోత్” (7-1-90) అనుసూత్రములోని తపరక
 రణహేతువున గోశబ్దము లోని గకార మవివక్షితమని యెంచి యీసూ
 త్రమోకారాంతసామాన్యమున కుపలక్షణమనివ్యాఖ్యాతలన్నట్లక్షకృ
 తసూత్రమును మహన్న పుంసకములయెడ నుపలక్షణమనుటకు మాకు
 నుదగినంత వాచోయుక్తివఱలుచున్నయది. ఈసూత్రమున నమహన్న
 పుంసకశబ్ద మవివక్షితము. “అదంతములకంటె మువర్ణకమగు (39)నూ.
 అనియే సూత్రరచనచాలును, మిత్రము వృషభము, ధనము-ఇత్యాది
 మహదమహన్న పుంసకరూపములు సిద్ధించును. సూత్రమందలి యమ
 హచ్ఛబ్దము త్యజించినచో మహన్న పుంసకములైన మిత్రము—ఇత్యా
 దులయందు వారికి మువర్ణకమిష్టమేకాన మహత్ పుంసలింగములైన
 రామశబ్దాదులపై మువర్ణకాపత్తి చెప్పవలయు అట్లేనపుంసకగ్రహ
 ణము సూత్రమునమానిన చోనమహత్పులింగములైనవృషభము-ఇత్యా
 దులయందుఁ బ్రతివాదులకు మువర్ణకమిష్టమేకనుక మహత్పులింగముల
 యందే మువర్ణకాపత్తియనవలయును. మహత్పులింగములైన రామశ
 బ్దాదులపైని నెంతమాత్రమును మువర్ణకాపత్తి చెప్పఁగూడదు. “పుం
 లింగంబై మహద్వాచకంబైన నామంబు తుదియత్వంబున కుత్వంసగు”
 (21)నూ అనునీసూత్రమున నంతరంగమగు నుత్వంబురాఁగా నదంత
 త్వంబు లేమింజేసి రామశబ్దమునకు మువర్ణకమురాదు. అనైమిత్తిక
 మును బ్రాతిపదికములోని కార్యమునుగాన నుత్వమంతరంగము. ఇంచ
 మ్యంతనిమిత్తకమును, బహిర్భూతసంఖ్యాకారకాపేక్షమును ప్రాతిపది

కము తర్వాతకార్యమునుగాన మువర్తకము బహిరంగము. కావుననే
 యీబాలవ్యాకరణాదులయందు (21) సూత్రమువ్రాసిన తర్వాతనే
 (22) వ సూత్రము వ్రాయబడినది. (21) సూత్రములోని పుంలింగ
 యవహద్యాచకగ్రహణమే (39) సూత్రములోని యవహన్నపుంసక
 గ్రహణ మబాగిశిస్తన య మునమని బోధించుచున్నది. కాన న
 య్యది యవివక్షితము. అందు నీసూత్రము “గోత్రోదేత్” ఇత్యాదులు
 వోలె నుపలక్షణమని యెఱుంగునది ప్రతివాడు లీసందర్భమునఁ బ్ర
 తాఃకర్త్రీయ సాహిత్యరత్నాకరాదులయందలి (1] యవివక్షితవాచ్య
 (2) వినక్షితాన్యకల వాచ్యత్వముం జూడం దగుఁ కాన, ఇట్టి వివక్షితేని
 యవహన్నకపుంసకద్వంద్వము నెంతో నమ్మకొని ద్వంద్వయుద్ధంబు
 నకు డీకొని కత్తికలయందంగూడ “నపార్థమపార్థ” మని బొబ్బరించెడి
 ప్రతివాడు వ పాత్వ్యున, బోధపమును నెంతెల్లఁఘింపఁదగియున్న
 వోవందేతవర్జితే భవంతియగాక!! ఇంత యుపలక్షణవివరణము గ్రంథ
 కర్త పుక్తసూత్రవ్యాఖ్యయం దేలనెఱవేలేదందులేని, మాకుఁ గైయ
 టాచార్యప్రతిష్ఠ తెచ్చించుటకై యట్లు నేయకుండిరని నేనూహించెద.
 “గోత్రోదేత్” సూత్రమును వివరించుతత్తిరి బరంజలియును నీసూత్ర
 మొకారంతముల కుపలక్షణమని స్పష్టికరింపలేదుగాని “ఔతోమ్”
 సూత్రస్థభాష్యసరణింజేసి కైయటాచార్యుండు స్పష్టపఱచె. కనుక
 గ్రంథకర్తలవివరణము కొన్ని చోట్లగంభీరశయ్యను వ్యంగ్యముగా నుం
 డెడిని. అయ్యది యాలోచింపక ప్రాజ్ఞస్వాము లపార్థమనియెదరు. ప్రజ్ఞ
 స్వాములయినచో దీఘనామము లేనందున వినరించి తమసామర్థ్య
 మును వెల్లడించుకొందురు. మీరు కైయటాచార్యులయినచో గ్రంథ

కర్తలు మేమును జీవించియుండగానే పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని
యా! మీతాత్పర్యమందురేని వారు పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ గాదుగాని
“అర్యశ్లో॥ బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి కీర్తేకటరావశాస్త్రిరామ సా॥ నైవ
పతంజలిమూర్తిః సప్తతాంజలిమూర్తిః సార్యవశ్యేషు॥ అనిన యార్య
వృత్తముంజేసి యార్యవశ్యులయందుఁ బడునట్టిదోసిలి గలవారనిన
ప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని మాతాత్పర్యము “దాశ్వాన”తి సూత్రస్థమైన
“చరిచలిపతీ”తి వార్తికంబునఁ బాక్షికంబుగఁ బతశబ్దము సిద్ధమైనఁదన
“పత (పెద్దలపై) పడునట్టి, అంజలి=దోసిలిగలవారని యర్థము. అనఁగా
యోగ్యులకు నమస్కరింతురని భావము. మేముయోగ్యులము కామ
నియా! మీతాత్పర్యమని యనవలదు. మీరు యోగ్యులేకాదు ఆగ
ర్భశ్రీమంతులన్నట్లులు గేహ గామముచేతనే నష్టమై పుట్టినారు. కా
బట్టి తమకునమనము తప్పకుండఁ జేయవలయును, కాని యొకవిశేష
ముగలదు. స్త్రీవాచకం బవాచకంబనియు, ఉపలక్షణం బవలక్షణంబని
యు ఒప్పులకుప్పలు తప్పలకుప్పలనియుఁ దమరీపాండిత్యమునంజేసి యె
క్కడనల్లరి నేయుదురో యని భయభక్తులలో మొదటిశబ్దము తమపంటి
వారియెడ నుపయోగింతురు. రెండవశబ్దము తక్కినవారియెడ నుప
యోగించి నమనము నేయుదురు.

స్త్రీవాచకము.

విరోధులింకను “స్త్రీవాచక” మన్నపద మాంధ్రవ్యవహారము
నుమఱచి యహోబలసండితాదుల మతమునకు వ్యతిరేకముగా గ్రంథ
కర్త ప్రయోగించినట్టులీ మాఘశాల్మనాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోఁ

దిరిగి సోల్లుంతనముగా వ్రాయుచున్నాడు. అఫ్లూసమాసస్థపత్రికాంశ
మునకు ఫ్లూనుండే [“ఫలేర్లుక్ష్” సూ-ఉణాది-తిపాః ఫల్గునః పార్థః
ప్రజ్ఞాభ్యో ఫ్లూనుః) సమాధానముచేప్పట న్యాయ్యంబుగా నట్లు
నేయంబడుచున్నయాది మేమునటలో ఫ్లూవరి 2 దేశమాతపత్రికలో
“తత్సంభవేతు శాస్త్రీయవిశ్లేషే తాకికేశాస్త్రీయమపి శబ్దతో బుధ్యతే
తథానుభవాత్” అనుశ్లేఖరల్పముదాహరించి “అశునాయజేత” ఇత్యా
దులయందు తాకికలింగముగూడ గ్రహించబడునని వచించితిమి. అ
హోబలపండితాదు లచ్చటిప్రకరణమున నవసరమైనందున “స్తనకేశవ
తీస్త్రీస్యాల్లోమశః పురుషస్త్పతి” యనువచనంబున స్త్రీవాచక,
పదముచే తాకికలింగవిశేషమునం గ్రహించుచిరి. అందున సంస్కృత
శబ్దములయెడ శాస్త్రీయలింగము స్త్రీవాచక,, పదంబుచే నర్థముకో
నేరదని చెప్పవచ్చునా? ఈతత్సంభవప్రకరణాన్తస్త్రీలింగశబ్దమున (57సూ)
శాస్త్రీయలింగమే యర్థము చెప్పకతిరడు గాన దానియర్థవివరణశబ్దమై
సన్నిధానవర్తియైన స్త్రీవాచకశబ్దములోని స్త్రీశబ్దమునం గూడ శాస్త్రీ
యలింగమే యర్థమగుంగాని నేత్రాకరణమందలి తాకికలింగవైశిష్ట్య
మును దెలుపంజాలడు. రాజమహేంద్రపురవాసియూ దేవదత్తుండు
“శాస్త్రులవారితో మాటాడువలయు”నన్నయేతన్మాత్రవాక్యమే యుప
యోగించినచో సన్నిధానవర్తిలయిన రాజమహేంద్రపురవాసి శా
స్త్రులుగారితో నే మాటాడునన్నయర్థము త్రోతికుడోచుంగాని విజ
యనగరములోని శాస్త్రులవారిదోనని యనుకొనడు. బ్రహ్మక్షత్రియ
వైశ్యసూద్రులన్నచో నిచ్చటిబ్రహ్మశబ్దముకు బ్రహ్మముడే యర్థమ
గును. బ్రహ్మశ్రీలు నీ తా రా మ న్వామి శా స్త్రు లు గా ర ని న
చో శా స్త్రు లు గా రు బ్రా హ్మ ణా చా ర స ం ప ద గ ల వా
రనియునాయన బ్రహ్మయంతవారుగాన, గ్ర. థములో లేనిపోనితప్పులు

నట్టి బ్రహ్మలడ్డుగా నడ్డగింతురనియుఁ దోచును. అడవికేగి చైత్రుండు మైత్రునితో “స్థాణురూపముచూచితివా? యనియనినచో “ప్రమోదనిన యర్థమగును. తీర్థక్షేత్రములకేగి యీవాక్యమే ప్రయోగించినచో నట్టి వట్టి మొద్దన్న యర్థము చెప్పుకొనవచ్చునా? “శ్లో॥ గౌరీసాత్వరీతంమ మాద్యక్షరితం దూరీకరోతుస్వతశ్చిత్తంస్థాణురశోకతా ముపగతో మూల్యోఽయోనీరసః” అనిన సాహిత్యరత్నాకరస్థ రసవదాద్యలంకారప్రకరణములోని శ్లోక ముచదివినచో నుభయార్థమును దోచును. “పశునాయజేత” అన్నచోట లౌకికలింగము గూడ నర్థము చెప్పి నందున (వృత్తిః) అన్నచోటం గూడనట్టి లౌకికలింగ మర్థమగు నని దోషము చెప్పవచ్చునా? సందర్భాదులువిడిచి యర్థముచెప్ప గూడదు గదా! వెండియుఁ బ్రతివాదులు “శ్రీ కంఠము శ్రీ కంఠమే, చాపఖండము చాపఖండమే” యన్నట్లు స్త్రీలింగమునకు స్త్రీలింగమే యన్నయర్థము వ్రాయఁగూడదా! యని యనవలదు. స్త్రీలింగమనఁగా నర్థమునకేచెందును. అర్థముపైని బ్రత్యయకార్యము జరుగనేరదు గాన నిచ్చట శబ్దార్థములకు నభేదసంబంధమున నట్టిమాట ప్రయోగింపఁబడియెనని తెలుపుటకై స్త్రీవాచకమనిన ప్రతిపదము వ్రాయకతీరదు. సమాసప్రకరణస్థమైన “స్త్రీయాః పుంవద్భాషితేతి (6—3—34) సూత్రాదులవృత్తిలోనే స్త్రీవాచక పుంవాచకశబ్దములు సిద్ధాంతకౌముదిలో శబ్దపరముగాఁ ప్రయోగింపఁబడినవి. అయ్యవి సంస్కృతవ్యాకరణమున సుప్రసిద్ధమైన మాటలు సిద్ధాంతకౌముదీగ్రంథగ్రంథ మేమాత్రమైనను మూర్ఖున్నవారిట్టిచోట ను దప్పుపట్టకు. మఱియు, విరోధము, దారశబ్దమును పుంవాచకమనియు ననుటకుసాహసించురని గ్రంథకర్తపైపెద్దగాదోషము మోపి యీమాఘభట్టునాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోనే వ్రాసిరి. దారశబ్దము

పుంవాచకమని సంస్కృతపరిచయమినుమంతయైనను నున్నవారెల్లరు
ను సునామూసముగా నొప్పకొందురు. ఈస్వల్పాంశమునకు సాహస
మేయవసరములేదు. ని! భార్యాజాయాథపుంభూమ్ని దారాస్వాత్కు
కుటుబినీ॥ యనియమరమే ఘోషపెట్టుచున్నయది. పుంవాచకమనఁ
గాఁ బులింగశబ్దమున; స్త్రీవాచకమనఁగా స్త్రీలింగశబ్దమని యర్థమగు
ను. స్త్రీదారశబ్దము పులింగశబ్దముగాదా! అందుఁదప్పేమున్నది? శ్లో॥ దా
రాన్ పద్మభవస్త్రీలోక జననీవందేగిరాందేవతామ్॥ అని ప్రతాపరు
ద్రీయము. ఈస్త్రీవాచకపుంవాచకశబ్దములు విరోధులకు నెంతో య
యోమయముగానున్నట్లుఁబొందెద తత్సమ. 60 సూ—సురశబ్దము.
స్త్రీతుల్యంబగు. 61 సూ.—దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగన
గు. 71 సూ—స్త్రీత్వంబున మతుబాదులు...75 సూ—విశ్వకర్మాదు
లకు స్త్రీత్వంబగు, 76—సూ—బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు—ఇ
త్యాదిసూత్రములలో స్త్రీశబ్దమునకు నాఁడుదియర్థముగాక “స్త్రీ”
అనఁగాసందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థముచెప్పికొన్నట్లు స్త్రీవాచకశబ్ద
ములోని స్త్రీశబ్దమునకుఁగూడ సందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థమగు.
అందు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకము పర్యాయమగు. ‘స్త్రీ శబ్ద
పుం’ శబ్దములకు స్త్రీలింగపులింగము లర్థముకావుననే స్త్రీలింగశబ్దము
నకు స్త్రీవాచకమనియుఁ బులింగశబ్దమునకుఁ బుంవాచకమనియు సం
స్కృతవ్యాకరణంబున ఘంటాపథంబుగా వాడఁబడినవి.

మఱియు, నీనిష్కారణద్వేషులు, స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచ
కమని వివరించుట యహోబలపండితాదిసకలాంధ్ర వైయాకరణులమ
తంబునకుఁబ్రబలవిరోధమని బొబ్బరించెదరు. అయ్యది దుస్సాహసము.
57 సూ. “వికృతౌచ స్త్రీలింగా స్త్రీలింగక సర్వనామధేయూస్సుః॥
(ఆంధ్ర)-శ-చిం-అజం-పరి) వ్యా-వికృతౌచయే స్త్రీవాచకాశ్శబ్దాః

తేన ర్వే“ స్త్రీలింగకవిశేషణవిశేష్యాభిధాయనస్స్యః॥ (అహోబల-
యము) ఇట స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీచలేవాకశబ్దము స్పష్టాక్షమే
ర్యాయపదముగా నుపయోగింపఁబడినది. ప్రతివాదులు, ఈసూత్రవ్యాఖ్య
యందు “స్తీతభక్తవత్సల, పంటచెలికట్టి లోకైకభద్రచరిత” అని
యుదాహరించుటంజేసి “స్తనకేశవతీస్త్రీస్యాత్ ॥ అనున్యాయమున ని
చ్చట స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగా వ్రాయఁబడినను, స్తీస్త్రీవాచకశబ్ద
మువలన తొకకస్త్రీత్వమేగ్రహింతుమని వితండ్వాదమునెయ్యవలనుపడ
దు. 60 సూ. “ఉభయవిధమమహతీనామ్” అనుసూత్రమున వ్యాఖ్య
యందు “స్త్రీలింగవిశేషణస్యప్రాప్తత్వాత్, అస్త్రీలింగవిశేషణవిధానప
వసూత్రస్య తాత్పర్యమ్” (అహో-తీయము) అర్థము-అప్రాణివాచక
ములై స్త్రీలింగములయిన యమహతులకు స్త్రీలింగవిశేషణము, (ఈప
టలోనే) పాప్తించుచున్నందు నస్త్రీలింగముగాని విశేషణమును విధిం
చుటయందీసూత్రము చెల్లుననిన తాత్పర్యమును నహోబలపండితులు
వివరించిరి (59) సూత్రమున స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకములని వి
వరించుటంజేసి, అప్రాణివాచకములైన యీస్త్రీలింగామహత్తులు, ప్రతి
వాదులమతమందు స్త్రీవాచకములు కానందున “వికృతౌచ” అనుపూ
ర్వసూత్రముననిట స్త్రీలింగవిశేషణము వారిమతమునఁ బ్రాప్తింపనేరదు
గదా! ప్రతివాదుల మతంబున అక్క, అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచక
ములగుంగాన నట్టి వానికేపూర్వసూత్రమున స్త్రీత్వమువిధింపఁబడఁగాఁ
బ్రకృతంబైన యమహతీవిశేషణంబులకు నట్టివిధిచెల్లనందున (60) సూ
త్రమువ్యాఖ్యానమున స్త్రీలింగవిశేషణ మేసూత్రమునఁ బ్రాప్తించు
నని వ్యాఖ్యాత యారీతినివ్రాసెనో చెప్పవలసినభారము ప్రతివాదుల
శిర్థంబున నే యురగుచున్నయది, మామతంబుననో! [60] సూత్రము

లోని స్త్రీలింగశబ్దమును వివరించు స్త్రీవాచకశబ్దమున నెల్ల స్త్రీలింగపదములును గ్రహింపబడినందన మహతీవిశేషణములువోలె నమహతీ విశేషణములును స్త్రీలింగములొట ప్రాప్తించుటంజేసి గ్రంథము సమన్వయించుచున్నది. ఇంతియకాక, [61 సూ.] “నియతస్త్రీత్యయస్తు సర్వాసామ్ | అనుసూత్రవ్యాఖ్యయందు “సరస్వత్యాతు, ‘మిన్నేఱుశివజటావాసిని, ఇత్యుదాహృతమ్, తత్రన కేవలం స్త్రీసమత్వమ్, కింతు స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే . వేతితద్రూపమపిసాధ్యేవ “ధరాపరాగజటలాక్రకాంతంబుమిన్నేఱు రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్, అనివ్రాయబడినది. అనగా, మిన్నేఱుశబ్దము (గంగ) స్త్రీసమమేకాక యవ్యాహతముగా స్త్రీవాచకమునుగాన (59) సూత్రముననే శివజటావాసిని, అన్న దీనిని విశేషణంబు స్త్రీలింగమయ్యెననియు, “ధరాపరాగజటలాక్రకాంతంబు, అన్న మిన్నేటిశేషణము (60) సూత్రముననస్త్రీలింగమయ్యెననియు, దుందుభిభావనంబుతో నమహతియైనగంగపదము స్త్రీవాచకమని యహోబలపండితులే యుద్ధోషించుచుండిరి. మరియు “అమతామితి సామాన్యవిద్వేషేన స్త్రీవాచకాదమహన్నా మ్నాయంప్రత్యయః | ‘అనుతాం స్త్రీయాంసమాప్తమ్, ఇతిసూత్రేణసోత్తోపేతత్పానిక మువన్ణసంసంధవిశిష్టస్య మోర్దూరాపాస్తత్వాత్తతో యంతద్వ్యతిరిక్తేభ్య ఏననామభ్య ఇతినిణాయః (అహోపే 279) ఇత్యాదులందు స్త్రీవాచకశబ్దము స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగాక మహతీవాచకమేయర్థమయ్యెనేన కాంత, ఇత్యాదులం దేసులోపముగలిగి గంగ, విద్య, ఇత్యాదులందు సులోపంబురాక మువన్ణకావత్తివచ్చును. ప్రతివాదులు బ్ర|| శౌంతిభద్రాద్రిరామశాస్త్రి || గారి యహోబలపండితీ యాధీకరణమునైనను గ్రహించలేకపోయిరి బాలిపశు

చున్నారను. ప్రతివాదులు గ్రంథకర్తయే యీసందేహముతీర్చ నలయుననుచున్నారు. కాని గ్రంథకర్తయేకాదు బ్రహ్మమైనను వీరిసందేహముతీర్చలేడనియెంచి గ్రంథకర్త భీతబ్లిదాగుండ వలసివచ్చెనని మేమెంచెదము. ప్రతివాదులమతంబున మహావాచకమైన “అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచకములుగాని. యవహతీవాచకమైన, మిన్నేలు, స్త్రీవాచకముగాదుగానఁ బూర్వోక్తమైన యహోబలపండితీయమును గుప్తాప్రకాశికావ్యాఖ్యానమువోలె నపార్థంబయ్యెదని. ఒక్కయహోబలపండితీయమే యపార్థమన నేల? వారను గ్రహించియొక్కకంటితోఁ జూచియు జూడనట్లున్నందున నీప్రపంచమీరితినినున్నది గానిగట్టి గాఁదలంచుకొని రెండుకన్నులును విప్పిచూచినచో నీప్రపంచమంతయు నపార్థమై యొకయరని మిషములోఁ దప్పక నిష్పచ్చకావలసినదే!! అహోబలపండితుఁడే యిపుడున్నచో నీప్రతిభటులయెదుట నున్వేత్తగనూష్మప్రాణంబు (హో) లెగిరిపోయి యబలపండితుఁడు నిస్సంశయముగానగునని మేమెంచెదము. లోకములోఁబ్రచ్చన్నభవద్వేషాభి రాములెంతవారైనను నున్నారు గదా! కానిప్రకృతంబున “రోశబ్దంబుండు సంబోధనంబున స్త్రీవాచకంబునకుఁ బరంబుగనగు” (పౌఢ. శబ్ద-౧౫ నూ) “అస్త్రియామిత్యథ ర్వణవచనే స్త్రీవాచకవ్యతిరక్తానా ముదంతానామితి వ్యాఖ్యానాన్న తన్వాదిభ్యోచువర్ణకవికల్పోపరుద్ధః॥ (అహో-296) ఇత్యాదీస్థలంబులందు స్త్రీవాచకశబ్దంబున వెనుకంబలె నెల్ల స్త్రీలింగంబులును గ్రహింపఁబడినచో, రోశబ్దమున “అక్కరో ఇతిరో, ఇత్యాదులువోలె ‘లతరో, ఇత్యాద్యమహతీవాచకములుగూడ సాధువులుగావలసివచ్చునని ప్రతివాదులందురేని వినుండు. “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయవిశిష్టేతాకికే

శాస్త్రీయమపిశబ్దతో బుధ్యతే 'తథానుభవత్' అను ప్రయోమితి
 సూత్రస్థపూర్వోక్త శేఖరస్థకారంబున వేమిదివజ్రలో జెప్పినట్లు పారి
 భాషికలింగమునకు తొక్కిలింగవ ను నొక్కొక్కచో లోకానుభవంబు
 నంజేసి గ్రహింపవలయుంగాన, వేదశాస్త్రంబులందఱు నీయాంధ్ర
 వ్యాకరణంబునందును బ్రకరణాదనామర్థ్యలోకా నుభవంబులంజేసి
 పారిభాషికస్త్రీశ్వామేకాక స్త్రీవాచక, స్త్రీశబ్దముంచే నొక్కొక్కచో
 తొక్కిలింగవిశేషమునయితము గ్రహింపవలయునని యహోబలపండి
 తాదుకైయ కరణుల తాత్పర్యమొనర్లు స్పష్టపడుచుండును. అథవా
 "ఉభయగతేరివాభవతి" అనెనుభాషేందు శేఖరస్థకారిభాషావశంబున
 "కర్తరికర్మశ్యతేహారే కణ్వమేఘేభ్యః కరణే, విప్రతిషిద్ధంచాసధికరణ
 వాచి" ఇత్యాంధ్రగ్రయీదలొక్కికార్థంబున 'త' (సంస్కృతవ్యాకర
 ణంబున) నీతలొంగువ్యాకరణమందు నొక్కొక్కచోట స్త్రీవాచక
 స్త్రీశబ్దములచేత తొక్కిలికర్థము గ్రహించుకొండగనని విస్తరంబుతో
 జాలును. కాబట్టి ప్రతివాదాలు సంస్కృతవ్యాకరణసాంప్రదాయాంశ
 భూయిష్టంబులైన యహోబలపండితీయాదిగ్రంథంబుల పల్కుల యర్థ
 మ్మరియంజాలకపుస్తకముచూచినంతమాత్రముననిట్టివెట్టిమొట్టి
 యాక్షేపణమునకు దగిన పాండిత్యము కుదిరిననుదశమాతా హరీతకీ"
 అనన్మయమన వివర్ణనము ఖంబులలోకోపకారార్థమవతరించితిమని
 ఘోషించుకొంచునర్థోఘ్నమైన గ్రంథకర్తృమార్గాముల "నపాథ" మని
 యత్తగారిత్త పెత్తనంబుచేయుట, విధేయము తోడనిచోనెక్కిరించు
 టవంటిది మైతమరసాభాసంబునకే కారణంబుమౌడిని. ఇట్లు స్త్రీలింగశబ్ద
 మునకు స్త్రీవాచకమనియహోబలపండితీయమందేవివరించుటంజేసియీ
 మా ఫలెల్లనాన్త్రసాహిత్యపరివర్తకలోని ప్రతివాదుల యుషన్యా

సమును వెనుకటి యారాక్షససం॥ర భాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్య పరి
షత్పత్రికలోని యుప న్యాసమువోలె స్వపచనవ్యాఘాతమై లోకోప
యోగము కాకతన యుప పదంబున సం. దంబున దంగావ్రత!!

ఈపివరణమింకను జాలకుండ నేని యింకొకమాటు మరల విశ
దపటిచి యీస్త్రీవాచకపదము నీయాంధ్రమున నీరంధ్రముగాఁగఁ
జొప్పించుటయేకాక “నైవపతంజలిమూర్తిః” అనిన పై యార్యావృత్తి
పాదము మొదటను బుంవాచకపదమే యున్నట్లు స్థాపింతురుగాక; వి
రోధులు రాక్షస సం॥రభాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక ముఖ
భాగంబుననే బాలవ్యాకరణస్రీశంస యెత్తుకొని యందలి శాస్త్రపరిభా
షాపదంబుల గొన్ని కనం బటిచి “వైనుదాహరించిన రీతి గాఁసామాన్య
దురవగాహవిషయంబు లిందనేకములు గలవు అయ్యచి సంస్కృతసా
హిత్యమును దర్కవ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞానమును గలవారికే బోధపడును.
హైస్కులుబాలురమాటకేమి అధికమగు పట్టుదలతో వాదించు
చున్న మనగ్రాంధిక భాషావాదులలో నెందఱకటిజ్ఞానముగలదో నేను
జెప్పజాలను. ఇట్లే టిత్వకిత్వాదులఫలములును, (సంధి3-25) సంస్కృ
తశబ్దముల పుంస్త్రీ నపుంసకలింగాదుల (తత్సమ, 21-39-57సూ)
రూపములును, హలంతసంస్కృతశబ్దముల ప్రథమైకపచన ద్వితీయైక
పచనరూపములును, (తత్స. సూ 67-70) “బ్రాతిపదికసంబోధనోక్తా
ర్థంబుల బ్రథమయగు” నను మొదలగు కారకపరిచ్ఛేదసూత్రములును
వానివృత్తులలోని క్రియాసిద్ధిం బకృష్టోపకారకంబు కరణంబను మొదల
గులక్షణములును, సంస్కృతతద్వ్యాకరణజ్ఞానముగలవారికి గాని యిత
రులకు సుబోధములు కానేరవు” అని బాలవ్యాకరణమున వ్యాకరణ

తర్కశాస్త్రపారిభాషికపదము లనేకము లున్నట్లు ప్రకటించి యయ్య
వి తెలిసికొనుటకుఁ దగిన పాండిత్యముగలవా రరుదుగానుందురన్న
తార్కర్యము ప్రకటించిరిగాని అట్లునము లపార్థమ లనఁగా సాహసిం
పలేదు. అట్లనిితో గ్రంథకర్త యహోబలవందీతాదులు వాడిన స్త్రీ
వాచకమనిన పారిభాషికపదము ప్రయోగింపఁగా నపార్థమని యనుటకు
నెట్లుసాహసింపిరో తెలియకున్నది. పీఠవిచనములు స్వవచనవ్యాఘా
తములుగాఁ గానినవిచన “బోధ్యోహోమత్సరగ్రస్తాః” అనువ్యాయంబునఁ
గరణత్రయగుప్తతేని నిష్కారణ జ్యేష్ఠలవచనము తీరితినే యుండుం
గదా!! ఈకలికలంబున బ్రహ్మణజాతిలోనే బ్రహ్మవిద్వేష
మెక్కు-ఁడె యెవ్వలవత్తియు గ్రంథములు రచించినచో నయ్యవి భ
ద్రాకరణమంతయును దూకు, హలముగహస్తంబునందును స్వశక్తివం
చనలేకుండ మోసం బ్రయత్నించుచు స్వజాతివందీతుఁడు గ్రంథకర్త
యనఁగానే తొల్లి యోగనిద్రా తెలిసికొని నమద్రశాయి దామోదరు
తెల్లదును ద్రుచ్చిపడి లేచి విహ్వలమగు మిషనానుకొని లోకోద్ధారము
సేయుదుమని చాటుచుఁ దమములం బాలులు తెలియంజాలక గ్రంథకర్త
ను రసాభాసము సేయఁ బ్రయత్నించును. అట్టి తీరికూర్చుండలేనట్టి
సముద్రశాయులకుఁ గొందఱుభక్తులుకుండ బయలుదేరి క్షీరాబ్ధివ్రతం
బులారంభించి పూజాసమస్కారంబులకు లోపంబులేకుండ వారిని
బత్రితోఁ బూజింతుటగాని యీగ్రంథకర్త ముడ నభేదబుద్ధి స్నేహం
బుననుండి న్యాయ్యమార్గంబున నహంబుమైనమాకుఁగశ్యాణుణంబు
లు గలిగి పండితశత్రుపాతియైన లక్ష్మీనరసింహమూర్తి యిష్టదైవమే
యుండఁగా మాకు లోపమేమివాటిల్లేడు? “లక్ష్మీనృసింహ! మమదేహి

క రావలబమ్” అనిన వెంటనే మాకు జంఘాబలసంపదయేల సమకూరదు? కాబట్టిప్రతిభలులు ధాటిటీకనంబు పరికింతుముగాక!!

సన్నియోగశిష్టము.

ప్రకృతంబున బ్రతివాదులు మ॥ శ్రీ మైనముపాటి హనుమంత రావుగారికి వ్రాసిన యుత్తరములో (తత్సమ కి9) సూత్రమున కర్థము తెల్పునపుడు “అమహత్త్వ సపునకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు” అని వ్రాసిరి. ఆసూత్రములోని యమహత్త్వమును సపునకత్వమును సన్నియోగశిష్టములని యెవరుపల్కిరి? “సన్నియోగశిష్టానామన్యతరాపాయే, ఉభయోరప్యపాయః” (86) అనుపరిభాష వ్యాఖ్యలయందు “సన్నియోగశిష్టానామ్ = సముచ్చయేన విహితానామ్॥ అని స్పష్టపఱుపఁబడినది మఱియు “ప్రత్యయః” (3—1—1) అనుసూత్రమున శేఖరముడు “యత్తువికారాగమదేశానాం దేశాం శేనిరాకాంక్షత్వా “త్వరశ్చేత్యస్యానుపస్థితౌ, తత్సన్నియోగశిష్టప్రత్యయసంజ్ఞాయా అప్రవృత్తిరితితన్న..... పూర్వంసీ యుతితతో లా దేశేప్రత్యయ సంజ్ఞాసన్నియోగేనేతో విధీయమానమాద్యుదాత్తత్వంసేయుట ఏవస్యాత్” ‘అని వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు వ్యాకరణమున నెక్కడఁ జూచినను సన్నియోగశిష్టశబ్దమునకు “సముచ్చయముగా విధింపఁబడినట్టి” యన్నయర్థము పండిత జగద్విదితమైయున్నది. ఇట్టి స్థితిలో “అమహత్త్వసపునకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు” అని వజ్రులసీతారామ స్వామిశాస్త్రులు గారు సెలవిచ్చిరి ఈసూత్రమందు మువర్ణక మొక్కటియేవిధింపఁబడినది

గాని యమహత్త్వనపుంసకత్వములు సముచ్చయముగా విధింపఁపడ నేలేదు. పరిషత్పత్రికలోనింక ననేకములైన వీరిదురవగాహార్థవాక్యములున్నవి గాని యిపుడు విస్తరముతోఁజాలును. శాస్త్రాంతరములలోని పరిభాషాపదంబులీ తెలుంగునఁ బ్రయోగింపఁగూడదనిన శాస్త్రులు గారు సన్నియోగశిష్టపదమునెట్లు ప్రయోగించిరో! ఒకవేళ, ఏ హేతువున నైనను ప్రయోగింతురుగాక! అర్థముమాత్రము శాస్త్రాంతరములోని యర్థముగా గానిపింపక వ్యర్థత్వముసంభవిల్లుచున్నది, ఏప్రబలపండితీయగ్రంథములోదీనియర్థసంప్రదాయము వివరింపఁబడినదో సెలవీయఁగోరెదము. ఇంకను బ్రాచీనలక్షణంబులుచాలకవీరల్పకాలములో నవలక్షణగ్రంథము రచింపవలెనని పరిషత్తులయందు ఘోషింప సాహించుచున్నారట. “సాహసేలక్షీః” అన్నారుగాన వీరు సాహసింతురుగాక! అపుడుతక్కిన వాఱందఱును సభను నా సాదింతురుగాత!! అట్టితఱిని మేమును జూచెదముగాక!!

ప్రకృతంబునసూత్రమందు వివరణలోపంబున్నచో రణలోపంబు సేయక ప్రతిభటులు తిరిగిద్వంద్వయుద్ధంబునకుఁ దారసిల్లుదురుగావుత!!

శ్లో॥ హేప్రా [హేప్రప్టః] డపార్థసరతంత్ర పదైకదృష్టేహం
సార్జనోవివృణవాని స॥పా॥క్షరాథ్థ్వి విద్ధిత్వముత్త రకుమారససౌకు
మార్గ మా మాహ్వాహేన సమరాంగణ పార్థమూర్తిష్వ॥

స॥ పా॥

(సశేషము)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకట రామశాస్త్రి

పిబుధవిరచిత బాలవ్యాకరణ

గుప్తార్థప్రకాశిక

1-11-1916-దేశమాత

—* ప్రి బో ధ క ర ణ ము *—

—;—

పైనానుంబుగల బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్య పరిపూర్తింజెంది వెలు
వడినసంగతి యెల్లరకును విదితమై యున్నదిగదా! ఈవాఖ్యానములో
(తత్సమ 57) సూత్రములోని స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక మని
యర్థము వ్రాయుట కేవలము వ్యాఖ్యాకారుని పొరపాటనియు, అ
య్యది యపార్థ మనియు బ్ర॥ వజ్ఞుల చివరీతా రామస్వామిశాస్త్రి
వారిచేత (రాక్షససంగ్రహ పుష్పమానప్రాంతమున వెల్వడిన) భాద్రపద
మా సాంధ్రసాహిత్య పరిషత్సత్రికలో వ్రాయబడినది. వారు తప్పు
లని యెంచుకొన్న యంశములలో నిదియేమిక్కిలి పొరపాటని కాఁ
బోలు! రాటమ హేంద్రవరపురస్థగ్రంథకర్తపేర నిట్టియనందర్భ మెట్టు
లు వ్రాసితిరనిన యిత్యాదినముద్ధత వాక్యములతోఁ బ్రత్యేకముగాఁ
బనిగట్టుకొని యుత్తరములు సైతము విమర్శకనక్షమునుండి పంపబడిన
వఁట. తమపాండిత్యము నందు నింతదృఢవిశ్వాసము గలిగి గ్రంథకర్త
పరిశ్రమ నధిస్పందమునకు నంటదొక్కి తమదృష్టికి మీఱినయంశ
ముల నపార్థమపార్థమని మృదుత్వముతప్పిన మృగస్వామినాదములతో
తమ సామాన్యవిద్యాధులంబలె కసరి గద్దించుచు “బవాదశ్చవివాహశ్చ
సమయో రేవశోధతే” అనెడిలోకోక్తికి వ్యతిరేకముగా సమానస్కం
ధతను మీఞ్చివట్టియంతటి సీరా రామస్వామి శాస్త్రిలవారివంటి యుత్త
ములతో బహిరంగముగా డీకొని యెదిరించుట యుగంకతమున్ను అతి

సాహసమును, లజ్జాకరమును నయ్యెడినని మామానసంబునకుఁ దోచుచున్నను వాహుధాతునచేసిన యంశంబులు లోకులలోఁ గొందఱకు నిజంబుగా నపార్థములేయని వ్యామోహము గలుగునేమో! యనినతలంపుచు జేసియు. “త్వమేవాహం త్వమేవాహం త్వమేవాహం నసంశయః” అనినవ్యాయంబున గ్రంథకర్తతో మాకునభేదం బయిన మమతాబుద్ధియగుటంజేసియు, నెంతయో బలాత్కృతులమై ది 2- ఫి బ్రవరి 1916 నం|| రము తేదిగల దేశమాతస్మత్రికావతంసమున సిద్ధాంతకొముది, శబ్దేందుశేఖరము, మహాభాష్యము, ఇత్యాదిగ్రంథములు ప్రమాణములుగాఁ జూపుచు స్త్రీలింగపదమునకు స్త్రీవాచకమని యర్థము వివరించుట వ్యాయంబే కాని యపార్థముగాదని ద్రువపఱుపఁబడినది. పిమ్మటజూలైనె|| ప్రాంతమునఁ బ్రకటింపఁబడిన మాఘ ఫాల్గునాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్సత్రికా మణితో విమర్శకులు, సంస్కృత వ్యాకరణంబున స్త్రీవాచకపదము స్త్రీలింగపదమునకు వివరణం బగుట యథార్థమే కాని యహోబలపండితు లిట్టియర్థమందు స్త్రీవాచకశబ్దమును వాడియుండలేదని దృఢమనఁబుల్లోఁ గొన్ని యహోబలపండితీయ వాఖ్యానమందలి యంశములెత్తి చూపి యాంధ్రనైయాకరణుల వ్యవహారమునంతను గ్రంథకర్త ముఖిది స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపదమనిన యర్థమగుపయోగించుట యయుక్తమని తిరిగివాసిరి. మరల, మేము తమగ్రంథము దహోబలపండితులు పాఠ(279, 317, 320,) పాఠటలలో స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపద పర్యాయముగా వాడుట ది 2 అగష్టు 1916 నం|| రము తేదిగల దేశమాతస్మత్రికావతంసములో వ్రాసి ప్రదర్శించితిమి. బ్రాశౌంతి భద్రాద్రిరామశాస్త్రిగారు కూడ స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగమునకు వివరణముగా, సహోబలపండితీయులు దెనిఁగిదాతఁల వాడియున్నాడు.

(2) మఱియు. మాఘ ఘల్గున మాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రి కారత్నములోనే విమర్శకమానులు “గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు దారశబ్దమును బుంవాచకమృచి వ్యవహరించుటకును సాహసించురని తోచుచున్నది” యని వ్రాసిరి. దానికి మే మీన్వల్పాంశమునకు సాహసపర్యంతానుధావన మవసరము లేదనియు, సంస్కృతపరంబైన దారశబ్దము పుంలింగబహువచనముగాన నునాయాసముగానే దానిని బుంవాచక మనవచ్చుననియు నా దేశమాతప్రతికలోనే వ్రాసితిమి. అహో బలపండితులును, తేనదారములు, ఇత్యాదిక మేవరూపమ్, బహుత్వవదారశబ్దస్య పుంస్త్యమ్’ అని 346 పొటలో బుంలింగమని చెప్పుచుండఁగాఁ బుంవాచక మేల కాఁ గూడదో వింతగా నున్నది.

(3) “అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు” నను (తత్సమ 39) సూత్రములోని అమహన్న పుంసకశబ్దమునకు ద్వంద్వార్థమునువిడనాడి గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కర్మధారయాథమును లిఖింపఁగానయ్యది గతిలేనిదోషకారి రచన గావున నట్లు వ్రాయగూడదని విమర్శకు లాక్షేపించిరి.

మేము ద్వంద్వసమాసపక్షమందు ననేక క్లిప్తదోషములు గనంబడిచి ద్వంద్వార్థమే గతిమాలిన యర్థమని మహాభాష్య, కైయట, కౌముదీ, శేఖర, విషమీ, శబ్దరత్న, పరిభాషేందు శేఖరాది గ్రంథములు ప్రమాణములు గాఁగ స్థిరపఱిచి శాఖాచంక్రమణముగా లక్ష్యసమన్వయపూర్వకమయిన కర్మధారయాథ సౌలభ్యము వివరించి చూపితిమి.

(4) వారు స్వపక్షమున ద్వంద్వార్థమును వచించుటలో నమహత్త్వసపుంసకత్వములు నన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదని ప్రయోగించిరి.

అట్టి యోగశిష్ట శబ్దమునకు సాంస్కృతికవ్యాకరణజ్ఞులును సహాబలపండితాద్యాంధ్రవై యాకరణులును నీవఱలో సుప్రసిద్ధిముగా వాడిన యర్థము సరిపడకయిండి మిక్కిలి యపార్థముగాఁ దెల్ల మగు చున్నందున దాని యుక్తి మేమనివిమర్శకుల నడిగితిమి.

(5) 'బృందారకాదైవతాని పుంసివాదేన తాస్త్రియామ్' అను కోశాదులువలనఁ బొందింగియును వైస న్నవత్తో దాహృతదైవత శబ్దము నకే న్నవమతమునఁ జూపవర్ణక మేలు రా లేదో! యంతిమప్రశ్నముగా నడిగితిమి.

ఆగస్టు 2 తేదీన నుడయించిన దేశమాత ప్రతికానంతరత్న మ్మున మే మైదంశములు ప్రకటించిన విషయ వెలువడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతికావతంసములు మూడిటిలోనను మాలిఖించిన యంశ మును బ్ర. ప. నీ తారామస్వామిశాస్త్రిగారు ప్రత్యుత్తరంబు లీయలేదు. వారి తాత్పర్యము నయుక్తికముగా పట్టికింపఁ గోరుచున్నారము

స॥ పా॥

21—2—1917. దేశమాత,

బాలవ్యాకరణగుప్తాష్టప్రకాశిక

విజ్ఞాపన

సుధీమణురారా!

“బాలవ్యాకరణ గుప్తాష్టప్రకాశిక”యను పేరంబరఁగు వ్యాఖ్యానము నాచేరచింపఁబడి ప్రకటితమయ్యె నన్న సంగతి యెల్లరకును విశదమే కదా! ఆవ్యాఖ్యానములో స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని పర్యాపదంబు వ్రాయఁబడఁగా నయ్యది గూడదయు, “అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మునర్ణక మగు” నన్నసూత్రములోనియమహన్న పుంసకశబ్దము ద్వంద్వసమాసముగా వ్రాయవలసి యుండఁగా నటులు సేయఁబడ లేదనియు, నంతగ్రంథము సేసిన గ్రంథకర్తయెడ నెంతమాం త్రమును గౌరవముపకయకాద్ధత్యమున ‘నపార్థమపార్థ’ మనిఁజలుమా ఁ విజయనగరనివాసులు బ్ర॥ శ్రీసీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారు బొబ్బరించుచు నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికయందుఁ బ్రకటించిరి. విద్యావృద్ధవయోవృద్ధుల వదనంబులు కలవచనంబులతో మెలంగుట యుక్తంబుగాని కలహవచనములతో నలంగుట న్యాయ్యంబు గాద యుని, వ్యవహారములోనికి దిగినపిమ్మట నావేశము లవధిని మీఱించు ననియు నేనించుక సంకోచించుచుండ నంతట నాతిరస్కారమును సహింపక “త్వమేవాహంత్యమేవాహ” మ్మనున్యాయంబున నాయెడ నభేదబుద్ధిని సంచరించు సమరాంగణపార్థమూర్తిగారు శాస్త్రులుగారి యభియోగమునకుఁ బ్రత్యభియోగంబు సేసి, ది 2 ఫిబ్రవరి 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాతపత్రికలోను, ది 2 ఆగష్టు 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాత పత్రికలోను స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకశబ్దము పర్యాయపదముగా వ్రాయకతీరదనియు, సూత్రాంతరములోని యమ

న్నపుంసక శబ్దమున నిరుపమోగ ద్వంద్వ సాధనము క్షేత్రహేతువనియు
 భాష్యకైయట శేఖరాద్విగ్రంథములుప్రమాణముగాఁగఁజూపిప్రకటించిరి.
 విదఃనాఱుమాసములు గతింపఁగ న్నిబ్రవరి నెలలోఁబ్రకటంపఁబడిన సల
 స॥ ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రికలో
 బ్రహ్మశ్రీలు మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయ శాస్త్రిలు
 గారును వజ్రుల చిన సీతారామ శాస్త్రిలుగారును వగు
 సగా ద్వంద్వమును గూర్చియు ద్వంద్వ స్త్రీవాచక శబ్ద
 ములను గూర్చియుఁ బార్థమూర్తిగారి యాశయమునకు న్యతిరేకముగా
 వ్రాసి ప్రకటించిరి యన్నట్లున్నది. బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రిలు
 గారు నన్ను మంచివైయాకరణుని యీవఱకు వినుచున్నట్లు
 నాపుణ్యవశంబున మెచ్చుకొనుచు నన్నుం గానిలేకయితరవైయాకర
 ణులంగాని యడిగి సందేహములు తీర్చుకొనవలయునని వ్యాసాంత
 మునఁ బార్థమూర్తిగారికి నుపదేశించినట్లును వ్రాయఁబడియు
 న్నది. ఇట్టివ్రాసఁయే నావఱసగఁగోళకు క్షేత్రయంబున నతిశయిలెడి
 యాశయమును చెలువఁగా బలాత్కరించినది. ఉభయవా
 దులును నేకీభవించి కోరకుండ నీ తమతతాము ద్వంద్వవాదులగు
 సీతారామస్వామి శాస్త్రిలుగారికి నుఁ గున్న కల్పమూర్తియే యేతెంచిన
 బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు, గ్రంథమునందు ద్వంద్వసమాస
 మునుబరిహరించిన నాయభిప్రాయమును చెలువఁదోడు నీకగా నరు
 దెంచిన పార్థమూర్తిగారిని నన్ను సడిగి ద్వంద్వస్థాన విషయమైన
 సందేహములున్నచోఁదీర్చుకొమ్మనుట మిక్కిలి యసందర్భ గర్భవా
 క్యముగదా “యద్యస్తి వీర్యమస్త్యేవ కర్తైశకథయిష్యతి॥ యను ము
 రారికవీందుగ్రి పచనప్రకారంబునఁ గృత్యమే త్తెల్పును వేటొకటి
 యేటికి? ఇంతియకాక, పార్థమూర్తిగారు ద్వంద్వసమాస బాధకము

లుగా వాసిన ముఖ్యాంశములు కొన్నిటి నంటనైననంటక విడనాడిన
 వీరివ్యాసము పార్థమూర్తిగారికి సుదేహములున్నట్లు లెట్టులారోపింప
 గలిగెడి? శాస్త్రదృష్టినిజూడఁ ద్లేశకారియై సూత్రలక్షణంబునకును
 నాగ్రంథసరస్వతికిని గర్భశత్రునగు నీనిష్ప్రయోజన ద్వంద్వంబింకను
 నీసూత్రంబును బట్టుకొని యుయ్యెలలూఁగుచో విచ్ఛలవిడి విహరింప
 నిచ్చెదనే? ఈవఱలోఁ బండితులపరామరికకు డాఁగి నెంతో ప్రయో
 జన కారిగాఁగ భ్రమియింపఁజేసిన యీద్వంద్వము నిపుడు పండిత
 ప్రపంచమునుండి పటాపంచఁగాఁగ బాటందోలెదంగాక !! నిరర్థకం
 బైనయిట్టి యమహాన్నపుంసక ద్వంద్వమునకు శాస్త్రమార్గంబునం
 గూడ నిత్యత్వమును నెలకొలుపఁ జూచుచుండెడి ప్రస్తుతప్రకరణంబులో
 “దుర్యోధనార్జునులు శ్రీకృష్ణసహాయమును గోరివచ్చిరి” యిత్యాదిసార్థ
 కప్రకరణవిరోధివాక్య భంశంబులతోనిండిన యీవ్యాసమునకు మహా
 మహాపాథ్యాయబిరుదాంకితులగుశాస్త్రులుగా రేకర్తలనఁ గాసంశయము
 వొడముచున్నది. లేనివంకలు దేఁ జూచుచోఁదమలోనివంకలు వెల్వ
 డుంగదా! ఏది యెట్లున్నను దదీయనామధేయ సువర్ణాంకితమై రూపధే
 యముగాంచిమిఱుమిట్లు గొల్పుచున్న యీవ్యాసంబుస్వయముగాసమా
 థానంబుచెప్పి గౌరవింపఁదగినదిగాని యన్యథా నేయందగినదిగాదు.
 నేనును గాశీపుర నివాసులగు జాగదీశపండేజీవారికిఁ బ్రియశిష్యులును
 భాష్యాబ్ధిమథన సంగృహీత సుధీభావులును నస్మద్వంశముక్తామణు
 లునునిర్దద్వంధ్యులునైనబ్రహ్మశ్రీనరసింహ దీక్షితులవారి శిష్టాచారమా
 ర్గగతి విశిష్టచరణారవిందంబులయొద్ద శిక్షితుండనై యించుక శబ్దవిద్యా
 గంధంబూరుకొన్నవాఁడను గాని యూరకున్నవాఁడనుగాను “శ్లో॥ని
 ద్వంద్వోహిమహాబాహా! సుఖింబంధాత్ప్రముచ్యతే॥ అను గీతావాక్య
 ప్రకారముననట్లు నిర్ద్వంద్వమైన గురులయొద్దఁ బాత్తముపట్టిననే
 నారీతిని నిర్ద్వంద్వంబుఁగ నేరకున్నను, నీప్రకృత ద్వంద్వమునుద్రోసి

రాజనియైన నిర్ద్యుంధ్యుండ నయ్యెద. కావున సముద్ధతులయెడ సమా
 ధానంబుచెప్పందగినసమరాంగణపాశ్చమూర్తి గారిని సామవచనంబులతో
 నించుకవడి సవరించి నేను స్వయముగానే సుశాంతిమతులగు శాస్త్రుల
 వారికి నభిముఖుండనై గౌరవపూర్వకముగా సమాధానసంధానము
 గావించి యీవ్యర్థద్వంద్వంబును దవ్వనకుఁ దలంగింతుంగాక
 ఆఱుమాసము లంతకాలమానము కానీను. మాగాజకీయకలాశాల
 యందుఁ బరీక్షౌచర్చ జరుగునట్టి సమయము సమీపించినందున సెల
 వుదివసములలోఁ బ్రత్యుత్తరంబు నిచ్చెద. స్త్రీవాచకశబ్దము గతించిన
 వ్యాసద్వయంబున మిన్ను మన్నంటుటయె గాక మిన్నేఱుసైత
 మంటి పూతంబైనది గాన దానిం గూర్చి యించుకంతయే చర్చింపఁ
 బడును. ప్రకృతంబగు స్త్రీవాచకశబ్దమంటిన మిన్నేఱు నల్లురును నను
 కొనుచున్న మిన్నేఱుగాదంట. మున్నేరునునర్థమెరుంగని మిన్నేఱంట.
 ఏమి ! యీవిశ్వామిత్రార్థములు పంట. ఔరా ! అద్భుతం బుద్భూ
 తంబయ్యెడి ధర్మంబే వర్ధిల్లుగాత !

ఇట్లు విన్నవించు కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి

ప్రథమగీర్వాణపండితుఁడు

ఆర్జునకాలేజి

రాజమహేంద్రవరము

18-4-1917 దేశమాత.

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము

ద్వం ద్వో ప శ మ న ము .

—*—

శ్లో॥ పంశితాఖండలాఖండ! సమ్మోదామృతదోహదమ్
ద్వంద్వోపశమనంకు ర్వే! సో హంసత్కర్మ ధారయః॥

శ్లో॥ మహామహా పాధ్యాయం స!

త్కర్మధారయదూషణమ్.

తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి

బ్రహ్మశ్రీభూషణంబువే.

• ౨

ఓసుధీమణులారా!

1916 సం॥ రము ఆగస్టు నెల 2 తేదీగల దేశమాత పత్రిక
యందు “ద్వితీయప్రత్యభియోగ” మను శీషికతో (సూ॥ 39. తత్స
మ) “అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు ము వర్ణకంబగు” నను
బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని “యమహన్నపుంసకములకు” అనెడి
పదంబునఁ గర్మధారయసమాసవృత్తి యందలి యాంతరంగి కార్థమును
నుదాహరణ సమన్వయసహితంబుగా ‘జాటించి యచ్చటి ద్వంద్వవృత్తి
యందలి దుర్లలిత వృత్తిని నాయెడ నటమరలేని వృత్తితో మెలంగు
చుండు సమరాంగణ పార్థమూర్తిగారు మహాభాష్యకేయట శేఖరవా
క్యపడీయవై యాకరణభూషణసారానిగ్రంథములు ప్రత్యక్షసాక్షులుగా
గ బహిరంగము సేసి దానిని బహిష్కరింపఁగా. ద్వంద్వపక్షపాతులగు
వజ్జులచిన నీతా రామస్వామిశాస్త్రిలవారి పక్షము పాతము నొందెనని

భీతిని సంభ్రమించి కేవలమును నట్టి పక్షపాతమే లేకుండఁదలంచి విజయనగరనివాసులు బ్రహ్మశ్రీ మహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు 1917 సం॥ రము ఫిబ్రవరి నెలలో వెలువడిననల సం॥ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్సత్తికలో “ద్వంద్వయద్ధోపశమన” మను పేరంబరంగు నొకవ్యాసమును ద్వంద్వసాధకంబుగా నటించుచున్న దానిని లిఖించిరి యన్న సంగతి సందశికాంచితిరి గదా! (2) కలియంబడి కలహించువార లలో నోడిపోవుచున్న పక్షంబున “ఆపత్కాలేనాస్తి మర్యాదా” అనున్వాయంబు స్మృతించుచి కనికరంబు గలిగి దయాళురగుసాధువులుతోడఁడుట వేసగి కమయ్యున్నయది. అది యొక్కటియేకక బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారికిని బ్ర॥ వజ్రలచిన సీతారామస్వామిశాస్త్రిలు గారికిని నేకగ్రామేవాసిత్వమును నేకవిద్యాశాలాశానిత్వమునులోనిగు నరస్పర సాహాయ్యకారణంబులు నూన సమగ్రముగా నిరదీయున్న నవి వినియున్నాఁడ జగచ్చునందఁ బెక్కును వీరినంటి మంటితే మాకరణము సమంచితమైన సమన్వత్తితో వినుచుండి యువాసీనుతేయున్నను బైనింజెప్పిన కారణంబులు వీరిని బలాత్కరింపఁగాఁ బూర్వోక్త సూత్రమునందు సీతారామస్వామిశాస్త్రిలవారి ద్వంద్వసమానవిగ్రహంబును సాధించుటకు నెన్నెన్నియో క్రిందికి మీఁదికి సూత్రయుక్తులునన్ని సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు రాటుపడుబోటుల నొడ్గసామూహ రాటుబోటులు గాఁగ సింగారించి నిఁబెట్ట బోచిరి. కాని యవియన్నియు శాస్త్రీయములు గానందున నెన్ని కకు రాక ” “ కూల్య భ్య స్వాహా ” యను వేదశ్రుతి కేయా ను కూల్యం పడియున్నవి. సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారికి నిజంబుగా నిష్కన్యమైన పాండిత్యమే కలిగియున్నది యందము. అయినను నోటిపలుకు పలుకుచున్న మృత్తి

కాపాత్రమునందు గట్టిశనము తెచ్చిపెట్టంజూచెడి తమ సంఘనోటి పలుకులు చిత్తమువచ్చినట్లులు చిత్తజల్లులుగాఁ జల్లినను నయ్యవి చెల్లాచెదరగుంగాని న్యాయ్యసిద్ధాంతసన్ధ్యంబునకు నెట్టులు ప్రశస్యంబగును ? అయ్యది యటుండనిండు. (3) ప్రశస్యతంబునఁ గర్మధారమార్గమున వివరింపఁబడిన యీసూత్రార్థమునకును, క్రింది యుదాహరణములకును సమన్వయముగాదని ద్వంద్వవాదులు గభీర ఘోషణములతో లోకులమనస్సులు వ్యాకులపెట్టుచుండిరి. గాన నట్టి సూత్రార్థమెట్లు లెన్నివిముధములుగా సునామాసమున సరియగునో యీప్రథమవ్యాసఘట్టమున విన్నవించి తర్వాతి వ్యాసఘట్టంబులందు ద్వంద్వమతఘట్టనమ్ము గావించెద. రాగ ద్వేషద్వంద్వాభిమానము మాని సత్కర్మధారయుండనౌ నే నెవ్వడైనను న్యాయంబగు వాచోయుక్తులు మీమనమున నాటునట్లు మనవిసేయుదుంగాని నాసత్కర్మార్థమునకు విరుద్ధముగా “ఏవంహి దృశ్యతేలోకే, భిక్షుకోయం ద్వితీయాం భిక్షౌం సమాసాద్య పూర్వాం నజహతి || సంచయామైవ ప్రకర్తతే” యని యజహత్స్వార్థావృత్తి ప్రకరణమందలి సమర్థసూత్రస్థ భాష్యకారనచనరీతిని భిక్షౌవందనములు సేయుండని స్వాములవారితన మూనిబలాత్కరింపను జుండి పర్యవసానమున ద్వంద్వవిసంవాదార్థమును గర్మధారయ సంవాదార్థమునుగొప్పపఱిచి గుప్తార్థప్రకాశికాశికావ్యాఖ్యానంబునం బ్రకటించువాడె సుధీమణులు సావధానస్వాంతులై వినంగ వేడుచున్నాడ.

(చదువగులకు విసువ్రలేకుండ ఘట్టములుగా విభజించి ప్రకటించెద.)

(4) లోకములో—శ్రీరాముడు, శివుడు—ఇత్యాదిమహద్వా

చకముల యందలి మువర్ణకంబు పులింగచిహ్నంబనియు, వృషభము, ధనము—ఇత్యాద్యమహద్వాచకముల యందలి ‘మువర్ణకమ్ము నపుంస కలింగచిహ్నంబనియు నెల్లరును నెఱింగినవిషయమేకదా!! ఇట్లుండని పుడు ద్వంద్వవాచులు మోపిన పెద్దనేర మేమనఁగా—‘ధనము, శబ్దము లోని మువర్ణకంబు నపుంసలింగ చిహ్నంబనియు, ‘వృషభము, శబ్దము లోని మువర్ణకమ్ము పులింగచిహ్నమ్మనియు నననలయునని గ్రంథకర్త ను బలాత్కరించి దేశమంతటను నల్లరి నేయుచుండిరి. ఒకరూపుగల నస్తువుచే రెండువిధంబులుగాఁ జెప్పడని బలవంతము పెట్టినచో నెవ్వ రొకంబడుదరు? ఒక్కరీతియేగల శృంగములు దీసికొనివచ్చి దానిని మహిషీశృంగమనియు (గేదెకొమ్ము) సంతలోనే గోశృంగమనియు (అవుకొమ్ము) ననుండని బలాత్కరించినచో బలాత్కర్తలకు శృంగభంగమ్మేకాక చవిసిలుగట్టికొని పోరినను లోకులమూట పాటింతురే? అట్లే ‘ధనము, చోట నపుంసలింగ చిహ్నంబని బోధింపఁబడిన మకార పుం గొమ్మును సంతలోనే వృషభముచోటఁ బులింగచిహ్నమ్మను మనినచో నగుబట్లు రాకుండునే? కావుననే చిన్న పాఠశాలలోనైతము వృషభము-కాకము-ఇత్యాది తిర్యగ్వాచకశబ్దములును శబ్దబక్షణాన్వయము (పార్శ్వగు) వివరించునెడల “ధనము, చనము” శబ్దములువోలె నపుంసకములు గాఁదలంపఁబడుచున్నవి. ఈవిధమ్ముచ నమహత్తులు నపుంసకశబ్దములు కాకతీరదుగాన, నమహత్తులయిన నపుంసకములని కర్మధారయ నమానమని గ్రంథకర్తచేత సూత్రము వినరింపఁబడినది. వృషభము, ఋషభము, ధైర్యము (భాగ్యము—నిఘుం॥ ధైర్యం దిష్టంభగ భేదము భాగ్యం ప్రీతిః శాంతిర్విధిః) సూత్రముక్రింద వ్రాయఁబడిన లక్ష్యము ధైర్యము, గాని ప్రీతివాదులన్నట్లు ధైర్యతము, గాదు. మహద్వాచక ధైర్యత, శబ్దమునకు మువర్ణకము, ఏసూత్రమునఁ గలుగునని శంకింతురేని వినుఁడు.

(5) సూ॥ ౬-౪-౧౭౪॥ ‘దాండినాయనహాస్తి నాయనేతి’ సూత్రస్థభాష్యంబున ‘యథాసపుంసకలింగసర్వనామ’యని సపుంసకలింగము లింగములలో సర్వనామమని చెప్పబడినందునఁ బలింగాది విభక్తులగు “ఋ” వర్ణకాదులు రానిచో లింగసర్వనామంబగు సపుంసకలింగపు “ఋ”, పర్ణకమే న్యాయంబున వచ్చును. కనుక నే “సామాన్యే సపుంసకమ్” అనువార్తికము న్యాయసిద్ధముగాని యపూర్వకాధి గాదని శేఖరాదివ్యాఖ్యలయందు వ్రాయం బడినది. దానంజేసియే (ఏకవర్ణవర్తిత్యాద్వాచః (వర్తినీత్వాత్, అనుటకు మాటఁగా) అనపరిస్పన్నీకర్షేతి సూత్రస్థభాష్యప్రియోగంబును, “సామాన్యే నోఽక్రమాత్ ప్రీప్యమాభావః” అను తత్రత్యకైయట గ్రంథమును, [2] కారకవిభక్తే ర్భూవత్వాత్ ద్వితీయా” “బలవతీత్వాత్” అనుటకు బదులుగా) అనుశేఖరప్రియోగము (3) “శరదః కృతార్థతా॥ (కృతార్థాతా, అనవలసియుండఁగా) ఇత్యాది కవిప్రియోగంబులును స్త్రీలింగరూపములకుఁ బ్రతినిధిగా నుంపబడిన సపుంసక రూపములతో సాధువులగుచున్నవి. ఇంతియకాక, (4) ‘శాంతోద్వేగస్తిమితనయనం దృష్టభక్తిర్భవాన్యా” అను షేఘసందేశశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందును, (5) ‘దృఢభక్తిరితిజ్యేష్ఠే, అను రఘువంశద్వాదశసర్గస్థ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందునుః “దృష్టం భక్తిః యస్యసః” దృఢం భక్తిః యస్యసః॥ అను మల్లినాథసూరి ప్రదర్శితవిగ్రహంబులలో స్త్రీలింగభక్తి శబ్దమునకు సమన్వయములైన సపుంసకప్రత్యయాంత దృష్టదృఢశబ్దములు సంగతములగుచున్నవై యాసమాసంబులు సాధువులగు. ఇట్లే మిత్రము—(మహద్వాచకమగుచో) ఇత్యాదిక్వాచిత్కరూపంబులందుం గూడ సూత్ర మక్కఱలేకయే లింగసర్వనామంబగు సపుంసకలింగము, ‘ఋ, విభక్తీన్యాయప్రాప్తంబగు.

(6) ద్వంద్వవాచకాలు పైనుత్తములో ద్వంద్వము రచించి “అదంతన పుంసకములకు మావర్ణకమగు” నని విధి సూత్రము రచియించుకొన్నచో మీఁదమిక్కిలి గొప్పదోషములు సంభవించి యవిధిపడవలసి వచ్చును. అది యెట్టిదియనఁగా నాకర్ణింపుడు.

1 తీర్థంశస్తా త్వరక్షేత్రోపాయో పాధ్యాయమంత్రీషు—
అను నిఘంటువున నుపాధ్యాయాది మహద్భక్తముల యందును తీర్థశబ్దము, నపుంసకముగానఁ ప్రతిభటుల మతమందను ‘తీర్థుడ, నుటకు బదులుగాఁ దీర్థమనవలసివచ్చును.

3 మహామాత్రాః ప్రధానాని—అనునిఘంటువున మంత్రీవాచకమై మహద్భక్తమైన నపుంసకప్రధానశబ్దమున ‘ప్రధానుడు ప్రధానులు’ అని కావలసియుండఁగా ‘వైవతము’ అను నట్టులు ‘ప్రధానము’ అనవలసి యుండును. ప్రధానశబ్దము మంత్రీవాచకమైనపుడు పుంలింగముం గూడఁ గలదందురేని నైకత్వికముగాఁ బ్రధానమన్న రూపము తప్పక యవిధి నొంద వలసినచ్చును.

2 పరంధాముడు...ఇత్యాదిరూపంబులు యెడఁగూడ నవిధి సంభవించును. ఇంతియకాదు. అనధానంబుతో ననధరింపుడు . 1 అధికమయి పితౄర్జితమకాధనము. —ఈవాక్యమున విశేష్యమకాధనమువోలె విశేషణములైన యధిక పితౄర్జితశబ్దములగూడ నపుంసకములై మావర్ణకముం బొందినట్లు—2 జగన్నాటక ప్రవతకకుండైన వైవమే రక్షకుండు—అన్నవాక్యము నంగూడ వైవవిశేషణములు నపుంసకలింగములు గానజగన్నాటక ప్రవతకకుండైన వైవమే రక్షకము—ఇత్యాది భ్రష్టప్రయోగంబులు తటస్థించును. 3 నా మిత్రము దయావంతుడు—అనుచోట “నామిత్రము దయావంతము” అని యిత్యాదు ల. నవ్యప్ర

యోగములు ప్రవర్తిల్లు. మేముంగూడ నిట్టిప్రయోగములయెడ లోక
న్యాయమే యవలంబితుమని ద్వంద్వవాదు లనంగూడదు. అట్లయి
నచో వీరివిధి యవిధియగును. మామతమునందు విధివాక్య మవసర
ములేకుండనే “సకేవలా ప్రకృతిః ప్రయోక్తవ్యా, నాపికేవలః ప్రత్య
యః; అపదంనప్రియుంజీత, అను శాస్త్రీయవచనంబునఁ గేవల ప్రకృతి
ప్రయోగింపఁదగదు గాన దైవతాదిక్వా చిత్కశబ్దములయొద్ద వేటొక
విభక్తికిఁ బ్రాప్తిలేమింజేసి లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగపు ‘ము’
వర్ణకమే సునాయాసముగా న్యాయప్రాప్తంబై యవిధినొందవలసిన య
వసరములేదు.

(7) ఇకను ద్వంద్వవాదులు “అమహత్తులైన నపుంసకము”
లనఁగా “ధనమ్, వనమ్” — యిత్యాది నపుంసకములే యగుంగాన
“వృక్షః, కాకః, — ఇత్యాది పుంలింగములు గూడఁ దెలుంగున నపుం
సకము లేవిధిచేనగునందులొ యవధరింపుడు. ఈసూత్రములోని య
మహత్పదంబున యావదమహత్తుల నుద్దేశించి “అప్రాప్తేశాస్త్రమర్థ
వత్” అను మీమాంసాన్యాయంబునఁ బ్రాప్తప్రాప్తపర్యాలోచన
జేసినచో నపుంసకత్వ మీవిధియే విధించుచుండు. అందున వృక్షాదు
లు తెలుంగున నపుంసకములయ్యె. కనుకనే “సర్వాదీనితదంతానిచో
క్తసర్వార్థ వాచకత్వ సమానాధికరణ సర్వనామపదవంతీతితత్రప్రాప్తా
ప్రాప్తవివేకన్యాయేన సర్వనామపదవత్త్వా శేషవవిధిః; సర్వార్థవాచక
త్వస్యలోకతః సిద్ధేః” అనునబహువ్రీహివితి సూత్రస్థశేఖరము సంగత
మయ్యె. అట్లే ప్రాప్తించిన యమహత్సూక్ష్మగల శబ్దముల ననువదించి
నపుంసకత్వ మిచట విధింపఁబడియె.

(8) ఒకవేళ సర్వాదీనిసూత్రమున వ్యస్తపదములకు నుద్దేశ్య

విధేయభావమ్ము సంగతంబగు. ఇట సమాసస్థలంబుగాన నుద్దేశ్యవిధే
యభావంబు పొసంగదందురేని యట్లనవలదు. “లోహితోష్ణీషాఋత్వి
జః ప్రచరంతి” అను సమాసస్థలంబున మీమాంసా బాలప్రకాశ మీ
మాంసాన్యాయప్రకాశాది గ్రంథములయందు నుష్ణీషముల ననువదించి
తౌహిత్యము విధింపఁబడుచున్నది గాన నిచటం గూడ సమాసంబున
నెల్లయమహత్తుల ననువదించి నపుంసకత్వవిధి బోధించుచునే మువర్ణ
కమును విధించుట నిర్బాధంబు. కావుననే “యత్తువృత్తా పుద్దేశ్యవిధే
యభావే నానన్వయాదాశీర్విషయేచ తథాన్వయాన్న సమాసఇతితన్న
వృత్తావప్రిప్రాప్తత్వాదిపర్యాలోచనేన లోహితోష్ణీషే త్యాదౌతథాన్వ
యదర్శనాత్ భాష్యేతథాన్వయే వృత్తేరసాధుతయా అనుక్తేశ్చేతిసమా
సవాదేమంజూషాయాంవిస్తరః” అను షష్ఠీకారక శేఖరమును ‘లోహి
తోష్ణీ షాఋ త్యాదౌవితి” సోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరంతితి వాక్యేనఉష్ణీ
షస్యప్రాప్తత్వాత్తదనువాదేన తౌహిత్యమాత్రస్య విధానాదితిభావః”
అను తత్రత్యచంద్ర కలావ్యాఖ్యానంబును “యముద్దిశ్య ఆగమోవిహి
తః” అను పరిభాషేందు శేఖరస్థయదాగమపరిభాషయందలి గ్రంథమును
“లోహితోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరం తీత్యాదౌప్రాప్తప్రాప్తపర్యాలోచ
నాయాముష్ణీషాఋదైశ్యక తౌహిత్యాదివిధాయక పాశ్చాత్యబోధస్యా
ఖిలానుభవసిద్ధత్వాదిత్యస్యత్రవిస్తరః॥ అనెడి యత్రత్యవాక్యార్థచంద్రి
కయును సంగతంబు లగుచున్నయవి. అందున సమాసస్థలంబైనను
నిట నమహత్తులకు నపుంసకత్వవిధి నిరాతంకమ్ము. ము వర్ణకము
నపుంసకలింగ విభక్తియగుటనిర్వివాదమ్ము. కానదై వతాది క్వాచిత్క
మహన్నపుంసనములందు లింగనర్వనామనపుంసకలింగవిభక్తి మువర్ణక

ము స్యామప్రపంచముగాన “నుపలక్షణ” మని సూత్రము నొద్దనేల వ్రాయలేదన్న ద్వంద్వవాదల శంకకుఁ గూడ నవకాశమున లేక సర్వమును సూత్రముగాదలి యధాస్థితిగ్నింధంబురమునీయుంబును. (1) ఇంతియకాక కర్మధారము సహజము సేసి యానదమహత్తులయందు నపు సకత్వము విధించుచు మువర్ణకము విధించుచున్నందున నమహత్తులకు ము విభక్తి వచ్చునట్లే నపుంసకములకు మువర్ణకము వచ్చునని స్పష్టపడుచున్నది. 1 ఈముఖచంద్రునికి (కర్మ-స) నాహ్లాదకత్వముమరెడు” ఈవాక్యమున ముఖమునఁ జూచిత్యము విధించుచు నాహ్లాదకత్వము విధించుచున్నందున నాహ్లాదకత్వమున్నది యని యూహించి చంద్రునికి వైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము లేదని యెవ్వరు నూహింపరు. (2) “ఈగన్యకారత్నమునకుఁ గాంతి పుంజములరెడు” — ఈవాక్యమునఁ గన్యకయందు రత్నత్వ మతిదేశించి (ఆరోపించి) కాంతుంజమును విధింపఁగా గన్యకకుఁ గాంతిపుంజమున్నదనియు రత్నమునకు లేదనియు నెవ్వరందురు? (3) ఈశాస్త్రిచర్యనారదునకుఁ గలహాశనత్వమెసంగెను” — ఇట్టివాక్యమున శాస్త్రిచర్యనియందు నారదత్వము విధింపఁగా శాస్త్రులవారికిఁ గలహాశనత్వ ముండినదని యూహించి నారదునికల హాశనత్వమునకు మొదటికే మోసమువచ్చుననుకొందురే? అనుకొనరు. అట్లే “యమహన్నపుంసకములకు మువర్ణకమగు” నన్నవాక్యమున నమహత్తులకే మువర్ణకమువచ్చి కేవలనపుంసకములకు రాదని యెట్టికుశాగ్రీయబుద్ధి కోవిదుడును గలలోనైనను దలంపఁడు. కాన, మిత్రము (మహత్తు) దైవతము — ఇత్యాది మహన్నపుంసకములన్నియు నీసూత్రముచేతనే నిరాకరముగ సాధువులు. అనగా, ద్వంద్వవాదులకు సాధిత్యవికర్తముతో నీసూత్రమున మహన్నపుంసకపుంసకములకు మువర్ణకము గాదునని స్పష్టపడెనచో నీసూత్ర

మక్కట లేకయే దైవతము-ఇత్యాదినుహన్న పుంసకములకు మువర్ణకము
పైనింజూపిన న్యాయనశమున రాకతీరదు. ద్వంద్వమునేసి సాక్షాత్తు
విభవాక్యము నేయరాదా? యనవలదు. పైనింజెప్పిన రీతిని మిత్రము
సౌమ్యుడు—అనుటకు బదులుగా మిత్రముసౌమ్యము, ఇత్యాద్యపన
వ్యప్రియోగంబులు సంభవించెడి కాన సూత్రమునఁ గర్మధారయార్థ
ము శాస్త్రమార్గమున సుకరమును లక్ష్యముకూలమును నయు యు
న్నది. ద్వంద్వమన్ననో! యశాస్త్రీయమయి కేశావహమును లక్ష్యప్రతి
కూలమును నగుచుండు. కాన ద్వంద్వ మపార్థకము. పార్థమూర్తిగారి
యుపలక్షణకద్ధతియును శాస్త్రీయమని స్థిరపఱుపఁబోవు చున్నాఁడను.

ఇకను మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బగారయశాస్త్రులు
గారు నిర్ణయించిన ద్వంద్వసమాపార్థసిద్ధాంతమున “చార్థేద్వంద్వః”
గోప్రియోరుపసర్జనస్య ఆవ్యంతౌటకితౌ” ఇత్యాద్యనేక సూత్రముల
భిష్యము పూర్వకక్షీకృతమ్మగు గాన నయ్యది యశాస్త్రీయమని
కరతలామకముగాఁ దర్వాతివ్యాసఘట్టములందుఁ గనంబఱిచెదంగాక!!
ఓసుధీమణులారా! మాకాలేః యేప్రిలు. ఈయయిదవ తేదినిమూ
యంబడు. గతించిన (21) వ తేదీగల దేశమాతలోఁ బ్రకటించి మనవి
చేసినరీతిని మీమనములు తృప్తి నొందింపఁ బడవ సావకాశుడనై
యనంతరగ్రంథము ప్రకటించెద.

ఇది 1 వ్యాసఘట్టము

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు

కల్లూరి వేంకట గామ శాస్త్రీ

(స శేషము)

1917 సం ఏప్రిల్ నెల 18 వ తేదీ

(ఈ నెల 4 తేదీ ప్రతిక శేషము)

ద్వితీయవ్యాసఘట్టము.

[ద్వంద్వవిగ్రహనిగ్రహము]

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండ

సమ్మోదామృతదోహదం

ద్వంద్వోపశమనంకు రేవ

సోఽహంసత్కర్మధారయః॥

అ. గీ॥ గౌరవధీఃకల్లూర్య న్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య

హంతు గదేయమ్ తాతాసుబ్బారాయా

ఖ్యశాస్త్రీవరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥

౨

ద్వంద్వవాదు లుదహరించుకొన్న ప్రకృతసూత్రీయార్థవివరణ
వాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహముపోలిక కైనను బనికీవచ్చునా! రాదా! య
నునంశ మీఘట్టంబున విమర్శింపబడును.
ఓసుధీమణులారా!

“అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును
మువర్ణకమగు ననియర్థము” — అనిసీతా రామశాస్త్రీలుగారు (తత్స39)
సూత్రార్థమును వివరించిరి. యని ది 2-8-1916 సం॥రము దేశమాత
ప్రతికలోఁ బార్థమూర్తిగారు వ్రాసి యీవివరణవాక్యము సముచ్చ
యార్థముఁ దెల్పుచున్నదియనియు “గౌణ్యసంభవాత్॥ (అ1పా3సూ3)
అనుసూత్రమును వివరించుతఱిని “నహ్యకాశస్యోత్పత్తిస్సంభావయితుం
శక్యా శ్రీమత్కణభుగభిప్రాయానుసారిషుఁ జీవత్సు” అనిశంకరభాష్యము
ననన్నట్లే వైయాకరణులు జీవించియుండ సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వ
ముసాధించుటదుర్లభమనియుఁ బల్కిరి. పార్థమూర్తిగారి యట్టియభి
ప్రాయము తోడనే నేనును నేకీభవించెను. ఈయభిప్రాయమునకు
వ్యతిరేకముగా ద్వంద్వవిగ్రహమువలె యెల్లదాక్షిణ్యమును చ శక్తాః
ముతో నన్వయించుట విధియాటంజేసి వైయాకరీయవివరణ వాక్య
మందు గీర్వాణభాషలోని చ శబ్దమునకు బ్రతినిధిగానుండి దదర్థముం
దెల్లును, శబ్దమువరుసగానమహత్తుపదముతుదనునపుంసకలింగశబ్దము
తుదనును నున్నందుననిదియే మిత రేకరయోగార్థకద్వంద్వవివరణవాక్య

మనుటకు నెంతమాత్రమును బ్రతిబాధములేదని బ్రహ్మబృహరాయశాస్త్రి
 లుగారు ప్రబలముగాఁ బ్రతిజ్ఞనేముచుండిరి. నేనుమాత్రము “చ” శబ్ద
 ధ్వని మైన పూర్వోక్త వాక్యములోని “ను” శబ్దద్వంద్వము వట్టివి
 గ్రహపుష్టికే పనికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును
 పనికిరాదని నిశ్చయించెద ‘చ’ శబ్దార్థకమైన ‘ను’ శబ్దములున్నంతమా
 త్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ తెలుగుభాషలోని ‘ను’ శబ్దముల
 యర్థముం దెల్పుననేక ‘చ’ శబ్దములుగలవిగ్రహములన్నియు ద్వంద్వ
 విగ్రహములే కాదనియుండునా! అట్లు ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికిఁ జ
 శబ్దపుష్టియే గొప్పయానవాలుగాన నీలించితత్ ఉత్పలించ—“నీలో
 త్వలమ్ అనినకర్మధార యప్రహము లోని ‘చ, శబ్దములుచూచి
 తనకు సముదాయపదార్థము ప్రధానముగానున్నదని ముత్యముచు ని
 కను ద్వంద్వస్పృత్తి కర్మధారయ స్పృత్తితో విగ్రహమునకు వెనుదీయక
 డీకొనియెడిని. కానివిగ్రహమున ‘జ’ శబ్దనానాత్వమున్నంత నేద్వంద్వ
 ముగానేరదు. [2] భాష్యకారులును “చార్థే దంద్వః” అను
 సూత్రమును నివర్తించునట్టి “చార్థ” ద్వంద్వము కర్మధారయ
 ముతోఁ గలియంబడు ననియూచికొలునందే యాలోచించి ద్వంద్వ
 మును విచర్చించి “కర్మధారయస్పృత్తికి నీవెల్లిస్పృశును శేషంబవే
 కాన నట్టితత్పుగునస్పృత్తికినజ్ఞాతిత్వే గనన్తపడకుమని తగవుదీర్చి ద్వంద్వ
 మును దవ్వనకుం గెంటిరి. కాబట్టి కర్మధారయమునకుఁ గర్మవర్వ
 హణ శక్తియేమాత్ర మైనను మండిననో ద్వంద్వమును ద లం గిం ప
 నలయుననియే పతంజలి భగవానులు దీనినిశేషముగాఁ జూచిరిగాని
 యంతకంటె విశేషముగాఁ జూడరైరి. అటులుండఁ బ్రకృతసూత్ర
 మున (39) యుషితిస్ఫురణంబు గలిగి యంతరంగములోనిదైన కర్మ
 ధారయమును బహిరంగమౌ ద్వంద్వస్పృత్తి జంకక
 యెట్లుదారస్లిం జాలెడిని ద్వంద్వనామల మతముననేక ‘చ’ శబ్దము
 లున్నంత మాత్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ అమహాతిచన
 పుంసకానిచ (అమహన్నపుంసకాని) అనునట్టి మానశ్కర్మధారయ
 విగ్రహముదును ననేక ‘చ’ శబ్దములున్నందున నిట్టిస్పృత్తితోనింత
 యే విలోఁగినవలెనో తెలియఁగన్నది. అందునవిగ్రహముదలి ‘చ’

(3)

శబ్దనానాత్వమునేకాక యర్థసందర్భముగూడఁ బరిశీలించి విగ్రహభేదంబు నెన్నవలయునని స్పష్టపడుచున్నయది. ఒక్కవిశేషముగలదు. వ్యాకరణశాస్త్రీయ తత్త్వమూలోచింపఁగా న్నంద్యవిగ్రహవాక్యము ప్రథమా విభక్త్యంతములలోనే యుండవలయుం గాని యన్యథా యుండందగదు. (3) ప్రకృతమున ద్వంద్వపాదుల విగ్రహవాక్యము “అమహత్తులకును సపుంసకలింగ శబ్దములకును” అనిషష్ఠీవిభక్త్యంతములతో నమరియున్నది కాన నియ్యది యితరేతర యోగార్థమును బోధింపనేరక సముచ్చయార్థమునే చాటుచుండెడు కరణము నాకణింపఁగోరెద. వ్యాకరణశాస్త్రమందు సాంకేతికములైన కర్మ, కరణాదిపదార్థములకుఁ గారకములని సామాన్య నామముగలదు. కారకమనఁగాఁ గ్రియతో నన్వయించునది యనియు, లేక “కారకస్య క్రియాజనకత్వం భాష్యేక రోతిక్రియాం నిర్వర్తయతీతి ప్యుత్పత్తిదశానాత్ అతఏవఏషాం క్రియా యామేవాన్వయః” అనుశాస్త్రమగ్యమింజేసి, క్రియను నెఱవేర్చునది యనియు ప్యుత్పత్త్యర్థము. ‘లోకములో సర్వవాక్యమును గ్రియతో సమాప్తింజెందెడుంగదా! కావునఁ గ్రియప్రధానమని యెన్నందగినది. క్రియలేని వాక్యము విక్రియనొంది వ్యక్తిమ్మగు. దానంజేసియే “క్రియలేనిమాట యేమిప్రయోజనము? ఇత్యాదీకముగాలోకోక్తి గలుగుచున్నది అట్టి ప్రధానమయిన క్రియచే నాకాంక్షింపంబడి దానితో నన్వయించుంగావునఁ గర్మకరణాదిక కారకంబులకుఁ గ్రియతోడి సంబంధము బలిస్థమ్మగు “రాముఁడు గురునినుతించె” — ఈవాక్యమున “నుతించె” అనఁగా నెవ్వరిని నుతించె, ననియాకాంక్షగలిగి ‘గురుని, అన్నకర్మపదార్థమును సమర్పించుటతోడనే యాకాంక్ష (ప్రశ్నము) యస్తమించె, “రాముండొక్క బాణమును వాలినిగూలించె” — ఈవాక్యమున, కూలించె, ననఁగా నెవ్వరిని, దేనితోడ, ననియూకాంక్ష జ్ఞనియించి “వాలిని బాణమున, ననిసమాధానము సంధించుటతోడనే యాకాంక్షసమాప్తింజెందె ఇట్లే, సంప్రదానాదికారకము లన్నియుఁ బ్రధానమైన క్రియనెఱవేఱునట్లు సాధనమ్ములగుచు దానితో నన్వయించుటంజేసి, కారకములను నన్వర్ధనామమ్మునకు నహంబులయ్యె (4) ప్రకృతమ్మున నిట్టి క్రియాకారకమ్ములకుంగల కరస్పర సంబంధమే సామర్థ్యమనంబడు.

“అమహాత్ములకును నపుంసకలింగ శబ్దములకును మునర్థకమగు” నన్న యీద్వంద్వవాదాల ప్రస్తుతవాక్యమందును బూర్వోక్త శాస్త్రమర్యాదం జేసి పశ్యంతములు రెండింటికిని గ్రియయగు ‘నగు’ ధాతువుతోడి సంబంధము ప్రధానముగాని ‘ను’ శబ్దార్థముతోడఁ బ్రధానసంబంధములేదు. అనఁగా ‘ను’ శబ్దార్థము ప్రధానముగా నుండియమహాత్ములనునపుంసకములను మేళింపనేరదు. గానద్వంద్వసమాసమురానేరదు. కనుకనే “అతఏవైత దగ్ధకచతుర్థ్యాద్యంతేన సుఖహితాదిభిః సమాసః॥ ఉభయోరప్రికియాన్వయేన పరస్పరమసానుర్థ్యాత్ | అతఏవ హితేనచతుర్థీసమాసవిధానేతద్యోగే చతుర్థీజ్ఞాపకమిత్యాక రోక్తం సంగచ్ఛతే॥ అను పష్టికారక శేఖరగ్రంథము సంగతమ్మగు. (అనఁగా “దేవదత్తస్య సుఖంభూయాత్” ఇత్యాదివాక్యములయందు పశ్యంత దేవదత్త శబ్దార్థమునకును బ్రథమాంతసుఖ శబ్దార్థమునకును ‘భూయాత్, అనుక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండి యన్యోన్య సామర్థ్యములేనందున దేవదత్తసుఖశబ్దములకు సమాసము రాదనిపూర్వోక్త శేఖరతాత్పర్యము.) ఇంతియకాక “కారకాణాం క్రియాసమ్మత్వాత్ | కారకాణాంక్రియయా సామర్థ్యమస్తి | న తేషా మన్యోన్యమ్ తద్యథా, నిశ్రయణ్యాద్వాభ్యాం కాష్టాభ్యాం సామర్థ్యమ్. న తేషామన్యోన్యమ్” అనుచునిచ్చెనమెట్లకు నుభయపార్శ్వములయందలి కట్టితోడనే సామత్సంబంధముండి తమలోఁగనకునట్టి సంబంధములేనట్లులు కారకంబులకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండుగాని యట్టిసంబంధము తమలోఁ దమకులేదనెడి “యన్నేనే” త్యాది సూత్రస్థ భాష్యమును సంగతమ్మగు. (5) అందు నద్వంద్వవాదాల వివరణ వాక్యములోని యమహాన్నపుంసకపశ్యంతములకు ‘నగు’ క్రియతోడనే సంబంధము గలిగి పరస్పర సామర్థ్యము లేనందున నియ్యది నట్టివిగ్రహపుష్టికేనికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును నుపయోగింపఁజాలదు. వేయేల! ఈశ్వరంచ గురుంచభజస్వ—అనునది యితరేతరయోగ్యా భోధకము” అనియితరేతర యోగ్యాకముగా నుదాహరింపఁబడిన యీ శాస్త్రులవారి వాక్యమును శాస్త్రీయముగానేరదు, పైవాక్యమునందునీశ్వరుండును, గురుండును గర్మకారమ్ములై సందానఁ దద్వాచకమ్ములు వేర్వేరుగా ద్వితీయాంత

(5)

ములైయున్నయవి కర్మకారకమును రెండింటికని “కారకాణాం క్రియా
సమర్థత్వాత్॥ అనుపూర్వోక్త భాష్యోక్తింజేసి భజనక్రియతో నన్వయం
బు చెప్పక తీరదు. అందు ననుసరింపజూస మా సము
చ్చయార్థమునకు విశేష్యభూతములై యీ శ్వరపదా
ర్థమును గురుపదార్థమును భజనక్రియతోఁ బ్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నన్వ
యించుట విధియాటంజేసి చార్థమునకుఁ బ్రాధాన్యములేని యీవా
క్యమును నితరేతర యోగార్థ బోధకమొనమాత్రమునుగా నేరదు
ఇయ్యది యితరేతర యోగార్థ బోధకమొనమాత్రమునచో నిత్తతీ “చార్థేద్వం
ద్వః॥ అనుసూత్రమునఁ బ్రాధాన్యమైన చార్థముతోఁ గర్మకారకములొ
నీశ్వరగురుపదార్థములు విశేషణముగా నన్వయింపవలయు. అట్లయ్యె
నేని సమర్థముయిన సాధ్యసాధన సంబంధము సమసిపోయి భాష్యవ
చనమునకు వైరుధ్యంబువాటిల్లు (6) మఱియు ద్వంద్వవాదులయాక్షేప
ణంబొండు గలదు. “యదగ్నమేచ ప్రజాపతయేచసాయంజుహోతి”
యనెడి యీవాక్యములో ననేకచశబ్దమున్నందున నియ్యది సముచ్చ
యోదాహరణముగాక యితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముని శే
ఖరకారుని తాత్పర్యమైనట్టులంగీకరింపక తప్పదనియు, “చశబ్ద శ్రవణాత్ప
రస్పరసాపేక్షస్యైవపదద్వయస్యాఖ్యాత్యావ్యాసాన్న వాక్యభేదః” అను
మిమాంసాన్యాయ ప్రకాశగ్రంథమున నగ్నిప్రజాపతి పదార్థములనేకచ
శబ్దార్థసమన్వయమునఁ బరస్పరసాపేక్షత గలిగియే వాక్యభేదములే
కుండ దిజుతముతో నన్వయించునని చెప్పబడినందున నీవాక్యము స
ముచ్చయోదాహరణ మనుటకు నొంతమాత్రమును ననకావములేద
యు, నిట్టియితరేతర యోగోదాహరణ వాక్యమునుదాహరించెడి శేఖ
రకారుని మతిమందే యగ్నిహోమాది దేవతలు మోలె సాహిత్యములేక
యే యగ్ని ప్రజాపతిదేవతలు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా హోమద్రవ్యోద్ది
ష్టలయి నట్లు స్పష్టపడుచున్నందున ద్వంద్వముటక పదార్థములకు నవి
నాభావముండకతిరదని వాదించుపార్థమూర్తి గారికియుదాహరించుకొన్న
శేఖర గ్రంథము మిక్కిలి స్వవాదభంజకమనియు, శాస్త్రులవారు సెల
విచ్చుచుండెదరు.

(7) శాస్త్రీయదృష్టిని నలోచించినచో “యదగ్నమేచ ప్రజా

పతయేచేతి శ్రుతివాక్యమ్మ ద్వంద్వ వాదంబునకు మిక్కిలి భంజక
 మును బార్థమూర్తిగారి వాదంబునకు మిక్కిలిరంజకమును నయి యుల్ల
 సిల్లెడి అయ్యది యెట్టులనంగా నాకణింపుడు.... యదగ్నయేచ
 ప్రజాపతయేచేతి పూర్వోక్త శ్రుతివాక్యములో చశబ్దములనేకములుగా
 నున్నంతమాత్రమున శేఖరకారుని మతమందు నయ్యది యితరేతర
 యోగ ద్వంద్వోదాహరణవాక్యమ్మ కాకతీరదని సాహసించి చెప్ప
 టకు నెంతమాత్రమును నవకాశములేదు ద్వంద్వః ప్రథమాంతానా
 మేషః సరినిష్ఠిత విభక్త్యంతానామ్ చైత్రేణమైత్రేణచక్రమితివాక్యే
 ఆవయం కర్తృత్వస్యైవప్రతీతేః చైత్రమైత్రాభ్యాం కృతమితిసమాసే
 సముదాయకర్తృత్వస్యైవప్రతీతేః తస్యవాక్యస్య సమాస సమానార్థక
 త్వా భావేనతస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్ అనిలిఖించి ప్రథమావిభక్త్యం
 తములతో ద్వందము నొనరించినచో సమాసవిగ్రహ వాక్యములు
 సమానార్థకములు గానేరవనియు నిత్యాదికమైన శేఖరకారతాత్పర్య
 ము పార్థమూర్తిగారు (2-8-16) దేశసూతప్రతికలోఁ బ్రకటించియుం
 డిదిప్రథమాంతములతోనేద్వంద్వవిగ్రహము సేయవలయుననుటకుఁ గార
 ణము తరువాత ఘట్టంబునందు వ్రాయఁబడును ఇట్లుప్రథమాంతముల
 తోడనే ద్వంద్వసమాస మొనరింపవలయునని శేఖరకారుం డుద్ఘోషిం
 చుచుండఁగా జతుర్థీవిభక్త్యంతములతోనున్న యదగ్నయేచప్రజా పత
 యేచేతి శ్రుతివాక్యమ్మతని మతమందు నితరేతరయోగ ద్వంద్వవివరణ
 వాక్యంబునక దీరదనియెట్లు వాకొనఁదరంబయ్యెడు యదగ్నయేచ ప్రజా
 పతయేచ సాయంజహోతియనునట్టి యీవాక్యమందును కారకాణాం
 క్రియాసమర్థత్వాత్ అను భాష్యోక్తిజేసి క్రియాకారక సబంధ మంత
 రంగము గావునఁ జతుర్థీకారములైన యగ్నిప్రజాపతు లిద్దఱును
 బ్రత్యేకప్రత్యేకము గా జహోతియను క్రియ తో
 నన్వయింతురుగాని చ శబ్దార్థమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని యట్టియర్థ
 ముతో నన్వయింపరు.

(8) మీమాంసాన్యాయప్రకాశమునందు బ్రస్తుతమైన“యదగ్న
 యేచేతి శ్రుతిత్యర్థ మిట్లు విమర్శింపబడియె. అవధానముతో
 నవధరింపుడు.

(1) “అగ్నిజ్యోతిజోతిరగ్నిస్వాహా” యను మంత్రవణా ముచేతనే శ్లో॥ తద్ధితేన చతుర్థ్యావామత్రవణేన నవాపునః దేవతా యావిధిస్తత దుర్బలంతు పరంపరమేతను శాస్త్రమ్మున విహితమ్ముయిన యగ్నిదైవతపదార్థమును ననువదించుచు యదగ్నయే చక్షజాపత యేచే తిశ్రుతివాక్య మ్మొక ప్రజాపతి దేవతనే విధించుచున్నది, యని సిద్ధాంతపక్షము ఈ పక్షమ్మున ననూదితుండగునగ్ని యొక్క సముచ్చయము తోఁ బ్రజాపతియొక్కండే విధింపఁబడుచున్నందున నీవేదశ్రుతియందు వాక్యభేదము లేకయే యర్థసమన్వయంబయ్యెడి. (2) “యదగ్నయేచే” తివాక్యమే యగ్నిప్రజాపతుల నుభయులను విధించుగావున నగ్నియ నూదితుండు గాఁడని వేటొకపక్షమ్మున వాటిల్లు. ఈపక్షంబున నగ్ని ప్రజాపతు లిద్దఱు నీశ్రుతిచేత విధేయులే కావున “శ్లో. అనేకజనం బద్ధం! యద్యేకమపికారకమ్! తథాపితదనావృత్తైఃప్రత్యయైశ్చవిధీయ తే” యనుశాస్త్రంబున “అగ్నయేజుహోతి. ప్రజాపతయేజుహోతి” యని వాక్యద్వయమ్ము రచింపక తీరదు. ఇట్లు మీమాంసా న్యాయ ప్రకాశమున నీశ్రుత్యర్థము నిణఁయింపఁబడినది. ఈరీతిని దేవతాద్వయ విధానపక్షమ్మున (౧) “అగ్నయేజుహోతి (౨) ప్రజాపతయేజుహోతి” అని రెండువాక్యమ్ములు రచింపకతీరదు గాన జుహోతిక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధము గలిగి తమలోఁ దరుకు నిశుమృతైసను నట్టిసంబంధము లేక ప్రత్యేక ప్రత్యేకాహుతులు గొనియెడి యగ్నిప్రజాపతిదేవతలకు, వాక్యములోని చకారద్వయమ్మును జూచినంతమాత్రముననే యితరేతరయోగోదాహరణముగాఁగ శేఖరకారమతమందంగీకరింపక తీరదని ద్వంద్వవాదు లెట్లు బలాత్కరించెదరో! మక్కిలి వింతగా నున్నయది. అందున “యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచే”తివాక్యమిత రేతరయో గోదాహరణముగా నెన్నఁడును స్మరించుటకునైన వలను పడదు. కనుకనే “అతశ్చకారస్స ముచ్చయం ప్రాధాన్యేన సబూతే యేనప్రాధానసైకస్యవిధానాన్న వాక్యభేదోభవేత్ | కింతుకారకద్వయోప సజ్జనత్వేనైవసతంబూతే | సముచ్చితే అగ్నిప్రజాపతి ఇతిప్రాధానద్వయవిధానేచ వాక్యభేదస్వాహదేవ” — అని మీమాంసా న్యాయప్ర

కాశమందు యదగ్న యేచేతి వాక్యమందలి చశబ్దములకు సముచ్చయార్థమే వినరింపఁబడినదిగాని యితరేతర యోగార్థ మెన్నఁబడలేదు. వాక్యభేదమును దేవతాద్వయవిధిపక్షమున రచింపక తీరదని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇట్టిది వీరికి నిదర్శనంబు.

(9) ఇట్లు “యదగ్న యేచేతి వాక్యమందలి” అను వాక్యములోని ‘చ, శబ్దములకు : సముచ్చయార్థమేకాని యితరేతర యోగార్థముగా నందున నితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముగా నిన్వటిల్లుటకు మీ మాంసామళమందఁ గాని శేఖరకాశాదివైయోకరణమతమందఁ గాని యెన్నందును దీనికి వ్యాకర్షణలేదని సిద్ధాంతమగుచున్నది. “యదగ్న యే” చేతిశ్రుతివాక్యము విరుదాంతముగఁ పండితుల వాశ్యమిచ్చినను, దనకు నేవిధమైన యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే నిశ్చితమై, తనకు నేవిధమైన యితరేతరయోగార్థము లేక యనితరసాధారణ దుర్యోగార్థమే నిశ్చితమై యేకవాక్యత లేనందున రెండుచెక్కలుగా వ్రక్కలింపఁబడునట్టి శోచనీయాపద్ధ తటస్థించుచుండఁగా, నట్టివేదీయ శ్రుతిని నిదశఁనంబుగా నెన్నుకొని శరణుచొచ్చినచోఁ దనకు నేమో! గతులు గలుగునని పేరానఁపడిన ద్వంద్వవాదులు యీమాత్రీయార్థ వివరణవాక్యగతి యేమికానున్నదో సుధీచుఁబలే శోధింతురుగాక! ద్వంద్వవాదుల ప్రకృతసూత్రార్థవివరణవాక్యమునకు శాస్త్రమున రెండు వ్రక్కలై నూపుచెడిన యావేదవికారోక్తి శరణంబుగాఁ జాలదుగావున “మహాగజాః పలాయంతే! మశికానాంతుకాగతిః” అనిన యీనిర్వేద కారిలోకోక్తి యే శరణంబయ్యెడు గావున! | కాఁబట్టి “అమహాత్ములకును నపుంసక లింగశబ్దములకును” అనిన యీద్వంద్వవిగ్రహభ్రష్టవాక్యము విజయనగరముచుండి విజయము నేరి యోతోవిగ్రహించుచున్నను శాస్త్రంబున వేఱే యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే దీనిచుదిటివ్రాతయై తప్పనందున వైయోకరణము జీవించియుండ సముచ్చయార్థమందు ద్వంద్వంబు దుర్లభంబని ద్వంద్వవిగ్రహమును విగ్రహించిన సార్థమూర్తిగారి వాక్యము సార్థకమయ్యెడు మనుచు శ్లాఘించెదంగాక!

ఇది 2వ, వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధిమణివిధేయుఁడు,

(స శేషము)

కల్లూరి నేంకటరామశాస్త్రి

—♦ ద్వం ద్వో ష శ మ స ము. ♦—

—;::—

25-4-1917. దేశమాత.

తృతీయవ్యాసఘట్టము.

(ద్వంద్వార్థవివరణము.)

శ్లో॥ షండితాఖండలాఖండ । సమ్మాదామృతదోహదమ్

ద్వంద్వోఽశమసంకుశ్వే । సోహంసత్కర్మధారయః॥

ఆ॥గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య ! స్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య

హంతుగదేయమ్ । తాతాసుబ్బారాయా । ఖ్యశాస్త్రీ

వరమభి మహామహాపాధ్యాయమ్॥

౨

(బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక.)

ఇత రేతరయోగ ద్వంద్వమనియు, సమాహారద్వంద్వమనియు, నిట్టినామముల యన్వర్థత చేతనే యీ సమాసములయందుఁ బదార్థముల కూడిక ప్రధానమయియుండునని తేటతెల్లమగుచుండఁగా బ్ర॥ తాతా సుబ్బారాయశాస్త్రీలవారి ద్వంద్వమనకు నట్టిసముదాయార్థములేదని యు ద్వం ద్వ ము లో ని వ స్తు వు లు వా క్యార్థ ము లో మాత్రమే బుద్ధికే దోఁచుననియు, మిక్కిలి వింతయైన యర్థము ను సమర్థించి లోకులచిత్తములు సంశయ దోలాకీడా యత్తములుగ జేయుచున్నందున దీని వాస్తవార్థము సప్రమాణముగా మొదటఁ గొంతచర్చించి చూపబడు. అ. ౨. సా. ౨. సూ. ౨౯. “చార్థేద్వంద్వః॥ అనేకంసుబంతం చార్థేవతమానంవా సమన్యతేసద్వంద్వః” అనఁగా ననేకపదములు చ శబ్దార్థమున నమరుచు వికల్పమున సమసించు;

అచ్యుతి ద్వంద్వంబనఁబడెడి. ని॥ చాన్వాచయసమాహారేతరేతరస
ముచ్చయే॥ యనునమర నిఘంటున నవ్యయమైన చ శబ్దమునకు (1)
అన్వాచయము (2) సమాహారము (3) ఇతరేతరయోగము (4) సము
చ్చయము— అని నాలుగర్థములు గలవు.

(1) ఈశ్వరుం డుపాధ్యాయుండును సేవింపఁబడవలయు.— ఈ
వాక్యమునఁ జశబ్దపర్యాయ 'ను' షబ్దార్థసంబంధ మొకరికే యుండఁ
గాఁ దమలోఁ దమరు మిత్రులుగాకుండ నీశ్వరుండు, నుపాధ్యాయుం
డును వేఱువేఱుగా సేవాక్రియతో నన్వయించుచున్నందున నిట్టి సము
చ్చయాధ్యమన ద్వంద్వమురా నేరదు.

(2) భిక్షుంగూర్చి తిరుగుమా; గోవునుందీసికొనిరమ్మా;—ఇచట
భిక్షు'టన మవశ్యమను నలుకదగినది గ నఁ బ్రధానము; అవుగనం
బడినయెడఁ దోలుకొనిరమ్మా. లేనియెడఁ బ్రయత్నమునఁ బోవలదని
భావము గనుకనిట్టి ప్రధానాప్రధాన క్రియాస్థలంబునఁ జెప్పందగిన
యన్వాచయాధ్యమందును. ద్వంద్వముగలుగనేరదు. (3) ఛైత్రమైత్రులు
రూప్యసహస్రమీవలయు ఇటఁ జైత్రమైత్రు లొండొరులు గలిసియే
(ఇతరేతరయోగమున) సహస్రము రూప్యము లీవలయునని యిద్దఱు
కును బరిస్పరసాపేక్షతోఁచుంగాని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా రూప్య
సహస్రమీవలయు ననితోడదు. ఈయదాహరణమున రూప్యసహ
స్రమ్మా వెల్లిండుటలోఁ జైత్రమైత్రుల ప ర స్ప ర స ం బంధము
స్పష్టమగు చున్నందున ద్వంద్వమురాదగు. (4) విప్రుని కొఱకు
ఛత్రోపాసా మొనంగఁబడియె ఈవాక్యమున ఛత్రమును బాదు
కలును నీసమాహార (ఈమొత్తము) మొక్కమాటుగా నీబడినట్లు స్ఫు
రించి పరస్పరసంబంధము వెల్లిడియఁగుం గాని యొకమాటు ఛత్రమును
కేటొకమారు పాద కలును విడివిడిగా నీబడినట్లు గోచరింపదు ఈలక్ష్య

మునందుంగూడ దానక్రియలో గొడుగునకును, బాదుకలకును
 (నీమొత్తమ్మనకు) బరస్పరసాహచర్యము ప్రకటితమగు చున్నందునఁ
 దద్వాచక పదములకు సమాహారద్వంద్వము రాదగియుండు. ఈరీతిని
 నెచ్చటఁ బదార్థములకుఁ బరస్పరసాపేక్షత యనఁగాఁ గ్రియ నెఱవే
 టుటలో సాంగత్యముండునో యచ్చటనే ద్వంద్వము వచ్చునని శలి
 తార్థము. ఇట్టిసాంగత్యము ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదార్థమును
 జార్థముతో నన్వయించుతేటినే యమతీయుండును. ఈతాత్పర్యమే కా
 ముదయందు “మిళితానామన్వయ ఇతరేతరయోగః॥” అనుచు మిళి
 తమ్ములగు పదార్థములు, ఏకక్రియతో నన్వయించుచో నితరేతరయో
 గాదికమని నిర్వచించి వెల్లడింపఁబడియె. ఇందులకుఁ బ్రతిభటమ్ముగా
 ‘పరస్పరనిపేక్ష స్యా నే క స్య ఏ క స్మిన్న స్వయః॥, అనినిర్వచించి
 యన్యోన్య సంబంధములేని పదార్థములేక క్రియతో నన్వయించెనేని
 సముచ్చమనియుంగూడ నుదాహరింపఁబడినది. సముచ్చయబోధక
 వాక్యములోని పదార్థములలో సామాన్యముగా నొక్కదానికే చార్థ
 ము సంబంధించు. అందున ద్వంద్వవివరణవాక్యమున ననేక శబ్దప్రయో
 గంబును, సముచ్చయబోధక వాక్యమున సామాన్యముగా నేక చ శబ్ద
 ప్రయోగంబును నుండకతీరదు కనుక నే చార్థేమాత్రస్థమహాభాష్యమ్మున
 నిట్లుదాహరింపఁబడియె. “ఇతరేతరయోగేష్టత్వశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్త్వైకేగమ్య
 తే ఏతత్. స్తోపన్యగ్రోధసహాయాన్యగ్రోధో పిష్టత్వసహాయఇతి॥
 స్తోత్వశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్త్వైకే సమాహారే ప్రికియతే స్తోత్వన్యగ్రోధమితి॥
 తత్రాయమవ్యర్థః॥ ద్వంద్వైకపద్భావోనపరితవ్యోభవతి॥ సమాహారైక
 త్వాదేవసిద్ధమ్” — ఇట్లు ఇతరేతరయోగసమాహార ద్వంద్వముల వివ
 రణవాక్యములయందుఁ జ శబ్దమ్ము లనేకమ్ములుండి స్వార్థ [చశబ్దార్థ]
 మైన పరస్పరసహాయ్యము ప్రధానముగా నున్నట్లు స్ఫురింపఁజేయు

చుండెడి. ఇట్టి సహాయమే సాహిత్యమనియు సమాహారమనియు, సముదాయమనియు, బర్యాయపదములచేత వ్యవహరింపఁ బడుచున్న యది. కనుక ద్వంద్వమునందు సముదాయము సమాసార్థమై ప్రధానముగానుండెను. ఈసమాసంబున సముదాయము ప్రధానార్థమై భాసిల్లుననిన యీతాత్పర్యమే యీసూత్రమును విమర్శించుతఱిని ననేకస్థలంబులందు “సముదాయాత్సిద్ధం! సముదాయాత్సిద్ధమేతత్! కి మేతత్సముదాయాత్సిద్ధమితి! ద్వివచన బహువచనాప్రసిద్ధిరితి నోడతమ్! తస్యాయం పరిసారః.....నైకార్థమితి॥ అని పతంజలి భగవానులచేతను “సముదాయాదతి! ద్వంద్వేన సముదాయరూపా ర్థోభిధీయతఇతి ద్వివచనబహువచనసిద్ధిః॥ నైకార్థమితి॥ ఉద్భూతానయవభేదస్సముదాయో భిధేయోనణుతిరోహితావయవభేదస్యైష్ఠ్యం॥ అని కైయటోపాధ్యాయుల చేతనును స్పష్టపఱుపఁబడినది. లోకములో నొకటికంటె నెక్కుడుపదార్థములు మేళగించినపుడేగదా! సముదాయ మేర్పడును. అందున నన్యోన్యమును గ్రీయలో వివక్షనాడనట్లు తోచినపదార్థములం దెల్పుపదములతో ద్వంద్వసమాసము చేయవలయు. అటులు తోఁపనిపదార్థములం దెల్పుపదములతో ద్వంద్వసమాసము నేయఁగూడదు—“ఈశ్వరుండు పాథ్యాయుండును నేవింపఁబడవలయు, ననిన యీతాత్పర్యమున నీశ్వరునకు నుపాథ్యాయునకును నేకంబైన నేషాక్రియతో సంబంధముండి శాబ్దభోధలో సాహిత్యము తోఁచుచున్నను వాచ్యత్వమును నేవింపఁబడుటలో నన్యోన్యసాహిత్య [మేళనము] ముతోఁచుచుండనందునఁ దద్వాచక పదంబులకు ద్వంద్వము రూపేరయ. ఇట్టియ్యమే శబ్దేందుశేఖరమందు “అసామర్థ్యాదతి, అనేక సుబుతానాం చార్థేస్పత్యభావేనైకార్థీభావరూపసామర్థ్యభావాత్. అని స్పష్టపఱుపఁబడినది నీనిభావము సముచ్చయార్థాభోధక వాక్యసుటకంబులైన పదములు చార్థమై సాహిత్యముగానుండును.

త్యమంకు, అనఁగాఁ బరస్పరమేళన రూపార్థమందు వర్తిల్లనందున నే
కార్థీభావరూపంబగు సామర్థ్యములేమింజేసి నముచ్చయమ్మున ద్వంద్వ
మురాఁగూడదు. ఇట్లు ద్వంద్వమానందుఁ దద్గుటక పదార్థమేళనమే
యేకార్థీభావరూపసామర్థ్యమునకు నియామకమని విశదమగుచున్న
ది. ఈతాత్పర్యమే చార్థసూత్రస్థమైన శబ్దకౌస్తుభమందును “తత్రసము
చ్చయాన్వాచయయోర్న సమాసః। అసామర్థ్యాత్ । ఏకార్థీభా
వేహిసతి పుష్పవంతౌపశ్యేత్యాదావిష ఏకఃదోషాత్తౌమిలితావేవ అన్వి
యాతామ్! నతుప్రత్యేకమ్” అని యుద్ధోషింపఁబడుచుండు. నైయాకర
ణాదిమతమ్మున ద్వంద్వగుటకపదార్థములకు సాహిత్యము విధి ప్రాప్త
ముగనక్కనే తన్మతంబునకు వ్యతిరేకముగా నీక్రిందిరీతిని సిద్ధాంతముక్తా
వళి యందు నైయాకమతంబునఁ “బ్రాప్తిపూర్వకోహిని షేధః।
అనున్వాయమ్మును బురస్కరించుకొని సాహిత్యము నిషేధింపఁ బడు
చున్నయది. “ద్వంద్వేతుభవ ఖదిరౌఛిధీ త్యాదౌ ధవశ్చ ఖదిరశ్చ
విభక్త్యర్థద్విత్వప్రకారేణబుధ్య తేతత్రనలక్షణా। నచసాహిత్యే లక్ష
ణేతివాచ్యం। సాహిత్యశూన్యయోరపి ద్వంద్వదశఽనాత్ । నచైకక్రియా
న్వయిత్వ రూపంసాహిత్యమస్తీతివాచ్యం। క్రియాభేదేపి ధవఖదిరౌషశ్చ
ఛిధీయ్యదౌ తద్దశఽనాత్ । సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ। అతఏవ
రాజ పురోహితౌ స్వారాజ్యకామౌ యజేమాతా మిత్యత్రలక్షణా
భావాత్ ద్వంద్వ అశీయతే। తస్మాత్సాహిత్యంనార్థః కింతువాస్తవభే
దోయత్ర తత్రద్వంద్వః” పైనింజూపిన నైయాక మతమందు ద్వం
ద్వసమాస మగుటకుఁ బదార్థముల యన్యోన్యసాహిత్యముగాని యేక
క్రియతో నన్వయించుటచే నగునట్టి శాబ్దబోధలోని సాహిత్యము,
గాని ప్రయోజకము గాదని యుద్ధోషింపఁబడుచున్నయది. నైయాక
మతమందు “కర్మకరులగు చైత్రమైత్రులకు కూష్యమిమ్ము—ఈవాక్య
ము చైత్రునికి కూష్యమిమ్ము—మైత్రున గు కూష్యమిమ్ము”

అని న వా క్య ము వంటి ది యే య యి ప్రత్యేకముగా రూఢ్య
మిమ్మనిన యర్థముతోఁచును. ఒకానొకచోఁ బ్రకరణసందర్భమునం
జేసి పనివాండ్రు చైత్రుని మైత్రినిఁజేర్చి యే యాసముదాయము నకు
రూఢ్యమిమ్మనియుఁగూడ నర్థము కావచ్చునుకాని యట్టియర్థవియమ
ములేదు. వైమాకరణమతమునఁ బైవాక్యమునఁ జైత్రుని మైత్రిని
జేర్చియే యాసముదాయమునకు రూఢ్యమిమ్మని—అనిన యీయర్థ
మే ముఖ్యార్థముగు. దేతొకచునుట త్తి వాక్యమున నున్నచో వేర్వే
రినిన యర్థముగొణమై కావచ్చును. వాహునికు వరహాకట్నము
చదివించె, ననఁగా నీర్హద్యమున మనము ముత్తమునకే వరహా
కట్నమని యర్థమైనట్లు, అగ్నిపదమున నాహుతి యిచ్చెనన్న ద్వంద్వ
మునం గూడ నగ్నిని ననుమనిఁజేర్చియే యాసముదాయమునకు
నేకాహుతి యిచ్చెనన్నది ముఖ్యార్థముగాని వేర్వేరుగా నాహుతి
యిచ్చెననుట ముఖ్యార్థముగాదు. ద్వంద్వమున సముదాయమే ప్రధా
నార్థము. పీతాంబరః ఇత్యాదిబహువ్రీహిసమాసమునందు సమాస
ఘట కంబులైన పదములయర్థములు ప్రధానములుగాక యన్య
పదార్థములుగ క్షణాదులు ప్రధానము గు నట్లు, కుక్కుట మ
యూర్యో, —ఇత్యాది ద్వంద్వములయందును ద్వంద్వఘటకములైన
కుక్కుట మయూరీత్యాది పదముల యర్థములు ప్రధానముగాక
యన్యపదార్థముగు సముదాయమే ప్రధానముయ్యెడి. కుక్కుటము
మయూరియునిట విశేషణములై సముదాయము విశేష్యముగు కనుక
నే, “అతిమయూరి” [కుక్కుటకు] —ఇత్యాది సమాసములయందు
నుపసర్జనమాటంజేసి గోప్రియో, రితిసూత్రమున మయూరీశబ్దమునకు
ప్రాస్యము గల్గెమరీతిని, కుక్కుటమయూరీ అను చోటఁగూడ ద్వం
ద్వసమాసార్థమైన సముదాయము ప్రధానముయి మయూరీపదార్థముప
సర్జనముగాన ప్రాస్యమువచ్చునని భాష్యమున గలదుకొని “ద్వంద్వచ

ప్రతిషేధో వక్తవ్యః” అనువచనమున నివారించబడినది. ఇట్టి భాష్య
తాత్పర్యమే గోప్రియోరితి సూత్రస్థశబ్దేందు శేఖరమందును “యద్యపి
కుక్కుటమయూర్యావితి ద్వంద్వబహువ్రీహీవివ ఏకవిభక్తిస్యపనిజాన
త్వం ద్వంద్వః బ్రహ్మాంతానామేవేతి చార్థేద్వంద్వ ఇత్యత్రవక్తృతే
ఏకవిభక్తిస్యపనిజానసంజ్ఞాపి ఉద్భూతావయవ భేదసాహిత్యంప్రతి మ
యూరీపదార్థస్య తత్త్వమస్తి సర్వత్రీద్వంద్వే సాహిత్యమేన విశేష్యమితి
చార్థసూత్రభాష్యస్పష్టమ్ తథాపిభాష్యే ద్వంద్వేనేతి వచనారంభా
న్నదోషః॥ అని స్పష్టపరిపాదించినది. ద్వంద్వసమార్థము సముదాయమై
ప్రధానముగాఁ బరిధవిల్లునని యీయర్థమే॥ ఉద్భూతావయవభేదస
మూహస్య ద్వంద్వే విశేష్యతయోనసంజ్ఞానాం అప్రాప్త్యా దంద్వే
చేత్యపిసబహువ్రీహీవితివదితితత్త్వమ్ అతఏవగోప్రియోరితి సూత్రేకు
క్కుటమయూర్యావిత్యాదౌ హ్రస్వవారణాయ దంద్వేనేతివచనమా
రబ్ధమితిధిక్॥ అని సర్వసామసంజ్ఞానిషేధకమయిన “ద్వంద్వేచే, తి
సూత్రమందలి శేఖరమందును “సబహువ్రీహీవితివదితి అనువాదకమితి
శేషః ఇతరేతరయోగద్వంద్వేపిసముదాయస్య విశేష్యతాకూంసాధక
మహా అత ఏవేతి సముదాయస్య విశేష్యత్వాదేవేత్యర్థః అని యత్ర
త్యచంద్రకలా వ్యాఖ్యానమందును జాటబడుచుండె. మఱియు ద్వంద్వ
మున సముదాయార్థము ప్రధానముగన్క-చే ఏకవిభక్తిసూత్రముననై
నజ్ఞాపకతంజేసియు (1) తత్పురుషేతుల్యార్థేతి సూత్రస్థ భాష్యమందలి
పరమే కారకే, పరమేణ కారకేణేత్యాది ప్రయోగంబులం జేసియు;
(2) పూరణగుణేతి సూత్రమునందు సమానాధికరణ మప్యంతముతో
సమాసనిషేధము నేసిన సారస్యమునంజేసియు (3) సమాసాంతవిభక్తి
తోఁగూడ విగ్రహము నేయుట శాస్త్రీయమని విశదపడుచున్నచు
ద్వంద్వవిగ్రహము సూత్రము ప్రథమాంతములతోడనేకాని యన్యథా

నేయంగూడదని నియమించబడుచున్నది. ఏల యందురేని వినుండు. కర్మన్యర్థకకారక విభక్తులతోనే ద్వంద్వవిగ్రహంబు సర్వసహా గ్రహియాకారక సంబంధమంతరంగముకాన ననయవంబులొ విగ్రహమంతలికారకములకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యమున నన్వయంబుండి యవయవియైచార్థంబైనసాహిత్యమును బ్రధానముగాజేసికొని యన్వయించుట సంభవింపకపోవును. సహాయకై ఇత్యాది మాత్రస్థభాష్యస్వసాదులంజేసి ప్రథమగూడఁ గారకవిభక్తియే కావున ద్వంద్వవిగ్రహస్థ ప్రథమాంతార్థములకుపైకము క్రియతోడనే సంబంధముండి చార్థమైన సాహిత్యముతో విశేషణత్వసంబంధమున నన్వయము కర్మలంబుమరేని యట్టి లనవలదు. కేవలప్రాతిపదికకర్మముఁ బ్రయోగము లేని జేసము, విభక్తులలోఁ బ్రథమకే ప్రాథమ్యమునం జేసియు, భాన్యవలాలన్యాయంబున వినియా ప్రాతిపదికార్థకప్రథమాంతములతో విగ్రహంబునట్లు సరసమయ్యెను. కావుననే “తత్త్వభూతమాది ద్విభక్త్యా కేనచిల్లింగేన నిర్దేశః కర్తవ్యః। తద్యథా కన్యకాన్నార్థి శాలికలాపంసతుషం సవలామాహరతి। నాంతరీ మకత్వాత్ సమానదాదేయతావదాదాయతుషవలాలాన్యత్సజతి” అనిన భాషే, (3—3—18) మాత్రస్థభాష్యంబును, “సత్త్వభూతోఽర్థోవిచాలింగం సంఖ్యా నచ నిర్దేష్టుశక్యత ఇతితయో శ్చబేనోపాదానం। శబ్దసంస్కారమాత్రమేనతు సమపాదానే ప్రయోజనమిశ్యర్థః॥” అనిన యత్రత్యక్తై యట్కరంధంబును, “తత్రప్రాతిపదికార్థమాత్రవ్యాఖ్యాసాయాప్రథమమావిగ్రహః కేనవార్యతే” అనిన ప్రథమానిర్దిష్టమితి మాత్రస్థభాష్యకొస్తుభంబును, “నిర్విభక్తికస్యోచ్చారణా సంభవేన తత్సామర్థ్యాయోగాత్ ప్రాథమ్యా దన్విత్థాకత్వా ల్లఘుత్వాచ్చ ప్రథమై వోచ్చారితేత్యన్వయం శక్యత్వాదిత్యం॥” అనిన ప్రథమానిర్దిష్ట మితి మాత్రస్థ శేఖరంబును సంగతంబయ్యెను. ఇట్టి శాస్త్రప్రమాణంబునంజేసిప్రాతిపదికార్థమాత్రమేప్రధానముగాఁగల ద్వంద్వవిగ్ర

హస్త ప్రధానాంతముల యర్థము విశేషముమై చాక్షుష్మగు సాహిత్య
ముఖో నన్వయించుట నిర్బాధంబు. అంత న ద్వంద్వకే ప్రమామ నర్వ
దా ప్రధానాంతముల తోడనే రచించునవలయునని భాష్యతాత్పర్యము
అత్తఱిని నియతవిధిక్తిత్వ హేతుకమైనయువనర్వమును నేకవిధక్తితి
సూత్రమున నుండునని యెఱుఁగొని గోప్రియో, రితి సూత్రమున ప్రా
స్వంబు భాష్యంబున శంకించుకొనంబరాదు. ఇట్లును నర్వవిధంబులను
ద్వంద్వమున సాహిత్యము ప్రధానముగావున ద్వంద్వవాచు లుదాహ
రించుకొన్న “అమహన్న పుంసకములకు మువర్ణకమగు” నన్న ద్వంద్వ
స్థలమున నమహద్వాచకములును నపుంసకవాచకములును నుభయ
మును మిశ్రితమైనచోట నే మువర్ణకము గలుగుననిన యర్థము ముఖ్యం
బని యొప్పికొనక తరచు గాన పాణినికము, కుగకుకుక్షేత్రము, మధు
రాపాటలీపుత్రము ఇత్యాదులే సాధువులు సూత్రసార్థక్యము గలిగి
నందున, పదము, కుగక్షేత్రము, పాటలీపుత్రము, ఇత్యాదులు మువర్ణ
కములేమింజేసి సమరాంగణపార్థమూర్తిగాను చెప్పినకితిని సాధువులు
గాకపోలినచ్చును. ఒకవేళ ద్వంద్వవాదులు ద్వంద్వమునకు నిట్టి
సముదాయార్థమంగీకరింప మందురేని యప్పుడు “సమాసనిర్దేశోయమ్ |
తత్రసజ్ఞాయతే | కఆదిఃకొంతఇతి | తద్యథా, అజావిధనౌ దేవదత్తయజ్ఞ
దత్తౌ || ఇత్యుక్తే తత్రసజ్ఞాయతే కస్యాజానం కస్యవయఇతి” అనిన
యాద్యంతౌటనితా, వితిసూత్రస్థభాష్యమును, “యద్యపి దేవదత్తస్య
యజ్ఞదత్తస్యచాజా అవయశ్చగనమితివాక్యేపి క్రమవ్యవస్థానాస్తి తథా
పి సమాసేనుతరాం నాస్తితి ప్రతిపాదయితుం సమాసనిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్
అనిన యత్రత్యక్తయటగ్రంథమును, “యత్రనసాహిత్యస్యనియమేన ప్ర
తీతిః పృథగుపస్థితిశ్చ, తత్రాపిచేన్న క్రమవ్యవస్థాకిమువక్తవ్యం సా
హిత్య ప్రతీతావపృథగుపస్థితిచ్ఛేద్యర్థః” అనిన యుద్యోతమును విరో
ధించును ఇతియగాక, “లక్ష్మ్యక్షణే, వ్యాకరణమ్” అను వార్తకమున

లక్ష్మ్యలక్షణే, యను ద్వంద్వస్థలంబున “లక్ష్మ్యంచలక్షణం చైతత్సము
 దితం వ్యాకరణంభవతి। కింపునర్ల క్త్యం లక్షణంచ శబ్దోలక్ష్మ్యఃసూత్రం
 లక్షణం ఏవమప్యయందోషః। సముదాయే వ్యాకరణశబ్దః ప్రవృత్తో
 వ య వే నో ప ప ద్య తే॥ సూ త్రా ణి చా ష్య థీ యా న ఇష్యతే
 వైయాకరణఇతి” అని వాక్రియంబడినః స్వశాహ్నికభాష్యమ్మును నిజంబుగా
 పస్వశంబయ్యెడు. వేయేల అన్యపదార్థప్రధానమైన బహుప్రీహివోతనీ
 ద్వంద్వమ్మును నవ్యయ చశబ్దార్థమే (సముదాయము) ప్రధానముగాఁ
 గలదని యెంచుకొనుచుఁ జార్థంబులకుంబోలె ద్వంద్వమ్మునందును జార్థ
 ప్రధాన్యంబునంజేసి లింగసంఖ్యలుండఁ గూడదని చార్థసూత్రమున
 భాష్యకారులు శంకించుకొని సమాసమ్మున మాత్రము లింగసంఖ్య
 లుండుట స్వాభావికంబని సమాధానము చెప్పిరి. ఇటులు ద్వంద్వము నం
 దు నింత ప్రధానశిరోమణిగాఁ బరిధివిల్లుచున్న సముదాయార్థసంపద
 శాస్త్రులవారిచేత నా మ మా త్రా వశేషము గాఁగఁ జేయంబడి
 విడువంబడినది. సుబ్బరాయ శాస్త్రులవారి బ్రహ్మ శ్రీ లి పి యే
 బ్రహ్మ లి పి శ్రీ య ని సమ్మినవారికి నీభాష్యమతమంతయు దూష్య
 మతము గావలసిన దేగాని సందియమ్ములేదు. కాని గ్రుడ్డితనముకంటె
 మెల్ల కొంతమేలన్నటులు కొంచెము మేలుమాత్రముకలిగినది. శబ్ద
 శాస్త్రమతం బింతటితో నస్తమించిపోవునేమో యని స్వయముగా
 సకల లోకోపకారార్థ మధికారము చెల్లింపఁగాఁ జనుదెంచిన మహా
 మహోపాధ్యాయ సుబ్బరాయ శాస్త్రులవారి పాండిత్య రాజ్య సమయ
 మ్మున ద్వంద్వసమాసమున నుండ భీతిల్లితలంగిన ప్రధానసాహిత్యా
 గ్గము గజో పిరుధ్యా పలాయనమపిమిధ్యా! అనురీతి నవలంబింపకుండ
 “వ్యాన్యతాయత్పర స్వేభ్యః శ్రుతౌతస్కర తాస్థితా” యను కాళిదాస
 వచనమ్ము ననుసరించి దిలీపమహారాజు మహారాజ్యసమయంబునఁ
 బరథనముల నుండి పరాజ్ముఖమైన తస్కరత్వము శబ్దమును మాత్రమే

పట్టుకొని వ్రేలాడినటులు క్రియాకారిత్యమున నామరూపములేక శాబ్ద
 బోధనైనను బట్టుకొని యూగులాడుచుండుట యెంతోవేలుగాజే శాబ్ద
 బోధలోని సాహిత్యమునైతము వీరిచేత మూలముట్టగ నిర్మాణింపఁ
 బడవలసినదియేకాని దానింగూడ మటుమాయము నేయవీలులేకుండఁ
 బాసకంబులోని పుడుకవోలె గొప్పగడ్డుగా నొక్కటి యడ్డపడియె.
 అయ్యది యెద్దియనఁగా ఇతరేతరయోగేష్టక్షణ్యన్యగోధ శ్చేత్యుక్తేగమ్య
 తే ఏతత్ స్లక్ష్యోపిన్యగోధసహయోన్యగోధో పిష్టక్ష సహయఇతి”
 యనిపాథః మూర్తిగారుదాహరించినభాష్యము లోని సహయశబ్ద
 ప్రయోగమే యెక్కుడు చిక్కుగాఁ దగుల్కొని ద్వంద్వమునఁ బ్ర
 థానశిరోమణిగాఁదలఁ ద్రిష్టగొనుచున్న సాహిత్యార్థమును సాకల్యం
 బుగ సంహరింపఁగా జేజిక్కునిచ్చినదికాదు శాస్త్రులవిరికష్టాజితపాం
 డిత్య పరిశ్రమయంతయు ద్వంద్వసాహిత్య సంహారార్థమేభావవోయం
 బడి మూడు వంతులు వ్యాసము నింపఁబడినది. వీరికిసమయస్ఫూర్తిలే
 కుండెంగాని యయ్యదియు నున్నచో నీశాబ్దబోధసా హిత్యమునకుం
 గూడ సంహారావస్థ సమకూరును. ఓహాత్త్యాగే అనుధాతువునకు
 శాద్యధ్యే తిసూత్రమున ప్రత్యయముగాని అధవా భావార్థకఘో
 ప్రత్యయము గానిచేయఁగాదాయాదాయాదిశబ్దములువోలె హా
 యశబ్దమయ్యెడు (హాయఃత్యాగః) “హాయేన సహితః సహాయః త్యా
 గీత్యర్థః స్లక్ష్యసహాయః స్లక్ష్యత్యాగీత్యర్థః” అనిపైభాష్యమునకు సర్థ
 మైష్టక్షన్యగోధము గొండొరు విడనాడినవియని భావముగాఁ గా;
 శాబ్దబోధసాహిత్యము నైతము సమసిపోయి వీరికి ద్వంద్వార్థమున
 బాధబూత్తిగా విలుగడమై పోవుంగదా పరప్రతారణార్థము పెడయర్థ
 ములం జెప్పిస్వపక్షసాధుత్వముంజూపి కొన్నచో నేమిప్రయోజనము?
 లోవిమూసిననుమూయ వచ్చుంగాని లోకముఖము మూయ నేవారి
 తరమ్మయ్యెడు వైయాకరణ కిరీటిధురంధరులవిహారంబులీధరా మండ

లంబున విరామంబు నొందెనొక్కా ! ఇపుడువైనింజూపిన సూత్రసార్థంబు
 నవలంబించి సమర్థుడౌదాధిష్ఠానంబునఁ దులఁదూగుచుండెడి ద్వంద్వగర్భ
 సంభూతసముదాయ సంపదమఁ పొరింపఁగా నేరికినిజేయాడదు సరియే
 గదా నోరైననాడదనియే శ్రేబ్రతివట్టెద. కాఁబట్టి ద్వంద్వముఖ్యార్థ
 ము సముదాయము కాకతీగడుగాన. (1) అగ్ని సోములకు నాహుతి
 యిచ్చె (2) వధూపరులకు వరహాకట్నంబు చదివించె (3) కర్మకరుల
 యైత్రమైత్రులకు రూప్య మ్మొసంగె—ఇత్యాదులందు వరుసగా (1) నేకా
 హుతియే యగ్ని కిని సోమునకును జేదినరీతిని [2] వధువునకును వరు
 నకును వరహాయొక్కటియే చేరినరీతిని (3) యైత్రునకును మైత్రునకును
 రూప్యంబొక్కటియే సంబంధించిన రీతిని (4) అమహన్నపుంసకముల
 కును నొక్కటియే మువర్ణకంబు గలిగి (1) పాణిపదము [2] వధురా
 పాట లీపుత్రము—ఇత్యాదులే సాధుప్రబయ్యెడు. ప్రాథమికబోధనైస
 ద్వంద్వముఖ్యార్థంబు వీడి గౌణార్థ మవలంబించినను గుణలాభంబు
 లేదు. (3) వ. వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు
 కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి
 (స శేషము)

2—5—1917 దేశమాత.

(25 తేదీ సత్రిక శేషము)

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

ద్వం ద్వో శ మ స ము.

చతుర్థవ్యాసఘట్టము (సమాసద్వయ సౌలభ్య విచారణము)

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండః సమ్మోదామృత దోహదమ్ |

ద్వంద్వో శ మ స ము ర్వే॥ సోహం సత్కర్మధారయః॥

౧

ఆ.గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్యః స్వయవేంకటరామస్త్రిహంతంగ దేయమ్

తాతాసుబ్బారామా! ఖ్యశాస్త్రీ సరమభి మహామహాపాధ్యా

యమ్॥ ౨

ఓసూధీనులులా గా !

పూర్వోక్తంబగు తృతీయఘట్టమునఁ గనబడి చినరీతిని ద్వం ద్వమునఁ ముఖ్యాంశమున సాహిత్యమే స్వీకరించినచో నమహద్వాచ కముతోఁ గూడిన నపునక శబ్దమునకే మువ్వకమువచ్చుగాన వేర్వే యుగా రాకపోవునని దోషము చూపఁబడియె. శాస్త్రీయమైన ముఖ్యాం శమును విడుచుటలోనగు పెక్కు చిక్కులకుఁజిక్కికొని లక్ష్యసంస్కారము చేసికొనుట కంటెఁ గర్మధారయవృత్తి నవలంబించినయెడఁ గార్య సిద్ధి సుభంబున ఒక వేళవృద్ధి గావైచ మాత్రస్థమైన యుద్వ్యోతములోని మాతాపిత్రోర్మృతేహసి తినద్యోధేసాహిత్యంతు క్రియానిష్పత్తౌ”య నినబ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి యదాహృతగ్రంథమురీకినిశాబ్దబోధ లోనే సాహిత్యముగాని, యనఁగాఁ దల్లి మృతినొందిన దినమందును దండ్రు మృతినొందినదిన మందును నని వాక్యార్థములో మాత్రము గలిసియుండియుద్దేశకు మరణాబులు నేర్వేటుకాలమ్ములందు జరిగినట్లుతోఁ

చినరీతిని నీసూత్రమునం గూడ నమహత్తులకును, నపుంసకములకును ము. వర్ణకము వేర్వేరుగా నేలరాఁగూడ దని శంకింతురేని యనకాశంబుతో నవధరింపుడు. వృద్ధిరాదైచ్ఛ సూత్రమునను ను వాక్యద్వయ రూపమగు గౌరవమ్ము లేకుండ “ఆదైచ్ఛ” షదము ద్వంద్వమ్ముని యెంచుకొని యందున సముదాయము ప్రధానముగాన, ఆ, ఐ, ఔవర్ణముల సముదాయమునకే వృద్ధిసంజ్ఞకలుగుంగాని ప్రత్యేకముగా, ఆకారాదివర్ణమ్ములకు వృద్ధిసంజ్ఞ రాదని యూహించి భాష్యమ్మున నీవిధముగ నుగ్గడింపఁబడియె ‘వృద్ధిగుణసంజ్ఞ యోః ప్రత్యేకం వచనమ్ | వృద్ధిగుణసంజ్ఞ యోః ప్రత్యేకం గ్రహణం కర్తవ్యమ్ | ప్రత్యేకం వృద్ధిగుణసంజ్ఞే భవత ఇతి వక్తవ్యమ్ | కిం ప్రయోజనమ్ | సముదాయే మా భూతా మితి’ యనుచు నిట్లు అ, ఏ, ఓ వర్ణసముదాయమునకు గుణసంజ్ఞయును, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణసముదాయమునకు వృద్ధిసంజ్ఞయును నాసూత్రములయందలి ద్వంద్వమ్మునంజేసి కలుగుననియు నట్లుకలుగఁగూడదనుచు [1] ‘గర్గాశ్శతందంష్యంతామ్ | అనుచోట సముదాయ వాక్యః పరిసమాప్తియును, (2) ‘దేవదత్త, యజ్ఞదత్త, విష్ణుమిత్రాభోజ్యతామ్, అనుచోట ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తియును నీరీతిని రెండున్యాయంబులున్నవిగాన, నిచట లక్ష్యోనుసారమునఁ బ్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి న్యాయమ్మును (1) “మాలావీనాంచ” [= —౨—౮౮] యను సూత్రమున నగు నాద్యుదాత్త విధిరూపజ్ఞాపకమ్మునును (2) నీరెండు హేతువులను బురస్కరించుకొని వేర్వేరువర్ణములకే వృద్ధిగుణసంజ్ఞలు చెప్పుదుమని యీ ప్రకరణమ్మున నిశ్చయించిరి!

(1) గర్గదండన న్యాయమేమనఁగా గర్గులందఱునుగలిసి శతధనము నీయందగుంగాని వారిలో నొక్కొక్కండే శతధనము నీడగదు. కాన మొత్తముచేరి యీడగిన శతముం గూర్చి దండనక్రియ గర్గుల మొత్తముమీఁదనే సమాప్తిఁ జెందునట్లు (1) సమాన (2) సంయోగాది

(2) దేవదత్తాది భోజన న్యాయమేమనఁగా—ఈయదాహరణ మ్మున దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులు ద్వంద్వమందలి షడ్ధర్మములయినందున సముదాయమే ప్రధానముగానున్నచు, గీతవాద్యస్పృత్యాదులు గలిసి కాదగిన నాట్యక్రియవోలే సముదాయమందే విశ్రాంతినొందఁదగినది కాక భోజనక్రియ దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులందు వేర్వేరుగానే సమన్వయింపఁ దగియుండి తృప్తి కూపఫలమును బ్రత్యేకముగాఁ జేయఁదగినదియైనట్లు వృద్ధిగుణసంజ్ఞాదు లాకా రాది వర్ణములయందుఁబ్రత్యేకముగా విశ్రమించుచుగాని వర్ణసముదాయమందు విశ్రమింపఁదగినవి కావనుచు నిట్టిస్థలములందు దేవదత్తాది భోజన న్యాయము ల్యుక్తునుసారమున ద్వంద్వైక శేషాదులయందు దీసికొనంబడుననిరి. ఇట్లు న్యాయద్వయముండఁగా దేవదత్తాది భోజనన్యాయమునే ప్రకృతమున సంగీకరించి ‘దేవదత్తయజ్ఞదత్తే తిద్వంద్వమున సముదాయార్థమే ప్రధానమైయున్నను, భోజనక్రియ నాట్యక్రియవోలే సనేకుల సముదాయము చేతనే నెఱవేర్పఁదగినదికాక దేవదత్తాదులలో నొక్కొక్కరి తృప్తిని మిత్తము తప్పక వేర్వేరుగానే మెల్లు నెఱవేర్పఁదగియున్నదో యట్లయీవృద్ధి సూత్రమందును ‘ఆదైచ్ఛ, అను ద్వంద్వమున సముదాయార్థమే ప్రధానమై, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణముల సముదాయమునకు రాదగిన వృద్ధిసంజ్ఞ ల్యుక్తునుసారమున వేర్వేరుగా వర్ణములయందు నిశ్చయింపఁ దగినదియని భాష్యమునఁ జెప్పబడియె. పైనిజూపిన ప్రత్యేకపరిసమాప్తి సముదాయపరిసమాప్తి న్యాయములు సమానబలులులైయుండఁ నీతెండింటిలో నీతోట నిదియే గణాంతకలయు గలవి సుగ్రీవాదులేను

గాన వృద్ధిగుణసంజ్ఞలయెడఁ బ్రత్యేకవాక్యసమాప్తియే చెప్పుట న్యాయమ్మనుటకును ప్రోద్బలకంబుగా నీకారణమ్మును గ్రంథంబుల వచియింపఁబడినది. ఆకారణంబు వినుండు, ౬. ౨. ౮౭॥ సూ. “ప్రస్తే వృద్ధమకర్మాదీనామ్” అను సూత్రమున సర్వప్రకరణంబునందు ‘ఇంద్రస్థః, ఇత్యాది సమాసస్థలంబుల నిద్రశబ్దమునకు నాద్యుదాత్తమును విధించుచుఁ బూర్వశబ్దము వృద్ధపదమ్ము కాఁగూడదని నిషేధింపఁబడియె. ఇట్టి నిషేధమ్మున ‘మాలాప్రస్థః, ఇత్యాదులందుపూర్వపదవృద్ధశబ్దములైన మాలాశబ్దాదులకు నాద్యుదాత్తము రాకపోవుచుండఁగాఁ మాలాదీనాంచ, ౬. ౨. ౮౮॥ అను సూత్రమున నిషేధబాధనాథిమాద్యుదాత్తవిధి సేయఁబడినది. అందున, ‘మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటియూకారము వృద్ధిసంజ్ఞ గలదిగాన నాద్యుదాత్తము గలిగిసూత్రము స్థాకమ్మయ్యె, ‘వృద్ధిరాదైచ్, సూత్రమున నింకను ద్వంద్వము ఖ్యాతమే తీసికొన్నచో (ఆ, ఐ, ఔ,) వర్ణముల సముదాయమునకే ‘వృద్ధిసంజ్ఞ గలిగి వేర్వేరువర్ణములకు సంజ్ఞ లేనందున ‘మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటి కేవలకారము వృద్ధియనంబడదు. దానంజేసి ‘ప్రస్తే, సూత్రమున నిషేధమేతగులక స్వయమ్ముగానే యాద్యుదాత్త స్వరమువచ్చుచుండఁగా “మాలాదీనాంచ” ౬. ౨. ౮౮ అనుసూత్రమున నాద్యుదాత్తవిధి వ్యర్థమ్ముగు. కాబట్టి యీసూత్రమే వృద్ధిసంజ్ఞ వర్ణసముదాయమునకుఁ గాదనియు, బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయమ్మునవేర్వేరు వర్ణములకే సంజ్ఞయనియు జ్ఞాపకంబయ్యె. ఈకారణమ్మున వృద్ధిసూత్రమునందు ‘ఆదైచ్, అనుపదము ద్వంద్వసమాసమైనను, (ఆ, ఐ, ఔ) వర్ణములుమూఁడింటిని దెలపి మొత్తమునకు వృద్ధి సంజ్ఞరాక, శ్లో॥ “మాతాపిత్రోర్మృతేహని॥ ఇత్యాది ద్వంద్వసమాసములందుఁ బ్రకరణ సందర్భబుమ్మునఁ దలిద్రాక్షులొక్క మాటుగాఁగలిసి (ద్వంద్వసాహిత్యాభిము) మృతినొందుట యథమ్ముగాక వారిద్దఱును

మృణినొందిరియని మృతిక్రియతోమాత్రమే వారన్వయించినరీతిని ఆ,వి,
బౌవర్ణములు వేర్వేరుగా వృద్ధి సంజ్ఞగలవియనిమాత్రమే తోచివృద్ధిప
దంబుతో నన్వయించునని వ్యాఖ్యాతలర్థముచెప్పిరి.

శ్లో॥ లక్ష్యస్యలోకసిద్ధత్వా చ్ఛస్త్రేలింగస్యదశకనాత్ |

అర్థిత్వాదైక్షుభేదేన వృద్ధిసంజ్ఞాసమాస్యతే॥

యని యీయర్థమే వాక్యపదీయమందు సంగ్రహించి చెప్పింబడియె.

లోకములో ‘ఒదమునకు ముఖ్యార్థమును, గౌణార్థమును గలవు
గదా! ప్రకరణాదివశమున ముఖ్యార్థము పొసంగని తఱిని గౌణార్థము
చెప్పికొనవలసిన కక్కు-ఱితి పక్షమున కేగవలయు. అగ్నిజోమ, అను
ద్వంద్వమున నగ్ని శబ్దమునకు నీకారము సోమశబ్దాది కిషకారమును
దేవతలనిన ముఖ్యార్థమందే మొంటగల్గినను, ‘అగ్నిజోమమాణవకా,
అనువాక్యమున నిద్దఱుబాలకులును నగ్నిజోమదేవతలే యనిన యథ
ముగాకూండి తత్తుల్యులన్న గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కక్కు-ఱితి
నొందక తప్పదు. అయినను నీవఱలో ముఖ్యార్థ వివక్షయందు గల్గిన
యాకారషత్వములును ద్వాద్వార్థమైన సాహచర్యమును నశింపవు.
‘గంగాయాంనైర్మల్యమస్తి — ఈవాక్యమున గంగయందు నైర్మల్యముగ
లదన్న యర్థమై సప్తమికి ముఖ్యధారమర్థమగు. ‘గంగాయాం
ఘోషః, — ఈవాక్యమున గంగయందు గొల్లపల్లె యున్నదన్న యథ
మసందర్భముగాన గంగాతీరమందలి యాధారత సామీప్యసంబంధమున
గంగయందు నారోపింపఁ బడినందున గౌణార్థము సప్తమికి నొప్పి
కొనక తప్పదు. ఇట్లే యన్వయానుపపత్తిగాని తాత్పర్యముపపత్తిగాని
సంభవించినచో లక్ష్యార్థమును స్వీకరింపవలయు. కాబట్టి ‘మాలానీ
నాంచేత్యాది జ్ఞాపక సామర్థ్య సాహాయ్యమునంజేసి ప్రత్యేకవాక్య
పరిసమాప్తి యంగీకరించి ‘వృద్ధి, తిహత్రమునందలి ఆదైచ్ఛ, అను
ద్వాద్వయమున ముఖ్యసాహిత్యార్థమును వీడి యాకారాదివర్ణములు

వేర్వేలుగా వృద్ధిసంజ్ఞగలవియైనను, వాక్యార్థములో మాత్రము వృద్ధి పదముతో నన్వయించుటయనెడి శబ్దబోధగౌణసాహిత్యముగలవయ్యె. ఇట్టియంశమునకే “మాతాస్మితోర్మతేహసీ” తివద్బోధేసాహిత్యం నతుక్రియా నిష్పత్తేఇతి భావః” యని యుద్యోత మందుఁ బ్రకరణసం దర్భమున నయిన ద్వంద్వమందలి యీశ్లోకములోని గౌణార్థము దృష్టాంతముగానీఁ బడినది. కాననిట్టియర్థమే ముఖ్యార్థమన్న శాస్త్రునివారివాదము శాస్త్రీయముగాదు. ద్వంద్వమందుఁ దగినంత కారణమున్నచో సమన్వయార్థమయి ముఖ్యార్థమునువీడి యేకక్రియాన్వయిత్వమాత్రమేపాది శబ్దబోధసాహిత్యము సంగీకరింపవచ్చును. కనుకనే “వాక్యకల్పనేఇతి॥ ప్రాథమికబోధస్తు సాహిత్యా వచ్చిన్నే సాహిత్యావచ్చిన్న స్యేవ। యథారాజ పురోహితౌస్వారాజ్యకా మాయజేయాతామిత్యత్ర। ఉత్తరకాలికస్తు రాజస్వర్గకామఃయజేత, పురోహితశ్చరాజ్యార్థకామోయజేత ఇతి ప్రకరణాదివశాద్బోధః, అని యథాసంఖ్యసూత్రస్థ శేఖరమందలి చంద్రకలాదివ్యాఖ్యానంబులును “సమూహయోరితి। సాహిత్య సోద్యదేశ్యతావచ్ఛేదకత్వం విధేయతావచ్ఛేదకత్వంచ ప్రాథమికబోధే। తతోయథాసంఖ్య సూత్రసహాయేన లక్ష్యసంస్కార సిద్ధ్యర్థం ద్వితీయోపిబోధః కల్పిత ఇతిభావః॥ అని యాద్యంతావితిసూత్రస్థ శేఖరమందలి చంద్రకలాది వ్యాఖ్యానములును ద్వంద్వమునకుఁ బ్రధానమయిన సాహిత్యార్థమును బ్రకరణాది కారణ బలవశమున వీడి యిట్లొక తాపసాహిత్యమును సందర్భము కొలది వివక్షించుకొని సమన్వయించు కొనవలయునని బోధించుచున్నయవి.

(1) ఇట్లుండఁగాఁ బ్రకృతంబున, వృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వమందలి ప్రధానసాహిత్యార్థమును బోధించునట్టి ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి న్యాయమునే సూచించెడు మాలాదీనాంచే, త్యాదిజ్ఞాపకాది కారణమ లవోలె నీసూత్రము లోని యమహన్న పుంసకములకు, అను

ద్వంద్వముందు ముఖ్యాత్థమును వీరిచు ప్రత్యేకవాక్యమునమాన్త
 న్యాయమును జొప్పించెడి తగిన కారణములు ద్వంద్వవాదముచే
 పంపడలేదు. అట్టి కారణములు చెప్పనేరక వారు ద్వంద్వము చెప్పకు
 డనిచో “దైవత మెట్లుకుదురును? దైవత మెట్లుకుదురును?” అని మాన్త
 ము సారెసారెకును లక్ష్యమును గూర్చియే శంకింతురు. చిమయంతటి
 మహాజ్ఞానులు లేరని తొమ్ముబాదకొనుచు నెనుటి సంస్కారుల
 నిష్కారణవైరంబునఁ దృణీకరించెడి స్వాతంత్ర్యమునుబట్టి వైవతమా,
 కుదురునే? వైవతమాను, గుదురుట మర్దిభంబు. మిత్రమాను గుదు
 రుట దుర్ఘటంబు. మఱియు, ముఖ్యాత్థమునవివేకి గౌణార్థమునవివేకి యు
 చుట గోక్షీర్ణమును గోతంద్రోసి యవాగూఢసమ్ము నవలంబించుట
 వంటిది యట తమ దుర్బలవాదంబు ప్రెలిసికొని పలువురును బరిహసించు
 రేమో యను భీతిని శాబ్దబోధలోని సాహిత్యాత్థమే కాని ద్వంద్వమును
 బ్రధానమయిన సాహిత్యాత్థమే లేదని వారు కనుమూయుఁ గడంగు
 దురు. ద్వంద్వమున నోటబలుకుదు దానిక సాహిత్యాత్థమే లేదనుట
 దంపతులని చెప్పచు వారిద్దఱకును బెడిలి కాలేదనుటవంటిదియై హా
 సాస్పదంబయ్యెడి. సాహిత్యాత్థమే లేదచో నయ్యది ద్వంద్వనామమ్ము
 నకు నెట్లు తగియుండు? మఱియు, శాస్త్రనిహితమయిన ద్వంద్వముం
 దలి సాహిత్యాత్థమును బరిహరించుటకై లక్ష్యము కుదురదనెడి మన
 వంటి లక్షణైకచక్షుష్కులయూమాటయొక్కటియే కారణంబుగాఁ జూ
 దు. కన్కనే శ్లో॥ లక్ష్యస్యలోకసిద్ధత్వాచ్చాస్త్రీలింగస్య దర్శనాత్॥
 అని వృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వ సాహిత్యాత్థమును నీరసపటుచుటకు
 ‘మాలాదీనాఁచే, త్యాది జ్ఞాపకంబును గారణంతరంబుగా నీఁబడియు.

“సహిప్రాణి తూర్యసేనానా మేకమంగం సంభవతీతిసామర్థ్యాదేవ
 ప్రత్యేక పరిసమాప్తి రంగశబ్దస్యసిద్ధా” అనిద్వంద్వశ్చ ప్రాణితిసూత్ర
 ప్రదీపకం న బ్రత్యేక పరిసమాప్తికే గారణమ్మునువివరించుచున్నది.

అట్లులక్ష్యముగాక శాస్త్రీయమైన కారణాంతరము ద్వంద్వవాదులచే జెప్పబడలేదు. కారణాంతరము లేనందున, అమహన్న పుంసకములకు, అనుద్వంద్వమున ముఖ్యార్థమైన సాహిత్యముతోఁ జకమానదు. అందు ననిష్ఠంబు సంభవించెడి. ఒకవేళ ప్రాతిపదికార్థలింగే, త్యాది సూత్రీయద్వంద్వములయందుఁ బతంజలి భగవానులు వోలె మేమును గారణాంతరములు లేకుండనే లక్ష్యానుసాసలమయి దేవదత్తాదిభోజనన్యాయంబునఁ ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి యంగీకరించి ముఖ్యసాహిత్యమును వీడి యీసూత్రమును సమన్వయింతు మందురేని యట్లనవలనుఁ లక్ష్యేకచక్షుస్కులైన మహర్షులకట్టి యధికారముతగుంగానిలక్షణైక చక్షుస్కులై మహామహులైన మనుష్యమాత్రులకట్టి స్వాతంత్ర్యమెట్టు సంభవించెడి? అథవా, “అమహన్న పుంసకములకు” అనుచోటను ద్వంద్వమనుకొన్నను ద్వంద్వవాదులకు నిష్పసిద్ధి గలుగనేరదు.

(1) గోబలీవర్దప్ (2) నన్వయచః ప్రాచ్యభరతేషు (౪-౨-౧౧౩ సూ) ఇత్యాది స్థంబులందు బలీవర్దములు గోజాతిలోనివే యైనట్లును, భరతులు ప్రాచ్యులలోని వారే యయినట్లును నపుంసకముల మహత్తులోనివే యయి దైవతము, అనుమహన్న పుంసకరూఃము సిద్ధింపనేరదుఁ దైవతము, మిత్రము, ఇత్యాదు లొకటిరెండు శబ్దములుగాక నపుంసకమున్నియు సమహత్తులేకాన గోబలీవర్దప్ (2) ప్రాచ్యభరతేషు ఇత్యాది సామాన్యవిశేషస్థలమందుంబలె నిచటంగూడ లింగభేదరూపమైన కించిద్యేనమునంజేసిన ద్వంద్వమని తోచి దైవతము కుదురక పోవును. యద్వా, యత్తైనయెడ నపుంసకగ్రహణమునకు వ్యర్థతగలుగు ననుకారణంబున నపుంసక శబ్దమునకు మహన్న పుంసకములన్న య్యముచేసికొన్నను ద్వంద్వవాదులకు లాభంబులేదు (1) దైవము జగద్రక్షకుఁడు (2) మిత్రము సౌమ్యుఁడు—ఇత్యాదులందు (1) జగద్రక్షకము (2) సౌమ్యము—అని విశేష్యంబులగుదైవము, మిత్రము

శబ్దములువోలె విశేషణంబులగువీనికిని మువర్ణకము చానాసేవచ్చును
కర్మధారయ మతమందు మహన్న పుంసకములకుఁ బ్రత్యేకవిధి లేనం
దన లోకప్రయోగదృష్టమ్మగు విశేషణస్థలమందలి డువర్ణకమ్మును
మువర్ణకము బాధింపకయుండు ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకం
బులకు మువర్ణకవిధి మహన్న పుంసకములయెడనే సఫలముగావున లో
కదృష్టంబగు విశేషణస్థలీయ డువర్ణకమ్మునుగూడ బాధించి “దృష్టాంత
స్యాపితు పురుషారంభోనివతఃకోభవతి”యనుస్థానివత్సూత్రాద్యంతౌటకి
తావిత్వాది సూత్రస్థ భాష్యకార వచనమ్మున మువర్ణకము విధిగా రా
వలసియుండు. కావున ద్వంద్వమ్మనేక విధంబు శాస్త్రదూష్యము
ను లక్ష్యదూష్యమును నగుచున్నది. అందు నీసూత్రమున ద్వంద్వమ్మ
పార్థకమ్ము.

క ర్మ ధా ర య ప ట్న ము.

“సంభవతీసామానాధి కరణ్యేవైయధికరణ్యస్యాన్యాయ్యత్వాత్”
అనుశాస్త్రీయన్యాయంబున నమహత్తులౌ నపుంసకములకు మువర్ణకమ
గునని కర్మధారయార్థమే చెప్పందగు. అమహత్తులౌ నపుంసకములక
నఁగా ధనము, వనము—ఇత్యాది సంస్కృతనపుంసకములే సిద్ధించుం
గాని వృషభము, వృక్షము—ఇత్యాదులు సిద్ధిపవనెడి ద్వంద్వవాదుల
యాక్షేపణము పరిహాసాస్పదమగు. తమకున్నలోకానుభవమ్ముతో
దైవతము, అనులక్ష్యమును నిరాదారఁ గన్ను దెఱచి చూచి దానిసిద్ధికై
శాస్త్రక్లిష్టంబును గతిపయలక్ష్యభ్రష్టంబును నగు ద్వంద్వమ్మును సూత్ర
మన గౌరవించుకొన్న ద్వంద్వవాదులు తమమాయట్టి యనుభవమ్ము
తోడనే వృషభము, వృక్షము—ఇత్యాదిలక్ష్యమ్ముల యెడఁగూడ
ననుగ్రహించి కన్ను తెఱచి చూచుచు నమహత్తులౌ నపుంసకమ్ముల
నఁగాఁ బాఠశాలలోని బాలుకు సైతముచెప్పెడి శబ్దలక్షణాన్వయ రీతిని
దెలుంగున నమహత్తులెల్లను నపుంసకముల నుకొనున్యాయంబుగాని

యమహత్తులలో నేక దేశములగు ధనవనాదులు నపుంసకములనుకొని
 తృణీకరించి శంకించుట మిక్కిలి శాస్త్రవిరుద్ధమును లోకవిరుద్ధమును
 నయ్యెడు. ఈసూత్రమున ద్వంద్వవాదులు స్వానుభూతికి విరుద్ధంబుగాఁ
 జేయుతర్కవాదమునంజేసి “శ్లో॥ స్వానుభూతావవిశ్వాసే తర్కస్యాప్య
 నవస్థితేః కథంపా తార్కికః స్వస్యతత్త్వ నిశ్చయమాప్నుయాత్॥
 బుద్ధ్యా రోహణత ర్క శ్చేద పే డ్యే త త థా స తి స్వా ను భూ
 త్య ను సా రేణ త ర్క్య తాం మా కు త ర్క్య తా మ్॥ అ ను
 వేదాం త పంచదశీ చి త్ర దీ ప ము లో ని యీ రేం డు
 శ్లోకములు ను నీనందర్భమున జ్ఞప్తికిపచ్చి హాసము వొడము
 చున్నది. లోకములో (1) బ్రాహ్మణకవులు (2) క్షత్రియ సార్వభౌ
 ములు (3) వైశ్యవణి గ్రత్నములు- ఇత్యాదులందు సంఖ్యావాన్ పు
 డితః కవిః” “చక్రవర్తీసార్వభౌమః,, „నైగమోవాణి జోషణిక్” అని
 యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గనందః గవిపర్యాయమును, క్ష
 త్రియ వర్గనందః బ్రకవర్తి పర్యాయమును, వైశ్యవర్గనందః వణిక్ప
 ర్యాయమును జెప్పటచేత నేకాక, కవులు బ్రాహ్మణులేయగుటయు!
 చక్రవర్తులు క్షత్రియులేయగుటయు వణిక్కులు వైశ్యులేయగుటయు
 శాస్త్రానుభవంబులఁ బ్రసిద్ధముగాన, బ్రాహ్మణులైన కవులు క్షత్రియు
 లైన సార్వభౌములు, వైశ్యులైన వణిగ్రత్నంబులు. అని సామానాధి
 కరణ్యమునఁ బ్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థము నేయుట మంచిదిగాని
 బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులుగూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రి
 యేతరులైన యక్బరులోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, వైశ్యేతరులైన
 చారుడత్తాదిద్విజులు వర్తకులున్నందును, „బ్రాహ్మణులును గవులును
 (భోజ) క్షత్రియులును సార్వభౌములును [ఆగ్బరు] వైశ్యులును వణిగ్ర
 త్నంబులును చారుడత్త, అని ద్వంద్వము వివక్షించుట హాసాస్పద
 వైన యథమనకుంబుగదా అట్లే ప్రకృతమునను, నపుంసకములు మహా

త్తులు దైవతము లోనగు నొకటిరొమన్నను అమహత్తులు సపుంసకములు లెక్కకు మీఱియుండుట సుప్రసిద్ధము కాబట్టి తదనుకూలముగా సామానాధి కరణ్యమున సమన్వయించుకొనుట సరసముగనుండే సూరీంద్రశ్లాఘనీయంబగు.

యావదమహత్తులయందును సపుంసకత్వవిగియగుననిన యాయంశమును (2—8—16] దేశమాతలో చూచించి కర్మధారయ పక్షము సమరాంగణపార్థమూర్తిగ రిచే బ్రకటింపబడినది. ముఖచంద్రునికి నాహ్లాదకత్వమమదు, నిత్యానలయందు ముఖమానః జగద్రత్వమును విధించి యాహ్లాదకత్వమును జెప్పమన్నతః, ముఖమందే యాహ్లాదకత్వముగాక చంద్రునికి నైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము బోధ్యమైనరీతిని సమహత్తులయందు సపుంసకత్వమును వినించి మువ్వకముం జెప్పఁగా సపుంసకములకు మువ్వకము నైసర్గికముగా వచ్చునని బోధ్యమై, దైవతము, ఇత్యాది మహన్న పుంసకములును సాధువ్రాగునన్న యాయంశము ప్రథమవ్యాసఘట్టించున స్పష్టపఱుపఁబడియె. మరియు, శాస్త్రులను జేసియు నృత్తిఘటకపదార్థ ప్రధానకంబైన కర్మధారయము, బహుప్రీహివోలే నన్యపదార్థ [సముదాయ] ప్రధానకంబైనద్వందముకంటె సంతరంగము కానఁగర్మధారయంబే నిస్సంశయముగాఁ బండితాదరణీయమైనెల కొనందగు. [1] కనుకనే ‘వర్ణోవర్ణరేనేతి సూత్రస్థభాష్య మీరితిఁగర్మధారయముకే కొనియాడుచుండెడి. “నైషయుక్తో విప్రతిషేధః! అంతరంగః కర్మధారయః! శాంతరంగతా! స్వరార్థే కర్మధారయోన్యపదార్థే బహుప్రీహిః” అను నీభాష్యమున బహుప్రీహివోలే నన్యపదార్థ ప్రధానకంబుగాన ద్వంద్వమును నజిహంపఁజేగు. [2] నిషాదస్థపతి రిత్వాదిస్థ

ములయందుఁ దక్కిన సమానములకంటె గర్మధారయందు ప్రత్యేకముప
స్థితముగఁగ నయ్యదియే యంతరంగమున బోధించుచున్నట్లే. అట్లయ్య
వస్యచ్చాబ్దబోధా విదురప్రాకృతజన్మితే శక్తిగ్రహంతరంగిత్యాచార
రంగత్వచింతనమ్. అనిన యీవైయాకరణభూషణసార్యకారికమునవ
రించుతఱిని “సమానఘటక ప్రత్యేక పదశక్తుసస్థాపితాత్థ మాత్ర విష
యక కర్మధార యీయశక్తి గ్రహస్యాంతరంగ త్వప్రధమోపస్థితా
పహాపస్థితిలాఘవాన్నిషాదస్థపతి శబ్దస్య తాత్పర్యమనసీయతే; తే
విశేషావగతిః” అనిన దర్శణవ్యాఖ్యయును సమానఘటకపదా ప్రధా
నత్వంబున నంతరంగము గావున గర్మధారయమ్మే “నిషాదస్థపతిః” అను
చోట నిశ్చయింపఁదగిన దని చాటుచున్నది. [8] నైయామకమతము
దును “కర్మధారయస్థలేతు నిలోత్పలమిత్యావానభేద సరిబుధేన నిలప
దార్థ ఉత్పలపదార్థే ప్రకారస్తత్రచనలక్షణా. అతఏవనిషాదస్థపతి
యాజయేదిత్యత్ర నత త్పురుషో లక్షణావత్తేః కింతుకర్మ ధారయో లక్ష
ణా భావాత్. నచనిషాదస్యనకరజాతి విశేషస్య వేదానునికా గాత్
యాజనాసంభవ ఇతినాచ్యమ్. నిషాదస్య విన్యాసము క్తే స్తతఏవకల్ప
నాత్. లాఘవేనముఖ్యార్థస్యాన్వయే తదకుపపత్త్యా కల్పనాయాః ఫల
ముఖి శౌరవతయాఽదోషత్వాదతి” అని న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళి
యును ‘లక్షణలేకుండ ముఖ్యార్థము గలదిగాన నిషాదస్థపతి శబ్దము
నొద్దః గర్మధారయమ్మే శాస్త్రీయమునియు, నిట్టికర్మధారయమునకు
శూద్రాంతముడైనను నిషాదుడు యాగోచిత విద్యాహుంకరియే
యూహింపవలయుం గాని ముఖ్యార్థకంటె నకర్మ
ధారయమును నిరసించి నిషాదుడు గాఁగఁగొనితక్కురమము చెప్ప
యాగోచితవిద్యాహుంకరియవగుడైన నిషాదురాజుని లక్షణికా
ర్థము చెప్పఁగూడదనియు, ఖండిచి. కర్మధారయమునే యూహరించు

చున్నది. (4) నిషాదస్థః తిశబ్దేహినిషాదం వతంస్థపతించేతి కర్మధాయరః।
 నతునిషాదానాంస్థపతిమితి వస్తీ తత్పురుషః। వస్త్యైర్బిత్తాపత్తే। ఏ
 తావాంస్తువిశేషః। నిషాదస్యాధ్యయన విధిజ్ఞానాభావేనై తస్యైవవిధే
 స్తత్కర్మాణ్యయికజ్ఞానాత్సేవకత్వమ్ అని మీమాంసాన్యాయప్రకా
 శగ్రంథమును బ్రేనిజెప్పిన న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావళి గ్రంథముతో
 నేకీభ భవించి కర్మధారయమునే శిరసావహించుచున్నది. (5) నిపాత
 ఏకాజ్ఞాన్ అను సూత్రము వివరించుచో, ఏకాజితి కర్మధారయో
 వర్తితదార్థ ప్రధానత్వే నాంతరంగత్వాత్ అని శబ్దేందు శేఖరమును
 అంతరంగత్వాదీతి యద్యపికర్మధారయ బహువ్రీహ్యోరేకార్థీ భావస్స
 మానః। తథావ్యజహత్స్వార్థాన్వృత్తి రితిపక్షే అవయవవృత్తి గ్రహణ
 హ కా రెణైవసముదాయ శక్త్యాబోధాత్కర్మ ధారయజన్యశాబ్దబోధ
 సామగ్ర్య పేక్షానూ బహువ్రీహిజన్యశాబ్ద సామగ్ర్యా అన్యపదార్థోప
 స్థితిఘటితతయాగురుత్వేన సామగ్ర్యోలాభువ గౌరవమాదాయ కా
 ర్యయోరంతరంగ బహిరంగత్వం బోధ్యమ్ అని యత్రత్య చంద్రకలా
 వ్యాఖ్యానంబును, అన్యపదార్థప్రధానమై బహిరంగమైన బహువ్రీహి
 కలెత్వే ప్రధానప్రధానము యినకర్మధారయ మంతరంగముగాన,
 ఏవాచ్ అను పదమునఁ గర్మధారయమై శాస్త్రీయ మని శాసించు
 చున్నది. (6) తత్పురుషోయమితి॥ అంతరంగత్వాద్యతి పదార్థప్రధా
 న్యాప్తేతిభావః॥ అనియేతత్పుత్రభాష్యకై యటమును జెప్పెడు. పూ
 ర్వోక్తశాస్త్ర ప్రమాణములచే బ్రకృతమునను ద్వంద్వము బహు
 వ్రీహివోలే సన్యసదార్థ (సముదాయ) ప్రధానముయి బహిరంగముగా
 నన్యపదార్థ ప్రధానముయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమే సర్వ
 శాస్త్రసమీచినమైనందున, “అహన్న పునకములకు” అను చోటం
 గూడఁ బండితపరిగ్రహ్యంబై పరిధవిల్లుంగాతఅఖిల గ్రాహ్యమైన యీ

యనుగ మమ్ముందలంచుకొని ద్వంద్వవాదులు “నాసూయాకర్త వ్యాయత్రానుగమః క్రియతే” యనుపజ్ఞీవింశతీతిసూత్రస్థ భాష్యవచనమ్మ నాదరించి యసూయను ద్వంద్వముతోఁ గూడ వీడుచు సంతసితురుగాక ఒకవేళ పాణినీయమందును, బాలవ్యాకరణమ్మునందును ద్వంద్వములుగల యనేకసూత్రములగతి యేమందురేని వినుండు. ఆస్థలములందు ద్వంద్వముగాక వేతొకగతి లేనందున దేవదత్తాది భోజన న్యాయమ్ముపయోగించి ప్రత్యేకపరిసమాప్తితో ద్వంద్వము చెప్పకొనకతిరదు గతి యున్నచో సగతిక. క్షమవలంబింపఁగూడదు. కనుకనే నిపాతపవాచ్, సూత్రమందును, నిపాదస్థపతిం యాజయేత్, అను శ్రుతియందును సనేకసమాసమ్ములు ప్రాప్తింపఁగాఁ గర్మధారయమంతరంగమనివిమర్శించి వ్యాఖ్యాతలచే శిరసావహింపఁబడినది. మఱియు, నీసూత్రమునందు గర్మధారయము చెప్పి యమహత్తులయందు సపుంసకత్వ వినిపక్షముగాక యుపలక్షణపక్షముంగూడ సమరాంగణ పార్థమూర్తిగాదు [2—8—16] దేశమాతలో నుద్ఘాటించిరి. అట్లుపార్థమూర్తిగాదు కర్మధారయవృత్తితో నుపలక్షణమని యన్నందులకు బ్ర॥ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బగార్యశాస్త్రులుగారును చి॥ సీతారామశాస్త్రులుగారును నెక్కు డాగ్రహించి (1) తమకర్మధారయార్థము (250 పుట) (2) పార్థమూర్తిగారి కర్మధారయ (3) తమకర్మధారయార్థము (205 పుట) (4) పార్థమూర్తిగారు తమకర్మధారయ (275 పుట) ఇట్లులనేకస్థలములందుఁ బ్రయోగమునేయు చుండిరి. ఉపలక్షణ మనుట యేమిదోషమో! కానరాకున్నది. ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలు తమగ్రంథములయందు వేసవే లుపలక్షణములువ్రాసిరి. చిత్తగింపుఁడు. మిదచోం త్యాదితిసూత్రమును వివరించుచో మనోరమయందు ‘తేనత్రపూణీత్యా చా’ అని వ్రాయఁగా శబ్దరత్నమందు “త్రపూణీత్యుపలక్షణం తాతా

పిండానామితి నలోపసిద్ధేస్తాని తా నీర్వ్యర్థే శేష్చందసీతి శేలోః పేతదు
దారహాణమ్” అని వ్రాయఁబడినది. అనఁగా “తాతాపిండానామ్”
అనుచోట ‘తానితాని’ అనవలసియుండఁగా “శేష్చందసిబహుళమ్”
(౬—౧—౨౦) అను సూత్రమున శిలోపమును; నలోపమును గలి
గి ‘తాతా, రూపమునదని మొఱుంగునది. “నలోపశ్చనసిద్ధ్యతి! అగ్నే
త్రీతేవాజినాత్రీషధస్థా తాతాపిండానామ్” అని మిదచోంత్యాదితిసూ
త్రభాష్యమున నలోపమున కుదాహరణముగాను నీఁబడినది. ఇయ్యది
బ్ర॥ సీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారికింగూడ నుపలక్షణ మని తెలిసికొ
నుట యబ్రమా?

(2) దూరాద్ధూతేచ॥ (౮—౨—౮౪ సూ) హూతమాహ్వ
నంతచ్ఛసంబోధ నమాత్తోపలక్షణమ్॥ (మనోర) (3) స్థానివదాదేశ..
(౧—౧—౫౬) సిదోలుకితద్విషయే...ఇద ముపలక్షణమ్॥ అన్య
యన్య...(౪—౪) (4) స్థాన్యవయవవేతి॥ ఉపలక్షణవేతత్॥ స్థాని
రూపో పీతిబోధ్యం (౪—౪) [5] అత్రానునాసికః పూర్వ—[౮-3-౨
సూ] రుప్రకరణఇతి॥—రోః పూర్వసేత్యుపలక్షణం రుప్రకరణవిధేయ
న్య [౪—౪] ఇట్లు గ్రంథకర్తలచేఁ గంతోక్తములుగా నివి యుపలక్ష
ణములుగా గ్రహింపఁబడి కై యటశబ్దరత్నశబ్దేందుశేఖరాది వ్యాఖ్య
లయందుఁ గోటానగోటు లున్నవి. ఇయ్యది స్వల్పాంశముగాన గ్రంథ
విస్తరభీతిని విరమించెద ఇంకొకమాఱు చర్చించెద (తత్స 21) సూత్ర
మః మహత్పులింగ నామమునకే యుత్వము విధించుచున్నది గాన,
ననియంతరంగమనియు, నందున మొదటనే యుత్వమువచ్చి ‘రాము’
ఇత్యాదులు కాఁగా, నకారాంతము కామింజేసి (39) సూత్రమున
మువర్ణకము రానేరనందున “నదంతములకు మువర్ణకమగు” (39) నని
యేసూత్రము చాలుననియు నిటనహమన్న పుంసకగ్రహణము ‘గోతో

ణితే ' (7-1-90) సూత్రాదులయందలి గకారాదులువోతె నవి వక్షితముగాన నియ్యది మహత్పుంలింగేతరముల కుపలక్షణముగాఁ జెప్పికొనవలయుననియు నంతరంగ కర్మధారయవాదులు పార్థమూర్తి గారు వ్రాసెయఁగా, ద్వంద్వవాదు లుపలక్షణ వివక్షిత కారణ మాసూత్రములోనే, యుండవలయుంగాని యన్యత్రయుండఁగూడదని శంకించెదరు. ఇయ్యది మిక్కిలి యద్భుతము. (1) 'ప్రత్యభివాదే శూద్రే" (౮—౨—౪౩) అనుచోట ఏదీతిభవేత్యస్యాప్యపలక్షణమ్, అని శేఖరమున వ్రాసెనట్లు బడిన యుపలక్షణమునకు "ఆయుష్మాన్ భవసామ్యేతి వాచ్యోవిప్రభివాదనే ఇతిమసూక్తేః" అని మనుస్మృతికారణమని విషమివ్రాయుచున్నది. (2) "అప్యక్త ఏకాల్ ప్రత్యయః" (౧—౨—౪౧) అను సూత్రమునొద్ద శేఖరము "అప్యక్త ఇతిపుంస్త్వ మవివక్షితమ్" అని వ్రాయుటకుఁ గారణము "హల్ జ్యాబ్ భ్యో దీర్ఘాదితి (౬—౧—౬౮) సూత్రాంతములోని "అప్యక్తంహల్ అను నపుంసకప్రయోగము కారణమని పక్కాఁగించుచున్నది. [3] "శతందాయాతి ఆవశ్యకాథ మణ్యాయోరితినిః ఆవశ్యకేణినావశ్యయం నిషేధః సూత్రే ఆధమణ్యం దేనతత్సూత్రోక్తార్థోపాక్షణాత్ || అతఏవ అంశంహరితినిషేధస్సంగచ్ఛతే" ఇట గారక శేఖరమందు అకేనో, రితిసూత్రమున నాధమణ్యం దమావశ్యకార్థమునుగూడనుప లక్షణముగా గ్రహించుటకు, అంశంహరితి సూత్రాంతరప్రయోగము కారణమని చెప్పబడియె. (5) "అనుతామిత్వతః ఉగ్రహణమోకారాంతస్యాప్యపలక్షణమ్, సర్వత్రోదోతోరితి సూత్రే సహౌషస్య విధానాత్" అని యనుతాం ప్రైయామితి నన్నయ భట్టియ సూత్రములోని యుత్త్వమున నోత్వమునుగూడనుపలక్షణముగా గ్రహించుట సర్వత్రోదోతోరితిసూత్రమందలి యుత్వోత్త్వముల సహౌషస్యము గారణమని [యహో] [345 పు]నున

ప్రాయఃబడినది. (6) మఱియు, “ఈదంతా ఇద్యదేవకృతహస్వాః ఇత్య
స్యసర్వోపలక్షణత్వాత్, ఊకారాంతరూపాణి ఉకారాంతరూపవద్జ్ఞే
యోని” అని యోకారమాత్రమునకే కార్యకారితయైన యీసూత్రము
సర్వదీర్ఘోపలక్షణమని (యహా] (303) మందే ఘోషింపబడియె. (7)
సమాసఐతి, వ్యత్తమాత్రోపలక్షణమ్ సమర్థః పదః ధిరిత్యత్రపదముద్విశ్య
యో విధీయతే సమాసాపిః ససమర్థః విగ్రహవాక్యార్థాభిధానే శక్త
స్సకాపాథురితిసూత్రార్థస్య భాష్యాభాత్ ” అని సమాసేఖలు భి
న్నవేతికారిక యందలి సమాసపదము శబ్దతాది సర్వవృత్తుల నుపల
క్షణముగా గ్రహించుటకు భాష్యకారకృతస్థూతరస్థ సమర్థమాత్రా
ర్థము కారణమని వైయాకరణభూషణసారమునకు జెప్పబడియె.

(8) ఇట్లుపలక్షణానిచక్షిన్నాకుఁ గారణములు ప్రదేశాంతరస్థ
ములే పెక్కులు గ్రంథాంతరముల యందుఁడఁగా నేక పరిచ్ఛేదము
లోని (21) సూత్రమునలి మహత్పులింగ గ్రహణమున (39) సూత్ర
ములోని యమహన్నపుసకగ్రహణ మనావశ్యకము గాన నవిచక్షిత
ములు మహత్పులింగ భిన్నములైన యుపాంతములకుల య్యది యుపల
క్షణ మనుట గ్రంథకర్త దోషమేమో! తెలియకున్నది. అనేకసమాస
ప్రాప్తియున్నచో సంతరాగమ్మని కర్మధారయమే ప్రాచీనులచే శిరసావ
హింపబడినందున విభవన్యదార్థ (సముభాయ) ప్రధానమై బహిరం
గమైన ద్వంద్వమును దలింగించి సత్కర్మధాయము నాదరించుచు
(1) అమహత్పులింగము నపుసకత్వవిధి పక్షముగా (2) లేక యు
పలక్షణపక్షమునుగాది గ్రహించుట శాస్త్రీయమనందగు. ఒకవేళ, దేవ
దత్తాది భోజనన్యాయమున భాష్యకారులు ప్రత్యేకపరిచమాప్తి యనే
కషూత్రములయందుఁ జెప్పినందు నమేమున గత్కరంతర మున్నపుడు
కూడఁ జిరకాక్షితద్వంద్వమును విడనాడక యట్టి భోజనన్యాయమే

యుపయోగింతుమని ద్వంద్వవాదులందు రేని అట్లయినచో స్వేచ్ఛగా భోజనన్యాయ ముపయోగింతుగుగాక ! బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రిలు గారుగాని యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికాధిపతులుగాని స్త్రీలింగశబ్ద మునకు స్త్రీవాచక మనఁగూడదని యభిప్రాయము తెల్పలేదు. బ్ర॥ వ. చి. సీ. రామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్రము “మిన్నేను...అమ హతి యనుట యజ్ఞానవిలసిత” మని యంకను పెనగులాడెదరు. (ఆం. సా. ప 241 పు) అట్లయినచో. “ధరాపరాగపటలాక్రాంతము మిన్నేను రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్” అని ముఖ్యవిధ మహతీనామితిసూత్రమునచమహతిమిన్నేటివిశేషమునకు మున్దకము పక్షాంతరముననగు ననుచున్న యహోబలపరిణామి కేయజ్ఞానవిలసి తమ్ముచెందు. గ్రంథమన్వయుంచుకొని మాటాడినను బాగుగనుండును. అయినను దీనింగూర్చి పార్థమూర్తిగారే ముంకను వ్రాయుటలకు నా కాప్రశంసయే? ఈద్వంద్వ రుద్ధోపశమన మనువ్యాసము బ్ర॥ మహా మహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారే వ్రాసిరి యనఁగా నాకు మిక్కిలి సంశయముగానున్నది. దీనియందు ననేకమహానశాస్త్రీ యాంశములే కాకుండ “దుర్యోధనాజునుశ్రీకృష్ణసహాయమును గోరి వచ్చిరి” యనునట్టి బహుప్రమాదయుక్త వాక్యములు గనంబడు. ద్వంద్వాదిని బూజ్యవాచకముండవలయు. వ్యాకరణశాస్త్రముందు యుధిష్ఠి రుండును నజునుండును నుండఁగా ద్వంద్వమున నాదిపదమధిష్ఠింప నహుం లేవ్వరని విమర్శించి “ఇద్రపుత్రత్వాద్విష్ణోరం శత్యాచూర త్వాద్వాఅభ్యహితత్వమర్జుచేష్యస్తీతతః తేననియమస్సిన్యతీతిభావఃఅను చుఁ బూజ్యతలో ధర్మరాజునకు దీసిపోడని యెంచి ధర్మరాజు పెద్ద వాఁడుగాన భ్రాతుశ్చేతివార్తి కమున మొదట నుండదగినవాఁడనిభాష్య తాత్పర్యము వ్యాఖ్యాతలు నిశ్చయించి “యుధిష్ఠిరార్జునా” అని

పూజ్యుడైన ధర్మరాజునెడనే యుతవిచారణ జరుగఁగా శాస్త్రులుగాని
 ద్వంద్వములో నజ్ఞుని నావలకు ద్రోసి దుర్యోధనుని నాదిపీఠ మెక్కిం
 చిరి. ఒకవేళ నజ్ఞునుండు పార్థమూర్తియే కానఁ బకృత వైరముతో
 నటులుచేసి యాచుపార్థమూర్తి నేయాదిని నాదరించిరి కాఁబోలుమఱియు
 శాస్త్రులుగారికిఁ బూజ్యతాప్రకరణమున ననిత్యత్వ బుద్ధియున్న దేమో!
 అట్టిదివారికి సహజమైనయెడ దానికి నేనేమియుననఁజాలనుగాని “సర్వ
 ఏవప్లుత స్సాహస మనిచ్ఛతా విభాషావక్తవ్యః॥ అనినయగ్నే దితిసూ
 త్రస్థ భాష్యమును శాస్త్రుత్యాగ స్సాహసంతేన శాస్త్రమత్యజతా
 భియు క్తస్మరణాత్సర్వ ప్లతోవిభాషావిధేయఇత్యర్థః అనినకైయటమును
 దృష్టాంతమై మిక్కిలివిరోధించునేమో గదా!! “శ్రీకృష్ణసాహాయ్య”
 మనుట యుక్తము. ఏమేమో తప్పలెన్నినాఁడనని యాగహింపక
 స్వధర్మాదులందు మధ్యమత్వము వహించినారాయణనామమ్ము ముఖ
 మునవీడని నరుండనైననన్ను శాస్త్రులుగారుమన్నింతురుగాక! ఓసుధీమ
 ణులారా! పూర్వోక్తలోకవేద శాస్త్రములయందు నన్యపదార్థప్రధాన
 త్యాదులుగల బహువ్రీహ్యదివృత్తులకును స్వపదార్థ ప్రధానత్వముగల
 కర్మధారయ వృత్తికిని బ్రాప్తియున్నచోఁ గర్మధారయ మంతరంగమని
 శిరసావహింపఁ బడినది. నేటికి నట్టిపూజ్యవృత్తి నిరసింపఁ బడెనేని
 యన్యపదార్థప్రధానుల కియ్యదికాలముగాని స్వపదార్థ ప్రధానులకు
 నేమాత్రమును గాలముగాదని యెంతయు జింతనొందెద! ఇట్టితత్వగుఱు
 వృత్తికర్మధారయులును శాస్త్రులున నేఁచంజాలినపౌరుషవృత్తి
 పండితేంద్రుం డేడ నైననుండునేమో చూడంగోరెద.

(4. న వ్యాసఘట్టము.)

(న శేషము.)

(కొంత కాలము నిరీక్షించి ద్వంద్వవాదుల వ్యాసముఁ లోని ప్రమాదములు తిరిగి పకటింపఁబడు.)

ఇట్లు సుధీమణి విధేయుఁడు
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

17-7-1917

పేరికాశీనాథశాస్త్రిలుగారి యభిప్రాయము.

బాలవ్యాకరణ సుప్తార్థప్రకాశిక

(ఈ 11-7-1917 సం॥ రమునవప్రిలు 4-18-25 తేదీలందును మొయి 2 తేదీ యందును వ్యాసఘట్ట రత్నాకర చతుష్టయంబుతో వెల్వడి, బ్రహ్మశ్రీమహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రముఖ విరచిత ద్వంద్వయుద్ధోపశమనవ్యాసంబును దలమున్న లొందించి యడుగంటించు బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి ప్రణీతముద్రిత ద్వంద్వోపశమనవ్యాసంబును బరికించిన కూలంకషపాండితీధురంధర బ్రహ్మశ్రీ పేరికాశీనాథశాస్త్రిలవారిచే నొసంగబడిన యభిప్రాయము

ద్వంద్వోపశమనమందలి శాస్త్రీయవృత్తి

శ్లాఘన

విబుధేంద్రులారా

“అమహన్న పుంసకములకు నదంతములకు మువర్ణకంబగు” నను బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని యనుహన్న పుంసకశబ్దము ద్వంద్వముగాఁ జెప్పందగినదియా? లేక కర్మధారయముగా నంగీకరింపదగినదియా? యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇచ్చటఁ గర్మధారయమే శాస్త్రజ్ఞులచేత శిరసావహింపఁదగియుండు. కర్మధారయమే లక్ష్యసంస్కారసిద్ధి నిర్వాహకమై వెలయుచుండెడి, వ్యవహారమున బహురంగముయి శాస్త్రమార్గమునకు దూరవతి యగుచున్నందున దూరదగినది.

జగద్రక్షకుండుడైవము సౌమ్యుడు మిత్రుడు, తీర్థుడు [గురువు] ప్రధానుడు (మంత్రి) శూద్రాంతరుడు — ఇత్యాది ప్రయోగములు ద్వంద్వ సమాసమున సిద్ధింపనేరవు. కానఁబడి తదవశ్యము కదు. కర్మధార యువృత్తి పూర్వోక్త ప్రయోగములయెడ సాధకంబుగానఁ బండిత పరి గ్రహ్యమయినది. అందున బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటాచార్యశాస్త్రిలగాతి చేత రచియింపఁబడిన గుప్తార్థప్రకాశిక యందు నిర్వచనచేయఁబడు కర్మధారయార్థము సర్వవిధంబుల సరసంబగు.

ఇదమేవసర్వరమణీయం నిర్దుష్టమితి ప్రతిశ్ఛణోతి పేద్యుఃసామక కాశీనాథవిద్యత్క-వీంద్రః॥ 26-6-1927

కోవిదవర్యులారా! వ్యాకరణాది శాస్త్రములందలి పండితీచండి మంబున విద్యత్పదంబునకును, నుభయభాషాసర్వంకషసాహితీ కవితా కౌశల్యంబులంజేసి కవీంద్రశబ్దంబునకును నహుతైన గాశీనాథశాస్త్రిల వారి యీయభిప్రాయమును జూచితిరిగదా!! ఇట్టి ప్రతిభావంతులగు పండితరత్నంబులకు వాదతారతమ్యంబు తెలియనగుంగాని యొరులకుఁ బరమార్థంబెట్లు తెలియంగలదు ఒక నే శ న ట్టి తారతమ్యపరిశీలనా పాటవము పండితులలోఁ గొందఱకున్నను జాలమదికిఁ బరశ్రేయస్స హనగుణమ్ము గగనకుసుమాయ మానంబగుచున్నయది. తత్సమపరి చేచ్ఛదంబున విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబును, గంధరాదులకు గ్నీబత్వంబును నతిదేశింపఁబడలేదే? అట్లే ప్రకృతసూత్ర మున గీర్వాణభాషలోఁ బులింగముగా నృషభః వృక్షః ఇత్యాదులని మిత్తమయి యావదమహత్తులకును సంపుంసకత్వమునతిదేశించి మువర్ణ కము విధింపఁబడుచున్నయది. “ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదకత్వ” మగు నన్న వాక్యమున ముఖమనఁజూద్రత్వమతిదేశించి యహ్లాదకత్వ

మును విధించుచోఁ జండునకు నాహ్లాదకత్వము లోకసిద్ధంబనియు, నట్టి గుణంబు ముఖమందు నారోపింపఁబడు చున్నదనియుఁదోచుచున్నట్లు ప్రకృతికర్మధారయ సమాసమందుంగూడ నపుంసకములకు మువర్ణకములోక న్యాయసిద్ధంబుగాన వేతెవిధి సూత్రమక్కఱలేదనియు నట్టి మువర్ణకముసంస్కృతభాషలోఁ జులింగములగు వృక్ష వృషభాదిశబ్దములకు నీభాషనునతిదేశమూలకమగుచున్నదనియు స్పష్టపడుచుండె. ఈసూత్రమున నపుంసకములకు మువర్ణకము గమ్యమానమయి వేతె సాక్షాత్తుగా విధిసూత్రము లేనందున “అన్యశ్శూద్రః శూద్రాంతరమ్ మయూరవ్యంసకాది త్వత్సమాసః” బైనదాహరింపఁబడిన నపుంసక శూద్రాంతరాది శబ్దములకుఁ దెలుంగున మువర్ణకమురాకలోకప్రయోగానుసారమున డుజ్జ్వల్లంబుగలి గెడు. ప్రత్యేకముగా ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకములకు మువర్ణకము విధింపఁబడుచున్నయెడ “దృష్టాంతస్యాపితు పురుషారంభోనివతఃకోభవతి యను స్థానివత్సూత్రాద్వంతౌటకితావిత్యాది సూత్రస్థభాష్యంబున [1] శూద్రాంతరము [శూద్రాంతరుఁడు](2) తీర్థము (దీర్ఘుఁడు) [3] సౌమ్యము (సౌమ్యుఁడు,) మిత్రము (4) అధికపశా (అధికుఁడౌ) పండితరత్నము—ఇత్యాదికముగా డువర్ణకాంతములగుననేకలోక దృష్టప్రయోగంబులు మువర్ణకంబుతో భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కానఁగర్మధారయమే బహిర్భూతసముదాయ ప్రధానమయిన ద్వంద్వముకంటె నంతరంగమయినందున శాస్త్రీయము ను స క ల ల త్య ని ర్వా హ క ము ను నగుచున్నయది.

[2]స్త్రీలింగపదమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకశబ్దము వర్తిల్లునన్నందులకు భాష్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములేకాకుండ. 279, 317, 320, పొరటలయందు నహోబలపండితీయంబును బ్రమాణములుగా సమరాంగణ పార్థమూర్తిగారిచేత ది 2 ఫిబ్రవరి 1916, ది 1 ఆగష్టు 1916

సం॥రపు దేశమాతపత్రికలయందుఁ జూపబడినవి. “సరస్వత్యాతుమిన్నే
 ఋశివజటావాసిని ఇత్యుదాహృతం తత్రనకేవలం స్త్రీసమత్వం కింతు
 స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే వేతితద్రూపమపిసాధ్యేవ” యని 320పా
 రటలహా) స్త్రీలింగమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకము వర్తించుననుటకు
 నుదాహరింపబడఁగా ద్వంద్వవాదులు, మిన్నేఋకూడమహతియనియే
 యహోబలపండితుని తాత్పర్యమనియు. అమహతియనుట యజ్ఞానవిలసి
 తమనియుఁ భాద్రపదమాసాశ్వయుజమాసాంధ్ర) సాహిత్యపరిషత్పత్రిక
 యందు (241పు) శాస్త్రమర్యాదలు మీటి విచ్ఛలవిడిగా ననర్థమైన
 యర్థములు వ్రాయందొడంగిరి. “ఆపత్కలేనాస్తి మర్యాదా” అను
 లోకోక్తిగలదుగదా!! మిన్నేఋమహతియనుట యజ్ఞానవిలసితమే యయి
 నచో ధరాపరాగపటలా క్రాంతంబు మిన్నేఋ రూపంతూభయేతి
 సూత్రేణ సమంజసమతిజ్ఞేయమ్, అనియహోబలపండితుండే యమహ
 తియైన మిన్నేటివిశేషణము “ఉభయవిధ మమహతీనామ్, అను సూ
 త్రమున మువవర్ణకాంతముగా వికల్పమున నగునని యుద్ధోషించుచుం
 టచేత, నట్టిపూజ్యనకే యాయజ్ఞాన విలసితంబు చెందుచుండుగదా!
 ఆహా ఏమీ! యాయజ్ఞానవిలసితప్రభావము!! కోవిదవర్యులారా! స్త్రీ
 వాచకద్వంద్వార్థ నిర్వాహకుల పత్రికలయందు నాత్మస్తుతి పరనిందల
 యుక్తులుదక్క బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రణీత ద్వంద్వ
 యుద్ధోషశనంబునకు ఖండినంబుగాఁ బైఁగనంబటిచిన దేశమాతపత్రిక
 తేదులందు వెల్వడిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి కృతద్వం
 ద్వోపశ మనవ్యాసంబునకు సమాధానయుక్తు లెవ్వియుగానరావు!
 కావున నదుత్తరం బీఁబడునేమో! కొంతకాలము నిరీక్షించి సమరాం
 గణపార్థమూర్తి నామముసార్థకంబగునటులు, రచింపఁబడిన సమరాంగ
 ణ పార్థమూర్తీయమ్మును (1) ద్వంద్వోపశమనంబును (2) బుస్తకరూ
 పంబున ముద్రింపించి గుప్తార్థ కాళికకుంజేర్చి పండితప్రపంచమునఁ

బ్రీకటింపఁబడును. అవసరమని మాకుఁదోఁచునపుడెల్లను మాకుఁ
బంపఁబడు పండితాభిప్రాయంబులు సత్యార్థప్రదశానంబునకై ప్రతికల
యందుఁ బ్రీకటిం చెదము. కాశీనాథశాస్త్రిలవారు పరిపంధిపండితగజపం
చాస్యమూర్తులేకాకుండ నామంబున సైతము పంచాస్యమూర్తులుగాన
వారియభిప్రాయంబు మొదటఁబ్రచురము సేయఁబడియె.

ప్రకృతప్రకరణంబు నకుందగిన శార్దూలవిక్రీడితవృత్తము ॥ జేజీ
యాదమహన్న పుంసకపదంద్వద్వేనదుర్దోపిణా త్యక్తంనిర్మిత కర్మధా
రయసమాసార్థేన సత్సమ్మతమ్ | స్త్రీలింగార్థవిశేషరూఢిసరణౌ స్త్రీవా
చకాఖ్యంపదం | శాస్త్రజ్ఞైస్సకలైః సమాహితతయా శ్లాఘాపదంప్రా
ప్నుతాత్ ॥

ఇట్లుఁ బుధేంద్రవిధేయుఁడు
ప్రతివాదిభయంకరము రాఘవాచార్యులు.

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

6—2—1928

—:♦:—

కర్మధారయ జయ శ్రీభేరిభాంకరణము.

గీతిః॥ సత్కర్మధారయజయ |

శ్రీభేరిభూరిభాం కృతిజయతాత్ |

అమహన్న పుంసకపదా |

ద్రభష్టాసౌద్వంద్వవృత్తిరస్తమగాత్ ॥

విబుధేంద్రులారా!!

బ్రహ్మశ్రీ మహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి

ల వారు 1917 సం॥రము ఫిబ్రవరి నలలో వెలువడిన నెలసం॥ర భాద్రప

దాశ్వజయుమాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్తికలో ద్వంద్వయుద్ధో ప శ
మనమను పేరంబరంగు నొక వ్యాసమ్మును ద్వంద్వ సాధకమ్ము గాన
టించుచున్నదానిని లిఖింపఁగాఁ బిమ్మట నేను దేశమూతప్రతికలో నా
లుగు వ్యాసఘట్టములుగా విభజించి సమాధానము లిచ్చుచు మొయి 2
తేది చతుర్థవ్యాస ఘట్టాంతమునఁ బ్రతిభటులు నావ్రాసినగ్రంథముపై
నేమి లిఖింతురోకొంత కాలము నిరీక్షించెదనిన స శేషముగా నూరకుం
డితి. అట్లు మొయినెల 2 తేది నుపరమించిన నావ్యాసంబునకు నిప్పటికి
(20—1—18) జరుగుచున్న సవమ మాసమ్మున ననఁగా నీజనవరి
నెలలో వెలువడిన పింగళ సం॥ర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్ర సాహి
త్య పరిషత్పత్తికలోఁ బ్రతి ప్రసవముగా బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శా
స్త్రిలవారి వ్యాసము శీఘోదయములు భూపతనము నొందనది. ఇంత
యతిదీర్ఘ కాలము తడవయినను దగిన సమాధాన హేతువులుతోఁచక,
యెట్లెట్లో దీక్షాలోచనతో లేనిపోని సూత్రమ్ము పన్ని నిమదగాఁగ నొ
నర్పఁబడిన యీనట్టిదుర్బల స్థూలకాయ వ్యాసంపు గుట్టును నిట్టికా
లాతి క్రమణ దోషమునందేసి బుద్ధిమంతు లూహింతురేమోయని యు
లికిపడి మనంబున సంకోచించుచు సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు తాదృశ
దోషమ్మును గ్రమ్ముకొనుటకై “నావ్యాసమును వారివ్యాసమును సా
వధానముగఁజిత్తగించిన యెడల వారియాక్షేపణములు నావ్యాసమున
కుఁదగులలేదనియు, దగిలినట్లు తోఁచనవానికి నావ్యాసమునందే స
మాధానములున్నవనియు, విమర్శకులగు పండితులకు స్ఫురించును . కా
వున నేను వేఱుగ సమాధానము వ్రాయనక్కఱ లేదనునది మొదటి
కారణము, ఇత్యాదికముగా మూఁడు హేత్వాభాసలు ప్రకటించిరి. గ
తించిన జూలై 11 తేదిని నుభయభాషాపండిత్య చండిమోద్దండలగు
పేరి కాశీనాథ శాస్త్రిలవారు నావాదంబునకు నామోదంబుగా నిచ్చిన
యభిప్రాయంబును బ్రచురముచేసిన ప్రతివాది భయంకర రాఘవాచా

ర్యవర్యుల వాక్యశైలియే తిరిగియీవ్యాసమును వ్రాయఁగాఁ దమ్మును
 బ్రోతసహింపఁ జేసెననియు శాస్త్రులుగారు నిక్కము దాఁపనేలయని
 వక్కాణించుచున్నారు. అట్టి ప్రోత్సాహోత్పత్తి కాలంబున నిప్పటికిఁ
 జరకాలంబయినదిగదా!! ఎంతో చిరకాల మాలోచించి యాలోచించి
 శాస్త్రులవారు నీరసంబైన యీవ్యాసమును నారసంబుగాఁ జూపుట
 కై తమ యావచ్చక్తియు ధారవోసిరిగాని తుట్టతుదకు నియ్యది దన
 మేడికాయవాటమును జెప్పక చెప్పచుండెడు. హేమదుగ్ధకంబను నామ
 మాత్రంబునమధురమ్మగు మేడికాయ యేటికి మేటికాయ యయ్యెడు?
 కాన నది యుక్తంబ. ఈవాదముతో ద్వంద్వముగాఁగ నుండిన స్త్రీవా
 చక వివాదంబు తన నామమునకుఁ దగునట్లు శుద్ధాంత రంగము నొం
 దినది ఇఁక ద్వంద్వవాదములో నిష్కారణముగా నేతెంచివంచింపఁ
 జూచిన బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారు బాల్యాదిగాఁ దమకట
 చెడు విద్యయంతయు నుపయోగించి వంకలంగనంబలుచుచు రణరంగం
 బున మహాశూరులువోలె నెత్తినపడగ పడిపోకుండ నిలఁబెట్టుదమని
 యెంచిరిగాని యయ్యది యన్యథాయయ్యె. ద్వంద్వమవలంబించినచో
 మీఁదు మిక్కిలి దోషములు సైతము దొరకొనుచున్నవి. అందున ని
 దియే కడసారి యని మల్లుమొగంబువెట్టుచుఁ గొంచెము “స్ఫటాతో
 పోభయంకరః” అను వచనమును మాత్రము సార్థక పఱుచుచున్నా
 రు. సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారు తమపేరు ప్రతిష్ఠలకుఁ దగునట్టా మా
 త్రము స్ఫటాతోపము చేయుటయు సహజముగాని యది వింతగాదు.
 సుధీమణులారా! పూర్వాపరవ్యాసంబులందుఁ బ్రతిభటుల స్వవచన
 వ్యాఘాతంబులును బునరుక్తిదోషములును దెలియుటకై వారి వివాద
 సారాంశములతో నుండిన సమరాంగణ పార్థమూర్తియ ద్వంద్వోప
 శమనవ్యాసంబులు ముద్రింపఁబడుచున్నవి. కానఁ బునరుక్త్యాదిదోషం
 బులతో నిండిన శాస్త్రులవారి యీవ్యాసమును నిపుడు స్థాలీపులాక

న్యాయమున నేయుచుక మెత్తికొని నీని పసబయ్యుతి చెడుగాక! అవ
సరమనితోచు నెల్లయెడలను విపులంబైన వినరణము స్వయంకాయము
లో వెల్పుడు పైవ్యాసముల ప్రకటనకాలమున నచ్చొత్తించి ప్రకటిం
చెద. కాన నవధరింపుడు.

(1) ప్రతిభటులశంక:—“ఈప్రథమ వ్యాసఘట్టమున నాకొక
సందేహము పొడముచున్నది. బాలవ్యాకరణమందలిడు జ్ఞానర్ణక విధా
యక సూక్రిములోని పులింగ నపుంసక లింగశబ్దములు శాస్త్రీయలింగ
తాత్పర్యమున వాడఁబడినవని వీరు తలఁచెదరా? లేక లౌకికలింగతా
త్పర్యమున వాడఁబడినవని తలఁచెదరా?” యని సుబ్బారాయశాస్త్రులు
వారు బాలవ్యాకరణకర్త యభివ్రాయము పైసూత్రములలో లౌకిక
లింగమనియా? లేక శాస్త్రీయలింగమనియా? యని రెండు పక్షములు
గా నెత్తుకొని శంకించుచున్నారు ఇట్టిశంకచేత వీరు డుజ్విధిసూత్రమును
మునర్ణకవిధిసూత్రమును బాగుగాఁ బరిశీలించిరో లేదోయని నాకు
సంశయ ముప్పతిల్లుచున్నది. అందమైన యీశంకచందమెట్టిదో తెలి
యఁగా నీసూత్రముల యర్థమును నించుక చర్చించి చూపెద.

బాల. తత్సను. సూ. 22 పులింగమగు మహద్వాచకమునకు
డుజ్జగు. ఇట మిత్రము, దైవతము—ఇత్యాది మహన్నపుంసకములను
దప్పించుటకై పులింగశబ్దమును; వ్యసభము (వ్యసభః) మేషము (మే
షః)—ఇత్యాద్యమహత్పులింగమును (తిర్యగ్జంతువులను) దప్పించుట
కై మహత్పదంబును గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు డుజ్విధాయకసూత్రములోఁ
బులింగశబ్దముచే శాస్త్రీయపుంస్త్వంబును మహత్పదంబుచేదిత్యక్సాబంధి
భిన్నసురాసురాది నిష్ఠపుంస్త్వంబు నుభయంబును నుభయపదంబులచే
తఁజెప్పఁబడినవి డుజ్విధాయకసూత్రములోని పులింగమహద్పదంబులుభ
యంబుచేతను శాస్త్రీయలౌకికపుంస్త్వంబు నుభయంబును గ్రమంగా
గ్రహించు నావశ్యకత స్పష్టపడుచుండ, శాస్త్రులవారి కీసూత్రములోని

పులింగశబ్దమున కర్థము శాస్త్రీయలింగమో! లేక లౌకికలింగమో!
 తెలియక సందేహముగా నున్నదియట. గోవును వృషభంబును గొని
 రమ్ము—అని చైత్రుండు మైత్రునితోఁ జెప్పిన వాక్యములో గోశబ్దంబు
 నకు స్త్రీగవియుఁ బుంగవంబును నర్థముండినను, పుంగవంబును బోధిం
 చువృషభశబ్దమీవాక్యంబున నుంటుండేసి గోశబ్దమ్మున కిటు స్త్రీగవయే
 యర్థమగుంగాని యిదియూ? లేక యదియూ? యనిన యేశంకయుఁ
 బొడమదుగదా! అట్లే ప్రకృతసూత్రమందును లౌకికపులింగవిశేషము
 నుబోధించుమహచ్చబ్దముండుటండేసి పులింగశబ్దమునకర్థము శాస్త్రీ
 యలింగమే యర్థమగుంగానఁ బులింగశబ్దార్థము శాస్త్రీయలింగమా?
 లేక లౌకికలింగమా? యన్న యాశంక యెన్నఁడును జేయంగూడదు.
 కాన శాస్త్రులవారి మొట్టమొదటిశంకయే మిక్కిలి యసందర్భముగా
 నున్నది. అంతపండితులగు మహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బా
 రాయశాస్త్రులవారిప్రశ్న యసందర్భమనంగలమా? కాదు. మనకే
 యీప్రార్థశంకసహితము బ్రహ్మపక్షగా నడ్డపడ్డదనుకొంట యుక్తము.
 “గోబలీవర్దమితి గావడత్యాలితపుంస్కా (నిష్కాసితపుంస్కాః) వా
 హాయచవిక్రియాయచ స్త్రియవవావశిష్యంతే॥ యనినత్యదా దీనిసర్వే
 రితి సూత్రస్థభాష్యంబును “స్త్రీయవవేతి॥ తతశ్చాత్రగోశబ్దః స్త్రీగవీ
 తామేవవాచకః॥ అనిన యత్రత్యక్తై యట గ్రంథమును జదివిన శా
 స్త్రులవా రసంగతమైన ప్రశ్న వ్రాయుదురా? ఆరీతిగ నలవడదు. మన
 కేయర్థముకాలేదు. గగనకుసుమగంధాయమానమైన యీశంకాగం
 ధము శాస్త్రులవారి మానసమధుచంబు నీపొత్తముం దిన్నిదళములవ
 అకు నాకర్షించి భ్రమింపజేసివండుటకు నెంతయు వింతనొందుచు
 న్నాఁడ. ఇంకను యువకవిధాయకసూత్రార్థమును గొంచెము
 చర్చింతము.

బ. వ్యా. తత్స. ౩౪ సు. అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మువ్వకంబగు. — ఈసూత్రమువలన నపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలింగము తలంపఁబడునా? లేక, లౌకికలింగము తలంపఁబడునా? యనిన శాస్త్రులవారి ప్రశ్నము సరియో కావో యాలోచితము. ఈసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున గొన్నిచోట్ల శాస్త్రీయలింగంబును గొన్నిచోట్ల శాస్త్రీయలౌకికలింగంబు లుభయంబును గ్రహింపనగుంగాన నీశబ్దంబునను నేపక్షమని శంకించుట సమంజసముగానేరదు అమహత్తులయందు నపుంసకత్వమతిదేశించు నీసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున దైవతాదిపదార్థములయందు శాస్త్రీయలింగము తలంపఁబడు. మఱియుఁ ప్రకరణాదివశంబున నుభయంబును జేకొనంబడు. అది యెట్లంటిరేని వినుండు కువలయానంనము. విషమాలంకారము॥

శ్లో॥ నపుంసకమితిజ్ఞాత్వా తాంప్రతిప్రేషితం మనః।

తత్తుతత్రేవరమతే హతాఃపాణినావయమ్॥

“నపుంసకమ్మని యెఱింగి ప్రియురాలింగూర్చి మనము (మనః) పంపఁబడఁగా, నయ్యది యక్కడనే రమించెడి.” ఇత్యాదికముగా నీశ్లోకము నాంధ్రీకరించుచో ‘మనము, అనుచోట “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ విశిష్టే లౌకికే శాస్త్రీయమపిశబ్దతో బుద్ధ్యతేతథానుభవమ్॥ అనుష్ఠియామితిసూత్రస్థ శేఖరగ్రంథవచనంబు శాస్త్రీయలౌకికంబు లుభయంబును నవశ్యము గ్రహింపఁదగియుండు. ఇట్లు యథాసంభవముగ సూత్రస్థనపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలౌకికలింగము లుభయంబును స్వీకరింపఁదగియుండఁగా, మువ్వకవిధాయకసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలింగమగునా? లేక, లౌకికలింగమగునా? యన్న శాస్త్రులవారి యన్యతరపక్షశంకయెట్లు సంగతంబగు? కావునఁ బైసూత్రద్వయమందును నసందర్భశంకలమూలమున నగాధపాండిత్యశైలితో వ్రాసిన శాస్త్రులవారి గ్రంథ మయోమయంబై కొఱుకఁబడ శక్యముగాక

యున్నది. ఆహా ! శంకయే పెక్కుశంకలను బుట్టించుకొనుచుఁ బ్రబలుచున్నది.

(2) “శంకావాక్యము:—శాస్త్రీయలింగతాత్పర్యముల వాడఁ బడెననుపక్షమున దైవతశబ్దము సహజముగా నంపుంసకలింగమైయుండదాని నపుంసకత్వస్థితికై యగతికగతిభూతమయిన “సామాన్యే నపుంసకమ్” అనుప్రవాద మంగీకరింపనేల? ఈపక్షమున వృషభాదిశబ్దములు నపుంసకములుగఁ దలంపఁబడుచున్నవను వీరివాక్య మెట్లు సంగతంబగును?”

ఉత్తరము:—తత్సమ. 39 సూత్రమునకుఁ బ్రతిభటులు సామాన్యదృష్టితో నర్థముచేసికొనుచు “నమహన్నపుంసకములగు ఋతౌదిశబ్దములకే. మువర్ణకము గలుగుంగాని నమహన్నపుంసకమయిన దైవతశబ్దమునకును నమహత్పులింగములగువృషభ వృతౌదిశబ్దములకును మువర్ణక మెట్లుస్థితిచునని శంకించిరి. పిమ్మట సమరాంగణపార్థమూర్తి గారి మతమవలంబించి నేను “సామాన్యే నపుంసకమ్” అనున్యాయంబున దైవతశబ్దమునకు నపుంసకలింగచిహ్నంబగు మువర్ణకంబును పాఠించితిగానిశాస్త్రులవారన్నట్లు నాప్రథమవ్యాసఘట్టమ్మున నపుంసకత్వమును సాధింపలేదు. అట్లే అమహత్పులింగములగు వృషభవృతౌదిశబ్దములకు (22) సూత్రమున మహత్పులింగవిహిత డుష్వర్ణకము రానేరదు. గాన నీన్యాయవశమ్మున నపుంసకలింగవిభక్తియగు మువర్ణకమ్మునకే పాత్రంబులై తెలుంగున నయ్యవి నపుంసకలింగములగునని సమాధానము చెప్పితి. విశేషవిధానములేనిచో లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగమ్మయితద్విభక్తి నిరాతంకముగా స్థితిచుఁగదా! “నకేవలాప్రకృతిః” ఇత్యాదీన్యాయవచనంబునఁ గేవలాప్రకృతిమెట్లు ప్రయోగింపనగు? కావుననే “గుణేశుక్లాదయఃపుంసి” యను నమరనిఘంటుశ్లోకమును వివరిం

చుతటిని “గుణగతి యద్యపిశుక్లంరూపమ్ ఇత్యాదావిశేష్యనిష్ఠుతైవే
ష్యతే; తథాపివిశేష్యానుపాదానే ప్రాప్తస్య సామాన్యే నపుంసకమిత్య
స్యాపవాదోయమ్” అని విశేషవిధానాభావంబున నపుంసకలింగమయి
తద్విభక్తివచ్చునని భట్టోజ్జీవితపుత్రభానోజీ దీక్షితకృతరామాశ్రమ
యను నమరవ్యాఖ్యయం దుదాహరింపఁబడియె.

(స శేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

13—2—1918

(పూర్వపత్తి)కా వ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయ శ్రీభేరిభాంకరణము.

గీ॥ సత్కర్మధారయజయ! శ్రీభేరిభూరిభాంకృతి జయతాత్

అమహన్నపుంసకపదా! ద్భ్రష్టాస్వాద్యంద్యవృత్తి రస్తమగాత్ ।

ఆ॥ గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య! న్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య హంతుగదే
యమ్

తాతాసుబ్బారాయా! ఖ్యశాస్త్రీవరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్ ।

(3) మఱియుఁ బ్రథమవ్యాసఘట్టమునందు “ముఖిచంద్రునకు
నాహ్లాదకత్వమమరెఱు”నిత్యాది వాక్యములనుదాహరించి యిట ముఖి
మందఁ జంద్రత్వాదిదేశముతో నాహ్లాదకత్వము విధింపఁబడురీతిని, నీ
సూత్రమునందును నుద్దిష్టముగను సహహత్తులయందు నపుంసకత్వాది
దేశముతో మువర్ణకము విధింపఁబడుననియు, బహిర్భూతసముదాయ
ప్రధానమగు ద్వంద్వము బహువ్రీహివోలె బహిరంగముగాన న్వపదా
ర్థప్రధానమయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమే యీసూత్రమున

శాస్త్రీయమనియు, ద్వంద్వమశాస్త్రీయమొక్కటియే కాక, మీ. దుమిక్కిలి లక్ష్యదోషములు సైతము నమకూరుననియుఁ జెప్పి కొన్ని లక్ష్యములు దాహరించిరి. శాస్త్రులవారు కర్మధారయముకంటె ద్వంద్వమే యిట శాస్త్రీయమని సాధించి స్వపక్షనిర్వహణము కావించుకొనలేదు. వీరు బహుగ్రంథవిసరప్రదర్శనంబుకై యమహన్న పుంసకసూత్రమునఁ బ్రకృతాంశమునకు దూరవర్తియగు నుద్దేశ్యవిధేయభావ విచారణమును నన్ని చిట్టచిరకుఁ గొంచెము ప్రకృత మార్గమునకు దయచేసి యిట్టనిరి. “మఱియు, నపుంసకములకు మువణమువచ్చుననియు నమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁగదా శాస్త్రులవారి వాదమునందలి ఫలితార్థము. అట్టిస్థిలో నమహత్తులకు నపుంసకత్వాతిదేశద్వారమున మువర్ణకమును విధించుటకంటె నమహత్తులకు సామ్యముగా మువర్ణకమును విధించుటయే యుచితమయియుండదా?”

ఉత్తరము:—అమహత్తులకు సామ్యముగా మువర్ణకమును విధించుచో నపుంసకములకుంగూడ సామ్యముగా మువర్ణకవిధి తప్పదు. ద్వంద్వముచెప్పి సామ్యముగా మువర్ణకము నపుంసకముల కెల్ల విధించితిమేని ధనము, వనము, ఇత్యాదిలక్ష్యంబులందుంబలె దీనికి బాధక సూత్రము లేనందున “దృష్టాంత స్యాపితుపురుషారంభోని వత్కోభవతి” యను స్థావత్సూత్రాద్యంతౌటకితా విత్యాదిసూత్రస్థభాష్య వచనంబుచే నీ సూత్ర మీక్రింది లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులందును బ్రవర్తిల్లెడు. ఉదా-తీర్థుడు (గురువు) పదేశించుచున్నాడు— అనుటకు బదులుగా, తీర్థముపదేశించుచున్నాడు—అనియగు. తీర్థము పూజ్యము—అనుటకు మాటుగా, తీర్థములు (గురువులు) పూజ్యములు—అనవలసియుండును మనుష్యపవ=మనుష్యమాత్రమ్! అన్యశ్శూద్రః= శూద్రాంతరమ్; అన్యో రాజః=రాజాంతరమ్-ఇత్యాదులు మయూరవ్యంస కాదయశ్చ”(2-1-72) అను పాణిని సూత్రమున నిష్పన్నములయి సంస్కృతభాషలో నపుం

మిత్రము, మిత్రుడు—అగునటులే, ప్రధానము, ప్రధానుడు—అను
 రూపద్వయంబును గాకతీరదనియు, సాహసించి యుద్ధోపించుచున్నారు
 ఏశబ్దము, ఏయర్థమందు గీర్వాణభాషలోఁ బులింగము కాకుండి సర్వ
 దానపుంసకమై యుండునో: యట్టిశబ్దమేకదా ప్రయోగానుసారమున
 బరిశీలించి మిత్రాదులలోబరించుకొనఁదగియుండు మిత్రశబ్దము సఖఁ
 వాచకమైనపుడు గీర్వాణభాషలో సదా నపుంసకముగాన నయ్యది
 యే, తెలుంగున మిత్రాదులలో వైకల్పికపులింగత్వముకై పరియోప
 దగియుండుంగాని సూర్యవాచకమైన మిత్రశబ్దము సంస్కృతభాషలో
 స్వతస్సిద్ధముగాఁ బులింగమైయుండ నట్టిమిత్రశబ్ద మీగణములోనే
 గ్రహింపఁబడు?, అట్లే ప్రకృతంబునను, ప్రధానశబ్దము సదాగీర్వాణ
 భాషలో నపుంసకలింగమైనదియే వైకల్పికపులింగత్వమునకై తెలుంగు
 వ్యాకరణంబున మిత్రాదులలో గ్రహింపఁ దగియుండుగాని మంత్రివా
 వాచకమైన ప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పుంసపుంసకమై
 యుండఁగా నట్టిది బాహ్యపుంస్త్వంబునకై యీగణములో నెట్లుకెకా
 నందగియుండెడి? అమరనిఘంటువులోనే క్షత్రియవర్గమున “శ్లో॥ మ
 హామాత్రాః ప్రధానాని॥ అను శ్లోకమునొద్ద గురుబాలప్రబోధికాఖ్య
 వ్యాఖ్యలో “శ్లో॥ మహామాత్రః ప్రధానస్యత్॥ అని పుంస్కాండ
 మందువోపాలింతుఁడు నెప్పినందున మంత్రిప్రముఖులగు నధికారులర్థము
 గునప్పుడు ప్రధానశబ్దము పులింగముగాఁక నున్నది యని స్పష్టపఱు
 పఁబడియున్నది. అందున గీర్వాణభాషలోనే వైకల్పిక పులింగమునైన
 మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము తెలుంగువ్యాకరణమునఁ బాహ్యపులిం
 గత్వమునకై మిత్రాదులలో నెట్లుపరిగణింపఁదగియుండు ఇట్లుండ,
 మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలోనిదిగాన, ప్రధానము,
 ప్రధానుడు—అను పుంసనపుంసకరూపద్వయముండకతీరనిదన కాన్తుల

వారి భాషితంబు దూషితంబుకాక యెట్లుదూషితంబయ్యెడి? మంత్రి
వాచకప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పులింగమును నైయున్నం
దనుఁ దెలుంగువ్యాకరణములోని మిత్రాదిగణంబులో గణియింపఁ దగి
నది కాదని యాలోచించియే నేను బ్రథమవ్యాసఘట్టమున “ప్రధానశబ్ద
ము మంత్రివాచకమైనపుడు పులింగముగూడఁ గలదాదురేని వైకల్పి
కముగాఁ బ్రధానమన్న మాటయు తప్పక యవిధినొందవలసివచ్చును”—
ఇత్యాదికముగా సిద్ధాంతార్థము ప్రకటించితిని. ఇట్లుచాటుచున్న నా
వాక్యముకు బరిశీలింపక శాస్త్రులవారు పెడచెవిని బెట్టి పరిహాసపరిపా
టి ప్రకటన పటిష్ఠకటాక్షులు సల్పుటసరియేకదా! నిశ్చితార్థమును నిష్ప
ట్టిజేయు నిఘంటుకారుల వాక్యములవైన నావాహనములోనికిఁ దెచ్చి
కటాక్షించినట్లు కానిపింపరైరి “కాఁబట్టి మంత్రి యాలోచించినాఁడను”
వాక్యమునకుఁ బర్యాయముగాఁ “బ్రధానుఁ డాలోచించినాఁడని”
యనందగు నే కాని “ప్రధానమాలోచించినాఁ” డని యెన్నఁడును ననం
దగదు. ఇటులు న్యాయమైన ఘటాపథసర్ణి జగజ్జగీయమానమై తేజ
రిల్లుచుండినను, శాస్త్రులవారు కంటకంబు, శ్రోవంద్రొక్కుచు మంత్రి
యు సహితము ‘ప్రధాన’ మని వైల్పికముగా నపుంసకరూపముతో నుం
డకతీరదని సాహసించిచెప్పట మెంతయు వింతగానున్నది. ప్రధానుఁడు
నపుంసకరూపముతో వికల్పకముగానుంట యొకనింతయే కాదు. శాస్త్రుల
వారు స్వప్రజ్ఞాపారుప్రకషంబున గట్టిగాఁ దలంచుకొన్నచో నతం
డునిత్యముగానే నపుంసకరూపముతో నుండితీరును. ప్రధానుని పాట్లే
యట్టిసితికి మాతినప్పుడు తక్కిన యప్రధానుని పాట్లువేతే చెప్పవేల?
ఇప్పట్లునఁబట్టరాని సాహసికులగు శాస్త్రులవారి యకుంతితకంఠారభటిని
దలంపగా “శక్త్యగ్రహేణతద్విరోధాభావాత్”—ఇత్యాదికమైన అగ
డణ్ సూత్రస్థశేఖరగ్రంథము నెత్తికొని “తథాచ, త్వదూషణమపరాధే
షోధా నుస్కంస్యకంఠాడంబరమనుకరోతి”యనినవిషయవ్యాఖ్యాసరణి

స్మృతిపథమునొందుచున్నది. ఇతఁడు నెట్టియర్థముగలప్రధానశబ్దముమిత్రాదిగణములోఁ బరిపఁదగునని శంకింతురేని వినుండు. శ్లో॥ “క్షీ బేప్రధానం ప్రముఖప్రవేకానుత్తమోత్తమః॥ ముఖ్యవర్యవరేణ్యాశ్చప్రబహోనపరార్థ్యవత్” (౫౭) అని యనురనిఘంటుత్పతీయకాండమున ముఖ్యశబ్దపర్యాయమైన ప్రధానశబ్దము నిత్యనపుంసకమని చెప్పబడినది. మఱియుఁ “కథంతఃపిఁగోః రాజానమపేక్షమాణస్యాశ్వపురుషాభ్యాం సహసమాసోభవతి ప్రధానమత్రతదాగౌర్భవతి భవతిచప్రధానస్యసాపేక్షస్యాసమాసః” అనిన సమ్మన్ముక్తస్తపానఃపునిక భాష్యప్రయోగంబును నేతాదృశార్థకప్రధానశబ్దనిత్యనపుంసకత్వంబునే యుద్ఘోషించుచున్నది. ఇట్టి ప్రధానశబ్దమే నిత్యనపుంసకమిత్రాదిశబ్దసాహచర్యంబున “సహచరితాసహచరితయో స్స హ చ రి త మైవ గ్ర హణ”మ్మను పరిభాషంజేసి గణంబులో గణియింపఁ దగియుండు విద్వాంసులలో వైయాకరణుఁడు ప్రధానము, లేక, ప్రధానుఁడు గుణవంతులలో వినయవంతుఁడు ప్రధానము లేక, ప్రధానుఁడు—అని యుదాహరణము కాన సంస్కృతభాషలోనే పున్నపుంసకమైన మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలో నుండనేరదు. కాఁబట్టి శాస్త్రులవారిప్రధానశబ్దవిషయప్రకటితగ్రంథము ప్రధానమయినదికాదు. ఇయ్యదియవిచారితరమణీయమనంబడు. ఇట్లు ద్వంద్వమాసపక్షమునఁ దీర్థ, ప్రధానమనుష్యమాత్ర, శూద్రాంతరాదిబహుశబ్దములు మువర్ణకముతోఁ బరిహాసాస్పదమయిన భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కావున ద్వంద్వము దచ్చనకు నీద్వందగు తండ్రితాతలకాలము మొదలొకని చిరకాలానుభవమున నీద్వంద్వమాసూత్రమును బట్టుకొని వేలొడుచున్నదియని విచారింతురే శ్లో॥ తాతస్యకూపో యమితిబ్రువాణాః॥ తౌరంజలంకే పురుషాఃపిబుతి” యను న్యాయమునఁ దండ్రిగారు త్రవ్వించిన కూపముని యుప్పనీటిం నా)నఁ గా నెవ్వతొప్పగొందురు? మఱియుఁ

దీర్ఘఁడు (గురువు) దైవము జగద్రాక్షకుఁడు శూద్రాంతరుఁడు, మను
ష్యమాత్రుఁడు—ఇత్యాదులు మువర్ణకాంతములు కాక సర్వతా
డుజ్వర్ణకాంతములే కావలయునన్నందులకు శాస్త్రులవారికిఁ దగినప్ర
యోగములు చూపవలెనట జగత్పసిద్ధములై మనుష్యమాత్రుం డెఱిం
గినయిట్టిరూపములకు ప్రయోగాన్వేషణ మనవసరమనియే యెల్లర
తా త్ప ర్య మ యి యు ం డు న ని నేఁ ద ల ం చె ద శ్లో॥ “నామే
వతేవరద వాంఛితదాతృభా వం వ్యాఖ్యాతృతో న వ హ సే
వరదానముద్రామ్ విశ్వప్రసిద్ధతరవిప్రవలప్రసూతే ర్యజ్ఞోపసీతవహానం
హినఖిల్వపేక్ష్యమ్॥” అను కువల యానందస్థ లోకోక్తి ప్రకారంబున
జగమెఱింగిన బ్రాహ్మణునికై జన్నిదంబన్వేషింపనేటికి? కర్మధారయవృ
త్తి పూర్వోక్తమహాభాష్యాది ప్రమాణంబుల ద్వంద్వముకంటె నంతరం
గమై శాస్త్రీయమగుటయేకాకడుజ్వర్ణ కాంతములగు నేతాదృశలక్ష్యము
లయెడ మిక్కిలి సాధకమగుచున్నయది. “ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదక
తయమరెడు” ననువాక్యమున ముఖమునకుఁ జూడత్వారోపణద్వార
మున నాహ్లాదకత విధించుచోఁ జంద్రునికి నాహ్లాదకత సిద్ధమని స్ఫరియిం
చునటులు ప్రకృతమునను, నమహాత్ములకు నపుంసకత్వాతిదేశ ద్వార
మున మువర్ణకమును విధించినందున నపుంసకములకు మువర్ణకము
గల్గుట గమ్యమానమై వానియెడ మువర్ణకము సిద్ధమ్మగు ఇట్లుకర్మధా
రయ సమాసార్థమున దైవతము—ఇత్యాదినిత్య మువర్ణకాంత రూప
ములు సిద్ధించుటయేకాకుండ, ప్రధానఁడు (మంత్రి), తీర్థఁడు (గురువు),
మనుష్యమాత్రుఁడు శూద్రాంతరుఁడు—ఇత్యాదినిత్య డుజ్వర్ణకాంత
రూపములును సురక్షితంబులయ్యె. సూత్రమున ద్వంద్వసమాస మం
గీకరింపఁబడియేనేని నపుంసకములకుంగూడ మువర్ణకము ప్రత్యేకముగా
విధ్యుక్తమయ్యెడుంగాన “దృష్టాంతస్యాపితుపురుషారంభోనివతఃకోభ
వతి” యను స్థానివత్సూత్రాదులయందలి భాష్యకారవచనమునఁ

బూర్వోక్త లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులు భ్రష్టప్రయోగములు కాకతీర
ను. కావున గ్రంథకర్త రముతోఁ జాలును. మంత్రవాచకప్రధానశబ్దము
గూడ మిత్ర్యాదిగణంబులో గ్రహింపఁబడి వైభవముగా డుజ్జు
వర్ణకములతో ద్వైరూప్యమునొందఁననిన సుబ్బారాయశాస్త్రివారి వా
క్యంబు శోభిల్లనేరదని యెఱుంగునది. దైవము జగద్రక్షకుఁడు—అను
ప్రసిద్ధవాక్యము నేనుజూపఁగా, దైవశబ్దవిశేషణములుమువర్ణకాంతములే
యయి యుండవలెనన్నందులకుఁ దగిన గ్రంథోదాహరణములు శాస్త్రి
లవారిచేఁ జూపఁబడలేదు. ఇట్లు ప్రధమవ్యాసఘట్టార్థము మండనా
హాంబయ్య.

(స శేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

—:—

20—2—1918

(పూర్వపత్తి)కావ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయశ్రీభేరిభాంకరణము,

గీతిః॥ సత్కర్మధారయజయశ్రీభేరిభూరిభాంకరణతాత్

అమహన్నపుంసకపదాద్రుష్ట్యాసాద్వంద్వవృత్తిరస్తమగాత్॥

ఆ॥ గీ॥ గౌరవధీకల్లూర్య స్వయవేంకటరామశాస్త్రిహంతుగదేయమ్

తాతాసుబ్బారాయణాఖ్యశాస్త్రివరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥

యమ్॥

(4 ఈద్వితీయఘట్టమునఁ బ్రతివాదులు ప్రయోగించిన మువర్ణక
విధాయక సూత్రమందలి వివరణవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యము
కానేరదని సమర్థింపఁబడియె. “అదంతములగు నమహాత్ములకును నపుం

సకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగునని యర్థము” అని బ్ర||సీతారామ స్వామి శాస్త్రులవారు బ్రయోగించిరి. వైయాకరణమతమందు ద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము ప్రథమాంతపదములతోడను, నానాచశబ్దములతోడ నుండవలయునని నేననేక ప్రమాణములు చూపుచుఁ బ్రకృతవాక్యము చశబ్దార్థకను శబ్దనానాత్వముతో నుండినను బ్రథమాంతములతోఁ గాక షష్ఠ్యంతములతో నుండినందున ద్వంద్వ విగ్రహము కాచేరదని వక్కాణించితి. అంతట బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులవారు, సముచ్చయార్థము వివక్షితమగునపుడు సముచ్చయ మానార్థబోధక పదములు రెండింటిలోఁ దుదిపదమునకు మాత్రమే శబ్దసమభివ్యాహార ముండుం గాన “ఈశ్వరంగురుంచభజస్వ” అనునది సముచ్చయార్థ బోధకవాక్యమనియు, నితరేతర యోగార్థము వివక్షిత మగునపుడు సముచ్చయ మానార్థబోధకపదములు రెండిండికిని చశబ్ద సమభివ్యాహారముండుం గాన “ఈశ్వరంచ గురుంచ భజస్వ” అనునది యితరేతర యోగార్థ బోధకవాక్యమనియు ప్రథమావిభక్తి నియమ మక్కఱలేదనియు దృష్టాంతముగా స్పష్టార్థము. వైవాక్యద్వయమును జూపుచుఁ బ్రకృతంబున సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారు విఠరించిన మువర్ణక విధాయక సూత్రమందలి వాక్యము చశబ్దార్థకనుశబ్దద్వయముతో నుండినందున నితరేతర యోగద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము కాకతీరదని తొల్లిఁటి తమ వ్యాసమున సిద్ధాంతీకరించిరి. బ్ర|| సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి మతము ద్వంద్వవిగ్రహము ప్రథమాంతములతోనే యుండవలెనన్న యంశములో నామతమునకు భిన్నమైనను విగ్రహములోని ప్రతిపదమును చశబ్దాంతము కావలెనన్న విషయములో మాత్రము నిస్సంశయముగాన భేదము నొందుచున్నయది అట్టి స్థితిలోఁ బ్రకృతవ్యాసమున శాస్త్రులు గారిట్లు లిఖించుచుండిరి. “సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే” అను వార్తికమును వివరించుతఱిని “అథకంపునః పదార్థం మత్వాపషవిగ్రహః క్రియతే సిద్ధే

శబ్దే అర్థేనంబంధే చేతి, ఆకృతి మిత్యాహా! అథద్రవ్యేపదార్థే కథంవిగ్రహాః కర్తవ్యః సిద్ధేశబ్దే అర్థసంబంధేచేతి” అని యిట్లు మహాభాష్యమున (ఇస్సశాహ్నికము) “శబ్దార్థసంబంధే” అను ద్వంద్వమున విగ్రహము ప్రథమే తర పిభక్త్యంతములతోడనే పైనింజూపఁబడినదిగాన నమహన్నపుంసక సూత్రమందలి సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి షష్ఠ్యంత ద్వంద్వవిగ్రహము సాధువేలకాదని గొప్ప శంకశాస్త్రులవారు చేయుచుండిరి. ఇట్లు మహాభాష్యాది గ్రంథములనుండి పెక్కు — వివరణ వాక్యములనును శాస్త్రులవారు నాయందుంచిన దయతో మహాభాష్యాది గ్రంథములతోఁ బాటిగా నాగుప్తార్థప్రకాశికా గ్రంథమునుండి కొన్ని యిట్టి వాక్యములను నెత్తిచూపిరి పూర్వోక్తములగు భాష్యాదులయందలి వివరణవాక్యములు ద్వంద్వవృత్తి ఫలితార్థమును స్పష్టపఱచునట్టి ప్రౌఢఫక్కి వాక్యములుగాని నిజంబైన ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యములు కానేరవు అట్లేకాకుండేనేని, చార్థేసూత్రస్థ భాష్యాదులన్నిటికి నివిరోధము వాటిల్లు. కనుకనే “శబ్దార్థసంబంధానా, మన్నకై యటషష్ఠ్యంతోక్తి నేత్తుకొని యుద్వ్యోతమునందు “శబ్దాశ్చ అర్థాశ్చసంబంధాశ్చేతిద్వంద్వః” అని చాంతప్రథమాంతములతోనే విగ్రహము వివరింపఁబడియె. ఇంతియకాక “శబ్దేఅర్థేనంబంధేచ” అనునదియే నిజంబైన ద్వంద్వ విగ్రహమందురేవి యపుడు మూఁడుసప్తమ్యంతములును మేళగింపఁగా మూలమైన వార్తికము ‘సిద్ధేషుశబ్దార్థ సంబంధేషు, అని బహువచనాంతములతో సుండకతీరద. అందున మొదట, సమాహార ద్వంద్వము చేసికొని పిమ్మట సప్తమిలోనికి మార్చుకొనవలయును. మరియు నిదియే నిక్కంబైన ద్వంద్వవిగ్రహమన్నచో ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదము తుదను చశబ్దముండవలయునని తీర్పుతీర్చిన శాస్త్రులవారి మతమునఁ బ్రకృతములగు తమవిగ్రహములన్నిటికిని నొక్కొక్క చశబ్ద ప్రయోగమే యుండుచున్నందున స్వవచన భంగమును

బాటిల్లెడు. కాన వారును నియ్యవిఫలితార్థ వివరణవాకములే యన
వలయుం గా నియన్యథా యనంగ వల నుపడదు.
సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారి ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యముగూడఁ బైవా
క్యమున వోలెఫలితార్థవాక్యమేల కాఁగూడ దందులేని వినుగడు
“కాకవద్దేవదత్తగృహంపశ్య” అనునటులు చశబ్దద్వ యార్థకనుశబ్దద్వం
ద్వమును గొప్పయూనవాలుగాఁ జూపుచు ద్వంద్వవిగ్రహమని యుద్ధ
రింపఁగాఁ గవచము పన్నుకొని వేంచేసిన బ్ర॥శ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రుల
వారు సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి వాక్యము ఫలితార్థకవాక్యముగాని
యథాశాస్త్రీయమైన విగ్రహవాక్యము గాదని యిపుడొప్పుకొందురా?
ఒప్పుకొనరు. కాఁబట్టి దుర్బలములైన యీదృష్టాంతవాక్యములు సీతా
రామస్వామి శాస్త్రులవారి ప్రకృతవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహవాక్యమని
సమర్థింపఁ జాలవు. అందున ననర్థకవాక్యమనవలయునేకాని యియ్యది
ద్వంద్వవిగ్రహ మానుటకు శ్రీసుబ్బారాయ శాస్త్రులవారికిని నిపుడు వీలు
పడదు. ఎదుటివారిని నెచ్చుగ శంకించుచుంటిమని యెగుబుజులు ను
ప్పొంగు నందడిలో శ్రీశాస్త్రులవారు తమచెప్పిన చశబ్దములనియమము
కూడ స్వీయదృష్టాంతవాక్యములలో లేనన్న యంశము మఱచిరి
కాఁబోలు!

(5) మూడవవ్యాసఘట్టమందు ద్వంద్వసమాసమున సాహిత్య
ములేక, సముదాయముముఖ్యార్థమని సమర్థింపఁబడియె. అందులకు
భాష్యకైయట శేఖరచంద్రకలాద్యనేకగ్రంథములలోని వాక్యజాలము
లెత్తి నేను నిదశఁనంబుగాఁ జూపఁగా నట్టిగ్రంథముల నెత్తికొని స
మాధానమువ్రాయక శాస్త్రులగారు ప్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి సముదా
యవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయములతో ద్వితరత్త్రసముదాయపరిస
మాప్తి నొందించిరి. మఱియు నేనుజతుర్థవ్యాసఘట్టమున ప్రత్యేకవాక్య
పరిసమాప్తి సముదాయవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయములంగూర్చి శాఖా

చంక్రమణంబుగా నుపన్యసించుచు ద్వంద్వ సమాసవిధానసమయమున జార్థమగు సముదాయార్థ మంగీకరింపక తీరదనియుఁ బ్రకరణాదిబలవశమున భోజనన్యాయాదుల సాహాయ్యముచేత యత్కించిత్సాహిత్యము సంగీకరించి సమన్వయించుకొనవలయుననియు వివరించి వీరికి ద్వంద్వమున ద్వితీయబోధనైన శౌణార్థము తప్పదని చెప్పితిని. కాన నిపుడు పునరుక్తులకును స్వవచనవ్యాఖ్యాతములకును మాత్రము సేనుసాహసింఁజాల. శాస్త్రులుగారు తమ వెనుకటివ్యాసములో “ఇతరేతర యోగా ద్యాకారములనుదెల్పు భాష్యగ్రంథమునుజూడ శబ్దబోధమునందు మాత్రమే సాహిత్యము భాసిల్లవలసి యున్నట్లు విశదమగుచున్నది. ‘ఇతరేతర యోగేష్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్తుక్తే గమ్యతేపతత్ స్లక్షోపిన్యగ్రోధనహయోన్యగ్రోధోపిష్లక్షనహయఇతి, అను భాష్యగ్రంథమున ‘గమ్యతే’ అని చెప్పబడియున్నందున సాహిత్యము బోధలో భాసిల్లుననియే యర్థము తేలుచున్నది. ఇచ్చట జ్ఞానార్థకమగు ‘గమ్’ ధాతువు శబ్దజ్ఞానమునే బోధించును” అని శాబ్దబోధమునందు మాత్రమేద్వంద్వమున సాహిత్యమొప్పుకొని యవధారణార్థముతోఁ గ్రియానిష్పత్తిలో లేదనుచుఁ జార్థేసూత్రభాష్యమునకు వ్యాఖ్యానము సల్పిరి. ఆశాస్త్రులవారే తమ ప్రకృతవ్యాసములో “కొన్ని వాక్యములందు ద్వంద్వసమాసఘటితవాక్య బోధితములగు క్రియల నిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండిన నుండవచ్చును” అని క్రియానిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండవచ్చునని కొంచె మనుగ్రహించుచున్నారు. ఇట్లు శాస్త్రులవారి పూర్వోత్తరగ్రంథ సందర్భవాక్యముల గాంభీర్యము గ్రహింప నలవిగా కున్నది.

(6) ఇఁకను నొరులవిప్రమాదములనుకొని దిద్దఁగాదయచేసిన శాస్త్రులవారు తమ ప్రమాద ప్రయోగముల నెట్లు సవరించుకొనిరో కొంచె మాలోచింతము. “దుర్యోధనవార్జునులు శ్రీకృష్ణసహాయము

గోరివచ్చిరి” యను శాస్త్రులవారి ప్రయుక్తవాక్యములో సహాయపద
సానమున ‘సహాయ్య’ మనుట శాస్త్రీయమని నేననఁగా, నిట్లు వారు
సెలవిచ్చుచున్నారు. “నేను వ్రాసినది తెనుఁగుభాష తెనుఁగుభాషలో
సహాయశబ్దమును నేను పయోగించినట్లు ప్రయోగించుట సుప్రసిద్ధము”
అని శాస్త్రీయమగుట కష్టమనియెంచి యీక్రింది తిక్కనసోమయాజి
ప్రయోగముల నుదాహరించెదరు.

ఉ॥ వారలఁజూచి కేశవుఁడు వచ్చినకార్యము సెప్పడన్న న

క్రొరవనాథుఁ డిట్లనియెఁ గయ్య మునేయువగన్ సహాయముఁగోరి

భార ఉద్యో. 1 ఆ

క॥ అనుటయు నాతఁడు వారికిట్లను నేనురణంబునకు సహాయంబొల్లన్

భార. ఉద్యో 1 ఆ ఇత్యాదికములు

పైప్రయోగములు సంస్కృతవ్యాకరణ ప్రసిద్ధము గానివి తిక్కయజ్ఞ
మీఁదఁగూడ మోపుటకంటె బైపద్యములో “సహాయతంగోరి” “సహాయ
తనొల్లన్” అని లక్షణానుసారమున నున్నవియనుకొంటయే యుక్త
మృగు. ఒకవేళ గజసహాయాభ్యాంచేతి వార్తికంబున సమూహార్థ
మునఁ దల్ ప్రత్యయము వచ్చునందు రేని యయ్యది విభిన్నవిషయక
మగు భావార్థకతల్ ప్రత్యయము నెట్లుభాధింపఁజాలు! “యువతీనాం
సమూహః” అనునర్థమున నణ్ ప్రత్యయపుం వద్భావాదులుగలిగి
యావన రూపసిద్ధియగునట్లే యువతేర్భావః అను నర్థభేదమునఁ “బ్రా
తిపదికగ్రహణే ఇతి పరిభాషంజేసి యువాఖిల తీతిసూత్రమునంబలె
“హాయనాంత యువాదిభ్యోణ్” అనుసూత్రమునందును యువతిశబ్దము
గ్రహియింపఁబడి యావనమ్, అనురూపము సిద్ధింపదా! కానశాస్త్రు
లవారిచ్చిన ప్రయోగములు స్వ పక్ష సాధక ము లు కా నే ర వు .
తమప్రమాద మునకు దోడుఁగా తిక్కన్న సోమయాజిగూడ నున్నాఁడ
నుట గ్రాహ్యంబుగాదు.

మఱియు; “దుర్యోధనాద్జనలు” అనిన శాస్త్రులవారి ద్వంద్వ ప్రయోగ ముండఁగూడదనియు అప్పార్థమ్ అజాద్యదంతమ్ అభ్య హితంచ—ఇత్యాద్యనేకశాస్త్రములచేత “అద్జనదుర్యోధనులు” అని యుండవలెననియు నేననంగా శాస్త్రులవారు రెండుసమాధానములు గ్గడింపఁజేసి మొదటిదానియందుఁ దమకేరుచిం పక రెండవ యుత్తర మిట్లు చెప్పిరి. “లక్షణహేతోవ్యక్తియాయాః” “సముద్రాభ్రాద్భాః” అను పాణిని నిర్దేశమువలన బూర్వనిపాతక్షరణమున కనిత్యత్వము గానన నిత్యతావశ్యమున ద్వంద్వములో మొదటదుర్యోధనశబ్దము ప్రయోగింపఁ బడియెనట శాస్త్రులవారి యిట్టిసమాధాన హాక్యము మిక్కిలిశోచనీ యమ్మగు లోకములో నెక్కడనైనను గవులు ఛందోభంగమునకు వెఱచి యగతికగతిపక్షమునఁ దమరచించుమహాప్రబంధముల యందుఁ గ్వాచిత్కముగా శాస్త్రమును మీఱుటచూచు చున్నారముగాని మనమువోలెమాటాడు రెండుమాటలలోనే తీరికూర్చుండి యథేచ్ఛ ముగా శాస్త్రాతిక్రమణముచేసినరీతి కానిపింపఁదు. అట్లయినచో శాస్త్ర ప్రయోజనమేమి కనుకనే రఘు- 19 సగ 23 క్లప్తపుష్పశయనాల్లా తాగృహః| నేత్యదూతికృతమాగదశఃనః| అన్వభూత్పరిజనాంగ నా రతం| సోవరోధ భయవేషధూత్తరమ్

ఈశ్లోకములోని రెండవపాదమున దూతీశబ్దమును శాస్త్రమున ద్విర్భాంతముగాఁ బ్రయోగింపవలసి యుండఁగా ఛందోనిర్బంధమునం జేసి కాళిదాసుప్రాసార్థముగాఁ ప్రయోగించియుండ మల్లినాథచూరి యిట్లు వ్యాఖ్యలిఖించెడు. “అత్రజీబంతస్యాపిదూతీశబ్దశ్య ఛందోభంగ భ యాత్ హ్రస్వత్వంకృతం” అపిమామంమమంకుర్యాచ్ఛందోభంగంశ్య జేద్గిరామిత్యపదేశాత్”—ఇట్లు పూర్వకపులు విధిలేక ఛందోనిర్బంధ మునకులొనై యెక్కడనో శాస్త్రాతిక్రమణమునకుఁ గక్కుఁజితిపడిన ట్లున్నదిగాని విచ్ఛలవిడి వ్యవహరించినట్లులేదు. మఱియుఁ బూర్వపాని

తప్రకరణ మనిత్యమై పూజ్యులంజెప్పెడు పదములు శాస్త్రులవారు
 చెప్పిన చొప్పున విచ్చలవిడిగాఁ బ్రయోగింపఁదగియుండెనేని, మరుదా
 దిదేవతలకంటె నింద్రుఁడు పూజ్యత్వాదులుగలవాఁడు గాన హలంత
 ములయిన మరుచ్చబ్దైదులకంటెఁ బరంబుగ నింద్రశబ్ద ముండనందున
 “నేంద్రస్యపదస్యేతి” (7—3—22) శాస్త్రమునకు నట్టి స్థలములందు
 నవకాశములేదనియు, శివశిరోభూషణత్వాదిధర్మములచే నింద్రునికంటె
 సోముఁడు పూజ్యుడైనందునఁ దద్వాచకమైన సోమశబ్దము ద్వంద్వము
 లో మొదటనుండి యనంతరమున నింద్రశబ్దము సంభవించినను, వృద్ధి
 కంటె నంతరంగమైన యేకాదేశము ప్రథమమునఁ బ్రవర్తిల్లుటంజేసి
 యాద్యచ్చుదొరకుట సంభవింపదనియు, దానంజేసి వ్యర్థమైన నేంద్ర
 స్యేతి నిషేధము “పూర్వోత్తర పదనిమిత్తకకార్యాత్పూర్వ మంతరంగో
 ప్యేకాదేశోనేతిపరిభాషకు జ్ఞాపకంబగునని యుద్ఘోషించుచున్న యం
 త్రావత్సూత్ర విప్రతిషేధ సూత్రస్థ భాష్యకారవచనము ప్రలాపప్ర
 యంబు గాదే!! శాస్త్రులవారు చెప్పినచొప్పున యథేచ్ఛముగా మరు
 చ్చబ్దముకంటెఁ బరమున నింద్రశబ్దము ప్రయోగింపఁ దగుంగాన నేంద్ర
 స్యేతి నిషేధశాస్త్రము సార్థకమగుచుండఁగా శాస్త్రవైయర్థ్యమూలక
 పరిభాషాజ్ఞాపకత యెట్లుసంభవించెడి? పరిభాషేందు శేఖరగ్రంథము
 చూడఁ బ్రార్థించెద. కాఁబట్టి శాస్త్రులవారి మాటలు సమన్వయించు
 చుండలేదు. అందునఁ బూజ్యపార్థమూర్తి వాచకంబైన యజ్ఞానపదమే
 ద్వంద్వమున మొదటఁ బ్రయోగింపఁదగి యపార్థమూర్తి వాచకమైన
 దుర్యోధనపదము చరమంబుగాఁ జేయందగినది. చేసినచో శాస్త్రుల
 వారు చదివినపూర్వోక్త భాష్యాదులన్నియు సార్థకంబయ్యెడి కైయటో
 పాధ్యాయుడన్న ప్రయోగము ద్వంద్వోపశమనవ్యాసమున నల సంగ
 భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసహిత్య పరిషత్పత్త్రిక (258) పొరట
 (20) బంతిలో శ్రీశాస్త్రులవారే యుపయోగించినారు. గొప్పవారి ప్ర

యోగము ప్రమాదమై యుండదని యెంచి యితరులు నుపయోగింపఁ
గానే యయ్యది గొప్ప తప్పయ్యెంగదా! అత్తచేసిన పనులకు నాటళ్లు
లేవుకాబోలు! శాస్త్రులవారు తమ కర్మధారయార్థమని పల్కాటు ప్ర
యోగించినట్లే నేను నుపలక్షణ సందర్భములో బాగుండునను నభిప్ర
యముతో “త్రపూణీత్యుపలక్షణం, తాతాపిండనా” మనునది మిద
చోంత్యాదితి సూత్రస్థ శబ్దరత్నమందుండఁగా నుపయోగించితి. అయ్య
ది శాస్త్రులవారికి వేటువిధముగాఁ దోచినచో శాస్త్రులుగారువోలె
నేనును తుమార్పణమును బర్కిగహింపఁగా వేడుచున్నాడను ఉపన్యాస
స్థభాషను విమర్శించుట యావశ్యకము కాదని శాస్త్రులవారట్టులనవల
దు. విమర్శకుల యర్హత లోకులకుం దెలియుటకై యయ్యది మిక్కిలి
ముఖ్యము. శాస్త్రులవారన్నటు లిటుపిమ్మట తామూరకుండిరేని వారి
యుపన్యాసము లన్నియు నీమధ్య మాతో నొడఁబాటులేని శాస్త్రుల
వారి మహామానసమందే యుండుంగాత! మామానసంబును నూరకుం
డుంగాత! వారియందలిగౌరవబుద్ధితోఁ జేరుకొనినేనువ్రాసితిగాని మహా
ప్రచ్ఛన్నవృత్తితో నెక్కడను నధరస్పందము లే
కుండఁగాలక్షేపముచేయుచునుంటయే నాయభీష్టంబయ్యెడు. ఇకనుబ్రతి
వాది భయంకర రాఘవాచార్య వర్యోదాహృత శార్దూలవిక్రీడితము
ప్రకటించి యూరకుండెద.

శ్లో॥ జేజీయాదమహన్న పుంసక పదంద్వంద్వేన దుర్దోషిణా।

త్యక్తనిర్మితకర్మధారయ సమాసార్థేన సత్సమ్మతమ్।

స్త్రీలింగార్థవిశేషరూఢి సరణౌ స్త్రీవాచకాఖ్యపదం

శాస్త్రజ్ఞేస్తకలైస్సమాహిత తయాశ్లాఘాపదం ప్రాప్నోతాత్॥

ఇట్లువిన్నవించు విబుధేంద్ర విధేయుఁడు,

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

గోదావరీపత్రిక.

15—4—1919

(బాల వ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

ఆ. గీ॥ విబుధాదృతగుప్తార్థ ప్రకాశికాదుర్విమర్శన విదారణ్యా!
వాణీతూణ్యాఽగ్రణ్యా॥ సమరాంగణపార్థమూర్తి రిహజాగర్తి.
శ్లో॥ వజ్ఞులన్వయభూ గాంధ్రా గన్యచంద్రా మృధర్మధీః!
సీతారామస్వామిశాస్త్రీ॥ నమ్యతే సవ్యపాణినా.

సుధీమణులారా:—

(శ్రీ) బాలవ్యాకరణ తత్సమపరి (39) సూత్రములోని యమహ
న్నపుంసక మనెడిపదము ద్వంద్వము గాని కర్మధారయము గాదనియు,
నీఃరి (57) సూత్రములోని స్త్రీలింగమను మాటకు స్త్రీవాచకమని
వ్యాఖ్యానము సేయుట గూడదనియు, బ్ర॥ శ్రీ॥ వజ్ఞుల సీతారామ
స్వామిశాస్త్రీల వారిచేత నాక్షేపింపఁబడి రాక్షస సం॥ భాద్రపద మాస
మందలి (సంపుట4 సంచిక 7.) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోఁ బ్ర
కటింపఁబడియె మఱియు, బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతా
సుబ్బారాయశాస్త్రీలవారికిని గ్రంథకర్తలకును (2) వత్సరంబులు పత్రి
కాముఖంబునఁ బ్రశోత్తరంబులుజరుగఁగా ద్వంద్వముకంటెఁ గర్మధా
రయము భాష్యకారకై యటాదిగ్రంథకర్తల మతానుసారంబున మి
క్కిలి శాస్త్రీయమగుటయేకాక మీఁదుమిక్కిలి లక్ష్యసంస్కారసిద్ధికిం
గూడ సరసంబుగానుంటుండేసి శ్రీసుబ్బారాయశాస్త్రీయగారు పింగళ
సం॥ర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోని తమ

యుపన్యాసములో “మఱియు, నపుంసకములకు మువర్ణకము వచ్చునని
యు, సమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁ గదా! శాస్త్రులవారి పా
దముసందలి ఫలితార్థము. అట్టి స్థితిలో నమహత్తులకు నపుంసకత్వతాతి
దేశద్వారమున మువర్ణకమును విధించుకంటె నమహత్తులకు సాక్షాత్తు
గా మువర్ణకమును విధించుటయే యుచితమైయుండదా? (303, పుట)”
యనిచ్చల్లఁచల్లఁగాగా నంగీకారమును దెలుపుచు నూరకుండిరి. బ్ర॥ వ॥ సీ॥
రా॥ శాస్త్రులుగారును భాష్యాద్విగ్రంథములందేకాక తమకోరినరీతిని న
హోబల పండితీ యాద్విగ్రంథములందును స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక
మనివివరించుట సమరాంగణ పార్థమూర్తి నౌనేనుజూపఁగా నట్టిచోట
ను రహస్యార్థములు తీయుటకు నెంతోయష్టకష్టములు ననుభవించిరి గా
ని తుట్టతుదకు స్వవచనవ్యాఘాతార్థములు సంభవించినందున మునివ్రత
మే పూని యీమధ్య కాలమున ముక్కుమూసికొనవలసిన వార్తైరి
కాఁబట్టి చాలకాలమునుండి వీరిసందడిలేక విశ్వంబు విన్నఁబోవుచుండె
డి. ఇప్పుడు తిరిగి వీరు ముక్కున్నుండెఱచి విజృంభించుచు విశ్వోపకా
రార్థము గుప్తార్థప్రకాశికావిమర్శనముతోఁ గాశయుక్తి సం॥ర మార్గశీ
షణ్మాసమాసములయందలి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతిక నలంకరిం
చుచున్నారుగాన వీరి వాచామృతధోరణి యెంతసరసంబుగానున్నదో
ఇంచుక యాలోచించుటకు మిమ్మునుబ్రబ్ధించుచున్నాఁడను. ప్రకృత
విమర్శనయత్నము కర్ణాకర్ణిగా నీవఱలోనే విష్ణుభక్తులవలన విన్నం
దున విమర్శనసమాప్తియందు సమర్పితమని భూతపూర్వమకాద్వంద్వో
పశమనమ్మును నాసమరాంగణపార్థమూర్తీయమును దమకు బంపలే
దని విన్నవించుచున్నాఁడను.

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము 3వ సూత్రము.

ఆర్యా॥ ఆద్యాయాః సంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తుతేదశోనాస్స్యుః

సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుక్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్ || (ఆం. శ. చిం)
అప్పకవి. ద్వి. ఆశ్వాసము.

అనిన యప్పకవీయపాఠరీతిని లఘురేఫముతో యత్నిప్రాసములందు
సర్వదా చెలిమిలేక గర్భశత్రువుగానున్న శకటరేఫము వర్ణసమామ్నా
యమునందు వేటుగా లెక్కించి యచ్చతెనుంగున (37) వర్ణము లను
టయేన్యాయ్యంబని యీమూడవసూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికలోఁ
జర్పింపఁబడినది. ఈమతము చింతానుణివ్యాఖ్యాతయగు యహోబల
పండితునకుంగూడ సమ్మతము. ఇట్లుండ, వ॥ నీ॥ రా॥ శాస్త్రులు
గారు చిన్నయసూరిమతము గుప్తార్థప్రకాశికాకామలకుఁ దెలియలేద
నియు లఘుయకారవకారములువోలె వర్ణ సమామ్నాయమున నీయల
ఘురేఫంబును వేటుగా గణింపఁబడఁగూడ దని సూరిగారితాత్పర్య
మసియు వివరించుచున్నారు. కాని వీరివాక్యంబు సమంజసముగాఁ
గనంబడదు. అలఘుయవంతో యత్నిప్రాసశ్లేషాదులందు సభేదబుద్ధిని మె
లంగుచున్న లఘుయ, వలకు వర్ణసమామ్నాయమందలియ, వ, లలో
సంతర్భాసము చెప్పనలవియగుంగాని సర్వాశములయందును రాక్షస
కృత్యముతో లఘురేఫముపైఁ బగసాధించి పెచ్చురేఁగుచున్న యలఘు
రేఫమునకు రేఫములో సంతర్భాసంబు నొదువగా నెట్లు పోరాడెడు?

స॥ పా॥ (సశేషము.)

22—ఏప్రియల్—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణ.

(సమరాంగణ పార్థమూర్త్యయము.)

(పూర్వవత్తి)కావ్యాసాను సంధానము)

నిజముగా నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు సంతర్భాస

మొప్పి గ్రహించుట శాస్త్రసమ్మతమనినచో, నీక్రింది శబ్దములందును గ్రహణంబు గలిగి దోషాఽస్తి తటస్థించెడి.

- (1) వరదవచ్చె—ఇట వరములనిచ్చునట్టి (దేవి) యనియర్థంబు గలవరదశబ్దములోని వర్ణసమామ్నాయ స్థలఘురేఫమున నలఘురేఫంబును గ్రహింపఁబడును గాన వరద=ప్రవాహము; అనిన శ్లేషార్థమును, బ్రకరణవశమునఁ జెప్పట శాస్త్రీయమనవలసివచ్చును. (2) కరగుణము—ఇచట హస్తమర్థమిచ్చునట్టి కరశబ్దమునఁ గఱశబ్దమును స్ఫూరియించి నలుపుగుణమనిన శ్లేషార్థముగూడ సమ్మతింపవలసి యుండును. (3) గిరిదాటెను—ఇక్కడఁ బర్వతార్థకమైన గిరిశబ్దమున గీచినగుండ్ర రేఖ యర్థముగలగిఱిశబ్దమును దోచి యిట్టిశ్లేషమును శాస్త్రీయమనఁ దగియుండు (4) రంకుచేష్టయలవడియె—ఇట—“రంకుశంబరకౌహిషాః” అనెడియమరనిఘంటువున మృగవిశేషచేష్ట యని యర్థము చెప్పినెడల జార త్వార్థకమైనఱుకుశబ్దమును విషయమై దుర్బలప్రవర్తనయని నయర్థము తప్పక చెప్పకతీరకయుండెడి. కాఁబట్టి వర్ణసమామ్నాయ లోని య, వ, లనంతర్భావము గలలఘు య, వ. లకుం బలెనే వర్ణసమామ్నాయస్థరేఫమున నంతర్భావము గలశకట రేఫమునకును యతి ప్రాసశ్లేషలయందుఁ జెల్లుబడి యంగీకరింపవలసి యుండును. అందున రేఫశకట రేఫములకుఁ బ్రబలద్వేష మంగీకరించిన యాధ్రవ్యాకరణ కర్తల మతసిద్ధాంతము భంగాకులమయ్యెడు. కాన “నప్తత్రిశ దిహాన్యే” యనినయప్పకవీయపాఠమే సర్వవిధంబులను సరసముగా నున్నయది “నైవహిలోకే నాన్యస్మిన్వేదేర్థవకారోర్థఃకారోవాఽస్తి” అనెడి యేటజ్ఞసూత్రస్థభాష్య ప్రామాణ్యమున వేదశాస్త్రాదులయందుఁ బ్రయోగములేని ఎ, ఒ, వర్ణములకు హ్రస్వములకుంబలె వేదశాస్త్రములకు వెలుపలనున్న యీశకట రేఫమునకును ససాద్యవర్ణములలోఁ బృథక్కుగాః బరిగణనమే న్యాయంబు. ఇంతియకాక, (1) కాఱియ

కారికా) (2) గోఽజము (గోరోచనా) (3) పిఱికి (భీరుకః) (4) గఱువ (గురుః) — ఇత్యాదితద్భవములయందు నాంధ్రవ్యాకరణకర్తలు లఘురే ఫశకట రేఫములకు నన్యోన్యసంబంధ మొప్పుకొనుచుండగా, “శకట రేఫము తత్సమతద్భవములయందు లేదు (సంజ్ఞా—18 చూ) అని య త్రిప్రాసాదులందేకార తద్భవాదులయందు లఘురేఫస్థానమున శకటరేఫ మునకు సంతమాత్రమును గాల్పింప నహతలేదని ఘోషించుచు న్న సూరి తన మతమున లఘురేఫముచే శకటరేఫము గ్రహించుట నని యేమొగము వెట్టుకొని చెప్పసాహసింపఁ గలఁడు? ఇతరుల మత మందైనను నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు సంతర్భావము కొంచె ము చెప్పఁదగి యుండుంగాని యిట్టి సూరిమతమందుఁ జెప్పట హాసాస్ప దమ్ముగు బాలవ్యాకరణమునఁ బూర్వోక్తరమాత్ర గ్రంథములకు వ్యా ఘాతమును సంభవించెడి. కాననతనిమతమునఁ దెలుగున (37) వర్ణ ములని యనక తీరదు. మఱియు, నర్థదృష్టినిగాక సామాన్యమైన పండిత దృష్టిని వస్తుతత్వము పరిశీలింపఁగా “రేఫయాప్యవమాధమాః” అని న యమరనిఘంటురీతి వినధమం బన్నయథ మిచ్చునట్టి రేఫనామమును ననేకవిధముల స్థానకపఱిచెడి యీపరుషశకటరేఫ కళేబరంబునకు సాధువైనయావర్ణ సమామ్నాయమందలిరనర్ణమూర్తి చేత గ్రహణంబె న్నటికిని గలుగనేర దనుటయే సయ్యకికముగాఁ దోచుచుండు. లఘు రనర్ణమునుమాత్ర మధమార్థక మైన రేఫశబ్దముతో వ్యవహరించుచుం డలేవా? యనిశంకింప వలదు రశబ్దముకంటె విశేషించి విధింపఁబడిన యిఫప్రత్యయముచేత సిద్ధించిన రేఫశబ్దమునెడల, రిఫధాతువుచేత నిష్ప న్నమైన రేఫశబ్దమున కున్నయధమత్వార్థము నెల్లుబడి కా చేరదు వేదశాస్త్రప్రపంచమునందును గీర్వాణాద పండిత తాకిక సరియగు యందును బ్రవేశయోగ్యులజేసి పూజనీయులగు శుకముని

తంబై యారనర్ణమూర్తి యెల్లెడలను నుత్పన్నమగు నుత్పన్నమగుగా

వేదశాస్త్రమును ముందు ప్రవేశాధికారములేక వెలివేయంబడి ముండి
 తలకుణమైన కలకష్టలేమి సనుభవించుచు నీమన్యకాలమున గేన
 మును నాంధ్రపరిచిత్తువలన మాత్రమే కొంచెముశుద్ధపత్రిక లభించినంత
 మాత్రమున విష్ణువీగిమర్శరమున నట్టి సర్వవ్యాపకరవణమూర్తి
 తోవిరోధించి యాంధ్రములోని యీమిడిమిడిప్రవేశమునకే యెంతో
 యెగిరియెగిరిపడుచున్న శకటరేఫమే యధమమ్మని చెప్పవలయుంగాని
 వేటోకరీతి యెట్లుయు కన్బుయ్యెడి హరిశబ్దమునకు నారాయణమూర్తి
 యుఁ గోతీయు నర్థములున్నను నొచిత్యమును విడిచి విష్ణునియెడ
 గోతీయర్థమును గోతియెడ, నారాయణార్థమును జెప్పఁదరమగునే? శివాశబ్ద
 మునకు సర్వమంగళాజంబుకములర్థములున్నను బార్వతీసందర్భమున జంబు
 కార్థమును జంబుక ప్రకరణమున బార్వత్యర్థమును జెప్పినప్పుడే అ
 ట్లేరవర్ణమనినయ ధ్విమిచ్చునట్టి యిశప్రత్యయాంత రేఫశబ్దమే లఘుక్ష
 రమునెడ స్ఫురించెడు ఈశకటాకారవర్ణమునెడ రేఫశబ్దమునకు నీచ
 త్వార్థము సైతము నీనిలక్షణముంబట్టి యొప్పుకొనకతీరదు కావున నిట్టి
 కలహాయమానప్రకృతికిఁ గలయిక కలలోనివార్త గాక యెన్నడేని
 మైకకంఠ్యమ్మమరునే నారాయణ నామమ్మనస్ఫూర్తింజెంది శ్రీకృష్ణ
 నిం బోలిన యాసురుచి అక్షరమూర్తితో సురుచిర + అక్షరమూర్తి
 అనియు తే! జాతివైరమ్మ నొంది ప్రాసంబులందు విశ్రమములందుఁ
 దమలోనవేటుగలిగి దేవదానవులట్లన దెనుగులందు మించి రేఫరకార
 ముల్ మెలఁగుఁగృష్ణ అని యప్పకవి చెప్పినచొప్పున నీయగుచిశకటా
 ధమరాక్షస కళేబరమునకు నెట్లులెక్కమ్మ సంఘటిల్లెడు దానంజేసి
 వేగురుసూరులు నచ్చి యీశకటరేఫంబును నలపాక భీమపాకంబుల
 మెతో పుటపాకశోధితంబుచేసినను వాఙ్మయమున నేవిషయ మందును
 నైకమత్యమును నొందనిదీనిని వర్ణనమామ్నాయములోమాత్ర మెట్లు
 లెక్కంబు నొందింపఁగలరో తెలియ శక్యంబుగాకున్నయది. కాన విమ

ర్మకులయాక్తి సయుక్తికమ్ము గాదని యెఱుఁగునది ఇటులలఘుయ, వ, ల తోడ న భేద యుద్ధిం గాంచి న ల ఘుయ, వ, ల తో సర్వాంశములందును లఘురేఫమువై మచ్చుంచెడి శకటరేఫమునకుఁ బోలికిచెప్పట లజ్జాకరంబనందగు.

స | స | (స శేషము)

గోదావరీ పత్రిక.

29-4-1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్త్యము.)

(పూర్వపత్రికానుబంధము)

—;c:—

ఇకను శకటరేఫమునకు సలఘులకారము (ళ)తోడ నిదర్శనమును జూపుచున్న యీవిమర్శకులు క్రిందివ్రాత చర్చించెదముగాక.
(విమర్శకుల వ్రాత)

(1) “అఘు (ళ కారము) ల కారమును బరిగణింపనపుడచ్చాద్రవర్ణసమామ్నా యమున సలఘురేఫమును మాత్రము పరిగణింప నేలయని సూరిగారు తలంచి యుందురు ఇట్టి నభిప్రాయము సురిగారి కుండుటచేతనే వారాచ్చికవర్ణ సమామ్నా యమునఁ బేర్కొనిన శకారము వర్ణాంతరమనియు సలఘులకారము కాదనియు (మా. బాల. సంజ్ఞ 18 సూము.) స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు.

(2) అచ్చాద్రవర్ణ సమామ్నా యమునలోని శకార మలఘువు కాదను నభిప్రాయము చింతామణికున్నట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియుండ

నందునఁ ద్వద్వివరణకర్తలగు నప్పకవ్యహోబలపండితాదు లలఘుల
కారమువలె నలఘురేఖము నేల వర్ణసమామ్నాయములోఁ జేర్పరా
దనియు—తలంచి కావలయుఁ నలఘురేఖమును వర్ణాంతరముగాఁ
జేర్చుట యుచితమని వ్రాసిరి.

(ప్రతిత్వ త్తరము)

పైనింజూపిన (1) ప్రథమాంశము విమర్శకులొనర్చిన చిన్నసూరి
పితృసర్జమున, (2) రెండవ యంశము విమర్శకుల యప్పకవ్యహో
బలపండితాదు మతవర్ణనమును నైయున్నది. విమర్శకులు వ్రాసిన యీ
పైయంశములు రెండును రెండువేలవరహాలు విలువచేయునని ముమ్మా
టికిఁ జెప్పినోప్పును. ఈవ్రాతవలన వీరియనన్య సాధారణపాండిత్య
కీర్తి యవనీమండలమ్మున నతివ్యాప్తిజెందుంగావుత చిన్నసూరి మతో
ద్ధారమునలుపుచున్న వీరివ్రాత మొదటియంశమునకు భావమేమ
నఁగాః—వర్ణసమామ్నాయములోని శకారము వర్ణాంతరముగాని
యలఘులకారముగాదని చిన్నసూరియే స్పష్టముగాఁ జాటుచున్నం
దన, ఏళులు, పాళులు, త్రాళులు, ఇత్యాదు లందలి యలఘులకా
రము వర్ణాంతరశకారమున గ్రహింపఁబడదుగాన వర్ణావళిలోని లఘు
(అ) లకారముననే, ఏళులు ఇత్యాదులందలి యలఘులకారము గ్రహి
యింపఁబడినట్టులు, ప్రకృతముననువర్ణా వళిలోని లఘురేఖమునశకట
రేఖము గ్రహింపఁబడునని తలంచి యలఘురేఖమును (అ) బ్రత్యేక
ముగాఁ బరిగణింపకతెనుంగున (36) వర్ణములనిరియని సూరిగారి మత
మును విమర్శకులు వివరించుచున్నార. లఘులకారమున నలఘుల
కారము (ఏళులు) గ్రహింపఁబడినట్లు సూరిమతమున లఘురేఖముననే
యలఘురేఖము గ్రహింపఁబడునని విమర్శకులు దృష్టాంత సమాపుచు
న్నందున నిపుడు లఘ్వలఘులకార వర్ణాంతర శకారములభేదము కొం
డెమవిచారింపననవసరమయ్యెడి. కాన వినంగోరెద సూరిమతమున నెల

తల, ఇత్యాదులందలి లకారము లఘువును, ఏళులు పాళులు. త్రా
 ళులు—ఇత్యాదులందు (ఆచ్ఛిప. 13) సూత్రమున సాధ్యమైనది యల
 ఘుల కారమును (ళ) - శతశ, వశావళి, దశవాయి—ఇత్యాదులం
 దలి సిద్ధశ కారము వర్ణాంతరశ కారమునునని వ॥సీ॥రా॥ శాస్త్రులుగారు
 విభాగించి నిణాఁయించెదరు. మఱియు, నిట్టి, సిద్ధశ కారము వర్ణాంతర
 ముగాని యలఘులకారముగాదుగావున (బాల. ప్రకీ.) 24 సూత్రము
 నొద్దఁ బ్రాసాది మైత్రికి లక్ష్యము చూపుతఱిని గుర్తార్థప్రకాశికాకా
 రులు తళతళ, వశావళి పదములలోని శ కారము నలఘులకారముగా
 నెంచుట ప్రామాదికమనియు ఘోషపెట్టెదరు వీరి విమర్శన మాలో
 చింపఁగా వెఱ్ఱిఱిఱినది. గాన లోకలితలజుట్టు మన్న సామెతరీతిని సరస
 మ్మయ్యెడి. అప్పుకవ్యహోబలపండితాదులు యరలవలు లఘువులనియు,
 నలఘువులనియు గ్రంథములయందు నుపదేశింపఁగా వినుచుంటిమి గాని
 యలఘులకారము గానిదై వర్ణాంతర సంజ్ఞగల యన్యశ కారమున్నద
 నుట యెచ్చటను గనియు వినియునుండలేదు. అలఘువుగానియావర్ణాం
 తరశ కారము సూరిగారికి నలభ్యయోగముగా నెచ్చటలభించినదో
 విమర్శకులు వివరించి పుణ్యముగట్టకొన్నచో బాగుండును. అట్లననే
 ల? ఇప్పుడు తెలిసినది. ఒక పుణ్యాహమ్మనఁ జాతనివర్ణస్తుండుగానున్న చి
 న్నసూరిగారు తెల్లఁగాఁ బాత్రముతోముకొని తననామమందలి చిన్న
 శబ్దము యొక్కరూపాంతరమగు చినశబ్దము చిన్నెగాఁగలనామమ్మున్
 నవతరించిన చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారి యొద్దకునేగి “సీతారా
 మాభ్యాంనమః” అని సుభిక్షార్థన సేయఁగా నపుడు శాస్త్రుగారు. “అవ
 యోరుభయో రిదమక్షయమస్తు” అన్నయాశీర్వాచనముతో నిట్టివర్ణాం
 తరశ కారము నాతనిపాత్రమ్మున ధర్మంబు నేసిరియట. అందున వారిన్ద
 టుగాక తక్కిన యస్పకవ్యహోబలాదిపండిత లోకమంతయు నలఘువు
 గాని యీవర్ణాంతరశ కారములకు నపాత్రయ్యెనట. అయ్యో! అహో

బలపండితుడంత వాడుంగూడ వర్ణాంతరళకారము లఘువుగాదని తెలియజాలక తనకవి శిరోభూషణమున “బెళుకుంజూపులు, తళుకుం జెక్కులు” అని యలఘుళకారమునకు నుదాహరణముగాఁ జూపియబలపండితుడయ్యెంగదా! అక్కటా! అప్పకవియును సైతము “శతాంధాః కూషప్రవిశంతి” యనున్యాయమునఁ బెరటిత్రోవంచీడి యిట్లు(3) ఆశ్వాసమున వాక్రుచ్చుచుండెడి

తే॥ పెద్దళాకును దనకునభేదమగుట| లళలకునభేదమట్లును గలుగుకతన| క్షితినిమూడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస| ములనులఘ్వలఘులకారములకునిలుచు-లక్షణము.

ఉద్యో. పర్వ॥ క॥ కొడుకులుదా ననుగుట్టపు| దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములు॥ బుడమిచలింపఁగద్రుసదుడు| గడువేడుకతోడుచూపెఁ గాంతేయులకు—ఉదాహరణ పద్యము.

ఇట్లప్పకవి ఉకారములఘ్వలఘువులగులళలతో యతిప్రాసములందు నిలుచుననిచెప్పి “దళము” లోనివర్ణాంతరళకార మలఘువుగాదని యెఱుంగకడకారములకుఁ బ్రాసముగా నుదాహరించె కావున నప్పకవి యుంగూడఁ బళ్ళలోనే యడుగువేసెంగదా! అహోబలాప్పకవ్యాది గ్రంథకర్తలు చిన్నసూరి మతోద్ధారకులగు శాస్త్రిగారవతరించువఱకు జీవించినచో మేలుగానుండును యట్లుగాక దురదృష్ట వశమున వారు సందేహవిముక్తింజేసికొనకుండనే దేహవిముక్తికి బాలయిరి వెండియు విమర్శకుల వివరానుసారంబున నికొక విశేషోక్తిగలదు (2) అప్పకవ్య హోబల పండితాదిమతమ్మన నచ్చార్థవర్ణ సమామ్నాయములోని లళకారమలఘువుగాని వర్ణాంతర లళకారముగాదట కావున నాగ్రంథకర్తలు లఘ్వలఘులకారములు ఎోలె వర్ణసమామ్నాయమున లఘ్వలఘు రేంశములు రెండునునుండందగుననియెంచి యచ్చతెలుంగున ముప్పది యేడు వర్ణములని లెక్కించిరట ఇట్లు వీరు “సాహసే లక్షిః” అనుసా

మెతచులంకించుకొని లోననిముద్దుకొనజాలక ప్రాచీనమతోడ్పాటున
మ్ములు నోరికివచ్చినట్లు గ్రక్కందొడగిరి. అప్పకవ్యహా బలపండి
తాదులమతమున విమర్శకులు చెప్పినచొప్పున వర్ణనమామ్నాయము
లోని దివర్ణాంతరళకారముగాక యలఘువేయెననో “పళులు, పాళు
లు”—ఇత్యాదులందు, ఆచ్చిరి 13 సూత్రాదులచే సాధిపఁబడిన
యలఘులకారమే భాషాప్రపంచమున నివ్వటిల్లుంగాన, “బెళుకు, తళు
కు”—ఇత్యాది శబ్దములందు నలఘువుగాని యీశకారము బ్రతుకుట
కు గతిలేక మొదటికే మోసము వచ్చుంగాదే! “అహా మూలచ్ఛేదీత
వపాండిత్య ప్రకషణ.” అనెడి మల్లినాథ సూరి వచనమశల్లికయుల్లమున
నుల్లసిలెడిని. ఒకవేళ, అప్పకవ్యహాబలపండితులు సీతారామస్వాముల
వారిదర్శనముచేసినయెడల నలఘువుగాని యీవర్ణాంతర శకార
మును దయాధర్మభిక్షముగా నొసంగుదురని యేరేనియందుమో! యిట
వినుండు.

స॥ పా॥ (శేషము)

6-5-1919 గోదావరిపత్రిక

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమార్థీయము)

— :: —

పూర్వప్రతికాను బంధము.

స్వాములవారి బొజ్జలో మత్సర పరార్థసంపత్తి ప్రాజ్యంబుగాను
నక్షరపదార్థసంపత్తి పూజ్యంబుగాను నలరుచుండెడి. ఇంతియకాక,
ఇంకొకసంపత్తి మితిమీరియున్నది. అదియెద్యి? అఱఘువులుగాని యీ

వర్ణాంతరళ కారాక్షరముల సంపత్తియే కాని అయ్యది యున్నను భ్రమ మూలకమైన యీ సంపత్తిములోకముల ముష్పనకు మూలబగుంగాని యొష్పనకుం గారణముగాదని చూపిదీనిని నా బణీభూతనాణీభూతితో నీస్వాములవారి విమర్శనపుంగుట్ల బొంతనుండి డుల్లనేసి యంతము నొందించుచుంటిమిగాన నట్టియనర్థవణక సంపత్తి లోకోపకారులగు నష్ప కవ్యాదులకుఁ జెప్పఁదగదు.

అథవా అష్పకవ్యహోబల పండితాదుల మతమునసిద్ధ (బెళుకు) సాధ్య ఏళులు శకారము లుభయములును నలఘువ్రలేయని విమర్శ కులందురేని యట్లయినచోఁ జిన్నసూరి తానును న్న్యూనమ్మతింపకయల ఘువుగాని వర్ణాంతరళకార మింకొకటిగలదనుటకుఁ గారణమేమి? లఘు లకారజాతికిని నలఘులకారజాతికిని నుభయమునకుం గాక రెండింటికిం జెడి శ్లో॥ త్రిశంకోరుషభోగాయ నప్యారపిన భూరపి॥ యనునట్లు త్రిశం కుగతిగల వర్ణాంతరళకారమొకటి వర్తిల్లుచున్నదా ఏళులు॥ ఇత్యాదు లందలి శకారము నేరీతిని నేముఖమున నలఘూచ్ఛారణతోఁ బలుకు చుంటిమో బెళుకు ఇత్యాదులందలి శకారంబును నలఘూచ్ఛారణతో బలుకుటకు సారీతియు నాముఖమును గాక వేటొకటియుండునేమో? విమర్శకులు సెలవిత్తురుగాక! (ఆచ్ఛి. ప. 13సూ.) ఇత్యాదిసూత్రము లందు నలఘుశబ్దముచ్చరించి సాధింపఁబడిన (ఏళులు) శకారమే యల ఘులకారమనియుఁ దక్కినచోట్ల (బెళుకు) నున్నసిద్ధశకార మలఘువు గాని వర్ణాంతరళకారమనియుఁ జిన్నసూరిభావమని విమర్శకులందురేని, యయ్యది యవిమర్శనచనం బయ్యెడి, విలుకాటు, చెఱుచు, ఇత్యాదు లందుఁ గ్రమముగా ఆచ్ఛి. ప. 7సూ. కి) ప. 81 సూత్రాదుల నలఘు శబ్దముచ్చరించి యలఘురేఫము సాధింపఁబడినదిగానఁ జిన్న సూరి మతముననలఘులకారంబునకుం బోలె నలఘురేఫమునకును నట్టి సాధ్యశకటరేఫములేన్వాయంబైన యుదాహరణములైయుండి, విఱుగు, మెఱుగు—ఇత్యాదులందలి శకటాకారరేఫమలఘువుగాని వర్ణాంతర

మనందగి ముండు ఇట్లుండఁగా సూరి గారు స్వవచనవిరుద్ధముగా సంజ్ఞా. ప. 18
సూత్రమునొద్ద విలుగు మెలుగు శబ్దముల లఘు రేఫమునకు నుచాహర
ణములుగా నేలయిచ్చిరో! విమర్శకులు ప్రత్యుత్తరమీయందగియున్నది.
మఱియు విమర్శకుల మతానుసారమున లఘులకారముచేత నలఘులకా
రము గ్రహింపఁబడినను వర్ణాంతర శకటము (బెళుకు) వర్ణసమామ్నా
యములో స్వీకరింపఁబడినట్లే స్వమతమున లఘురేఫముచే నలఘురేఫము
(చెలుచు) గ్రహింపఁ బడినను వర్ణాంతర శకటరేఫము (విలుగు మెలుగు)
వర్ణసమామ్నాయమున దాతాచార్యముద్ర సామెతరీతిని గ్రహించుట
తప్పక బరాత్కారమయి యుండెడిది. అందున విమర్శకుల మతమున ల
ఘులకారమును లఘురేఫమును నలఘులకామను (సాళులు) నలఘురే
ఫమును (విలుకారు చెలుచు) వర్ణాంతర శకటమును (బెళుకు. తళుకు)
వర్ణాంతరరేఫమును (విలుగు, మెలుగు) దాతాచార్యముద్రరీతిని ద
ప్పకధరింపవలసి యుండును. ఇట్లు పైనింజూపిన రీతిని సూరిమతమందుం
గూడ వర్ణాంతర శకటమువోలే “భక్షితే విలశుచే నరోగశాంతిః” అను
న్యాయమున వర్ణసమామ్నాయమున వర్ణాంతర శకటరేఫముపైతము
(అ) గ్రహింపక తప్పదు గావున సూరిగారు 37 వర్ణములని మేలయన
లేదో? వివరించుభారము విమర్శకుల తలపైదొరికినదయ్యె, ఆహా సా
క్షరా విపరీతా శ్చేదాక్షసాపవకే న ల మ్మ ను వ చ న రీ తి ని
విమర్శకుల యయోమయవివరీత జ్ఞానప్రభావమున వర్ణసమామ్నా
యమంతయు నలఘుభిన్న వర్ణాంతర శకటముయగ్ముకు దావ్య శరేఫమ
యగ్ముకు గావలసివచ్చెంగదా!!

సుధీమణులారా! ఆంధ్రభాషను నాంధ్యభాషులజేయు విమర్శకు
లవితండా వాదముతంబు పోనిండు. శ్రీకృతమున నూమకరాద్ధాంత

మీ హృదయములు

వర్ణసమామ్నాయముదలి శకారమెల్ల వైయాకరణుల మత
మందును న- ఘులకారంబని యంగీకరింపకతీరదు. అలఘువుగాని వర్ణాం
తరకాలంబనుట యవిద్యావిలసితవచనంబు ఏళులు, పాళులు, త్రాళు
లు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకారమువోలె, అహోబలపండితుని
చేత నుదాహరణములుగా నీబడిన “బెళుకుం జూపులు, తిళుకుంజె
క్కులు”—ఇత్యాది శబ్దములందలి సిద్ధశకారమును నలఘులకారంబే
కాని యందున విశేషంబేమియు లేదు. అథవా ఏళులు, పాళులు,
త్రాళులని బహుత్వమందు రెండల కాదేశమయిన శకార మలఘువని
సంజ్ఞాప 18 సూత్రమునొద్ద జెప్పటజేసి, ఆచ్ఛి. ప. 13సూ. ఇత్యా
దిసూత్రముల నలఘుశబ్దముచ్చరించి విధింపబడిన శకారమే యలఘువు
గాని యన్యముగా నేరదని విశదపడుచున్నదందు రేని వినుండు. ఈసంద
ర్భమున వృద్ధిరాదైచ్ సూత్రస్థమైన యీక్రిందిభాష్యము దృష్టాంతము
గా నవసరంబుగావున నయ్యని నుదాహరించెద.

“కింపు నరిదంతద్భావితగ్రహణమ్|వృద్ధిరిత్యేవంయేఆకారైకాకా
కారా భావ్యంతే తేషాంగ్రహణమ్| ఆహోస్విదాదైజ్ మాత్రస్య|
కించాతః| యతితద్భావితగ్రహణమ్| శాలీయో మాలీయ ఇతివృద్ధిలక్ష
ణశ్చోనప్రాప్నోతి||—సూత్రమున వృద్ధిశబ్దము నుచ్చరించి సాధింప
బడిన యాకారాదులే వృద్ధిసంజ్ఞగలవియా? లేక సిద్ధసాధ్యములైన
యుభయవిధాకారాదులును వృద్ధిసంజ్ఞకములా? యని శంకించుకొని, పా
ణియాది శబ్దములందును శాలీయ, మాలీయాదిశబ్దములందును వృద్ధాదితి
సూత్రోక్తమైన ఛప్రత్యయము శాస్త్రీయముగావున సామాన్య
ముగా నాదైజ్ మాత్రమునకు వృద్ధిసంజ్ఞ చెప్పందగునని వైభాష్య
ము తెలుపుచుండెడి. అందున గీర్వాణవ్యాకరణమున సిద్ధసాధ్యములైన
యుభయవిధాకారాదులకును సామాన్యముగా వృద్ధిసంజ్ఞవర్తిల్లినరీతిని
నాంధ్రీవ్యాకరణముదురు సిద్ధసాధ్యశకారము యుభయములకును నన్వర్థ

మైనయలఘుసంజ్ఞ శాస్త్రీయమైయుండు. కనుక నేయస్పకవ్యహోబలపండి
తాదులు దళము, బెళుకుంజూపులు— ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకార
మలఘువుగానున్నందుల కుదాహరణము నిచ్చిరి. విఱుగు, మెఱుగు—
ఇత్యాదులందలి సిద్ధశకటరేఖం బలఘువని బాలవ్యాకరణమందును (సం
జ్ఞా ప. 13సూ) నుదాహరింపఁ బడియె. అట్లు కానిచో, ఏళులు—ఇ
త్యాదులందలి సాధ్యశకారమువోలె (ఆచ్చి. ప. 13సూ) చెఱుచు—
ఇత్యాదులందలి సాధ్యశకటరేఖమే (కి). ప. 81సూ) యుదాహరింపఁద
గి యుండుంగదా విఱుగు, మెఱుగు ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకటరేఖం
బలఘువని (సం. ప. 18సూ) యుదాహరించిన మాత్రమున, విలుకా
ఱు (ఆచ్చి. ప. 7. సూ) చెఱుచు, పఱుచు, (కి). ప. 81. 82 సూ)
ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకటరేఖంబెట్లు లలఘువుకాకపోదో! యట్లే,
ఏళులు, పాళులు, తాళులు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకారముల
ఘువని (సం. ప. 13 సూ) యుదాహరించినమాత్రమున, బెళుకు, తళు
కు, తళతళ, వళావళి—ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకారములఘువుకాకపో
దని ధీమంతులకుఁ గరతలామలకముగాఁ గనంబడుచుండు. సిద్ధశకటరేఖ
మువోలె (విఱుగు) సిద్ధశకారమును (బెళుకు) సాధ్యశకా. మువోలె
(తాళులు) సాధ్యశకటరేఖమును (చెఱుచు), నలఘువులని యనోన్యన్య
దృష్టాంతమునఁ దెలియటకై యట్లు గ్రంథకర్త చే నుదాహరింపఁబడియె.
మఱియు, నిట వినుండు. ఆచ్చి. ప. 13. సూతాదులు ఏళులు, పాళు
లు. ఇత్యాదులందు నలఘులకారము (ళ) విధింపఁబడుచుండెంగదా!

(స శేషము)

స॥ పా॥

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరూపాంగణ సార్థమూర్తయము)

పూర్వశక్తికానుబంధము.

—:0:—

వర్ణసమామ్నాయములోని వర్ణాంతరకార మలఘువు కాకున్న
చో గ్రంథకర్తకుఁ బూర్వోక్తోదాహరణములందు విధింపఁబడుటకై యల
ఘులకార (ళ) మెక్కడనుండివచ్చినది? ఈవిధింపఁబడులకారము (అ
లఘులకారము) కాశినుండి వచ్చినదా? గయనుండి వచ్చినదా? లేక
యరబ్బీభాషనుండి యరుదెంచినదా? అథవావర్ణసమామ్నాయములో
ని లఘులకారముననే (ల) యాలఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడున
ని విమర్శకుల భావమందులేని యయ్యది రసాభాసభానంబు. ఆచ్చి. ప.
13. సూత్రమున ర, డ, లతోఁ బాటిగా లకారమునకు నలఘులకార
ము (ళ) విధింపఁబడుచుండెడిది. లకారమున స్వయముగా నలఘులకార
మునకు గ్రహణము న్యాయ్యంబయ్యెనేని, యీసూత్రమున బహుళము
గాఁ బునర్విధానమేల యవసరంబగు? “శ్లో! విధిరత్యంతమప్రాప్తే నియ
మఃపాక్షీ కేసతి” యనువచనమునఁ బ్రాప్తింపనితటివిధించుట యావశ్యక
ముగాని స్వయముగానే లకారముచేళ కారమునకు గ్రహణముసంభవిం
చుచోఁక భావవేదయవసరంబు? అందున, వర్ణసమామ్నాయములోని ర
డ, లచే లఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడునన్నచో నట్టిమాట నెట్టిహా
సాస్పదమో! యట్లే లఘులకారమున నలఘులకారము గ్రహింపఁబడు
నన్నవచనమున రసాభాసవచన మయ్యెడి కాన, ర, డ, లకు లకార
మెట్లున్నట్లు బో! యరీతినే, గీర్వాణభాషయందుంబలెఁగాక, యీ

యాంధ్రమున లకారమునకు శకారము వర్ణాంతరంబని స్పష్టపడుచున్నది. ఇందులకుఁ బ్రోద్బలకంబుగా నీయహోబలపండితీయ వాక్యంబు (పుట. 133) నీక్రిందనుదాహరించెద.

“నచైవంశకారస్యాశ్చవర్ణాంతరత్వం తత్రమహేశ్వరసూత్రానుక్తత్వే పిలకయోర్లక్షయో శ్చేకత్వమితి శాబ్దికశిఖావతంపై రుక్తత్వాల్లోశ ఇతివాల్మీకి భిరుక్తత్వా, ల్లరయోరుచ్ఛారణస్యలోకవేదయో ర్భిన్నత్వేన ప్రతీయమానత్వాచ్చ, నశస్యావర్ణాంతరత్వంవక్తుం శక్యతే” (1) లణసూత్రమందలి లకారముగాక మాహేశ్వరసూత్రములందు శకారము చెప్పబడకున్నను, ల, డ, లకుంబోలె, ల, శ, లకు నభేదమనివైయూ కరణశిఖాముఖులు చెప్పటం జేసియు, (2) ప్రాకృతవ్యాకరణమున వాల్మీకిమహర్షి లకారమునకు శకారము విధించుటంజేసియు, (3) తాకికభాషయందును, వేదమునును ల, శ, లకు నుచ్ఛారణము భిన్నముగా గోచరించుటం జేసియు, లకారముకంటె శకారము వర్ణాంతరముకాదని చెప్పట శక్యంబుకాదని వైయహోబల పండితీయ వాక్యమునకు భావము. ఇట్లు పైనిఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమున వాల్మీకిముని లకారమునకు శకారము విధించుటచేత లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణమని (వర్ణాంతరము) యహోబలపండితుఁడు రెండవకారణముగా నెత్తుకొనియె. “లోశః పైశాచ్యామ్” అనుసూత్రము నెత్తుకొని యిదివిధియేయప్పకవియు (2 ఆశ్వా) కనంబలుచుచుండెడి. కాఁకఁ బ్రి ప్రాకృతభాషయందలె నాంధ్రమందను, ఆచ్చి. ప. 13. సూత్రమున లవర్ణస్థామున శవర్ణమును విధించుటంజేసి లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణముగాని గీర్వాణభాషయందంబలె వర్ణాంతరము కాక పోదనిస్పష్టపడుచున్నయది. దానంజేసి గీర్వాణమునఁ గళా, గళః—ఇత్యాదులు కలా, గలుః—ఇత్యాదికముగా నైనటులు తెలుగున, బెలుకు, కలుకు—ఇత్యాదులు బెలుకు, కలుకు—ఇత్యాదికము

గాఁ గానేరవు. ఈరీతి తెలుంగున ల, శ, లు పరస్పరమును భిన్నముల
ని స్పష్టపడుచుండఁగా, వర్ణసమామ్నాయములోని లకారమున నలఘు
లకారమున (శ) గ్రహింపఁబడుననుచున నదియే, ఆచ్చి. ప. 13—వ
సూత్రమున నాదేశమై పాఠులు, త్రాఠులు—ఆత్మాదురూపములు సిద్ధిం
చుననియు “నాచ్చికవర్ణసమామ్నాయమున బేర్కొనిన శకాము వర్ణాం
తర మనియు, నలఘులకారముగాదని (చూ. బాల. సం. 18 సూ) స్పష్ట
ముగా సూచిగారు చెప్పుచున్నా” రను విమర్శకుల వచనంబ విద్యా
విలాసమూలకమైన యవిమర్శన వచనముగాని వేటొకటిగాదు. ర, డ,
లకుం బలె, (ఆచ్చి. పరి. 13సూ) లకారమునకును భిన్నమైన యల
ఘులకారము (పాఠులు త్రాఠులు) వర్ణసమామ్నాయములోని లఘుల
కారమున గ్రహించుట కుందేటికొమ్మును సాధించుటను వంధ్యాపు
తునిఁ బరిగ్రహించుటను బోలుచుండి యొప్పుచుండెడి ఇట్లు లఘులకా
రమున గ్రహింపఁబడు నలఘులకారము వంధ్యాపుత్రాయ మానముగా
వున దానిద్వష్టాతమఁ ననుసరించి వర్ణసమామ్నాయములోని లఘురే
ఫమున గ్రహింపఁబడు నలఘులరేఫమును గగనకుసుమాయమానమై వి
కాసమున విస్తరిల్లు గాత! పైనిజూపిన చర్చచేత వర్ణసమామ్నాయ
ములోని లఘులకారమున నలఘులకారమును (శ) గ్రహించుట దుర్ఘ
టమనియు, పాఠులు త్రాఠులు—ఇత్యాదులందు (ఆచ్చి. పరి. 13 సూ)
విధింపఁబడిన శకారము వర్ణసమామ్నాయములోని శకారమనియు, నది
యలఘువే యనియు స్పష్టపడుచుండెడి.

కాన లఘులకారమును (ల) నలఘులకారమును (శ) బకిరించిన
రీతి నే, వర్ణసమామ్నాయమున లఘురేఫమునే కాక యలఘురేఫమును
(అ) బరియింపఁదగినదియని విశద మయ్యెడి. అటులు సూరి సేయకునికి
యవిచారమూలకంబనందగు. ఇంకను, వర్ణవేదములోని శకారమలఘువే
యైనచో, “వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరముగాని

యలఘులకారము గాదని యెఱుంగునది“ యనిన యీబాలవ్యాకరణ,
ములోని బంతివలన వర్ణావళియందలి శకారము వర్ణాంతర మనియుం
నలఘులకారగాదనియును ని స్పష్టపడుచుండ గా సీవాక్యమునకుగతియే
మని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యవధానముతో నాలోచింపుడు. ఇటనతి
దూరదర్శులయిన వ॥ సీ॥ రా॥ శాస్త్రులుగారు “దశరామశరాః” అనిన
వాక్యమును “దశరా మశరా” అని ఛేదముచేసినట్లే, ప్రకృతమున
“వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరము, గాని, అలఘులకా
రముగాదు” అని ఛేదముచేసి యాంధ్రభారతియొక్క పుట్టు ముంచిరిగాని
వేటొకటిగాదు పైనిం జూపినబంతియేకవాక్యమే యగుంగాని పెక్కువా
క్యములు గానేరదు. అవధరింపుడు. వర్ణసమామ్నాయములోని శకార
ము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముగాదు—ఈవాక్యమున, కాని,
కాదు—అను రెండుశబ్దములచేత రెండునిషేధములు చెప్పబడియె.
‘కాని’ శబ్దమలఘులకారమునకు విశేషణంబు. రెండునగర్థములును
గూడి భావస్వరూపమునే బోధించెడి. గావున, వర్ణవేదములోని శకార
ము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము (ఇ) గాదు. అనఁగా, వర్ణా
ంతరమైన యలఘులకారమే యని యర్థమగును. విద్యాశాలలోని యీ
యపాఠ్యాయుడు సుబోధకుడు గానిశాస్త్రిగాడు—అనఁగా సుబో
ధకుడైన శాస్త్రియే యని నిషేధద్వయము సుబోధకశాస్త్రియగుట
నిస్సంశయమని బోధించును. ఈయనవిద్వాంసుడుగాని బ్రాహ్మణుడు
గాడు—అనఁగా, విద్వాంసుడైన బ్రాహ్మణుడే యని నిశ్చయమును
దెల్పును. గ్రంథకర్తలు, ప్రస్తుతాంశము సర్వవిధంబులను నిషేధింపశక్య
ముగానిది యనిబోధించుటకై నిషేధద్వయమును బ్రయోగించుట గల
దు. ఉదా “శ్లో॥ న్నుటతాన పదైరపాకృతా నచనశ్వీకృతమర్థగౌరవమ్॥
—భారవి 2 సర్గ—అర్థగౌరవం ననశ్వీకృతం, స్వీకృతమే వేద్యర్థః తై
శద్య ప్రసక్తార్థగౌరవా భావనివర్తనార్థం నతో ద్వయమ్ సంభాష్య

నిషేధనివృత్తే నే చ్ఛాప్రతిషేధా వితివామసః॥ అనుమంతావధవ్యాఖ్యా
నము చూడుడు. మఱియు, “నామూలం లిఖ్యతేకించి న్నాన పేక్షితము
చ్యతే॥ నావిస్తీణం నవిస్తీణం మధ్యానా మసిబోధకృత్ ॥ క్షత్యాతిని
షేధద్వయ ప్రయోగములు పెక్కులు గానంబడుచున్నవి. అట్లు “వర్ణ
సమామ్నాయమందలి శకార మువర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము
గాదు” అనుప్రకృతవాక్యమందను రెండునిషేధములున్నందన, సభా
వాఽభావము భావస్వరూపము గాఁబట్టి వర్ణాంతరమైన యలఘులకా
రమే యనిన యర్థమగును. తెలుఁగు వ్యాకరణమునకు న్యతిరేకము
గా గీర్వాణవ్యాకరణమున మాహేశ్వరసూత్రములలోని “లః॥ సూ
త్రమందుల కార మొక్కటియే గ్రహింపఁబడియె.

స॥ పా॥

స శేషము.

గోదావరిపత్రిక

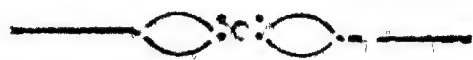
20—5—19

(బాలవ్యాకరణం)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తీయము)

పూర్వప్రతిక్తానుబంధము.

లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణము (వర్ణాంతరము)
కాదనెడికారణమున శవర్ణము మహేశ్వర సూత్రములలో గ్రహింపఁ
బడదయ్యె సంస్కృతమున లకారముకంటె శకారము మఱియొక వర్ణ
ముగాదు. గన్కనే “అఫాలీత్ అనుమాపంబువోతె “అగాళీత్ అదా
ళీత్” అనుశకాం ఘటితగళ దళ, ధాతురూపంబులును “అత్రోలాం
తన్య” యనెడి పాణినీయసూత్రమందలి లకారగ్రహణమున శేషవర్ణ
(అకారము) గలిగి న్నించుచున్నది. లకారముకంటె శకారము నేను

వర్ణము గాదు గావుననే గీర్వాణభాషలో శకారముతో నుచ్చరించు
 శబ్దములు, లకారముతో నుచ్చరించినను శాస్త్రబాధలేదని పర్యవసా
 నము తేలుచుండెడి. అట్లుగీర్వాణభాషలో శకారము లకారముకంటె
 నన్యవర్ణము (వర్ణాంతరము) కాకుండుట సుప్రసిద్ధమై యుండఁగా, నా
 రీతిని శకారము లకారముకంటె మఱియొక వర్ణముకాకుండుట యాం
 ద్రభాషను వలనుపడదని వర్ణాంతరత్వ నిషేధమునిషేధింపఁబడుచున్నది.
 అందున బెళుకు వళావళి—ఇత్యాదులు బెలుకు, నలావలి,—ఇత్యాది
 రీతిని బలుకఁగూడదు. మఱియు నహోబలపండితీ కు ము మాకు నవసర
 పైవేద్యప్రాయంబని ప్రగల్భభాషణంబులఁ బ్రకటించుకొనెడి విమర్శకులు
 లకారముకంటె శకారము వర్ణాంతరమా లేక, యవర్ణాంతరమా యని
 విచారణనల్పు ప్రకరణమున నున్న వళస్యాఽ వర్ణాంతరత్వం నక్తుంశ
 క్యతే” 133 (పుట) యనిన వాక్యమునైనను గందోయితోఁ గానరా
 కుండుట యెంతయు వింతగానున్నయది. పైసంస్కృత వాక్యముగూడ
 శకారము (అలఘులకారము) వర్ణాంతరముకాకుండుట (లకారముకంటె)
 చెప్పశక్యముగాదని రెండునాల్గర్థములతోడనే, వర్ణసమామ్నాయము
 లోని శకారము (అలఘులకారము) లఘులకారము కంటె వర్ణాంతర
 మే యనిన యవధారణార్థముతోఁ గూడిన ఫలితార్థములు బోధించు
 చున్నయది. ఇట్లువర్ణసమామ్నాయములోని శకారము గీర్వాణవాణీ
 యందుంబలెఁ గాక లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు నలఘువనియు,
 నర్థము విశదమగుచుండగా విమర్శకులట్టి యేకవాక్యమును నమయత్వ
 తరళితౌమండిత పాండిత్యోద్బంధ కఠోర కుఠారంబుతో ఖండఖండం
 బులుగాఁగఁ జెందుబెండాడి “వర్ణసమామ్నాయమునఁ బేర్కొనినశకా
 రము వర్ణాంతరమనియు” నలఘులకారముగాదనియునని వెట్టిమొట్టి కుర్ప
 ములు నేయుటయే కాక గుండటికంబుననితపరాధులై నందఁ యాతలు న
 బ్బుకట్టికాని తట్టుపాలునేయు అంశమునను నుండెడిది. ఇది యిట్లు

తదతత వళావళి, — ఇత్యాదుఃకలి శకారమును యరలవాకలఘవః
 అలఘవశ్చేతి ద్వేభావిదాతిజా తి, వర్ణానాగురుత్వం లఘుత్వంచోచ్ఛా
 రణ గౌరవేణ తల్లానువేన చస్యితి. (147పుట) యనిన యహోబలపం
 డితీయవాక్యరీతిని నలఘూచ్ఛాణశోనుచ్ఛరించుచుఁ దమపిండితార్థము
 లు పయోగించి యట్టి శకారము చిన్నచూరిమతమున నలఘువుగాదని
 యు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు హరిమహాభేదమును దెలియలేక యలక్ష్య
 ములను లక్ష్యమును నేసిరనియి. హోరాహోరిగా నను యాభూతా
 వేశంబునఁ బోరుచుండి చిట్టచివరకు సిగపట్లగోత్రమునకు నాత్రపడియె
 దరు వీరిదుర్విమర్శఁ దృప్తియందుఁ దర్భపోటు లక్షణమే కాని పించెడుం
 గాని సందర్భపాటుఁజేణ మేకోశంబునను గానరాకున్నది. సందర్భ
 పాటేయున్నచో శకారంబని పుకుచు నలఘువుకాదందురే శకారం
 బని గురాచ్ఛారణము నేయుచు నలఘువుగాదనుట “శ్లో॥ జిహ్వమే
 స్తినవేజ్యక్తి ర్లజ్జయై కేవలముధా నబుధ్యతేమ యాబోధో బోధ
 వ్యతితాద్యశీ॥” అనెడి వేదాంత పంచదశీ పంచకోశవివేకమందలి వచ
 నంబురీతిని మాటాడుచుకోట పాలుకలేదనుట వంటిదై కేవలమును ల
 జ్జాబ్ధిమజ్జనంబునకు మూలంబైయుండెడిది కానఁ గాశీపురమందలి బ్రా
 హ్మణుఁడు విద్వాంసుడుగాఁగి విప్రుండుగాఁడు — అనువాక్యమునకుఁ
 గాశీవాసి బ్రాహ్మణుఁడు వినాసుడనియు విప్రుండుగాఁడనియు సర్థ
 ముచెప్పినచో బ్రాహ్మణుడని యొప్పుకొనుచు విప్రుండుగాఁడని నిషే
 ధించుట యెంతయసందర్భము గానుండునో యట్లే వర్ణసమామ్నాయ
 మందలి శకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముకాదు — అను
 వాక్యమునకు వర్ణభిలోని శకారము వర్ణాంతరమనియు నలఘులకార
 ము గాదనియు సర్థము చెప్పినచో శకార (అలఘులకారము)
 మనియొప్పుకొనుచు నలఘువుగాదనుట యంత యసందర్భముగానుం
 డును. దానంజేసి, ప్రకరణసందర్భమున నుపమానవాక్యమున నిషేధ

ద్వయమసి యెంచుకొని, కాశీవాసి గ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడు
 గానివిప్రుడుగాడనఁగా విద్వాంసుడై, విప్రుడేయని సందర్భ
 ర్థము చెప్పకొన్నట్లు ప్రకృతవాక్యమందును శకారము వర్ణాంతరము
 గాని యలఘులకారము గాదనఁగా వర్ణాంతరమైన యలఘులకారమే
 యని ప్రకరణసందర్భార్థము తప్పక చెప్పకొనవలయు, ఇట్లు వర్ణస
 మామ్నాయములోని శకారము, గీర్వాణవాణియందుంబలెఁగాక
 లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు, నలఘువనియు స్పష్టపడుచున్నది
 ఈవర్ణసమామ్నాయమందలి యలఘులకారమే (శ) అచ్చి. పరి 13 వ
 సూత్రమున, ఏళులు, పాళులు,—ఇత్యాదులందు విధింపఁబడినది. ఆ
 యలఘులకారము వర్ణస మామ్నాయములోనిదేకానిచోఁ బైయు
 దాహరణములయందు విధింపఁబడిన యలఘులకారము హిందీభాషనుం
 డివచ్చునా? లేక, యరబ్బీభాషనుండివచ్చునా? కాన, బాల. ప్రకీ 24
 సూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల యలఘులకారమునకుదాహరణము
 లు గానిచ్చిన తళతళ, వళావళిశబ్దములు. అహోబలపండితాదుల యు
 దాహరణములగు బెళుకు శబ్దాదులువోలే (148 పు) జగజ్జేగీ యమాన
 ములగుచున్నవి. వర్ణసమామ్నాయములో లఘులకారముతోఁ బాటి
 గా నలఘులకారమువోలే (శ) లఘురేఫముతోఁ బాటిగా నలఘురే
 ఫమును (అ) బరితవ్యూబుగాన నప్పకవి చెప్పిన చొప్పున (37) వర్ణ
 ములనందగు. అయ్యో! విమర్శకులు కొంతయాశతో వర్ణింప నెంచు
 కొనిన సూరిమతము తెనుంగుబాసకు పోలి (శనిగ్రహ) మతంబనందగి
 యింతలోనే యంత మొందెంగదా! ప|| సీ|| కా|| ఇ|| య|| లు|| గారు|| సూరి
 మతమును వర్ణించుటవిని యీసూరియనుమానము మొక యలరుబోడి
 సూరి, హెచ్చరిల్లి శనమత మనుగూడ బాలవ్యాకరణమున వర్ణించుట
 కై తన్ను సిఫారసుచేయుమని బలత్కరించుచున్నది. గ్రంథాది నిశే

త్తుకొనిన “రస్త్వతగృహ్యతేద్వివిధః” అనువాక్యంబు మొదట సర్వమం
గళము నేయంగానున్న రేఖాగ్నిబీజంబే తస్వల కుప్పయైన యీవిమ
ర్శన గ్రంథమును భరించుంగాత! ఇట్టి వీరి దుర్విమర్శనంబు ప్రకృతంబు
న “శా” ఈపాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱియెందేగంటిమే?” (మను
ఆ) యనినపెద్దన్నగారి వద్దెಂಬందలి యీమొదటి భాగమును జ్ఞప్తికిం
దెచ్చుచున్నది. స్వాములవారి పెండిలికి జుట్టుసైతమెరవు కావ
లసెనెడి సామెతరీతిని సీతారామస్వాములవారి విమర్శనమునకు నక్క
రములుజ్ఞానముపైకి మెరవుగానక్కఱ గావలసివచ్చె. ఉట్టికెగురలేని
యిట్టి విమర్శకులుస్వర్గంబున కెగురుదరట. ఏమీ! యీవర్ణనాతీత
పాండిత్య విమర్శనము! వర్ణ = అక్షరములను న తీరి = దాటనట్టి (అనఁ
గా నక్షరజ్ఞానము లేనట్టి పాండిత్య విమర్శనము = చదువుగల విమర్శన
ము) సుధీమణులారా! తక్కిన విమర్శనాంశములన్నియు, నీరీతినే వర్ణ
నాతీత పాండిత్యముగలవై యున్నవి. ఐనను. మాన్యులుగాక, సామా
న్య లీపిమర్శనమున నేమైనసారాంశమున్నదేమో యని భ్రమింతురని
యూహించి యిందలి యంశములు సంగ్రహముగా నెత్తిపొడిచి చూసి
“శ్లో॥ అసత్కిర్తనకాంతార కరివర్తనపాంసులామ్। వాచంహరికథాలా
వగంగయైవపునీమహే” యను వేదవ్యాస వచనవాచ్యార్థ ప్రకారము
న నీవిమర్శన స్పర్శనంబున నంటినకరిపాంసుపుంజము నీపుణ్యనదీ తీర
వాసినైన నేను స్నానముల పోనఃపున్యంబునఁ బరిహరించుకొనియెదం
గాక.

ఇదిప్రథమాంశము.

స॥ పా॥ (సశేషము)

గోదావరి ప్రతీక

27, మే 1919.

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా ద్వయమర్చన విధారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తీయుము)

పూర్వప్రకాశికానుబంధము

—

బాల. సంజ్ఞ. 4 సూ. వ్యాఖ్య

వైమదాహరించిన సూత్రవ్యాఖ్య విమర్శనమునందు ఇట్టి సిద్ధాంతము ననుసరించియే కావలయును సూరిగారు బాలవ్యాకరణలోని సంజ్ఞాశ్రిచ్ఛేదము నందలి నాల్గవసూత్రమున కంకము పండము ననువాని నడుమ ననుస్వారము నేనిల్పియు, జకారోదాహరణముగా ‘పత్తి’ శబ్దమునుదాహరించిరి జకారమునకు శార్దము, మొదలగునిర్వివాదములగు నుదాహరణములుండఁగానీ, పత్తి, శబ్దమునుదాహరించుట యనుస్వార పరసవణము లైచ్ఛికములై యుండనగునను స్వాభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యని తోచుచున్నది” యని యీవిధముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు విమర్శకుల వైవాక్యమునకు భాషమేచనఁగా:—
“అనుస్వారస్యయి పరసవణః” అనువాణిని సూత్రము తెలుంగున పక్షయిచ్చ ననుసరించి ప్రవర్తిల్లుననియు నందుననే పరసవణ ప్రసక్తి లేక నిర్వివాదముగా నున్న శార్దాదిశబ్దములు గాక పరసవణమైన జకారముతోఁగూడిన పత్తిశబ్దంబును పరసవణమైన జకారమును వీడి పూర్ణానుస్వారముతోడనే యుండిన కంఠపండశబ్దములును బాల వ్యాకరణమున నుదాహరింపఁబడియె ననియు, సూరిగారి తాత్పర్యము వివరింపఁ బడుచున్నది. విమర్శకులు బిందుపరసవణములు లేనందున శార్దశబ్దము నిర్వివాదస్థమని నిశ్చయించిరిగాని యీస్థలమే గా

ప్రవివాదమునకు నాస్పదమై ఘట్టస్థలంబుగాఁ గానిపించెడి. శాస్త్రదృష్టి నాలోచింబఁగా శార్ఙ్గశబ్దమందును ననుస్వార పరసవణము లవశ్యకర్తవ్యములగుచున్నవి.

“శ్మహింసాయామ్” అనెడి శ్మధాతువుకంటె “శ్మణాత్ప్రస్వశ్చ” యనిన యుణాదిప్రథమపాదస్థ సూతమ నగ్గ ప్రత్యయమును, దానికి నుడాగమమును జేయఁగా నకారస్థానమున ననుస్వారమును బరసవణమున గలిగి శ్మజ్జశబ్దమగును అట్టి శ్మజ్జశబ్దముననే సాధ్యమగునన్న పక్షమందును శార్ఙ్గశబ్దమున ననుస్వారపరసవణము లావశ్యకములై యుండు అధవా “గణ్ శకునౌ” అనిన యుణాదిసూత్రమున శ్మధాతువు కంటె గణ్ ప్రత్యయమును నుడాగమమునురాఁగా శార్ఙ్గశబ్దమగునన్న యీరెండవపక్షమందును నుడాగమన కారమునకు ననుస్వారమును బిమ్మటఁ బరగకార సవణమౌ జకారమును విధిగారాకతీరవు. ఇట్లు శార్ఙ్గశబ్దమున ననుస్వారమునకును బరసవణమునకును నిమిత్తమగు గకారము గణియింపదగి యుండఁగా నట్టి గకారము విమర్శకులనోటికి బట్టరాని యంతకారము గాఁగఁ జుట్టుమనియెంఁగాఁబోలు! నయ్యదివిడువంబడినది. “శ్లో॥ చాపశ్శార్ఙ్గమురాశేస్తు శ్రీవత్సోలాంఛనం మతమ్॥

అను నమరనిఘంటువును జదువుకొనియెడు బాలుర నోరిక్కినైతముశార్ఙ్గశబ్దములోనిగకారము కారముగా గనంబడక పట్టఁదగియుండగా వీరి నోరామాత్రపుఁగారమును నోర్వలేదే వీరినోరొక్కటే కారమోర్వలేదననేల? వీరియొక్కకన్నను విద్వాంసుల సం“స్కారము”లోఁ గార, మిమిడియున్నందున గిల్లిజగడంబున (గొప్పగర్వమున) జగడంబును దెచ్చుచు నట్టికారము సేమాత్రిమును నోర్వఁజాలదు. కాని వీరినోరు పరపంచనావాక్కుల కారమును (కటుత్వము) నపశబ్దంబుల కారమును నెంతేని సహించును వీరితత్త్వంబున కయ్యదిఁజ్ఞది. తత్త్వమునకే పడకు

న్నచో వర్ణభ్రష్టమై దుష్టమైన శార్జ శబ్దముచ్చరించి యయ్యది యను
స్వారపరనచణాములు రాని నిర్వివాదస్థలమని వీరెఱ్ఱునిశ్చయించిరి.
ఆంధ్రసాహిత్య పరిష్కృతికలోబ్రమాదపడి యాంధ్రపతి కలో
(20—3—19)దిద్దఁబడు తప్పులలో నీశబ్దముకానంబడదు. ఇట్టియంశ
ము వీరి నీతారామనామమునకు వన్నె దెచ్చుచున్నది. తొల్లి నీతారా
మస్వామి యీశ్వరకోదండమును గారవమున నెన్నకయనఁగా, లక్ష్య
మునేయక నష్టమునేసిరి. ఇప్పుడో! యానీతారామస్వామి యవతార
మగు శాస్త్రులుగారు విష్ణునిధను వౌశార్జమును గారవమున (గ+ఆర
వము=గకారధ్వని) గణింపక భ్రష్టమునేసిరి. ప్రచ్ఛన్నతౌనవతారమూ
ర్తు లిట్లు పరకపాటు గాఁబడియుందురు. గిల్లి తెచ్చుకొనిన కలహము
లందుఁ దమయోగ్యతం బ్రకటించుకొందురు ఒకవేళ, “విష్ణోరర్థం మహా
భాహుం కౌసల్యాజనయత్సుత” మ్మనురామాయణరీతిని విష్ణ్వంశమా
నీతారామస్వామి పూర్వావస్థలో స్వధనువౌ శార్జమునే యిపుడు భ్ర
ష్టమునేసికొన్నచో, జాలుమూలలేక తనపట్టుకొమ్మనే కొట్టుకొన్నవా
రగుదురని యేతైన సందురేని, తన్నామక శాస్త్రులుగారు ప్రకృతమున
నట్టివారేయని దృఢముగాఁ జెప్పందగుదురు. వినుండు. వీరు “అక్కంద
ళితేత్యత్ర అను స్వారస్యయి పరనచణ ఇతి సాధుత్వమూహ్య”
మ్మని యిట్లహాబలపతి వ్రాసినట్లు స్వవాదవిరోధియకా బిందువుతో
వ్రాసెదరు. అహాబలపండితీయములో (218 పు) బిందుప్రవదంతి
తంక్వచిత్యేచి” త్తను సూత్రము వివరించుతఱిని “అక్కందళిత” య
ని ముద్రింపవలసియుండఁగా, ముద్రాదోషమునఁ గకారద్విత్వము వీడి,
“న” దకారముల సంయోగముతో ముద్రింపఁబడియె. కానిబిందువుతో
నుండలేదు. ఈప్రయోగము “న” తల ప్లితాహ మొదల దనయజ
నపరి త్రాణమర్థించి యక్కఱ. దళితాపత్యాను రక్తిస్మహిపుననుగ

తిక్" అను రాఘు. పాం 2 ఆ 12 పద్యములోనిది. భారతార్థమున, దళితాపత్యానురక్తిక్=పోగొట్టఁ బడిన పుత్రవాత్సల్యముగల, అక్కన్ అక్కయశాకుంతిని (మాన్వి మాద్ర తానే సహగమనము సేసెననియర్థము) రామాయణార్థమున, అక్కన్దళితాప...క్తిక్=ఆచిగిర్చిన పుత్రవాత్సల్యముగల, మహిపున్=దశరథుని (అనుసరింప సీకవిశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులందోడ్కొని చనియెనని భావము) భారతార్థమున "అక్కన్" అను ద్వితీయాంత ద్రుతమునకు దళితశబ్దదకారసరళము పరముకాఁగఁ గొందఱమతమున బిందువురాక నకారపుఁ బొల్లేయుండునని వివరించుచు సహోబలపతి రామాయణార్థమునంగూడ "కన్దళిత" యను సంస్కృతపదమున "అనుస్వారస్యేతి" సూత్రమున నకారమువచ్చుఁగా న రెండర్థములయందును నకారపుఁబొల్లేకాని బిందువుకాదనియె. ఇట్లుండనీకలహాశనులు ప్రతిపక్షనిర్వాహకమును స్వపక్షనిర్వాహకమును నగు బిందువుతో "అక్కందళిత" యనివ్రాసిరి. బిందువేయున్నచో భుక్తవంతమితిన్యాయమున నికశంకయే లేదు. ఇది జుట్టు చేతికిచ్చున్యాయమున కుదాహరణముగానుండె. కాని "శార్జ్యమును" గారవమున (గ + ఆరవము=గకారధ్వని) నెన్నక భంగపఱచిన యీసీతారామస్వాములు శృంగభంగ మొందుటయేకాక యిటబిందువుపెట్టితనపట్టు కొమ్మకొట్టుకొన్న ఫలమును భవింపరే స్వపక్షబాధక మెఱుంగనియీవిమర్శనవిదగ్ధత యిట్లుజ్వలించెడి. ఇట వ్యర్థమశానీసున్నవిమర్శన జ్ఞానమునెడ సార్థకమగుగాత॥ సత్యమెన్నఁగాఁ బరసవణమాంధ్రమునఁ జెప్పవలదు. అనన్యసాధ్యఫలములేదు. మీఁదుమిక్కిలి ద్వ్యర్థికావ్యముల బాధకమగు. కంఠశోషయేకాని దాని యభావమునఁ బ్రయోగబాధ చూపఁబడదయ్యె. అహోబలపండితుఁడును "అక్కందళిత" అనుచోట నధర్వణాదికారికా ప్రమాణమున బిందువంగీకరించె. బిందువ నేరాఘవపాండవీయ వ్యాఖ్యాతయిట బిందువేసానించె. ఇకబుద్ధిశక్తి గారవయోగమునకు గతి

యేమనఁగా వినుండు. బిందువుహల్లు, నడుమనున్నను హల్లులకుముం
దున్నను, వర్గాక్షరము సామాన్యముగా దెలియఁబడకుండు సంత పరస
వర్గాక్షరమే వినఁబడును. కీ కీ ప్రా శమున గకారమునీ శార్జకబ
ములక్కి న శాస్త్రముగా రే ప్రమాణ . అదనఁ బజ్జీశబ్దము బాల
వ్యాకరణమున నల్లు వ్రాయఁబడియె. ఐనను ఒకటి రెండుదాహరణ
ములు “నైకముదాహరణ” మితిభాషోక్తిని విధిహేతుగావు. స్త్రీత్వబ
హుతే” ఇతిసూత్రేనూహణబలం దేలియఁచు చూడుఁడు. పజ్జీశబ్దమాప్తి
నిఘంట్యదలలో బిందువుతో నున్నది. శాస్త్రములందైనైచ్చి నిధియధ
మప్రసిద్ధము. దొంగశంకశబ్దములోని క, గలుకంత్యములైన నేకజాతీ
యములు గావుగానఁ బ్రాసములు లక్షణరీతిని గానేరక “దొంగ, శంక”
లట్లేయఁగడును విమర్శకులు పరసవర్ణాభాసమునఁ గప్రప్రయోగబాధ
చూపుచురేని యిట్టి దఁఱిసిఖండిత నానాద్యతమై బ్రహ్మస్వరూప
మా బిందువునే యుదూచి పరసవర్ణమును బ్రాటద్రోలెడుగాక! విమ
ర్శకులై స్వయంకృతలక్ష్యదోషములకు వ్యాకరణకర్తలక్షమార్పణ
వేడి దిద్దుకొంచు ముచ్చటతీలుదాక నెదిరింతురుగాక!

ఇది ద్వితీయాంశము.

స॥ పా॥ సశేషము.

గోదావరి పత్రిక

3—6—19

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 10 నూ. వ్యాఖ్య.

ఆ॥ ఎందువేటరా రె యితరు లేమననుతో

దారనంగసుఖము తప్పద్రోచి

తకటపాండు రాజ యశమెన్నవైతతి

కూగదశరథేశ కుమురోయ.

రాఘ. పాం' 1 ఆ. 28 ప.

ఈపద్యములో భారతార్థమున “పాండురాజ” యని తత్సమ మాసంబుద్ధ్యంత పదము. ఈయర్థమున బాలవ్యాకరణాదులంజేసియు, బంధితపామర సామాన్యానుభూతమా ముచ్చాగణ ప్రసిద్ధిజేసియు, రాజ శబ్ద జకారము దంత్యమనక తీరదు. సామాన్యార్థమున “అజయశ” మనిపదచ్ఛేదమున నజమహారాజకీర్తి యన్నయర్థముకానఁ దాలవ్యమని యవశ్యమును నమ్మితింపక తప్పదు. ఉభయవిధోచ్చారణములొ జకార ములను బద్యపాఠసమయమున నేకీభవింపఁ జేయుట దుఃఖకటము. నిద శక నార్థమిక్రిందనిట్లు వ్రావఁబడు చుండెను. “విభాషాచందసీ” తి స్వరసూత్రశేఖరమున నుదాత్తాద స్వరమున వేరనుదూబలె లొకిక భాషయందునుగాడ నివృత్తియై నిజముగాని “శ్వేతోధావతి” యి త్యాదివాక్యములకు సర్థభేదమునంజేరి శ్వరోచ్చారణభేదమున్నందు శ్వేవార్థసంపదనానుబంధని శంకించుకొనదు.

అనఁగానిట, “శ్వా=శునకము, ఇతః=దీనినుండి” యనునర్థమునఁ బదద్వయము. “శ్వేతః=తెల్లని” యనునర్థాంతరము నేకపదము.

1. అర్థమునందు శ్వన్నుతున్నితి సూత్రమునఁ గనిక ప్రత్యయాంతమై యేకాచ్ఛబౌద్ధ్యము నిదంతముగాన నుదాత్తము. ఊడి దమితిసూత్రమున “ఇతః” అను పదమంతోదాత్తము. “శ్వా+ఇతః=శ్వేతః=శునకము దీనినుండి” యనునర్థమిచ్చినట్టి “శ్వేత” యనెడి విశిష్టశబ్దము “ఏకాదేశేనేతి” సూత్రము ప్రవర్తిల్ల బాహికసర్వోదాత్తము.

2 అర్థమునందు శుక్లార్థకమాశ్వేతశబ్దము ఘృతాదిగణాస్థముగా న నంతోదాత్తమై యాద్యన దాత్త మగుచుండె. ఇట, ఎట్టిదియేది పరుగెత్తుచుండు? నన్నుప్రశ్నలు రెండింటికిని “శ్వేతోధావతి” అనువాక్యము లోని “శ్వేత” ఇతిశబ్దమొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము కాబాలెడు. ఎట్టిదియను ప్రశ్నమునకు “శ్వేతః=తెల్లనిది”. యనియు, ఏదియనుప్రశ్నమునకు “శ్వేతః=శ్వా, శునకము, ఇతః, ఇక్కడనుండి” యనియుఁ బ్రత్యుత్తరములని భావము. ఇట్లుండఁగా, శుక్లార్థమందునంతో దాత్తోచ్చారణమున భిన్నమగు శ్వేతశబ్దమునకును, శునకార్థమున సర్వోదాత్తోచ్చారణమున నన్యమగు “శ్వేత” ఇతి శబ్దమునకును యకాగపద్యముగా నుచ్చారణము శక్యముగానందున నర్థద్వయమును బొందుపడదని శంకించుకొని “ఏకశ్రుతిస్త్వర సర్వనామ్” యను దాండినాయనేతి సూత్రస్థభాష్యమున నట్టిశ్లేషార్థశబ్దముల సేకశ్రుతితో నుచ్చరించినచో, సర్వోన్యభిన్నమై సర్వస్త్వరములు నట్టియేక శ్రుతిలో నిమిడియుండుఁగాన స్వరోచ్చారణ భేదమునైన శ్లేషార్థబాధలేదని నిశ్చయించి, యందుననే కథంపున రేకేనయత్నేనో భయంభయమిత్యాహ “కథం? ద్విగతాపి హేతవోభవంతి. తద్యథా:—ఆమ్రాశ్చసిక్తాః పితరశ్చప్రీణతాఇతి తథావాక్యానిద్విష్టానిభవంతి శ్వేతోధావతి, అలం

బుసానాంయాతేతి" యని శస్పశాహ్నికాంతభాష్యము సంగతిమగుచు
 న్నది యని వక్కాణింపఁబడియె. ఇట్టియేక శ్రుతింశేసియే॥ ఆ॥ గీ॥ కే
 దారపోషణారతాః కాశీతలవాహినీగంగా కంసంజఘానకృష్ణః కంబల
 వంతంనబాధతేశీతమ్॥ ఇత్యాదలయందలి శ్లేషార్థము సమజనమగుచు
 న్నది. తెలుగు నండును గాకున్వరాది శ్లేషస్థలముల
 నేక శ్రుతిన్యాయంబని వ్యాఖ్యాతల భావన, ఇట్లు
 'శ్వేత' అను శబ్దములో వర్ణముల దంతాది స్థాన భే
 మునైన యుచ్చారణ భేదమొకమాత్రమును లేకున్నను, స్వరోచ్చా
 రణభేదమున నే యింతచర్చించి యట్టి శ్లేషస్థలములలో భిన్నములగు
 స్వరముల యుచ్చారణమాని యేకశ్రుతితో నభయార్థములను బా
 సంగునని భాష్యతాత్పర్యము వర్ణింపఁ బడినది స్వరోచ్చారణ మా
 త్రభేదమున నే శ్లేషసరిషడదని యింతచర్చ జరిగిన పునుదంతతాత్పర్యము
 త్పత్తి స్థానములు వేరైన వర్ణముల యుచ్చారణభేదవే యున్నచో నింక
 వేఱచెప్పనేల! దంతములకును దాలువులకును నెక్కుడు స్వరభేద
 మున్నట్లే యాస్థానములనుప్పటిల్లిన వర్ణములకును భేదముండెనంద న
 నేకీభావము తటస్థింపనేరదు. కావునఁ బైద్యమునలి పాండురాజయశ
 మన్నచోట భారతార్థమున బాండురాజయినసూర్యుని ద్విదశములోని దు
 త్యజకారమునకును రామాయణకీర్తిమునఁ బాండుర తెల్లని, అజయశ
 ము అజమహారాజుకీర్తి" యనిన దార్థమందలి తాద్యజకారమునకును
 నుచ్చారణ వికారభేదమున్నంద న సటశ్లేషము విశ్లేషమొందఁగా వేటొ
 కగతిలేక ప్రాధవ్యాకరణమున "నొ : నొకచో జకారమున మంబు
 నగునని సూత్రింపఁబడియె. అప్పుడే యు నెంతో యొప్పునేయ జూచె.
 బ్రహ్మిణిమ్మియాట కష్టంబుగదా! శ్వేత ఇత్యాదలం దన్యోన్య భిన్న
 స్వరముల సంగ్రహించెడి యేక శ్రుత్యుచ్చారణమొకచో నిటఁ గుద్దదం
 త్యతాల వ్యజకారముల నొక్కమాటగా గ్రహింప సాధనమనుచ్చా

రణాంతరము లేమిఁజేసి () సూత్రమునఁ దృప్తిజెందక పౌథవ్యాకరణ కర్త “రాజువైకృతఁబని కొందఱుఁడు” రని షష్ఠసూత్రము రచించుకొనియె ఇటనిట్లు పూర్వవైయాకరణులకు నోరాడక యెంతోయుక్కిరి బిక్కిరి యగుచుండఁగాఁ వ్యాకరణసముద్రము సర్వమును మోఁకాలి బంటిగా విహరించెడి మన వ॥ ॥రా॥ శాస్త్రులుగారు శ్లేషలో సఖిండా ఖిండమై త్రిప్రభృతులవలెనే దంత్యతాలవ్యచజలకు మైత్రి యుండనో వునని తలంచిరి. (బాల. సంజ్ఞ. 7 సూ.) కాన పయిరాఘవ పాండ వీయప్రయోగము నిర్బాధమయ్యె నని తుండును దుపాకియునెరుగునట్లు సింహనాదముతో సిద్ధాంతీకరించిరి ఇట్లు విమర్శకుల మతమున దంత్య తాలవ్యచజల శ్లేషార్థమునఁ జెల్లుటయందు గొప్పసంతర్పణ భోజనోత్స వనుందుగలె సఱుమరిలేనివైనందున నేడుమొద లీరీతి సర్థముచెప్ప వచ్చు (1) పంచదారి (శర్కర) ఎత్తకుఁడు ఐదుగురుభార్యలతోనున్న వాడనియు సర్థమగు. (2) పంచాది (పంచపాక) ఐదుమొదలనియు సర్థమగు. (3) చాటు (రహస్య) భాషణము స్రియభాషణమనియుఁ సర్థమగు (4). సజ్జగు (బుట్టగు) దర్శించి సుజనుననియు, సర్థమగు. (5) జర (కత్తిపరుఁజు) నుదమియుసర్థమగు. (6) జగతి (తిన్నె) లో కముసర్థమగు. (7) (జడదారి జటాధారిముని) అజ్ఞానులఁ జూచువాడనియు సర్థమగు ఇట్లు వాఙ్మయమెల్ల విమర్శకుల మతమున సపార్థక మగు. దంత్యతాలవ్య చజలకు యతిపాసమైత్రియే యున్నదని“అద్దంత్య స్థావ్య” ఇతిసూత్రస్థాపనోబలపండితీయమున వివరింపబడఁగా నట్టి వ్యాఖ్యానలనెల్ల “యఉదాత్తేకర్తవ్యే నుదాత్తంకరోణి ఖండికోపాధ్యా యస్తస్మైచపేటాందదాతి అన్యత్వంకరోషీతి” యను వృద్ధిసూత్రస్థభా ష్యోక్తిరీతిని జపేటాపాతిజయించి జన్మమొందినవ. నీ. రా. శాస్త్రుల వారి పాండిత్య పాకము నేడు “పచామ్యన్నం చతుర్విధ” మ్మనునట్లు ప్రాచీనశిష్టుల పాకయలవేనిని ననుసరింపసందున రుచింపక హేయమై

పైనింజాపిన లక్ష్మములందు నతివ్యాప్తిగలిగించుచున్నది. కావున నట్టి వణనాతీత (అక్షరములు దాటనట్టి) పాండిత్యమనకు బరాజ్ఘములమైయుపుడు శాస్త్రీయ శిష్టగోష్ఠికి నభిముఖుల మాడుముగాక ప్రకృతపద్యములోని “పాండురాజయశే” మన నొక్కముదాహరణ నిమిత్తమే శాస్త్రముమీటి దంత్యతాల వ్యజకారముల కభేదమొప్పుట యుక్తముగాదు గాననిట్లు సమన్వయించుకొనుట సాధువనందగు లోకములో,, ఈ రోగియందు మేహము రాజెయున్నది,” యనిన వాడుకకలదు. అందున, పాండుః పాండురోగః రాజా ప్రధాన మితియావత్ యస్మిన్ సః” అని బహువ్రీహిచెప్పినచో దాని తత్సమ రూపము,, పాండురాజుడ” నిడుజ్వర్ణకాంతమైయుండకతీరదు. (చూ. తత్సమ. 70 సూ.) ఇట్లుండ దీనితో సమానార్థ ఫలములు గలిగి శాస్త్రీయమైన యధికరణార్థక ఘృణాంతమున నిట్టిరూపమేల యుండదు. హత రాజుడు సరళురాముడని బాలవ్యారణమందును “నమన్ముసి రాజుడురాముడ” డని,, డు స్యాత్సదారాజ్ఞ” యను సూత్రమందలి యహోబల పండితీయ మందును రాజుడు శబ్దము లుండలేదా? ఇన్ని “రాజుడు” లురాజిల్లుచుండఁగానీ పాండురాజుడన కేతమమనమున నసూయాగ్ని రాజుచుండనేల కాన,, నాసూయా కర్తవ్యా యత్రాను గమః క్రియతే” యనుపంక్తివింశ తీతిసూత్రభాష్యోక్తిని నీరాజుడు శబ్దము తమ యసూయాగ్నినింక రాజుచుండనీక పైపద్యమన నుభ యార్థములందును దాలవ్యజకారముతోఁ బండితమండలీ మనంబులందు రాజిల్లుంగా!! బహువ్రీహితోఁ బండిగా బహుకరింపఁబడిన యధికరణార్థక ఘృణాంతపాండు రాజశబ్ద మింకను నధికరణమునేసి యన్వయమై పండిత మానులం బరాభవించుంగాత!!

ఇదితృతీయాంశము.

స॥ పా॥ స శేషము.

10—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణః
(సమతాంగణ పార్థమార్థీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధముః

బాల. సంజ్ఞ. 11 సూ. వ్యాఖ్య.

—:—:—

“ప్రౌఢ వ్యాకరణ సిద్ధాంతమును స్వసిద్ధాంతముగాను దాహరించియు, ‘కన్న’ శబ్దములోని నకారము ద్రుతమని భ్రమించి వ్రాయుటయెంతయు వింతగానున్నది. కన్న శబ్దములోని నకారము ప్రత్యయాగమావ్యయములో నేదియు, గాదుగదా! అట్టిస్థితిలో” కన్న + దోయి” ఇట్లుండఁ బ్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదములోని యేడవసూత్రమున ద్విత్వనకారలోపంబు గలిగి కనుదోయి అగును. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని పదునాఱవసూత్రమున కను శబ్దముయొక్క ఉకారమునకు లోపము రాఁగా కన్ దోయి, అగును. ఇప్పుడీసంగి పరిచ్ఛేదములోని పదునేడవసూత్రమున నీద్రుతంబునకు... (బా. గు. సం. 43 పుటఁ అని యిట్లు ప్రక్రియచూపి కన్న శబ్దపునఁజేప రూపమగు ‘కన్’ అనుదానిలోని ప్రకృతిసిద్ధమగు నకారమును ద్రుతమని వ్రాయుటకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లెట్లు సాహసించిరో తెలియరాకున్నది” యని యిట్లు విమర్శకులు వ్రాసెదరు ఉత్తరము—కళగానిది ద్రుతప్రకృతికమును దాని తుదిసకారము ద్రుతమును గాన నిపుడు కన్దోయి లోని ‘కన్’ శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమని నిశ్చయించుటకై తిజ్ఞధ్యశేష షష్ఠీసుస్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః” అను వాగనుశాసనీయ కళాసంజ్ఞాసూత్రమునఁ బ్రస్తుతమునకు నచనరపకా సంశయవివరించెన. వినుండు. తిజ్ఞధ్యనామకాస్సుర్మశ్యమపురుషాశ్చ యేరమాంతాశ్చ” యను క్రియాపరిచ్ఛేద

మూలోని యీసంజ్ఞాసూత్రమును నహోబలుపతి వివరించినరీతిని నిటఁ
 దిజ్ఞాభ్యశబ్దమునకు రంజించితిమి—ఇత్యాది మధ్యమపురుషక్రియలును,
 పోయిరి. ఘటించితిమి—ఇత్యాది రేఫమాంత క్రియలును నర్థమగు. (1)
 ఇట్లు మైకళాసంజ్ఞా సూత్రములోని తిజ్ఞాభ్యశబ్దమునకు నర్థమూలారేఫాంత
 మాంతక్రియాదుల సాహచర్యమునను, (2) కిచేదర్థకాదుల సాహ
 చర్యమువలనను, (3) విభక్తులకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ బ్రయోగములే నం
 దునను, (4) అనుక్త మన్యతోగ్రాహ్యమును న్యాయమున యుక్తమా
 ప్రత్యయగ్రహణే యస్మాదితిఃరిభాషయవస్థితినలనను, బైసూత్రమందు
 శేషషష్ఠీ సుస్కర్మప్రవచనీయజ విభక్తిః” అనుస్థలమున, రాముని
 యొక్క, రాముడు—ఇత్యాదిషష్ఠ్యంత బ్రథమాంతాదిపదములే గ్ర
 హింపఁబడి, చేసిరి, వచ్చితిమి ఇత్యాదిరేఫమాంతక్రియాపదములువోత
 గళాసంజ్ఞ నొందునుగాని, యొక్క, డు, ము—ఇత్యాదిప్రత్యేక విభ
 క్తులు కళాసంజ్ఞగలవి గానేరవు. కనుకనే, బాల వ్యాకరణమున, రా
 ముడు రామునికయి, నాయొక్క ఇత్యాది విభక్యంతములే కళలని
 చెప్పఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 13 సూ.) కానిప్రౌఢపార్థమున 12వసూత్ర
 మూలో బ్రథమాదివిభక్తులే కళలని ద్రుతప్రకృతికములనుండి విభజింపఁ
 బడియె. ఇట్లు శాస్త్రుచర్చచేఁ బ్రథమాంతాది పదములే కళలుగాన
 “అన్యేద్రుతప్రకృతయో! యేస్యర్హ్యను జీవితద్రుతానిత్య” మ్మనుపై
 సూత్రమునందు “అన్యే” అనుపదమునఁ బ్రథమాంతాదిపదములుగాక
 తక్కినద్వితీయాంతాది పదములే గ్రహింపఁబడి ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞగలవి
 యనియు, ద్రుతాంతములనియు నర్థమగు. కానిద్వితీయాదివిభక్తులు ద్రు
 తప్రకృతికములనియు, ద్రుతాంతములనియు నర్థమురాదు, కావుననే
 బాలవ్యాకరణమున, నన్నుక, నాచేతక—ఇత్యాది ద్వితీయాంతాది
 పదములే ద్రుతప్రకృతికములని చూపఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 12 సూ.)
ఇట్లు శాస్త్రుదృష్టిని ద్వితీయాంతాదిపదములే ద్రుతప్రకృతికములును,

ద్రుతాంతములును గానఁ బ్రకృతమునఁ “గణదోయి” లోని ‘కన్’ శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమును, ద్రుతాంతమునుగాక తీరన. అయ్యది యెట్లనఁగా వినుండు. “కన్న (అయొక్క) + దోయి” యిష్టపీఠత్వమువనిగ్రహ మిట్లుండుఁగాపష్టిభవేద్విధియా తుల్యాతత్పురుషసంస్థితానామ్నా” మను (హం. పరి.) సూత్రమున పష్టివిభక్తికి ద్వితి యావిభక్తి గలిగినందునఁ “గన్న (అన్) + దోయి” యనియై “లోపశ్చవిభక్త్యాదే” రితి (హం. పరి.) సూత్రమున ద్వితియకు లోపమువచ్చి “కన్న + దోయి” యనికాఁగాఁబైనిం జూపినరీతిని నత్యోక్త్యములకు లోపమునఁ “గణ + దోయి” యయ్యె. ఇపుడు “(హే) గాజన్” అనుశబ్దము సంబంధ్యంతమైనట్టలే “ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయే” తిసూత్రమున నంతర్వ తిఁద్వితియావిభక్తికిఁ బ్రత్యయలక్షణము నల్పఁగా స్వాశ్రయనాంతత్వముగల యీశబ్దము ద్వితియాంతమయ్యె. (నశేషము.)

స॥ పా॥

గోదావరిపత్రిక

17—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదాంణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తియము.)

పూర్వపత్రి కానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 12 సూ. వ్యాఖ్య.

—:—

అందున నియ్యది కళయనంజనదు. ఇటులిచ్చటి ‘కణశబ్దము ద్వితియాంతముకాఁగ, గావితుడైన కారము గ్రహణమునకేరగఁ? ద్రుతముగన్ననే తొలిహ్రస్వముమీఁది ద్రుతమునకు లోపము లేదనుదా

నికే: “గన్దోయి” లక్ష్యము. నానీయబడినది (చూ. బాల. సంధి? 2నూ) ఇట్టి
 నకారము ద్రుతమనిన గుప్తార్థప్రకాశికాకర్త తప్పేమున్నది? ఇకను,
 బ్రత్యయాగ మావ్యయాత్మకమై యుత్వవిశిష్టమైన నకారము ద్రుతసం
 జ్ఞికంబనిన గుప్తార్థప్రకాశికా కర్తృవలంబిత ప్రౌఢవ్యాకరణరీతి నీనకా
 రము ప్రత్యయాద్యాత్మకము గాదందురేని యవధరింపుడు. యద్యపిభ
 సంజ్ఞాభాష్యే (6—4—155 నూ) నదృశ్యతే తథాప్యదాహరణమే
 తన్న పరిగణన మితిభాష్యాత్తస్యా అప్రిగహణమితి ప్రాతిపది కాద్ధాత్వ
 ర్థేఽతి” వార్తికస్థశేఖర గ్రంథరీతిని ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త యథోద్దేశపక్ష
 పాతులౌ యథాశ్రుతగాత్రముల కుపకారార్థము తటచుతాద్యగ్ నకార
 ము ద్రుతమగునని యుదాహరణ మాత్రముగాఁ జూపె. కాని యంత
 మాత్రమునవ్యుత్పన్నులయ్యది పరిగణనంబని భ్రమింపరు. అటులేకా
 కుండేనేని యుత్వవిశిష్టమైన నకారమేద్రుతమని వ్రాసిన ప్రౌఢవ్యాకర
 కర్త “ఏక” అనుచో నివర్ణము లోపింపఁగా నకారపుఁబొల్లుననే ద్రు
 తాంతమగునని స్వవచన బ్యాఘాతముగాఁగ నెట్టుల భిప్రాయపడియె.
 (చూ ఏని. శబ్ద. ర). కానబ్రత్యయాద్యాత్మకమనునది యుదాహరణ
 మాత్రముగాని పరిగణనంబుగాదు. మఱియు, “విభాషే త్యేవసిద్ధే ఇదమ
 పాదాన త్యేనబోధనార్థమే॥ తత్తహిహగణేఽస్త్రియామితి ప్రాయిక” మ్మను
 జనికర్తృరీతి కారక సూత్రస్థశేఖర గ్రంథసామ్యమునఁ బ్రత్యయాదులను
 కారము ద్రుతమగుట ప్రాయికమని ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త భావము. అం
 దుననే “కం” తానన్నమాట... నెంతే! బూనిన “మ” యతియెంతేద
 నయార్తి... (రా. పాం. ౧ ఆ) “శా” ఎందేడెందముకందలింప...(మ
 ను. ౨ ఆ)—ఇత్యాది ప్రయోగములందు నుత్వవిశిష్టముకాని “ఏని” న
 కారముద్రుతమై సరళాదకార్యములఁ గలిగించెడి కానఁబైనింజూపి
 నరీతిని “కన్దోయి” లోని ద్వితీయాంతకన్ శబ్దనకారము ద్రుతసంజ్ఞ
 కమై బిందువునొంది “కందోయి” యయ్యె “మిన్వడే” ననుచోటమిన్

శబ్దము ప్రథమాంతము గాన దానినకారము ద్రుతము కానేరదు. షష్ఠీ తత్పురుషలోనిషష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యయగునని యెఱుంగని విమర్శకులజ్ఞానము నెడవిచార మొందుచునే నేశంకించుకొని యతివ్యాప్తిని వారించెద “ఉ” తదంప్రియంతఃజా న్కన్కట్టుపయిన్ ఘటించుచును గన్నులు చేరుచుకొంచుఁ జెక్కిటన్” (కళా. 4 ఆ) ఇత్యాదులందు షష్ఠీతత్పురుష ‘చనుకట్టు’ శబ్దరూపాంతరమా “చన్కన్కట్టు” లోనిద్వితీయాంత ‘చన్’ శబ్ద నకారము “కన్దోయి” లోని కన్ శబ్ద నకారము లోలె ద్రుతము గాన నిటఁ గ కారము నరలమేల కా లేదని ధీమంతులేరైన శంకింతులేని వినుండు. (1) గనడదవాస్సుః ప్రథమా మాత్రాదితి సూత్రమున (ఆంధ్ర. చిం. సంధి) వాఁడుగొట్టె ఇత్యాదులందుఁ బ్రథమాంతము కంటెఁ బరమా కిరుషములకుఁ గనడదవలు విధింపఁ బడియె. మరల “కరుషాణాం గనడదవాస్సుః పదాద్వంద్వో” యను సూత్రాంతరమున, (ఆంధ్ర. చిం. సంధి) కూరగాయలు—ఇత్యాదిద్వంద్వములయందు గనడదవలు విధింపఁబడియె. కూరగాయలన్ ఇత్యాదిద్వితీయాంతముల యందు సైతము ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవ, నరసిస్థితవిధక్త్యం తానామితి చార్థేద్వంద్వసూత్రస్థభాష్యసమ్మత శేఖరవచనమున బ్రథమాంతములకే ద్వంద్వముగాన నిటఁ బ్రత్యయలక్షణము నఁ బ్రథమాంతమా కూరశబ్దముకంటెఁ బరమాకా యశబ్దము కారమునకు (1) గనడదవాస్సుః యితి మొదటిసూత్రముననే గనడదవలు వచ్చుచుండ, ద్వంద్వమున, బహిర్విధానము వ్యర్థమై, ప్రత్యయలక్షణప్రాప్తపదత్వకార్యము ప్రత్యాత్మికజేసి శబ్దసంబంధియే కావలెగాని పరపదాది కార్యము కాఁగూడదని జ్ఞాపకముగుచుండెడి. ఇట్లు “కూరగాయలు” అనుద్వంద్వమున గకారరూపకార్యము పరపద సంబంధిగాన స్వాంశమునఁ జారితార్థ్యము గలదు. “చన్కన్కట్టు” అనుచోటఁ బరపదస్థమా నరళకార్యము పూర్వోక్తజ్ఞాపకమున రానేరదు.

“కందోయి” యనుచోటనో ప్రత్యయలక్షణమున ద్వితీయాంతహా
 కన్, పదమయొక్క బిందుకార్యము ప్రత్యాసత్తింజేసి యాముదేకాన
 రాఁజనును కాన సతివ్యాప్తి నివారితమయ్యె. అందున రామచంద్రుని
 నగుమోముఁ దామరసిగిల్ గనుపొడుపుగా” (రా. పాం ౨ ఆ)—ఇ
 త్యాద్యయోగములు శంకకు వార్తయే లేనందున సహంజనము లగు
 చుండె. “మిస్వడెక్” అనుచోట విమర్శకుఁ శళాభావహీన ద్రుతాం
 తత్వశంక విమర్శన శళాహీనాండెలుపుచుండు “మిక్” శబ్దము ప్రథ
 మాంతముగానఁ గళయగుంగదా! ఇంకనువీరి “కందోయి” ప్రక్రియా
 లక్షణము సంగ్రహముగ ఖండించెద. “కన్నందోయి” నుండి కందోయి
 కాదు. ఇట సంయుక్తనువర్ణో కారమునకు హృస్వరశ్యమున లోపమగు
 ననుసూత్రమున (ప్రకీ, 16 సూ) బిందువునడుమ నడ్డుగానదకారపరత్వ
 ములేక ఉకారలోపము నందు ఇంతియకాకపక్షమునఁ “గనుందోయి”
 కావలసివచ్చు. ఉకారనకారలోపములువచ్చినన, విమర్శకమతనమునఁ
 గక్ శబ్దనకారము ద్రుతమగానందునను, బాల. సంజ్ఞ 22 సూత్రము
 నను, “కందోయి” యిట్లవలక్షణరూపముగలదియగుకాన శాస్త్రీగారి
 పచనము శాస్త్రీయముకాదు ఇదిచర్థాంశము.

బాల. సంజ్ఞ 12 సూ. వ్యాఖ్య,

“ద్వయః పద్వయః పద్వయేనైవ యోరాత్మా, యనుసూత్రమునను, “న్ను
 మ్మాప్రాస్వశ్చాదేరమి, యనసూత్రమునను, (హం. ౪రి) తా,నా,
 నీ, ప్రకృతులమీఁద ద్వితీయైకనిచనమైన అమ్ విభక్తికి “న్ను,, అను
 నది యాదేశనై ప్రకృతికి ప్రాస్వమువచ్చి “తన్ను” నన్ను, నిన్ను,
 శబ్దములు ద్వితీయాంతములయ్యె “నీరమోమహతా,, మను సూత్రమున
 నైన (అజం. ౪రి) “రాముని” శబ్దములోని ని, వర్ణమువోలె, తా,నా,
 నీ, శబ్దములు అమ్ విభక్తిస్థావక “న్ను,, వర్ణకమును ద్వితీయావిభక్తియ
 నకతీరదు. మఱియు, అన్యైరలుక్చయైక్తస్య, యనుసూత్రమున (ఆం.

హలం. ౨) పాక్షికనలోపమువచ్చి, తను, నను, నిను, శబ్దములగు. ఇట్లుండ విమర్శకులు పైతన్న ప్రభృతులు నకారపుబాల్లు దిగఁదీసి ప్రకృతులేయని పలుకఁ జెగుచున్నారు. అక్కటా ప్రకృతిచే “తన్నే” యెఱుంగనిధీమన్మణి నిన్ను, ను నన్ను, ను నెఱుంగునా ఇపుడైన నట్టి ప్రాకృతజ్ఞానము పోద్రోలి ప్రకృతియని బ్రమయక పైశబ్దములలోని ‘ను, వర్ణము ద్వితీయావిభక్తిగాన విమర్శకులు స్వకీయ ! ప్రకృతివోలే నయ్యది ద్రుతప్రకృతియని తెలిసికొని తే॥ గీ॥ తన్నునిన్నను పద్యము లోని (అప్ప. ౧. ఆ) కళాభ్రమ నివారణయత్నము కవిరభస హేళుక మని యెఱుంగుదురుగాక ఇది పంచమాంశము.

బాల సంజ్ఞ. 15 సూ. వ్యాఖ్య.

“దీర్ఘాక్షరము తర్వాతను నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుక లోనేయుండవలయును గాని వ్యాకరణముచేనిండుసున్న రానేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును. ఉ. “తాఁజెప్పె” వాఁడు.....అని యిట్లు గుప్తార్థప్రకాశికలో న్రాయబడి యున్నది. “తేంట్లు, గోంట్లు, వేటకాండ్రు” మొదలగు శబ్దములలోని నిండుసున్నలు వ్యాకరణము చేతనే వచ్చినవనియు నవిశబ్దముయొక్క పుట్టుకలోలేనే లేననియు వేరుచెప్పనిక్కఱలేదుగదా! ...ఇట్టివిషయములను జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనక “వ్యాకరణముచేతనిండుసున్న రానేరదు” అనిగుప్తార్థప్రకాశికాకారులు వ్రాయుట యెంతయు వింతగానున్నది” — ఇత్యాదికముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు. — ప్రత్యుత్తరము; — అక్కఱమీఱిన యీవిమర్శకుల నుద్ధారుతొక్కుపలుకులం బరిశీలింపఁగా నప్పకవీయాహోబలపండితీయములు వీరిపాణినిమాత్రమే యంటినట్లు తోచెడింగని వీరిపాణినే సూత్రమును నంటినట్లు కనంబడదు కారణంబు విన్నవించెద. పరికింపుడు తే॥ నిడుదలగు నక్కరములపై నిలిచినట్టి యర్థబిండువులన్నియు న

రసిచూడ! ధరణిసిద్ధంబులైన సాధ్యంబులైన! ఖండములెకాని పూర్ణముల్ గావునుమ్ము” (అప్ప. 2 ఆశ్వా)

“దీర్ఘాత్పరశ్చేత్ ఖండ ఏవనతుపూర్ణః” అనియహోబలపండితీయము “దీర్ఘాచ్ఛేతండ్ ఏవనజ్ఞేయః” అనుసూత్రవాఖ్య) ఇట్లు ప్రైగంథకర్తలు దీర్ఘముమీఁది సిద్ధసాధ్య ఖండబిందువులలో నేదయైనను ఖండముగా నేయుండుఁగాని పూర్ణముగాదని చాటుచుండిరి. విమర్శకులమతమున నప్పకవ్యాదులుగూడ, “తేఱి, గోఱు” లలోని యఱసున్న నెఱసున్నయై “తేంట్లు, గోంట్లు” అగునన్న సంగతిజ్ఞప్తియందుంచుకొనక యేకదా! యిట్టి వ్రాతలు వ్రాసిరి. అట్టివారికే జ్ఞప్తిలేనపుడు గుప్తార్థప్రకాశికాకర్తకుజ్ఞప్తి లేకుంట వింతయేకాదు విమర్శనకు లిట్టులొరులని రాకరించుచుఁదమ మెచ్చుజ్ఞానమున సర్వదాతనరు చుందురుగాక! శాస్త్రులవారు వైవ్యాఖ్యాతల వాక్యములకు నర్థము తెలిసికొన్నచో, గుప్తార్థప్రకాశికా కర్తంగూర్చి యిట్టిశంకయే చేయకపోదురు. ఇదిబాలురకు సైతము శంకింపవలసినచోటుగాదు. “దీర్ఘాత్పరము తరువాత నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయుఁగాని వాక్యకరణముచేత నిండుసున్న రానేరదు” అనునీచోటఁ బ్రకరణసందర్భమున వ్యాకరణముచేత వైకల్పికముగ రానేరదని స్ఫరించును “హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వైకల్పికముగనగును” అనునది దీని పూర్వసూత్రముగాన నియ్యది వైకల్పిక ప్రకరణమని యెఱుంగునది. “తేంట్లు, గోంట్లు, వేటకాండ్రు— ఇత్యాదులు . పూర్ణబిందువునకు నిత్యస్థలములుగాని వైకల్పికస్థలములుగావు ఇట్టిస్థలభప్రకరణస్థలమేశంకనీ యమయ్యే నేని వర్ణనాతీతపాండిత్యవంతులకుఁ బైయప్పకవ్యహోబలశం డితవాక్యము లింతకంటెను మిగుల శంకింపఁదగి యుండును. మఱియు. బా. సంజ్ఞ. 14. సూత్రమున హ్రస్వముమీఁది యరసున్న నిండుసున్నిధింపఁబడినందున దీర్ఘముమీఁది యరసున్నకు నిండుసున్న కున్న

న్న ప్రాప్తియేలేదు. అందున నపాప్తపూర్ణ బిందునిషేధ మయుక్తము గాన లోకానుభవ సిద్ధాంతాను వాదకమనఁదగిన 15 వ. సూత్ర మ పూర్వవిధిసూత్రముల (15. 7, అచ్చి. తేంట్లు) నెట్లు బాధింపఁజాలును? కాబట్టియిది యర్థమెఱుంగని యావనాశ కాండ ప్రశ్నము గాని వేఱొక టిగాదు. (షష్ఠాంశము)

స॥ పా॥

(సశేషము)

గోదావరిపత్రిక

24—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 23 సూ. వ్యాఖ్య.

అటు తద్భవములని చెప్పటచే కఱకంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డముం అనువానికి సామాసికగ్రామ్యత పోయినది. “ప్రాణగొడ్డము అనుపదమం దు మతేవిధమయిన గ్రామ్యతయు లేనందున నదిః యగ్రామ్యమనిరి. “కఱకంఠుఁడు” అనుశబ్దమునందున్ననో తద్భవకల్పనచే సామాసికగ్రా మ్యత వారించినను, సందనాంధ్రవర్ణమగు తకారముండుటచే నద్దానికి గ్రామ్యత వారింపలేదు...శబ్దరత్నాకర కోశమునందు జీవగట్ట కఱకం ఠుఁడు” అనుశబ్దములయొద్ద ‘అనింద్య’ గ్రామ్యములనుటకు గాని అని వ్రాసియున్నాఁడు.....“కఱకంఠుఁడు” మున్నగువానికితద్భవకల్పన చేగ్రామ్యత వారించినట్లు...గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లభిప్రాయపడి.....

ఇట్లువిమర్శకులేదేదో చాటు భారతము చదువుచుండిరి శ్రుత్యుత్తరము
 కఱకంఠశబ్దము గ్రామ్యమా? లేక, శాస్త్రీయమా? యనువిషయమిటఁ
 జర్చింపఁ బడును “ద్విగుకర్మధారయా” వితివాత్ర వివరణఁమునఁ
 (అం చిం. హలం.) గఱకంఠశబ్దోమిశ్ర బహువ్రీహిః” అనియు, “తజ్ఞా
 నమాచదేశ్యా” అను సూత్రవ్యాఖ్యను (అం. చిం. సజ్ఞ.) గ్రామ్యంత
 త్రద్విధౌసాధు కఱకంఠముఖాహితాః” అను నధర్వణకారికరీతినిగఱకం
 రాదిశబ్దము లనింద్య గ్రామ్యములనియు నహోబలపండితీయమునఁ జె
 ప్పఁబడియె. కఱ=నలుపైన, కంఠండు=కంఠముగలవాడని యన్యపదార్థ
 ప్రధానంబగు నీబహువ్రీహిపదము నీలకంఠశబ్దపర్యాయ (శివుఁడు) మని
 యధర్వణాదుల తాత్పర్యము. నీలార్థకమా తెలుంగుబాసలోని కఱశబ్ద
 మునకును, గీర్వాణభాషలోని కంఠశబ్దమునకును, నన్యపదార్థ ప్రాధా
 న్యమున సాంస్కృతిక నీలకంఠశబ్దమునకుంబలె బహువ్రీహికలుగుట
 ములభముగాన నియ్యది. గ్రామ్యమయ్యె. ఈయర్థమే (౨౭ సూ. ఉ)
 దీని నహోబలపండితుఁడు మిశ్ర బహువ్రీహియనెఁగాని యదియట్లగుట
 దుఃఖమని, ప్రౌఢవ్యాకరణమున స్పష్టపఱుపఁబడియె (చూ. సమా.
 ప) ఇట్లుమిశ్రబహువ్రీహిదుర్ఘటముగాన సాంస్కృతికములైన గరశబ్దకంఠ
 శబ్దములకే బహువ్రీహియని యూహించి గరకంఠశబ్దభవముగఱకంఠం
 డనిప్రౌఢవ్యాకరణకర్తచేత గ్రామ్యత నివారింపఁబడినది. (చూ. సంజ్ఞ
 9. సూ) గరశబ్దము గడ్వాదిభ్యః పరానప్తమి యనువార్తి కస్థగడ్వాదు
 లలోఁ బరింపఁబడినచోఁ “గరకంఠః” అనుబహువ్రీహి గీర్వాణవ్యాకర
 ణమున సాధ్యమగునని తద్భావము. కఱకంఠశబ్దము గ్రామ్యమైనను
 నింద్యమని యధర్వణాచార్యాదులుచెప్పఁగా, నాంధ్రగీర్వాణపదంబుల
 తో మిశ్రబహువ్రీహియైనందున గ్రామ్యమైనదని తద్భావమును వివరిం
 చిన యహోబలపండితునే గొప్పదోషినిగా నెంచుచుఁ గఱకంఠశబ్దము
 గరకంఠశబ్దభవంబుగాన నియ్యది యశాస్త్రీయమైన మిశ్రబహువ్రీహి

గాదని ప్రాచీనవైయాకరణుల వాక్యమును బ్ర॥ నీతా గామస్వామి శా
స్త్రులవారికి సనామకుతా నీతా రామాచార్యులవారు త్రోసిగాజవిరి
పూర్వోక్తరీతిని గ్రామ్యతాని వారణార్థముగ రశబ్దముగ డ్వాదులవంటిదియని
యెంతోపూర్వులకు సాధ్యము గాని గడ్డుప్రయత్నమున జాడగట్టఁబడిన
గరకంఠశబ్దమునుండి కఱకంఠశబ్దమును బుట్టించిన నీతా రామాచార్యుల
వారి మతమందే యిప్పుడును నీశబ్దము కంఠములో తకారమున్నందున
గ్రామ్యమైనచోనికను దాతాచార్యులవారి ముద్ర బుజమునఁ దప్పినను
వీపునఁదప్పదన్న సామెతరీతిని నీతా రామాచార్యులవారి మతమా
దును గ్రామ్యత్వముద్ర గడనశక్యముగా నందులకుమిగులించారెడగి
యున్నది. కఱకంఠశబ్దము మిశ్రబహువ్రీహియై
నందునఁ బ్రాచీనుల మతమందు గ్రామ్యంబయ్యె.
నీతా రామాచార్యులవారి మతమందన్నచో విమర్శకులు చెప్పినచోన్న
నఁ “గంఠము” లోవొత్తుతకారము మొఱముచుడుటజేసి గ్రామ్యము
య్యె. కావున నెడమచే యితియుమని పుట్టించుచుఁపెనన్న న్నది.
ఎంతో బ్రహ్మప్రయత్నముచేసి శాస్త్రీయమైన బహువ్రీహినుండి నం
స్కరింపఁబడినను గఱకంఠశబ్దమును గ్రామ్యత్వము పెన్నంటితగులుట
“కృత్యేపిసోమ పానేతం నంబిత్యంపైవముంచతి” యను పదనరీతిని శా
స్త్రప్రకారమున సోమయాజియైనను నంబిత్యము వెన్నాడినట్లుండినందున
దీనిదైన్యాన్త కవికరింపఁదగియుండెడి సామాన్య గ్రామ్యతయు, ఆనాం
ధవర్ణ తకార హేతుక గ్రామ్యతయు ప్రాచీనుల మిశ్రసమాసపక్షమున
నే యుండెనుట ప్రామాదికవచనము. అట్లేయయ్యెనేని సిరి నల్లభుఁ
డనుమిశ్ర సమాసముకూడభ కారమున గ్రామ్యముగావలసివచ్చును కా
వున గరకంఠభవకఱ కంఠశబ్దముకూడ “భక్షితే పిశువేన రోగశాంతి”
రీతిన్యాయముగాన తకారస్థితిని గ్రామ్యమయ్యెనేని, యధర్వణాదుఁ నంద
ఱను డీకొని దీని శుద్ధినొందింతునని యెంతో విశ్వామిత్ర ప్రయత్నము

సేసిన నీతారామాచార్యులవారి మేలిపూన్నియంతయు బూదింబోసిన
వేలిమి యున్నిం జెందవలసియుండు. అందున, గరకంతభవమా కఱకం
తశబ్దము శాస్త్రీయమనవలయుంగాని గ్రామ్యంబనఁ గూడదు. శాస్త్రీయ
మైన సాంస్కృతికకంతశబ్దములోనిత కార మనాంధ్రవర్ణముగాన శబ్దమం
తయు గ్రామ్యంబయ్యెననుట గీర్వాణపాండిత్య మిళితమా తెలుఁగుభా
ష, తెగులుబాసమై గంగలోఁ గలిసెననుట వంటిదియై హాసపదమ
య్యెడి. అంచయాన, అంచపదము—లోనైన శబ్దములు సాంస్కృతిక
ములాయాన, పదశబ్దములతో నుండినంత మాత్రమున గ్రామ్యంబుల
య్యెనే? అర్థసంకర్భాదులంచేసి తమ సాంస్కృతికత్వమునెల్లఁ దెల్లమి
నేసి కొనుచున్న యాయాన పదశబ్దము లాంధ్రవర్ణయుక్తము లైనంత
మాత్రమునఁ దద్భవములౌ తెలుంగులనుటకు నోరాడునే? అట్లేయైన
చో వనితాది సాంస్కృతికములు తెలుంగులన వలసియుండును. ఇకను,
సాంస్కృతిక యానాదిశబ్దములతో మిళితములౌ నంచయానాదిపదము
లు వైకృతములని నిఘంటువుల నెట్లు వ్రాయఁబడియెనందు రేని యాలిం
పుఁడు. లోకములో, వనములోని యేకదేశము పుష్పించెనేని వనము
పుష్పించెననియు గ్రామములోని యేకదేశమా గృహము దగ్ధమగుచు
న్నచో గ్రామము దగ్ధమగుచున్నది యనియు, గుంటికాలైనచోఁ గుం
టిమనుష్యుఁడనియు, గ్రుడ్డికన్నెనచో గ్రుడ్డిమనుష్యుఁడనియు, నేకదేశ
పర్తిధర్మమును వైశిష్ట్యంబున వ్యవహరించుట గలదు కనుకనే, “ఏకదేశ
శలోఽగ్నితి” అనమన క్రియాసముదాదే పిన్యపదిశ్యతే। యథాపటో
దగ్ధగ్నితి॥ అవయవేహి పటాభ్యో వయవీనమవేతగ్నితి తస్యాప్యసాదా
హః” అను ప్రత్యయస్యలు గితిసూత్రభాష్యస్తకైయటము సంగతమగుచు
న్నది కావున, అంచయాన, అంచపదము, కఱకంతుఁడు లోనగుపదము
ల యవయవములే తద్భవములైనను, నవయవిభూయతములౌ విశిష్టప
దములు పూర్వోక్తలోకిక శాస్త్రీయప్రమాణముల వైకృతములని వ్రా

యంబడియె. విమర్శకులు సీతారామాచార్యకృతకబ్బ రత్నాకరమున నే
 కఱకంఠశబ్దమునొద్ద గ్రామ్యతాచిహ్నమౌ “గ్రా” వర్ణమేలలిఖింపఁబడి
 నదని శంకింతురేని, యయ్యది స్వమతమునకు వ్యతిరిక్తమైనను బ్రాచీను
 లౌ నధర్వణాదుల మతరీతినట్లు సేయఁబడయెనని యొక్కతీరదు. గీర్వా
 ణవ్యాకరణ గ్రంథములయందును సవీనులు స్వమతవ్యతిరిక్తమౌ ప్రాచీ
 నమతమును దమగ్రంథములయం దామోదించినట్లు విలాసమున వ్రాసి
 న వ్రాతలుగలవు. పరిభాషేందు శేఖరమునందు “నానుబంధకృతమనే
 కాల్య” మనుపరిభాష వ్యాఖ్యలో “జాణల్విషయేతు సర్వాదేశత్వం
 వినా అనుబంధత్వస్వైవాభావేన అనుపూర్వ్యాత్సిద్ధ” యనియు, ఏకదే
 శవికృతమనన్యవ” దితిపరిభాష యారంభమున “ననురామావిత్యాదౌ
 వృద్ధౌ కృతాయాంకార్యకాలపక్షేకధంపదత్వం! ఉభయతః ఆశ్రయ ఆశ్ర
 యణే అంతాదిపద్భావాభావాత్తనియు, బ్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడి
 యె. ఇత్యాదులు పెక్కులు గలవు. అట్లే శబ్ద. ర. లో నికఱ
 కంఠశబ్దమునొద్ద “గ్రా” వర్ణము ప్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడినది.
 ఆధవా, అయ్యది ముద్రాప్రమాదాది హేతుకమని యెంచపలెను. ఈ
 సిఘంటువులో నట్టివి యచ్చటచ్చటఁగలవు మారు. దే. వి. ప్రతి. ఆ॥
 అమరసైన్యములును దమయంతవర్తింపఁ నేరకునికి నాకు మారుమొగ
 ము గానొనర్పవలసెగాదె భార. ఉ. గె. ఆ. ఇది మారు శబ్దమున
 కుదాహరణముగాఁదగదు శరము సం. వి. వ. అ.న.బాణము...ఇత్యా
 దులు ప్రమాదములొకానొక చోఁగలవు కానఁ బ్రకృతమునగావర్ణము
 ప్రామాదికము. మఱియు “నకర్మధారయాన్మత్వర్థీయ” ఇతినిపేధ
 మనిత్యముగాన సాంస్కృతికమైన చతుర్దంతి శబ్దమునుండి “చౌదంతి”
 యనువైకృతశబ్దమయ్యెననియు చతుశ్శబ్దభవమౌ చౌశబ్దముగాకతక్కి
 నదంశిశబ్దము సాంస్కృతికపదమే యనియు “ద్విగుకర్మధారయా” వితి
 సూత్రమందలి (హలం) యహోబలపండితీయమున స్పష్టపఱుపఁ బడినది

అట్టి చౌదంతిశబ్దము వైకృతమనిశబ్ద.ర. మనవ్రాయఁబడినది. అట్లేసాం
స్కృతిక కంతశబ్దయుతమా గరకంతభవకఱకంతశబ్ద మహాబల పండి
తాదివ్యాఖ్యాతల మతిమున వైకృతంబుగానఁ బ్రాధవ్యారణకర్త మ
తమునఁ గూడనయ్యది వైకృతమనకతీరదు. కాఁబట్టి గుప్తార్థప్రకాశికా
కాదుల యగ్రామ్యతాపదము జగజ్జగీయమానంబగుగాత సుధీమణు
లారా! ఈజగంబున నేరైనఁగొంచెము విద్యావరిశ్రమచేసి యెట్టెట్టో
నలుగురుఁ యోగమనుకొనినఁని యొనర్చిరేని కొండలు బహుబలవర్ధు
లుబుసుపోకయీసున నిష్కారణ కలహంబునకుఁ కాల్చివ్విజించింప
యత్నింతురు. అల్లువృధాతలపడినందునఁ దమతలపడుఫలం బనుభవిం
పకపోరు. (1) ప్రథమాంశమున శకారము వర్ణాంతరమనియు సలఘుల
కారముగాదనియు నర్థము నేసి యనర్థంబు తెచ్చుకొనిరి. (2) ద్వితీయాం
శమున శార్దశబ్దములోని వర్ణంబులనే యెఱుంగఁజేరి. (3) తృతీయాం
శమున దంత్యతాలవ్యచజలకు శ్లేష మైత్రియొప్పుననిహేయంబైన తమ
పిండితార్థమును బ్రకటించుకొనిరి. (4) చతుర్థాంశమున నొరులను వం
చింతమన్నతమదుగ్రప్రకృతిందక్కవేఱెదృతప్రకృతికముతెట్టివోయెఱుం
గఁజేరి (5) పంచమాంశమునఁ దన్ను, నిన్ను, నన్ను శబ్దములు ద్వితీయాం
తములన్న విభక్తిజ్ఞానములేక కళలని కలహింపఁగడంగిరి. (6) షష్ఠాంశ
మున వైకల్పిక ప్రకరణసందర్భము తెలియంజాలక “తేటి, గోటు” ల
యొద్దసున్నసూపి తమతెలివితేట గోటులు తెల్లము నేసికొనిరి. (7)
సప్తమాంశమున నేమి గ్రహచారమో కాని శబ్దరత్నాకరములోని
“గ్రా” చారముచూచి వైష్ణవా చార్యులగారి మతమునఁ “గఱికఁతుఁ
డు” గ్రామ్యతపాలెయగునని కంతశోషమారంభించిరి. ఇట్లు వీరివిమర్శ
నాంశములొకల శైలిభావంబున సప్తసంఖ్యకుఁ దగియున్నవి. విమర్శకు
లకు గ్రంథకర్తనుమించిన పండిత్యమండవలె. ప్రకృతమున వీరుచాటు
ననుండి మ్రగ్గులువెట్టఁ జాలుదరుగాని గుప్తార్థప్రకాశిక యర్థము నేసి

కొనకర్తులుగారు. ఈవిమర్శనమాధాన గ్రంథముగూడ నర్థమునేసికొన
తేను. గంభీరశైలిగల యహోబంపండితీయాదులంగూర్చి వేఱచెప్పనేల?
ఈనావాక్యము సత్యమకానన్న సమయమురాకపోదు మఱియుఁ గొంద
లు తాతాచార్య శిఖామణు లమర్చి సిద్ధముసేసిన యధునాతన ప్రణీత
గ్రంథముల దించుక వ్రేలువ్రేలాడ వేసి సంస్కరించినట్లు మూద్రవేయుద
మని కడ గుడుంగాని, అట్టిరు స్వకీయముఖతీయ సరస్వతీ స్థాలత్య ని
ద్రామూద్రాభి రామత్వము మఱచుచుండి, సదాశివంకరబుధ ప్రార్థనాద
త్త స్వాభిప్రాయపత్రమందుఁ దమకలహాశన వ్రతమును, ప్రామాణిక
మాణిక్యత్వమును, తమయాధీభూతిని, దమయాశాంతతను, సందర్భశు
ద్ధిలేక ప్రశంసించుకొనుచు నాత్మస్తుతిపరేత్యాది బిరుదంబులకుం బిఱుదీ
యరని తెలంచుచున్నాఁడను.

ఇది సప్తమాంశము.

ఇప్పటికి నర్వము సమాప్తము.

స॥ పా॥

వజ్రాయుధము—ఏప్రిల్ 1925—4నంచిక

దృష్టిసరిగాని వ్రాతసంతుష్టియగునె?

శ్రీకగోళంబునందుఁ గవికి మూఢత్వదోషంబు సంక్రమించి పోవుచున్నదిగాన నిప్పుడు భూగోళంబునందును గవిమన్యులకు మూఢత్వదోషము పోవుటకైయొక్కింది యుపన్యాసము వ్రాయఁబడుచున్నది. నసామివచనే గి-ర-గి సామిపర్యాయే ఉపపదేక్తాంతాన్నకన్ సామిక్యతమ్—అర్థక్యతమ్ అనత్యంతగతేరిహ ప్రకృత్యై వాభిదానాత్పుర్యేణ కన్నప్రాప్తః ఇదమేవ నిషేధసూత్ర మత్యస్వార్థిక మపికనం జ్ఞాపయతి” ఈసూత్రముచేత ననత్యంతగతియందలికన్ ప్రత్యయమునకు నిషేధము చెప్పటకు వలనుపడదు. సామిక్యతం ఇత్యాదులకంటె నసమాసమందు సామిపదముచేతనే యనత్యంతగతి తెలియఁబడుచున్నది. సమాసము క్తాంతముగా నందున కన్ ప్రత్యయముగాదు, “కృద్గ్రహణే గతికారక పూర్వస్యాపి గ్రహణమ్” అను పరిభాషచేత సామిపదముక్తాంతము అనుటకు వలనుపడదు. సామిశబ్దముగయుఁ గారకమును గానేరదు. కనుకనే యీసూత్రముచేత స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము నిషేధింపఁబడుచున్నది. ఈనిషేధసూత్రమే స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము కలదని జ్ఞాపకమగుచున్నది. భాష్యమనసామివచనేసామివచనైవతిషేధానర్థక్యం ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ | సామివచనేప్రితిషేధోనర్థకః | కింకారణమ్ | ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ ప్రకృత్యాభిహితః సోర్థ ఇతికృత్వాకన్నభవిష్యతి | అర్థము? సామిపదముచేఁ గానిదానిపర్యాయపదము చేఁగాని నిషేధముకూడదు. ఆయర్థము ప్రకృతిచేతనే సామిఅర్థము చెప్పఁబడినందున కన్ ప్రత్యయమురానేరదు.

కైయటః (ప్రదీపక) నసామివచన ఇతి ప్రతిషేధేన స్వార్థికకన్ న స్తీతిజ్ఞాప్యతే | నవాసామిక్యతాదిభ్యో సత్యస్తగతౌ క్తాదిత్యస్యన త్యస్తగతే ద్యోతనాత్ || సమాసేభ్యస్తు క్తాంతత్వాభావాచ్చ కృద్గ్రహణే

గతికారక పూర్వస్యాపి గ్రహణ మితి వచనాత్ సామిశబ్దస్య గతికార
కత్వా భావాత్ । తస్మాత్ సార్థికప్రైవాసాకనోనిషేధః స్వార్థికం కనం
జ్ఞాపయతి॥' నసామివచనే, యనునిషేధముచేత స్వార్థికం బగుకన్ ప్ర
త్యయము గలదని జ్ఞాపితమగుచున్నది. సామిశ్చ తాదిశబ్దములకంటె న
సమాసమందున ననత్యంత గతియందు క్కప్రత్యయమునకు ప్రాప్తి లేదు. ఆ
సమాసమందు సామివచనముచేతనే అన్యతన్త గతి తెలియఁబడుచున్న
ది. కాననసమాసమందు క్కప్రత్యయమునకు ప్రాప్తి లేదు సామిశబ్దముగతి
కారకములలో, నేదియుఁ గానందున, కృద్గ్రహణేగతికారకపూర్వస్యాపి
గ్రహణమ్, అనుపరిభాషచేత సమాసమందు ప్రాప్తి లేదు. (కాన్తము
కానందున) అందున స్వార్థికమైన క్కప్రత్యయమున కే నిషేధమనియువ
స్వార్థికమైన కన్ప్రత్యయము గలదనియు జ్ఞాపిత మగుచున్నది. (కైయట
చనార్థము) కైయటో పాధ్యాయులవారు వివరించినట్లు స్వార్థికమైన క్క
ప్రత్యయము కలదు గనుకనే కం కావున . నియతాత్ముజగత్సావనుధర
స్వరూపుబ్రాహ్మణుఁబడయంగా నలయు వాఁడు సంతతి గావించు విచి
తవీర్యకక్షేత్రములక॥—భార-ఆది-ర ఆశ్వా ౧౦గి పద్యము.

ఇచ్చట స్వార్థమందుఁ గ్కప్రత్యయముగాన విచిత్రవీర్యశబ్దమున
కెంతయర్థమో విచిత్రవీర్యకశబ్దంబునకును సంతే యర్థము స్వార్థమందు
గ్కప్రత్యయము లేనియెడ విచిత్రవీర్యకశబ్దము యుక్తము గానేరదు.
సీ॥ విశ్వకర్మునికూఁతు విశదలావణ్యసముజ్జ్వలఁ జేకొని మూరిఁబోయి-
హరి వంశ—ఉ-ర ఆశ్వా—అనులక్ష్యంబును జూపి, విశ్వకర్ముఁడు అను
రూపంబుగలదని తద్ద్రంధకర్త గారు నుడివిరి. అదిమూలసూత్రవిరుద్ధంబ
గుటచే నంగీకరింపఁబడదు. కాని విశ్వకర్ముకూఁతు, అని నవరించిన
చో గణభంగంబు గలుగక, స్వార్థికక్కప్రత్యయంబుచే విచిత్రవీర్యతశ
బ్దంబు వోలె నలక్షణంబుగనే యుండునని యెఱుంగునది. స॥పా॥

వ్యాకరణ విశేషాంశములు

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపతి శాస్త్రికాశిపతిగారి సమ్ముఖింబునకు

1 పత్రికాదిశబ్దద్వైతాద్వైతవిచారణ 5-1-1900

అయ్యా?

ఇంతకుఁ గొంత కాలమునకుమున్ను “పత్రికా” శబ్దము దా
మ్నాశనయు యుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశనహః కరణే యనుపాణి
నీయ నూత్రంబునను “సర్వధాతుభ్యఃప్రీ” యనిన యుగాది సూ
త్రంబునను ధాతుప్రత్యయ తకారమేళన వశంబున తానుద్విత కార
కంబనియు దానిందెలియ నేరక కొండలు ప్రాచీనులు తనద్వైత సిద్ధికి
బంగంబు గలిగించుచున్నారనియు, ఏకతకారంబుతోఁ దనకు సిద్ధించిన
పరుష భావంబు జాలక ద్విగుణీకృత పరుషశ్వాబునకై పోరాడెనట.
దీనింజూచి “పడిపోవునది. యనియర్థమిచ్చునట్టి “పత్రి”యు” వగటింఱు
పదార్థము ప్రతిమయే, లేచితనద్వైతసిద్ధాంతమునకై డీకొనుచుండగాఁ
పున్నామనర కంబువలనఁ గాపాడునన్న పుణ్యార్థమిచ్చునట్టి పుత్రి
శబ్దము మొదలైనవి గూడఁ దమతక్కువయేమియనికాఁబోలు తకారం
బుల దొంతరకై యెంతో కంతశోషమారంభించెనటఁ ఈవృత్తాంతము
చిరం॥ మాసోదరుండగు కల్లూరి రామమూర్తివలనను మాప్రియ
శిష్యుండగు సుంకరిరంగయ్యవలనను, ప్రస్తావనావశంబున నాకర్ణించితిమి
ఇట్టిశబ్దంబులు ఏకతకారంబులనియే శాస్త్రునమ్మతి సహితంబుగాఁ మా
యభిప్రాయము ప్రకటించుము గాని ద్వైతవాదులు (రెండుతకారములు
తలదియని వాందించువాడు) ఈవక్ష్యమాణసదృశస్థలంబులలో నెట్లు
గ్రంథసమన్వయంబు గావించుకొని తమసిద్ధాంతమును స్థిరపఱచు కొం
దురో వినఁగోరెదము

మాఘకావ్యచతుర్థసర్గము పృథ్వీకము.

..శ్లో ఛాయానిజస్త్రిచటులాలసానాం మదేనకించిచ్చటులాల
సానాం కుర్వాణముత్సింజలజాతపత్రైః విహంగమానాం జలజాతపత్రైః
ఈశ్లోకమున 3వ పాదములో “ఉత్సింజలజాతపత్రైః” అన్నచో, ఉత్సిం
జలజాత=మిక్కిలి యెఱ్ఱనివియైన, పత్రైః=దళములుగలవి, యనియర్థ
ము. 4వ పాదములో “జలజాతపత్రైః” అన్నచో, జలజ=పద్మములనెడు
ఆతపత్రైః=గొడుగులచే ననియర్థము. ఈశ్లోకములో యమకాలంకార
ము మల్లినాథసూరిచే వ్యాఖ్యానంబునలిఖింపబడెను. మూడవ పాద
ములో ద్వైతవాదుల మతానుసారంబున, జాత + పత్రైః” అని, దళార్థ
కంబగు పత్తిశబ్దములో, తకారద్వయముకలదు. నాల్గవ పాదములో,
“జలజః + ఆతప + త్ర” అనుచో, ఆతపా + త్రా మతే=ఆతపశ్రిం
(ఎండవలన రక్షించునది) అనివ్యుత్పన్నమైన యీశబ్దములో “త్ర”
అనునది, త్రైజ్ పానే అనుధాతువునలన నైనదిగాన, ఆతపశ్రిశబ్దంబు
న నంతర్భూతంబగు “పత్ర” అనుదానిలో, ఏకతకారంబుగలదు. ఇట్లు
మూడవ పాదములో “పత్తి” శబ్దము రెండుతనర్థంబులతో నీప్రకా
రముగానుండును చతుర్థపాదాంతమున “పత్ర” అనుశబ్ద స్వరూపము, ఈ
ప్రకారము, ఏకతకారముతో వర్తిల్లును. యమకాలంకార లక్షణము
న్నమో “శ్లో॥ ఆవర్త్యతేర్థభేదేన సస్వరావ్యంజనావళిః యదాతదా
స్యాద్యమకం బహుధాద్యంతమధ్యగమ్” అని యొకగ్రంథమందును,
శ్లో॥ యమకంపా నరుక్త్యేతు స్వరవ్యంజనయగ్మయోః అని యింకొక
యలంకార గ్రంథమందును వ్రాయబడెను మొదటవచ్చిన యచ్చులు
ను, హల్లులును అర్థభేదముతోఁ గిరిగి వచ్చుటయే యమకంబనియు,
ఆచ్చును, హల్లులను మొదట నుచ్చరించిన వర్ణములనే, యింకొక
యొచ్చరించుట యమకాలంకారమనియు, రెండు శ్లోకంబులకుం గ్ర
మంబుగా ఫలితార్థము. ఇట్టి లక్షణంబునంబట్టి ద్వై తవాదులమతంబున,

మూడవపాదంబున “పత్త” శబ్దంబులో రెండుతకారంబులు సంభవించి
 నాల్గవ పాదంబున “పత్ర” అనుదానిలో రెండుతవర్ణంబులును పునరుక్తి
 గా సంభవిల్లినందున యమకాలంకారంబు తమకెట్టులుసిద్ధించె? మఱి
 యు నిచ్చట వ్రాయవలసిన విశేషముండేనేని, శంకించుకొని శ్లో|| “నా
 మూలంలిఖ్యతేకించి, న్నాన పేక్షితముచ్యతే” అనిన స్వకృతనియమము
 ననుసరించి ప్రమాణము కనుగొని వ్యాఖ్యానమునేయక మల్లినాథ
 సూరి వర్ణుండేల యురకుండే? “నాన పేక్షితముచ్యతే” అన్నట్లు స్వల్ప
 విషయమని వ్రాయలేదందురేని, పత్రికలలో ముష్టియుద్ధంబుల పర్యంత
 ము పురికొల్పిన యీద్యైతాభిమానము (రెండుతకారముల సంబంధ
 మైన యభిమానము) స్వల్పమెట్టు లయ్యె. ఒకపక్షంబున నిట్టి భవి
 ష్యక్ ముష్టి యుద్ధంబులు, పుష్టియుద్ధంబులు గావనియే యాసూరిగా
 రూరకుండిరేమో! పెద్దలాలోచింతురుగ క!! యనిదిక్ప్రదర్శనమునేసి
 యిప్పటికింతటితో విరమించుచున్నారము.

—

క|| వేంటరామశాస్త్రి

● మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపత్రికాధిపతిగారి సమ్ముఖికలంబునకు—

(2) సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవని 23-1-1900

అయ్యా?

సుమనోల్లాసశబ్దంబు, అసాధువనియు, సుమన ఉల్లాసమ
 నియే యుండవలయుననియు, ఆస్థానపండితులగుచెల్లూరి వెంకట
 సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు మొదలగు వారిని, తాదృశ శబ్ద పక్షా
 వలంబన రూపదోషంబున నుల్లుతన పూర్వకంబుగాఁదపింపఁ
 జేయుచు 1899 సం॥ డిశెంబరు 24తేదీని చెన్నపట్టణంబున నుదయిం
 చిన సూర్యాలోకము నాడుకనుంగవకుఁ దన తేజంబుమీఱు మిఱుమిట్లు

గొలుపుచున్నది. అంతటి గొప్పయాస్థానపండితులకే గెడలకందక పాండిత్యసరసులచే నగాధంబగు చెన్నపట్టణంబుతోఁ జిన్నపట్టణంబుగు రాజనరేంద్రపురంబెట్టలు పోరాడఁజాలెడుగాని యయినను, మహారాజశ్రీనిడమర్తిజలదుర్గాప్రసాదరాయ మంత్రిపురుషోత్తమాధిక్రియమాణ హూణవిద్యాపాఠశాల గీర్వాణభాషాధ్యాపకత్వంబు వహించిన బ్రహ్మనయినందున సుమనోల్లాస శబ్దంబునకుఁ బ్రాణంబువోసి సుమనస్కోల్లాసంబునర్పగాఁ నుద్యమించుచున్న నాయాయుపన్యాసంబును నిగ్గుదేలుటకై భవదీయ నిష్కలంక శశి లేఖాముఖంబున వన్నె బెట్టగాఁ గోరుచున్నాడను.

సుమనసాముల్లాస ఇతివృత్తే ఉల్లాస శబ్దపూర్వవర్తి సుమనశ్శబ్దసకారస్య రుత్వేయత్వే పాక్షికేలోపేసుమన ఉల్లాసపవేతిస్యాన్నతు సుమనోల్లాస యితి యథోక్తవాదినాం వివాదః యత్తు సుమనోల్లాస శబ్ద సాధూకరణార్థం చెల్లఁగారి వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిభిర్భావార్థకఘృణార్థక విధానమితి శాస్త్రబలంతో మనధాతోః కప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యేకః పక్షశ్చ మనధాతోరు పరిక్విప్ ప్రత్యయే మన ఇతిప్రాప్తౌర్మఘానిభ్యోచ్ ఇత్యచ్ ప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యస్యఃపక్షశ్చద్వా పుక్తౌవి త్యుపోద్ధత్యదండే గుంట సూర్యనారాయణ శబ్దశాసితారః ఘృణార్థకవిధానమితివాత్ర ప్రవర్తతేతస్యఘృణాస్తాప్రవాదత్వాత్ । మనధాతోర్ఘృణప్రవృత్తేః గర్వోభిమానోహంకారో మానిశ్చిత్తసమ్మూన్నతిః ఇత్యాదికోశదర్శనాత్ ప్రస్తః విఘ్నః ఇత్యాదిస్థలేఘయ్రఘృణానవిధీయతే తత్రైవతస్య ప్రవృత్తేశ్చేతి ప్రథమః పక్షః ఖండనంచ పక్షంతరేపి మనశబ్దఏవన నిష్పద్యతే మనధాతోరు పరిక్విప్ ప్రత్యయేక్విః కిత్వాదను నాసికలో పేతుగాగమేమత్ ఇత్యేవస్యాత్ సతుమన ఇతితస్మాన్మత్స్యర్థేయే ప్రత్యయేమత ఇత్యేవస్యాత్ మనశబ్దస

స్వరూపమేవన ఘటే తేతిద్వితీయ పక్షఖండనంచోఽన్యాసిరే తదపిచింత్య
ప్రాయమేవ॥

తథాహి ఘటార్థేకవిధానమిత్యత్ర ఘటార్థఃకః ఒహవోఘటార్థా
స్సంతి పదరుజేతిస్మస్థిరే ఇత్యాదీషు కర్తరిఘటో భావేఐతి సూత్రేణ
భావార్థేఘటో హలశ్చేతి సూత్రేణహలం తసామాన్యత యావిహిత
స్యఘటఃకరణాధికరణ యోగిత్యధికారేణ కరణాది కరణార్థ యోరయం
ఘటో కిమేతేనర్వేపి స్వీకీయంతే ఉతఅన్యతమ ఇతిచేత్ అత్రవార్తికే
అధికరణార్థక క ప్ర ప త్య యాం త ప్ర ప స్థ వి ఘో ష దా హ ర ణ
ప్రదర్శనపర భాష్యప్రామాణ్యాత్. హలశ్చేతి సూత్రీయఘ ణార్థాకర
ణాధికరణే ఏవగృహ్యతే। ఉక్తంచైత ద్వార్తికస్థ శబ్దేందుశేఖరే “ప్రస్థవి
ఘ్నయోరధికరణేకః। ప్రతిష్ఠంజేఽస్మిన్ ధాన్యాసీతి ప్రస్థః విఘ్నంతిత
స్మిన్ మనాంసీతి విఘ్నఐతి భాష్యోక్తేరితి”॥ నచభాష్యోదాహరణవ
శాత్ అధికరణార్థే ఏవకః సకరణార్థే ఇతివాచ్యం॥ హలశ్చేతి సూత్రీ
యఘ ణార్థయోర్ధ్వయోర్మధ్యే “సన్నియోగశిష్టానాం సహవాప్రవృ
త్తిః సహవానివృత్తిః” రితి పరిభాషయాఽన్యతరస్య కరణార్థస్య నివృ
త్త్య సంభవాత్. కరణాధి కరణార్థక కప్రత్యయస్యా ప్రాప్తేరేవ “విఘా
త” ఇతిభావార్థక ఘటంతసిద్ధిః। భవద్రీత్యా “యత్రఘటో నవిధీయతే
తత్రైవతస్య ప్రవృత్తిః” రితినియమేతు విఘాత ఇత్యత్రఘట ప్రవృత్త్యా
విఘ్నఐతి కాంతరూపం నసిద్ధ్యేత్ ఇతి మూలచ్ఛేద ఏవస్యాత్. అర్థః
దాంగీకారేతు బాధ్యబాధక భావాభావేన మాపద్వయంసిన్యతి. తథా
చ యథాధికరణార్థేన్య పస్వప్రాద్ధంతేః విఘ్నఐతికః। భావార్థే వి
ఘాతఐతి ఘటః। భిన్నార్థవిషయత్వాత్పర స్పరాబాధేనలోకే ద్భ్యశ్చే
తే। తథా “ఆత్మామనసా సంయుజ్యతే మన ఇంద్రియేణ ఇంద్రియమగ్ధే
నేతి న్యాయాత్ మనసోఽంత రింద్రియతయా పదార్థనివేదనోఽకరణ
త్వేన సుఖాద్యుపలబ్ధి సాధనత్వేనచ “మన్యతేనే నేతిమన” ఇతి లింగా

భట్టి యట్టికాయాందర్శనేనచ కణార్థే “మన” ఇతి కప్రత్యయాంతస్య |
భావార్థే “మానశ్చిత్త సమున్నతిరితి ఘోషాంతస్య చప్రయోగే బాధో
నాస్యేవ | విఘ్న విఘాతశబ్దవత్ భిన్నార్థవిషయత్వాత్ || తస్మాత్ మాన
శ్చిత్త సమున్నతిరితి” కోశేఘోషాంత మానశబ్దదర్శనేన “మన ఇతిక ప్ర
త్యయాంతస్య బాధఇతి యోహేతుః సహేత్వాభాస ఏవ. స సద్దేతురి
తి ప్రథమపక్షఃఖండ నానుపపత్తిః ||

2 మన్యతేర్మనుతేర్వా ఉపరికిత్వాదను నాసికలో పేతుకిఅర్మ
అద్యచిమత ఇత్యేవస్యాదితి ద్వితీయపక్ష ఖండనమన్య సంగతమేవ |
నలోఽవిధాయకసూత్రాభావాత్ | నహినిదితామితిలోఽః | తస్యోఽభాన
కారవిషయత్వాత్ || నచానుదాత్తోపదేతేతి తస్యఋబాదికిత్ జిద్విష
యత్వాత్ | నచభాతోః క్విపిక్యదంతత్వాత్ ప్రాతిపదికత్వేసాహల్
జ్యాదిలోపే “నలోఽః ప్రాతిపదికే”తి లోపేతుగితివాచ్యం | తుకికర్త
త్యేవలోఽస్సుచ స్వకేతిసలోఽస్యాసిద్ధత్వాత్ | అన్యథావృతహ భ్యా
మిత్యాదావఫితుగాదత్తిః | అతఏవకృత్తితు గ్రహణాచరితార్థం | క్మత్రహ
భ్యామిత్యాదాఽదత్వనిమిత్తకత్వేపి నలోఽస్య బహిరంగత్వాభావాత్ |
భ్యామః పదసంజ్ఞానిమిత్త త్వేపి నలోఽస్య తన్నిమిత్తకత్వాభావాదిత్యా
ది సరిభాషేందు శేఖరగ్రంథశ్చాంతరంగ సరిభాషాస్థ స్సంగచ్ఛతే | త
స్మాన్మోఽత్యే నస్యాదితిరూప ప్రదర్శనమన్య నిదర్శనమేవ |

3 కియంత్యేవం విప్రీనదామహేమన్యతేర్మనుతేర్వాకప్రత్యయోన
భవత్యేన | ఘోషార్థఇతి వార్తి కే “స్థాస్థా యాహవివ్యధియు ధ్వర్థ”మితి భా
ష్యేఽరిగణితత్వాత్ | నిరూపిం చాత్రవార్తి కే శబ్దేందుశేఖరేతథాచ
పూర్వోక్తఽరిగణితథాతు స్వభావాత్ మనధాతోర్ఘ్నార్థే కవిధాన
మేవన సంభవతీతి ప్రథమపక్షఃఖండనం || యత్తు మనధాతోఃక్విపి అర్మ
అద్యచి మనఇతి రూపమితి | ద్వితీయః పక్షస్యోఽన్యతాఽవేవ | క్వోఽరతః
“అనునాసికస్య క్విఋలోరితిసూత్రేణ ఉపధాద్ధ్వే అచి “మాన” ఇతి

రూపసిద్ధేః। అతఏవ “సశ్చవ్యవ్రాజా” నితిశామ్యతేః క్విపిదీర్ఘే మోనో
 ధాతోరితినకారే “అప్రశా” నితిచ। నామధాతుక్రక్రియాయామాచార
 క్విపిదీర్ఘేరాజేవాచరతి రాజానతీతి దీక్షితోదాహరణంచ సంగచ్ఛేతే
 కించధాతోః క్విబంతసుబంతత్వానంతరం అర్చితద్యాకృతి గణపాతోఽవ్య
 గతికగతికః అతఏవ వ్యాకరణశాస్త్రమభినివిశమానో మురారిః కవిరా
 జః శ్లో॥ కుర్వ్యశ్శస్త్రకథామమీయది మనోర్వంశేమనుష్యాంకురాః స్వా
 చ్చేత్ బ్రహ్మగణోయమాకృతి గణస్తత్రేష్యతే చేద్భవాన్” ఇతి ఆకృతి
 గణైష్టి నిందనద్వారాః శరశు రామకర్తృకోపమే యభూతశతానందనింద
 నం సాధయతీతి ద్వితీయపక్షఖండనం।

4 నసుబ్రహ్మన్, “సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవనీ”తి నామమధురాం
 భవదీయోపన్యాసశీర్షి కాం దృష్ట్వాచిరాస్మనోరథా రోహణం కుర్మహే
 ఇత్యుత్సాహసమ్ముఖినా నామస్తాకం పూర్వస్మాదపిఫలవిఘాతో దృఢ
 తరమభూదహోకథం భవానుపన్యాసేన “సుమనోల్లాసం” సంజీవయతీతి
 చేత్ సావహితం శృణుత। యథాసుత మాత్మన ఇచ్ఛతీత్యర్థే, శుష్క
 మాత్మన ఇచ్ఛతీత్యర్థేచ కర్మవాచకసుత శుష్కశబ్దాభ్యాంక్యచి సుతీ
 యతేః శుష్కియతేశ్చకర్తరిక్విప్। తథాసుమనా ఇవాచరతీత్యర్థే కర్తృ
 వాచకసుమనశబ్దాత్ “కర్తుః క్యజ్ సలోపశ్చే”తి “ఓజసోఽపరసోనిత్య
 మిత రేషాం విభాషయే”తి చాభ్యాంక్యజిపాక్షికేచ సలోపేక్యతేనిష్ప్
 న్నాత్ సుమనాయతేః కర్తరిక్విప్ క్యజంతస్థలే అల్లోపయలోపానంతరం
 “సుతీః, శుష్కిరి”తి నయథా ఈకారాంతౌ ఏవంసుమనాయతేః క్విపి అ
 తోలోపే “వేరప్మక్త లోపాద్వలిలోపః పూర్వవిప్రతిషేధేనే”తి యలోపే
 విజంతక్విబంతాన్యతరవిశ్వపాశబ్దవత్ ఆకారాంతస్సుమనాశబ్దోభవతి।
 క్యజినకారస్యలుప్తత్వాత్। నహియలోపేకర్తవ్యే అల్లోపస్యస్థానివత్వ
 మితివాచ్యం। యలోపేస్థానివత్వనిషేధాత్। ఏనంచసుమనాముల్లాసః
 సుమనోల్లాసఇతి షష్ఠీతత్పురుషేయాప్తం నిర్బాధం। పండితాయమానా

నాంసంతోషజనకఇత్యర్థః। నను ఈదృశప్రయోగోదాహరణస్య కౌము
 ద్యామప్రదర్శిత్యాదప్రమాణమేవాస్తు। అస్మాకంతుక్యజంతప్రకృతిక క్వి
 బంతంసుతీ, శుష్కిత్యాదేః ప్రయుక్తత్వాత్ విశ్వసనీయమితిచేన్న ।
 నకలప్రక్రియాసామ్యేన క్యజంతోదాహరణప్రయోగ క్యజంతస్యాప్యపలక్ష
 ణత్వేన నిరపేక్షత్వాత్ । సర్వప్రయోగాకరత్వేన కౌముద్యాశ్చరణే కర
 ణాసంభవాచ్చ। యతో “ప్రహస్వనద్యాపోనుడితి” సూత్రభాష్యరీత్యా
 హలంతేభ్య ఆచారక్విపోఽనభిధానే పినిష్ప్రిమాణా రాజానతి, ఇదామతీ
 త్యాదయః ప్రయోగాః ప్రదర్శితానామ ధాతు ప్రక్రియాయాం ।
 అథోచ్యతే భవదీయక్య జంతసాధితశ్శబ్దః ప్రబంధ ప్రసిద్ధోనేతి త్వరి
 యుష్మాకంక్య జంతేషినమానమేతత్ యదికవేరీదృశగూఢ సాశబ్దవిప
 ఘ్నాయాముత్సాహజంజన్యతేకోనిరాకరం నిరాకుర్యాత్ యథాపురి
 మవస్కం దేతి క్రియాసముచ్చయేలోఽర్థ భ్రమదాయినోలిఽర్థక గూఢ
 ప్రయోగా నుదాహరణమాఘః గమికర్మీ కృతనైకసీవ్యతేతి కావ్యకల్ప
 నాయాం శాబ్దబోధక్రమమను ససార శ్రీహర్షః ననుక్యజ్ ప్రత్యయే
 బాధమియానభినివేశః కుతస్తవేతిచేత్ చరమావయ వౌవిసా సరూ
 పయోః క్యజ్ క్య చోరుభయోర్మధ్యే కాదివర్ణపరిపాటి మనుస్మత్వ
 ప్రథమోపస్థిత జకారమూర్ధాభిషిక్తక్యజ్ ప్రత్యయేప్రథమాతిక్రమణం
 కృత్వాజ వర్ణాపేక్షయా అంతేవాసీయశ్చకారః తాదృశాంత్యవర్ణఘటి
 తక్యచ్ఛత్యయే భవతామపికోయం మహామోహః అథోచ్యతే అ
 స్మాకంక్యచ్ఛత్యయచ వర్ణోన తిరస్కర్తవ్యః యఏవప్రకృతिसంబంధ
 దశాయాం “చిత” ఇతిశాస్త్రవిధినాపరార్థం వినియుజ్యమానః ప్రత్యయః
 మేవోదాత్తమహిమానంకరోతీతి ఏవంతర్హి ఆస్మాకీనః క్యజ్ ప్రత్యయః
 స్వయమేవప్రకృతేర పేక్షంపినా పరబ్రహ్మచత్ పూర్వంపరమపి ప్రత్య
 యస్వరేణ సతిశిష్టస్వరేణచజిదుపదేశ శ్వానశాత్ పర మప్యనుదాత్తిక్య
 త్యసీ యోదాత్తవిభవేన నిత్యోన్నత్యం కదాపి జహతిత్యహోమ

హత్తారణమ్యముభయోరిత్యల మప్రస్తుత ప్రశంసయా యద్వా కావ్య
 ప్రసిద్ధాన్తతి మనంబైవనసుమనోల్లాస శబ్దేనాంతత్వేన సుమనః పదం
 చింత్తః సుమనసాం=విదుషాం "అల్లా=అంబా" ఆస్తే=నివసతి యత్ర
 గ్రంథేనసుమనోల్లాస ఇతిగ్రంథసంజ్ఞా పరత్వేన రామశబ్దాత్ అధికర
 ణాధేహశ్చతిసుఖ కరణాధి కరణయోరితి బాధకమపిల్యుటం నివర్త్య
 బహుళకాదధి కరణార్ధే హలశ్చేతిసుఖో విదుషాంజ రోరిత్యుత్వేగుణే
 పూర్వరూపే మనోభిరామ శబ్దాత్ సుమనశ్శబ్దాల్లాశయోః సంధిః
 అంబార్థ వాచకశ్చ అల్లా శబ్దః అజంత స్త్రీలింగ ప్రకరణే
 అంబార్థ సద్యోర్హస్వ ఇతిసూత్రోదాహరణ నిరూపణా వసరే దీక్షి
 తైరేవకాసుద్యాంస్య రూప్యతేతి ద్రష్టవ్యం విద్వజ్జననీని వాసస్థానమి
 త్యర్థః విద్వజ్జననీన సరస్వతీతి రూపత్ ననుసులభతయాసరస్వతీనివాస
 ఇత్యేన రామధేయకర్తవ్యే విద్వజ్జననీనివాస ఇత్యర్థక సుమనోల్లాస
 శబ్దః కుతోగ్రంథ పరతయా నిర్దిష్టఇతిచేత్ విద్వన్నాతురస్మిన్ గ్రంథే
 న్యుపిత్తత్వేన సర్వైః పండితైరాదర్శనోయం గ్రంథఇతిధ్వననార్థం
 వాచ్యార్థ ప్రధానాత్ధ్వన్యర్థ ప్రధానశబ్దపవోత్తమ ఇత్యాలంకారిక
 సమయత్వాదనాయాసేన సర్వంరమణీయమిత్యా నందితవ్యం ఏనంచ
 సమర్థితేన సుమనోల్లాస గ్రంథనామ్నాసాకం శ్రీకుమారాభ్యుదయ
 వ్యాఖ్యాతామ॥ శ్రీ॥ వేంకట సుబ్బయ్యార్యోవిరాట్ పరూచంద్రా
 ర్కం విద్వల్లోకముపతిష్ఠతాం యద్యస్మిన్యః విషయే కశ్చిత్ప్రతివాది
 పుష్పరిషతి నోప్యస్మభ్యంతిష్ఠ తామిత్యుపసంహారామః ఇమావత్ర
 పక్షద్వయేపి సంగ్రహశ్లోకా శ్లో॥ కర్తుఃకృజ్ఞితిసూత్రతోద్య సుమనశ్శ
 బ్దాత్ కృజంమగ్నహే తస్మాత్కర్తరికుర్మ హేర్ష్యమతోలోపోయలోపః
 క్రమాత్ లుప్తత్వాత్ కృజిపూర్వసస్య సుమనోల్లా
 పోనరీన్యత్యతే సమ్యక్సప్త విభక్తిహో విజయతేసా విశ్వపాశబ్దాత్॥
 శ్లో॥ యద్వాయత్రసంస్వతి సుమనసామల్లాస ఇత్యాహతో

విద్యాన్యాసింధికసంజ్ఞామూలః ఛికరణేఘజ్ పత్యయన్య స్యతాఽఽసేదూ
ర్థ్యమితి ప్రసాధితమిదమూసం ద్విధాహేయధాః! సాంతత్వంససమేతు
సాంతసుచున శృద్ధేఽస్తి చేదాగ్రహః॥

రాజన రేంద్ర పురాంతర్యామి కోటిలింగక్షేత్రనివాసి

ది 5—1—1900
రాజన రేంద్రవరం }

కల్లూరి వెంకటరామశాస్త్రి

‘సుమనోల్లాసశబ్ద మసాధువే’యనుట యసాధువే.

9 — 3 — 1900

1900 ఫిబ్రవరి 25 తేదీని ముద్రితమైన సూర్యలోకములో న
స్కార్గబోధి నీవ్యాసము, ఈనాటిలో సుమనశ్శబ్దోల్లాస శబ్దంబుల సంధి
సూత్రములనుగూర్చి కొన్ని ప్రతికలు పాడినపాటయే పాడుచున్నవి. ఇం
దవంతయేదియులేదు గాన విస్తరించి వ్రాయవలసిన యవసరంబుకనుప
డదు. మఱియు వేంకటగిరి సంస్థానపండితులగు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిల
వారిచే సుమనోల్లాస శబ్దసాధుత్వ విషయమై యపన్యసింపబడిన ర్ష
దు పత్రికలలో, క్రిందగ్రహించబడు మనధాతువుపై ఆర్పకదం
ప్రత్యయము చేయగా ‘మన అగునన్న రెండవ పదంబు నీనస్కార్గబో
ధిని లిఖించిచూపి అర్పాదిగణము ఆకృతిగణ మయ్యును వానియందు
ఈధాతువును జేర్చుటకు ప్రమాణము వలయునుగదా! అని యసంశర్క
ము వక్కాణించుచున్నది. అర్పకదాక్షిణి గణంబులో నీధాతువుచే
ర్పబడ లేదన్న మాట యెంతవినోక? ఆగణంబులో ధాతువులు చేర్పబ
డునా. అర్పకదులలో బధింపబడిన ‘అర్పన్’ ‘ఉగ్రన్’ తుండ ఇత్వాది
శబ్దంబులన్నియు న స్కార్గబోధి నీ మ తం బు న ధా తు వు లే
కాఁబోలు . ఇ ఁ ధా తు వు లే యై న చో గు మ్మ రి వా మి

లో దొరకిన నన్నియు నిత్తడి చెంబులేయగును. నాల్గవ యధ్యాయంబులో మొదటి సూత్రంబగు 'జ్యాప్యాతి షడికాత్' అనిన సూత్రంబు పంచమాధ్యాయాంతము, అధికారమనికామునీ శబ్దాధికారమందుఁ జెప్పఁబడినది. 'అర్హఆది భ్యోచ్' అనుసూత్రంబో అయిదవ యధ్యాయములో రెండవపాదములోనిది. కాననీ సూత్రంబులోనికి, ప్రాతిపదిక శబ్దంబు అధికారబుగాని ధాత్వధి కారంబులేదు. అందువలన నీగణంబులో నీధాతువు చేర్పఁబడ లేదన్నమాట యసందర్భ ప్రలాపప్రాయంబు 'ఈ యచ్చిత్యయమును బాధించి జౌణాదికమగు 'అన్ ప్రత్యయము వచ్చును' అని యాసన్మార్గబోధించియే సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులవారి వాదమునందు రెండవ యసందర్భము చూపినది, ఇదియు మిక్కిలి లోకవిరుద్ధమే. మనధాతువుకంటె కృత్ప్రత్యయంబగు, క్విప్వరాగా దీనిపైన నచ్చిత్యయమును రానీకబాధించి, తిరిగి కృత్ప్రత్యయంబగు, అన్ ప్రత్యయమే వచ్చునా? కాదు, చూచు, మొదలగుధాతువులపై, కృత్తురాఁగాకాపు చూపు, అయిన పిమ్మట నీశబ్దంబులకుఁ గాని యిట్టి యేశబ్దంబులకైనఁ గాని కృదంతముపై నింకొక కృత్తువచ్చుట గలదా? కృదంతము మీద తద్ధితవర్ణకంబుపుట్టి కాపరి, చూపరి, ఇత్యాదిరూపంబు లేర్పడునుగాని యొక ధాతువుపై 'రుబ్బరోలు కాకి యెత్తుకొనిపోయె' నన్నట్లులు రెండుకృత్తులుపుట్టుట కనియు వినియునుండలేదు. అపుడు మొదటికృత్తు ఏయర్థమందు వచ్చును? రెండవ కృత్తు కేమియర్థము? మొదటిది చెప్పినయర్థమే రెండవదియుఁ జెప్పునా పునరుక్తి దోషంబుసంభవించును. భిన్నార్థమును జెప్పనా. "అన్యోన్యవిరుద్ధార్థంబులచే నర్థశూన్యంబగును, కావున, కృదంతముపై కృతేపుట్టిన యెడలం జెవులపిల్లికేగాక యాపిల్లి చెవులపైఁ గూడఁ గొమ్ములు మెలచును. మఱియు నచ్చట 'అసుక్' ప్రత్యయ మనవలెను గాని 'ఆక్, అనుసూకదు, ఇతియకాక యీ ప్రతికామతంబున మనధాతువుకం

ఐ, క్విష్టపుట్టి బొణాదికంబగు అస్తున్ వచ్చినయెడ అనునాసికన్యక్వి
 యులోః జీతి అని దీర్ఘంబురాగా మానః, మానసీ, మానాంసి అనిన
 విరుద్ధరూపంబు లేర్పడి మనశ్శబ్ద మనవలసిన చోట మానశ్శబ్దమనుట
 విధియై 'గండస్యోపరిపిటకా స్సంవృతా' అన్నట్లు రెండవయనర్థంబు సరి
 భవిల్లును మఱియు సుమన ఉల్లాసమనియే భాష్యకారులు ప్రయోగిం
 చిరిగాన సుమనోల్లాసమనఁ గూడదని యాక్షేపించు నీపత్రిక, 'అర్హాది
 గణ' మనుటకు మాటుగా, అర్హాది గణమనిపలునూఱు సంధిజేసిపలు
 కుచున్నది అట్టితప్పును దిద్దుకొనక పిచండిల పాండిత్యప్రచండంబగు సూ
 ర్యలోక పత్రికగూడ ముప్పించుకొన్నది. అర్హశ్శబ్దముకూడ సుమన
 శ్శబ్దమువలెనే సకారాంతముగాన సంధియెట్టులు గూడును? అర్హాది
 గణమని భాష్యకారులు సవర్ణలోపంబుగా భాష్యంబులోఁ బలికిరో?
 అర్హశ్శబ్దము కడనేల యీషక్షపాతము. హా! తెలిసినది. అర్హశ్శబ్దముంగా
 చఁగానే అరిసెలపిండివంటజ్జుట్టికివచ్చి నోరూరితీపికిలోభించిభాష్యకారులీ
 శబ్దముగూర్చి సంధిచేసికొనిరి. సుమనోల్లాసశబ్దంబు పచ్చివెలగ కాయవ
 లె గొంతుకంబడి కంఠము విగియంబట్టఁగా సుమన ఉల్లాసమని బహుక
 ట్టంబుగానుచ్చరించి దురహంకారముతో నీరెండు శబ్దంబులను గలియ
 కుండ శిక్షగా నెడఁబాపిరి. భాష్యకారుల యంతటివారి కేయంత దురహం
 కారమున్నప్పుడు పత్రికాధిపతులకు వేఱేచెప్పనేల. వారేసూత్రభా
 ష్యంబులో ననిరని శంకింతురో? ఈ పాణి నీ య సూ త్రం బు ల
 భా ష్యం బు లోఁ గా డు. సు మ నో ల్లాసశబ్దంబు గుదిరిపోయెనుగ
 దాయని యేమియుదోచక క్రిందికిం మీదికింబన్ను కొన్న సూత్రంబుల
 భాష్యంబులోఁ బలికిరి. ఓపండితేంద్రులారా. సకలవిధంబుల నాయుక్తం
 బయి తెలుఁగు భాషలోనే యుంటింపఁబడిన యీ కుట్లవాంఠ వ్యాసం
 బును గగనంబు దొరకినట్లు భావించి ముద్రించుకొన్న సూర్యలోకము
 ను జూచితిరిగివా! ఇంకవిస్తరంబేల? కొన్ని దివసంబుల క్రిందట నొకా

నొక పండితునిచే సాధింపబడి, యాచారార్థక క్రిజ్ ప్రత్యయంతం
బగు సుమనశ్శబ్దంబుపై, క్యజంతంబైన యీకారాంత సుతి శుష్కీ
శబ్దంబులకుంబలె, క్విష్వచేయఁగా సిద్ధంబగు నాకారాంత సుమనశ్శ
బ్దమును, ఉల్లాసశబ్దంబుతో సంధించి, పండితులవలె నాచరించువారి
కుల్లాసకరమని యొక ఊంబును, 'సుమనః + అల్లా + అసః—అని
సంధివిభజించి అల్లా శబ్దమంబార్థకంబుగాక, పండితుల తల్లికి నివా సం
బైనదని యింకొక ఊంబును 1900 సం జనవరి. 23 తేదీని పొడిచిన
శశిలేఖోదయంబు ననుభవించి యభినందింతురుగాక లేకచేతనైనచో
నిందింతురుగాక;

మఱియు 1900 సం పిబ్రవరి 18 దినసంబున నచ్చువడిన సూ
ర్యలోకంబు, కాశహస్తిమాహాత్మ్య శోధనసమయంబున పత్ర, ఛత్ర,
క్షత్రమొదలగు శబ్దంబులకుఁ దకారద్విత్యంబు లుంచుచు 'సర్వత్రశాక
ల్యస్య' అనుసూత్రంబు నీద్విత్య లోపంబునకుగతియని కొందఱువాదించు
చున్నారనియు, దేశమెల్లను నిరక్షరమయినప్పుడ నాదము తగుననియు,
నిరక్షరమై మునిగి పోవుచున్న జగంబును సాక్షరంబుజేయుచున్నది
ఆ సూత్రంబున ద్విత్య లోపంబును చెప్పుచున్న
వాదంబును, ద్విత్యముండవలెన న్నవాదంబును హాసాస్పదంబుగాబింబ
ప్రతిబింబభావంబునకు యోగ్యంబులేకాని, ఈవజ్రలో సుమనోల్లాసశబ్దం
బునకుఁ బ్రాణాదులతోయు బ్రహ్మలవతరించినట్లు, అజాగళ స్తనాయ
మానంబైన యీతకారప్రపంచంబును శాస్త్ర శుచిద్మష్టేచే లయింపఁ
జేయు నగ్రులును నావిర్భవింపఁ గలారౌద్రుగాక!

ఇట్లు విన్నవించు

ధటా సూర్యప్రదర్శి.

—):o:(—

23—9—1912

4నూ క్రిబహ్మణ్యసారసాక్షి

ఏకశబ్దంబు మొదలు నవాంతసంఖ్యాపదంబులకు సమాస

సాధుత్వసమర్థనము.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి సమర్పిత స్వాభిప్రాయము

శ్రీవేదమూర్తులయినబ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రిలవారి

సమ్ముఖమునకు.

గీతి॥ త్రిపథగయాప్తపతంజలి! కైయట నాగేశపండితోక్తిరపైః!

వాచాశ్లేషివ్యాస! సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్ష్యాఖ్యః॥

శ్లో॥ శ్రుతవిశ్రుత జంధ్యాల! శ్రీగౌరీనాథశాస్త్రి వర్యకృతం!

ఏకాదినవాంతాంక! ద్వంద్వాదినిషేధమండనం జీయాత్ ॥

పావనపురుషాగ్రణీ!! పండితగేయచూడామణి? పాత్రోషికంబు

గాఢమపంపిన యేకాదినవాంతాంకద్వంద్వాది నిషేధనిణ్ణయంబనెడి

పుస్తకంబును సవిస్తరంబుగా సావధానమనస్కుండ నైచదువంగొచ్చితిని.

ఈకోశంబున సిద్ధాంతపక్షంబున నిరూపింపబడినసదుక్తులు పండితమండ

లికి మూర్ధాభిషిక్తయక్తులుగా స్ఫురింపక మానవు. పూర్వజ్ఞులెవ్వరో

విశేషించి పేర్కొనబడమింజేసి వారినామధేయ రూపధేయంబులు నా

మానసంబునకు గోచరంబులు గాకున్నయవి. పూర్వజ్ఞులు ముద్ధర

పూర్వజ్ఞులనుకొన్న నారాయణాస్త్రంబులు వారిమెడల బారా

యణమాత్రఫలకంబులే కావున పారాయణాస్త్రంబులని చెప్పనొప్పును

గానినారాయణాస్త్రంబు లెంతమాత్రమును గానేరవు. అదియట్లుండఁగా

నాయభిప్రాయంబును వినఁగోరుచున్నాఁడను.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్క్రమేణ గణవా మేషామివా న్తంయతామ్

ఇత్యాద్యనర్థరాఘవ ప్రముఖగ్రంథంబులందు “ఏకద్వి” ఇత్యాదిస్థలంబులనూ॥ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యం॥ అనుసూత్రంబున నేకశేషంబెందుకు రాలేదని 37పుటలో పూర్వపక్షులు శంకించుటం గాంచితి.

వారి తాత్పర్యంబిట్లని తోచెడిని.

పూర్వోక్తములయిన ప్రయోగంబులలోని త్రిశబ్దాలు త్యదాదిభిన్నంబులు గాన నయ్యవి త్యదాద్యంతర్గతములై ద్విశబ్దాదులతోఁ జార్థంబున మిళితంబులైనపుడు, సచ, దేవదత్తశ్చతౌ॥ ఇత్యాదులందుఁ ద్యదాద్యంతర్గతమైన తచ్ఛబ్దంబుమాత్రము శేషించి యాశబ్దంబుమీఁద నున్నద్వివచనంబుచేరి దేవదత్తశబ్దార్థంబును సహితము దెలిపినట్లు ప్రకృతంబునంగూడఁ బైప్రయోగములలోని ‘ఏక’ శబ్దముగాని ‘ద్వి’శబ్దముగాని శేషించి తమమీఁదను బహువచనప్రత్యయంబును బొంది లోపింపఁతగియున్న త్రిశబ్దాదులయర్థంబును నేల నుడువఁజాలవనినప్రశ్నార్థంబు కరతలామలకంబుగా స్పష్టపడుచున్నయది. మరియు “ఏకద్వి” శబ్దంబులు చార్థంబున మిళితంబులైనచో, నూ॥ త్యదాదీనాం మిథస్స హోక్తౌయత్పరం తచ్ఛిష్యతే॥ అనుశాస్త్రంబున ద్విశబ్దంబుమాత్రమే శేషించి లోపింపవలసియుండిన యేకశబ్దార్థంబు నేలబోధింపనేరదనియు రెండవప్రశ్నార్థంబుప్రకాశించున్నయది. ఈరెండుపూర్వపక్షంబులకును నీవక్ష్యమాణంబైన త్యదాదిసూత్రస్థ శేఖరంబే సమాధానంబు సమంజసంబుగాఁ దెలుపుచున్నయది॥ త్యదాద్యంతర్గతయోరపి, ఏకద్వోన్వయేకశేషో నభిధానాత్ ధ్వనితంచేదం సరూపసూత్రభాష్యే, ద్వంద్వోన్వయేతయోన॥ ఏకాదినవాంతానాంద్వంద్వా భావస్యచార్థేఽతిసూత్రశేషే భాష్యేధ్వనితత్వాత్ ఏవంచ ఏకద్వికరణేహేతూ మహాపాతకపంచకేత్యణవస్మన్యతేకోఽ॥ కామూయః పంచకారయన్” ఇతి వైషధపద్యే ఏకద్వికరణే ఇత్యసాధ్యేవ॥ పైనింజెప్పిన సూత్ర శేఖరంబుననా గేశపండితులు సరూపసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, ఏక

ద్విప్రభృతు లయినయంకంబులకుఁ గ్రమంబుగా నేక శేషంబునుద్వంద్వ
సమాసంబును “ప్రియుక్తానామన్వాఖ్యానాత్” అనుభాష్యతాత్పర్యము
వలన లోకప్రయోగ ప్రసిద్ధంబులుగావని స్థిరపఱచుచు మన్నారు. 1 సమా
ససూత్రభాష్యధ్వని స్పష్టపడఁగా నీక్రిందను స్థాల్పలకన్వాయంబుగాఁ
గొంచెము వ్రాసి కనఁబఱుపఁబడును. ఏకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేక శేషం
బెందుకురాదని శంకించుకొని “సంఖ్యాయా అసంప్రత్యయాదన్యపదార్థ
త్వాచ్చానేక శేషః సంఖ్యాయా అర్థాసం ప్రత్యయాదేక శేషోనభవి
ష్యతి, న హ్యేకావిత్యనేనార్థోగమ్యతే। అన్యపదార్థత్వాచ్చసంఖ్యాయా
ఏక శేషోనభవిష్యతి” అని భాష్యము “ఏకశ్చ, ఏకా” అనియేక శేషం
బుచేసినచో నట్టి ద్వివచనంతమయిన యేకశబ్దంబు, లోకప్రయోగప్ర
సిద్ధింజేసి యసహాయుల నెడియప్రకృతార్థంబిచ్చునుగాని ఇద్దఱనిన సం
ఖ్యార్థమొక మాత్రంబును బోధింపఁజాలదనియు, ఇద్దఱనినయర్థంబు ని
స్సందేహంబుగా బోధించుటకు ద్విశబ్దంబే కంకణంబుగట్టుకొని జాగరూ
కంబగుచున్నదియనియుఁ బూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. అనఁగాఁ బ్ర
కృతియైన యేకశబ్దం బేకత్వసంఖ్యను దెలుపుచుండఁగా నట్టిప్రకృత్యర్థం
బునకు ననువాదకంబయిన యేకవచనంబే యేకశబ్దంబుపయి వచ్చుట
న్వాయంబుగానఁ బదార్థద్వయంబునుబోధించుచుఁ బ్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబ
యిన ద్వివచన ప్రత్యయంబురాదని భాష్యతాత్పర్యము. ఇట్లే నాలుగ
నినయర్థమును ధారాశముగాఁ దెలుపునట్టి చతుర్ శబ్దంబు చాకచక్యం
బుతో నివ్వటిల్లఁగా, చతుర్ శబ్దార్థమునందు “ద్వాచ, త్వాచ” యని
యేక శేషంబు గలిగించి ప్రకృత్యర్థంబైన ద్విత్వంబునకు విరుద్ధంబయిన
బహువచనప్రత్యయమ్మొందినచోనట్టి ద్విశబ్దంబు, ఏక శేషంబెందుకురా
దని యడిగినవారలకు, సార్థకత్వంబును గలిగింపఁక యనర్థప్రదమగునని
యు, భాష్యమందుద్ఘోషింపఁ బడినది. పైనింజెప్పినకారణంబులవలననే
దశాంశశబ్దంబులవలకు నున్నయంకంబులకు నేక శేషంబుగలుగ నేరదు.

కాని యిట్టి దుర్బలంబైన పక్షంబులం దైకొని యెంతో గగనంబుగానె-
చుకొనుచు సంచరించువానికి వేటొకరు పరిక్షాతలు సాహాయ్య
పడనందున నేకాకితనంబు సంఘటిల్లి, యేక శేషత్వాబు రాకపోదని
నమ్ముచున్నాడను.

2. చాన్ధేసూత్రభాష్యధ్వనియుంగూడ నెట్టులున్నదోకొంచెము
విన్నవించుచున్నాడను చార్థంబులలో నొకయర్థంబైన సమాహారంబు
నందు ద్వంద్వప్రకరణమున భాష్యంబులోనిట్లు శంకాసమాధానంబులు
వాక్రవ్వబడియున్నవి. “ఏకాదశద్వాదశేతికోయం సమాసః॥ ఏకా-
దీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వః॥ ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వైతిచేత్ విశత్యా
దిషువచనంప్రాప్నోతి॥ ఏకవింశతిఃద్వావింశతిః” అని చెప్పించు “తప్యేకవచ-
నంతదానపునక లింగంప్రాప్నోతి॥ లింగమశిష్యంబోకాశ్ర యత్వాల్లిం-
గస్య” అనియుపసంహరింపబడినది. పూర్వోక్తభాష్యంబున సమాహార
ప్రకరణంబులో నేకాదశద్వాదశ శబ్దంబులెట్లు సాధువులనిశంకించుకొను
టబట్టి దశశబ్దంబుకంటె గ్రిందనున్న యేకాదిన వాంతసంఖ్యలకునఖండ
సంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబునిషేధంబని ధ్వనించుచున్నది. న
వాంతసంఖ్యలలో నే యట్టిసమాహారద్వాద్వాబుండేనేని “ప్రథమాత్రిక
మణేకారణాభావాత్” అనున్యాయంబునకు వ్యతిరేకముగా నేకద్వాదు
లనుమీటి యేకాదశద్వాదశాది సంఖ్యాశబ్దవ్యంతానుధావనంబేల భా-
ష్యకారులుచేసిరి? గావున నవాంతసంఖ్యలలో నొండొంటికి నఖండసం-
ఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబులేదన్న భాష్యతాత్పర్యంబు నిశ్చితమ-
గుచున్నది. అందులకుఁ గారణంబేమనఁగా “సంఖ్యాయా అథాసగ్రవత్స
యాదన్య పదార్థత్వాచ్చానేకశేషః అని యేకద్వాదిశబ్దంబులకు నేక
శేషవృత్తిని నిషేధించుటలోఁ జెప్పిన సమాహారభాష్యస్థయుక్తులే
యీసమాహారద్వంద్వనిషేధంబునందాను హేతువుగుచున్నవియనినా
బుద్ధికిదోచెడిని. ఏకాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తి చెప్పి యాశబ్దంబులపైఁ

బ్రహ్మత్యర్థవిరుద్ధబగుద్వివచనాదులుంచిననుద్విశబ్దాదులవలననట్టిద్విత్వా
 ద్యర్థసంఖ్యలుయుఁజిత్తుస్ఫురించినట్లుస్ఫురింపక“ఏకౌ, ఇత్యాదులవలన, ననహా
 యులన్నయప్రకృతార్థంబెట్టులుతోచునో; యట్లే ప్రకృతంబునందు నే
 కద్వ్యాదులకు సమాహారద్వంద్వంబు రచించినను, త్రిత్వాద్యఖండసం
 ఖ్యులను స్వస్థంబుగాఁ జెప్పటకుఁ బ్రసిద్ధంబులైన త్రిశబ్దాదులు జాగరూ
 కంబులుగుచుండ, వేకద్వ్యాదులకు నొనరించిన సమాహారద్వంద్వంబుల
 వలనఁ ద్రితాద్యఖండార్థసంప్రత్యయంబు కలుగనేరకతాదృశసమాహార
 ద్వంద్వముటకములైనను, వేకద్వ్యాదిశబ్దంబులు వెవ్వేలుగాఁ దమతమ
 యర్థంబులమాత్రమును బోధించుటలో వినియోగించినందున సాధిభిదాశ
 కి విగమింపఁగా, ననోన్యసాహిత్య విశిష్టసంఖ్యాబోధను (సంకలితార్థ
 ప్రతీతిని) స్ఫురింపజేయంజాలవనిభాష్యతాత్పర్యము. త్రితాదినంఖ్యాన్య
 బోధఁజూపంగు నననసాధారణంబైనసాక్షాత్కారము నహించి రూఢంబు
 లై నిభానంబుగాఁ దిశబ్దాదులు జగజ్జగీయమానయశంబుతోఁ బరిధ
 విల్లుచుండఁగా, నన్వేషాని ముందట నెంతోకష్టకష్టకొని సమాహారాది
 ద్వంద్వంబుల నొందివచ్చినను వేకద్వ్యాది శబ్దంబులు తమలోఁ బ్రత్యేక
 ముగా నొకదానికిని లేనట్టి పరకీయశక్తిని ననోన్యసాహిత్యంబునఁ ద
 మకుఁ దెచ్చిపెట్టికొని లోకంబులో వర్ణనహరించుటకు జంకి సిగ్గుపడుం
 గాని, యట్టి సమాసంబులలో నున్నయయ్యవే, వెవ్వేలుగా జన్మపభ
 తిఁ దమకు జగదిదిశంబైన సరళశక్తిని విడనాడక సార్థంబులు భిన్నభి
 న్నంబుగా వెల్లడించుకొనుటలో నేమిచింతింపఁగలుగు? కాఁబట్టి
 యేకాదశాదిశబ్దంబులకు దక్కఁ దక్కిననవాంశసంఖ్యలకు సమాహా
 రంబు చెప్పినను, నఖండ సంఖ్యాన్యబోధము (విరక్తనయనసంఖ్యాప్రతీతి)
 శబ్దశక్తి సర్వావంబునంజేసి కలుగనేరదని భాష్యతాత్పర్యమునియమంబు
 సజాతీయవిషయంబున పేక్షించునుగాన ఏసమాహారాదిద్వంద్వంబులలో
 నేకాదినంఖ్యలు దశాదినంఖ్యలతోసమసించినపుడు సంకలితసంఖ్యాన్యబో

ధంబు నిచ్చునో, ఆసమాహారాదిద్వంద్వంబులలోనే యేకాదినవాంత సంఖ్యలు సమసించినపుడు సంకలితార్థంబు నీయఁజాలవని సంకలిత సంఖ్యార్థంబుతత్రత్యభాష్యప్రకరణంబునంబట్టినియమింపఁబడుచున్నది. కాని ద్వంద్వంబు నియమింపఁబడెను. సమాహారద్వంద్వంబులో ద్రవ్యంబులు విశేషణంబులును, సాహిత్యముప్రధానముననియు, ఇతరేతరద్వంద్వంబు లో సాహిత్యము విశేషణముచు ద్రవ్యంబులు ప్రధానములుననియు, శాస్త్రమర్యాదననుసరించి యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పినచో సాహిత్యప్రధానమునంజేసి సంకలితసంఖ్యా ప్రతీతి తప్పక స్ఫురించుననియుఁ గాన నట్టి స్థలంబులందు నితరేతరద్వంద్వంబే రచింపవలయుననియు నట్టి సంకలిత సంఖ్యాప్రతీతికొఱకే “ఏకాదశ, ఏకవింశతి” ఇత్యాదులందు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పిన భాష్యసారస్యమున్మధ్వనించుచున్నదియనియుఁ జెప్పటకు నవసరంబు కానిపింపదు. ఏకాదశాదిశబ్దంబులతో నితరేతరద్వంద్వంబునేయఁగా నిత్యబహువచనాంత దశశబ్దాంతసమాసంబులలో బాధలేకున్నను “ఏకవింశతిః” “ద్వావింశతిః” ఇత్యాదులందు నితరేతర ద్వంద్వంబునలన సమాసంబులో ఏకవింశతి అని ద్వివచనావృత్తి కలుగునను కారణంబుననే సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడినదికాని సంకలనార్థప్రతీతికై కాదు. కావుననే చార్థేసూత్ర భాష్యంబున నిట్లు వ్రాయఁబడినది. “ఏ కాకీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వ ఇతిచే ద్వింశత్యాదిషు వచనప్రసంగఇతి; నైషదోషః. సర్వోపాద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతి, తదాతప్యేకవచనం తదానపుంకలింగంప్రాప్నోతి, లింగమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య” అని యుపసంహరింపఁబడినది. పైనిజూపఁబడిన చార్థేసూత్రభాష్యములో నేకవింశత్యాదులందు ద్వివచనాదులువచ్చి రూపమందు దోషంబు గలుగుననియు, కావున సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడెనేని లింగము లోకాశ్రయమయినందున నపుంసకలింగముగాక స్త్రీలింగమే యుండవచ్చుననియుఁ భాష్యంబు

నఁ జెప్పఁబడినదిగాని సంకలితార్థప్రతీతి కలుగనేరదనియాపత్తి యాయఁ
బడలేదు. సమాహారద్వంద్వరచనవలన ముఖ్యంబుగా సంకలితసంఖ్యా
బోధమే తోచుచున్నది నట్టిదోషోద్ఘాటనంబునేయక యట్టి సమానంబుల
నితరేతరద్వంద్వంబు నొప్పుకొనుచు వచనంబునంజేసి దోషమువచ్చున
ని యెట్లు రూపనిష్పత్తిదోషంబు మాత్రమే చూపఁబడినది? కాన, ఏ
కాదశశబ్దము మొదలొకని అష్టాదశశబ్దంబువఱకు రూపనిష్పత్తి దో
షంబు లేనందున సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులలో నేదియైనను జే
యవచ్చుననియు, సంకలితార్థబోధంబు “ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్”
అనున్వాయంబున శబ్దశక్తి స్వభావంబుననే కలుగుననియు, భాష్యకైయ
టముల తాత్పర్యంబు చార్థేనూత్రమునొద్దఁ గరతలామలకంబుగాఁ
గానవచ్చుచున్నది. అందుననే ద్వ్యష్టనసూత్రశేఖరమున “ద్వావింశతి
రితి, సమాహారద్వంద్వేస్త్రీత్వలోకాత్, ఇతరేతరయోగస్తున. తత్సూ
త్రభాష్యే ఏవధ్వనితానభిధానాత్” అని యేకవింశతిద్వావింశత్యాదుల
యందు నితరేతరయోగంబునకు ననభిధానమని చెప్పుచు నిట్టి శబ్దంబు
లకు సంకలితార్థబోధంబు శబ్దశక్తి స్వభావంబునఁ గలుగునని యభిప్ర
ాయపడి “వస్తుతః సంఖ్యాంతరాణాం నిరస్తావయవాన్యేవేకవింశత్యాదీని”
అనితుట్టతుదను లిఖింపఁబడినది. కాఁబట్టి యేకద్వాది శబ్దంబులకు సం
కలితసంఖ్యార్థమందు సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులకు ననభిధానంబు
గాని భిన్నార్థప్రతీతియం దట్టిసమానంబులు ఘంటాపథంబుగా నొప్పు
చుండునని తోచుచున్నది. కాన సమాహారస్థలంబున సంకలితార్థకల్ప
నంబు సరసంబుగాఁ గానిపిరిపదు. మరియు సిద్ధాంతకాములోనే ద్వ్య
ష్టనసూత్రమునొద్ద “ద్వాచ, దశచ” అని సంకలితసంఖ్యార్థమందు నిత
రేతరద్వంద్వప్రగహంబు రచించి చూపఁబడినను, శేఖరకారులెత్తుకొని
సంకలితార్థమం దితరేతరయోగంబుగూడదని యాక్షేపింపలేదు. సమా
హారద్వంద్వస్థలంబున సంకలితార్థంబు తోచునన్నచో “ఛత్రోపాస

హం ధరతి, శమీదృషదం ప్రాప్నోతి" ఇత్యాదినమానఘటక పదార్థం
 బులమ సంకలనంబు గలిగి విరుద్ధార్థంబగును. ఈయర్థంబునె, నూ "ద్యే
 కయోర్ద్వివచనై కవచనే" అను సూత్రకారప్రయోగంబును "సరూపా
 ణాంశేష ఏకవిభక్తావితీయత్యుచ్య మానేద్విబహ్వోగపిశేషః ప్రసజ్యేత"
 అను సరూపసూత్రస్థభాష్యప్రయోగాదులును దృఢపఱచుచున్నవి. భి
 న్నార్థసంబంధం సంఖ్యావాదక పదంబులకు ద్వంద్వంబు నిర్వివాదంబు
 గా నుండవచ్చునందులేని "శ్లో॥ ఏకద్వికరణేహేతుః। మహాపాతకమంచ
 కే। తృణవస్మన్యతేకోప। కామాయః పంచకారయః॥ అను నైషధకా
 వ్యమునందలి పద్యంబులోఁ గోపము ఏకకరణమందు హేతువనియు,
 కామముద్వికరణమందు హేతువనియు, అనఁగా, ఒక బ్రహ్మహత్యనే
 చేయుటకుఁ గోపము కారణమనియు, సువణఁజేయ గురుతల్పగమన
 ములను రెండు మహాపాతకములను జేయుటకే కామము కారణమ
 యు, లోభ మైదుమహాపాతకములను జేయుటకుఁ గారణము గానఁ గో
 పకామములను దృణతుల్యముగా లోభము చూచునన్న సద్యార్థంబు
 లో "కోపకామకా" అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న కోపము "ఏక
 ద్వ" అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న యేకశబ్దముతోను, తర్వాత
 నున్న కామము తర్వాతనున్న ద్విశబ్దంబుతోను యథాసంఖ్యముగా భి
 న్నభిన్నపదార్థంబులతో నన్వయించునందున నిచ్చట సంకలితసంఖ్యాప్ర
 తీతిలేదు కాబట్టి వేల నాగేశశండితు లీకవి ప్రయోగంబును సాధు
 వని యుజ్జేపించెనో యుత్తరంబు చెప్పవలయునని శంకింతులేని సావధా
 నచిత్తంబునఁ జిత్తగింపవలయును.

స రూ ధా న ము

"ఏకద్వి" అను ద్వంద్వంబులోనున్న "ఒకటి" "రెండు" అను
 సంఖ్యలతో "కోపకామకా" అనుద్వంద్వంబులోనున్న రెండుపదార్థము
 లగు కోపకామములకుఁ ప్రమాన్వయము కుడఁగి యున్న తెలుగుతో

సూత్రస్థావ్యకై యటవివరణములు తాత్పర్యమై యున్నది. కనుక న
 య్యవి యేక దేశంబుగా సాలీపులాకన్యాయంబున నుదాహరించు
 చున్నాడను. “ఆద్యంతౌటకితౌ” సమాసవిదేశోయంతత్రా నిజ్ఞాయతే
 క ఆదిఃకోంత్రతి తద్యథా—“అజావిధనౌ దేవదత్త యజ్ఞదత్తౌ ఇత్యు
 క్తేత్రనజ్ఞాయతే—కస్యాజాధనా, కస్యానయ ఇతి భాష్యం॥ యద్యపి
 దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్య చాజా అవయవ్యధనమితివాక్యేపి క్రియవ్యస
 థా నాస్తితథాపిసమా సేనుతరాం నాస్తితి ప్రతిపాదయితుం సమాసఇత్యు
 క్తం, కై యటః॥ సుకామితి, యత్రస సాహిత్యస్య నియమేనప్రతితిః,
 పృథ సస్థిత్యు, త్రాపిచేక్రమవ్యవస్థా కిముక్తవ్యం సాహిత్యప్రతి
 తా వ్యధగుప్థితౌచేత్యర్థః వివరణం॥ “దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు అజావిధ
 ధనులు” అన్న సమాసస్థలంబులో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులిద్దఱలో నెవరివిమే
 కలో యెవరివి గొఱ్ఱెలో తెలియఁబడవని భాష్యము. దేవదత్తునకు య
 జ్ఞదత్తునకును మేకలును గొఱ్ఱెలును ధనమనుకట్టి వాక్యమునందును
 యథాసఖ్యము చెల్లదుకాన సమాసమందు నుతి గాంక్రమాన్వయములే
 దని కైయటము. ఈయభిప్రాయమునే వివరణకారులు నాగేశపండితులు
 ను సమ్మతించుచున్నారు. దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులను బంచు
 కొనిరి యన్నచోట సాహిత్యమువలన సమాసవిశిష్టార్థముతో సమాసవి
 శిష్టార్థము సంబంధించునుగాని క్రమాన్వయము లోకమర్యాదననుసరిం
 చి కలుగదని గ్రంథకర్తలతాత్పర్యము. కనుకఁ గ్రమాన్వయములేక
 దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును జరస్థిరాస్తులుభయములనుభాగించుకొ
 నిరియన్నయర్థంబుతోఁచును అట్లే సీతారాములను భరతశత్రుఘ్నులు
 పూజించిరియన్న వాక్యమునందుఁగూడ సీతారాముల నుభయులను భ
 రతశత్రుఘ్ను లుభయులు పూజించిరియన్న యర్థంబగుఁగాని సీతను భ
 రతుఁడును రాముని శత్రుఘ్నుఁడుబూజించిరియనినక్రమంబు చెల్లనేరదు.
 ఈయర్థమే “ఆద్యంతౌటకితౌ” అనుసూత్రమునొద్ద శేఖరమందు వా

యఃబడినది. “యద్యప్యత్ర మిళితస్య నైకత్రాన్వయ ఇతిద్వంద్వోన ప్రాప్నోతి॥ తథాపినమూహయో రన్వయబోధోత్తరం యథాసంఖమితి సూత్రారంభ సామర్థ్యాత్పదాః ప్రత్యేకమన్వయః లోకేత్వేవం రీత్యా ప్రయోగో సాధురేవేతిభాష్యేస్సప్తం” కావునఁ బ్రకృతమందును “కోప కామా ఏకద్వికరణేహేతూ” అనినచోటను “కోపకామా” అనిన ద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థము “ఏకద్వి” అనినద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థముతో నన్వయించును, “ఏకద్వి” అనుదాని విశిష్టార్థము ప్రకరణసందర్భవశంబున మూఁడుమహాపాతకములు) గాన సంకలనంబుచేయఁగాఁ గోపకామము లుభయములు గలిసి మూఁడు మహాపాతకములను జేయ హేతువులగుననిన యర్థంబగునుగాని కోపమొకదానిని (మహాపాతకమును) కామంబు రెండింటిని (మహాపాతకములను) జేయ హేతువులొనని నక్రిమీన్వయంబు రానేరదని శేఖర కారతాత్పర్యము. దేవదత్తుఁడనూ ఋహస్యంబులును యజ్ఞదత్తుఁడు రెండునూఋలరూప్యంబులును నీయవలసియున్నపుడు దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును గలిసి “గర్హాశ్శతందం డ్యంతాం” అనుచోటునందువలె నేనముదాయవాక్యపరిసమాప్తిన్యాయంబునమూఁడువందలరూప్యంబుల నీయవలసియుండిరియనిన లోకవ్యవహారముకలుగును. అచ్చటి ప్రకరణసందర్భవశంబున ధనభాగంబుల న్యూనతాధిక్యంబులు తెలియును. అట్లే ప్రకృతంబునందును గోపకామంబులు మూఁడుమహాపాతకములు నేయటకు హేతువులనినచోఁగూడ ఉచితత్వమునుబట్టి కోపము బ్రహ్మచర్యంబునకును, కామము సువర్ణస్తేయ గురు తల్పగమనంబులకును గారణములనిన యర్థంబుతోచును కాని కోపము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికి, కామము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికిని గాణములుగాలేవు. “శ్లో॥ కామఏష క్రోధఏష రజోగుణసముద్భవః” అను గీతావాక్యమునఁ గామము కోపమునెడి కార్యరూపంబునఁ బరిణమించుట జేసి “తదనన్యత్వ” న్యాయంబునఁ గోపము రూపాంతరముం బొందినకా

మమేకానఁ గామంబు మూఁడుమహాపాతకంబులకును గారణంబైనను
 గోపంబారీతినిగా నేరదు. కనుకఁగోపకామముల కార్యాచిత్యముననుసరించి
 తాత్పర్యమనన్వయంబు చేసికొనవలయునని తోచుచున్నది. పూర్వో
 క్తకారణంబులచేత “ఏకద్వికరణే హేతూ” అనుచోటకు సంకలనార్థంబు
 తప్పనందున “త్రయాణాంకరణే హేతూ” అనవలసియుండునని శేఖరకార
 తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు శాస్త్రార్థంబు నాలోచింపఁగా
 నవాంతసంఖ్యలకు సంకలనార్థంబులేని స్థలంబులందు శలకనొందక నిరం
 కుశంబుగా ద్వంద్వంబు నివ్వటిల్లునని స్పష్టపడుచున్నది. సాహిత్యరత్నా
 కరము దోషతరంగముల్లో “పాథోవాహపద స్త్రీసప్తదశదోర్గల్గశ్చవై?”
 అను శ్లోకమునొద్ద “త్రిసప్తదశదోర్గల్గ ఇత్యత్ర వింశతిదోరితివక్తవ్యే
 త్రిసప్తదశదో రిత్యపుష్టార్థం ప్రకృతానుషయక్తార్థం మపుష్టార్థంతదు
 చ్యతే ఇతిలక్షణాత్” అనియున్నది. “త్రిసప్తదశదోర్గల్గః” ఈస్థలమందు
 “ఇరువది” అన్నయర్థమును, మూఁడు, ఏడు, నది, అను మూఁడు
 సంఖ్యల సంకలనంబుచేసి చూపుచు నపుష్టార్థదోషంబునకే యుదాహ
 రణముగా నీబిడినది. చ్యుతసంస్కారంబునకు నుదాహరింపఁబడలేదు.
 ఇట, మూఁడు, ఏడు, సంఖ్యలు నవాంతసంఖ్యలలోనివి గావున సంకల
 నంబులో సమానంబెల్లుగుదురునో సంశయింపవలసియున్నది, అట్టినిషే
 ధము కేవలమును నవాంతసంఖ్యలకే ద్వంద్వము చేయునపుడుచెల్లును
 గాని యతీతసంఖ్యా సమభివ్యాహారస్థలంబున నిషేధంబు ప్రవర్తిల్ల
 నేరదని తోచుచున్నది. ప్రకృతంబున నవాంతసంఖ్యాతీతమయిన దశ
 సంఖ్యకూడ నున్నందున నట్టినిషేధము చెల్లదని ధర్మాంతర్వాణి తా
 త్పర్యమయినట్లు ధ్వనించును. కాన సంకలనార్థస్థలంబు కానిచోట్లను న
 వాంతసంఖ్యలకు ద్వంద్వంబుండవచ్చును.

1. ఏకద్విత్రిచతుష్పంచగుణవ్యోమాదిషుక్రమాత్. వేదాంతపంచదశీ.

పం. భూ.

2 ఏకద్వితీచతుష్పదానియువతేర్దద్యః క్రమాదాతః వె
 యాతస్యాస్తుకర్తృహయదిచతుస్త్రిద్యంఘ్రిణిష్ట్యతిథితా }

కాలామృతము. ౧ బిం 3 బిం

4 ఖంభాకృతాః కుచననోద్రిభవాఃఖశిర్హోష్టాద్రీదవోనవనవక్షీ
 తయో (౧౯౯) ర్కఃకృతాః—శబ్దశాస్త్రవిగ్రంకుశ ప్రజ్ఞాధుక్యఁడయిన
 గణేశపండితుని హంలాఘవగ్రంథము. స్పష్టికణాధికారము

5 బింబారవేర్ద్విద్యశరతుః (౨౫౨౨) సఖ్యా—సిద్ధాంతశిరోమ
 ని చంద్రగ్రహణాధికారము భాస్కరాచార్యుని యోగము ఇతఁడు శబ్ద
 శాస్త్రముగానివాఁడు శాస్త్రోత్తరతనంబునకుఁ గఁడనివ్యాకరణమును
 స్తుతించెను.

6 ఏకదత్త్యాదిభేదామన్వయ రిస సాధారణ స్మృతి—భాస్కరాచా
 ర్యకృతలీలావతి మిత్రవ్యవహారము

7 ఏకదత్త్యాది మూషావహసమితి హోమూనా సేభూమి భుశుః
 లీలావతి: మిత్రవ్యవహారము

8 ద్విత్యాంతరత్వకక్ష్యాణాదశః నేష్యమాంతరః—వేదాంత
 చిత్రదీపము

లీలావత్యాదులలోఁ గేవలసంఖ్యావాచకంబు లగును ద్వంద్వంబున్నది.

1 అయేబాలేలీలావతి మతిమతి మ్రూహిసహితా ద్వపంచ ద్వా
 త్రింశత్త్రినవతిశతాష్టాదశదశ; లీలా. పరి.

2 చతురశ్రేద్విచట్కృతాః భజాన్త్యశ్రేద్విఃణ్ణవ—క్షేత్రవ్యవ
 హారము. లీలావతి

3 ద్వ్యష్టైకా ౧౮౨గూఢచుడ్డీప్రాః—భార్యసిద్ధాంతము స్పష్టాధి
 కారము ఉత్కృమజ్ఞానకరణము

ఇట్లు దిగంతవిశ్రాంత ప్రచండ సాక్షిశ్య ప్రాభాసుగులై పండి
 తలోకబాంధవులగు మహాసూరులు ప్రయోగించినసుకరసహస్రప్రయో

గంబులింకను బ్రవర్తిల్లుచున్నయవి. 47 వ పుటయందు యుక్తిప్రమాణములు బండితులు చెప్పనచ్చునని యున్నందున రూపసాధనవిషయములోఁ బ్రమాణపురస్సరముగాఁ గొన్నియుక్తియుక్తములైన యుక్తులనుచించి యీ వ్యాసమును వ్రాసి నాడెను. ఈనాయుపవ్యాసమున న్యాయాభాసముతోఁ చెనేని “తంసంతశ్శ్రీశ్రీ మహాంతి సదసద్వ్యక్తి హేతవః” అను కాళిదాసవచన న్యాయమునఁ బండితులు సరామర్పించి పరమార్థప్రదశకనమందు నాకుమార్గదర్శులగుదురుగాక!

ఇట్లు విన్నవించు విబుధవిధేయబంధువు.

కల్లుగి వేంకటరామశాస్త్రి

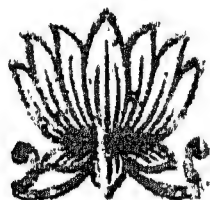
23—9—12

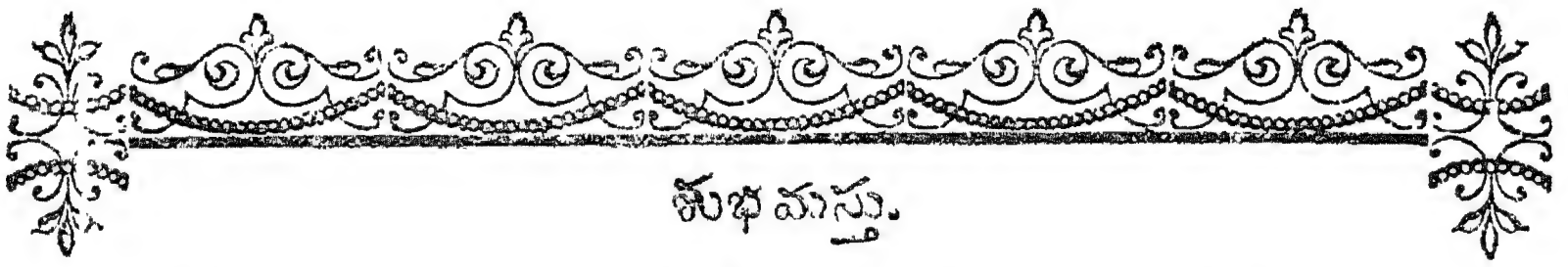
అర్జునకాలేజి.

ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము.

(ఇయ్యది బాదరుపురీవాసులు సర్వదా పండితగోష్ఠీపరాయణ బ్రహ్మశ్రీజాధ్యాయగారి నాథశాస్త్రులవారి కిశోరకోశంబుపై నీబడిన యభిప్రాయము. ఆపొత్తము తెలుగుభాషలో నున్నందున నాంధ్రభాషలో నే యిదియు వ్రాయఁబడినది.)

5 ప్రమాదినంవత్సర నిర్ణయపత్రిక.

—○:○:○—

ప్రమాదినంవత్సర శబ్దంబునఁ బ్రమాదు లయిన యుద్ధండ్
పండితులకు దండంబు 1913.

—:○:—

ఈసంవత్సర నామధేయంబువిషయమయి మహానామధేయులు
కొందఁలు విద్యాపరిపూర్ణులను నిష్కారణంబుగా నవమానించుచుండ
నయ్యది యాలకింపఁజాలక యాయుపన్యాసము నుపన్యసించుచున్నార
ము. ఈసంవత్సరపంచాంగములలోఁ బ్రమాదినంవత్సర మని పెక్కురు
దైవజ్ఞులు లిఖించియున్న యంశంబును, నట్టులు వ్రాసినంతమాత్రమున
నే కొందఁ అపూర్వవివేకులు తమపడగలపై నానుకొని యున్న జగాబు
డ్లు మునిగిపోవునట్టి పట్టిదుష్కాలంబు సంభవించినది యని యులికిపడి
లేచి కోపప్రకోపంబున బునకొట్టుచు విద్యాపరిపూర్ణులపైని సైతము ప
లుకఁబుల (అనేకబోధనంబులనుగూడ) నుపయోగించిన విషయంబును,
విద్వల్లోకంబునకు విదితంబే కదా! వడ్లగింజలోని బియ్యపుగింజవంటి
యాయంశంబునకు నితయట్టహాసంబు లేమికారణముననో తెలియక
యున్నవి. “శ్లో॥ మహావివేకోమనుతే తృణం జగత్.” అనుశ్లోకార్థకార
ణంబుననే యని స్పష్టపడుచుండగా నేమికారణంబునని వేతేయడుగ
నేల? కేవలమును భటాటోపకర్తలు గాక యనుభవవేత్తలయినవేయా
కరణులు కుశాగ్రీయ బుద్ధిని బరిశీలించినచో ‘ప్రమాదిశబ్దములో నిమి
డియున్నందునఁ బ్రమాదీశబ్దంబు వరిగింజవంటిదియు, ప్రమాదిశబ్దంబు
వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ వంటిదియునని నిశ్చయించి చెప్పుటకుఁ నెం

తమాత్రమును సందియంబు గానంబడదు. కాన సావధానచిత్తంబున నాలకింపఁగావిద్వాంసులు ప్రార్థింపఁబడుచున్నారు. సిద్ధాంత కౌముదియం దే స్వరప్రకరణ ప్రారంభమున “చౌ” అనుసూత్రము క్రిందను వ్రాయఁబడిన “అతద్ధితఞ్చి వాచ్యం” అనెడి వార్తికంబు తగువాతను నిర్దిష్టంబులయిన “దాధీచః, మాధూచః” అనురూపంబుల నిమిషమించుగా నర్వప్రక్రియాంశంబందును నీప్రమాదీచశబ్దంబు పోలియున్నది. సుబంతంబైన దధిశబ్దంబుగాని మధుశబ్దంబుగాని యుపపదంబైనచో “ఋల్విగ్ధధృక్” అనెడి సూత్రంబు, అంచ్ ధాతువుపైని క్విన్ ప్రత్యయంబురాఁగా నలోపనుమాగమ సంయోగాంతలోపాదులు గలిగి “దధ్యజ్, మధ్యజ్” అను శబ్దంబులు ప్రథమావిభక్తియందు “ప్రత్యజ్” అను శబ్దంబునుబోలె నుండునుగదా! పిదప సంబంధాద్యర్థంబునందు, అన్ ప్రత్యయంబురాఁగా (1) దధి + అచ్ + అ (2) మధు + అచ్ + అ. అని యుండు. ఇట్లు, అంతర్వర్తియైన క్విన్ ప్రత్యయమునుబట్టి నకారలోపంబు రాఁగా భసంజ్ఞయున్నందున, అకారలోపంబును సంత్యాచ్ఛులకు దీర్ఘంబును “అచః| చౌ॥” అను సూత్రద్వయంబునఁ గ్రమంబుగ వచ్చుచో నాదివృద్ధిగలిగి “దాధీచః| మాధూచః| అను రూపంబులు నిరంతరంబుగా నుండవచ్చును.

అట్లే ప్రకృతంబునను, “నిగాదో నిగదే! మాదోమద ఉచ్చేగ ఉద్రభమే.” అను నమరకోశంబున నయినమాదమదశబ్దంబులలో డేసిపై నైనను మత్వర్థీయము చేసినచో “మాదీ, మదీ” అను రూపంబులు క్రమంబుగానగును. సహజంబుగా మదీ ధాతువున కే ప్రమాదార్థమున్నను, అగ్నియందలి దహనప్రకాశశక్తులను నింధనంబు ప్రజ్వలింపఁజేసినట్లులు ద్యోతకంబగు ప్రశబ్దంబు ధాత్వర్థంబగు ప్రమాదంబును స్ఫుటీకరించుటమాత్రమేగావున మాదాదిశబ్దంబులకే ప్రమాదార్థంబుకలిగి మాదీత్యాదు. శబ్దంబులకు ప్రమాదవంతుఁ డర్థంబగును.

బొంబాయిరీక్షర్లోఁగూడమాద్ = అని యర్థంబులు చూపఁబడినవి. 'మాదినమంచతి' అను నర్థంబున మాద్యజ్ ఇత్యాదిరూపంబులగు మాద్యజ్ శబ్దంబునకు ప్రమాదవంతునిఁ బొందునదియనిన యర్థంబు గాన బ్రత్యాస త్తివశంబునఁ బ్రమాదవంతుని బొందునది తిరిగి ప్రమాదమే యర్థమై మాద్యజ్ శబ్దము మాదశబ్దంబునకు పర్యాయశబ్దంబగును. ఇట్లు స్వాపతేయశబ్ద స్వశబ్దాదులు సంస్కృతభిషలో పునరావృత్తినర్థము చెప్పఁచోఁ బర్యాయపదంబులగుచున్నవి. స్వః = ధనము. స్వపతి = ధనపతి స్వాపతేయము = ధనము. ఇట "పథ్యధి" అను సూత్రమున ధనపతి యందు సాధువైనదియన్న పృష్టిని బ్రత్యాస త్తివశంబునఁ దిరిగి ధనమే యథామయ్యెను. ఇట్లే మాద్యజ్ శబ్దంబునకు ప్రమాదమర్థంబు గాన "మాదీచిప్రాయేణభవతి" ఇత్యాద్యర్థంబులయందు, అనఁగా నీ సంవత్సరంబు ప్రమాదమందుఁ దఱుచుగా మునునన్న యర్థమును 'ప్రాయభవః' అను సూత్రంబున, అట్ ప్రత్యయంబున భ సంజ్ఞగలిగి, అథారలోప చాదీర్ణాదివృద్ధులచే మాదీచపదంబగు. పిదప, అర్థస్ఫుటత్వముకొఱకుఁ బ్రశబ్దంబుఁ జేర్చఁగాఁ బ్రమాదీచశబ్దంబు సిద్ధంబగును. ప్రశబ్దంబును దరువాత చేర్చినందన, అణ్ణీమిత్తకంబైన యాదవృద్ధి ప్రశబ్దంబునకురాలేదు.

ఆధవా, "శమిత్యష్టాభ్యోఘ్నినణ్" అను సూత్రంబున తాచ్ఛి ల్యాద్యర్థకఘ్నినణ్ ప్రత్యయాంతమయిన ప్రమాదశబ్దంబు నకారాంతంబై యుండు. ప్రమాదినమంచతి యనెడు సథకమందు, ఋత్విక్సూత్రంబున కిన్ ప్రత్యయంబువచ్చి నమాగమాది ర్యబలుగలుగఁగా ప్రత్యజ్ శబ్దంబువలె ప్రిమాద్యజ్ శబ్దంబు సిద్ధించును. (ప్రిమాదశీలునిఁ బొందునది యని యర్థము.) వైస్విజుపిన స్వాపతేయ శబ్దంబునంబలె బ్రత్యాసత్తి న్యాయంబునఁ బ్రమాదశీలునిఁ బొందునది ప్రమాదశీలమేయథామగును. ప్రమాద్యజ్ అస్మాస్మి అనన్తమాద "అర్హతి

భోక్తా” అను సూత్రంబున అచ్ ప్రత్యయంబు చేయఁగా క్విక్ ప్రత్యయనిమిత్తకంబైన సకారలోపంబును భ సంజ్ఞంబట్టి యకారలోప మును చౌదీర్ఘమును సిద్ధిపఁగా ప్రమాదీచ శబ్దంబు ఘంటాఃథంబుగా విజృంభించుచుండు.

కాన నేప్రమాదశీలమనిన యిట్టి శాస్త్రీమూర్ఖమును శ్లో॥ నిత్యం ప్రమాదశీలత్వాత్ ప్రమా చస్తుగీయతే॥ నిత్యం ప్రమాదశీలశ్చ అనా చారరత స్తథా” ఇత్యాదివృద్ధపాగాశర్యాది వచనంబులు ధ్రువపఱచు చున్నవి. ఇట్లు ప్రమాదీచ శబ్దంబు తనగర్భంబులో నిమిడియున్న ప్ర మాదిశబ్దంబునకుఁ శర్యాయపదంబుగానుండి, ఏకార్థమునే బోధించుట కరతిలామలకంబుగాఁ గానిపించుచున్నది. ఇట్టి శబ్దప్రయోగంబులింక నెవ్విమైనఁ గలవాయని శంకితు రేనివిచుండు. ఇట్టి యుద్ధశులప్రకరణము నందు రథోద్ధతావృత్తి మేరమ్యంబనియెంచి, అట్టి వేయదాహరణముగాఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో॥ కీదృశాఽన్యతిధనార్జనేనయః! స్వా తేయః తిభావమేత్యసా॥

పూరుషోత్తమరిపూరుషోత్తమో దృగ్గిరీశ్వర సదృగ్గిరీశ్వరః॥

అర్థము॥ కీదృశాపి=ఎట్టిదైనను, అతిధనార్జనేన=ఎక్కుడు ధన సంపాదనమును, యః=ఎవండు, స్వా తేయః తిభావం=ధనఽతి త్వమును, ఏతి=పొంద చుండునో, అసా=ఇతఁడు, పూరుషోత్తమ రిపుః=విష్ణుస్వర్ధియును, రుషా=శోఽమున, ఉత్తమోదృక్=గొప్పతా మసదృష్టిగల, గిరీశ్వరసదృక్=శివునితో తుల్యుఁడును, గిరి=సరస్వతి యందు, ఈశ్వరః=తియును, అగును॥ “స్వామీశ్వర” అనుసూత్రమున గీర్ శబ్దమునకు నిస్తమి॥ ఏవిధముననైన ధనమార్జించి ధనఽతియయ్యె నేని యతఁడే హరిహరబ్రహ్మలతో ధనగౌరవంబునంజేసి తులఁదూగు వాడని భావము.

ఈశ్లోకంబున స్వాతిశబ్దంబు మీఁదనే స్వాతేయ శబ్దంబు పుట్టించుడ గ

ర్భిభూత మైనస్వపతిశబ్దంబుయొక్క యర్థమునే స్వాపతేయపతిశబ్దంబు
 తిరుగుడుగాఁ జెప్పినదిగాని యందునఁ గ్రొత్త వింతలేమియు లేవుగదా!
 అట్లే ప్రమాదిశబ్దంబును తనలో నిముచ్చుకొని ప్రమాదీచశబ్దంబు ప్ర
 మాదశీల మనిన యాయర్థమే చెప్పినందున రెండుపదంబులును స్వపతి
 స్వాపతేయపతిశబ్దంబులువోలే పర్యాయపదంబులుగా నుండందగు. కను
 కనే “పరీధావి ప్రమాదినో” అని ప్రమాదిశబ్దంబు గ్రంథంబులయందు
 వాడఁబడినది. ఈరెండింటిలో నొక్కభేదము మాత్రము గలదు. ఈచై
 త్రమాసము మొదలు ప్రమాదీచశబ్దంబు తనప్రకృతిజ్ఞానాదులను దెలి
 యనీక యాటితేటిన పండితులను సహితము పొల్లుతో గఱగఱ యైనవ
 రిగింజవలె మహాఽకృత్రిమత్వంబున గొంతుకం బడి చిక్కులు పెట్టుచు
 న్నది. ప్రమాదిశబ్దం బన్నచో, దాచి పొల్లుతీసిచేతికందించిన బియ్యపు
 గింజవలె స్వార్థదానంబున ధారాశంబై యానందము గలిగించుచున్న
 ది. మహాజనులారా! స్వచ్ఛమయిన బియ్యపుగింజ వాడఁదగినదో గఱ
 గఱ వరిగింజ వాడఁదగినదో! యాలోచింపుఁడీ!! ఇప్పుడు బియ్యపుగింజ
 వలె స్ఫుటార్థం బైనప్రమాదిశబ్దంబు పంచాంగంబు లంటిచ్చినందులకుఁ
 గదా యింత బహు నిందకు విద్యాపూర్ణు లాస్పదమైరి. ఏమీ! కలికా
 లకాలుష్యము!! పోనిండు. కొందఱు పురుషపుంగపులను గఱగఱ వరి
 గింజలనే నమలనిండు, మ్రింగనిండు, అతిగించుకొననిండు. ఎవరి జీర్ణశక్తు
 లెంతటివో యెవరికిఁ దెలియును? వారి వారి పూర్వపుణ్యవశంబున రా
 లు తిని జతరంబున భస్మీపటలంబు గావించుకొనువారు లేరా? కాని
 పిలువని పేరంటంబునకు వచ్చి బియ్యము వాడుకొంట మంచిదిగాదు
 నుఁడీ! వడ్ల వాడుకొనుఁడీ! వడ్ల వాడుకొనుఁడీ? యని చాటించుట
 యెందుకు? విద్యాపూర్ణులయందు నింకను ప్రకృతంబున కనవసర మైన
 లోపంబు లేవో మోషఁబడినవిగాని యయ్యవి శ్లో॥ శ్రుతిశ్చభిన్నా
 స్మృతయశ్చభిన్నా మహామునీనాం మతయశ్చభిన్నా॥ అను న్యాయం

ఋణః బరమాధ్యంబు బహువిధంబులం భాసిల్లుచుండుంగాన నిష్పట్టున స
 మాధానంబున కవసరయోగ్యంబులు కావు. 'విరోధకృత్' సంవత్సరం
 బునకు "రోధకృత్" అని గ్రంథంబులయం దున్నను నారీతిని వాడితి
 మా? ప్రమోదూత మొదలగుసంవత్సరములకు ప్రమోదూది శబ్దంబులు
 గ్రంథంబులయందుండఁగా నట్లు వాడుచుంటిమా? కానఁ బ్రమాది
 యనఁగూడ దని కొందఁ జిందురేని వినుండు. 'రోధకృత్' అను శబ్దం
 బునకు ద్యోతకం బయినవిశబ్దంబు లేనందునను ప్రమోదూది శబ్దంబుల
 యందు వర్ణలోపాది వికారంబు లుండినందునను ముఖ్యార్థముయొక్క
 స్ఫుటత్వము కాలేదు. కాన వాడఁగూడదు. ప్రమాదిశబ్దంబున కట్టి లో
 పంబు ప్రకృతమున కాలేదు. 'ప్ర' శబ్దంబును విడనాడి 'మాది' సంవ
 త్సర మని గాని యన్నచో నస్పృహ పోలిక చెప్పం దగు. ఒకవేళ ప్ర
 మాది శబ్దంబుకంటె ప్రమాదీచ శబ్దం బాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధంబు
 గాన నదియే స్వీకార్యం బందురేని, మంగళవార మనియు, శుక్రవార
 మనియు సర్వవర్ణప్రసిద్ధంబులు గావా? అంత మాత్రమున సంధ్యావంద
 నాద్రికిమాకలాపములో 'మంగళవారే' శుక్రవారేయనిచెప్పచుంటిమా?
 అక్షయసంవత్సర మని వాడుకలో నున్నను శ్లో॥ అ బ్దే షు త్తయ
 వత్సరో న శుభ కృత్స త్తో బ్ద సంధౌ తథా॥ అని గ్రం
 థంబులలో నున్నట్లు వైదికక్రియలలో త్తయసంవత్సరమనియే వాడు
 చుండ లేదా? కానఁ బ్రమాదీచ సంవత్సరపదములోని ప్రమాది శబ్ద
 విచారణము వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ విచారణవోలె హాసాస్పద
 మైనది గాన నీనిని గొండంతగాఁ జేసికొని వైదికవిద్య లంతరించుచున్న
 యిక్కాలములోఁ బరకపాటున నింకను గొందఱు సంస్కారులుం
 డఁగా నంతోషింపక తెలిసీ తెలియని ధోరణులచే వారి నవమానిం
 చుట తగదనియు, ఇంత మాత్రమున వైదికాచారంబునకు లోపంబు
 కాలే దనియు నెఱుంగునది. మ॥ రా॥ శ్రీ॥ లు నిడమర్తి జలదుర్గా

ప్రసాదరావుగారు, రావుబహదూర్ చిత్రపు వేంకటచలం పంతులు
 గారు, వేలూరి వెంకట్రామయ్యగారు, కనపర్తి శ్రీరాములుగారును
 మొదలగు గొప్పగృహస్థులు పీఠస్థశ్రీ శంకరాచార్య స్వాములవారి
 చేత నైదుగురు వైదికసంస్కారులను పంచాయతిగా నీపురమందు
 నేర్పఱపించి వైదికవిషయమైన ధర్మసందేహములు గలిగినన్ని వైదిక
 సంస్కారుల సాహాయ్యంబున, చక్కదిద్దించుటకు యత్నించుచు
 డగ్గ నట్టినమయంబున నీపురమందలి కొందఱు సంస్కారులు తమ
 పూర్వార్థితాధికారము నైదిగురిపాలు చేయుచున్నట్లు భావించి
 యట్టియేర్పాటులు సాగనీక యొక మిట్టమధ్యాహ్నంబున కొవ్వూరు
 నకు రేవుదాఱిచి శ్రీస్వాములవారి సంతర్ధానము నొందిరిరట.
 కట్టపెత్తనంబుమీదనా వైదికాచారంబులు నధిల్లుట? ఈరాజ
 మహేంద్రవర ప్రారబ్ధ మేమోకాని మొదటి నుండియు కంబళిలో
 భుజించుచు “నూది బెజ్జమంత నోరును, ఆకసమంత యాకలియు”
 నన్నట్లు లేకచ్చతాధిపత్యము చేసి శ్లో॥ భేజే సామ్రాజ్య దీక్షితం
 అన్నట్లు సరస్వతీ సామ్రాజ్య దీక్షితుని భజింపఁదగి యమాయికు
 లైన గొప్పసంస్కారులం గూడ వచ్చించి ప్రాయశ్చిత్తంబు చేయింప
 యత్నించుచుండు. అట్టి పెత్తనంబుననే వైదికవిషయములో నీపురం
 బున కింత ప్రాయశ్చిత్తగతి నట్టినది. ఇట్టిసద్గతులం బట్టియే యీపురం
 బున సకల వైదికధర్మంబులు సర్వమంగళం బగుచుండఁగాఁ బ్రమాది
 సంవత్సర మన్నసుశబ్ద ప్రయోగమాత్రంబుననే యట్టి యాచార
 భాగ్యంబునకు భగంబు కలుగునా? ఎంత మాత్రమును భగంబు
 గలుగనేరదు. నదాచార సంపన్నులారా! తిరుగుడర్థమును జెప్పి
 క్షిప్తంబైనప్రమాదీచ శబ్దముకంటె ప్రథమాత్మికముగానే కాగణాభా
 వాత్” అను న్యాయంబున ప్రమాది శబ్దంబె ప్రథమసోపాన స్థానీ
 యంబై పండితాదరణీయ మైన దని యిట్లు కరతలామలకంబుగాఁ

గనబడినను సందియం బుండి యెవ్వ రేని నభను గోరుకు రేని యట్లు
నభకు సాగివత్తుమన్న వారి కింకను చెప్పగలము. సాగిరామన్న
జారికో యిదియే చాలు నని యీదండంబుతో విన్నవించు
చున్నారము.

ఇట్లువిన్నవించు విధేయుడు.

కల్యాణవాణీమణిమండితదశదిశాస్త్రి,

కన్నెనల్లి వేంకటశీతాపతిశాస్త్రి

6 కాళీయశబ్ద నిర్వచనము

31—12—1916

—::—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంటరామశాస్త్రి కృత కాళీయశబ్ద నిర్వచనంబు

—

(కాళీయుడు భుజంగమూర్తి యాటంజేసి భుజంగప్రయాత వృత్తం
బుననే యాతని నిరుచ్యమాన నామమ్ము ముందు పొందుపఱు
చుట న్యాయ్యంబని యెంచి తద్భయనివారకుండైన
శ్రీకృష్ణుని నామంబు మంగళార్థము పూర్వము
గాఁగ నట్టలొనర్చబడుచున్నయది).

—

(కాళీయశబ్దమందు దిర్వీయావణాద్భిగ్గము శాస్త్రి

యమా? అశాస్త్రియమా? అని విచారింపబడు)

భుజంగ ప్రయాతవృత్తము—శ్లో॥ సక్ష్మోరసం దూషితం యా

మునంయ! ద్భుజంగప్రయాతేర సజ్ఞానపీస్యో. అధీమాషితంతస్య కాళీ
యనామ! ప్రణేకు భుజంగ ప్రయాతేయనామ॥

అర్థము:—శ్రీకృష్ణమూర్తి తనమూలమున, నేనర్పము యొక్క ప్రయాణముగలుగంగ, దూషితమైన యమునానది జలామృతమును రసజ్వలను ద్రాగంగజేసెనో! యజ్ఞానంబున దూషితమైనట్టి యానర్ప గ్రామణి కాళీయనామము నీభుజంగ ప్రయాతవృత్తమునఁ బొందుపఱుప నభ్యసించుముగాక!!

ఆనందగోష్ఠి సుధీమణులారా!!

యమునానదినుండి భగవంతునిచే బహిష్కరింపఁబడిన కాలసర్పముయొక్క సంజ్ఞాపదంబు కాళీయశబ్దముగాని దీర్ఘమధ్యమగు కాళీయశబ్దము గాదనియు, అందుననే యాప్తినిఘంటువునందు హ్రస్వమధ్యముగావ్రాయఁబడిన దనియుఁ గొందఱు ధీమంతులు ఘోషించుచుండెదరు. ఆధునికమైన పూర్వోక్తనిఘంటువునందుఁ బైశబ్దములోని ద్వితీయవణము హ్రస్వముగా వ్రాసినంతమాత్రమున దీఘయుక్తము గూడదనుట యాలోచింపఁగా నంత తృప్తికరమైన యుక్తిగాఁ గానిపింపదు. ఆనిఘంటువునందును గొన్నిశబ్దములందు ‘గొంత వ్యుత్పత్తి పక్షమునూచింపఁబడియు, నీశబ్దము నొద్దమాత్రమవ్యుత్పత్తి పక్షమే యంగీకరింపఁబడినిశబ్దమవలంబింపఁబడినది హ్రస్వమధ్యమగు కాళీయశబ్దమే శిష్టప్రయోగమని వాదించువారలు సైతము ల్లో॥ “సంజ్ఞాసుధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చ తతఃపరే। కార్యాద్విద్యాదనూబంధమే తచ్ఛాస్త్రముణాదిషు” అను వచనమునం జేసియు “సంజ్ఞాసుధాతు రూపాణీతితు, అనాది శిష్టప్రయోగసాధనే ఉపాయమాత్రమ్, నత్వాధుని కక్రియమాణ సంజ్ఞాను గ్రాహకమితిభావః॥ అనెడి ఋషిక్ సూత్రస్థమైన భాష్యప్రదీ పోద్యోతమునం జేసియు, నాశబ్దమును నించుకంతైనను వ్యుత్పత్తి పక్షంబునకు వశవర్తింజేసి కాళీయశబ్దము శాస్త్రవాసనా దూరవర్తియని ఋజువుచేసినచో నపుడు “సమానేచార్థే శాస్త్రాన్వితోఽశాస్త్రాన్వితస్య నివర్తకోభవతి। తద్యథా, దేవదత్తశబ్దో దేవదిణ్ణశబ్దా నివర్తక